

Stručné dějiny literatury české

ARNE NOVÁK

STRUČNÉ
DĚJINY LITERATURY
ČESKÉ

Zkrácené znění podle 4. vyd.
Přehledných dějin literatury české

upravili

Rudolf Havel
Antonín Grund

1946

R. Promberger, Olomouc

Předmluva.

Ještě za života Arna Nováka, ř. profesora Masarykovy university a mého předchůdce v úřadě učitelském, mluvilo se o vydání z k r á c e n ý c h *Přehledných dějin literatury české*. Bylo jasné, že stále od vydání k vydání se rozrůstající Přehledné dějiny — v posledním 4. vyd. z let 1936/39 obsahují už na 1800 str. drobného tisku — nemohou býti přehlednou a informativní příručkou pro studium a že brzy nastane okamžik, kdy bude nutno nazývatí ono základní Novákovo dílo podle pravdy pouze tak, čím vlastně jest: Dějina mi literatury české. Arne Novák se nebránil myšlence stručného zpracování svých dějin. Osud však mu již nedopřál vésti pracovníka, jehož by si k této práci vyvolil. Můžeme jenom litovat, že se tak nestalo.

Starý plán stal se opět časový koncem r. 1943. Pracoval jsem tehdy podle přání zesnulého o novém vydání Přehledných dějin, ale vedle nich cítili jsme spolu s nakladatelem R. Prombergrem potřebu studijní příručky, zmenšené rozsahem asi na třetinu vydání původního. Uvědomovali jsme si naléhavost takové příručky, aby se předešel nedostatek věcně a znale psané učebnice pro mládež nové republiky, jejíž brzká obnova se již nadějně rýsovala našim zrakům. Vyzvali jsme k jejímu zpracování prof. Bořivoje Nováka, který měl již na 4. vyd. *Přehledných dějin* účast opravdu záslužnou. Když se však práce vzdal, ač neprestal sledovat všechno, co se týká Novákova díla, a nejedním údajem přispěl i k zpracování tomuto, obrátil jsem se na jiného žáka Arna Nováka, prof. Rudolfa Havla, který, povzbuzen souhlasem paní Jiřiny Novákové, ujal se díla s velkou radostí, netuše, že se pouští do práce nejen svrchovaně odpovědné, ale i namáhavé a obtížné. Sám jsem zpracování sledoval, doplňoval a pokud jsem uznal za vhodné i pozměňoval.

Účelem *Stručných dějin české literatury* je doplňovat středoškolské výklady a poskytovat první informace laiku,

toužícím po vzdělání, i studentům vysokoškolským. Pro vědecké studium zůstanou i nadále základem a východiskem *Přehledné dějiny* ve svém 4. nebo pozdějším vydání. Účelem příručky byl stanoven také postup úpravy. V první řadě byl omezen soupis pramenů, ač je doveden až do r. 1946; jsou uvedeny výběrově jen práce nejvýznamnější. V písemnictví doby staré a střední bylo vypuštěno látky co nejméně, neboť jejich rozsah je již ve zpracování původním poměrně malý. Největšího zkrácení vyžadovala doba nová. Zde především bylo vypuštěno celé písemnictví slovenské; hlavním důvodem pro to byl vývoj událostí i vědomí, že musíme považovati slovenskou literaturu za celek samostatný; neméně však rozhodovaly technické potíže při zjišťování nejnovějších dat v prvních měsících porevolučních, kdy pražské knihovny neměly slovenské knihy a časopisy vydané za války. Zcela byla vypuštěna literatura pro mládež, literatura náboženská a literatura konvenční; významnější spisovatelé, sem zařadí, byli vsunuti do celkového vývoje beletrie umělecké. Podstatně byla zkrácena literatura nauková. Z ní ponechány jen jazykozpyt, jmenovitě bohemistika a slavistika, literární historie, opět především česká a slovenská, a estetika; z filosofie uvedeni jen hlavní představitelé těch směrů, které se odrážejí v literatuře krásné nebo ve vědě; z historie jen hlavní zástupci. Ostatní vědecké obory byly vynechány zcela; nejvýše jsou uvedeni jen ti z jejich představitelů, kteří měli k písemnictví krásnému nějaký vztah. Podstatně byla zkrácena historie novinářství, především novinářství politického; vedle časopisů literárních a vědeckých jmenovány jen ty denní listy, jež svými rubrikami beletristickými nebo kritickými do dějin písemnictví krásného náleží.

Kromě zrušení celých úseků látky byly vypuštěny i jednotlivosti. Byli vynecháni autoři, které Novák označil za méně významné: z žijících ti, kteří se dosud umělecky natolik nevyhranili, aby znalost jejich díla byla pokládána za nutnou. Při výčtu spisů byla uváděna jen díla hlavní, charakteristická; zásadou byly zřetele pedagogické a stručnost. Látka byla doplněna do r. 1945, a to tak, že vývoj díla jednotlivců je sledován až k roku našeho osvobození a že kromě toho bylo nově zařaděno několik osobností, které se umělecky vyhranily v osudných letech 1939—45. Od kapitoly, která by souhrnně líčila společenské, duchovní a kulturní podmínky, za nichž se živořilo a zmíralo za pro-

tektorátu, bylo prozatím upuštěno pro neúplnou znalost vývojových fakt a nedostatek historického odstupu. Bedlivě bylo přihlédnuto také k novým výsledkům literárně historického bádání. Při doplňování údajů Novákových bylo nejmudnější práci zaznamenávání úmrtí spisovatelů, básníků, prozaiků i vědců, neboť v letech 1939—1945 byla žem smrti přirozené velmi hojná a žem smrti násilné ještě bohatší. Na 130 jmen bylo nutno po vyjití Novákových Přehledných dějin označiti křížkem, u velmi mnohých z nich připojiti poznámku utýrán, popraven, zahynul v koncentračním táboře nebo zahynul po návratu z něho.

Největším problémem při práci byl problém stylistický. Bylo možno vypouštět látku, aniž se měnil styl autorův; mohl se měnit autorův sloh vypouštěním hojných vět vedlejších, přívlastků a pod.; konečně bylo lze podávat názory Novákovy ve stylisaci vlastní. Zpracovatel kombinoval nejčastěji poslední dva způsoby, dávaje však přednost prvnímu z nich a snaže se ponechat co nejvíce z formulací Novákových. Při tom se znovu a znovu přesvědčoval, že Novákův sloh je bezprostředním výrazem jeho osobnosti, že jeho věta není zbytečně rozvíjena a přeplňována, nýbrž že je výrazem snahy zhuštěné a výstižně podati co největší bohatství myšlenkové a nejjemnější charakteristiku. Svévolné porušování slohové a větné stavby Novákovy pokládal zpracovatel za větší zpronevěru k dílu než zásahy do jeho výkladů věcných.

V této podobě nastupují tedy *Stručné dějiny literatury české* cestu k čtenáři. Nechť slouží všude, kde je touha se poučit, nechť přispívají k vzdělání lidu, nechť posilují sebevědomí národa, který se na prahu sotva tušených obzorů nového rozvoje a uprostřed velikého díla budovatelského ve chvíli oddechu ohlédá na odkaz otců, aby s ním porovnával vykonanou práci vlastní, s ním se měřil, na něm zoceloval a z jeho živých prvků vytvářel kladné hodnoty příští.

V z á ř í 1946.

Ant. Grund,
ř. profesor Masarykovy
university v Brně.

Stará doba literatury české.

(Do roku 1409.)

Souvislé literární památky, psané veršem i prózou v jazyce národním, můžeme na české půdě za doby staročeské nepřetržitě sledovati od zániku národní dynastie Přemyslovců r. 1306 do veřejného vystoupení Husova r. 1409; co předchází, jsou dílem jen doklady jazykové, dílem zlomky neb formule a písně bohoslužebné. Starší, romantické nazírání kladlo však před tento práh bohaté počátky původní slovesnosti lidové, soudíc hlavně podle analogie s prostonárodní tvorbou ostatních Slovanů. V novější době proniká naopak poznání, že na české půdě před počátky písemnictví v jazyce národním rozkvétala jednak složitá slovesná kultura církevně-slovanská, jednak vyspělá literární vzdělanost církevně-latinská; obě byly vytvářeny, šířeny a přijímány příslušníky našeho národa, jehož jazyk i tradice v něm zanechaly stopy. Touto cestou se prostranství literatury staročeské rozšiřuje o čtyři století. Tato poměrná rozsáhlost slovesnosti staročeské doporučí časové členění látky na a) *období přípravné čili románské* do r. 1306 s předběžnou érou jednak církevně-slovanskou, jednak církevně-latinskou;

b) *období rané gotiky* od vymření Přemyslovců do nastoupení Karla IV. (1306—1348);

c) *období vyzrálé gotiky* od nastolení Karlova do vystoupení Husova (1348—1409).

Období přípravné čili románské.

(Do r. 1306.)

Naši předkové, kteří zaujali nynější sídla asi ve věku IV.—VII., po řadu století již byli národem samostatným, od Slovanů ostatních odděleným, než u nich došlo k projevům písemným. Sotva v době předkřesťanské vůbec znali

písmo. Nelze-li u nich mluvit o písemnictví, můžeme podle obdoby jiných národů soudit, že již v době pohanské měli své vlastní bájesloví, své písně a říkadla, své báje a pověsti. Také o těch plodech činnosti duševní však máme zprávy velice pozdní, vesměs teprve z doby křesťanské. Rozptýlenost politická, souvisící jednak s růzností kmenovou, jednak s politickou nadvládou cizích národů, dále stálý zápas několika kmenových knížat o moc nad celým národem nebyly na prospěch vývoji kulturnímu. Teprve v první třetině X. stol. nastalo jakési ucelení, a to nejen politické, nýbrž i náboženské a v důsledku toho též kulturní, ba i literární. Neoprávnem se to vše spojuje s první velkou kulturní osobností českých dějin, postavou panovníka, zároveň však světce-mučedníka z rodu Přemyslova, knížete sv. Václava († 929). Jím se zahajuje v českém národě nepřetržitá tradice kulturně křesťanská. Přijetí víry křesťanské, jehož první datum sahá k r. 845 a ukazuje k bavorskému Řeznu, aby pak příchodem věrozvěstů slovanských Cyrila a Metoděje r. 863 na Moravu a pokřtěním Bořivojovým a Ludmiliným od nich r. 874 proces se stal povšechnějším, bylo důležitou přípravou k písemnictví, neboť předpokládalo při bohoslužbě užívání písma; písmem pak se i našim předkům otvírá brána ke vzdělanosti.

Písmo, s kterým se Čechové na počátku doby křesťanské seznámili, bylo dvojí: písmo slovanské, jehož užívali věrozvěstové slovanští, sv. Cyril a Metoděj, písmo to *hlaholské*, a písmo *latinské*, jež k nám vnikalo ze sousedství západního. První bylo již zprvu svým sestavovatelem Cyrilem-Konstantinem přizpůsobeno hláskové potřebě jazyka slovanského (staroslověněštině, literární to řeči církevně-slovanské, vytvořené z makedonského dialektu bulharského), druhé bylo vypůjčeno od jazyka, majícího hlásek mnohem méně, vyžadovalo tedy nové úpravy, stejně jako písmo řecké, s nímž se setkáváme v písmě kyrilském, pozdější to úpravě písma hlaholského.

Církevně-slovanské období v dějinách české kultury se počíná působením Cyrilovým a Metodějovým na půdě Velké Moravy. Moravská mise, odchovaná byzantskou kulturou, dala Rastislavově říši církevní a spisovný jazyk, t. zv. jazyk staroslověnský, který byl v X. a XI. stol. jediným národním jazykem slovanským. Jeho jednota pro celou velkou oblast slovanskou byla umožněna poměrně malou rozrůzněností slovanských jazyků na rozhraní tisíciletí; ta

nastala teprve v stoletích následujících. Jak byl tento církevněslovanský jazyk, jehož základem byl makedonský dialekt bratří soluňských, obměněn na velkomoravské půdě vlivem jazyka domácího, lze těžko zjistit. Památky velkomoravského písemnictví jsou nám známy jen v opisech z doby o století i víc pozdější a žádná z nich není dochována v rukopise domácím; nevíme proto, zda jejich nápadné bohemismy byly již znakem jazyka velkomoravského či teprve doby opisů. Z památek církevní slovanštiny, která od IX. do zač. XI. stol. sváděla těžký zápas s latinou, až se latinikům, stojícím pod vlivem německých kněží, podařilo ji zdolati, vypuditi z liturgie a její památky zničiti, zachovaly se tyto: Je zde hlaholský opis z doby kolem r. 900 liturgické památky západního obřadu, misálu, s pravopisem přízpusobeným potřebám českého čtenáře — *Kijejské listy*, jejichž vznik sahá až do doby Metodějovy. Neméně starobylý je hlaholský opis asi z XI. stol. modlitební památky východního obřadu s počestující snahou v pravopise — *Pražské zlomky*. Jsou tu stopy po českém pravopisu v staroslověnských památkách jihoslovanského původu, i stopy vlivu církevněslovanského slovníka na český překlad žaltáře a evangeliáře. Jsou tu dále glosy — vpisky jednotlivých českých slov, určené k porozumění latinskému textu — k latinským textům se zřejmou tendencí po církevněslovanském slovníku, tvarosloví i hláskosloví — *glosy Svatořehořské* k dialogům papeže Řehoře v kapit. knihovně pražské a *glosy Vídeňské* k evangeliu sv. Matouše v Nár. knih. vídeňské, obé kolem r. 1100 se směsí jazyka českého, staroslověnského a z části i charvátského.

Ale nejvýznamnější památkou církevněslovanského období v Čechách, vedle legendických *Životů Konstantina a Metoděje*, vzniklých patrně ještě v IX. stol. v přímé blízkosti obou apoštolů na Moravě, historického to pramene prvního řádu, jest *česko-církevněslovanská legenda o sv. Václavu*, zachovaná v 5 nejstarších rukopisech charvátsko-hlaholských, v cyrilském rkpse Rumjancevského musea a v ruské pozdní redakci »minejní«; charvátsko-hlaholské rkpsy obsahují znění původní. Vznikla kolem r. 940 ve středních Čechách po převezení ostatků sv. Václava k sv. Vítu z péra českého kněze slovanské liturgie. Spisovatel vyučil se na starších církevněslovanských legendách i na jejich vzorech byzantských, ale přinášel i nadšení a vzdělání historika se smyslem pragmatickým. Z Čech legenda

i se svými hojnými bohemismy se dostala do Charvátska a na Rus.

V pozdní podobě, která snad porušila původní povahu jazykovou i veršovou, se nám opožděným zápisem dochovala jediná písňová památka česko-církevněslovanského písemnictví na naší půdě; jest to nejstarší duchovní píseň česká, **Hospodine, pomiluj ny**, náležitý obřadu západnímu, ale již slovním pokladem hlásící se k církevněslovanské tradici u nás. Lid v ní prosí o slitování a zvláště Krista jako spasitele světa vzývá za spasení. [Lid se účastnil bohoslužby nejprve tím, že podle návodu kněží ve vhodných dobách vyvolával »Kyrie eleison« (česky zkrác. »krleš«). Prostě toto vzývání Boha rozšířilo se několika slovy (na př. u nás překladem připojeným k řeckému slovu: »Hospodine, pomiluj ny«!) v t. zv. tropus, jako máme taková slova zachována z Německa (z IX. stol.) i z Čech (XI. stol.).] Staré podání (ze XIII. stol.) připisovalo píseň tu sv. Vojtěchu, nyní podle jednotlivých slov na pohled staroslověnských (pomilovati, spas, krleš) i podle celého rázu počítána je mezi zbytky liturgie východoslovanské; vznik její spadá patrně ještě do XI. století. Ve XII. století se již těšila takové oblibě, že se stala písní slavnostní, kterou též v chrámech při význačných příležitostech lid zpíval. I řádem korunovačním císaře Karla IV. stanoví se jako závěr slavnostních obřadů pomazání krále. Nápěv zachoval se několikery, nejstarší znám je teprve z r. 1397, kdy mnich břevnovský, Jan z Holešova, napsal o ní celé pojednání.

Působení latinského západu na českou literaturu je trvalé a dodalo zvláštního rázu nejen dějinám českým, ale i české literatuře. Založením biskupství pražského (r. 973), které mělo ráz latinský, podlehla liturgie východní, nalezla však v XI. stol. ještě útočiště v klášteře sázavském, založeném od knížete Oldřicha pro sv. Prokopa r. 1032. Tu obřad slovanský trval s několikaletou přestávkou za knížete Spytihněva do r. 1097, až i odtud vymizel a ustoupil obřadu a písmu latinskému. Jazykem církve západní od prvopočátku byla latina; ta pak po celý středověk a ještě dvě století potom jest jazykem lidí vzdělaných a pěstuje se i jako obecný jazyk vědecký.

I u nás nejstarší památky ducha českého sepsány jsou jazykem latinským; v nich se vyskytují pouze jednotlivá slova česká, nejvíce osobní jména mužská a místní. Jsou to *legendy* o českých světcích, *zprávy letopisné, kroniky*

země české, *listiny* vymezující majetek, darovaný v našich zemích ústavům duchovním, soupisy jmen v t. zv. *nekrologiích*, t. j. jména poddaných statkům klášterním (nejdůležitější nekrolog *Podlažický* z benediktinského kláštera u Chrasti, obsahující jména z XI.—XIII. stol.) a nápisy na českých mincích.

Mocného popudu ke vzniku písemnictví na půdě české poskytl mučednická smrt knížete Václava r. 929. Živé náboženské ovzduší v Čechách při založení biskupství a za doby Vojtěchovy bylo příznivo rozkvětu tohoto církevního písemnictví, které užívalo vyspělých forem křesťanského humanismu. Sotva vznikly v cizině první svatováclavské legendy, podjímá se téhož úkolu Čech a skládá *Vita et passio s. Venceslai et s. Ludmilae, aviae eius*, t. zv. nejstarší kroniku českou. Napsal ji v l. 992—994 mnich **Kristian** (Křišťan, pův. Christianus), strýc neb bratrovec biskupa sv. Vojtěcha. Opíraje se o legendy starší a doplňuje je vlastními dodatky, podává vedle životopisu obou světců obraz počátků českého křesťanství, a to se značnou obratností slohovou a se zanícením pro náboženské hodnoty legendy.

V dějepiscké tradici české, zahájené legendou Kristianovou, pokračuje **Kosmas**, děkan kapituly pražské (1045—1125). Podle starobylého vypravování pocházel jeho rod z Polska. Vzdělával se nejprve doma na Vyšehradě, kde bylo tehdy slavné učení, potom se vydal do Lutychu. Později vykonal též několik cest za posláním diplomatickým po zemích sousedních. R. 1119, po smrti své choti Božetěchy, jal se latinsky psáti českou kroniku, kterou rozdělil ve tři knihy. Výklad počíná potopou světa, končí r. 1125, kdy zemřel. V dějinách českých rozeznává dobu báječnou (pohanskou) a historickou (křesťanskou, od r. 894). Pro vyličení dějů nejstarších poohlédl se po výkladech latinských kronik sousedních národů, mimo to spoléhal, jak sám tvrdí, na tradici starých lidí.

Nejstarší vypravování jeho má ráz národních pověstí (o Krokovi a jeho dcerách, o Libuši a Přemyslovi, o dívčí válce atd.) a dosti je přizpůsobeno starším i současným tradicím jiných národů. Pro dobu křesťanskou byli mu zpravodaji věrohodní svědkové (do r. 1038), v období posledním (konec století XI. a počátek XII.) byl sám přímým účastníkem významných událostí, nebo se dovídal o nich od vrstevníků. O věrohodnosti jeho několikrát vy-

sloveny byly pochybnosti, ale výklad jeho celkem činí dojem pravdivosti. Sloh jeho se nese širokým proudem souměrných period, libuje si ve figurách, citátech ze starých spisovatelů a vložkách veršovaných, ale duchem je český a ve výrazu značně živý.

O značné oblibě kroniky Kosmovy svědčí mimo hojně rukopisy také okolnost, že měl několik pokračovatelů, z nichž se napřed jmenuje **kanovník Vyšehradský**, jenž psal o událostech let 1125—1142, po něm **mnich Sázavský**, který vyložil události let 1125—1162. **Vincenc**, kanovník pražský, účastník výpravy krále Vladislava do Itálie, vypsál děje za tohoto krále (1140—1167). Pokračovatelem jeho byl **Jarloch** (Gerlach), opat milevský (1165—1228), jenž vypsál dobu rozbrojů mezi Přemyslovci a skončil nastoupením Přemysla I. (1197). Nezávisle na pokračovatelích Kosmových vznikly *letopisy hradištsko-opatovické*, sahající do roku 1163; pozdní pokračovatelé Kosmovi, vesměs z pražského duchovenstva kapitulního, dovedli své suché zápisy až do konce stol. XIII.

Ve stol. XII. ještě při všem styku se světem západním, kterého přibývalo jmenovitě zakládáním klášterů benediktinských, premonstrátských a cisterckých, předkové naši zachovávají starý svůj ráz: zřízení rodinné a zemské, starožitný kraj domáci, stará jména místní. Rozhodný obrat dostavuje se teprve počátkem stol. XIII. Přemysl I. upevnil svůj trůn i na venek a nabyl i dědičného titulu královského. Staral se pak, aby zemi svou i vnitřně přizpůsobil poměrům v pokročilejších zemích západních. S leskem koruny královské dostavuje se též uznání Prahy za vynikající středisko střední Evropy, země česká nabývá místa mezi významnými státy západoevropskými. Ještě zřetelněji znamená snahu tu u nástupců jeho, počínajíc Václavem I. Místo staré ústavy domácí nastupuje feudalismus; cizí mrav a kraj, přepych turnajů a radováněk vyskytuje se nejprve u dvora královského, ale šíří se též do hradů bohatých velmožů. Studenti z cizích universit dosahují u nás rychlého postupu a výnosných míst. Němčina u nás nabývá práv v klášteřích a městech obchodních, při dvoře a na hradech, když pak se v městech od králů nově zakládaných usadili osadníci němečtí, také v městech královských. Též pohraniční pásy zemských hvozdu se kolonisují, což vede k počátkům omezování oblastí národnosti české, sahajících původně na západ do Bavor ke Smrčinám, na jih do Ra-

kous téměř k Dunaji. České hrady v těchto přechodních letech dostávají názvy německé a na nich vítání jsou ti, kdož nový ráz smýšlení tlumočili, němečtí pěvci.

Do Čech přinášeli poesii romantickou, vzniklou na evropském západě po válkách křížových, kterou nazýváme poesii rytířskou. Boje proti nevěřícím podnítily hrdinnost, křesťanství se neslo snahou brániti osoby slabé a utiskované, kult Panny Marie jako matky Kristovy vedl k uctívání ženy, cit pro čest před ženami vedl k osvědčování síly a udatnosti na turnajích. Odleskem toho všeho citění jest básnictví dvorských pěvců, kteří zprvu všude byli vítáni na dvorech knížecích o slavnostech a hodech, a když pohostinnost jim věnovaná jakož i záliba pro verše jejich na západě poklesaly, uchýlovali se dále na východ. Tu pak záhy mohli býti zároveň politickými agitátory pro nároky Přemyslovců na korunu císařskou. Tak poznána zblízka poesie, která ovládla Evropu západní; to budilo později snahu napodobiti ji jazykem domácím, národním, který ve stínu latiny znenáhla dospíval samostatnosti. Ale počátky českého básnictví světského sahají teprve do stol. XIV. po vyhynutí rodu Přemyslova. Z doby přemyslovské máme v jazyce národním jenom skrovné památky básnictví náboženského.

Zprvu vedle církevněslovanské bohoslužby, pak v příkrém a posléze vítězném zápase s ní se rozvíjela na naši půdě latinská liturgie a také do ní vnikal stále úspěšněji jazykový živel český. Z nejstarší doby českého křesťanství pocházejí *překlady hlavních modliteb*, otčenáše (pátere) a kředa a snad i formule zpovědní. Z překladu knih posvátných vznikaly nejprve pokusy o staročeský *evangeliář* a *žaltář*, které se děly v několika recensích. Ze žaltářů spadá do XIII. věku žaltář *Glosovaný* (snad z pražského kláštera svatojiřského) a žaltář *Wittenberský* (ze semin. knihovny ve Wittenberce).

Výrazem samostatné duchovní i básnické tvořivosti jest *píseň svatováclavská*, jež nápěvem, veršovou úpravou i souvislostí se vzýváním Boha slovy »Kyrie eleison« poukazuje k původu staršímu, z poč. XIII., ne-li již z XII. stol.; snad k původní sloze první přibýly obě další slohy později, ale všechny již v době staročeské. Podle slov 3. slohy (»Utěš smutné, otžeň vše zlé«) klásti lze původ její snad v dobu hospodaření braniborského po smrti Přemysla II. Obsahem jest podobna písni »Hospodine«; po vzývání sv. Václava

va o přimluvu následuje povzdech za nebeskou vlastí, posléze prosba o dobro pozemské, jež by nás dovedlo v kruh nebeského dvorstva. V nejstarším znění jest tato píseň zachována v kronice Beneše Krabice z Veitmile (1372—1375), jenž ji nazývá písní odedávna zpívanou. Původně skládala se toliko ze tří sloh (počínajících »Svatý Václave«, »Nebeské! jest«, »Pomoci tvé«), v době husitské vznikly další dvě slohy (»Ty jsi dědic«, »Maria, matko žádúcí«), až v XVIII. stol. ustálil se počet osmera sloh.

Z XIII. věku pocházejí dále dvě básnické skladby, t. zv. píseň Ostrovská a Kunhutina.

Předmětem skladby *Slovo do světa stvoření* jest Kristovo vtělení, umučení a vzkříšení. Nazývána bývá písní Ostrovskou, poněvadž pochází z benediktinského kláštera ostrovského u Davle. Ke zpěvu patrně ani určena nebyla, spíše je to veršovaná modlitba. Vyznačuje ji úplný dvojslabičný rým a vůbec se v ní hlásí pokročilé umění veršové. Rozhodně však nebyla písní skladba *Vítaj, kráľu všemohúci*, nazývaná písní Kunhutinou. Je zachována v kodexu z XIII. stol., který byl majetkem svatojirské abatyše Kunhuty, dcery Přemysla Otakara II. Je to veršovaná modlitba k svátosti oltářní, neobyčejně jazykově vyspělá a výrazově bohatá.

Přihlížíme-li k dílům psaným církevněslovansky a latinsky, jest slovesná žeň doby románské na půdě české počtem skrovná; jistě vzalo za své mnoho památek v dobách pozdějších, jak gotických, tak husitských. Ale to, co se nám zachovalo, upoutává nejen velebnou starobylostí, nýbrž též prostou opravdovostí ducha nábožného, shodou obsahu a výrazu a monumentalitou při veškeré jednoduchosti výstavby.

Období rané gotiky.

(1306—1348.)

V době posledních Přemyslovců, kdy se stát český povznáší k významu střeoevropské velmoci, ale zároveň smrtí Václava III. pozbývá své původní dynastie vladařské, dozrávají poměry kulturní, jež byly přivedeny pronikavými změnami hospodářsko-spoločenskými i národně-politickými. Zbohatlá šlechta i měšťanstvo peněžně mocné podléhají za vlivu německé kolonizace, podporované panovníky, prudkému vpádu mravu ry-

tířského, jenž byl za hranicemi již v odlivu; současně poznává vyšší duchovenstvo na studiích hl. v Itálii silný a svěží proud náboženský, jenž vlivem řádu františkánského i dominikánského zachvátil celou církev římskou a její vzdělanost. Tak s romantikou vstupuje na naši půdu zároveň gotika, dvojí, na pohled různorodý, ale podstatou navzájem příbuzný výraz složité a vyspělé kultury společenské i duchovní. Dokonalý rytíř i horlivý světec byli zosobněním kultu křesťanské individuality; zájem o krásu pozemskou, pojímanou namnoze symbolicky, nepřičil se nadšení pro hodnoty nadzemské. Zvýšený životní pocit se hned na počátku tohoto údobí projevoval bohatou tvořivostí epickou a odvaha, s níž se skladatelé slovesní pouštěli do rozsáhlých celků, svědčila nejen o studiu vyspělých vzorů zahraničních, ale i o složité průpravě předchozí, nám pohříchu neznámé. Pro povahu naší rané gotiky básnické, již počítáme až do doby nastolení Karla IV., jest příznačno, jak těsně, a to několikerým zřetelem formálním, souvisí u nás epika duchovní útvaru legendárního s epikou ducha rytířského.

Časově předcházejí skladby legendární. Tu vedle Písem sv. předním pramenem skladatelům našim byla sbírka arcibiskupa janovského, dominikána Jacoba de Voragine, nazvaná »*Legenda aurea sive Chronica Lombardica*« (asi z r. 1270), mimo to apokryfy, utajené knihy z prvních století křesťanských, jichž církev mezi kanonické spisy nepřijala, ač kolovaly pod jménem některého apoštola neb učedníka Páně.

Zlomek *legendy o umučení*, jejíž původní nedochované znění můžeme počítati mezi nejstarší skladby staročeské, velebí v zachované části Krista, vjíždějícího do Jerusálema, pro jeho prostotu. Zlomek zachován jest u Štítného. Jiné skladby o umučení jsou až z pozdějších dob stol. XIV.

Velkou skladbou obsahu duchovního, jež asi tvořila jednotný sborník stejného slohu a snad i stejného autora, nazvati lze, co se vypravuje o rozličných osobách s Kristem nějak spřízněných nebo duchem a smýšlením sprátelených. Byli to především apoštolé a Panna Maria. Básníkovi českému, patrně knězi, pramenem byla »*Legenda aurea*«, ale mimo to ještě jiné skladby latinské. Obrazy básnické a bajky ve skladbu vkládané poukazují na vzdělaného a obratného skladatele. Zjištěny jsou dosud jen tři zlomky spolu nesouvislé; jeden na počátku vykládá o apoštolích, zlomek

z konce vykládá v rámci mládí Panny Marie o jejích rodičích.

Snad stejným spisovatelem byla zpracována i jiná skupina skladeb, týkající se osob, jež nepříznivě zasáhly v poslední osudy Kristovy na zemi, zejména zrádce jeho *Jidáše* a soudce *Piláta* Pontského. Zvláště Jidášova dráha životní vylíčena značně pestře, aby se ukázalo, jak apoštol, nejbližší druh a přítel, mohl Krista zraditi; výklad obměňuje motivy ze života starořeckého Oidipa. Z legendy této dochováno jest na 400 veršů, jejichž závěr uvádí osudy Jidášovy do souvislosti s rodinou Pilátovou. Legenda o Pilátovi, zachovaná v pouhých 100 verších, seznamuje nás s pohádkovými motivy jeho zplazení a zrození. Pramenem pro tyto obě vnitřně příbuzné skladby byla vedle podnětů vzatých ze Zlaté legendy apokryfická evangelia. Sestaveny jsou samostatně a velmi obratně, jazykem přesným, oživeným obrazy, průpovědmi, bajkami mnohdy původními. Složením hlásí se rok 1306 nebo 1307, poněvadž legenda o Jidáši činí obsírnou zmínku o zavraždění krále Václava III.

I *dětský včk Ježíše Krista* byl předmětem legend z nejprvnější doby literatury české. Z této první skladby máme pouze zlomek o 340 verších s vylíčením zázraků malého Ježíška. Poněkud starší jest zlomek legendy o *seslání Duča sv.*

Ze životopisů světců líbily se především ty, které měly ráz dobrodružný, jako *život sv. Alexia* (Aleše), asketického světce, zetě císařova a dobrovolného žebráka. Z rýmované staročeské legendy z konce XIII. věku se zachoval jenom závěr o 106 verších, obsahujících apotheosu světce v církvi i v říši; jest velice blízce první skupině legend.

Skladby tyto se vyznačují jazykem vytříbeným a bohatým, jakož i rýmem zvučným a veršem přesným. I jest na snadě domněnka, že je předcházela delší průprava, vysvětlující tuto obratnost básnického slohu; ale legendy samy se staly brzy východiskem tradice další, která vymožeností, nabytých v epice duchovní, použila na látku světskou. O nějaký rok později, asi kol r. 1310, klásti třeba nejrozsáhlejší staročeskou básnickou skladbu výpravnou, epos *Alexandreis*, mající za předmět osudy a výboje nejslavnějšího krále makedonského, Alexandra Velikého, syna Filipova. (Poslední bádání A. Pražáka klade ji po r. 1290.) Postava tohoto nejrytířtějšího krále starověkého ožila výpravami křížovými.

I stal se Alexandr romantickému středověku dokonalým rytířem křesťanským, jak nám jej líčí též české skládání.

Vzorem jeho byla latinská báseň Gualtera Castillionského, rodilého z Lillu. Ten r. 1172 podle pozdních pramenů staroklasických dopsal rozsáhlou báseň epickou (o 10 knihách), v níž Alexandr se odvažuje dobytí Orientu jako díla nadlidského; v tom také tkví zárodek zkázy, k níž jej bohové určili. Tento poučný ráz, jakož i líčení výbojů Alexandrových v krajinách, kde nedávno před tím zuřily boje křížácké, brzy zjednaly básni značnou oblibu a učinily ji předlohou jiných Alexandreid národních. Do Čech dostal se opis té básně latinské ke konci kralování Přemysla II. a počátkem stol. XIV. sloužil za podklad českému básníkovi, jenž byl z rodu šlechtického, milovníkem své národnosti, nepřitelem cizinců a povýšenců; ten představuje krále Alexandra jako křesťanského hrdinu na výpravě proti pohanům s mnohými vladařskými rysy Přemysla Ot. II.

Z české skladby, přidržující se postupu latinského originálu, máme zachovány hl. oddíly, reprodukující první 4 knihy Gualterovy od mládí Alexandrova, výchovy u Aristotela až k vítězství nad Peršany a tažení do Egypta; z ostatních 6 knih latinské Alexandreidy nás došly v českém zpracování jenom zlomky. V celku jsou to jen asi dvě pětiny (celkem 3961 verš) v 7 zlomcích. Skladatel český vedl si při zpracování vzoru svého samostatně, obratně a pečlivě, vynechal učené výklady a zasahování pohanských božstev do děje, zato vkládal — kromě vtipného samostatného úvodu — z vlastní životní zkušenosti poučné průpovědi, často spojené v rýmované trojverší; verš osmislabičný tvořil bedlivě a rým ženský (dvouslabičný) dovedl ovládati s uměním. Také jazyk básnický jest u něho bohatý. Mnohá místa a jmenovitě hojné shody rýmové dokazují, že byl znalý českých legend, nedávno před tím vzniklých, že pevně tkvěl v domácí půdě, neváhaje anachronismy čistě středověkými látku po česku lokalisovati.

Jiné básně romantické vznikly značně později, za kralování Karla IV. a Václava IV., ale nedostihly této první a nejpřednější básně romantické v literatuře staročeské.

Forma osmislabičného verše spojeného sruženým rýmem, kterou staročestí skladatelé vyzkoušeli nejprve na epických látkách legendárních a pak na rytířském eposu alexandrovském, se stala začátkem XIV. stol. u nás tak

běžnou, že jí bylo použito i v první česky psané kronice. Smýšlením a citěním jest autor upřímným, ano náruživým Čechem a v tom vyniká i nad básníka Alexandreidy, pevně vkořeněného do rytířské kultury západní. Je to t. zv. *kronika Dalimilova*, složená ve verších, zamýšlených jako osmi-slabičné, ale většinou o nestejném počtu slabik (6—16), s rýmy sdruženými. Podle četných kritérií vnitřních přisuzoval J. V. Šimák (1932) autorství kroniky Hynkovi Žáku z Dubé, od r. 1306 kanovníku kostela pražského, posléze biskupu olomouckému (†1333), který v sobě spojoval zájmy a znalosti rytířstva i duchovenstva. Mínění tomu však odpírají jak Jos. Šusta, tak F. M. Bartoš. Autorství Dalimilovy kroniky zůstává i nadále zahaleno. Autor byl duchovní, dobře znalý poměrů své vlasti, snad příslušník johanitského řádu, který měl v Mladé Boleslavi své středisko. Když kroniku skládal (v l. 1308—1314), byl již starším mužem, jenž se nikde netají svým vřelým citem národním, chová úctu k dobrému jménu, váží si domácího rodu panovnického a zvyků po předcích zděděných. Proto jest odpůrcem novot z ciziny přinášených, jako turnajů, honeb se psy, her v kostky, dvoření paním, hostin a pod., a hlasatelem uvědomělého a obranného češství proti hroživé germanisaci zevní i vnitřní. Tímto svým názorem na přednosti domácího života skladatel jeví se nám jako muž pozoruhodný a nemálo významný. Totéž můžeme říci o míře vzdělání jeho. K práci své byl připraven znalostí kronik domácích i německých o zemích sousedních, mimo to znal učebné knihy tehdy všude na západě obvyklé, jako Ezopa, Katona a j. Důvody, proč se ujal takové práce, vykládá v předmluvě, že pohnutka vlastenecká jej k tomu přiměla, aby si krajané též vážili příběhů vlastní země. Celé kroniky o minulosti za předlohu neměl, ale čerpal především z Kosmy. Dalimilem pojmenován byl autor »kroniky staré kláštera boleslavského« po prvě od Pešiny z Čechorodu; to převzato a rozšířeno od Balbína, protože kronikář Hájek mezi svými prameny uvádí Dalimila Meziříčského, kanovníka kostela Boleslavského, a v jednom rukopise kronika tato slove boleslavskou. Počátek výkladu činí se stavbou věže Babel, pod níž mezi jinými jazyky vznikl i srbský (slovanský). Pak skladatel přechází k příchodu Čechovu s družinou a vykládá vše podle Kosmy. Nejspolehlivější zprávy má z doby, již sám byl očitým svědkem, o kralování Přemysla II. a nástupců jeho až po nastolení Jana Lucemburského (do r. 1314); později při-

lány ještě čtyři kap. o událostech z let 1315—1318. Ač skladatel netají se svou nechutí k cizozemcům, zvláště Němcům, a píše kroniku s tendencí obrannou, přece dílo jeho došlo i u nich značné obliby, neboť přeloženo bylo dvakrát do němčiny veršovaně v pol. XIV. stol., prozaicky poč. stol. XV.

K pozdějším veršovaným dodatkům kroniky Dalimilovy od některého z jeho epigonů, shodujícího se s mistrem jak ve smýšlení, tak ve slohu, pojí se píseň *Nota od pana Vilema Zajícě*, velebící zásluhy tohoto pána českého, »přítele českého jazyka«, jenž padl r. 1319 u Dachova.

Ale ještě v této době k r o n i k á ř i pokračují v díle Kosmou počatém i nadále jazykem latinským. Tak letopis svého kláštera latinsky počal psáti druhý opat zbraslavský **Otto**, po něm pokračoval třetí opat, **Petr Žitavský** († 1339), rozšířiv zápisky své v důležitou kroniku o událostech současných (do r. 1338). O kroniku Zbraslavskou se opírá latinská kronika **Františka**, proboš'a pražského, posledního pokračovatele Kosmova, jenž vylíčil události let 1273—1353; druhou její recenzi přepracoval B. Krabice z Veitmile.

I v epických skladbách duchovních a světských pronikal praktický duch český hojným moralisováním a gnomickými úvahami; od počátku XIV. věku si vytvářel rozsáhlé staročeské básnictví t e n d e n ě í, někdy mravně poučující, jindy stavějící pro výstrahu slabosti lidské na odiv. Průpravou pro takové veršování byly zpracování a překlady středověkých pomůcek latinských, jež se jako knihy školní rozšířily se školami kněžskými a klášterními po četných národech křesťanských. Takovou knihou učebnou byla na př. t. zv. *Dvojverší Katonova* (»Catonis disticha moralia« n. »de moribus«), přičítaná Katonu Dionysiovi z III. neb IV. stol. po Kr.; průpovědmi ve 23 šestiměry upravenými podávala rozmanitá poučení pro život mravní a praktický. Již v XIV. stol. převedena po prvé v české verše.

Mezi nejstarší knihy učebné náležel *Esop*, středověké zpracování starořeckých bajek polobáječného Aisopa. Úhrnného zpracování českými verši dostalo se těmto bajkám (asi 60) v polovici stol. XIV., při čemž básník připojil různé přídavky vlastní, na př. v úvodě alegorický boj mezi čtnostmi a neřestmi, jinde průpovědi a myšlenky obsahu vlasteneckého.

Řadu skladeb tendenčních — vedle veršované legendy o sv. Prokopu a drobnějších skladeb duchovních formy dra-

matické — obsahuje t. zv. *rukopis Hradecký*, darovaný Jos. Dobrovským knihovně lobkovské v Praze. Vznikl kol r. 1310. Ze skladeb se zdá nejpůvodnější zdařilá bajka *O lišce a čbánu*, jíž skladatel chce na drastickém příkladě ze zvířecí říše ukázati, že také chytrý člověk dává se někdy k své škodě strhnouti k poštilostem. Líčení v bajce, pro niž máme obdoby v lidovém podání slovanském, je velmi živé a také gradací svou dosti napínavé; můžeme básničku tu považovati za českou náhradu zvířecích bájí středověkých, zpracovaných epicky ve Francii i v Německu. Rozměrnější báseň tendenční z toho rukopisu sluje *Desatero kázanie božie*. Básník rozbírá v 1200 verších obsah příkázání a ukazuje, kteří lidé proti nim hřeší. S trpkostí vystupuje, ač sám patrně kněz neb klerik, proti kněžím a mnichům, kteří jako zpovědníci za peněžitou pokutu rozhřešovali nejhorší zločince. Při tom leckde vkládá povídku obsahu satirického, čerpanou obyčejně ze sbírky »Ges'a Romanorum«, oblíbené u kazatelů středověkých. Tím získává pěkný kulturní obrázek své doby: jeho sloh při vši názornosti a rozmarnosti není hrubý. Další báseň sborníku, t. zv. *Satiry o řemeslnících*, vytyká slabosti a směšné stránky některých řemesel a povolání: ševce, koňšela, kováře, sladovníků, lazebníků, řezníků, pekařů. Všem takovým podvodníkům básník hrozí, že nedostanou se pro své klamy před tvář boží; také jeho podání jest názorné, ano, drastické se zřeteli mravokárnými. Předloh Desatera a Satiry o řemeslnících neznáme. Z přísně vážných skladeb mravokárných jest do rukopisu Hradeckého pojato dialogické veršování *O bohatci* umírajícím těžko ve hříších. Jemu se z jinde zachovaných mravokárných básní blíží literární »tanec smrti«, *O nebezpečném času smrti*, naladěný do úzkostlivé úpěnlivosti, i rýmovaný, rozhorlený výčet poštilostí lidských *O sedmeciťma blázních*. Nejzávažnější však z tohoto okruhu jest staročeský *Spor duše s tělem*, zachovaný v textu i jazykově starobylém, datovaný zmínkou o Petru Mohučském, t. j. Aspeltovi, po r. 1320. Spory duše s tělem před smrtí i přímo po ní byly oblíbenou látkou středověké literatury: ke sporu před smrtí se pojívala hádka mezi nebem a d'ablem o duši, až se této dostávalo vysvobození skrze Pannu Marii. V staročeské básni běží o předsmrtný spor duše s tělem. Dramatičnost dialogu jest působivá, stejně i zevní forma, čtyřveršovaná sloha s rýmem sdruženým, ale znásobeným ještě vnitřním rýmem ve verši

třetím; úvod »Sporu duše s tělem« psán jest však v epickém dvojverší.

Básnictví lyrické v té době neprosplávalo valně. Duchovní písně české skládány nebyly neb aspoň se nezachovaly, poněvadž zpěv chrámový byl výhradně latinský. Nově přibýly k starším písním slavnostním dvě velikonoční o vzkříšení Kristově: *Bůh všemohůcí vstal z mrtvých žádůcí*, která zpívána bývala po velikonočních hrách dramatických shromážděným lidem, a *Jezu Kriste, šcedrý kněze*, jež rovněž přes upíatost církve vnikla již v XIV. věku do chrámu.

Z písní světských té doby zachovaly se jen zmínky nebo začátky, ale z nápěvů patrno, že příkláněly se k liturgickým zpěvům, jež lid v chrámě slychal a upravoval si pak v lehčí rytmus a prostou, případnou formu.

Básnictví dramatické souviselo s bohoslužbou, neboť hry vzniklé z církevních slavností velkonočních a mající zprvu obsah pouze náboženský, provozovány byly před shromážděným lidem duchovními osobami v presbyterii chrámové. Poněvadž bylo třeba několika účastníků, mohly se konati jen při chrámech s několika kněžimi nebo v klášteřích. Původ těchto latinských her se klade obyčejně do kláštera svatohavelského (ve Švýcařích); u nás oblíby došly zvláště na některých místech, na př. v klášteře svatojirském na hradě pražském, odkud zachováno několik rukopisů; vedou až do XIII. stol. Základem jejich je především 16. kap. evangelia sv. Marka, kde se líčí cesta tří Marií k hrobu Kristovu (v neděli velikonoční přede dnem) a rozmluva jejich s andělem. Další výjev představuje, jak apoštolové Petr a Jan spěchají ke hrobu přesvědčit se o vzkříšení Kristově. K tomu přibyla jako výjev třetí rozmluva vzkříšeného Krista s Marií Magdalskou, jež zůstala u hrobu a plakala. Ježíš pak ukázal se jí v podobě zahradníka. Scény ty byly částí liturgie na den vzkříšení, provozovaly se vážným způsobem duchovním se zpěvy liturgickými, a to jazykem latinským; jen některé duchovní písně zpívány po česku.

Později připojovány k tomu ještě jiné scény příbuzného obsahu, že vznikaly celé velikonoční hry, ale přibývaly i živly světské do chrámu nevhodné, na př. jak Marie kupuje masti u mastičkáře, který mluví jazykem národním.

To patrno na zlomku hry velikonoční (asi z 2. čtvrti stol. XIV.), známém pode jménem *Mastičkáře*; vyniká bujnou satirou na lékaře-šarlatány i humorem situačním a slov-

ním. Snad vznikl podle latinsko-francouzské předlohy, k nám přinesené. Jiná scéna komického rázu byla ve zjevení Kristově nevěřícímu Tomáši, jiná ve výjevu Ježíšově učedníkům v Emausích. Kde bylo třeba přibírat ke hram osobu světské — byli to hlavně studenti — z nedostatku duchovních, porušování rázu církevního při povolené improvisaci textu postupovalo tím více.

Třetím stupněm těchto her byly hry pašijové (misterie), kde k výjevům z umučení přistupují také jiné scény ze života Kristova. Do těchto misterii záhy byly také vkládány části lyrické, t. zv. pláče Mariiny.

Bohatší rozvoj dramatickolyrických a pak dramatických skladeb u nás lze pozorovati v 2. polovici XIV. stol. Z her liturgických se vyvinuly umělé hry velkonoční, mezi nimiž u nás hojně zastoupeny *hry tři Marii s nářky nad ztrátou Spasitele*. Byly původně latinské, ale vloček českých v nich přibývalo. Česky skládaný *hry o vzkříšení Páně*, později s groteskními i rozmarnými scénami přihrobními i pekelnými; celistvá hra *O Kristově z mrtvých vstání a jeho oslavení* zachována jest v rukopisu klementinském až ze XVI. stol., ale vznikem sahá o dva věky nazpět.

Plankty (nářky) *Panny Marie* byly také někdy částí her velikonočních; v nich sv. Jan těší matku Páně, umírající Kristus pak pronáší známých sedmero slov.

Z období velikonočního rozšířily se dramatické hry též na jiné svátky, zvláště takové, o kterých se konaly průvody; tak o Květné neděli, o Nanebevstoupení Páně, o Božím těle. O vánocích předváděly se hry žakovské, značně rozpustilé. Rozvoj dramatických her náboženských s fraškovitými výjevy světskými byl u nás přetržen reformací; ale dávná tradice prosvítá pak místy v lidových hrách provozovaných na venkově, namnoze v podobě z XVIII. stol.

Rozvoj české prózy na ukové spadá až do doby Karlovy. Z doby starší máme zachovánu jedinou památku prozaickou, a to obsahu právníckého; jest to pokus zachytiti staré zvykové právo domácí proti náporu německých práv k nám se hrnoucích i proti nastávající recepci práva kanonického i římského. Jest to příručka staročeského práva procesního, t. zv. *kniha Rožmberská*, podávající návod, jak si na soudě zemském vésti. Za původce jejího se pokládá p. **Petr z Rožmberka**, nejvyšší komorník zemský za krále Jana (v l. 1312—1346). Kniha má slovesný ráz starožitný,

některým výrazům se ani v době Karlově již nerozumělo. Druží se k písemným památkám rázu Dalimilova a snaží se uhájiti domácí kulturu proti postupnému a již nezadržitelnému vnikání životních forem a mravů cizích.

Období vyzrálé gotiky.

(1348—1409.)

Do doby Karlovy zároveň s rozkvětem státně politickým a blahobytem hmotným spadá v zemích českých značné rozšíření vzdělanosti knižní a tím i literatury. Panovník upevnil v zemi pořádek a pečoval o hospodářský rozvoj, doprovázený současně kulturou uměleckou. Prováděje nákladné stavby, povolával do země vynikající umělce, zvláště francouzské, tvořící v pokročilém slohu gotickém. Povýšením pražského biskupství na arcibiskupství nejen vymanol Čechy z tísnivého područí německého, ale dodal váhy a autority duchovnímu stolci, na němž zasedla velká osobnost Arnošta z Pardubic. Založiv universitu r. 1348 pro svůj národ, jak v zakládací listině výslovně praví, zadržel doma proud mládeže po vzdělání dychtící, spolu soustředil ve svém sídelním městě i znamenité cizince, mistry a žáky, a to nejen z Polska a z Německa, ale zvláště z Francie. Výklady na této první vysoké škole ve střední Evropě daly se ovšem latinsky, cizinci zprvu na ní měli převahu, ale kol nového střediska vědění šířily se nové proudy vzdělanostní, které nemohly zůstatí bez účinku ani na širší vrstvy lidové.

Mocně působila na duchovní život v zemi a v národě kulturní osobnost Karlova. Gotický křesťan v něm znal celou dráhu náboženského života od asketického sebepokoření až k ekstasi spojení s Bohem. V Karlově individualismu se hlásí již směr humanistický, přicházející k nám z Itálie v osobě Petrarcové a získávající si přízeň vynikajících mužů z kruhu Karlova, zvláště biskupa Jana ze Středy.

Karel také sám pečuje o rozkvět literatury, a to spíše naukové než básnické. Dbá, aby se zachovala nástupcům pamět jeho života, četné muže jiné pobízí k spisování historickému, podněcuje i díla slovníkářská, stará se o ustálení právního stavu svých zemí, podporuje rozvoj právníckého písemnictví. S vývojem myšlení a vědy ruku v ruce kráčí povznesení literatury prozaické.

Epika zůstává i za doby Karlovy v popředí písemnictví, ale k látkám duchovním, přejímaným prostřednictvím církevní literatury latinské, přibývají pomocí předloh německých náměty světské, načerpané z edumírající již kultury rytířské. Skoro bezděky docházejí skladatelé epických básní k výrazu blízkému próze a brzy se i legendární i rytířské látky objeví v útvarech výpravné prózy, určené onde nábožnému rozjímání, tu zábavě vzdělaného čtenářstva; rozkvět prózy beletristické jde souběžně s vývojem naukové prózy.

Legendy duchovní jsou nejjistším slovesným výrazem české karlovske gotiky, jež se na universitě pražské projevuje scholastikou, v umění výtvarném architekturou chrámovou i bohatou malbou knižní, deskovou i nástěnnou. Legendy tyto se liší velmi podstatně od legend rané gotiky české, odvozených z »Legendy zlaté.« Zevně sice zachovávají jejich osmislabičný, sdruženě rýmovaný verš, zato rým jest méně pravidelný, takže výraz se stává prozaičtějším: to zakrývá hojný živel dekorativní, hýřící trojy a figurami, patetické monology, zdobné popisy. Zhusta se poji scholastické sklony i se zálibou v dogmatických disputacích i s mystickým opojením zázrakem, mučednictvím, ekstatickým útekem k Bohu ze země. Tím vedle nového zpracování legendy o sv. Jiří vyniká zvláště *legenda o svaté Kateřině*, básnický skvost písemnictví doby Karlovy.

Fakulta svobodných umění ctíla za svou ochránkyni sv. Kateřinu a také císař byl vřelým ctitelem této světičky. Podle legendy české, sestavené z několika předloh latinských, a to dosti samostatně, Kateřina vynikala nejen krásou, ale i učeností, již nabyla na vysoké škole v Alexandrii, kam ji otec, cyperský král Kostus, poslal na učení. Z těch předností vzniká v dívce hrdost, že chce míti jen ženicha sobě rovného a zamítá ruku císařovicovu. Poustevník u města poví jí o Kristu, jemuž ji zasnuhuje prstenem. Když pak císař Maxencius v Alexandrii káže obětovati modlám, Kateřina vystoupí proti němu a přehádá padesát mistrů vysoké školy, na obrácení její ustanovených, že stanou se křesťany. Také císařova choť a přední rytíř přijímají tu víru, pročez jsou všickni umučeni. Kateřina zprvu bičována, posléze sčata. Skladatel, muž jistě na universitě vzdělaný a znalý subtilit bohoslovných, psal v 50. letech a hověl i smýšlení císařovu. Dogmatika scholastického rázu se u něho stále mísí s mystickým zanícením, občas až eroticky

zbarveným; v symbolice barev, v kultu mučednictví a zázraků, v dekorativní výmluvnosti byl věrným synem své doby; jako umělec básnického slova stojí vysoko. Dílo jeho, t. zv. větší legenda (3619 v.) se nazývá stokholmskou, protože rukopis přes 200 let byl chován v Stokholmě (nyní v zem. archivu mor.). Kratší legenda o sv. Kateřině, brněnská, složena jest ve slohách čtyřveršových. K legendě svatokateřinské se pojí těsně zlomek *legendy o sv. Markétě a legenda o sv. Dorotě*, jejíž původní látka byla zanedlouho zpracována jako epickolyrická píseň a později přešla dílem jako píseň, dílem jako hra do lidové tradice. Rázem se jim podobá také legenda *o desíti tisících rytířů*, drasticky líčící mučení křesťanských rytířů na hoře Araratu.

Ale vedle těchto legendárních látek nových, takřka módních, nepoklesala ani záliba v apokryfickém okruhu života Kristova a Madonina. Legenda *o Ježíšově mládí* se počíná zrozením Panny Marie, pak líčí narození Kristovo a život jeho až do dvanáctého roku. Děj nepodává se příliš obratně a přeplněn je zázraky. Několikrát zpracováno *umučení Páně*, a to spíše meditativně než epicky. K osudu matky Kristovy vztahují se legendy *O nanebevzetí Panny Marie, Svaté Marie s nebes chráma, Radosti svaté Marie*; i zde nábožné úvahy převažují nad živlem výpravným. To se stupňuje v *Anselmu*, skladbě rázu legendového, v níž sv. Anselm, arcibiskup canterburský († 1109), se doptává matky Kristovy po podrobnostech umučení. Obsahu podobného jest skladba *Maria Magdalena*, připojeno však vzkříšení a objevení se Kristovo Marii Magdalské.

Samostatné místo v legendární epice doby Karlovy zaujímá *legenda o sv. Prokopu*, zachovaná v rukopise Hradeckém. Úcta k slovanskému světeci Sázavského klášteřa uchovávala se v jeho působišti dlouho; zde vznikla o něm v XI. stol. legenda staroslověnská i její překlad latinský, prameny to t. zv. mnicha Sázavského, náležícího mezi Kosmova pokračovatele věku XII. Kdežto oficiální latinská legenda se mohla opřít i o prameny nejstarší, zakládají se obě česká zpracování na dosti pozdní recenzi legendy latinské. Jedním jest prozaický život sv. Prokopa v „*Pasionálu*“, druhým veršovaná legenda z Hradeckého rukopisu asi z polovice XIV. stol. Vedle zázračných živelů zajímal skladatele antagonismus obřadu latinského a slovanského, pojatý v protiněmeckém duchu dalimilovském; podání v tradičním rozměru epickém svědčí spíše o bodré jadrnosti

než hlubší učenosti a jemnějším stylistickým umění skladatelově. Legendy použil i Jar. Vrchlický v stejnojmenné básni z r. 1878.

Vedle legend jednotlivých nacházíme v době Karlově již také prozaické překlady celistvých svodů těchto látek. Jsou to práce obratné, jazykem vzorné, svědčící o rychlých pokrocích české prózy. Tak pořízena prozaická sbírka životopisů svatých a světic, *Pasionál*, opět podle »Legendy zlaté« arcibiskupa janovského, Jakuba de Voragine. Je pochybné, zda se to stalo na podnět císaře Karla IV. z rozkazu arcibiskupa Arnošta z Pardubic. Upravovatel vynechal mnoho zázraků a místo světců v Čechách neznámých vložil životopisy světců českých (sv. Cyrila a Metoděje, sv. Prokopa, sv. Václava). Nejstarší rukopis Pasionálu (asi z polovice stol. XIV.) vzat byl od Jana Gebauera za památku staročeskou jazykově normální, ježto zevrubně označuje každé znění hlásek staročeských. *Životy svatých Otců* sluje sbírka legend o poustevnících na poušti egyptské, kteří nejprve počali žiti samotářským životem (sv. Antonín, sv. Pavel Thébský, sv. Hilarion, poustevnice sv. Eufrosyna, Marina a j.). Legendy ty původně samostatné byly jako *Vitae patrum* již ve středověku sebrány v celek a čítaly se velmi pilně, zvláště v klášteřích; v češtině zpracovány několikráte, po prvé veršem; prozaické znění, zachované v řadě rukopisů, jest s »Pasionálem« současné a rovnocenné. Rázem se sem řadí i *Život Krista Pána*, překlad to ze sv. Bernarda, prosáklý asketickou kulturou, kde český zpracovatel potlačil látku rozjímavou ve prospěch obsahu epického, a legenda *O sv. Jeronýmovi knihy troje*, upravená podle kompilace biskupa Jana ze Středy.

Látky duchovní se stávají předmětem zábavné belletrie, jež v době Karlově a Václavově těší se značnému rozkvětu. Také próza její zní uhlazeně, což svědčí o vysoké kultuře jazykové věku Karlova. Svě náměty volí z knih Starého a Nového zákona, které rozšiřuje podrobnostmi legendárními, dialektikou středověkých disputací, živly zázračnými; ale převahu zde má hroužení se do citových oblastí křesťanství i zbožná touha po záhrobí a spočinutí v Bohu.

Ačkoliv v legendě o dřevě Křižc, ve Čtení Nikodemově a v příběhu sv. Veroniky (vesměs ze zač. XV. stol.) poskytl příběhy evangelií východisko, přece hojněji zpracovány látky starozákonní. O praotci pokolení lidského, Adamovi, vzniklo mnoho legend, a to veršovaných i pro-

zaických. U nás mimo veršované zpracování z XIV. stol. máme z konce téhož století dvojí versi prozaickou, *Knihy o stvoření Adama a Evy*. Vypravování týká se hlavně doby, kdy Adam opustil ráj a počal v potu tváři vzdělávati zemi. Celý život Adamův obsažen byl v duchovním románu *Solfernus*, jehož předmětem byla pře pekelné říše s Bohem pro svržení ďáblů s nebe, protože nechtěli vzdávati poctu člověku nově stvořenému. Při tom zástupcem pekla jest ďábel Solfernus. Tu vznikl pokus sestaviti celý život Adamův a přímého potomstva jeho, jakož se stalo u nás dvojím zpracováním prozaickým již koncem stol. XIV. Pokračováním Solferna jest *Belial* (též ze zač. XV. stol.), jenž líčí spor pekla s Kristem pro vysvobození duší sv. otců z předpekli. Plnomocníkem ďábla je Belial. K *Životu Josefa Egyptského* druží se povídka o *Asenetě*, dceři Putifarově, choti Josefově. (Obě povídky v rukopisech ze zač. XV. stol.) Obsahu duchovního jest i *Barlaam a Josafat*, povídka řecká poustevnického zanícení, zakládající se z části na budhistické předloze, upravená asi v VII. neb VIII. stol.; k nám se dostala ve dvojím zpracování Tomáše ze Štítného koncem XIV. stol. a došla v lidu velkého rozšíření.

E p i k a s v ě t s k á ducha rytířského rozrůstá se za věku lucemburského do šíře, aniž se prohlubuje umělecky: pouhé zábavě slouží dobrodružné a milostné příběhy, které jsou k nám uváděny z Německa v době, kdy v pokročilé Evropě západní tento druh jest již v úpadku a odlivu. Náměty pocházejí dílem z pověstí bretoňských, dílem z hrdinského okruhu německého, dílem z německých historických příběhů k nepoznání zromantisovaných; ale přímý pramen českých skladatelů jest vždycky německý a na této cestě pozbyly látky svého romanticky exaltovaného posvěcení a změnily se v pouhou plytkou stravu beletristickou.

Největší obliby dosáhl *Tristan*, rek z družiny Artušova stolového kruhu. Pověst o něm a o jeho tragické lásce k Izaldě, choti krále Marka, vznikla původně v Anglii, ale brzo rozšířila se na jih do Francie a na východ do Německa, romantickým rázem všude docházejíc neobyčejné obliby. Český básník na sklonku XIV. stol. čerpal z trojího německého zpracování, kontaminoval a krátil. Skladba česká je převedena dosti neobratně, z obsahu setřen jemný pel předlohy cizí, i verš a rým jest chatrný. Jest to nejdelší veršované dílo staročeské, má skoro 9000 veršů.

Z téže družiny rytířské byl i *Tandariáš a Floribella*, je-

jichž dobrodružství a zkoušky lásky zpracoval český básník kolem r. 1400 volně podle německé předlohy.

Vévoda Arnošt, romantická skladba původu německého, jest z doby starší. Má za základ odboj vévody Arnošta proti císaři Konrádovi II. a vévody Ludolfa proti císaři Ottovi I., z toho však udělána báchorovitá výprava rázu křížáckého.

Německého původu jsou též t. zv. *Ružové zahrady*, větší a menší. *Větší* náleží k pověstem o Siegfriedovi, Kriemhildě a Etzlovi (Attilovi) s osobou Dětricha Berúnského (Theodoricha ostrogotského) v popředí. Skladba česká obsahu tohoto zachovala se jen ve zlomcích. *Malá ružová zahrada* líčí boj Dětrichův a Hildebrandův proti Laurinovi, králi trpaslíků, který má rovněž krásnou zahradu růžovou; po Laurinovi skladba česká sluje.

Také epické motivy světské přecházely v druhé polovici XIV. stol. a pak v stol. XV. do formy prozaické: po eposech se množí i v českém písemnictví povídky a romány. Původem neb alespoň dějem sahají mnohá tato vypravování do světa antického, ale zpracování je provedeno úplně v duchu středověkém, většinou způsobem neuměleckým, naivně zábavným, což přímo nabízelo tyto povídky lidovému čtenáři; ten je čítal buď v t. zv. knížkách lidových, šířících se zvláště po vynálezu knihtisku, nebo přejímal z nich motivy do pohádkové prózy ústně tradované. Zvláště populární byla *Kronika Trojanská*, která vykládá příběhy toho města šíře, než se dalo v antice básněmi Homérovými nebo Vergiliem. Zpracování české bylo dvojí, starší volné, obratné a lahodné z polovice stol. XIV., novější doslovné z r. 1411. Originálem byla latinská »*Historia Troiana*« Quiddona z Columny z r. 1287, jehož hlavním pramenem byla starofrancouzská báseň »*Roman de Troie*« z XII. stol. od Benoît de Sainte More. Prvotisk této kroniky vydán již r. 1468.

Také o Alexandrovi Velikém vzdělána byla povídka rázu báječného, plná divu, zvláště o Indii vyprávěných. Český překlad byl pořízen v polovici stol. XIV. z latinského výtahu Leonova »*Historia de proeliis*« ze stol. X.

Do Říma položeno dějiště sbírky povídek nazvané *Gesta Romanorum*. Název měla odtud, že látka k mnohým těm kusům čerpána jest z kronik římských; vznikla však ve Švýcařích, zpracována nově v Anglii a rozšířila se po celém vzdělaném světě. Latinských rukopisů je počet takřka

nesčíslný, překlady mají téměř všechny literatury evropské, ozvuky vyskytují se nejen v literaturách knižních, nýbrž i v pohádkách lidových, také českých a moravských. Ve středověku hojně jí užívali kazatelé, proto za každou povídkou obyčejně následuje mravní naučení. Český překlad (112 povídek) je z konce stol. XIV., rukopisy z XV. stol.

Rázu romantického jest řecký román o *Apolloniovi, králi Tyrském*, jenž povolán byl za krále v Tarsu. Tato povídka, záhy přeložená do latiny, byla v literaturách evropských velmi oblíbena. České zpracování je dosti samostatné a obratné.

Do Čech umístěno původně německé vypravování rytířské obsahu hlavně erbovního o *Štilfridu a Brunčvíkovi*, jež původně asi bylo dvojí povídkou, v první části veršovaná, teprve později převedenou v prózu.

K beletrii jako vrchol pokarlovské prózy počítá se *Tkačiček*, učená hádka mezi milencem, oplakávajícím nevěrou milenku, a Neštěstím, které dává jemu samému vinu. Skladatelem byl šlechtic nižšího řádu, jenž na počátku stol. XV. žil v Hradci (Králové) při dvoře české králové, milenka jeho Adlička byla tam snad topičkou. Sloh jest obratný, protkán obrazy, příslovími, vtipnými rčeními atd. Vzorem byl spisovateli německý »Ackerman aus Beheim« od Jana z Žatce, kde se svobodné lidství vzpírá neodvratné moci smrti.

Také lyrika vyzrálé gotiky české má dvě křídla, duchovní i světské: lyrika duchovní mohla navázati na tradici starší a při tom ji, hlavně po stránce formální, obohatiti, kdežto lyrika světská vychází ze zcela nových předpokladů.

Latinský zpěv liturgický vyvinul se především při hlavním chrámě způsobem skvělým, neméně skvělý byl i zpěv mnišský v některých klášteřích. Duchovních písní v jazyce národním však tehdy nepřibývalo, poněvadž se česky v chrámech nezpívalo. Co bývalo z této doby považováno za píseň duchovní, jsou veršovaná rozjímání náboženská, jež ani neměla nápěvu ani neužívala členění strofického. Tohoto rázu jest několik českých skladeb mariánských, nesoucích se k okruhu arcibiskupů Arnošta z Pardubic a Jana z Jenštejna. Skutečnou písní s nápěvem a v oblíbené trojdílné strofě jest zdařilá oslava sv. *Doroty*.

Světská lyrika byla namnoze v ruku nového stavu, který do českého kulturního života přibyl založením vysokého učení Karlova: žáci a klerikové navazují na vzory

zahraniční a přimykají se ve volbě tóniat i v slohové úpravě k obecné středověké konvenci; ani osobitých zážitků, ani svobodnějších básnických individualit nelze hledati v tomto obratném veršování, jež bylo do nedávna omylem označováno jako poesie vagantská. Také rozkvět hudby na dvoře lucemburském, kde působili vynikající skladatelé francouzští, měl značný vliv na rozvoj písňového básnictví u nás. Od založení university Karlovy nacházíme i u nás latinskou poesii žákovskou s hlavními jejími typy, básněmi žebravými, pijáckými, satirickými, parodistickými, misogynickými a v míře pranepatrné i milostnými, občas v makaronské směsi latiny a češtiny. Básně ty jsou zachovány v řadě sborníků. Z takového okruhu pochází i studentská satira vagantská *Píseň veselé chudiny*.

Z kruhů usedlých scholarů vyšel i přední lyrik staročeský, básník i hudebník v jedné osobě, **mistr Závíše**, rod. ze Záp u Prahy, profesor fakulty artistické, potom kanovník († po r. 1411); podle jiných zpráv byl autorem vynikající člen řádu augustiánského v Roudnici, mnich Závíše. V mládí skládal zpěvy liturgické, před r. 1379 složil milostnou píseň ve formě trojdílné *Jižl mne všě radost ostává*, vynikající vzácným citem pro rytmičkou stránku jazyka a pravým posvěcením citově lyrickým.

Na rozhraní žakovské poesie a lidové písňe jsou milostné skladbičky XIV. a XV. stol.: *Dřevo se listem odievá*, *Andělíčku rozkochaný* a *Ztratilaf sem milého* a dvě *svitáníčka* (alby), *Milý jasný dni, kteraks mi ukvapil* a *Přečkaje všie zlé strážce*.

Nejpěknější hudební skladbou staročeskou jest píseň *Otep myrrhy mněl mój milý*, symbolická skladba duchovní z oblasti mystické erotiky, vkládající slovné motivy z velepísně Šalomounovy do úst dívčích, kdežto souběžné *Řeč jinocha mladého* a *Řeč kmetě starého* se z lyriky přenášejí do úvah náboženských.

Lidového rázu jest baladická píseň *o Štemberkovi*, kde se líčí úkladné přepadení člena rodiny šternberské měšťany mělnickými. Rozpor šlechty a měšťanstva tvoří sociální pozadí balady v živém dialogickém tónu.

Poesie tendenční liší se od starších skladeb satiricko-mravokárných: vtip její jest svobodnější, podání lehčí, gnomika vybroušená.

Vynikajícím skladatelem v oboru poesie didaktické byl pan **Smil Flaška** z Pardubic a Rychmburka (1349—1403),

synovec arcibiskupa Arnošta z Pardubic, který padl v boji proti Kutné Hoře v čele protikrálovské Jednoty panské. Složil podle vzoru západoevropských alegorických »ptačích sněmu« *Novou radu*, báseň didaktickou a alegorickou, v níž se králi Lvovi dostává rad od poddaných jeho zvířat o tom, jak zachovati pokoj a řád v zemi, jak pečovati o čest a blaho vlastní a poddaných. Vše poukazuje k tomu, že skladatel minil tu krále českého a že celou radou chce představití ideál panovníka a středověkého státu křesťanského, jak si jej přál míti uskutečněn ve své vlasti. Odtud hojně narážky na poměry současné, z nichž některé i satirou stihá (vládu zemanskou za Václava IV., turnaje a j.). Při tom zájem náboženský všude vystupuje v popředí. Báseň složena byla r. 1394 nebo 1395.

Od Smíla Flašky pochází asi též *Rada otce synovi*, v níž starý šlechtic synovi v život veřejný vstupujícímu uděluje rady o tom, jak by si vedl ve svém domě i ve styku s jinými lidmi. Rázem báseň tato dosti se podobá »Nové radě« a složena snad ještě dříve.

Flaškovi z Pardubic bývá přičítána *sbírka* (1236) *českých přísloví a pořekadel*, pořízená podle vzoru dvojverší Katonových. Nové bádání pochybuje jak o autorství Flaškově, tak i o tom, že běží o skutečná gnomická přísloví; bývá tu shledáván výbor zajímavých úsloví a frází.

Za nejzdařilejší ze skladeb tendenčních lze pokládati původní satiru *Podkoní a žák*, vzešlou z básnické školy Smilovy. Opírá se patrně o latinskou skladbu českého původu z kruhů žakovských, ale přece poutá originalností; vznikla v r. 1397 nebo 1398. Je to hádka příslušníku dvou společenských tříd, zchudlého a oddaného dvořáka a hladového žáka. Oba účastníci sporu horlivě se zastávají svého stavu a vynášejí přednosti jeho před stavem soupeřovým. S drastickou komikou a burleskním vtipem podává se tu mnoho zajímavých podrobností kulturních o těch vrstvách, čímž skladba nabývá též ceny kulturně historické.

Podle *Sporů duše s tělem* v období tomto vznikl *Stár vody s vínem*, jež ve vidění spatřuje mistr sv. Písma; někteří učenci skladbičku, silně závislou na předlohách latinských, připisují Smilu Flaškovi.

Mnohé tendenční skladby se přimykají k staršímu vkusu. Tak alegorické básně *Pravda*, jak Pravda putuje po světě, ale nikde nenachází útulku, a proto se uchyluje do nebe, a *Alan* neboli *O mravném obnovení prvotní dokona-*

losti člověka, volně podle Anticlaudiana od mnicha Alana z Rysellu v stol. XIII., kde se vypisovala cesta Věhlasnosti do nebe, aby tu žádala vykoupení člověka z hříchu. V ten rámeček skladatel vpletl meteorologické a přírodopisné názory své doby, na čemž se zakládá poučná cena skladby.

Karel IV. zasáhl také osobně do vývoje písemnictví. Byl jednak sám slovesně, v jazyce latinském, činný, jednak působil na písemnictví tři oboru naukových, dějepisectví, slovníkářství a právnictví; v těchto zájmech vědeckých i ve stupňovaném kriticismu lze shledávat i náznaky humanismu, právě tehdy vysílajícího své první apoštoly z Itálie k nám.

Hojná je tehdejší *literatura historická*. Císař **Karel** v Paříži dosáhl vzdělanosti vynikající, a to nejen v oboru jazykovém, ale i v jiných vědách a v theologii. Sám o tom svědčí ve své autobiografii, *Vlastním životopisc*, sepsaném pro nástupce, kde vypisuje své osudy životní do r. 1340 (v osobě 1.). K tomu neznámý spisovatel (v osobě 3.) připojil zprávu o některých dějích z let 1344—1346.

Také prozaickou *legendu o sv. Václavu* císař Karel sepsal; zařazena do Pasionálu a převzata i Pulkavou.

Hlavními kronikářskými pracemi doby Karlovy byly kroniky Pulkavova a Krabiceva. **Příbík Pulkava z Radenína** († 1380), mistr svob. umění při universitě a v l. 1373—78 správce latinské školy u sv. Jiljí v Praze, byl asi r. 1374 vybidnut císařem ke spisování kroniky české; aby však psal jen, co bylo pravého a jistého, dán mu přístup k archivu královskému a také jiná podpora mu poskytována. Pulkava pracoval podle Kosmy a Dalimila, podle Petra Žitavského a jiných předloh, počínaje svůj výklad též stavbou věže Babel a konče smrtí králové Elišky (1330). Kroniku svou později stále opravoval, proto lze rozeznávat při ní asi tři recenze; podle poslední pak pořízen i český překlad. Ten však je místy nesprávný a také ve jménech vykazuje dosti chyb.

Beneš Krabice z Veitmile, kanovník kostela pražského († 1375), ke konci života sepsal latinsky českou kroniku, první dvě knihy od nastoupení Václava II. (1283) po smrt krále Jana (1346), další dvě o událostech za císaře Karla IV. (do r. 1374), opět na podnět císařův, od něhož znal ne jednu pro nás významnou podrobnost.

V širším rámci světovém, ale s malou schopností vědeckou pracoval Vlach Jan Marignola. Jako delegát papežský

dostal se až do Číny, povolán byl od císaře do Prahy a vybidnut k sepsání latinské kroniky o Čechách. Stav se biskupem v Kalabrii, jal se skládati světovou kroniku po Karla IV., do níž vkládal nuzné zprávy o politických i církevních dějích Čech a vplétal vzpomínky z cest; v dějinách českých přidržuje se úplně Kosmy a pokračovatelů.

Asi počátkem stol. XV. přeložen byl do češtiny *Milion*, cestopis Marka Pola, benátského cestovatele z 2. pol. XIII. stol., jenž ve službách tatarského chána Kublaje procestoval východní Asii a podal o tom zeměděle zprávy nejen zajímavé, ale i spolehlivé.

Z doby Václavovy přerostl do časů husitských **M. Vavřínek z Březové**. Rodilý byl snad z Březové u Kutné Hory ze stavu vladycckého (nar. r. 1370), stal se mistrem svob. umění, potom studoval práva. Byl dvořanem krále Václava IV. do smrti jeho. Pak žil v Praze jako písař novoměstský a měšťan do r. 1437. Upravil podle latinské předlohy *český snář* (*Knihy snového vykládání*), jenž později upraven a snad i vydán V. Hájkem z Libočan; přeložil z německé úpravy t. zv. *Cesty Jana Mandevilly*, složené od Jeana de Bourgoigne, belgického lékaře v Lutychu, z jiných cestopisu a zpráv té doby. Cestopis ten nabyl neobyčejné obliby po všech zemích evropských. Pod dojmem bouřných událostí husitských jal se asi r. 1420 latinsky spisovati nejdůležitější své dílo, *Kroniku válek husitských*, počínaje r. 1414, ale dospěl jen k počátku r. 1422; do vypravování o událostech r. 1420 vložil později traktát o vzniku a povaze táborství. Zde jako mírný kališník, věrný odkazu Husovu, píše proti táborům, zvláště pro ničení knih a památek kulturních, při tom svůj výklad dokládá listinami, listy, články atd., čímž nabývá traktát velkého významu; kolem r. 1431 Vavřínek své dílo přepracoval. Překlad český je původu pozdějšího. Složil také satirickou latinskou *píseň o vítězství Čechův u Domažlic* r. 1431, vyznívající voláním po smíru mezi křesťanstvem a Čechy.

Do doby Karlovy spadá také velevýznamný pokus vzdělanosti vytvořiti české odborné názvosloví vědecké. Od druhé polovice stol. XIV. vznikaly u nás věcně seřazené slovníčky latinsko-české, namnoze v rýmovaných hexametrech, t. zv. nomenklatory. K nim náleží nejstarší *Bohemář*, podávající v 8 oddílech na 2500 slov, i zevrubnější *Vokabulář* rázu encyklopedického; oba, veršované, jsou asi z 60. let XIV. věku. Z obou slovníků čerpal i rozsáhlý slov-

nikářský podnik, podnícený samým Karlem IV. V čele podniku stál **mistr Bartoloměj z Chlunce**, řečený Claretus de Solencia († asi 1379); spolupracovníky byli vedle panovníka i Arnošt z Pardubic, Jan ze Středy a j. Kromě pomůcek slovníkářských dbali členové redakce i o mluvu živou, ano i církevní slovanštinu a nevyhýbali se ani umělým novotvarům; tradiční formu veršovanou ponechali. Jedním z opisu díla Klaretova jest *Prešpurský slovník* z konce XIV. stol., výtahem z něho *Rajhradský slovník* asi stejnověký.

Účast Karlova v písemnictví právním souvisí těsně s jeho politickými snahami o nový právní řád, namnoze lidštější než zákony dosavadní a obracející se proti výsadám panstva. Jeho *Maiestas Carolina* měla býti sborníkem obecně uznaným. Ale šlechta nepřijala toho návrhu a kniha zůstala právním zápisem rázu soukromého, jehož obecnou platnost císař sám odvolal r. 1355. *Řád práva zemského*, asi v té době vzniklý, jež vykládá vedení pře soukromé i hrdelní na soudě zemském, rovněž směl zůstatí pouhým návodem soukromým. Obě právní památky měly původní znění české (před r. 1348), z něhož pořízen překlad latinský. Přímo od panovníka pocházel asi *Řád korunování krále českého*, zakládající se na ceremonii králů francouzských.

V době Václavově vzniklo právní poučení o řádě při soudě zemském, *Výklad na právo země české*, jež asi mezi l. 1395—1411 sepsal pan **Ondřej z Dubé** (1320—1413) a věnoval Václavu IV. Mimo o soudu samém vykládá též o provádění rozsudku, o povinnostech a právech nejvyšších úředníků zemských a některých jiných věcech práva hmotného se týkajících. Jasnost a soustavnost výkladu stejně jako obsahové bohatství stavějí Ondřejovo *Právo zemské* na nejvýšejší místo právní literatury staročeské z doby lucemburské. Spis došel velké vážnosti, jak patrně z množství rukopisu, jichž dochováno na 40.

Největšího významu v próze staročeské nabyly spisy náboženské a vzdělávací; v nich se zrcadlí jednak přílnutí českého ducha k středověkému myšlení rázu scholastického a mystického, jednak citově mravní zápal pro království boží na zemi, shodně s požadavky evangelia, jednak i začátky oposice proticírkevní. Příchodem řádu františkánského i dominikánského, jehož členové v kázáních obraceli zájem posluchačů do nitra, posílil se život náboženský u nás. Nová Karlova universita poskytovala možnost dů-

kladnějšího bohosloveckého vzdělání, ale Čechové studovali i na vysokých školách zahraničních, kde k nim doléhaly nové směry náboženské. Půda pro čilejší život náboženský byla zkyprněna především úpravou *Písma sv.* v jazyce českém. V úsilí o *žaltář* staročeský bylo horlivě pokračováno, takže máme v písemnictví staročeském čtveru recenzi překladu žalmového: v žaltáři *Poděbradském, Klementinském, Kapitulním* a v zlomech žaltáře *Pasovského*. Starý zákon překládán znenáhla: napřed, snad již v XIII. stol., překládání větší proroci (Izaiáš, Jeremiáš a Daniel), po nich Genese a Exodus z knih Mojžíšových.

Samostatnou skupinu mezi těmito překlady tvoří staročeské *evangeliáře* (úryvky evangelií a epištol, t. zv. perikopy). V staročeském písemnictví se nám zachovaly od první pol. XIV. stol.; od prahu XV. věku se v nich vyskytují vedle evangelií i epištoly. Nejznámější jsou *evangeliáře Vídeňský, Universitní, Pražský, Svatoritský, Čtenie zimního času* a hojně moravismy obsahující *evangeliáře Rajhradský a Olomoucký*.

Biblická práce překladatelská, již se účastnila řada mužů, vyplňuje stol. XIV; základem byl text latinský sv. Jeronyma (Vulgata). Rozdílu mezi způsobem překládání následkem nestejného vzdělání účastníku bylo dosti, proto bylo třeba úplné revise, která provedena byla v stol. XV. Na počátku stol. XV. pořízeny skvostné opisy *bible*, v čemž se pokračuje až do prvního vydání tiskem r. 1488, ale před Husovo vystoupení nemůžeme klásti ani nejstarší t. zv. bibli *Leskoveckou* neb *Drážďanskou*.

Nejstarší předštitenská památky prózy náboženské jsou rovněž vesměs překlady. Původce jejich musíme hledati v klášteřích, kam z Itálie a z Německa vnikaly směry mystické. Zde vznikl ve stol. XIV. svod traktátů, zvaný podle své hlavní části *Ráj duše*, obsahující také jiné traktáty mravoučné a mystické. Nejoblíbenějším traktátem bylo veršované *Speculum humanae salvationis*, jehož prozaická úprava *Zrcadlo člověčího spasení* se nám dochovala v několika verzích. Ze sv. Bonaventury přeložena na sklonku tohoto období proslulá jeho legenda *Život sv. Františka*.

Vedle scholastického zájmu o otázky věroučné a mystického zanícení kontemplativního ozývá se za vrcholné gotiky české mravoučná horlivost. Ačkoliv se v cizině ozývaly již opoziční názory protipapežské, má u nás toto

mravně náboženské hnutí zprvu ráz pravověrný a bylo podporováno jak císařem Karlem, tak i arcibiskupem Arnoštem z Pardubic; mířilo zprvu hlavně proti úpadku kázně v kněžstvu i pokleslé mravnosti v obci věřících. Velký vliv mělo působení několika slavných kazatelů pražských, jako byl Němec augustián **Konrád z Valdhúzy**, kazatel v chrámě Týnském († 1369), který také pro studenty napsal Postilu později do češtiny přeloženou, a **Jan Milič** z Kroměříže, dříve notář v kanceláři královské, potom kazatel u sv. Mikuláše a sv. Jiljí v Praze. Byl obžalován od mnichů u papežské stolice a v Avignoně umřel († 1374). Do samého středu chiliastického myšlení Miličova uvádí *Libellus de Antichristo*. Zachovaly se také české modlitby Miličovy. Nadšeného zastánce našel již za živa v proslulém učenci, »pařížském mistru« **Vojtěchu Raňkovu z Ježova** († 1388). K nim se druzí slavný theolog a doktor pařížský **Matěj z Janova** († 1394), který působil především svými promluvenými, v nichž horlil proti uctívání obrazů i ostatků svatých a hlásal blízké příchů Antikristovo. Ve svém stěžejním díle latinském *Regulae Veteris et Novi Testamenti* (1392) podává zdrcující kritiku soudobé církve s jejím formalismem, tradičností i se sociálními křivdami; od chiliasmu se zde povznáší k českým zásadám reformačním.

Nikdo z těchto buditelů nezasáhl přímo do českého písemnictví, ale jejich žákem byl přední prozaik staročeský na samém prahu české reformace, **Tomáš ze Štítného** (asi 1333—1405). Psal se »panoše«, t. j. nižší šlechtic, nemaje tolik peněz ani statku, aby žil po panskú; náleželoť mu kromě tvrze na Štítném u Žirovnice pouze něco platů v jiných vseh okolních. Byl mezi prvními žáky nově založeného vysokého učení Karlova, na fakultě artistické zjednal si poznání středověké scholastiky, mimo to čítal otcu církevní a spisy obsahu mravoučného. Gradu nenabyl, nýbrž vrátil se do rodné vsi, oženil se a věnoval se vychování dítek, jichž měl pět. Do Prahy však zajížděl, zvláště když tu působili Konrád z Valdhúzy a Milič. Miliče poslouchal velmi horlivě, neboť sám se jmenuje duchovním synem jeho. Psátí počal brzo po návratu z Prahy a vyložil nejprve svůj křesťansko-filosofický názor na svět v *Řečech besedních*. Spis má ráz hovoru mezi otcem a dětmi: děti táží se otce po Bohu, andělich, po stvoření člověka, po pádu a napravení jeho, otec jim vše vykládá. Okolo r. 1390 dílo to přepracováno k takové dokonalosti, že se pak pokládá za

přední spis Štítného, v němž jest podán úplný geocentrický názor světový středověkého myslitele. V týchž letech Štítný překládal také drobnější traktáty jiných spisovatelů křesťanských, později vedle původních děl vlastních vzdělával pro své děti nebo pro křesťanskou obec všelijaké spisy poučné, tehdy oblíbené: sv. Bonaventury *Ostnec svédomic*, Jakuba de Cessolis *Knížky o šašicích*, *Zjevení sv. Brigity* a j. Čítáním a překládáním takových spisů zdokonaliv svůj sloh, jimž chce své děti domácím jazykem seznámiti s nejhlubšími pomysly křesťanskými, počal Štítný psáti spisy vlastní, které zároveň sestavoval ve sborníky; z drobných těch spisků vynikají *O trojím stavu, panen-ském, vdorském a manželském* a *O hospodáři, hospodyni a čeledi*. Sborníky nazval *Knížky (šestery) o obecných věcech křesťanských*, t. j. každému křesťanu potřebných, z r. 1376 (t. zv. sborník klementinský). Sborníky ty Štítný psal na tvrzi otcovské pro své děti. R. 1380 však měl již jen dvě, syna Jana a dceru Anežku. I pronajal r. 1381 zboží své za stálý plat a odstěhoval se do Prahy, kde upravoval znovu »Knížky šestery«. Poměry pražskými a styky s učen- ci povzbuzen byl ještě k další činnosti. R. 1392 dokončil *Řeči nedělní a sváteční*, formou kázání, obsahem čerpané z jiných spisů vlastních i cizích. Po smrti Janově Anežka odešla rovněž do Prahy a usadila se při otci v Praze. Pro ni Štítný nově přepracoval a upravil *Knihy naučnic křesťan- ského*, připravené předtím pro lid křesťanský. Úprava obe- censtvu určená rozhojněna příklady novými a zdokonalena v rozsáhlý sborník 15 rozprav, t. zv. musejní. Poslední sborník, t. zv. opatovický z doby kolem r. 1405, nebyl asi již vůbec dokončen.

Obsah spisu Štítného není původní, neboť stojí úplně na stanovisku filosofie středověké: i velebené kdysi Štítného názory o kráse jsou původu cizího, ale forma jest jeho náletem, neboť v »Řečech besedních« podal přehled křesťanské věrouky a mravouky obecné, v »Knížkách« mra- vouku zvláštní, počínající osobou jednotlivou a zahrnující po- sléze celou společnost lidskou. K tomu všude připojuje z vlastního pozorování zajímavé zprávy o současných po- měrech, čímž dodává svým spisům velké ceny kulturně- historické. Sloh jeho je velmi přesný a dokonalý; avšak vzorem pro potomstvo se jím nestal, užívaje tvarů jazyko- vých v lidu již neobvyklých.

Štítný, muž přísně pravověrný, se jeví předchůdcem re-

formace české v tom, že o věcech theologických píše jazykem českým. Představuje se nám jako první filosof česky píšící, jehož výklady o puvodu a spořádání světa shodují se s tehdejší naukou scholastickou.

Mnohé okolnosti přispěly k tomu, že nábožensko-mravní hnutí na pudě české nabylo rázu oposice proticírkevní. Schisma papežské a pobyt papežův v Avignoně otrásl autoritou hlavy církve; úporný zápas arcibiskupa pražského s králem Václavem oslabil důvěru v duchovního pastýře domácího; nevázaný život kněžstva světského ladil muže mravně založené proti duchovenstvu. Sekta Valdenských, šířící se z Francie k nám, posilovala starou mravokárnou tradici kazatelskou, jež došla nejsilnější opory z Karlovy university, jejíž profesori svou kritikou postupovali i proti papeži a podřizovali jeho autoritu koncilu církevnímu. Byli to většinou stoupceni nominalistického směru, kteří po vzoru vysokého učení pařížského byli v nábožensko-veřejné praxi nakloněni snahám reformním, namnoze velice radikálním. Avšak brzy opanoval myslí obnovený realismus, který zvolna také přál oposici protipapežské. Velký realista v Anglii **Jan Wikleff** (1324—1384), profesor universitní v Oxfordě, překladatel bible, zavrhoval uctívání svatých, církevní formalismus a zkaženost své doby. Kněžstvo vinil ze všech hříchů a za příčinu zkázy církve prohlašoval světský majetek duchovenstva; učení své vyvrcholil naukou o církvi jako duchovním obci křesťanů předurčených Bohem k spasení, proti níž stavěl pokleslou církev viditelnou s nehodným papežem v čele; této odpíral poslušnost.

Knihy Wikleffovy, známé již Stanislavu ze Znojma a samému Husovi před r. 1400, přinesl do Prahy přítel Husův Jeronym Pražský, jenž v Oxfordě studoval, a učení to brzo mělo na universitě pražské dosti přívrženců i odpůrců. Hádky odtud přenesly se dále mezi lid. Nejprve v kapli Betlémské, založené Hanušem z Milheimu r. 1391 na pozemku, darovaném pro česká kázání kramářem Křížem, zaznívalo slovo boží v duchu reformním na základě Písma sv. samého. Tam se r. 1402 stal kazatelem M. Jan Hus: směr lidový i učení universitní se slily v jedno, v mocný reformní proud. Tím se počíná nové období duchovního života v Čechách.

Střední doba literatury české.

(Od r. 1409 do r. 1774, od Husova vystoupení po první projevy ducha osvícenského i národního proti útisku.)

Veřejné vystoupení M. Jana Husi na sklonku prvního desetiletí XV. věku přivozuje tak pronikavý obrat v českém duševním životě, že se odtud ve všech oborech vzdělanosti — tudíž i v literatuře — datuje období nové. Náboženské hnutí národní jest vyvrcholením křesťanského nadšení doby Karlovy, které se projevovalo nejen scholastickou hloubavostí a ohněm mystickým, ale i zájmem mravním; k těmto rysům přibývá v XV. stol. ještě sociální úsilí o obnovu ve smyslu starokřesťanském. Ale kdežto se za věku Karla IV. náboženské snahy vzdělanců českých poslušně podřizovaly obecné autoritě církevní, postavil je M. Jan Hus a silněji ještě jeho radikální následovníci do příkré opozice proti svrchovanosti církve a později i proti jejímu dogmatu, takže husitská a pak českobratrská část národa se vymkla z pospolitosti katolické, tvoříc snahou o nápravu a očistu předpoklady pro protestantskou reformaci. Tato smělá odluka náboženská byla provázena i kulturním odtržením většiny národa českého od evropské vzdělanosti západní, procházející právě tehdy přerodem k hnutí renesančnímu: nejprve duchové osamocení české, pak opoždění za evropskou kulturou, později nezecia zdařilá snaha osvojiti si alespoň částečně pokroky moderního ducha vyznačují celou husitskou, českobratrskou a namnoze i pobělohorskou dobu českého vývoje dějinného. Radikální přelom, způsobený husitstvím a doprovázený revolučním zmarem kulturních památek středověkých, znemožnil pokračování ve světlých tradicích lucemburských, kdy česká vzdělanost stála na evropském výsluní a v oboru výtvarné působila namnoze iniciativně, v okruhu literárním pak vyrovnávala krok s písemnictvím světovým. To byl nutný důsledek toho, že český duch s myšlenkovým zápaem a

s mravní opravdovostí stál proti všem ve službách slova božího, křesťanství evangelického, lepší spravedlnosti společenské a demokratizace národa.

Tento celkový ráz vzdělanosti národní se zrcadlí i v českém písemnictví střední doby, zaujímající půlčtvrta století. Jeho náplň jest náboženská; na skrovné výjimky jest jeho ráz tendenční neb naukový, při čemž i vědecktí autoři jsou ovládáni namnoze stranickým duchem náboženským, i když se snaží o spravedlivou objektivnost. Pro tendenci nezátíženého tvoření umělecké a pro uvědomělé hodnoty formální je tu málo předpokladů. Národ, jenž se byl výtvarně i slovesně účastnil s živým podílem západoevropské gotiky, prožíval jen úkradmo a prostředkovane mohutné období renesanční a zůstal navždy odstrčen od jeho uměleckých a básnických hodů. V soumraku své reformace a hlavně za pobělohorského úpadku svých životních i kulturních sil osvojoval si nejen v rozkvétajícím malířství, sochařství a architektuře, ale i v skromném písemnictví leccos ze světového baroka, a ač zde žádná osobnost umělecká nevytvořila význačného díla básnického, přece tato vlna evropské vzdělanosti zúrodnila českou půdu, zvláště její vrstvu lidovou. Lidový ráz, který vítězně pronikl v husitské i českobratrské reformaci a namnoze se projevil též v pobělohorském baroku, musil ve střední době literatury české sváděti stále boje s humanistickou učeností a s vlivy latinskými a německými; to se obrazilo zvláště také v jazyce spisovném.

S hlediska filologického jest střední doba literatury české periodou pevně ohraničenou. S Husovým vystoupením spadá v jedno a jeho spisy jest namnoze kodifikován zánik jazyka staročeského; zároveň však bere za své rozpor mezi jazykem spisovným a mluvou prostonárodní a řeč lidu pražského se stává i jazykem knižním; toto zlidovění češtiny se ještě stupňuje v husitství, kdy písemnictví vtiskují ráz spisovatelé latiny neznalí. To všecko přispívá k přerování jazykově literární tradice slovesně tak vyspělého XIV. věku, jehož plody upadají v zapomenutí, jsouce nerosrozumitelný výrazem i obsahem, avšak současně jest to doprovázeno nebývalým zevním rozpětím češtiny, pronikající všude i do náboženského obřadu a do duchovního zpěvu. V XVI. a XVII. stol. byla skladba česká silně polatiněna, zároveň však naplněna učeneckou těžkopádností a řečnickou strojeností. Současně vniká do slovního pokladu ja-

zyka českého pravý přívál germanismů, a to jak v okruhu výrazů praktického života, tak i v oblasti abstraktní. Ale jedno veliké společné dílo ušlechtilé družiny nábožensko-humanistické se nejen dovedlo vyhnouti těmto chybám, nýbrž položilo pevné základy k tradici jazyka spisovného, což se ani Husovi nepodařilo: Kralická bible, již vyvrcholila slovesná kultura Jednoty bratrské. Tu nalezena šťastně střední cesta mezi jazykovým odkazem minulosti i živým usem mluvy lidové — od doby Štítného se po prvé podařil pokus o klasickou prózu českou. Doba pobělohorská znamenala sice pro český jazyk ztráty i ve veřejném životě i v zevním rozšíření a přes úsilí některých vlasteneckých brusičů smysl pro tvaroslovnou správnost žalostně poklesl, ale právě v tomto období se omladil jazyk spisovný prvky lidovými a dbal o živou obraznost, která nás okouzluje zvláště v prstonárodní písni, sahající z větší části do této doby svými kořeny.

Jest těžko naléztí mezníky jednotlivých období střední doby literatury české, jež by plně vyhovovaly jak událostem politickým a veřejným, tak i vývoji dění náboženského, obecně kulturního i literárního. Místo hodnocení zavádíme proto do své periodisace označení myšlenkového obsahu tří období a členíme svou látku takto:

- a) *období husitské* (1409—1500);
- b) *období zápasu reformace s humanismem* (1500—1620);
- c) *období pobělohorského baroka* (1620—1774).

Období husitské.

(1409—1500.)

Čtvrtstoletí po smrti Karla IV. se slilo kritické úsilí bohoslovců vysokého učení a reformní směr křesťanský rázu lidového v jedno; záhy přistoupil i prvek uvědoměle národní. Snažení to sestoupilo s akademické katedry a s kazatelny do života veřejného a vedle slova mluveného si postavilo do svých služeb také písemnictví, které se rychle znárodňuje — toť počátky české reformace.

R. 1402 se stal v kapli Betlémské prvním kazatelem **M. Jan Hus**, rodilý asi r. 1369, z Husince, snad u Prachatic, mistr svobodného umění a bakalář theologie, profesor universitní,

jenž r. 1400 přijal svěcení kněžská. Ten podle vzoru slavných svých předchůdců z doby Karlovy chtěl českému lidu býti především kazatelem a vykladačem Písma. Žil velmi přísně a opravdově. Svými kázáními brzo došel veliké obliby na dvoře královském, u vyššího duchovenstva, ba i u arcibiskupa. Vedle něho reformní stranu na universitě zastupují vynikající kazatelé, z nichž hlavně realisté Stanislav ze Znojma a Štěpán z Pálče nezůstali bez vlivu na Husa: Stanislav ze Znojma ho asi seznámil s Wikleffem. Němci přidržovali se pařížského nominalismu a také politicky se stavěli proti králi. Vlivu svého Hus použil k návrhu králi Václavovi IV., aby spory mezi národnostmi na universitě rozhodl tak, že národu českému dá tři hlasy proti jednomu hlasu ostatních národu (dekret kutnohorský z 18. ledna 1409). A když cizinci následkem toho většínou opustili Prahu, zvolen Hus prvním rektorem university nově upravené: toto datum, jež posunulo Husa v popředí všeho duchovního života českého, zahajuje dobu novou. Brzo však dostal se ve spor s arcibiskupem Zbyňkem, dotud sympatisujícím se stranou reformní, proto, že veřejně hájil některých odmítnutých vět ze spisu Wikleffových, v klatbu papežskou dán proto, že r. 1412 horlil proti prodeji odpustku. Uchýlil se pak na radu královi z Prahy na hrad Kozí, kde kázal zástupům venkovským stále vzrůstajícím, později do Ústí Sezimova, posléze po třetím odchodu z Prahy na hrad Krakovec. Odtud vypravil se r. 1414 na církevní sněm do Kostnice, k němuž zaručen mu bezpečným listem císaře Zikmunda volný příjezd i návrat, ale v Kostnici brzo uvězněn, po několikerém výsledku prohlášen za kacíře a upálen dne 6. července 1415.

Hus svou činností literární znamená v literatuře české novou dobu. Již jako kazatel užíval mluvy lidu pražského, již pak i ve svých spisech povznesl na nový jazyk spisovný. Zjednodušil také pravopis český. Abeceda latinská na označení hlásek českých nestačila, i dály se různé pokusy ji doplniti. Před Husem se užívalo vesměs t. zv. soustavy spřežkové, t. j. české hlásky, jichž latina neměla, vyjadřovaly se spojením několika písmen latinských (á - aa, ě - ehz, pozd. ez, š - ss a sz atd.). Teprve před samou činností Husovou vzniklo několik pokusu, znaménky nad písmena kladenými označovati hlásky od latinských odchylné. Pokusy ty Hus uvedl v soustavu, pravopis to diakritický, tím, že učil nad písmena, značící samohlásky

blouhé, klásti čárky, nad písmena pak, jimiž se měly vy-
řadřovati souhlásky od latinských odlišné (také tvrdé l),
klásti tečku. Jinak všechny hlásky (mimo ch) psáti se měly
pouze jediným písmenem (lat. spis *De orthographia bohe-
mica* vznikl kolem r. 1410, ale autorství Husovo není tu
nepochybné). Pravopis diakritický se nerozšířil rázem a
také nový spisovný jazyk nepronikl obecně; opravdu se
to zdařilo vykonavatelům odkazu jeho literárního, Čes-
kým bratřím.

Spisy Husovy svou střízlivostí jazykovou značně se liší
od děl předchůdců. Obrazných rčení mají nemnoho, neboť
Hus není duchem básnickým, zato se všude projevuje jeho
povolání i nadání řečnické. Po obsahové i myšlenkové
stránce nepřinášejí jeho spisy mnoho nového. Starších čes-
kých reformátorů nestudoval podrobněji, takže o jejich
hlubším vlivu na jeho spisy mluvíti nelze. Kromě Wikleffa,
vůči němuž však nejednou zastává stanovisko konserva-
tivní, osvojil si tradiční odkaz patristiky i scholastiky a
dovolával se ho jako své autority; i tam, kde souhlasil se
svými vzory a předlohami, dovedl zachovati kritické sta-
novisko.

Drive než ve spisech českých formuloval své názory
v dílech latinských, rovněž silně závislých na předlohách
cizích. Hlavním bohoslovným dílem Husovy mladosti jest
Super quattuor Sententiarum (1409), soustavný výklad
scholastické nauky dogmatické. Mezi pozdějšími díly latin-
skými vyniká rozměrné dílo wikleffovské o církvi *De eccle-
sia* (1413).

Činnost českou zahajuje před r. 1407 drobným tradičně
scholastickým traktátem *Výklad na písničky Šalomúnovy*,
ale významnější české práce vznikaly až po r. 1410. Z nich
jsou nejdůležitější: *Provázek třípramenný z víry, lásky a
naděje* (1412); *Dcerka aneb o poznání cesty pravé k spa-
sení* (1412), nábožensko-výchovný traktát, určený poslu-
chačkám v kapli Betlémské; *Výklad víry, desatera božie-
ho přikázanie a páteře* (1412), hlavní wikleffovské dílo
Husovy dogmatiky; *Knížky o svatokupectví* (1413), ohni-
vý projev církevní kritiky a reformního úsilí; *Postilla aneb
Výloženie sv. čtení nedělních* (1413), vrchol kazatelského
umění Husova, mezi jeho spisy nejpopulárnější; *Jádro
učení křesťanského* (1414) rázu katechismového a pole-
mické *Knížky proti knězi kuchmistrovi* (1414).

Do kaple Betlémské Hus zavedl český zpěv a složil několik písní českých (na př. *Jezu Kriste, štědrý kněže* přepracováním starší písně k Božímu tělu a *Navštěv nás, Kriste židůci* ze starší veršované modlitby a j.), což dalo podnět k českému zpěvu husitskému, jenž byl pak ve stol. XV. a XVI. tak významný. *Listy* Husovy jsou rázu přátelského a obranného, ale zasahují i do veřejných otázek politických; nejvýznamnější z nich jsou dopisy z Kostnice posílané; důrazem kladeným na odpovědnost mravní byly pro národ drahým odkazem, když se ukázalo, že Hus, muž bezúhonný, za své přesvědčení vytrpěl smrt. Psány byly obráncům a ochráncům v Kostnici, Janovi z Chlumu a Václavovi z Dubé.

Mluvíci náboženské strany reformní, kteří dilem ještě spolupracovali s Husem, dilem vypracovali myšlenkové základy dalšího hnutí, dilem však se odvrátili od krajnosti proticírkevní revoluce, působili stejně horlivě perem jako s katedry a kazatelny; slovesné výraznosti, jež u Husa a pak u Chelického byla podmíněna mohutnou lidovostí, nedosáhl žádný z nich. Proto nemají v dějinách literárních ani zdaleka toho místa, jaké jim náleží v rozvoji náboženském.

Nástupce Husův v kapli Betlémské. **M. Jakoubek ze Stříbra** († 1429), jeho druh v boji za wikleffství i proti odpustkům, dal českému husitství symbol kalicha, poradiv za dodatečného souhlasu Husova přijímání pod obojí způsobou. Vycházel v lecčems z nauk Matěje z Janova a postoupil nad Husa; ke konci života i on se zhrzil následků a důsledků tábořské revoluce. Zprvu psal většinou latinsky a sestavil několik postil; z českých jeho spisů jsou nejvýznamnější *Výklad na zjevení sv. Jana* (1420—1422) a postila *Epištoly nedělní, též výklad přes celý rok* (1422—1428), u níž však autorství Jakoubkovo jest sporné.

M. Jan Rokycana, žák a svěrenec Jakoubka ze Stříbra, volený arcibiskup pražský (1397—1471), proslul hlavně jako řečník na církevním sněmu basilejském, vynikaje netoliko plamennou výmluvností, ale také značnou učeností theologickou. Drahně let ztrávil ve vyhnanství mimo Prahu a vrátil se teprve, když Jiří z Poděbrad opanoval hlavní město. Jako farář v Týně a správce církve pod obojí míval na kázáních množství posluchačů. Významné jsou oba jeho hlavní spisy: *Výklad na evangelium sv. Jana* (asi z r. 1453), kde učeně a věrně líčí společenské poměry své doby,

a především *Postila na neděli a svátky* z kázání r. 1456—1457, kterou možno považovati za vrchol řečnického umění své doby jak pro živou názornost, tak pro lidové podání. V posledních letech života vystupoval proti Bratřím, ač první přívrženci této náboženské společnosti vznikli z posluchačů jeho.

Největší myslitelskou osobností a zároveň i nejoriginálnějším spisovatelem českým věku XV. byl **Petr Chelčický** (žil asi 1390—1460), zeman, jenž má jméno podle vsi u Vodňan, ve které trávil v klidu věk mužný a stáří. Opravný směr v církvi poznal v mládí na kázáních Husových v kapli Betlémské a v letech následujících; teprve odpor proti násilnému zakročení ve věcech víry a vítězná bitva u Vyšehradu r. 1420 vyhnaly ho z Prahy, aby v ústraní vesnickém uvažoval o reformách v křesťanství. Vzorem církve byl mu stav její v době apoštolské, jednotlivec pak povinen jest žítí podle zákona božího. Proto třeba zavrhovati světský majetek a nepřikladný život kněžstva tehdejšího, odmítati násilí v církvi a násilnou obranu ve věcech víry (také války husitské); členové církve podle slov Kristových mají býti vespolek bratřimi a sestrami. Takto se nám jeví Chelčický mnohem bližší názorům tábořským než kališnickým a u táboritů těší se též vážnosti, ač se již v prvních spiscích i ve svých čelných dílech ostře postavil proti praxi tábořské.

V nauce theologické Chelčický všude je závislý na předchůdcích, zvláště na Husovi, ale i na Štítném, Matěji z Janova, nauce valdenské a hlavně na Wikleffovi. Ve vývodech postupuje ještě dále, ponechávaje si všude samostatný soud o naukách a provádění jich. Učení jeho dalo podnět k založení Jednoty bratrské. Chelčický latinsky neuměl, nemohl se tedy v mládí vzdělávati na universitě. Bibli a spisovatele církevní znal jen z překladů a ze zpráv, které mu o nich podávali mistři z Prahy známí. Proto i sloh spisů jeho je původní a nehledaný. Je to sloh selského lidu, přiměřený demokratické době husitské. Působí naň mocně slovo biblické, živá výmluvnost kazatelů, mnohem méně theologické rozpravy učenců.

Přední spisy Chelčického jsou: *Postila* čili *Knihá výkladov spasitedlných na čtenie nedělnie celého roku* (psána asi od roku 1434, dokonč. roku 1441) a *Sicť viery pravé* (mezi l. 1440—43). *Postila* náleží mezi nejpřednější zjevy české reformace svými důslednými výklady zákona božího,

přímostí a jadrností slohu. *Sicť viery* je zákon Kristův, jímž se lidé poučují a tak vytahují z hlubokosti hříchů. Pokud v ní byli věřící ve všem sobě rovni, trvala v stavu náležitém, ale když dostaly se do ní roty, počala se trhati. K těm rotám náleží šlechta, žijící výhradně z práce jiných lidí, a města obchodem se živící; proto pravý křesťan ani správy veřejné ani obchodu se neúčastní. Spis dělí se ve dvě části. V I. Chelčický vykládá význam poddanosti vrchnostem světským a její příčiny, že totiž smír církve se státem po Konstantinovi přivodil nerovnost mezi křesťany. Ve II. části jedná se jednotlivě o rotách, které vnikly v síť víry pravé; kromě šlechty a měst k nim náleží mniši, faráři, mistři kolejni a j. Z menších spisů Chelčického náleží do rané doby traktáty: *O boji duchovním* (1421), *O církvi svaté*, *O trojím lidu řeč*, z nichž první úvaha jest důležitá jako východisko bohoslovné argumentace Chelčického, třetí jako časná formulace nauky o zavržitelnosti krvavého boje o zákon Boží. Pak se Chelčický zabýval mnoho polemikou; v l. 30. vznikají jeho *Replika proti Mikuláši Biskupcovi* i *Replika proti Rokycanovi*. Hlavní díla Chelčického jsou přeložena do němč. a rušč.; rus. překl. Anněnkovův 1893 vzbudil pozornost L. N. Tolstého.

Všecka vyznání, jež nově v Čechách vznikla, dovolávala se bible jako čistého a pravého zákona božího a vkládala celé Písmo sv. v překladech a bez komentářů do rukou laiků. Proto také český překlad Písem, dokončený v částech na sklonku stol. XIV., uváděn přívrženci Husovými v první jednotnou recenzi, srovnávající starší překlady podle pořádku v latinské Vulgátě a ponechávající chyby i hrubé latinismy původních překladatelů. Mimo to od doby této za pul století rozšířila se první recenze hojnými opisy, z nichž některé vynikají netoliko nádherným písmem, ale i uměleckými drobnomalbami. Po *bibli Drážďanské* (Leskovecké, mezi l. 1400—1410, r. 1915 shořelé v belgické Luvani), seřazené ještě zcela mechanicky, jest jmenovati především *Litoměřsko-třeboňskou* (Slavatovskou), jež vznikla v l. 1409—1416 a takřka vybojovala právo na bytí české bible, dále dvojdílnou *Olomúckou* (dokonč. 1417), *Emauzskou* (psanou písmem hlaholským, dokonč. r. 1416). Původce první této recenze, předhusovské, neznáme. Nová, dokonalejší revise překladu dříve porízených, odstraňující hlavně archaismy již nesrozumitelné, provedena teprve za krále Jiřího. Tento text jednotně upravený podávají jednak

rukopisné bible z první polovice XV. stol. jako *Boskovská*, *Táborská* a o něco později *Šafhauská*, jednak první bible tištěné, *Pražská* (z r. 1488), *Kutnohorská* (z r. 1489) a *Benátská* (z r. 1506).

Český zpěv lidový do chrámů zaváděl Hus. Brzo po smrti jeho český zpěv se stal podstatnou částí obradů, jako táborská mše byla vůbec česká. Současně zaniká na naší půdě duchovní píseň latinská skoro úplně. Předmětem písní věroučných i liturgických bylo přijímání těla Božího, uctívání Matky Boží Marie, ze slavností výročních především hod Boží vánoční a velikonoční. Písně husitské literárně nevyznačují se ani vzletem, ani názorností, ani originalitou: jsou zprvu překladem z latiny, zachovávají středověkou formu strofickou, namnoze třídlílnou, později se odpoutávají od tradice a podrobují principu hudebnímu. Z nich vedle písní, skládaných pro hromady »na horách«, osobitě jsou písně válečné, z nichž nejslavnější jest mohutná a strašná píseň z nejbližšího okolí Žižkova *Ktož jsú boží bojovníci*. Brzy po svém vzniku byla zapsána do kancionálu *Jistebnického*, který pochází z počátku let 20. XV. stol. a obsahuje i jiné české písně. Spojuje náboženské zanícení s přísnou kázní vojenskou.

Z p ě v y h i s t o r i c k é z té doby vztahují se k významným vítězstvím českým; patrné je z nich veliké nadšení národní. [*Zpěv o bitvě před Ústím* (16. června 1426) a *Píseň o zajetí Zikmunda Korybuta v Praze* (17. dubna 1427) |.

Neobyčejně bohaté jest časové veršování satirické. V něm promlouvá k nám duch doby s celým napětím náboženské revoluce a náboženské války. Formy myšlení i sloh skladeb jsou leckdy vyváženy z hlubin slovesnosti středověké, ale při nadvládě obsahu nad formou rozbíjejí starší vázanost a spokojují se někdy i verši bez pevného rozměru. Náplň jest zcela plodem XV. věku v Čechách a možno ji označiti jako veršovanou paralelu k bohoslovněmu, jmenovitě polemickému písemnictví doby Jakoubkovy, Rokycanovy i Chelčického. Jest to úplně zprozaisování básnictví, s čímž souvisí skoro naprosté potlačení živlu metaforického, který stejně jako alegoričnost se přičil racionalismu a utilitářství doby. Nejprve se ozvala satira se strany katolické. Drobnějšího rozsahu je *Píseň o Viklefici*; rozměrnější a závažnější jsou t. zv. *žaloby na husity*, a to: *Všichni poslušajte!*, *Slyšte Čechové* a *Slyšte všichni, staři*

i *vy děti*, vesměs z l. 1419 a 1420. Z husit. tábora pocházejí tři skladby naplněné vlastenectvím dalimilovským, starostí o český stát, ale již i uvědoměním měšťanským. Jsou asi dílem jednoho a téhož autora, za něhož byl někdy pokládán Vavřínek z Březové, a poutají i obratností výrazovou; klademe je k r. 1420. Jsou to politické letáky ve formě veršové: *Žaloba koruny české*, *Porok české koruny* a nejzdařilejší *Hádání Prahy s Kutnou Horou*, památné jako soustavná obrana praxe tábořské. K nim se druží i *Rozmlouvání člověka se smrtí*, v němž obratně použito oblíbeného eschatologického motivu středověkého k propagaci zásad husitských. Těmto skladbám se dostalo odpovědi se strany katolické, a to jmenovitě v disputaci *Václav, Havel a Tábor, čili rozmlouvání o Čechách r. 1424*, v němž osvěceny a vzdělaný bohoslovec kritizuje s povýšeného stanoviska program i postup jak Pražanů, tak táborů.

Středověký původ i ráz proniká v obou rozsáhlých alegorických básních tendenčních, v »Radě všelikých zvířat« a v »Hádání Pravdy a Lži«.

Rada všelikých zvířat jest do jisté míry podobna Nové radě Flaškové. Zvířata radí tu člověku prostému, nikoli králi; napřed bývá uvedena charakteristika zvířete z veršované části čerpaná, leckde i člověk vtipně za udělenou radu děkuje. Skladatelé, z nichž byl veršovec starší, prozaik pozdější a učenější, oba stavu duchovního, původem rodovým zřejmě patřili k obecnému lidu.

Významnou skladbou tendenční jest alegorie **Ctibora Tovačovského z Cimburka** *Hádání Pravdy a Lži o kněžské zboží a panování jich*, kterou skladatel věnoval králi Jiřímu r. 1467. Spisovatel, slavný pán a hejtman moravský (1437—1494), jehož hlavní význam tkví v oboru právnickém, hájí tu pérem vládu Jiřího z Poděbrad. Pravda je zarmoucena, že Lež vládne nad světem, a podává Bohu žalobu na Lež, dožadující se pohnání jejího na nebeský soud. Bůh obsílá je do Antiochie a za předsedu soudu stanoví Ducha sv. Soudci jsou apoštolové a proroci, kancléřem Jan Ev. Vjezd Lži a pomocnic jejich do Antiochie náleží k nejskvělejším částem celé skladby, rovněž jako řeči soudní, vedené s jedné i druhé strany. Lež marně se hájí proti žalobě. Pravda vítězí nad ní přesvědčivými výklady o zřízení a určení světa; Lež i s průvodkyněmi ustanovuje se k věčnému zahynutí. Podobnost skladby s pekelnými romány »Belialem« a »Solfernem« jest patrna, v podrobnostech předvádí se jed-

nání na zemském soudě moravském. Jako Chelčický, tvrdí též pan Ctibor, že příčinou poklesnutí církve je zkáza mravů v stavu duchovním, proto souhlasí s požadavkem krále Jiřího, aby kněžstvo nemělo statků pozemských a vedlo vzorný život. Mravoličná stránka té skladby, jakož i mluva, oživená lidovými průpovědmi a příslovími, bajkami a figurami řečnickými, dodává celku rázu biblického, ale celá koncepce ulpěla na středověkém alegorickém pojetí a forma na schematickým útvaru disputačním.

Po válkách husitských města skoro vesměs nabyła českého rázu, česká jest správa jejich i správa zemská, soudu, válečnictví; sousedé s Čechy jednají jen česky. Tyto prospěchy národní nemohou však zastíniti sociálních neúspěchů husitské revoluce ani kulturních ztrát, které přinesl výbuch radikalismu tábořského. Utužila se poroba lidu selského, majetek nemovitý z hojných rodin vladycckých a svobodnických přešel na nečetné rodiny panské, země popleněná ukazovala úpadek v polním hospodářství, pokles živnosti a obchodu v městech a ztráty styku s cizinou. Kulturně se svým odpadem od katolické pospolitosti Češi, považovaní za kacíře, vyloučili z jednoty evropské. Ve válkách husitských vzaly za své vedle nescíslných pokladů gotického umění výtvarného také hojně památky slovesné a tím tradiční souvislost s písemnictvím staročeským přetržena. V písemnictví neležela ladem jenom skutečná poesie, ale i práce nauková; tu rozhodovaly skoro výhradně ohledy praktické. Tak o válečnictví českém, které vítězstvími nad voji křižácků vzbudilo pozornost celé Evropy, se podává slovesný výklad. **Jan Žižka** vydal r. 1423 *Řád vojenský bratrstva menšího Tábora*, usilující především, aby byly v jediné těleso válečné slity všechny prvky, které pod praporem jeho se sbíhaly. Je tu pozoruhodná důvěra v Boha a upřímná zbožnost vedle fanatismu, s nímž se hlásá vyhlazení odpůrců. Ke konci stol. XV. vynikající válečník český, **Václav Vlček z Čenova**, podal asi r. 1490 králi Vladislavovi II. *Poučení, kterak se mají šikovati jízdní, pěší i vozy*; tu vyložil prakticky celou tehdejší soustavu válčení s vojsky různých druhů.

Vědy přírodní, pokud o nich tehdy mluviti lze, pěstovaly se na universitě i v literatuře latinsky. Ve stol. XV. již několik vynikajících Čechů se jimi obíralo, na př. **Křišťan z Prachatic**, farář u sv. Michala v Praze († 1439), bohoslovec, matematik, hvězdář, botanik, lékař. Ten složil

Lékařské knichy pro potřebu v tehdejších hojných válkách úplně česky. Praktickým účelům sloužily české překlady *Ranného lékařství* arabského lékaře Rhasesa a G. Salicettiho.

Krajiny kolem země české ve válkách husitských předkové naši poznali zevrubně, ale také země vzdálenější toužili poznati; umožnily jim to cesty diplomatické a pouťi náboženské. **Václav Koranda** ml. vypsál *Poselství krále Jiřího do Říma k papeži r. 1462* o uznání kompaktát. Pouhé zápisky činil **panoše Jaroslav** o cestě pana Albrechta Kostky z Postupic a jeho družiny ke králi francouzskému Ludvíkovi XI. r. 1464. Účelem bylo získati přízeň západních dvorů královských Jiřímu z Poděbrad a jeho záměrům o společném boji proti Turkům. R. 1465 se vydal do zemí západních pan Lev z Rožmitála, bratr králové Johanny. Jeli přes Německo, Nizozemí, Anglii, Francii do Španěl a Portugalska, vrátili se jižní Francií a zeměmi alpskými. Českému jménu hleděli zjednat slávy nákladným vystupováním a dvorným chováním, odvahou a udatenstvím v zápasích. Popis dvouleté cesty podal rytíř (Václav) **Šašek z Běrkova**, jehož vylíčení vyniká zajímavostí pozorování.

Nemalý byl zájem o místa, na nichž Kristus žil, proto i z Čech stále bylo dosti poutníků do Svaté země, z nichž někteří také své putování popsali. Tak r. 1491 vydal se na východ s jinými členy Jednoty bratrské (mezi nimi byl též br. Lukáš) **Martin Kabátník**, obchodník litomyšlský. Šli tam hledat církev, která prý někde v horách udržovala prvotní ráz církve Kristovy, aby na ní Bratři získali vhodný vzor. Dostali se společně až do Cařihradu, kde se teprve rozešli. Kabátník vydal se dále až do Jerusalema, ba došel až do Egypta, kde město Kairo popisuje nejzevrubněji. Jinak všiml si ovšem zvláště toho, co jej jako praktického obchodníka zajímalo. Vrátil se v listopadu r. 1492, diktoval své zkušenosti bakaláři Adamovi, z jehož zápisů vyd. tiskem r. 1539.

R. 1493 se vydal do Palestiny **Jan Hasištejnský z Lobkovic** (1450—1517), bratr humanisty Bohuslava. Cestou činil si denní zápisky, z nichž v l. 1505—1509 vypsál svou cestu (*Putování l. P. 1493 k božimu hrobu vykonané*). Cestoval z Benátek přes Rhodos a Kypr. Na místech posvátných konal i měření. Horlivým katolíkem ukazuje se na mnohých stránkách tohoto díla. O rozšafnosti Jana z Lobkovic také svědčí pedagogický spis z r. 1504 *Zpráva a naučební synu*

Jaroslavovi o tom, co činiti a čeho nechati, kde synovi svému dává pokyny o správě domu a rodiny, jakož i o udržování rodinného majetku.

O dějinách své doby Čechové nemnoho se starali, zaznamenávání událostí bylo spíše náhodné. Pro literární povahu husitského věku jest příznačno, že se v rýmovaných svých kronikách stále přidržuje tradice dalimilovské. Sem hledí zlomky *Rýmované kroniky české* z r. 1419 a 1420, za jejíhož autora bývá považován novoměstský pisář **Prokop** (1390—1482), jenž napsal *Novou kroniku* a nauku o skládání listů a listin, první českou ars dictandi. Vedle Vavřince z Březové byla to zvláště vynikající osobnost mezi českými historiky doby husitské.

Prozaická vypsání událostí této doby se dějí neumělým způsobem dílem latinsky, dílem česky. Jsou většinou anonymní, nestarají se vůbec o širší pojetí látky. Zprávy kronik místních Fr. Palacký vybral, chronologicky sestavil (od smrti Karla IV. r. 1378 po 1527) a zahrnul společným názvem »Staří letopisové čeští« (vyd. r. 1829).

Takto též dějepisectví české podává svědectví o opoždění našeho života duchového, když se pro vylíčení velkých historických událostí naprosto nedostává jen poněkud sourodých prostředků slovesných, a to v době, kdy v Evropě za vlivu humanistického historiografie po stránce kritické i umělecké nebývale rozkvétala. Tím si vysvětlujeme, proč se v Čechách takové pozornosti těšila kronika mistra nového podání historického, Eneáše Sylvia, který české věci poznal nejprve jako sekretář na koncilu basilejském, pak v kanceláři papežské i císařské. Svou kroniku českou, *Historia Bohemica*, napsal **Eneáš Sylvius Piccolomini**, posléze papež Pius II. (1405—1464), jako kardinál r. 1458 (od příchodu Čechova do země po smrt Ladislava Pohrobka 1457). Kroniku, v jednotlivostech chvatnou a chybnou a v celkovém pojetí příkře protihusitskou, zdobí elegance podání a silný smysl pro charakteristiku: mnohým dějům a zvláště postavám, na př. i Žižkovi, dal teprve Eneáš Sylvius podobu výraznou; kronika záhy našla české překladatele a vydavatele.

Pro dobu husitskou a kralování Jiřího je dosti jiných pramenů historických. Jsou to *listiny* českých králů a pánů a hojně zachované *listy*, z nichž mnohé nebyly určeny veřejnosti a výmluvně svědčí o vlastenectví pisatelů

a jejich pečlivosti o blaho veřejné. Ježto však listy jsou namnoze dílem kancelářů a jejich úředníků, třeba jen opatrně z dopisu usuzovati na osobnosti podepsaných pisatelů. To platí též o listech Žižkových. Z pánů politicky činných jako horlivé korespondenty jest uvésti kancléře Prokopa z Rabštejna, Ctibora z Cimburka, nejvyššího purkrabího Zdeňka Lva z Rožmitála, zvláště pak nejvyššího hofmistra pana Viléma z Pernštejna, jehož listy znamenají vrchol české panské korespondence, od dob Palackého (1840) shrnuté v »Archivu Českém«. Přičiněním těch mužů také jazyk český zaveden v zápisy desk zemských, nejprv ve Slezsku r. 1426, pak na Moravě k návrhu Ctibora z Cimburka r. 1480, v Čechách přičiněním Alše z Riesenburku r. 1495.

Ctibor Tovačovský z Cimburka sepsal *Knihu Tovačovskou neboli Paměť obyčejů, řádů, zvyklostí starodávních a řízení práva v markrabství Moravském* (seps. mezil. 1481—1490). Kniha jest dvojdílná, díl první jest věnován státnímu právu moravskému, díl druhý řízení soudnímu, deskám zemským a některým partiím práva soukromého. Jazyk ve spise je prostý a jadrný.

Nového rázu písemnictví české nabývá koncem stol. XV. Po uklidnění myslí náčelnictví v literatuře přejímá h u m a n i s m u s. jenž k nám počínal pronikatí již za Karla IV., ale jehož postup byl husitstvím na dlouho zaražen. Ve své podstatě jest humanismus učeným křídlem hnutí renesančního, které usilovalo obroditi člověka a rozvíti jeho celou osobnost za pomoci obnovené kultury klasických národů, Řeků a Římanů. Proti církevnímu spoléhání na zjevení opíralo se o poznání čistě rozumové a důvěřovalo i smyslové stránce bytosti lidské, osvobozovalo individualitu i s jejími právy celistvého rozvoje. Vycházelo z Itálie a zabíralo filozofii, politiku, umění a zvláště i básnictví; humanismem však rozumíme hlavně filologické a historické odvětví hnutí, působící také na rozvoj řečnictví i literatury za studia a nápodoby děl starověkých spisovatelů. Raný humanismus vlašský má však také ráz národně politický. Nejlepším mužům italským zzelelo se v XIII. a XIV. stol. politického úpadku vlastní, národa v starověku tak vynikajícího, a proto obrození starořímské kultury ve vědách, v umění i v literatuře považováno bylo za vzkříšení slavné minulosti národní. To však znamenalo kritický a často i polemický odvrát od hodnot středověku. Obsahově zavrhována

scholastika a do čela myšlení postaven proti Aristotelovi a aristotelikům Platon. Formálně odmítnuta barbarská latina, místo ní nastolena čistá latinita ciceronská a zároveň probuzen smysl pro slohovou osobitost jednotlivých autorů. Jazyk, jehož užíváno, se řídil zásadou zdobnosti a výmluvnosti a nejednou upadal do nové bombastičnosti, nahrazující vytouženou eleganci. Individualismus humanistický vedl jednak k nadnesení aristokratičnosti, jednak k ješitnému přeceňování osobnosti básníkovy i jeho přátel a příznivců; touha po nesmrtelnosti a slávě opájela nejen duchy geniální, ale i jejich nohsledy, ničím neoprávněné k těmto nárokům. Nově inspiroval humanismus básnictví ke kultu přírody, oduševnělé samoty, samotářského smutku, jindy pak k pocitu životní radosti a hrdosti z osobnosti lidské; myšlenkově učil hlubšímu pojetí pravého lidství a nenesl tedy své jméno nadarmo.

Mezi muži o humanismus usilujícími na předním místě jsou ti, kteří také literaturu domácí nejvíce povznesli. Předchůdcem jest již Dante svým politickým úsilím i svými učenými spisy latinskými, kdežto jeho čelné dílo, Božská komedie, vyvrcholuje středověk jak v jeho scholastickém vědění, tak v jeho mystickém zanícení o Bohu. Vědoměji o humanismus usiluje Francesco Petrarca, korunovaný básník a virtuos vlášského sonetu. Vedle něho původce umělé beletrie vlášské, Giovanni Boccaccio, počal se již pokoušeti také o uvedení studia řečtiny do Itálie, zvláště Homéra.

Snahy ty v počátcích svých dostaly se i do Čech, neboť Petrarca sám vydal se i do Prahy r. 1356, aby politické myšlenky své získal císaře Karla IV. Neměly však významných úspěchů, neboť styky Čech s Itálií přerušeny byly na dlouhou dobu válkami husitskými. Větší důležitosti humanismus nabyl teprve koncem stol. XV., když v Čechách nastalo delší uklidnění, takže čeští žáci katoličtí opět počali studovati na universitách vlášských a snahy o poznání starověkých spisovatelů přinášeli také do vlasti.

Mezi první náležel **Jan mladší z Rabštejna** († 1473), probošt vyšehradský a diplomat ve službách krále Jiřího, jenž v Bononii vedle práv všiml si též hnutí humanistického. O uslechtilém Janově smýšlení humanistického, sloučeném s láskou k vlasti i národu, svědčí slavný petrarcovský *Dialogus sive disputatio baronum Bohemorum de bello contra regem Georgium de Poděbrád* (1469), rozhovor čtyř

osob o náboženskopolitických poměrech za krále Jiřího, namířený v duchu loyality proti občanské válce.

Do lidu se humanismus nedostal, zůstáváje pouze svátečním studiem několika duchů vynikajících. Byli to především katolíci, žijící ve spojení s okolními zeměmi, Německem, Uhrami a hlavně s Itálií, kde většina našich humanistu, zvl. v Bologni a Padově, konala svá studia. Mezi nimi největší slávy dosáhl **Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic** (1461—1510), probošt vyšehradský a na čas také dvořan krále Vladislava II., proslulý cestovatel po zemích anticých i dějištích biblických a sběratel rukopisů děl staro-klasických, řeckých i římských. Spisy jeho, *Opuscula* (1509) a *Farragines*, jsou povahy trojí: básně, filosofická próza a listy. Básně obsahují ódy, elegie, epigramy, veršovaná posláná i satiry; z těchto žaloba na mravy Čechů *Ad sanctum Venceslaum satira, in qua mores procerum et popularium patriae suae reprehendit* (1489) došla proslulosti. Ač Bohuslav Hasištejnský značně napodobil římské básníky, zvl. Horatia, Vergilia a elegiky, nacházíme v jeho veršování kus prožitku a patrnou osobnost básnickou. Filosofická jeho próza vykazuje traktáty *De miseria humana* (1495), *De avaritia* (1497—1499), *De felicitate*; vedle Petrarcy a písemnictví patricistického působil na ni Cicero, Juvenalis a z druhé ruky Platon. Z jiné prózy Bohuslavovy má dokumentární cenu úvaha v listové formě *De situ Pragae et incolentium moribus* (1489). Hojně listy přátelům jsou slohově vybroušeny, nasyceny velkou učeností; byly zřejmě určovány veřejnosti vůbec; politické listy králi Vladislavu a Petru z Rožmberka, oba z r. 1497, jsou traktáty humanistického vlastence a obzíravého státníka, jenž však zůstával hluchý k potřebám národního jazyka a nepsal po česku pranic.

K družině humanistů kolem Bohuslava Hasištejnského náleželi: **Jan Šlechta ze Všehrd** (1466—1525), který si dopisoval s Erasmem Rotterdamským; **Racek Doubravský z Doubravy** († 1548), autor latinské stylistiky a prozaického zpracování divčí války; a doktor **Augustin Olomoucký** (vl. jm. Kaesenbrod 1467—1513), proslulý i za hranicemi vlasti kritickou teorií básnictví.

Vedle těchto mužů vznikl ještě jiný směr humanismu. Zastupují jej spisovatelé, kteří kromě latiny hleděli si také literatury domácí a vzdělali se doma. Písemnictví starořímské bylo jim pouhou látkou vzdělávací, na níž se učili vy-

tříbenějšímu vkusu literárnímu. Mužové ti náleželi vesměs k náboženství pod obojí, tedy k většině národa. Záleželo jim více na povznesení jazyka i písemnictví domácího nežli straně římské, národu z pobytu v Itálii dosti odcizené.

K mužům těmto na prvním místě náleží **Viktorin Kornel ze Všehrd** (narozen mezi r. 1450—1460, zemřel 1520), Chrudiman, jenž záhy dostal se na universitu, r. 1488 vstoupil do služeb při soudě zemském. Přídomku šlechtického dostalo se mu asi r. 1492. Následujícího roku byl mu svěřen úřad místopísaře desk zemských, ale po několika letech ho zbaven. R. 1495 jal se skládati slavné dílo právnické, jež věnoval pánům Kostkům z Postupic k laskavému posouzení. Popudem jejich znovu opravil svou knihu v l. 1502—1508 a věnoval ji králi Vladislavovi. Jméno dal jí v té úpravě: *O práviech, o súdiech i o dskách země české knihy devatery*. Látka k tomu dílu čerpána je především z desk zemských, ale práce jeho vyznačuje se neobyčejným na tu dobu rázem vědeckým a původností. První část díla obsahuje soudní řád zvl. u soudů zemských, druhá soukromé právo hmotné i trestní. Práv staročeských je Všehrd věrlým ctitelem, jakkoli dobře zná i právo římské; všude ukazuje na spravedlnost ke všem lidem a ušlechtilost smýšlení. Ušlechtilý sloh díla jeho, v němž k jasnosti druží se přesnost a určitost výrazu, poukazuje k tomu, že Všehrd pochopil ducha starých klasiků.

Universita hnutím humanistickým dlouho zůstávala nedotčena, poněvadž neustávala býti dějištěm sporů náboženských. Teprve koncem století počali tu jednotlivci vykládati klasiky; počátkem stol. XVI. pak vysoké učení pražské mělo již nadšeného ctitele humanismu, mladistvého **Václava Píseckého** (1483—1511), již v 25 letech děkana artistické fakulty. Důkazem jeho snah humanistických jest překlad *Isokratovy řeči k Demonikovi*, který provázal věrlým přípisem Řehoři Hrubému o vzácnosti a vzdělanosti jazyka českého. Předčasně však zemřel morem v Itálii, kam doprovázel jako vychovatel Zikmunda z Jelení, syna nadšeného vyznavače víry pod obojí **Řehoře Hrubého z Jelení** († 1514). Jeho *Napomenutí Pražanům* (1512), založené na Ciceronově »Zákonu Maniliově«, je ukázkou, jak národní humanismus český dovedl výtěžků studia antiky používatí pro vlastenecké potřeby své doby. K těmto překladatelům se druží ještě **Oldřich Velenský z Mnichova**, bakalář a tiskař v Bělé, stoupenec Jednoty a muž smýšlení příkře proti-

papežského a protikněžského. Prokázal to překlady z Lukiana, Marsilia Ficina, Erasma Rotterdamského, ale pak i z Luthera. Žák a chovanec V. Píseckého a syn Řehořův, **Zikmund z Jelení** (Gelenius, 1497—1554), znalostí literatury staroklasické náležel mezi přední humanisty své doby. Od roku 1523 bydlel v Basileji a při proslulé tiskárně Frobeniově pracoval jako redaktor a překladatel řeckých klasiků do latiny. Vydal také srovnávací slovník řečtiny, latiny, němčiny a češtiny (*Lexicon symphonum*, 1537).

Mnohem hloub než filosofický obsah humanismu zapustila u nás kořeny jeho náplň mravoučná; při tom se do rámce humanistického často vkrádaly prvky středověké. Tak středověká kompilace anglického filosofa Waltera Burleye »De vita et moribus philosophorum et poetarum« ze stol. XIV. byla u nás třikráte, posléze Konáčem z Hodištkova, zpracována jako *Životové i mravná naučení mudrcuov přirozených* ve volné a zkracující úpravě látky anekdotické a mravoučné. Samostatně nejprve latinsky, opíraje se o rozsáhlou četbu hlavně Petrarcy a o slušné vzdělání humanistické, sestavil kolem r. 1500 podobný spisek kališnický kněz **Jan Česka**, posléze zámecký kněz v Pardubicích († 1551); určil jej pro syny Viléma z Pernštejna a po létech zpracoval po česku a vydal několikrátě tiskem jako *Řeči a naučení hlubokých mudrcuov*, projevuje se při tom obratným stylistou i dobrým znalcem mateřského jazyka. Spíše do oblasti středověké se obrací veršovaná skladička, podle jména souvisící s rodinou pernštejnskou, *Ludvíka z Pernštejna Naučení rodičům*, utěšená to příručka dětské výchovy s hlediska křesťanského pána českého. Vznikla kolem r. 1500. Sem se řadí zdařilá a názorná satira *Zrcadlo marnotratných neboli Traktát o mládeci marnotratném*, alegorie *Ctnost, rytíř a moudrost* a jmenovitě *Májový sen* a *Verše o milovníku, Skládání o manželství, O štěstí* a j. tvořící podstatný obsah t. zv. sborníku Neuberského, vzniklého kolem r. 1500. Ačkoliv leccos z tohoto rozmarného dialogického veršování dýše renesanční radostí ze života a chutná humanistickým ironickým vtípem, přece běží o skladby podstatou středověké. blízké pozdním poměštělým plodům německého minnesangu. Mnozí literární dějepisci, kteří vytýkali »frivolnost« těchto básní zdravě smyslných, prisuzovali je, povzbuzeni upozorněním Lupáčovým, synu krále Jiřího, **Hynkovi z Poděbrad**, vévodovi minsterberskému (1452—1492).

Též veliký vynález kulturní, k n i h t i s k, vstoupil na české půdě nejprve do služeb názorů a zájmů středověkých a jenom pozvolna nabízel své propagační umění také hnutí humanistickému a kultuře renesanční. Asi patnáct let po mohučském vynálezu Guttenbergově přichází knihtiskařství do Čech, a to nejprve do Plzně, pak ještě před r. 1500 do Prahy a Kutné Hory. R. 1468 v Plzni vydán první tisk český, »Kronika trojanská«, r. 1475 vychází po prvé Nový zákon, r. 1488 první tištěná bible, t. zv. pražská, vedle toho žaltáře, pasionály, traktáty eucharistické a »Následování Krista Pána«, ale i lucidáře, traktáty o Sv. zemi, spisky prakticky lékařské a j.

K humanistům počítati jest však již knihtiskaře **Mikuláše Konáče z Hodištkova**, jenž byl písařem hor viničných, posléze i místosudím dvorským († 1546). Od r. 1507 měl v Praze tiskárnu a tu působil horlivě nejen jako impresor, ale i jako korektor, překladatel, upravovatel, spisovatel. Z jeho ruky vyšly mimo hojné spisy praktické, historické, náboženské v duchu kališním a satirické i překlady klasiků jako Lukiana, autorů humanistických jako Petrarcy, Eneáše Sylvia (přel. i jeho kroniku), Beroalda a zvláště knihy mravně poučné: nové zpracování Burleyových *Životů a mravných naučení*; *Sv. Crhy biskupa* (Quidenonského) *Zrcadlo múdrosti čili Čtverohranáč* v rámci alegorických rad zvířat: latinské zpracování Bidpaje, *Pravidlo lidského života*. Na konec života napsal (vyšla až posmrtně 1547) *Knihu o hořekování a nařikání Spravedlnosti, královny a paní všech ctností*, která obcházejíc všechny stavy, duchovní i světské, všude cítí se zklamána, že jí nezbývá nežli hořekovati nad pokleslostí lidstva. Je to humanisticky rozvedená »píseň o Pravdě«, řízná v satire, obratná v slovním výraze, humanistická ve zdobné učenosti; obraz všech stavů, zachvácených vadami a pošetilostí, ukazuje zdáli ke Komenského Labyrintu.

Prvky humanistické pronikají vydatně i do beletristického písemnictví pololidového; *povídky*, šířené časně knihtiskem, vykazují vedle obsahu středověkého již v XV. stol. živly renesanční. Mnohá z látek jest zpracována velkými mistry renesanční prózy italské, ale čeští upravovatelé nešli k těmto vybroušeným originálům, nýbrž buď ke zhrubujícím překladům německým nebo latinskému podání, jež slovesní umělci vlastní přetvořili. Při tom vzala za své nejen forma novelistická, nýbrž i svobodný duch renesanč-

ní. Povídky ty se otiskovaly od XV. do XVIII. věku a mocně zasáhly do vývoje lidové tradice. Jsou to příběhy o *Valtrovi a Kryseldě* (Griseldis), o *Bryzeldě*, kroniky o *Peritonovi* i *Floriově a Blancefloře*, o krásné *Mageloně*, o *Genovefě a Meluzině* a ze starověkých látek kronika o *Pyramovi a Thisbe* i o šlechtěné *Lucretii*. Velice oblíbená byla látka z okruhu »očistce sv. Patrika«, *Jiříkovo vidění*.

Jiný okruh lidové literatury jest čistým výtvozem živlu měšťanského, a to jeho nižších vrstev: mravokárci a satirické berou si na mušku obhroublost způsobu i výrazů samolibé a požívačné buržoasie. Jsou to pijanské řady a průpovědi grobiánské, jež u nás shrnuty jako *Frantova práva*, vypravování o *Markoltovi a Nevím* a cyklická *Historie o Tyll Eulenspiegelovi*; jeho hrdina vnikl do lidových povídek, stejně jako kouzelník *Faust* zdomácněl v prostonárodních hrách loutkových. Domácího původu a historických kořenů jest *Historie o bratru Janu Palečkovi*, připínající se k postavě »moudrého blázna« z družiny Jiřího krále.

V této době nabývá významu knižní činnost **Jednoty bratrské**. Náboženská ta společnost vznikla z horlivých posluchačů Rokycanových, kteří chtěli vrátiti království boží na zemi. Proto čítali spisy Chelčického, zaváděli přísnou kázeň církevní a k založení nové osady opravdu křesťanské rozhodli se odejiti ze společnosti světské. K nim připojily se rozmanité hloučky náboženských blouznivců, kteří stále ještě usilovali o dokonalý život náboženský. Úmysly své provedli r. 1458 v Kunvaldě u Žamberka, kde Rokycana vyjednal jim pobyt u krále Jiřího, tehdy ještě správce zemského. Náčelníkem jejich v té době byl **Řehoř** (1420—1474), synovec Rokycanuv. Nedbali vzdělanosti, nepřijímali mezi sebe stavů vyšších ani úředníků panských, odmítali rychtářství a krémářství, nekonalí přísah atd. Pronásledování jejich se začalo r. 1461, a to pro některé odchylky v obřadech, v nichž dbali největší prostoty; nebylo však stíhání to v celku příliš kruté. Teprve r. 1467 zvolili si své vlastní kněze, kteří se měli vyznačovati příkladným životem, nikoli nějakým zvláštním vzděláním. V tom stavu se Jednota udržela po svém ustavení dobu nedlouhou, neboť málo se hodila pro svět a nesnadno jí bylo odmítnuti mocné osoby ze šlechty a lidi vzdělané.

Literární činnost jejich zakladatele, bratra Řehoře, se omezovala na obranné dopisy (zvl. Rokycanovi), na traktáty dogmatické, organizační i mravoučné. Jednota bra-

trská zesílila a otužila se značně i v častých bojích s odpůrci utrakvistickými, zachovávajícími přísně tradici Husovu, Jakoubkovu, Rokycanovu. Vedl ji jako hlava kališníků universitní rektor a kazatel v Betlémě, mistr **Václav Koranda mladší** z Plzně (1425—1519), který svá čelná díla filosofická shrnul do sborníku zvaného *Manuálník*.

Již kol r. 1490, když počal v Jednotě nabývat váhy bratr **Lukáš**, učený bakalář z Prahy, smířila se poněkud se světem, přijímala obránce ze šlechty, počala si všimati vzdělání, čímž jal se prospěšně působiti také na literaturu. Brzo potom strana Lukášova převzala i vedení v Jednotě a hned pečovala o to, aby se uplatnily nové vymoženosti kulturní, jako bylo spisování knih pro věřící a tisk jejich. Tak počátkem stol. XVI. Jednota při dvou předních sídlech v Čechách, v Ml. Boleslavi a v Litomyšli, zakládá tiskárny, odkud vycházejí katechismy (»Dětinské otázky«), kancionály a jiné spisy náboženské pro příslušníky její. Tato literární činnost Jednoty dodává nového rázu literatuře české stol. XVI. a přispívá značnou měrou k ustálení jazyka spisovného.

Období zápasu reformace s humanismem.

(1500—1620.)

Do stol. XVI. vstoupily země české za slabé vlády Vladislava Jagellonského, ale již na začátku 2. třetiny století dosedají na český trůn Habsburkové, kteří vedle zesílení moci panovnické usilují o pořádek v zemi a o klid ve sporech náboženských. Jest v duchu vzdělanosti renesanční, že se zvyšuje význam panstva, a to nejen krále, nýbrž i stavů šlechtických na úkor poddaného lidu a měst: konečným výsledkem jest absolutismus panovnický, provedený však až po Bílé hoře, na straně jedné a rozkvět šlechtického hospodářství na straně druhé. Národnostní poměry se za vlády habsburské značně zhoršily: panovníci, přivádějice s sebou Vlchy i Španěly, přispěli k romanisaci ducha, luterská reformace, nadšeně přijímaná, přispěla k poněmčování nejen kulturnímu, ale i veřejnému. Tyto národnostní poměry se odrážejí i v písemnictví, ale tu vliv německý jest daleko patrnější než románský. Humanismus vzdělává se nyní

hlavně na universitách německých, styky se vzdělaností francouzskou jsou skrovné.

Ale poměry hospodářské, politické a kulturní byly v zemích koruny svatováclavské nerozlučně spjaté s projevy života náboženského. Protireformace pokořila nejen české kališnictví a německé luterství, ale i Jednotu českých bratří a ujala se neobmezené vlády nad národem, pokud setrval v zemi — tento výsledek Bílé hory tvoří však již obsah následujícího období. První z panovníků habsburských, Ferdinand I., odpůrce luterského protestantství, podlomil vedle moci odbojných měst i rozmach Jednoty bratrské a počal do Čech uváděti protireformaci jesuitskou, což utužilo i jeho postavení panovnické. Za jeho syna Maxmiliána II. se šířilo nezadržitelně luterství, Čeští bratří se zvláště na Moravě značně zotavili a v České konfesi r. 1575 učiněn pokus sloučiti se zásadami husitů i Bratří zásady luterské. Ten však dovedli čeští stavové uzákoniti až za Maxmiliánova syna Rudolfa II., na němž vymohli r. 1609 t. zv. majestát, zaručující svobodné vyznávání kalvinictví, luterství i bratrství, a to nejen stavům, ale i poddaným. Ale současně bylo patrné, jak protireformace katolická, chráněná urozeným panstvem a vedená vysoce vzdělaným duchovenstvem světským i jesuitským, postupuje. Za katolicky naladěného, avšak lhostejného císaře Matyáše se napětí vyvrcholilo a za spolupůsobení politických poměrů německých došlo v českém povstání k osudné srážce.

Zcela nové poměry v české vzdělanosti a tím i v písemnictví vznikly tím, že z ciziny zasáhli s výbojnou útočností dva činitelé: německá reformace luterská a španělská protireformace katolická. Reformace německá, vítězně vedená M. Lutherem, zapouštěla v Čechách kořeny velice brzy a sám Luther, stav se nadšeným obdivovatelem Husovým, se snažil získati Čechy pro svou věc. Misionáři a agitátoři nového učení měli úspěch nejen mezi německým obyvatelstvem pohraničním, ale i mezi Čechy urozenými a poddanými, takže postup luterství znamenal zároveň zřetelnou germanisaci. V první třetině XVI. věku sice nápor luteránů byl v Praze zlomen, ale za půl století přiznávaly se dvě třetiny zemského obyvatelstva k nové víře. Tím bylo ohroženo jak staré kališnictví, tak i Jednota bratrská: četné polemické přestřelky, zachycené také slovesně, se staly výrazem tohoto napětí. Kdežto však kališníci (zvaní

nověji též novoutrakvisty) pozvolna splývali s německým protestantstvím, dovedli předáci českobratrští ubrániti svou tradici a svou nezávislost, což je stavělo v popředí náboženského nekatolického života ve vlasti. Vedle silného uvědomění národního nejúčinnější zbraní proti luterství bylo zásadní poznání rozporu mezi protestantstvím německým a reformačním křesťanstvím českým: racionalismus Lutherův, zdůrazňující výhradní hodnotu víry, se přičil Čechům, kteří od dob předhusitských hledali jádro křesťanství v mravním životě a v dobrých skutcích. V literatuře české se luterství neprojevalo ani významným dílem, ani výraznou osobností; dalo podnět leda k pracím polemickým.

Také katolická protireformace působila za prvního svého období v literatuře spíše jen negativně, a to tím více, že hlavními jejími nositeli byli cizinci. Její hlavní ochránce a podporovatel, císař Ferdinand I., uvedl do Prahy již r. 1556 Tovaryšstvo Ježíšovo a brzy se jesuité šířili po zemích českého státu, dobývajíce úspěchu nejen jako učitelé na výborně zorganizovaných školách středních a vysokých, nýbrž také jako kazatelé. Náčelníci protireformace, zvláště v Tovaryšstvu, byli zprvu Románi a Němci, ale netrvalo dlouho a jesuitské koleje se počestily, ba naplnily horlivým českým vlastenectvím. Literatura byla jednou z působivých zbraní restaurace katolické, ale ze začátku se omezovala na polemiku a apologetiku; o něco později soutěžili katolíci s ostatními církvemi v postilách a kancionálech. Rozkvět české literatury katolické spadá až do doby pobělohorské.

Všecky skupiny náboženské podléhaly vědomě i bezděky humanismu, jenž však nabýval podoby nové. Počátkem stol. XVI. vstoupil humanismus ve služby německé reformace a naplnil se duchem vlasteneckým. Studium řečtiny a hebrejštiny stává se prostředkem k náležitému pochopení textu Písem sv., přední zástupce reformace, Filip Melanchthon, jako profesor university vitemberské horlivě pečuje o zvelebení škol městských a zavádí tam čtení spisů staroklasických. Svou péčí o latinské školy dodal nového rázu humanismu, zvláště školskému, zvanému „*litterata pietas*“ (zbožnost vzdělaná v kultuře klasické). Vedle něho působilo na německých universitách ještě několik znamenitých učitelů směru humanistického. I obracel se proud žáků nekatolických, dychtících po vyšším vzdělání,

již v 30. letech XVI. století do Vitemberka, později též do krajin porýnských. Ti pak pečovali ve vlasti o novou stránku učení na školách a tím znalost latiny a starých spisovatelů latinských rozšířili znenáhla do vrstev městských.

Na začátku století působili v zemích našich ještě humanisté průpravy vlašské a smýšlení katolického. Nesoustředila jich universita pražská, nýbrž někteří mecenáši moravští. Biskup olomoucký **Jan Skála z Doubravky**, zvaný **Dubravius** (1486—1553), politik a diplomat, vzdělaný v Itálii, zpracoval obratně latinskými verši Smilovu »Novou radu« jako *Theribolia sive de regis praeceptis* (1520) a prózou českou kroniku, částečně s příklonou k Hájkovi, *Historia regni Bohemiae* (1552).

Na Karlově universitě rozmohly se snahy humanistické plněji po r. 1530, a to již zásluhou učenců, vychovaných v protestantském Německu. Hojně pěstováno studium jazykové, rovněž poetice a výmluvnosti věnována soustavná péče. Profesori universitní vydávali, hlavně jen pro potřebu školskou, spisy klasické, pokoušeli se o překlady řeckých autorů, ale nejvíce se zabývali historií vlasteneckou. Za přední svůj úkol považovali skládání básní latinských, někdy, a to se zdarem daleko menším, též řeckých; při tom pěstovali časomíru a tím zasáhli také do vývoje verše českého. Vedle několika dramát latinských (zvl. her Aquilových a Campanových) a menších skladeb výpravných převládala lyrika příležitostná, popisná a satirická formy dbalé, obsahu chabého, skoro vesměs bez originality.

Přední z těchto humanistů university Karlovy byl Melancthonův žák **Matouš Kolín z Chotěřiny** (1516—1566), první ustanovený profesor Homéra na universitě pražské. Vědecky se zasloužil jako vydavatel i komentátor klasiků, autor mluvnic, slovníků, dialogických učebnic.

Básníci latinští těšili se přízni místosudího království českého Jana st. Hodějovského z Hodějova, který na svém zámku Řepici rád vídal učené přátele a všemožně je podporoval nejen zjednáváním titulu a úradů, ale i příspěvky na studie. Sám byl katolíkem, ale u svých chráněnců málo se staral o vyznání náboženské.

Za doby Maxmiliánovy a Rudolfovy vzkvétalo humanistické básnictví na půdě české: přízeň obou panovníků, kteří veršovce latinské podporovali, do stavu šlechtického povyšovali a titulem »poeta laureatus« vyznamenávali, byla humanistům nemenší vzpruhou, než štědrá ochrana

šlechty. Ale vnitřní cena této poesie nenabývala hloubky a namnoze jen mechanické veršování nahrazovalo skutečnou činnost tvůrčí v básních z valné části příležitostných a lichotnických.

Původní písemnictví české stol. XVI. bývalo v dobách dřívějších označováno jako »zlatý věk« naší literatury; to byl však hrubý omyl, nepřihlížíme-li výhradně k jazykové vytríbenosti doby, kdy vznikla Kralická bible a spisy Veleoslavínovy. Jako v období předchozím převládá v české slovesnosti věku XVI. duch náboženský, aniž se křesťanská myšlenka česká dopíná tak smělých výsek jako u Chelčického: nedostatek vzletu vyznačuje i projevy předních spisovatelů náboženských. Skutečný duch renesanční v tomto písemnictví málokde proniká; převažují ohledy jen praktické. Děj, v nichž by se projevoval tvůrčí básnický dar pozorovatelský, obrazový a výrazový, je nemnoho. Vrcholným dílem umění jazykového jest nové ztlumočení bible Jednotou bratrskou, při němž badatelská cena stojí daleko za výtvořem formálním; velká zásluha o ustálení spisovného jazyka Kralické bible stojí nade všemi pochybnostmi. Vůbec Čeští bratři jsou v popředí života slovesného.

Literární činnost v J e d n o t ě b r a t r s k é se počíná koncem stol. XV. Nový život v ní vzbudil bratr **Lukáš Pražský** (1450—1531). Byl rodem Pražan, na učení pražském se stal bakalářem r. 1481 a zabýval se již tehdy četbou starých učitelů církevních i novějších spisů theologických. Ale víra pod obojí, v níž byl vychován, cílému duchu jeho nestačila, proto přestoupil k Bratřím asi r. 1482, došel mezi nimi brzy značné vážnosti a dosáhl záhy předních hodností ve své církvi. Když však s přívrženci svými usiloval o reformy, nedosáhl obecného souhlasu, a proto byl nucen na čas ustoupiti do soukromí. Tehdy se vypravil (r. 1491) s Martinem Kabátníkem z Litomyšle a jinými dvěma Bratřimi na východ hledat zbytky starých církví apoštolských. Ale zprávy o té cestě nezanechal; později se vypravil z náboženských důvodů do jižní Francie a Itálie. Vrátil se do vlasti, došel opět svých hodností duchovních a Jednota ve své většině přijala jeho přičiněním všechny navrhované opravy, kdežto staromilci oddělili se v t. zv. Menší stránku (r. 1494). Zvolen byv biskupem r. 1500, usadil se trvale v Mladé Boleslavi, kde hned založil tiskárnu a vytiskl první *kancionál* bratrský (1501, 3. vyd. z r. 1519 slulo *Knihá zpě-*

vuov chval božských 1505), *katechismus* (*Otázky dětinské*) a překlad Nového zákona. Spisů Lukášových je dlouhá řada, ale ve formě patrný je chvat a zběžnost koncepce: velmi mnoho z nich míří proti luterství, zwingliánství, katolíkům i odpůrcům humanistickým. Nejvýznamnějším spisem zákonodárným jsou *Zprávy kněžské* (1527), kde jsou přesně určeny povinnosti člena Jednoty podle stavů jejich, aby tvořili úplnou obec. Ve věku pokročilém bratr Lukáš složil také mnoho písní.

Z nástupců v úřadě biskupském pamětihodný jest **Jan Augusta** (1500—1572) osudy životními. Vynikající řečník skrovného vzdělání, postavil se nejprve proti bratru Lukášovi, a stav se biskupem Jednoty, hledal dorozumění jednak s Lutherem, jednak i u samého císaře. Jat byv r. 1548 nedaleko svého sídla Litomyšle, vězněn byl 16 let na Křivoklátě; byv pak propuštěn, brojil proti vyššímu vzdělání ve své církvi; při tuto vášnivý muž prohrál úplně proti Blahoslavovi. Z literární jeho činnosti zasluhují zmínky *písně*, vedle pokusů o bratrskou dogmatiku *Sumovník*.

Vrstevníkem Augustovým a soudruhem v hodnosti biskupské byl **Matěj Červenka** (zv. Erythraeus 1521—1569), usedlý jako biskup v sev. Moravě, který má zásluhu hlavně o nové upravení *archivu Jednoty*, když byl r. 1546 v Litomyšli požárem poškozen. Sám psal dějiny své doby, pokud se dotýkaly jeho církve (1530—1546), pojednání o původu Jednoty a sbíral *příslolí*. Jiným biskupem byl tehdy vynikající kazatel **Jan Černý**, lat. Nigranus (žil asi 1500—1565), jenž si svou sběratelskou činností dobyl zásluh o bratrský archiv. Od něho třeba lišiti **Jana Černého** zv. Niger (1450—1530), bratra Br. Lukáše. Vlastní význam tohoto vynikajícího lékaře litomyšlského a prostějovského, jemuž se svěřovali páni z Pernštejna, záleží v lékařství, kde vedle *Spisů o nemocích morních* (1506) napsal *Herbář neb zelinář* (1517): proslul jako lékařská autorita své doby.

Pomocníkem Červenkovým byl **Jan Blahoslav** (1523—1571). Pocházel z vážené rodiny měšťanské v Přerově na Moravě (nar. dne 20. února 1523). Po vchození školy v Prostějově poslán na doučení latiny do Goldberka ve Slezsku, pak na universitu vitemberskou. Po vypuknutí války šmalkaldské se vrátil do vlasti: stal se pomocníkem Matěje Červenky v Mladé Boleslavi, ale odtud poslán ještě na další studie do Královce a do Basileje. Navrátiv se do vlasti, učil krátký čas na škole v Prostějově. Přidělen

biskupu a písaři své církve, pracoval o obnově archivu v Litomyšli shořelého. V cizině si osvojil netoliko znalost jazyků, nýbrž i uhlazený mrav společenský, takže ho Bratří užívali za posla ke vznešeným osobnostem. Biskupem stal se r. 1557 a usadil se v Ivančicích, kde založil tiskárnu, pečoval o povznesení školy při svém sídle a usiloval, aby vysílání nadaných jinochů na učení do ciziny nebylo náhodné, ale pravidelné. Zesnul na poslední své cestě z Vídně v Mor. Krumlově dne 24. listopadu 1571 a pochován v Ivančicích.

Blahoslav je prvním spisovatelem z Bratří, který plně oceňuje vyšší vzdělání a váží si také mužů učených a učnosti. Péči o jazyk mateřský povznesl k soustavnému a uvědomělému pěstování.

A r c h i v b r a t r s k ý Blahoslavovým působením vzrostl o nejvýznamnějších osm svazků (II.—IX.); Blahoslav je sám nazývá *Acta Unitatis Fratrum* t. j. *Akta Jednoty bratrské* a sám zpracoval sv. VI.—IX. i dal podnět ke svazkům pro starší dějiny. Jeho pokračovatelé rozšířili dílo na 14 sv., které přešly do Lešna a odtud do Herrnhutu, kde se podnes chovají jako archiv »herrnhutský« či »ochranovský«. Z původních pramenů archivních a z vypravování starších lidí pořídil Blahoslav první spolehlivou zprávu o počátcích své církve, dílo značné ceny historické i v kritice i v podání: *O původu Jednoty bratrské a řádu v ní*, z r. 1551—2; po vzoru jiných historiků evangelických Blahoslav zde dokazuje božský původ své církve.

Slovesnou svou činnost zahájil r. 1550 nábožensko-vzdělávatelným traktátem silně humanistického zbarvení *Spis o zřaku*.

Podle teorie ve Vitemberce poznané vydal pro čtenáře latiny neznalé knížku o teoretických základech hudby. Nazval ji *Musika*, »to jest Knížka zpěvákům náležité zprávy v sobě zavírající« (vyd. 1558); opřel se v ní o latinský teoretický spisek hudební českého humanisty Václava Philomata »*Musicorum libri IV.*« (1512). K vyd. 2. (z r. 1569) připojil dva přídatky zcela původní, jednak pro zpěváky chrámové, jak si vésti při sborovém zpěvu, jednak poučení pro skladatele písní, pokus o poetiku písně duchovní i náběhy k časoměrné prosodii, kterou k nám také sám prakticky uváděl.

»*Musika*« Blahoslavova souvisela s jeho úpravou kancionálu bratrského. Nových písní duchovních neustále přibý-

valo a bylo nutno upravit je v celek. Po prvních pokusech Lukášových vykonal pozoruhodnou úpravu znamenitý znalec češtiny **Jan Roh** *Písněmi chval božských* (1541), ale definitivní revise byla pro nedostatek odborníka odkládána. Úprava celku svěřena konečně Janu Černému a hlavně Blahoslavovi, jenž starší písně opravil po stránce slovesné i v nápěvech a přijal vhodné z nových. R. 1561 vyšel tento kancionál po prvé v Šamotulech, pak častěji a r. 1615 ve slavném vydání foliovém, ve výrazech a rozsahu nově upravený jako *Písně duchovní evangelitské*. Připojeny jsou též překlady žalmů od br. Jiříka Strejce. Nová ta sbírka, opatřená notami, obsahuje přes 750 písní a vzbudila u všech vyznání nemalou pozornost. Blahoslavových vlastních písní jest na 70; jsou obsahu věroučného i mravoučného a dotýkají se i příběhů biblických i osudu Jednoty. Třebaže reflexe a citově zanícení v nich převyšují prvky dogmatické a shoda slov i melodie jim dodává ceny zvláštní, jeví se spíše dílem zbožného bohoslovce a oddaného křesťana než skutečného básníka.

Ještě významnější pro literaturu českou byl Blahoslavův *překlad Nového zákona*, vyd. r. 1564. Ve Vitemberce poznal, jakou důležitost Němci přikládali Lutherovu překladu Nového zákona z řeckého originálu i překladu dalších částí, rovněž z jazyka původního. Sám chválí latinský překlad Šebestiána Castalia, Theod. Bezy a Erasma Rotterdamského, zajisté znal i Lutherův překlad německý. Prozkoumal a osvojil si také starší české překlady biblické, pořízené podle latinské Vulgaty, tištěné i v rukopisech. Seznal pak dobrý způsob překládání, aby se neublížilo jazyku mateřskému a vystihl se náležitě i smysl originálu, dal se sám do díla na základě Bezova latinského překladu, přihlédaje i k jeho řeckému textu a k překladům staročeským. Ač neuskutečnil plně humanistickou zásadu »ad fontes«, ani se neosvobodil zcela od Vulgaty, přece osvědčil v té práci hlubokou znalost jazyka a slohovou tvořivost. Překlad tento znovu vydaný r. 1568 nabyl neobyčejného významu tím, že dal podnět k bibli Kralické. Tam byl převzat s revisemi podle Bezy i Vulgaty.

Co Blahoslav při překládě Nového zákona seznal z vlastní zkušenosti, to bylo hlavním obsahem jeho *Gramatiky*, o níž pracoval až do konce života. Podnět k ní dala mluvnice novokališnických učenců **Beneše Optáta z Tekče** a **Petra Gzela z Prahy**, kteří, překládajice r. 1530 v Náměšti Nový

zákon podle textu Erasma Rotterdamského, řídili se v pravopise některými novými pravidly, o kterých podali zprávu ve zvláštní knížce (*Orthografii*): k ní za doplněk připojena byla mluvnice *Etymologia*, vlastně brus jazyka českého od kněze Václava Philomata, jenž byl Blahoslavovi vzorem již v jeho »Musice«; celek pak vydán po prvě r. 1533. Blahoslav si při četbě připisoval ke knížce své vlastní kritické poznámky, později připojoval vlastní pozorování o tom, jak třeba z jazyka do jazyka překládati, a rozdělil všecko získanou látku v sedmero knih: 1. o rázovitých zvláštnostech jazyka českého; 2. o metaforách; 3. o přejímání slov cizích do jazyka českého; 4. o enallage, t. záměně vlastního výrazu slovného jiným, který by podle pravidla nebo analogie náležel někam jinam; 5. o figurách menších; 6. výběr pěkných úsloví a přísloví českých; 7. o některých jiných zvláštnostech jazyka českého (tu také přehled a posudek nářečí slovanských). Ve svých výkladech Blahoslav zahrnuje všude archaismy již přežilé a hájí nářečí středočeského jako přirozeného základu spisovného jazyka: potřebí jen dbáti též výslovnosti spisovné. Brus tento je původci svému nejlepšímu svědectvím svrchovaného pochopení správnosti jazykové i hlubokého smyslu pro krásu jazyka spisovného v duchu humanistickém. Na mnohých místech patrno, že kniha určena byla především mladým kazatelům latiny neznalým. Do kn. 6. zařadil také sbírku přísloví českých, získanou od Mat. Červenky, již doplnil a opatřil vysvětlivkami.

Když biskup Jan Augusta počal vystupovati proti přívržencům vyššího vzdělání v Jednotě, Blahoslav vystoupil proti němu zvláštní mistrnou *Filipikou proti misomusům* (1567), t. j. obrannou řečí. Ukazuje, že br. Lukáš, jenž vydal pro církve zákony, sám byl mužem vzdělaným, který spisy svými nejvíce povznesl náboženskou společnost, pro niž pracoval; při tom se Blahoslav přiznává, že si váží učenosti a lidí učených a odmítá ty, kteří chtěli, aby pouhé nadání nepěstěné všude rozhodovalo.

Jako výborný řečník Blahoslav si všiml také toho, co při jiných kazatelích shledával vadného a co dobrého: z toho pozorování vznikla významná kniha, nám bohužel nedochovaná, o přednostech kazatelů, a doplněk její, *Vady kazatelův* (1571), první to zachovaný český pokus o teorii řečnictví.

Spisovný jazyk český ve spisech Blahoslavových jest

přesný a jadrný; Blahoslav přičinil též poslední péči k ustálení pravopisu Bratřimi po Husovi přejatého a částečně pozměněného (po s, z, c psali y, též ve spojce, místo i psali j, m, j psali g).

Ve všech oborech literárních, do nichž Blahoslav zasáhl, osvědčil se mistrem; pro Jednotu bratrskou byl nadto velkým organisátorem, ukazovatelem nových kulturních cest a přece strážcem dobré tradice. Avšak obory, v kterých vynikl, zasahují jenom střední polohy ducha lidského. Neměl filosofického vzletu ani náboženské hloubavosti, a proto se soustředil na praktické křesťanství v tradici Jednoty a reformace české vůbec. Tvůrčí jiskry umělecké v něm nebylo a skutečnou tvořivost projevil jenom v oblasti jazykové. V tom všem byl ztělesnitelem zájmu, snah i schopností českého písemnictví XVI. věku.

Již šest let po smrti jeho Bratři jali se pokračovati v překládání Písem sv. R. 1577 církev jeho zvolila několik pracovníků, aby podnikli překlad a výklad Starého zákona. Mezi nimi byli dva znalci hebrejštiny, někdejší israelité a pak členové Jednoty, **Mikuláš Albrecht z Kaménka** a **Lukáš Helic**. Ti se usadili na statku Jana star. z Žerotína v Kralicích u Náměště, při tiskárně z Ivančic tam přenesené, a řídíce se vzorem slavného předchůdce, přehlédli tištěné dotavadní texty české bible založené na Vulgátě. Mimo to si opatřili též starý překlad řecký (Septuaginta) i nejstarší známé výklady obou Zákonů. Studium řeckého i latinského překladu prohlubovali zřetelem k hebrejskému a aramejskému originálu, aniž přece zcela opustili Vulgatu. Pět dílů Starého zákona vyšlo v l. 1579—1588, k tomu přidán jako díl VI. Nový zákon v překladě Blahoslavově, s výklady pozměněnými (r. 1593). Jaké účastenství který z překladatelů měl na které části svých předloh, nám není patrné. Úprava typografická slavného tohoto díla (*šestidílné bible Kralické*) pořízena tím způsobem, že text všude položen do středu tiskových stran, vůkol něho pak sestaveny byly poznámky. Pouhý text bible bez poznámek vytištěn byl r. 1596 (slavná biblička jednoduchá), pro starší lidi velikým tiskem r. 1613. Práce těchto překladatelů nezůstává pozadu za Blahoslavovou. Předností Blahoslavova překladu totiž byla konkrétnost výrazu, zjednodušení složitých period, přesnost ve významech slov, ožívování textu úslovími z lidu vzatými; tím byl nový překlad lidovému citění blízký, ale jako posvátná kniha povýšen nad jakoukoli všed-

nost. Také následovníci jeho dbali náležitou měrou nejen přesnosti převodu, ale i správnosti jazyka českého. Svědčí o tom hojně poznámky, v nichž dotýkají se smyslu originálu a odůvodňují svůj způsob překládání; poznámky ty jsou též svědectvím značných vědomostí zeměpisných a historických a dávají též nahlédnouti v bratrskou věrouku a mravouku. Odtud již vrstevníci v díle tom shledávali vrchol literární činnosti Jednoty. Již Veleslavín vážil si přesné češtiny bible Kralické a pozdější překlady Písem sv. namnoze spoléhají na tento překlad, který oceněn byl na prahu vzkříšené literatury české jako nejlepší základ, na němž nový jazyk spisovný může dále stavěti.

Vedle bible Kralické užíváno, hlavně mimo Jednotu, i biblí jiných; v nich se projevuje neobyčejný vzestup umění knihtiskařského; to platí o biblích pražského tiskaře **Pavla Severýna z Kapí Hory** (1529, 1537), o bibli *Norimberské* (1540) a o pateru (1549—1575) vydání bible **Jiřího Melantricha z Aventina**, mistra »černého umění« v Praze, pro něhož Sixt z Ottersdorfu pracoval o revisi textu biblického (t. zv. *Melantriška*).

Ze starosti Jednoty o píseň duchovní plynul zájem o českobratrský *žaltář*. Starší žaltář, opětovně (od r. 1579) v Kralicích otiskovaný, pochází od Mat. Červenky, později sestavil duchovní zpěvy z žalmů br. **Jiřík Streje** († 1599), vynikající spolupracovník Kralické bible. Pokusy o zveršování žalmů souvisí však ještě se snahou ustáliti v jazyce českém verš časoměrný. Počátek učinil Blahoslav v přídavku k *Musice*; po něm pokusili se o to ještě veršovci jiní, podávající k teorii i praktické příklady. Tak autor cenné *Gramatiky české* (1577) a etymologické *Knížky slov českých* (1587), **Matouš Benešovský**, zvaný Philonomus (1550—1595), opat v utrakvistickém klášteře emauzském v Praze, převedl několik žalmů časoměrně počátkem stol. XVII. Pak skladatel jiné české mluvnice, vědecky vynikající *Grammaticae Bohemicae libri duo* (1603), Slovák, působící jako profesor klasické filologie na pražské universitě, **M. Vavřinec Benedikt z Nudožer** (1555—1615), vydal mistrovsky v časoměře přeložené *Žalmy některé v písni české na způsob veršů latinských uvedené a vydané* (1606); Benedikt z Nudožer jest první důsledný a důmyslný teoretik časoměry u nás. Celý žaltář v rozměrech antických převedl do češtiny teprve Komenský.

Vedle kancionálu bratrských brzo také jiná vyznání mo-

hou se honositi podobnými sbírkami. Skladatelem kališnických písní byl **Václav Mírinský** († 1492), autor *Písní na čtení a cpištoly po celý rok* (1551) a *Písní starých gruntoních* (1567). Hojně jsou písně protestantské, z nichž nejrozsáhlejší **Tobiáše Zázvorky Lipenského** *Písně chval božských* (r. 1606) sebrané synkreticky z různých pramenů. Katolické se počínají Šimona Lomnického z Budče *Písněmi novými na evangelia sv. nedělní* (1580) a *Kancionálem* (1595). Následoval obšírný soubor augustiniána **Jana Rozenpluta ze Švarzenbachu** († 1602), *Kancionál, t. j. Sebrání zpěvův pobožných* (1601). V něm se vedle snahy rekatolisační a obranné, vedle dogmatického odporu ke kacířství projevuje také živé uvědomění české a slovanské, zvláště pak citové a obrazové baroko, příznačné pro další vývoj duchovní písně katolické. O deset let později vydal jesuita **Šebestián Berlička Scipio** (nar. 1565) svůj *Kancionál katolický*. Žádná z těch sbírek neměla všech písní zcela původních. Bratrstva literácká mimo to pořizovala si v té době pro svou potřebu nádherně vypravené *graduály*, české i latinské, ozdobené drahocennými malbami: i po hudební stránce, prozrazující již vlivy renesanční, jsou důležité. Nyní jsou knihy ty přední ozdobou museí domácích i zahraničních (na př. kancionál Žlutický, Litoměřický, Chrudimský, Čáslavský).

Ani literatura postil v této době neutuchla, ač nemá spisů takové důležitosti jako ve věku XV. Z luterských po kulturní stránce nejdůležitější je rozsáhlá *Postila evangelitská* (1592) **Martina Philadelpa Zámorského** (1550—1592), kazatele v Opavě, z katol. postila **Tomáše Bavorovského** (1557) a **Šeb. Berličky** (1618).

K těmto náboženským spisům můžeme přiřaditi několik děl obsahu mravokárného a rozjímavého, které mají hodnotu kulturně historických dokumentů. Katolický farář **Tomáš Rešl**, zv. **Rešelius** (1520—1562) zpracoval podle němčiny *Knihu Jezusa Siracha neboli Zrcadlo pobožnosti, cnosti, kázně i počestnosti* (1561) a vložil do mravokárných úvah mnoho původní gnomické moudrosti lidové. Luterský kněz a městský písař z Kutné Hory, **Jan Štelcar Zeletavský** (1530—1596), zachoval ve svých spisech vedle hojných knihopisných záznamů zprávy o pověrách své doby, zachvácené děsivou věrou v moc ďábelskou.

Katolické písemnictví náboženské se ještě před uvedením jesuitského řádu do Čech vyčerpává spisy polemický-

mi i apologetickými. Tak františkán **Jan Vodňanský** zv. **Aquensis** (nar. 1460) obrací se proti Jednotě a luterství a užívá při tom se značnou obratností jazyka českého. I jeho latinsko-český slovník *Lactifer* (1511), obsahující také věcné poučení, vznikl z potřeb praxe řádové. Ze světského duchovenstva farář plzeňský **Tomáš Bavorovský** († 1562) vynikl jako kazatel; byl chráněn mocnou rodinou Rožmberků, ale dovedl promluvit i k duši a svědomí lidu, o čemž svědčí jeho zdařilá postila.

Od polovice XVI. stol. připadlo velitelské místo v zápase protireformačním jesuitům, sotva Ferdinandem uvedeni do Prahy, kde založili gymnasium a universitu o dvou fakultách, filosofické a bohoslovné; brzy přibýly koleje venkovské v Jindř. Hradci, Krumlově, Olomouci. Vedle kazatelství, v němž se projeví mistry, a vedle úspěšné výchovy školské užívali jesuité hned v prvních dobách svého českého působení literatury za nástroj propagační. V čele tu stál tuhý odpůrce věrouky i literární činnosti Jednoty, **Václav Šturm** (1533—1601), přímý římský odchovanec Ignáce z Loyoly a doktor bohosloví: jako kazatel i jako zpovědník došel velkých úspěchů. Rozebral nauku Jednoty v několika polemických spisech, zvl. ve *Srovnání víry v učení Bratří starších* (1583) a v *Rozsouzení a bedlivém uvážení velikého Kancionálu od bratří Valdenských, jinak Boleslavských* (1588). Jemu blízko stojí probošt jindřichohradecký, **Václav Brož** zvaný **Brosius** († 1613), pamfletista protibratrský. Netoliko název jeho hlavní práce *Koule Danielova, kterou podává draku pikartskému jinak valdenskému Vitolid Poskok* (1589), ale i obsah její ukazuje, kterak vniká do jesuitské literatury barokní vkus: směle metaforická obraznost pracuje paradoxem a vtípem a neváhá od vznešeného přeskakovati k burlesce.

V prvních letech XVII. věku se katolické baroko české nese v náboženském písemnictví dvěma proudy, jež se pak mísí a slévají: lidovým a učeným. Prostonárodní směr jsme poznali v písňovém souboru augustiniána J. Rozenpluta a v kancionále i postile jesuity Šebestiána Berličky Scipiona. Hlavním zástupcem učeného pozdního humanismu katolického byl kapitulní probošt u sv. Víta, **Jiří Barthold z Braitenberka** zv. **Pontanus** († 1614). České literatuře náleží z přečetných a formálně vybroušených spisů jeho *Život sv. Ivana* (1591) a *Duchovní obveselení koruny české* (1599), přehled to životopisů patronu zemských. Mezi jeho

latinskými spisy básnickými jest nejvýznamnější hexame-
trem psaná *Vita Hroznatae, fundatoris monasterii Toeplensis* (1581). Slohově i vlasteneckým kultem národních pa-
tronu z doby gotické razil Pontanus směr pozdější litera-
tuře katolické v Čechách.

Náboženské ideály posvěcovaly životní úsilí dvou vel-
kých osobností z rozhraní XVI. a XVII. stol., Václava Bu-
dovce z Budova a Karla ze Žerotína. Postavy jejich vyni-
kají hlavně v dějinách politických a náboženských, což ob-
čas svádí k přeceňování i jejich významu slovesného.

Již v době Lukášově Jednota bratrská měla mezi členy
svými osoby stavů vyšších. Na Moravě příslušeli k ní Že-
rotínové, v Čechách nejvýznamnější byl slavný řečník na
sněmech a původce majestátu Rudolfova, **Václav Budovec**
z **Budova** (1551—1621). Vzdělával se nejprve v Praze, po-
tom vypraven byl do ciziny. Tehdy procestoval skoro celou
Evropu západní a seznal nejen university, ale také slavné
dvory evropské. R. 1577 se vrátil a přidružil se k poselství
Jáchyma Sinzendorfa do Cařihradu, i pobyl tam několik
let. Vrátiv se do vlasti, jmenován byl radou nad apelacemi.
Jednoty bratrské ujal se veřejně na sněmu po prvé r. 1602
a r. 1608 byl předním řečníkem těch, kdož se zasazovali
o provedení rozsáhlé svobody náboženské. Již rok před tím
přijat byl v stav panský. R. 1614 vydal *Antialkoran*, spis
polemický proti nauce Mohamedově, jenž skládá se ze tří
částí: 1. stručného obsahu Koranu, 2. vyvrácení hlavních
stránek učení Mohamedova (obě části přejaty), 3. vlastní
rozpravy o vzrůstu víry Kristovy a o poměru Starého zá-
kona k ní. V té době Budovec měl účastenství také při ji-
ných spisech politických, jež tehdejší šlechta pod obojí vy-
dávala. Připisuje se mu též rukopisná *zpráva o vydání ma-
jestátu* a jeho provádění. R. 1618 Budovec náležel mezi di-
rektory, volil Bedřicha Falckého za krále českého a přijal
od něho úřad presidenta apelací. Po bitvě zůstal v Praze,
spoléhaje na svůj vysoký věk a zásluhy, ale brzy byl u-
vězněn a popraven dne 21. června 1621.

Politická byla také z valné části činnost **Karla st. z Že-
rotína** (* 1564 v Brandýse n. Orli. — † 1636 v Přerově). Jsa
synem slavného ochránce Jednoty bratrské, Jana z Že-
rotína, učil se nejprve na škole v Přerově a v Ivančicích,
potom studoval na universitách západoevropských, kde si
osvojil znalost několika živých jazyků a seznámil se s muži
učeními a šlechtou Evropy západní, zvl. směru kalvín-

ského. Vrátil se do vlasti, oženil se, ale záhy opět ovdověl, a tu vydal se ještě jednou do Francie (1591—1593), aby se při králi Jindřichovi IV. přiučil umění válečnickému. Vrátil se však zklamán. Co poznal ve Francii, toho užil v táboře před Ostrihomí proti Turkům. Tu ho došlo r. 1594 povolání císaře Rudolfa za člena zemského soudu na Moravě. Ale pro hájení dávno platných a obecně prospěšných zásad náboženských pohnán jako velezrádce na zemský soud pražský, kde se ovšem skvěle obhájil, ale byl zbaven postavení svého na zemském soudě (r. 1602). Proto po r. 1604 ustoupil na nějaký čas úplně v soukromí. Když však vznikl spor mezi císařem Rudolfem a arciknížetem Matyášem, Žerotín přidal se k straně arciknížete a byl také řečníkem Matyášovým na sněmě pražském. Když pak dostalo se arciknížeti Moravy, Žerotín stal se zemským hejtmanem (1608—1615); v odboji stavovském r. 1618 zůstal věren rodu císařskému. Po bitvě bělohorské horlivě se přimlouval za příbuzné rody na Moravě a dosáhl pro ně značných úlev. Také chránil kněze bratrské, jezuity velmi stíhané. Po r. 1627 vystěhoval se do Vratislavě, nechtě v stáří býti bez útěchy náboženské, zajížděl však na své statky do Čech a na Moravu. Tu také postižen smrtí v Přerově a pochován v Brandýse n. Orli.; ostatky jeho nyní odpočívají v Bludově na Moravě.

Maje výborné učitele, Žerotín vnikl v podstatu vzdělanosti starověké, jejímiž pŕvaby ozdobil také jazyk mateřský. Jazykový cit vstípen mu byl již v bratrských školách a vždycky vládl češtinou tak, že se mu málokdo vyrovnal.

Stylistické umění jeho dostupuje vrcholu v *Apologii neb obraně ku panu Jiřikovi z Hodic*, vůdci moravských vojsk, (r. 1606). Jiří z Hodic mu totiž vytkl, jak „zle dělá, když dary boží v sobě udušuje“. Žerotín ukazuje, že v časech tak smutných a nebezpečných, kdy za vše dobré snahy dostalo se mu pohany, jinak jednati mu nelze. Pro poznání soudního řádu jsou důležití *Zápisové o soudě panském* (z let 1594—1614) a *popisy* několika *sněmů*, z nichž poznati lze postup jednání sněmovního. Mimo to zachovalo se v pozůstalosti Žerotínově značné množství *listů* nejen českých, ale též i jinojazyčných, jež jsou pro dějiny té doby velmi důležitý.

Náboženskými zájmy a namnoze i církevním stranictvím nesena jest většina českého dějepisectví v XVI. věku; jen zvolna se překonával mechanický způsob středověké me-

morialistiky. Z cizích proudů, přinášejících pokrok v pojetí i v podání, působila církevní historiografie německé reformace. S ní se čeští dějepisci srovnávali stanoviskem přísně konfesijním, měnícím občas obraz minulosti v náboženský traktát. Dokladem toho jest pokus o české církevní dějiny kališnického kněze **Bohuslava Bílejovského** (1480—1555), *Česká kronika* (1537), řízený výhradní snahou podati dějinný důkaz o starobylosti a trvalosti přijímání pod obojí v naší vlasti, již od doby metodějské. Soustavně pečovala o své dějiny Jednota bratrská; i čelné spisy Budovcovy a Karla ze Žerotína se řadí do řetězce bratrského dějepiscectví. K němu náležel také **Jakub Bílek**, druh Augustův ve vězení křivoklátském (1516—1581), posléze duchovní správce v Napajedlích. V pozdějších letech životních vypsals podrobně život Augustův.

Jan Jaffet († 1614), dal polemický ráz dějepisným pracím *Historie o původu Jednoty a Mcě Goliášův*, výkladu to posloupnosti kněžstva bratrského.

Ve škole bratrské vycvičen byl **Václav Břežan** (1550—asi 1618), archivář a knihovník rodu rožmberského. Bylo mu uloženo, aby spořádal rodové listiny a uchystal je pro sepsání dějin domu rožmberského. Když Krumlov r. 1600 prodán byl císaři Rudolfovi, Břežan přestěhoval archiv do Třeboně a spořádal jej způsobem vzorným. Pracoval o *historii rožmberské* (*Monumenta Rosenbergica*), již rozdělil ve tři díly a dokončil r. 1609; z díla toho zachoval se jen stručný výtah a německé cizí zpracování. V letech 1610—1615 Břežan vypsals jako poslední dva díly dějin rodu suše a důkladně *Život p. Viléma a p. Petra Voka z Rožmberka*.

Z historiků mimo Jednotu vynikl účastník bouřlivých pražských událostí z let 1524—1530. Byl to **Bartoš Písař** (1470—1535). Rodák pražský, byl několik let písařem nejprve malostranským, pak staroměstským. Přidal se k luterské straně M. Jana Hlavsy z Liboslavě; ta r. 1524, nabyvši v Praze převahy, obsadila úřady městské, ale brzy byla od strany konservativní, podporované administrátorem Havlem Caherou, násilím potlačena, přívrženci její pak vyháněni z města. I Bartoš nucen byl čtyři léta dlíti mimo Prahu. Vrátil se roku 1529, vyličil události těch let na očistění své strany ve spise *Knihy o pozdvižení jedněch proti druhým čili Kronika o bouři pražské r. 1524*. Látku čerpá povětšinou hotovu odjinud, proto vkládá do své práce

cizí spisy, listy a listiny, k nimž na ospravedlnění své strany připojuje vlastní úvahy. Historikem vyššího slohu stává se teprve ke konci své práce (v kn. V.), kdy proniká zvláště jeho dar povahokresebný, povznášející ho nad letopisné paměti středověké. Sloh svůj Bartoš rád oživuje průpovědmi a příslovími.

Zprávu historickou o válce šmalkaldské podal znamenitý právník a kancléř staroměstský, **Sixt z Ottersdorfu** (1500—1583). R. 1546 stal se kancléřem a účastnil se jako právník jednání o pomoc nekatolickým stavům v říši. Proto po vítězství Ferdinandově zbaven byl kancléřství a na čas i vězněn. Odsouzen k politické nečinnosti, oddal se obchodu a přilnul ke spisovatelství, revidoval biblický text, překládal romány i spisy historické. Tehdy také sepsal *Akta aneb knihy památné čili historii oněch dvou nepokojných let v Čechách* (l. 1546—1547). Doklady listinnými všude dotvrzuje své výklady o chabosti osob ve hnutí zúčastněných; spis jest cennější snesením pramenné látky než zpracováním. Po smrti Ferdinanda I. Sixt jako městský posel na památném sněmě roku 1575 zastával se starých řádů náboženských a sepsal o sněmě tom důležité *Diarium*.

První český pokus o celkové sepsání českých dějin po způsobu humanistickém učinil na italských universitách vzdělaný Kutnohořan **Martin Kuthen ze Šprinsberka** († 1564). Jeho *Kronika o založení země české a prvních obyvatelích jejích* (1539), založená hlavně na Pulkavovi a Eneáši Sylviovi a psaná v umírněném duchu kališnickém, jest však prací nesamostatnou, zběžnou a nezdařilou. Proti Kuthenovi bylo vlastně namířeno dílo Václava Hájka z Libočan, nejoblíbenějšího v lidu kronikáře českého z doby předbělohorské, jenž dovedl obratně spojití živly lidové s prvkem humanistickým a vlasteneckou oslavu národních dějin s umírněnou tendencí katolickou. **Václav Hájek z Libočan** († 1553) pocházel z rodiny kališné, ale přestoupil na katolictví. R. 1527 stal se děkanem karlštejnským, ale pro nesprávné ucházení o ten úřad sesazen r. 1533. Brzo potom katoličtí páni ho vybidli, aby sepsal kroniku českou proti chystanému dílu Kuthenovu. I dány Hájkovi nejen různé kroniky, ale opatřeny mu též výpisy z desk a jiné pomůcky. Práci svou Hájek ukončil r. 1539 a předložil ji ke schválení komisi. Dostalo se jí aprobace od stavů katolických po vynechání některých zpráv rázu politického. Vydána byla však teprve r. 1541 s názvem *Kronika česká*. Hájek si pro

své dílo shromáždil z listin, z dějepisné literatury, ale i z ústního podání látku velice rozsáhlou a cennou, nedovedl ji však zvládnout kriticky. Dilem aby vyplnil mezery, dilem aby národní minulost podal co nejbohatěji a nejrozmanitěji, vymýšlel sám, kde jeho prameny a pomůcky mlčely. Hlavní váhu položil na dávnověkost, z níž zachoval řadu starobylých pověstí, namnoze původních; dobu husitskou probral stručně a se stanoviska katolického; pro svou dobu, kterou sleduje do r. 1526, nepřináší ani cenných ani hojných zpráv. Jeho podání v jazyce lahodném a bohatém a se zřejmým darem vypravovatelským získalo mu popularity. Lid v ní čítal také jako v knize katolické i po válce třicetileté, pro kronikáře Beckovského byla autoritou a východiskem. Osvícenství se ostře proti Hájkovi postavilo, nejprve skrze Gel. Dobnera, jenž dokázal v l. 1762—1786 nekritičnost její. Úplného odsouzení pak dostalo se Hájkovi Dobrovským a zvl. Fr. Palackým. Kladně se k dílu Hájkovu postavila jak po stránce obsahové, tak s hlediska jazykového česká romantika, již se hlavně jeho líčení českého pravěku stalo bohatou studnicí látkovou. Odměnou za kroniku se dostalo Hájkovi staroboleslavského proboštství, poslední léta však ztrávil v Praze, oddán drobným pracím historickým a úpravám starších textů pro tisk.

Z původního písemnictví dějepisného mají hodnotu alespoň věcnou, když podáním nevynikají, práce Paprockého a některé paměti Bydžovského. Polák, emigrant na Moravě usazený, **Bartoloměj Paprocký z Hlohola** (1540—1614), sepsal statistická a rodopisná díla o všech třech zemích, jež náležely ke koruně české. Moravy týkalo se *Zrcadlo slavného markrabství Moravského* (1593), *Čech Diadochus*, t. j. sukcesí, jinak posloupnost knížat a králův českých (1602), vévodství slezských *Štambuch slezský* (1609). S velkou sčtetlostí a sběratelskou horlivostí zachoval tu i jinou látku než genealogickou. V rukopise uvázly historické monografie universitního profesora pražského, hvězdáře a matematika **Marka Bydžovského z Florentina** (1540—1612) o císařích Maxmilianu a Rudolfovi, obsahující hojnost zpráv.

Paměti své doby, zvláště vzhledem k Hoře Kutné, svému rodišti, podle soustavně uspořádaných zápisků předků a svých vlastních zůstavil pro dobu 1575—1616 **Mikuláš Dačický z Heslova** (1555—1626), muž vzdělaný a vlastimi-

lovný, burleskní zástupce požívačného měšťanstva s mnohými romaneskními rysy, pro něž si Dačického oblíbilo drama (Stroupežnický) i román (Humberger). Pro poznání poměrů v naší vlasti před bitvou bělohorskou posud jsou tyto paměti zdrojem důležitým. Také sepsal satirické a mravokárné verše, dýšící vlastenectvím, přichylností k tradici husitské i řádům měšťanským, ale zarámované často do barokního žertu, *Prostopravdu*.

Skutečnou práci dějepisnou, vedenou zájmem vědeckým, zastíraly snahy historicky popularisační, v nichž se překladatelství pojilo s pouhým kompilátorstvím. Za předlohy a pomůcky volena však díla rázu namnoze středověkého, obnoveného pravověrným humanismem protestantským. Takto vzdělal sám Melanchthon německého astrologa Jana Kariona »Kroniku světa«, jež podávala jakýsi přehled dějin všeobecných a již se užívalo i ve školách latinských; z Melanchthonovy úpravy ji přeložil suchopárně jako *Knihy kronik Jana Kariona* (1541) horlivý luterán **Burian Sobek z Kornic**. Obecné dějiny s národopisem a dějepisem měla podávati širšímu čtenářstvu *Kosmografie* basilejského učence Šeb. Münstera, kterou pro Čechy upravil **Zikmund z Púchova** († 1584). Část zeměpisnou přejal z originálu a připojil k ní dějiny podle středověkého způsobu a rozsáhlejší popis Čech a Prahy.

Z populárně vzdělavatelných spisů o dějinách a zemích cizích národů jest uvéstí **Matouše Hozia Vysokomýtského** překlad Guagninova *Vypsání krajin země ruské* (1590) a **Václava Plácela z Elbinku** českou úpravu kompilace *Historie židovské* (1592), zakládající se na díle Jos. Flavia. Mezi spolupracovníky Veleoslavínovými byl osobností vynikající **Jan Kocín z Kocínětu** (1543—1610). Studie v Německu a v Itálii učinila z něho předního humanistu zájmů rozsáhlých, u něhož zájem věcný převažoval nad pouhou sběhlostí formální. Psal latinsky práce filologické a právnické, česky pak mravoučné spisy na př. o ženách a manželství. Nejvýznamnější jsou jeho překlady, jednak *Löwenklauovy Kroniky nové o národu turckém* (1594), jednak dvou *Historií církevních* (1594) od Eusebia a Kassiodora.

Veleoslavínovým učitelem a jeho předchůdcem na universitě byl **Prokop Lupáč z Hlavačova** (1530—1587). Latinsky sestavil historický kalendář podle vzoru reformačního historika Ebera, *Rerum bohemicarum ephemeris* (1585), ob-

sahující hodně dat o kulturních a literárních poměrech českých.

Posledním dvaceti letům století XVI. vtiskl ráz slavný knihtiskař pražský, **Daniel Adam z Veleslavína** (1546—1599). Rodem byl z Prahy, studoval na universitě zvl. klasiky a historii, r. 1572 se stal nástupcem Lupáčovým na stoličce dějepisu. Stal se r. 1576 společníkem svého tchána Jiřího Melantricha z Aventina a po jeho smrti přešla tiskárna do jeho majetku. Ze závodu jeho po dvacet let vycházelo značné množství knih, při nichž měl Veleslavín účast buď jako překladatel nebo jako upravovatel nebo jako rádce. I jinak byl Veleslavín činný, rád se účastně správy městské a zemské; v době úpadku společnosti české vzbuzuje naši úctu svou poctivostí, snaživostí a snášlivostí náboženskou.

Po vzoru svého učitele Veleslavín sestavil také *Kalendář historický* (1578), v němž podle jednotlivých dní v roce vybíral významná data z dějin všeobecných a také českých. Z Lauterbeckova Regentenbuchu upravil rozsáhlou *Politii historickou* (1584), v níž na základě historických dat ukazuje, jak by bylo lze polepšiti správu obecní a městskou ve vlasti a tím čeliti lépe nebezpečí tureckému. Soud Veleslavínův o dějepisectví nejlépe poznáváme z rozsáhlého úvodu ke kronikám Sylviově a Kuthenově, pronikavě zrevidovaným po str. jazykové, *Kroniky dvě o založení země české* (1585). Významnější jsou Veleslavínovy práce filologické, zvláště slovníkářské, ale i ony plynou spíše z potřeb praktických a z lásky k národu i jeho řeči než ze zdrojů vědeckých. Za vzor si zvolil latinsko-český a česko-latinský slovník Tomáše Rešelia. Nejprve vydal latinský slovník s nemnohými obraty českými, *Dictionarium latinum* (1579), pak dva slovníky uspořádané věcně, latinsko-česko-německý *Nomenclator tribus linguis* (1586) a latinsko-česko-německo-řecký *Nomenclator quadrilinguis* (1598). Posléze vyšel abecední slovník *Silva quadrilinguis* (1598).

Proslulost Veleslavínova se zakládá na celé produkci, která vycházela z okruhu jeho tiskárny a nakladatelství: Veleslavín nebyl tvůrce, nýbrž organisátor. Ale hodnota »veleslavínské« slovesnosti není ani umělecká, ani vědecká, nýbrž toliko jazyková. Pro hojnost, výtříbenost a působivost jazykovou byl celý věk t. zv. veleslavínský označován jako zlatá doba českého písemnictví a řeč jeho prohlašo-

vána za normu pro vývoj další. Vyznačuje se úplným odklonem od řeči lidové a přímo otrockou závislostí na latině zvláště v syntaxi; ve slovníku vydatně přijímá výrazy německé. V tom se Veleslavín, stejně jako Komenský, ukazuje věrným synem věku hymanistického: zálibou v rétorice, ve výrazu zdobně rozvitém, umělou stavbou složitých souvětí jsou oba stylisté význačně barokní.

I na půdě české pěstovala renesance vědy přírodní a v kosmogonii i hvězdářství došlo v našich vlastech k úžasným výbojům naukového poznání, jak ukazují Kepler a Tycho de Brahe. Český byly vydávány však jen spisy populární, kdežto věda užívala výhradně latiny.

Tak slavný hvězdář a matematik český **Tadeáš Hájek z Hájků**, zv. Nemicus (1525—1600), vydával pro lid kalendáře astronomické a pranostiky (Minuce) a přeložil pro Čechy *Herbář jinak bylinář velmi užitečný* (1562) od Petra Ondřeje Matthioly; v něm také užito názvů rostlin v lidu běžných. Pěstoval i vědu lékařskou a učinil první pokus o mapování a triangulaci okolí pražského.

O soustavu rostlin pokusil se lékař a profesor Karlovy university **Adam Zalužanský ze Zalužan** (1555—1613) v knize *Methodi herbariae libri tres* (1592, s českými názvy 1604).

Ani v XVI. stol. u nás nebyl nedostatek lidí, kteří chtěli zhlédnout Jerusalema a Sv. zemi a zkušenosti své potom popisovali.

Tak **Oldřich Prefát z Vilkanova** (1523—1565), vzdělaný matematik a výrobce přístrojů fyzikálních, vydal se na cestu do Palestiny r. 1546, na zpáteční cestě zdržel se zvláště na ostrově Kypru, o němž podal zprávy proto významné, že jsou poslední před obsazením ostrova Turky. V cestopise všimá si bystře zjevů přírodních a zeměpisných a vypravuje živě, někdy až vzrušeně.

Na samém konci stol. XVI. vydal se do Palestiny rytíř **Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic** (1564—1621). Cestopis jeho o cestě vykonané 1598 (vyd. 1608), představuje nám ho jako učence a zároveň nadšence pro různé druhy umění; svá tvrzení dokládá zprávami cizími, doprovází knihu vlastními rytinami, učený ráz brání však místy přímostí a životnosti podání: jazyk není vytříbený. Jako přední účastník českého povstání stál na straně Zimního krále a účast tu odpykal dopravou na Staroměstském náměstí.

Jiným cestovatelem byl **Václav Vratislav z Mitrovic** (1576

—1635), pocházející ze starobylé rodiny rytířské. Byl přidělen jako komorní pachole k poselství, vezoucím r. 1591 do Carihradu obvyklý poplatek. Zradou byl vyslanec císařský zajat a odvečen do Bělehradu, kde zahynul; družina jeho pak ukována v galejích, potom vězněna přes dvě léta v Černé věži, že se Vratislav teprve r. 1595 vrátil do vlasti. *Příhody* své na cestě a v zajetí vypsál již r. 1599; cestopis jeho působí svou nehledaností a přímostí, spisovatel umí vzbuditi zájem a soucit. Za českého povstání zůstal věren Ferdinandovi II., stal se místodržícím a povýšen do stavu panského.

V oboru právním zjedná konečně zákonodárství českému pevný základ, lidu nikterak příznivý. Opětne vydávána *Práva a zřízení zemská království českého*; rovněž právo moravské a práva slezská vydána r. 1515.

Když uzákoněno zřízení zemské, usilovali král i stavové, aby byla unifikována práva městská, stojící namnoze pod vlivem německým a navzájem se značně lišící. Snaha písaře komorního soudu českého, mistra **Brikeiho z Licka** (1488—1513), povýšit právo brněnsko-jihlavské na právní normu obecnou, nebyla uskutečněna, neboť města nepřipustila kodifikaci díla. To se podařilo teprve universitnímu profesoru a kancléři Starého města pražského, mistru **Pavlu Kristianovi z Koldína** (1530—1589) v *Právech městských království českého* (1579). Dílo, jež vycházelo v podstatě z práva staroměstského a dbalo městské autonomie, v podání přesné a v jazyku vytríbené, bylo r. 1610 vyhlášeno za kodex práva pro všechna města v Čechách, r. 1697 pro Moravu a zůstalo v platnosti do r. 1812.

Z básnictví světského byla pěstována vlastně jenom satira, zaostřená skoro vždy nábožensky a mnohdy konfesijně. Sklon k burlesce, v této satíře běžný, hověl vzrnáhajícím se vkusu baroknímu, zveličujícím nejen rysy vznešené, ale i směšné.

Zásluhu o uvádění nových látek z ciziny měl **Jan Akron Albín** (Vrchbelský, † 1551). Ten znovu zpracoval bajky Ezopovy, rozmnožil je o bajky jiné a vydal pečlivým jazykem i úpravou v Prostějově 1557.

Novokališnický kněz **Vavřinec Leander Rvačovský z Rvačova** (1525—1590) dal své alegorické satíře *Masopust* (1580) se závěrečným soudem mezi Masopustem a Postem ráz burleskní a užil názorně hojných pozorování mravů i nemravů ve svém okolí.

Veršovcem značné obliby byl **Šimon Lomnický z Budče** (1552—1622), rodák z Lomnice jihočeské, učitel v Kard. Řečici, vrchnostenský písař a správce pivovaru v rodišti, pak majitel rychty a hospody v Ševětíně; za českého povstání přišel na mizinu a marně hledal přízně u strany právě vládnoucí. Od něho pochází několik sbírek mravokárných veršů. Nejznámější jest *Instrukcí mladému hospodáři* (1586—1597), *Kupidova střela* (1590 proti frejřství a cizoložství) a *Tobolka zlatá* (1615 proti lakomství). Humanistickou učenost mísí s lidovou vulgárností, moralisuje a omezuje často své veršovnické umění na pouhé počítání slabik a chatrné někdy rýmy. Poesii satirickou a tendenční pěstovali též Mikuláš Dačický z Heslova a Bartoloměj Paprocký z Hlohol.

Dramatické básnictví v Čechách v XV. stol. skoro úplně zaniklo. Nepřinesly mu obrody ani humanismus, ani reformace; obroda přišla až ze škol, kde obliby nabývaly hry školské, v nichž se učili žáci výmluvnosti a ušlechtilým mravům. Kusy Plautovy a Terentiovy byly nejen čteny, ale i předváděny a konečně podle nich byly skládány i jiné kusy obsahu většinou náboženského. Od r. 1535 dalo se tak i na universitě pražské, kde vznikly dvě latinské hry, biblická *Tobacus* (1569) od **Jana Aquily z Plavče** a drama historické *Bretislaus* od **Jana Campana Vodňanského** (1572—1622). Ten byl téměř dvacet let profesorem a pak rektorem vysokého učení Karlova, jinak se básnictví dramatického neúčastnil, ač byl znám jako hlavní humanistický básník své doby. Na universitě vykládal řecký jazyk, latinské básnictví a občas i dějiny české. Veršoval příležitostně k oslavám rodinným i veřejným a pokusil se i o veršované dějiny Čech. Jeho životní osudy románově zpracoval Z. Winter.

České hry byly hlavně obsahu biblického, byly překládány z němčiny a překladatelů byl větší počet. Školských her užívali zvláště již od svého příchodu do Čech jesuité iednak k účelům pedagogickým, jednak aby získali přízeň panstva. Přítomnosti nejvyšších hodnostářů využívali jako agitačního prostředku pro svou věc, stejně jako nádherné výpravy. Zvyk ten rozšířil se z Prahy také do jiných měst a potval do XVIII. stol. Hráno bylo latinsky, někdy i řecky, s repertoirem stejně bohatým jako rozmanitým: hrály se hry biblické, tragedie o mučednících i dramata z dějin světských i z přítomnosti. Do scénických skladeb

vníkal zvolna živel prstonárodní z výjevů masopustních i posvícenských, jichž si spisovatelé všínali. Takovou scénickou hrou je anonymní fraška domácího původu *Sedlský masopust* (1588), provozovaná žáky.

Období pobělohorského baroka.

(1621—1754.)

České povstání nekatolických stavů evangelických proti katolickému panovníku habsburskému bylo zlomeno porážkou na Bílé hoře; vítězný Ferdinand II. jal se nejen krutě trestati zpronevěřilé odbojníky, ale také tuho vládnouti v duchu katolictví příkře protireformačního a sebevědomého monarchismu. Moc stavu městského podlomena, také rytířstvo konfiskacemi ochuzené a exulantstvím oslabené pozbylo váhy, nově přibyl stav duchovní, pevný pilíř protireformace. Prořídle řady šlechty byly nahrazeny rychle domácími zbohatlíky i cizinci původu zvláště románského. Tato nová aristokracie pobělohorská těžila bezohledně z poddaného lidu selského, dovedla však svého skvělého bohatství užívati pro kulturu životní, uměleckou i vědeckou. Ale vzdělanost národní z toho valného užitku neměla. Ztrácela více a více souvislost s tradicí českou a ochabovala za mohutnějícího absolutismu vladařského v hájení svých i zemských práv proti panovníkovi, což pak za Marie Terezie umožnilo rozmach svrchovanosti císařské.

Ale nejhlub na životní ústrojí českého národa za stopadesátiletého období pobělohorského působily převraty náboženské. Císař se rozhodl celou zemi bezohledně a důsledně pokatolíčtiti; nejprve zrušen majestát Rudolfov, pak výsady dané církvi pod obojí, jesuitům odevzdána nejen universita, ale i dozor nad školami i censura tisková. Pak stavové, pokud nechtěli přestoupiti na víru katolickou, přinuceni odejiti ze země: s protireformací a s vojenskými exekucemi spojeno bylo pronásledování a ničení českých knih, které neustávalo ani v XVIII. stol., ba časem bylo ještě krutější, poněvadž jednotliví členové Tovaryšstva Ježíšova usilovali vyplniti poslední stopy kacířství. Z ostatních řádů největší význam měli piaristé, pečující o školství střední i nižší: uvedeni byli r. 1631 na Moravu, o 10 let později přišli do Čech a mírnější kázní i zřetelem k přírodním vědám zastínili i jesuity. Jesuité ujali se vedení ve

všech oborech duchovního života. Když evangelická emigrace zvolna zmlkala, stalo se jezuitství hlavním, ba jediným výrazem myšlenkových a slovesných Čech a nadešla vlastní vítězná doba pobělohorského baroka. Užívalo často kráte velikého duchovního násilí, poutalo svobodný vývoj myšlenky, znamenalo nový příliv cizoty, avšak nebylo bez kladných hodnot náboženských. Ač se ve filosofii a v dogmatice namnoze vrátilo k scholastice, působilo v kázání i ve zpěvu na cit katolické zbožnosti; velké obliby nabyly kult svatých a mučedníků, značnou měrou i domácích. Nová barokní zbožnost zasáhla duši lidovou a prolula její slovesné projevy. Ve školství nastal rozkvět jen po stránce kvantitativní, kdežto duchem se nemohlo měřit s pokroky, kterými Komenský vystupňoval vychovatelskou tradici Jednoty. Školy jezuitské byly veskrze latinské bez skutečného obsahu vědeckého. Již před Bílou horou začalo však počestování jezuitského řádu, které pokračovalo tak, že z něho v XVII. a XVIII. stol. vyšla řada vynikajících, národnostně citících spisovatelů veršem i prózou.

Jazykově doznalo češství pobělohorské velké újmy zevní i vnitřní. Němčina se stala vedle češtiny jazykem úředním a počala pronikat do jednání i do listin; vlastina a španělština byly vedle němčiny jazykem stavů vznešených, kdežto latina ovládla úplně školy i písemnictví vyššího slohu. Vnitřně bylo na počátku tohoto období dokonáno vítězství vlivu humanistické latiny na češtinu, a to ve slovníku i v syntaxi; ale brzy nastal obrat. Působením kazatelů i skladatelů duchovních písní se spisovná řeč přiblížila lidu; vnikaly do ní sice vulgarismy i četné chyby tvaroslovné, ale zároveň přibývalo názorné obraznosti a konkrétnosti, což se ukázalo v prostonárodní slovesnosti. Proti mluvnickým chybám a jazykovému úpadku vůbec horlili purističtí autoři mluvnic i brusů, mající větší lásku k mateřštině než znalost její, což vyplývalo z přerušení literární tradice.

Literatura období bělohorského neopouští zprvu cesty, na nichž se vyvíjela v stol. XVI., a dovršuje myšlenkové dílo české reformace i katolické protireformace. Veškerou slovesnost domácí ovládl v XVII. stol. duch barokní, jehož hlavními znaky jsou pathos myšlenky i výrazu ve spojení se zanícenou citovostí i obrazivostí uměleckého života. Nevzniká jen působením literatur cizích, nýbrž vyplývá přímo z duchovních sklonů i potřeb člověka. I když by bylo

omysem vylučovati Komenského z tohoto barokního okruhu, přece jen hlavní pole pobělohorského slovesného baroka jest náboženské písemnictví katolické, vůči němuž se produkce evangelických exulantů ztrácí. K opravdu uměleckému rozkvětu barokního písemnictví, jakým se mohou chlubit hlavně národové románští, u nás nedošlo. Národu zustaly odcizeny vznešené stavy, šlechta i panovnický dvůr, které jinde vykonávaly tak blahodárný vliv na vývoj barokního umění. I zustala péče o literaturu odkázána u nás na kněžstvo, které na ni pohlíželo především jako na nástroj akcí duchovních nebo výchovy; proto se nejvýraznější plody katolického baroka slovesného shledávají u nás v duchovní písni, v legendě, v kázáních a částečně i ve školském dramate, většinou latinském. Nejvyšší obory literární, v nichž doba barokní na západě vytvořila díla mistrovská, hrdinné epos, tragedie, dušezpytný román, nebyly u nás vůbec pěstovány. Barokní památky české slovesnosti jsou velice omezené ceny estetické, ač básnicky převyšují strohou didaktičností evangelického básnictví doby předchozí. Zato veliký význam má slovesné baroko české pro vývoj lidové poesie, která v něm namnoze tkví svými kořeny. V této prstonárodní slovesnosti se nejsilněji udržovala tradice za dob českého úpadku; zde připravena i půda pro národní obrození v stol. XVIII. a hlavně XIX., kdy vůdcové vyšli z lidu a kdy se ve svém obrodném úsilí posilovali právě lidovou poesí a jejími hodnotami jazykovými i estetickými.

Vývojově obsahové dělítko tohoto dlouhého období pobělohorského baroka, které se početností památek a významem svých představitelů nemůže měřit s jinými periodami, kryje se přibližně se zřetelem chronologickým, a proto rozvrhujeme látku na tři skupiny:

1. Dozvuky ducha reformačního.
2. Vítězství katolického baroka.
3. Básnictví lidové.

Dozvuky ducha reformačního.

Stoupenci všech nekatolických církví českých se snažili i po bělohorské porážce pokračovati v myšlenkové i literární tradici svých předchůdců a pěstovali horlivě obory, v nichž XVI. stol. vytvořilo u nás své práce nejvýznamnější. I stojí také v reformační literatuře pobělohorské v popředí písemnictví h i s t o r i c k é.

Nejrozměrnější dílo dějepisné zanechal luterán **Pavel Skála ze Zhoře**, rodilý z Prahy (1583—1640). R. 1604 usadil se v Žatci a nabyt tu práva měšťanského. Jako posel městský účastnil se sněmů. R. 1618 dostalo se mu úřadu při vládě direktorské; po nastoupení Bedřicha Falckého byl úředníkem v kanceláři královské. Po bitvě bělohorské vyjel z Čech s králem a sloužil mu ještě skoro dvě léta. Pak se usadil ve Freiberce míšeňském, kde zemřel. Ve vyhnanství sepsal nejprve *Chronologii církevní*, obecné dějiny lidstva od stvoření světa po svou dobu v 6 periodách časových. Dílo to však bylo jen přípravou k spisu *Historie církevní*, ve které synchronisticky vypisuje děje světové od časů apoštolských a ustavení církve Kristovy do r. 1623. Spis tento je nejrozsáhlejší dílo historické, jež kdy jazykem českým bylo sepsáno, neboť vyplňuje 10 velkých foliantů, některé v rozsahu až 1700 stran. Nejvýznamnější jsou díly VII.—X., které vykládají slohem jasným a jadrným dobu současnou; vkládá jednotlivá akta, události kreslí pravdivě, charakterisuje hlavní účastníky jejich a vytváří tak sytý obraz žalostného úpadku.

O české náboženské dějiny evangelické se pokusili mnozí exulanti, zvláště šťastně někdejší kazatel kaple Betlémské a spolupracovník Komenského v Lešně, **Adam Hartmann**, spoluautor vynikajícího martyrologia bratrského, *Historia persecutionum ecclesiae bohemicae* (1647), jež sám přeložil do češtiny jako *Historii o těžkých protivenstvích církve české* (1655); byla to populární kniha bratrských exulantů, opět vydávaná. Nade všecky práce však vyniká znamenité dílo novoutravisty **M. Pavla Stránského ze Stránky u Záp** (1583—1657); rektor školy, potom písař a měšťan litoměřický se r. 1627 vystěhoval z Čech a posléze byl profesorem a dozorcem gymnasia v Toruni. Účelem jeho díla *Respublica Bohemiac* (1643), bylo pro cizinu vylíčiti polohu země české, jednotlivé kraje, povahu a obyčej obyvatelstva, podati stručné dějiny, seznam králů, královen a biskupů, pak celé vnitřní zařízení státu českého. Provedl to způsobem vynikajícím, který svědčí o historických znalostech jako o vroucí lásce k národu a k české reformaci. Dílo působilo věcně i názorově na četné vlastivědné autory české, na př. již na Balbína.

Z pamětí emigrantských vynikají rozsahem i pestrostí *Paměti Jana Jiřího Haranta z Polžic* (1580—1648), bratra Krystofova. Poutavý obraz válečných běhů a duševního ži-

vota emigrantského podává *Kronika Mladoboleslavská* od **Jiřího Kezelia Bydžovského** (1576—1654). Také korespondence a akta moravských šlechticů z let 1620—1636 jsou názornou pomůckou k poznání poměrů za války třicetileté.

Mezi evangelickými mravokárci druží se v rázovitou skupinu několik autorů, poskytnuvších Komeňskému pro hlavní dílo jeho mladosti motivické pomůcky. Jsou to hlavně autoři tři. Luterský spolupracovník Budovcův, Domažličan **Nathanael Vodňanský z Uračova** (1563—1621), opřel se v *Theatrum mundi minoris. Široký plac neb zrcadlo světa* (1605) o předlohu latinsko-francouzskou a pojal lidské žití jako pět aktů dramatu. Jeho jmenovec, novokališník **Václav Porcius Vodňanský v Duchovním městě, jménem Rozkoš duše** (1610) vkreslil satiricky kárné a nábožensky rozhorlené pojetí všeho druhu života i bible do pomyslného plánu městského. Český bratr **Matouš Konečný** (1572—1622), biskup Jednoty, rozvinul obratně motivy Genese v *Theatrum divinum, to jest Divadlo boží* (1616). K nim možno přiřaditi skvělého kalvínského kazatele, nejprve v Kutné Hoře, pak u sv. Jiljí v Praze, **Havla Žalanského** (1567—1622), velmi plodného a učeného spisovatele homiletického, který se postavil do služeb vzbouřených stavů českých. Z jeho děl nejvýznamnější jsou *Spisové o mučedlnících českých* (1619), soubor to účinných kázání.

Již ve svých začátcích převyšuje daleko tyto vrstevnické zjevy **Jan Amos Komenský** (1592—1670), nejpřednější Čech po Husovi, zakladatel novověkého školství, na stolci biskupském nástupce, v křesťanském humanismu dovršitel Blahoslavův. Rodem byl z Uherského Brodu (rodiče byli ze vsi Komny), kde se narodil 28. března 1592. Otec jeho Martin byl zámožným měšťanem, záhy však zemřel, jakož i choť jeho, a tak osiřelý syn jejich pozdě se dostal do škol. V bratrské škole ve Strážnici byl v l. 1604—1605, teprve r. 1608 se dostal na latinskou školu do Přerova. R. 1611 poslán byl na vyšší studie do Herborna v Nasavsku; již v těchto letech rozhodl se pro svůj národ připravit rozsáhlý slovník latinsko-český a česko-latinský jako vstup do věd latinou pěstovaných (*Thesaurus linguae bohemicae*) a přírodnickou encyklopedií *Divadlo veškerenstva věcí* (*Theatrum universitatis rerum*). Z Herborna se vypravil ještě na universitu do Heidelbergu, mimo to vykonal dlouhou cestu pěšky, na níž se dostal až do Amsterdamu. Vrátil se do vlasti r. 1614, vyučoval na škole v Přerově a sestavil tu snadnější způsob, jak vy-

kládati latinskou mluvnici (*Grammaticae facillioris praecepta*, 1616). R. 1616 byl ordinován na kněze, r. 1618 se dostal za duchovního správce a ředitele školy do Fulneku. Tu pokračoval v začatém »Divadle veškerenstva« a pro svou církev sestavoval historický obsah Písem sv. (pozdější *Manuálník*).

Brzo po bitvě bělohorské prechal odtud a skrýval se po různých místech na Moravě, sbíraje látku pro lepší *Mapu země moravské* (vyd. r. 1627) a pro *Starožitnosti moravské*, nyní ztracené. Tehdy sestavil také potěšné spisky *Přemýšlování o dokonalosti křesťanské* (1621) a *Nedobytný hrad jméno Hospodinovo* (1622). R. 1623 se uchýlil do bezpečnějšího útulku v Brandýse n. Orli., kde Karel z Žerotína ochraňoval řadu kněží bratrských. Rodina jeho ve Fulneku zůstavená (choť a dva synáčkové) zatím zašla morem. V útulku svém Komenský zabral se v rozjímání o významu přátelství a života rodinného, z čehož vznikl spisek *O sirobč* (vyd. až 1634); úzkosti z neblahého stavu církve a vlasti přiměly jej k početí spisku *Truchlivý* (ve 4 dílech, první dva 1622, 1624, 3. až 1651, 4., *Smutný hlas*, 1660), dramatickému rozjímání o smutných osudech vlasti, církve i osoby vlastní; sociálně zaostření a chiliastický zabarvení jsou *Listové do ucbe* (1619). Úvahy o marnosti věcí pozemských vedly jej ke spisu potom nejrozšířenějšímu, *Labyrintu světa a ráji srdce* (dokončen 1623, vyd. v Lešně 1631), který věnoval ochránci p. Karlovi z Žerotína. Osnova spisu toho, příklánějíciho se motivisticky k pracím N. Vodňanského a M. Konečného, vzata je sice z děl německého theologa, spisovatele Jana Val. Andree (*Peregrini in patria errores* a *Civis Christianus*), ale vyličení světa zakládá se na vlastních zkušenostech Komenského, na příhodách a vypravování jiných lidí. Spisovatel představuje se tu jako mladý poutník, jenž vydává se na cestu světem, při čemž se mu za průvodce namanou Všudýbud Všezvěd (vlastní touha po seznání všech věcí) a Mámení (zvyk nazíratí na věci pohodlně podle výkladu jiných lidí a nikoli vlastními smysly). Svět zobrazuje se jako rozsáhlé město, v němž mimo ústřední náměstí je šestero hlavních ulic podle předních stavů lidských (rolnického, řemeslnického a učeného, duchovního, panského a vojenského). V pozadí města vypíná se hrad Štěstěny, uprostřed náměstí zámek královny světa Moudrosti. Všecky stavy na světě poutník prohlíží, také do hradu Štěstěny se dostává

a v hradě královnině na správu města se dívá, ale všude vidí jen marné pachtění po věcech nicotných, takže nenachází nikde uspokojení a chce tedy utéci ze světa. Teprve tu vybidnut jest od Krista, aby se vrátil sám k sobě, a když v nitru svém najde pravý pokoj, je přijat za přítele Božího a tak dosahuje pravého štěstí. Živá líčení a dramatické výjevy na mnohých místech dodávají skladbě rázu opravdu básnického, jakkoliv je psána prózou a má tendenci poetšnou.

Mimo jiné vzdělavatelské spisky menší Komenský asi tehdy přebásnil lahodným jazykem také *žalmy a hymny*, prokazuje se dovršitelem duchovní písně českobratrské, znovu upravil Katonova disticha, a to rozličnými rozměry antickými, v nichž byl mistrem. R. 1625 k Labyrintu jako dodatek připojil, ale až r. 1633 vydal *Hlubinu bezpečnosti* (nazvanou původně jen *Centrum securitatis*), kde dokazuje, že člověk na světě jen potud může být spokojen a šťasten, pokud se přidržuje jako přirozeného centra Boha všemocného: bez něho však že se potácí bez rady a pomoci.

Když ani Žerotínovi již nebylo možno chovati na statcích bratrské kněží, Komenský, jenž se r. 1624 po druhé oženil, uchýlil se v Podkrkonoší na statky Jiřího Sádovského ze Sloupna, i bydlil v Bílé Třešně (u Dvora Králové). Když r. 1627 vyšel mandát proti nekatolíkům, aby se vystěhovali ze země, nechtějí-li přijmouti víry katolické, Komenský s mnohými jinými Bratřími uchýlil se do Lešna v Polsku. Tu jal se vyučovati na gymnasiu r. 1624 zřízeném.

Ve vlasti ještě začal skládati nejvýznamnější svou knihu k učení mládeže, *Didaktiku*, původně sestavenou jazykem českým. V ní se dožaduje školního vyučování na základě jazyka mateřského pro všechny lidi vůbec, učí správnému postupu při vyučování, rozděluje také všecko vzdělání na 4 stupně, školu mateřskou, národní, latinskou, akademii. Pro každý stupeň navrhuje vhodný postup a připraviti chce i přiměřené knihy školní. V Lešně r. 1632 spis dokončil a připojil k němu návrh *O obnovení škol v Čechách*: dílo zůstalo v rukopise a otištěno teprve 1849, kdežto latinské, rozsáhlejší vzdělání, *Didactica Magna* (1657), stalo se v originále i v překladech do všech předních jazyků evropských statkem obecné vzdělanosti. Za doby saského vpádu do Čech vyjádřil emigrantské naděje na návrat nejprve spiskem *Polnice milostivého léta pro český národ* (1632) a propracoval návrh na novou úpravu církevních

poměrů ve vlasti, (*Haggaeus redivivus*, naps. česky 1632), když vyhnancům kynula naděje návratu.

Za doby lešenské začal připravovati pro školy latinské knihu k učení latiny, spojující s tím i poznání věčné, jež záhy dosáhla ohromného rozšíření. Byla to světoznámá *Janua linguarum reserata* (text lat. z r. 1631, český překlad *Dvěře jazykův odevřené* z r. 1633). Ta vydávána jsouc brzo v nejrůznějších jazycích, proslavila jméno Komenského po všem světě vzdělaném a získala mu všude hojně přátel. Na usnadnění metody připojil k ní brzo ještě *Předbrani* (*Vestibulum*). Základní myšlenkou bylo, že asi z 8000 nejznámějších slov latinských v původním významu sestavil ve 100 odstavcích 1000 vět, které podávaly stručný přehled veškerého světa podle vzniku a rozvoje jeho. Pro výchovu mládeže nejtělejší napsal v těch letech nevelikou, ale obsažnou knížku, *Informatorium školy mateřské* (asi r. 1633, vyd. až 1858; lat. překlad vyšel brzy po napsání). Podáváje učitelům návod k užívání Brány, vybral k oživení učení ze svého slovníka řadu přísloví a srovnal je podle obsahu Brány; dal jim název *Moudrost starých Čechův, za zrcadlo vystavená potomkům*; v dílku tom, které uveřejněno až v nové době, pokračoval v tradici Červenkově, Blahoslavově i Srncově a rozmnožil látku na 2000 čísel.

Se snahou vědu přírodní podepřítí věrou souvisí též *Jádro fysiky, podle světla Božího upravené* z r. 1631, vyd. 1633; podobného rázu je *Astronomie*. Nově nalezeny i latinské spisky Komenského o geometrii a kosmografii i učebnice světových dějin; po česku psány v této době učebnice *O vycházení a zapadání přednějších hvězd* a prosodická rozprava *O poesii české*; práce tyto nejsou posud namnoze ani vydány.

Povzbuzen netušeným zdarem, který měla Brána pro učení jazykům, Komenský připadl brzo na myšlenku, že by bylo lze také sestaviti knihy, které by podávaly stručné návody do všech věd. Soustava i výměr všech věcí jasně vyložených měly sjednotiti lidstvo nejen ve stejném vědění, ale i ve stejné víře a tak vésti k pospolitosti a jednotě. Komenský stále slučuje vědění a víru: soudí, že ideje, obsažené od věčnosti v Bohu, se projevují souběžně v lidské duši a v lidských dílech. Jeho učení je rozvitím názoru křesťanského, posledním odkazem středověku a nikoliv branou do vědy moderní; stejně i jeho snahy pacifické, jeho pokusy o světovou řeč.

První náčrty pansofické jsou obsaženy ve spisech Komenského z let 30., zvl. v *Porta sapientiae reserata* a *Prima philosophia*; *Brána věcí (Janua rerum)* z r. 1634 měla mládeži podávat první návod k poznání všech věcí na světě. V těch letech, jsa již také seniorem a sekretářem Jednoty, sepsal též některé spisy, čelící k obraně církve. Také vedl nějaký čas správu gymnasia lešenského.

R. 1611 došlo Komenského pozvání od anglického parlamentu, aby v Anglii v některé bohaté koleji založil sbor učených mužů, kteří by rokovali o pokroku věd a pečovali podle vědomostí svých o další rozvoj jejich. I vydal se na cestu a v Londýně jednal o věci s učenci. Ve spise *Cesta světla (Via lucis, 1642)*, v Londýně sestaveném, podal též návrh na rozšíření obecného vzdělání ve všem lidstvu obecnými školami, knihami obecně platnými, sepsanými přispěním učenců všech národů, kteří by byli sdružení v jediný sbor s předsednictvím v Londýně a pečovali o šíření osvěty jediným jazykem učeným, který by požadavkům všech věd úplně vyhověl. Tak by se nejspíše proktestila cesta obecnému míru světovému. Již se pomýšlelo na zřízení koleje k účelům vytčeným, když občanská válka v Irsku vzniklá zmařila provedení velkolepého záměru; také o tom, aby se Komenský stal presidentem Harvardské koleje v Americe a přispěl k vyššímu vzdělání Indiánů, jednáno. Ale když politickými okolnostmi zmařeny krásné plány, z nichž zůstal jen programový spis *Pansophiae prodromus (1639)*, Komenský opustil Londýn a přijal nabídku bohatého kupce holandského, Ludvíka z Geeru, vojenského dodavatele Švédů, aby pro školy švédské upravil knihy k učení latiny; usadil se v pruském Elbinku, kde s několika pomocníky dal se do práce. Upravil nově *Bránu* a ostatní spisy k učení latiny, k nimž připojil obšírný spis úvodní, *Metodu jazyků nejnovější (Linguarum methodus novissima, vyd. v Lešně 1649)*, dílo velmi obsažné a propracované, v němž analyticky upravil hlavní své zásady vyučovací. V Elbinku též vydal tiskem hotový již *Plán vševědy (Pansophiae diatyposis, 1643)* a pojal nejvelikolepější myšlenku, jak napraviti porušené věci lidské povznesením vzdělanosti. Nazval to dílo *Porada obecná o napravení věcí lidských (De rerum humanarum emendatione consultatio catholica)*; skládá se ze 7 dílů, posledních 5 objeveno až r. 1935, první dva vyšly tiskem 1662.

Z Elbinku se Komenský vrátil do Lešna r. 1648, zvolen

byv biskupem své církve; tu jal se také tiskem vydávati díla v Elbinku sestavená. Mnoho úkolů dávalo mu postavení biskupa Jednoty; již dříve přeložil z L. Baylyho *Praxis pietatis*, t. j. *Cvičení se v pobožnosti pravé* (1630 a 1631) a v *Manuálu aneb Jádru celé bibli svaté* (dokonč. 1623, ale vyd. až 1659) podal samostatný druh bratrské postily; nyní se postaral o nové vydání bratrského kancionálu úpravou písní starších i klasicisujícími skladbami vlastními v *Kancionálu*, t. j. *Knížce žalmů a písní duchovních* (1659); později, ve stopách Blahoslavových, dokončil teorii řečnickou, již dlouho pro kazatele připravenou, *Umění kazatelské* (1651). Naděje v pomoc Švédů při jednání o mír ukázaly se však klamnými, exulantů českých neujal se nikdo. Znamenaje tím konec své církve, Komenský napsal po ratifikaci míru v Norimberce *Kšaft umírající matky Jednoty bratrské*, dojemný zvláště slovy k národu českému (1650).

Téhož r. 1650 dostalo se mu nového čestného vyzvání od mladšího knížete sedmihradského, Zikmunda Rákócziho, aby v uherském jeho sídle, Šaryšském Potoku, zařídil školu podle svých návrhů vševedných. Komenský, opatřiv rodinu v Lešně, vydal se tam a dodal hned svým návrhům na zřízení vševedné školy konkrétního rázu spisem *Schola pansophica*; knihy k učení latiny, *Předbraní*, *Bránu* a *Sín* (*Atrium*), přepracoval opět podle nových návrhů, posléze obsah Brány upravil v osmero divadel školních *Schola ludus* (1657), znamená, jak Uhři na vnějším lesku a nádherném vystupování mnoho si zakládají; již dříve vznikly jeho školské hry *Diogenes cynicus redivivus* a *Abrahamus patriarcha*. Pozoruje, jak málo v severovýchodních Uhřích jsou vyvinuta řemesla, takže pro poznání mnohých věcí žákům ani věcného názoru se nedostává, chtěl nahraditi jej aspoň obrázky a opatřil stručný výtah Brány přiměřenými ilustracemi, takže z toho vznikla první obrázková kniha pro mládež, potom nescíslněkrátě vydávaná, *Orbis pictus* (*Svět vyobrazený*, 1. vyd. v Norimberce 1658). Pro knížete Jiřího II. Rákócziho sestavil praktický návrh, jak by moudrou správou mohl povznést štěstí svého národa, *Gentis felicitas* (1659).

Po čtyřleté skoro práci v Uhřích, kde však otevřeny pro nepřítel šlechty a žárlivost dvořanů i pomocníků pouze tři nižší třídy jazykové, Komenský se vrátil do Lešna. Tu pak po vypuknutí války polsko-švédské stihla ho nejhorší

pohroma. Švédové Lešna ušetřili, prý z úcty ke Komenskému, vložili do města posádku, ale okolní zemané polští sebrali obecný lid, Švédy přinutili k odchodu a město vypálili, při čemž Komenský pozbyl nejen majetek, ale z valné části též rukopisy, o nichž tolik let pracoval. Tu shořel také *Poklad jazyka českého*, jehož spisovatel sám nejvíce želel, jakož i mnoho sebraného materiálu k pracím vše- vědným. Něco mu sice vráceno, pokud bylo před útekem z města naházeno do podzemní skrýše v pracovně, ale přece ohromná ta ztráta duševní práce velmi těžce stihla stár- noucího učence. I uposlechl vybídky p. Vavřince z Geeru, syna páně Ludvíkova, a přijal pohostinství v jeho domě, uchýliv se konečně s rodinou r. 1656 do Amsterodamu.

Tam uvítán byl s velikou úctou a hned činěny mu od tiskáren nabídky k vydávání jeho spisů. Nejprve sebral a vydal díla pro vzdělání mládeže a školy psaná (*Opera didactica omnia*, 1657); soubor jejich hned vzbudil úžas celého světa učeného, jako by se Komenskému samému zdařilo všecka tajemství školská odhaliti.

J. A. Komenský byl tehdy již uznanou autoritou světo- vou; pozornost budilo jeho úsilí o dosažení věčného míru sjednocením církví evangelických a osvojením zásad panso- fických; spisek *Angelus pacis* (1667) shrnuje v úchvatné formě toto úsilí, temenící v neposlední řadě z úzkosti vy- hnance z vlasti a předáka hynoucí církve bratrské. Pro ni jako poslední část svého *Truchlivého* sepsal tehdy *Smutný hlas hněvem božím zaplašeného pastýře k rozplašenému, hynoucímu stádu* (1660), kde se loučí s ostatky své odu- mírající církve. Exaltované naděje chiliastické na základě věsteb Kotterových, Drabíkových a Poniatowské shrnul posléze ve spisech *Lux in tenebris* (1657) a *Lux e tenebris* (1665). Ale ani o vše- vědných pracích neustával přemýšleti a vydal zvláště *Triertium catholicum* (1681), kde usiloval o soulad mezi myšlením, mluvením a jednáním. Rozlou- čením se světem bylo *Unum necessarium* (*Jediné potřebné*, 1668); tu podává přehled uplynulého svého života a do- poroučí lidem pracovati o polepšení lidstva a nacházeti blaženost v Bohu. Zemřel v Amsterodamě 15. listopadu 1670 jako poslední biskup své církve a pochován ve valon- ském chrámě v Naardeně, kdež i hrob jeho nalezen a oslaven.

Politické a náboženské dějiny české zaznamenávají jmé- no Komenského na předním místě emigrace, jejíž věc pře- nesl na forum světové a hájil do posledního dechu. Theolog

Komenský nepřinesl do bohosloví své církve nových myšle- nek a jako přísně věřící křesťan, přesvědčený o božském původu Písma, bránil se jakémukoli kritickému bádání. Jeho vroucí křesťanství není bez prvků mystických, ale pravého vzletu náboženského neměl. Filosof Komenský proměnil svým systematickým duchem a zvláštní svou učebnou schopností v soustavu rozsáhlé vědění, avšak stále s odůvodněním transcendentním. Nové nauky renesanční a barokní, pokud odhalovaly empiricky přírodu a vesmír, zamítal; proti životnímu odkazu antiky a proti renesanci se stavěl krajně nepřátelsky a v tom ve všem byl spíše duchem středověkým než novodobým. Jenom v pedagogice uznáván jeho průkopnický čin a za svou snahu o povznesení lidstva vzděláním prohlašován za skutečného dobrodince lidstva; vypracoval i prakticky uskutečňoval požadavek vychování v jazyce národním, zároveň však řešil sociální úlohu opatřiti vzdělání všem. Jeho pedagogické spisy se rozšířily latinsky i v překladech u všech vzdělaných národů a zasáhly svými zásadami do vývoje jejich školství; i jesuité, kteří v lecčems polemisovali s Komenským, přijali mnoho z jeho vychovatelských názorů a pokynů. I jest Komenský, ještě větší měrou než Hus, osobností světového významu, mimo to však má v literatuře svého národa postavení nad jiné významné.

Spisovatel Komenský vysoko vyniká nad své vrstevníky i předchůdce v českém písemnictví. Jeho encyklopedický duch objímá a v ucelenou soustavu urovnává celý vesmír a třídí veškerou lidskou společnost, aby celek podřídil nejvyšší skutečnosti, Bohu. Odtud plyne jeho mohutné pathos myšlenkové rázu význačně barokního. Nechybí mu však ani silné citovosti, jež se v těžkých životních zkouškách utíká k víře a naději křesťanské; kontrastem k velebnosti božské zazníval pocit ponížení a smrtelné nicotnosti lidské. I v této citovosti shledáváme duševní příslušenství k epoše a povaze barokní. Učenecký a bohoslovný ráz prózy Komenského bránil mu namnoze v dokonalém rozvíti a uměleckém propracování těchto rysů. Nauková snaha vyčerpati vše sváděla k pedantické únavnosti a k suchopárným výětům; českoobratrský biblismus stavěl ho před nebezpečí nahrazovati osobitý výraz vnitřního života mechanickými citáty z Písma. Ale v nejlepších dílech, zvláště v mistrovském *Labyrintu světa*, zachraňoval theologa i pansofického učence bystrý pozorovatel, názorný zobrazo-

vatel skutečnosti, spisovatel výrazu dramatického, dobrý znalec mluvené řeči. Ovšem všecko podání je podřízeno principu řečnickému se stálou snahou o účín a působivost, se zálibou v antitese a kontrastu s architekturou period, leckdy nepřehledných při vši své virtuositě. Duchovním kazatelem zůstal, ať se obracel ke své Jednotě, ať vykládal své plány školské nebo ať osnoval obnovu celého lidstva v duchu snášenlivosti náboženské a národní.

Osobností a dílem J. A. Komenského se nejen vyvrcholuje myšlenkový i slovesný odkaz české reformace náboženské, ale je v nich obsažena také celá náplň emigrace, která upadá po všech stránkách, co ji Komenský opustil. První pokolení českých exulantů zachovávalo ještě s vlastí spojení, vzpomínajíc na domov a doufajíc v návrat. Výraznými projevy toho jsou dva spisky: jímavý obraz obětí staroměstské exekuce *Korunka neuvadlá mučedníků českých* (1621) od kazatele **Jana Rosacia Hořovského** (zemřel po 1637) a úpěnlivý výkřik exulantské duše, volající po vlasti, ve formě kázání *Ohled holubičky z rozsedlin skalních k hnízdu svému skalnímu* (1625) autora neznámého. Po míru vestfálském naděje na návrat zmizela docela, ale bratrští emigranti přesto dbají za vedení svých kněží o to, aby zůstali věrní víře i jazyku otců. Z exulantských osad v Sasku, Slezsku a Prusku hrnou se až hluboko do XVIII. stol. literární doklady tohoto dvojího úsilí.

Vedle kázání vydávaných s oblibou tiskem, byly i za hranicemi od exulantských tiskařů opatřovány postily a bible. Na sto let vystačili čeští emigranti s vydáním bible Kralické z r. 1613, avšak v 2. desetiletí XVIII. stol. ukázala se potřeba nového přetisku. Práci tu vykonali dva vynikající luterští kazatelé na Slovensku, žilinský a myjavský farář a superintendent **Daniel Krman** (1663—1740) a prešpurský gymnasiální rektor **Matěj Běl** (1684—1749). Za základ užili textu z r. 1613, ale přizpůsobili jej věrouce luterské. Tato bible byla vydána v Halle r. 1722 jako *Bibli svatá*, později v Břehu a v Berlíně. Mimo to od r. 1700 (opět zásluhou Bělovou) znovu vydáván *Nový zákon*.

Ještě dříve se projevil soustavný zájem emigrantů o k a n e i o n á l. Bratrskou tradici vyvrcholuje r. 1659 Komenský *Knihou žalmů a písní duchovních*, před tím však novou tradici evangelickou směru luterského zahajuje památné dílo *Cithara sanctorum, Písně duchovní staré i nové* (v Levoči 1636), pořizené kazatelem na Oravě a v Lipt. Sv. Mi-

kuláši **Jiřím Třanovským** zv. **Tranosciem** (1591—1637); vedle písní původu husitského a zvl. bratrského i překladů starých hymnů latinských obsahoval sborník ten vydavatelovy skladby vlastní i jeho úpravu německého pokladu protestantského, celkem na 400 čísel. Jako kniha náboženská i památník duchovní a jazykové jednoty československé se stal »Tranoscius« jmenovitě na Slovensku »veleknihou«; byl stále přetiskován, rozšiřován a měněn až do doby nejnovější. Z autorů, kteří zasáhli do jeho osudů, významný je jmenovitě kazatel v Báňské Bystřici, **Samuel Hruškovič** (zemřel 1748), jehož vydání z r. 1745 znamená zesílení živlu německo-protestantského ve zpěvníku. Totéž pozorujeme také ve sbírkách duchovních písní od emigrantů v Německu ze stol. XVIII.

Takto i v oblasti duchovní písně rozkládá mocný vliv německého protestantismu bohaté prvky domácí; mladší pokolení exulantské, zrozené již v cizině, odcizuje se směru i rázu evangelictví domácího. Veřejně prohlašovali sice svou luterskou pravověrnost, ale vnitřně se sblížovali víc a více se směrem pietistickým. Hnutí pietistické znamenalo odpor citové stránky náboženského života proti rozumářství dogmatickému, laického živlu proti vypínavé výlučnosti duchovenstva a žádalo vedle plné víry také znovuzrození a posvěcení člověka, příkladný život v Bohu, důvěrný styk věřících mezi sebou. I když vedlo leckdy k citlivůstkářství a upadalo do blouznění a chliasmu, značilo pokrok a obrat proti ustrnutí německého protestantismu a svým pohledem do nitra lidského působilo osvobodivě; i v něm byl obsažen kus vášnivé citovosti barokní, takže celý směr souvisí co nejtěsněji s povahou své doby. Byl nejedním rysem spřízněn s náboženskou praxí Jednoty bratrské, takže není divu, že se čeští exulanti na německé půdě k němu přimkli velmi ochotně. Bohužel jejich samostatnost duševní se v pietismu úlože rozplývala, až sama Jednota bratrská zmizela v herrnhutské (ochranovské) organisaci pietistického mystika hraběte Mikuláše Ludvíka Zinzendorfa r. 1722, když současně poslední spisy Českých bratří, vycházející na různých místech Německa, prosyceny byly německým duchem, přizpůsobeny německým literárním vzorům, psány řečí silně zgermanisovanou. Tento žalostný závěr české reformace spadá do doby, kdy i ve vlasti vítězná protireformace se vyžívá slovesnými díly, která barokní pietismus katolický vyjadřují formou rovněž

slohově a jazykově pokleslou a pozbyví zdravého tradičního povědomí.

Jediné v evangelických obcích na Slovensku pěstován byl vedle čilého života náboženského i ruch kulturní, zvláště v stol. XVIII. Luterští kněží, jež chránila mocná šlechta, studovali na universitách německých, seznamovali se tam s novějšími směry i proudy a užívali výtěžků svých studií nejen pro své církve, ale i pro vzdělanost svých rodáku, kterou pojímali v duchu křesťanského humanismu, ne však bez národního, ano i slovanského povědomí. Bible Kralická a zpěvník Třanovského udržovaly trvale věrnost československé jednotě a pospolitosti; přes vnikání dialektických výrazů i do knih zůstávala spisovná čeština na Slovensku neotřesená; ještě silněji než v Čechách Balbinových a Rosových ozývá se u některých slovenských učenců pocit vzájemnosti slovanské, živý je zájem o minulost historickou a úsilí o poznání mluvnické. Avšak při všem sběratelském nadšení chybí i zde kriticismus, ukazující k blízkosti doby osvícenské. V XVII. stol. vynikl D. Sinapius Hořčíčka, v XVIII. stol. D. Krman, P. Doležal a M. Běl.

Pokračovatel Třanovského, **Daniel Sinapius Hořčíčka** (zemřel 1706), učitel a rektor škol posléze v Levoči, podal sbírku přísloví a pořekadel *Ncoforum latino-slovenicum*, *Nový trh latinsko-slovenský* (1678), z ústní tradice, ale i z různých, také polských pomůcek literárních; významná předmluva je výrazem lásky k mateřské řeči i slovanské vzájemnosti. To proniká o půl století později i v gramatických pracích Krmanových a Doležalových, psaných latinsky. K **Pavla Doležala** (1700—1778) vynikající mluvnici, jež místy upadá v mluvnický neologismus a přijímá do spisovného jazyka prvky lidové řeči, napsal předmluvu **Matěj Běl** (1684—1749); projevil v ní nadšené češství a slovanství. Byl spolupracovníkem Krmanovým, polyhistorikem, vydavatelem novin, zpracovatelem náboženských spisů i vlastivědným sběratelem.

Vítězství katolického baroka.

Ještě dříve než katolická církev dosáhla v pobělohorských Čechách obecného triumfu, jali se její literární představitelé soustavněji než ve stol. XVI. čeliti ve všech hlavních oborech vědních a slovesných vrstevníkům z tábora evangelického. Dálo se to též v historii, která byla stále

horlivě pěstována. Za přímý protiklad díla Skálova považuje se rozměrná dějepisná práce **Viléma hraběte Slavaty z Chlumu a Košumberka** (1572—1652). Narodil se jako syn Adama z Chlumu, člena Jednoty bratrské; v mládí byl vychováván u své báby, horlivé katoličky, paní Alžběty Hradecké, roz. Slavatové, takže nikdy nepřilnul k víře bratrské, od níž odstoupil po cestě do Vlach r. 1597. R. 1600 byl přijat do služeb císařských jako dvorní maršálek, r. 1615 se stal nejvyšším sudím zemským. Ustanoven jsa od krále Ferdinanda II. členem vlády místodržitelské, vedl si opatrně proti církvi pod obojí, ale pro náboženský fanatismus jeho přičítána mu hlavní vina přísnějších opatření, jež vyšla od vídeňské vlády; proto byl při vypuklém odboji stavů vyhozen z okna české kanceláře dne 23. května r. 1618. Zraniv se pádem těžce, zůstával téměř celý rok v domě Polyxeny z Lobkovic pod stráží direktorskou. Posléze byv propuštěn na léčení do Teplic, ujel ze země a bydlil v Pasově. Odtud dal podnět k rozsáhlým pozdějším konfiskacím v Čechách a radil k nejprísnějším trestům proti vzbouřeným stavům a ke zrušení starého zřízení stavovského ve prospěch neomezené moci panovnické. Za své zásluhy o rod císařský povýšen r. 1621 do stavu hraběcího, r. 1628 jmenován nejvyšším kancléřem království Českého ve Vídni, kde i zemřel. Paměti o událostech z doby vydání majestátu a za dnů defenestrace spisoval již v roce svého churavění následkem pádu. Vlastní paměť i zápisky na sněmech a soudech činěné byly mu při tom vodítkem. K pokračování vrátil se teprve v stáří. Počínaje r. 1637 sepsal slohem rozvleklým a jazykem částečně pokleslým své *Historické spisování* ve 14 kn.; nejpůvodnější a nejcennější je kniha I. a II., složená proti spisu Matyáše Thurna, ospravedlňujícímu před cizinou jednání odbojné šlechty.

Slavatovo dílo vyniká rozsahem i šíří dějinného obzoru, kdežto historické práce jeho vrstevníků, pokud nenáleželi do jezuitské školy dějepisecké, mají ráz spíše monografický; tak *Cestopisný deník* o poslání do Konstantinopole r. 1644—1645 **Heřmana Černína z Chudenic** (1576—1651) a *Staré paměti kutnohorské* (1675) vlasteneckého jesuity **Jana Kořínka** (1626—1680); jsou psány jadrnou řečí s vložkami veršovanými, cenou daleko převyšují ostatní práce toho druhu.

Celkového rázu českému dějepisectví v stol. XVII. i dlou-

ho do věku následujícího dodávají jesuité. Shromažďují rozsáhlou látku hagiografickou, nedovedou však nadšené sběratelství doprovázeti žádoucí kritičností; polemický hrot protireformační proniká stále. Ve vývoji národním se však stali památnými tím, že proměňovali dějepiscectví v nástroj jazykového a politického obrození, čerpajíce z poznání minulosti posilu pro přítomnost. Touto vlastivědně buditelem tendencí, spojenou namnoze i s povědomím jednoty slovanské, převýšili i obdobné historiky a horlitele na Slovensku rázu Krmanova nebo Bělova. I jsou právem považováni za předvoj národního obrození v XVIII. stol., které se od nich vydatně učilo, a to nejen ve vlastivědném sběratelství, nýbrž i obraně jazyka a národnosti. Duševní náčelník jejich, Bohuslav Balbín, psal svá díla latinsky, žáci jeho se vrátili k řeči mateřské, o jejíž správnost se současně starali gramatikové, rovněž z Tovaryšstva Ježíšova.

V «učené Čechii» pobělohorské nejmohutnější osobností vůbec byl **Bohuslav Balbín** (1621—1688). Jako syn zchudlé patricijské rodiny se narodil v Hradci Králové. Záhy se stýkal s šlechtickou společností. Její pomocí vystudoval gymnasium v různých jezuitských kolejích. V Praze prošel tříletým kursem filosofickým i studiem bohoslovným, mezitím učil na nižších školách. R. 1649 byl vysvěcen na kněze a zahájil činnost misionářskou na Hradecku a Prahaticku, která trvala 4 léta. R. 1653—1661 byl profesorem na jezuitských kolejích v různých městech, avšak r. 1661 zbaven povinnosti učitelské. Věnoval se spisovatelství a konal hojně studijní cesty doma i za hranicemi, zvl. ve Vídni a Uhrách. Ale r. 1671 nastala mu nová persekuce, tisk jeho *Epitome* zastaven, on sám poslán do vyhnanství v Klatovech, kde ztrávil 3 roky. Teprve r. 1676 se mohl vrátiti do Prahy, ač byl v Tovaryšstvu i nadále osobností podezřelou. R. 1683 byl stížen mrtvicí, o 4 roky později se záchvat opakoval, Balbín téměř oslepl a 28. listopadu 1688 v Praze zemřel.

V průpravné době se zabýval Balbín básnickou praxí i teorií poetickou a rétorickou, a to v duchu i slohu pozdního humanismu barokního. Z četných jeho versů nejvýznamnější je sbírka epigramů *Examen melissacum* (1663). Mezi teoretickými spisy o básnictví a řečnictví bývá uváděna školní příručka *Verisimilia humanitatis disciplinae* (1666), jež však o básnictví vykládá stručně a nehluboce: zato mnoho místa věnuje výkladům o skládání do-

pisů, o latinské výslovnosti, o metrice a pod. I tato i ostatní díla psal Balbín, neodvažuje se užívatí své mateřštiny, latinsky, a to obratným slohem, vynikajícím zvláště tam, kde suchou učenost občerstvoval výlevy citovými.

Vlastní význam Balbínův záleží v jeho pracích dějepisných. Vedle encyklopedického zájmu o minulost vedla ho při dějepisectví také láska k národu, k řeči a k dávnověkosti české, spojená s vlasteneckými snahami obrannými. V duchu jesuitského baroka slučoval své úsilí historické stále s propagačním nadšením pro vývoj katolické církve ve vlasti. Průpravu jeho vlastních obecných děl historických tvoří hagiologické spisy o předních poutních místech koruny svatováclavské. Hagiologickou osnovu, poutající se k Staré Boleslavi, měl původně i přehled dějin českých *Epitome rerum Bohemicarum*, o němž pracoval Balbín v l. 1665—1668 a kde dovedl látku k r. 1618; již v první verzi proniká silně tón politicko-vlastenecký a kritická odvaha, nezastavující se ani před ožehavými otázkami soudobými. Vydávání díla bylo však r. 1671 zakázáno a „Epitome“ směla ve změněné podobě vyjít až r. 1677. Současně pracoval Balbín o soustavné vlastivědě české, avšak teprve nedlouho před smrtí uskutečnil ten plán v *Miscellanea historica regni Bohemiac*; podle rozvržené látky mělo dílo obsahovati 20 knih ve dvou dekadách, ale dokončena z nich (1679—1688) asi polovice; pro literaturu je nejdůležitější kniha 9., *Bohemia docta*, sbírka dat o rukopisech, knihovnách a spisovatelích českých; vyd. byla teprve v l. 1776—1780 F. R. Ungarem. V celém díle překonává látka všestranně nasbíraná soustavnost a zanícením pro národní minulost přehlušován je kritický úsudek; také toto dílo, které působilo na osvícenskou i romantickou vědu národního obrození, uvázlo ve formě nehotové.

Největšího ohlasu mezi všemi díly Balbínovými se dostalo příležitostnému spisu, který je zcela prosycen úsilím vlastenecky obranným. R. 1672 nebo 1673 napsal v Klatovech jako posláni pro přítele Pešinu z Čechorodu s polemickým hrotem proti odrodilé šlechtě vůbec svou *Dissertatio apologetica pro lingua slavonica, praecipue bohemica*, jak spis dodatečně, při prvním svém vydání F. M. Pelclem r. 1775, nazván. Cokoliv spisek obsahuje o vlastním předmětu rozpravy, o jazykových otázkách českých a slovanských, je ceny pochybné a svědčí o povrchních znalostech. Zato svou pronikavou politickou kritikou, svým apologe-

tickým zanícením, svým českým i slovanským uvědoměním se tu Balbín staví na první místo pobělohorského předvoje buditelského. Tak bylo jeho dílo v obrození oceněno i bráno za stálý vzor »obran jazyka českého«.

Balbín je spojujícím členem mezi dobou předbělohorskou a těžkým úpadkem stol. XVII.: pokračoval v předchozí tradici kronikářské, uzavíral vývoj českého humanismu a zároveň připravoval již národní obrození. Byl věrným synem své doby, ale v jeho lásce k přírodě, ve smyslu pro umění, v povědomí slovanském, zvláště pak v patetické citovosti bylo mnoho názvuků moderních. Vzbudil mnoho následovníku.

Přímým žákem i pokračovatelem Balbínovým byl **Tomáš Pešina z Čechorodu** (1629—1680), Rodák počátecký, gener. vikář a kapit. děkan u sv. Víta v Praze, byl horlivým milovníkem jazyka českého. Vynikal větší horlivostí sběratelskou než kritičností v pojetí a obratnosti podání: jeho práce většinou zůstávají kompilacemi. Chtěl věnovati velké vlastivědné dílo Moravě a předeslal mu *Prodromus Moravographiae*, t. j. *Předchůdce Moravopisu* (1663), přehledný spis v jazyce českém. Z hlavního díla vydal latinsky válečné dějiny moravské *Mars moravicus* (1677), jež dovedl do r. 1526, dva další svazky zůstaly netištěny; sv. 4. a 5. uvázly v náčrtcích a v celku připomínají Balbínova »Miscellanea«. Moravské vlastivědě v barokním duchu se věnoval také **Jan Jiří Středovský** (1679—1713), farář v Pavlovicích nad Bečvou; svá díla psal latinsky (*Mercurius Moraviae memorabilium* (1705) a *Sacra Moraviae historia sive Vita SS. Cyrilli et Methodii* (1710)).

Hájkovu Kroniku, mezi lidem již dosti vzácnou, nahraditi chtěl svou prací křížovník **Jan František Beckovský** (1658—1725), jenž po mnoho let spisoval *Poslkyňi starých příběhů českých aneb Kroniku českou*. Skládala se ze dvou dílů; v prvním (sahajícím po r. 1526, vyd. 1700) přidržoval se vypravování Hájkova, jehož zprávy doplnil a rozhojnil, ale zároveň nakupil tu ještě větší nenávisť proti mužům české reformace, jimž vyčítá příčinu všeho zlého. K daleko cennějšímu dílu II. (1526—1575) zůstavil pouze hojný materiál kronikářský a listinný, jenž vydán teprve 1879—1880 (3 sv.).

Vedle pokusů o celkové sepsání dějin českých bylo pracováno horlivě také monograficky. V popředí zájmu stojí doba předhusitská, zvl. gotická. Pražský a litoměřický je-

suita **Jiří Kruger** (Crugerius, 1608—1671) podal rozsáhlý historický kalendář s převahou obsahu církevního *Sacri Pulveres* (1667—1670); farář u sv. Vojtěcha v Praze **Matěj Benedikt Bolelucký** (1630—1690), rodák moravský, zpracoval nekritický, ale velmi rozsáhlý latinský život sv. Vojtěcha. Balbínův a Pešinův přítel **Jan Tanner** (1623—1694), rodem z Plzně, od r. 1645 člen Tovaryšstva Ježíšova, muž velmi učený a výmluvný, byl stejně jako Balbín persekvován; neboť byl nadšen vlastenectvím jazykovým a historickým, které se u něho pojilo k zanícení místnímu a k hagiologickým zájmům. Z nich vyšel historický životopis jesuity Albrechta Chanovského vydaný latinsky i česky a dva zdařilé příspěvky k svatováclavské hagiografii. V rukopise zůstala Tannerova *Historia urbis Plsnae*. Místní dějepis pěstoval též týnský farář **Jan Florián Hammerschmidt** (1652—1735), který jako děkan působil také v Klatovech, jejichž historii vydal r. 1699. Populárnosti došel makaronským veršováním o úpadku Čech tónem elegicko-satirickým, s vtípem působivým, leckdy ohroublým, *Allegoria. Proterea felicitatis et miseriae Čechicae* (1715).

S národním a vlasteneckým uvědoměním českým setkáváme se též u pěstitelů studií mluvnických, jejichž projevy jsou namnoze obranami jazyka i národa českého. Čelné postavení zaujímá organisátor pobělohorského mluvnictví, jesuita **Matěj Václav Šteyer** (1630—1692), rodák a kněz pražský, vynikající kazatel a misionář. Pokusil se dialogickou formou o praktickou učebnici základů gramatických *Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti*, zvanou také *Žáček* (1668), kde projevil bezpečnou znalost tradice jazykové. Naukově stojí nad oběma jmenovanými pracemi *Lima linguae bohemicae, to jest Brus jazyka českého* (1667) Šteyerova přítele, jesuity **Jiřího Konstance**. Autor bojuje proti nezadržitelnému úpadku češtiny, zahazuje s rozvahou snahy puristické, pokouší se úspěšně i o tvoření nových slov a vytváří před Dobrovským nejspolehlivější dílo mluvnické po Blahoslavovi a Nudožerském.

Hlavní činnost Šteyerova náležela literatuře náboženské, pro niž založil r. 1669 úspěšnou literární matici *Svatováclavské dědictví*. Tam vycházely hojně Šteyerovy překlady jesuitského písemnictví, z nichž obratně zčeštění Manniho *Věčného pekelného žaláře* (1676) je pro barokní obraznost i barokní umění slova zvláště charakteristické. Velkého ú-

spěchu došly Šteyerovy podniky *Kancionál český* (1683) a *Postilla katolická nedělní a sváteční* (1691). Všecky tyto snahy vyvrcholily úsilím o katolickou bibli českou podle textu Vulgaty. Úkolem tím byli pověřeni Šteyer, Konstanc a Jan Barner, kteří svůj překlad z Vulgaty opřeli o bibli Benátskou, ale přihlíželi také k textu Kralickému. Tak vznikla proslulá *bible Svatováclavská*, vydaná v Svatováclavském dědictví: 1677 vyšel Nový zákon, Starý zákon 1712—1715.

S jazykovým úsilím družiny gramatiků kolem Šteyera se stýká **Václav Jan Rosa** (1620—1689), jediný laik mezi učenými jesuity. Byl doktorem filosofie, advokátem a dosáhl hodnosti rady nad apelacemi. Jako autor galantních veršů barokního vkusu stojí Rosa na čestném místě i v dějinách českého básnictví XVII. stol. V mluvnictví se přidržoval jednak úzkostového purismu, jednak libovolného novotaření. Jazyk starší znal jen skrovně, avšak jeho latinská mluvnice češtiny *Čechořečnost seu Grammatica linguae bohemicae* (1672) nevyniká jen vlastenecky obrannou chválou češtiny a oslavou národa v předmluvě, propracovanou teorií časoměrnou a zajímavými překlady veršovanými, nýbrž i odbornými mluvnickými výklady; naproti tomu v skloňování a hlavně v praktickém tvoření slov je mnoho nesprávného. Rosovy přípravy k etymologickému slovníku česko-německému, *Thesaurus linguae bohemicae*, navazující na Komenského, zůstaly v čtyřdílném rukopise.

Z pozdějších prací v tento okruh náleží ještě: jesuity **Václava Jandyta** česky psaná *Grammatica linguae bohemicae* (1704), jejíž druhé vydání obsahuje autorovu pseudo-barokní teorii dramatickou. Náznorný a spolehlivý obraz poměrů jazykových a národních ve vlasti podává záníceně obranná předmluva k překladu hagiologického spisu Gumpenbergova *Obroviště Mariánského atlantu* (1704) od plzeňského rodáka **Antonína Frozína** (1671—1723).

Stejně jako písemnictví historické a mluvnické také krásná literatura pobělohorské doby slouží přímo nebo nepřímo potřebám církevním a náboženským. Proto musíme barokní slovesnost hledati hlavně v dílech obsahu náboženského; počtem i závažností postily a kancionály, spisy polemické a rozjímavé, katechismy a díla apologetická daleko přesahují beletrii světskou. Avšak na rozdíl od věku reformačního jsou prolnuty silnou citovostí a sensualismem, charakterisuje je bujná obraznost a patetická výmluv-

nost. V tomto smyslu všechny tyto spisy stojí písemnictví krásnému daleko blíže než obdobné jim produkty předbělohorské. I můžeme barokní kazatelství považovati za představitelku řečnické literatury u nás stejně jako písemnictví legendární za náhradu básnictví epického; k nim přistupuje bohatě rozvitá lyrika duchovní a zajímavá produkce dramatická.

Barokní doba zdůrazňovala význam umění i písemnictví řečnického, kterým působila na cit a na vůli a sytila svou potřebu patetičnosti; současně dbala katolická církev, zvláště pak Tovaryšstvo Ježíšovo, o pěstování kazatelství jako účinného prostředku při šíření víry a potírání kacířství. Nejmhutnější osobností mezi jezuitskými kazateli byl **Bohumír Hynek Bilovský** (1659—1725), rodák hlúčinský, který posléze z jezuitského řádu vystoupil. Básnická, typicky barokní jeho činnost byla věnována hymnickému velebení nového barokního světce Jana Sarkandra; mezi jeho sbírkami kázání vyniká na př. *Cygnæ cantatio, Hlas duchovní labuť* (1720) a *Doctrina christiana animabus inservitura, Křesťanské učení dušem k spasení* (1721). Na své posluchače působil dramatičností prostředků a virtuositou slova šťavnatě lidového, jindy však rafinovaně zdobného. Náleží k našim nejrazovitějším stylistům doby barokní.

Přímému vlivu jezuitského písemnictví českého podléhali také průkopníci katolické protireformace na Slovensku, shromažďující se hlavně v Trnavě, kde r. 1718 vyšla nejrozsáhlejší snad kniha náboženské literatury na Slovensku, *Panes primitiarum ancĕ Chleby prvotín* od pavlána **Alexandra Máčaje** (1660—1722); latinská předmluva této mravokárné postily, první na Slovensku, je prosycena jazykovým povědomím kmenovým.

V. M. Šteyerovi se značně podobá jiný člen Tovaryšstva Ježíšova, **Antonín Koniáš** (snad pův. Koňas, 1691—1760), Pražan rodem, kazatel a misionář na různých místech vlasti, který se stal pověstným bezohledným vypátráváním, opravováním a ničením knih nábožensky podezřelých nebo závadných, jichž odstranil do desetitisíců; za pomůcku této církevní censury inkvisitorské vydal knihopisně důležitý seznam *Clavis hæresim claudens et aperiens, Klíč kacířské bludy k rozeznání otvírající* (po prvé 1729 a častěji). Tradičně vydal postilu, *Vejtážní naučení na všechny nedělní a sváteční epištoly, též evangelia celého* (1746) a kancionál

Cytara Nového zákona aneb Písně celoroční (1727), kde shrnul velký poklad původních i přeložených písní katolických, zpracovav sám s nemalým uměním ne jeden kus. Koniáš vynikal českým uvědoměním národním i láskou k mateřskému jazyku, který dokonale ovládal. Obraz Koniáše jako vášnivého protireformačního nadšence, zloducha, utvrzený novější beletrií (Sv. Čech, *Nové písně* a Al. Jirásek, *Temno*) přispěl k tomu, že se české baroko století XVII. považuje přes své velké hodnoty kulturní za dobu temna.

Již od prvních dob katolické reformace projevovali její předáci zalíbení v literatuře legendární. K rozmnožení českého pokladu legendárního přispěli z barokních lyriků Bridel a Kadlinský. Hovělo to baroknímu kultu divů, zálibě v mučednictví, zvláště pak novému smyslu pro všecko zázračné a to bylo podporováno i soudobým uměním výtvarným. Zvláštní význam však má obnovení úcty k starým světcům a patronum domácím doby gotické, jež od svého svatořečení (1729) zastínil Jan Nepomucký. Projevuje se tu češství balbínovského a šteyerovského rázu, jež se hrdě hlásí k domácí minulosti, nezapomínajíc při tom na oslavu národního jazyka. Tvůrcové a obnovovatelé takových legend si však počínali spíš s vynalézavou svobodou beletristů než s kritičností historickou, což jim osvícenská věda XVIII. a XIX. stol. trpce vytýkala, zapomínajíc si povšimnouti čistě básnických hodnot této výrazné epiky barokní.

Z cizích pramenů české literatury legendární zvláště významné jsou svody Poláka Skargy, Němců Suria a Leuchta i Belgičana Bollandy; čeští zpracovatelé užívali jich ve výběru i podání velmi volně, rozhojňovali je ze zásob legendární tradice domácí, přizpůsobovali je potřebám i zálibám čtenářů lidových. Též na naší půdě vznikaly brzy soubory, z nichž zvl. významné jsou: *Vita sanctorum, t. j. Životové skutkové, utrpení a smrt Pána Krysta, Blahoslavené Panny Marie a obzvláštějších svatých* (1625), *Vitae Sanctorum, t. j. Skutkové, mučednictví, smrt a památka nejpřednějších svatých i světic božích* (1690) a V. M. Šteyerem vydané *Zrcadlo svaté neb životové světic, milých božích* (1678).

Mezi českými legendisty na předním místě stojí kazatel a plodný spisovatel **Jiří Plachý — Ferus** (1585—1659), literární spolupracovník Slavatův. Vedle velice populární knihy modlitební *Zlatý nebeklič* (1637) a rozsáhlého obrazu

o šíření církve od dob prvokřesťanských po protireformaci, *Mappa katolická aneb obrácení národův celého světa* (1630), z jeho činnosti slovesné, vynikající správností jazykovou, zasluhují práce legendární zmínky zvláštní: mezi nimi *Životy dvanácti apoštolů, dvanácti rytířů a mučedníků, dvanácti učitelů církevních* atd. (1630) staly se památnými zřetelem k českým patronům. Na legendární tvorbu se soustředil farář v Březnici, **Tomáš Ignác Placalius**; jeho *Martyrologium neb passionál římské církve* (1634) i *Obohra panenská čili životové panen* (1634) náleží slohově k nejlepším pracím svého druhu u nás.

Nejplněji se duch českého slovesného baroka vyjádřil v lyrice. Tu značí barokní básnictví české nesporný pokrok vůči období předešlému; výrazově přineslo hodnoty nové, jež pak přišly vhod jednak poesii prstonárodní, jednak pozdějšímu vývoji novočeskému, i když byly tyto prameny úplně zneuznány. Hlavním tématem je rozlet ducha za Nekonečnem a Věčností, jemuž se věsí na křídla smyslové přilnutí k zemi. Tak vzniká jedna z příznačných antithesí barokní myšlenky i poesie, rozpor mezi absolutnem a omezeností a marností pozemského bytí lidského. O tomto duševním dramatě promlouvá lyrika patheticky, dávajíc výraz překypujícímu citu. Cit mívá přízvuk erotický a často užívá prostředků značně smyslových v metafoře a v epithetu. Tím se barokní lyrika pronikavě liší od strohé a suché rozumovosti vši veršované produkce obou předchozích století v Čechách. Pracuje uvědoměle slovesnými prostředky, i když spíše řečnickými než básnickými; ve snaze o názornost nanáší syté, někdy až křiklavé barvy, dává přebujeti dekorativnímu živlu a libuje si v účinech zvukomalebých.

Světské básnictví barokní jest zastoupeno vlastně jen Václavem Janem Rosou. V *Discursu Lipyrona, t. j. smutného kavalíra de amore anebo o lásce, per potentias et passionones animae suae vedeném* (1651), vytvořil rýmovanou přízvuchnou skladbu v galantním slohu západním o vítězství věrné lásky. Později se formálně přiklonil k časomíře a námětově k eklogám Vergiliovým, obojí přímým vlivem Komenského; přebásnil první eklogu Vergiliovu a v jeho slohu napsal *Pastýřské rozmlouvání o narození Páně* (1670).

Mezi duchovními básníky jsou výrazné tři osobnosti: Adam Michna z Otradovic, Felix Kadlinský a Bedřich Bri-

del. **Adam Michna z Otradovic** (asi 1600—1676), potomek starožitného rodu rytířského, byl varhaníkem ve svém rodišti v Jindřichově Hradci a vynikl také jako hudebník. Jeho tři sbírky duchovních písní, *Mariánská muzika radostná i žalostná* (1647), *Loutna česká* (1653) a *Svato-roční muzika anebo sváteční kancionál* (1661), obsahují skoro vesměs básně původní. Michna opěvuje rád patrony zemské a stojí na předním místě mezi barokními lyriky mariánskými. Jest mistrem hudební formy i virtuosem rýmu.

Felix Kadlinský (1613—1675), jezuitský provinciál a prefekt posléze v Uher. Hradišti, byl horlivým překladatelem spisů asketických a hagiologických. Zvláště si oblíbil německého jesuitu Friedr. Spee a z něho uvedl k nám básnickou sbírku *Zdoroslaviček v kratochvilném hájičku postavený* (1665), chtěje jak módním pastýřským idylismem, tak rýmovanými verši přízvučnými ustaviti »nový Parnas«, český a katolický zároveň. K německému originálu se staví svobodně, obrazy jeho zjednodušuje a barvy tlumí, ale zachovává vergiliovskou alegoričnost i bukolismus. Jeho sebedůvěrný pokus o založení básnické tradice se mu do jisté míry podařil; *Zdoroslaviček*, který r. 1726 vyšel po druhé, vzbudil napodobení světicím biskupem pražským Janem Hynkem Dlouhoveským († 1701), vynikajícím vlastencem, který vedle četných spisů homiletických a hagiologických vydal dvoudílnou sbírku *Požehnané pole, na kterémž švitorný slaviček poletuje a Zdoroslaviček na poli požehnaném* (1670).

Nad Michnu i nad Kadlinského vynikl původností a tvůrčí silou **Bedřich Bridel** (1619—1680), člen Tovaryšstva Ježíšova, horlivý misionář, který zemřel při ošetřování nemocných morem na Horách Kutných. Hojně jsou jeho výrazové obratné překlady latinských i německých spisů hagiologických a asketických i díla prozaická. Daleko významnější však je jeho básnictví duchovní: *Život sv. Ivana, prvního v Čechách poustevníka* (1657), *Jesličky* (1658), vrcholná skladba Bridelovy náboženské a metafysické reflexe *Co Bůh? člověk?* (1658) a *Křesťanské učení veršemi vuložené* (1681). I v poesii meditativní a hymnické se Bridel učil od velkých mistrů barokní mystiky a v nejlepších číslech se jim vyrovnal. V obrazech sytě barvitý, v komposici odvážný, v jazykové tvorbě výbojný značí vrchol naší lyriky v XVII. stol. a působil i na lid. píseň duchovní.

Osobitou větev duchovní lyriky barokní tvoří skladby *O čtyřech posledních věcech člověka* (v Šteyerově Kancionálu z r. 1697). Neznámý nám český upravovatel zpracoval volně německé i latinské písně eschatologické jednotným slohem. Vedle bolesti z pomíjivosti života lidského hlásí se i vědomí rovnosti všech lidí před Bohem a ve smrti; tyto skladby byly srovnávány s *posledními soudy* barokního umění výtvarného a jsou památné i tím, že tvoří průpravu k bohatému eschatologickému básnictví prostonárodním.

Souborem duchovních písní byly *kancionály*, o něž od doby Rozenplutovy a Berličkovy katolická církev soustavně a horlivě pečovala. Kdežto Michna, Bridel a Dlouhovský podávali ve svých sbírkách namnoze jen práce vlastní, čerpali ostatní vydavatelé kancionálů z tradičních zásob, a to namnoze i původu nekatolického; obměňovali a hudebně přizpůsobovali starší práce. To činil i **Jan Josef Božan** (1644—1716), vedle Ant. Koniáše skutečná osobnost, poslední barokní básník uprostřed doby příkloněné již k snahám jiným, který si při výběru písní vedl kriticky, zůstává věren jak barokní eschatologii, tak i sklonům idylickým. Mnohé z písní pojatých do těchto kancionálů zlidověly a uchovávaly se v XVIII. i XIX. stol. ústním podáním, osvěžovaným při zpěvu chrámovém; i setkáváme se s nimi pak ve sbírkách Kamarýtově, Sušilově a Bartošově, s tím rozdílem, že se na Moravě uchovaly písně starší.

Dramatické básnictví pobělohorského baroka českého bylo ovládáno jezuitskými hrami školními, s jejichž ohlasem se nemohl měřit vliv divadelních společností anglických, vlašských a německých, působících na naši půdě sporadicky od sklonku XVI. stol. Ale vrchol jezuitské dramatiky u nás spadá již do doby předbělohorské, načež nastává úpadek. Plodnost jezuitských dramatiků u nás není však v poměru k vnitřní hodnotě jejich prací, většinou spíše rétoricky deklamačních než dramaticky uměleckých. Také dramatická teorie se v Čechách pěstovala. Mezi českými dramatiky jezuitskými, píšícími latinsky, byl nejplodnější Karel Kolčava (1656—1717), rodák pražský, zemřelý v Kutné Hoře. Jeho *Exercitationes dramaticae* (1703—1705) obsahují 23 hry. Látkově čerpal z dějin středověkých i novodobých, z pověstí i legend, umělecky však ulpěl na pouhé deklamaci, mnohdy rozvláčné, nejdnou bombasticky květnaté. Česky psané hry jezuitské nám nejsou vět-

šinou zachovány; došly nás většinou pouhé náčrty obsahů, avšak nemůžeme tvrditi, že dramata byla skutečně po česku provozována.

Z jesuitského pera, prostředí i ducha pochází najisto t. zv. *hra rakovnická vánoční* (kolem 1685); autorem je **Jan Libertin** (1654—1732), posléze kanovník svatovítský. Jest to spíše »deklamace« než drama, jež se svěžími barvami přírodními, přirozenou lidovostí a pastýřským rámcem řadí k lyrickým plodům okruhu Rosova. S ní souvisí vtipný, rozmarný a nábožný *Actus pobožný o Narození Syna božího*, nejlepší scénická práce čáslavského rodáka **Václava Františka Kozmánka** (1607—1679). Kromě historických, dokumentárně cenných zápisů a nářků o válce třicetileté napsal řadu »intermedií« či »interludií« ze života selského, vyznačujících se ostrým pozorováním, živou charakteristikou a obhroublým humorem burleskním. — Tyto hry pronikaly rychle do lidu a byly tu zpracovávány po venkovském vkusu; v této úpravě se zachovaly do stol. XIX.

Průběhem věku XVII. a v první třetině XVIII. stol. se podařilo nositelům reformace katolické navrátiti český národ do lůna církve římské a získati jej pro katolictví. Skvělé náboženské umění barokní, výtvarné i hudební, také na naší půdě bohatě rozkvetlé, získávalo znovu pro duchovní hodnoty a dodávalo vnitřnímu životu jednoty kulturní, arciť zcela odcizené starým Čechám předbělohorským. Ale tato vzdělanost, bránící učenci ve skutečném vědeckém bádání a nedovolující laiku svobodně mysliti, pozdila se žalostně za současným duchem evropským; v literatuře se projevovala krajní jednostranností náboženskou nebo nanejvýš historickou — pro skutečné slovesné tvoření umělecké nebylo vůbec místa, jako nebylo místa ani pro pravou činnost naukovou, spoléhající na poznání rozumové a smyslové.

Světským a řádovým kněžím nepodařilo se ani zastavit úpadek národního jazyka a vědomí. Vznešenější stavové se poněmčovali, vzdělanci se uchylovali většinou k mezinárodní latině. Němcina vnikala do sněmů, života úředního, správy statků; vystřídala v pobělohorské šlechtě franštinu a vlaštinu, a když se i habsburská dynastie poněmčila, zdál se postup germanisace nezadržitelný. Obvod češtiny se zmenšoval zevně, vnitřně podléhala zkáze, namnoze působením germanismů; staré české knihy se již nečtly —

z části pro odium kacířství — a dobrých nových přibývalo poskrovnu. I stal se v této době těžkého úpadku v XVIII. stol. pravým nositelem a zachráncem české národnosti lid selský. Zachovával nejen jazyk, ale zároveň slovesnou tradici, kterou si po svém obměňoval, přizpůsoboval a přetvářel, až ji odevzdal do rukou svých synů, obnovujících národní obrození na rozhraní XVIII. a XIX. stol.

Literatura prostonárodní.

Do pozdních údobí slovesného baroka pobělohorského spadá rozkvět písemnictví prostonárodního, jemuž se však dostalo pozornosti, záznamu a studia teprve za romantiky v stol. XVIII. a XIX.

Lidová slovesnost udržuje se většinou ústně jako statek anonymní; zcela výjimečně známe i podle jména její tvůrce neb poslední dochovatele či zapisovatele. Jde v ní o kulturní statek, proědší vzdělanými vrstvami, neboť ani ústní tradice lidová neobstála by bez psaného a tištěného zdroje. Přejedem do nižších vrstev přizpůsobila se však poměrům a názorům lidových příjemců; podřídila se přísným mravním názorům i primitivnímu vkusu venkovanů; výrazově se zjednodušila a většinou i zhutněla; uzavřela se proti novým kulturním vlivům a zpracovávala tradiční látky minulosti, a to i slohem zastaralým. I když její nositelé, kteří byli ze vzdělanější, často hudebně cvičené třídy venkovské, nečerpali přímo z pradávného pokladu bájeslovného, přece zpracovávali látky starožité: tak nacházíme v lidovém básnictví trosky náboženských představ, zbytky historického podání z dob minulých, ohlasy zapomínaných mravů a zvyků. Obráží tedy prostonárodní literatura časovou i životní vrstvu starší než tu, k níž náleželi její tvůrci i šířitelé. Právě v této skutečné nebo domnělé starobylosti se shledává její zvláštní půvab a leckdy se v ní nachází vítaná protiváha k příliš rychlému nástupu nových směrů v písemnictví umělem.

Osobitý sloh lidové literatury býval romantiky vykládán jako sourodý výraz osobitého ducha národního; vyplývá však spíše ze snahy vyhověti prostotou a názorností lidovému posluchačstvu. Odtud plyne zhuštěnost a úsečnost, hutná povahokresba a prudký výpravný spád v epice; v lyrice soustředění na cit a využívání analogií mezi děním v přírodě a v lidském srdci; všude pak výrazná gnomičnost,

smysl pro pointu a slovní vtíp. To vše přesvědčuje o umělecké činnosti původců a udržovatelů prstonárodní slovesnosti a již proto nemůže být toto písemnictví vylučováno z literární historie.

V době předbělohorské můžeme je sledovati jen měrou skrovnou. V staročeském období nevnikaly sice lidové látky do epiky, ale zato do pověstí, zaznamenávaných kronikáři; leccos z lidové lyriky vniklo do poesie žákovské a vagantské a lidovému vlivu se neubránílo ani staročeské básnictví dramatické. Stejně středověké bajky a sbírky přísloví obsahují vedle látek mezinárodních mnoho z moudrosti lidové. Za humanismu chopila se lidových látek produkce novelistická, ačkoliv z kazatelen a z kruhů učeneckých ozýval se odpor proti lidovým pověrám, zvykům i písním. Předáci reformace všímali si však ve své snaze po srozumitelnosti lidového jazyka, a to nejen po stránce mluvnické a slovníkové, nýbrž i obrazné a gnomické a dopomáhali tak živlu prstonárodnímu do vyšších oblastí slovesných. Mnohem blíže se však k lidové mysli naklonilo katolické hnutí protireformační, snažící se o největší možnou popularisaci. Náboženské jeho výtvořy, zvláště píseň, legenda a drama, přizpůsobené lidovému myšlení i výrazu, vnikaly nebývalou měrou do nižších vrstev, byly tu vděčně přijímány, až se staly východiskem nové lidové tradice. Na sklonku XVII. věku a téměř v celém stol. XVIII., kdy za úpadku českého života téměř zanikla slovesnost umělá, bohatě se rozvila literatura lidová. Proto má — stejně jako lidové umění výtvarné — ráz barokní. Myšlenkově se v ní rýsuje katolický názor o pomíjejitosti života pozemského a krásě věčné blaženosti. Sociálně vyrůstá z forem selského poddanství, jemuž se vzpírá satirou a humorem. Historicky se v ní ozývají vzpomínky na pozdní války turecké a na vojny pruské. Tak lze vysvětliti jednotu literární tradice, v XVIII. stol. jen domněle přerušené. Jazykem, jímž léta nebyla psána díla literatury krásné, tvoří prstonárodní lyrikové, vypravěči i dramatikové dále bez přestání.

Leccos z pozůstatků této tradiční jednoty zajímalo již osvícence s Dobrovským v čele, vedené hlavně zájmem jazykovým. Avšak teprve když romantika přinesla nové, idealisující pojetí lidu a jeho výtvořů, počalo uvědomělé navazování na lidovou tradici a později i její studium. Od Hanky přes Čelakovského k Erbenovi trvá v novočeské poesii soustavný kult lidového básnictví. Ale romantika

namnoze přečeňovala lidovou literaturu. Dala se klamati její domnělou starobylostí i originalností. Lidová literatura jest ve svém celku mladší, jak dokázala věda srovnávací, a je v mnohém závislá na knižních látkách často mezinárodních nebo na hudebním doprovodu umělém.

Lidová nově st. Z prstonárodní prózy vyniká největší starobylostí lidová pověst. Její určení časové a místní, které ji odlišuje od báje a pověsti, i to, že se zakládá na stálé výměně podání ústního a tradice knižní, přispívá k její trvanlivosti. Její podstatou je ústní zpráva o nějaké události, předávaná z generace na generaci, ale obměňovaná podle stupně paměti, podle obrazotvorné schopnosti a podle životního, hlavně mravního názoru zpravodajova. Vypravěči přizpůsobují ji dále náboženskému, politickému i společenskému názoru své doby. Tak lze nejednou na pověsti rozeznati různé názorové vrstvy podle toho, v které společenské skupině vznikla (pověsti selské, panské, měšťanské, městské atd.) a stejně odlišiti v ní přínos doby renesanční, reformační, romantické a pod. Nesmíme však také zapomínat, že i pověsti domněle nejstarožitnější jsou často původu knižního.

Nejobvyklejší dělení pověstí bývá látkové. Tu na prvé místo se kladou pověsti národní, a to pro celkový význam ústředních postav královských a hrdinských. Většina jich vznikla z pověstí místních nebo kmenových; pro českou literaturu nejvýznamnější jsou pověsti pražské. Látkově zúženy jsou pověsti rodové a heraldické, pojící se k šlechtickým rodům a jejím sídlům, a pověsti městské; kdežto v těchto převládá ráz anekdotický a groteskní, převažuje v oněch ráz romantický, nesoucí nejednou vlivy cizí.

Sběratelé a znalci českých pohádek (Aug. Sedláček a Al. Jirásek) rozeznávají v nich několik vrstev podle původu a dochování: nejstarší jsou ze stol. XI., následují pověsti věku XIII. a XIV., hojnou kořist nám nechalo stol. XV., hojnější ještě věk XVI., kdežto ostatek je shrnut do skupiny společně.

Nejstarším, velmi bohatým pramenem lidových pověstí, povýšených většinou na pověsti národní, je Kosmova kronika ze stol. XII. Ústní podání na nich pracovalo však dále, jak ukazují letopisy Dalimilovy, a jejich znovelističtění, u Dalimila započaté, pokračuje u Eneáše Sylvia a Václava Hájka z Libočan, který se stal nevyčerpatelnou studnicí pověstí bájeslovných a místně etymologických. V době pro-

tireformační rozmnožen byl tento lidový poklad podáním legendárním, většinou s přísadou zázračnosti a ve vztahu k chrámovým i poutnickým střediskům (Balbín). Historická kritika obrozenská vystupovala přísně proti pověstem, doprovázejícím dějiny, a od Dobnera až po Palackého se snažila je vymýtiti; jenom Zap jim ve své lidové kronice popřál čestné místo. Ale romantickým básníkům nedovedla tato skepse otrávit jejich zálibu v Hájkovi, z něhož látkově čerpali od skladatelů Rukopisů přes Klicperu a Máchu až k Zeyerovi. Nad pověst stavěla však jejich estetika nejen lidovou píseň, nýbrž i pohádku. Původní české sbírky pocházejí až z konce stol. XIX.: r. 1883 vydává Josef Svátek *Pražské pověsti a legendy* a r. 1894 vycházejí Jiráskovy *Staré pověsti české*. Skoro současně utřídil odborně Aug. Sedláček *Sbírku pověstí historických lidu českého*. Následovníkem jeho a Jiráskovým stal se Adolf Wenig, Josef Pavel a Josef Kaláb.

Pověsti z doby pohanské, kladené do t. zv. doby knížecí, pověsti o Čechovi, Krokovi a jeho dcerách, o dívčí válce, o Neklanovi atd. mají v sobě hojně látky mezinárodní, jmenovitě antické. Více dějinného základu mají pověsti v podání z doby křesťanské, o sv. Václavu a sv. Ludmile, o sv. Vojtěchu, o sv. Prokopu, o Břetislavovi a Jitce, o Soběslavovi a pod. Podnět ke vzniku pověstí dávala také velká a milovaná postava Karla IV., stejně jako král Václav IV. nebo Jan Žižka z Trocnova. Historický základ má i pověst o »moudrém bláznu« Palečkovi, o rytíři Daliboru, o staviteli Karlova i o staroměstském orloji. V pražských příbězích Fausta jako již předtím Žita kouzelníka ztratilo se středověké a humanistické jádro pod studentskou a lidovou groteskou. Pověsti heraldické vyprávěly o původu pánů z Pernštejna, z Boskovic a j. a v sídlech Vítkoviců trvale byla lokalizována pověst o Bílé paní. Místní podání východních Čech soustředilo se kolem exulantů s Komenským v čele, na Chodsku pak kolem Jana Koziny, v jižních Čechách kolem Jana Kubaty. Pozdější události tvoří pozadí zbojnických příběhů o Janošikovi a jeho »horských chlapcích« a o lašském Ondrášovi. Hluboko do středověku sahá t. zv. pověst královská, chiliastická zkazka o příchodu ideálního knížete, který splní tužby svého lidu. Na Moravě vyvrcholila cyklem o Ječmínkovi, v Čechách tradicí o králi Stadickém a rozkvět její sahá do XVII. a XVIII. stol. (sem náleží i proroctví o králi »marokánském«). Pra-

meny její jsou vesměs cizí, přizpůsobené poměrům domácím a dobovým; souvisí s hojnými proroctvími, vkládanými do úst záhadným postavám (Libuše, Sibylla, Slepý mládenec a j.), jimiž se lid posiloval v době sociálního a národního útisku. Obecně národního rozšíření a kultu došla pověst o Blaniku, spojená s motivem svatováclavským. Ani s úsvitem národního obrození nepřestal lid tvořiti pověsti. Z historických postav pověstmi opředen byl »selský« císař Josef II., Dobrovský a Havlíček, vůdcové prvního zahraničního odboje, Masaryk a Štefánik, a v době téměř současné vznikla i pověst zbojnická o Nikolu Šuhajovi (viz Olbracht, »Hory a staletí«).

L i d o v á p o h á d k a. »Povídky«, »povídačky«, »rozprávky«, »historie«, pro něž zdomácněl název »báchorky« nebo »pohádky« — v době staré až do období buditeckého značila pohádka hádanku — objevují se v lidovém podání z pramenů literárních velmi brzy. Zvláště starým pramenem byly ve středověku beletristické příběhy, sebrané pro potřeby kazatelů do sbírek jako »Gesta Romanorum«. Velké obliby mezi lidem, zvláště od vynálezu knihtisku, těšily se romantické příhody lásky a manželství původu rytířského nebo raně renesančního, jako o Griseldě, Briseldě, Genovefě, Mageloně, o Jiříkově vidění, o Markoltovi a j., které udržovaly mezi lidem zálibu pro české písemnictví. Koncem stol. XVIII. přicházela záliba v báchorkách kouzelných a čarodějných často v rouše orientálním (Ch. Perrault, »Contes de fées«) nebo pohádky sloužily politické a sociální satíře (Swift, Voltaire). Starší romantika německá, v čele s Novalisem, povýšila pohádku na vrchol poesie, poněvadž smývala hranice mezi skutečností a snem a poněvadž v ní se mohla nejlépe rozvinouti romantická fantazie. Tak vznikaly pohádky umělé, naplněné namnoze náplní filosofickou, které se již o pohádky prstonárodní neopíraly.

V této romantické době se pokoušeli i naši spisovatelé o umělou tvorbu pohádek, jež do 20. let jsou jen imitací pohádek domněle lidových, většinou knižních. To platí o Amerlingově *Květomluvě* (1833) i o *Národních českých pohádkách a pověstech* Jakuba Malého (1828). Vlivem básnických výtvorů Čelakovského a Erbena dějí se pokusy o pohádkový sloh v duchu lidovém a obrací se zřetel k pověstem. Tak vznikají Krolmusovy (V. S. Sumlorkovy) *Staročeské pověsti, zpěvy* atd. (1845), Jakuba Malého *Báchorky a pověsti národní* (1845) a Matěje Mikšíčka *Národní*

báchorky (1845). Umělecký pokrok, založený na národopisném studiu a na novém, mladoromantickém pojetí pohádky (bratři Grimmové), znamenají K. J. Erben a B. Němcová. Jejich vypravovatelské umění platilo za vzor. Beneš Method Kulda sebral na Rožnovsku *Pohádky a pověsti národu moravského* (1854), Fr. Stránecká na Velkomeziříčsku *Pohádky z Moravy* (1868).

Od let 70. vnikají do studia pohádkoslovného nové metody, vyplývající ze stanoviska kriticky srovnávacího; požaduje se především těsnopisná přesnost při zápisu pohádek, dbající slohu lidových pohádkářů. Za přední úkoly pohádkové vědy srovnávací se požaduje: opatřiti si přesné záznamy versí pokud možno starožitných s vydatnými zprávami o vypravovatelích; získati důkladné a úplné soupisy pohádek nejlépe podle motivů; metodou analyticko-srovnávací rozebrati z obecné mezinárodní souvislosti motivy látek i jejich provenience; zjistiti knižní zdroje prózy lidové. Předními pohádkoslovnými badateli a současně i sběrateli pohádek jsou Václav Tille (*Soupis českých pohádek*, 1930 a 1934; srov. jeho stať *České pohádky*, studii o pohádkách B. Němcové a monografii *České pohádky do r. 1848*, 1909) a Jiří Polívka (*Soupis slovenských rozprávok*, 1923—1930; srov. jeho *Slovanské pohádky* 1932). Z jiných sběratelů vynikli: sběratelé pohádek chodských J. Fr. Hruška a J. Š. Baar a sběratel «povídek» kladských J. Št. Kubín.

V báchorkách se zachovaly zbytky nižší mytologie a zákmitý staré démonologie, jež dobásňovala transformistická obraznost lidových pohádkářů a jejich vřelý poměr k přírodě. Motivy zosobňující jevy živelné jevily se romantikům jako důkaz mytologického a kosmologického původu pohádek. Jejich rytířsko-středověký ráz pochází jistě z literárních předloh lidových knížek, do nichž přešel z rytířského a dvorského eposu. Avšak i nová doba zabarvovala pohádky motivy vzatými ze selského poddanství, z napětí mezi venkovany a měšťáky a pod Tyto vztahy se řešivaly spíše s rozmarným humorem než pateticky nebo sentimentálně. T. zv. *povídky o Pánu Bohu*, soustředěné kolem motivu putování Krista, ukazují k původu z církevních legend. Zvířecí postavičky v pohádkách pocházejí spíše z tradice poezopovské a z jejich obměn středověkých než z eposu zvířecího.

Lidová přísloví a hádanky. Názory, že přísloví a pořekadla jsou osobitým výtvořem lidového ducha a že jsou nezávislé na pramenech a pomůckách knižních, jak je přijímala romantika, jsou dnes namnoze překonány; zvláště jest patrné, že na naši gnómičskou tradici lidovou působila vydatně literatura, a to i mezinárodní latinská. Sbírký přísloví sahají hluboko do doby staročeské. Po rozptýlených latinských záznamech v rukopisech Klaretových následuje snůška přísloví a pořekadel českých (kolem r. 1400) ne zcela právem připisovaná Smilu Flaškovi z Pardubic. Z pozdějších sbírek přísloví vyniká sbírka Blahoslavova a především Komenského *Moudrost starých Čechu* (1630). V duchu slovanské romantiky vyvrcholil sběratelské dílo F. L. Čelakovský v *Mudrosloví národa slovanského v příslovích* (1851), utřídív látku přesahující 15.000 čísel metodicky. Nové cesty bádání ukázal teprve V. Flajshans prvým dílem svých *Českých přísloví* (1911 a 1913), shrnujícím a kriticky osvětlujícím látku staročeskou v rámci středověkého písemnictví evropského.

V příslovích spojuje se dvojí prvek: pozorování životní zkušnosti a zevšeobecnující abstrakce: vždy vycházejí ze života, aby se postavila na povýšené stanovisko nad něj, a to buď ironicky nebo humorně, nebo mravokárně a výchovně. Forma je značně blízká básnickému epigramu a pro jejich obecnou platnost, narážkovou metaforičnost a jadrný výraz užívají mnozí spisovatelé rádi ve svých dílech přízřoby příslovné: Němcová, Havlíček, Neruda, Šmilovský a jmenovitě Vladislav Vančura.

S příslovími jsou těsně spřízněny hádanky. Také zde zahajuje řadu mistr Bartoloměj t. ř. Klaret (kolem r. 1360) jako představitel středověké hádankové tradice učené. U Klareta jsou již zastoupeny hlavní druhy hádanek. slovní i věcné, dialogické a výměrové, žertovné i pouhé škádlivky a také značně rozšířený okruh hádanek obscénních. Jiný zdroj lidového hádankářství nacházíme v překladech německých t. zv. pohádek kratochvilných (od konce 17. stol.): třetí pak v hádankách duchovních čili v pohádkách křesťanských. Hojnou sbírku hádanek domácích i cizích lidových a umělých vydal J. V. Rozum (1850); po něm sbíral je K. J. Erben (*Písňe a říkadla*, 1863), Fr. Bartoš (*Naše děti*, 1888) a Vincenc Prasek (ve *„Vlastivědě slezské“* 1888).

Dětské hádanky se stýkají s říkadly, součástkou to her dětských, při nichž mnohdy nahrazují písňe; vyznačují se

formulovostí a slovními hříčkami, často rázu onomato-poického. Vědecký základ pro jejich zkoumání daly v letech 50. práce Feifalikovy, sbírali je Erben, Bartoš, Herben a jiní.

Lidová píseň světská a duchovní. Lidová, národní nebo prostonárodní píseň koluje v lidovém prostředí českém odedávna, ať ji lid přijal a nevytvořil, nebo ať vznikla v lidu samém z jeho tvůrčí síly. Vždy však zmizela z ní anonymní osobnost původcova a jeho osobitý projev umělecký. Dnes máme na 30.000 záznamů slovních i hudebních, ale dobu jejich vzniku lze ztěžší určit; do doby předbarokní spadá asi pouze menšina. Předreformační středověk nepřál lidové písni, ani duchovní. Zdá se, že tehdy se lidová píseň vyvíjela hlavně za vlivu zpěvu liturgického a v těsném spojení s lyrikou žakovskou. Teprve husitská doba přivedla lid ve velkém rozsahu ke zpěvu duchovnímu a jejím působením vznikaly v XVI. stol. náboženské kancionály, odkazující i k nápěvům písní světských; ze stol. XVII. máme již rukopisné sborníky skutečných písní lidových. Rozhodný vliv měla pak katolická reformace barokní, a to jak po stránce hudební, tak i motivické a metaforické. Plodný vliv vykonala i taneční kultura rokoka, stejně jako pozdější styk lidu s venkovským vzdělanectvem na konci století XVIII. Tehdy se však o lidovou píseň začíná zajímat i literatura a věda, v nichž názory Herderovy a snahy sběratelské z jeho «Volklied» (1778—1779) šířily se po celé Evropě a zatlačily vliv o deset let starší iniciativní sbírky Angličana Percyho.

Na naši půdě projevují o lidovou píseň sběratelský i badatelský zájem Moravané Monse a Gallaš a také Dobrovský si jí všímá jako jazykového a slovesného dokumentu již v stol. XVIII. Ale Herderovy názory, zdurazňující hudebně melodicou stránku lidových písní a hledající v ní spontánní projev citovosti básnického kolektiva, přichází do Čech až v 2. desetiletí stol. XIX., kdy je ve Vídni prostřednictvím Slovince Kopitara a Srba Vuka Karadžiče poznal Hanka. Ten po návratu domů nejen zorganizoval básnickou dílnu, z níž vycházely v staročeském rouše epické i lyrické ohlasy skutečné i domnělé poesie lidové, ale podněcoval i sbírání dochovaných písní prostonárodních. Jeho cestou i se zřeteli k slovanské vzájemnosti se ubíral Fr. L. Čelakovský, řídící se ve své antologii *Slovanských národních písní* zřeteli estetickými a etickými. Současně, ale

bez této tendence, vznikla autentická sbírka *Českých národních písní* od Jana Ritttra z Rittersberku. Ze školy Čelakovského vyšel J. V. Kamarýt a z romantického ducha vznikla i sbírka Jana Kollára, P. J. Šafaříka a Jana Blahoslava. Pokrok proti nim značí K. J. Erben jako sběratel, vydavatel, badatel i jako básnický tvůrce. Na Moravě sbíral dlouhou řadu let národní písně Fr. Sušil.

V době, kdy Erben a Sušil vyvrcholovali své životní dílo, stála již lidová píseň v popředí zájmu nikoli jen národopisného, nýbrž i literárně tvůrčího, o čemž svědčí jména B. Němcové a K. Havlíčka. Ale právě tehdy ustala lidová tvořivost, hlavně změnou životních poměrů venkova. Silněji nežli předtím zatlačovala ji píseň k r a m á ř s k á (jarmareční, špalíčková). Ta se zakládá na tištěných textech, jež se u nás objevují od stol. XVII., zahrnuje na rozdíl od písně prostonárodní okruh epický, netraduje se a nezušlechťuje podáním ústním a vyznačuje se rozlehlostí a sentimentalitou. Skutečná lidová píseň odumírá přes všechny záchranné kroky; i v krásném písemnictví opakují se pokusy občerstviti pro básnictví »ohlasy« lyriky i epiky, jak toto úsilí dosvědčuje tvorba Nerudova, Sládkova, Fr. S. Procházky a O. Příkryla, ale i P. Bezruč a J. Wolkra.

Nové cesty ve studiu lidové písně vytkl Ot. Hostinský, který se postavil proti názorům romantickým: vytkl cenu lidové písně jako dokumentu psychologického a sociologického a položil u prostonárodních skladačů hlavní důraz na tvorbu textu. Novými cestami ubírá se i sběratelství v jednotlivých krajích, v němž nejhojnější soubor podal Čeněk Holas *Českými národními písněmi a tanci* (1908 a 1910 o 2000 č.) po příkladu velkého sběratele písní slovenských a chodských Lud. Kuby; významným sběratelem písní chodských je Jindř. Jindřich. Na Moravě se udržovaly romantické názory mnohem déle, především zásluhou Františka Bartoše. Jako se k Sušilovi přiklonil hudebník Křížkovský, tak k Bartošovi přilnul Leoš Janáček, který pro Bartošův první soubor napsal muzikální úvod a sám vydal z rkp. sbírek Ústavu pro lid. píseň s P. Vášou *Moravské písně milostné*.

Sběratelství lidových písní, podporovanému státem, dostalo se velké záštity v »Ústavu pro lidovou píseň v republice Československé« (od r. 1919), řízeném zprvu Jiřím Polívkou a po něm Jiřím Horákem.

Lidovou píseň po stránce slovesné nelze studovati bez

zřetel k její povaze hudební. Dávný spor, zda jest původní text či nápěv, řeší dnešní věda tak, že rozeznává dva typy lidových písní: vokální a instrumentální. Vokální typ, zastoupený hlavně na Moravě a v písni slovenské, vychází z textu a k němu vytváří nápěv. V Čechách převládá typ instrumentální, vzniklý pod vlivem nástrojové hudby barokní a klasické, a tu převažuje složka nápěvová. Texty lidových písní jsou skládány v čtyřveršových slokách trochejských a daktylských s rýmem sdruženým, střídavým nebo přerývaným, který se vydatně nahrazuje asonancí. Schematické vazby, pevné formule a epiteta se opakují; dialog se střídá s monologem; dramatický spád a epigramatické vyhocení doprovázejí lidovou epiku i lyriku. Rozdíl mezi písní českou a moravsko-slovenskou jest dán nejen typem vokálním a instrumentálním: česká píseň, silně oplodněná panskou a církevní kulturou západní, jest po stránce hudební většinou durová, po stránce obsahové silně rozumová, mnohdy ironická a posměšná. Pro moravské písně jsou příznačny jejich ladění mollové, hluboká nábožnost, citová hloubka a barvitost výrazu. Pod mollovými tóninami písní slovenských promlouvá k nám životnost pudů, smyslů a citů kmene, zachovávajícího přímý vztah k přírodě (»trávnice«).

S v ě t s k á e p i k a l i d o v á. Ve srovnání s lidovou lyrikou jest epika na české půdě zastoupena počtem velmi skrovným; zato Morava a Slovensko vykazuje tu bohatství velké. Historické písně sahají pouze do pruských válek v stol. XVIII. a francouzských stol. XIX.; na Moravě a na Slovensku se ozývají motivy tureckých vojen. Daleko rozsáhlejší zvláště ve východní oblasti jest lidová baladistika, jež se cenou může měřiti s klasickými baladami severskými. Bývá v ní dosaženo dokonalé dramatickosti, a to hojným užitím monologu a dialogu, podáním úryvkovitě naznačujícím, freskovitým obrysem děje, hutnou charakteristikou, výrazovým paralelismem. Bájeslovného živlu jest v nich málo, a to ještě ve formě pozdní, zato vracejí se v ní přírodní metamorfosy, z nichž bohatě vyvázil Erben (»Vrba«, »Lilie«). Hojnější jsou balady o rozvratu základních vztahů společensko-mravních: prokletí, vražda a poprava bývají na závěru chmurných těch skladeb, prodšených přísným vědomím mravním, ale zároveň spoléhajících na milosrdenství Boží (*Osirelo dítě, Sestra travička, Matka vražednice, Ranoša, Utomulá*). Nechybí však ani lidových balad s výsled-

kem šťastným; i v nich k nejčastějším motivům náležejí motivy vojenské. Ve vojenské písni zaznívá u nás chlapec-ká radost z barvitě uniformy, láska ke koním, junácká statečnost, nikdy však uspokojení z krvavého řemesla nebo dokonce ukrutenství. K slovenskému východu ukazují většinou balady z bojnické s postavou Jánošíka v družině »horních chlapců« na Slovensku nebo s Ondrášem a Jurášem v kraji pod Beskydami.

Světská lyrika lidová doprovázela venkovana po celý život. Podněty k ní přicházely z denního života v přírodě, doma, v hospodách, při obřadech, zvláště svatebních, hojné jsou písně stavovské a ještě hojnější vojenské. Pro všechny naši lyriku příznačný jest vztah k přírodě, jež slouží za pozadí citových dějů lidského osudu, především milostného; paralelismus přírody se srdcem člověka jest velmi oblíben. Tak se s přírodními písněmi stýká zvláště erotika lidová, počtem daleko nejhojnější. Dávno bylo vypořádováno, že české milostné písně zachovávají rozumovou míru a udržují se v rovnováze škádlivou ironií: že v moravských proniká cit vzácně hluboký a oddanost vytrvalá; že erotika slovenských písní bývá tragická, bezohledná, patetická v touze i v zoufalství. Do písní milostných i manželských proniká humor, ironie, satira a veselí hravé nebo bujné, což charakterisuje zvláště písně pijácké. V rozmarném osvětlení poznáváme také stavovské rozvrstvení venkova i jeho poměr k panstvu a k městu.

Skupinou pro sebe jsou písně taneční, které se zpívaly při muzikách, při hudbě instrumentální a při tanci; podle jejich slov se jmenovaly přecetné tance kolové. Právě ony jsou prototypem zpěvu instrumentálního, vznikaly k hotovým nápěvům. Písně ceremoniální byly zpívány při různých obřadech; nejhojnější a nejdůležitější mezi nimi jsou písně svatební.

Duchovní epika lidová souvisí sice se středověkem, ale myšlenkové propracování i slovesná forma ukazují k baroku, k jeho názorům o milosti a dobrých skutcích i k jeho kultu přírody, posluhující Bohu, Panně Marii a různým světcům. Mnoho jest zde však původu knižního a pramení z tisků náboženských, které byly hojně po ruce. Mezi těmito skladbami vynikají zvláště *Nocleh Panny Marie a Hříšná duše a Panna Maria*. Hloubka lidové duše se otvírá v epických skladbách o tématech eschatologických, připomínajících gotické spory duše s tělem. V obou vrcholných

baladách toho druhu, *Smrt* («Byltě jeden člověk») a *O posledních věcech člověka* («Kdo se v pátek roznemůže»), jsou pohněty z Písma i kazatelských výkladů kněžských o marnosti světské a neodvratnosti smrti přeloženy do okruhu venkovského života.

Duchovní lyriku lidovo tvoří ponejvíce písně zlidovělé, jejichž látka jest věrným obsahem tištěných kancionálů ze stol. XVII. a XVIII., menší měrou bratrských než katolických. Menší tvořivost lidovou vykládá zde vědecká kritika jednak nadbytkem hotové látky tištěné, jednak přísnou censurou církevní. Celkem tvořil lid katolický hojněji než evangelie; pro události a slavnosti církevního roku poskytovala mu církev tak hojné podklady písňové, že k nim nemusel mnoho přidávati. Početně zastoupená lyrika hřbitovní a pohřební ukazuje svou náplní i představou rovněž k baroku. Ale i zde, jako ve vši duchovní lyrice i epice, formuloval lid samostatně svůj poměr k Bohu, k životu posmrtnému a k milosti vykoupení a vyjádřil svůj vřelý, čistý cit a strhující životnost. Není divu, že se tomuto odvětví duchovní lyriky dostalo umělého ohlasu, a to u J. V. Sládka v jeho »Písniích smutečních«.

Lidové drama. Z dramatu prstonárodního, které odumřelo v stol. XIX., se nám zachovalo nemnoho trosek, jež můžeme rozdělit do čtyř skupin. Vánoční hry obsahovaly kromě dějů adventních a narození Spasiteleova zvláště pád prvních rodičů a výjevy tříkrálové. Hry velikonoční vyčerpávaly všechno, co se v podání evangelií i apokryfů poutalo k umučení a vzkříšení Páně. Oblíbenými tématy her starozákonných byly osudy Mojžíšovy, Josefa Egyptského, Tobiáše, Saula a Esthery. Posléze hry mouderní, často způsobu fraškovitého s typickou postavou Kašpárka, sahaly po látkách renesančních i romantických: Kupec benátský, Jenofefa, Helena bývali tu představováni s větší nebo menší příklonou k textům literárním. Když drama hynulo, udržovaly se fraškovité výjevy hrubé komiky provozované o masopustě a klesající posléze na pouhý mimus.

V XVIII. stol. opanoval naše prstonárodní drama nový výrazový prostředek, loutkářství. Na úpravu jeho her i jeho repertoiru mělo vliv mezinárodní divadlo XVIII. věku ve všech svých odrůdách. V romantickém věku sahali loutkáři po látkách rytířských, loupežnických, kouzelných, historických; k mezinárodní zásobě her o Faustu, Čarostřelci, Herkulovi přibýly za dob vlasteneckých náměty domácí

jako Oldřich a Božena, Břetislav, Posvícení v Hudlicích. Nejbohatěji vzkvétalo u nás loutkářství od konce XVIII. stol. v jižních Čechách, kde byl domovem i proslulý loutkář **Matěj Kopecký** (1775—1847), lidový vlastenec a samorostlý pabásník pružné invence a šťastného daru adapčního.

Nová doba literatury české.

(Od r. 1774 do dneška, od úsvitu národního obrození na sklonku XVIII. stol. až do našich dnů.)

Novou dobu písemnictví českého datují buditelští literární dějepisci od r. 1774, kdy se vyvrcholují germanisační snahy vládní a kdy se proti nim zároveň zvedá odpor vedený zprvu vrstvou vzdělanců. S obrozením myšlenkovým ozývá se i obrození národně jazykové, které se snaží smířiti s ideovým hnutím evropským ty hodnoty, které zdědilo z období předbělohorského. Tento složitý proces vyrovnávání tradice domácí s orientací evropskou doprovází českou vzdělanost až do našich dnů. Národně kulturní a slovesný vývoj tvoří tak jednolitou celistvost, na níž mnoho nezmění ani velké události politické, ani změny státoprávní a státní formy, kterými český národ prošel za posledních sto let.

S literaturou období pobělohorského souvisí písemnictví nové doby tradicí jazykovou již proto, že — až na změny ve slovníku — neprodělala čeština v XVIII. a XIX. století podstatných změn. Učený jazyk spisovný mohl se až do konce XVIII. stol. řídití češtinou ještě starší, mluvou XVI. a XVII. stol., zachovávanou v bibli Kralické, u Veleslavína a u Komenského. Teprve když výrazové prostředky této mluvy nedostačovaly pokrokům myšlení, zahájili zastánci »národní vědy« úsilí o její obohacení a osvěžení v duchu romantickém. Vedle prvků čerpaných z jiných slovanských řečí studovali a napodobovali jazyk lidový, hovorový nebo zachovávaný v prstonárodní slovesnosti; to mělo nemalý význam zvláště pro vytvoření mluvy básnické.

Myšlenkových pojítek s obdobím předcházejícím jest mnohem méně. Osvícenství mohlo navázati částečně jen na humanitu, jak ji vyslovovali staroklasicky školení humanisté nebo evangelíci, uchováající dědictví Jednoty. K zásadám protireformace postavilo se odmitavě, ale od

jejích zástupců převzalo přece vlastivědné nadšení pro národní minulost, obranné snahy, namířené proti cizincům a cizákům, kult jazyka i prvky vědomí slovanského. Ze slovesnosti barokní působila jen její větev zlidovělá a zprostonárodnělá, ale pouze na literaturu krásnou, především na lyriku; pro složitější útvary literární nebylo v minulosti ani vzorů ani podnětů.

V novočeském písemnictví projevuje se tedy úsilí odpoutat se od vůdčích ideí a slovesných forem období předchozího. Vypracovává se k plnému pochopení slovesného umění, jež hledá a nalézá svůj účel v sobě samém; teprve v něm pronikla plně národní a jazyková jednota založená na jednotě kmenové; náboženský zájem ustupuje v něm zájmu národnímu, který se prohlubuje a stává se ústřední myšlenkou literární; konečně slovesné tvoření přestává být výsadou učených tříd a stává se výrazem a dílem všech vrstev národa. Do popředí vstupuje literatura krásná, především básnictví, jež ve svých výtvorech obráží celý život národní a jež se organicky zapojuje do ostatní poesie evropské, čerpajíc živné síly nejen ze světa germánského a románského, nýbrž i ze svého mateřského kmene slovanského. Písemnictví naukové se tak od polovice XIX. stol. osamostatňuje a probíhá vlastní vývojovou drahou svých odborných věd.

Novou dobu literatury české rozdělujeme na dvě velká období:

A) literatura národního obrození (od r. 1774 do r. 1859) a

B) literatura obrozeného národa (od r. 1860 do našich dnů).

Dělitkem nejsou zřetele formálně slovesné, nýbrž ideová náplň písemnictví. R. 1860 je obrodný proces národní ne sice uzavřen, nýbrž dovršen a národ zahajuje soustavný zápas politický za svá práva. Národní hnutí, dotud hlavně jazykové, literární, vědecké a z části i umělecké nabývá rázu převážně politického a hospodářského. Současně proniká ve vědě i v krásném písemnictví snaha vyrovnati se ostatní Evropě a tím pozbývá národně obrozenecká idea místa vůdčího. Obrozenecké tradice vyžívají se v období myšlenkového přechodu a politické reakce 1848—1859, jež tak tvoří spíše dozvuk celého obrozeneckého hnutí než počátek nového období českého života a písemnictví.

Literatura národního obrození.

(Od r. 1774 do r. 1859.)

Národním obrozením českým rozumíme velké dějinné hnutí v poslední čtvrtině stol. XVIII. a hlavně v celém věku XIX., které v oblasti nejprve jazykové, brzy však také literární, ale nato i ve filosofii a umění a nejpozději v politice a ruchu hospodářském zasahuje postupně všechny vrstvy národa. Jako výraz mravních a kulturních sil domácích a namnoze i jako pokračování v pobělohorských tradicích vlasteneckých obrací se nejprve obranně proti centralismu a germanisaci absolutistické vlády vídeňské a spoléhá na státoprávně uvědomělou šlechtu a zachovalý lid. Ohniskem hnutí se stala Praha, stojící v antagonismu proti Vídni, a do služeb politického obrození postavila své měšťanstvo, za nímž následovala buržoasie venkovská, připravená uvědomělým kněžstvem a učitelstvem.

Vedle těchto vnitřních složek bylo však potřeba i popudů a podmínek vnějších. Významnější než emancipační, hospodářské a osvětové reformy vedené osvícenským absolutismem vládním a spojené s nebezpečnou germanisací, byly cizí vlivy, přicházející ze severu a ze západu do Čech, za ostatní Evropou značně opožděných. Tyto vlivy, jejichž působením se národní obrození české přiřadilo k společenské a myšlenkové emancipaci evropského lidstva v XVIII. a XIX. stol., daly českému duchovnímu životu nové myšlenkové prvky, uzpůsobily jej k novým formám uměleckým i vědeckým a vyzbrojily jej i pro nové vědomí samostatnosti národní. Páteru skupin idejí vnikalo do obrozujících se Čech ze světa germánsko-románského a částečně i slovanského. **O s v í c e n s t v í**, překonávající navždy protireformační katolictví, učilo vědecké kritice. **F r a n c o u z s k á r e v o l u c e** vnutila našim buditelům novou ideologii politikou s myšlenkou lidových práv a národního sebeurčení, aniž by si toho byli buditelé sami vědomi. Vědomě odvozovali naši buditelé etickou zásadu humanity a heslo národnosti buď z reformačního odkazu domácí minulosti, nebo větším právem z odkazu antického a z moderních, zvláště německých **k l a s i c k ý c h** myslitelů a básníků XVIII. a začátku XIX. stol. S nimi se shodovali i v etickém požadavku klasičnosti rázu novohumanistického, v goethovském programu literatury světové a v schleglovském rozhledu po vrcholech literatury

evropské; proto o nich mluvíme jako o klasicistech. Žili však v době r o m a n t i s m u, který je vychovával v citovém zanícení před tvůrčí obrazností. hlavně básnickou, v kultu lidu a jeho domněle samorostlé poesie, v úctě k minulosti národní a v hledání pravého obsahu národnosti v jazyku. Právě v těchto složkách uplatňoval se silně vliv myšlenkového světa slovanského, který zesílil ideu slovanské vzájemnosti, velmi plodnou v oboru kulturním a literárním a především při vtělení do programu politického. Pozdější romantika česká stojí pod vlivem západního l i b e r a l i s m u: slučuje češství s demokratismem, usiluje o občanský stát a dívá se na národní tradici, především husitskou, pod zorným úhlem vývoje svobody myšlenkové a společenské. Rok 1848, který dovedl vyjádřiti všechny obrozené snahy ve formulaci politické, stál ve službách tohoto občanského liberalismu a odkázal jej generacím mladším.

Obrodný proces, při němž původní kmenové síly byly uvolněny cizími podněty myšlenkovými, se nejprve jeví zřetelně v české vědě, především v dějepise a v jazykozpytě, které novým pojetím české minulosti a slovanské jednoty přispívají ke zmohutnění národní myšlenky. Brzy se stýká s lidumilnými snahami osvícenskými, probouzejícími zubožené vrstvy lidové, a přisuzuje jim právo na blahobyt, vzdělání i vlastní jazyk. Tak splývá obrození vědecké i lidové úsilí o původní básnictví domácí, žijící rovnoměrně ze zdroje poesie lidové i ze vlivů cizího umění slovesného. Národní věda a národní literatura stojí v popředí všeho snažení veřejného. Brzy pak podobně jako vrostlo z filologie úsilí o český jazyk a ze slavistiky slovanské vědomí, vyrůstá z historie česká politika; tak ve chvíli, kdy se evropští národové domáhají ústavního a svobodného života veřejného, druží se v Čechách k obrození vědeckému a literárnímu i obrození politické, jež se doplňuje posléze obrozením hospodářským. Poněkud zpožděně hlásí se obrození umělecké; teprve v druhé polovici XIX. věku dějí se vědomé a úspěšné pokusy o národní české malířství a o národní českou hudbu, obé ve shodě s národně romantickými ideály domácí poesie. Mnohem skromněji se vyvíjela česká věda, již Jungmann byl vytkl národní cíl; i nadále učenci pěstovali odborné bádání po německu, a to tak dlouho, dokud k vynikajícím českým gymnasiím nepřibyla česká universita. I politické obrození potřebovalo dlouhé doby, aby bylo dovršeno; sedmdesát let trval zápas s Vídní,

než byl vítězstvím národních snah českých rozhodnut proti ní. Se zásadami národně historickými sloučeny moderní demokratické ideje a k starobylé koruně svatováclavské přibýlo Slovensko, které poskytlo za národního obrození tolik vynikajících sil a kde přes jazykovou odluku let 40. trvala v nejlepších myslích i nadále jednota československá. Takto došlo národní obrození politicky svého dovršení dnem 28. října 1918, kdy národ vnitřně obrozený a politicky osvobozený převzal řízení svých osudů ve vlastním státě, jsa si dobře vědom, zač vděčí myšlenkové i mravní práci svých buditelů.

T e o r i e o n á r o d n í m o b r o z e n í. Generace buditelská sama, opírajíc se dílem o názory Palackého, dílem o Jungmannovy, zastávala mínění, že jádrem celého obrodného procesu byl prvek národní, že hnutí vyrostlo z domácích, autonomních kořenů jako citová a jazyková reakce proti germanisaci centralistického Rakouska; že evropské vlivy, ať osvícenství, ať francouzská revoluce či nacionalismus napoleonských válek byly složkami podružnými. Názor formulovaný Palackým zdomácněl jak u dějepisců obrozenského hnutí, tak i u literárních historiků a ovládal do konce 80. let obecné mínění. Ve zhrubělé formě populární prohlašoval národní »vzkříšení« za dokonalý zázrak a vycházel ze zjednodušujícího pojetí, jako by koncem XVII. a v XVIII. stol. národní tradice zvl. v literatuře byla úplně přervána.

Vědecký pozitivismus literárních dějepisců školy Gebauerovy, zastupovaný zvláště Jar. Vlčkem a Janem Jakubcem a posílený monografií Murkovou, vyvracel názor o tradici úplně přervané a popíral mínění o vůdčí síle národnostní reakce protijosefinské. Proto místo o »vzkříšení« mluvil vždy jen o obrození, jež pokládal za součást i důsledek obecného znovuzrození evropského za účinného spolupůsobení společenského a hospodářského uvolnění lidu: probuzení nacionalismu shledával teprve v národě, zbaveném okovů zevních. Západní vlivy, zvláště německé přeceňoval; národní hnutí pokládal za pouhý průvodní zjev emancipace myšlenkové; pro domácí tradici měl málo smyslu. Kdežto Slovinec Murko soudy o působení vlivů německých zesílil, Rus Francev a Polák Szykowski doplnili a zároveň omezili výklady českých pozitivistů průkazným výkladem o vlivu slovanském, ruském a polském a způsobili, že národní obrození české bylo vyšetřováno ve spojitosti s obrodným hnutím slovanským.

Proti názorům zdůrazňujícím jenom cizí kořeny obrození se brzy zdvihl odpor, poukazující na tradici domácí. Nejsemější výraz mu dal ve své filosofii dějin T. G. Masaryk, který připouští sice silné působení západních proudů myšlenkových na naše obrození, ale jeho domnělé jádro, demokratickou humanitu, vyvozuje z křesťanské humanity české reformace náboženské; za její přímé pokračovatele prohlašuje nejen Kollára, Palackého a Šafaříka, ale i Dobrovského a Havlíčka.

Nejprve se ozval odpor proti Masarykovu podceňování ideje národní a složky obranně jazykové i zneuznávání tradice domácí (mimo tradici českobratrskou). Liberální politik Josef Kaizl uvedl po prvé obrodné hnutí do dějinné souvislosti politické a nacházel jádro tohoto hnutí v ideji národního sebeurčení, jak ji hlásala francouzská revoluce a války napoleonské. Koncepci tuto zastávali někteří dějepisci, i cizí, jako Alfred Skene, Boh. Rieger a A. Denis a podepřel ji Josef Hanuš; ten však zároveň ukazoval na závažnost reakce státoprávní šlechty české proti centralismu a germanisaci josefinské Vídně. Kaizlovy i Hanušovy podněty rozvil, prohloubil a v soustavu uvedl Josef Pekař. Kořeny národního obrození vystopoval až v XVII. věku v pobělohorském vlastenectví katolických balbínovců národně, ano i slovansky uvědomělých, vlastivědným historismem prodšených a snažících se o odčinění národní porážky. Jeho hlavní růst položil do protiněmeckého boje šlechticů a učenců namnoze původu, jazyka i vzdělání německého, za éry Josefovy, která násilnou germanisací a protihistorickým radikalismem vzbudila silný odpor: tehdy zvedlo uvědomělou hlavu rozhodné češství nejprve pod záštitou politiky státoprávně stavovské, pak vlivem francouzské revoluce i napoleonských válek v duchu národního liberalismu a stupňující se demokracie. Zvláštní ceny vývodům Pekařovým dodává šíře dějinného pojetí, jež nevidí jenom jazykovou, literární a vědeckou, ale i politickou stránku problému. Národní hnutí se tu osvětluje ve všech svých složkách, ať domácích či cizích: tradiční spojitost jest zde skutečně nepřetržitá, takže obrození se rýsuje jako organická součást dějin národních.

Periodisace národního obrození. Dobu národního obrození rozvrhujeme podle vůdčích myšlenek kulturních a literárních, které české vzdělanectvo přijímá z ciziny a staví do služeb národního hnutí: obsah ideový se tu kryje zhruba

s výrazem slovesným a periodisace osvěty i literatury se celkem srovnává s členěním podle generací.

První mocný proud, který z pokročilé Evropy zasáhne půdu českou, jest osvícenství, projevující se především ve vědě a slovesné lidovýchově; v skromnickém písemnictví krásném užívá forem literárního rokoka. Osvícenská snaha povznést lid po všech stránkách se pojí s úsilím dopomoci národu k jeho právům, která germanisující vláda vídeňská zneuznává a ruší; čeští osvícenci se stávají zároveň českými buditeli. Činnost jejich můžeme sledovati od r. 1774, kdy uvedení němčiny do škol a úřadů vzbudí prudký odpor, až do r. 1815, kdy přední z těch mužů, Josef Jungmann, přichází do Prahy, aby v novém duchu zorganizoval jazykové, literární i národní obrození.

Tento nový duch jest duch klasicismu, opírající se jednak o ideje i formy antického starověku, jednak o duchovní odkaz německých myslitelů a básníků kruhu výmarského. Jeho ideovými sloupy jsou etická zásada humanity, prováděná zvláště ve filosofii dějin, estetický požadavek klasičnosti spojený s úsilím o zesvětovění literatury a praktické heslo národnosti, prohlubované koncepcí vzájemnosti slovanské. Mnohé z názorů českého klasicismu jsou geneticky příbuzny a shodny s ideami romantismu, hlavně kultem lidové písně; tu se čelný příslušník klasicismu jungmannovského, Čelakovský, přechyluje již k teorii i praksi pokolení mladšího, stejně jako před tím rukopisné padělký dýší duchem romantickým. Kolem r. 1830 jest myšlenkový, slovesný i slohový zásah pokolení klasicistického v zásadě dovršen, i když předáci školy teprve později podávají svá díla zvláště významná.

Od r. 1830 jest český život ovládnut romantikou, a to několikrát: ho odstínu, jak ukazuje vnitřní rozpor mezi mohutnými jejími představiteli, revolučním novotářem v duchu básnického individualismu K. H. Máchou a K. J. Erbenem, uchovatelem tradic doby klasicistické i s jejím kultem lidové písně. Kolem nich se kupí představitelé krotké romantiky měšťanské, t. zv. biedermeieru, i vyznavači katolické reakce romantické. Tato starší romantika, v níž jsou silně zastoupeny tendence historické a historisující, vyžívá se hlavně v l. 40., až r. 1848 činí rozhodný konec její vládě.

Období pozdní romantiky tkví svými kořeny hluboko v letech 40., kdy tendence liberální a demokratické rozklá-

dají náplň českého života obrozenského a obracejí jej jiným směrem. Romantický kult lidu a jeho tradicí a zvláště písně setrvává, ale zvýšenou kritičností, sklonem k realistickému postřehu a studiu, úsilím reformním nabývá obsahu nového. Kritika, a to nejen literární, nýbrž i společenská stává se inspirací slovesného tvoření; novinářství proniká vydatně do slovesnosti; vzory, které se přijímají z ciziny, jsou většinou rázu protiromantického. I vůdčí literární osobnosti této pozdní romantiky české, Tyl, Havlíček, Němcová, mají úzký vztah k evropskému romantickému hnutí, stejně jako jej měli Kollár, Šafařík, Čelakovský z generace klasicistického nebo Mácha a Erben z romantiků starších; ale na rozdíl od nich, žijíce v době přechodu a reakce, připravovali období nové, které po obnovení konstituce naplnilo jejich snahy. Rok 1848 vzpružil veřejné i literární naděje těchto pozdních romantiků, ale politická i duševní tišina let 50. některé z nich umlčela, jiné přímo zlomila, jiné naplnila ochablostí.

Člení se tedy doba národního obrození na čtyři fáze:

- a) Osvícenství, od r. 1774 do r. 1815;
- b) Klasicismus, od r. 1815 do r. 1830;
- c) Starší romantiku, od r. 1830 do r. 1848;
- d) Pozdní romantiku, od r. 1848 do r. 1859.

Osvícenství.

(1774—1815.)

Povaha doby.

Josefinismus a jeho reformy. Vítězství pobělohorské protireformace spojené s úplným poddanstvím lidu počíná v druhé polovině vlády Marie Terezie dožívati především následkem četných reforem, jež císařovna prováděla v správě státní, v oblasti společenské úpravou poddanství a hlavně v oblasti vzdělanosti zrušením řádu jezuitského, založením obecného školství a reorganisačí gymnasií. Systematicky v těchto reformách a v jejich doplňování pokračuje svobodomyšlný a osvícenský Josef II., v politice vyznavač absolutismu a centralismu. Úplné zrušení nevolnictví — nikoliv však poddanství —, vyhlášení náboženské svobody s úsilím o náboženskou snášlivost, radikální potlačování

hmotné i duchovní moci kněžské a církevní, zároveň však změna stavovského a feudálního státu v centralistickou a byrokratickou říši, znající jeden jazyk státní a jedinou formu vládní, byly hlavními projevy vládního osvícenství. Tím vším byl dán sice říši pevný a moderní základ, ale pro země koruny české to bylo skutečným »koncem samostatnosti české«, zpečetěným již 1749 zrušením České kanceláře. Převratty tyto daly hospodářské, společenské a mravní podmínky pro národní obrození, které by bylo sotva nastalo v lidu hmotně a mravně ujařmeném a mezi duchy spoutanými vnější autoritou. Současně vzbudily centralisující germanisace a protihistorický byrokratismus příkrý odpor u šlechty jakožto nositelky vědomí státoprávního a u vzácných, ale nadšených milovníků českého jazyka hlavně z kruhu kněžských, zachovávajících tradice Balbinovy. Z této historické a národní reakce protijosefinské se žíví od 70. let XVIII. st. česká myšlenka obrozenecká.

Za doby Leopolda II. a Františka II. nenastaly hlubší změny. Stát byl stále veden v duchu absolutismu, obrněného přísnou soustavou policejní, se zvláště silnou mocí censurní. Ale vláda se přece odhodlávala k ústupkům národnostním a jazykovým, sledujíc v tom evropského ducha zahraničního: střední školství se značně zdokonalilo; jmění občanů, ztenčené státním úpadkem, se zvolna zvelebovalo rozkvětem továrního průmyslu, ježž stát podporoval stejně jako pokrok technický.

Jazykové probuzení jakožto reakce proti úsilí germanisačnímu. Za nejúspěšnější prostředek státní centralisace a uniformity pokládal osvícenský josefinismus jednotný jazyk v říši. Jazykem tím byla němčina jako jazyk moderní, shodný s živou skutečností i jako výraz politické přítomnosti, stavějící se proti latině, jež vyznačovala moc církevní. Tak vstupuje v období Josefově na kulturní jeviště boj němčiny jakožto centralistické řeči říšské s národními jazyky zemskými a boj němčiny jakožto svrchované řeči státní s církevní latinou. Ještě za Marie Terezie byla němčina zavedena do úřadů a škol nejen obecných, nýbrž i na universitu; Josef II. pak prohlašuje znalost němčiny za podmínku přijetí do škol latinských, ustanovuje jí za jediný říšský jazyk a na její znalosti činí závislými způsobilost řemeslnickou a požívání stipendií. Poněvadž ideám osvícenským slouží především školství a literatura vědecká, postupuje germanisace i zde.

Ale feudální vlastenecká šlechta a konservativní duchovenstvo, stavící se na odpor Josefově centralismu, jeho protihistorické politice a proticírkevním tendencím, vystupuje i proti jeho germanisaci. O slovo se přihlásilo skryté uvědomění vlastenecké, které od dob Balbínových a Pěšiny z Čechorodu se udržovalo v katolickém kněžstvu řádovém. Síla českého myšlení a citění objevila se při náraze josefinské germanisace ve všech stavech, jak je toho dokladem kněz-učenec **Stanislav Vydra** (1741—1802), člen Tovaryšstva Ježíšova, profesor matematiky na pražské universitě, jenž na své posluchačstvo působí v duchu horlivého českosti pobělohorského; selský písmák **František Vavák** (1770—1816), milčický rychtář, v jehož *Pamětech* jest národní citění sloučeno v rázovitý celek s vědomím selským, katolickou nábožností a patriarchální loyality; a šlechtic-důstojník **Jan Jeník z Bratřic** (1756—1845), jehož rukopisné, kulturně hodnotné *Zápisky* prozrazují českost národně i jazykově uvědomělé, ale protikatolicky zbarvené.

Posily tomuto českému hnutí se dostalo i ze Slovenska, kde se tradicí česko-bratrskou udržovala věrná úcta a láska k jazyku, zvláště když po vydání tolerančního patentu přišli někteří slovenští evangelíci do Prahy.

Ale i praktické dusledky osvícenství, nové školy, literatura o náboženské snášenlivosti a literatura pro lid, sahající k českému slovu, silily jazykové vědomí a samo josefinské duchovenstvo sahalo z odporu k latině k řeči lidové. I vláda činila těmto snahám vnější ústupky zřízením české stolice pro pastýřské bohosloví na universitě v Praze a v Olomouci, zřízením stolice jazyka českého a české literatury na universitě pražské, kde r. 1793 zahájil přednášky profesor Fr. M. Pelcl, a podobné stolice v Bratislavě a později na lyceu v Olomouci.

Snaha o uhájení a rozšíření českého jazyka, rozumový i citový odpor proti vládní germanisaci, vědomí dějinné slávy českého jazyka, praktický smysl pro nutnost národní řeči v životě veřejném, první záblesky uvědomění slovanického, občas i plemenná nenávisť k Němcům — to vše se vrací opětovně v rozsáhlé řadě t. zv. *obran jazyka českého*, které vyplňují poslední třicetiletí XVIII. stol. Vzorem a předlohou téměř všem jest Balbínova proslulá *Dissertatio apologetica pro lingua slavonica, praecipue bohemica*. Nej důležitější z obran těch následují chronologicky takto: hraběte Františka Kinského *Erinnerung über einen wichtigen*

Gegenstand (1773); Františka Martina Pelcla *Předmluva k laskavému čtenáři* při vydání »Příhod« Václava Vratislava z Mitrovic (1777); Moravana Jana Aloise Hankeho *Empfehlung der böhmischen Sprache und Literatur* (1783); Karla Hynka Tháma *Obrana jazyka českého proti zlobivým jeho utrhačům* (1783); Slovák Jan Hrdličky stať *Vznešenost řeči české neb vůbec slovenské* (1785) v báňskobystřických »Starých novinách« a Jana Rulíka *Sláva a výbornost jazyka českého* (1792); k nim se pojí opožděná obrana Františka Jana Tomsy *Von den Vorzügen der českischen Sprache* (1812).

Obrození národní čelilo nejen navenek germanisaci, nýbrž i vnitřně úpadku českého jazyka. České knihy z konce XVII. stol. byly psány ubohou češtinou jak mluvnicky, tak slohově. V XVIII. stol. se stav ještě zhoršoval nedostatkem literární souvislosti, ztrátou styku s řečí lidovou, nedostatkem dobrých děl starých, chybností mluvnice a nedostatkem slovníků. Když k nám z ciziny proniklo nezřízené novotaření a brusičství, zavádějící nově vymyšlené a vyumělkované stvůry tvaroslovné, založené na úplném nepochopení jazyka, nastala přímo jazyková anarchie. Nejvýstředněji si v tomto novotaření počínal učitel novoměstské akademie vojenské Jan Václav Polil (1740—1790) v dílech *Grammatica linguae bohemicae oder die böhmische Sprachkunst* (1756) a *Pravopisnost řeči čechské, ředlně založená, též i důkazmi obráněná* (1786), a vídeňský piarista Maxmilian Šimek v *Handbuch für einen Lehrer der böhmischen Literatur* (1785).

Vedle vědeckých teorií Dobrovského čelí těmto snahám nová praxe literární, původní i překladová a v nemalé míře i vydávání starých památek. Zvlášť oblíbeno bylo písemnictví doby Veleslavínovy: jeho jazyk i sloh byly pokládány za vzor a v jeho duchu byl i revidován překlad bible. Dobrovský učinil významný krok kupředu i po stránce pravopisné: místo nedůsledného a těžkopádného pravopisu bratrského zavedl přes odpor četných spisovatelů pravopis analogický.

Osvícenský názor světové doby Josefovy. Světový názor konce XVIII. stol., jemuž dal u nás zřetelný výraz Josef II., nazýváme osvícenstvím. V XVIII. stol. se v západní Evropě dokončuje odkaz renesance, která osvobodila člověka od středověkého názoru nadsmyslného a od života asketického. Cílem nestává se však harmonický člověk renesance,

nýbrž člověk s osvobozeným a jednostranně rozvitým rozumem. Duchovní práce osvícenců podrobují proto přísné kritické revisi všechny dosavadní vědecké poznatky s hlediska rozumu. Tato revise stihla především náboženství a otrásla nejen tradicí, biblí a historickým křesťanstvím, nýbrž i zjeveným náboženstvím vůbec: zde a zvláště při šíření náboženské snášenlivosti si zvláště horlivě počínaly společnosti svobodných zednářů, podporované osvícenským vzdělanectvem. Na místo náboženství nastoupila věda, jejímž nositelem byl stav učenecký, zahrnovaný všeobecnou přízní. Z podnětu tohoto stavu byly zakládány učené společnosti, knihovny a vědecké sbírky. Osvícenská věda vynikala neústupnou láskou k pravdě, pečlivostí a neúnavností bádání, úctou k detailu, bystrým kriticizmem a darem kombinačním a zřetelem k praktickým stránkám života. Neměla však síly vědecké synthese a mohutnější koncepce, nerozuměla zákonům vývoje a pohlížela proto na dějiny nesprávně, přeceňovala logický důkaz na úkor vědeckého experimentu a dávala se svádět k mechanické účelnosti. Nedostatek fantazie a citu projevoval se především v poměru k umění, pro něž osvícenství nemělo téměř smyslu. Co vzniklo v umění za doby osvícenství, je pouhé napodobení nebo úprava umění antického nebo je tvořeno v duchu lehkého, vtipného, ale nehlubokého roka.

Vědecké organizace v Čechách ve službě osvícenství. Vážnost vědeckého stavu přenesla se ovšem i na vědecké organizace, v jejichž čele stála universita a nově zakládané společnosti, především Učená společnost. Pražská universita, z níž od reorganizace za Ferdinanda III. vycházely všechny protireformační snahy, byla do zrušení řádu jezuitského ve službách krajní orthodoxy církevní: jenom v oboru matematiky a fyziky pronikaly novější metody badatelské. Teprve když r. 1784 bylo celé studium zmodernisováno, když byla zřízena řada nových stolic a když filosofie byla učiněna průpravou dalšího studia universitního, zaujala fakulta filosofická významné místo a mohla se oddati osvícenským proudům západním, přikláněje se vždy více ke krasoduchému pěstování filosofie, etiky a rokokové a klasické poesie. Současně nabyla lesku i fakulta právnická.

Mezi profesory filosofické fakulty přibývalo stále učitelů světských a tři z nich měli zvláštní vliv na vývoj inteligence u nás: Lužčan **Karel Jindřich Seibt** (1735—1806),

krasoduchý hlasatel osvícenské etiky, pedagogiky a kalobiotiky; **Ignác Cornova** (1740—1822), popularisátor českých dějin v duchu vlasteneckém a osvícenském; **Sasík August Gottlieb Meissner** (1753—1807), básník a povídkář wielandovského směru.

Pro českou vědu stejný význam jako universita měla nejdůležitější vědecká organizace, *Česká společnost učená*. Pokus o první učenou společnost v Rakousku byl proveden r. 1746 v Olomouci v *Societas Incognitorum*, založené Josefem svob. pánem Petraschem, jež vydávala kritický věstník *Monatliche Auszüge alt- und neuerer gelehrten Sachen* (1747—1748). R. 1771—1772 vycházel v Praze první vědecký časopis v Čechách, *Prager Gelehrte Nachrichten*, který chtěl informovat o kulturním dění v Čechách. Jeho zakladatelé a přispěvatelé tvoří předhistorii volné skupiny učenců, která se r. 1774 v Praze ustavila a nesla název *Soukromá společnost učená*, od r. 1784, kdy se marně domáhala získati právního potvrzení císařem Josefem II., *Česká společnost nauk*. Vědecké práce jejích členů, psané vesměs německy, vycházely v »Prager Gelehrte Nachrichten« a od r. 1775 v ročních pojednáních (*Abhandlungen*). Vlastním zakladatelem Společnosti byl osvícenský vědec **Ignác rytíř Born** (1742—1791), vynikající geolog s historickými zálibami, který dovedl seskupiti pražské učence, jako Dobnera, Voigta, Pelcla, Ungara, Durycha a j., a získat i členy osvícenské české šlechty. Rozhodné osvícenství a mocný vliv zahraničních směrů vědeckých vyznačoval od počátku Českou společnost, v níž nad vědami přírodními vítězí vědy historické, zvláště když jí po řadu let vtiskl svou názorovou pečeť Josef Dobrovský.

Osvícenský dějepis ve službě národního obrození. Dějepisné práce XVII. a první poloviny XVIII. stol. jsou — až na čestné výjimky — pouhým kronikářským zaznamenáváním zpráv o české minulosti nebo mechanickým, nesouvislým hromaděním historického materiálu. Na sklonku stol. XVII. vzniká ve Francii snaha podrobovati knihovni a archivní materiál vědecké kritice a tím jest dán základ k vědeckému odbornictví. Z těchto snah vychází věda osvícenská, která se proti polyhistorisování věku předchozího omezuje raději na zkoumání jednotlivých otázek nebo na pěstování vědeckých úseků, dávajíc tak vznik pomocným vědám historickým. Ve své nedůvěře k autoritám a sta-

rým hodnotám požaduje osvícenská věda všude přesnou kritiku pramenů, všeobecný rozhled a důkladné srovnávání. Z ovzduší těchto názorů vyrůstá české dějepisectví XVIII. stol.

Názorově v něm můžeme rozeznávat dvě skupiny. První navrhuje na tradice balbínovské a chce poznáním a výkladem české minulosti vésti k národnímu uvědomění a obrození; jejími představiteli jsou Dobner a Voigt, Durych a Procházka. Druhá skupina, kterou nejtypičtěji představuje Dobrovský, je vedena úsilím po čisté vědecké pravdě, z něhož je vyloučena jakákoliv tendence buditelská. Díla všech těchto historiků náležejí do oboru dějepisné kritiky a pomocných věd, hlavně literárního dějepisu, bibliografie, knihovnictví, topografie, numismatiky, genealogie a archeologie a jsou psána latinsky, německy nebo výjimečně — za účelem popularizačním — česky.

Na rozhraní historiografie protireformační a vědy osvícenské stojí **Magdoald Ziegelbauer** (1689—1750), **Bonaventura Josef Pitter** (1708—1764) chystaným dílem *Scriptores rerum Bohemicarum et Moravicarum* a jezuita **Frant. Pubička** (1722—1807) svou málo původní jedenáctisvazkovou *Chronologische Geschichte Böhmens* (1771—1801, sahající k r. 1618). Nejskvělejším představitelem českého osvícenského dějezpytu byl **Gelasius Dobner** (1719—1790), rektor piaristické koleje pražské. Hlavním jeho dílem jsou *Wenceslai Hagek a Liboczan Annales Bohemorum* (1761—1786 v 6 svazcích). Je to vydání Jevinova latinského překladu Hájkovy kroniky české dovedené jen k r. 1198. Neobyčejně bohaté kritické poznámky, kterými je vydání opatřeno, svědčí o důkladném prozkoumání pramenů domácích a cizích a prozrazují nejen nelitostnou kritiku dějezpytnou, nýbrž místy i osvícenskou neschopnost vmyslet se do minulosti a vysledovati vývojovou linii. Poznámky ty, kterým dala budoucnost dílem Palackého za pravdu proti některým obhájcům Hájkovým, byly pohřbením autority Hájkovy a východiskem nového názoru na českou minulost. O Dobnerově širokém vzdělání svědčí řada monografií, zabývajících se zvláště nejstaršími dějinami českými a dobou cyrilometodějskou; jimi správně dokazoval větší stáří hlaholice než cyrilice, správně zhodnotil vliv staroslověnské bible na překlad staročeský, ale mýlil se v nepravosti legendy Kristiánovy. Jeho *Monumenta historica Bohemiae*

nusquam antehac edita (1764—1785 v 6 sv.) pohřešují dostatečné průpravy paleografické a diplomatické.

Kolem Dobnera se kupí četní pěstitelé historie a jejich pomocných věd. Jako Dobner přihlížíjí s oblibou k nejstarším dějinám českým a snaží se svůj předmět zvládnout kriticky; hojně vycházejí z kulturního materiálu Balbínova shrnutém v jeho *Bohemia docta*, jež jest v této době znovu vydávána, populárně zpracovávána a doplňována. Vlastním žákem Dobnerovým byl **Mikuláš Adaukt Voigt** (1733—1787), vicerektor piaristický a profesor všeobecného dějepisu na universitě ve Vídni. Ač rodem Němec, byl Dobnerem uveden do studia české minulosti a stanul v čele učenců »Učené společnosti«, jejich »Abhandlungen« a revue »Prager Gelehrte Nachrichten«. Proti duchu vídeňského josefinismu stal se vyznavačem obranného a buditelského vlastenectví balbínovského, které mu vyhovovalo i svým katolicismem. Jako Balbín staví na vrchol českého slovesného vývoje humanismus a nemá porozumění pro českou reformaci. V Balbínově »*Bohemia docta*« pokračují jeho literárně historické práce *Effigies virorum eruditorum* (1773, 1775 ve 2 sv., které Pelel doplnil na 4) a literární slovník *Acta litteraria Bohemiae et Moraviae* (1774 a 1783 ve 2 sv.). Jeho *Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Münzen* (1771—1774 a 1787) stala se základním kamenem české numismatiky. Buditelským a obrozeneckým vlastenectvím, jež dával do služeb své práce vědecké, pronikal Voigtův vliv mladšími generacemi až mezi romantiky.

K těmto čelným představitelům balbínovské vlastivědy druží se vedle zakladatele českého místopisu piaristy **Jaroslava Schallera** (1738—1809), který vedle německého místopisu Čech napsal i zevrubný samostatný popis Prahy, dva premonstráti, K. R. Ungar a J. B. Dlačač. Osvícenský **Karel Rafael Ungar** (1743—1807), Němec rodem, horlivý člen Učené společnosti, byl strahovským knihovníkem a správcem knihovny klementinské. Dal organizační i duchovní základ dnešní pražské universitní knihovně, kterou na základě knihovny jezuitské sestavil z památek klášterních, z darů šlechtických a ze zbytků knihovny karolinské, jež uspořádal a zkatalogisoval. Vědecký zájem i láska ke knihám, i kacířským, mluví z jeho zlomkovité *Allgemeine böhmische Bibliothek* (1786). **Jan Bohumír Dlačač** (1758—1820), knihovník a archivář strahovský, nejs' arší novočeský veršovec (v. n.), osvědčil se kromě literárně dějepisných prací o sta-

rém českém novinářství a pozdním humanismu hlavně jako dějepisec výtvarného umění svým přehledným a průkopným *Allgemeines historisches Künstlerlexikon für Böhmen* (1815 ve 4 sv.).

Přítel Dobrovského **Josef Vratislav šl. Monse** (1733—1793), advokát, pak profesor právnické fakulty v Olomouci a v Brně, uplatnil svého osvícenského ducha v historii kulturní a právní. Od osvícenského vzdělavatelství lidu dospěl k zájmu o lidovou kulturu, jmenovitě o píseň. Druhý přítel Dobrovského, **Fr. Josef Schwoy** (1742—1806), založil dílem *Topographie von Mähren* (1793—1794 ve 3 sv.) moravský místopis. **Otto Steinbach z Kranichštejna** (1751—1791) pracoval v moravské vlastivědě populárně a pojímal české a moravské dějiny s jednostranného hlediska osvícenské snášenlivosti. **Jan Alois Hanke z Hankenštejna** (1751—1806), olomoucký universitní knihovník, jehož hlavní zásluha spočívá ve zmíněné obraně, sledoval v četných spisích, z nichž menší jsou psány česky, cíle humanitně praktické a vlastenecké. Díla moravsko-slezského guberniálního sekretáře **Jana Petra Cerroni** (1753—1826), opřená o hojnou činnost sběratelskou, zůstala v rukopise: tak i jeho mnohosvazková literárně knihopisná sbírka *Bohemia litterata*. Slezské vlastivědě sloužil jesuita **Leopold Šeršník** (1747—1814) jako sběratel a jako autor kulturně dějepisných prací.

Literární historie si všímá těchto vědeckých dějepisců, jejichž díla jsou psána sice německy nebo latinsky, ale v duchu českém, jen pokud se v jejich dílech jeví idea našeho národního obrození. Teprve následující pokolení činí svým pracovním programem vědu českou nejen duchem, nýbrž i jazykem. Přejídem k němu jsou spisovatelé, jejichž odborné vědecké práce jsou psány německy, ale práce populárně vědecké česky.

František **Martin Pelcl** (1734—1801) byl vychovatelem v rodinách šlechtických hl. u Nosticů, kde bylo středisko osvícenské kultury a oposice proti absolutistickým a germanisačním snahám Josefovým: od r. 1793 byl profesorem řeči a literatury české na universitě v Praze. Do r. 1790 byl Pelcl typickým josefinistou, který nevěří v živý vývoj českého jazyka a který se leckdy shoduje s názory vídeňských centralisačních snah. Smýšlení toto vyjadřuje hlavní dílo prvního vývojového období Pelclova, *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen* (1788 a 1790).

Sem patří i kompilace *Kurzgefasste Geschichte der Böhmen* (1774, 1779, 1782) sahající až do konce vlády Marie Terezie, vedená zřeteli didaktickými, a literárně historický spis *Böhmische, mährische und schlesische Schriftsteller aus dem Orden der Jesuiten* (1786). Tehdy vznikají i dvě historické monografie nesené tónem obranným, *Kaiser Karl der Vierte* (1780 a 1781 ve 2 sv.) a především *Lebensgeschichte des König Wenzeslaus* (1788—1790 ve 2 sv.), kterou kriticky omezil protireformační předsudky o době husitské. V l. 1783—1784 vydal s Dobrovským 2 sv. nejstarších latinských kronikářů českého středověku s názvem *Scriptores rerum bohemicarum*. Již r. 1775 vydal Balbínovu Obranu a r. 1777 připravil k tisku »Příhody« Vratislava z Mitrovic, ale teprve po smrti Josefa II., r. 1790, rozhodl se pracovat pro český jazyk. Svědectvím tohoto obratu, jímž začíná druhé období Pelclova tvoření, jsou jeho *Paměti* (1931). Čtení na universitě zahájil vstupní řečí r. 1793, jež patří s předmluvou k »Příhodám« Mitrovicovým k obranám jazyka, a své přednášky shrnul do mluvnického spisu *Grundsätze der böhm. Grammatik* (1795). Z tohoto nového myšlenkového hlediska vyšlo i nové zpracování českých dějin, vlastenecká *Nová kronika česká* (1791—1796 ve 3 d., díl 4., sahající do r. 1429 v rukopise), znamenající pokrok proti zpracování německému.

Frant. Faustín Procházka (* 1749 v Nové Pace; † 1809 v Praze), kněz řádu pavlánského, pak ředitel pražských gymnasií a správce universitní knihovny, vycházel jako Voigt z Balbína a ve svých latinských nebo německých dílech mísil přísné katolictví s josefinstvím. Do české literární historie náleží jeho literární dějepis, sestavený na kulturním pozadí podle staletí, *De saecularibus liberalium artium in Bohemia et Moravia fatis commentarius* (1782), a soubor studií hlavně z období humanismu *Miscellancen der böhmischen und mährischen Literatur* (1784 a 1785 ve 3 sv.). Malý smysl pro českou reformaci, vyzdvihování humanistického písemnictví a přihlížení k formální stránce knih jsou pro něho příznačné. Hlavní buditelský význam Procházkův spočívá v literárních podnicích určených lidu, v nichž vytěžil výsledky biblického a jazykového studia své doby. Toleranční osvícenství dovoľovalo a leckdy i podporovalo vydávání biblických a novozákonních textů pro lid, a tak z podnětu Marie Terezie uložil pražský arcibiskup hr. Příchovský Procházkovi a Durychovi, aby obstarali

lidové vydání Písma sv. Tak na základě textu nového vydání svatováclavské bible kriticky srovnaného s Vulgatou a hlavně po důkladné revisi jazykové vyšla *Bible česká, to jest celé Svaté Písmo* (1778—1780). Procházka sám pak práci zdokonaloval, přihlížeje i k textu řeckému a k soudobým racionalistickým výkladům Písma, po formální stránce pak k bibli Kralické, a vydal *Písmo svaté Nového zákona* (1786) a konečně *Bibli českou, to jest celé Písmo starého i nového zákona* (1801, 1805 ve 2 sv.). Potřebám vzdělávání lidu sloužil Procházka četnými vydáními starých dobrých spisů, hlavně historických nebo cestopisných, opatřených poučnými předmluvami, obsahově i jazykově přizpůsobených době i účelu. (Vydal 14 staročeských děl, mezi nimi Dalimila, Pulkavu, Prefáta a některé spisy Erasmy.)

Osvícenský jazykozpyt a Josef Dobrovský. Století XVIII. jest kolébkou studia jazykozpytného. Jazyk jest zprvu chápán jako uzavřený ve svém vývoji; proto jsou jeho jevy přesně klasifikovány, logicky rozbírány a jsou mu určována přesná pravidla, často nehistoricky nebo protihistoricky; práce slovníkářské, normalisující práce mluvnické a studie tvaroslovné jsou v převaze. Pod vlivem rousseauovského zájmu o dějinnou minulost a o lid a jeho původní řeč počíná se vyvíjeti historický a srovnávací jazykozpyt a podrobnější studium nářečí. na druhé straně však i t. zv. filosofické mluvnicetví, kterému učíní přítrž kritický a empirický smysl osvícenství. Zájem o bibli a její textovou kritiku probouzí zájem o jazyky a písma, v nichž jsou dochovány originály i překlady bible. Tím vším jest položen základ k filologii moderní, které vyrůstají dvě nové větve, filologie germánská a slovanská, a jejíž pracovní program jest rozšířen na celý život národa, pokud se obráží v písemných památkách. Filologie slovanská, povzbuzená Herderovými slovy o Slovanech a jejich budoucnosti a politickými i vojenskými úspěchy Ruska, má pro naše národní probuzení význam základní a neobyčejný. Metody vědeckého kriticizmu osvícenského bylo právě v ní nejdůsledněji použito jak ukázkami přesné drobné analýsy jazykových jevu, tak rozsáhlými díly mluvnickými. Ze slavistiky proudí do národního povědomí vědomí slovanské, které posiluje a oživuje později i českou poesii a politiku. Konečně z poznání jazyka pramení i láska k němu a péče o jeho čistotu. Osvícenská jazykověda, postavená na přísně vě-

deckých základech, učinila konec zmatkům, libovůli a úpadku, které vládly v první polovině XVIII. st. Požehnanými požadavky se stává historické chápání jazyka, porozumění usu a tradici v něm a zásada přesné spisovné řeči, obrozované mluvou lidovou. Filologický zájem přenesl se z jazykovědy i do oborů jiných, filologii blízkých, a do kruhů laických.

Zakladatelem slavistického studia v Čechách jest **Václav Fortunát Durych** (1735—1802), člen řádu pavlánského. K slovanské jazykovědě, v níž jest učitelem Dobrovského, se dostal především studiem bible. Byl vyzbrojen znalostí slovanských nářečí a jazyka staroslověnského, politického i kulturního dějepisu, a užívá je oblíbených metod své doby, ne vždy však jejího kriticismu, snažil se řešit řadu otázek z jazykových a kulturních dějin Slovanů. Nadšením pro Slovanstvo, jeho původní osvětu, starožitnost a mohutnost jeví se jako první žák Herderův a předchůdce vlastenecké romantiky. Jeho práce *De slavo-bohemica sacri codicis versione* (1777) a nedokončená, široce založená *Bibliotheca Slavica antiquissimae dialecti communis et ecclesiasticae universae Slavorum gentis* (1795, ze 7 sv. vyšel jediný) mají význam spíše podnětný.

Josef Dobrovský (1753—1829) se narodil 17. srpna 1753 v Darmotech v Uhrách jako syn českého poddůstojníka. Vystudoval gymnasium v Havlíčkově Brodě a v Klatovech a filosofii v Praze a vstoupil k jezuitům v Brně. Po zrušení řádu studoval bohosloví a byl jedenáct let vychovatelem u Nosticů. Byv vysvěcen r. 1786 na kněze, byl tři léta správcem generálního semináře na Hradisku u Olomouce. Po zrušení ústavu odešel na odpočinek, který trávil u svých šlechtických přátel v Praze a na venkově, hlavně u hr. E. Černína, u hrabat Šternberků a u svého žáka a příznivce B. Nostice na jeho panství v Chudenicích v Pošumaví. Jsa čas od času stíhán duševní chorobou. R. 1792 vykonal výzkumnou cestu do Švédska a Ruska, aby tam probádal české a slavistické památky jazykové a slovesné. Cestoval také v Bavořích, Tyrolích a sev. Itálii, vždy za účely vědeckými. Na cestě z Vídně zemřel v Brně 6. ledna 1829.

Jako typický představitel českého osvícenství a josefinství slučoval při svém neobyčejném nadání studium jazykové s dějepisným, neomezuje se při něm jen na češtinu, nýbrž objímá celou filologii slovanskou. Na nový základ postavil především historii kulturní, která mu byla jen do-

provodem dějin literárních. I v oborech, které pěstoval jenom mimochodem, jako v národopise a starožitnictví, byl vždy podnětným iniciátorem. Pracovní metoda Dobrovského byla vedena přísnou kritikou rozumovou, svádějící leckdy k hyperkriticismu, a nelitostnou analysou faktů, s níž podroboval soustavné revisi všechno dosavadní vědecké zkoumání. Na rozdíl od obrozenských nadšenců považoval české dějiny a český jazyk jen za zajímavý předmět studia, nedůvěřuje v jejich živý vývoj. Ale přece i jej uchvátil obrozenský proud, takže se zájmem sledoval české a slovanské obrození a v některých okamžicích svého stáří se pokoušel psát i česky. V těchto projevech pak pronikalo romantické nadšení české a slovanské. K mladším svým vrstevníkům, kteří namnoze vycházeli z jeho vědeckého programu, stavěl se často odmítavě, poněvadž nesouhlasil s jejich zkrašlováním české historie a s jejich nekritičností ve vědeckých otázkách.

K slovanské filologii dospěl, jako žák Durychův, studiem biblických textů, jemuž věnoval svůj první vědecký spis *Pragische Fragmente hebräischer Handschriften* (1777) a vědecké proslulosti si dobyl kritickým výkladem evangelia sv. Marka *Fragmentum evangelii s. Marci vulgo autographi* (1778). Českému a slovanskému jazykozpytu věnoval kromě četných studií tři rozsáhlá díla. V *Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache* (1809 a 1819) podal obšírný obraz českého jazyka hlavně po stránce kmenoslovné a tvaroslovné, přihlížeje stejně k jazykovým fázím historickým jako k současné řeči mluvené a k nářečím. Kdežto z tvarosloví platí některé poznatky Dobrovského dodnes, na př. rozdělení sloves do 6 tříd, výsledky jeho studia hláskoslovného brzy zastaraly pro nedostatek materiálu, s nímž pracovaly. *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris* (1822) daly základ ke studiu staroslověnštiny. Zde bylo hláskosloví sice probráno širě, ale poněvadž Dobrovský neznal památky, jež poučovaly o nosovkách a polohláskách, byly výsledky jeho práce brzy opraveny. Mylně považoval stále kyrilici za starší písmo než hlaholské, a tak i zde jej vývoj přešel. Z řady studií jazykozpytných zachovávají si dodnes platnost ty, které stanoví rozdělení a soustavu jazyků slovanských. Z nich nejdůležitější jsou studie kmenoslovné *Abhandlung über Ursprung und Bildung der slavischen insbesondere der böhmischen Sprache* (1790) a *Bildsamkeit der slavischen Sprache* (1799), srov-

návací spis *Entwurf zu einem allgemeinen Etymologicon der slavischen Sprache* [1813] a spis o třídění sloves *Slovo Slavenicum in Specie Czechicum* (1799). Zvláštního významu nabyla jeho průkopná úvaha o české prosodii, která vyšla r. 1795 v Pelclových »Grundsätze der böhmischen Sprache«; zde rozlišil Dobrovský délku od přízvuku a autoritativně rozhodl, že českému básnictví vyhovuje pouze prosodie přízvukná. Všude proniká snaha utvrditi jazykovou tradici českou odhalováním pokladů starého jazyka, zastaviti nezdravé novotaření, obohacovati češtinu jazykovým materiálem z jiných řečí slovanských, udržeti jednotu spisovné řeči české, jmenovitě proti slovenským separatistům. K rozsáhlým dílům jazykovědným řadí se jako třetí *Slovník českoněmecký* (1802 a 1821, II. díl prací Puchmajerovou a Hankovou), vynikající spolehlivostí dokladů.

Bohatých poznatků, které získal při bedlivém studiu tištěných i rukopisných památek v knihovnách a v archivech dovede použití stejně kriticky i v oboru literárního dějepisu. I zde proniká touha po vědecké pravdě, která staví českou minulost do světla správného chápání přesnými popisy, tříděním a kritickými a bibliografickými poznámkami. Vedle řady menších prací monografických a kritických jak jsou uloženy ve sbornících lessingovského posvěcení *Böhmische und mährische Literatur* (1779—1780), *Literarisches Magazin von Böhmen und Mähren* (1786 a 1787) a v bohatých slavistických sbírkách *Slavin* (1806) a *Slovak* (1815), platí to především o základním díle tohoto oboru, *Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur* (1792, přepracováním a rozšířením spisku *Geschichte der Böhmischen Sprache*, 1791), jehož nové rozmnožené vydání z r. 1818 dovedlo látku jen do r. 1526 a potlačilo buditelské tendence spisu původního. Látka staročeského písemnictví, z jejíhož zpracování proniká láska k české řeči a literatuře, překonává v duchu osvícenském názory protireformační. Na základě postaveném Dobrovským mohli pracovat Jungmann a Šafařík, jejichž předchůdcem byl Dobrovský i na poli slovesné kritiky. Drobné literárně historické stati uveřejňoval především v »Abhandlungen · Učené společnosti: nejdůležitější z nich jsou ty, které se týkají stáří staročeské bible a vlivu staroslověnského překladu na ni, který popíral, vývoje a rozdělení biblického textu a počátků českého knihtisku. Vědecké výsledky cesty na sever zhodnotil

ve spisku *Literarische Nachrichten von einer Reise nach Schweden und Russland* (1796).

Dobrovského práce v oboru historie jsou rozsahu skromnějšího, ale i ty se vyznačují původností a kritičností pramennou, za niž vděčil zčásti F. M. Pelclovi. S ním vydal i dva díly *Scriptores rerum bohemicarum*. Hlavní z historických prací je spis *Kritische Versuche die ältere böhmische Geschichte von späteren Erdichtungen zu reinigen*, obsahující pět rozprav (pátou vydal sto let po jeho smrti Flajšhans) o nejstarších historických událostech českých: *Bořivoj's Taufe* (1803), *Ludmila und Drahomír* (1807), *Wenzel und Boleslaw* (1819), *Cyryll und Method, der Slaven Apostel* (1823 s dodatkem *Mährische Legende von Cyryll und Method* 1826) a *Kritischer Versuch die Geschichte des böhmischen hlg. Abtes Prokop von späteren Erdichtungen zu reinigen* (1929). Dobrovský se snažil podvrátití názor o působení slovanské liturgie na české půdě rozborem pravosti staročeských a staroslověnských legend. Poněvadž neměl po ruce památky, jež byly objeveny později, a poněvadž byl leckde veden přílišnou skepsí, která neuznávala památky jen trochu pochybné, nepodařily se Dobrovskému důkazy a dnešní věda se přihlašuje často k názorům protichůdným. Austroslovanské názory, od nichž se po cestě na Rus odklonil ke smýšlení rusofilskému, vyložil slavnostní řečí před Leopoldem II.: *Über die Ergebenheit und Anhänglichkeit der slavischen Völker an das Erzhaus Oesterreich* (1791).

V pracích slavistických, především mluvnických přimykají se k Dobrovskému vedle Moravana, přítele Dobrovského, **Valentina Zlobického** (1743—1810), učitele češtiny na vídeňské universitě, jenž od sbírání materiálu nedospěl k uveřejňování samostatných spisů, a vedle jeho žáků Fr. M. Pelcla, J. Nejedlého a Puchmajera i K. I. Thám a F. J. Tomsa, kteří sledují spíše praktický a buditelský než vědecký cíl. **Karel Ignác Thám** (1763—1816), soukromý učitel českého jazyka v Praze, nadšeně obhajoval český jazyk, lidovým potřebám sloužil překlady divadelních her a poučnými spisky, horlivě vydával mluvnická a slovníkářská díla, ale pro nedostatek vědecké průpravy se často octl s Dobrovským v ostré polemice. Vydal vedle jiných děl mluvnických a slovníkových *Kurzgefaßte böhmische Sprachlehre* (1787) a dvoudílný *Nejnovější úplný českoněmecký slovník* (1807—1808).

František Jan Tomsa (1753—1814), úředník knihoskladu v Praze, rovněž obhájce jazyka českého, opíral se ve svých pracích o bratrovce, tvařosíovi, dějinách řeči a slovníkárství o Dobrovského.

Přímým žákem Dobrovského byl Václav Hanka, jenž však neměl přísné kritičnosti a kázně svého učitele a propadl lživědeckému romantismu, který Dobrovský přísně zavrhoval. Tímto romantismem v mládí prošel i pokračovatel Dobrovského v pracích ze slovanského jazykozpytu, církevněslovanského písemnictví a staročeského mluvnictví, P. J. Šafařík.

Pokusy o výpravnou prcu, novinářství a divadlo.

Úsilí o vytvoření lidového písemnictví a novinářství. V duchu josefinskví a osvícenství bylo šířiti výsledky vědeckého bádání a nový světový názor mezi lid. Proto učenci vedle své práce vědecké skládali drobné osvětňé spisky, popularisující jednotlivé vědecké úseky a vědecká díla upravovali pro lid a vzdělané čtenářstvo. Někteří pracovníci se omezili jen na tuto práci popularisační a osvětňou, již sloužilo také vydávání a upravování starších spisů. Sama vláda dávala podněty k překladům, úpravám a vydávání spisků z nejrůznějších oborů vědních, hospodářských, právních i bohosloveckých. Záhy se tyto osvětňé snahy šířené literaturou prohlubují a dávají základ novému českému novinářství a české novelistice lidové. Největší zásluha o to náleží klatovskému rodáku, právníku **Václavu Matěji Krameriovi** (1753—1808). Nad novinami, které vycházely s větší nebo menší pravidelností ve formě letáků, otiskujících vedle příjezdu a odjezdu dostavníků i některé zprávy úřední, měla dozor vláda, která udělovala privilegium vydávání soukromým podnikatelům. Takové privilegium získal r. 1672 knihtiskař Karel z Dobroslavína, který vydával podobně noviny do r. 1700. R. 1719 je obnovil knihtiskař Karel Rosenmüller a vycházely dvakrát týdně jako *Pražské poštovské noviny* s šestiletou přestávkou až do r. 1786. Tehdy je převzal do svého vlastnictví osvícený knihtiskař Jan Ferd. ze Schönfeldu, který byl již pět let majitelem nejstaršího pražského listu německého *Prazer Post-Zeitungen*. Hned od r. 1786 redigoval tyto *Schönfeldské cis. král. poštovské noviny* Kramerius až do r. 1789, kdy získal privilegium sám a založil vlastní *Pražské poštovské noviny*. Ty vychá-

zely (od r. 1791 s názvem *Krameriouvy c. kr. vlastenecké noviny*) až do r. 1825, kdy je dědicové Krameriovi prodali synům Bohumila Haase. V nich a v četných přílohách, z nichž vynikly zvláště *Večerní shromáždění Dobrovické obce* (1801) a noviny doplňující *Nový kalendář toleranci* (1787—1798), dobrou češtinou, názorným slohem a v duchu národním vedle úředních zpráv otiskoval zprávy z českého života kulturního a poučoval v duchu osvícenství a humanity především venkovský lid. Nejkrásnější hold josefinismu vzdal Kramerius lidovým zpracováním německé *Knihy Jozefovy* (1784), v níž je Josef II. biblickým slohem oslavován jako vzor člověka a panovníka. R. 1790 zřídil si na Starém městě tiskárnu a sklad knih, t. zv. »*Českou expedici*«; v ní podle vzoru Procházkova vydával staré české knihy (Letopisy trojanské, Mandevillovy cestopisy, Ezopovy bajky, Flaviovu Historii židovskou, Příhody Vratislava z Mitrovic, Lomnického Naučení a j.), tu překládal a zpracovával populární spisky praktické, zčešťoval romantické povídky a pohádky a spisy cestopisné (o Bruncvíkovi, Štilfridovi, Meluzině, o čarodějnicích, arabské pohádky, o Robinsonovi, objevení Ameriky, o Asii a j.).

Vedle Krameriova syna Radomila pracoval v podobném duchu, ač ne tak úspěšně, Jan Hýbl a Jan Rulík.

Jan Hýbl (1786 v České Třebové — 1834) redigoval časopis *Rozmanitosti* (1816—1822), *Hyllos* (1820—1821) a *Jindy a nyní* (1828—1832), z nichž poslední dva jsou vlastně jen českým zpracováním časopisů německých. Zde poučoval o nejrozmanitějších věcech v duchu osvícenství s oblibou z oboru přírodovědeckého a lékařského: překládal z němčiny kriminální historiky a historiky o strašidlech, aby odstraňoval víru v ně. Hýbl je prvním novočeským humoristou a tím předchůdcem Fr. Rubeše: cizím látkám dodával domácího svérázu, nevyhýbaje se často obhroublým šprýmům a jadrným výrazům. *Justynčin mistrovský kousek* otiskl z *Rozmanitostí* F. Strejček jako »první českou humoresku« (1917). I do počátků novočeského divadla zasáhl Hýbl překlady a úpravami německých her a cennou statí *Historie českého divadla od počátku až do nynějších časů* (1816).

Naděšený obránce českého jazyka. **Jan Rulík** (1744—1812), nebyl duchem původním, nýbrž překládal, kompiloval, popularisoval a shrnoval výsledky práce jiných. Literárně historický přehled literárního snažení *Věvec pocty ku po-*

ctivosti učených (1795), *Učcná Čechya* (1807—1808), dějepisná kronika ze současnosti *Kalendář historický* (1797—1810) i jeho rozpravy životopisné, cestopisné a lidově poučné jsou toho dokladem, stejně jako jeho beletrie.

S lidovým písemnictvím poučným a s počátky českého novinářství vzniká zároveň snaha o novočeskou lidovou novelistiku. I zde se zprvu překládají a zpracovávají především z němčiny knihy vyšlé již z módy a postrádající jemnějšího vkusu: rytířské románky, rodinné a mravoučné povídky, strašidelné a dobrodružné příběhy exotické. Vedle Krameria a Rulíka pokouší se o tuto nepůvodní novelistiku celá řada spisovatelů formátu menšího.

Časopisectvo a literární orgány národního obrození. Osvětové snahy osvícenství, jež daly základ i českému novinářství, umožnily i rozvoj časopisů, v nichž z počátku převládá poučující a vzdělávací ráz. Zvolna přibývá však zájem o zábavu hlavně v rouše beletristickém, později i veršovaném. V době starší romantiky přestává závislost na německých předlohách, zřetel slovanský stává se obecnějším, sem a tam se projevuje již snaha orientovati se ve vzdělanosti a slovesnosti evropské. Periodický tisk se politisuje, ale vedle něho jsou časopisy, jež se snaží sloužiti výhradně kulturním a literárním potřebám. Vlastní žurnalistika česká se počíná však teprve r. 1848.

Nejstarší české noviny, založené 1786 Janem Ferd. ze Schönfeldu, od r. 1824 zvané prostě «Pražské noviny», vycházely po opuštění Krameriem pod různým vedením dále, až je v letech 1817—1832 do značné výše pozdvihl J. Linda. Po něm se v redakci vystřídali F. B. Tomsa, F. L. Čelakovský (1834—35), J. N. Štěpánek (1835—44), F. Klučák a K. B. Štorch (1844—46). Za redakce Lindovy a Čelakovského měly význam hlavně literární, až r. 1846 v nich Havlíček položil základ k českému liberálnímu novinářství. Od polovice r. 1848 se staly oficiálním listem vládní reakce a pod různým vedením přešly 139. ročníkem do republiky. Od r. 1826 vycházela při nich beletristická příloha *Rozličnosti*, Lindou pečlivě vedená, kterou Čelakovský přezval na *Českou věchu* a učinil z ní nejpřednější beletristický list český vybraného vkusu. Po přechodném úpadku stala se Česká věcha za Havlíčka nejlepším listem kritickým a literárním a po Havlíčkově odchodu z redakce Pražských novin zanikla. Rozličnosti se staly takřka náhradou dvou časopisů z počátku českého klasicismu, Nejedlého čtvrtlet-

niku *Hlasatel český* (1806, 1807, 1808 a 1818), přinášejícího původní i přeložené příspěvky, poučné články, prózu i verše, a Hromádkových *Prvotín pěkného umění*, jež vycházely jako příloha k *C. k. vídeňským novinám* (1813—1817). Významnější než *Povídatel* (1815—1817) a *Kratochvílník* (1819—1820) jimramovského a žďárského faráře **Matěje Josefa Sychry** (1776—1830) byl čtvrtletník *Dobroslav* (1820—1822), shromažďující četné přední spisovatele školy Jungmannovy a vydávaný profesorem bohosloveckého semináře v Hradci Králové a pak děkanem chrudimským **Josefem Liboslavem Zieglerem** (1782—1846). Podobného rázu byl *Čechoslav* (1820—1825), založený **Václavem Radomilem Krameriem** (1792—1861) a řízený plytkým a plodným **Františkem B. Tomsou** (1793—1857). Nového *Čechoslava* vydával Jan Hostivít Pospíšil r. 1830 a redigoval jej J. J. Langer s přáteli v duchu slovanské vzájemnosti, ale po roce zanikl. Z Hýblova časopisu *Jindy a nyní*, po roce obnoveném J. H. Pospíšilem, vznikl časopis *Květy české*, zvaný později *Květy*; za dvojí redakce Tylovy (1834—1837 a 1841—1845) stal se oblíbeným orgánem starší romantiky, upadl za vedení Jakuba Malého a r. 1848 jej K. B. Štorch změnil v časopis politický se jménem *Květy a plody*, až v době reakce zanikl. Z řady zábavných časopisů, hledících mnohdy k lidovému vzdělání a stále častěji se zřeteli slovanskými, nebylo žádnému dopřáno delšího trvání. Především to platí o časopisech humoristických a satiristických, o něž se po stopách Havlíčkova *Šotka* daly nesmělé pokusy. Všechny přežívá jen *Lumír*, založený r. 1851 Ferdinandem Břetislavem Mikovcem, řízený po něm od r. 1862 mladým V. Hálkem do r. 1864, kdy byl změněn ve *Zlatou Prahu* a po roce zanikl. Pěstoval drobnou literární a divadelní kritiku, přinášel mnoho beletrie, především přeložené, a otiskoval se zvláštní ochotou veršované práce mladých začínajících.

Vědecký život představovaly dva vynikající časopisy: »Krok« a »Časopis českého museum«.

Krok, veřejný spis vědecký pro vzdělance národa českoslovanského, vycházel v letech 1821—1840 ve třech dílech po čtyřech částkách a při první částce dílu čtvrtého zanikl. Časopis za redakce J. Sv. Presla byl mluvčím vědecké školy Jungmannovy, která v něm pracovala ke znárodnění vědy duchem a jazykem českým. V něm našly výraz encyklopedické snahy přátel Jungmannových, přede-

vším jeho bratra Antonína, J. Sv. Presla a J. E. Purkyně. List měl převahou ráz přírodovědný, ale přinášel, především v dílu prvním, i práce z oboru jazykovědy, estetiky, prosodie, v níž byla zdůrazňována stále prosodie časoměrná, filosofie i historie. Jungmannův přímý vliv se ukazoval slovanským nadšením, jazykovým novotářstvím a novou vědeckou terminologií.

Podnět k vydávání časopisu, který by propagoval snahy Zemského musea, vyšel od Palackého, který vypracoval organizační plán pro dva časopisy, český a německý, a hr. Kašpar ze Šternberka opatřil hmotný základ. Palacký byl jmenován redaktorem obou částí a r. 1827 vyšel německý měsíčník *Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen* a český čtvrtletník *Časopis Společnosti vlasteneckého museum v Čechách*. Německý, třeba bohatěji vypravený časopis měl odběratelů stále méně, od r. 1830 vycházel jako čtvrtletník a r. 1832 zanikl úplně. Zato list český, později nazvaný *Časopis Českého museum*, prospíval za účasti starších i mladších spisovatelů a především za výborné redakce Palackého, který chtěl z něho mít středisko české literární činnosti. Vedle vědeckých článků, především z oboru literatury, jazykovědy a historie, v nichž slučoval národnostně jazykový prvek s cíli naukovými, přinášel i kritické posudky současné tvorby vědecké, literární a divadelní. R. 1837 zřekl se Palacký redakce, v níž se po něm vystříдалa řada učenců.

Pro vzdělávání českého duchovenstva byl o rok později než ČČM založen K. Vinařickým r. 1828 *Časopis českého duchovenstva*.

Počátky novočeského divadla. Od r. 1738 mělo pro divadlo nadšené obyvatelstvo Prahy stálé divadlo v Kotcích a od r. 1783 velké divadlo postavené hr. Nosticem, později nazvané Stavovské. Vkus, výběr kusů a herců i technické provádění řídily se podle Vídně: v opeře převládala vlašská opera, v činohře obhroublá fraška, hra rytířská a plačtivé drama občanské. Po nezdařeném pokusu o české představení z němčiny přeložené frašky *Kníže Honzyk* z r. 1771 došly úspěchu české hry, zařazené r. 1785 ředitelem Nostického divadla Fr. Bullou a uvedené překladem Stephaniovy veselohry *Odběhlec z lásky synovské*. Zdar povzbudil vlastence, že založili zvláštní českou společnost divadelní a zbudovali pro ni dřevěné divadlo na Koňském trhu, t. zv. **→Boudu←**, v níž 8. července 1786 zahájena byla pravidelná

představení česká Štvánovým překladem Ifflandovy *Vdččnosti a lásky k vlasti*. V »Boudě«, která od návštěvy císaře Josefa nesla název »C. k. vlastenecké divadlo české«, hrálo se až do jejího zboření r. 1789; současně se hrála česká představení vedle německých i v Růžovém dole za Poříčskou branou. V novém divadle v býv. klášteře Hyberském a později na Malé Straně těšilo se české divadlo ještě oblibě, ale od poč. 19. stol. byly české hry zanedbávány, r. 1805 za ředitele Liebicha vzaly téměř za své a r. 1809 zanikly úplně. Později se utvořily ochotnické společnosti a česká představení byla hrána na různých jevištích, o nedělních odpoledních i ve Stavovském divadle, kde je řídil Jan Nep. Štěpánek až do r. 1820, kdy byly zakázány. Teprve r. 1824, kdy se Štěpánek stal spolureditelem Stavovského divadla, nadešly českým hrám opět příznivé časy.

S české strany bylo divadelní nadšení nesmírné, ale literární výsledky tohoto nadšeného úsilí zůstaly skrovné. Uváděno bylo k nám převážně drama německé, fraškovité nebo sentimentální, jež bylo pouze česky upravováno, zkracováno, lokalisováno a namnoze i zhrubováno. Jakousi hodnotu propůjčuje těmto hrám pouze nadšení vlastenecké, které se projevilo i v několika pokusech o původní vlasteneckou hru rytířskou z českých dějin. Záslužným činem těchto ochotníků bylo uvedení Shakespeara na české jeviště a do českého písemnictví, i když se tak dalo opět prostřednictvím německým. Čin ten je spjat se jmény K. I. Tháma, jenž přeložil »Makbetha« (vyšel 1786 s nadšenou předmluvou), J. J. Tandlera, který zčeštil »Hamleta«, a Pr. Šedivého převodem »Krále Leara«. Z německých klasiků zdomácňuje u nás Schiller. Také české texty k operám jsou překládány bratry Thámy, Pr. Šedivým i A. J. Puchmajerem, takže r. 1799 vydává V. Thám »Zpěvy z nejvýbornějších 12 zpěvoher«. Záliba ve zpěvohrách vedla již v polovici XVIII. stol. na Moravě k vytvoření t. zv. »hanáckých oper«, provozovaných na zámečích a v klášteřích: byly to hry s látkami ze života lidového, s příběhy z vojny, z muzik, z posvícení, doprovázené hudbou a s textem dialektickým. Konečně do dramatického písemnictví přinášejí nové látky a podněty i hry loutkové.

Z řady velmi plodných, ale nepůvodních divadelních autorů té doby poněkud vynikli:

Václav Thám (1765—1816), doktor filosofie, policejní úředník a konečně herec dobrodružných osudů, známý i ja-

ko první veršovec novočeský. Jeho četné hry, většinou překlady oblíbených dramatiků německých, se vesměs ztratily; nadšení vzbudil původními vlasteneckými dramaty rytiřskými, jež známe také toliko z názvů: *Břetislav a Jitka* (provoz. 1786), *Vlasta a Šárka* a *Švédská vojna v Čechách*.

Prokop Šedivý (1764—1810?), pilný překladatel oblíbených spisů dramatických i novelistických a skladatel několika původních her, z nichž vynikly pokusy o pražskou frašku lokální s živými a humornými scénami lidovými: *Masné krámy, aneb Sázání do loterie* (1796) a *Pražští sládci, aneb Kubiček dostane za vyučenou* (tiskem až 1819). Zvýšení zájmu o divadlo sloužil překlad Schillerovy úvahy *Krátké pojednání o užitku, který ustavičně stojí a dobře spořádané divadlo působiti může* (1793).

Antonín Josef Zíma ze svých dvou her došel úspěchu především vlasteneckou činohrou *Oldřich a Božena* (1789), sloužící ideálům osvícenského demokratismu.

Vznik novočeského básnictví. Novočeské písemnictví veršované, které vystupuje cílevědomě teprve r. 1795 Puchmajerovým činem organizačním, mohlo navazovati vedle rozkvétající anonymní poesie prstonárodní na dvě odlišné skupiny, jež udržovaly povědomí souvislosti s vývojem starším: na náboženské a časově světské skladby lidových veršovců a na poesii veršovců učených, obnovujících látky i formy humanismu křesťansky zabarveného.

Řadu lidových samouků, stěžujících si v sarkastických verších *Selských otčenášů* na útrapy roboty a poddanství nebo oslavujících toleranční patent či blouznivě očekávajících příchod krále Marokánského, můžeme v různých krajích — jmenovitě na Slovensku — sledovati hluboko do XVII. věku. Víme, že v některých rodech se dědila tato veršovnická schopnost, která jakési individuality došla v Čechách v milíčském rychtáři **Františku Janu Vavákovovi** (1741—1816), skladateli významných Pamětí, který veršoval nejen při různých obřadech, jmenovitě svatebních, nýbrž i pod vlivem událostí politických; na Moravě pak v jaderném rektoru kojetínském **Janu Tomáši Kuzníkovi** (1716—1786), jehož hanácky psané vzpomínky na pruskou vojnu, láska k domovu a kmenová hrdost, ve verších pronikající, dlouho jeho verše udržovala mezi lidem. Vedle těchto konservativních mluvčích katolických názorů lidových

působí i toleranční »písničkáři« evangeličtí, kteří většinou parafrazují obsah starších i mladších kancionálů.

Poesie umělá, na niž mohlo novočeské básnictví navázati, měla ráz klasicisující a sahala sice přes Rosu až ke Komenskému a k Benediktu z Nudožer, ale nevykazovala vyspělejších plodů; charakterisuje ji prosodie časoměrná a látky bukolické, ovládnuté smýšlením a citěním křesťanským. O její životnosti svědčí sborníček žáků jesuity Fr. Expedita Schönfelda z r. 1775 a o 10 let mladší básnický almanach Thámův, v němž vedle skladbiček humanistických pronikalo opožděně baroko F. Kadlinského. Puchmajerova básnická škola nedbala o tuto tradici; vlivem Dobrovského odmítla časomíru a básnické vzory hledala v cizině. Anachronisticky si však vybírala z německé poesie tu, jež kvetla před vystoupením Lessingovým, nebo své vzory hledala ve stejně zpožděné vídeňské odnoži rokokového písemnictví a v současné poesii polské. Tak se u nás napodobovaly druhy v západní Evropě dávno přežilé poesie lehkomyslně smyslné, pikantně žertující, salonně pastýřské a světácky moralisující; anakreontická píseň, pijácký popěvek, drobný ironický epigram, veršovaná bajka, travestující balada, hrdinská i směšná eposej. Mnohem skrovněji se projevil směr anglicko-klopstockovský: verše Stachovy a Vojtěcha Nejedlého, jdoucí v jeho stopách, sotva pronikly na veřejnost. Teprve přebásnění Miltona Jungmannem proktestilo do naší poesie směru tomu cestu.

Po stránce formální panoval v XVIII. stol. zmatek. Učební skladatelé prodšení humanismem prohlašovali časomíru za jedině vhodný prosodický princip, aniž ji v praxi dovedli správně využít; lidoví rýmaři a písničkáři počítali neuměle a mechanicky slabiky a básníci osmdesátých let, jako Dlabáč a Stach, uvázli na směsi časomíry a počítání slabik. R. 1795 vytkl Josef Dobrovský přízvuk za výlučný princip české prosodie básnické a v tom jej sledovala první novočeská škola básnická, přes odpor několika jedinců. V praxi tato prosodie přízvučná zvítězila v XIX. stol. úplně, ač se ještě v době romantismu ozvala obhajoba časomíry, tentokrátě důmyslněji a odůvodněněji.

První pokus o novočeské veršování vznikl z popudu příležitostného: 1782 zapěl vlastivědný učenec Jan Bohumír Dlabáč pod pseudonymem Phyllobogus časoměrným rýmovaným veršem *Zpěv ke cti nejsvětějšího otce Pia VI. na slavný jeho příchod do Vídně*, vyzdobený bukolickým a

mythologickým aparátem; výsměšně osvícensky mu básní na též námět odbovověděl Václav Stach. Obě básně daly příležitost Dobrovskému, aby odsoudil podobné veršování a především časomíru. Významnější jest Dlabáčův pokus o první biblické epos v časoměrných hexametrech, *Stvoření světa*.

R. 1785 shromáždil **Václav Thám** v dvojsvazkovém almanachu uspořádaném po západním vzoru, *Básně v řeči vázané* (nově vydal V. Brtník 1916), vedle ukávek českých veršů XVII. stol., obsahujících zvláště upravenou mystiku F. Kadlinského, překlady a původní básně několika českých anakreontiků a rokokových pěvců, mezi nimiž byl sám zastoupen nejhojněji.

Skutečnou literární družinu seskupil však kolem svého almanachu o deset let později Ant. Jar. Puchmajer. Almanach *Sebrání básní a zpěvů*, uspořádaný podle německého vzoru, vyšel celkem pětkrát (1795 a 1797, pak jako *Nové básně* 1798, 1802 a 1814). Mladí básníci, mezi nimiž nejvýznamnější vedle Puchmajera byl Voj. Nejedlý a Šeb. Hněvkovský, pocházející z různých krajů českých, utvořili první názorovou uměleckou družinu. Postavili se především za estetické a prosodické názory Dobrovského, spojovalo je uvědomění vlastenecké, jazykové a slovanské a od veršovaných hříček skupiny Thámovy postoupili k umělejšímu druhu epickým i lyrickým: k ódě, popisné lyrice, veršované bajce, burleskní baladě a romanci, k eposu hrdinskému i komickému. Pokrok proti družině Thámově byl i v orientaci směřující na slovanský východ: tak bylo u nás lokalizováno zpožděné francouzsko-německo-polské rokoko básnické.

Organisátorem družiny a skutečnou literární osobností byl **Antonín Jaroslav Puchmajer** (1769—1820). Rodák z Týna nad Vltavou, byl na filosofických studiích získán pro řeči a literatury západní: Š. Hněvkovským probuzen národnostně a přiveden k Dobrovskému, obrátil se za jeho vedení k vědecké slavistice a k českému písemnictví. Vysvěcen na kněze, působil na různých místech, kněžsky i buditelsky nejúspěšněji od r. 1802 v Radnicích u Plzně. Zemřel v Praze. Literárně je osobnost Puchmajerova mnohostranná. Jako svědomitý kněz zanechal dvě sbírky osvícensky jasných a suchých kázání, jako lidový buditel několik původních i přeložených spisků hospodářských: jako vyznavač slovanského sjednocení a žák Dobrovského složil jeho

metodou ruskou mluvnicí (něm. 1820) a českoruský pravopis (1805) a vydatně Dobrovskému pomáhal v jeho pracích slovníkářských, takže II. sv. *Německo-českého slovníku* je vlastně jeho prací; napsal první mluvnicí jazyka cikánského a zlodějské hantýrky (1821) a konečně pro potřebu básníků *Rýmovník neboli slovník rýmovní* (1824).

V jádře byl Puchmajer duchem básnickým, ačkoliv potřeboval vždy popudů cizích, aby se v něm uvolňovala hravá a rozsmárná vtipnost i skutečný vzlet lyrický. Od r. 1797 působilo naň poetické rokoko polské, hl. Książnin a Karpiński, polským prostřednictvím zpracoval také hexametrem Montesquieuův *Chrást gnúdský* (1804); své vzory neparafrazoval mechanicky, nýbrž osobitě upravoval, často česky lokalisoval, rozšiřoval a kontaminoval. Pomocí svých vzorů dostával se k velkým básnickým duchům antickým a západním; podléháje vkusu doby, omezoval se však hlavně na druhy, v nichž se odrážel smyslný a koketní ráz galantního věku, povaze Puchmajerově vlastně cizí.

V původních svých básních, jež posmrtně vyšly s názvem *Fialky* (183), pěstoval vedle selanek s oblibou po polském vzoru lafontainskou bajku rozsmárného tónu a světské morálky, zpravidla česky lokalizovanou. Z hlubších a osobitějších pramenů vplynuly Puchmajerovy ódy příležitostné, náboženské a vlastenecké. Nejvýznamnější jsou náboženské, *Oda k Bohu*, *O velebnosti božské* a *Oda o velikosti božské*, na něž vedle žalmistů působili ódisté polští a ruští a v nichž se po prvé ohlásila duchová rétorická lyrika, příznačná pro český klasicismus, a vlastenecky buditelské, *Píseň na Jana Žižku z Trocnova* — první to projev rozhodného vlastenectví a neohrožený krok národnostně pochopit husitství — *Hlas Čecha* a *Na jazyk český*.

Národní buditel Puchmajerův a jeho přítel, **Šebestián Hněvkovský** (1770—1847), byl rodák žebrácký, působil v rodišti jako městský úředník, pak jako purkmistr v Poličce. Vedle běžné anakreontické písně lehkého rázu pěstoval občas baladu sentimentální (*Vnislav a Běla*), častěji humoristickou a romanci groteskní po vzoru Bürgrové, v nichž parodoval hrůzostrašné látky jarmareční: shrnuty jsou v *Básních drobných* (1820) a *Nových básních* (1841). Starosvětský svůj vtip, libující si často v drastickém přepínání a hromadění zábavných pošetilostí, uplatnil nejlépe v t. zv. komických epejích, oblíbených v XVIII. stol. a založených Tassonim a Boileauem: v *Děvině* (1805 jako epos směšno-

hrdinské a 1829 změněno jako epos romantickohrdinské) a v *Doktoru Faustovi* (1844). Bez ohlasu zůstaly osudová truchlohra *Jaromír* (1835), proti Grillparzerovi namířená tragedie *Král Otakar II.* (v rukopise) a fraška *Námluvy v Koloději* (1839). Významně zasáhl do prosodických sporů, zviřených »Počátky«, teoretickou úvahou *Zlomky o českém básnictví, zvláště pak o Prosody* (1810).

Krajan Hněvkovského, **Vojtěch Nejedlý** (1772—1844), děkan v rodném Žebráce, obrátil se od hravé lyriky k široce založeným skladbám epickým, napodobujícím jednak vlašské renesanční epiky, jednak Klopstocka, v jehož vleku stojí též dva svazky *Básní* (1833). Pět rozměrných eposů s náměty náboženskými (*Poslední soud*, 1804) nebo historickými (*Přemysl Otakar v Prusích*, 1833), naplněných mrtvou rétorikou a papírovým hrdinstvím, vyšlo opožděně a zapadlo bez povšimnutí. Proti »Počátkům« namířil polemicko-alegorickou báseň *Bohyně*, jež však za jeho života nevyšla.

K přispěvatelům Puchmajerových almanachů, do nichž přispěl i Jungmann, druží se vedle pracovníků bezvýznamných i hranický ranhojič a polyhistor **Josef Heřman Agapit Gallaš** (1756—1840), jehož *Muza moravská*, vyd. 1813 a 1825 Tomášem Fryčajem, zajímá vloženými ukázkami poesie prostonárodní; dobrušský kupec **František Vladislav Hek** (1769—1847), dávající svým didaktickým a satirickým veršům formu antikvující; hradecký rodák a sedlecký farář **Josef Miloslav Rautenkranc** (1776—1817), významnější spisy vychovatelskými a kazatelskými než hravou anakreontikou; a brněnský piarista a profesor **František Dominik Kynský** (1777—1848), horlivý překladatel klasiků a lžiklasiků antic-kých, francouzských, německých a polských. Stranou stojí

Václav Stach (1754—1831), profesor gen. semináře v Hradisku u Olomouce, později theologické fakulty v Olomouci, osobní i literární nepřítel Dobrovského. Byl typickým josefinistou a osvícencem, posměšným odpůrcem protireformace a moci církevní, theologem racionalistického směru. Přesto vydal *Nábožné písně pro katolického měšťana a sedláka* (1791), jež s Fryčajovými »Písněmi duchovními« (1788) jsou hlavním dílem katolické hymnologie v osvěcenském věku i duchu. Odpor proti Dobrovskému zapletl jej do polemických spisů veršovaných nebo verši prokládaných, namířených především proti Dobrovského teorii přízvučné prosodie; skoro všechny, na př. *Divný oučinek*

potčhu (1797 ve verších), *Kritický výklad pomatených českých gramatik* (1806) a *Harmonie a dobrozvučnost jazyka českého* (1806), zůstaly v rukopise. Původní jeho poesie, psaná špatně chápanou časomírou, jest pod silným vlivem Klopstocka, jehož *Mesiáše* prozaicky přeložil, ale nevydal. Jakýsi výbor z jeho veršů a »Divného oučinku« vydal K. I. Thám jako *Starý veršovec pro rozumnou kratochvíli* (1805).

Klasicismus.

(1815—1830.)

Povaha doby.

Po r. 1815, po pádu Napoleonově, nastává reakce proti politickým zásadám doby předchozí v duchu nového absolutismu. V Rakousku ztělesňuje tyto nové principy politické a vládní František I. a jeho kancléř Metternich. Oba odmítali jakékoliv ústavní požadavky i nároky národní a potlačovali každé svobodomyšlné, novodobé hnutí. Těžkopádná byrokracie, systém censurní a nově zřízené ministerstvo policejní byly velkou překážkou nejen kulturním stykům s cizinou, nýbrž brzdily i rozvinutí myšlenkového a literárního ruchu vnitřního, který se počal v době osvícenství slibně rozvíjet. Dozor nad školami obecnými a středními byl svěřen opět kněžím, ale i mezi nimi bylo přísně postupováno proti svobodomyšlnějším směrům.

Osvětové snahy osvícenství však pokračovaly přece zásluhou šlechty a učenců, kteří vyrůstali ze selské a měšťanské třídy a vnášeli do obrodného hnutí stále více prvků nacionálních. Šlechta se stala mecenášem učenců, umělců a spisovatelů, zakládala akademie, umělecké ústavy, musea, podporovala a sama se zúčastnila silného ruchu průmyslového. Vlastním nositelem vzdělanosti zůstávala inteligence, přicházející zdola a rychle se přizpůsobující mravem i vkusem třídám urozeným. Také literatura byla výrazem činnosti kněží, profesorů a zvl. učitelů, jejichž počet značně vzrostl rozmnožením gymnasií a doplněním šestitřídního studia dvěma roky filosofických kursů. Veliký úspěch české věci viděli vlastenci v tom, že r. 1816 a 1818 bylo povoleno vyučovati na středních školách několik hodin češtině a že čeština vůbec byla prohlášena za potřebnou pro kněze a úředníka v Čechách.

Kulturní styk s cizinou byl téměř znemožněn a Vídeň nemohla v té době poskytovat valných podnětů. Jedině z německých universit, kde studovali mladí evangelíci, přicházel k nám duch klasické a romantické filosofie, vědy a poesie, jež byly v Čechách rozvíjeny a přizpůsobovány domácím poměrům. Pro národní hnutí významný byl rozmach Ruska za vlády křesťanského snilka Alexandra I., který posiloval naděje politické i povědomí slovanské. Již Dobrovský prožil tento obrat od austroslavismu k rusofilství a Jungmann, Marek, Hanka a Čelakovský jej v tom následovali. Po myšlenkové stránce působil zápas velké náboženské a filosofické osobnosti Bolzanovy s oficiálním církevnictvím nejen ve prospěch citění náboženského a mravního, ale i jako příklad charakterní odvahy postavit se proti veřejné moci.

Celá povaha doby Františka I. nutila vzdělance, aby žili v odloučenosti od veřejnosti. Tam, v knihovnách a soukromých pracovnách, oddávali se idealismu filosofických koncepcí, křísili obrazy národní minulosti, krášlily její rysy. Tam bylo také místo pro ústřední myšlenkovou stavbu té doby, pro klasicismus, smiřující staré ideály humanistické s novými názory moderních kultur národních.

Klasicismus v evropských literaturách. Klasicismem nazýváme myšlenkový a slovesný směr v písemnictví západní i východní Evropy, který národní literatury mínil obroditi, povznést a uzákoniti v duchu ideového a uměleckého odkazu vzdělanosti staroklasické. Humanismus překonal odumírající tradice středověké a upozornil na klasické spisovatele latinské a řecké jako na vzory pro tvoření slovesné. Za renesance vniká do umělé literatury evropské duch národní, který zůstává stále smíšen s ideály antickými. Na francouzské půdě vzniká z této požehnané výměny prvků antických a moderně národních za příznivých podmínek doby Ludvíka XIV. literatura klasická. Mistrovské výtvořby autorů, jako byl Racine, Lafontaine, Molière mezi básníky, Pascal, Bossuet, Boileau mezi mysliteli, podvrátily původní přesvědčení, že se novodobá tvorba nemůže měřiti se starověkou slovesností. Zápas mezi Staromilci a Novotáři (*Querelle des Anciens et des Modernes*) přinesl jistotu, že moderní písemnictví má schopnost dosáhnout klasické dokonalosti, a zároveň přesvědčení, že jádrem klasicismu není napodobení starých literatur, nýbrž úsilí o klasičnost národní.

Francouzské tyto podněty rozvíjely se v Anglii a v Německu dvojitým směrem: podvracely jednostranné rozumářství osvícenské doby a zdůrazňovaly národní kořeny umění. Tato reakce byla zřejmě předvojem romantiky: osvobozovala cit, obraznost, nadšení; připravena pietismem, uvolňovala zdroj náboženský; předjíma iíc zásady francouzské revoluce, zdůrazňovala pocit svobody osobní i národní; dobírala se smyslu pro přírodu a nazírala novým způsobem na krajinu. V Německu měl tento klasicismus ve shodě s politickými událostmi silný živel německý obranný: větší význam měl však umělecký obrat k lidové písni, ke gotickému středověku, k Shakespeareovi; zde zvláště Herder, jehož myšlenkové kořeny tkvěly v Rousseauově naturalismu a v anglické filosofii literatury s jejím ústředním pojmem originálního genia, vykonal dílo velké, důsažné i mimo hranice jeho národa.

Německý klasicismus, připravovaný Klonstockem a Lessingem a postavený na základech Herdových, dospěl vrcholu v myšlenkovém i básnickém díle obou vůdčích duchů výmarských, Goetha a Schillera, dvou různorodých a přece svorných hlasatelů souměrně rozvité osobnosti. K nim se přidružili jednak novohumanisté, kteří za vedení filosofa a jazykovědce Viléma z Humboldtů mínili estetickým studiem antických památek vésti k pravé lidskosti a zároveň vychovávat pro skutečnou kulturu národní, jednak oba náčelníci t. zv. jenské školy, bratři Bedřich a August Vilém Schleglové, kteří kladli důraz na kulturní universalismus, obraceli zřetel k asijskému východu a zvláště si všímali ducha i umění středověku. Estetický ideál, všemi zdůrazňovaný, byl však v podstatě podřízen vyšší zásadě humanity; svrchovaná idea člověčenství spěla k všestrannému rozvíjení všech schopností tak, aby se k dokonalosti tělesné přidružila též dokonalost poznávací, mravní a umělecká; blaženost lidská závisí na harmonii všech sil. Klasicisté a po nich i romantikové se snažili dosáhnouti této harmonie stálým zdokonalováním, postupným vývojem, vedeným Prozřetelností. Se zásadou humanity a s požadavkem klasičnosti spojovali někteří, především Herder a Schiller, i heslo národnosti, které promyslili a domyslili jejich romantičtí následovníci.

Jako klasicismus německý, vrcholící na rozhraní XVIII. a XIX. stol., obsahuje i klasicismus český prvky, které jsou

příznačné pro romantismus: kult národa a jazyka, zájem o minulost, smysl pro lid a jeho poesii.

Literární klasicismus český. V českém duchovním životě vrcholí klasicismus v druhém desetiletí XIX. stol., tedy v době, kdy jej jiní evropští národové překonávají a odkládají. R. 1815 přichází do Prahy Jungmann, teoretik a vůdce českých klasicistů, rok před ním Hanka, podporující se svou družinou Jungmannovy snahy; 1817 vrací se P. J. Šafařík nasáklý klasicistickými zásadami z německých universit do Prešpurka, kde pro ně nalézá vyznavače a horlivého pracovníka ve Fr. Palackém; r. 1819 vrací se z Jeny, kde se živly romantické křížily s prvky klasicistickými, J. Kollár. Organizační snahy českých klasicistů soustřeďují se v Národním museu, založeném 1820, zvláště když tato instituce mohla vydávati časopis, řízený Fr. Palackým. Ale objevují se i samostatná díla slovesná naplněná novým duchem, která všecka předešla r. 1814 Šafaříkova »Tatranská Musa«; r. 1817 »Rukopis Královédvorský« jako ztělesnění obrazu jungmannovců o národní dávnověkosti; r. 1818 Palackého a Šafaříkovi »Počátkové českého básnictví«, teoretická rukověť nejdůslednějšího klasicismu českého; r. 1819 přepracovaná Polákova »Vznešenost přírody« nesoucí stopy slohové spolupráce Jungmannovy; r. 1820 Jungmannova »Slovesnost«, soustavná učebnice literární nauky v klasicistickém duchu. Teprve v desetiletí následujícím dochází pak k dalším a ještě výraznějším projevům tohoto směru, již plně zatím ustaveného: r. 1821 a 1824 vycházejí dvě první verše Kollárovy »Slávy dcery«; r. 1824 »Smišené básně« Čelakovského s hojnými klasicistickými dozvuky; počátkem let 20. názorově i slohově významná Polákova »Cesta do Italie«; z prací teoretických vznikají na prahu tohoto decenia studie Palackého o dějinách i základech krasovědy a r. 1827 Jungmannova zásadní stať »O klasičnosti v literatuře«. Některé slovesné výtvory, skládající samu podstatu českého klasicismu literárního, jsou z doby pozdější a přesahují mezný bod r. 1830, tak Čelakovského »Růže stolistá«, tak hrdinské a selankovité skladby Jana Hollého, tak úvahy z filosofie dějin od Palackého; nesou při tom pozdním vzniku ne jeden rys romantický.

I tvoří český směr klasicistický v l. 1815—1830 především J. Jungmann se svou školou básnickou, M. Zd. Polákem a Ant. Markem, Jan Kollár se svým následovníkem J. Hollým, Palacký a Šafařík nejen v mladistvých proje-

vech básnických a estetických, ale i ve svém životním díle učenceckém. Časově sem řadíme i družinu Hankovu s jejími staročeskými padělkami při veškerém romantickém ovzduší jejich, Čelakovský, zjev typicky přechodní, se sem staví asi polovicí svého díla. I český klasicismus má své pozdní epigony, mezi nimiž jungmannovec Karel Vinařický jest nejvýraznější.

Časové předpoklady a slovesné podmínky pro český klasicismus literární obsaženy jsou dílem v nové recepci řeckolatinšské kultury v XVIII. stol. u nás, dílem v Puchmajerově škole básnické. Vzdělanci druhé poloviny XVIII. stol., vyzbrojení studiem vědy klasicko-filologické, přiklánějí se k studiu antiky, zdůrazňujíce myslitelské a řečnické prvky její latinské složky. Horatius hoví jim jasnou a praktickou rozumovostí, Cicero eklektickým stoicismem a ideálem klásické humanity.

Spisovatelé školy Puchmajerovy, kteří prostřednictvím svých rokokových vzorů pronikali k autorům staroklasickým, mohli se opřít o překladatelskou tradici, která sahala až ke Komenskému a k Rosovi. Před rokem 1815 i po něm znali naši klasicisté, vychovaní na spisech a zásadách Ciceronových, hlavně Homéra, jehož Illiadu se pokoušeli několikrát přeložit přízvučně i časoměrně, a Vergilia, z něhož vedle Aeneidy překládají i Zpěvy pastýřské, Horatiovy ódy a epištoly i jeho poetiku, která jim namnoze určovala dráhu, řecké a latinské selanky, elegie Ovidiovy a epigramy Martialovy. Zato znalost řecké tragedie a filosofie byla nepatrná; výběr i vkus byl určován namnoze studii gymnasiálními, kam směr novohumanistický pronikal pomalu.

Vlastní literární klasicismus český se opíral většinou o německé vzory, mezi nimiž Goethe a Herder byli vzory největšími. Především Herder byl našim buditelům drahý; přejímali jeho pojetí lidové poesie, v jeho duchu formovali humanitu, která spolu s klasičností a národností znamenala jádro klasicismu, a jim posilovali i svou důvěru v budoucnost Slovanstva. Přes tento německý vliv jsou rozdily českého klasicismu od německého patrné.

V humanitě českého klasicismu pozorujeme rys pozemskosti a nedostatek živlu transcendentního a tím se liší od humanity česko-bratrské, a to i tehdy, když klasicisté evangeličtí, jako Kollár, Palacký a Šafařík, do ní odstín náboženský vnášejí. U všech v humanitě převažoval prvek

mravní nad estetickým, spekulace nad prožitkem, povaha učenecká nad prožitkem uměleckým.

Pojetí k l a s i c n o s t i se pojilo jako v Německu se slovesným universalismem. Proti mladistvým au'torům »Počátků«, kteří byli ochotni postaviti se zcela pod vliv antiky, zdůrazňoval vyzrálý Jungmann klasičnost národní, kde antika dává vzory, po případě i formy, ale látka a duch jsou vybrány z plnosti národního života. Ačkoliv nev tvořili v nejvyšších družích slovesných velkých děl, zaměřili k nejvyšším hodnotám ducha a poesie prorockým patosem a čistou duchovostí lyriky, heroickou a patriarchální selankou: učili se dívat na monumentální krajinu, na antické umění výtvarné i na mohutnou elegii minulosti. Studujíce teoreticky i historicky krasovědu a poetiku, nabyli úcty k umělecké práci básníkově, žádali inspiraci a zavrhovali improvisaci a v slovesném umění neviděli hru ani zábavu, nýbrž poslání a službu kráse i duchu. Leckdy přeceňovali formální stránku a radikalismus, s nímž »Počátkové« prohlásili prosodii časoměrnou za kritérium ceny, dokonalosti a vůbec pravé klasičnosti, neukázal se blahodárným.

V o'tázce n á r o d n o s t i neztotožnil ještě český klasicismus lid a národ, jak to činili romantikové, ani neshledával pravzor básnický v lidové písni, ačkoliv měl pro ni jemné porozumění. Mužové, kteří se k tomu odhodlali, V. Hanka a plněji F. L. Čelakovský, náleželi východiskem a důležitými úseky své činnosti ještě ke skupině českého klasicismu obrozenského.

Josef Jungmann a jeho škola literární. Osobním soustředitelem literárním byl v prvních letech XIX. stol. vedle Dobrovského a Puchmajera Jan Nejedlý, jenž mnohými rysy osvícenské a rokokové povahy náleží sice období předcházejícímu, ale přece se řadí mezi první české klasicisty, ano vykazuje i ne jeden rys romantický.

Jan Nejedlý (1776—1834), rodák ze Žebráku, pražský právník a od r. 1801 Pelclův nástupce na stoličce jazyka českého na universitě, přimyká se básnickou činností ke snahám družiny Puchmajerovy, k níž patřil i jeho starší bratr Vojtěch. Psal básně příležitostné, idylické skladby s vroucím poměrem k přírodě a milostné hříčky anakreontické. Vlastní význam Nejedlého záleží v překladech, jimiž k nám uváděl ducha antického básnictví a řečnictví i ducha novější literatury zápa loevropské. V přízvučných hexametrech přeložil I. zpěv Illiady (1802), několik Gess-

nerových Idyl, Florianův román *Numa Pompilius* (1808) a přebásnil proslulý lyrický katechismus sentimentality XVIII. stol., Youngovo *Kvílení anebo Rozjímání noční* (1820). Z činnosti na universitě vznikla *Praktische böhmische Grammatik* (1804, později ještě třikrát), zakládající se na pracích Dobrovského, ale stavějící se proti pravopisným reformám Dobrovského i proti vědeckému jazykovému neologisování.

Největší zásluhy získal si však Nejedlý jako vydavatel *Hlasatle českého*, v němž uveřejňoval nadšené články vlastenecké, obhajující český jazyk. Zde vyšla jeho vstupní řeč universitní *Akademische Antrittsrede* a jeho pojednání *O lásce k vlasti* i významná stať Jungmannova »O jazyku českém«. V jazyce a národních mravech viděl J. Nejedlý podstatu vlasti a tím se jevil předchůdcem snah Jungmannových a jeho skupiny. Záhy se však literárním snahám odcizil a stal se zkostrnatělým a neústupným konservativcem, v němž nová škola viděla zapřisáhlého odpůrce.

Když roku 1815 přesídlil dvačtyřicetiletý Josef Jungmann z Litoměřic jako profesor na akademické gymnasium do Prahy, stal se středem národního života literárního i vědeckého a zastínil i samého Dobrovského silou svého vlivu. Kdežto však Dobrovský soustředil kolem sebe výhradně ruch naukový, upoutal Jungmann i básníky; nejsou bez zájmu politického, zabýval se se svou družinou též otázkami veřejnými; všude se vyznačoval jako šťastný inspirátor a výborný duch organizační: vše, čeho se dotkl, dýše názorem vlasteneckého klasicismu a často přechází do romantiky, ačkoliv Jungmann sám v životě i v názorech byl spíše stoupencem osvícenského racionalismu.

Josef Jungmann (1773—1847) narodil se 16. července 1773 v Hudlicích u Berouna: studoval piaristické gymnasium a filosofii v Praze; vstoupil na právnickou fakultu, ale r. 1799 odešel jako učitel na gymnasium do Litoměřic, kde šestnáct let horlivě působil mezi žáky v duchu nadšeného vlastenectví. R. 1815 byl jmenován profesorem akademického gymnasia v Praze, jehož prefektem se později stal, a r. 1845 vstoupil do výslužby. Zemřel v Praze 14. listopadu 1847; jeho smrt považována byla všeobecně za neštěstí národní.

V mladších letech věnoval se Jungmann hlavně činnosti básnické a publicistické, máje stále na mysli národní obrození a zvelebení jazykové. Vynikal spíše vysokou kultu-

rou literární, jemným smyslem pro soudobé potřeby slovesné a dokonalostí formální než původností myšlenek a básnickým nadáním. Prvotiny Jungmannovy, které vycházely již v Puchmajerových almanaších (první anakreontické verše jsou z r. 1795; pokus o českou znělku *Těžké vybrání a Létaví mravenci*) mají rysy příznačné pro Jungmannovo veršování: neobyčejnou schopnost pracovat za vlivu cizí poesie a podlehnouti mu až k napodobení a lehkost v zacházení s umělými formami. Bánil anakreontické milostné hříčky, veřejné a památné události oslavoval ódami složitých rýmů, pokoušel se o vlasteneckou romanci (*Oldřich a Božena*) a historickou báseň epickou (*Zuzanna*). Napodoboval cizí metra a proti zásadám Dobrovského veršoval časomírou, kterou hájil pomocí svých mladších přátel i teoreticky.

To vše opravňovalo, ano určovalo Jungmanna k tomu, aby se stal znamenitým překladatelem. Na rozdíl od básnění původního řídila se jeho činnost překladatelská podle určitého, důmyslného plánu: vybíral si vždy taková díla, jež by písemnictví českému mohla dáti nové podněty a otevřítí nové obzory. Pro drobnější překlady volil ukázky z antiky (Horatius, řecká antologie); ze starší poesie anglické přeložil Goldsmithova Poustevníka, Grayovu Elegii na hrobkách veských, z Popa na př. Lazebnici a ódu Mešiáš; z moderního básnictví německého Bürgerovu Lenoru, z Goetha Mignon (Píseň milostničky), Čarodějnického učedníka, Zpěv duchů nad vodami a později Umrličí tanec, z Schillera Radost, Rukavičku a Píseň o zvonu, ukázky z Klopstocka a Herdera; i z básnictví ruského přeložil ukázkou (Poslání Karamzina K.). Vrcholem překladatelského umění Jungmannova jsou převody tří rozsáhlých a slavných děl světové poesie: r. 1805 vydal Chateaubriandovu *Atalu aneb lásku dvou divochů na poušti ve vzletné próze, místy až rytmičné*; r. 1811 překlad Miltonova *Ztracného ráje* v šestistopých přízvučných trochejích; r. 1841 přinesly Drobné spisy přebásnění Goethova *Heřmana a Doroty* v časoměrných hexametrech. Překlady samy i jejich úvody svědčí o jemném vkusu, širokém rozhledu a neobyčejné schopnosti proniknouti do podstaty děl tak odlišných, ale i o důraze na správnost a věrnost jazykovou, které převyšují hutnost výrazu, melodii a barvitost slohu. Vliv těchto překladů byl také především formální, neboť Jungmann v nich vytvořil novou básnickou mluvu českou, pro kterou

obnovoval zapomenuté výrazy archaické, vybíral výrazy hotové z příbuzných řečí slovanských, hlavně z polštiny a ruštiny, a sám tvořil slova nová. Většina slov jím uvedených se v básnické řeči české ujala přes odpor starších učenců, i samého Dobrovského. Prozaický nevydaný převod staroruské památky *Slovo o pluku Igorově* byl pořízen s hlediska romantismu, s něhož se český učený překladatel dívá na dílo jako na výtvor jednoho »z básnických věstců slovanských«.

Jungmannova pojednání publicistická, která vycházela v »Hlasateli českém«, v »Prvotínách pěkných umění«, v »Kroku« a »Časopisu českého musea«, vztahovala se hlavně k propagaci vlastenecké. Mezi nimi vyniká především »dvojí rozmlouvání« *O jazyku českém* (v Hlasateli 1806), v němž jest obsažen téměř celý národně-buditelský program Jungmannův a jeho školy, silně herderovsky zabarvený. Národnost chápe jako zvláštní projev humanity a její podstatu hledá v jazyce, hlásá nutnost národního obrození, opíraje se i o důvody politické a o vědomí slovanské. Zde je základ pozdějšího Jungmannova panslavismu, který blouzní o všeslovanské řeči a politicky kolísá mezi austroslavismem a rusofilstvím. Podkladem veškeré publicistické i vědecké činnosti Jungmannovy jsou snahy jazykové. V protikladu k Dobrovskému usiloval Jungmann o vědu znárodněnou v nejširším rozsahu, psanou česky. O uskutečnění tohoto programu pracoval jako vědecký organisátor i jako samostatný pracovník.

Ve třech velkých dílech, jež v tomto oboru vydal, setkával se Jungmann opětovně s pracovními obory, s materiálem, s metodami a názory Dobrovského, a to větším dílem nesouhlasně, ba polemicky. Neměl přísného, neústupného smyslu pro pravdu vědeckou, jímž Dobrovský vynikal; nevládl břitkým, jasným criticismem Dobrovského, ani jeho objektivním věcným klidem při podávání a výkladu látky; vynikal nad něj však romantickým pochopením dějin a vývoje vůbec, vybraným porozuměním pro poesii a umění, nadšením národnostním i vřelostí výkladu. Tak jeho díla, kromě »Slovníku«, mají větší hodnotu národní a buditelskou než vědeckou a působila mocněji na básníky a vlastence než na odborné učence.

Slovesnost aneb Zbírka příkladů s krátkým pojednáním o slohu (1820, úplně přepracovaná 1845 a 1846) vznikla vlastně z podnětu příležitostného, když r. 1817 povolila

vláda, jen na krátko, vyučovati češtině na českých gymnasiích. První část obsahuje teoretické výklady o stylistice a poetice s nově tvořeným názvoslovím zčeštěným podle německých vzorů, část druhá pak hojnost příkladů z novočeského i jinoslavanského básnictví. V »Slovesnosti« — podobně jako ve významné stati *O klasičnosti v literatuře* (1827) — proniká Jungmannovo úsilí o formální i obsahovou dokonalost českého básnictví; vidí pravou klasičnost v souhlase obsahu i formy, nikoliv snad v napodobování literatur antických, proti nimž uznává svéprávnost písemnictví moderního, tím cennějšího, čím osobitějšího národně; silně zdůrazňoval jak závažnost ideovou, tak ryzost jazykovou.

Od r. 1805 sbíraný materiál knihopisný a literárně historický seřadil a spořádal podle vzoru Poláka Lindeho r. 1825, kdy vyšla jeho *Historie literatury české anebo Soustavný přehled spisů českých, s krátkou historií národu, osvědčení a jazyka* (1849 vydal V. V. Tomek vydání přepracované a rozšířené do r. 1846). Tak jako Dobrovského »Geschichte« je to »vlastně jen knihopisný seznam všech známých spisů českých postupem časovým seřazených a biografický seznam spisovatelů pořádkem abecedním«. Historický ráz mají dějepisně politické a kulturní skizzy a jazykové přehledy, které předcházejí každému období. V nich dal Jungmann průchod celé své vlastenecké romantice: zde proniká chvála jazyka a národnosti, protináboženský liberalismus, fantastické líčení a vymýšlení dalekého pravěku, záliba v pověstech a básnických dílech na nich se zakládajících, jako vůbec meze historické pravdy a věcného zkoumání jsou namnoze překročeny. Dobrovský knihu posoudil přísně, Palacký shovívavě, ale čtvrt století nemohlo se české písemnictví vykázati ničím, co by se rovnalo této zvláštní směsi vědecké píle a vlasteneckého romantismu. Pokračování a mechanické doplňování našla Jungmannova »Historie« v *Ouplném literaturním létopise* (1839) **Josefa Václava Justina Michla** (1810—1862), v »Dodavkách a dodatcích k Jungmannově Historii literatury české« (2 sv. 1869 a 1871) od I. J. Hanuše a v »Dějínách řeči a literatury české« (od r. 1858 několikrát) od A. V. Šembery.

Životní dílo Jungmannovo vrcholí však v jeho »Slovníku«. Od r. 1800 sbíral Jungmann doplňky k slovníku Tomsovu, a když ztroskotal plán postoupiti materiál Palkovičovi a později spolupráce s Puchmajerem, rozhodl se r. 1815 pracovati sám s podporou četných přátel, zvláště A. Marka.

Slovníky Tomsův, Dobrovského, Veleslavínův a Rosův byly mu východiskem. Materiál, jemuž sloužily vedle slovníků i výpisky ze starších knih, pořizované Jungmannovými druhy i přáteli Dobrovského, a příspěvky dialektické z nej-různějších končin, srovnal Jungmann podle velkého slovníkáře polského Lindeho abecedně a vykládal překladem německým. Odchází do Prahy, nesl si látku zpracovanou po heslo dlouhočekanlivý a zhruba ji dokončil r. 1833. V říjnu r. 1835 vyšel nákladem »Matice české« I. svazek *Slovníku česko-německého*, obsahující hesla A—J; další svazky následovaly vždy po roce, takže svazek V. vyšel r. 1839. Jungmannův »Slovník českoněmecký« jest uskutečněním vysokého programu, který veškeré české práci slovníkářské vytýčil r. 1779 Dobrovský: není dílem normalisujícím, nýbrž vědecky popisujícím a případně vykládajícím češtinu ve všech fázích jejího vývoje, se stálým vědomím, že jest to jazyk živý, a se soustavným zřetelem k ostatním jazykům slovanským. Opíraje se o podrobnou znalost veškeré předběžné práce slovníkářské a o důkladné poznání starých památek, máje po ruce hojně dialektologické snůšky, ale především vynikaje gramatickou prupravou, získanou u Dobrovského, velikou sčítlostí a jemným smyslem jazykovým, vytvořil Jungmann dílo tak rozsáhlé a monumentální, jaké u jiných národů vytvářely celé akademie. Některé nedostatky zanikají mezi četnými přednostmi díla, v němž obrozený národ spatřoval společný důkaz zdatnosti české vědy i životní síly národní.

Jungmann zamýšlel doplniti abecedně seřazený slovník ukazovatelem etymologickým; v práci tu se uvázal F. L. Čelakovský, ale přípravy k ní zůstaly v rukopise. Zato vydal F. L. Čelakovský *Dodatky ke Slovníku Josefa Jungmanna* (1851). Samostatné přepracování a především rozmnožení Jungmannova »Slovníku« jest Fr. Š. Kotta *Česko-německý slovník, zvláště gramaticko-fraseologický* (VII dílů, 1878—1893). Nedokončený Gebauerův *Slovník staročeský* buduje na základech samostatných, jak toho žádal staročeský materiál a pokroky českého mluvnictví. Jungmannův »Slovník« v nové době nahrazují, ale zároveň z něho vycházejí, Vášův a Trávníčkův *Slovník jazyka českého, pravopisný, kulturní a fraseologický* (1937, 1941) a především velký, do osmi svazků rozvržený *Příruční slovník jazyka českého*, vydávaný od r. 1935 III. třídou České akademie.

Osobní názory Jungmannovy, kolísající mezi voltairovským osvícenstvím a citovou romantikou, vysvítají z jeho *Zápisů*, vedených od r. 1845, a z jeho četné korespondence, z níž nejdůležitější jsou dopisy A. Markovi a J. Kollárovi.

Osobností Jungmannovy nelze vystihnouti jedinou formulí. Jako vědecký pracovník, jako literární organisátor, jako všestranný spolutvůrce novodobé české literatury, jako buditel národní stojí Jungmann velmi vysoko. Stísněné a nejisté ovzduší reakční doby, spor staré generace Dobrovského s novým pokolením vlasteneckých romantiků vypěstily v složité duši Jungmannově nedůvěřivé opatrnickví a příkré stranictví, rysy to, jež se odrážejí od skvělých vlastností jeho povahy: nadšené obětavosti, neúporné pracovitosti, nezištné lásky k národu, k jazyku, k literatuře, rozhodné svobodomyšlnosti a horoucího nadšení pro velikost Slovanstva.

Jungmannovou školou nazýváme osobní přátele Jungmannovy, shodující se s ním v zásadách i v literárních snahách, zvláště ve sklonech klasicistických; jsou to Antonín Marek a Matěj Milota Zdirad Polák, k nimž se druží Jungmannovi spolupracovníci vědečtí, Jan Svatopluk Presl, Jan E. Purkyně a s nimi souvisící Vojtěch Sedláček. Stranou stojí Václav Hanka s Václavem Aloisem Svobodou a Josefem Lindou, kteří společně pracují na podvržených památkách.

Přední z básnické školy, **Antonín Marek** (1785—1877), se narodil v Turnově, na studiích filosofických v Praze se stal stoupencem snah osvětských, v semináři v Litoměřicích, kde uzavřel životní přátelství s Jungmannem, se probudil k nadšení vlasteneckému a slovanskému. Jako kněz působil v severovýchodních Čechách, jmenovitě v Libuni na Jičínsku. Zemřel na odpočinku na Smíchově. Ant. Marek byl nejdůvěrnějším přítelem a pomocníkem Jungmannovým a jeho ne rozsáhlá, ale významná činnost básnická, publicistická i vědecká nese stopy působení tendencí Jungmannových. Svou činnost zahájil jako básník ódou *Má vlast* (v *Hlasateli* 1807); jeho formálně dokonalým, ale těžkopádným ódám, elegiím a heroidám přízvukným i časoměrným chybí vlastní posvěcení básnické, které nahrazuje rétorickou výmluvností. Významné jsou však svým přesvědčením osvětským, propracovanou ideou slovanskou se sklonem k ruskému východu, svým citovým rozhorlením nad politickou mdlobou národa i Slovanstva; možno v nich hledat průpravu ke

Kollárově »Slávy dceři«. Velká schopnost formální, poetický vkus a smysl pro hodnoty jazykové ukazují Markovy překlady, hlavně heroid Ovidiových a balad i romanci Schillerových. Osvědčil se i jako překladatel ze Shakespeara (Omylové) a německého povídkáře van der Velda. V oboru naukovém patřil Marek k přispěvatelům *Kroka* a k nejhorlivějším sběratelům materiálu pro Jungmannův *Slovník*; sám zpracoval podle německých vzorů *Logiku nebo Umnici* (1820), kterou později rozšířil o základní filosofii a metafysiku (1844). Byl stoupencem směle neologie a zaváděl k nám slova z jazyků slovanských, hlavně z ruštiny, nebo tvořil pod jejich vlivem slova nová.

Matěj Milota Zdirad Polák (1788—1856) se narodil v Zásnukách, vstoupil jako dobrovolník do vojska, kde dosáhl vysokých hodností. Byl profesorem na vojenské akademii v Novém Městě u Vídně, kde odcizen národu zemřel. Za válek proti Napoleonovi prošel Francií a Itálií, jež měla vliv i na jeho činnost literární. K básnické činnosti českým jazykem byl Polák probuzen Jos. Liboslavem Zieglerem za svého pobytu v Dobrušce. Po způsobu anglické a německé popisné filosofické poesie XVIII. věku složil své nejvýznamnější dílo básnické *Vznešenost přirozenosti* (1813 v »Prvotínách«), jež vyšlo r. 1819 přepracováno a revidováno jazykově, básnicky i prosodicky Jungmannem jako *Vznešenost přírody*. Lyrickoepická báseň o šesti zpěvech s časoměrným »provodem« ličí osmistopným rýmovaným trochejem zpola básnicky, zpola učenecky přírodu, mísí chvalozpěvy na Tvůrce s deistickými úvahami o zákonitosti vesmíru a postavení člověka v něm. Báseň je významná po stránce formální, v níž se snaží jak neologismy, tak odvažnými složeninami o souhlas rytmiky a výrazu; svým přetíženým slohem perifrastickým i svou paletičností rozkřídil Polák již r. 1813 naše básnictví k úkolům, jež přesahovaly možnosti školy Puchmajerovy. Ostatní veršované skladby Polákovy, obsahující skladby reflexivní, rané ohlasy lidové poesie a překlady, zůstaly většinou za jeho života nevydány. Značnou literární i kulturní hodnotu má Poláková *Cesta do Itálie* (1820—22), první novočeský cestopis s četnými vložkami básnickými. Svěží tento »drožník«, obsahující četné prvky romantické, vyznačuje se citovými popisy přírody, bystrým pozorováním lidu a jeho života, smyslem pro historickou, kulturní a uměleckou minulost země.

Vědecká škola Jungmannova se shromažďovala kolem časopisu *Krok* (1821—1840); náleželi k ní vedle Antónína Marka a Jungmannova bratra Antonína (1775—1854), spoluvůrce české terminologie lékařské a nadšeného ochotníka v indologii a slovanském bájesloví, bratří Preslové, J. E. Purkyně a V. Sedláček.

Jan Svatopluk Presl (1791—1849), proslulý odborník botanický, profesor přírodopisu na universitě pražské, veden tendencí Jungmannovou o znárodnění české vědy, usiloval o polyhistorické a encyklopedické zpracování nauk přírodních česky. V tomto smyslu vydával vědecky významná a národně památná díla z oboru rostlinopisu, živočichopisu, nerostopisu, chemie a technologie, k nimž někdy kreslil sám pěkné obrazy.

Jan Ev. Purkyně (1787—1869) narodil se v Libochovicích, oddal se studiu fyziologie, jejímž profesorem se stal nejprve ve Vratislavi, později v Praze. Zemřel obtížen věkem i vědeckými hodnotami v Praze. V drobných studiích vědeckých jest geniálním zakladatelem fyziologie pokusné. Přimkl se k snahám Jungmannovým o znárodnění české vědy, účastnil se založení časopisu »Krok«, do něhož přispíval, a ve stáří stál i při založení »Časopisu českých lékařů«. Jsa znalcem poesie světové a především ctitelem básnictví klasického (Goethe byl jeho osobním přítelem), zabýval se hojně překladatelstvím. Přeložil lyriku Schillerovu a pracoval o překladu Tassova *Osvobozeného Jerusaléma*. Rovněž se zasloužil o české písemnictví hojnými referáty o nových významných spisech českých v časopisech cizích. Purkyně byl duch hluboce filosoficky založený, jenž v duchu romantického věku hloubal o záhadách bytí a poznání směrem filosofie přírodní.

Vojtěch Sedláček (1785—1836), profesor matematiky, vedle odborné práce v oboru matematiky a fyziky, kde vytvořil české názvosloví fyzické, psal oslavné básně a prózu, prodšenou plzeňským vlastenectvím.

Hankova družina a podvrhy rukopisné. K vánocům r. 1814 vrátil se z Vídně do Prahy triadvacetiletý žák Dobrovského Václav Hanka. Vliv Kopitarův, mladší romantiky německé a Vuka Karadžiče přivedl jej k lidovému básnictví, které první u nás doporučel sbírat i napodobiti, pod jejich vlivem si zamiloval umělé ohlasy domněle starobylých skladeb, jaké se již v XVIII. stol. vynořovaly hlavně v An-

glii, a pochopil plně význam jak básnictví, tak filologie pro stužení kulturních svazků mezi národy slovanskými.

Václav Hanka (1791—1861) se narodil v Hořiněvsi u Dvořáků; studoval v Hradci Králové, v Praze a ve Vídni. Žák Dobrovského, přijal od něho životní program filologický a slavistický, který byl ve Vídni zesílen působením Kopitarovým. Po návratu do Prahy přilnul k Jungmannovi a hájil jeho novotářské zásady. Vlivem Dobrovského se stal kustodem sbírek musejních, později knihovníkem. Udržuje rozsáhlé styky se spisovateli a učiteli slovanskými, hlavně ruskými, jsa důvěrníkem ruské vlády v Praze. Prozářen slávou »objevitele« domněle staročeských Rukopisů, zaujímal významné místo společenské až do své smrti. Hanka byl člověk nespolehlivý, ješitný, nakloněný k intrikám; vynikal schopností organizační a zvláštním darem obratné mystifikace, s níž oklamal i znalce; pro slovanskou vzájemnost, zvláště ve směru rusofilském mnoho vykonal. Jako básník původně anakreontický uvedl do české lyriky t. zv. ohlasy, a to písní národních i jinოსlovanských. Jeho několikrát vydané *Písně* (1819) vyznačují se prostotou a zpěvností («Moravo, Moravo» a »Vystavím si pěknou chaloupku« byly zhudebněny a znárodněly). Jako básnický, ne vždy spolehlivý překladatel vydal výběr z Vukovy sbírky *Prostonárodní Srbská Muza do Čech převedená* (1817), Gessnerovy *Idylly* (1819) a *Slovo o pluku Igorově* (1821). Nechvalně proslul nedbalostí jako vydavatel řady staročeských a staroslověnských památek, z nichž významné je první novočeské vydání Husovy »Dcerky«. V těchto vydáních Hanka mnohdy starý text měnil, opravoval mladší tvary na starší a někdy i části připisoval. Těže z vědomostí nabytých u Dobrovského, publikoval Hanka hojně v oboru mluvnictví: *Mluvnici českou* vydal třikrát, staroslověnskou, ruskou a polskou dvakrát. Hlavní básnická, vydavatelská a gramatická činnost Hankova soustředila se kolem rukopisných padělků.

Josef Linda (1789 neb 1792—1834), rodák z Nových Mitrovic, studoval po skončení filosofie v Praze práva, ale nedokončil je. Nemoha naléztí pevného zaměstnání, oddal se zcela literatuře a novinářství, podlehl přepracování, nouzi a souchotinám. Důvěrně se přimkl k Hankovi a Svobodovi a jako první skutečný romantik rodem a vzděláním, pod vlivem Jungmannových překladů a mystifikující bardské poesie Ossianovy složil historicko-mytický román

Záře nad pohanstvem (1818), nejuplněji to paralelně k epickým básním rukopisu Královédvorského a Zelenohorského. Melodičnost, pokusy o básnický výraz a častá opravdu básnické obrazy činí toto dílo, slabé epickou stavbou, významným ve vývoji české prózy. Romantická historická hra *Jaroslav Šternberg v boji proti Tatarům* (1823) náleží látkou i prameny do téhož okruhu a svědčí i o studiu Shakespeara, z něhož Linda překládal ukázky. Významný byl Linda jako novinář v Schönfeldovských »Pražských novinách«, především jako redaktor jejich přílohy »Rozličnosti«, v nichž šířil národní a slovanské uvědomění.

Václav Alois Svoboda podle rodiště Navarova zval se Navarovský (1791—1849). Ani on nedostudoval práva a stal se gymnasijským profesorem, od r. 1821 na malostranském gymnasiu v Praze. Nadšený vlastenec a protinapoleonský radikál, změnil postupem úřední dráhy přesvědčení a stal se velebitelem církve a reakce a národnostně ochabl. V době přátelství s Hankou napsal několik zdařilých ód a básní epických dějinného nebo legendárního podkladu. Později hojně překládal, především ze Schillera. Nejvýznamnější jest jeho překlad Rukopisů do němčiny. Některé původní české a německé a do němčiny přeložené básně historické, legendy a balady vydal Hanka jako *České zpěvy historické, Böhmische historische Gesänge* (1826).

O b e c n á c h a r a k t e r i s t i k a p a d ě l k ů r u k o p i s n ý c h. V souhlase s pronikajícími názory romantickými měli stoupenci Jungmannovi, především Hanka, Linda a Svoboda, zálibu v starobylé poesii národní, byli nadšeni pro původní epiku, jež opěvovala starodávnost českou, pokud zachovávala v názorech, mravech a v jazyce všeslovanskou jednotu životní. Poněvadž staročeské básnictví nevykazovalo takových památek, kterými se však honosilo básnictví staroněmecké a starořecké, umínili si čeští romantikové, povzbuzeni příkladem proslulých falsifikátorů anglických z XVIII. věku, vytvořití taková díla a vydávati je za díla starožitná. Neubránili se však tomu, aby do svých domněle středověkých výtvorů nevnesli ducha novodobého, zvláště protiněmecký nacionalismus, kult národního bohatýra, kterému kráčí po boku pěvec bohy nadaný a žena plná něhy, i moderní smysl pro krajinu heroickou a monumentální. Nebyli jen nadanými poety a pabásniteli, nýbrž i vzdělanými slovanskými filology, historiky, starožitníky a stvořili zvláštní, na první pohled věrnou staročestinu. Některé z památek měly

hodnotu básnickou a také působily vlivně na rozvoj literární a národní; jiné, rozsahu menšího nebo naukového, měly účel filologicky historický, snažíce se posunovati vývoj jazyka a vzdělanosti české do daleké minulosti.

R. 1816 objevil Linda sedmnáctiveršovou píseň, apostrofoující Vyšehrad a nazývanou proto *Píseň Vyšehradská*; přisuzována byla XIII. stol. R. 1818 byla objevena *Milostná píseň krále Václava*, kterou Hanka přeložil z němčiny do domnělé staré češtiny XIII. věku. R. 1828 objevil Hanka meziřádkový překlad Evangelia sv. Jana a kladl jej do XI. stol., ale Dobrovský podvrh hned zjistil. Současně rozmnožil skutečné staré glosy v slovníku »*Mater verborum*«, které měly dokazovat vysokou kulturu starých Čechů. Poslední padělek Hankův z r. 1849 nedovedl již vzbuditi důvěru ani u stoupců a ctitelů Hankových.

Dne 16. září 1817 »nalezl« Hanka ve sklepení chrámu v Králové Dvoře 12 celých pergamenových lístků malého formátu a 2 nesouvislé proužky, podle nadpisů zbytek rozsáhlého rukopisného kodexu, a to 25.—28. kapitolu jeho III. knihy; rukopis vydával se písmem za památku XIII. věku a obsahoval osm skladeb epických a dvě milostně lyrické. Jsou to podle pořadí rukopisného a podle běžného pojmenování tyto skladby:

I. Skladby epické:

1. *Oldřich a Boleslav* (neúplné) líčí v 61 desítislabičných verších vyhnání Poláků z Prahy od statečných Čechů za vedení Oldřichova a Jaromírova r. 1004.

2. *Beneš Heřmanův aneb O pobití Sasikův* opěvuje v 19 čtyřveršových strofách historicky sotva doložený boj Beneše Heřmanova a lidu selského pod »Hrubú skálu« se Sasy, kteří za nepřítomnosti krále vtrhli do Čech (snad r. 1203).

3. *Jaroslav aneb O velkých bojích křesťanů s Tatary* předvádí ve 289 desítislabičných verších vítězství Moravanů pod Jaroslavem nad Tatary. Hlavní děj se klade pod Hostýn a jest myšlen k r. 1241.

4. *Čestmír aneb O víceství nad Vlaslavem* ve 245 verších dílem ve strofách, dílem v desítislabičných verších vypravuje o hrdinských činech Neklanova vojevůdce Čestmíra nad odbojným knížetem luckým Vlaslavem; děj odkazuje k pohanskému dávnověku, asi kol r. 800.

5. *Ludiše a Lubor aneb O slavném sedání* v 136 osmislabičných bezbarvých verších popisuje rytířské klání na hradech knížete zálabského; vítěz v turnaji Lubor ověnčen jest rukou dcery knížecí Ludiše.

6. *Záboj*, úhrnem 260 veršů částečně volných, částečně desítislabičných, velebí vítězné boje hrdinů Záboje a Slavoje nad cizáckým vetřelcem Ludkem: příběh historicky nejasný náležel by do nejstaršího dávnověku českého.

7. *Zbyhoň*, lyrickoepická píseň o 53 verších dvanáctislabičných, důsledně provedeným paralelismem jinocha a holuba velebí milence, jenž vytrhl svou dívku ze zajetí násilníka Zbyhoně.

8. *Jelen*, opět lyrickoepická skladba o 35 verších; paralelismem mezi osudem jinochovým a jelenovým jest živě vyličen skon hrdiny rukou zákeřného vraha.

II. Skladby lyrické jsou nerýmované, vesměs námětů milostných: převládá v nich elegický tón, který žádá, aby chom si představovali, že písně byly zpívány dívkou. Jsou většinou stroficky členěné: Kytice, Jahody, Růže, Žežulice, Opuštěná a Skřivánek.

Tento namnoze zlomkovitý padělek nazývá se podle svého naleziště již od prvního vydání Hankova z r. 1819 Rukopisem Královédvorským (RK).

V listopadu r. 1819 obdržel hrabě Kolovrat, nejvyšší purkrabí, pro právě založené Národní museum anonymní zásilku čtyř rukopisných listů, které Hanka a Jungmann rozluštili a určili jako památku IX. stol. Obsahovala dva zlomky, *Libušin soud* a *Sněmy*, psané desítislabičným veršem. Nazývala se podle většího zlomku *Libušin soud*, později podle naleziště Rukopis Zelenohorský (RZ). Vedle epického děje, jehož středem jest spor rozvaděných bratří Chrudoše a Šfáhlava o dědictví otcovské a rozhodnutí jeho před soudnou stolicí Libušinou, jest hlavním obsahem »Libušina soudu« podrobné a živé líčení právních zvyků staročeské doby pohanské, kterou písmem i líčením skladatel promítal asi do IX. věku.

Vznik, původcové a prameny RK a RZ. Oba rukopisy jsou dílem básnické družiny Hankovy a snad i Jungmann a Ant. Marek byli zasvěceni do podniku. Dnešní stav bádání o Rukopisech došel asi těchto výsledků: Od Hanky pochází patrně písmo RK a stará čeština obou památek, z nichž i ony části, kterých sám nesložil, převlékal v roucho staročeské a sváděl do formy veršové; při tom hleděl

zejména v RZ dosáhnouti češtiny co možná starobylé a užíval hojně výrazů z ruštiny a staroslověnštiny. Básnický se zúčastnil Hanka Rukopisů lyrickými čísly, které se vesměs přimykají jednak k jeho písním původním, jednak k jeho podrobnému studiu ruské a srbské poesie lidové. Naproti tomu ukazují Lindova »Záře nad pohanstvem« i menší práce jeho, že jejich autor byl původcem epických skladeb RKZ, a to tak, že jím byly složeny v nové češtině rytmičkou prózou a staročeskou jejich úpravu po stránce jazykové i paleografické provedl Hanka. O V. A. Svobodovi lze toliko říci, že byl do tajemství zasvěcen a že měl účast na redakci.

Hlavním látkovým zdrojem byla skladatelům Hájkova kronika; některé reminiscence vzaty jsou ze staročeských památek do té doby známých; patrný je i vliv národní poesie ruské a srbské, ale i památek epiky cizí, na př. Homéra a Tassa; zejména však četba obou Jungmannových slavných překladů »Ataly« a »Ztraceného ráje« a Chateaubriandových »Mučedníků« zanechala znatelné stopy v Rukopisech; ani nadšení válek proti Napoleonovi nezůstalo bez vlivu na bohatýrskou tu epiku. Básnický jazyk RKZ hlásí se zřetelně jako básnická řeč školy romantické a jest inspirován namnoze dikcí Chateaubriandovou a Ossianovou. Méně složitá otázka je po pramenech lyrických částí RK; jsou to vesměs »ohlasy« národních písní ruských, které Hanka pěstoval ve svých básnických sbírkách.

Od I. vydání RK 1819 zároveň s německým překladem Svobodovým a od vydání obou Rukopisů r. 1829, opět s překlady Svobodovými, byly tyto domnělé památky velmi často vydávány a byly přeloženy nejen do všech jazyků slovanských, nýbrž i do hlavních jazyků západních.

V ý z n a m a v l i v R K Z. »Objevením« a uveřejněním domněle staročeských památek se splnila dvojí touha českých romantiků. Jednak získány obsáhlé památky, podávající velmi podrobné svědectví o pradávných údobích české řeči, historie a vzdělanosti, jednak doloženo vysoké umění básnické našich předků v šeré dávnověkosti: tím bylo mocně posíleno národní vědomí: kromě toho hověly RKZ po všech stránkách všeobecným představám romantické vědy. Dokud byly památky ty pokládány za skutečně starožitné, byly velebeny ve všech těchto směrech a bylo z nich hojně čerpáno. Věda jazyková (Dobrovský, Jungmann, Šafařík), dějepisná (Šafařík, Palacký), právní (H. Jireček, V.

Brandl) a mytologická stavěly na jejich vratkých předpokladech svá bádání, a to nejen u nás, nýbrž i na slovan-ském východě. Básnictví osvojilo si jejich dikci, obrazy, přírodní smysl, mytologii, techniku poetickou, ač lze říci, že přímý jejich vliv zůstal za doby obrozenské omezen (s výjimkou začátků Máchových) spíše na epigony než na tvůrčí duchy básnické; až pozdní romantik Zeyer sáhl opět k nim pro plodnou inspiraci své bohatýrské epiky. Jejich náměty a postavy zdomácněly v českém umění vůbec, řada uměleckých výtvorů nejpřednějších duchů novočeských (Mánes, Aleš, Myslbeek, Smetana) není srozumitelná bez znalosti těchto památek. Také vlastenecké nadšení živilo se hojně ze zdrojů RKZ; národně buditelský význam Ruko-pisů byl nejtrvalejší. Kdežto za doby obecné víry v jejich pravost roznesly tyto památky slávu českého dávnověkého básnictví po celém vzdělaném světě, uškodily jako falsifi-káty, jejichž nepravost poznala dříve cizina než Čechy, váž-nosti české vědy; zato mnohostranná diskuse o jejich pra-vosti, která zasáhla veškeré obory duchovních věd v Če-chách, uspíšila vědecký rozvoj a zejména rozkvět nauk filologických.

B o j o R u k o p i s y. Bojem o rukopisy nazýváme veliký naukový spor o pravost Hankou »objevených« památek, jmenovitě RKZ, jenž posléze vedl ke zjištění jejich novo-dobého, podvodného původu. Spor ten trvá v několika uče-neckých pokoleních přes sto let a rozvrhuje se na patero období.

I. Období od »objevení« RKZ do r. 1847. V této době byl RK pokládán za památku pravou. Hned od počátku poklá-dal Dobrovský RZ za padělek; také nepravost Evangelia sv. Jana odhalil a dokázal hned r. 1828. Po jeho smrti, přes varování slavisty Kopitara, obhajovali pravost RZ Svoboda, Jungmann i Palacký a r. 1840 vyšla velká vě-decká publikace na obranu všech Hankovských památek. *Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache*, jejímiž autory byl Palacký a Šafařík.

II. Období 1847—1874. První nárazy vědecké skepse, kte-rá se vracela k stanovisku Dobrovského, vyšly z ciziny a otrá-saly nejen věrou v pravost »Písně krále Václava« a »Písně Vyšehradské«, nýbrž i Rukopisu Královédvorského (M. Bü-dinger 1859 a J. Feifalik 1860). RKZ obhajují v té době V. V. Tomek, V. B. Nebeský, Fr. Palacký, bratří Josef a Hermenegild Jirečkové a Ant. Vrtátko.

III. Období 1875—1886. Gebauerovým důkazem (1875), že RK nemůže být starší než staročeský »Milion« a Jagičovým výkladem (1876) o povaze epiky u slovanských národů zviklány byly četné důvody obhájců. R. 1877 A. Baum a A. Patera dokázali, že Hanka jest autorem většiny glos v »Mater verborum«; A. V. Šembera snesl jazykové i literárně historické důvody pro podvrženost RZ (»Libušin soud« 1879), který marně hájil V. Brandl; filologické důkazy proti pravosti RK snesl Ant. Vašek (*Filologický důkaz, že RK a RZ, též Zlomek Ev. J. jsou podvržená díla Václava Hanky*, 1879).

IV. Období 1886—1910. Statí *Potřeba dalších zkoušek RKZ* v Atheneu 1886 se postavil Gebauer, dotud obhájce RK, v čelo jeho odpůrců a snesl přesvědčující námitky filologické proti staré češtině RKZ. Jeho námitky filologické rozmnožili z ohledu sociologického T. G. Masaryk, lit. dějepisného Jindřich Vančura a Jar. Vlček, historického Jar. Goll a Jos. Pekař, paleografického Jos. Truhlář; časopis »Atheneum« a později »Listy filologické« byly hlavními tribunami odpůrců RKZ, »Čas. Čes. Mus.« a »Osvěta« orgány obhájců, mezi nimiž byli zvláště Jos. Kalousek, V. V. Tomek, Jos. Jireček, M. Hattala, Ant. Vrtátko, Fr. Zákrejs a Jul. Grégr. R. 1888 shrnuli Gebauer i Masaryk všechny své důvody protirukopisné, jakož i hlavní výsledky protirukopisného bádání svých spolupracovníků ve vídeňském Jagičově »Archiv für slavische Philologie«; tato přesná a zevrubná revise celého sporu orientovala dobře cizinu, kdežto obecnstvu českému vydal Gebauer *Poučení o padělaných rukopisích Královédvorském a Zelenohorském* (1888). Tím byl vědecký spor rozhodnut, ač obránci zůstávali a k nim se připojili ještě J. B. Mašek a Fr. Bačkovský a na nějakou dobu i V. Flajšhans. Příspěvky literárně historickými zařazeny byly domnělé památky staročeské do novočeského písemnictví; J. Máchal našel předlohy lyrické písní RK v romantických zpěvnicích ruských; Jos. Hanuš ukázal, že epika RK pochází od Lindy; Zd. Nejedlý objevil v »kotlech a lesních rozích« křiklavý anachronismus hudební.

V. Období 1911 až po naše dny. R. 1911 ozývají se nové pokusy apologetické, jež měly za následek nové prozkoumání památek. V. Hrubý dokázal (1917 a 1919), že RK jest nejen padělán, nýbrž psán touž rukou jako uznané falsifikáty Ev. J., M. Verb. a Lib. pror. Jos. Pekař a K. Titz (1932 a 1935) upozornili na pozdní původ slova »tábor«,

v RK se vyskytujícího; V. Flajšhans osvětlil historický zá-
zrak hostýnský v »Jaroslavu« jako lokalisaci v českém stře-
dověku nemožnou; K. Titz (1935) poukázal k Chateau-
briandovým »Mučedníkům« jako slovesnému i motivickému
zdroji RK a důkazu původství Lindova. Avšak někdy dile-
tantství, jindy politické stranictví ozývají se ještě na obra-
nu RKZ. Od r. 1927 posílil obránce svou vědeckou autoritou
fysiolog Fr. Mareš, netaje se, že potírá »vědecké metody rea-
lismu« a zvl. T. G. Masaryka. Znalci, popírající v poslední
době pravost RKZ, postupují proti jejich autorům smířli-
věji; upozorňují na umělecké hodnoty obou romantických
skladeb, a třebaže nemohou jejich původcům přisouditi
zvláštní původnost, přece je stavějí do první řady básnic-
kých osobností na začátku XIX. stol.

Jan Kollár a slovanská myšlenka v básnictví obrozenském.
Slovanské vědomí, které se ozývalo již u gramatiků XVI.
stol. a kterého dovedli využití kněží protireformační i pů-
vodcové obran jazyka českého, zesílilo na konci XVIII.
a na začátku XIX. stol. následkem kulturního a politic-
kého vývoje evropského. Zájem o Slovanstvo, jmenovitě
o Rusko, vyšel z německé vědy a byl v Čechách horlivě přijat
zprvu historiky a filology, později i básníky. Z patriarchy
slavistiky, J. Dobrovského, který zkoumá jazykově, lite-
rárně i národopisně všechny národy slovanské a který pěst-
tuje i rusomilskou politiku, vychází básník Puchmajer a
filolog Hanka: onen uvede naše básnictví ve styk s poesíí
slovanskou, zvláště polskou, tento — kromě soustavně or-
ganisovaných styků se zahraničními slavisty — postaví ro-
mantickou zálibu v lidové poesii na široký základ slovan-
ský. Jungmann a jeho družina slouží vědomě jazykové i li-
terární vzájemnosti slovanské, kterou Ant. Marek pojímá
v duchu kulturního a politického vůdcovství ruského.

R. 1819 vracel se přes Prahu slovenský básník Jan Kollár
z významných studií na protestantských universitách v Ně-
mecku; tam se jeho slovanské tradice evangelictví přetvářely
vlivem německého romantického nacionalismu v mohutnou
myšlenku všeslovanství; nadosobní tento zážitek srůstal
zároveň s nejosobnějším zážitkem erotickým a hledal si
básnický výraz ve slohu, pohybujícím se na rozhraní kla-
sické výmluvnosti i monumentality a romantické citovosti.
To vše bylo Jungmannovi blízké, a proto patriarcha přijal
Kollára rázem za svého žáka.

Jan Kollár (1793—1852) se narodil v Mošovcích na Slovensku dne 29. července 1793 z evangelické rodiny rychtářské. Studoval nižší střední školu v Kremnici, pak na lyceu v Báňské Bystrici a bohosloví a filosofii v Prešpurce. Koncem září 1817 odešel na theologická universitní studia do Jenu a tento pobyt, který se protáhl do března 1819, byl nejdůležitější událostí Kollárova života. Osvícenská theologie, idealistní i přírodní filosofie a romantický dějepis universitních profesorů a hlavně romanticko-vlastenecký ruch studentstva jenského, které se v duchu t. zv. válek za osvobození opájelo myšlenkou politické svobody a vše-německé jednoty — to vše vytvářelo Kollárův názor světový. Neméně působily na jeho mysl četné pouti po stopách dávné minulosti vyhynulých Slovanů polabských v okolí jenském i četba starověkých a moderních básníků; z jara 1818 seznámil se s dcerou pastorovou, Bedřiškou Vilemínou Schmidtovou, jež se bezděky stala jeho platonickou milenkou a velkou vzněcovatelkou jeho poesie. S těmito mocnými dojmy opustil Kollár r. 1819 Jenu a přes Prahu, kde se zvláště s Jungmannem důvěrně stýkal, i přes Prešpurk odebral se do Báňské Bystrice, kde byl vysvěcen na kněze. Nato povolán za výpomocného kněze evangelické obce v Budapešti, kde působil později jako kazatel samostatný až do r. 1849, často pronásledován Němci i Maďary. Po šestnáctileté odluce odvedl do Pešti svou Minu jako choť; r. 1841 a 1844 vykonal vědecké cesty do Italic. R. 1849 byl jmenován profesorem slovanských starožitností na universitě ve Vídni, ale utonul v mlhavých vědeckých hypotésách a neměl ani vlivu ani posluchačstva. Zde zemřel 24. ledna 1852 a jeho tělo bylo slavně převezeno do Prahy teprve r. 1904.

Kollárova činnost básnická soustřeďuje se kolem jediného díla »Slávy dcery«, jehož postupný růst vyjadřuje básnický vývoj Kollárův. Již první Kollárova sbírka *Básně* (1821) obsahuje vedle »nápisů«, elegií a ód 86 znělek, opěvujících po stopách Petrarcových a Dantových blouznivou lásku básníkovu k Mině; již zde se ozývají tóny nadšení vlasteneckého a slovanského. Z tohoto sloučení erotiky s myšlenkou slovanskou vznikla *Slávy dcera* (1824 označená jako druhé vydání), obsahující tři zpěvy, I. Sála, II. Labe, III. Dunaj, po 50 znělkách, s jednou znělkou závěrečnou a velkolepým *Předzpěvem* v elegickém distichu časoměrném. Milenka splynula s vybájenou dceří bohyně

Slávy v nadpozemskou bytost, zosobňující všechny vlastnosti Slovanstva a vedoucí je k dějinnému vítězství; kult mariánský přispěl k tomuto křesťanskému platonismu a k vlivu Petrarcovu a k reminiscencím ze starověkých básníků přibýly dojmy z četby Byronova »Childe Harolda«, jimž Kollár děkuje za představu putování po různých krajích slovanských; minulost Slovanstva byla pojata elegicky, budoucnost pak nadějně ve smyslu Herdrovy humanity. Reflexivní »Předzpěv« spojuje vlivy Byrona a klasicistických »Poslání« Ant. Marka i s jejich politickým patosem; jest založen na antitese, která jest neúčinnější v protikladu nynějších zřícenin slovanských a hrdinské idyly slovanského pravěku v duchu rousseauovsko-herdrovském a ve formulaci jungmannovsko-šafaříkovské; tu plastická lapidárnost a zkratková typisace klasického slohu Kollárova došly vyvrhnutí. Vůbec jest tento žalozpěv nad hroby polabských Slovanů básnickou silou rozhorlení a nadšení nejdokonalejším výtvozem Kollárovým. R. 1832 vydal Kollár nové rozšířené zpracování své básně, vzrostlé na 615 znělek v pěti zpěvích (II. s názvem Labe, Rén, Vltava, IV. Lóthe, V. Acheron). Erotika se přesunula víc v oblast rozumovou, slovanská myšlenka byla prohloubena, živel učeňecký, archeologicko-historický a filologický zesílil především v posledních zpěvech, v nichž se Kollár přidržel vzoru Dantova »Pekla« a »Ráje«. »Slávy dcerou« uvedl Kollár do české literatury trvale útvar sonetu, užívaje jako jeho předchůdci Jungmann a Šafařík chodu trochejského. S houževnatou jednotvárností zachovával rýmové schema aBba aBba cde cde; hudebnosti se nedostává těmto znělkám, v nichž citový živel ustupuje před reflexí. Velkého básníka poznáváme v cudné něze několika znělek milostných, v názorné monumentálnosti několika krajinných pohledů, v kazatelsky přesvědčivém přednesu mnohých sonetů didaktických a rozjímavých, hlavně o tématech mravní kázně národní. Nesrozumitelnost některých znělek zvláště z posledních zpěvů viděl Kollár sám, a proto vydal *Výklad čili Přímětky a vysvětlivky ku Slávy dceře* (1832).

Mimo »Slávy dceru« jest básnická činnost Kollárova nepatrná; filosofické a vlastenecké epigramy, nazývané *Nápisy*, prozrazují vliv Herdrův; antickými rozměry psané tendenční a příležitostné básně vykládají národně slovanský program Kollárův (nejmohutněji skladba *Vlastence*). Ačkoliv Kollár vynikl jako sběratel slovenského lidového

básnictví (účastnil se sebrání *Písni světských lidu slovenského v Uhřích* [1823—1827]) a sám vydal *Národnic zpievanky čili Písne světské Slováků v Uhrách* (2 sv. 1834 a 1835), přece na vlastní jeho tvorbu píseň lidová vlivu vůbec neměla.

Kollárovo působení publicistické a vědecké poji se těsně k jeho činnosti básnické, jsouc prodšeno myšlenkou slovanskou a idejí humanity. Z peštské doby pocházejí *Nedělní, svátčční a příležitostné kázne a řeči* (1831 a 1844), smiřující přísnou morálku křesťanskou s ideálem humanity a snášenlivosti; spojují národnost s náboženstvím a s vyšším lidstvím a pojímají naši reformaci jako původní čin ducha českého a slovanského v myšlenkovém a mravním rozvoji lidstva. Mimo ohnivý protest proti maďarisaci Slováků ozval se několika projevy i o otázce jazykové odluky slovenské; tu, podobně jako Šafařík, od původního kolísání postoupil na zač. 30. let až k tendenci separatistické, která proniká i v úpravě »Slávy dcery« z r. 1832, aby se pak, veden autoritou Jungmannovou, radikálně obrátil k jednotě a obhájil ji s důrazem v »Hlasech« (1846).

Nejvýznamnějším publicistickým projevem Kollárovým jest jeho spis o slovanské vzájemnosti. Stará domácí tradice slovenská s Jungmannovým a Šafaříkovým slavjanofilstvím se v duchu Kollárově prohloubila studiem Herdra a dílem i Hegla a zdůraznila politicky vlivem jenského pangermanismu; na vyhranění názorů působily i styky s Jihoslovany v Pešti. Čtyřikráte se Kollár vrátil k tomuto tématu: r. 1822 v kázání o vlastnostech národa slovanského, r. 1830 v *Rozpravě o jmenách národu slovanského*, r. 1836 ve slovensky psaném článku »Hronky« *O literárnej vzájemnosti mezi kmeny a nářečmi slávskými* a konečně r. 1837 v definitivním spise německém, vydaném v Pešti, *Über die literarische Wechselseitigkeit zwischen verschiedenen Stämmen und Mundarten der slavischen Nation* (český překlad od J. S. Tomička r. 1859). Vyhýbaje se všem mezinárodním otázkám politickým, vystupuje zde Kollár jako přísný legitimista, který potlačuje jakýkoliv příděch revolučnosti svých názorů. V národnosti vidí jediný pravý prostředek lidství a lidskosti; herdrovsky soudí, že nadchází dějinná chvíle národu slovanskému. Ten tvoří etnický a jazykový celek rozlišený do čtyř dialektů, ruského, polského, československého a srbochorvatského. Příslušníci jednotlivých »dialektů« nemají se zřici své osobitosti ve

prospěch společné řeči slovanské, ale mají se navzájem poznávat a sblížovat kulturní výměnou v oblasti jazyka, literatury, vědy a umění; pro tuto osvětovou vzájemnost vypracoval plán velmi podrobný a promyšlený, zahrnující do sebe vysoké školství, knihovnictví, časopisectví, naukové sjezdy, sběratelství písní atd. Slavomilský kulturní program spisu jest jeho největším kladem, kdežto nedostatek odvahy politické znamená jeho hlavní vadu.

Vědecké práce Kollárovy se zabývají slovanským právem, záhadnými starožitnostmi slovanskými, pátrají po stopách vyhynulých kmenů a zapomenutých božstev; zde klade Kollár důraz na t. zv. filosofické etymologizování, které se v jeho rukou mění v romantickou hříčku nadšeného snílka. Doprovázeny a doplňovány jsou oběma cestopisy z poutí r. 1841 a r. 1844 do Itálie, *Cestopis obsahující cestu do Horní Itálie a odtud přes Tyrolsko a Bavorsko* (1843) a *Cestopis druhý* (1845). Cestopis jest dílem zaníceného ctitele klasického starověku, básnického milovníka přírody, výborně zasvěceného obdivovatele děl uměleckých, historicky vzdělaného, ale zároveň upřílišně nadšeného starožitníka slovanského. Z podnětů cest italských vzniklo i hlavní archeologické a národopisné dílo Kollárova pobytu vídeňského, *Staroitalija slavjanská* (1853), dovozující z obrovského materiálu, jemuž chybí kritické a vědecké zpracování vůbec, že většina severoitalského obyvatelstva byla slovanského původu.

Vliv poesie Kollárovy byl mocný hlavně po ideové stránce a neomezil se jen na české písemnictví. Od doby Kollárovy slučují básníci čeští a slovenští myšlenku národního obrození s idejí slovanské vzájemnosti a víra ve velkou budoucnost Slovanstva vyvrcholuje jejich vlastenecký názor životní; historická elegie nad pádem velkých kmenů a říší slovanských spjata jest vždy s patetickým steskem nad koncem politické i osvětové samostatnosti české; nadšení pro jazyk opanovává romanticky poesii té doby. Na poesii českou působilo značně také Kollárovo sloučení erotiky a vlastenectví. Jako u Kollára se často setkáváme v českém básnictví předbřeznovém s přítěží historickou, starožitnickou a filologickou.

Nejmohutnějším žákem Kollárovým byl slovenský klasicista Jan Hollý, a to jak duchem svých epepejí, tak i výrazem své lyriky; záhy se však přiklonil k separatismu Bernolákovu, jež prohloubil teorii o cyrilometodějských tradi-

ých na Slovensku a ježž po stránce jazykové přísně zachovával. V pozdější době přilnul ke Kollárovi, kromě básníků jihoslovanských, jeho ideový následovník Sv. Čech, vzdálený od něho však prostředky uměleckými; chválu mu vzdali pro jeho uvědomělé zaměření k vrcholům myšlenky a poesie i Vrchlický a Březina.

Kollár tíhl v básnické tvorbě k tvoření vznešeného akademického slohu klasického, odpoutaného od prosté písně lidové; v něm dospěl monumentality jinak vzácné v poesii jeho doby. Vlastní dohru »Slávy dceři« dal Slovanský sjezd v roce 1848. Takto Kollár, učitel Slovanstva, spolupracoval na velkém životním díle vůdčích historiků našeho obrození, Šafaříka a Palackého.

Dějepisectví ve službách národního obrození. V době osvícenské opustilo dějepísectví zásluhou Dobrovského a Pelclovou mechanické sběratelství a vypracovalo se ke kritickému pojetí dějin a zároveň se povzneslo k úkolu národně buditelskému. Obojí úkol byl dokonán v době předbřežnové Fr. Palackým a P. J. Šafaříkem, stojícími na rozhraní klasicismu a romantiky. Nad dějepísectví doby Dobrovského vynikají historickým uměním, oživujícím s romantickým pochopením minulost národní i kmenovou, a širokým filosofickým zřením, jež se u nich slučuje s vnitřnou zbožností. Oba stavějí svou dějepisnou činnost do služeb obrození národního a slovanského, a to zároveň po stránce vnitřně kulturní i veřejně politické. Ani Palacký ani Šafařík nejsou dějepisci ve výlučném smyslu slova, nýbrž spojují dějepísectví i s jinými obory literárními. Oba začínají jako básníci a reformátoři poetičtí: Palacký zabočuje na čas na pole filosofie a krasovědy; Šafařík jest velikou částí své činnosti jazykozpytec; Palacký se konečně stává významným politikem.

František Palacký (1798—1876) se narodil dne 14. června 1798 v Hodslavicích u Valaš. Meziříčí z rodiny českobratrské. Ze školy svého otce, učitele, odnesl si především znalost bible a lásku k ní: základ k povšechným vědomostem získal v německém soukromém ústavě v Kunvaldě a na evangelické latinské škole v Trenčíně. R. 1812 odešel na znamenité lyceum prešpurské, kde byly vážně pěstovány filosofie a estetika. Svěží duch školy, společenský život osvícenské společnosti a styky s ostatními Slovany rozšiřovaly obzory prešpurského studentstva, jež v této době hor-

livě sledovalo nejen politické boje evropských národů za osvobození, nýbrž i osvícenskou vědu a národní probuzení české. Vlastenecky probuzen již v Trenčíně, stal se zde Palacký vlivem Jungmannových statí nadšeným vlastencem. Měl se státi knězem, ale přátelé přešpurští, zvláště ušlechtilá příznivkyně Nina Zerdahelyová, odvedli jej od tohoto úmyslu a Palacký se v letech 1818—1823 jako vychovatel mohl věnovati cele básnictví, studiím filosofickým a estetickým a přípravě dějepisné. R. 1818 vydal, seznámiv se s Šafaříkem, kriticko-poetické dílo reformní, »Počátky českého básnictví, zvláště prozodie«, jež jej učinilo známějším než básně dosud uveřejněné a sblížilo jej s Jungmannem. R. 1820 při návštěvě Vídně se seznámil s Dobrovským a r. 1823 přišel přes Vídeň do Prahy, kde se záhy za vedení Dobrovského věnoval úplně historii. Dobrovský jej doporučil vynikajícím hrabatům Kašparu a Františku Šternberkům, pro něž mladý učenec pracoval genealogii jejich rodu. Spokojeni výborným provedením tohoto úkolu, učinili jej nejprve »hraběcím archivářem«, sprostředkovali jeho styk s Učenou společností a způsobili, že od r. 1827 počali s ním stavové vyjednávat o pokračování a dokončení Pubičkovy »Chronologische Geschichte Böhmens«. Palacký úkol v jádře přijal, ač se v základních věcech s Pubičkou rozcházel, ale sám změnil plán za zcela nový, napsati na moderním základě nové české dějiny. To bylo sice r. 1831 přijato, ale úředního titulu historiografa zemského dostalo se Palackému až r. 1838. Palacký žil v Praze život společenský a záhy si získal svým rozsáhlým vzděláním, jemným chováním a elegancí zjevu srdce nejpřednější společnosti pražské, šlechtické i měšťanské. Sňatkem s Terezií Měchurovou, dcerou bohatého advokáta a velkostatkáře, zabezpečil se hmotně. Do té doby spadá i nejhrodivější organisátorská činnost Palackého: r. 1827 založil a do r. 1838 redigoval »Časopis českého museum«; r. 1831 byla z jeho podnětu zřízena »Matice česká«; r. 1830 se stal tajemníkem »České společnosti nauk«; od r. 1841 byl jednatelem výboru Musejního. R. 1832 započal své životní dílo, »Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě«; r. 1836 vyšel I. díl německé »Geschichte Böhmens« a teprve r. 1848 počátek verse české; dobu mezi tím vyplnily rozsáhlé studie místopisné i archivální konané nejen v Praze, ale i na českém a moravském venkově a v cizině.

Maje rozsáhlé vzdělání politické, pracoval již od r. 1843

o politickém osvícení české šlechty. R. 1848 zasáhl přímo do veřejného ruchu politického liberálním, áustroslavistickým a národně autonomním programem, po stránce státoprávní nedosti prohloubeným. Jeho politická osobnost a váha se projeví slavnou odpovědí parlamentu ve Frankfurtě, zahajovací řečí na Slovanském sjezdu, jehož byl předsedou, činností na říšském sněmu v Kroměříži, ale pak i ostrou kritikou ústavy centralistické. V politickém ústraní zůstal pak do r. 1861, kdy se opět postavil v popředí české politiky jednak jako poslanec na sněmu zemském, jednak jako doživotní člen panské sněmovny; obeslání říšské rady ve Vídni byl důsledným odpůrcem. S politickými účely souvisela jeho i jeho zetě Riegra cesta přes Paříž do Moskvy a Petrohradu r. 1867. V 60. a 70. letech zahrnován byl Palacký nejrůznějšími počty od národa, vlády, universit, vědy slovanské i od ciziny. Z nich nejvýznamnější byla oslava dokončení »Dějín« dne 23. dubna 1876. Brzy po této slavnosti, v níž byl nadšeně a důstojně oslaven buditelský a všenárodní význam životního díla Palackého, umírá v Praze dne 26. května 1876.

Mladého Palackého básnická praxe a teorie. Spory prosodické. Od dob svého národního uvědomění pokoušel se Palacký i v poesii, jež byla ohlasem jeho četby poesie klasické, starověké, renesanční i moderní. Hlavní vliv na něho měl Klopstock, od něhož přijal náměty, oslavu Boha, nadsmyslné lásky, přátelství a ctnosti, i básnické formy, ódu a elegii. Jazyková stránka i pronikající myšlenka slovanská prozrazují však souvislost domácí. První tištěnou prací Palackého byl překlad z Ossiana (1817), ale většina básní zůstala v rukopise a rozsáhlé básnické plány nebyly ani uskutečněny. Mocněji však než vlastní práce básnické působila na naše písemnictví jeho teorie básnická a prosodická, k níž byl svou básnickou praxí přiveden. Pod dojmem básnictví německého a starověkého a pod vlivem současného básnictví maďarského dospěl Palacký k přesvědčení o správnosti prosodie časoměrné v básnictví českém. Když se prostřednictvím spolužáka Jana Benediktio-Blahoslava seznámil s P. J. Šafaříkem, našel v něm věrného spojence ve formalistickém a klasicistickém nadšení prosodickém. Oba přátelé, podporovaní asi Jungmannem, rozhodli se vystoupiti veřejně na obranu časoměry proti starším buditelům i proti Dobrovskému; tak vzniklo proslulé anonymní dílo *Počátkové českého básnictví, obzvláště*

prosodie (v Prešpurku 1818), z něhož 1., 2. a 5. list pochází od Palackého, listy ostatní i s vloženými básněmi od Šafaříka.

V prosodii časoměrné, jejíž nutnost soustavně a promyšleně dokazují, vidí oba mladí autoři záruku klasicismu a přiblížení ideálu antickému. Ale váha spisku neleží v těchto estetických názorech, v základě pochybených; ta je v jeho jazykovém a národním nadšení, ve snaze o povznesení české úrovně slovesné, v slovanském uvědomění, v důsledné ideji jednoty československé a v důrazném odporu protiněmeckém. V zásadní věci, v otázce prosodické, stavěli se »Počátkové« proti obecně uznávaným názorům Dobrovského, který nejasnost v otázkách prosodie odstranil s konečnou platností. V praxi názory Dobrovského převládly a ani Jungmann se jim nedovedl vymknouti. Proti odvážným novotářům v »Počátcích« chystala se řada příslušníků starší generace, ale veřejně jedině Š. Hněvkovského »Zlomky o českém básnictví« (1820) věcně a dobře vysvětlily názory Dobrovského a odmítly jednostranný formalismus »Počátků«. Na obranu teorie »Počátků« postavil se Jungmann se svou školou v »Kroku« a skutečně se mu podařilo ji obhájit, takže od r. 1818 do r. 1853 teoretikové hájí a propagují prosodii časoměrnou na úkor básnictví přízvučného. Básnická praxe však potvrzovala názory Dobrovského: časoměrné básně, jichž výhradně neužíval ani jediný básník, oplývaly formálními chybami: časomíra kvetla jen na Slovensku, ale spíše pod vlivem básnictví maďarského, kdežto v Čechách přední básníci užívali i nadále přízvuku a vystoupením básnického pokolení r. 1850 vítězí prosodie přízvučná nadobro.

Palacký jako estetik a kritik. Zájem prosodický souvisí u Palackého úzce se studii estetičtými, jimiž se Palacký soustavně zabýval zároveň se spekulativní filosofií již v Prešpurku. Když přišel do Prahy, chtěl napsati soustavnou estetiku v pěti dílech; rozsáhlé části z ní uveřejňoval v »Kroku« a »Časopise českého museum«. Úvodní studie, *Přehled dějin krasovědy a její literatury* (v Kroku 1823), náleží k nejstarším pracím o vývoji estetiky vůbec. Vedle názorů estetiků německých a anglických, které tlumočil novým šťastným a vkusným filosofickým názvoslovím, přinášely studie i samostatné výklady a názory Palackého. V těchto studiích se staví Palacký samostatně k idealismu Kantovu i k anglickému intelektualismu a dospívá po ces-

...ch platonských vlastní ideje krásy, kterou mu jest »bož-
...st, jestotný obsah všech konečných účelů života dušev-
...ho, jakoby srovnání a podobnost Bohu« — takto souvisí
...ho estetika s celou jeho filosofií životní, která proti Kan-
...vi zdůrazňuje cit a pojímá Boha, přírodu i ducha za prin-
...py reální. Svými názory i jazykem otevřel Palacký dráhu
...ské filosofii a estetice, i když sám záhy od práce ustal.

Redakce musejních časopisů vybízela Palackého k stu-
...m kritickým, literárně historickým a k životopisným
...arakteristikám. Plán napsati samostatný spis »o řeči a
...teratuře« částečně uskutečnil německy psaným přehle-
...m českého vývoje literárního z r. 1822: *An- und Aus-
...chten der böhmischen Literatur*; stať však nevyšla, ani
...jí rozšířené zpracování. V těchto velmi zdařilých poku-
...ch o revisi staršího českého písemnictví s vyššího hle-
...ska historického setkáváme se po prvé s nárysem Pa-
...ckého filosofie českých dějin a na rozdíl od knihopisného
...jetí Dobrovského a Jungmannova jsou zde počátky ideo-
...kého literárního dějepisu u nás. Z životopisných charakte-
...ristik vynikají mistrné povahopisné portréty Komenského,
Dobrovského a hrabat Šternberků. Z kritických posudků
...veřejněných v Musejníku jsou nejdůležitější posudky
Jungmannovy *Historie a Slovesnosti*, Šafaříkových *Staro-
...žitností*, Čelakovského *Ohlasů*, Kamarýtových *Českých*
...zpěvů duchovních a Turinského *Angeliny*. Tyto drobné
...práce české shrnul Palacký sám v *Radhostu* (1871—1873),
...německé v *Gedenkblätter* (1874).

K činnosti literárně historické se poutají i Palackého vy-
...davatelské práce. V Musejníku otiskl drobnější ukázky
...staročeské slovesnosti se stručnými instruktivními úvody;
...monumentálně vydal a s Šafaříkem vyložil podvržené pa-
...mátky rukopisné, *Die ältesten Denkmäler der böhmischen*
Sprache (1840), a dal podnět k vydání *Výboru literatury*
české. I. díl za redakce Jungmannovy a hlavně Erbenovy
...sahal do XV. věku a vyšel s úvodní mluvnicí staročeskou
...od Šafaříka r. 1845; II. díl, skončený teprve 1868, sahal
...do konce století XVI. Energicky se postavil Palacký proti
...libovolnému novotaření jazykovému Moravanů F. D. Trnky
...a V. Žáka. proti zvláštnostkám Kollárovým a zvláště dů-
...razně proti jazykovému separatismu slovenskému.

Palacký jako historik. Kořeny dějepisného zájmu,
...který se projevuje u Palackého vedle zájmu o poesii, estetiku
...a filosofii, dlužno hledati v pronikavém studiu historiků

anglických a v mocně probuzeném vědomí národním; to bylo posilováno Benediktím a Šafaříkem, kteří si přinesli z Jeny pojetí národních dějin jako hlavní a pravé průpravy k vlastenectví. Studium historické metodiky v duchu klasicismu a vědy romantické vychovávalo v Palackém genetický názor na dějiny, správné chápání historického vývoje a výklad dějin jimi samými; četba českých kronikářů, historiku a českých pramenů vzbudila v něm zájem o husitství, podporovaný rodným protestantstvím. Již r. 1820 vyslovil plán »pragmatické historie české země«, po dvou letech srozhoduje pro »popsání husitstva«. Historickému zájmu i vzdělání Palackého dostalo se odborné průpravy historické až v Praze ve škole Dobrovského, jenž jej uvedl i do dějepisných věd pomocných, do paleografie, diplomatiky, studia archivního, genealogie a kritiky pramenné. V Praze sblížil se dále s českou šlechtou, která vlastenectví i dějiny pojímala v duchu tradičním a teritoriálně; zde se stýkal i s národovci kruhu Jungmannova, prodšenými jazykově lidovým češtvím a zásadami romantického nacionalismu. Vliv Dobrovského školy nesou genealogické studie pro šlechtické rodiny, vydání rukopisných kronikářských zpráv *Starí letopisové čeští od r. 1378 do r. 1527* (1829), které sestavil na podnět »Učené společnosti« jako třetí díl Pelclových a Dobrovského *Scriptores rerum bohemicarum*, a nejskvělejší odborně dějzpytné dílo Palackého vůbec, *Würdigung der alten böhmischen Geschichtsschreiber* (1830), vědecká kritika starých českých dějepisců, vynikající břitkostí kritiky, šíří rozhledu, bohatostí zpráv a přesností výkladů.

Než přistoupil k soustavné práci na svých »Dějínách«, vykonal Palacký řadu prací průpravných a pomocných, archiválních a diplomatických, právně historických a topografických, náboženských a konečně monograficky specialisujících; v nich pokračoval i v době, kdy jeho »Dějiny« již vycházely. K tomu účelu založil *Archiv český* (1840—1846), přinášející ve čtyřech svazcích důležité listiny, akta a zápisy až do r. 1526, pokud jsou psány česky, a v jehož vydávání se pokračuje dodnes. Ze zamýšlené historické topografie Čech vyšel jen *Popis království českého* (1848 česky i německy). Velká část speciálních monografií i edicí připadá na dobu husitskou, kterou polemicky hájil proti německému historikovi K. Höflerovi.

Koncem r. 1832 počal psáti německy své »Dějiny«, jejichž

první díl, *Geschichte von Böhmen* (jdoucí do r. 1197), vyšel r. 1836. Od března 1848 počaly vycházeti *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, z počátku překlad díla německého, značně rozšířený o úvod a partie kulturně dějepisné; později psal Palacký česky a text do němčiny dával překládat. Německé »Geschichte« vyšel pátý a poslední díl r. 1867; české »Dějiny« vycházely takto: 1848 díl I. sahající do r. 1125; 1850 dílu III. částka 1., od r. 1403 až do 1424; 1851 dílu III. částka 2., od r. 1424 až do 1439; 1854 dílu II. částka 1., od r. 1125 až do 1253; 1860 díl IV., od r. 1439 až do 1457 a od r. 1457 až do 1471; 1867 díl V., od r. 1471 až do 1526. V letech 1870—1872 od základu a jenom česky přepracoval celý díl III. a chybějící mezeru dílu II. (1253 až 1403) vyplnil ve dvou svazcích až r. 1870 a 1876. Třetí vydání všech 5 dílů vyšlo v l. 1876—78 za red. Kalouskovy.

Dosavadní členění naší národní minulosti Palacký výslovně zavrhl a založil svou periodisaci v Dějinách na koncepci o zápasu Slovanstva a Germánstvem jako vlastním principu historie národní. Meznými body jsou mu, podle stupně vítězství živlu německého a s ním spojeného feudalismu, roky 1403 a 1627; střední doba, ležící uprostřed těchto dat, jest charakterisována převahou různic církevních a náboženských a boji za náboženské ideály. S hlediska ústavního vývoje a sociálního řádu dělí Palacký dějiny rovněž na tři období, ale poněkud jinak: doba slovanské praústavy trvá do r. 1278, doba feudalismu trvá do r. 1627 a pak následuje doba absolutismu. Z politických důvodů dovedl Palacký své Dějiny pouze do r. 1526, ale přece jest jeho dílo velikým celkem. Této celistvosti mu dodává jednotný názor filosofický, vychovaný v myšlenkové škole Herdrově, proseedší vlivy Schellingovými a připínající se později na dialektickou metodu německého hegelismu. Celé národní dějiny uvádí na ideu odvěkého zápasu Slovanstva s plemenem germánským, v němž spatřuje odvěký spor mravní síly s hrubou hmotnou silou. Takto pojal boje husitské původně jako nejmocnější projev české myšlenky proti Německu: tak odsoudil nevolnictví, jež zrušilo původní sociální stav slovanský, tak pochopil Jednotu jako strážkyni starých ideálů. Teprve později — hlavně v přepracování III. dílu ze začátku let 70. — uvedl v líčení husitství novou antitesi do českých dějin, antitesi autority a svobodného poznání, kterou vyjadřuje také spor katolictví s protestantstvím. Tyto ideje spočívají jednak na rodném bratrství,

jednak na vlivu německého idealismu, Herderovy humanity, z Rousseaua poděděného zkrašlování pravěku a z názoru hegelovců, jednak také na mohutné myšlence národnosti v našem obrození, konečně i na slavjanofilství bujejícím v mládeži slovenské, vzdělané vědou německou. Těmito myšlenkami, jež do »Dějin« vnesly jakousi schematičnost a nábožensko-filosofickou tendenci, potlačující bohatou rozmanitost jevového dění a pozorování, vyvrcholilo myšlenkové dílo našeho obrození.

Po stránce čistě historické jest Palacký právě syn své doby: neproniká k dějinám hospodářským a hmotným, nepodává podrobnějších dějin sociálních, nezastavuje se při vývoji útvarů právních ani při kontroverších náboženských. Vnitřně jest dílo jeho ceny nestejně: nejvýše stojí líčení doby husitské a Jednoty bratrské; v pozdějším zpracování hnutí náboženské není podřizováno motivům národnostním, zato mravní síla husitství, značně idealisovaného se tu v rámci národního a světového vývoje oslavuje způsobem úchvatným. První díl, založený na podvržených pramenech a vybudovaný na nesprávném názoru o ideálním stavu pravěkého Slovanstva, pozbyl během doby historické ceny; také ony partie, kde Palacký rozvíjí myšlenky s tím souvislé, na př. o vzniku nevolnictví, neobstojí dnes před kritikou historickou. Ale dílo v celku zůstane vždy z nejskvělejších pokladů národních. Po periodě dějepisných analytických kritiků osvicenských přišel v Palackém veliký dějepisec tvůrčí, umělec kompozice a podání, i klasický mistr slohu jasného, živého a mohutného, jenž nikdy nezapřel, že prošel školou poesie, estetiky a filosofie.

Palacký jako spisovatel politiký. Četné politické spisy Palackého obsahují soukromé i veřejné přínisy, prohlášení, manifesty, texty veřejných řečí a novinářské články, otištěné v »Pražských novinách« (*Co jest konstituce*, 1848), v »Národních novinách«, později v »Národních listech« a v »Národu«. Projevy prvního období politického působení Palackého, spadajícího do revoluční doby r. 1848 a 1849, prodřeny jsou duchem národnosti a liberalismu a vycházejí z práva přirozeného: cílem jejich jest zrovnoprávnění všech národů v Rakousku a přetvoření státu na silný spolek samosprávných národů. (»Kdyby nebylo Rakouska, musili bychom je nově založiti.«) Z veřejných projevů této doby jest nejdůležitější nadšená zahajovací řeč Slovanského sjezdu a rozhořčení nad oktrojovanou ústavou, *O centralisaci a*

národní rovnoprávnosti v Rakousku z r. 1849. Druhé období politického spisovatelství Palackého začíná r. 1861 článkem o poměru Moravanů k Čechům v nově založených «Národních listech» a obsahuje řadu statí a projevů, většinou řečí v panské sněmovně a na zemském sněmě českém 1861 a 1863. Vrcholí největším politickým spisem Palackého *Idea státu Rakouského* (1865 původně v »Národu«), kde svůj politický program rozšířil, nově formuloval a přizpůsobil »říjnovému diplomu, resp. časové teorii o historicko-politické individualitě zemí«. Zde se přibližuje státoprávnímu programu, odsuzuje centralismus a dualismus a naléhá na ústavu federativně autonomistickou. («Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm!») Třetí a poslední perioda politického působení a spisovatelství Palackého počíná se r. 1865 a vyúsťuje již v uvědomělé a důsledné státoprávnictví. Údobí toto obsahuje řeči na českém sněmě 1865, řeči ve »Svatoboru«, jež založil r. 1862, řeč v »Měšťanské besedě« o vlastním životním hesle »Svoji k svému a vždy dle pravdy« (1871), pro světový názor Palackého významných *Několik slov o náboženství a víře* a poslední veřejná slova při oslavě skončení *Dějin* dne 23. dubna 1876. Svůj politický odkaz nejkrásněji formuloval v dosloveh k »Radhošti« a ke »Gedenkblätter«. Částečně shrnul sám české politické články a projevy v III. sv. sborníku *Radhost* (1872), německé v *Gedenkblätter* (1874). Souborně vyšly až v prvním díle »Drobných spisů Fr. Palackého« (1898), historicky uspořádané a opatřené cennými úvody vydavatele Boh. Riegra.

Osobnost Palackého jest v našem národním obrození zjevem nejmohutnějším. Přijav od staršího pokolení osvícenského snahu po obnovení vlastenecké minulosti cestou historickou a osvojiv si v osobních stycích s českou šlechtou také pochopení pro historickou individualitu českého království i koruny české, prohloubil svůj plán dějepisu národního v duchu české romantiky jednak ideou jazykovou, jednak myšlenkou slovanskou. Úhelným kamenem jeho »Dějin« stala se národní idea, opřená filosoficky, a k ní přistoupilo pojetí nábožensko mravní. Ale z historie vychází i promyšlená politika pevných cílů, kterou posléze, když dlouhá léta se jí činně účastnil, odevzdává dědicům. Jako učenec-historik objímal Palacký celou svou nauku; v dějinách českých, a to hlavně politických, náboženských a kulturních, projevil neobyčejnou sílu tvůrčí i podněcující. Byl jeho celá vloha dějepisná byla v podstatě syntetická,

přece právě z jeho školy vyšla řada výtečných pracovníků analytických. Stejně vysoko stojí Palacký-spisovatel, je- muž nechyběl ani smysl čistě umělecký a stylový, pěstovaný již od dob mladistvých pokusů básnických. Vznešená prostota, monumentální klid, jasnost a souměrnost, tyto znaky pravého klasicismu i dokonalé klasičnosti, vyznačují díla Palackého od celkové stavby až po skladbu větnou. Tu dovedl Palacký vyrovnati dva rozdílné požadavky své doby: kdežto osvícenství žádalo po knihách psaných jazykem národním pouze popularisační, prstonárodní přístupnost, tíhla škola Jungmannova k znárodnění veškeré vědy, k zčeštění všeho písemnictví naukového. »Dějiny národu českého« plně vyhovují oběma těm tužbám. Proto toto dílo nenáleží pouze odbornému písemnictví naukovému, nýbrž i k živé literatuře národní. Od organizací osvětových přistoupil Palacký k organizacím politickým a tyčil i zde cíle českému veřejnému boji za právo a národnost, i tehdy, když se jeho politický idealismus a jeho věkem se stupňující konservativnost setkávaly v jedné části národa s odporem. Veškeré tyto snahy slučovaly se u Palackého v krásnou jednotu lidskou a mravní: za každým veřejným činem stál celý člověk, jenž nebyl přeceňován, byl-li vděčně a oddaně nazýván »otcem národa«.

Co nejtěsněji souvisí s Palackým jeho starší druh, zakladatel slovanského národopisu a starožitnictví

Pavel Josef Šafařík (1795—1861). Narodil se jako syn evangelického faráře 13. května 1795 v Kobeliarovu v župě gemerské a studoval gymnasium v Rožnavě a v Dobšíně. Duševní rozvoj jeho počíná se od r. 1810 v Kežmarku, kde studoval na německém lyceu evangelickém, podléhaje zejména vlivům vlastenecké romantiky kruhu Jungmannova. R. 1815 se odebral do Jeny, vzdal se záhy studia bohosloveckého a věnoval se filologii, dějepisu a filosofii. U týchž učenců, kteří později působili na Kollára, nabyt dukladných vědomostí filologických, naučil se širokému pojímání dějin v duchu romantickém a přivlastnil si jejich idealismus filosofický a mravní; ovzduší vlastenecké romantiky jensské spoluutvářelo jeho názor dějinný i jeho přesvědčení panslavistické. R. 1817 se vrátil přes Prahu na Slovensko a ze styku s Palackým vzešli r. 1818 »Počátkové českého básnictví«. Po dvouletém vychovatelství ve vynikající rodině maďarské přijal na podzim r. 1819 humanitní profesuru a prozatímní správu nového srbského a pravoslav-

ného gymnasia v Novém Sadě. Zde, v prostředí pro vědeckou práci velmi nepříznivém i pro tělesné zdraví málo vhodném, trpěl Šafařík a jeho rodina. Teprve r. 1833, když byly ztroskotaly naděje na profesuru slavistiky ve Vratislavi neb na členství petrohradské akademie věd, byla soukromou sbírkou Palackého zajištěna Šafaříkovi roční podpora, bude-li svá díla psáti česky; tak se Šafařík toho roku přestěhoval i s rodinou do Prahy, jako soukromý učenec. Oddal se práci na hlavním svém díle, na »Slovanských starožitnostech«, jež vyšly 1837; na nějaký čas převzal redakci »Světozora«, v letech 1837—1847 cenzuru, 1838—1842 byl redaktorem »Musejníka«. Útlé zdraví a láska k českému prostředí ho pohnuly, že odmítl pozvání za profesora slavistiky v Moskvě, v Berlíně a ve Vratislavi. R. 1841 se stal kustodem, r. 1848 bibliotékářem universitní knihovny v Praze, téhož roku byl jmenován mimořádným profesorem slovanského jazykozpytu na pražské universitě. Aniž konal universitní čtení vzdal se po roce stolice, neboť jeho nemoc se stupňovala, až jí učenec podlehl 26. června 1861.

I Šafařík vstupuje do literatury činem básnickým. R. 1814 vydal sbírku *Tatranská Musa s lyrou slovanskou*, v níž se ukázal napodobitelem klasického básnictví starověkého i moderního a žákem Klopstockovým, ale i svěžím epikem v duchu lidového básnictví slovenského. Do poesie zasáhl později, kromě účasti na Kollárově sbírce lidových písní, překladem Schillerovy »Marie Stuartky« (1831) a Aristofanových »Oblaků« (v *Musejníku* 1830 a 1831).

Z horlivého studia dějin literárních vznikly v novosadské době *Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (1826). V rozsáhlých úvodech o kmenech a jazycích slovanských, obranných a idealisujících, jeví se Šafařík stoupencem Jungmannovým i v některých názorech věcných, na př. v určování stáří staročeského písemnictví zvl. biblického i v otázce jazykových neologismů. Vlastní dílo jest bibliografickým soupisem literatur slovanských na podkladě studií a prací cizích. Dílo, které Dobrovský zároveň s *Historií Jungmannovou* nepříznivě posoudil, nestálo ani vědecky ani metodicky na výši a ještě ve své době zastaralo. Ze zamýšleného přepracování vyšel pouze jeden doplněný a přepracovaný oddíl *Geschichte der südslavischen Literatur* (pohrobně 1864). Na dráze Dobrovského pokračoval Šafařík studii a vydáními v oboru písemnictví staroslověnského: *Památky dřevního písem-*

nictví Jihoslovanů (1851), *Památky hlaholského písemnictví* (1853). Důležitá je rozprava *Über den Ursprung und die Heimat des Glagolitismus* (1858), obsahující proti Dobrovskému správný důkaz, že hlaholice je starší cyrilice. Šafařík hledal také vlast jazyka staroslověnského na půdě bulharsko-makedonské, ale pak se rozhodl pro Kopitarovu teorii panonskou. V l. 40. zabýval se vydatně i rozbořem staročeské literatury, kde vedle rozboru rukopisných objevů proslul hlavně studii o žaltářích a pak průkopnými pracemi o Jednotě bratrské.

Po návratu do Prahy obrátil se Šafařík výhradně ke studiu v oboru slovanského národopisu a slovanských starožitností. Již r. 1828 zpracoval historickou práci polského slavisty, idealisující starověk slovanský, *Über die Abkunft der Slaven nach Lorenz Surowiecky*. Vrcholné dílo Šafaříkovo, *Slovanské starožitnosti*, vyšly po dlouholetých přípravách r. 1837. Hlavní předmět tohoto díla tvoří zevrubný topografický, dějinný a jazykový důkaz, že Slované vedle Řeků, Římanů i Germánů náleží k praeevropským národům a snesení dokladů o tom. Tyto hojné, přesvědčivé a kriticky podané doklady sestaveny jsou do dvou částí: v první sleduje Šafařík dějiny Slovanstva do vyvrácení říše římské r. 476, v druhé pak do r. 988, kdy křesťanství u Slovanů převládá. Zároveň však chtěl Šafařík dokázat i pradávnu vzdělanost, mravní dokonalost a líbeznou mírumilovnost starých Slovanů, a to v druhé neuskutečněné části »Slovanských starožitností«, jež měla vyličit vnitřní poměry národa staroslovanského. Tímto dilem, jež bylo hned přeloženo do němčiny, polštiny a ruštiny a učinilo z Šafaříka evropskou autoritu, zaujal Šafařík místo po Dobrovském. Přesto, že jsou hlavní zásady Šafaříkova díla vyvráceny historickou kritikou, zůstávají »Slovanské starožitnosti« dilem velkého významu. K hlubokému rozboru pramenů, snesených s úžasnou pilí a k důmyslné interpretaci faktů druzí se předností literární a zvláště sympatické vlastnosti osobní. Jako Palacký byl Šafařík mistr jasného výkladu, důstojného a živého slohu; byl si vědom, že svým dilem koná poslání jednak obranné, jednak buditecké. Doplňkem k »Slovanským starožitnostem« vydal Šafařík národopisnou mapu; její výklad nadepsaný *Slovanský národopis* (1842 a mnohokrát) byl pro svou dobu nejlepším přehledem znalostí o světě slovanském. Nový stav bádání o starožitnostech slovanských se stálým zřetelem k dílu Šafaříkovu

podává L. Niederle v díle »Slovanské starožitnosti« od r. 1902; týž badatel nahradil druhý slavistický spis Šafaříkův knihou »Slovanský svět« (1909).

Kromě národopisných a dějzpytných prací byl Šafařík v době pražské horlivě činný v oboru jazykovědy slovanské a staročeské a také zde se stal dědicem Dobrovského. Ze studií v mluvnici slovanské vynikají rozpravy: *O tvoření slov zdvojením kořenc* (1846), *Výklad některých gramatických forem v jazyku slovanském* (1847), *Mluvnický rozbor čísloslova* (1848) a především *Serbische Lesekörner* (1833) s rozбором hláskosloví i tvarosloví srbského. Zde ukázal, že vedle církevního jazyka staroslověnského se odedávna vyvíjelo samostatné národní nářečí a dovedil, že historické jazyky slovanské nejsou zkažené dcery mateřské řeči staroslověnské, nýbrž její rovnoprávné sestry. Tu vsude jeho práce značí pokrok, vedoucí od Dobrovského k Miklošičovi. Úvodem k »Výboru z literatury české« podal Šafařík r. 1845 první soustavnou mluvnici staročeskou *Počítková staročeské mluvnice*, práci vynikající, jež do doby Gebauerovy nepozbyla ceny přes použití podvržených pámatek.

R. 1848 strhl též tichého učence do veřejného víru. Podal rakouské vládě návrh o jazykovém vyučování na školách (uveřejněný v ČČM r. 1848 s názvem *Myšlenky o provedení stejného práva českého i německého jazyka na školách českých*), ohnivý projev romantického ztotožnění jazyka a národnosti. Na červnovém »Slovanském sjezdě« improvisoval úchvatnou řeč proti zotročování Slovanstva a pro jeho právo svobodně si vládnout ve jménu mravní síly. K darům ducha, za něž se Šafaříkovi dostávalo poct, přistupovaly dary charakteru: nesobecká láska k vědě a k pravdě, velkorysý pohrdání malichernostmi učenického života, obětavá nezištnost, stálý zřetel k věčným hodnotám.

Dějepisné dílo Palackého i Šafaříkovo našlo pokračovatele, jejichž činnost spadá až daleko za r. 1848. Současně s nimi užívali historie za pomůcku probuzení národního spisovatelé, kteří se s nimi rovnati nemohou. Z nich na prvním místě stojí

Jan Erazim Vocel (1802—1871). Kutnohorský rodák, vystudoval v Praze a ve Vídni filosofii a práva, jako dlouholetý vychovatel v předních šlechtických rodinách projel

téměř celou Evropu; tu nabyl obsáhlých vědomostí jazykových i odborných znalostí přírodovědeckých a historických. R. 1842 se vrátil do Prahy, působil jako horlivý publicista, píšící česky i německy, jako pomocník censorský a jako redaktor Musejníka. R. 1850 se stal profesorem archeologie na pražské universitě, kde mu r. 1862 byla svěřena i stolice pro dějiny české literatury.

V mládí pěstoval uměle vykombinovanou a chladně učenou poesii, pro niž byl velmi vážen. Truchlohrou *Harfa* (1825), čerpanou z pohanského pravěku českého, uvedl k nám v Německu zdomácněné drama osudové. Z dějepisných povídek, psaných původně německy, přeložil do češtiny povídky *Poslední Orbita* (z r. 1832, v »Květech« 1837, knižně 1843) a *Hlatipisec* (z r. 1834, v »Květech« 1837, kn. 1846). Ukázal se v nich jako mistr správného i náladového koloritu doby. Slávu Vocelovu založily tři epické knihy: *Přemyslovci* (1838, přepracované vyd. 1862), *Meč a kalich* (1843) a *Labyrint slávy* (1846, nově 1898). První dvě knihy jsou zřymovanou kronikou z doby Přemyslovců, z doby lucemburské a válek husitských, jejímž znalcem a ctitelem Vocel byl, podanou v duchu romantickém a ve formě romanci. Konvenční vlastenectví a historický elegismus proniká v prvním cyklu díla, psaného místy neumělým českým veršem i slovem; vlastenecký liberalismus, nepostihující ducha husitského, prosycuje díl druhý. Nejvýznamnějším básnickým dílem Vocelovým jest »Labyrint slávy«, navazující látkově částečně na poslední motivy z »Meče a kalicha«. V tomto epickém pokuse o českou faustiádu promítána jest minulost i budoucnost Slovanstva kolem postavy Jana Kutenského-Guttenberga v řadě historických pohledů a polomystických scén, podnícených vzorem Goethova Fausta, odkud Vocel převzal postavu Mefistofela-Duchamora. Na cíle, které si v díle položil, nevystačily ani básnické ani kompoziční síly Vocelovy, ale zato výmluvně vyjádřil vůdčí ideje své doby. To učinil ještě dvěma básnickými cykly, *Před březnem 1848* a *Po březnu 1848*, kdež se zdarem uvedl do české slovesnosti umělé formy básnické ghazel, sestinu a kancónu.

Cenné v těchto básnických skladbách jsou detaily charakteristické, případná malba doby, snaha proniknout až k jádru dějovému, prozrazující vzdělaného historika a archeologa. Odborné práce Vocelovy týkají se také těchto směrů: archeologie a historie středověkého umění výtvarného.

První rozsáhlejší práce Vocelova, *Grundzüge der böhmischen Altertumskunde* (1844) slučuje ještě oba obory. Později se tato činnost rozbíhá. Jako archeolog, který si dobyt evropského jména spisem *Archeologische Parallelen* (1853 a 1855), shrnul své názory o předhistorické minulosti české do základního díla *Pravěk země české* (1868). Dílo, navazující v mnohém na Šafaříkovy »Slovanské starožitnosti«, sledující pravěk slovanského obyvatelstva v Čechách až do doby křesťanské, trpí použitím padělaných památek a nedostatečným probádáním rozsáhlého materiálu; posvěceno jest však buditelským nadšením a slovanskou ideou. Tímto dílem položen byl základ k české archeologii a do doby Pičovy a Niederlovy byl »Pravěk země české« základním dílem v tomto oboru. V dějinách umění zkoumal Vocel pečlivě počátky výtvarnictví věku románského (*Vyvinování křesťanského umění* 1852) a stavitelství a miniaturního malířství gotické doby Karla IV. Většina těchto prací a nečetné studie estetické a literární uloženy jsou v »Musejniku« a ve Zprávách Učené společnosti.

Hlavními představiteli vědy historické na Moravě v době Palackého byli A. Boček a A. V. Šembera. **Antonín Boček** (1809—1847), profesor české řeči na stavovské akademii v Olomouci, později historiograf moravský a konečně stavovský archivář v Brně, neměl nesobeckého snažení pro věc národní ani lásky k vědecké pravdě. Nechuť k Čechům zavedla jej až k moravskému separatismu. Do svého jinak záslužného díla *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (1836—1845 o 4 dílech, V. 1849) vsunul vlastní listinné výrobky domněle velikého stáří, jež měly ozářiti dávnou minulost moravskou.

Alois Vojtěch Šembera (1807—1882), rodák vysokomýtský, byl nástupcem Bočkovým v Olomouci, později profesorem české řeči a literatury na universitě vídeňské. Na Moravě působil velmi horlivě jako národní buditel, vydával kalendáře, činně se účastnil redakce »Moravských novin« a vydával jasně psané monografie, věnované — až na monografii svého rodiště — historii moravské. Ve Vídni řídil a účastnil se překladu říšského zákoníka do češtiny, vydal Husovu »Orthografii«, podal vynikající práci dialektologickou *Základy dialektologie českoslovanské* (1864), několikrát vydal *Dějiny řeči a literatury české v duchu a způsobu Jungmannově*. Poslední léta byla mu ztrpčena odporem českého národa, který způsobilo jeho vystoupení proti

Rukopisum; evangelium sv. Jana i Libušin soud prohlásil za padělek a za původce fals označil Hanku a Lindu.

František Ladislav Čelakovský a obrození klasicismu lidovou písní.

Klasicismu školy Jungmannovy, které vtiskli ráz vzdělanci narození na Slovensku a odchovaní zde a na německých universitách, hrozilo, že ustrne na učené akademičnosti. Úcta k literaturám antickým, především k jejich formální dokonalosti, tradice biblická a z Německa přinášovaná filosofie idealistická i nacionální historismus vedl k abstrakci, k rozdvojení života a poesie. Přední zástupci jeho zaměnili skutečně brzy tvoření básnické za učenecké. Protiváha přichází ve Fr. L. Čelakovském, v typickém Čechu jadrně lidového původu. I on miluje antiku, vyznává ideály slovanské vzájemnosti a hlásí se ke klasicistické teorii, která hoví jeho touze po harmonii, i v něm učenecké zájmy udusí inspiraci básnickou. Lyrická bezprostřednost pravého básníka a vřelý vztah k poesii lidové zachrání však jeho hlavní díla před abstraktností a rétorismem.

František Ladislav Čelakovský (1799—1852) se narodil ve Strakoncích 7. března 1799 jako syn tesařův. Na studiích v Č. Budějovicích uzavřel přátelství s Kamarýtem a Chmelenským, v Písku byl vzbuzen jeho smysl pro poesii. Filosofii studoval v Praze, Budějovicích, v Linci a zase v Praze, stal se horlivým vlastencem a studoval literatury slovanské a básnictví německé. R. 1822 se stal vychovatelem a věnoval se při tom studiu jazykovědnému, slavistice, překladatelství a hlavně sbírání lidových písní a básnictví původnímu. Po sedmi letech se vzdal vychovatelství a marně se snažil získat si pevného místa. V l. 1834 a 1835 byl redaktorem «Pražských novin» a «České včely», denunciací však byl na zakročení ruské vlády redaktorství zbaven a octl se opět v těžké bídě. R. 1838 se stal knihovníkem rodiny Kinských, r. 1841 byl povolán za profesora slavistiky do Vratislavě. Zde se však nedařilo ani jemu ani jeho rodině. R. 1848 vrátil se do Prahy na stolicí slavistiky, ale již 5. srpna 1852 podlehl nemoci.

Básnická tvorba Čelakovského vyrůstá ze studia klasické a romantické poesie světové a z důvěrného zabývání lidovou písní slovanskou, zvl. českou. Tvořil spíše z rozu-

mové a estetické úvahy než z překypujícího citu; vnikal rád do cizích osobností i útvarů básnických, osvojoval si jejich způsob vyjadřovací a vytvářel díla obdobná. Hlásil se k Herdrovi názorem o lidovém básnictví, u Lessinga se naučil epigramatické britkosti, ale nade vše miloval Goetha, s nímž se sdílel o stálou snahu po vnitřní rovnováze, o pohodu a klid názoru a po jeho vzoru tíhl vždy ke klasicismu.

Od r. 1819 sbíral po českém venkově lidové písně, v Linci i národní poesii jihoslovanskou; r. 1822 vyšel I., r. 1825 II. a r. 1827 III. díl *Slovanských národních písní*. Obsahuje písně české a slovenské, v překladech pak písně lužické, ruské, maloruské a srbské, ano i ukázky lidového básnictví litevského. Někde jsou připojeny i nápěvy a také umělé napodobeniny jsou do sbírky pojaty. Účel sbírky byl národně buditelský a slovansky vzájemný. Dodatek k této sbírce tvoří překlady »ilyrských«, t. j. srbských národních písní, otiskované v »Kroku« a v »Musejníku« a pak *Litevské národní písně* (1827). Podobnou sbírku s týmiž účely tvoří soubor slovanských přísloví, *Mudrosloví národu slovanského v příslovích* (1852).

Původní básnickou činnost Čelakovského zahajují r. 1822 *Směsné básně* (1830 rozšířené vyd.), prozrazující vlivy domácích i cizích vzorů, hl. německých, a vedle vybroušeného klasicismu již i silný příklon k lidové písni. Zralý umělec, vědomý si svých cílů, vystupuje r. 1829 *Ohlasem písní ruských*. Zde vytvořil znalec a obdivovatel bylin a bohatýrské dávnověkosti i přítomnosti ruské samostatné skladby převážně epické, prosycené duchem i náladou ruskou, romantickým smyslem pro přírodu, něžnou erotikou a snahou po vystižení velikosti národní. Po skončení *„Ohlasu písní ruských“* chystal se Čelakovský k podobnému dílu na základě lidové poesie české; po několika ukázkách v ČČM vydal *Ohlas písní českých* však až roku 1839 s památnou předmluvou o rozdílech mezi duchem lidového básnictví českého a ruského. Kdežto v *„Ohlasu písní ruských“* spočívá hlavní důraz na epice, převládá v tomto díle nota lyrická. Vedle široce založené historické skladby »Prokop Holý« a mistrovské balady »Toman a lesní panna«, opěvující sílu démonické milostné vášně v rámci lesní romantiky, vyplňují sbírku písně, popěvky a hříčky milostné, žertovné a satirické, vystihující nejen povahu selského lidu českého, nýbrž i vznětlivý, rozmarný a ironisující charakter básníka

samého. Často se za těmito skladbičkami rýsuje kus zdravé moudrosti životní a vyzrálý názor na svět.

Jiného názoru jest *Růže stolistá* s podtitulem »Báseň a pravda« (1840). Cyklus 100 básní, jež jsou podle vzoru maďarského básníka Kisfaludyho obměnou znělky, má v první polovici ráz milostný, v druhé didaktický. Jádrem sbírky byly *Pomněnky Vataevské* (1831), 13 básní věnovaných milence a pozdější ženě Čelakovského Marii Ventové; vedle jasné a klidné erotiky a klasicky klidného líčení přírodního hlásí se v nich kollárovské vlastenectví. Druhý oddíl, vzniklý pod vlivem Goethovým, převádí do veršů nepuvodní přírodní filosofii, morálku a životní moudrost Čelakovského; výše klasické dosahují zde však verše vlastenecké a veršované úvahy o jazyku a umění.

Puvodní básnickou činnost Čelakovského doplňují epigramy. V jejich formě našel Čelakovský sourodou formu pro svého jasného, břitkého a kritického ducha, kterým stíhal své odpuce a malichernosti české literatury a českého života vůbec. Za života Čelakovského souborně nevyšly (*Paděsátka z mé toboľky*, 1837, byla v sazbě rozmetána). Zvláštním druhem epigramů Čelakovského jest jeho *Kritíí*, v němž podle vzoru Goethova užívá různých zjevů říše přírodní, aby zachytil duchaplný nápad nebo půvabný dojem, či někdy šlehl satiricky. Literární satiru pěstoval již ve 20. l. a to v *Literatuře krkonošské* (1824 v Čechoslavu) a v *Patrných dopiscch nepatrných osob* (1830 v ČČM).

Z básnických překladů Čelakovského vynikají: překlad Herdrových »Listů z dávnověkosti« (1823), Goethova dramatu »Die Geschwister« s názvem »Marinka« (1827), prozaické převedení »Panny jezerní« (1828) od Waltera Scotta a ztlumočení bohosloveckého díla Augustinova »O městě božím« (1829—1835).

Z vědecké jeho činnosti jsou cennější jeho příspěvky k staročeské literatuře, hl. k Štitnému. Bystré úsudky kritické o současných zjevech slovesných ukládal do dopisů přátelům a do posudků v ČČM nebo v »České věce«. Jako filolog zabral se do velkého slovanského slovníku etymologického, ale nedokončil jej. Z profesorské činnosti vzniklo po smrti vydané *Čtení o srovnávací mluvnici slovanské* (1853), stojící na předmiklošičovském stadiu slavistiky.

F. L. Čelakovský stojí na přechodu od klasicismu k romantice. S klasicisty se sdílí o kult antiky, o universalistický smysl literární, o vážnost k pevným slovesným genrům

a kanonickým vzorům. Romantikem byl netoliko v pojetí národa a lidu, jazyka a dějin, ale i živým cítěním náboženským a především jako ctitel lidové písně, v níž shleďával i obrodný princip básnický. Tím znamenal jako nositel žvlu melodicky hudebního pokrok proti řečnickému pojetí básnictví u Kollára; proti němu byl konkrétnější, realističtější, živější i tam, kde se oba hlásili k téže ústřední ideji, k slovanství.

Z četných následovníků a napodobitelů Čelakovského v jeho přilnutí k lidové poesii jediný Chmelenský jest klasicismu jungmannovskému opravdu blízký. Ostatní, Kamenrýt, Kamenický, Vinařický na př., patří ke katolické složce starší romantiky. Z Čelakovského však vycházejí i básníci, kteří jej překonávají buď kritickými poznámkami, jako J. J. Langer, nebo svým tvořením uměleckým, jako Erben a Mácha.

Josef Krasoslav Chmelenský (1800—1839), jihočeský rodák, spolužák Čelakovského v Budějovicích a dvorský místosudí v Praze, vydával knihy veršů a sborníky písní. V básních vyšlých za života jako *Básně* (1823) a pohrobně z časopisů jako *Růže plané z Moravy a Slezska* (1840) a *Kvítí polní z Moravy a Slezska* (v »Denici« 1840, knižně až 1929) opěvuje něžnou lásku a idylickou krásu přírodní, oslavuje básnictví, vlastenectví a slovanství; vliv lidové písně jest skrovný. Hudební cit, který dával veršům Chmelenského zpěvnosti, a jeho hudební vzdělání vedlo jej k vydávání sborníků vlastních i cizích písní: *Věvec ze zpěvů vlasteneckých* (1835—1837; později redigoval F. J. Škroup) a *Kytka* (1836—1838). Písně, které na texty komponovali skladatelé Fr. J. Škroup, J. Vorel a j., hledající českost v napodobení písně lidové, v hojně míře znárodněly. Na texty Chmelenského vznikly také první české opery, *Dráteník* (1826), *Oldřich a Božena* (1828) a *Libušin snátek* (1834), komponované Fr. J. Škroupem s vědomým příklonem k lidové písní.

Chmelenský byl i vynikající kritik. Svě bystré posudky, v nichž správně ocenil na př. Tyla a Klicperu a mezi nimiž smutně proslul příkrý odsudek Máchova *Máje*, otiskoval v »Čechoslavu«, v ČČM a v »České včele«. Kritickou praxí obhájil teoretickou důmyslnou statí *Slovo o kritice* r. 1837 v »České včele«. Průkopný význam měla jeho kritika hudební, dosud v Čechách neznámá; v *Příloze k Věnci* vytvořil náš první hudební časopis.

Ze starší generace se k směru zahájenému Čelakovským přiklonil **Karel Sudimír Šnajdr** (1766—1835), který svou básnickou dráhu začal sbírkami německými. Ve sbírce *Okus v básněni českém* (2 díly 1823 a 1930) stojí vedle zastaralých motivu anakreontských a galantních lehká a zdařilá napodobenina lidových písní a balad, z nichž některé znárodněly (»Jan za chrta dán«, »Poustevník).

Starší romantika.

(1830—1848.)

Povaha doby. Romantismus v evropských literaturách. Romantismem nazýváme velké hnutí duševní, které, sahající kořeny svého vzniku hluboko do XVIII. st., se zmocňuje v první polovici st. XIX. nejen literatury a umění, filosofie a vědy, nýbrž i politiky a mravního života evropského lidstva. Název svůj dostal romantismus od moderního útvaru uměleckého, románu, v němž obraznost, citovost a vášnivost převládají na úkor klidného a chladného rozumu a v němž fantastický děj je zasazován zpravidla do nejrozmanitějších scenerií volné, divoké, neobvyklé přírody. Je reakcí citu a vášně proti jednostrannému rozumu, oslavovanému věkem XVIII., protestem nadšené lásky k přírodě proti vyumělkované strojenosti a nucené konvenci století osvícenství.

Filosofická kritika vedená Kantem proti všemohoucnosti rozumu odkázala člověka k oblasti citové a mravní, jakožto k nejvyšším duševním sférám. Psychologové společnosti vedení Rousseauem přesvědčovali přesycené a rozumově vypjaté lidstvo, že jeho záchrana je v návratu k primitivním útvarům společenským a v citové oddání přírodě, v útěku k prostému lidu a k daleké nekultivované minulosti. I sama velká revoluce francouzská byla, přes své záliby klasicistické, divokým výrazem takového romantismu politického.

Nejmocněji zasáhlo romantické hnutí do umění a hlavně do literatury, jež vlastně určovala vývoj celé romantiky. Romantismus projevil se v básnictví, v románě i v dramate silným živlem lyrickým a subjektivním, individualismem postav, jejichž osud byl nerozlučně spojován s prostředím přírodním, široce popisovaným. Lyrismus v románě zesi-

ován byl písňovými a veršovanými vložkami. Romantický útek z rozumové přítomnosti otvíral brány dalekým obdobím historickým, především středověku; návrat romantiky k lidu byl pak východiskem studia lidového básnictví a lidového ducha. V literatuře odstranila romantika přehradu básnických druhů, odmítla estetická pravidla, upoutala se od klasických vzorů a dala verši úplnou volnost; obohatila svůj jazyk výrazy z mluvy lidové, z archaismu i z řečí cizích. Tento revoluční charakter, který měla romantika ve svých začátcích, zachovali si pouze romantikové francouzští; v Německu se sblížila historická křeta k tradici a vřelý poměr k náboženství stárnoucí romantiky nejen se směry konservativními, ale i s živly reakčními, takže zde byla romantika v poslední době svého rozvoje souznačná se zpátečnictvím.

V přímém odporu k době předcházející stála romantika i v otázkách náboženství, národnosti a dějin. Nelibovala si v rozumovém rozboru víry a nehledala cestou kritiky přirozený základ náboženství, nýbrž se upoutávala jeho citovou náplní, jeho extatičností a tajemstvím jeho kultu; proto se přikláněla se zvláštní zálibou ke katolictví. Stát, v němž vidělo osvícenství uskutečnění svého přesného, rozumového pořádku, nahradila romantika pojmem národnosti, v němž etila posvěcení citové, svazky krve a minulosti, jednotu citění a řeči. Na rozdíl od osvícenství, jež pohrdalo historickou tradicí a nerozumělo vývoji, etila romantika minulost více než přítomnost, snažila se porozumět dějinnému vývoji, studovala staré památky a staré literatury, dávajíc přednost středověku před antikou. Měla zvláštní dar vnikati do cizích osobností, do vzdálených dob a do ducha nejrůznějších národů, a proto byl jejím cílem universalismus, který objímal všechny národy, všechny literatury a všechny doby vývojové. Tím vším vytvořila romantika moderní názor na dějiny a kromě historie, především kulturní a umělecké, vybudovala též srovnávací a historický jazykozpyt, literární dějepis, národopis a umění překladatelské.

Pro český život největší význam měla romantika německá, ale až v pozdějších fázích svého vývoje. Po stránce myšlenkové nejsilněji zasáhla t. zv. heidelberská skupina pozdějších romantiků, jak ji představují Achim von Arnim, Clemens Brentano i bratři Jakub a Vilém Grimmové. Podle nich chtěli naši buditelé vzkřísiti staročeský sta-

rověk, oživení ducha prstonárodního básnictví českého, vytvořiti dějepis a národopis na základě myšlenky národnosti. Mocně působila i osobnost Goethova, jenž projevil zájem o snahy našeho probuzení a v němž spatřovali němečtí i čeští romantikové tvůrce a mistra svých snah. Jako klasicismus vzhlížela ovšem i romantika k Herdrovi jako ke svému vůdci, a to v otázce lidové poesie i v názoru o dějinném poslání Slovanstva ve vývoji lidstva.

Český romantismus literární. Opožděné a pomalé pronikání romantismu do našich zemí zaviniily stísněné poměry veřejného života u nás. Vláda Františka I. a Ferdinanda V. bránila všem pokrokovým proudům a myšlenkám, které by mohly změnit dosavadní poměry. Po přijetí nových směrů nebylo však u nás ani jednotného smýšlení, které obecně přijímalo pouze principy národnosti. Mezi romantiky byli i přívrženci náboženské a církevní autority a vyznavači nevýbojného, šosáckého »biedermeierství«, jež bylo výrazem převládajícího ducha měšťáctví, vytlačujícího zvolna šlechtu i z života politického. Část buditelů byla ovládána myšlenkou slovanskou, která byla posilována k nám pronikajícím illyrismem, polským messiášstvím a politickou mocí Ruska za vlády Mikulášovy. Druhá část nesena byla tendencemi liberalismu, který se stal druhou hybnou silou veřejného života českého v 30. a 40. letech. Posilován byl studiem děl jihoněmeckých svobodomyslných spisovatelů a revolučními snahami »Mladé Evropy«, v jejichž čele stál italský romantik G. Mazzini.

Český romantismus, který dokončoval buditelské dílo započaté v době osvícenské a propracované klasicisty družiny Jungmannovy, vybíral ze složitého romantismu cizího jen ony tendence, které mohly býti na prospěch velkého díla obrozovacího a ony literární prvky, které byly schopny vytvořiti písemnictví v přirozeném svém vývoji přetržené. Vůdčí myšlenkou romantismu byla nově pojatá idea národnosti, kterou vyznávali již všichni stoupenci jungmannovského klasicismu. Národnost byla českým romantikům výrazem rodové, zvykové a tradiční, ale především jazykové jednoty a sounáležitosti. Národnost a jazyk byly většině českých romantiků pojmy naprosto souznačné: jen nejbystřejší z nich prohloubili národnost i po stránce historické a mravní, jak to vyjádřil Koliár ve slavné znělce (II, 124):

»Nepřipisuj svaté jméno vlasti
kraji tomu, v kterém bydlíme;
pravou vlast jen v srdci nosíme,
tuto nelze bít ani krásti.

— — — — —
Ale meze vlasti nerozborné,
jichž se bojí tknouti potupa,
jsou jen mravy, řeč a mysli svorné.«

Dalším romantickým rysem našeho obrození byl kult lidu, jeho původního básnictví, jeho písně, jeho názorů. Česká romantika zbožňovala lid: její učenci sbírali lidové písně, pohádky a úsloví, studovali je a vydávali, zkoumali jejich řeč a sloh; její básníci je napodobovali a za vrchol svérázného umění básnického prohlašovali poesii t. zv. ohlasů. Tím vznikala poesie blízká přírodě, lidu a jeho naivitě a konečně i hudbě, umění to po výtce romantickému. Zde tkví i počátky nové vědy, národopisu.

Obrození naše v době romantické lze uvést na patero základních pojmů: jsou to národnost, slovanství, jazyk, dávnověkost a lidovost. Obory slovesné, které sloužily těmto ideálům, byly soustavně a úspěšně pěstovány. V lyrice byl vytvořen nový básnický jazyk, oplodněný vlivem mluvy lidové a jiných řečí slovanských; umění prozaické, odpoutané od starých vzorů zdokonalilo se po stránce jazykové, stylové i psychologické; básnický vkus se vytríbil na vzorech cizích, které k nám uvádělo znamenité umění překladatelské; epika, drama a novelistika však živořily, odkázány ke kultu vlastenecké dávnověkosti. Jazykozpyt, a to spíše po stránce popisné než analytické, se dělil dále ve vědě o prvenství s dějepisectvím. Ostatní vědy byly sice ještě v počátcích, ale i jim vytkli romantikové pevný cíl.

Česká katolická romantika.

Po likvidaci osvícenského smýšlení a revolučních názorů šířilo se Evropou hnutí obnoveného katolicismu, jež souviselo s obnovou všeobecného zájmu o gotiku a středověk. Básnická romantika převzala zásady nového hnutí, plnil je vroucností citu; vztah k Bohu, k věčnosti i k Madoně stal se podnětem básnického tvoření a látky gotického a rytířského středověku vítaným polem slovesného umění. Světové literatuře dalo toto hnutí řadu velkých básníků:

Chateaubrianda a Lamartina ve Francii, Manzoniho ve Vlašich, Novalise a Brentana v Německu, Mickiewiczze a Krasińského na půdě polské.

V Čechách byli v čele nového hnutí opět cizinci, kteří se přizpůsobili domácím poměrům. Ti vycházeli z osvícenství, ne z romantiky, z rozumového, nikoli z citového základu. Mezi nimi byl českému národu zvláště drahý přítel Dobrovského vlašského původu, rodák pražský a smýšlením Němec **Bernard Bolzano** (1781—1848), od r. 1804 profesor katechetiky na filosofické fakultě pražské, v oboru matematiky a logiky průkopný duch světového formátu. Snažil se smířiti katolictví s rozumovou filosofií, zamítal tomistickou scholastiku i protireformační katolictví a vůbec stavěl nad theologii a dogmatiku praktické křesťanství eudaimonického rázu a humanitní lásky k bližnímu. Učení vládou pronásledovaného kazatele mělo značný vliv na obnovu náboženského citění v Čechách předbřeznových; ze směru jeho myšlení si vysvětlujeme převahu etického a humanitního žvilvu nad prvkem extaticky citovým v náboženské lyrice české v době Čelakovského. Za jeho ideové a mravní žáky se hlásili Palacký, Čelakovský, Havlíček, Jablonský a ještě K. Světlá vykládala duševní ovzduší, z něhož vyrostla, ze setby Bolzanovy.

Bolzanovcem byl i první filosof český, zastupující protiromantické stadium českého katolictví, **Vincenc Zahradník** (1790—1836). Narodil se v Mladé Boleslavi, vystudoval bohosloví v Litoměřicích, po krátkém kaplanování se stal knihovníkem biskupa Hurdálka a r. 1820 byl jmenován profesorem pastorálky na theologickém ústavě v Litoměřicích. Když se v Praze počalo stíhání Bolzanovo, byl i Zahradník zbaven profesury a odstraněn na faru do německé obce u Ústí n. L. R. 1830 se stal farářem v Křesticích, kdež tyfem zemřel.

Zahradník byl duch vpravdě filosofický; svědčí o tom i jeho činnost básnická. Z básnických skladeb vynikají především bajky, které se přidržíjí teorie i praxe Lessingovy; jadrnou a prostou formou, důmyslným vtípem a plynouou řečí vykládají zkušenosti morální a často i poznatky filosofické. Za života Zahradníkova vyšla jenom část z 324 bajek, jež byly zprvu psány německy, v knize *Bájký Vincencia Zahradníka* (1832) s teoretickou předmlouvou. Souborně vyšly *Bájký i básně* Zahradníkovy až r. 1906 a obsahují

řveršované didaktické skladby *Zábavné hodiny*, jež vyšly již 1834 v »Květech«, ale v prozaické úpravě.

Jako filosof byl Zahradník žákem Bolzanovým, jehož učení se snažil podepřítí názory jiných filosofů. Z hlubokého štění katolického pramenila u něho jako u Bolzana snaha zúslachťovati lid šířením vzdělání a snášenlivosti národní i náboženské. Zahradník jest autorem prvního českého pojednání filosofického *Rozjímání o některých stránkách praktické filosofie* (v Hlasateli 1818); vedle několika filosofických prací, jež vyšly vesměs v »Čas. katolického duchovenstva«, měl k tisku připravenou původní českou logiku a psychologii; první nevyšla, rukopis druhé se ztratil. Hlavní zásluha Zahradníkovy záleží v přesném a jazykově ryzím tlumočení filosofických poznatků a pomyslu. Čtyři sbírky kázání (z l. 1832—1838) ukazují k lidovému řečníku značné praxe i k odbornému znalci širokého rozhledu po rozvoji kazatelského umění.

Obnovený život katolický, spojený s ruchem buditelským a šířený stoupenci Bolzanovými, soustředil se okolo »Časopisu katolického duchovenstva« (založeného 1828), jehož prvním redaktorem byl Karel Vinařický. Zrušené Šteyerovo »Dědictví svatováclavské« nahradila jim velká knižní matice *Dědictví sv. Jana*. V obou těchto podnicích, k nimž přistoupil týdeník Václava Štulce *Blahověst* (1847—1862) s knihovnou *Besedy katolické* a s kalendářem *Poutník z Prahy*, uplatňoval se stále víc a víc pravověrný dogmatismus, který byl příčinou srážek s mluvčími tábora národně liberálního. V témže směru katolické propagandy pracovali na Moravě Matěj Procházka a František Sušil; založili *Katolickou jednotu*, jež vydávala proti Moravským novinám svůj *Hlas* (od r. 1849) a kalendář *Moravan*, a r. 1850 podle českého vzoru založili své *Dědictví sv. Cyrila a Metoděje*.

České předbřeznové katolictví nemohlo se vykázati díly více než průměrnými; díla esteticky hodnotná hledali v cizině. Cestu jim ukázal Jungmannův překlad Chateaubriandovy »Ataly«. Mezi katolickými překladateli vynikl příbramský děkan **Prokop Ondrák** (1810—1873), tlumočitel nejen Chateaubriandových »Mučedníků«, nýbrž i »Snoubenců« katolického romantika Al. Manzoniho. Ke katolickým romantikům polským, k Mickiewiczovi a Krasinskému, obrátil se jako k novému zdroji básnické inspirace Václav Štule. O uvědomělé katolické zbožnosti můžeme mluvit již u Čela-

kovského, ale především se ozývá u obou jeho druhů, u Kamarýta a Vinařického.

Josef Vlastimil Kamarýt (1797—1833), rodák z Velešína u Krumlova, předčasně zemřelý farář v Klokotech, byl nejvěrnějším druhem Čelakovského již od dob studentských. Současně s Čelakovským vydal jedinou svou sbírku původní *Smíšené básně* (1822), obsahující kromě lehké a hravé lyriky milostné četné idyly, hojné písně ve slohu prostonárodním a balady namnoze pod vlivem Rukopisu Královédvorského. Z několika chrámových písní, jež napsal, vyniká postní skladba *Matka pláče, ruce spiná*. V *Českých národních duchovních písních* (2 díly 1831 a 1832) shrnul na základě ústní tradice i podle tištěných a psaných kancionálů množství pozdní náboženské poesie české, řídě se zájmem básnickým a snahou o proniknutí k duši lidové.

Karel Vinařický (1803—1869), rodák ze Slaného (psal se též Slánský), dosáhl jako kněz vysokých hodností; byl ceremoniářem a tajemníkem arcibiskupovým, farářem v Kovaní, děkanem v Týně n. Vl. a konečně kanovníkem na Vyšehradě, kde zemřel. Jako básník byl Vinařický umělý formalista, pečlivý překladatel a napodobitel poesie klasické, horlivý obhájce libozvučnosti češtiny prosodie časoměrné. V satirických *Sněmech zvířat* (1841 a 1863), v nichž se jeví předchůdcem satiry Sv. Čecha, postavil se reakčně proti novým proudům kulturním, literárním, společenským i politickým. Sbírkou *Varito a lyra* (1843) snažil se dokázat libozvučnost češtiny na drobných poetických hříčkách, v nichž se vyhýbal skupinám souhlásek. Víc vlasteneckého nadšení než básnického nadání ukázal i ve sbírce idylických obrázků *Vlast* (1863).

Klasicistický smysl pro formu a dokonalé ovládnutí mateřského jazyka osvědčil mimo jiné časoměrným přebásněním Vergilových »Zpěvů pastýřských« (1828) a jeho »Aeneidy« (1850) a ukázkami z Homéra a Horatia. Tradici českého klasicismu udržoval Vinařický i v bystrých posudcích kritických, které otiskoval v »Čas. katol. duhovenstva« a v »Čas. čes. musea«.

Význam Vinařického spočívá však jinde. Jednak v organizační práci, v níž se vždy jevil jako národní a politický buditel, jednak v tom, že byl jedním z prvních spisovatelů pedagogických a spisovatelů literatury pro mládež. Jeho básně a říkadla pro děti, *Kytka básniček* (1842 a 1845) i *Modlitby maličkých* (1845), získaly si naivitou i usmě-

vavou něhou dětská srdce. To platí i o jeho slabikářích a pítankách pro školy obecné.

František Jaroslav Kamenický (1806—1869), děkan v Blovicech, věnoval Čelakovskému své *Písně v národním českém duchu* (1833). Napodobení lidové písně jest zde provedeno s věrností otrockou bez osobní invence, ale se značnou lehkostí a melodičností, takže některé z jeho písní («U panského dvora» na př.) znárodněly. Sentimentalita a vroucí cit náboženský zaznívá v cyklu elegií *Nad hrobem matčiným* (1839 v ČČM) a cyklus znělek *Lilie a ruže* (1846) předvádí často bez vzletu staré české pověsti i události historické až do smrti Břetislavovy. Skládal i platonské znělky milostné, písně duchovní a příležitostné a překládal z Petrarcy, z Mickiewiczze a j.

V době předbřeznové neomezovali se básníci jen na napodobování lidové písně, jak je k tomu vedla teorie romantismu, nýbrž ruch společenského života vedl je k tomu, aby stavěli svou poesii i do služeb společenské zábavy. Tak byly skiádány písně opěvující národnost a slovanství, kult minulosti a jazyka, přátelství a krajanství a četní současní hudebníci skládali pro ně hudbu. Sentimentální zpěvy o lásce a domovu byly s oblibou vkládány do úst romantickým lovcům a cikánům, umístěným do romantické přírody.

Velké popularitě mezi těmito skladateli se těšil básník malé originality a umělecké síly **Václav Jaromír Pícek** (Podsvijanský) (1812—1869), rodák z Turnovska, vrchnostenský úředník a posléze okresní soudi v Nových Benátkách. Jeho *Básně* (1843) a třísvazkové *Písně* (1847, 1852, 1856) opakují v četných variacích vlastenecké, milostné, historické a krajinářské motivy, jež čerpal z Kollára, Čelakovského, Chmelenského a j. a zasazoval do své sentimentální a uplakané poesie. Nemužnou tuto poesii odsoudil Čelakovský i Havlíček, jenž byl Píckovým nepřitelem i v politice, které se Pícek zúčastnil jako redaktor *Pražských novin* ve službách reakce a jako autor *Politických zlomků o Čechách* (1850).

Skutečnou osobností mezi katolickými básníky předbřeznovými byl druh Máchův a Tylův, **Boleslav Jablonský**, vlastním jménem Eugen Tupý (1813—1881), rodák z Kardašovy Řečice. Po gymnasijských studiích v Jindřichově Hradci a po studiích filosofických a nedokončených právnických vstoupil k premonstrátům. R. 1841 byl vysvěcen na kněze

a r. 1847 odešel jako farář do Zvěřince u Krakova, kde přilnul k polskému prostředí a kde zemřel. Jako student psal romantickou lyriku, opěvující lásku k dívce a k vlasti, písně v lidovém duchu, básně přírodní a příležitostné; ve veršované báchorce *Tři zlaté vlasové* (v »Květech« 1835) se pokoušel básnický využití báchorkových motivů. V klausuře vznikala vášnivě bolestnou vzpomínkou na bolestný vztah k Angelině Marii (Marii Pospíšilové) erotika opravdu prožitá a výrazově strhující — cyklus *Písně milosti* — a svo-bodomyslné vlastenecké básně (»Tři doby země české«). Svou básnickou žeň uložil do sbírky *Básně* (1841), jež byla v pozdějších vydáních rozšiřována (1846 a častěji). Z didaktických skladbiček nadepsaných *Moudrost otcovská* vznikl obsáhlý cyklus lehce veršovaných básniček lyricko-krajinářsky zářečovaných, nazvaný od II. vyd. *Salomon*; za každým přírodním obrázkem skrývá se mravní naučení, dogmatické pravidlo, kus životní moudrosti, založené na bolzanovskému chápání křesťanství. Za pobytu krakovského Jablonský na čas umkl, až v letech 70. se opět ozval, pokračuje v tónech své mladosti, horkou erotikou, s níž souběžně vznikaly i některé básně psané polsky. Především pro tyto didaktické a také vlastenecké básničky byl Jablonský do 90. let jako básník vysoko ceněn, ač jejich cena jest menší než prožitých písní milostných z doby mladosti.

Václav Štulc (1814—1887), kladenský rodák, horlivý kněz, posléze probošt vyšehradský, spojoval ve svých verších vlastenecké a slovanské nadšení s uvědoměným katolictvím (*Na Tatrách a pod Tatrami*, 1874; *Harfa siónská*, 1868) a j. Myšlenky slovanské vzájemnosti, zvláště českopolské, sloužil i společensky a jako horlivý překladatel, jmenovitě díla Mickiewiczeva.

Přední osobností katolického tábora na Moravě byl **František Sušil** (1801—1868). Narodil se v Novém Rousínově, po vysvěcení působil jako duchovní na několika místech, až se r. 1837 stal profesorem bohosloví v Brně; tu působil jako uvědomělý Čech, horlivý katolík a neúnavný literární pracovník do své smrti v Bystřici pod Hostýnem. Poučné a mravokárné verše nevalné ceny uložil do sbírek *Básně* (1847) a *Růže a trní* (1851) a do posmrtně vydaných *Norvých básní* (2 díly 1869 a 1870). Cit vlastenecký a církevnicky katolický je vyslovován zastaralým jazykem, zatíženým násilně tvořenými nebo dialektickými výrazy, vtěsnaným do těžkopádné časomíry, jejímž horlivým obhájcem a teo-

retikem se Sušil ukázal v *Krátké prosodii české* (1856 a jindy). Tyto formální nedostatky vadí též jeho překladům středověkých *Hymen církevních* (1846 a 1859) i *Anthologii: Ovidia, Katulla, Propertia a Musca* (1861). Literární činnost theologickou zahájil r. 1837 překladem Spisů sv. Otců apoštolských a vyvrcholil překladem a výkladem Nového zákona (1863—1871); přihlížejte i k jiným překladům, vyšel z vulgaty, shromáždil mnoho látky bibliologické; těžkopádným překladem svým však nijak nepronikl.

Romantikové za vlivu písně lidové.

V letech 30. a 40. shromažďovalo se v Langrově »Čechoslavu« a pak v Pospíšilových a Tylových »Květech« mladé básnické pokolení, které vycházelo sice z Kollára a z Čelakovského, ale v básnické teorii i praxi docházelo výsledků samostatných. Tito romantikové, kteří se vyznačovali silným subjektivismem básnickým, zdůrazňovali osobnost, prožitek a tvůrčí akt, zabírali se do tajemství a demonologie, jaké tvůrčí obraznost básníka dovede odhaliti v přírodě, v prstonárodní tradici i na dně vlastního nitra. Pokud šlo o »ohlasy« lidové poesie, rozlišovali bystře oblast lyrickou, kde má básník vyjádřit svou bytost, od oblasti epické, v níž integrace s lidovým duchem jest žádoucí: se zvláštní oblibou pěstovali proto baladu. Teoreticky tyto zásady formuloval a hájil Langer, umělecky je ztělesnil Erben.

Josef Jaroslav Langer (1806—1846) se narodil v Bohdanči, studoval gymnasium v Hradci Král., kde za vlivu znamenitých učitelů (V. Kl. Klicpery) se stal vlastencem a básníkem. V Praze, kde studoval filosofii a práva, oddal se zcela žurnalistice a básnictví, romantickému snění a bohémské volnosti. Redigoval a na značnou výši přivedl Pospíšilův časopis »Čechoslav«, ale ke stálému zaměstnání se nemohl odhodlat, stejně jako ne k tomu, aby dokončil studie. R. 1833 opustil trvale Prahu z nejasných důvodů, mezi nimiž vůle otcova byla asi důvodem nejsilnějším. V Bohdanči byl z počátku literárně i společensky velmi činný, ale po r. 1835 sražen novou milostnou katastrofou, oddal se pití, propadl melancholii a předčasně zemřel.

Jako básník vyšel Langer z Čelakovského. Jeho *Bájky* (1829 v ČČM) a *Selanky* (1830) jsou gessnerovské idyly zasazené do domácího prostředí, čerpající své motivy z pohanského dávnověku slovanského nebo z podání lidového.

Ze školy Čelakovského satirika vyšly *Kopřivy* (v ČČM 1829—1831), užívající lafontainovské formy bajky pro vlastenecko-politickou satiru, místy málo jasnou i smělou, veršovaná parodie maloměstské hlouposti *Bohdanečský rukopis* (1831) a prozaická alegorie *Den v Kocourkově* (1832), který v rámci vzatém z Komenského *Labyrintu* napadá společenské a literární slabosti českého života. Langrově satire chybí fantasie, leckdy i vtipnost a především pádná havlíčkovská útočnost. Langrova práce nejsvěžejší jsou *České krakováčky*, vzniklé v bohdanečské samotě (1835). V lidové formě polské, kterou poznal ze sbírky Čelakovského, v osmiveršových písničkách trochejských dovedl s úchvatnou pravdivostí vyjádřit prudký cit milostný a vášnivý prožitek, který vyznačoval v jeho době jen lyriku Máchovu a Jablonského. Výtěžkem jeho studia lidové slovesnosti a jeho snah národopisných je článek *České prostonárodní obyčejy a písně* (v ČČM 1834), v němž dospěl k názorům odchylným od teorie Čelakovského: nápodobu lidové písně lyrické ostře odsoudil, poněvadž nemůže vystihnout její improvisační ráz a ryzí lyričnost a tím se stává pouhou parodií písně. Postup »ohlasový« připouští pouze pro epiku, jež je u Čechů zastoupena výhradně pohádkami a pověstmi; na ně upozorňoval jako na osvěžující zdroj českého básnictví a ukazoval tím cestu, kterou nastoupil K. J. Erben.

V »Tomanu a lesní panně« vytvořil Čelakovský novou baladickou techniku, která byla velmi blízká požadavkům romantických básníků, stojících pod vlivem lidové poesie. Čeští baladikové až do Čelakovského přidržovali se starého slohu balady stol. XVIII., který ji drastičností námětů, přehnanou příšerností a zázračností i neumělým výrazem přibližoval písním jarmarečníní. Teprve básnická romantika, poučená baladami staroskotskými, nalezla v ní zkrácené drama s tragickým konfliktem a s jádrem mravním, vsazené do přírodního rámce. Toto nové pojetí balady, kterému nešlo o mechanické napodobení baladiky lidové, nýbrž o samostatné vytváření v duchu lidovém, představují náběhy J. J. Kaliny a básnické dílo K. J. Erbena.

Josef Jaroslav Kalina (1816—1847), rodák z Boru na Litoměřicku, odchovanec svého strýce plzeňského profesora J. V. Sedláčka, zemřel příliš záhy, aby mohl vyplnit naděje kladené v jeho nevšední talent. Svě nadání a široké vzdělání nedovedl soustřediti ani ve vědě ani v básnictví.

Překládal z němčiny, z angličtiny, francouzštiny a z polštiny; mezi lyrickými básněmi, v nichž převládá divoká a vášnivá erotika, vyniká krásná elegie *Na matku mou*. Za svého života byl Kalina vážen především jako epik; v oblibě byly jeho balady («Kšaft«, «Zedník«), legendy a veršované pověsti («Lázeň Libušina«). Básním Kalinovým vadí nepropracovanost a těžkopádný jazyk.

Karel Jaromír Erben (1811—1870) se narodil 7. listopadu 1811 v Miletíně. Vystudoval gymnasium v Hradci Králové a filosofii i práva v Praze a vstoupil nejprve do služby soudní, pak fiskální. R. 1843 se věnoval ve službách zemských za iniciativy Palackého studiu venkovských archivů; na čas, r. 1848 a 1849, byl i politicky činný a redigoval vládní noviny celkem v duchu liberálním. R. 1851 se stal archívářem města Prahy, r. 1861 ředitelem pomocných úřadů pražských, při nichž vytrval do své smrti 21. listopadu 1870.

Činnost Erbenova jest trojí: sběratelská, básnická a vydavatelská. Činnost básnická souvisí úzce se sběratelskou tím, že vrcholný svůj umělecký čin, «Kytici«, mohl Erben vytvořit, až když důkladným studiem lidu a jeho slovesnosti pronikl k podstatě lidové poesie a jejích estetických prvků. Jako odchovanec mladé romantiky německé a romantiky slovanské, které viděly především v pohádkách zbytky hromadného národního básnictví a samorostlého genia národního, vytvořil si Erben velkolepý program národopisný. K chystanému soustavnému dílu lidopisnému *Obyčejje národu českého* sice nedošlo, ale zato vydal Erben některé práce příbuzné, pro národopis český významu epochálního. Tak pořídil dva soubory pohádkové tradice všech kmenů slovanských: v originálech *Sto prstonárodních pohádek a pověstí slovanských v nářečích původních* (1864) a v překladech *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských* (1869) s důležitou předmluvou. Z 25 původních pohádek podle vzoru lidového otiskl za života jen některé (z nich »Dlouhý, Široký a Bystrozraký«, »Pták Ohnivák a liška Ryska«, »Zlatovláska« a »Tři zlaté vlasy Děda Vševěda« jsou výtvory klasické); jejich soubor pořídil až V. Tille (1905), úplněji A. Grund (1939). Pohádky Erbenovy nejsou věrnou reprodukcí lidové tradice, nýbrž dílem umělce, který dovedl postihnouti způsob prstonárodního podání, a to jak v jeho poesii, tak v jeho humoru. V pohádkách snažil se Erben po vzoru Grimmově dopracovati k původní slovan-

ské mytologii, z níž jej zajímaly především motivy zápasu slunce se zimní temnotou. Ze zamýšleného díla o slovanské mytologii vydal jen ukázky. Ze studia staré slovanské epiky vyšel i překlad *Dvě zpěvy staroruských*, totiž: »O výpravě Igorově« a »Zádonština« (1869). Současné s pohádkami a bájemi sbíral Erben i lidové písně. I zde znamená důsledný romantik Erben pokrok jako sběratel, vydavatel i badatel. V písních, u kterých uváděl zápisy míst a varianty, pokládal za prvotnější nápěv a text za pozdější a kladl důraz na anonymní původ a hromadnou spolupráci při vzniku písní. R. 1841, 1843 a 1845 vyšly tři svazky *Písní národních v Čechách*, obsahující přes 500 písní lyrických i epických a četné poznámky. Do třetího vydání (1862—1864), jež vyšlo s názvem *Prostonárodní české písně a říkadla*, rozrostla se sbírka na více než 2200 čísel.

Sběratelská činnost byla Erbenovi průpravou k tvorbě básnické; bez poznání této činnosti, zvláště jeho názorů bájeslovných, básnické inspiraci Erbenově neporozumíme. V mladistvé poesii Erbenově obrazy se četné vzory domácí i cizí a ani veselohra *Sládků* (z r. 1836, tiskem 1890) neprozrazuje zvláštní umění autorovo. Studium lidového básnictví přiveden byl k baladistice, která od r. 1834 stojí v popředí jeho zájmu básnického. R. 1836 pracuje na náčrtku básnické legendy »Záhoř« se snahou vyrovnati se s Máchovým »Májem«, jemuž z počátku podléhá, ale od něhož se postupně odklání k Čelakovskému. Jediné básnické dílo Erbenovo *Kytice z pověstí národních* vychází r. 1853, ale vznik jeho padá už do let třicátých. Z deseti balad, jimž předcházela vstupní báseň »Kytice«, bylo pět otištěno ve sbírce po prvé: I. Poklad (1838), II. Svatební košile (1843), III. Polednice (1840), IV. Zlatý kolovrat, V. Štědrý den (1848), VI. Holoubek (1857), VII. Záhořovo lože (první forma z r. 1836, v *Kytici* ve verši definitivní), VIII. Vodník, IX. Vrba, X. Dceřina kletba, XI. Věštkyně. V II. vyd. 1861 s názvem *Kytice z básní K. J. Erbena* přibyla k baladám Lilie umístěná mezi báseň Vrba a Dceřina kletba a oddíl »Písně«, shrnující menší skladby z mladších let a některé překlady. Jádro sbírky, jejíž úspěch byl neobyčejný, tvoří dvanáct balad, jež jsou také »ohlasy« národní poesie, ač tvůrčí podíl umělcův je v nich větší než u Čelakovského. Z lidové tradice české vybral si Erben nějakou charakteristickou pověst nebo několik motivů, opřel je často i o motivy jinოსlovanské a vytvořil z nich klasické ukázky umění

baladického. Z pověstí, které podle Erbena sahají svým původem do bájeslovné dávnověkosti, vybírá si Erben s oblibou ty, v nichž se obráží starodávná víra v nadpřirozené bytosti, hrůza z přírodních sil, zosobněných demony, a lidská bezmocnost proti nim; ty, v nichž se projevovaly především mocné a zhoubné vášně, hýbající odedávna lidskou bytostí. Ale mravně ušlechtilý básník, který svůj dobový romantismus zkrotl kázní v duchu etiky a estetiky klasicistické, staví proti těmto démonickým a vášnivým živlům vyšší mravní řád, založený na pokoře, lásce a zbožnosti. Jednající osoby, ztělesňující hlavní rysy národní povahy, ocitají se v konfliktu s oněmi živly, vítězí nad nimi nebo vykupují svou vinu pokáním. Tak obměnil Erben původní charakter baladiky, jak jej našel u svých německých a polských učitelů, tak proti máchovskému fatalismu postavil svůj básnický a lidský idealismus. Pro tyto tragédie ze života lidového vytvářel Erben mistrovský rámec náladový a krajinářský. Studium lidové tradice poznal jádrnou stručnost a pregnantní plnost řeči prostonárodní, naučil se charakteristickým obrátům, výrazným přirovnáním a plastickým epitetům lidového básnictví našeho a poznal i živě dramatický spád dialogu i lyrický proud scénického líčení. Při tom využíval hudební hodnoty jazyka, ladil melodicky rytmus, asonanci a rým a mistrně využíval zvukomalby. Pro tyto vlastnosti stala se jeho »Kytice« vzorem básnického stylu národně českého.

Erben se stal učitelem všech, kteří ve své tvůrčí práci vycházeli z básnictví národního a těm, kteří usilovali o vytvoření nového slohu básnického. Jako Erben formulovala si skupina slovenských štúrovců a básnická skupina kolem »Máje« z r. 1858 svůj poměr k básnictví národnímu, i když se u nich Erbenův vliv křížil s působením Máchovým. Na Erbenovi závisí L. Quis a u něho se učí i baladik J. Vrchlický. Po erbenovských názvucích u Bezručě našli osobité cesty k Erbenovi v novější době Jar. Durych a J. Wolker. »Kyticí« inspirovalo se i umění hudební, především umění A. Dvořáka, Z. Fibicha a Vít. Nováka, a menší měrou i umění malířské.

V pozdější době oddal se Erben skoro výhradně práci vědecké; zde jsou nejdůležitější práce diplomaticko-archivální a vydavatelské. Z podnětu Palackého konal studia v archivech pražských a venkovských a jejich výsledkem bylo vydání listin týkajících se Čech a Moravy *Regesta diploma-*

tica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (1855), obsahující dobu let 600—1253. Historickým účelům slouží i jeho překlad Nestorova »Letopisu ruského« (1867). Po stopách Palackého šel i jako vydavatel: vydal Štítného »Knihy šestery« (1852), Bartošovu »Kroniku pražskou« (1851), Harantovu »Cestu do Sv. země« (1854 a 1855), »Legendu o sv. Kateřině« (1860) a »Spisy Husovy« (3 díly 1865—1868); účastnil se jako hlavní spolupracovník vydání *Výboru literatury české*, který dovedl do konce XVI. stol. a r. 1868 dokončil.

Karel Hynek Mácha.

Erbenova »Kytice« vyšla o 17 let později než Máchova největší básnická skladba, »Máj«. Tato dvě díla tvoří dva rozdílné vrcholy české romantiky. Proti Erbenovi stojí Mácha jako revolucionář, který měl odvahu postavit se proti dosavadní básnické tradici české a proti soudobému literárnímu vkusu, stejně jako se odvážil otevřít k nám cestu romantismu cizímu. Mácha, jemuž současníci vytýkali světochol, negativnost a citovou rozervanost, vycházel vždy z citového prožitku a ze svého filosofického názoru. Do klidné české romantiky vnesl v lyrice i v próze vášeň lásky a zmaru, hlubokou filosofickou úvahu o posledních záhadách života a s ní zároveň i inspiraci kosmickou. Nemohl sice ani domyslet ani slohově rozvésti své básnické názory, ale přece z jeho geniálních podnětů žilo několik literárních pokolení.

Karel Hynek Mácha (1810—1836) se narodil 16. listopadu 1810 v Praze na Újezdě ze zchudlé mlynářské rodiny, která si později pořídila krupařský krámk. Vychodil obecnou školu u sv. Petra a novoměstské gymnasium; na filosofii podlehl vlasteneckému vlivu Jungmannovu a básnické romantiky. Po skončení filosofie studoval od r. 1832 práva, která r. 1836 přes všechny nesnáze úspěšně skončil. Hluboký zájem o české dějiny a filosofii, především o logiku a metafysiku, i o veřejné události politické, putování po českých hradech, prováděné s oblibou za noci, horlivá četba cizích romantiků formovaly jeho vnímavou duši. Z delších cest významné jsou dvě cesty na Krkonoše (1833 a 1836), kdežto cesta přes Tyroly do Benátek a Terstu v létě 1834 zůstala literárně využita nepatrně. Horlivě se účastnil vlasteneckého ruchu, i jako divadelní ochotník

v družině Tylově. Zde se seznámil s prostou dcerou pražského kniháře Eleonorou Šomkovou; smyslná láska k »Lori« od r. 1834 byla mu v životě mukou a v poesii silným zdrojem inspiračním. Mezi četnými podmínkami jeho básnického vývoje důležité jsou složky literární: četba romantiků polských, zvl. Mickiewicze, Slowackého a j., která od 30. let nahradila četbu romantiků německé, a především seznámení se spisy Byronovými byly v jeho vnitřním životě rozhodující. Nemohly však vykristalisovati. Donucen hmotnými poměry a závazky k Loře, vstoupil v září r. 1836 do justiční kanceláře v Litoměřicích. Roztrpčen neúspěchem, který přineslo vydání »Máje« na jaře toho roku, v době napjatého a zkaleného vztahu k Lori, která mu dala 1. října syna Ludvíčka, v přípravách k sňatku a za ubohých poměrů hmotných, zemřel Mácha již 5. listopadu 1836 v Litoměřicích. 1. října 1938 byly jeho pozůstatky převezeny do Prahy, anthropologicky prozkoumány a popsány a uloženy na vyšehradském hřbitově 7. května 1939.

Lyrické básně Máchovy mají předeheru německou: sešitek *Versuche des Ignaz Mácha*, zachovaný z r. 1829, vznikl asi z podnětů Máchova učitele poetiky A. Klara, který povzbuzoval své žáky, aby mu donášeli německy psané básně. Zde i v jiných německých básních jeví se Mácha žákem německé romantiky v náboženské meditaci, v záhrobním nihilismu, v přecitlivělé poesii hřbitovní i v elegii vlastenecko-historické. V českých básních, jichž za Máchova života vyšlo po časopisech, zvl. v »Květech«, jen 15, přistupuje k tomuto vlivu i vliv tradice domácí: české baladistiky, zvl. Š. Hněvkovského, poesie Rukopisů a ohlasů lidových písní. Více a více vypracovává se v nich však vlastní lyrický charakter Máchův; od poesie elegické a sentimentálně vlastenecké postupuje k lyrice filosofické s názvuky poesie kosmické a k mužné lyrice vlastenecké, plné vzdoru a síly, ale i visionářské úchvatnosti (»V chrámě«, »Šílenec«, »Sen o Praze«, báseň v próze »Návrat«). Filosofie subjektivistické lyriky Máchovy, jež vrcholí v básních »Srdci mému«, »V svět jsem vstoupil«, »Noc«, »Budoucí vlast«, »Těžkomyslnost«, »Večer«, jest v podstatě pesimistická. Pesimismus Máchův, vyúsťující až do nihilismu, pramení z filosofického idealismu a transcendentního individualismu, opřených o filosofii německou, především Kantovu a Fichtovu, ale je zároveň výsledkem nekompromisního pohledu na život a lidskou společnost. Filosofický dualista cítí vzdálenost země od hvězdného ne-

be, rozpor života pozemského zahaleného stínem smrti a života posmrtného, trpí metafysickým problémem času a věčnosti, noří se do záhad absolutna, zapojuje dění pozemské do souvislosti s děním v kosmu, jehož soustavu a život vnímá v přírodě, nejráději noční, zjitřenými smysly. Přesto, že filosofie jeho lyriky vyúsťuje do filosofie zničení a zmaru, v některých posledních básních kmitne se plamének úsměvného soucitu a lásky k zemi i k lidem. Pro svůj světový názor našel Mácha svůj zvláštní výraz básnický, sloh náladový a sensitivní bez rétoriky a dekorace, zato s velkou dramatičností vášnivého pohybu. Proti napodobování básnictví cizího nebo domácího postavil požadavek samostatného hledání vlastní přiléhavé formy pro myšlenku sdruženou s citovým naladěním. Myšlenka, cit i výraz jsou u Máchy všude výrazem prožité skutečnosti a vnitřní tvořivé nutnosti.

Rozsah vlivu Byronových spisů, jejichž četba jistě v Máchovi zanechala mohutný dojem, byl posledním bádáním omezen. Mácha viděl v Byronovi, kterého poznal polským prostřednictvím, básnického revolucionáře, jenž s bezohledným individualismem rozvolnil poetické formy a napsal je divokou a svéráznou vášnivostí. Naleznuv v něm mnoho myšlenek a představ vlastních, podlehl Mácha Byronovu vlivu především vnějškově: jako Byron líboval si ve výstředních dějích kolem vášnivých a lidskou společností odsouzených postav, v ponurých sceneriích, líčených se sytým uměním krajinářským, jako Byron misil do svých příběhů lyrickou reflexi a citovou meditaci. Ohlasem četby Byronových básnických povídek jest lyricko-epický *Mnich* (1832 a 1833), zachovaný v nesouvislých zlomcích, s ústředním motivem tajemné viny a krutého trestu.

V mistrovském díle Máchově, v *Máji*, se vliv byronských povídek projevil nejsilněji v ději básně: ale nalézáme zde i názvuky na Schillera, Mickiewicze a jiné i na domácí baladiku. Ale význam básně nespočívá v těchto prvcích motivických. Po prvních koncepčních nábězích z podzimu r. 1834 byla báseň napsána v době od září 1835 do března 1836 a vyšla v pečlivé úpravě v dubnu 1836. Nejprve vznikaly první tři lyricko-epické zpěvy a dvě intermezza. Ne příliš zřetelný děj osnován je kolem postavy Jarmiliny, čekající v 1. zpěvu marně na svého milence, a kolem Viléma, strašného lesů pána, který vraždou svého otce mstí svedení své milenky, je jat a popraven. Vilém, vyzdobený

všemi prostředky loupežnické romantiky, v 2. zpěvu prožívá v žaláři celý svůj krátký život, zahlobává se do otázek posmrtného života a řeší je nihilisticky. 3. zpěv líčí popravu Vilémovu za májového jitra. V 1. intermezzu, vloženém mezi 2. a 3. zpěv se chystají duchové a celá příroda na přijetí Vilémova a v 2. intermezzu mezi zpěvem 3. a 4., lkají opuštění loupežnici nad ztrátou svého vůdce. Osobní živel, který Mácha do Máje vložil, proniká nejsilněji ve zpěvu 4., posledním postavením i vznikem, v divukrásné elegii nad ztraceným mládím; postavením vlastního jména vedle jména Vilémova zdůrazněno je ztotožnění básníkovo s osudem i vyznáním Vilémovým. Jestliže děj básně neznamenal v soudobé poesii české nic nového, náplň myšlenková a výrazové prostředky učinily z Máje básnickou skladbu, jakých má česká literatura málo. Myšlenkově vrcholí ve druhém zpěvu. S Vilémem prožívá básník hrůzu z věčnosti, z nekonečného času, je zmítán děsem z nekonečného prostoru, otvírajícího se po smrti a strachem o duši, která se má po smrti ponořiti do věčného nic. Zde vrcholí i Máchův nihilismus a titanismus vůči bohu, z kterého se ve zpěvu třetím zachraňuje důvěrným synovstvím přírody. Před jásavou přírodou procitne v zločinci velická lítost, do stojevská jiskra božství; tato pokora znamená zároveň zřeknutí se byronského vzdoru a do básně vnáší klad myšlenkový i umělecký. Zrazen lidmi, životem i smrtí přimyká se Mácha k matce a milence zemi, kterou lermonovsky dává Vilém pozdravovat po obláčcích plujících po nebi. Epická složka básně je silně potlačena: Vilém ustupuje do pozadí a před námi stojí jen Hynek. Tato lyrická subjektivisace epiky je podstatnou složkou Máje. Jí slouží i výrazové prostředky těsně spojené s rytmem a metrem skladby. T. zv. hudebnost Máje tvoří zvukosled, organisovaný rytmicky, mající však i funkci významovou a vědomě zastírající výraz slova. Mácha je i prvním lyrickým malířem přírody, mající smysl pro kontrast světla a tmy a pro jemné odstíněnou stupnici barev. Vymyká se z rámce tehdejšího básnění formou, ideovou náplní a silnou subjektivisací, vzbudil odpor i u vážných soudobých kritiků a představitelů literatury, u Chmelenského, Tyla i Čelakovského.

I v románové próze jde Máchovi především o nový, vyšší sloh vyprávěčský, o novou stavbu české věty, o výraz, schopný vyjádřiti nejen jemné odstíny psychologické, ale i přesný

obraz prostředí krajinného, dobového i společenského. I v próze jest položen důraz na hudebnost, která je zesilována lyrickými vložkami zcela podle estetiky romantismu, podle níž jsou do děl vkládány i prvky groteskní. Ze zamýšleného historického románu *Kat*, rozvrženého do čtyř dílu, *Valdek*, *Křivoklát*, *Vyšehrad* a *Karlův Týn* a který měl obsáhnouti české dějiny od mládí Václava IV. až po Korybutovu epizodu v Čechách, byl podrobně vypracován a vydán jen *Křivoklát* (1834). Vedle umění krajinářského položen jest zde hlavní důraz na psychologii dvou protichudných rozervanců, krále, syna rozumu, a jeho kata, syna fantasmie. K historickým skladbám patří i zlomky *Valdice* z dob švédského vpádu do Čech a *Kláster sázavský* ze stol. XII. Z autobiografických příběhů, cestopisných dojmů, z filosofických úvah i alegorických vidění vznikly *Obrázky života mého* (1834), obsahující *Večer na Bezdězu* a *Márinku*; v *Márince* se kupí kolem titulní postavy mignonské hrdinky odvážná realistická malba proletářské čtvrti pražské. Vrcholem Máchova byronství a nihilismu je náladová alegorie s filosofickým pozadím, *Krkonošská pout* (1833); je to subjektivní zpověď z myšlenkových krisí a apotheosa zoufalství v rámci fantastické noční přírody s romantickým motivem poutníka a kláštera. Největší románové dílo Máchovo jsou *Cikáni* (1836) se základním motivem vášnivě žárlivosti, s cikánskou a benátskou romantikou a s ukázkami mistrovského umění krajinářského. Znamenitě propracovaná ideologie vyúsťuje do bezútěšného fatalismu.

Scénické zlomky Máchovy uchvacují spíše prudkým lyrismem, mohutnou patetičností než dramatickým spádem; jsou to náčrtky k historickým tragediím: *Bratři* ze zápasu mezi Jaromírem, Oldřichem a Boleslavem Ryšavým, *Bratrovrah* ze sporu sv. Václava s Boleslavem, *Boleslav* patrně z mladosti téhož knížete a *Král Fridrich* z období bělohorského, odkud k Máchovi vanula jen vlastenecká elegie, nikoliv náboženský duch reformační; zlomky veselohry *Polesný* ukazují ke škole klicperovské.

Máchova korespondence a především jeho *Denník* na cestě do Itálie a *Denník* z r. 1835, jakož i jeho literární zápisky z let 1829—1835 odhalují nám jeho povahu i slovesnou tvořivost a erudici.

M á c h o v a š k o l a a j e h o v l i v. Přes odmítavé odsudky vlasteneckých romantiků uchovávána byla památka Má-

hova v české literatuře. Jemu podlehl jeho protichůdce K. J. Erben, byť jen na krátký čas, básník J. P. Koubek i V. B. Nebeský; především K. Sabina jako kritik a literární historik udržoval po dvacet let památku svého druhu a také jako vydavatel usiloval o známost jeho děl. Vědomě se k Máchovi přihlásilo mladé pokolení z r. 1858, které svůj klan v časopisech »Máj« vyzdobilo Máchovým obrazem a věnovalo mu »nesmrtelné památce« Máchově. Tato generace Nerudova, Hálkova a K. Světlé nepodlehla, s výjimkou R. Mayera, Máchovi umělecky ani myšlenkově, ale oslavovala ho a vykládala ho především společensky odbojně; Hálek a Pfleger se záhy vymanili z jeho formálního působení a Neruda mu nepodlehla vůbec. Ale od této doby jest Mácha pokládán za vůdčího inspirátora moderní poesie české a každá literární generace se s ním vyrovnává. I literární věda začíná se jím soustavně zabývat, hlavně zásluhou Arbesovou. Sv. Čech oslavil Máchu elegií »Na Valdštyně«, J. Vrchlický a J. Zeyer navázali na jeho poesii kosmickou; Machar se vrací k jeho společenskému revolucionářství; kosmický a filosofický odkaz Máchův žije pak u Havlíčka, Březiny a J. Karáska ze Lvovic, který jej oslavil básničky i kriticky; u těchto symboliků, kteří se snaží zmocnit se tajemství jeho lyriky, znova se uplatňuje máchovská hudební instrumentace větná i jeho umění metafory, na něž mohli navázati i básníci generací nejmladších, inspirující se zároveň máchovskou metafysikou: Hora i Nezval, Halas i Zahradníček.

Literatura dramatická a novelistická.

Slovesné umění klasicistické a romantické doby národního obrození se vyjádřilo plně jen díly básnickými. Dramatikové i novelisté, kteří se nadáním nevyrovnali velkým postavám básníku, netvořili z vnitřní potřeby umělecké; postrádající domácí tradice, nedovedli se vymanit ze závislosti na vzorech cizích. Spokojovali se se zábavným obveselováním čtenářů a diváků, jejichž vkusu činili ochotně ústupky. Kde šlo o více než o příjemnou kratochvíli, ozývala se tendence vlastenecká, projevující se nadšením pro jazyk, zálibou pro vlastenecké dějiny, někdy i jadrnou lidovostí. Ale tyto umělecky plané výtvořby byly nemálo významné národně buditelcky. Obráží se v nich dvojí dobový proud, vládnoucí v tehdejší Evropě. V tragediích a románových kronikách historických se projevuje

romantický útěk z mdlé a spoutané přítomnosti do historické dálky, ozářené barvitou fantasií; v genrové kresbě povídek a veseloher shledávalo drobné měšťáctvo této »biedermeierovské« epochy odraz své šosácké záliby v nevinném, bázlivém humoru a svého živoření v pohodě a závětrí. Toto hledisko skýtá také dělitko pro dramatické i pro novelistické práce této periody. Hlavní představitel dramatu i historické povídky v tomto úseku, V. K. Klicpera, i jeho samostatný pokračovatel v následujícím období, J. K. Tyl, slučují oba směry. Zájem českých vrstev o divadlo zvýšil nejen původní dramatickou produkcí, nýbrž i nové snahy překladatelské. V popředí jejich zájmu stojí Shakespeare, překládaný nyní přímo z angličtiny především J. J. Kolarem, Fr. Douchou a J. Malým. Vystoupila i řada pozoruhodných herců českých a tehdy počíná i česká divadelní kritika, jejímiž předními zástupci byli Chmelenský a Macháček. Když Stavovské divadlo začalo zanedbávati české hry, zahájila skupina vlasteneu v čele s J. K. Tylem r. 1835 ochotnická představení v Kajetánském domě na Malé Straně. Úspěch her přiměl zase ředitele Stavovského divadla Stögera k zařazení českých představení, r. 1842 byla pro české hry postavena samostatná budova v Ružové ulici, které řídili J. K. Tyl a J. J. Kolar jako režiséři. Ale nastalou reakcí v 50. letech utichá v Praze i ruch divadelní a české drama se uchyluje na potulné scény kočujících společností.

Václav Kliment Klicpera (1792—1859) se narodil v Chlumu nad Cidlinou. Na studie se dostal jako dospělejší jinoch z řeznického zaměstnání; vystudoval akademické gymnasium a filosofii a stal se profesorem. Od r. 1819 do r. 1846 působil jako skvělý učitel, vlastenecký buditel a literární a kulturní pracovník v Hradci Králové. R. 1852 byl přeložen do Prahy, kde se stal ředitelem akademického gymnasia a kde zemřel. Hlavní význam Klicperuv záleží v produkci dramatické; skládal hry rytířské a historické, pak báchorky i činohry ze života současného. Jako horlivý ochotník divadelních společností seznámil se s technikou dramatu, jako dobrý pozorovatel dovedl promítat současné i historické postavy na jeviště. Nevnikal nikdy ideově hluboko pod povrch skutečnosti, nedovedl se vzepnouti ke skutečné tragice, nedovedl složití hry pro velká jeviště, ale jako skladatel lehkých komedií dovedl stíhat šosáctví své doby, jsa mluvčím mládí, ruchu a touhy po svobodě. Již

za života Klicperova vyšlo několik souborných vydání Klicperových her, z nichž každé přinášelo hry nové, a ještě r. 1906 otiskl F. A. Šubert ve svém dvoudílném »Souboru spisů Václ. Kl. Klicpery« mezi 57 hrami některé po prvé, mezi nimi též německá dramata Klicperova.

Mezi vážnými divadelními kusy Klicperovými stojí v popředí četné hry rytířské, holdující módní romantice středověké a vlastenecké, na př. *Blaník* (1813, provozován 1816), *Valdek* (1822), *Loketský zvon* (1822) nebo rozšířená balada Šnajdrova *Jan za chrta dán* (1828). V okruhu rytířských her pohybují se i dramata s látkami historickými a vlasteneckými, zpracovávající kronikářské látky bez proniknutí k ideovým konfliktům doby a s chabou psychologickou charakteristikou osob. Za nejlepší českou tragedii předbřeznovou byl poskládán *Soběslav, selské kníže* (1824). K historickým hrám vrátil se Klicpera po delší přestávce v posledních letech života hrami *Eliška Přemyslovna* (1856) a *Fridrich Bojovný* (asi z r. 1856). Výše než hry historické, rytířské a než dramata ze současného života stojí Klicperovy veselohry a frašky, které také více svědčily Klicperovu tvůrčímu talentu. Zde k jadrné scénické výmluvnosti, k původní malbě tehdejšího života a k výborné charakteristice postav, třeba často jen charakteristice vnější, druží se jadrný, trochu hrubozrný domácí vtíp a humor. Ale i zde, jako v hrách ostatních, jeví se často přílišná závislost na dramatech německém. Ještě dnes objevují se na jevištích jeho hry *Divotvorný klobouk* (1817), *Lhář a jeho rod* (1817), *Hadrián z Římsů* (1821), *Rohovin čtverrohý* (1821), *Veselohra na mostě* (1826), *Každý něco pro vlast* (1829) a *Zlý jelen* (1849).

Historickým romantikem jest Klicpera také ve svých povídkách čerpaných z minulosti české a prosycených nadšeným vlastenectvím. Svého vytčeného vzoru, historického povídkáře W. Scotta, nedosáhl nikdy, zůstáváje věren starší historické povídce, závislé na vzorech německých a ulpívající na vnějším historickém kostýmu bez proniknutí k duchu doby a politických proudů. To předpokládalo pečlivé studium dějin a historie kulturní, jehož Klicpera neměl. Z historických povídek nejvýznamnější je *Točník* (1828) tendencí vylíčit postavu Václava IV. ve světle sympatickém. Teprve ve třech cyklických povídkách z let 50., *Příchod Karla IV. do Čech* (1855), *Karel IV. před Frankensštejnem* (1856) a *Král Jan Slepý* (1858), podařilo se Klic-

perovi částečně vystihnouti ovzduší doby lucemburské nejen kolem trůnu, ale i v lidu s názvuky hnutí náboženského a zvláště s dobrým smyslem pro politický obsah věku.

František Turinský (1797—1852), rodák poděbradský, byl zprvu úředníkem vrchnostenským na různých místech v Čechách i na Moravě (v Mikulově a ve Žďáru na Mor.), pak úředníkem soudním (na Křivoklátě). Jako lyrik blíží se básníkum českého klasicismu především stránkou formální, kdežto citová náplň jeho veršů prozrazuje silný sklon k romantismu, který v dramatech převládl úplně. Psal elegie (milostné *Elegie polabské*), dithyramby a ódy (vzletná óda »K Bohu«, vlastenecký hymnus »Jediná toliko vlast« a óda »Husinec«, jedna z prvních novočeských básní oslavujících Husa). Proslulosti došel tragedií *Angelina* (1821), psanou po způsobu německého dramatu osudového, s hojnými místy lyrickými. Truchlohra *Virginie* (1841), čerpaná z dějin římských, vyjadřuje demokratické smýšlení Turinského a činohra *Pražané roku 1648* jeho vroucí nadšení vlastenecké. Ostatní historické hry z českého středověku, mezi nimiž se některé stavěly proti Grillparzerovu pojmání českých dějin, zůstaly ve zlomech. Turinský snil o dramatech velkého slohu, ale omylem hledal dosažení svého cíle v hromadění míst lyrických a v přílišné idealisaci postav, z nichž se mu dařily jen některé postavy ženské.

Karel Simeon Macháček (1799—1846), profesor v Jičíně, se věnoval podobně jako Turinský lyrice i dramatu. Jeho *Drobnější básně* (1846) shrnují lyriku lehčího druhu a rytířské romance, určené k deklamaci (»Heřman z Bubna«). Takové verše určené k přednesu ve společnosti přinesl vedle několika překladů již jeho *Krasořečník* (1843). Jako dramatik, který se osvědčil překlady z Goetha (»Ifigenie«) a z Schillera (»Panna Orleanská«), vynikl historickou tragedií *Záviš Vítkovic, pán z Růžc*, zajímavou charakteristikou postav i tragickým konfliktem; byl to jeden z projevů odporu proti Grillparzerově hře »Königs Otokar Glück und Ende«, jež nesprávně a nepříznivě podávala úsek české historie i postavy, které ji tvořily. Dobře stavěny jsou Macháčkovy veselohry ze současného života, na př. *Půjčka za oplátku* (1846) a především parodie rytířských her *Ženíchové* (1824). Macháček byl i vážným divadelním kritikem.

Organisátorem divadelnictví ochotnického byl plytký a nepůvodní **Jan Nepomuk Štěpánek** (1753—1844); ten jako režisér a spoluředitel Stavovského divadla prosadil r. 1824

obnovení českých her na této scéně. Psal vlastenecké hry dějepisné a situační veselohry, z nichž se udržela jen veselohra *Čech a Němec* (1816).

Jako v umění dramatickém, převládaly i v české novelistice této doby látky historické. Zprvu podléhali čeští povídkáři vzorům převážně německým, podle nichž předváděli dobrodružné a napínavé příběhy s romantickými zápletkami a podivné příběhy rytířské. Psychologie a charakteristiky osob a doby i zachycení historického pozadí byly zanedbávány a nechápány. Teprve když začal k nám zvolna pronikat vliv díla anglického romantika Waltera Scotta, byl obrácen zřetel ke skutečnému historickému ovzduší, jež bylo podáváno na základě více nebo méně pečlivého studia dějepisného a starožitnického. Blahodárný vliv Waltera Scotta projevil se však plně až v druhé polovině stol. XIX. Slohově zápasili romantičtí novelisté stále s nepřirozeným bombastem, se strojenou květnatostí a s neobratnými archaismy. Pokrokem proti próze Lindově a prvním novelám Jana z Hvězdy jsou povídky Tylovy a Chocholouškovy; dějepisné povídky Vocelovy vynikaly malbou doby, Máchovy pak vzácnou barvitostí a náladovostí.

Jan Jindřich Marek (1803—1853), básnickým jménem Jan z Hvězdy, farář v Kralovicích, stal se vlivem plzeňského profesora J. V. Sedláčka horlivým vlastencem a brzy i básníkem. Jeho *Básně* (1823) obsahují lyriku milostnou, elegickou a rozjímavou, písně vlastenecké a společenské a četné balady a romance, psané podle vzorů německých, z nichž některé, jako na př. »Horymířův skok« byly velmi oblíbeny. Význam Markův spočívá však v jeho povídkách historických. Patří mezi první české historické povídkáře, ale než dospěl k povídkám vyššího slohu a skutečného historického podkladu a historické malby, napsal celou řadu povídek, psaných násilným slohem a bez pochopení historického; v Tylovi se jim dostalo soudce přísného, ale spravedlivého. Studium pramenů historických i literárních, i snahu zachytiti ideovou náplň doby a podati obraz historické společnosti prozrazují dvě rozsáhlejší povídky z let 40.: *Jarohněv z Hrádku* (1843) z časů Jiřího z Poděbrad a *Mastičkář* (1845) z doby korutanské.

Prokop Chocholoušek (1819—1864), rodák ze Sedlce na Tábořsku, cestoval po Itálii, Dalmacii a Černé Hoře; volný literát a novinář v Praze, byl z politických důvodů dvakrát

vězněn; z Haliče, kde nějaký čas pobýval, byl internován ve svém rodišti, r. 1861 se vrátil do Prahy, kde byl politickým žurnalistou v »Čase« a v »Hlase«, ale maje zdraví podlomeno, zemřel již r. 1864 v Nadějkově nedaleko svého rodiště. Látkově lze dělit jeho historickou prózu na povídky s látkami českými a jihoslovanskými. Vynikal bohatou fantasií, doplňovanou bedlivým studiem historických pramenů, hojnou romantickou invencí, darem improvisačním a barvitostí dobovou, trpěl však neobratností slohovou a chvatností práce. Do literatury vstoupil r. 1841 povídkou *Vanda* z dějin polských, chtěje se v ní přiblížiti Walteru Scottovi. V povídkách s českými látkami historickými, v nichž proniká studium pramenů, líčí Chocholoušek s oblibou buď starší dobu historie české, na př. *Přivítan, kmet staropražský* (1855) nebo úseky z doby od Přemysla Otakara I. až po Jiřího z Poděbrad: *Dcera Otakarova* (1844), *Palceřík* (1847) z doby Přemysla Otakara II., *Templáři v Čechách* (1843) líčí boje templářů proti Rudolfovi, *Jiřina* (1846) dobu Jindřicha Korutanského a dobu Karla IV. *Jan Pancéř* (1855). Novou oblast otevřel Chocholoušek české novelistice pracemi z dějin jihoslovanských za svobodu, jejichž dějiště sám zhlédl. Řadu povídek ze života balkánského zahájili *Černohorci* (1843) a z prací let 50. a 60. vznikla velká trojdílná sbírka *Jih* (1862—1863), jež budila v Čechách dlouho nadšení pro Slovanstvo balkánské. Chocholoušek byl ve své době znám i jako satirický humorista, pokračující samostatně v tradici Langrově a Rubšově.

Vedle povídkových kronik z české minulosti jsou pro beletrii 30. a 40. let příznačné práce ze současného života občanského s mdlou sentimentálností, s plačtivými scénami, se slabým nádechem sociálním. K tomuto oboru patří i Čelakovského »Patrní dopisové« a satirické práce Langrovy »Den v Kocourkově« a »Bohdanecký rukopis«. Z celé řady autorů podřadných povznesl tuto genrovou povídku k samostatnému druhu literárnímu Fr. Jar. Ruběš, s přátelskou družinou seskupenou kolem humoristického sborníku *Pa-leček* (založen s Hajníšem a Filipkem, vyšel v 19 sv. 1841—1847).

František Jaromír Ruběš (1814—1853) byl rodákem z Čížkova u Pelhřimova, kde se narodil jako syn sládkův. Opustiv theologii, studoval práva a působil jako panský úředník na různých místech v Čechách, posléze od r. 1842

do své smrti jako soudní adjunkt ve Skutči. Rozkvět Rubšovy literární činnosti, zahájené 1834 řadami znělek, spadá do jeho právnických studií až po r. 1845. Tehdy byl redaktorem podařeného »Palečka«, kde tiskl své deklamovány a povídky. Z veršované produkce rázovitější jsou pouze *Deklamovánky* (v 6 sv. 1837—1844), soubor vážných i žertovných skladbiček, určených k deklamaci; jsou mezi nimi básně vlastenecké (»Já jsem Čech«), poetické báchorky a historicko-parodující balada »Horymířův skok«, persiflující Máchův Máj. Určeny jsou nižším a středním společenským vrstvám, u nichž došly také nemalé obliby. Jako novelista začal rytířskými povídkami a hrůzostrašnými pověstmi lidovými (*Mstitel*, *Cerhenický vaz*) a dostal se i k sentimentální povídce rodinné (*Harfenice*, 1844). Význam jeho spočívá v drobných genrových obrázcích, plných typických postaviček z Prahy i z venkova, naplněných svěžím, někdy obhroublým humorem a vtipem. Z nich nejzralejší jest novela *Pan amanuensis na venku aneb Putování za novelou* (1841); oblíbeny jsou dále *Smutné vyražení ve Hvězdě*, *Pan Trouba, nebo když chybí učený, chybí hodně*, *Ostří hoši*, *Lehce nabyt, lehce pozbyl* a j. Zachytil a mírně zironisoval malý český svět, který miloval mužnou láskou, a tím ve zmenšeném měřítku vykonal to, co na světovém fóru uskutečnil Dickens: postavil povahopisný a mravoličný genre povídkový s nádechem humoristickým a mírně satirického zbarvení. V tom mohli naň — nikoliv na Máchu — navázati i umělečtí genristé družiny Májové.

Pozdní romantika.

(Od r. 1848 do r. 1859.)

Povaha doby. Veřejný život v Čechách ve 40. a 50. letech 19. stol. je charakterisován zvláštní směsí romantiky a liberalismu. Liberálně demokratické myšlenky, přicházející ze západní Evropy, spojovaly se zde s programem národního obrození a se zásadami slovanské vzájemnosti. V nich oživaly reminiscence na národní a sociální náplň hnutí husitského a shodovaly se s romantickým názorem na lid. Dílo J. K. Tyla a B. Němcové vyrůstá z tohoto ducha doby, který se obráží i ve filosofii dějin Fr. Palackého. Naproti nim K. Havlíček, mluvčí národního liberalismu české-

ho, se pokusil vyloučiti z veřejného smýšlení všechny živly romantické a odvrátit je i od přílišného historismu k současnosti politické, hospodářské i technické. Tím vším se v 2. čtvrtině 19. stol. zvolna rozkládá romantické cítění.

Výsledkem liberalistického hnutí byly i nové požadavky Čechů, domáhajících se práv na vládu, Palackého odmítnutí účastnit se frankfurtského sněmu a konečně i Slovanský sjezd, jenž měl býti projevem sjednocenosti všech Slovanů habsburské monarchie. Optimistické naděje vlastenců rozbily svatodušní bouře pražské vznícené radikální mládeží, naplněnou sociálními a demokratickými ideami západní a jižní Evropy. Ani sněm kroměřížský nebyl politice Čechů příznivý a střízlivý a opatrný František Josef I. zasedá na císařský trůn v době obnoveného centralismu.

Tak nepřinesl r. 1848 politicky Čechům žádných výhod. Ale úsilí zástupců českého hnutí zesílilo občanské vědomí u nás, zvýšilo politický zájem i smysl a veškeré projevy ducha prosytilo lidovostí, společenskou spravedlností a citem pro právo veřejné. V oboru sociálně hospodářském dosaženo bylo dokonce reforem blahodárných, z nichž zrušení poddanství a úplné odstranění robot byly nejdůležitější. Zároveň s osvobozením stavu rolnického obracel se zřetel vzdělanců k sociálním poměrům v dělnictvu. V řešení poměrů společenských dostávala se do popředí i otázka ženská, zvláště když B. Němcovou vstoupila do české literatury spisovatelka jako činitel tvůrčí. Národnostní zřetele nebyly však nikdy opomíjeny při snahách o řešení společenské problematiky, spojovaly se však často s romantickým iluzionismem a sentimentalitou; jak Tylův postoj k otázce dělnické, tak stanovisko B. Němcové ke šlechtě a k jejímu společenskému poslání o tom svědčí.

Vládní centralismus tuhl však pozvolna v absolutismus a v protičeskou a protislovanskou germanisaci, zvláště když bylo řízení vlády svěřeno autoritarii Alex. Bachovi. Pevně zorganizované Rakousko, opírající se o moc vojenskou, o tuhou byrokracii i o autoritu církevní, zvláště pak o dozor policejní, odmítalo všechny státoprávní požadavky české. Krutá censura umlčovala všechny veřejné projevy, učenci, jako Palacký, uzavírali se do svých knihoven, spisovatelé se neodvažovali řešiti otázky veřejné, radikálové jako Frič a Sabina, i rozvážný politik Havlíček stali se

obětí persekuce. Nižší školství bylo opět pod dozorem církve, v níž vymřelo kněžstvo ducha josefinského a bolzanovského. Osvícenskému šlechtici, hraběti Lvu Thunovi, nakloněnému národním snahám své vlasti, podařilo se však přece zreformovat vysoké a střední školství a učiniti tu i některé ústupky jazykové. Generace vycházející z těchto škol vynikala opravdu rozhledem vědeckým i mravní kázní, ale pociťovala nesvobodu státního celku, v němž bylo sice dbáno o hmotný blahobyť občanů, ale duchovní svobodě v žádném směru nepřál. Ve veřejném a kulturním životě nedostávalo se jen možností a odvahy k projevům, ale ani tvůrčí síly a radosti z práce. Ne nadarmo mluví Neruda o této době jako o »časě za živa pohřbených«. Tento útisk trval deset let, až do Bachova propuštění v srpnu 1859, kdy neúspěch rakouské politiky, ztráta území v Itálii i finanční tíseň donutily panovníka ke změně soustavy státní. Když k tomu došlo, bylo patrné, že absolutismus v Rakousku dohospodařil a že liberální myšlenky rozložily v měšťanstvu nadobro romantiku, jež neměla co říci mladému pokolení, vstupujícímu do života veřejného i literárního.

Rozklad romantiky novými směry v evropských literaturách a povaha pozdní romantiky české. V době, kdy v Německu umírá Goethe, zosobňující bohatý vývoj od osvícenského rokoka až ke spiritualistické romantice, jest v evropské slovesnosti patrné, že romantismus dovršil své dílo v literatuře i v životě a že ustupuje proudům novým, vyplývajícím z nových názoru vědeckých a filosofických. Do popředí vstupují přírodní vědy se svým požadavkem empiričnosti; ten proniká i do filosofie a zatlačuje myšlení spekulativní a metafysiku. Radikální žáci Hegelovi položili důraz na vývoj a stále uskutečňovaný pokrok, vedoucí k svobodě ducha. Všechny tyto směry se obracely proti tradici a autoritě, ať státní, ať církevní: stavěly rozumové poznání nad fantasií a smyslovou oblast nad svět citový. Kriticismus, namnoze bezohledný, byl jim stálou životní inspirací. V tom všem byli jejich zástupci pravým opakem generace romantické.

V literatuře zaujímal vůdčí postavení kritika, jež dbala především požadavků sociálně politických a zdůrazňovala přímo povinnost tendence ve slovesnosti, a to i v poesii. To souviselo s jejím těsným spojením s novinářstvím. Börne a Gutzkow v Německu, Bělinskij, Dobroljubov a Havlíček u Slovanů zosobňují tento nový typ kritický. Ly-

rika se oproštuje od vlastního rozervaného já a staví svá díla do služeb hromadného celku. Vedle lyriky Heinovy a Lenauovy, která u nás došla velkého ohlasu, vzniká v Německu lyrika sociálně politická; v Anglii vstupuje do popředí zájem o sociální baladu, vedenou Hoodem a ve Francii vtipný písničkář liberálního měšťáctví, Béranger, strhuje živým zájmem politickým a soucitem s ubohými a poníženými. V Rusku kritik společenských řádů a zlořádů, Někrasov, uchvacuje opravdovostí své drsné satiry. Přílišnou tendenci trpí však v této lyrice smysl pro skutečné hodnoty lyrické.

Vládnoucím útvarem slovesným stává se v této době román a do něho vniká tendence plným proudem. I zde na úkor epické stavby rozvíjejí se úvahy sociálně reformní namnoze novinářského rázu a společenská kritika. Jen u nejlepších spisovatelů udržuje se však společensko mravní tendence v rovnováze s novou zálibou v přesném pozorování skutečnosti. Odtud vyplývá nové umění realistické jako protiklad básnické romantiky. Souvisí s empiričností a sensualismem v soudobém názoru a citění. Nový román se oproštuje od romantického subjektivismu a obrací se k společnosti. Vzorem jeho se stává Balzacův románový přírodopis francouzské měšťácké společnosti, Dickensovo účastné líčení středních a nízkých vrstev londýnských, Turgeněvova malba ruského nevolnictva a Gogolova galerie ruského statkářstva a měšťáctva. Mezi těmito umělci bylo však ještě mnoho romantiku, kteří do objektivního realismu nezúčastněného na látku vkládali osobní citovou a humornou účast s odhaleným »malým« člověkem a s ději kolem něho. Realistický sklon k pozorování skutečnosti domněle všední se projevoval také ve formách polouměleckých, jež dosáhly v této době obliby a rozšíření, v cestopisném náčrtu, feuilletonu a v národopisném obrázku, jež byly úzce spojeny s rozmachem tendenčního novinářství. V dramatech tendence romantismu stále převládaly, přestože jimi byly vyjadřovány otázky liberálně nebo sociálně reformistické. Scribovo úsilí o nový dramatický tvar, postavený na mechanismus zápletek, rozšířilo se sice hojně za hranice francouzské vlasti, ale zůstalo přece jen polouměním.

Tento vývoj světového písemnictví od romantiky k realismu, vyplňující u vůdcích evropských národů léta 30. až 50., obrátil se v naší literatuře opožděně. V těchto letech zde romantika dožívala pomalu, realismus byl přijímán jen

s váhavostí a teprve generace následující počala po překonání politické reakce uvědoměle doháněti opožděný vývoj.

Generace pozdních romantiků, která vystoupila na veřejnost ve 40. letech, spolupracovala namnoze s generací starší. S ní se sdílela o kult lidu a jeho poesie, dávajíc tu za pravdu spíše Langrovi a Erbenovi než Čelakovskému; v orientaci slovanské hlásila se na rozdíl od oné k Polsku a k národům jihoslovanským, i když přijímala z Ruska ochotně nové umění realistické. Jako Langer, Jablonský a především Mácha kladli důraz na opravdovost prožitku, v němž viděli pravý zdroj tvůrčí a záruku pravosti díla. Proto se jejich programními vzory stávají Mácha a Byron se svými odchovanci, kteří jsou nyní chápáni především společensko-revolucionářsky. Na rozdíl od generace předcházející přisuzují daleko větší význam kritice, jak to dokazuje Havlíček, Sabina i zakladatel srovnávací vědy literární V. B. Nebeský, ve filosofii pak Fr. M. Klácel a Aug. Smetana. Prožívajíce naděje r. 1848 i státní útlak let 50., poznávají dalekosáhlý význam novinářství, které nejenom že horlivě pěstují, ale nechávají mu i zasahovat do literatury krásné. Sloh a jazyk krásné literatury stává se tímto vlivem živější, bohatší a názornější, ale umělecká stavba trpí často novinářským chvatem a povrchností. Havlíček, Tyl, Klácel a Sabina, předáci české žurnalistiky, ale i B. Němcová povznášejí druhy v podstatě novinářské, feuilleton, cestopisný a reportážní obrázek, na uměleckou výši. Silně je pěstováno písemnictví tendenční a satirické, nacházející svého klasika opět v Havlíčkovi.

Největší rozdíl obou generací spočívá však v duchu a myšlenkové náplni jejich literatury. Duch liberální a sklon k realistickému postřehu a studiu odlišuje Tyla od Klicpery, Havlíčka od Čelakovského, Němcovou od Erbena a Sabinu od Máchy. Celé toto pokolení je liberální a demokratické a pokouší se svou kritiku života vysloviti slohem realistickým. Všichni rozkládají novou tematikou a problematikou romantickou koncepci svých děl. V zájmu o živou skutečnost stojí i nyní v popředí život lidový, který Tyl, Němcová, Pravda i Dohnal studují a pozorují s větší pečlivostí a přesností než jejich předchůdci. Přesto spisovatele tyto nemůžeme označit ještě za realisty skutečné, poněvadž se ještě nedovedou oprostít od subjektivních a namnoze ideálních představ o společnosti citově obrozené a mravně reformované.

Čilý publistický ruch let 40. byl v 50. letech obnovené reakce vystřídán veřejným mlčením a vnějším nezájmem o život veřejný a politický. Činnost vědecká a překladatelská zatlačuje sice puvodní činnost uměleckou, ale přece se právě v této době objevují dvě vzácná díla básnického umění, Erbenova »Kytice« a »Babička« B. Němcové.

Básníci přechodu a reakce.

Básníci, kteří udávají ráz letům 40. a 50., jsou v podstatě různorodí. Někteří z nich se hlásí ještě k tradicím předromantickým, jako Doucha, jiní vyrůstají z romantiky, ale snaží se z ní vymaniti, jako Sabina, Koubek a Nebeský, kteří stojí také na rozhraní poesie a vědy.

Jan Pravoslav Koubek (1805—1854), rodák blatenský, byl několik let šlechtickým vychovatelem v Polsku, r. 1839 se stal profesorem české řeči a literatury na pražské universitě, kde zůstal do smrti, přednášeje od r. 1849 též o polštině. Víc než o poslání vědecké se staral o národní a básnické obrozování žactva. Mezi Poláky zesílil jeho zájem o lidovou poesii, slovanské nadšení i uctívání Byrona a jeho následovníků. K Čelakovskému a k Langrovi přimyká se i jako autor básní satirických; z nich nejznámější jsou: *Sylvestrova noc* (1846), *Sněm ženský* (1847), *Krotké znělký* (1853) a největší z nich, směšnohrdinský epos *Básníkova cesta do pekla*, *Nové Jiříkovo vidění aneb Orfeus redivivus* (1842—1852), který však zůstal fragmentem a vyšel po Koubkově smrti. Všeobecná satira literárních a politických poměrů zeslabena je ještě hojnými reflexemi, moralisováním a suchou didaxí. Ta vadí také dvěma řadám nadšených elegií *Hroby básníků slovanských* (1857), v nichž oslavil vedle Kollára a Čelakovského také Máchu s Puškinem a Lermontovem i Lenaua. Z nich poznáváme nejen Koubkovu znalost české a cizí poesie, ale i zásady, jimiž působil na mladé pokolení. Svěží je idylický obrázek *Rokoko* (1847), psaný v čtyřveršových strofách, plný dobového tepla a archaisující drobnomalby.

Václav Bolemír Nebeský (1818—1882) se narodil v Novém Dvoře u Kokořína, studoval v Litoměřicích, v Praze a ve Vídni, působil jako vychovatel, od r. 1849 jako docent řečtiny, jako dlouholetý redaktor ČČM a konečně jako sekretář Českého musea, jehož dějiny napsal. Básnická činnost Nebeského, stojící pod vlivem poesie Máchovy, ně-

meckých romantiků a Mickiewiczovy, náleží jeho mladým letům. Jeho *Básně* (vyšly až r. 1886 redakcí Nerudovou v Poetických besedách XXVII) obsahují bolnou lyriku milostnou a reflexivní, prozrazující citlivé a samotářské srdce, utíkající do ticha noční přírody, a verše vlastenecké, jimiž působil na B. Němcovou. Romantickofilosofická báseň *Protichůdci* (1844 a 1882) prozrazuje vedle vlivu básnických vzorů i vzdělání filosofické, stojící pod vlivem filosofie Heglovy. Protichůdci jsou titanský Ahasver, poutník žízňící po umírání« a »jezdec druhý«, krásný a silný rozkošník věřící pouze ve smysl toho, co jí, pije, hmatá a drží, který by chtěl uniknouti smrti, ač je jí, »morní pannou«, neustále provázen. Romanticky nepevná dějová konstrukce a nejasná stavba myšlenková vyvážená je suggestivními scénami, především noční přírody. Duševní náladou a obsahem ideovým jevil se Nebeský generaci Nerudové předchůdcem a otcem moderního směru básnického. Po »Protichůdci« se Nebeský jako básník odmlčel, ale poesii zůstal věren alespoň jako překladatel jemného vkusu. Z klasických jazyků přeložil z Aischyla, Aristofana, Plauta i Terentia; z moderních literatur *Kytici ze španělských romancí* (1864) a *Novořecké národní písně* (1864). Hlavní význam Nebeského spočívá však v jeho studiích literárně historických (v ČČM v l. 1845—1866); v nich v duchu romantické literární vědy snažil se vyloužiti starší památky z ducha doby a z kulturní souvislosti evropské a posouditi i s hlediska psychologicko-estetického. Znalost literatur cizích dovolovala mu užiti i metody srovnávací. Tak rozebral na př. »Tristrama«, »Mastičkáře«, »Spor duše s tělem«, z cizích literatur pak Shakespeara, Calderona a »Kalevalu«.

Cestu k Máchovi a k německé romantice ukazoval Nebeskému důvěrný jeho přítel, pražský rodák,

Karel Sabina (1813—1877). Prožil trudné mládí proletářského dítěte, studoval na akad. gymnasiu, kde se uvědomil česky; nedokončiv právnická studia oddal se výhradně literatuře a žurnalistice v Praze, ve Vídni a zase v Praze, kde byl od roku 1845 středem tajného ruchu politicko-revolučního. R. 1848 stál v čele radikální strany politické a střetl se proto s Havlíčkem. Propaganda revoluční vynesla mu tuhé osmileté vězení v Praze a v Olomouci. Vyšed ze žaláře, vrhl se do ruchu literárního, sociálně i politicky radikálního, organisoval dělníky, živě se zúčastnil založení

strany mladočeské, až konečně dohnán bídou, vstoupil do služeb tajné policie, které dodával kompromitující zprávy o českých politikách a literátech. Když byl z toho r. 1872 veřejně usvědčen, vyloučen byl jako zrádce z české společnosti a zemřel v nouzi a opovržení.

Před revolucí r. 1848 byl Sabina nadšeným hlasatelem byronství a obhájcem svého přítele K. H. Máchy. Jeho *Básně* (1841) prozrazují silně oba tyto vzory, i když Sabina nedosahuje ani Máchova čistého lyrismu ani prudkého titanství Byronova. V jeho verších příliš proniká chladný rozum a sklon k filosofické spekulaci, především však revolucionářský požadavek veřejného činu, pro nějž nalézá často přílehavý a hutný výraz. V »Básních« a v celé řadě nesebraných veršů, mezi nimiž jsou i překlady (na př. T. Moora »Irské melodie«), jeví se Sabina prvním českým básníkem kosmopolitickým; oslavoval již r. 1836 nejen Byrona a Moora, ale i V. Huga a Lamartina a znal dokonce již i Bérangera a Shellyho.

Próza Sabinova, psaná před uvězněním, trpí přílišným romantismem motivickým, k němuž se pojí máchovská melancholie a byronská rozervanost. To platí především o povídce *Hrobník* (1837 v Květech, kn. 1844) i o dvousvazkových *Povídkách, pověstech, obrazech a novelách* (1845). Historické povídky a romány, z nichž román *Husité* censura nepovolila a z něho vzniklé *Obrazy XIV. a XV. věku* po třech povídkách zastavila, trpí neznalostí doby, její politické, sociální i náboženské náplně, i uměleckou povrchností. Ta vadí i jeho románům z doby pozdější, v nichž zesílil notu sociální a přimkl se ke směru i technice románů mladoněmeckých. Literární cenu z nich mají: problémově společenský román *Blouznění* (1857), široce založený román sociální z doby předbřeznové *Na poušti* (1863, původně nazvaný »Synové světla«) a živá malba ze života politických vězňů v době reakce s názornými typy národními, *Oživené hroby* (1870, nově 1908). Doplňují je filosofická skladba novelistická *Morana, čili Svět a jeho nicoty* (1874 s pseudonymem Adrian Želinský), pesimistický románek realistické drobnomalby *Jen tři léta* (1860) a satiricko-humoristický románek *Věčný žcnich* (1863).

Sabina se pokoušel i na poli dramatickém o úspěch. Kromě veseloher *Inscrát* (1866) a *Maloměstské klepny* (1868) setkal se však s neúspěchem. Zato jeho libreta, třeba ne bez nedostatků, byla šťastnější; psal je pro Ben-

dla, Blodka (*V studni*), Šebora a zvl. pro Smetanu (*Braniboři v Čechách* a *Prodaná nevěsta* 1864).

S V. Nebeským se shoduje Sabina i vydatnou činností kritickou a literárně historickou, kterou rozvíjel v časopisech, almanaších i v samostatných monografiích. Dar kritiky ukázal v životopisech a kritických podobiznách; uměl se vmyslet do cizí povahy a osobnosti, aniž při tom ztratil britkost vlastního soudu. Nejzdařilejší z těchto obrázků povahopisných, které věnoval Koubkovi, Kalinovi, Turinskému, Polákovi, Š. Hněvkovskému a jiným, jsou české i německé stati o Máchovi, zvl. *Úvod povahopisný k »Spisum Karla Hynka Máchy«* (1845) a *Upomínka na K. Hynka Máchu* (1858 v almanachu »Máj«). I do těchto životopisných statí osvěžených vlastními vzpomínkami na spisovatele, vkládal Sabina filosofické úvahy o literatuře a umění, o potřebách psychologického zkoumání, o sociálním vývoji, o moderních proudech evropských. Teoreticky dobře připraven nedovedl však prakticky uskutečnit nové požadavky, jež na literární vědu kladl, v syntetickém svém díle *Dějepis literatury československé, staré a střední doby* (1860—1866), v díle velkolepě myšleném, ale chvatně a povrchně provedeném, přejímajícím často i látky cizí. Kulturní svůj program vyložil nejúplněji v *Duchovním komunismu* (1861). Německy vydal *Das Theater und Drama in Böhmen bis zum Anfange des XIX. Jahrh.* s pseudonymem Leo Blass.

Z moravských básníků ztělesnil přechodný typ, ale v ladění konservativním nejúplněji Vincenc Furch (1817—1864), rodák z jihozápadní Moravy, posléze účetní rada ve Vídni. Ve svých *Básních* (1843 a 1844 ve 2 sv.), psaných formou lidových písní Čelakovského, uložil své krotké básně milostné, verše vlastenecké a reflexivní. V jiných básních, jež byly posmrtně vydány jako *Akkordy* a *Malby sepiové*, proniká nadšení slovanské; protimaďarské smýšlení proniká v *Písniích a baladách z války uherské* (1850). Formálně je jeho poesie zajímavá tím, že pěstuje po Vocelově vzoru ghazel. Didaktické veršičky a veršované báchorky shrnují kromě drobné prózy *Barvy a zvuky* (1848).

Překladatelskou pílí a mnohostranností let padesátých představuje pozdní epigon školy Jungmannovy,

František Doucha (1810—1884). Pražský churavý a nuzný kněz deficient, zálibou neúnavný bibliograf a šťastný spisovatel pro mládež, jenž jest vedle Vinařického zakla-

datelem českého písemnictví dětského, náležel k nejpilnějším pracovníkům literárním: slovníkářské, knihopisné, theologické a pedagogické práce jeho počítají se na sta. Nevynikal ani básnickou fantasií, ani lyrickou silou, zato jeho formální umělost, jemný vkus a všestranné vzdělání 14 jazyků učinily jej výtečným překladatelem. Proto větší význam než původní sbírky *Lipový věnec* (1871) a *Sedmero skutku milosrdenství* (1867) mají jeho překlady (v časopisech) z Moora, Burnse, Shelleye, Byrona, V. Huga, Puškinna, Mickiewicze, Thomsonových »Počasů« (1842), výboru z Dantovy »Božské komedie« a z Camoense, jmenovitě devíti dramát Shakespearových. Metodou Čelakovského převedl lidové písně lužických Srbů. Předchůdcem Vrchlického jeví se nejen jako překladatel, ale i v zavádění umělých forem básnických, ghazelu, terciny, kanzony, rondeaux a p. O cizích spisovatelích, z nichž překládal, psal informativní články. Horlivý anonymní spolupracovník na Jungmannově Slovníku doplnil jeho »Historii« bibliografickým *Knihopisným slovníkem* (1864).

Mezi četnými překladateli z jazyků slovanských čelné místo zaujímá překladatel Puškinův, kněz **Václav Čeněk Bendl Stránický** (1832—1870), přítel B. Němcové. Vedle překladatelství pěstoval také rubšovský humor veršem i prózou, často satiricky zabarvený. Jeho humoresky a veršíky otiskované ve sborníku »Rachejtle« shrnul s názvem *Tatínkovy juchty a jiné historky* (1921 vyd. Ferd. Strejček).

K národnímu hnutí českému přiklonila se v této době i skupina českoněmeckých básníků, většinou Židů, kteří si oblíbili české látky jmenovitě reformační, ale vnášeli do nich novodobý duch liberální a demokratický. Byli to Uffo Horn, M. Hartmann, Alf. Meissner, L. A. Frankl, Herloš, záci Heinovi, Lenauovi, ale i Freiligrathovi. Z nich pro českou literaturu má význam jejich druh **Siegfried Kapper** (1820—1879). Rodák smíchovský, vyrůstal z tradic rodiny židovské a za vlivu slovanské romantiky. Po skončení studií lékařství byl nějakou dobu na slovanském jihu, později byl lékařem v Dobříši, v Mladé Boleslavi a v Praze, jsa stále literárně činný. Vlastenecké verše *České listy* (1846), které příkře odmítl Havlíček, rozvádějí motiv vzpomínky na dávnou slávu židovskou, žalost nad nynějším ponížením a nadšení česko-židovské. Z podrobného studia epiky jihoslovanské, pro niž si přinesl zájem již z doby vídeňských studií, vznikly překlady a ohlasy české i německé. České literatuře náležejí

překlady *Zpěvy lidu srbského* (1872—1874 ve 2 sv.) a ohlasy *Gusle, ohlasy písní černoohorských* (1874); sem vkládal i projevy češství a slovanství, svobodomyšlnosti a humanity i sentimentálního obdivu pro Černou Horu. Vlastním výrazem Kapprovy osobnosti zůstává jeho lyrika, psaná až na České listy německy. Z české prózy vynikají *Pohádky přímořské* (1873) bohatou hrou fantazie a jemnou stylisací.

Josef Kajetán Tyl.

Josef Kajetán Tyl pěstoval stejné druhy slovesné jako jeho učitel V. Kl. Klicpera, a přece mezi oběma leží typické rozdíly generační: Klicpera jest prototypem spisovatele předbřeznového, Tyl, politický, novinářský a buditelský účastník r. 1848, tvoří právě z názorové plnosti doby zahájené památným březnem. Na rozdíl od svého vrstevníka K. H. Máchy dovedl Tyl postavití svůj subjektivismus a své literární a společenské snahy do služeb národního buditelství. Byl spojovacím článkem mezi »Mladou Čechii« let 40. a generací »Máje«, stejně jako Nebeský, Němcová nebo Havlíček. Přesto, že byl celou podstatou své osobnosti protichůdný jasnému rozumáři Havlíčkovi, přece projevují oba podobné snahy především v pohnutém roce 1848; i v literatuře spojovaly je tendenčnost, zájem o časové otázky, pozornost ke všem stránkám lidového života, usilování humanitně reformistické, třebaže Tyl užíval k jejich vyjádření přežívaných již prostředků romantických. Na jeho sociálních povídkách, psaných jadrnou mluvou, učil se nejen Pflieger a Arbes, ale i Neruda a Světlá.

Josef Kajetán Tyl (1808—1856) se narodil v Kutné Hoře jako syn krejčího a hudebníka; na studium do Prahy se dostal dosti pozdě a z lásky ke Klicperovi odešel do Hradce Králové. Filosofická studia nedokončil a stal se kočujícím hercem bez valného úspěchu. R. 1831 přijal v Praze místo účetního ve vojenské kanceláři, ale věnoval se především divadlu a literatuře; řídil ochotnické divadlo »Kajetánské« na Malé Straně, r. 1842 vystoupil ze služby, byl s Kolarem režisérem divadla v Růžové ulici, pak dramaturgem českých her ve Stavovském divadle. V 30. a 40. letech se osvědčil jako redaktor literárních časopisů: redigoval list »Jindy a nyní«, který přezval »Květy« a učinil z něho významnou tribunu starší i mladší generace, redigoval »Vlastimila«, »Květům« podobného. Do konstitučního života r.

1848 zasáhl redakcí politického »Pražského posla« (1846—1848) a »Selských novin« (1849). Za svou činnost politickou a literární mnoho trpěl za nastalé reakce. R. 1851 byl nucen se vzdát ředitelství na Stavovském divadle, stal se ředitelem a hercem kočující společnosti, s níž i se svou rodinou živořil až do své smrti.

Od veršů v duchu i formě Kollárově, jimiž vstoupil do literatury, odvrátil se pod Klicperovým vlivem velmi záhy k dramatu a k povídkám. Vlastenecké hry historické, jichž před r. 1848 napsal čtvero, trpí chabou dramaticností a nabubřelostí slohu. Skutečné dějinné tragedie začal psát za vlivu nových ideí: do děje i do charakteristiky postav vkládal dobové ideje politické i sociální, historického podkladu her valně nedbaje. *Krvavý soud aneb Kutnohorští havíři* (1848) využívají dělnické vzpoury a vyslovují novodobé sociální požadavky; veršovaný *Jan Hus* (1848) stal se zosobněním vlasteneckých a slovanských, ale i demokratických a liberálních zásad r. 1848; *Krvavé křtiny čili Drahoμίra a její synové* (1848) rozvádí opět myšlenku demokratickou a slovanskou a *Žižka z Trocnova* (1849) je typem novodobého politika.

Vedle her historických zasáhl do současného života řadou činoher ze života rodinného, měšťanského a řemeslnického; v nich postavil dobře odpozorované postavy, charakterisované jadrnou řečí, do děje zpravidla výchovně tendenčního. *Paní Marjánka, matka pluku* (1845), která je obratnou lokalisací Kotzebuovy činohry do českého prostředí, zahazuje řadu těchto her, z nichž nejúspěšnější byly: *Pražský flamendr* (1846) a *Pražská děvečka a venkovský tovaryš aneb Paličova dcera* (1846). Ze školy německých dramatiků vyšly i Tylovy dramatické báchorky, ale právě v nich přiklonil se Tyl nejtěsněji k lidové tradici a promluvil nejvroucněji k srdci národa: *Strakonický dudák* (1847), *Jiríkovo vidění* (1849), *Čert na zemi* (1850) a *Lesní panna* (1850). Plastické lidové postavy, zasazené do pohádkového prostředí, mluvící skutečnou řečí lidu, britký dialog a nevtíravá tendence jsou přednostmi těchto her, které znamenají vítězství zdravé lidovosti nad romantikou. Z místní frašky pražské, založené na vídeňské hře Bäuerlově, *Fidlovačka aneb žádný hněv a žádná rvačka*, provozované po prvé 21. prosince 1834, pochází píseň slepého houslisty Mareše »Kde domov můj«, jež se s nápěvem od Fr. Škroupa stala záhy hymnou národní. Ve dvou slokách shr-

nuto je populární češství Tylovy doby: citové vlastenectví teritoriální a mužná láska k národu. Jako dramatik nebyl Tyl při vši lehkosti, s níž tvořil, originálně tvůrčí; vyhovoval vkusu diváků často scénami sentimentálními a dobovými tendencemi.

Obdobná je i Tylova činnost novelistická. I zde vyšel ze školy Klicperovy, podle jehož »Točníku« napsal svou první historickou povídku *Starý Beneda* (1830 s pseudonymem Mírumil Kutnohorský). Přes dvacet historických povídek, které Tyl napsal, je bráno z nejrůznějších dob české historie a nepřináší nic nového romantické novelistice; ač etitel Waltera Scotta, nedbá dobového pozadí ani myšlenkového podkladu historických událostí; pomáhá si lacinými scénami milostnými nebo dobrodružnými a vymyšleným dějem kolem málo plastických postav. Vlastenecká tendence převládá všude. Nejoblíbenější byly *Rozina Ruthardová* (1838) a *Dekret kutnohorský* (1841), ač povídky z pozdějších let, *Tataři u Olomouce* (1846), *Braniboři v Čechách* (1847) a *Uhliř a vladyka* (1851), jeví pokrok proti povídkám z let 30., ne bez vlivu historických povídek Jana z Hvězdy a P. Chocholouška.

I činohry ze světa občanského mají u Tyla obdobu mezi novelami. Zde více než v dramatech proniká vlastenecká tendence, hlásící se již v titulech: *Láska vlastencova* (1842), *Český jazyk moje škoda* (1845), *Poslední Čech* (1844). Sentimentální vlastenectví a plačtivá přecitlivělost milostných scén daly podnět Havlíčkovi ke zdrcující kritice »Posledního Čecha«, povídky nestojící mezi ostatními nijak vysoko. Soudě jednu povídku, odsoudil Havlíček nespravedlivě celé Tylovo dílo a nepochopil mravní posvěcení celé Tylovy osobnosti. Po způsobu cizím, ale čerpaje z bohatých zkušeností vlastních, jež nasbíral na svých cestách, zpodoboval s oblibou svět herců a bludných umělců, z pravidelných kolejí vyšinitých »geniů«: *Hudební dobrodruzi* (1833), *Divadelní ředitel* (1840), *Rozervanec* (1840, povídková to karikatura Máchy) a román *Pout českých umělců* (1846). Smysl pro otázky sociální projevil v novelách z prostředí selského a i dělnicky proletářského; zde ukázal bystrý postřeh pro sociální problematiku nižších vrstev, který zbystřil po přísné kritice Havlíčkově. Povídkami *Chudé děvče a bohatý synek* (1847), *Chudí lidé* (1849) a *Starý flašinetář* (1861 pohrobně) pracoval se k mravolichnému realismu, překonávaje i zde romantiku, a ukázal

tak cestu Pravdovi a Hálkovi na jedné, Sabinovi a Pflégrovi na straně druhé.

Božena Němcová a počátky realistické povídky české ze života venkovského. Karel Havlíček.

Božena Němcová jest první významnou ženou české literatury, ženou smyslovou, citovou a rozumovou zároveň, která má odvalu prožívati svůj vlastní osud podle zákona vnitřní morálky. Tím znamená odvrát od sentimentálního typu ženství předbřeznového a předjímá namnoze mravní vývoj budoucí. Slovesně jest s Máchou a Tylem zakladatelkou české prózy povídkové, především povídky venkovské. Zde slučuje romantickou vidinu zdokonaleného lidství, žijícího ve shodě s přírodou, s realisticky přesným a národopisně školeným pozorováním, dávajíc tak základ k realistické povídce ze života venkovského.

V západní Evropě i v Rusku byla vesnická povídka předchůdcem realismu v povídce a v románě. Němcová, které doporučel J. R. Čejka za vzor G. Sandovou, přimkla se k povídkářům, prošlým školou Mladého Německa, především k J. Rankovi a A. Stiftrovi. Díla příbuzných povídkářů anglických, severských nebo ruských projevila svůj vliv u nás až později.

Božena Němcová (1820—1862) se narodila jako Barbora Panklová ve Vídni 4. února 1820. Její matkou byla mladičká služka vévodkyně Zahánské, Terezie Novotná, otcem vévodský kočí, rakouský Němec Pankl. Jako nemluvně odstěhovala se s rodiči do Ratibořic u České Skalice, kde matka prodělala ne snadný přechod z rodiny služebnické do vrstvy vyšší. Otec byl většinou mimo domov na cestách s vévodkyní, matka zaměstnána službou a tak péče o Barunku a množící se sourozence připadla babičce, Magdaleně Novotné, rázovitě stařeně, kotvíci v tradicích kladských Čechů. Na dorůstající dívku působilo stejně přírodní romantické prostředí jako zámecká společnost, sjiždějící se na zámek dobrodružné vévodkyně. Vychodivši školu ve Skalici, kde se jí dostalo nevalného vzdělání, byla r. 1830 poslána k obročimu Hochovi do Chvalkovic, aby se přiučila němčině a panskému mravu. Za tři léta se vrátila tělesně rozvitá a citově vznícená do Ratibořic, oddána romantice četby, lásky a blouznění. Dne 12. září 1837 se vdala podle vůle matčiny a bez náklonnosti za finančního respicienta

Josefa Němce, muže o patnáct let staršího, osvíceného sice, energického a vlasteneckého, ale nestálého, prudkého, nemajícího smyslu pro duševní život své paní. S ním střídala často bydliště a dojmy; všude dovedla získat něco pro své poslání umělecké a národně buditecké. V Červeném Kostelci přilnula k lidovým vrstvám; po krátkém pobytu v Josefově a v Litomyšli odešla do Polné, kde se stala uvědomělou Češkou a vlastenkou. V l. 1838—1842 se jí narodily čtyři děti, ale zároveň ji stihla těžká choroba, z níž se již nevyhlédla. Do l. 1842—1845 spadá první pobyt Němcové v Praze, kde mladá, krásná a duchaplná paní upoutala přední zástupce duševního života českého; zde na ni měli vliv, kromě žen Antonie Reissové, pozdější nevěsty Čelakovského, pí Fričové a Staňkové, především učený lékař a překladatel Josef Radomil Čejka, pedagog Karel Slavoj Amerling a především básník Václav Bolemir Nebeský, za jehož působení se stala vyznavačkou Hegelovy filosofie a českou básničkou. Za dvouletého pobytu v Domažlicích studovala chodský lid, sbírala báchorky a konala dílo politického probuzení v duchu Havlíčkově, což zavinilo přeložení jejího muže do německých Všerub. Brzy odešla stísněna duševně i tělesně a zklamána nadějemi, kladenými do r. 1848, s rodinou do Nymburka a do Liberce. Když r. 1850 byl její muž jmenován do Jageru a záhy nato do Miškovců v Uhrách, rozhodla se zůstatí s dorůstajícími dětmi v Praze. Druhý její pobyt v Praze trval dvanáct let; přerušila jej výletem do Drážďan, cestami na Slovensko a do Uher a poslední návštěvou rodného kraje na podzim 1859. Život v Praze byl plný utrpení; hmotné poměry rodiny byly nucné, zvláště když r. 1854 byl Josefu Němcovi plat zcela zastaven; napjatý poměr manželů vyústil do úplného vnitřního odcizení, které zvyšovala četná milostná přátelství Němcové s muži daleko vynikajícími nad úroveň jejího muže. Tak do jejich vnitřních osudů zasáhli I. J. Hanuš, Fr. M. Klácel, zvláště vášnivě Jan Helcelet a Dušan Lambl, posléze V. Č. Bendl a studující Hanuš Jurenka. Ale z těchto dobrodružství srdce, plných ilusionismu, se vždy vracela s přeraženými křídly domů a tam u krbu vychladlého a v místnosti chudé a nehostinné nalézala svého zestárlého muže, mrzutého, lhovatele, někdy i hrubého. Z životní tísně se osvobozovala jen činností literární a výchovou vroucně milovaných dětí, z nichž na podzim r. 1853 ztratila milovaného syna Hynka. Po krátkém pobytu v Novém Bydžově a v

Chlumci n. C. na podzim 1861 odešla ještě, pozvána knih-tiskařem Augustou k vydávání svých děl, do Litomyšle: vyčerpána nedostatkem a chorobou a zklamána ledabylou úpravou vydání, vrátila se do Prahy, kde zemřela již 21. ledna 1862 předčasně zestárlá.

Do české literatury vstoupila r. 1843—1845 jako básnířka lyrických veršů. Vedle motivů vlasteneckých a slovan-ských hlásí se tu požadavek politického projevu a ženiny účasti v bojích národních. Ideově se přiklání k vlastenecké poesii »Mladé Čechie«, zvl. k lyrice V. B. Nebeského, za jehož přímého vlivu a snad i slohové účasti vznikly.

Své vyprávěčské umění vycvičila B. Němcová na bá-chorkách a v pověstech, které vydávala za projevy lidové, ač to byly většinou jen volné fantasie na lidové motivy, slučující romantismus, poetisující skutečnost, s realismem pozorování. Tak vydala *Národní báchorky a pověsti* (1845—1847). Teprve pozdější *Slovanské pohádky a po-věsti* (1857—1858) lnou těsněji k předlohám lidovým a náleží valnou měrou národopisu; Němcové jest hlavně pře-vod jazykový a mistrovská slohová úprava. Kdežto Erben vnáší do báchorek bájeslovnou koncepci, představy kosmo-gonické a přesvědčení o vnitřní jednotě epiky slovanské, naplňuje je Němcová zkušenostmi svého srdce: snem o lásce, utopistickým snem o sbratření lidstva, optimistickou vírou v sociální spravedlnost a kultem přírody. Národopisný zájem projevila v řadě studií lidopisných a krajopisných, v nichž vzdělávala svůj realistický smysl pro lidovou skutečnost. připravuje se tak pro vlastní tvorbu uměleckou. Ty stati, otiskované v »Květech« a v »České všelex«, vytěžují pře-levším z pobytu na Chodsku: *Obrázky z okolí domažlické-ho* (1845 a 1846), *Sešská svatba v okolí domažlickém* (1846), *Král, hraniční město Brod v Lcse* (1852); k léčeb-nému období r. 1846 se nesou *Dopisy z Lázní Františko-vých*. Z cest po Slovensku a Uhrách načerpala látku pro črty: *Z Uher, Vzpomínky z cest po Uhrách* (1854), *Uher-ské město Darmoty* (1858), *Kraje a lesy na Zvolensku* (1859) a *Obrázky ze života slovenského* (1859). Mnohé z nich obsahují i zárodky pozdějších prací novelistických.

Povídky B. Němcové se počínají novelistickými drobnokresbami, čerpanými z Domažlicka: *Dlouhá noc, Domá-cí nemoc a Obrázek vesnický* (vesměs 1846—1847), jež se liší od národopisných popisů jen slabou zápletkou dějovou. Nato nakreslila rázovité ženské charaktery lido-

ve: v *Barušce* (1853) předvedla v rámci velkoměstského prostředí historii služky s temným pozadím sociálním; *Sestry* (1854) jsou obžalobou tragického osudu svedené ženy; v *Rozárce* (1855) předvedla s lidumilnou citlivostí nešťastnou, životem odstrčenou, mravně ušlechtilou postavu z maloměstské chudiny podle modelu domažlického; v *Marle* (1855), námětu chodského, zpracovala vášnivý motiv milostný, zesílený nevšedním konfliktem mužské osobnosti, pokládané dosud za děvče; *Divá Bára* (1856), vzniknuvší za vlivu »Malé Fadetty« G. Sandové, předvádí ostrými rysy a s jadrným humorem samorostlou dívčí postavu venkovskou. Lidopisné studium hlásí se zde hojností původních a malebných jednotlivostí, světový názor básniřčin proniká společensko-mravní tendencí, vliv romantické četby se jeví hledanými zápletkami, umělecké nadání dokazuje epická živost a širě, dramatická vzrušenost a zdatná charakteristika.

V dobách nejtěžšího hmotného strádání, vlastní choroby, zoufalé bolesti nad ztrátou milovaného synka Hynka a trpkého zklamání v lidech, v l. 1853—1854, si Němcová křísila utěšené obrazy dětství a rodného kraje s osobou své babičky uprostřed. Původnímu plánu, který jí doporučoval I. J. Hanuš, zobraziti v průběhu jednoho roku všechny slavnosti a obyčeje lidové, dal didakticko výchovný rámec moravský lékař pedagog Fr. Mošner svou »Pěstounkou«, která utvrdila v B. Němcové i myšlenku, postavit do středu skladby babičku. Tak vznikla *Babička*, »obrazy venkovského života«, kterou v červnu r. 1855 vydal Jar. Pospíšil. Dílo, vzniknuvší z idealisující nálady vzpomínkové, básničky obměňuje a zkrášluje osudy rodiny Panklovy (Proškovy) v Ratibořicích, zejména pak babičky její, Magdaleny Novotné, jakož i lidového a zámeckého jejich okolí; poměr Barunky, v níž se básniřka sama zpodobnila, k babičce, ale i vztah babiččin k okolí v rámci koloběhu ročního a lidových zvyků s ním spojených dávají dějový obrys. Kolem skrovného epického děje, vyřešeného šťastně se silnou dávkou radostného optimismu, seskupila básniřka řadu nezapomenutelně životných lidových typů, celou galerii lidových scén a přírodních výjevů, roztomilých dětských obrázků; rousseauismus autorčin se vlil do půvabného vystižení vztahu prostého venkovana k přírodě; romantika si vyžádala svůj díl v episodické postavě Viktorčině, jejíž osud vedle milostné zápletky Kristliny a Milovy dramatic-

ky oživuje idylický tok děje; šlechtická vrstva, zosobněná hlavně paní kněžnou, pojata jest nejen s vědomou idealisací, ale i s optimistickým pojetím jejího poslání v lidu; avšak i tu básnička zdůrazňuje mravně výchovné působení babiččino. Všecky podněty knižní i vlivy cizích myslitelů jsou vyváženy jednak intensivním prožitím skutečnosti, jednak vpravdě básnickým názorem, opírajícím se o víru ve sdružení všeho tvorstva v účinné lásce bratrské. Ač není ucele nou skladbou románovou, nýbrž volnou řadou výjevů, přece jest »Babička« klasickým dílem naší literatury novelistické; básnička dovedla v něm mistrně sloučiti svou osobnost s epickou objektivností, výsledky pozorování národopisného s rušným dějem, velké umění slovesné s národní původností, širokou malbu přírody s neobyčejnou znalostí lidského srdce. To uznali povolání posuzovatelé hned při vydání knihy, to potvrdil úspěch knihy doma i v literatuře světové; kromě nesčíslných vydání, některých s uměleckým doprovodem výtvarným, byla Babička přeložena do všech jazyků slovanských, do němčiny, angličtiny, francouzštiny, italštiny a rumunštiny.

Dopsavši »Babičku«, směřovala Němcová k jednotné koncepci románové, kde by spojila charakteristiku lidu s reformními tendencemi společenskými. Uskutečnění toho plánu se přiblížila nejvíce v rozlehlé, problematikou zatížené, ne zcela vyrovnané povídce *Pohorská vesnice* (1856). Umělým sloučením trojího živlu, české šlechty, chodského lidu a slovenských drotarů, si upravila látku, aby mohla zdůrazniti své lidumilné řešení otázky o vztahu lidu k šlechtě a namnoze těžiti ze svých vlastních bolestných prožitků společenských. Poslední práce B. Němcové jsou rozsahem skrovnější. V *zámku a podzámkě* (1856) jest sociální kresba o vyrovnání rozporů mezi lidem a panstvem a vyznívá ostře vyhocenou tendencí; *Chudí lidé* (1856) oživují dojmy z Červeného Kostelce se silným přízvukem humanitním a v jadrném realistickém podání mravní šlechtnosti prostého lidu. S jasnou plastikou nakreslený povahopis *Dobrý člověk* (1858) se vrací k tématu a k ovzduší »Domácí nemoci« a »Barušky«; *Chyše pod horami* (1858) obráží svěží dojmy z druhé cesty po Slovensku s utěšenou zápletkou milostnou. Poslední dokončená povídková práce, *Pan učitel* (1860), podřizuje dětské vzpomínky reformní tendenci vychovatelské. Zlomkem zůstaly skvěle vypravovaný počátek povídky *Cesta z pouťi a*

zběžně psaný úryvek románu *Urozený a neurozený*. Autobiografickou cenu má vášnivě zoufalé vyznání zhroucené ženské duše, *Čtyři doby* (z r. 1855). Ve všech těchto pracích stojí novelistické umění B. Němcové na vrcholu. Na svěže vystiženém pozadí lidového života a přírodní malby se rýsují svérázné postavy jmenovitě ženské, mravně hluboké, nevšední osudem; jejich život podává často v zkratkách konflikty společenské a básnička v milém idealismu nabízí pravidelně kladné a šťastné rozřešení sporů individuálních i rodových. Život epického vypravování, malebnost líčení, ryze a rozmanitost jazyková a ušlechtilý humor dodávají těmto dílům půvabu nehynoucího. Několikrát projevuje zde Němcová své názory o ženské otázce: zdůrazňuje všestrannou výchovu pro život a pro domácnost, ale současně žádá pro ženy vzdělání rozumového; kult lásky vrcholí u ní oslavou mateřství; manželství chce stavěti na základě vzájemné náklonnosti, úcty a porozumění; se sociálním smyslem si všímá otázky služkovské, ironisuje mělkost maloměstských žen, sní o souladném typu aristokratek rodem, duchem, zásluhou.

Zbytek jejího díla vyplňuje několik překladů, politicko-výchovných projevů, výpisy národopisné a satirický obrázek *Kávová společnost* (1855), zdramatisovaný A. M. Tilschovou. Pro poznání autorčiny tvorby je důležitá její upřímně psaná korespondence.

Současně s B. Němcovou pokoušeli se lidovou skutečnost zachytiti Fr. Pravda na českém jihozápadě a Antoš Dohnal na Hané.

František Pravda (1817—1904) se narodil v Nekrasíně u Jindřichova Hradce, filosofii a bohosloví studoval v Praze a ve Vídni, kaplanoval na několika místech v Čechách, až r. 1847 odešel jako hraběcí vychovatel na Hrádek u Sušice a zůstal zde až do své smrti. Do literatury vstoupil r. 1848 novelou *Dvě svatby najednou*. Z povídek jeho, které otiskoval po třicet let a které ve třech souborech shrnuje na dvacet svazků, zvláštní obliby došly *Matěj sprosták*, *Vávra kuřák*, *Štěpánův Vít se učí na kněze*, *Matka študentů* a j. Zvláštní umělecký vývoj neprozrazují; jadrným vypravováním zachycovány jsou zde výrazné postavy venkovské v rámci dobře viděného lidového života; Pravda v nich dovedl sloučiti důrazné moralisování s katolickou tendencí, nikdy ne násilnou.

Fr. Pravda zahajuje řadu katolických povídkářů, kteří

své práce s tendencí náboženskou a výchovnou vydávali v »Dědictví svatojánském«. K nim náleží **Jan Ehrenberger** (1815—1882), pozdější kanovník vyšehradský. Kromě obrazů z venkovského života na Solnicku (*Starí Houkalovi na živnosti a na výminku, Tři králové z Bukoviny, Měďák a Voštinák, Rodina Čermáková* a j.) a povídek historických psal i povídky pro děti, stati dějepisné a homiletické.

Antoš Dohnal byl pseudonym Leopolda Hansmanna (1824—1863), přítele B. Němcové, který si získal značné zásluhy o moravské novinářství jako redaktor »Moravských novin« a pořadatel »Domácího přítele«. Zde s maskou venkovského souseda a písmáka Antoše Dohnala otiskoval své rozprávky ze života hanáckých venkovanů z Kroměřížska, psané prostou spisovnou mluvou hojně dialekticky zabarvenou, bez moralistní tendence, takže se pokládají za počátky naturalistické povídky moravské. *Jak jsem dostal půllán* (1860), *Franta na vojně* (1861), *Na pazderně* (1862) jsou neznámější.

Až do probuzení konstitučního života v Rakousku byl v Čechách jediný politický časopis, »Pražské noviny«, jež za redakce Lindovy a později Čelakovského měly význam především literární; r. 1846 se stal jejich redaktorem K. Havlíček a tu položil základ a vztyčil vzor českého národního novinářství.

Karel Havlíček Borovský (1821—1856) se narodil 21. října 1821 v Borové u Přibyslavě; do školy chodil doma a v Jihlavě, kde se doučil německy; r. 1833 odstěhoval se s rodiči do Německého Brodu (nyní pojmenovaného Havlíčkův) a zde studoval na gymnasiu do r. 1838, kdy odešel do Prahy na filosofii. Hned v prvním roce se stal uvědomělým Čechem, horlivým Slovanem a osvíceným racionalistou. Aby mohl úspěšně probouzeti lid, vstoupil do semináře, ale projeviv svobodomyšlné smýšlení i v otázkách náboženských, byl brzy vyloučen. Odešel domů, kde se připravoval na činnost spisovatelskou, vzděláváje se hlavně v duchu slovanště vzájemnosti. Prostřednictvím Šafaříkovým přijal vychovatelské místo na Rusi; na cestě tam uvedl jej ve Lvově K. V. Zap do studia života a písemnictví polského. V Rusku vytrval od počátku r. 1843 do léta r. 1844; tu poznal filosofii Heglovu, kritiku mladoněmeckou a slavjanofilské hnutí na Rusi, ale brzy se vyléčil ze svého nadšení rusofilského; nejmočnějším dojmem literárním byl mu ruský realismus Gogolův. Vrátil se opět přes Polsko do Brodu,

kde konal buditelskou práci; r. 1845 upozornil na sebe jako kritik v »České včele«. Počátkem r. 1846 převzal řízení vládních »Pražských novin« a »České včely«, r. 1848 vstoupil činně do politiky, zahajuje schůzi »Národního výboru«; brzy byl zvolen za Čáslav poslancem do zemského sněmu a pětinásobně do říšského sněmu ve Vídni, ale již v březnu r. 1849 skončil svou politickou praxi. Vzdal se vedení »Pražských novin«, počal 5. dubna 1848 vydávati »Národní noviny«, jež do svého zastavení 19. ledna 1850 byly nejpopulárnějším listem politicky probuzeného českého národa. Vystřídal je »Slovan«, vycházející od 8. V. 1850 do 14. VIII. 1851 dvakrát týdně a statečně potírající reakci. Reakcí stále pronásledovaný Havlíček musel nuceně opustit Prahu, přestěhoval se do Kutné Hory, pak do Něm. Brodu. V listopadu 1851 byl postaven před kutnohorskou porotu, která jej však osvobodila jako dříve porota pražská; v prosinci téhož roku byl deportován do tirolského Brixenu, kam jej následovala rodina; ta, nesnášejíc drsného podnebí alpského, po dvou letech odešla. Koncem roku 1855 směl se vrátit do Něm. Brodu k nucenému pobytu, ale při návratu do vlasti našel manželku mrtvou a sám si přinášel tuberkulosu. Marně ji léčil v lázních šternberských; odešel do Prahy, kde zemřel 29. července 1856.

Vlastní své povolání spatřoval K. Havlíček vždy v novinářství, ale vynikl stejně jako břitký prozaik a rázovitý překladatel, jako řízný kritik i básník satirický a epigramatický.

Novinářská činnost, vyplňující pět let, zahrnuje tři politické deníky: vládní »Pražské noviny« (1846—1848), samostatný orgán národní české strany liberální »Národní noviny« (1848—1850), k nimž se družil od ledna do dubna 1849 humoristicko-satirický týdeník *Šotek*, a politickou revui *Slovan* (1850—1851). Úvodníky svého listu shrnul s názvem *Duch Národních novin* a úvahy o politicko-náboženských otázkách ze »Slovana« s názvem *Epištoly Kutnohorské* (obojí 1851). Ve všech těchto pracích hájil Havlíček program politického liberalismu a nacionalismu jak proti reakci vládní, tak proti radikalismu revolučnímu. V slovanské otázce sympatisoval s Poláky a Jihoslovany, zavrhoval ruské snahy po nadvládě Ruska nad ostatními Slovany a zahrnoval i mlhavý panslavismus, z národních a především z politických důvodů se postavil proti odluce Slovenska. V otázce náboženské byl nepřítelem klerikalis-

mu, žádal reformu církve a odluku od státu. K těmto zásadám pojily se snahy o povznesení průmyslové, hospodářské, o zdokonalení školství, o probuzení veřejného života na venkově. Formou prostou, jasnou a úsečnou, ryzím a obrazným jazykem informoval a poučoval neustále o všech základních otázkách veřejného života u nás i v cizině, kritisoval ostře, ale spravedlivě politiku reakční vlády i revolučního křídla. Svému politicko-buditelskému programu podřizoval každý svůj článek, za nímž vystupovala cele jeho mohutná mravní osobnost.

Ještě dříve než nastoupil dráhu novinářskou, ukázal se Havlíček bystrým prozaikem. Svá pozorování ruského života a ruských poměrů vložil do feuilletonů, jež otiskoval většinou v »České včele« a jež byly shrnuty s názvem »*Obrazy z Rus*«. Realistický postřeh a liberální názor proniká z těchto národopisných a kulturně historických obrazů, v nichž české čtenářstvo seznamuje s ruským pravoslavím a s duší ruského života, s kupectvem, nebo s dějinami cizího živilu v Rusku. Od nejmodernějších proudů veřejného života ruského byl odváděn přílišnou závislostí na názorech slavjanofilské strany, hl. prof. Ševyрева, u něhož byl vychovatelem. Na Gogola, který jediný Havlíčka upoutal, upozornil jej již ve Lvově K. V. Zap. který r. 1839 přeložil jeho »*Tarasa Bulbu*«. Ze zakladatele ruského realismu, u něhož přeceňoval tendenci satirickou a nechápal visionářské překreslování skutečnosti, přeložil Havlíček humoristický román »*Mrtvé duše*« (1849 v Národních novinách), povídky »*Nos*« (1845), »*Plášť*« (1845), »*Pověst, kterak se rozhněvali pan Matěj s panem Matoušem*« (1846), »*Starosvětská šlechta*« (1845) a dramatickou črtu »*Lokajstvo*« (1849). K překladům Havlíčkovým se poji drobnosti z Lermontova i překlad 11 menších prací Voltairových, které pořídil podle němčiny s názvem »*Některé pověsti*« (1851).

Jako kritik vystoupil Havlíček po první slavnou recenzi Tylova »*Posledního Čecha*« v »České včele« r. 1845. Zde postavil již své zásady přísné kritiky a odsoudil sentimentální a nečinné vlastenčení, požaduje znalost života a vzdělání na cizích literaturách za nutný předpoklad literárního tvoření. V »České včele« posoudil podle těchto zásad ještě pohádky Boženy Němcové, Vocelův »*Labyrint slávy*« a Kaprovy »*České listy*«; literární polemiky vedl i s jinými českými i německými spisovateli; příležitostně psal i o di-

vadle, o otázkách školských a literárně organizačních. Zásady, které v posudcích zdůrazňoval, shrnul v teoretické stati *Kapitola o kritice* v »České včele« r. 1846. Zde v duchu Lessingově a Mladého Německa odlišil kritiku od přátelského posudku, znovu odmítl vlastenectví jako plástík špatné literatury, položil požadavek kritiky objektivní a odůvodněné, popřel názor, že kritik musí být zároveň spisovatelem; od literatury žádal pravdivost, původnost a tendenčnost. Tak jest Havlíček našim prvním temperamentem kritickým a tvoří protiklad ke kritikům se snahami literárně-historickými, jakými byli na př. Sabina nebo Nebeský.

Básník Havlíček začal již na gymnasiu verši psanými v duchu silně vlasteneckém. Na Rusi našel pravý svůj literární druh, epigram, který v této době nejen pěstoval, ale i překládal a teoreticky studoval. Učitelem mu byl zde především Lessing, který jej přivedl k Martialovi a k svému předchůdci Logauovi. Asi z 200 epigramů vznikly téměř dvě třetiny v Rusku a asi jedna třetina jsou přebásněním epigramů cizích. Se stálým důrazem na ideu epigramu, účinný vtíp a přesnost charakteristiky bičuje Havlíček soudobé neřesti literární, politické, společenské a kulturní a především církevní úsečnou řečí, vyškolenou na prstonárodní písni; podle toho rozdělil své epigramy do oddílů: »církví, králi, vlasti, Musám, světu«. Kromě epigramu užívá formy satiry a parodie veršované i prozaické. Zde s oblibou sahá k lidové nebo znárodnělé písni, naplní je tendencí, především politickou a vniká jí do nejširších vrstev. Mnohé z těchto parodií, které patří k nejvýznačnějším básnickým plodům revolučního roku 1848, zlidověly. Havlíčkova satira a parodie byla v českém písemnictví novinkou, hlavně, že útočný a bezohledný, břitký a vtípem překypující Havlíček zahájil proti starší, neosobně a matně typisující metodě, běžné na př. Langrovi nebo Koubkovi, satiru plastickou a reální. Z této půdy vyrůstají i tři větší básnické skladby Havlíčkovy: *Křest sv. Vladimíra* (psán podle plánů přinesených z Ruska v l. 1848—1854, celkově vydán až 1876) s podtitulem »legenda z historie ruské« volně rozvádí dva motivy z Nestorova letopisu, utracení sochy Perunovy knížetem Vladimírem a počátky křesťanství na Rusi, kolem nichž zosnoval svou vtípnou satiru na absolutismus církevní i státní. Osvícenský filosofický názor na náboženství, prosycený feuerbachovskou myšlenkou o lidském původu jeho, a demokratický odpor k panov-

nickému absolutismu, závislému na omezené radě a užívajícímu církve k utlačování lidu, nasycuje řadu rozmarných scén z Perunova soukromí a ze zákulisí císařského dvora. *Tyrolské elegie* (psány 1852, vydány až 1861 časopisecky) líčí v rozmluvách s měsíčkem Havlíčkovo zatčení, dojemné loučení s rodinou a s krajem a cestu přes Alpy do Brixenu. Zjemnělou börnovskou ironií, zastírající mužně cit, šlehají ostré šlehy proti nesvobodě v Rakousku, proti rakouské vládě a neschopné a omezené rakouské byrokracii. »Veselá balada« *Král Lávra* (psán 1854, otištěn 1870) zpracovává midasovskou látku, prošlou irským prostředím, jak ji Havlíček poznal z přebásnění Hartmannova; látku osvěžil rozmarným, světlým humorem kolem mistrných charakteristik osob a naplnil duchem ryze českým. Všechny tyto skladby psal Havlíček formou prostonárodní písně pečlivě prostudované, výrazem prostým a slovem jadrným, nevyhýbajícím se ani slovům vulgárním.

Všecka poesie Havlíčkova uchvacuje tím, čím i ostatní jeho tvoření literární a žurnalistické: vnitřní pravdivostí, silou mužné a odhodlané osobnosti, osvícenským názorem a břitkým vtípem. Havlíček-literát ustupoval dlouho do pozadí za Havlíčkem politikem, veřejným bojovníkem a národním mučedníkem; ale jeho místo je i v literatuře pevné a významné: uvědoměle a promyšleně činí konec vlastenecké romantice a vytváří počátky českého realismu.

Filosofie v době národního obrození.

První období národního probuzení českého bylo neseno názorem osvícenským, filosofií racionalistickou, jejíž baštou byla Učená společnost. I když hlavní představitelé národního obrození byli ovlivněni filosofickými směry nebo osobnostmi cizími, přece jak jejich přiznání, tak rozbor jejich děl ukazuje, že nešlo o osobnosti filosofické a myslitelské ve vlastním smyslu a že u všech zájem historický převládá nad potřebou spekulativní: místo filosofů se potkáváme vesměs s vědeckými empiriky. Racionalismus byl u nás vystřídán vlivem filosofie Rousseauovy a jmenovitě Herdrovy; oba vykonávají u nás veliký vliv hlavně v pedagogice a filosofií dějinné a celá romantika stojí u nás v jejich znamení. Myslitelské úsilí romantiků spokojovalo se metodou eklektickou a hlavní filosofická potřeba spatřovala se v tvoření vědeckého názvosloví. To vyznačovalo

především školu Jungmannovu. Skutečný filosofický duch vyšel ze školy Bolzanovy; byl to Vincenc Zahradník, jenž se snažil opráti katolické křesťanství důkazy soustav myslitelských. Vedle něho byl největším filosofickým duchem František Palacký, v podstatě filosofický eklektik, který se však záhy od odborné práce filosofické odchýlil.

Filosofickým duchem byl i lékař **Karel Slavoj Amerling** (1807—1884), blouznílek a snílek, který se nikdy neuměl vyrovnati se skutečností. Byl činný jako vědecký popularisátor, jako přednášeč dorostu řemeslnickému a stálý organisátor školský. Jeho plán zříditi obsáhlý vychovatelský ústav »Budeč« se sice nezdařil, ale z jeho podnětů se časem vyvinul učitelský ústav; zvláště horlivě se věnoval výchově dívcí. Pro výchovné a školské potřeby popularisoval jmenovitě vědy přírodní, zvláště chemii. V jeho dílech přírodně filosofických nacházíme vlivy různých filosofů, které zpracoval samostatně a směle, slučuje přírodovědeckou mystiku se snahami pedagogickými a sociálními, v strojeném a temném výrazu slovním i slohovém.

Více než filosofie přírodní zachvátila české myslitele filosofie Heglova; jí podléhali nejen filosofové z povolání, ale i literáti, jako Nebeský, Němcová, J. J. Kolar, a ozývá se i v díle Františka Palackého. Světská i duševní moc byla však odpůrcem této filosofie, a učence, podezřelé z hegelství, dokonce pronásledovala.

To dokazuje osud, jež měl **Augustin Smetana** (1814—1851), doktor a suplent filosofie, kněz z církve pro své filosofické přesvědčení exkomunikovaný. Úhrn jeho myšlení obsahuje posmrtný spis *Der Geist, sein Entstehen und Vergehen* (1856, český překlad »Vznik a zánik ducha« 1923) a autobiografická historie jeho boje s církví a o náboženství, *Geschichte eines Exkommunicierten* (1863, český překlad »Zápisky z církve vyobcovaného kněze« od V. Bambase, 1863 a častěji). Smetana byl žák německých filosofů, který od Schellinga přešel k Heglovi a v jeho duchu myslil dále. Ve filosofii dějin dovozoval, že Slovanstvu nastává úkol převzítí souhrn kulturní práce západu a prodchnouti ji humanitní láskou a sociální spravedlností; v oblasti náboženství žádal po filosofu důsledné zřeknutí se všeho náboženství a zakotvení v bezkonfesijní mravnosti. Vše, čemu učil, dotvrzoval svým životem, stav se mučedníkem svého přesvědčení a vzorem myslitele bez kompromisů.

Filosofickou propedeutikou a dějinami filosofie zabýval

se eklektický heglavec **Ignác Jan Hanuš** (1812—1869), který přednášel filosofii na universitách ve Lvově a v Praze. V duchu německé filosofie idealistní vydával příručky z oboru psychologie (*Nástin duševědy* 1849), logiky (*Nástin logiky na základě metafysického* 1850), dějin filosofie antické. Později se věnoval srovnávacímu studiu bájesloví slovanského, knihopisu i dějinám literárním. Podal i práce z filologie staroslovanské, z mluvnictví a stylistiky. Ceny nepozbyly jeho studie o Čelakovském a Dobrovském i jeho knihopisné snůšky jako *Dodavky a doplňky k Jungmannově Historii literatury* (1869—1871).

Profesorem filosofie na filosofickém ústavě v Brně byl **František Matouš Klácel** (1808—1882), člen augustiniánů, horlivý účastník politického a novinářského ruchu na Moravě. Pro svou svobodomyslnost i filosofii dostal se do sporu s církví a 60 letý odešel do Ameriky, kde pracoval pro svůj pantheistický ideál společenské solidarity »vesměrnost« a kde i zemřel. Jako básník odíval veršovou formou své filosofické pomysly ne bez šlehů satirických. *Lyrické básně* (1836) a *Básně* (1837) jdou po stopách Kollárových ideí klopstockovských forem; smělá poesie satiricko-politická tiskem nevyšla. Sbírkou mravoučné a politické didaktiky jsou *Jahůdky ze slovanských lesů* (1845) a volnou parafrází z Goethova eposu je *Ferina Lišák z Kuliferdy* (1845). Parafrází jsou i *Bajky Bidpajovy* (1846). Jako filosof napsal řadu psychologických a estetických úvah; čistě heglovská je jeho filosofie řeči *Počátky vědecké mluvnictví českého* (1843). Česky zpracoval etiku jako *Dobrovědu* (1847); jeho estetika nevyšla. Z důvěrného přátelství s B. Němcovou vyšly *Listy přítele ku přítelkyni o původu socialismu a komunismu* (1849).

Soustavným bojem proti církevnímu a státnímu zpátečnictví družil se k A. Smetanovi a ke Klácelovi **Josef Frant. Smetana** (1801—1861), premonstrát, profesor fyziky v Plzni. Tam se horlivě účastnil politického i kulturního buditelství, usiloval o zavedení českého vyučování na školách obecných, ale klesal pod tíhou reakce, která jej pronásledovala. S učitelskou činností souvisí první pokusy o všeobecný dějepis jazykem českým *Obraz starého světa* (1834) a *Všeobecný dějepis občanský* (1846), dále *Základové hvězdoslaví čili Astronomie* (1837) a *Silozpyt čili fyzika* (1842) i jeho učebnice fyziky a aritmetiky pro střední školy.

Jako básník (*Básně*, až 1905) byl spřízněn s Havlíčkem:

formou bajek, deklamovánek, básnických poslání a říkadel stíhal politickou reakci, zvlí státníků, nenárodnost škol a hlavně oficiální církevnictví, zpozdilost celibátu, papežství a pod.

Z učení Heglova vyšel také **Karel Boleslav Štorch** (1812—1848), který zasáhl do r. 1848 (v. v.). Jako myslitel zdůrazňoval nutnost osvobodit se od jednostranného vlivu německého a čerpat z kultury francouzské a anglické. Hlavním jeho zájmem byl dějepis a zeměpis; byl jedním z prvních, kdož se obírali filosofií Komenského.

Důsledným herbartovcem byl proti těmto zástupcům filosofie Heglovy u nás **František Čupr** (1821—1882), který vynikl i svými podněty v pedagogice. Jeho památný spisek *Sein oder Nichtsein der deutschen Philosophie in Böhmen. Ein Beitrag zur Geschichte der utilistischen Tendenz der Jetztzeit* (1847) je výsledkem sporu o oprávněnost filosofie v české literatuře, který měl s několika svými stoupenci proti Havlíčkovi, Štorchovi a Gablerovi. Žádal, aby v rozhodování pro tu či onu filosofii byly pomíjeny ohledy národně utilitářské a doporučoval proti rozumu pozitivistů soustavnou filosofii vědeckou. Svůj herbartismus dosvědčil i příručkou psychologickou. O vlivu Schopenhauerově svědčí hlavní jeho dílo *Učení staroindické* (3 sv. 1876—1878, 4. sv. 1884), řada volných kapitol svérázné kritiky náboženství, které se Čuprovi jeví posléze dílem čistě lidským.

Literatura obrozeného národa.

(Od r. 1860 po r. 1939).

Návratem ke konstitučním řádům bylo národům v Rakousku umožněno pokračovati jak v politickém zápase o národně politická práva, tak ve všestranném rozvoji kulturním. Toto dvojí úsilí dovedl český národ ze všech Slovanů v habsburské monarchii spojití nejučinněji a nejúspěšněji. Na rozdíl od obrozeného období nešlo mu již o pouhé bytí a vědomí národního života, nýbrž o veřejné právo, jakému se těšili Němci a Maďaři, a o úplné rozvíjení všech sil duchovních a mravních. Ačkoliv ani po r. 1860 nechybělo dob, kdy se zdála národnost znovu ohrožena, přece se Čechové a vedle nich a s nimi Slováci v koruně

svatoštěpánské cítili národem se všemi kulturními atributy života svébytného; národ si uvědomoval, že — až na oblast politickou — jest národní obrození již dokonáno. Proto jmenujeme také písemnictví tohoto téměř osmdesátiletého období literaturou obrozeného národa.

Vypuknutím první světové války byly znovu ohroženy samy kořeny národního bytí českého, neboť vedle života politického byly násilně umlčovány všechny projevy národního života českého. Ale právě literatura vzpamatovala se z této duchovní krise nejdříve a spolu s kultem mateřské řeči přispěla nejinak než v dobách obrozenských k udržení národního života. Vítězstvím válčících protirakouských a protiněmeckých mocností, na jejichž straně bojoval vnitřní i zahraniční odboj Čechů a Slováků, obnoven byl 28. října 1918 v Československé republice starý stát český a k němu připojen jeho slovenský kmen. Tím bylo dílo celého národního obrození dovršeno i politicky.

Jestliže r. 1918 je významným mezníkem v českých dějinách politických, v dějinách kulturních, zvláště literárních, neznamená ani ukončení kulturních směrů předválečných, ani přínos směrů zcela nových. Nejvýraznější představitelé písemnictví po první světové válce tkví svými kořeny v době předcházející. Téměř 80 letý vývoj českého písemnictví jest tedy nutno považovati za celek, který jest ovšem dlužno rozčleniti na údobí menší podle generací a vůdčích ideí i forem.

Spisovný jazyk český byl do r. 1860 již mluvnicky po všech stránkách pevně ustaven. Co nového se uskutečňovalo po stránce slovníkové, vycházelo ze základů národního obrození. Tak především bylo zdokonaleno a vytríběno názvosloví vědecké, jdoucí ruku v ruce s pokrokem věd. Vývoj jazyka básnického byl složitější. Snahou Jungmannovou, v níž jej sledovali Polák a Linda, Kollár a Čelakovský, Mácha i Erben, bylo odlišit jazyk básnický od spisovného, a to nejen ve verších, nýbrž i v próze. Dálo se to především tvořením nových slov, metaforičností výrazu, květnatostí slohu a rytmisací věty. Přechodní generace pozdní romantiky, jmenovitě Tyl, Němcová a Havlíček, snažili se naopak přiblížiti svůj jazyk řeči hovorové a pokolení Nerudovo po r. 1860 ruší vědomě hranici mezi oběma jazyky, užívajíc v jazyce literárním prvků nespisovných, triviálních i argotických; zde projevil se oživujícím způsobem i vliv jazyka novinářského. Tyto dva proudy lze v lite-

rárním jazyce pozorovati až do doby nejnovější. Jednak si jazyk básnický osobuje právo nejsmělejšího odstupu od řeči hovorové, tvoře si výrazový svět vlastní — stejně v období Čechově a Vrchlického, jako Březinově a Sovově nebo Horově, Nezvalově a Halasově. Jednak se literární jazyk oživuje z nejrůznějších zdrojů, z mluvy novinářské, z terminologie odborné, z argotu i slangu a menší měrou i z dialektů. Bohatý jazyk novinářský zasahuje do jazyka literárního tím, že sprostředkuje styk s novými zkušenostmi životními. Ojedinelými zůstávají pokusy o písemnictví nářeční, které nepřekračuje z počátku úrovně hříčky rázu často humoristického; ale oživení literárního jazyka živly dialektickými ukázalo se účinným i ve verších, zvláště u Bezručě. Přirozený vývoj literárního jazyka ruší dobře míněné, ale zpravidla úzkoprsé snahy puristů, kteří odchylky od běžného usu vytykají jako chyby proti duchu jazyka.

Vědecký jazyk se bohatě rozvinul pracemi vycházejícími z pražské university Karlovy, která byla od 80. let zpola vrácena českému národu; k ní po r. 1918 přistoupila významná universita Masarykova v Brně a Komenského v Bratislavě. Četné vědecké práce z nejrůznějších oborů vycházely i z nových vědeckých ústavů, z nichž nejvýznamnější byla Česká akademie věd a umění. Tak mohla i literatura krásná bráti hojné podněty z národní vědy, především dějepisné a jazykovědné. Silněji nežli dříve projevilo se působení filosofie na literární tvorbu, především v oboru kritiky, o čemž svědčí jména Tyrš, Durdík, Masaryk, Rádl. Zásluhou filosofů zůstává, že obraceli pozornost spisovatelů k společenským a mravním otázkám národního celku a že je naučili hodnotit význam zkumného kriticizmu.

Kult slovesné formy a z něho plynoucí její vyspělá kultura, která se jeví zvláště v pečlivosti jazykové, jsou důsledky stále mohutnějšího vědomí u m ě l e c k é a u t o n o m i e krásného písemnictví; v tom jest velmi podstatný rozdíl od národně buditelských tendencí předbřeznových. Slovesné dílo umělecké zůstává autonomním, i když se staví do služeb politických nebo sociálních a tím byla vyrovnána propast, která je dosud dělila od umění výtvarného a hudebního. Když pak malíři, sochaři a hudebníci prožili a zprvu námětově a pak slohově a výrazově vyjádřili své příslušnosti k národu a k jeho duchovním snahám, nastalo vzájemné působení těchto druhů umění na sebe. Příklad Mánesův, Alšův, Myslbekův, Slavičkův stejně jako Smetanův,

Dvořákův, Fibichův nebo Novákův dokazují, jak silné podněty čerpali čeští výtvarníci a skladatelé z básnictví svého národa a naopak poesie se opětovně inspirovala domácí tvorbou výtvarnou a hudební.

Vlastním nositelem literatury zůstává i v osvobozeném národě vzdělanec středního stavu, vycházející namnoze z třídy selské, živnostenské, dělnické i proletářské, ale hlásící se společensky i formami životními k měšťanstvu. Živel měšťácký zůstává tedy v kultuře i v písemnictví rozhodujícím, i když sám činí ústupky třídám vstupujícím po r. 1918 nově do popředí politiky. Na rozdíl od dob obrozenských se písemnictví české od let 60. XIX. stol. značně poměštuje a popražštuje, k čemuž dali základ již rodilí Pražané Mách a Sabina; na nich pak svérázně stavěli Neruda, Světlá, Arbes a Zeyer. Jiným příznačným rysem jest živá účast žen na literární tvorbě, zahájená velkým zjevem B. Němcové; zasahá požeňnaně v období realisticke m a za reakce proti němu do rozvoje románu, kam vnáší mocný pathos mravní a sebezpozorování dušezpytné, jak ukazují zjevy K. Světlé, T. Novákové, R. Svobodové, B. Benešové a J. Glazarové. Mocná osobnost El. Krásnohorské ukazuje, že ani básnictví ani kritika nevyšly naprázdno v tomto pronikání živlu ženského.

Trvalým myšlenkovým odkazem národního obrození zůstává idea národnostní, která v politických zápasech nabývá nových sil a prosycuje všechnu literaturu, a kult prostého lidu, jenž vede k pozorování zpola národopisnému a zpola realisticke m u a oplodňuje krásné písemnictví. Ale myšlenkové a slovesné proudy, přicházející k nám z ciziny, probouzejí znovu a znovu kosmopolitický požadavek »umění pro umění«, prováděný tu uvědoměleji, tu povrchněji. Velký zápas kosmopolitismu s národní literaturou, eklekticky seskupených vlivů cizích s tradicemi domácími, jest hlavním dějinným motivem slovesného vývoje českého posledních 80 let. Kosmopolitické tendence přinesly nové vzory, nové útvary básnické, zdokonalily zevní formu básnickou a především odstranily jednostrannost německého vlivu. Nejprve se ozval proud, sblížující český svět s kulturou románskou, hlavně francouzskou, a tu vykonal Vrchlický největší dílo v básnictví a Šalda v kritice. Téměř současně položil Sládek promyšlený důraz na básnické styky s Anglií a s Amerikou, jež Masaryk podnětně rozšířil o působení anglosaské myšlenky na naši filosofii; po válce se

tento vliv anglosaské vzdělanosti ještě stupňoval, jak ukazuje orientace K. Čapka. Nový vzruch přinášel i konflikt mezi vlivem západoevropským a literaturami slovanskými, z nichž pouze literatura ruská zasáhla do českého literárního rozvoje vlivněji, a to až za vlády sociálního realismu: působení to bylo ještě stupňováno za posledního pětiletí, kdy spíše tématicky a tendenčně než formálně a umělecky počali k nám pronikat básníci a vypravěči Ruska sovětského. Z jiných literatur slovanských bylo sice pilně překládáno, ale hlubší ohlas chybí, až na ozvuky lidové a pololidové epiky jihoslovanské a na přijetí lidopisného realismu polského. I po vystoupení J. Vrchlického, J. S. Machara, J. Karáska a O. Theera zůstala českému duchu cizí smyslová a estetická antika se svým kultem klasické formy a s ideálem harmonické humanity. Ani snahy o znáboženštění české vzdělanosti a slovesnosti neměly trvalého úspěchu; i velký mystický zjev Březinův zůstal osamocen. Teprve po Březinově smrti projevuje se silněji náboženské smýšlení a citění v katolickém duchu za vedení básníka J. Zahradníčka.

Neživotnější inspiraci po myšlence národní poskytuje básníkům čím dále tím plněji idea sociální spravedlnosti, která nabyla nové podoby hnutím socialistickým, vítaným i příslušníky tříd nedělnických. Sociální pathos nahrazuje u básníků víc a více v posledním desetiletí národně vlastenecké nadšení a starší záliba v evokaci minulosti nebo lidového života ustupuje skoro výhradnímu zájmu o přítomnost a odtud plynoucímu studiu společenských jevů a poměrů přítomné doby. To je podmíněno i tím, že již po dvě pokolení bere za své výhradní duchovědná průprava českých spisovatelů: od dob Jak. Arbesa, M. A. Šimáčka a F. X. Svobody přibývá mezi spisovateli mužů technického vzdělání a přírodovědeckého rozhledu, kteří projevují hlavně v době poválečné sklon k experimentům, povahy druhdy utopistické.

Za osmdesát let vývoje českého písemnictví vystřídala se rychlým tempem novověkým zhruba čtyři pokolení, podle nichž možno duševní a slovesný život periodisovati. Jednoznačných dělitek ovšem není. V jedné a téže generaci zápasily totiž často protilehlé tendence myšlenkové a vedle vládnoucích ideí žily nebo živořily i zásady pokolení staršího; vedle vlastního voje, tvůrčího a činného, vynořovalo se i méně početné a významné mezipokolení, někdy

vyjadřující reakci proti svým předchůdcům, jindy ohlašující příchod směrů nových. Rozpory mezi generacemi bývaly zhusta nejsilnějším kvasem vývojovým. Podle hlavních duševních proudů a přihlížejíce k nástupů generací, zároveň však také se zřetelem k rozhodujícím neb charakteristickým událostem dějinným, rozvrhujeme literaturu obnoveného národa na čtyři fáze:

a) Dobu tendenčního realismu v duchu světoobčanském (dobu »Máje«) od r. 1860 do r. 1879;

b) Dobu zápasu snah národně výchovných se západnickým umělectvím (dobu »Ruchu« a »Lumíru«) od r. 1879 do r. 1894;

c) Dobu kritického a sociálního realismu a reakce proti němu od r. 1894 do r. 1914;

d) Dobu válečnou a popřevratovou od r. 1914 do r. 1939.

Mezní body tohoto rozdělení jsou vzaty většinou z dějin politických, ale s těmito událostmi života veřejného spadají v jedno významná dějstva kulturní. R. 1860 přináší vzkríšení ústavnosti v Rakousku i začátek protivídeňské oposice politické, která ustává r. 1879 vstupem Čechů na říšskou radu. Po patnácti letech, r. 1894, ukázal proces proti »Omladině«, že se v národě ozývá nové pokrokové hnutí opět oposicí proti Rakousku a silným vědomím sociálním; v boji o Hálka se zároveň ohlásila revoluce literární, jež ostře rozlišila dvě pokolení, z nichž vítězné mladší zůstalo v popředí slovesného života do vypuknutí války světové r. 1914.

Tendenční realismus v duchu světoobčanském.

(1860—1879).

Povaha doby. P o m ě r y v e ř e j n é. Vítězství ústavního liberalismu nad neomezenou vůlí panovníka a dynastie bylo v Rakousku po r. 1860 sice patrné, ale ústavnost a liberálnost přinesly prospěch jenom Němcům a Maďarům, kteří usilovali zbaviti ostatní národy říše všech práv. Sebezáchovná obrana proti těmto snahám nepřátel tvoří vlastní obsah českých politických dějin let 60. a 70. Tento duch odporu vniká do celého národního českého života a vyjadřuje jej především české písemnictví těchto let. Nejvýraznější z českých literátů také politicky orientovaných, Jan Neruda, se vypovídal z toho, kterak, vyveden byv zkuše-

nostmi z mladistvé víry v upřímnost demokratismu a liberalismu sousedních národů, nalezl oporu výhradně v nadšeném nacionalismu. Tento obrat od odporu k minulosti k národnímu kultu, s nímž vstoupila generace májová v život, není ojedinělý.

Politické rozpadnutí národa, do r. 1863 jednotného, na dvě nepřátelské skupiny, na konservativní staročechy a liberální, demokratické mladočechy, obráží se vedle živé činnosti novinářské i v českém písemnictví, především divadelním. Ale přes toto rozštěpení byl veřejný a kulturní život národa, který od slibného říjnového diplomu byl ještě několikrát zklamán, veden stále jednotnou myšlenkou národního osamostatnění. Když se samosprávním požadavkům dostalo v r. 1862 jakési realizace zavedením autonomie obecní a okresní, využil jí národ především v okruhu vzdělanosti a ve správě školství. Obecné školství dostalo ráz uvědoměle národní a školství střední vymaňovalo se z výhradní vlády řádového kněžstva, bylo zestátněováno a prospívalo hlavně ve výchově gymnasiijní podle zásad novohumanistických. Pražská technika byla v této době rozdělena na českou a německou a také na universitě Karlo-Ferdinandově se na některých stolicích přednášelo česky.

Kulturní uvědomění českého lidu zosobňovaly dvě velké instituce národní: spolek »Sokol«, založený r. 1862 estetickým myslitelem M. Tyršem a demokratickým národovcem J. Fügnerem, zosnovaný na harmonii zdatnosti tělesné a duševní, svobodného občanství a branného češství, helenské mužné krásy a přísné kázně. A »Národní divadlo«, k němuž položeny základy r. 1868 a které mělo být »chrámem znovuzrození« a vyplniti tužby, formované v r. 1848. Podobnou myšlenku kulturní soběstačnosti a národní samosprávy vyjadřovaly i jiné spolky a instituce, z nichž zvláště vynikli pěvecký spolek »Hlahol«, podpůrný »Svato-bor«, vybudovaný Fr. Palackým pro české spisovatele, a »Umělecká Beseda«, sdružující s vzdělanými laiky zástupce umění slovesného, hudebního i výtvarného. Šíření národní kultury sloužily i manifestace, slavnosti a tábory, na nichž tvořili nadšení občané, umělci i politici vůdci mohutnou obec, která všechny své síly dala do služeb národního života.

Tendenční realismus ve evropském písemnictví. Uvolnění veřejného života po pádu absolutismu v Rakousku znamenalo v Čechách také rozšíření rozhledu

po kulturách ostatní Evropy. Literatura, která nepřestávala podléhat ještě písemnictví německému, přiklání se zvolna k literatuře francouzské a současně k nám proniká i vliv umělé literatury ruské.

Po překonání myšlenkové i básnické romantiky v 30. a 40. letech převládly v německém písemnictví tendence romantice protilehlé, které souvisely filosoficky a společensky s levicí Heglovou a vycházely ze zásad »Mladého Německa«. Vzniklému demokratickému liberalismu hovělo slovesně tendenční básnictví, nasycené časovou problematikou a libující si v politické a sociální kritice. Heine, Lennau a Freiligrath byli typickými básníky tohoto tendenčního subjektivismu, který se ještě dovolával Byrona, hodnoceného nyní také ve svých vztazích politických. Protiromantický odklon od snu a fantasmie ke skutečnosti, od minulosti k přítomné době, od sváteční výjimky k všednímu dni byl východiskem realismu, který se zvláště jevil v próze výpravné a mravoličné. I ona byla nasycena tendenčností, časovou problematikou a diskusí, před nimiž ustupovalo spolehlivé pozorování skutečnosti, jež by si plně zasloužilo jména realismu. Tito tendenční realisté rázu Gutzkowova, Spielhagenova neb Auerbachova, přeplňující románové skladby hlučnou problematikou, zastiňovali důsledné realistické umělce básnického ducha, jakými byli pozdě oceněni mistři výpravné prózy psychologické, Keller, Storm nebo Raabe. Na celou strukturu této krásné literatury, především prózy, měl podstatný vliv vpád žvilu novinářského do literatury, charakterisovaný osobnostmi Heina a Börna.

Francouzská slovesná tvorba prodělávala v 60. a 70. letech přerod od realismu tendenčního k realismu básnickému a od subjektivity kořenů ještě romantických k umění objektivnímu; k nám se však dostávali ještě autoři druhořadí jako Béranger, E. Sue, Al. Dumas st. a Scribe, kteří zdůrazňovali v básnictví tendenci, v románě napínavost látkovou a v dramatech virtuositu technickou a vyjadřovali liberalismus měšťanstva. Cizí nám zůstali nejen velcí lyrici Leconte de Lisle a Baudelaire, jejichž počátky jsou současné s počátky Nerudovými a Hálkovými, ale i Lamartin. Vigny a průkopníci monumentálního realismu jako Flaubert. Z romanopisců byla obdivována a namnoze i prožívána G. Sandová pro odvahu k upřímnosti a pro bohatou problematiku ženské duše; románová díla V. Huga byla

oblíbená pro dějovou dobrodružnost, výstřednost postav a pro malbu světového velkoměsta se sociálním viřením. Liberálnímu pokolení smýšlení ještě značně romantického nehověl ani přírodovědecký realismus Balzacův.

Zcela nově naučili západní Evropu pohlížeti na realismus realisté r u š t í. Ale velmistři realistického a psychologického a mravoličného románu, Tolstoj a Dostojevskij, kteří měli v 70. letech již svá vrcholná díla vydána, zůstali u nás v této době ještě neznámi. S realistickou poesií Někrasovovou a Gogolem, kterého propagoval již Havlíček, pronikali k nám hlavně Turgeněv a Gončarov svými staršími díly. »Lovcovými zápisky« onen, tento »Oblomovem«. Nejprve upoutala pronikavá pravdivost lidských typů v přírodním prostředí, již zvláště Hálek nezůstal nedotčen; pak přitahoval eticky posvěcený zájem o společenské otázky, řešené nejen diskusí, ale v celých osudech; konečně živá účast se všemi projevy trpícího, poníženého, bloudícího lidství budila sympatii zároveň s kladnými postavami ženskými. Byly-li společenské poměry vyšších, urozených stavů, líčených v ruských románech, vzdáleny zkušenosti českých spisovatelů, vábil naopak venkov statkářský a nevolnický, v lečtěms podobný pokročilemu životu domácímu. Čeští romanopisci období »Máje« jsou ještě pravými protinožci realistického románu ruského, ať je to Světlá nebo Pflieger a i Hálek a Šmilovský měli daleko k psychologickému a výpravnému umění Turgeněvovu nebo Gončarovovu.

Známosti jiných literatur zůstávaly stále skromné a nahodilé. Z a n g l i c k é poesie doznivaly ještě ohlasy epiky nebo poloepiky Byronovy a jinak zůstávala nám anglická poesie cizí. Ani románová próza nepřispěla ničím našemu románu realistickému. Zajímavým zjevem bylo vřelé přivítání Sládkova překladu Bret Hartových »Kalifornských povídek« Janem Nerudou, ne proto, že se k nám dostal první prozaik americký, ale proto, že se jeho názorná a vtipná drobnokresba cítila jako jev příbuzný českému realistickému genu. Silný ohlas m a d' a r s k é h o lyrika slovanské krve Alex. Petěfiho měl spíše kořeny tendenčně politické než básnické a umělecké.

V dramate byl Shakespeare stále nejen vzorem, ale i rozhodujícím činitelem pro všechny, kdož se pokoušeli o drama velkého slohu. Jinak přicházelo na české jeviště situační drama francouzské, za jehož mistra pokládán A. E. Scribe; ale vedle něho pronikali i mravoliční a mravokární

občanští dramatikové jako Augier a úspěšný Sardou. Ani z ruského realistického dramatu, až na Gogolova »Revisora«, nepřišlo nic na českou scénu.

P o v a h a g e n e r a c e M á j o v é. Ještě před vyhlášením říjnového diplomu r. 1860, vracejícího národům rakouským ústavnost a svobodu občanskou, ujalo se vedení v českém písemnictví mladé pokolení, narozené počátkem let 30.; jeho nástup se chystal již ve Fričově almanachu »Lada Nióla« r. 1854 a stal se obecně patrným v ročence »Máj«, vydávané od r. 1858. Po tomto sborníku byla zvána generace, která po dvacet let stála v popředí české literatury; když v »Lumíru«, založeném r. 1872 Nerudou, nabyla převahy mládež jiných snah a cílů a když r. 1874 náhle odchází Hálek, bylo zřejmo, že májovci překročili zenit a že vedení odevzdávají družině nové.

Mladé pokolení májovců, vedené Hálkem a Nerudou, splynulo s příslušníky radikální strany z r. 1848, kteří se vraceli do veřejného života a snažili se obnoviti liberální a demokratické snahy neuskutečněné rokem osmačtyřicátým. R. 1863 připojilo se ke straně mladočeské, s jejímiž počátky úzce souvisí. V bojích, které podnikalo toto pokolení s generací starší, se zprvu zdálo, že jde o zápas školy národní na jedné a kosmopolitické na druhé straně. Dnes se tento spor jeví spíš jako konflikt epigonů starší romantiky se zástupci tendenčně zbarveného realismu. Nová škola vycházela z »Mladého Německa«, v lečcems navazovala na veřejné a básnické snahy literární Francie z r. 1830, ale žila také ještě z podnětů poesie Byronovy; filosoficky se příkláněla ke kritickému radikalismu levice Heglovy. Od básníka požadovali jednak vášnivý vztah k současnému životu, jednak mocné prožití veškeré poesie. Vztah k současnému životu měl přinášeti zájem o dobové ideje a o časové problémy v literatuře, sociální pojetí skutečnosti, hledisko pokrokové a přímé zasahování literatury do veřejnosti. Jako škola mladoněmecká, byla i generace Hálkova a Nerudova vyznavačkou společenské rovnosti, osvobození a povznesení pracovních tříd, ženské emancipace, náboženské svobody a proticírkevního liberalismu. V požadavku prožití veškeré poesie vyjadřovala svůj individualismus: bez ohledu na daná pravidla, na dané tradice a útvary, bez ohledu na předsudky náboženské i mravní měl básník vysloviti celou svéráznost vnitřního svého života. Všechny tyto požadavky byly v rozporu s ideály dosavadních zá-

stupců českého písemnictví a není proto divu, že mladí spisovatelé museli s nimi svésti nejednu hlučnou putku.

Zájem o slohově uměleckou stránku literatury nemohl ovšem stát na prvním místě. Požadavek individualismu, neváznost k estetickým pravidlům, zdůrazňování tendenčnosti a sociální účelnosti umění a konečně i sklon předních zástupců doby k žurnalismu způsobily značné zanedbávání formy a uvedly do literatury improvisaci; ani Hálek ani Neruda nebyli mistry bezvadného verše, ryzího rýmu, slovní hudby, ale zato vynikli konkrétně útočnou výrazností a představovou svěžestí slova, tvořivou odvahou smělé metafory a přílehavého epitheta. Snaha po pravdivosti vedla v poesii někdy k drsné prozaičnosti výrazu, jenž se neštil ani trivialismů ani suchopárnosti; byla to však zdravá reakce jak proti prázdné uhlazenosti lyriky vlastenecké, tak proti povšechné matnosti básnictví doby předchozí. Z domácích básníků byl Máchasice vítán jako symbolický ochránce literární revoluce, ale jinak zůstával tendenčně realistické generaci cizí jak pro romantický základ své poesie, tak pro její metafysický vzlet. Zato působil Erben úsečnou stručností svých balad a někteří z mladých básníků se dali ovládati poesii prstonárodní. Z cizích umělců byli Heine a Lenau, Béranger a Petöfi vzory pro lyriku, Byron, Puškin a Lermontov pro epiku. V novelistice se zřetelně ukazovalo vnikání žurnalismu; drobná črta, obrázek z cest, genrové zachycení figury nebo výjevu z ulice, causerie v povídkovém rouše byly zvláště oblíbenými drobnými formami novelistickými. Ve větších románech převládaly tendence a řešení společenských problémů nad kresbou charakterů a stavbou dějovou; volná technika mladoněmeckého románu i lyrická tendenčnost děl George Sandové působily rozhodně. Největší prozaikové této doby, Hálek, Světlá a Šmilovský, nezůstávali sice nezasaženi zásadami i praxí zahraničního realismu výpravného, ale při tom pokračovali v tradicích B. Němcové a Fr. Pravdy. Drama se dalo ovládati cizími vzory ještě více a opustilo zdravý směr Tylův; kde nechodilo otrocky ve stopách Shakespearových, podřizovalo se dobovým tendencím a vůbec přechodní módě německé a francouzské.

Literární a politické orgány let 60. a 70.

První pokus zorganizovati slovesný ruch v tišině reakční doby učinil r. 1854 J. V. Frič almanachem na r. 1855 se

symbolickým jménem litevské bohyně úrody *Lady Nióla*; redaktorova vstupní povídka »Život sváteční« podávala literárně a společensky reformní program. Nadšené zmínky o Heinovi a Puškinovi, střídající se s oslavou lidové písně, ukazovaly k literárním vzorům přispívatelů. Vedle uznávaných již spisovatelů V. Č. Benda, J. J. Kolara a B. Němcové byla účast mladých spisovatelů, jimž měl sborníček poskytnouti příležitost k vystoupení, malá. Dědictví »Lady Nióly« převzal a v promyšlený program rozšířil almanach *Máj*, v němž se již mladé pokolení osobitě projevilo. Vyšel r. 1858 za formální redakce Barákovy a za přispění Fričova, Hálkova, Heydukova, Nerudova a jiných; přinášel podobiznu Máchovu a byl připsán »nesmrtelné památce pěvce Máje«. Další ročníky (1859, 1860 a 1862) redigoval Hálek.

Řadu časopisů mladé generace zahájil Neruda *Obrazy života* (1859—1860), kde byl probíjován hlavní boj s odporcem mládeže, Jakubem Malým; jiným Nerudovým orgánem byla *Rodinná kronika* (1863). Hálek počal svou redaktorskou činnost v »Lumíru« po Mikovcovi; proměnil pak »Lumír« ve *Zlatou Prahu* (1864—1865) a s Nerudou založil týdeník *Květy* (1866—1872; Neruda se od r. 1867 redakce již neúčastnil). Po zániku »Květů« podporoval Hálek Nerudu r. 1872 ve vydávání nového časopisu, jemuž bylo dáno opět jméno *Lumír*; ten se však stal již v druhé půli I. ročníku střediskem mladší skupiny básnické. Vedle těchto listů rázu programního sloužilo zábavě a vzdělání čtenářstva několik neustranných a bezbarvých časopisů, tak beletristický týdeník s obrazy a s časovou látkou *Světozor* (1867—1899; v redaktorství se vystřídali mimo j. Sv. Čech, Pr. Sobotka a M. A. Šimáček) a populární revue *Osvěta* (1862—1863; redaktor Ferd. Schulz).

Velmi úzký styk má literatura, především divadlo a kritika, v této době s novinářstvím, jež se od r. 1860 silně rozmohlo. R. 1860 byl založen dvojitý politický deník programu liberálně demokratického: *Čas* (1860—1863) politikem a advokátem **Aloisem Krásou** (1828—1900) a *Národní listy* (od r. 1861 do r. 1941) Juliem Grégrem. Neruda s jinými svobodomyšlnými literáty pracoval v Krásově »Času«; po změně v řízení listu (1862) přešli do nového krajně demokratického »Hlasu« (1862—1865), a když se tento deník sloučil s »Národními listy«, odešla většina mladých spisovatelů a radikálních politiků tam. Sloučení toto

souviselo s rozštěpením politického tábora českého. Politická skupina kolem »Národních listů« byla r. 1863 nazvána »Mladočechy« a vytvořila samostatný typ českého liberálního demokrata, jak si jej představovala léta 60. a 70. Uvědomělou lidovostí, důraznou svobodomyšlností, snahami protiklerikálními a proticírkevními, důslednou opozicí proti vládě, protigermanizačním úsilím a sklonem k individualismu v politice i v hospodářství byl tento typ blízký mladé škole literární, která jej přijala a prohloubila myšlenkově a umělecky; vedle politiků stojí v první řadě nového tábora i Neruda, Hálek a B. Smetana.

Vůdčími politiky a žurnalisty mladočeského tábora, kteří měli úzký vztah k literatuře, byli vedle Sabiny **Karel Sladkovský** (1823—1880), pracovník v oboru právním, publicista a uchvacující řečník; poslanec **Julius Grégr** (1831—1896) a jeho bratr **Eduard Grégr** (1827—1907), který r. 1867 založil lidovou lacinou knihovnu »Matice lidu« (vycházela do r. 1912); buditel dělnictva a populární řečník **Josef Barák** (1833—1883); **Karel Adámek** (1840—1918), znalec národohospodářských, politických a kulturních poměrů, autor spisů o veřejných společenských otázkách, populární vypravěč historický a cestopisný feuilletonista; a **Karel Tůma** (1843—1917), překladatel svobodomyšlných písní Petöfiho, skladatel hlučných politických chanson (populární »Hranice vzplála tam na břehu Rýna«) a autor lidovýchovných obrazů historických a životopisných (nejdůležitější je jeho životopis K. Havlíčka, o němž se zasloužil i jako vydavatel jeho spisů); velké popularity dosáhly jeho humoresky *Z českých mlýnů* (1885 a častěji).

V počátcích, kdy Hálek a Neruda psali do »Národních listů« feuilletony, posudky literární, divadelní i výtvarné, měly »Národní listy« značnou váhu kritickou; r. 1863 redigoval při nich Ed. Grégr »Kritickou přílohu« k »Národním listům«, jež pod změněnými názvy (»Literární příloha« k »Národním listům« a »Literární listy«) vycházela do r. 1865 a pak (1867—1868) byla nahrazena »Českým obzorem literárním« za redakce Ferd. Schulze. Velmi působivou zbraní obrannou a pomůckou politického probuzení byly od r. 1868 *Humoristické listy*, založené svižným publicistou **J. R. Vilímkem** (1835—1911); v duchu svobodomyšlném pěstovaly dravou politickou satiru.

Strana konservativní neměla tak čilého života novinářského jako její mladočeští odpůrci. Vůdcové její vynikli

spíše jako činní politikové a státovědci než jako žurnalisté. Jejich listem byla v této době německá »Politik«, založená r. 1862 (1907—1919 se změněným názvem »Union«) obratným novinářem **Janem Stanislavem Skrejšovským** (1831—1883), který straně stvořil i český orgán *Národní pokrok* (1867—1886, pak změněn v *Hlas národa*). Populárnějším směrem se nesl *Národ* (1863—1866).

Politicky nejvýše stáli ze staročeských publicistů mužové, jejichž vlastním polem nebylo novinářství: historik Fr. Palacký, státník a řečník Fr. L. Rieger a státovědec a právník Fr. A. Bauer. **František Ladislav Rieger** (1818—1903), politický vůdce národa až do r. 1891, uznávaný i za hranicemi, zasáhl do všeho kulturního života jako organisátor. Do literatury náleží, kromě vydaných řečí, některými překlady také již z V. Huga a několika jadrnými baladami a písněmi (z nich »Kovářská« znárodněla) a především redakčním působením při vydání »Slovníka naučného«; záslužná je i jeho účast při budování Národního divadla.

Na vydání české encyklopedie pomýšlel již Jungmann s Preslem a s Purkyněm; pevnější podobu dal jí v l. 1829—1831 Palacký a z příprav k ní vzešla *Matic česká*. V 40. letech se k myšlence vrátili s nadšením Amerling s Čejkou a v 50. letech ji obnovil opět Palacký; ač byly vykonány přípravy a pořízen seznam hesel, nebyl plán uskutečněn. Teprve r. 1857 se ujal podniku jako nakladatel I. L. Kober a jako redaktor Fr. L. Rieger. R. 1860 s heslem »V práci a vědění jest naše spasení« vyšel I. díl *Slovníka naučného*; do redakce záhy vstoupil i Jak. Malý a sbor redakční byl rozmnožen i členy jinými. Poslední velký příspěvek Riegrův, jemuž náležel již jen vrchní dozor, vyšel jako samostatná kniha *Čechy, země i národ*. R. 1874 byl »Slovník naučný« XI. dílem ukončen; pak následovaly ještě 3 svazky doplňků.

Nejplodnějším novinářem staročeské strany byl **Jakub Malý** (1811—1885), pražský rodák. Pracoval v nejrůznějších časopisech a denících vlastenecky konservativních, r. 1848 psal proti revolučnímu křídlu a obracel se proti Havlíčkovi. R. 1859 svedl jako zastávce vlasteneckého idealistického směru ostrou polemiku s Hálkem a Nerudou a stal se téměř typem literárního zpátečníka. Jeho práce politické, historické i národopisné a literárněvědné prozrazují mnoho pílě a evropského rozhledu, ale málo původnosti a vyššího názoru. Jeho zásah do oblasti pohádek nebyl šťastný. Kromě

redakční činnosti v Riegrově »Slovníku naučném« vydal sám *Vlastenecký slovník historický* (1876). Velmi horlivě překládal z němčiny, francouzštiny a angličtiny a teoreticky pojednal o významu překladatelství; z překladů jsou nejcennější jeho převody četných děl Shakespearových.

Morava neměla v 50. letech časopisu nezávislého na vládě; teprve v 60. letech počaly zde vycházet dva konservativní listy, brněnský deník *Moravská orlice* (od r. 1863 s přestávkami do 1935) a *Olomoucké noviny* (od r. 1865), které záhy nahradil *Našince* (od r. 1869). Ve Slezsku vznikl zásluhou jazykového buditele a filologa **Antonína Vaška** (1829—1880) první časopis počátkem 60. let, *Opavský besedník* (1861—1865) a na jeho místo nastoupil *Opavský týdeník* (1870—1914).

Hálek a Neruda a básnictví jejich doby.

Svá vrcholná díla vytvořili májovci v básnictví lyrickém i epickém. Silný individualismus i nadosobní úsilí objektivací proniká v jejich tvorbě. Sociální a často protikřesťanské tóny a úvahy, které souvisí s liberálním demokraciismem doby, zasahují do jejich básnictví, v němž se tendence považuje za základ. V epice převládala básnická povídka, jejíž objektivnost byla rušena hojnými reflexemi o dobových otázkách, v lyrice píseň, školená na lidovém popěvku a říkadle, ale i zde byla čistá citovost a dojmovost kalena kritickou reflexí, rozumovou skepsí a ironií.

Své vzory hledali májovci uvědoměle u všech národů evropských, třebaže poznávali kulturu západní ještě prostřednictvím německým. Proti generaci předchozí stavěli u Byrona nad titanství a exotičnost jeho politickou a společenskou kritiku; Lenau obracel jejich pozornost k ideové náplni dějin chápaných jako stálý vývoj k svobodě duchovní i občanské; u Puškina se obdivovali přírodnímu koloritu i citové vášnivosti jeho kavkazských obrázků, ale i předmětnému psychologismu a jadernému zpodobování národního života. Ze světových lyriků nejsilněji působil Heine: na Hála citovou romantičností písně, na Nerudu říznou ironií bezohledného sebeanalytika i skepsí nemilosrdného kritika individua i společnosti. Z lyriků francouzských hojně napodobován a překládán byl u nás již známý François Béranger, který zastínil V. Huga i Lamartina;

jeho citové nadšení v duchu svobodomyšlném, zpěvná lidová forma a jeho schopnost zobjektivovat smýšlení, touhu a potřeby doby do rázovitých typů našly živý ohlas především u Háška. Navazující na tradice domácí, hlásili se májovci výslovně k třem učitelům, Havlíčkovi, Máchovi a Erbenovi. V Havlíčkovi uctívali především jeho statečnou osobnost a jeho umění novinářské, neboť ostatní jeho tvorba se na veřejnost dostávala jenom zvolna. Mácha, kterého viděli ještě příliš ve stínu Byronově, byl jim vzorem básnického revolucionáře: jinak, myšlenkově a filosoficky jim zůstal cizí. Prakticky nejvíce pro májovce znamenal Erben. Ten jim ukázal cestu k baladistice a tím k umění objektivnímu, byl jim vzorem slohové stručnosti a plastiky a přiváděl je k látkám a motivům domácím. K Erbenovi přilnuli májovci i po stránce veršové formy: propracovali metra daktylotrochejská, k nimž dal Erben podnět daktylisováním svých jambických veršů, a sami objevili ve větném přízvuku a v intonaci účinný činitel rytmického odstínění celku veršových i strofických. V rýmech našli nové možnosti především v oblasti významové: rádi pěstovali účinný rým groteskní, zavrhovali otřelé rýmy z dob vlastenecké romantiky a nevyhýbali se ani zde lidové mluvě a písni i s její asonancí: byli shovívaví k rýmům nepřesným i k roznošlosti kvantit v nich. Jejich snaze po prostotě a účinnosti výrazu nevyhovovaly formalistické útvary poetické: i sonet zmizel z díla předáku školy a pěstoval jej jen R. Mayer a přechodní V. Šolc, který v českém básnictví zdomácnil gazel.

Na rozhraní mezi pozdní romantikou a májovci, na rozcestí titanského byronismu a tendenční poesie občanské stojí vydavatel »Lada Nióla« **Josef Václav Frič** (1829—1890). Narodil se v Praze z přední vlastenecké rodiny. Záhy se oddal literatuře a životu politickému a r. 1846 odešel přes Hamburk do Londýna a Paříže, aby unikl útlaku absolutismu. Po návratu se zúčastnil revoluce jako člen radikálního křídla: to mu vyneslo vyšetřovací vazbu a žalářování v Komárně. Mezi lety 1854—1858, kdy žil pod policejním dohledem v Praze, shromažďoval kolem sebe zástuppe mladého pokolení literárního. Odtud vzešla »Lada Nióla«. R. 1858 byl vypovězen z Prahy a po věznění v Sedmihradech nastoupil dlouholeté vyhnanství v Londýně, v Paříži, v Záhřebě, v Pešti a v Petrohradě, kde všude působil jako novinářský dopisovatel a pořadatel přednášek

v zájmu věci české a slovenské. R. 1879 se vrátil do Prahy stále srše temperamentem a podnikavostí, kterou zasahoval do života politického, novinářského, studentského, divadelního a literárního až do své smrti r. 1890.

Do literatury vstoupil jako žák Byronuv, z něhož i překládal. Lyrika jeho, shrnutá do sbírky *Rozprawy duše* (psány 1846—1849), prozrazuje byronský titanismus a světobol, vzpuru proti společnosti i bohu. Zcela pod Byronovým vlivem je »romantická báseň« *Upír* (1849) s matným dějem kolem vampyrského přesycence rozkoší a jeho syna, který bojem za svobodu vykupuje otcovu vinu. Pravý svůj výraz našel Frič, horlivý propagátor a následovník Bérangerův, v poesi politické, jejíž vzdorný patos, revoluční nálada i protivládní útočnost jsou protikladem, ale i doplňkem časové lyriky Havlíčkovy. V ní ztotožňuje Frič život a poesii, oslavuje krásu činu a pádnost slova, leckdy řečnický frázevitě a s divadelním gestem. Revolučního Friče nejlépe obrázejí *Pisně z bašty*, psané v l. 1849—1890 (až 1918); r. 1861 vyšel v Ženevě dvoudílný *Výbor básní*. Celistvý obraz jeho veršovaného tvoření podává výbor *Odkaz J. V. Friče* (1898), s pronikavým úvodem a v uspořádání J. Vrchlického. Fričovy pokusy prozaické, historické obrazy a společenské novely s tendenčními odbočkami jsou bezvýznamné. Hojně jsou i Fričovy práce dramatické, čerpané většinou z českých a slovanských dějin, nepevné stavby, ale účinné patosem, který se často dotýká otázek časových. Hlavní díla Fričova života jsou jeho *Paměti z prvních 30 let jeho života*. (Počaty 1848, vyd. ve 4 sv. 1886—1887.) V nich vykreslil živě prostředí revoluční doby a podal řadu bystrých charakteristik svých současníků a zachoval cenný materiál k poznání r. 1848. Jejich historickou cenu zeslabil tím, že názory 80. let promítal do r. 1848. Nejvíce se Frič mýlil tam, kde mluvil o vlastní osobě, kterou idealisoval a zveličoval. Byl vždy výbušným básníkem, nadšenecem a organisátorem, byronským revolucionářem, ne politikem se smyslem pro skutečnost.

Za vůdce celé májovské generace byli uznáváni všeobecně Vítězslav Hálek a Jan Neruda.

Vítězslav Hálek (1835—1874) byl typický syn středočeského venkova: narodil se 5. dubna 1835 v Dolínku u Kralup n. Vl.). Studoval na akademickém gymnasiu v Praze, kde se vlivem spolužáka a učitelů stal vlastencem. R. 1854 přinesl »Lumír« první Hálkuv básnický pokus, baladu »Ne-

křtěncova dušička«, a r. 1858 vyšla první jeho kniha »Alfred«. Přes odpor rodičů studoval filosofii, vzdělával se však na cizích literaturách a oddal se cele literatuře a novinářství. Byl horlivým přispivatelem řady časopisů, redaktorem a organisátorem literárním: redigoval almanach »Máj«, s Nerudou založil 1859 »Obrazy života« (do r. 1860), řídil Kobrovy »Slovanské besedy«; po Mikovcovi řídil »Lumír« (1863), skončil jej a založil »Zlatou Prahu« (1864); od r. 1865 redigoval s Nerudou »Květy« (do r. 1872) a s ním založil r. 1872 opět »Lumír«. Od r. 1861 až do smrti byl čelným členem redakce »Národních listů«. Oženil se s dcerou bohatého advokáta, s Dorotkou Horáčkovou, založil šťastnou a bezstarostnou domácnost, žil ve středu literárního a uměleckého života, zvláště jako vůdčí člen »Umělecké besedy«, vážen a milován. Svůj klidný život pražský přerušil dvěma cestami, r. 1862 do Tater a r. 1865 přes Kras a Jaderským mořem do Cařihradu a Malé Asie a přes Bulharsko a Uhry zpět. Jeho náhlá smrt 8. října 1874 byla považována za neštěstí české literatury.

Básník Hálek byl nadán spontánní, lehkou tvořivostí a všestranností, která objímala různé druhy literární; chyběla mu však, zvláště v mládí, uvědomělá autokritika a původnost, kterými by se byl dovedl zhostiti silných vlivů cizích. Podléhal vlivům domácí i cizí romantiky i počátkům tendenčního realismu, přešel od mladoněmecké lyriky k biedermeierovské poloromantice, prodělal vývoj od básnictví kosmopolitického k umění národnímu, od romantické mlhavosti k zakotvování v českém životě a v české skutečnosti. Pozdní jeho lyrika přírodní a vesnické povídky z posledních let stojí nejvýše, ač se mu ani zde nepodařilo vyrovnati moderní náplň myšlenkovou se zastaralými formami umění romantického. Pravá příslušnost Hálekova je přese všechno romantická.

Básnickou činnost zahájil Hálek drobnými baladami namnoze za vlivu Erbenova s názvuky bérangerovské deklamativy a figurální charakteristiky. Knižně tyto balady, jichž vyšlo v l. 1854—1861 patnáct, nevyšly. Podlehnuv vlivu Byronovu a Máchovu tvořil v l. 1856—1871 lyricko-epické povídky s nejasným dějem, s neurčitou lokalizací časovou i krajovou, s bujnou, často exotickou krajinomalbou a s výmluvnou lyrickou reflexí; nejčastěji v nich opěvuje lásku a boje za svobodu. Nové jsou v nich reminiscence na přírodní, mořské a horské zážitky z cest. Chronolo-

gicky za sebou následují: *Alfred* (1856 a 1857), skoro parodistický ohlas Máchova »Máje« i »Mnícha«; *Krásna Lejla* (1859), zpěv o síle lásky a vznešenosti svobody v prostředí španělském; *Mejríma a Husejn* (1859), oslava Albánců, zápasících s Turky za samostatnost; *Goar* (1864), epos o tyranovi očištěném láskou, zasazené do matného rámce velenor a pralesů; *Černý prapor* (1867), apoteosa boje ostrovanů za svobodu s básnickým vystižením kouzla moře, které zde Hálek objevil české literatuře; konečně *Dědicové Bílé hory* (1869), roztržštěná, fantastická alegorie bělohorské katastrofy, bez pochopení politických i náboženských příčin i následků. Poslední skladba, idylické epos *Děvče z Tater* (1871), dovršuje básníkův příklon k látkám národním; Mezi přírodním slovenským lidem potvrzuje si Hálek romantickou myšlenku, že obrození národa vzejde z prosté chaloupky. Pokračováním balad z r. 1867, zúrodněným návratem k rodné půdě, jsou posmrtně vydané *Pohádky z naší vesnice* (1874); v řadě drobných baladických a anekdotárních příběhů z českého venkova převládá kresba figur, časová tendence a humor, kdežto děj slouží pouze k tomu, aby charakteristika lépe vynikla. Na tyto genrové obrázky navázal po 15 letech Sládek v »Starosvětských písničkách« a v »Českých znělkách« a o 2 generace později V. Dyk v »Pohádkách z naší vesnice«.

Ve všech těchto skladbách jest na úkor epiky zdůrazněn živel lyrický; Hálek byl rozený lyrik. Brzy po »Alfredu« vyšly *Večerní písně* (1858—1859 a častěji), čtyřicet drobných básní zasvěcených oslavě lásky a přírody, uměleckého poslání a básnické nesmrtnosti. Lehký zpěvný tón a plno vroucího citu upoutaly obecenstvo, které přehlédlo chvatnost provedení i napodobení poesie Heinovy, zbavené zde žihadla ironického. Vrcholem lyrického umění Hálkova jsou 3 řady básní *V přírodě* (1872—1874), skládané ze vzpomínek na podřipský domov a z dojmů povltavské Závisti u Prahy. V přírodě nalézá idealistický básník romantického směru nejlépe vyjádřenu božskou moudrost a pravdu mravní i nejvyšší pravidlo estetické; příroda jest mu pramenem pravého lidství a pravého náboženství; všechny obrazy, metafory a příměry, které z přírody čerpá, jsou parabolami Hálkova naturistního náboženství. Více než touto tendenčností uchvacují cykly svěžími obrázky z lesa a z polí, z hájů a strání českých. Často antropomorfované obrazy zachyceny jsou okem vpravdě malířským a

osvěženy šťastným humorem i milou ironií. Prozaickým doprovodem knihy »V přírodě« jest několik cyklů svěžích obrázků z přírody, psaných v l. 1866—1873 pod čarou »Národních listů«, jež vyšly s názvem *Pohádky z přírody*.

Nejmenší úspěch měl Hálek svými veršovanými dramaty, v nichž silně podlehl vlivu Shakespearovu. Jeho dramátům chybí pevná stavba, přesná charakteristika a odůvodněná psychologie. Tyto nedostatky jsou zvyšovány anachronickým vnášením moderních myšlenek do ovzduší historického. Jsou to: *Carevič Alcezej* (1860), *Záviš z Falkenštejna* (1860), *Král Rudolf* (1860, neprovozován), *Král Vukašín* (1862), *Sergius Catilina* (1863), *Amnon a Tamar* (1866) a *Jiří z Poděbrad* (1874).

Vzestupnou linii vývojovou vykazuje Hálkova próza. Vlastní oblastí Hálkova vypravování byla povídka, kolísající mezi individualistickou povahokresbou a společenskou problematikou. Povídky Hálkovy vyrůstají většinou z půdy českého venkova, který autor bezpečně znal z domova. Menší měrou a s menším zdarem čerpají látku z měšťanského prostředí pražského a ze srážek uměleckých povah a osudů s ním. Od obměňování vlastních bolů dospíval Hálek zvolna k rázovité kresbě lidových postav a k řešení mravních a společenských konfliktů vesničanů, až se na předčasném konci svého života názorově i výrazově dopracoval ke skutečné předmětnosti. To je cesta, po níž šel Hálek od svěživotopisného románu »Komediant« k mravolichným obrazům vesnickým, »Na statku a v chaloupce«, »Na vejminku« a »Pod pustým kopcem«. Nové cesty mu v lecčems ukázal Turgeněv.

V prvním pětiletí své tvorby (1857—1862) čerpá Hálek ze svých osobních zkušeností v rodině a v lásce a soustřeďuje svůj zájem k psychologii postav výjimečných, zasažených do prostředí chmurného a k příběhům tragickým a elegickým. Sem patří autobiografické práce z měšťanského života *První láska* (1859) a pozdější *Domácí učitel* (1867) a drobnější povídky z vesnice *Bajrama* (1857), *Přivozník* (1858), *Kovářovic Kačenka* (1859), *Muzikantská Liduška* (1861) a j. K nim se řadí upřímný, ale nevykvašený román uměleckého mládí *Komediant* (1861) s turgeněvovským konfliktem otců a dětí a s růstem umělecké povahy po způsobu »Viléma Meistra« v popředí; hrot skladby se obrací proti názorům a konvencím měšťanským. V druhém období (1863—1867), kdy se básníkův názor vyjasňuje, soustře-

duje se Hálek k charakteristice typických figur venkovských, určených ve svých osudech poměry společenskými. Sem náleží povídky: *Náš dědeček* (1863), *U panských dveří* (1866), *Zapomenutý* (1867), *Pod dutým stromem* (1871); k nim se druží novely z konce Hálkova života, v nichž vyvrcholuje dar povahokresebné charakteristiky, *Poldík rumař* (1873), *Študent Kvoch* (1874) a *Husar* (1874, nedokončený). V povídkách z posledních let (1867—1874) propracovává se Hálek k rovnováze žívu dějového a povahotvorného, k hlubšímu řešení sociálních problémů venkova a k mravoličnému realismu ražení turgeněvovského. V rozsáhlých povídkách *Na statku a v chaloupce* (1871), *Na vejmínku* (1873) a *Pod pustým kopcem* (1874) jsou liberálně a proti konvenční společenské mravnosti řešeny problémy, které dodnes zajímají venkovské povídkáře: problém výměnkářský, sňatky z důvodů hmotných, věkový rozdíl mezi manžely, selská pýcha a bezohlednost k chalupníkům, problém nemanželských dětí. Hálek se vždy staví na stranu citu a přirozené morálky; tím se liší od složitějších a psychologicky hlubších povídek K. Světlé i od přísného konservatismu A. V. Šmilovského.

Jako novinář byl Hálek nejvíce činný od r. 1864 jmenovitě v »Národních listech«. Sem psal s vědomím mravní odpovědnosti k životním potřebám národní kultury svěží divadelní a literární posudky: šťastně zasáhl do otázky Národního divadla, do problému českosti v českém umění, stavovských potřeb a nároků spisovatelských. Cestopisné obrázky z Tater a z jižních moří i z městského života v Bělehradě a v Cařihradě nedostihují kulturního myslitele Nerudu, ale předčí jej impresionistickým zachycováním krajiny. Zvláštní popularity došly i Hálkovy *Epištoly k našemu studentstvu* (1873).

Mezi oběma přáteli v životě i v umění, Vítězslavem Hálkem a Janem Nerudou, byl silný antagonismus povahový, který způsobil, že již za života obou bylo jejich dílo rozdílně posuzováno. Proti naivnímu, stále dojatému a vzrušenému miláčku osudu a obecnstva, jakým byl Hálek, jevil se Neruda rozumovým skeptikem, ironickým pozorovatelem a soudcem života, k němuž štěstěna, láska a úspěch nebyly vlídný. Hálek strhoval lehkou improvisací, oslňoval průzračnou formou a populárním idealismem čtenářstvo současné; Neruda, produkující těžce, prodávající pozvolný a pracný, ale vítězný vzestup umělecký, získal si cele

čtenářské i básnické generace následující a zasloužené úcty dostalo se mu i v cizině. Neruda se stal předchůdcem poesie moderní, on se stal básníkem národním a k němu se vrací kritika i čtenářstvo všech vrstev od jeho smrti do dnešních dnů.

Jan Neruda (1834—1891) se narodil 10. července 1834 v újezdských kasárnách na Malé Straně v Praze z chudých rodičů; otec měl zde kantinu, později si zařídil hokynářství a r. 1841 trafikou v Ostruhové ulici pod samým hradem. Na Malé Straně prožil tedy Neruda své nuzné dětství proletářského dítěte, ale zde také načerpal množství dojmů, které jej pak provázely celý život. Zde počal chodit do školy nejprve české, pak německé, r. 1845 vstoupil na německé gymnasium malostranské. Na německých školách uvědomil si své češství, v němž byl posílen i Koubkovými přednáškami, jež navštěvoval, a přešel na gymnasium akademické, aby tu r. 1853 maturoval. Zde se seznámil s mladými spisovateli, s Hálkem a s Pfgrem především, a tehdy vznikla i jeho tragická a nenaplněná láska k Anně Holinové. Po krátké službě kancelářské absolvoval studia filosofická, byl nějaký čas učitelem na soukromých ústavách a r. 1858 suplentem na německé reálce v Mikulandské ulici. Již r. 1854 přinesl Lumír první jeho báseň »Oběšenec« pod pseudonymem Janko Hovora a r. 1856 vstoupil jako lokálkář, divadelní a literární referent v »Tagesbote aus Böhmen« do novinářství. V prosinci r. 1857 vyšla jeho první kniha »Hřbitovní kvítí«, r. 1858 se zúčastnil almanachu »Máje« a téhož roku vydal veršovaný pamflet »U nás«, namířený proti literárním zpátečnickům, především proti jejich představiteli Jakubu Malému. Tak stanul v popředí literárního ruchu mladé generace. Jejím zásadám sloužil polemicky i propagačně i jako redaktor časopisů, jež založil, »Obrazu života« a »Rodinné kroniky«. R. 1860 vstoupil do redakce »Času«, dva roky nato přešel do »Hlasu« a pak do »Národních listů«. Ty přinášely jeho divadelní a literární kritiky a jmenovitě feuilletony podepisované Δ až do jeho smrti. Po definitivním rozchodu s Annou vzniká r. 1862 jeho obrodný milostný vztah ke Karolině Světlé; pozdější láska k Tereze Macháčkové končí předčasnou smrtí Tereziinou. Zrazen životem již po několikáté, žil téměř samotářsky, zvláště po smrti své milované matky r. 1869; nové naděje dala mu pozdní láska k neteři Aničce Tiché z r. 1879 a 1880 a r. 1887 k Boženě Vlachové; ale obojí pozdní ero-

tický vznět přerušil skeptický básník sebemučivým zřeknutím. Osamělý svůj život přerušil kratšími i delšími cestami: r. 1861 byl ve Vídni, r. 1863 v Německu a ve Francii, především v Paříži, r. 1869 ve Slovinsku a v Dalmácii, téhož roku v Uhrách, rok nato na Balkáně, v Cařihradě, v Egyptě, na Středozemním moři a v Itálii, r. 1872 v českých lázních, r. 1873 na světové výstavě ve Vídni a r. 1875 v Německu; tyto cesty i kratší letní pobyty, hl. v Pošumaví, dávaly mu hojnou látku ke skvělým jeho cestopisům. Od r. 1879 zvýšila těžká choroba jeho samotu a odvedla ho od kritiky divadelní; ale ještě r. 1883 osvědčil svůj organizační talent založením sbírky veršovaných prací »Poetické besedy«. Neduh jeho se však horšil a upoutával jej více na skromný byt v Praze, kde zemřel 22. srpna 1891.

Nerudův umělecký význam tkví především v šesti knihách básnických. *Hřbitovní kvítí* (1857) vznikalo namnoze pod dojmem smrti přítele Antonína Tollmanna i skonu otceva. V 59 úsečných číslech podává upřímnou zповěď hrdého srdce, které se vyzbrojuje proti světu ironií a skepti a pře se s marnou láskou, s prolhanou společností, s panským fráze a pokrytectvím. Rámec dává sbírce poesie hřbitovní, zbavená všech přízdob, a jako novinka českého básnictví obžalobné motivy sociální; lyrika, převahou reflexivní a analytická, někdy až odpuzující drsností výrazu, jenž zůstává studený a střízlivý, se střídá s genrovými obrázky. Z první své sbírky běžnou kritikou odsouzené a čtenáři nepovšimnuté pojal Neruda výběr do *Knih veršů* (1867, 2. vyd. rozmnožené 1873). Bohatá sbírka značí i formálně vzestup; epika má názorovou plnost, v lyrice překvapuje nebývalé teplo výrazu a melodičnost slova, v tendenčních básních se ozývá svědomí doby. V knize »Veršů výpravných« Neruda shrnul výrazně české balady v duchu Erbenově i balady sociální, skladby to z hmotné i mravní bídý velkoměstské. V knize »Veršů lyrických a smíšených« se upřímně vyznával z krisí milostných, rodinných, národních a mravních v soustředěných písních lidové prostoty, ale zároveň silné náládovosti čistě moderní. Z lyriky znárodněl cyklus »Matičce«; hloubkou psychologickou nad něj předčí básně »Otcí«; růženec básní »Anně« je založen na sporu horoucího srdce a nedůvěřivého, pyšného intelektu milencova. V oddílech »Elegické hříčky« a »Z kraje« ukázal Neruda po prvé své umění impresionistické, jež jed-

notí vášnivě prožitý duševní stav a prudce zachycený obraz přírodní. V úchvatných skladbách »Vším jsem byl rád« a »Našel jsem se« opisuje velkými rysy vnitřní děje tragické; posléze v »Knize veršů časových a příležitých« propuká vedle kritiky mdlé doby výmluvná a horoucí láska k národu, k Slovensku a k politické volnosti.

Po 11letém mlčení se ozývá lyrik Neruda *Pisněmi kosmickými* (1878); připsány jsou milovanému Podřipsku, v jehož prostředí byly částečně básněny. Vyzbrojen poznatky moderní astronomie a kosmogonie, prodšen názorem o nekonečnosti vesmíru, o pluralitě světa, o mechanickém původu světa i pohybu planetárního, vyznává hrdý pozitivismus přírodovědecký. Neruda se opírá větší měrou než jinde o popularisační pomůcky naukové: z astronoma-feuilletonisty M. W. Meyera přejal idylicky rozmarný pohled na zlidštěný vesmír, kdežto z populárního myslitele K. du Prela převzal bojový obraz kosmu, založený na darwinistickém výkladu zjevů vesměrných. Moderní pozorovatel zírá na zhvězděnou oblohu a provádí důsledně vážné i rozmarné analogie mezi zjevy kosmickými a lidským životem. Umění tu záleží v daru zlidšťovati záhady vesmíru a povyšovati naopak děje pozemského žití do výšin kosmických. V 38 číslech reflexivní lyriky převládá stálé střídání: za číslem žertovným, ba rozpustilým následuje kontemplativní óda, pak veršovaný feuilleton, opět didaktická báseň vážného závěru: snad směřoval Neruda k určité komposici s tendencí od kosmu k člověku a k národu a od národa přes lidství ke kosmu. V některých skladbách patosu až barokního podlehl Neruda na čas hymnickému verbalismu, jaký k nám uváděli Sv. Čech a Vrchlický. Látkově stojí zcela na půdě domácí *Ballady a romance* (z l. 1878—1883), jimiž Neruda r. 1883 zahájil »Poetické besedy«: z 18 básní položena pouze tři čísla mimo lidový domov český. Neruda, stejně jako Goethe, nečiní rozdíl mezi baladou a romancí. Zdá se však, že balady vyjadřují city obecně lidské, náboženské a mravní, kdežto romance mají tematiku českou a časovou. Liše se od svého mistra Erbena, vymyčuje Neruda většinou z děje živly démonické; nejčastěji podává katolické legendy ze života Spasitelova a svatých, kdež v obdivuhodném objektivismu zaujímá stanovisko prostého, zbožného člověka z lidu. Nejednou však prozrazuje vztahy a tužby nejintimnější: lásku k matce, něhu k dítěti, nadšení pro politickou svobodu, pevnou víru v národ; tím knihu prote-

pluje živel lyrický. Epik, humanista a humorista srostli tu v šťastnou, přímo klasickou jednotu.

Opakem této předmětné a věcné epiky jest Nerudova nejosobnější lyrika *Prosté motivy* (1883), básníkovu privatissimum. Básněny většinou za rozkladné choroby a kvapného stárnutí, vyvěraly z dočasného omládnutí poetových smyslů a jeho srdce, zač děkoval jednak dvojímu prudkému dobrodružství pozdní erotiky, vyzněvšímu resignací, jednak omlazujícímu pobytu v Pošumaví. Neruda vybudoval knihu jako promyšleně komponovaný lyrický cyklus o čtyřech oddílech, pojmenovaných podle ročních časů, a hlavními náměty jsou nálady z přírody, pojaté se všemi jemnými kouzly světla, barev, vzduchu a voní. Avšak básník se přírodě nevzdává se šťastnou naivností venkovského dítěte V. Hála, nýbrž se jí brání nedůvěřivou a nervosní myslí skeptického velkoměšťáka. Čistota přírodního postřehu, souběžnost zevního pozorování a vnitřního dojetí, svěžest v podání krajinných zvláštností a barevných i vzdušných odstínů, bohatství tónů, se vzácnou kázní laděných od letní slasti splývání s přírodou až po zimní mdlobu, pomíšenou s tušením konce a s hrdým odevzdáním do tvrdé vůle osudu — to vše staví drobnou knížičku do nejpřednější řady českého básnického impresionismu, a to dříve, než ono heslo bylo vysloveno. Formálně dospěl Neruda v »Prostých motivech«¹ krajní jednoduchosti a klasické úsečnosti, plastiky verše a prostoty písňového rytmu. Poslední Nerudovou básnickou knihou jsou pohrobní *Zpěvy páteční* (1896), jež vznikaly z příležitostných podnětů politikonárodních a stále určitěji tíhly k myšlence národního Velkého pátku, aby překonávaly pašijové hoře optimistickou nadějí v konečné vítězství národa a v jeho vůdčí účastenství při osvobození a obrodě lidstva: slohově, jako část »Písní kosmických«, se přiklání k těžkému patosu hymny neb modlitby. Zde, v knize lyrického i lidského rozvášnění bolesti i naděje s posvěcením etickým, se vrátil Neruda leckde k starším svým motivům citovým a látkovým, spojil po způsobě romantických básníků polských národnost a náboženství a napsal svůj odkaz vlastenecký.

Nerudova básnická po z ú s t a l o s t je jen z malé části obsahu vážného. K humoristickým baladám, které Neruda otiskoval v »Palečku«, »Šotku«, »Humoristických listech«, se těsně řadí veršovaný malostranský feuilleton *Letní vzpomínky* (1888), kde v rámci staropražském zachytil s hu-

morem kouzlo chlapectví, opojeného první láskou. Velké jest bohatství Nerudových epigramů, uchylujících se i od Čelakovského i od Havlíčka. Lehce improvisovaná jejich forma srší nápady, které se nelekají triviálnosti; pointy míří proti nešvarům národním i politickým, proti slabostem ženského pohlaví i malým směšnostem společenským. Osobní polemice i literární satire se Neruda zpravidla vyhýbá. V souboru Nerudových překladů básnických, většinou z dob »Knih veršů«, mají podíl ukázky z romanci Petöfiho, z Hugovy »Legendy věků« a ze severské epiky národní; slohově stírá Neruda osobitým svým tlumočením ráz originálu.

Dramata Nerudova nenáleží v blízkost jeho poesie: jest to vkusu doby hovějící inscenování cizích, nevýznamných námětů a chybí jim i divadelní obratnost a situační vtip. Kromě pěti veseloher, provozovaných s úspěchem, *Ženich z hladu* (1859), *Prodaná láska* (1859), *Žena miluje srdnatost* (1860), *Mercenda nestřídmych* (1860) a *Já to nejsem* (1863), náleží sem i tragické zpracování motivu Dantova, *Francesca di Rimini* (1860). Přísně autokritický Neruda se později k dramatickým svým pokusům nehlásil.

Dříve než básník pronikl Neruda prozaik a novelista, neboť v drobných genrových obrázcích, novelistických figurkách z ulice, úsečných povídkových studiích, bravurně vyprávěných anekdotách záhy ukázal svou puvodní svéráznost. Vyšed z feuilletonistického pozorování obkličující jej skutečnosti a vzdělav se na novinářské drobnokresbě »Mladého Německa« byl Neruda jeden z prvních u nás, kdož uváděli do literatury postřeh realistický i schopnost vystihnouti tvárlivý povrch moderního života. Zřídka se pokusil figuru plně rozvíti neb děj šíře zaplésti, spokojoval se buď genrovým obrázkem neb povídkovou mosaikou: náběhu k románu neučinil. Většina Nerudovy povídkové beletrie tkví v rodném ovzduší pražském, hlavně pak v původním, maloměstském a svérázném prostředí malostranském; některé novelistické motivy nasbíral Neruda na svých cestách. V *Arabských* (1864, II. rozšir. vyd. 1880 spolu s »Různými lidmi«), kolisajících ještě mezi novinářstvím a novelistikou na jedné a mezi konvenční romantikou a svěžím realismem na druhé straně, oživil řadu pražských typických postavicek: v zhuštěných a břitkých *Různých lidech* (1871) zpodobil se zralým uměním zkratkové charakteristiky a situačního vtipu typické figurky mezinárodní,

jak se mu namanuly na cestách. Po průkopnických novelistických náběžích realistických, zařazených do sbírky feuilletonů »Studie krátké a kratší«, *Pražské obrázky* (1872) a *Trhani* (1868—1871), kdež se v látkové smělosti odvážil sestoupiti až na společenské dno, dospěl Neruda k nejzralejšímu svému dílu v próze, *Povídkám malostranským* (1878; II. rozšíř. vyd. 1885). V tomto klasickém díle českého realistického genu se podařilo Nerudovi uvést řadu nezapomenutelně svérázných postav staropražských v souvislost s dobovou náladou, oživit svěbytnou čtvrt v důvěrném osvětlení lásky a soucitu, spojit život lidí s životem věcí, ale i obklopiti vše kouzelným přísvitem elegické vzpomínky, která jemně kontrastuje s humorem, rozprostřeným nad povídkami. Několik drobných čísel, spíše náladových a básničky vypointovaných než dějových, na př. »Hastrman«, »Svatováclavská mše« neb »U tří lilií«, náleží k vrcholným číslům české prózy impresionisticky realistické.

Z Nerudových feuilletonů nejvíce uměleckého posvěcení mají jeho cestopisy, seřazené jím samým do svazků: *Pařížské obrázky* (1864), *Obrazy z ciziny* (1872) a *Menší cesty* (1877). Vypravují o dojmech z Francie a z Italie, Říma a Paříže, Egypta a Palestiny, Východu i Německa, z českých lázní i světové výstavy ve Vídni; všímají si historických památek i moderního života, lidového ruchu i politické přítomnosti, dávají propukati vroucímu citu, promlouvati osvícené inteligenci; spojují tak stanovisko opravdového a osvíceného Čecha s širokým rozhledem dobrého Evropana a kulturně citícího moderního ducha. Barvitost podání, jemnost provedení, mistrovství jazyka staví tyto skvělé feuilletony na první místo mezi causeriemi Nerudovými.

Nerudovy feuilletony vycházely v l. 1860—1891 mnohdy vícekrátě týdně v denících »Čas«, »Hlas« a »Národní listy«: a došoupily počtu 2260. Neruda však neurčil všechny pro vydání knižní. První výbor (1876—1880) vyšel v 5 sv., z nichž první dva byly nadepsány *Studie krátké a kratší* (1876), třetí *Žerty hravé a dravé* (1877), kdežto ostatní díly zahrnují feuilletony cestopisné. Později (1886) vyšly některé feuilletony v novotisku, mezi nimi význačná mosaiková studie *Báby i baby*. Pozdější vydavatelé připojili k nim ještě několik svazků: *Drobné klepy*, *Proti srsti*, *Kronika satirou a vtipem*, *Praha*, *Studie vážné i humoristické*,

Žertem do pravdy; uspořádání těchto souborů jest většinou chronologické.

Po skromných náběžích Tylových, Havlíčkových a Nebeského uvedl Neruda do české literatury feuilleton a vtiskl mu na dlouhou dobu svůj vlastní charakter: bujný groteskní humor a národně výchovnou tendenci. Vycházel pravidelně z dojmu a rozmarů denního života v Praze, připínal své úvahy a nápady na kalendář a roční čas, dával se vzněcovati požitky stolu a kuchyně, rozohňovati společenskými zábavami i veřejnými slavnostmi; rád hromadil kulturně historické drobnosti, jak si je vypsal a skoro metodicky sestavil. Těká s předmětu na předmět, střídá pozorování Prahy s jednotlivostmi z venkova, pohrává si hned s botanikou, hned s kuchařstvím, vrací se s rozkošnictvím a s žiravým vtípem vždy znovu k tématu ženy, lásky a manželství, vždy však pouští otěže svému výbojnému humoru, vzdělanému ve škole Jeana Paula a »Mladého Německa«. Rád se baví se čtenářem, ale častěji se posmívá lehce neb povážlivěji sám sobě; miluje nadsázku a bujnou karikaturu; rozhorluje se na oko a vypráví anekdoty. Humor Nerudův podřízen je vždy tendenci, v níž se Neruda celkem shoduje s mladočeským stanoviskem listu, jehož feuilletonistou byl; jest osvíceným liberálem, nenávidícím státní i církevní tyranii, moderním člověkem, odmítajícím zjevení a autoritu, mužným demokratem, hájícím práva lidu a odsuzujícím hierarchii i šlechtu, vlastencem a Slovanelem, bojujícím proti Německu, přitom široce vzdělaným a snašelivým kosmopolitou.

Od počátku své spisovatelské dráhy se zabýval Neruda posuzováním a studiem divadla. Psal do »Tagesbote aus Böhmen« divadelní posudky; nato referoval v »Obrazech života«, v »Čase«, v »Hlase« a v l. 1865—1880 v »Národních listech«; psal o divadelních otázkách též v revuálních časopisech, v »Literárních listech«, »Květech«, »Lumíru« a »Osvětě«, malý příspěvek dramaturgický ke charakteristice herců podal za jejich přispění také v knize *Divadelní táčky* (1881). Nerudovy stati o divadle jsou trojího druhu: všeobecné úvahy a studie o dramaturgických otázkách a o aktuálních potřebách českého divadelního života; životopisné charakteristiky umělců výkonných; a posléze denní kritiky a posudky, jež Neruda věnoval nejen činoherním novinkám, nýbrž též zajímavějším reprisám, hereckým výkonům, ano i operetě a hudbě. (Tu byl laikem, ale získal si zásluhu jako

průkopník Smetanův.) Nerozvíjí ve svých divadelních kritikách přesně promyšlené a soustavně učeněné estetiky dramatické ani nesoudí s jednotného hlediska literárně kritického. Ale jeho bystrý vtip, jeho jasný smysl pro potřeby doby, jeho ostrý dar pozorovací, jeho neumdlévající zájem o dramatiky a herce, konečně též jeho břitký způsob psaní činí tuto divadelní kroniku, objímající 20 let českého dramaturgického života, posud cennou.

Souběžná s kritikou divadelní jest Nerudova kritika literární. Do prvního období Nerudovy činnosti náleží programní úvahy rázu všeobecnějšího, otiskované v »Obrazech života« (1859 a 1860) ; v nich se, jakož i v současných polemikách, vyhranily umělecké zásady nového pokolení, které tíhlo k literárnímu světoobčanství, sociálnějším pojetí básnictví a k tendenčnímu realismu, zamítajíc idylické a konvenční písemnictví vlasteneckých epigonů. Později psal Neruda obsáhlejší články o literatuře do »Času«, »Hlasu« a »Národních listů« jen z podnětů čistě příležitostných; důvěrností podání, životnou charakteristikou a vzácnou schopností vystihnouti specifické ovzduší generace vynikají životopisné studie, jichž celou řadu dodal pro »Národní listy« (na př. o R. Mayerovi, V. Šolcovi, G. Pflégrovi Moravském, A. Markovi, S. Kapprovi a j.). Nade vše zajímala Nerudu otázka národní literatury české. V příkrém odporu k mladistvým útočným článkům žádal Neruda velmi rozhodně po naší literatuře národní svéráz, právě charakteristicky: »Vychovávali jsme literaturou moderního Čecha, ale často zapomenuli, že Čech ten má být ovšem r o v e n všem lidem ostatním, nikoli ale s ostatními s t e j n ý«. Tento postup od kosmopolitismu k literatuře osobité (nikoliv tendenčně) národní se zračí i ve velké řadě Nerudových referátů a kritik, jež jsou na nepatrné výjimky věnovány literatuře české (z cizí oceňoval Neruda velmi zajímavě na př. Bret Harta a první dramata Ibsenova). Nejvíce posudků napsal Neruda do »Obrazů života«, pak psal v politických denících literární referáty nesoustavně až do r. 1883, mimo to i v »Osvětě«; hlavní díla naší poesie nikdy neušla jeho pozornosti; knihy Hálkovy, Heydukovy, Sládkovy, Zeyerovy, Čechovy, Vrchlického, přede všemi však románová próza K. Světlé našly v něm pozorného čtenáře, jemného vykladače, osvíceného soudce, který nerad pronášel odsudky zcela odmítavé.

Výtvarné stati Nerudovy jsou až na několik časových

článků hlavně kritikami pražských uměleckých výstav a opírají se většinou o literární kritéria; dobrým svědectvím pro Nerudův vkus bylo, že při veškeré zálibě pro výtvarné genry ocenil umělce jako V. Levého, J. Mánesa, A. Chittusiho, Jar. Čermáka a J. Myslbeka.

Nerudův význam zůstal za života básníkovy nedoceněn, teprve po smrti pochopena jeho lidská i literární osobnost. Kdežto současníci většinou zapomínali pro novináře na básníka a přeceňovali právě to, co na něm stálo jenom ve službách dne, vysvětlil po jeho skonu jasně jeho zjev, vyrůstající z dobového módního směru školy mladoněmecké k čisté národní kráse a plné lidské opravdovosti. Statečný, přímý a originální hledatel literární pravdy, jakým po celý život byl Neruda, našel v upřímné a prosté lyrice pravdu osamělého, zrazeného srdce; našel v syté a výrazné povídkové próze genrové realitu staropražského života; našel na nejlepších stranách svých feuilletonů moderní skutečnost velkého města a pracující společnosti; našel však i skrytou a tajemnou pravdu národního ducha; našel umělecko a slohově po stopách Erbenových ryzost básnického výrazu českého. V tom ve všem Neruda, romantický hlasatel národnosti jako posledního smyslu života, byl předchůdcem realismu literárního, hlasatelem pokrokových společenských snah a typickým Evropanem. Jednostranní jeho následovníci, L. Quis v prstonárodní baladistice a I. Herrmann v pražské genrové drobnomalbě, nerozvíli možnosti vývojových, od něho daných. V genrové drobnokresbě povídkové i v umění feuilletonistickém vyšli z Nerudy ve svých začátcích Sv. Čech, Fr. Herites, Jan Lier, zčásti i R. E. Jamot, ale brzy dospěli cest osobitých: z pozdějších prozaiků se Vilém Mrštík a K. M. Čapek-Chod učili od Nerudy vydatně. V lyrice se však přimkl k Nerudovi velký a původní básník J. V. Sládek. Z pozdějších lyriků si J. S. Machar, horlivý vyznač a propagátor významu Nerudova, osvojil útvar vpravdě Nerudův, intimní lyriku složitě náplně a prosté formy, a zdůrazňoval jej jako slohový princip proti převládající dekorativnosti a obrazovosti básnictví současného. Asi deset let po Nerudově skonu dostoupilo vrcholu nejen oceňování jeho významu, ale také přímé jeho působení na vývoj básnický; potom však postupně ubývá Nerudova vlivu, jenž se v lyrice poválečné stává neznatelným, aniž přece hlubšímu znalci uniká, že se nerudovské tóny ozývají vždy, kdykoliv se básníci snaží vy-

jádríti nejúspornější formou citový vznět v přírodním rámci neb písňovou sloku zpestřiti rozmarným tónem veršovaného feuilletonu; v tomto smyslu možno s Nerudou uvéstí ve spojitost K. Tomana, Fr. Šrámka, P. Kříčku i J. Seiferta.

Nejvěrnějším přítelem Nerudovým byl Adolf Heyduk, který se v mnohém jeví jeho důslednějším protikladem než Hálek. Naivní syn přírody a venkova prostého dětinského srdce, šťastný a klidný idylik rodinný, lehký improvisátor a žák lidové písně stojí proti velkoměšťáku složité kultury, proti výsměšnému a pochybovačnému samotáři a těžce a bolestně pracujícimu umělci.

Adolf Heyduk (1835—1923) se narodil r. 1835 na Rychmburce u Skutče; z dávných tradic rodiny mlynářské ze strany otce i z reformního povědomí matčiny předků přinášel si mnohý vděčný podnět a motiv pro svou práci. Po studiích reálních v Poličce a v Praze a technických v Brně a v Praze stal se r. 1860 profesorem kreslení na reálce v Písku, kde, s jednoroční přestávkou působení v Praze, prožil celý svůj klidný život. Zpestřil jej jenom opětovnými cestami po Šumavě a po Slovensku, pak delšími cestami po Alpách, Itálii, Porýní, Krymu a Černomoří. Za významnou událost svého života pokládal sám sňatek s Emilií Reinerovou, narození dcerušky Lily (1880) a její předčasnou smrt (1884). Zemřel v Písku r. 1923.

Rozsáhlá básnická činnost Heydukova se počíná v literárním okruhu »Máje«, jehož byl horlivým členem. První tištěnou básní byla píseň v prostonárodním duchu, »Kukačky« (v »Humoristických listech« 1858); pak některé ukázky přinesl první ročník »Máje«. R. 1859 vyšla první Heydukova sbírka *Básně* a po ní ještě dva svazky »Básní« (1864 a 1865). Již zde vedle vzorů cizích (Lenau, Heine, Freiligrath a Byron) jeví se silný vliv Erbenův a lidové písně, záliba pro lid a píseň na Slovensku.

Veškeru básnickou tvorbu Heydukovu můžeme rozdělití na lyriku intimní, přírodní, vlasteneckou a na epiku, jež v sobě zahrnuje drobnou epiku lidového genu, dějpravné romance a básnické povídky.

Intimní lyriku zahajují *Básně I* (1859) a *Básně II* (1864 a 1865 o 2 sv.), přinášející smíšenou lyriku milostnou a vlasteneckou a výtěžek cest po sev. Itálii; nejvýznamnější z nich je cyklus »Cigánské melodie« z prvních »Básní«; zde vytvořil celou zásobu cikánských motivů, v nichž proniká

smyslná i teskná vášnivost, junácké sžití s přírodou a touha po svobodě. Zhudebněny jmenovitě Dvořákem a Bendlem pronikly daleko do ciziny, kde byly často považovány za původní písně cikánské. Vrátil se k nim samostatnou knihou *Nové cigánské melodie* (1897, složeny již koncem l. 70), přinášející nově notu sociální. Skutečná lyrika intimní se ozvala až v l. 80. jako výraz rodinného života: *V zátiší* (1883) jest poesie snoubenecká a manželská, *Písně* (1884) lyrika otcovského srdce, vnášející do českého písemnictví nově poesii dítěte, jež se ve sbírce *Zaváté listy* (1886) mění v elegii nad ztrátou milovaného dítěte. Památce vlastních rodičů a knihou vzpomínek na ně a na domov je *Rosa a jíní* (1890). Významnou sbírkou z konce století jsou hluboce intimní *Dumy a dojmy* (1899) a filosoficky zachmuřené *Černé růže* (1900). Ze svazků stařeckých veršů překvapením byl ohnivě vášnivý, ale místy trpký výtrysk básníkovy citu milostného *Z denníku toulavého zpěváka* (1904), kdežto poslední svazek intimní lyriky *Stecky na stezkách starého zpěváka* (1921), věnovaný »památce mých mrtvých«, je pouhým paběrkem elegických motivů a vzpomínek. K intimní lyrice řadí se i sbírky, v nichž i Heyduk podlehl formalismu a eklekticismu doby: od svých počátků se zdarem pěstoval znělku, ale samostatná kniha *Znělky* vyšla až 1905 a obsahovala převážně znělky meditativní. Formální virtuosnost prokázal ve sbírce více než 500 *Ritornellů* (1902), obsahu přírodního, rodinného, vlasteneckého i filosofického: lehká forma italská hověla jeho improvisaci při zachycování dojmů a nálad. Poněkud stranou stojí *Lotyšské motivy* (1901), psané ve formě litevských popěveků zv. »dainas«, ale Heydukovi nešlo o vystižení formy, nýbrž obsahu a ducha písní.

Příroda, která tvoří pozadí i četných básní intimních, byla Heydukovi po celý život posledním útočištěm, neo-chvějnou pravdou a ztělesněním boží dobroty. Jeho vztah k ní se neměnil. První knihy přírodní lyriky, *Oddceh v lese* (z r. 1866) a *Lcsní kvítí* (1873), nemají krajinně určitého zabarvení, jsou lidsky i umělecky konvenční: pozorovatelský talent má zde Heyduk menší než Hálek, s nímž se shoduje v meditacích, opěvujících poslání básníkovy. Konkrétního vidění jest víc v knize *Hořec a srdcečník* (1884), ale ani zde se nezbavil Heyduk konvenční poetisace a sentimentálního naturalismu. Zcela novým tónem zazněla přírodní lyrika

Heydukova až r. 1897 knihou *Ptačí motivy*: s hojnými líčeními jiter, soumraků a západů probírá básník, nadaný zbožnou úctou k nepatrnostem, řadu ptačích zjevů, které dokonale zná podle zpěvu i mravu; s každým cítí vnitřní spříznění, každý z nich vzbuzuje v něm nějaký citový vzruch, smyslové rozechvění, myšlenku a tklivou vzpomínku, nejmocněji tehdy, když si poeta připomíná vlastní domov, zemřelé děti, když se opájí přírodou neb velebí kouzlo básnictví. Ovocem černomořské plavby jest sbírká *Z pouti na Kavkaz* (1902); zde i v italských motivech v »Básních« ozývá se zvláště chvála moře, nepřesahující míru konvenčnosti.

Vlastenecká lyrika, která se ozvala již v první sbírce Heydukově a místy i mezi lyrikou přírodní, začíná r. 1876 sbírkou *Cymbál a husle* (o 3 dílech). Po Kollárově »Slávy dceři« znamená kniha nejvýznamnější projev československé básnické vzájemnosti. Zaznívají zde nejen písně politické, ale i milostné a pijácké, ale nejsilněji proniká protest proti utiskování Slováků Maďary a Němci. Koncepce Slovenska jest však romantická a idealisovaná: v zaslíbené zemi slovenského mládí nalézá Heyduk jednotu mezi přírodou a lidem a snaží se ji zmelodisovat. Po umělecké stránce vadí knize hojnost slovakismů, k jejichž vysvětlení musel Heyduk připojiti slovníček, a přemíra titěrných deminutiv. Pokračováním jsou ohlasy slovenské poesie *Od Tater a Dunaje* (1910) a příležitostné verše *Slovensku* (1917). Do vlastenecké poesie spadá i 1. oddíl *Zpěvů pošumavského dudáka* a r. 1888 vydaná sbírka *Šípy a paprsky*. V době, kdy politická inspirace posvětila poesii Čechovu, Sládkovu, Vrchlického i E. Krásnohorské, toužil se s ní vyrovnati i Heyduk, ale stojí mezi nimi na místě posledním především pro planou frázovitost a nedostatek ideové koncepce.

Heyduka lyrika doprovázel hned od počátku Heyduk epik. Trojí směr lze sledovati v jeho epice: drobnou epiku, dějepravné romance a veršované povídky. V drobné epice kreslí — podobně jako Hálek — s názvuky na poesii lidovou a se silným příklonem k baladice Erbenově, obrázky z venkova s lidovými postavami a typy. Zahajuje ji sbírka *Na přástvách* (1884) a uzavírá *Několik pověstí z Pošumaví* (1913). Na delší skladby se rozrostla *Růže povázká* (1859 v »Básních«) a *Tři zkačky* (1898). K této epice patří i suchý výčet tanců *Dudák* (1881), doplňující Nerudovy stati o tanci.

Počtem jsou hojnější Heydukovy dějpravné romance, zahájené rovněž kratšími skladbami v »Básních« r. 1859. Působila na ně česká vlastenecká romantika předbřeznová; novinkou jsou látky husitské, psané s vlasteneckou vroucností, ale s nehlubokým promyšlením náboženského jádra doby; stejně je tomu s četnými látkami pobělohorskými. Tak tomu je na př. ve sbírkách *Bohatýři* (1894), *Zpěvy pošumavského dudáka* (1899) a j. Z větších dějpravných skladeb jest *Milota* (1875) z XIV. věku rázu byronského; *Píseň o bitvě u Kressenbrunn* (1877, kn. 1888 v sebr. sp. s názvem *Píseň o bitvě na Moravském poli*) se snaží přiklonit k slovanskému hrdinnému eposu lidovému a k RK; velké pobělohorské epos *Za volnost a víru* (1881 v »Osvětě«, kn. 1883) rozděluje křiklavě světlo a stín mezi katolickou a nekatolickou stranu a nemá pochopení pro kulturní hodnoty 17. věku. Zdařilejší jest lyrická idylka lásky z úsvitu národního vývoje, *Oldřich a Božena* (1883), rozpadající se do drobných písní. Heyduk zpracoval i některé látky mimočeské, starozákonní (*Biblické zvěsti*, 1902) a orientální (*Východ i západ*, 1906); byronský *Mohamed II.* (1878), formou se připínající opět k jihoslovanské epice, je naplněn nadšením pro Srby.

Nejcennější z epiky Heydukovy jsou venkovské povídky veršem, s hojnými úvahami, s živlem krajinomalebým, se subjektivním dějem a živlem povahokresebným. Vlastními hrdiny těchto povídek nejsou lidé, nýbrž krajina; v ní jsou zakotveny povahy zpravidla prosté a jednoduché, ocitající se v konfliktech s lidmi, přicházejícími ze světa zkaženého civilisací. I když je básník přivede na samý okraj tragična, přece řešení je na konec smírné. Tak *Dřevorubec* (1880, kn. 1882) vypráví o rozkladu rodinného života šumavského horala vykořisťujícím podnikatelem dráhy. *Pod Vítkovým kamenem* (1881, kn. 1885) vypravuje opět v subjektivním záramování přírody osud slovenské ženy na Šumavě, podléhající vášnivě touze po rodné zemi; děj rozrušuje slabá motivace i přílišná romantika cikánská. »Idyla z Povltaví« *Běla* (1882, kn. 1886) jest oslavou mateřské lásky bez hlubší psychologie. Největší a nejsložitější Heydukova povídka ve verších, ba skoro veršovaný román, je »kresba z Povltaví« *Sekerník* (1893), epos Vltavin od pramene až po vyšehradskou skálu. spjatý s osudem mlynářů a vorařů. Je to historie sekerníka Vraného, který pracovitostí a pílí smývá mladistvou vinu: jeho

výkupné dílo je však zničeno zvrhlým pastorkem. Konec — jako u všech předcházejících — je však smířlivý. Sociální otázky, kterých se Heyduk zde dotýká, nejsou dořešeny; ke škodě básně navrhl zde Heyduk i hojnost odborných, zastaralých a neužívaných výrazů. Zcela jiné povahy je »román v písních« *Na vlnách* (1886, kn. 1889), idyla nevinné lásky zasazená do rámce líčení Černého moře a jeho břehů; ale pro Heyduka, který rozuměl lesům a stráním, nebylo moře pravou inspirací.

V době svého nejsilnějšího básnického rozpětí vydává Heyduk alegorickou báchorku veršem *Dědův odkaz* (1879), s nadšením uvítanou a později zpopularisovanou zhudebněním J. R. Rozkošného a V. Nováka. Je to oslava prosté písně, něžné lásky a krásy, položené mimo všední svět, tkvící hlavně v přírodě. Zde se ocitáme již daleko od zásad generace Májové v jejich počátcích; básník není chápán jako hlasatel kulturních hodnot, nýbrž jako lékař a utěšitel lidstva. I proti Hálkovi je Heyduk naivní rousseauovský romantik, odmítající civilizaci. Báchorka nechce být konkrétní: jsme zde mimo čas i prostor, osoby nemají jmen, zůstávají jen alegorickými formami.

Z prozaických prací jest vzletné líčení Šumavy a Povltavi v I. a II. díle Ottových »Čech« komentářem Heydukovy poesie. Jeho *Vzpomínky literární* (1911) nejsou sice vždy spolehlivé, ale jsou důležitým dokumentem generace.

Heyduk jest především básník písní; žák poesie prostonárodní, studoval ji a napodoboval; nejlépe mu vyhovovala její forma pro zachycování nesložitých citů od vášnivé lásky přes sladkou pohodu rodinnou až k smutku nad ztrátou drahých bytostí, i jeho vřelému poměru k přírodě a nadšené touze po svobodě. Vedle Háлка jest nejnadanějším malířem přírody, především šumavských a slovenských lesů a lučin, chybí mu však intelektuální kultura malířského oka i smysl pro dynamiku v přírodě. Složitější oblasti poesie, v nichž jest třeba filosofického základu, prudce reagujících smyslů a vyšších rozumových předpokladů, zůstaly Heydukovi cizí. Jeho jednoduchým postavám v epice, kolem nichž se vytváří málo jednotný děj, chybí nejen psychologická hloubka, ale i dostatek životní aktivity a životní opravdovosti, která chyběla Heydukovi i v životě. A tím se liší od generace, z níž vyšel. Mnohem blíže než k májovcům má Heyduk k národní škole »Osvěty«, za jejíž chloubu byl pokládán a uctíván jako protiváha k Vrchlickému.

Dvěma vzácně nadaným básníkům Hálkovy a Nerudovy skupiny nebylo dopřáno vyvinouti se a dospěti; stihlat' je předčasná smrt. Jsou to Rudolf Mayer a Václav Šolc; onen pozdní a ryzí pěvec světobolu v Čechách, tento předchůdce básnických snah a veřejných tendencí Sv. Čecha.

Rudolf Mayer (1837—1865) se narodil r. 1837 na Nové hospodě u Skránčic na Klatovsku. Vykonav studia právnická i dovršiv je doktorátem, podlehl uprostřed příprav k akademické dráze právovědecké plicnímu neduhu v Loučimi u Klatov r. 1865. Ve svých *Básních* (1873) se Mayer ukazuje melodickým pěvcem beznadějného světobolu, z něhož není ani útěchy ani uzdravení. Tento nekonečný smutek se rád utíká samotářsky do podvečerního neb nočního ticha, jehož poesii Mayer uměl lépe vystihnouti než kdokoliv z jeho současníků (cyklus *Znělek nočních* i *Stínů večerních* náleží k vrcholům jeho lyriky). Všim tím se Mayer řadí těsně k Máchovi, nemá však ani jeho myšlenkové hloubky, ani jeho divoké vášnivosti. Lyrika Mayerova temení z jeho osobní pravdivosti, částečně i z nálady pokolení; shledávají-li se v ní názvuky literární, byl by to spíše Lenau než Byron. Nenalézaje východu ze svého osobního bolu, Mayer se přece vysvobozoval před zoufalstvím jednak mocně vyvinutým vědomím vlasteneckým, jednak soucitem i porozuměním sociálním. Obě jeho vlastenecké básně »Pravý Čech« a »Proslov k oslavě Havlíčka« se mohou měřit s politickými verši Nerudovými. Mayer cítí vroucně s pracujícím lidem a byl jedním z prvních, kdo psali u nás básně sociální. V hluboké »Věčnosti« vyňal z tragiky všedního života utrpení všeobecně lidské s perspektivami náboženskými; v rázné skladbě »V poledne« podtrhl však rysy radikálního socialismu. V obou básních vítězí posléze nad vzdorem a zoufalstvím veliké, nadosobní slitování. Tyto dva mistrovské kusy Mayerovy vytvořily novou formu básnické povídky české a překonaly tak běžný útvar byronský, je muž hovějí zlomky delší skladby s námětem arabským, *Sefnussar*. Náčrtovitá jediná jeho práce novelistická, *Kaprice osudu*, jest zajímavým náběhem k psychologii paradoxní a neblahé lásky v rázovité podaném ovzduší vídeňském.

Václav Šolc (1838—1871) se narodil r. 1838 v Sobotce a studoval gymnasium v Jičíně, historii v Praze. Ale již roku 1863 sešel se studií. Stal se tulákem, kočovným hercem bez nadání a zhýřilým životem zničil své nadání i své síly. Ode-

šed k matce do rodiště, zemřel tam r. 1871. Šolcova jediná básnická kniha *Prvosenky* (1868) je dílo neobyčejně bohatého a rozmanitého obsahu. Vedle citových a hudebních písní milostných, prosycených vášnivou něhou a těžkým hořem (zejména cyklus *Z perlové šmůrky*), — drobný rukopisný svazček mladistvých *Písní o bledé dívce*, do »Prvosenek« nepojatých, vydán teprve r. 1906 — obsahují »Prvosenky« mohutné básně vlasteneckého a slovanského vzletu (zvláště 13 *Sonetů svatováclavských*); moderně a sociálně citěné deklamace z věení velkého města a z bídy pracujícího lidu, ale i baladicky zhuštěné obrázky z venkova, pravidelně demokraticky podmalované (nejrozsáhlejší z nich »Dědovy vrásky«, vážené z dob selského poddanství), sem tam ještě ohlasy Erbenovy, které se střídají s úsečnými chansonami samostatně obměňujícími módní útvar Bérangerův; z nich došly zvláštní popularity: »Naše chaloupky«, »Píseň o ruce mozolné« a »Pisničkář«. Nové dráhy české epice značily Šolcovy skladby z balkánského ovzduší (*Uskoci a Píseň o Marku hajdukovi*) a několik náběhů k velkým výpravným básním historickým, z nichž nejmohutnější je zlomek *Boží bojovníci*; tu ukázal Šolc cestu Sv. Čechovi a E. Krásnohorské. Že byl také formálně bohatě nadán, dokazuje jistota při ovládnutí sonetu, kam jako R. Mayer uvedl na rozdíl od kollárovské tradice jamb místo trocheje. Přímou virtuosním formalistou se prokázal šťastným pokusem udomácnit u nás exotickou formu gazelu. Všude zůstalo u Šolce při bohatých a slibných podnětech.

Bohémským osudem, předčasným skolem, ale zvláště intenzitou své sociální inspirace připomínal V. Šolce současníkům Jihočech **František Šimeček** (1842—1877), zprvu františkán, později člen redakce »Národních listů«, kde se stal zakladatelem »soudničky«. Proletářská sudba a těžká plicní choroba učinily ho elegikem; jest jím nejen v písňové erotice, ale i v sociální reflexi.

Mladé pokolení moravské na počátku 60. let skládalo velké naděje do **Aleše Balcárka** (1840—1862). Jeho *Pozůstalé básně* (1862 a 1874) podávají v osobní lyrice elegický žal nad životem nežitým a láskou sotva tušenou, kdežto v motivech vlasteneckých nadšení pro velikost Slovanstva a zvláště Moravy i pro krásu veřejného činu.

Mocný význam v pokolení Nerudově, které vyšlo od požadavku literatury kosmopolitické, měly p ř e k l a d y b á s n i c k é. V 50. l. vycházelo jich více než básnických děl

původních, a to jak z literatur antických, tak z básnictví moderního, především románského, germánského a ruského. Neruda založil s Ferd. Schulzem knihovnu básnických překladů *Poesie světová* (1871—1885), kde uložili vynikající svoje překlady ř mladší básníci. Tam vedle překladu Byronova *Kaina* od J. Durdíka vyšly i mistrovské překlady J. Vrchlického.

Ze západoevropských básníků byl nejhorlivěji překládán Byron, po něm Heine a Lenau, z Francouzů Béranger a z básníků maďarských se těšil oblibě Petöfi. Překladů se zúčastnil i Neruda, Pflöger, Frič, J. Durdík a j. Zvláštní zájem byl věnován překladům z ruštiny. **Hynek Jaroslav Mejsnar** (1837—1895) tlumočil Někrasova a Krylova vedle antického Homéra a Aischyla; **Alois Durdík** (1839—1906) Lermontova.

Rázovitou osobností mezi překladateli byl **Primus Sobotka** (1841—1925), který se zúčastnil literárního ruchu i jako redaktor a kulturně historický sběratel. Překládal z písennictví anglického a uvedl odtud vedle románů realistických veršované povídky idylické, Tennysonova »*Enocha Ardena*« (1875) a Longfellowovu »*Evangelinu*« (1877).

Řada překladů vzešla z odborného studia jazykovědného. Zde vedle V. B. Nebeského (vydal překlady starověkých dramát, antologii z novořecké lyriky a ze španělských románů a ukázkami uvedl i »*Kalevalu*«) vynikl i mladý Jan Gebauer (v. n.), který vedle ukázek ze staroindičtiny tlumočil ruské byliny a bulharskou národní epiku.

Z hojných překladů básníků antických, vzniklých nainože z potřeb školních, nejlepší jsou překlady **Jindřicha Niederle** (1840—1875); ten vydal překlady Sofoklových tragedií »*Elektra*« a »*Ajas*«, k nimž připojil cenný *Úvod všeobecný k tragikům řeckým*.

Novelistika a román doby Hálkovy a Nerudovy.

Když vystoupilo pokolení Hálkovo a Nerudovo, stála česká novelistika nevyšoko. Povídací historické romány tkvěly v překonávaném romantismu. Zábavná drobnokresba z maloměstského neb pražského měšťanstva se hodila právě jen do rámce bojácné a šosácké společnosti předbřeznové; z ní stále ještě pusobily Tylovy pokusy jednak o zpodobování světa chudých lidí, jednak o psychologické postižení umělecké bohémy. Mistrné povídky B. Němcové se

dotýkaly ve své epické ukázněnosti jen lehce novověkých společenských otázek. Ale Němcová — a ještě větší měrou K. Havlíček — přinášela další podnět pro mladé prozaiky: ostře prokreslené záznamy krajinných dojmů a lidových typů. Silněji však než tradice domácí působily cizí vlivy při vytváření výpravného umění v období »Máje«.

Po stránce látkové sahala nová generace ráda do složitého vření moderního života. Velké město zapletených poměrů sociálních, střediska výrobní a tovární, čtvrti obchodní a bydlíště proletářů i vězení bývají dějištěm této novelistiky, kde vedle šlechty, měšťanstva a obchodnictva i vedle umělců se hlásí i nová sociální vrstva průmyslníků a dělníků. V románech bylo velice oblíbeným kompozičním prostředkem činit z intimních vztahů tmel rozvrstvení sociálního, takže staroromantické motivy nemanželských dětí, tajemného původu, mesaliance, temných zločinců se tu vracejí; i psychologie lásky, rozbor vášně a viny, otázka očištění a mravního vyrovnání bývá čistě romantická. Tendence výpravných děl byla arciť »moderní«: třídní spravedlnost, právo na práci a na nezávislost, samostatnost národní i jazyková, osvobození ženino a dělníkovy, odpoutání jednotlivce od náboženství a autority církevní, volné sebeurčení umělcovo. Bylo-li řešení dobových problémů vyváženo pravdivou kresbou skutečnosti lidové, byla vytvořena díla umělecky trvalá: ve vesnických povídkách a románech V. Hála a K. Světlé v malostranských drobnokresbách Nerudových, ve Šmilovského obrazech z malého města. Na rozdíl od nich působí většina tehdejšího společenského románu dnes mdle, i když vývojově měly některé romány, jmenovitě Arbesovy a Staškovy, význam podnětný; jediný G. Pflieger Moravský doposud náleží z těchto spisovatelů, tehdy módních, k živým statkům literárním. I povídka historická byla pěstována, ale vůdčí duchové literární, až na K. Světlou, se vyhýbali tomuto druhu, odporujícímu jejich myšlenkovým zásadám. Pokrokem, jehož představitelem byl zvláště B. Janda-Cidlinský, bylo, že proti rytířskému středověku, oblíbenému v době předbřeznové, byl stavěn v popředí novověk s velkými náboženskými a národními převraty.

Tato románová produkce podléhala značnou měrou vlivu cizí tvorby románové, jejíž ohlas se jeví v hojných překladech. Nejmocněji látkově i technicky působil román mlado-německý, jmenovitě Gutzkowuv a Spielhagenuv. Hojně pře-

kládán: byli francouzští novoromantikové, spojující krajně napínavý a zapletený děj se sociální tendencí; přitom nečinně rozdíl mezi opravdovým uměním vlivné George Sandové (překládána Ž. Podlipskou) i bohatého V. Huga a mezi chvatně novinářskou nadprodukcí E. Suea a Alex. Dumasa st. Zvláštní zřetel věnován novelistice polské a ruské. Kdežto však z románu polského vybírali překladatelé se zálibou práce historické (zvl. od J. I. Kraszewského), vstupovali z literatury ruské, jejímž pilným tlumočníkem byl profesor na Rusi, **Emanuel Vávra** (1839—1891), již tehdy průkopníci společenského realismu po Gogolovi, Gončarov a Turgeněv. Jmenovitě Turgeněvovy »Lovcovy zápisky« (přel. r. 1874 Fr. Machem) mocně působily realistickým zpodobováním venkovských postav v rámci svěží přírody. Pro překlady ze slovanských jazyků založil V. Hálek zvláštní románovou knihovnu *Slovanské besedy* (1861—1863).

K umělecké výši přivedl sociální román v pražském rámci G. Pfleger Moravský a po něm Jakub Arbes; samostatněji rozvil tytéž literární prvky, hlavně v pracích pozdějších, Antal Stašek; romány Ferd. Schulze a V. Vlčka, kteří však hojně pěstovali i historickou novelu, značí sestup od sociálního románu k zábavné literatuře, kdežto u obou zástupkyň románu »ženského«, S. Podlipské a více ještě V. Lužické, klesá novelistika na prostředek výchovy a příjemné zábavy.

Gustav Pfleger Moravský (1833—1875) se narodil r. 1833 v Karasejně u Bystřice n. P. na Moravě. Když mu otec zemřel, odešel r. 1843 s matkou do Prahy. V době gymnasijských studií byl stížen prudkou nemocí plicní; vedle ní i četba světobolných básníků, studium německé filosofie idealistické a zklamání v lásce otřáslly mocně jeho útlou bytostí. Nemoc mu zabránila dokončiti maturitou gymnasijsní studia, ale vydatně sebevzdělávání jazykové, literární, divadelní mu nahradilo vysokou školu. R. 1854 se stal úředníkem České spořitelny v Praze, kdež šetrval do své smrti r. 1875.

Pfleger, hlásící se oddaně k Byronovi a Máchovi i k ruským byronovcům, vydal dvě knihy zádumčivých a náladových veršů *Dumky* (1857) a *Cypřišc* (1861), zajímavých jen v melancholických náladách lesních. Z epických skladeb Pflégrova mládí nejvýznamnější jest máchovsko-byronská povídka s dojmy cestovními i vzpomínkami dětskými, *Mramorový palác* (1856); z poslední doby života pochází

temná, snad alegorická báseň *Královna noci* (1875). Vroucně Inul Pfleger k divadlu. R. 1861 se stal dramaturgem při novoměstském divadle, referoval r. 1865—1868 o divadle v »Politik«, nato jako redaktor feuilletonu v staročeském »Národním pokroku«, kdež psal zajímavé divadelní causerie *Divadelní kukátko*; odmítavé stanovisko k francouzskému modernímu divadlu vyneslo mu ostrou polemiku s Nerudou. Kromě překladů ze Scriba a Vignyho napsal pro divadlo tři historické truchlohry z českých dějin, s četnými ohlasy shakespearovskými, pak obratně a vtipně zestilisované konverzační veselohry *Ona mne miluje* (1859), *Telegram* (1865) a *Kapitola I., II., III.* (1866), vesměs za vlivu Scribova.

Vlastní význam Pflegrův záleží v románové epice. Po řadě drobnějších novel se vrátil k mladistvé zpovědi wertherovské sentimentality, »Dopisy Vyšinského«, v románě *Pan Vyšinský* (1858—1859, ve 12 knihách složených 11veršovými slokami podle vzoru Lermontova), pokoušeje se byronský subjektivismus překonati puškinovskou předmětností; v tom, jak osobní vyznání přecitlivělého světobolce měnil postupně v realismus, líčící domácí prostředí, a jak od matného kosmopolitismu šel k rázovité národnosti, byl mu především vzorem »Evžen Oněgin« i »Pan Tadeáš«. V románové analýze snění, zklamaného v boji za svobodu, *Ztracený život* (1862), dotýká se motivicky osudu J. V. Friče, podal českou obměnu slaveného Spielhagenova románu »Problematische Naturen«; pokrokem byl prohloubenější dušezpyt a podložení českého typu složitější malbou společenskou i zasazení jeho do rámce evropských dějin politických. Následoval první český román ze života dělnického, *Z malého světa* (1864); v něm Pfleger, navazuje na první českou vzpoudu dělnickou, ztotožnil děj utlačovaného dělnictva proti nespravedlivému kapitálu se zápasem národním a slučoval v rozpolceném ději idealisty ze šlechty s idealisty z lidu tajemnými svazky rodovými; takto se pojí v něm odvážná láska k moderní skutečnosti sociální se zastaralé romantickým uměním. Poslední velký román Pflegrův, *Paní fabrikantová* (1867, knižně až 1873), používá sociálního rámce k podrobné a jemné analýze marné a zoufalé vášně milostné a omezuje se se vzácnou hospodárností hlavně na povahokresbu.

Pfleger byl první, kdo studoval podrobně nově seskupené poměry sociální a kdo pod povrchem dělnického

hnutí slyšel bítí mocný tep dějin; jako jeden z nejprvnějších zpodobil též časový typ politického revolucionáře z r. 1848. Vyzbrojen darem pozorovatelským, uměl dobře vystihnouti psychologický svět své doby a své generace. V jeho technice se mísí romantická a senzáční napínavost s nesmělými náběhy k realistické malbě prostředí a k intimní psychologii; celkem dlužno Pflegra považovati za zjev přechodní, ale také průkopnický.

Pokračovatelem Pflugrovým byl značně mladší **Jakub Arbes** (1810—1914). Narozen r. 1840 na Smíchově v Praze, strávil tam takřka celý svůj život, prožil přerod čtvrti skoro vesnické v moderní tovární předměstí. Po reálných a technických studiích v Praze se stal žurnalistou a hlavně jako člen redakce »Národních listů« byl stíhán, odsouzen a vězněn; vše to učinilo ho povoláním kronikářem českého politického života v 60. letech. Zemřel na Smíchově r. 1914.

Literární činnost Arbesova, počínající se r. 1860, jest sloučena s jeho působením žurnalistickým a některé práce politicko-historické prozrazují na každé straně hbité, ač povreční pero svobodomyšlného novináře; tak *Pláč koruny české* (1870, II. vyd. 1894), *Lež a pravda o sv. Janu Nepomuckém* (1870), *První sociální revoluce* (1892) a j. Po způsobu žurnalistickém studoval Arbes i záhadné a dobrodružné povahy moderní společnosti, kreslil jejich podobizny, vnikal do tajemství jejich tvorby a osudu, vybíral z jejich života zvláště napínavé situace a odkrýval jejich vztahy k historii časové. Takových charakteristik a povahopisných obrazů ze života herců, virtuosů, básníků, revolucionářů, politiků, pijáku atd. vydal několik sbírek: *Záhadné povahy* (1884), *Vě službě umění* (1886), *Z martyrologie umění* (1892); v »Sebraných spisech« vyšly *Silhouctty divadelní, Nesmrtelní pijáci, Z duševní dílny básníků, Epizody z roku 1848* a j. Zvláště hojně studie věnoval Arbes K. H. Máchovi, jež, po Sabinovi první, se snažil vyložit psychologicky a obhájit proti předsudkům; z nich knižně vyšla studie povahopisná *Karel Hynek Mácha* (1886).

Jako vypravěč dozrává Arbes v 70. letech. Bizarní a hrůzostrašnou fabulaci svých prací, zálibou pro výstřední povahy, neobyčejné situace a příserné scenerie jest Arbes romantikem. Jako Pflieger Moravský zobrazuje rád život dělnictva; jako Sabina líčí se zálibou život politický, vězeňský, revolucionářský; mladočeského novináře prozrazuje krajně svobodomyšlná tendence, boj proti státnímu a

církevnímu absolutismu, sklon k radikalismu a záliba v ostré kritice konservativců; žurnalismus připomíná též Arbesův těsný vztah ke každodenní patologii, ke kriminalistickým látkám, ke kasuistice policejní zvlé a soudního omylu, slovem k »romantice všedního života«. Látkově odhaluje po prvé realitu městského obvodu. Vzdělán ve vědách exaktních i v technice, uvádí k nám novodobý typ naukového objevitele a technického vynálezce, stravovaného vlastní koncepcí neb ilusionistickou chimérou; staví často v popředí svých prací muže chladného pohledu, kritické skepse, odmítavé ironie. Formálními nedostatky, vadnou a nejednotnou kompozicí, převahou rušivých episod, rozvleklostí vypravování souvisí Arbes s nižší novelistikou své doby. Fantasií, často nehorázně kombinující, doprovází u něho stále rozumová analýsa, povýšená namnoze na vlastní inspiraci tvorby; všecko jest důmyslně zkomplikováno, pečlivě propočítáno, ale zároveň pronikavě rozloženo v složky a prvky. Za úžasem a napětím následuje pak zmrazující rozčarování: romantická záhada života a paradox skutečnosti se nakonec vykuklí jako děsivý mechanismus.

Pro tento romantismus na ruby našel Arbes s pomocí Nerudovou šťastný název »Romanetta« (první z nich tištěno r. 1866, většina sahá do 70. let). Sem náleží nejlepší práce Arbesovy: *Ďábel na skřípci* (1863), *Svatý Xaverius* (1873), *Sivooký démon* (1873), *Ukřižovaná* (1876), *Newtonův mozek* (1877), *Kandidáti existence* (1878), *Ethiopská lilie* (1879), *Poslední dnové lidstva* (1895). K nim se významem druží široce založené romány sociální: *Štrajchpuďlci* (1880, původně *Epikurejci*, zůstalo zlomkem), *Adamité* (1881, Arbes sám jmenuje »románem pseudo-historickým«), *Moderní upíři* (1879), *Agitátor* (1893) a j. Drobnější novelistické práce nadpisoval »mravokárné románky«, »elegie života«, »drobnokresby«, »miniatury«, »siluety« atd..

Jakub Arbes, ve škole i v písemnictví žák a ctitel Nerudův, nalezl následovníky teprve velmi pozdě: na jeho pražská romanetta »z města i z obvodu« navázali o dvě generace později K. M. Čapek-Chod a Jiří Karásek ze Lvovic.

Psychologií postav, směsí skutečnosti a divoké romantiky, smyslem sociálním, zájmem o problémy dobové, ale i nedostatkem umělecké kázně se druží k Arbesovi bohatý zjev Antala Staška. Oba náleží vedle Pflagra k zakladate-

lům českého románu sociálního, ale Antal Stašek jest z prvních, kdo upozornili české spisovatele na nepřehrané bohatství naší lidové duše. Takto se stýká v novelistických začátcích s Kar. Světlou, ale v zralých svých pracích se blíží realistickým povídkářům, kteří líčí český venkov jmenovitě se stránky nábožensko-mravní.

Antal Stašek (1843—1931), vlastním jménem Antonín Zeman, se narodil ze selského rodu v Stanovém u Vysokého v Podkrkonoší r. 1843. Slovanské vědomí, probuzené za studií v Jičíně, se posílilo v Krakově a prohloubilo se též delším pobytem na Rusi. Hlavně básničtí romantikové polští, z nichž překládal i vykládal Slowackého, a Turgeněvův román měli naň vliv. Štá se doktorem práv a vysloužil si léta koncipientská v Praze i ve venkovských městech středočeských, vrátil se r. 1878 trvale do rodného kraje jako advokát v Semilech; tam setrval čtvrtstoletí, účastně se také činnosti politické jako svobodomyšlný poslanec. Zemřel r. 1931 v Krči u Prahy, kde trávil poslední léta.

Do konce sedmdesátých let Antal Stašek psal většinou veršem, častěji výpravně než lyricky. Drobný svazek *Básní I* (1876) jest jedinou čistě subjektivní knihou Staškovou. Vedle krajinných dum z Petrohradu, z Povolí a z Krkonoš hlavní význam mají chmurné meditace vlastenecké; mohutný proud reflexivní zavaluje všade citovou lyriku intimní. Epika Staškova, která rovněž oplývá živly rozjímavými, vykazuje tři svazky: *Václav* (1872, nedokončen) splétá životní příběh politického provinilce r. 1848 s románkem panské lásky; *Básně II* (1880) obsahují dvě výpravné skladby o tragediích lásky («Varoň» a «Bořek»); povídka *Z doby táborů* (1884) je cenná jako dobový dokument politického probuzení našeho venkova. Všecky tyto veršované povídky soustřeďují svůj podivínský děj, hlubokomyslné, ale mlhovité úvahy i lyrické dumy a satirické šlehy kolem osobitých, namnoze bizarních postav, zařazených způsobem romantickým do prostředí venkovského. Jakmile se však Stašek dotkne tohoto prostředí, osvědčuje se dobrým znalcem, který umí nakresliti postavu z českého lidu a zachytiti životní podmínky našeho podhoří. Ukázal to po prvé ve veršovaných krkonošských obrázcích *Z krčmy horské* (1866); ale teprve v próze, již ovládá mnohem bezpečněji a vkusněji, prokázal Stašek plně tyto záliby a schopnosti.

První Staškova povídka v řeči nevázané, *Štec Matouš*

(1876, přeprac. rozšíř. vyd. *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*, 1932), jest jen lidovou povahokresbou a celý zástup takových individualit, horalů krkonošských, nahromadil v románě *Nedokončený obraz* (1878). Odmělav se pak na několik let, propracoval se Antal Stašek k poznání novodobých duchovních hnutí v české mysli lidové, jmenovitě v Podkrkonoší. Psychologická kresba, zájem o myšlenkové vření naší doby, pochopení a epické zhodnocení hospodářských a třídních složek společenského dění slučují tyto pozdější práce Staškovy s nejlepšími z realistických českých románů venkovských. Ale jest dlužno vývojově zařaditi je k starší novelistice české: jsou tendenčně vyostřeny, trpí nepřehledností stavby, libují si v romaneskních zápletkách a násilných rozuzleních, hromadí úvahy a nedovedou osoby individualisovati jazykem: jsou psány mosaikově, řečí zpola lyrickou, zpola novinářskou, často se sklonem rétorickým.

Povídkový cyklus *Blouznivci našich hor* (1895 ve 2 sv.) slučuje dva romány, *Horské dvě dívky* a *Pan Šimon*, a sedm kratších povídek v jednotu tím, že se každý z dějů dotýká spiritistických schůzek téhož duchařského sdružení pod Krkonošemi; toto hnutí pojímá Stašek jako novou etapu naší náboženské reformace. Umělecky vyšší cíle si vytýčily oba romány další: *V temných vírech* (1900, o 3 sv.) jde o dělnickou otázku a o boj kapitalismu se socialismem; skladba *Na rozhraní* (1908 ve 2 sv.) líčí hospodářský zápas českých menšin s podnikavým a bohatým němectvem; k ní přiléhá románová kronika národnostního zápasu v maloměstském prostředí *Přelud* (1918) a romaneskní příběh o kletbě kapitalismu *Bohatství* (1918). Většina děl byla založena příliš do široka a přeplněna tolika postavami, osudy a zájmy, že Stašek nedovedl ani psychologicky, ani myšlenkově látku básnicky zvládnouti. K nim se druží kniha povídek *Otřelá kolečka* (1912) a z poválečné doby romány *Zápasy* (1924), *Bratři* (1925) i soubor válečných povídek *Když hlad a válka zuřily* (1924).

Ty se mimo náměty válečné vracejí k životním typům, jež Staškovi stály vždy nejbliže: k politickému psanci, k maloměstskému ztroskotavšímu reformátoru, ke knězi, jenž odhodiv předsudky stavu, dochází plnosti lidství, k hospodářskému podnikateli, toužícím ovládnouti celý kraj atd. Stašek nakreslil tu mimoděk v několikerém zrcadlení i podobiznu vlastní, podobiznu to myslivého a čino-

rodého idealisty, jenž s citovými návaly něžnosti a s utopickými přeludy spojuje nezlomnou mravní vůli, jsa hotov přese všechna životní zklamání zápasiti do posledního dechu za kategorický imperativ veřejného pokroku a vnitřní opravdovosti. Tento obraz do širokého dobového rámce zasazují živé, ale v údajích ne vždy spolehlivé *Vzpomínky* (1926).

Sestup od společenské povídky k beletrii zábavné se jeví v četných pracích **Ferdinanda Schulze** (1835—1905). Narodil se r. 1835 v Ronově nad Doubravou; skončiv gymnasiální a filosofická studia v Ml. Boleslavi a v Praze, byl několik let vychovatelem u Kouniců, při čemž se zblízka seznámil s poměry v české šlechtě a vykonal cesty po střední Evropě. Od r. 1872 byl profesorem na Českoslov. obch. akademii. Zemřel v Praze r. 1905. Jako vynikající novinář i jako mnohonásobný redaktor zaujímal F. Schulz v kulturní organizaci místo význačné: z publikací jím řízených vynikají »Osvěta«, »Poesie světová« (s Nerudou), »Matice lidu« (s Edv. Grégrem), »Zlatá Praha«, »Salonní bibliotéka« a sbírka cestopisu a povídek »Z našich i cizích vlastí«. Pro literárně dějepisné studie, jimž se původně věnoval, založil dva časopisy »Literární listy« a »Český obzor literární« (v. v.), mnoho statí z historie novočeské slovesnosti uveřejnil ve Vlčkově »Osvětě«; z nich nejdůležitější jest studie *Česká ballada a romance* (1877).

Se Schulzovým studiem českých dějin souvisí jeho trojí vypravování ze stol. XIV., z nichž nejzdařilejší jest zachmuřený románek *Nymburská rychta* (1886); zde zpodobuje konec německého panství v domovském městě děsivým rozvratem rodiny rychtářské. Schulzovy povídky společenské zahajují r. 1865 pražské obrázky *Mladá žena* a *Rok v Praze* (znovu v *Porídkách*, 1880); hlásí se v nich bedlivý pozorovatel přítomnosti, který raději uvažuje, než maluje s klidnou objektivností; je spíše tendenčním horlitem než psychologem, spíše mravokárcem než společenským soudcem. Hledá pohnutky povahových poruch i příčiny zlých činů výhradně v okruhu individuálním a nikdy v sociální oblasti. Zvláště podrobně studoval Schulz otázky české šlechty, hlavně venkovské, při čemž zobrazil věrně řadu typů a dotkl se jak problému společenského, tak i vztahů národnostních. Proto jeho *Šlechtické novelly* (soubor 1888) požívaly proslulosti; řadí se k nim na př. *Starý pán z Domažlic* (1878 a 1881), *Rodinná sláva* (1879), *Ma-*

žorátní pán (1887); částečně i obraz zápasu mezi patrimoniálním úřednictvem a židovskými nájemci *Dvorské panstvo* (1881), prodšený prudkým antisemitismem. Zvláště svěže se podařil starosvětský obraz *Latinská babička* (1883), vážený v nejlepších partiích namnoze z boleslavských vzpomínek studentských.

Souběžným zjevem s Ferd. Schulzem jako novinář, jako organisátor, jako vychovatel lidu, jako národní mravokárcce byl Václav Vlček, jeho druh literární i politický; také Vlček vyměnil historickou povídku za společenský román a kolísal stále mezi románovým uměním a konvenční beletrií.

Václav Vlček (1839—1908), rodák ze Střechova u Kácova na Sázavě, po studiích filosofických a suplentuře se věnoval od r. 1867 novinářství a literatuře. Založením první české měsíční revue velkého slohu, »*Osvěty*« (r. 1871), se postavil v popředí kulturního života pražského. V něm jsou ztělesněny snahy českého středního stavu 70. let: opatrný konservativismus se pojí s idealistickým vlastenectvím, úsilí národně výchovné násobeno jest cílým politickým zájmem. Tomu sloužil Vlček jako spisovatel plodný, ale mělký až do smrti, jež ho stihla r. 1908 na Kr. Vinohradech.

Novelisticou činností zahájil Václav Vlček romány a povídkami historickými. Východiskem mu byly zpravidla »*Dějiny*« Palackého, odkud si vybíral historickou kostru: nejraději vypravuje o dějích století XV. Opomíjeje podrobnou malbu dějinného prostředí i studium časových proudů duchovních, omezoval se na vytčení hlavních tendencí a na jednotvárnou charakteristiku vůdčích, ostře protikladných postav, jimž do úst vkládal všeobecně platné úvahy, adresované vlastně přítomnosti. Sem hledí práce: *Po půlnoci* (1863), *Jan Pašek z Vratu* (1867), *Ctibor Hlava* (1869), *Paní Lichnická* (1870), *Golgota i Tábor* (1871), *Syn svého lidu* (1871). Poté se obrátil Václav Vlček k naší přítomnosti: politické dějiny let 60. a 70. s rakousko-pruskou válkou a se zápasem proticentralistickým v popředí byly pozadím, na němž se rýsovaly rodinné, milostné a společenské příběhy, vyprávěné s nasládlou idealističností a idylickou sentimentalitou. Jsou to: *Věnce vavřínový* (1872), *Zlato v ohni* (1876), *Setník Halaburd* (1889) a *Černé jezero* (1890). Většina z těchto románů se hojnou měrou zakládá na životních zkušenostech autorových, jenž se později obrátil k beletrii memoárové.

Dramatická činnost Vlčkova tvoří obdobu jeho novelistiky; vlastní váha spočívá na historických hrách, přestrojících vlastenecké tendence do idealisovaných period české minulosti: *Soběslav* (1864), *Přemysl Otakar II.* (1865), *Eliška Přemyslovna* (1866), *Milada* (1869) a *Lipany* (1881).

Ve všech dílech Vlčkových, vědomě a výmluvně tendenčních, se hlásí důrazně pedagogicko kazatelský tón; ten se projevil i v řadě pohřebních a slavnostních řečí, sebraných ve svazek *I novému pokolení* (1904) a v četných kulturně vlasteneckých epištolách *O národní osvětě* (1867) a *Tužby vlastenecké* (1879).

K literární skupině, soustředěné kolem »Osvěty« Václavem Vlčkem a zastupované v kritice hlavně Ferd. Schulzem, Fr. Zákřejsem a El. Krásnohorskou, se jako člen umělecky nejzávažnější druží povídkář a romanopisec Alois Vojtěch Šmilovský. Vycházel všude z důkladného a podrobného studia skutečnosti české, zvláště maloměstské a venkovské a zachycoval ji realistickou kresbou charakteristických postav. Činnost pozorovatelská převládala u něho nad tvořením obrazným, avšak často komponoval z prvků individuálních celky typické; protiromanticky se vyhýbal zápletkám a situacím sensačně překvapujícím; jeho klasické intence tíhly raději k zjednodušování, občas až k schematicnosti. Povídková osnova sloužila u Šmilovského snaze mravně výchovné. Tento směr, moralisující ještě důtklivěji než u Vlčka neb Schulze, provázen byl u něho konservativní náklonností k venkovské idyle a k staromódnímu světu; v tom značí Šmilovský reakci proti reformismu Pflégrovi, Arbesovi neb Staškovu. Vědomě a ostře se Šmilovský stavěl vždy proti K. Světlé; nebyl to však jen odpor střízlivého ducha mužského k horoucímu ženskému srdci, ani realisty k osobnosti idealistické, nýbrž i protiklad morálky setrvačné a etického hrdinství, usilujícího o stálý vzestup životních sil. Jen domněle se tito protichůdci sešli na společné půdě, kreslíce se stejnou zálibou výrazné figury z našeho lidu a hledající v nich odraz trvalé povahy národní; pokračovali vedle Vít. Háalka v díle, jež v předešlém pokolení zahájili B. Němcová a Fr. Pravda.

Alois Vojtěch Šmilovský (1837—1883), vlastním jménem Alois Schmillauer, se narodil r. 1837 jako syn rodiny řemeslnické v Mladé Boleslavi, studoval tam nižší gymnasium a přešel na akad. gymnasium v Praze. K čle-

nům mladšího pokolení literárního nepřilnul, nýbrž spíše podlehl vlivu konservativců V. Štulce a V. Zeleného. Vystudovav v Praze filosofii, stal se r. 1866 profesorem češtiny a přírodopisu v Klatovech a tu setrval do r. 1873, oddán vedle školy literatuře a hudbě; kromě hojných cest po Šumavě navštívil i Německo, Švýcarsy a horní Itálii. Posledních leset let života strávil v Litomyšli jako profesor gymnasijsní, od r. 1877 jako okresní školní inspektor; tam žil v přátelských stycích s Al. Jiráskem a s Ter. Novákovou a zemřel r. 1883.

Do literatury vstoupil Šmilovský r. 1859 povídkou *Bětuška* v »Obrazech života«, ale pak se zabýval hlavně lyrikou a básněním dramatickým. Jeho *Básně* (sebrané 1874) mají obsah milostný, přírodně reflexivní a vlastenecký; lyrikem svérázným Šmilovský nebyl; volil rád látky i pomysly lidově české a napodobil přímo ohlasy Čelakovského a Erbenovy jak v písni, tak v baladě. Láskou Šmilovského bylo divadlo a drama bylo vždy předmětem jeho ctižádosti. Nedočkal se však úspěchu; jeho divadelní kusy byly hrány poskrovnu a nebyly za života tištěny.

R. 1871 se Šmilovský vrátil trvale k povídce povahopisnou kresbou útvaru románového, *Starý varhaník*, s látkou kriminální. Po »mudroslovném románu« *Kmotr rozumec* (1872), jenž jest rámcovým vypravováním zdravé lidovýchovné tendence se skvělou titulní postavou v popředí, následovaly v l. 70. rychle za sebou Šmilovského práce nejvýznamnější; v nich volil své modely většinou z Klatov a z okolí a činil Šumavu krajinným pozadím svých prací; v jednotlivostech, a to více povahopisných než krajinných, užil také pozorování z Litomyšlska. V *Martinu Olivovi* (1874) se zabýval znovu otázkou vzniku zločinu a pomyslel na široce založený vesnický román s prvky ze života továrního. S velkým úspěchem se pak obrátil k prostředí statkářskému, odkud vyvážil typy nejjadernější. Vedle svěžího *Setníka Dřevnického* (1872) vyniká z těchto skladeb myšlenkově hutný *Starohorský filosof* (1877) jadrně provedenou charakteristikou. Šťastným kulturním obrazem jest dílo *Za ranních červánků* (1875), líčící pobyt Dobrovského v Chudenicích r. 1828 uprostřed rázovitých venkovských figur, v osvětlení vlasteneckém i humanitním. Poslední statkářský obraz, *Na čerstvém vzduchu* (1882, o 2 dílech), je přeplněn epizodami a kompozičně zborcený. Významné místo pro svou kritiku životního romantismu a »proble-

matických povah« zaujímá *Parnassie* (1874), třebaže rodně dějové pozadí samo jest podáno s motivací upřílišeně romantickou. Stál-li Šmilovský občas bezradně před komposičními otázkami románovými, dařila se mu dokonale povídka povahokresebná; nejdokonalejší jsou maloměstský *Krupař Kleofáš* (1875), pak obrázek farářského života spojený s kritikou venkovské šlechty, *Nebesa* (1880), skvost statkářské povídky s humorem gogolovským *Procul negotiis* (1881) a mistrovský kus zkratkového umění novelistického *Jehla* (v »Povídkách z města«). Novelistický ráz mají také půvabné a vroucí vzpomínky na domov, rodinu a školu v Ml. Boleslavi *Rozptýlené kapitoly* (dvě řady 1873 a 1881); zvláště první řada s postavou dědečka spisovatele v popředí a s hlubokými pohledy do náboženských a mravních názorů starobylého měšťanstva venkovského náleží k nejlepším stránkám české prózy vůbec.

A. V. Šmilovský vyšel ze zásad školy národní; látku volil vždycky ze života domácího, nejraději z venkova vesnického a maloměstského; studium lidových typů po stránce povahové i výrazové bylo stálou podmínkou jeho tvoření povídkářského; svérázná mluva lidová v obrazech, v úslovích a pořekadlech, ale též ve skladbě větné určovala jeho formu. Byl uvědomělým spisovatelem tendenčním, který hledá stále mravní smysl života a nachází jej v činorodé, nábožensky podepřené humanitě, stavějící se do služeb vývoje národního. Bystrého psychologa sváděl s cesty příkrý moralista a zkostnatělý vychovatel. Vedle životních typů mocné pravdivosti se drala Šmilovskému do popředí ideální schemata, jmenovitě příkladných a filosofujících starců a abstraktně citových, jednotvárných žen. Básníka domácí maloměstské tradice a starosvětské důvěrnosti přehlušoval občas vrtošivý pedant, filologický mudroslovec, přestřelující brusič, neúnavný gnomik. Kritika však v celku nedocenila jeho významu a nepochopila jeho důležité místo vývojové.

K společenským novelistům se druží dvě spisovatelky, Sofie Podlipská a Věnceslava Lužická.

Sofie Podlipská (1833—1897), rozená Rottová, mladší sestra Karoliny Světlé a choť lékaře Josefa Podlipského, strávila celý život v Praze; požehnaným vlivem zasáhla do duchovního růstu Jar. Vrchlického, jenž se oženil s její dcerou Ludmilou (v. n.). Hlavní její práce, většinou romány, jsou buď napínavé příběhy lásky a osudy výjimečných ženských duší:

Na domácí půdě (1872), *Nalžovský* (1878), *Právo lásky* (1890) a j., neb široké skladby ze starých českých dějin: *Anežka Přemyslovna* (1879), *Jaroslav Šternberk* (1881) a *Přemysl Otakar II.* (1892); vrcholem, kromě autobiografického románu *Peregrinus* (1882), jsou romány sociální: *Osud a nadání* (1872), *Příbuzní* (1878), *Lidské včely* (1889) a *Břeh* (1891). Krásný obraz povahy S. Podlipské kreslí její korespondence se sestrou Karolinou Světlou z r. 1853—1858 a vzácné dopisy s Jar. Vrchlickým.

Věnceslava Lužická (1835—1920) vlastně Anna Srbová, redaktorka »dámského« časopisu »Lada«, určeného domácnosti, zábavě a povahové výchově, nesledovala ve svých rozvleklých románech, na př. *Na zříceninách* (1878), *Salomena* (1887), *Zlaté srdce* (1893), ani ve svých novelách vyšších cílů literárních.

Většina ze jmenovaných novelistů (Vlček, Schulz, Podlipská) se pokusila i o povídku historickou, žádný z nich však nedosáhl v ní uměleckého úspěchu. Historismus se přičil světovému názoru tohoto pokolení obráceného hlavně k pozorování přítomnosti. Jako v době vlastenecké romantiky Walter Scott, působil nyní na rozvoj českého dějepisného románu od dob Máchových česko-německý spisovatel Karel Herloš, jehož romány, čerpané z dějin českých a hojně překládané, jmenovitě lékařem **Josefem Bojislavem Pichlem** (1813—1888), vzněcovaly pozornost pro české hnutí a tragedii pobělohorskou. Několik spisovatelů se pokusilo na základě studia v archivech, v kulturní historii, v starodávném místopise o teplejší a zevrubnější podání minulosti, při čemž se rozhraní XVI. a XVII. věku stalo zvláště oblíbeným. Byl to hlavně

Josef Svátek (1835—1897), dlouholetý redaktor vládního »Pražského deníku«. Ponořil se do studia druhé polovice XVII. věku a celého století XVIII. Všecko, co pilně načerpal z úředních, jinak těžko přístupných archivů, polovědecky a populárně zaznamenal i sestavil ve sbírkách *Pražské pověsti a legendy* (1883), *Obrazy z kulturních dějin českých* (1891) a *Ze staré Prahy* (1899, pohrobně). Dějová osnova četných jeho románů založena jest na výstředním romantismu, chtivém sensace a napínavosti; ale životná malba dobová, výstižně zachycené ovzduší kulturní upoutávají vždy, kdykoliv předvádí Prahu za vlády Rudolfa II., kdykoliv vypráví o selských povstáních, pamětech katovských rodin, zednářství na české půdě; nikdy se

netajil svou láskou k českým tradicím reformačním a k sel-skému lidu; složky událostí bělohorských rozebral důmyslněji než kterýkoliv z jeho vrstevníků. Přední z jeho románů, zahájených již r. 1860 *Annou z Kunštátu* a shrnutých od r. 1895 s titulem *Sebrané dějepisné romány*, jsou: *Praha a Řím* (XVI. stol.), *Astrolog* (XVI. stol.), *Paměti katovské rodiny Mydlářův v Praze* (XVII. stol.), *Pád rodu Smiřických* (XVII. stol.), *Poslední Budovec* (XVII. stol.), *Marie Terezie a Karel VII.* (XVIII. stol.), *Sedláci u Chlumce* (XVIII. stol.), *Hrabě Špork* (XVIII. stol.), *Tajnosti pražské* (z r. 1848).

Z ostatních historických novelistů této doby byl vpravdě básnický nadán účastník almanachů »Lada Nióla« i »Máj«,

Jan Bohumil Janda (1831—1875), posléze úředník zemského výboru v Praze, jenž se podle svého rodiště Pátku na Cidlině psal s pseudonymem Cidlinský. Pozdní soubor *Básní* (1873) obsahuje vedle překladů ze Slowackého, Heina a Bérangera jadrné balady ze života lidového, cikánského a indiánského, jemně procítěnou lyriku milostnou a hrdě zachmuřenou vlasteneckou meditací. Do sbírky po-jat i veršovaný obraz z doby pohusitské, *Jan Talafús z Ostrova* (1864); epos jest dokladem, kterak spisovatel, překonav kolem r. 1860 subjektivní boly, spěl k hutné před-mětnosti. Láskou k husitské době prosytil Janda též troj-dílný cyklus z dějin rodu poděbradského za husitských válek: *Pod Vyšehradem* (1868), *Anna Městecká* (1870) a *Boček* (1871). Janda upoutává tu lehkým proudem vypravovacím, hlavně pak snahou postihnouti hybné síly českých dějin za husitského období, a to jak národně politické tak i sociální, celkem v duchu vlasteneckého liberalismu protiřímského a protiaristokratického. Život vesnický rod-ného kraje se Janda pokusil zobraziti v řadě povahokre-sebných povídek, dílem předchází je, dílem doprovázejí sourodé práce Hálkovy. Průkopnickou cenu mají Jandovy svěží črty ze života loveckého ve volné přírodě.

Povídkové umění české období Hálkova a Nerudova vrcholí mohutnou postavou *Karoliny Světlé*. K. Světlá podléhala ve značné míře tendenčnímu románu mladoněmeckému a romantickým výtvorům George Sandové; vedle toho připjala však svůj vývoj přímo k tradici domácí, představované B. Němcovou a nesoucí se k pravdivému zobrazení české duše lidové. Psala tendenčně zbarvené povídky společenské, kde romantickým způsobem kreslila

duši moderní ženy probouzející se k mravní samostatnosti; psala v duchu doby historické romány fantastického zapletení a svobodomyšlného názoru; ano, nejinak než Neruda, oživovala staropražský pitoreskní svět s jeho zajímavými postavami. Ale vrcholnými pracemi K. Světlé jsou její romány a povídky ze života rázovitých venkovanů českých, jež studovala s výtečným smyslem pro charakteristiku a pro ideový jejich svět, neopouštějíc romantickou psychologii a dobové tendence. I tyto románové skladby prosyceny jsou, stejně jako její novely společenské, romány historické a povídky lidově tendenční, dobovými ideami. Jejich rekové a rekyne volají po osvobození jednotlivcově, po odpoutání rozumu od autority, po sociální spravedlnosti, po zvýšení ženiny účasti na mravním a společenském díle člověčenstva, v pozdní době jejího tvoření pak zejména po národním uvědomění. Vyšším těmto ideím slouží u K. Světlé vlastní románový příběh, skoro bez výjimky milostný, soustředěný kolem význačné postavy ženské; ideje se promítají celým dějem, hlavně oběti lásky, která jest u Světlé posledním tragickým rozřešením všech sporů ve vesmíru.

Karolina Světlá (1830—1899), rodem Johanna Rottová, se narodila 24. února 1830 na Starém Městě pražském v kucecké rodině z českého otce a českoněmecké matky. Z dětství přinesla si mnoho dojmů ze staropražského měšťanského prostředí; prožila však též bolestně otázku národnostní a boj nadané dívčí duše se zpátečnickým okolím; lidumilný otec a přemítavá sestra Žofie působili na ni silným vlivem. Národní uvědomění zesíleno bylo událostmi r. 1848 a zvláště r. 1852 sňatkem s českým profesorem Petrem Mužákem, který již r. 1850 seznámil sestry Rottovy s B. Němcovou. R. 1853 poznala kraj a lid ještědský, bydlic v rodišti svého chotě, ve vesnici Světlé pod Ještědem, kterou od r. 1853 do r. 1886 navštěvovala téměř každoročně. R. 1858 se stala spisovatelkou a první její novela »Dvojí probuzení«, psaná na francouzskou látku, vyšla přičiněním Hálkovým v I. roč. almanachu »Máje«; druhou její prací byla již povídka z Ještěda »Sefka«. Od r. 1858 do r. 1891 byla horečně činna, věnujíc své volné chvíle hlavně praktickému řešení ženské otázky, v níž zdůrazňovala zvláště právo ženino na vzdělání, spatřujíc přece hlavní úkol její v obětavém povolání milenky, matky a ženy. Do r. 1862 spadá milostné přátelství s J. Nerudou, které Světlá sama přerušila resignovaným sebeobětováním; v něm pu-

sobila očistně na přítele, sama pak jako žena i jako básnířka se mocně prohloubila a v »messianismu« odříkavě lásky našla prazkušenosť životní, k níž se vrací ve všech svých velkých dílech asi do r. 1873. R. 1892 napsala poslední práci povídkovou »Blázínek« a spoutána chorobou, zahloubala se do studií filosofických i náboženských; od r. 1886 neopustila Prahu a zemřela tu dne 7. září 1899.

Spisy Karoliny Světlé chronologicky utřídil L. Čech do tří skupin. V průpravné době, sahající až k velkým ještědským románům, v l. 1858—1866, psala Světlá buď společenské novely o mravním rozvoji duše ženské neb kratší povídky ještědské s jedinou rázovitou postavou v popředí nebo romaneskně zpracovávala děje národního obrození. Na vrcholu tvůrčí síly stanula Světlá v druhém období, v l. 1867—1878, kdy zpodobovala Ještěd jak v rozsáhlých románech, tak v úsečných povídkách. V posledním období v l. 1878—1891 podržuje Světlá slovesnou činnost tendenci výchovně vlastenecké; současně se ohlašuje úbytek umělecké síly. K ještědským pracím přibývají drobné kusy povídkového povahopisu a větší »romaneta«, obrázky z r. 1848 a ze staré Prahy.

Konversační a salonní novely prvního období jsou studii ženských povah: protiklad dvojího ženství, staršího, plného předsudků a samolibosti, a nového, jež jest rozumově i mravně emancipováno a zasvěceno službě vyšším ideím, tvoří dějovou osu; v hojných hovorech se vykládají zásady spisovatelčiny o lásce, manželství, o umění a národě. Vedle drobnějších prací, na př. *Dvojí probuzení* (1858), *Sestry* (1859), *Společnice* (1859), náleží sem dvě delší povídky tésové: *Láska k básníkovi* (1860) se zabývá otázkou o básníkově poslání a o ženině vlivu na jeho tvoření; *Rozcestí* (1868) řeší problém české šlechty i tési o úkolu hereckého umění.

První ještědské povídky K. Světlé, založené na ústním podání rodiny Mužákovy, se blíží novelistickým povahokresbám B. Němcové: kolem nevšední figury ženské se kupí barvitý živel národopisný a děj zcela skrovný; zvolna se však Světlá odvažuje smělého zhrdinštění postav ve smyslu tragickém a umělejší komposice; lidopisného zbarvení a dialektických zvláštností ubývá, kdežto dramatické prvky se zesilují; postupně promítá básnířka milostnými ději vlastní hluboké zážitky. Kdežto *Sefka* (1858), *Cikánka* (1863), *Lesní panna* (1863) a *Lamač a jeho dítě* (1864)

jsou povídky začátečnické, rýsuje se v novelistickém arcidíle *O krejčíkovic Anežce* (1860) již celá osnova ještědských románů a ve *Skaláku* (1863) se zpovídá s psychologickou věrností a přitom s obdivuhodnou silou objektivace ze vztahu k Janu Nerudovi.

V několika pracích oživovala paměti otcova rodu na Českobrodsku, sdružujíc náboženské motivy s výstřední dějovou romantikou. Tak vznikly práce: *Několik archů z rodinné kroniky* (1862), *Ještě několik archů z rodinné kroniky* (1863) a později selankovitě nadechnutá *Purkmistrovic Katinka* (1874). S nimi se látkově stýká román *Na úsvitě* (1864); v popředí několika osudů jest tragický příběh idealisty Jarolíma; od nihilismu a skepse roste k lidumilství a k odhodlání, obětovati se za národ v době jeho krajního úpadku. Mnoho vlastních mladistvých zkušeností zpodobila Světlá v nejrozsáhlejším románě prvního svého období, v *První Češce* (1861); z temného ovzduší patricijské rodiny staropražské vyrůstá hrdinka k osvobozujícímu poznání, že pravdivou přirozenost citu a štěstí lze najíti pouze v přírodě, na venkově, v lidu, v národnosti a ve věrnosti tradicím českých dějin náboženských.

Velké ještědské romány vznikly v sedmiletí 1867—1873. Ve všech oslavuje Světlá vítězství mravních sil nad sobeckými vášněmi, budujíc přitom na osudném prožitku vlastním; ve všech ústřední, v nadlidských rysech malovaná postava drtí osobní blaho, aby se obětovala v kategorickém imperativu štěstí cizímu neb i obecnému požadavku mravnímu; a tak etický růst povah, hlavně ženských, jest vlastním námětem těchto skladeb. Ústřední děj má vždy jádro erotické, ale řeší zároveň problémy společenské, jmenovitě otázku mravnosti v manželství; kolem něho se kupí postavy podružné, prokreslené názorně i podrobně; barvité výjevy národopisné zpestřují dění. Osvícený sedlák Antoš Jirovec a dívka hlubokého citu Sylva ve *Vesnickém románě* (1867) podřizují možnost vzájemného štěstí zákonu nezrušitelnosti manželství; v *Kříži u potoka* (1868) vykupuje Evička celý prokletý rod tím, že se pokojuje před milostnicí mužovou a odtrhuje sama od švakra, jehož horoucně miluje; *Kantůrčice* (1869) je historie dívky, která ukáže rozpolcenému inteligentovi svou láskou cestu k opravdovosti životní; hrdinka románu *Frantína* (1870) vraždí na vrcholu lásky svého milence za to, že sám zrušil právo a zákon, a ničí tak své štěstí, aby zjedнала průchod mravnosti nad-

osobní; v posledním a nejobsáhlejších románů *Nemodlenec* (1873) osnován jest děj na dvou psychologických středech: poslední z Luhovských, »nemodlenec« Michal, se přerouzuje od prostoduchého křesťanského idealisty v nihilistického hmotáře a konečně v deistu-lidumila, kdežto Dalena roste od nenávisli k Michalovi k lásce a posléze od lásky vášnivě k lásce sebezapíravé, jež se Michala zřiká.

Souběžně s těmito velkými romány vznikaly drobnější povídky a obrázky ze života ještědského; středem jest vždy jedna povaha nevšední, propracovaná do duševních odstínů; dějové zápletky i hlubší konflikty jsou vyloučeny; příběhu podáno jenom tolik, kolik je potřebí pro povahokresbu. Seřazeny jsou ve dvou souborech. *Kresby z Ještědí* (1880) ovládnuty jsou jasným hravým humorem, jenž se po prvé přihlásil v »Kantůrcíci«, a obsahují několik novel, z nichž je nejznámější *Hubička* (1871, odtud vzala El. Krásnohorská látku k šťastnému libretu pro zpěvohru Smetanovu).

Ridčeji než na Ještěd zacházela K. Světlá v tomto údobí pro látky povídkové do svého rodiště, kde ji hlavně vábily dvě společenské vrstvy staropražské, bohaté velkoobchodnictvo a starosvětské kupectvo. V uzavřené a svěprávné celistvosti zpodobila Světlá pražskou buržoasii a její příživníky pouze humornou povídkou vzácné svěžesti *Černý Petříček* (1871). Ve *Zvonečkové královně* (1872), chmurném románě z dob reakce Leopoldovy, se pokusila romantickým způsobem řešiti dušeslovný problém, jak se žena, jejíž láskou bylo zhrdnuo, mění ve vášnivou mstitelku. Pozadí děje tvoří obraz náboženských poměrů s protireformačními snahami jesuitů a revolučního hnutí zednářského. Romaneskněji, ale též mlhavěji vylíčila Světlá již dříve v *Poslední paní Hlohovské* (1870) dobu Josefa II. Tři práce obohatily nyní skupinu společensky-konversačních novel: *Okamžik* (1873) a *Konec a počátek* (1874) se zabývají podmínkami mravně správného manželství, kdežto obsírná povídka *V zátiší* (1878), stojící na rozhraní k období poslednímu, je jakýsi protějšek »Lásky k básníkovi«; rozprádá diskusi o úkolu básníkově ve společnosti a v národě.

Do posledních prací K. Světlé vniká kromě hlasité tendence také divoká fantastičnost a romanesknost dějová. Ta ovládá též dva cykly povídek ještědských. Kratší a prostší jsou zařazeny do svazku *Pověsti z Ještěda*, v němž spisovatelka zobrazuje hlavně chmurné časy selské poro-

by; nejrázovitější z »pověstí«, *Poslední poustevnice* (1886), látkou i humanitním deismem se řadí těsně k »Poslední paní Hlohovské«. Spletitější stavbu a větší rozsah mají *Romanetta z Ještěda*, naplněná namnoze živly tajemnými a nadpřirozenými a vracející se někdy k tématům velkých ještědských románů autorčiných; tak motiv rodinné kletby znovu zpracován v romanetě *U sedmi javorů* (1890), Eviččinu oběť bere na sebe Monika Velebová, hrdinka romaneta *V hložitínách* (1885), kdež opět Světlá záporně odpovídá k otázce po oprávnění rozvodu.

Do dvou cyklů se seskupily četné novely, v nichž K. Světlá kreslila starosvětské obrázky z měšťanské Prahy na úsvitě XIX. věku, volíc buď látky ze života bohatého kupectva neb měšťanstva, buď z důvěrného ovzduší pobřežních dřevařů a rybářů; jsou to sbírky *Pod starými krovky* a *Ze staré Prahy*. S nimi těsně souvisí pět prací vesměs z poslední doby, shrnutých pod titul *Ohlasy z roku 1848* (v sebr. sp.), kde revoluční události, zachvívajíc hlavně kruhy studentskými, jsou pozadím všedních příběhů milostných. Jiná skupina však, představovaná románem *Miláček lidu svého* (1882) i sbírkami *Tendenční povídky pro náš lid* a *Časové ohlasy* (v sebr. sp.), nese soustavná a uvědomělá snaha stvořiti lidovou četbu, která by ve smyslu rozhodného a bezohledného vlastenectví odpovídala ke všem časovým otázkám. Národnostní horlitelka zatlačuje básničku. Kromě této produkce novelistické, k níž se druží osm povídek pro mládež, nepojatých však do sebr. spisů (mezi nimi nejsvěžejší jest povídka *Škola mé štěstí* z r. 1867), psala K. Světlá i časové články, úvahy o ženské otázce a pak vzácná díla vzpomínková, podávající bohatou látku nejen jejímu životopisci, ale i dějepisci kulturnímu a literárnímu vůbec. *Upomínky* (1874, knižně 1888) líčí její mládí, *Z literárního soukromí* (1880, knižně 1898) dobu jejích literárních počátků. Z obsáhlé její korespondence důležité jsou dopisy adresované B. Němcové, vzájemné dopisy Světlé a Podlipské z l. 1853—1858 a korespondence s El. Krásnohorskou.

Obsáhlému a mohutnému dílu Kar. Světlé se nedostalo v době její tvůrčí síly ani žáků ani pokračovatelů. Vše, co v románovém umění K. Světlé jest romantické, pozbylo u pozdějších pokolení váhy a porozumění. Zato rysy, vybočující v jejích pracích ještědských z literárního programu romantického, se staly inspiračním vznětem pro české rea-

listy, zahloubané do studia lidové povahy: smysl pro rázovitost postav z lidu, porozumění duši kmenové a dar křísiti kulturní byt zachovalého českého venkova. Jos. Holeček, blízký jí tematikou, se k ní stavěl odmítavě, Ter. Nováková učinila umění K. Světlé východiskem svých realistických románů z lidu východočeského, zvláště pokud jí šlo o psychologii náboženského myšlení lidového a o tragické pojetí života. Ještě mnohem později se vrací v dějinách českého románu typ K. Světlé, patrný zejména tehdy, kdy spisovatelky jako B. Benešová soustředí své kompoziční umění ke zpodobení etických sil ve skutečnosti individuální a společenské.

Dramatické básnictví doby Hálkovy a Nerudovy.

Pokusy o zřízení samostatného velkého českého divadla, jež r. 1850 vyvrcholily ustavením »Sboru pro zřízení českého divadla«, utuchly v tuhé reakci 50. let a tak české hry nalézaly i nadále útulek v stále německém Zemském stavovském divadle. Teprve r. 1862 počato se stavbou t. zv. »Prozatímního divadla« na Františkově nábřeží v Praze a po ukončení stavby zahájena česká představení Hálkovým »Králem Vukašínem«; původně se hrálo třikrát týdně, teprve od března 1864 každodenně. Od r. 1865 »Sbor pro zřízení českého divadla« přebouzí ve veřejnosti zájem o velké krásné české divadlo zemské a pořádá mohutné sbírky s heslem »Národ sobě«. Tak za všeobecného nadšení dne 16. května 1868 položen základní kámen k »Národnímu divadlu«, jež však dokončeno až r. 1881, kdy mohlo býti pořádáno na scéně první představení. Brzy nato dne 12. srpna 1881 požár zhltl novostavbu, ztělesňující architektonicky i výzdobou umělecké snahy nového výtvarného pokolení. Ale bezpříkladnou obětavostí národní pokračováno ve sbírkách, hned nato přikročeno k obnově stavby, a dne 18. listopadu 1883 nynější »Národní divadlo« odevzdáno svému účelu. Takto vlastním dějištěm dramatického rozvoje českého v době Hálkově a Nerudově bylo jeviště »Prozatímního divadla«, částečně však i Stavovské divadlo zemské. Při zemském divadle působili dramaturgové Gustav Pflieger Moravský a Pavel Švanda ze Semčic (1825—1891), onen vynikající spisovatel, tento výborný praktik divadelní, organisátor kočovných společností i českého divadla v Brně.

Herecké umění tohoto období ztělesňovalo několik vynikajících herců, kteří vycházeli z domácích tradic životních a literárních a vychovali se na genrových postavách, lidových výjevech a jadrném humoru prstonárodních her Tylových a Klicperových, jako byl Jindřich Mošna (1837—1911), mistr plastického humoru lidového. Jiní dbali po vzoru cizím především o literární proniknutí divadelních her a postav a dávali přednost umění deklamačnímu před podrobnou charakteristikou. Geniálním nositelem těchto uměleckých ideálů byl velký interpret démonických postav u Shakespeara, Schillera a Goetha Josef Jiří Kolar se svou chotí Annou Manetínskou-Kolarovou (1817—1882); pak patetik Karel Šimanovský (vl. Šíma, 1825—1904) a tragédka idealistického vzletu Otilie Sklenářová-Malá (1844—1912).

Přechod od dramatu klasického a romantického k divadlu moderně konverzačnímu, k zápletkové komedii, k salonní hře intrikové, se jeví i v literatuře dramatické. Pro tragedii zůstává vedle Schillera hlavním vzorem Shakespeare, v celém tomto období uctíváný a napodobený. Hlavním literárním podnikem doby přechodní byl překlad *Dramatických děl Williama Shakespeara* pořizený »Maticí českou« (1855—1872), na němž spolupracovali J. J. Kolár, J. Čejka, František Doucha, Ladislav Čelakovský mladší a Jak. Malý; některá dramata otištěná z překladů dříve vzniklých. Dodatkem k němu vyšla studie Jak. Malého »Shakespeare a jeho díla« (1873), založená na bádání německém. Básníci dramatičtí, od J. J. Kolaru přes J. V. Friče a G. Pflagra-Moravského až k Hálkovi, napodobili Shakespeareovu techniku i charakteristiku. Z divadelních kritiků, kteří s pochopením provázeli hry shakespearové, vynikli F. B. Mikovec a J. Neruda.

Ale vedle něho a proti němu se hlásily i vzory jiné. Francouzské divadlo poromantické dobylo si záhy českého jeviště a vstupovalo k nám svými nejrůznějšími představiteli: efektní strůjce historických her zápletkových V. Sardou a obratný technik důmyslné, ale prázdné intrikové veselohry E. Scribe byli právě tak překládáni a napodobeni jako oba přísní moralisté měšťáckého světa francouzského, E. Augier a Al. Dumas ml. Vliv všech se jeví elegantnější a lehčí technikou, svižnějším a obratnějším dialogem, přesnějším studiem měšťanského prostředí, sklonem k moralisování v rámci uznaného řádu společen-

tu nedbá ani velkých časových hnutí ani koloritu dobového. Poslední výpravná práce Kolarova, umělecký román z doby přítomné, *Muzikanti čili Ďábel ve fraku* (1867), zastírá podivínský děj nekonečnými episodami i neúměrnými úvahami všeho druhu. Jako prozaik Kolar rád útočil na své literární odpůrce, jichž měl bez počtu; zvláště si je bral na mušku v *Povídkách veselého studenta s červenou karkulkou* (ve »Včele« 1850) a v duchaplných feuilletonech, podpísovaných značkou Medardus, s nímž uveřejňoval i úvahy žurnalistické a cenné posudky hudební.

Jeviště, na kterém po léta vítězil Kolar herec, ovládal i Kolar dramatik. Hlavní význam mají jeho truchlohy historické, v nichž se hlásí epigon divadla Shakespearova a poshakespearovského; tragičnost se promítá smělym patosem; postavy převyšující životní průměr jsou zmítány drtivou vášnivostí; do temného děsu se mísí bezuzdný humor. Důkladný znalec divadla tvořil místo psychologických povahokreseb vděčné herecké úlohy a vnitřní tragiku situací nahrazoval působivostí velkých scén. Jako v románech zanedbával Kolar i ve hrách dějinnou přesnost a jemnější zbarvení kulturní, zacházeje velmi libovolně se svými historickými pomůckami. Již Kolarovi současníci vytýkali jeho tragediím nepůvodnost, a důkazy takové závislosti látkové i formální hlavně na Shakespearovi a Schillerovi byly později rozmnoženy skoro pro všechna díla Kolarova. Tak se *Monika* (1846, přeprac. 1853), tragedie s počátku války třicetileté, zakládá na Byronově »Wernerovi«; *Žižkova smrt* (1850), ohlas to revolučních idejí r. 1848, čerpá ze »Žižky« Schubertova a Schillerovy »Panny Orleanské«; *Magelóna* (1852) s látkou věku Rudolfova vzala fabuli z povídky Wachsmuthovy a jednotlivosti z historií Shakespearových; nejlepší drama Kolarovo, kde se pokusil o dobový kolorit i v dikci, je tragedie českého žida s exekucí staroměstskou v pozadí, *Pražský žid* (1871); na pobělohorskou tragedii *Smířičtí* (1882) působil Stroupežnický »Černými dušemi«.

Veselo hry Kolarovy zabíhají často do nevkusné fraškovitosti. Pro spisovatele jsou z nich příznačny obě komedie historické, *Mravenci* (1869, původně »Číslo 76«), kde Kolar zdramatisoval svůj obrázek z měšťanské a umělecké Prahy barokní, »Malíř Rainer«, a burleskní výjev z pražského rokoka seskupeného kolem Mozarta *Umrlčí hlava* (1884).

Velké slovesně kulturní zásluhy si Kolár získal svými překlady klasického romantického dramatu anglického a německého, ačkoliv si vždy osoboval právo volného přebásnění; části patetické a burleskní dařily se mu lépe než místa lyrická a důvěrná. Byl z prvních našich překlada- telů Shakespeara, jež se jal překládati již r. 1839 a z ně- hož postupně vydal tiskem: »Hamleta« (1855), »Kupce Be- nátského« (1862), »Makbetha« (1868) a »Zkrocení zlé že- ny« (1872). Skvělým dílem jazykové virtuosity a smělé li- bovůle jest přebásnění 1. dílu Goethova »Fausta« (1855, vydán 1863); z Goetha přeložil ještě »Götze z Berlichingu«, »Egmonta«, ze Schillera »Loupežníky«, »Úklady a lásku« a během let 1840—1862 celou trilogii *Wallenstein*.

Josef Jiří Kolar jest vlastně pozdní romantik a vymyká se období Nerudovu a Hálkovu. Ale byl tehdy největší divadelní postavou vůbec a ztělesnil nejskvěleji kult Sha- kespeara pro tuto skupinu význačný.

Prvním českým shakespeareovcem s pravým smyslem di- vadelním byl vedle J. J. Kolaru **Ferdinand Břetislav Mikovec** (1826—1862), horlivý starožitník a jemný dějepisec umě- ní, jenž jako redaktor »Lumíra« význačně působil v lite- rární organizaci za doby reakční. Jako soustavný a přís- ný kritik bojoval pro zvýšení úrovně českého divadla a pro pochopení tragedií Shakespeareových. Jako básník uká- zal v tragedii *Záhuba rodu Přemyslovského* (hrána 1848, vyšla 1851) a v *Dimitru Ivanoviči* (1856, s použitím Schil- lerova zlomku) netoliko dar výrazné mluvy básnické, ale i pravý dramatický smysl pro tragické situace.

Mnohem příznačnější pro toto období jsou společenská dramata buď mravoličná neb zápletková, která v duchu tehdejší produkce německé a francouzské řeší dějem vy- braným z měšťanské společnosti a dialogem vybroušeným na cizích vzorech některou tési, dotýkající se sociálního řádu neb veřejné mravnosti. Význam těchto činoher byl méně umělecký než společensko-literární; jejich náměty otevřely novou oblast českému umění divadelnímu, které se dotud omezovalo na stavy privilegované a na dějinnou minulost, učinily je orgánem mravního a sociálního soudu a postavily je do služeb veřejných otázek; i bylo to v jádře totéž, co vykonala tehdejší česká novela společenská, o níž dílem pracovali stejní spisovatelé. Toho jsou dokladem i oba přední dramatikové F. V. Jeřábek a Em. Bozděch.

František Věnceslav Jeřábek (1836—1893) byl rodák so-

botecký a profesor Vyšší dívčí školy v Praze. Vedle sociální hry ze života továrního *Služebník svého pána* (1870) a vedle dvou historických tragedií, *Syn člověka čili Prusové v Čechách r. 1757* (1878) z dob pruských válek a *Závist* (1884) z doby Jiřího z Poděbrad, napsal řadu vtipných veseloher: *Cesty veřejného mínění* (1866), *Tři doby země české v Komárově* (1870), *Zde je žebrota zapovězena* (1870) a j. Na »typu tvůrce a vynálezce, převyšujícího průměr«, na V. Budilovi z hlavního díla »*Služebník svého pána*«, ukázal Jeřábek, kam by byl rád dospěl; k dramatisování konfliktů daných společenskými krisemi čistě moderními a k řešení složitých problémů (zde poměru kapitalisty a dělnictva a zároveň kapitalisty a vykořisťovaného inteligenta). Uměl dobře uhadnouti, kde leží problémy, avšak nedovedl je luštit. Jeřábek byl duch všeobecně a jemně vzdělaný, obratný a umělý formalista, náležel k nejlepším žurnalistům staročeské strany, psal výborné kritiky divadelní, literární a jeho málo samostatná literárně historická studie *Stará doba romantického básnictví* (1883) náleží k nemnohým našim starším pokusům o literární dějiny srovnávací.

Emanuel Bozděch (1841—1889), rodilý Pražan, byl postava záhadná. Volný spisovatel a řízný kritik divadelní, kolísal dočasně mezi českou a německou literaturou, mezi dramatickým tvořením a divadelní kritikou, nesplnil pozdějšími díly velikých nadějí, vzbuzených první tragedií a veselohrou, trpkl v nesplněné ctižádosti a v trapné chorobě, až zmizel beze stopy, učiniv patrně sám konec svému neutěšenému, osamělému životu. Bozděch byl především dramatik, jehož komedie »*Z doby kotillionův*« r. 1867 a truchlohra »*Baron Goertz*« r. 1868 značily největší divadelní úspěchy Prozatímního divadla. Ovládaje s neobyčejnou jistotou a lehkostí kombinační techniku Scribovu a vybroušenou salonní konversací francouzskou, zestilisoval šťastně do formy veselohry situační a zápletkové dobu rokokovou, empirové období Napoleonovo a dobrodružný svět dvora Rudolfova; velké události dějinné vykládal si ironicky malými příčinami z milostného a intrikového zákulisi dvorského a diplomatického. Pouze v tragedii ctižádosti ze švédských dějin XVIII. stol., v *Baronu Goertzovi* (1871), učinil zdařilý náběh k truchlohře charakterní a dosáhl hlučného vítězství. Za života Bozděchova byly provozovány z jeho veseloher rokoková komedie *Z doby ko-*

tilillonův (1872), *Zkouška státníkova* (1874), kde ústy Kaunicovými u dvora Marie Terezie břitce objasnil svůj program politický, a napoleonská veselohra *Světá pán v županu* (1876); censurou zakázáno předvedení *Dobrodruhů* (1880) z období Rudolfova; v pozůstalosti byla nalezena a posmrtně vydána komedie *Jenerál bez vojska* (1889).

Z tehdejší žně veseloherní většina komedií jest dávno zapomenuta. Největší úspěch však měl svými fraškami vynikající herec Národního divadla, **František Ferdinand Šamberk** (1839—1904). Z jeho hojných frašek, překypujících neodolatelnou komikou směšných situací, pitvorně žertovných postaviček vybraných ze skutečnosti, výstředně vtipných nápadů, posud bývají hrány: *Blázinec v prvním poschodí* (1867), *Rodinná vojna* (1880), *Jedenácté přikázání* (1881), *Palackého třída č. 27* (1884), pak lidové hry, sentimentálně popularisující dvě protichůdné postavy našeho obrození, *Josef Kajetán Tyl* (1882) a *Karel Havlíček Borovský* (1883).

Dva dramatičtí spisovatelé, kteří celý svůj život věnovali divadlu, zasluhují tu zvláštní zmínky; J. J. Stankovský a J. L. Turnovský.

Josef Jirí Stankovský (1844—1879), nějakou dobu ředitel kočující společnosti herecké, pracoval pro divadlo jako překladatel německých, francouzských a španělských kusů, jako pořadatel a upravovatel operních textů, jako pisatel veseloher: *Hej Slované* (1867), *Literární nádeníci* (1867), *Do zbraně!* (1867), *Krakonoš* (1871), *Malý král* (1881, posmrtně) a j., jako básník sardouovské dějinné truchlohry z povstání holandského *Žebráci* (1872) i pořadatel *Divadelního slovníka* (1876) a *Kroniky divadla v Čechách* (1882, dokončil J. L. Turnovský). Oslavě českého divadelnictví na sklonku XVIII. věku slouží nejlepší jeho román *Vlastencové z Boudy* (1878), divadelní svět líčí i jiný román *O slávě herecké* (1879). Psal i historické povídky.

Josef Ladislav Turnovský (1838—1901), dědic a pokračovatel Tylův, byl v mladších letech hercem, ředitelem kočující společnosti, pak novinářem. Kromě překladů hojných dramát podal v četných causeriích vzpomínkového rázu, na př. *Z potulného života hereckého* (1882), *Paměti starého vlastence* (1900), i v literárně dějepisných pracích, týkajících se kromě Rubše hlavně *Života a působení J. K. Tyla* (1881, nově zprac. 1892), cenné příspěvky k dějinám

českého divadelnictví, jehož speciálním historikem se ukázal i řadou drobných statí časopiseckých a slovníkářských.

Filosofie, estetika a kritika v letech 60.—80.

Od 50. let stal se v české filosofii vůdčím filosofickým směrem a metodou Herbartův realismus. První český hlasatel Herbartův s katedry universitní, **Josef Dastich** (1835—1870), spokojil se ještě orthodoxním vykládáním a tlumočením jeho myšlenek. Teprve později nastoupilo volné pokračování v Herbartově duchu a prohlubování jeho nauky. Eklekticky doplňoval Herbartovu nauku první profesor filosofie na české universitě, **Josef Durdík** (1837—1902). Výborným pracovníkem se ukázal v třídění věd (*O pořadí nauk filosofických*, 1886), v dějepisectví filosofie (*Dějiny filosofie nejnovější*, 1887), v psychologii (*Psychologie pro školu*, 1872 a populární *Karakter*, 1873) a jmenovitě v estetice. Tu propracoval nejsoustavněji v dílech *Všeobecná estetika* (1875) a *Poetika jakožto estetika umění básnického* (1881). Všechna hojná díla Durdíkova vynikají i formou, jasným, klidným slohem a elegantním výrazem; Durdík byl i šťastným tvůrcem českého názvosloví filosofického. Co nejúže souvisel Durdík s uměním literárním, především dramatickým. Sám složil dvě historické tragedie a výtečně přeložil Byronova »Kaina« (1871) a »Parisinu« (1869 v »Květech«). Byronovi věnoval i vynikající studii *O poesii a povaze lorda Byrona* (1870). Výběr svých přísných a učeneckých posudků děl básnických a dramatických vydal v knize *Kritika, výbor úvah* (1874), jež ukazuje Durdíka jako stoupence kritiky estetické. Významným doplňkem jejím je *Kallilogie čili o výslovnosti* (1872) s bystrými poznámkami o jazyce.

K literárnímu a zejména divadelnímu teoretikovi Durdíkovi druží se teoretik umění výtvarných, **Miroslav Tyrš** (* 1832 v Děčíně, † 1884 v Ötzu v Tyrolích). Soustavným studiem řecké plastiky a řeckého umění pohybového dospěl helénskému ideálu tělesné i duševní rovnováhy a jako zakladatel hnutí sokolského (r. 1862 s tchánem Jindřichem Fügnerem) si učinil cílem vychovati národ k tělesné kráse a mužné zdatnosti. Své zásady tělocvičně reformní shrnul v *Základech tělocvičnicku* (1872) a v *Tělocvičné soustavě sokolské*; stvořil a vydal též české názvosloví tělocvičné. Napsal četné úvahy z teoretické estetiky a z umělecké výchovy.

vy a jeho překladem Tainovy stati »O podstatě díla uměleckého« (1879) vstupuje k nám po prvé metoda sociologicko-krasovědná. Svými výtvarnými kritikami zhodnotil a ocenil současnou generaci výtvarných umělců.

Kromě Herbarta zasahá v tomto období k nám z německé filosofie pouze učení Schopenhauerovo, k jehož prvním vykladačům M. Tyrš také náležel.

Významným důsledkem uvedení soustavné vědecké estetiky na půdu českou bylo i prohloubení kritiky literární a umělecké vůbec. Období, značené jménem Hálkovým a Nerudovým, bylo proniknuto duchem kritickým: boj se starší generací v Čechách provedl Hálek a Neruda právě pod heslem neúprosné kritiky; za předchůdce své považovali spisovatelé kruhu Májového duchy kriticky založené, Havlíčka, Sabinu, Nebeského. Ale kritice, jak ji Hálek a Neruda pojímali podle vzoru mladoněmeckého a jak ji provozovali zejména za polemiky s význačným kritikem staré školy Jakubem Malým, chyběl pevný základ, jednotný názor umělecký, přesné estetické hledisko, vůdčí teorie; byly tu jen společensko-reformní tendence, národně veřejné ohledy, příležitostné projevy zprvu směru kosmopolitického, později v duchu národním. Jako již Havlíček spatřoval i Neruda v literatuře především prostředek národní výchovy a viděl i v kritice jen pomocný nástroj.

Teprve Josefem Durdíkem proniká v české kritice soustavná filosofická metoda. Josef Durdík, jež předurčovaly rozhled v světovém písemnictví, schopnost psychologického pronikání, jemný vkus a vybroušený sloh, aby se stal soudcem ve věcech literatury a divadla, nalezl v herbartovsko-zimmermannovské estetice pevný základ, na nějž bylo možno českou kritiku postavit. Jeho přísný dogmatismus a jeho pevná objektivita znamenaly pro vývoj české kritiky zákon a kázeň, vážnost a jistotu a byly proto živly hlubšího pokroku, právě že brzdily falešnou libovůli a nahodilou náladovost; byly principem vědeckého členění a logické disciplíny v chaosu literárního novinářství.

Méně šťastni byli někteří jeho následovníci, kteří se v duchu apriorní kritiky dogmatické nesnažili vykládati díla básnická, nýbrž kladli zákony a všeobecná pravidla, někdy zastaralá a zastavující organický vzrůst literatury. Z apriorních kritiků dovedl jen Ferdinand Schulz podepřítí své vývody empirií literárně dějepisnou. Do pedante-

rie zvláště výrazové upadal jako kritik **Jan Ev. Kosina** (1827—1899), velice zasloužilý pedagog. Jeho kritické dialogy shrnuté do sbírky *Hovory olympské* (1879), jednající o purismu, dialektech, kosmopolitismu, směru národním atd., směřují k otázce nutné svéráznosti národní, kterou Kosina spatřoval často v pouhé látce domácí a tendenci vlastenecko-výchovné, někdy však, jako při Hálkovi, pronikl kritický Kosina neohroženě k jádru. Svěží jest Kosinovo dílo vzpomínkové *Život starého kantora* (1899).

Ustrnulý dogmatismus, zaujaté zdůrazňování spíše etiky národních než esteticko-uměleckých stránek, shledáváme u

Erantiška Zákrejsa (1839—1907). Dobově velmi příznačné jsou jeho hojné stati o francouzské literatuře, českém dramatu a básnictví, o otázce pravosti Rukopisů, o moderních směrech českých, jeho nekrology a polemiky, které psával do »Osvěty« od založení listu do smrti (1871—1907).

Jazykověda a dějepis literární v letech 60. a 70.

Česká jazykověda a literární historie v 60. a 70. letech pokračovala v provádění vědeckého programu velkých buditelů Dobrovského, Jungmanna a Šafaříka. Ač byly již na rozhraní doby vlasteneckoromantické a nového kulturního období učiněny Nebeským a Sabinou pokusy o od-poutání literárního dějepisu od studia jazykového, seskupení obou věd zůstalo přece pro 60. a 70. leta ještě rozhodujícím.

Jazykověda.

V české jazykovědě se sice rozšiřuje materiální znalost řeči studiem skladby a zkoumáním dialektů, ale ve výkladě jazykových jevů, v studiu staročeštiny, v hláskosloví a pod. není pokroku. Charakteristickými představiteli jazykovědného studia v tomto období jsou V. Zikmund, M. Hattala a Fr. Bartoš. Zakladatel moderní jazykovědy české, Jan Gebauer, náleží do tohoto období pouze svou první vývojovou fází.

Profesor akademického gymnasia, kněz **Václav Zikmund** (1816—1873) podal v *Skladbě jazyka českého* (1863) po prvé českou syntax, doloženou bohatými doklady, opřenou o skladbu jazyků klasických; vyčerpával tu hlavně řeč veslavínskou a vynikl i logickou přesností.

Dlouholetý profesor slovanské filologie na pražské universitě, Slovák **Martin Hattala** (1821—1903; na universitě od r. 1854 do r. 1891), pracoval z počátku nadějně v oboru hláskosloví, dialektologie a skladby. Významná je jeho *Srovnávací mluvnice jazyka českého a slovenského* (1857) a *Mluvnice jazyka slovenského* (1864 a 1865). Přemrštěné své názory brusičské shrnul v absurdním *Bruse jazyka českého* (1877).

Nejrázovitější filologickou osobností tohoto období byl velký moravský dialektolog, sběratel písní, národopisec a buditel

František Bartoš (1837—1906). Narodil se r. 1837 v Mladcové u Zlína, vystudoval v Olomouci a ve Vídni, kde naň mocně působil slavista Miklošić, pak byl profesorem na několika místech na Moravě a posléze ředitelem gymnasia v Brně, kde vychoval celé pokolení spisovatelské a buditelské. Zemřel na odpočinku ve svém rodišti r. 1906.

Úkolem svého života učinil Bartoš prozkoumati a vyložití prstonárodní kulturu svého kmene. Zahloubal se do národopisného studia, hlavně zvykoslovného a dialektického a do sběratelství národních písní. Studium dialektologické, které zahájil r. 1864 A. V. Šembera svými »Základy dialektologie československé«, vyvrcholilo u Bartoše soustavným popisem nářečí moravských ve dvou základních dílech: v *Dialektologii moravské* (1886 a 1895 ve 2 dílech) a v *Dialektologickém slovníku moravském* (1906). Bartoš, syntaktik ze školy Miklošićovy, vydal *Skladbu jazyka českého* (1878), v níž zdůraznil proti jazyku spisovnému bohatství řeči lidové a zároveň podal vzácné příspěvky k české frazeologii. Jako přísný strážce ryzosti jazykové káral v *Rukověti správné češtiny* (1891 a 1901) úpadkovou řeč soudobých novinářů a spisovatelů, opět ji léče svěžestí řeči lidové. Bohatou žeň svého poznání moravské lidové písně shrnul do tří sbírek národních písní moravských. Ze sběratelské činnosti vzešly i jeho živé národopisné stati sebrané do několika knih, na př. *Lid a národ* (1885 a 1891), *Moravský lid* (1892) a j. Zvláštních zásluh si dobyl Fr. Bartoš i jako pedagog středoškolský: jeho čítanky pro střední školy, jeho *Malá slovesnost* (1876; s pomocí Kosinovou, později za spolupracovníctví L. Čecha a Fr. Bílého), jeho »Skladba« i jeho antologie z české lyriky sloužily dlouho mládeži i škole.

Jak M. Hattala tak Fr. Bartoš vystoupili za ryzost jazyka a odsoudili jeho frazeologickou, stylistickou ano i tvarovou nekázeň, z nichž činili odpovědnými přílišný vliv němčiny a zvláště pak nedostatek souvislosti s živou mluvou lidovou. Toto brusičství bylo v 70. letech běžné, rádo zapomínalo na organický rozvoj jazykový, rádo upřílišovalo zdůrazňování dialektických rysů. Když někteří brusiči uváděli věc do zámezí, ujala se práce zvláštní odborná komise v »Matici české«, jejíž péčí vyšel r. 1877 *Brus jazyka českého* (další zcela přepracovaná vydání 1881—1894), stojící na uvážlivém středocestí.

Z praktické jazykovědy bylo pěstováno hojně slovníkářství. Čistě praktičtí terminologové a slovníkáři chtěli posloužiti dobové potřebě, a proto buď sestavovali prostě materiál k překládání z němčiny do češtiny, nebo tlumočili odborné názvy technické, řemeslnické, právnické, lékařské atd. do češtiny, čerpajíce někdy ze staré zásoby slovní, jindy však uvádějíce smělé novotvary. Sem hledí práce přítele B. Němcové a neúnavného buditelského dělníka slovesného **Josefa Franty Šumavského** (1798—1857), náležící většinou období předešlému (nejcennější z nich »Úplný německočeský slovník«, 1843—1847), **Františka Špatného** (1814—1883), **Josefa Ranka** (1833—1912) a j. Druhá skupina slovníkářů, skládající se z filologů odborně vzdělaných, pracovala podle vzoru slovníku Jungmannova, rozhojňujíc jeho materiál zásobou z živého jazyka, z nářečí, z nově odkrytých a vydaných památek neb prohlubujíc jeho výklady po stránce frazeologické nebo etymologické. Skupinu tu zastupuje hlavně profesor akademického gymnasia **František Št. Kott** (1825—1915). Doplnil nesoustavně a nespolehlivě Jungmannovo veledílo s tendencí brusičskou v díle *Česko-německý slovník, zvláště gramaticko-frazeologický* (1878—1893, VII dílů a 3 sv. doplňků 1896—1906).

Kromě jazykozpytu českého bylo ostatní mluvnictví až do obnovení české university zanedbáváno. Zvláště rázovitým a samostatným zjevem byl praktický polyglot a mluvnický popularisátor **František Vymazal** (1841—1917). Pořídil výběr poesie ruské, polské a lužickosrbské, *Slovanská poezije* (1874 a 1878, 2 sv.) i jiné podobné antologie. Na spolehlivém základě naukovém napsal řadu cenných učebnic slovanských řečí, na př. *Gramatické základy jazyka ruského* (1879), *Počátky slovanštiny* (1884) a posléze vydal vtipné a účelné návody k naučení téměř

všem řečem evropským, kromě toho i cikánštině a hebrejštině se stereotypním heslem »snadno a rychle«.

O soustavné a vědecké pěstování klasické filologie jazykem českým zvláštní zásluhy si získal první český vysokoškolský učitel této vědy

Jan Kvíčala (1834—1908). K četným pracím z různých odborů klasické filologie, hlavně z exegetiky a kritiky textové se druží dva překlady z klasických řečí, vydané v *Bibliotece klasiků řeckých a římských*, kterou Kvíčala r. 1863 redigoval: *Herodotových Dějin* (1863—1864) a *Sallustiova Spiknutí Katilinova* (1863).

Do doby Kvíčalova hlavního vědeckého působení spadá i založení první české vědecké revue filologické, *Listů filologických a paedagogických*. Podnět k jejich založení dal r. 1874 v »Jednotě českých filologů« Antonín Truhlář, do redakce vstoupili Jan Kvíčala, Jan Gebauer, Jindřich Niederle, V. Ot. Slavík. Do rámce pojata vedle klasické filologie i slavistika a pedagogika; pedagogika byla záhy vypuštěna a r. 1887 list nazván prostě »Listy filologické«.

Dějepis literární.

Ještě větší měrou než v jazykozpytě se jevila za 60. a 70. let konservativnost v dějinách literárních. Nebeský a Sabina obrátili sice pozornost k modernějším metodám v historii literární a moravský Němec Julius Feifalik pracoval při rozboru staročeských památek již metodou srovnávací, ale dějepisci písemnictví spokojovali se i nadále bibliografickým výčtem místo pragmatického výkladu, suchým katalogisováním místo kritického rozboru, mrtvým hromaděním knihopisných dat místo živého soudu. Kulturní a ideová souvislost s cizími literaturami sledována nebyla vůbec. Tak literární historii tohoto období zastupují dílem detailní badatelé v oboru knihopisném a životopisném, dílem přesní vydavatelé starých památek, dílem spisovatelé literárně dějepisných monografií, majících pravidelně rámcem biografický; posléze popularisující autoři příruček, sloužících hlavně účelům školským; velmi skromně zastoupeni jsou v tomto období spisovatelé, zabývající se dějinami cizích literatur.

Nejtypičtějším představitelem těchto směrů a zároveň nejdůkladnějším učencem byl

Josef Jireček (1825—1888). Rodák vysokomýtský, pracoval po mnoho let v ministerstvu vyučování hlavně při úpravě

školních knih. R. 1847 se vrátil z Vídně do Prahy a zde jako předseda »Král. čes. spol. nauk« a člen jiných společností, činný i politicky, zemřel.

K literárně dějepisným studiím přiveden byl Josef Jireček přípravami k českým čítankám a antologiím, z nichž trojdílný *Výbor z literatury české* podává spolehlivý přehled dotavadních výzkumů literárně dějepisných a pěkné ukázky textové. Studie, otiskované hlavně v ČČM. a v publikacích »Král. čes. spol. nauk«, Jireček vyvrcholil hlavně abecedně seřazenou *Rukověti k dějinám literatury české do konce XVIII. věku* (1875 a 1876, ve 2 dílech), v níž shrnul objemný knihopisný a životopisný materiál namnoze nový; pro XV.—XVIII. stol., jež Jireček nejlépe znal, jest to příručka vynikající. Literárně historické práce Jirečkovy předcházely četné edice staročeských a středočeských textů; hlavní vydání Jirečkova jsou: Blahoslavovy »Gramatiky« (1857), Slavatových »Pamětí« (1866—1868), Koldínových »Práv městských« (1876), Dalimilovy »Kroniky« (1877 a 1878), »Staročeských divadelních her« (1878) a j.

Podobnou cestou zevrubného šetření bibliografického a životopisného bez zvláštní bystrosti kritické snášel materiále k dějinám staročeské a obrozenecké literatury pečlivý sběratel

Antonín Rybička (1812—1899), vysoký soudní úředník ve Vídni, jenž se podle svého rodiště psal také S k u t e č s k ý. Uveřejnil v ČČM. velký počet studií z literární historie české XVI. a XVII. věku a pak objemnou sbírku životopisných statí starších českých buditelů, *Přední křisitelé národa českého* (1883).

K Jirečkovým literárním studiím ze středověku a časného novověku českého přiléhají literárně dějepisné stati pražského ředitele gymnasijního **Karla Tieftrunka** (1829—1897). Hlavní jeho zájem tíhl k období Ferdinanda I., jak ukazuje jeho vydání »Historie české« Pavla Skály ze Zhoře (1865—1870) i některé jeho studie v ČČM. Velmi cenný příspěvek k dějinám našeho obrození podal na základě původních pramenů v *Dějínách Matice české* (1881). Největšího rozšíření z Tieftrunkových prací došla jeho vlastní školní příručka *Historie literatury české* (1874 a častěji).

Různé zmíněné monografie i příspěvky životopisné se omezovaly zpravidla na suché snášení materiálu, kdežto

psychologický výklad osobnosti spisovatelovy a malbu jeho doby zanedbávaly. Výjimkou byl životopis Jungmannův, jímž vrcholí činnost

Václava Zeleného (1825—1875), posléze ředitele malostranského gymnasia v Praze, vynikajícího organisátora školského i veřejného. Kromě dějepisných studií, jejichž výsledkem byly vynikající překlady Macaulayových »Dějiny anglických« (1861) a Bogdanovičových »Dějiny války vlastenecké« (1874), pracoval soustavně o životopise Kollárově, jehož však nevydal, o poznání Havlíčkova života a činnosti, čehož výsledkem bylo důkladné vydání nepolitických spisů Havlíčkových. Dokonalé umění biografické, neomezující se jen na pramenné zjištění faktů, nýbrž postupující k vědeckému zařazení jich do rámce dobového, projevil klasickým *Životem Josefa Jungmanna* (1873 a 1881).

Za pomůcky literárně dějepisných studií sloužila pro dobu starší vydání staročeských památek. Vydávání staročeských památek organisováno bylo »Maticí českou« ve sbírce *Památky staré literatury české* (od 1876 10 sv.), kdež nejlepší jsou edice Jirečkovy a Gebauerovy. Reprodukují nejen přesně a jednotně text, nýbrž jsou opatřeny také náležitými úvody literárně dějepisnými, částečně i glosáři a poznámkami. Soustavně se věnoval vydavatelsví staročeských památek i novočeské epistolografie

Adolf Patera (1836—1912), knihovník Českého musea. Jeho obsáhlejší vydání jsou vydání »Hradeckého rukopisu« (1881), »Svatovítského rukopisu« (1886), »Žaltáře Klementinského« (1890) a »Poděbradského« (1899), jmenovitě pak »Zbytků románových Alexandreid« (1881, spolu s M. Hattalou). Jeho cenný rozbor podvržených glos v »Mater Verborum« (ČČM 1877) přispěl mimoděk nemálo k posouzení Hankovy dílny padělatelské.

Dějepis a dějezpyt v 60. a 70. letech.

Dějepisectví české až do smrti Palackého r. 1876 žilo skoro vesměs z jeho podnětů a z jeho ideí; ano i tam, kde se ozval odpor proti Palackého koncepci českého dějinného vývoje, hlásil se jako úmyslný protiklad k ideím patriarchovým, které všeobecně považovány byly za východisko samozřejmé.

Spolehlivá a podrobná historická práce se opírala o řadu znamenitých podniků vydavatelských, které předváděly

české prameny historické vždy s větší přesností ediční. Střediskem těchto a podobných prací byl kromě archivu města Prahy hlavně r. 1862 založený archiv zemský. Předním orgánem historické práce české v této době zůstával »Časopis Českého Musea«, vedle něho od r. 1869 moravský vlastivědný »Časopis Matice Moravské«, z revuí »Osvěta«.

Palackého největším spolupracovníkem a následovníkem, doplňovatelem a protichůdcem byl

Václav Vladivoj Tomek (1818—1905). Narodil se r. 1818 v Hradci Král., studoval gymnasium v rodišti a v Praze, nato fakultu právnickou v Praze. Vychovatelství v rodině Palackého sblížilo ho s Palackým, který jej od r. 1843 učinil svým honorovaným spolupracovníkem; r. 1845 se stal sekretářem Matice české, r. 1850 mimořádným profesorem rakouského dějepisu na pražské universitě. Byv roku 1860 jmenován řádným profesorem svého oboru, zastával svůj úřad do r. 1888, kdy odešel na odpočinek; zemřel r. 1905.

K vlastnímu velkému životnímu dílu se dostal Tomek až v 50. letech; před tím se věnoval některým pracím populárním, monografickým a vypracování dějepisu rakouského. Jeho *Děje mocnářství rakouského* (1845, nové školské zpracování z r. 1851) se staly po celém Rakousku v četných překladech učebnicí; širší a vědecktější základ má Tomkova *Příruční kniha dějepisu rakouského* z r. 1858, vzešlá z výkladů universitních a sahající do roku 1526, kterouž r. 1888 doplnil *Novějším dějepisem rakouským*, jdoucím do r. 1860; zásady, jimiž se spravoval při výkladu dějepisu rakouského, Tomek vyložil v stati *O synchronické metodě při dějepise rakouském* v ČČM. 1854. Veškeré tyto příručky vynikají bohatostí a úplností látky, jasným a přehledným výkladem, výborným rozdělením, přísnou věcností a lidovým, průzračným slohem. Historickou svou slávu založil Tomek *Ději university pražské* (1849, jdou do r. 1436, druhý díl nevyšel; zato stručnější německé zpracování *Geschichte der Prager Universität* z téhož roku sahá až do r. 1848); dílo to založeno na hojných pramelech, na podrobném, místy i theologickém studiu hnutí husitského; přes pevně vytčené stanovisko ideové zachovává Tomek i tu krajní objektivnost nezúčastněného, takřka epického vypravovatele velikých dějů. Z pozdějších monografií Tomkových vznikl *Jan Žižka* (1879) ze soustavné přípravy k IV. dílu »Dějepisu města Prahy« a

ustavil proti Palackému obraz Žižkův jako obezřetného národního politika.

Veškeré tyto práce byly spíše průvodním zaměstnáním vedle hlavního díla dlouhého života Tomkova, vyličení dějin královského hlavního města Prahy, které jsou v některých částech dějinami celého národa. *Dějepis města Prahy* počal vycházeti r. 1855 a byl rozvržen na 6 knih, jež měly sahati až do současnosti; ale rámeček překročen a dílo dovedeno jen do roku 1609 (úhrnem 12 svazků v letech 1855—1901). Dílo opřeno jest o podrobné studie místopisné, jejichž úhrn Tomek předvedl literárně v *Základech starého místopisu Pražského* (1866—1875 ve 3 d.). »Dějepis města Prahy« měl předváděti hlavně společenskou, hospodářskou, správní, náboženskou a kulturní historii města Prahy, ale, počínajíc knihou III. (v 5 sv. o letech 1348—1436), stal se historií celého národa, jmenovitě v době válek husitských. Tomek snesl a zpracoval obrovský materiál, jda všude do detailů, objímaných stejnou láskou, jakou věnoval hlavním událostem.

»Dějepisem města Prahy« se postavil Tomek po bok Palackého. Tomek v nejedné věci měl výhody před Palackým; jeho právnická průprava, jeho střízlivě zdrženlivý úsudek, jeho větší přesnost v zkoumání a užívání pramenů daly mu spolehlivou jistotu, již vždy neměl širší a geniálnější duch Palackého, náchylného silně k filosofické spekulaci o dějinách. Tato střízlivá a suchá rozumovost zavedla Tomka v základním soudu o českých dějinách k bludu, jenž se mohl státi nebezpečenstvím; Tomek odsoudil náboženské hnutí české i v nejlepších jeho představitelích, pokud šlo proti autoritě, ani se nerozpakoval schvalovati násilné prostředky, jimiž církve a stát znovu vymáhaly svá domnělá práva. Takto stanul, a to nejen jako dějepisec, nýbrž i jako politik, na stanovisku Palackému protichůdném a liberálním názorům doby nepřátelském. Spisovatelské umění Tomkovo se krylo s jeho lidskou a vědeckou osobností. V. V. Tomek byl vždy přísně věcným a studeně neosobním epikem zevních faktů; se střízlivým klidem a jadrnou věcností konstatuje a vypravuje; ani důvěrnější povahokresba ani obsáhlejší malba dobová nepřerušily volného toku jeho vypravování; ani umělá stavba periody, ani výrazný obraz slohový neprozradily, že V. V. Tomek, vychovaný v studiu právním, má také zájem o slovesné umění svých děl.

Vzdával-li se V. V. Tomek vždy rozhodněji evropského

stanoviska při podávání českých dějin, značil směr opačný jeho dlouholetý kolega universitní

Antonín Gindely (1829—1892), od r. 1862 první ředitel a organisátor archivu zemského a profesor pražské university. Gindely, rodák pražský, syn německého otce a české matky, kolísal vždy mezi českou a německou národností a psal více německy než česky; zůstával věren německému prostředí vědeckému a cítil se Rakušanem s českými sympatiemi — jako typický politický dějepisec neskrýval těchto tendencí ani ve svém díle. Naše dějiny, z nichž jej výhradně zajímal novověk, pojímal za svéráznou součástku dějin světových, a proto se snažil vyzpytovat dějové zákony obecné historie i v české minulosti a nikde nezdůrazňoval domácí tendence. V české reformaci, jmenovitě v Jednotě bratrské, k jejímuž prostudování položil široké pramenné základy, viděl zjev zvláště důležitý a věnoval tudíž studiu náboženských českých poměrů v XV.—XVII. věku, ke kterému přistupoval nejen historicky, ale i theologicky vyzbrojen, nejlepší síly. Jeho díla jsou troskami velikých dvou plánů. Z českomoravských dějin v době reformace napsal *Geschichte der Böhmischen Brüder* (1857—1858 ve 2 sv.) a jako samostatný třetí díl *Geschichte der Ertheilung des böhmischen Majestätsbriefes* (1858) a vzácné drobnější příspěvky k poznání Jednoty; z nich česky pouze *Životopis Jana Blahoslava* (1856 v ČCM.) a *Dekrety Jednoty Bratrské* (1865). Z událostí třicetileté války *Dějiny českého povstání* (1869—1880 ve 4 dílech, česky a německy). V letech 1860—1871 vydal řadu učebnic obecného dějepisu pro různé stupně středních škol, které byly překládány do češtiny.

Přímo na tradici Palackého navázal jeho první životopisec

Josef Kalousek (1838—1915), od r. 1871 docent, v letech 1882—1908 profesor českých dějin na pražské universitě. Kalouskovy historické práce jsou vesměs podloženy jeho vlastenecky-politickým přesvědčením ze školy Palackého a Riegrovy a jeho idealistickým a výchovným pojetím dějin. Vedle edičních prací — nad jiné vynikají *Řády selské a instrukce hospodářské* (1905—1910, 4 sv. a dodatek r. 1913), skvělý to materiál o selském stavu v Čechách — vydal Kalousek dva důležité, ba základní spisy právně historické *České státní právo* (1871 a 1892) a *O staročeském právě dědickém* (1894); pak vzorný spis populární *Karel*

IV., *Otec vlasti* (1878). Věrným následovníkem a strážcem odkazu Palackého se osvědčil Kalousek, vydav k Palackého »Dějínám« *Historickou mapu Čech XVI. století* (1874), připraviv k novému vydání a opatřiv životopisem v l. 1876—1878 »Dějiny«, posléze napsav pro »Památník Palackého« studii *O vůdčích myšlenkách v historickém díle Fr. Palackého*.

Živý ruch historický zavládl od 50. let také na Moravě. Mohutný náběh k soustavným dějinám Moravy učinil

Beda Dudík (1815—1890), benediktin rajhradský, od r. 1855 zemský historiograf moravský. Jal se vydávati na obrovských základech založené *Mährens allgemeine Geschichte* (1860—1888 ve 12 sv.; v čes. překl. sluje *Dějiny Moravy*, 1870—1884), jež dospěly však pouze r. 1350 a nedovedly ohromného, s velkou učeností sebraného materiálu ovládnouti.

Mezi Moravany, již se polemicky s Dudíkem střetli, nej-přednější byl

Vincenc Brandl (1834—1901), od r. 1861 zemský archivář moravský. Vydal několik důležitých památek právních a velmi cennou knihu pomocně historickou a filologickou, *Glossarium illustrans bohemico-moravicae historiae fontes* (1876). Méně šťastny jsou tři Brandlovy práce literárně historické, životopisy *Josefa Dobrovského* (1883), *Pavla Josefa Šafaříka* (1887) a *Karla Jaromíra Erbena* (1887).

Tvůrcem vědeckého dějepisu slezského jest buditel a organisátor **Vincenc Prasek** (1843—1912), profesor gymnasia v Olomouci. Vědecké počátky jeho byly kritické a filologické (*Čestina na Opavsku*, 1877). R. 1888 přistoupil k vydávání *Vlastivědy slezské*, která ve 4 sv. obsáhla podání lidu slezského, historický místopis i dějiny Opavska i Těšínska.

Většina uvedených dějepisců se zabývala mimochodem také vydáváním pramenů českých; během času však se ukázala potřeba, věnovati se výhradně a soustavně pomocným vědám historickým a podle vzorů cizích vzdělávati v nich i dorost universitní. Dvojí ten úkol prováděl celým svým životem

Josef Emler (1836—1899), od r. 1870 jako nástupce Erbenův archivář města Prahy, od r. 1879 mimořádný, od r. 1887 řádný profesor pomocných věd na pražské universitě a v letech 1871—1890 redaktor ČČM. Vedle velkých edicí »Pramenů dějin českých« a dokončení Erbenových »Regest« vydal

Emler ještě *Pozůstatky desk zemských* (1870 a 1872, 10 sv.), důležitých to latinských památek středověkého života církevního, pak *Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými* (1881) a některé listáře a nekrologia klášterní.

František Dvorský (1839—1907), od r. 1863 spolupracovník, od r. 1892 nástupce Gindelyho v zemském archivu, vydal rázovité listáře českých šlechtičen *Staré písemné památky žen a dcer českých* (1869), *Zuzana Černínová z Harasova* (1886), *Mateř a dcera Zuzany Černínové* (1890).

Studium dějin právních, jehož se Palacký dotkl jen mimochodem, založil u nás

Hermenegild Jireček, rytíř ze Samokova (1827—1909), rodnák vysokomýtský a dlouholetý odb. přednosta ve vídeňském ministerstvu vyučování. Bratr Josefa Jirečka, zasloužilého i v politické historii pracemi edičními, vydal s ním ne jeden spis společně. Věnoval se studiu staročeského práva se stálým srovnávacím zřetelem k právním poměrům staroslovanským. Chtěl dovoditi zásadní různost práva staroslovanského a starogermánského a najíti v staroslovanském právu slovanskou duši národní; o tom svědčí vedle několika edicí velké všeobecné dílo *Slovanské právo v Čechách a na Moravě* (1863 a 1864 ve 2 dílech, r. 1872 pak I. sv. III. dílu v celku sahaly do XIV. stol.).

Tomáš Bílek (1819—1903), ředitel akad. gymnasia v Praze, zpracoval značný původní historický materiál ze XVII. věku; vědeckou cenu mají jeho *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618* (1882 a 1883 ve 2 sv.) a *Dějiny Tovařystva Ježíšova v zemích království Českého* (1896).

Zvláštní záliba byla věnována historickému místopisu. Několikrát byl učiněn pokus shrnouti veškerou místopisnou látku do díla jednoho, při čemž pravidelně volen rámeček abecedního slovníku, posléze r. 1895 V. Kotyškou. Historickou část *Úplného místopisného slovníka království Českého* od V. Kotyšky zpracoval (1909) klasický mistr historické topografie české

August Sedláček (1843—1926), rodnák z Mladé Vožice, dlouholetý gymnasijský profesor v Táboře, posléze archivář písecký. Několik místních monografií bylo takřka průpravným cvičením před monumentálním dílem Sedláčkova života, jímž jsou *Hrady, zámky a tvrze království Českého* (1882—1927 v 15 sv.). Sedláčkovu dílo chce obsáhnouti dějiny všech opevněných míst českých, ať dochovaných, ať zmizelých, chce jim předeslati důkladný popis, sepnouti je

s historií šlechtických rodů, ale zařaditi též do dějů celého panství, často i orámovati arabeskami kulturními, místními pověstmi atd.; snesl si úžasně rozlehlý materiál sám a podrobil jej střízlivé a osvícené kritice. Širokou všestranností, živým zájmem o opravdové vzkříšení minulého bytu národního, epickou důrazností a jasností působí »Hrady, zámky a tvrze«, jež účelně doplňuje *Místopisný slovník historický království Českého* (1908), monumentálně a posunují tichého a soustředěného Aug. Sedláčka mezi přední české badatele historické. Nepřehledné množství Sedláčkových článků rodopisných přinesl »Ottův Slovník naučný«. Nejpěknější z heraldických a rodových pověstí vydal jako *Sbírku pověstí historických lidu českého v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* (1894). Znamenitým příspěvkem k dějinám jazyka jest *Snůška starých jmen řek, potoků, hor a lesů* (1920).

Karel Vladislav Zap (1812—1871), úředník ve Lvově, později profesor v Praze. Popularitu Zachovu založila jeho *Českomoravská kronika* (1862—1872 ve 3 dílech, jdoucích do r. 1526, nové vydání 1906), kde lidově a prostě s živou výmluvností a zábavnou barvitostí, užívaje starých naivních kronik i nových dějepisných výzkumů v duchu vlasteneckém a svobodomyslném, ovšem bez kritiky, předváděl celý obsah minulosti české; v době rozkvětu mladočeského liberalismu mocně působilo Zapovo vřelé vypsání husitství, vydané (1868) ve zvláštním výňatku.

Doba zápasu snah národně výchovných se západnickým umělectvím.

(1879—1894.)

Povaha doby. Veřejné poměry let 80. poskytují obraz vnějšího uklidnění, jež je provázeno rozkvětem hmotným i kulturním.

Teprve na počátku nového desetiletí ozval se nebývalý vzruch politický. Jeho nositelem se stávají mladočeši, jimž volby do sněmu a do říšské rady r. 1889 a 1891 přinášejí mohutné vítězství, přivoděné neblahým pokusem staročechů o smír s Němci v t. zv. punktacích. Mladočeši, kteří již za předchozího období dodávali rázu českému životu kulturnímu, byli radikálními liberály, zastávali neústupně

hlavně v otázce jazykové důsledný nacionalismus, ale chopili se při svém opozičním zápasu s velkou rozhodností programu státoprávního, jehož si ve svých raných fázích valně nevážili. V radikalismu se setkávali s mládeží, která se klonila spíše k socialismu, a to mnohdy krajního křídla marxistického, volala po všeobecném právu hlasovacím, domáhala se vydatných sociálních reforem, hlavně ve prospěch dělnictva a žen. Výrazem tohoto spojení radikalismu politického a radikalismu sociálního, vycházejícího z řad dělnických, byla Omladina, která jako myšlenkové hnutí zachvacovala celou mládež: ideové rozvití a prohloubení jejích zásad spadá však do začátků období následujícího.

Vůdčí politické myšlenky této doby pronikaly vydatně do písemnictví krásného: zaznívá v něm stejně rozhodně nacionalismus jako státoprávní nadšení se svými kořeny historickými, takže kult národního jazyka a samostatného státu českého utváří pravý obsah češství sice obranného, ale velmi sebevědomého, jak o tom mluví především tendenční poesie Sv. Čecha. Ač vlastními nositeli literatury stejně jako politiky jsou příslušníci měšťanské třídy, přece se spisovatelé rozpomínají na selské kořeny svého rodu a opěvují, s J. V. Sládkem v čele, českého zemědělce jako nejzdravější a nejbezpečnější jádro národa. Současně pak vítají spisovatelé jako »hrdinu budoucnosti« dělnického proletáře v jeho zápase o ochranu, právo i moc. U všech vůdčích literárních mluvčích této doby, u Nerudy jako u Sládka, u Sv. Čecha jako u Jar. Vrchlického shledáváme živé projevy sympatií se sociálními požadavky dělnickými; mnozí básníci, jako Sv. Čech neb J. V. Sládek je klidně smiřují s apoteosou zemědělce, která pouze u Jos. Holečka ústí do filosofie selství.

Měrou vydatnější než kdykoliv předtím česká politika projevuje zájem o otázky zahraniční. České sympatie náležejí především francouzsko-ruské dohodě r. 1891, neboť k oběma spojencům, k francouzské republice od počátku let 70. a k carství ruskému od dob obrozených, se upínaly naděje národa, čemuž nasvědčuje také orientace literární. Důvěra v Rusko se stupňovala válečnou i politickou pomocí, kterou v l. 70. poskytlo osvobozujícím se slovanským národům na Balkáně. Tajně, ale horoucně očekávali Čechové a zvláště Slováci, od Maďarů kruté utiskování, že v hrozícím evropském konfliktu se ruské zbraně postaví za národně politickou nezávislost jejich zemí. Sv. Čech

i Jos. Holeček se ukázali nejvýznačnějšími mluvčími těchto směrů, jmenovitě také politických nadějí rusofilských; Holeček a vedle něho též Eliška Krásnohorská upírali svůj politicko-básnický zřetel také k slovanskému jihu, snažíce se vychovávat vlastní národ tamním ideálem branného junáctví.

Z neslovanských států, mimo Francii, sledována sympaticky hlavně Severoamerická unie jako zosobnění nejdůslednější demokracie politické; nejenom početná tamní emigrace, ale i dočasní čeští hosté v Americe, básník Sládek a publicista Vojta Náprstek, živili horlivě tento obdiv.

Vlastním nositelem veřejného života politického i kulturního v Čechách let 80. je bohatnoucí třída měšťanská, rozmnožovaná a omlazovaná stále přílivem nových sil z rolnictva i dělnictva; k ní se názorem a citěním hlásí také příslušníci inteligence učitelské a úřednické. Veškeré umění a s ním i písemnictví se stává výrazem životního blahobytu a kulturního požitkářství, což přináší jednak úbytek mravní, jednak sklon k dekoraci na úkor živlu konstruktivního. Vůbec reprezentanční okázalost převažuje v uměleckých projevech niternou nutnost tvorby, jak tomu svědčí celý ráz slovesnosti lumírovské. S tím ruku v ruce kráčí světoobčanská snaha měřiti se s pokročilejší uměleckou Evropou a doháněti ji stůj co stůj, druhdy bez ohledu na vývojové podmínky domácí.

Postupně se však sociální struktura českého života změnila pronikáním lidových vrstev zemědělských i dělnických do měšťanské třídy vzdělanecké; jako v politice vítali to spisovatelé i v kultuře. Souvisle s tím ustupoval dotud převládající liberalismus sociálnějším názorům o ochraně pracovních sil, o zaměstnavatelových povinnostech k dělníkům. Spolupůsobily k tomu nejen socialistické nauky západní, snahy křesťansko sociální, podporované autoritou samého papeže Lva XIII., ale i domácí tradice uchovávaná ve stavu selském a snad také vzpomínky na křesťansky demokratickou praxi v české reformaci. V dílech Sv. Čecha, Antala Staška, Jos. Holečka, Ter. Novákové jsou dílem napověděny, dílem podrobně analysovány tyto sociální ochranné a obnovené tendence lidového života českého.

Myšlenkově prožívala Evropa v devátém desetiletí stupňující se rozmach přírodních věd, plně důvěřujících postupu induktivnímu i metodě experimentální a přenášela také do nauk duchových zásady zkoumání přírodovědeckého.

Biologická nauka Darwinova, vrcholící »evoluční« zásadou o stálé proměně tvarů a nepřetržitém vývoji tvorstva, provázeném bojem o život a přizpůsobováním prostředí, stala se obecným majetkem vzdělců i polovzdělců, až nabyla pochybné podoby laického náboženství. Důmyslnými a upřílišenými výklady Tainovými o plemeni a prostředí byla vnesena i do filosofie dějin, kterou se jala tato doba nannoze nahrazovati sociologií, naukou o zákonech společenského života. Chvillemi se zmocňovala ducha až optimistická víra, že vědecké poznání pronikne všemi záhadami světa mechanického i myšlenkového, a z toho temenil naukový osobitý titanismus. Jindy však klesali i sami myšlenkoví vůdcové do teskné resignace, že poslední záhady zůstanou vždy záhadami, že věda s filosofií nemůže nahraditi náboženství ani působiti dosti vydatně na mravnost veřejnou, a s nimi se pak oddávaly zástupy vzdělců chmurné náladě pesimistické, popírající život a toužící po nebytí.

Odras všech těchto směrů a nauk se shledává také na půdě české, a to též v dílech básníků a spisovatelů. Povědečtění poesie, jaké v mužných svých letech zahájil Neruda, i románu, o něž usiloval Arbes, pokračovalo. Myšlenka evoluční inspirovala mocně Vrchlického a jeho školu v hugovské koncepci »legendy věků« neb »zlomků epopoje«, kde básníkovi připadá úkol dokládati vzestup civilizace k svobodomyšlnosti, k demokracii, k humanitě. Tato optimistická koncepce nezůstávala však beze stínů; krutá bezohlednost boje o život, neschopnost ducha porozuměti posledním záhadám, poznání, že svrchovanost intelektu nezaručuje zdokonalení mravní u jednotlivců i mezi národy, věšely se jako závaží na mysli básnické: vyznal se z toho Vrchlický v obou knihách inspirace vědecké, »Sfinx« i »Dědictví Tantalovo«, netajil se tím Sv. Čech v nejzávažnějších projevech myšlenkových od »Adamitů« po »Modlitby k Neznámému«, až na dno tím byl proniknut Zeyer, než — svorně se Sládkem — zakotvil v náboženství zřejmě křesťanské ražby. Celkem jeví české myšlení let 80. ráz eklekticismu, vybírajícího si podněty a názory z okruhů různých, nannoze protilehlých.

Tradiční poměry české způsobovaly, že se většina vzdělanstva se zálibou a radostí oddávala studiu historie; také jazykověda a národopis se stále těšily přízni obecné. Studium to se dělo způsobem exaktnějším, opouštělo úzké hranice domácí a užívalo metody srovnávací; mělo i nadále

silný vliv na krásné písemnictví a podporovalo národ v jeho uvědomění i zápase politickém. Jen zvolna se vy-
zouvala česká věda z područí německého a názorově i me-
todicky se orientovala ve světě románském a anglosaském,
řidčeji i slovanském.

Obrat nastal, když r. 1882 byla universita Karlo-Fer-
dinandova rozdělena na vysokou školu českou a německou;
brzy se přihlásil na vysokém učení českém nový myšlen-
kový ruch, který se projevil také čilejší činností praktic-
kou ve veřejnosti, úsilím o naukově kritickou revui, vy-
budováním nové encyklopedie, »Ottova Slovníka naučné-
ho«. Velký vědecký spor o pravost Rukopisů Královédvor-
ského a Zelenohorského rozvrstvil na ní konservativní
směr starší od kritické a revisionistické školy realistické,
zahajuje již nové období českého vývoje vědeckého. K če-
ské universitě se přidružila sice celá síť škol vyšších a střed-
ních, které založil a vydržoval rakouský stát, ale mnohé
vrcholné ústavy vzdělanosti národní, na př. Museum krá-
lovství českého, zůstávaly omezeny na soukromou dobro-
činnost ušlechtilých mecenášů. Z nich architekt Josef
Hlávka položil hmotný základ k »České akademii císaře
Františka Josefa I. pro vědy, slovesnost a umění«; vedle
filosofie a práva sdružovala s naukami duchovými i pří-
rodnými také všechna umění, literaturu, výtvarnictví,
hudbu.

Úspěšněji než ve vědách představoval český národ svou
vysokou úroveň kulturní tvorbou uměleckou. Od znovu-
otevření krásné renesanční budovy Národního divadla na
vltavském nábřeží v Praze dne 18. listopadu 1883, kam
čeští umělci výtvarní snesli skvělé důkazy svého konstruk-
tivního i dekorativního mistrovství, považovali všichni Če-
chové svou »zlatou kapličku« za chrám znovuzrození. Od-
tud i z koncertních síní, zvláště nového pražského Rudol-
fina, vedeného dvojjazyčně, zaznívala Smetanova a Dvo-
řákova hudba, která vítězně dobývala světa; tam proká-
zali své mladé mistrovství výtvarní umělci malíř Brožík
a sochař Myslbek, kterým se rovněž dostalo uznání evrop-
ského.

Príznačný pro toto období kulturního života českého jest
pražský centralismus, patrný hlavně v literatuře. Ozvou-li
se z některých měst moravských, jako z Olomouce neb Vel.
Meziříčí prostřednictvím tamějších orgánů hlasy kritické,

jsou odmítány z Prahy velkopansky; opovrživě se proto »pražské básnictví« staví proti »moravské kritice«; také první počiny kritického realismu vědeckého se přijímají s podobnou nedůvěrou. Podceňuje se význam soutěže ve vzdělanosti a potřeba korektivu pro jednostranné ústředí, příliš snadno ustrnující v samolibosti a v autoritářství. I to zvyšuje umělý a odvozený ráz slovesné kultury české let 80., které při veškerém bohatství myšlenkovém a při vši okázalé skvělosti formální chybí dokonalá životnost.

Cizí vzory a učitelé české literatury let 80. Třetí čtvrtinu XIX. stol. ovládá v literaturách evropských umění realistické a naturalistické; doprovází je stálý zájem o sociální a mravní problematiku přítomnosti. Vzdálenější ozvuky těchto literárních směrů se přihlašují u nás ojedinele již v období Nerudově a Hálkově, ale jejich plný vliv se projevil až v l. 90., opět opožděně, a to stejnoměrně z Francie i z Ruska. Avšak doba »Ruchu« a »Lumíra« se přimyká k jiným směrům písemnictví evropského, zvláště k básnické novoromantice, která naplňuje romantické látky názory novodobými a vyjadřuje tradičními formami básnickými city i dojmy věku positivistického; také zde proniká eklektický a synkretistický sklon, charakteristický pro myšlenkový obzor svobodomyšlného a demokratického Čecha z druhé poloviny věku XIX.

Exotismus a historismus doby romantické potrvál v básnictví stol. XIX., ba stupňoval se u pozdějších básníků, kteří se láskyplně noří do studia vzdálených krajů, národů, mravní a dějinné minulosti. Jest dlouhá řada básníků, kteří takovým novoromantickým exotismem a historismem doprovázeli současný rozvoj umění realistického, hlavně románového: ve Francii vedle V. Huga i Alfr. de Vigny, Gautier a celá škola »Parnassu« s Lecontem de Lisle v čele; v Anglii Tennyson, Browning, Swinburne; v Německu mnichovská škola kolem Geibela a velký švýcarský básník C. F. Meyer; v Itálii moderní obnovitel antických rytmů G. Carducci a j. Těsně příbuzné s těmito veršovanými díly historisujícího a exotického novoromantisnu jsou historické romány, v nichž nově a osobitě vzklíčila setba Waltera Scotta. Ale jen v jemných rukách vědecky vyzbrojených a umělecky vybroušených mistrů, Angličanů Disraeliho a Kingsleye, Francouze Flauberta, Švýcara C. F. Meyera, Rusa Tolstého, Dána Jacobsena, stal se historický román nejen názornou evokací dávných věků a mravů, ale i psy-

chologicky pronikavou analysou ideí a citů velkých minulých typů uprostřed celku společenského.

Slovesné toto umění se liší podstatně od básnictví romantického. Jest v něm především patrna snaha o věcnost a předmětnost, vrcholící úsilím G. Flauberta a Leconta de Lisle, aby osobnost básníka nadobro zmizela za dílem a za dobou, kterou spisovatel zpodobuje; nauková výzbroj má posilovati tuto objektivitu. Přitom jest však vývoj dějinný chápán jako postupné ztělesňování evoluce lidstva k svobodné myšlence a k humanitě, k demokracii. Takto historismus romantických kořenů byl smíšen s liberalismem a demokratičností, ale i s evolucionismem čistě novověkým, v němž se vzhlížela společnost měšťanská a jejíž byli i duchové socialisticky smýšlející ochotni převzítí s nepatrnými obměnami.

I vnikal novodobý duch jakoby mimoděk do poesie i prózy novoromantické. Projevoval se též smyslem pro věrné zpodobování drobného, na pohled všedního detailu, oddanou pozorností pro svět ponížených a odstrčených lidí, důvěrným porozuměním patologií života fyzického i duševního: realismus doléhal se všech stran i na ty spisovatele, kteří se mu bránili a jej odsuzovali.

V lyrice se pak ukazovalo, kterak se smyslové vnímání, nervové rozechvění, citové vzrušení staly složitými a jaké nové jemnosti nabyly. Zvláště ve Francii odhalil rafinovaný virtuos lyrického výrazu Baudelaire smutek marné rozkoše spolu se záchvěvy hnusu a s vášnivou touhou po smrti. Snad žádný z básníků francouzských nepůsobil na vývoj světové lyriky v XIX. stol. do té míry jako Baudelaire; strhoval podobně jako v předchozích třech generacích Byron. Vrchlický přijal plodné podněty jak od Baudelaira, tak od Leconta de Lisle a Gautiera; projevil však i porozumění pro to, jak u Coppéea vniká do poesie genrové pozorování malého světa a u Sullyho Prudhomme hluboký stesk filosofické meditace. Toto pofrancouzštění české lyriky Jar. Vrchlickým, s jakým se zdaleka nemohlo měřiti Sládkovo úsilí zúrodniti českou poesii proudy anglickými a americkými, mělo při lumírovské romanisaci větší význam než dodatečné navázání Vrchlického na poesii vlášskou.

Všecky tyto tak různé básníky spojoval pečlivý kult formy, obrazově bohaté, v rýmech i ve verších vybroušené. Co nejpravidelnější uzavřená forma u nich se opírala zhu-

sta o tradici, někdy historicky odlehlou: Dantova tercina, Petrarcův sonet, Villonova balada, ale i ghazel starých perských básníků byly kříšeny k novému životu. Často se nedostávalo dosti jemného smyslu pro organickou jednotu formy a obsahu; k zdobnému veršovému a strofickému útvaru sahalí básníci jako k čemusi hotovému; kult formy se posléze zvrhal v pouhý virtuosní formalismus. Také česká škola lumírovská (a s ní někteří předáci »Ruchu«) trpěla tímto samoučelným formalismem neméně než myšlenkovou eklektičností, ale na vrcholech svého tvoření našli jak Sládek a Vrchlický v lyrice, tak Sv. Čech a Zeyer v epice dokonalou shodu životní náplně i básnického výrazu.

Povaha krásného písemnictví v období »Ruchu« a »Lumíra«. Nedlouho po předčasné smrti Hádkově se ujímá vedení v literatuře nové pokolení, které vtiskuje českému písemnictví ráz až do 90. l; podle obou vůdčích básníků, z nichž každý znamená zvláštní směr, jmenujeme generaci tu, shromážděnou organizačně kolem almanachu »Ruch« a časopisu »Lumír«, pokolením Sv. Čecha a Jar. Vrchlického. Již duševní a literární vývoj generace Hádkovy a Nerudovy řízen byl přímo dramaticky dvěma protilehlými principy, jejichž polarita, spor a konečně vzájemné vyrovnání znamená vlastní ideové drama také pro generaci následující. Principy těmi jsou jednak literární kosmopolitismus, jednak směr vlastenecko-tradiční.

Na jedné straně stojí t. zv. škola národní: přiklání se literárními náměty a látkami k rodné půdě, k domácí tradici a k vlastenecké minulosti, má živý zájem o veřejné boje i kulturní snahy národů slovanských, běže podněty z politického života národního. Kdežto Hálek a Neruda srostli s počátky mladočeského hnutí, souviseli nyní zástupci národní školy s jeho největším rozmachem v 70. a 80. l. Ve svých snahách jazykových, panslavistických, historicky tradicionalistických se setkávali vlastenecko-národní básníci se svými předchůdci doby buditelsko-romantické.

Jiní z této skupiny přilnuli po stopách Čelakovského a Erbena a za uměleckého přispění Nerudova těsně k písni a k baladě lidové, na př. J. V. Sládek, L. Quis a F. S. Procházka. S nimi co nejužší souvisí novelisté, kteří připravovali půdu slovesnému realismu podrobným studiem lido-

vého života; v tomto smyslu se osvědčili v zralých svých dílech oba psychologové selské duše, Jos. Holeček a Ter. Nováková, věrnými vyznavači zásad školy »Ruchu«, k níž organizačně nenáleželi.

Jiná větev t. zv. národní školy se přiklonila k vlasteneckým dějinám, pokračujíc tím vlastně na dráze započaté V. Kl. Klicperou a J. K. Tylem. Již historičtí vypravěči doby Nerudovy vynikli úctou k době husitské, bratrské a pobělohorské a ta se postupně zvyšovala hlubším vědeckým poznáním těchto období, svobodomyšlnějším názorem na dějiny, až v osobě V. Beneše Třebízského kult ten došel vrcholu. K studiu národních dějin politických přistupovalo i poznání naší minulosti kulturní a tak obohacovala a prohlubovala se česká novelistika dějepisná také v tomto směru a dospěla až k evokacím minulosti, věrným až do detailů; Al. Jirásek a Z. Winter vyvrcholuji tento směr. Také tato skupina historických novelistů dospěla naznačenou cestou v bezprostřední blízkost realismu.

Škola kosmopolitická byla protiváhou k skupině básníků národních. Kosmopolitismus nebyl v českém písemnictví novinkou; již K. H. Máchu uvedl jej k nám poeticky, V. B. Nebeský a K. Sabina teoreticky, Jan Neruda a V. Hálek vstoupili do literatury hlučně pod jeho praporem. Ale u všech těchto spisovatelů byl kosmopolitismus takřka průchodním stadiem k rázovitému umění národnímu; nyní však od převažující J. Vrchlického a Jul. Zeyera v naší poesii se stalo světoobčanství uvědoměným směrem veliké skupiny literární. V ohledu látkovém byly nyní veškeré doby, země, národy a kultury stejně vítány, ač byly s nestejným zdarem zpracovány; slohově saháno k formám běžným v evropských literaturách od doby klasické a romantické; ideově čerpány podněty z nejrůznějších soustav myšlenkových, z nejrozmanitějších škol filosofických, z protilehlých názorů náboženských i vědeckých.

Zvláštního významu nabyl básnický kosmopolitismus v národní vzdělanosti tím, že prováděl důsledně duchovní odněmčení. Jar. Vrchlický sblížil ducha českého opět s uměleckou vzdělaností francouzskou a vlašskou, J. V. Sládek uváděl k nám soustavněji písemnictví anglické; Jul. Zeyer se motivicky důsledně vyhýbal oblasti německé. Krok tento neměl pouze dosah národní; osvobozoval duchovně od nadvlády souseda a nepřítel, politicky potíraného, a značil i důležitý obrat umělecký. Básnictví české

nabylo teprve nyní plnosti, názornosti i šíře; spříznilo se s uměním výtvarným, které je mocně inspirovalo; místo dosavadního postupu subjektivně improvisačního nastoupila uvědomělá práce umělecká, snažící se o výtvary co nejobjektivnější.

Český kosmopolitismus poetický přimkl se rozhodně k básnické novoromantice, neměl však porozumění pro literární realismus, ba ozval se později důrazně proti naturalismu. Hověl hojnou měrou básnickému formalismu a přispěl neobyčejně k zdokonalení a obohacení české poetické řeči, veršové techniky, obrazové zásoby, tvarové rozmanitosti; přitom nejednou trpěla jazyková ryzost, zvláště když mluva knižní pozbyla nadobro souvislosti s živým jazykem lidovým. Básnická řeč lumírovců, která po str. metrické ustrnuje téměř na metru trochejském a jmenovitě jambickém, hromadí synonyma a výrazy opisné a zabývá tak slovo významové i intonační samostatnosti; hlavní důraz klade na syntaktickou stavbu celé věty, která se tak stává nositelkou významu a intonace. Velkou péči věnuje rýmu, vybroušenému zvláště dokonale v umělých stavbách strofických. Ideově pohřešovalo literární světoobčanství namnoze jednoty a prohloubení. Vmýšlením do cizích ideí a přizpůsobováním různým výrazovým prostředkům byl básnický kosmopolitismus předurčen, aby vykonal velké služby tlumočnické a překladatelské, v nichž záleží jeho velká zásluha literární. J. Vrchlický se i v této věci osvědčil mistrem velkého slohu a náčelníkem skupiny.

Na rozdíl od školy národní zůstávali básníci kosmopolitičtí vlažnější k otázkám denním a politickým, odmítajíce v zásadě, ale nikoli v praxi básnictví tendenční; jen strannictví odpůrců mohlo jim však vyčítati nedostatek národního citu, který se projevil jak v řadě děl Jar. Vrchlického, tak u Jul. Zeyera. Básníci kosmopolité přijímali jako dědictví po romantice osamocení osobnosti umělce ve společnosti, ač se sdíleli o její liberálně demokratické zásady ve veřejném životě. Zvláštní národní české poměry ovšem nedovolovaly, aby izolace básníků provedena byla do důsledků; ale přece nastalo touto cestou rozlišení básnického umění od zábavné četby, která upadala, ocítajíc se v rukou spisovatelů umělecky nicotných. Tak se dalo hlavně v novelistice a románě, kdež kosmopolitičtí básníci pracovali menší měrou než v lyrice a dramate.

Literární orgány období Čechova a Vrchlického.

Pokolení, které následovalo po skupině Nerudově a Hálově, vstoupilo do literatury řadou básnických almanachů. Z nich nejvýznačnější byl *Ruch*, jež r. 1868 vydal Josef V. Sládek; v něm kromě méně významných spisovatelů se přihlásili do literatury Sv. Čech, Jar. Goll, L. Quis; národně politické uvědomění se hlásí z většiny básní a odlišuje sborník od slovesných projevů kosmopolitické školy Nerudovy. R. 1869 redakcí Ot. Hostinského, Sv. Čecha a V. Šolce vyšel *Almanach českého studentstva*, v kterém se uváděla neznámá jména Boh. Adámka, Ot. Hostinského a Z. Wintra (= V. Zikmunda). II. roč. »Ruchu« (1870) neznamenal příchod významnějších básnických osobností, až na El. Krásnohorskou. Zato o rok později v podniku spíše krajinském, *Anemonkách, básních omladiny jižních Čech* (1871, redakcí Jos. Kálala, Jana Dunovského a Fr. Heritesa), vyskytla se řada vynikajících debutantů, mezi nimi Fr. Herites, Jos. Holeček a Jar. Vrchlický. Tito mladí jihočeští spisovatelé byli i jádrem III. ročníku *Ruchu* (1873; sestavili Jos. Dürich, Jos. Kálal a J. R. Nejedlý); vedle nich se kupila i nová generace básnická, B. Jelínek, K. Kučera, Ot. Mokřý a Rud. Pokorný. K nim se r. 1878 připojili účastníci nového *Máje*, redigovaného Fr. Ulrichem a Fr. Kvapilem: V. A. Jung, Fr. Kvapil, K. Leger, Al. Škampa a j. hlásili se jako napodobitelé a epigoni Jar. Vrchlického k básnickému světoobčanství, ale obraceli zřetel k látkám a formám národní i umělé poesie slovanské. Reakcí proti jednostrannému epigonství J. Vrchlického a proti mechanickému světoobčanství byly »almanachy moravské omladiny« *Zora* (1877, 1878 a 1885 za redakce L. Čecha, Fr. Bílého, J. Herbena a j.). Mládež vychovaná na moravských gymnasiích toužila po literatuře obsahem i duchem národní a hovějící potřebám moravským. O smír mezi snahami »Máje« a úsilím »Zory« se za redakce J. Hudcovy pokusil r. 1879 *Almanach české omladiny*, kam přispěli mladí básníci obou skupin.

Vedle almanachů byly střediskem života slovesného některé literární časopisy. V přední řadě jejich stál *Lumír*, významnější ještě než jeho jmenovec, řízený F. B. Mikovcem. Založen koncem r. 1872 J. Nerudou — Vít. Hálek propůjčil jen své jméno — přešel již v půli I. ročníku do rukou redakčního komitétu, skládajícího se z předních

zástupců pokolení z »Ruchu« a z »Almanachu českého studentstva«: z Ot. Hostinského, Sv. Čecha, J. V. Sládka a S. Hellera. R. 1877 převzal »Lumír« jako výhradní majitel a redaktor J. V. Sládek a zůstal jím do r. 1898; tehdy za redakce V. Hladíka vstoupil »Lumír« do jiné fáze vývojové. Hlavní význam měl »Lumír« v l. 70. a 80. jako vlastní orgán školy kosmopolitické, kterou v něm nejskvěleji představovali Jar. Vrchlický a Jul. Zeyer, ač i někteří přední zástupci školy t. zv. národní, na př. Heyduk, V. B. Třebízský, Al. Jirásek otiskovali tu své práce; cele se přimkla k »Lumíru« družina »Máje« z r. 1878. Vedle původního básnictví a novelistiky, vedle ukázek poesie světové hlavně anglické a francouzské, vynikl »Lumír« obsaženými informacemi o cizím básnictví, drobnými uměleckými a populárně vědeckými statěmi, důsledným a neohroženým hájením stanovisek čistě uměleckých bez ohledů utilitářských a národních.

Blízko »Lumíru« stály *Květy*, jejichž oba zakladatelé, Sv. Čech a S. Heller, řídili svou dobou »Lumír«; k nim se přidružil bratr Svatoplukův, Vladimír Čech. »Květy« počaly vycházeti r. 1879 jako měsíčník, shromažďovaly přední zástupce obou skupin a přitom byly vždy přístupny mladým spisovatelům. Do r. 1899 zůstal Sv. Čech »pořadatelem básní a původní krásné prózy«, poté přešla celá redakce na Vladimíra Čecha a po jeho smrti na jeho syna Vladimíra Čecha ml.; r. 1915 »Květy« zanikly.

Vlastním střediskem t. zv. školy národní byla *Osvěta* (založ. 1871). Osoby jejího zakladatele a redaktora Václava Vlčka, jejích hlavních kritických mluvčích, Ferd. Schulze, El. Krásnohorské a Fr. Zákrejse, vtiskovaly jí ráz v politice umírněný a konservativní, v literatuře idealistický a měšťansky konvenční; boj proti cizáctví, proti eklektickému kosmopolitismu a samoúčelnému esteticismu, proti realistické smělosti v řešení mravních otázek byl vždy jejich znakem; nejrozlehlejší práce otiskli v »Osvětě« V. Vlček, Ferd. Schulz, A. V. Šmilovský, V. B. Třebízský, Al. Jirásek a K. V. Rais. Veliký význam měla »Osvěta« v 70.—80. letech, kdy se »Časopis českého musea« omezoval na otiskování statí historických a literárně-dějepisných, jako jediná česká revue vědecká. Se stálým zřetelem k cizině západní a hlavně slovanské přinášela přehledy, charakteristiky, úvahy a kritické statí o politickém, vědeckém, literárním a hospodářském životě od předních učenců a novinářů

našich. Jako byla v 80. l. »Osvěta« přední baštou boje proti kosmopolitismu a současně orgánem obránců pravosti podvržených rukopisných památek, tak se postavila v 90. letech ostře proti mladé generaci; v bojích těch pozbývala zvolna váhy. Smrtí zakladatele »Osvěty« V. Vlčka r. 1908 změnil časopis řízení i ráz a s názvem »Vlčkova Osvěta« r. 1921 zanikl.

Zprostředkující stanovisko v otázkách literárních zaujaly velké obrázkové týdeníky, starší *Světazor* a nově založená *Zlatá Praha* (1884—1930). »Zlatá Praha« se přidržovala směru umírněnějšího, »Světazor« však za redakce M. A. Šimáčka (1884—1899) lnul k realistickému proudu, propagoval ruský román, otvíral sloupce rád mladým básníkům. Po zániku »Světozora« (r. 1899) a po přechodu »Lumíra« do nových rukou uchýlili se jejich spolupracovníci do dvou literárně populárních týdeníků, do *Zvonu* (od r. 1899 za redakce M. A. Šimáčka a později F. S. Procházky) a do *Máje* (r. 1903—1914 za redakce Fr. Heritesa).

Z literárních sbírek jest především jmenovati Nerudou založené a Ed. Valečkou vydávané *Poetické besedy* (1883—1890), jež přinášely výhradně původní práce veršované se zvláštní redaktorovou zálibou pro epiku, pravidelně se stručnými charakteristikami autorů. V Šimáčkově *Kabinetní knihovně* (1884—1899) ukládali své veršované i prozaické práce hlavně přispěvatelé »Světozora«; obdobného rázu byly Ottova *Salonní bibliotéka* (1876—1912), v níž vyšla většina děl J. Vrchlického, a Vilímkova *Nová bibliotéka spisů veršem i prózou* (1883—1888), která se nezávěrala ani překladům.

S literaturou v těsném styku byly některé organizace spisovatelské; ke »Svatoboru«, založenému Fr. Palackým r. 1862, a k »Umělecké besedě« (založ. r. 1863) přidružilo se velké stavovské středisko spisovatelů *Spolek českých spisovatelů beletristů Máj* (založ. r. 1887). Tu se shromažďovali jmenovitě beletristé období Čechova a Vrchlického a jejich epigoni nejen za účelem hmotné stavovským a podpůrným, nýbrž i k činnosti vydavatelské a nakladatelské. R. 1890 zřízena byla na bohatém finančním základě mecenáše Josefa Hlávky *Česká akademie císaře Františka Josefa I. pro vědy, slovesnost a umění* a rozdělena do IV tříd. (I. třída: filosofie, právnictví a dějepis; II. třída: matematika, vědy přírodní a lékařství; III. třída: jazykověda a literární dějepis; IV. třída: krásná literatura a umění.)

V čele jejím stál od počátku, mocně užívaje svého vlivu, Jar. Vrchlický; kromě něho byli prvními členy řádnými ze spisovatelů Sv. Čech, Al. Jirásek a Fr. V. Jeřábek. Význam má jí vydávaný *Sborník světové poesie* (od r. 1891), cenná sbírka překladů básnických, vydávaná zprvu redakcí J. Vrchlického, pak Ant. Klášterského a po něm J. Boreckého. Přehledy činnosti Akademie podává od r. 1891 *Almanach České akademie*, v němž zvláště významné jsou každoroční vzpomínky na členy.

Svatopluk Čech a básníci školy národní.

Největší uměleckou osobností z mladých příchozích v »Ruchu« a v »Almanachu českého studentstva« byl Svato-
topluk Čech. První větší skladby básnické s počátku let 70. naplnily a převýšily všechny naděje, skládané do debutanta, zvláště když se Svat. Čech oprostil od dekorační exotičnosti, zakotviv pevně v domácí půdě. České vzdělanstvo nacházelo v Čechových dílech vše, co přejalo dědictvím z národního obrození, ale i vše, co si osvojovalo ze současné kultury evropské: politické snahy a tužby českého svobodomyšlného demokratismu, panslavistické dychtění potlačovaných synů malého národa, sociální smysl pro spravedlnost. Povaze a vkusu doby hověly také umělecké prostředky Svat. Čecha, jeho široká výmluvnost řečnická, jeho sytá a názorná barvitost, jeho formalisticky uhlazená a zdobná dikce. I byl Svat. Čech prohlašován za největšího básníka své doby a zároveň jako dokonalý vzor národního umělce stavěn proti uměleckým kosmopolitům.

Svatopluk Čech (1846—1908) se narodil 21. února 1846 v Ostředku u Benešova jako syn hospodářského úředníka Františka Jaroslava a Kláry, roz. Rakové, dcery úřednické rodiny. Dětství strávil na Skalce u Třebenic, v Bezděkově v Pošumaví, v Peruci, v Struhařově a v Jezeře; tato posledně jmenovaná místa byla opět v blízkosti Ostředku; v Postupicích na Benešovsku počal chodit do školy, v ní pokračoval v Litni a ve Vraném. Navštěvoval v Litoměřicích školu normální a první třídu gymnasiijní; na podzim r. 1858 vstoupil do pražského studentského konviktu v Klementinu a na novoměstské gymnasium piaristické, kdež dostudoval a r. 1865 maturoval. R. 1864 vystoupil na veřejnost s pseudonymem Sv. Rak básní »Vánoční sen«. Vstoupiv na právnickou fakultu, věnoval se Čech literatuře; r. 1870

a 1871 byl redaktorem »Světozora«, r. 1872 advokátním koncipientem ve Slaném, od r. 1873, kdy převzal řízení »Lumíra«, koncipientem v Praze, r. 1878 se zřekl dráhy právnické. R. 1874 vykonal studijní cestu přes Polsko a Ukrajinu k Černému moři, na Kavkaz a do Cařihradu; koncem r. 1878 založil s bratrem Vladimírem měsíčník »Květy«, kdež uložil nejlepší své práce poetické i nejdlejší své povídky. R. 1882 vydal se do Dánska po stopách královny Dagmary, později navštívil Francii a Itálii. V l. 1895—1903 žil ve venkovském zátíší v Obráství u Mělníka, od 1903 střídal samotu v Troji s pobytem v Praze. Uprostřed práce a hojných rozdělaných plánů zemřel v Praze 23. února 1908 a pohřben jest na Vyšehradě.

Literární činnost Sv. Čecha, která v mladších letech jest doplňována novinářskou feuilletonistikou a po celý život prací redaktorskou, obsahuje spisy dílem veršované, dílem prozaické; vůdčí význam však mají hlavně Čechovy knihy básnické.

V časných svých počátcích kolísal Sv. Čech mezi úsečným slohem prstonárodní písně české a barvitou rétorikou exotických a svobodomyšlných epigonů »Mladého Německa«; psal malé balady, čerpané buď z východu nebo z vlasteneckých dějin, vyhrocuje je politicky tendenčně; pokoušel se o krajně subjektivní román ve verších po způsobě byronském (*Anonym, Nic, Nemo*, vesměs v zlomcích). Cyklická *Bouře* (1869) osnována jest čistě literárně z knižních motivů a z intuitivního tušení živelných hrůz na moři, uvolňujících i vášně v člověku. Volně navíjeným cyklem jsou i *Snové* (1872); kde se ostře rýsují dějinné obrazy zápasu za svobodu. R. 1873 vystoupil Svatopluk Čech jako zralý umělec velkou epopejí *Adamité* (v knize 1874). Námět vyvolený z českých dějin reformačních, zkázy to adamské sekty nad Nežárkou zbraněmi táborskými, předpodstatnil básník hojnou reflexí sociální, náboženskou a filosofickou i složkou erotickou v látku moderní. Celý budoucí básník jest obsažen in nuce v tomto díle: i nadále za látkami těsně souvisícími s přítomností neb minulostí českou nebo slovanskou ukryt bude palčivý problém, jež básník osvětlí a rozřeší spíše rétoricky než psychologicky nebo filosoficky; vždy při ději celkem skrovném si najde záminku k sytému líčení přírodních krás a kulturních jednotlivostí; vždy vyzní díla mohutnou oslavou ideálů humanitních, demokratických, svobodomyšlných, nejčastěji

však panslavistických nebo česky politických. Těsně k Byronovi a jiným romantikům přimkl se Svat. Čech legendárním *Andělem* (1874) s látkou z Genese, s hořkou filosofií lásky a s nádhernou výpravou slovní a veršovou. *Básně* (1874) shrnuly kromě drobnější lyriky a epiky tato mladistvá díla mistrovská: »Bouři«, »Sny«, »Adamity« a »Anděla«.

Ve veršované novele *Čerkes* (1875) se uchyluje po stopách ruských byronistů na Kavkaz a umísťuje příběh lásky a pomsty do skvělých krajinomaleb východních. Slavjanofilské snahy a naděje, vznícené osvobozením Slovanů balkánských a triumfálním postupem ruských zbraní, opevňuje visionářská *Zimní noc* (1879), posvěcená památce otce-rusomila. Panurá námořní alegorie *Evropa* (1878) o tragickém rozvratu a ztroskotání lodi sociálních vyvrženců, doprovázeném vášnivými zápletkami milostnými, staví proti teroru a násilnému revolucionářství komunistů evangelium společenského pokroku i vývoje v duchu dělné humanity. Pak se však definitivně obrací Svat. Čech na půdu českou. V idylickém vypravování rámcovém *Ve stínu lípy* (1879) předvádí se šťastným humorem i měkkou citovostí galerii lidových postav domácích, dotýká se jen lehce problémů lidového bytu. V rapsodické skladbě historické se středem řečnickým, *Žižkovi* (1879), vybírá si z husitských dějin epizodu Žižky před Prahou a smírného zakročení Rokycanova, aby motivoval vítězství lidskosti a vědomí pospolitosti národní nad fanatickou příkrostití válečnickou.

Cestu nábožensko národní revoluce české sledoval až k jejímu pádu ve *Václavu z Michalovic* (1880, kniž. 1882), rozlehlém eposu z pobělohorské protireformace o tragicky marném pokusu přemožených rebelů vzepříti se vítěznému jesuitství; tu ukázal co nejsytější malbu barokního prostředí, co nejtragičtější pochopení českého pádu bělohorského, ale osvědčil i své umění psychologické. *Slavie* (1882, knižně 1884) opakuje a ideově zúžuje alegorický rámeček »Evropy«, zaměřujíc břitkou kritiku společenskou za panslavismus rusofilského zabarvení. Z hloubek slovanského vědomí Čechova a z politicko národní snahy dáti vlastním krajanům výstrahu dějinnými událostmi Slovanů pobaltských vyrostlo rozměrné romantické epos středověké z dánsko-slovanských dějin *Dagmar* (1883—1884, knižně 1885); při veškeré snaze o pečlivou charakteristiku hrdinky

i jejich germánských druhů se však rozběhlo v řadu malebných jednotlivostí, skvělých v líčení středověkého severu. Český venkov, zachvácený již moderními spory hospodářskými, zvl. konfliktem německého továrního kapitalismu s domácím živnostnictvem, zobrazuje sociální idyla tragického rozuzlení *Lešetínský kovář* (1883 konfiskován, propuštěn až 1899); v lyrických partiích se zde Svat. Čech přiklonil k písni lidové.

Velké koncepce básnické vystřídávány byly skladbami satirickými ve formě rozmarné báchorky. Z nich zachovávají cyklické *Petrklíče* (1883) s látkou domácí a parodistické indické epos zvířecí *Hanuman* (1884) lehkou hru heinovské veršované pohádky, posmívající se slabostem lidským vůbec. Zlomkovitý *Šotek* (1886, samostatně nevydán) a *Kratochvilná historie o ptáku Velikánu Velikánoviči* (1889) se omezují na české poměry současné a persiflují je vtipně, ale bez útočné odvahy. Vážné roucho má jen didaktická alegorie *Pravda* (1885, kn. 1886); satira v těchto dílech jest většinou literární, vědecká, menší měrou i politická.

Rok 1887 zahajuje cykly lyrických básní tendenčních, inspirovaných vřením politickým, společenským a náboženským; obražejí vedle důvěrných úvah a dum básnickových namnoze názory mladočeské strany při příchodu hnutí pokrokového. *Jitřní písně* (1887) jsou většinou politické chansonsy, sloužící národnostní a všeslovanské politice a výchově činorodé vůle hromadné. Zpěvnou formu a účinně populární podání opouštějí a do reflexí se zapřádají hlubší a myšlenkově těžší *Nové písně* (1888), památné silným uvědoměním sociálním a vřelostí, s níž básník vítá dělnickou třídu s jejími nároky politickými na veřejné dějiště. Nejpopulárnější z děl Čechových, *Písně otroka* (1895, dosud 34 vyd.), hlásají pod průhledným symbolem černých otroků, sténajících v tropech pod bičem otrokářů, národní a také sociálně podloženou revoltu proti vládnoucímu bezpráví rakouských utiskovatelů, a to s velkou silou patosu, uraženého vědomí mravního, temného zoufalství, prozařovaného jen plachým plaménkem naděje v konečné osvobození: zde politické intence pokrokového hnutí došly ohnivého výrazu. Stařecká resignace se hlásí v těžce meditativních *Modlitbách k Neznámému* (1896), posvěcených přemítání o záhadách vesmíru a vyznívajících panteismem a humanitou.

Souběžně vznikaly idylické skladby Čechovy, pokračující na dráze cyklu »Ve stínu lípy« a »Lešetínského kováře«. Jsou to: venkovský obrázek s otázkou po možnosti české národní šlechty a se zápornou odpovědí čistě demokratickou v popředí, *Zpěvník Jana Buriana* (1887, knižně 1894); autobiografická selanka z básnickovy mladosti a s názvuky na motivy národního osvobození, složená v hexametrech časoměrných, *Václav Živsa* (1889—1891, kn. 1901); rodinná idyla vánoční na pozadí novodobých rozporů třídních, *Sníh* (1894, kn. 1900); cyklická řada venkovských obrázků *Sekáči* (1903), přenášejíci myšlenky »Písní otroka« mezi selské dělnictvo, ale ulamující jim hrot revoluční. Dětem se dostalo od Sv. Čecha veršované alegorické báchorky *O čarovném pavouku* (1896).

Poslední práce Čechovy zůstaly zlomky, zejména velkolepě založená, ale neprávem do scénické trojaktové formy vtěsnaná a nedokončená epeje ze soumraku táborství, *Roháč na Sioně* (1898—1899).

Ačkoli veliká většina básnických děl Sv. Čecha užívá rámce epického — jest u něho zastoupeno epos historické i romantické, idylické i reflexivní, byronská veršovaná povídka i dějové alegorie, komické epos i cyklus romancí —, přece není básník v pravém slova smyslu epikem: detail pravidelně popisný, odbočka rétorická, rozvláčnost tendenční, živel lyrický rušivají jednotu i prostotu osnovy.

V próze nevytvořil Sv. Čech komposice mohutnější; kde se o ni pokusil, tam ztroskotal; tak v obou souběžných románech z umělecké bohémy, v burleskním a satirickém *Kandidátu nesmrtelnosti* (1879, kniž. 1884) a tragicky osnovaném, ale chvatně dokončeném *Ikaru* (1885, knižně až r. 1908). Zdařilá jest jeho novelistika, jejíž romantický idealismus při vši podrobné kresbě skutečnosti obestřen jest buď měkkou melancholií nebo šelmovským, satiricky přiostrěným humorem; autobiograficky vyhocené postavy mladých snílků, svěží postavy dívčí a staromódní figury z kanceláří, venkovských újezdů a šlechtických sídel lemovány jsou často arabeskami, prozrazujícími původ feuilletonistický. Několik prací povídkových se rozrostlo k hranici románu; humor a sentimentalita obklopují v nich děje psychologicky jen skrovně motivované a načrtnuté spíše genrově než realisticky. Od začátečnické figurkářské kresby z Nerudovy školy, *Pan Bolehlav a svět* (1871), postoupil Čech přes obraz ze života panstva a občanstva se

sociálními problémy v pozadí *Mezi knihami a lidmi* (1874) k mistrovskému kusu *Jestřáb contra Hrdlička* (1876), jež nazval »povídkou z registratury« a kromě rodinných vzpomínek naplnil melancholií starodávného vybraného světa, hynoucího vlastní životní neschopností ve spárech sprostých kořistníků plebejských. Hlavní sbírkou Čechovy novelistické prózy jsou čtyřdílné *Povídky, arabesky a humoresky* (1878—1883).

Samostatnou skupinu v próze Čechově skládají *Výlety pana Broučka*, burleskní to povídkový seriál; kolem satiricky podmalované komické postavy pražského šosáčka, pojaté v kárné typisaci, víří smělá fantasie, vznícená nejprve cyranovským a verneovským motivem poutí do měsíce, pak osnujícím výletem do zašlých věků, až konečně se celek mění v cyklus cestopisný, v němž ústřední postava mizí a satira, hlavně literární, úplně pohlcuje prvek výpravny: *Výlet páně Broučkův do měsíce* (1886, kniž. nevydán), *Pravý výlet pana Broučka do měsíce* (1888), *Nový epochální výlet pana Broučka tentokráte do patnáctého století* (1888), *Pestré cesty po Čechách prací Matěje Broučka a společníků* (1891) a *Matěj Brouček na výstavě* (1892). »Pestré cesty po Čechách«, které se z rámce t. zv. broučkůvých vymykají, byly projektovány jako volná řada novelisticko-cestopisných obrazů, přerušovaných občas básněmi i epizodami memoárovými. Oba tyto druhy, cestopis i vzpomínky, jsou hojně zastoupeny v Čechově próze. Cestopisné jeho soubory vyšly s názvy: *Kresby z cest* (1884), *Upomínky z Východu* (1885) a *Několik obrázků moravských* (1884); první dva svazky vyprávějí hlavně o zkušenostech pouti kavkazské. Největší autobiografické dílo Čechovo jest nuzným románovým rámcem uzavřený příběh pozdní lásky, *Druhý květ* (1893 a 1899). Křehká něha, tklivá důvěrnost a teplé vystižení ducha 50. a 60. let dodávají jeho vzpomínkovým črtám zvláštního půvabu; cestopisy prozrazují hlavně básníka-romantika, skvělého malíře slovem a panslavistického nadšence.

Mnohem větší měrou než kterýkoli básník druhé polovice XIX. věku souvisí Svatopluk Čech s poesií národního obrození. Sám se opětovně a vřele hlásil ke dvěma poetům tak různorodým, jako byli Jan Kollár a Karel Hynek Mácha; na onom závisel ideově, na tomto spíše umělecky, a to pouze dočasně. Za vlivu otcova i své mladistvé četby se stal Svat. Čech záhy stoupencem, pak i hlasatelem myšlen-

ky všeslovanské v duchu Kollárovy vzájemnosti; v ní — se zřejmými sympatiemi ruskými — spatřoval vlastní politické řešení české otázky a zároveň i klíč k problému rovnováhy evropské. Nejinak než Kollárovi jest i Svat. Čechovi vzájemnost a jednota všeslovanská výrazem humanitního názoru na dějiny i na mravnost. Byl-li Kollár typický básník předbřeznový, přinesl si Sv. Čech již z domova politické ideje roku osmačtyřicátého: demokracii, liberalismus, požadavek svobody náboženské a společenské, odpor k zjevenému a církevnímu náboženství. Silněji než kdokoliv z jeho současníků hlásil se Svat. Čech, v podstatě nacionalista a liberál, k požadavku sociální spravedlnosti; požadoval ji zvláště pro dělníka, »hrdinu budoucnosti«, ač stavu selskému, z něhož vzešli jeho předkové, uchoval vždy sympatie nejvřelejší. Leccos z jeho názorů zbarveno jest romanticky: Čechův demokratismus souvisí co nejtěsněji s láskou k venkovu, s roztouženým steskem měšťáka po ztraceném ráji přírodním, s kultem lidové písně; jeho vlastenectví se opírá o velice živý historismus, v němž však zřetelněji než u básníků předbřeznových proniká záliba pro českou reformaci a její tragickou dohru v protireformaci. I lze Sv. Čecha právem nazývat »posledním básníkem národního obrození«.

Také K. H. Máchu byl již miláčkem básníkovy otce a jeho spisy náležely k nejsilnějším dojmům Čechovy mladistvé četby. Myšlenkově si z něho Čech osvojil nemnoho; ale mocnější byl jiný podnět Máchův: uvedl Čecha k ruským a polským byronistům; z nich Mickiewicz, Krasiński, Lermontov a Puškin působili v mladosti nejvíce. Forma byronské veršované povídky se skromnou epickou nití, ale s hojnými odbočkami krajinářskými, záliba pro rozlehlé popisy, sklon k rétorické deklamaci — to vše váže Sv. Čecha ke křídlu byronistů. Sv. Čech dospěl však umění objektivnějšího, než shledáváme u Byrona. Naučil se, ne bez cizích vzorů, plnit epiku rušnějším životem moderním, a proto se mu dařily výpravné skladby dějinné silného vnitřního napětí. Kolem r. 1880, v době, kdy vznikla »Evropa«, »Žižka«, »Václav z Michalovic«, byly Čechovy tvůrčí síly na vrcholu; pak nastalo netoliko chabnutí jeho epického daru, ale i pohašínání plamene inspiračního.

Slohově zdokonalil Čech českou mluvu básnickou nemálo; proti Hálkovi a Nerudovi položil zvláštní váhu na přesnost verše a plnost rýmu, jakož i na logiku a důsled-

nost obrazu básnického. Svat. Čech občas cítil tíhu strojené umělosti svého slohu a hledal protiváhu proti ní jednak příklonou k poesii prstonárodní, jednak v lehké hře rozmaru. Jestliže ona se mu nedařila, zavádějíc ho k nasládlé titěrnosti, osvědčil se v této mistrem stejně původním jako půvabným; svěží rozmar, vtipná satira, staromódní gracie jeho básnických báchorek stojí v naší literatuře osamoceně. Vůbec působil Svat. Čech mocněji ideově a tendenčně než umělecky; jeho technické obohacení české poesie splynulo s příbuznou, ale ještě mnohem hojnější básnickou reformou J. Vrchlického.

Vlastní literární žáky Čechovy poznáme spíše podle jejich námětů látek, ideí a tendencí než podle formy poetické; jest jich však mnohem méně, než by se dalo očekávat při veliké oblibě jeho děl v Čechách.

Mezi básníky kruhu Čechova dlužno především jmenovati několik důvěrných přátel jeho mladosti. Již dětská léta trávil s ním **Otakar Červinka** (1846—1915), talent po výtce výpravný. Jeho velké epické skladby, reflexivní *Jan z Dubé* (1871), hutně dějový *Jan Žižka z Kalicha* (1875) a *Husitská svatba* (1884), jsou čerpány z dějin husitských a dospívají od matného byronství k^ojadrnému pojetí české minulosti náboženské; z přítomnosti vyvážil látku pro veršovaný obraz romantického blouznilství, *Aleš Romanov* (1881), v rámci českého venkova a se zajímavým vylíčením r. 1848; posmrtný soubor *Povídky veršem* (1917) slučuje mladistvou i pozdní epiku s moderními i polohistorickými náměty; v jiné pohrobní sbírce *Hus a Tábor* (1921) shrnuta drobnější epika a lyrika dějepравná vlasteneckého patosu. Láska k národní půdě i minulosti, oddaný tradicionalismus, nadšení husitské a slovanské, silný sklon k reflexi, elegické pojetí života a idylické záliby spojují O. Červinka se Sv. Čechem.

Osobitým talentem mezi básníky z kruhu Čechova byl jediný **Ladislav Quis** (* 1846 v Čáslavi, po dlouhá léta advokát v Přelouči, † r. 1913 v Černošicích). Básnické počátky Quisovy, shrnuté do sbírky veršů *Z ruchu* (1872), neseny jsou nadšením slovanským, vlasteneckou rétorikou a sentimentální erotikou; namnoze jeví se tu Quis jako pokračovatel básnické tradice Nerudovy, ačkoliv i souvislost se Svat. Čechem jest zřejmá. Později se věnoval v duchu Čelakovského i Erbenově podrobnému studiu básnictví lidového a napsal řadu velice zdařilých, břitkých a úsečných, plas-

tických i humoristicky vyhocených »ohlasů«, především národní drobné epiky; balady jeho jsou přechodem od baladistiky Nerudovy k Vrchlickému: *Hloupý Honza* (1880 a 1892), *Balady* (1883 a 1908), *Třešně* (1884), *Písničky* (1887 a 1910); formu od Havlíčka a Nerudy, nikoli však jejich povýšeného ducha mají satirické *Epigramy* (1897), hlavně literární, společenské a politické. Básnické překlady Quisovy obražejí jeho studium lidového básnictví a poetů tvořících v jeho duchu: tak Goethovy »Balady« (1879), »Básně« A. V. Kolcova (1892), »Staroskotské balady« (1900); přebásnil také Schillerovu »Marii Stuartovnu« (1891), Goethovu »Ifigenii v Tauridě« (1894; překlad druhého dílu »Fausta« zůstal v rukopise) a Kleistův »Rozbitý džbán« (1911). Psal i četné dokumentárně cenné stati literárně dějepisné; jeho dvoudílná *Knihovna vzpomínek* (1902) vypráví o českém národním i literárním životě hl. v 60. a 70. l.

Na přechodu od vlastenecké rétoriky a tendenční alegorie po způsobu Čechově k ohlasům lidové písničky, jež obnovili Quis a J. V. Sládek, významným zůstává mnohem mladší člen »národní« školy

František S. Procházka (* 1861 v Náměšti na Hané, po bohosloveckých a filosofických studiích učitel, pak redaktor [zvl. »Malého čtenáře« a »Zvonu«] a knihovník v Praze, † 1939). Hanácký původ projevilo volbou epických látek s motivy z lidové mytologie a z pověstí, nářečím i selským humorem svých prací; dočasné povolání učitelské zanechalo v něm silný zájem o literaturu dětskou; tu pěstuje od r. 1890 jako redaktor, překladatel, popularisátor, autor výborů, povídkář a hlavně jako veršovec. Fr. S. Procházka epik pronikl hned za patronance Nerudovy báchorkou *Píseň o Činu* (1885), alegorickým to zpracováním pohádky o Zlatohlávce s politicko-národní tendencí slovanskou a protiněmeckou. Do stop Čechova »Lešetínského kováře« vstoupil satirickou veršovanou povídkou z hanácké dědiny *Na úrodné půdě* (1887), s ostrým proti němčení panstva i židovstva. Záliba v jinotaji byla pak vystupňována v *Jazyku* (z r. 1888, vyd. 1895), jež své rozhorlení proti hodnotám katolictví a cizáctví pobělohorského vyhocuje nezřízenou polemikou proti kultu svatojanskému. Výpravné umění Procházkovy dostoupilo vrcholu v *Králi Ječmínkovi* (1906); v něm spočinul na půdě hanácké pověsti a podal v pohádkovém rámci apoteosu selské lidovlády, zbavivši domov nejen cizáctví, ale i tíhy monarchie. Procházková lyrika,

většinou meditační a politická, spojuje v obou svazcích z mladších let, *Různé zvuky* (1887) a *Blesky na horách* (1893, v sebr. sp. oba svazky jako *Zpěvy mladosti*), s výmluvným verbalismem genrovou kresbu domácích postav a krajin. Již tu zaznívá politická lyrika dílem satirická, dílem kazatelská; své posměšky, výzvy a kletby pronáší v duchu vlasteneckého protihabsburského liberalismu a doplňuje je historickými romancemi. Později se Fr. S. Procházka na ni soustřeďuje v knihách: *Hradčanské písničky* (1903), *Písničky kovářova syna* (1908), *Vinobraní* (1911), *Černý orel* (1918), *Nové hradčanské písničky* (1924), *Věřím* (1929) a j. Od r. 1898 napodobuje Fr. S. Procházka, veden příkladem Sládkových »Starosvětských písniček« a jeho »Šměsky«, lidovou píseň. V motivech bájeslovných, v jadrném figurkárství, hlavně však v rozmarně erotice vybírá rád burleskní rysy lidové písně; humor Procházkův i se svou gnómickou zálibou má zdravou šíři a samolibou bezstarostnost hanáckou. Básnickou žeň Procházkovu doplnil satirický svazek *Kvetoucí dnové* (1923), který shrnuje i jeho hojné epigramy obsahu většinou literárního. Z epigramů samostatně vyšly *Semenec* (1907) a *Vosy* (1935). Z původních Procházkových veršovaných knížek pro děti cennější jsou *Slunečka* (1905), *Šotci krále Holce* (1906) a j. Z básnických překladů Fr. S. Procházky vyniká přebásnění Hauptmannova »Potopeného zvonu« (1899). V antologiích *Česká lyra* (1911, 4. vyd. 1926) a *Česká epika* (1912, 3. vyd. 1924) vložil Fr. S. Procházka prakticky své hodnocení české moderní lyriky, kterou kriticky komentoval ve »Zvonu«.

Skoro současně s Procházkovými písničkami zazněly z Hané v tamním nářečí i lidovém slohu »pěsničke« prostějovského lékaře a politika-buditele **Ondřeje Příkryla** (1862—1936). Zachovalou tvářnost svého domova zpodobil řadou rozmarňných genrových obrázků v próze a ukázal se spolehlivým letopiscem svého působiště; dovedl v písňovém tvaru jako Sládek i Procházka zachytiti vedle typických figurek rodáckých i krajinnou poesii a svéráz svého milovaného kraje. Ohlasová lyrika převládá v svazečcích: *Hanácky pěsničke* (1900), *Novy hanácky pěsničke* (1901), *Padesátka z Hané* (1912), *Prostějovscky pěsničke* (1927), *K ževoto* (1935) a *Z kroneke Hané* (1936) a j. V soutěži s Fr. S. Procházkou zabírá se Příkryl také do pověstí a bájí svého kmene v pohádce *Haná a Romža* (1914) a v cyklu ro-

manci *Mhla* (1933). Dialektické básnictví ohlasové dospělo v O. Přikrylovi vrcholu.

V II. roč. almanachu »Ruchu« 1870 po prvé vystoupily spisovatelky, jež vedle sester Rottových zosobňovaly žensství v literatuře české. Ale jedině Eliška Krásnohorská zůstala až do vystoupení R. Jesenské výhradní lyrickou mluvčí duše ženské a jako K. Světlá měla spíše vlastnosti mužské než ženské. Její básnictví bylo většinou rétorické a na svých vrcholech tendenční. Rozmanité náměty své formálně vybroušené poesie, čistou erotiku opravdového srdce dívčího, dojmy krajinářské, nálady a úvahy životní i témata politická přenáší El. Krásnohorská zpravidla ze sféry básnické do oblasti rétorické. Jsouc odpůrkyní hesla »umění pro umění«, Eliška Krásnohorská hledá praktický účel poesie a nalézá jej v tom, že burcuje neuvědomělé a posiluje chabé přesvědčení. Dvě snahy stojí u ní nejvýše: tendence slovansko-národní v duchu mladočeského liberalismu, při čemž národnost pojímána jest hlavně jazykově a státně politicky, a úsilí žensky emancipační, zdůrazňující zvláště právo na vzdělání, povinnou součinnost žen v národním probuzení, účast ženy ve veřejném životě. Všechno to hájila El. Krásnohorská také polemicky; při tom postupně vysychal její pramen citový a lyrický.

Eliška Krásnohorská (vlastně Eliška Pechová, 1847—1926) narodila se r. 1847 v Praze. Vstoupivši již r. 1863 za patronance Hálkovy a pak za duchovního vedení K. Světlé do literatury, postavila se brzy v popředí tendenčních básníků směru vlasteneckého a stála vedle K. Světlé i v čele českého hnutí ženského. Jemu sloužila obětavě jako zakladatelka a redaktorka (1875—1911) měsíčníku *Ženské listy*, jako vůdčí duch »Ženského výrobního spolku«, založeného K. Světlou, jako tvůrkyně spolku »Minerva«, jenž r. 1890 zřídil české gymnasium dívčí; z péra jejího jest i jedna z prvních úvah o ženském hnutí, *Ženská otázka česká* (1881). Neustávajíc přes trvalou churavost v práci slovesné, žila v Praze, posléze v přísném ústraní a zemřela r. 1926. Velký jest její význam v slovesné kritice; jsouc důslednou stoupenkyní umění myšlenkově, látkově a slohově národního, útočila polemicky na lumírovskou školu kosmopolitickou a později na realismus a dekadenci let 90. Své důmyslné polemiky, kritiky, charakteristiky a literární stati uveřejňovala zprvu v ČČM., později v »Ženských listech« a hlavně v »Osvětě«; studie *Obraz novějšího bá-*

snictví českého (1877), *Dvě básničky našeho lidu* (1888), *České básnictví posledních dvou desetiletí* (1895 a 1896) a *Z nových směrů a proudů* (1897) jsou z nich nejzávažnější. Všude se omezovala na české písemnictví, nepřihlízejíc valně k směrům světové kultury a hledajíc v písemnictví osobitost národní.

Básnické knihy El. Krásnohorské postupují od subjektivní lyriky k všeobecné tendenční deklamaci; lyrické sbírky její jsou: nejosobnější, intimní a reflexivní *Z máje žití* (1871 a zcela přepracováno 1874), krajinářský cyklus vlastenecky vyhocený *Ze Šumavy* (1873), bouřlivá výzva k válečným sympatiím pro bojující Slované, zvl. Bulhary, *K slovanskému jihu* (1880). Vyvrážený názor na život a národ projevují reflexivní *Vlny v proudu* (1885) a *Letorosty* (1887) i vlastenecky polemické rapsodie rázu namnoze polemického *Na živé struně* (1895). Neoriginálnější dílkem břitkého vtipu a ostré satiry jsou však alegorisující *Bajky velkých* (1889). Veršovaná epika její slouží hlavně kárné tendenci buď mravně společenské neb národně obranné, již vkládá do rámce veršovaných povídek, Heydukovým blízkých: jsou to *Vlaštovičky* (1883) a *Šumavský Robinson* (1887). Bez významu jsou pokusy dramatické i její povídky; hojné jsou i její spisy pro dívky a pro mládež. Zvláštní popularity došla některá její zdařilá libreta k operám Smetanovým (*Hubička, Tajemství, Čertova stěna*), Bendlovým (*Lejla, Karel Škréta*) a Fibichovu *Blánku*. Básnické její překlady, technicky blízké tlumočnickému dílu Vrchlického a formálně obratné, trpí přílišnými volnostmi textovými, jednotvárností slohovou a nadměrnou rétorikou. Jsou to: zvláště vynikající Mickiewiczův »Pan Tadeáš« (1882, 1892, 1917 a 1925), Byronova »Childe Haroldova pout« (1890 a 1919), Al. Puškina »Výbor menších básní« (1894), »Některé básně rozpravné« (1895) a »Boris Godunov« (1905), Hamerlingův »Kráľ Sionský« (1902). Cenné jsou její vzpomínky *Z mého mládí a Co přinesla léta* (1921—1928 ve 3 sv.), vyčerpávající soustavněji jenom dobu mladosti.

Vliv El. Krásnohorské na veršující spisovatelky byl značný; po jejím způsobu pokoušelo se v lyrice a v básnění pro mládež, v próze, v překladech i v popularisující kritice několik žen pro literární historii významu nevelkého.

Jos. V. Sládek a básníci s ním příbuzní.

Mezi básníky směru národně výchovného a slovesnými umělci světoobčanskými zaujímá samostatné místo Josef V. Sládek, spojující osobními vztahy obě skupiny. Jako vydavatel almanachu »Ruchu« stanul v čele mladých poetů, kteří proti programnímu kosmopolitismu májovců zdůrazňovali prvek národní i politický; po návratu z Ameriky jako redaktor »Lumíra« se stal publicistickým mluvčím směru Jul. Zeyera a Jar. Vrchlického, jejichž kulturní poslání doplnil tím, že k nám uváděl soustavně poesii anglickou. Ale jeho poesie pokračovala v prožité a opravdové své českosti a namnoze i slohově v dráze nastoupené Janem Nerudou, jemuž J. V. Sládek z českých básníků stojí nejbliže. Povahový a charakterní přerod provázen jest u Sládka stálým úsilím o jednoduchost, prostotu, stručnost; v mužných letech se přiklání jako samostatný pokračovatel Čelakovského k národní písni a vytváří pak netoliko hravé popěvky »ohlasové«, ale i meditační poesii selskou, která u něho jest těsně sloučena s lyrikou politickou mohutného citění národního a jadrné reálnosti — v tom se podobá názorově Sv. Čechovi, umělecky J. Nerudovi.

Josef V. Sládek (1845—1912) narodil se z poloselské, polořemeslnické rodiny ve Zbiroze na Berounsku 27. října 1845; vykonav filosofická a přírodovědecká studia v Praze a vstoupiv r. 1866 lyrikou do literatury, odjel v červnu 1868 do severní Ameriky, aby unikl české politické nesvobodě. Tam jako novinář, dělník a učitel pobyl do léta 1870 a kromě anglických končin Unie poznal i španělské Mexiko a získal si rozsáhlé znalosti jazykové. Po návratu byl členem redakce »Národních listů« a r. 1872 vstoupil jako profesor angličtiny na Českoslov. obchodní akademii v Praze. Hluboce naň působilo mladé manželské štěstí s Emilií roz. Nedvídkovou, hloub předčasná její smrt po ročním manželství; teprve druhý sňatek s Marií roz. Veselou dovedl r. 1879 zacelit jeho ránu. R. 1873 přešel od Nerudy »Lumír« a v l. 1877—1898 vedl jej sám. Poslední léta, trávená nad překlady Shakespeara, byla vyplněna velkým tělesným utrpením; Sládek prožíval je většinou v rodném Zbiroze, kde 28. června 1912 skonal; pohřben jest na Vyšehradě.

První básnické knihy Sládkovy vznikly po návratu z Ameriky a po smrti Emiliině; obě události, poznání oceánu a zámořského světa i tragický závěr milostného vztahu k milence

a ženě, byly jejich nejsilnější inspirací. *Básně* (1875) a *Jiskry na moři* (1879) odrážejí věrně vnitřní život básníkův, zastřený elegií a smutkem zádumčivého mládí, také meditace o národě jsou zachmuřeny. Smuteční zpěvy za zemřelou ženou a dojmy mořské i americké zámořské převládají, ale již tady se kmitne venkovský motiv, zpracovaný slohem lidové písně; časem proráží vliv starší lyriky Nerudovy a drobné epiky Hálkovy.

Další sbírky Sládkovy lyriky přináší rozjasnění a uklidnění citového života i mužnou rovnováhu. Básník zakotvuje v utěšené přítomnosti blahého krbu domova a stává se vedle Heyduka i Vrchlického zakladatelem české lyriky intimně rodinné, v níž k básním o dětech přibývají pak i básně a říkadla pro děti. Ve snaze vystoupiti ze sebe sama a zachytiti se hodnot objektivních, přibližuje se prostoduchému ráji dítěte neb selskému světu se starou kulturou lidové písně a konečně se oddává živé účasti s vrstvami sociálně porobenými. Nerudův a Hálkův vliv ustupuje často přímému působení Vrchlického a jeho estetického formalismu i světoobčanství, což se projevuje i vydatným užíváním znělky a terciny a samostatnou obdobou přítelových reflexivních »sonetů samotáře«; vedle látek domácích se hlásí též náměty cizokrajné, vyvážené narmnoze z kultury knižní; sporý nerudovský verš střídá se nejednou s bohatým výrazem řečnický větvitým. O tom mluví knihy v této řadě časové: šťastná lyrika rodinná *Světlou stopou* (1881), kam vsunut jest též cyklus epických idyl, samorostlých to »povědek veršem« (mezi nimi klasické kusy »Petr zvoník«, »Jan Lamač« a »Anna Potocká« z lidového života); cyklus znělek *Na prahu ráje* (1883) s hrstí dětských motivků, s hojnými genrovými obrázky v duchu lidovém i s nápovědí pozdější lyriky politicky meditační; *Ze života* (1884), kde propuká vroucí cítění vlastenecké; *Sluncem a stínem* (1887), myšlenkově vyrovnaná, formálně i obsahově nejbohatší sbírka Sládkova obsahuje vedle svěžích písní a vybroušených sonetů také mnoho meditační lyriky intimní. Poslední intimní básnické knihy Sládkovy vyjadřují nálady a myšlenky básníkovy životní jeseně; i zde se Sládek osvědčuje nejsilnějším elegikem v české lyrice. V nejobširnější z nich, *V zimním slunci* (1897), zastoupeny jsou veškeré druhy poesie, jež kdy básník pěstoval, zvláště i epika názorem zduchovnělá a výrazem zhutnělá. Jednotnější jsou *Za soumraku* (1907) a *Léthe a jiné básně* (1909), epilogy to života a díla poetova; kromě tuchy zá-

hrobní a pozdravů zašlé mladosti zaznívá tu zvláště mocně struna náboženská: proti monistovi Vrchlickému sklonů panteistických uzrál Sládek v křesťanského dualistu, od- daného přísnému osobnímu Bohu a toužícího po spojení s ním.

Oproštění, jehož postupně dospěl, vystupuje nejzřejměji v rozkošně naivních cyklech básní pro děti a v písňových ohlasech lidového básnictví českého; tu i onde zvoní jiskřivý vtíp a zdravý humor. Knihy veršů o dětech a pak také pro děti jsou: *Zlatý máj* (1887), *Skřivánčí písňe* (1888), *Zvony a zvonky* (1894); po K. Vinařickém a Fr. Douchovi stvo- řil tu uměleckou lyriku dětskou.

Přechod k ohlasům lidové poesie značí *Selské písňe a České znělky* (1889), sbírka vzniknuvší pouze zevním slou- čením dvou odlišných cyklů. Již do knihy »Sluncem a stí- nem« uložil Sládek důrazné své přesvědčení, že jádrem ná- roda jest sedlák a že jeho práce jest nejsvětější. Maje na mysli drobného rolníka z rodného Podbrdí a přijímaje ne- jeden podnět z básníka-oráče Burnse, zapěl Sládek z duše sedlákovy své politicko-stavovské »Selské písňe«, jež r. 1909 doplnily *Nové selské písňe*, vkládané namnoze do úst venkovské dívčině. Ve všech Sládkových písňích selských se pojí pevná důvěra v Boha s oddaností domovu, půdě a prá- ci. »České znělky« jsou hlavním dílem politického básnění Sládkova. V duchu národního vzrušení, které kolem r. 1887 přivedilo nový rozkvět české politické lyriky (Čecha, Hey- duka, Krásnohorské, Vrchlického, Machara) horlí tu Slá- dek proti útisku, otroctví, ale i mdlé nečinnosti, budí vědomí státoprávní a volá k činu. Doplnkem »Českých zně- lek« byl malý sešitek *Českých písňí* (1892), zbásněný ve slohu chanson a obsahující také několik písňí sokolských. Pozdním ohlasem toho, co básník za dob dětství slyšel zpívatí »v našem starém Berounsku«, jsou *Starosvětské písničky a jiné písňe* (1891) a *Směska* (1892). Po stopách Burnse, Goetha a hlavně Čelakovského se tu vmyslíl básník do duše lidového zpěváka a zpěvačky a vyvážil odtud jednak lyrické písňe přírodní, jednak genrové obrázky rázovitých, milých a směšných, půvabných i titěrných postaviček. Do okruhu ohlasového se řadí cyklus *Písňí smutečnických* (1901), posvěcený památce Zeyerově; s názvukem na pohřební poesii lidovou a v těsné souvislosti se stavovskými písňemi selskými vyjadřuje zde Sládek s krajním oproštěním výrazu a z plnosti

náboženskosti katolické poměr venkovanův k smrti, k hrobu a k věčnosti.

Umělecká prostota, již J. V. Sládek došel jedinečnou duševní kázní, byla v jeho období vzácnou hodnotou. Jak Sv. Čech, tak Jar. Vrchlický přetížili český verš živly řečnickými a malebnými a odvedli jej od živé mluvy české. Sládek naopak zdůraznil prvky melodické a zároveň se navrátil po nerudovsku k prstonárodní tradici. I jinak vrátil poesii jejím původním kořenům v oblasti lyrické; cit, ničím nezastíraný a nekalený, jest vlastní inspirací jeho tvorby, zaléhaje i do jeho básní meditačních.

Ovocem amerického pobytu byly kromě lyriky i četných překladů feuilletony a studie, otiskované v »Národ. listech«, »Lumíru« a »Osvětě« a shrnuté 1914 Ferd. Strejčkem do 2 sv. *Amerických obrázků a jiné prózy*. Jsou to práce dvojího druhu. První, ze školy nerudovské, jsou lehké feuilletony, spojující vzdušnou a světelnou krajinomalbu americké přírody lesní i vodní s charakteristikou národních i plemenných typů. Studie Sládkovy o veřejném a duševním životě v Unii a o zbytecích národů indiánských chtějí za informačním účelem látku vyčerpati, a proto vedle poznatků vlastních spoléhají také na literaturu. Úvaha *První století americké republiky* (1876) jest důležitá i tím, že v ní po prvé promluveno po česku soustavněji o písemnictví angloamerickém.

Básnické překlady Sládkovy doplňují charakteristicky jeho tvorbu původní; převahu v nich má zejména literatura anglická, nejzdařilejší pak jsou převody poesie písňové; na př. R. Burns, od něhož se J. V. Sládek mnohému pro svou vlastní tvorbu naučil, se čte v Sládkově přebásnění jako v originále. K americkému pobytu Sládkovu se přímo poutá překlad indiánského eposu H. Longfellowa »Píseň o Hiawatě« (1872 a přeprac. 1909) a Bret Hartových »Kalifornských povídek« (1874 a 1909). Z moderního anglického básnictví přeložil: Byronovy »Hebrejské melodie« (1890, paralelně s Jar. Vrchlickým), »Výbor z písní a balad Roberta Burnse« (1892) a větší skladby básnické baladika S. T. Coleridge (1897). R. 1894 jal se překládati Shakespeara, ježž dovedl r. 1912 ke sv. 33., kdy nad nedokončeným »Jindřichem VI.« zemřel. Dokončení této hry a překlad čtyř zbývajících dramát převzal Ant. Klášterský. Sládkovo přebásnění vyniká svěžestí mluvy a lyričností výrazu hlavně ve veselohrách. Ze švédštiny přeložil J. V. Sládek umělé epos hrdinské »Píseň

o Frithiofovi« od E. Tegnéra (1891), z polštiny Mickiewiczovu básnickou povídku Konrad Wallenrod (1897).

Sládek, sám zcela samostatný nerudovec, nevytvořil básnické školy. Čistotou lyrického tónu, silou vroucího citu, jednoduchostí a přece účinností básnických prostředků stál lyrice J. V. Sládka velmi blízko předčasně zesnulý choltický rodák **Bohdan Jelínek** (1851—1874). Jeho posmrtně vydané (Jar. Vrchlickým) *Spisy veršem i prózou* (1880) obsahují vedle křehké lyriky »lásky a vzpomínky« také drobnější čísla epická a několik črt povídkových.

Uprostřed mezi lyrikou Sládkovou a Heydukovou stojí básnická tvorba Sládkova literárního odpůrce v bojích lumírovských kolem r. 1880, **Rudolfa Pokorného** (* 1853 v Heřm. Městci, † 1887 v Libochovicích jako tamní okresní tajemník). Rudolf Pokorný upozornil na sebe záhy jako lehký improvisátor v duchu lidové poesie, jako velebitel domácích krajinných i přírodních krás, jako vlastenecký a slovanský horlitel. S Heydukem byl průkopníkem vzájemnosti československé v době nejkrutějšího útlaku maďarského; v rozhorleném boji se postavil proti národní netečnosti a proti domněle beznárodnému kosmopolitismu skupiny Vrchlického. Básnické sbírky jeho jsou: *Z jarních luhův* (1874), *Pod českým nebem* (1879), *Z hor* (1881), *Vlasti a svobodě* (1883), *Opět na horách* (1887, posmrtně) a j.; k nim se druží básnická povídka *Mrtvá země* (1885). Slovanské vzájemnosti R. Pokorný sloužil jednak básnickými překlady z Bohdana Zaleského a Antologií ruské lyriky (r. 1887), jednak vydáváním *Knihovny československé*.

Český kosmopolitismus básnický. Julius Zeyer a Jaroslav Vrchlický i jeho epigoni. Překlady básnické.

V popředí básnického kosmopolitismu českého od 70. let stojí dva mohutní umělci slovesní: Julius Zeyer a Jaroslav Vrchlický. Pro oba jest kosmopolitismus hlavní metodou životní: čerpají stále podněty i látky z cizích literatur, z cizího umění, z cizí filosofie. Aby mohli cizí živly kulturní přijímati, v sobě zpracovávat, k tomu bylo třeba vedle obsáhlého a mnohostranného vzdělání zvláštní citlivé vnímavosti, spojené s darem rychlé a spolehlivé asimilace duševní, schopnosti vmýšleti se do cizích dob, do vzdálených kultur, do ducha různých básníků i myslitelů; sklon ten, za jejich doby v celé Evropě patrný, byl ve své kolébce,

Francii, nazýván diletantismem. Kosmopolitismus jejich neměl do sebe nic beznárodního, jak jej vinili jeho odpůrci. Vrchlický i Zeyer i jejich epigoni se vrátili oklikou přes cizinu k rodné půdě, nejen tím, že zpracovali také náměty a látky české, nýbrž hlavně tím, že se zamyslili nad problémem svého národa, že procítili jeho smutek, jeho pochybnosti, jeho životní potřeby.

Ač Zeyer i Vrchlický vykazují řadu podobností, přece jsou to v podstatě básníci odlišní. Jul. Zeyer byl povaha převahou citová, podléhající silně zevním dojmům a náladám. Jar. Vrchlický vynikal nad Zeyera mohutnější schopností rozumovou, silou až schematické abstrakce, možností vyhledávati za světem hmotným skryté ideje. Vše to ho předurčovalo, aby se vedle sensuálního pěvce hmoty, pudů a plodivé přírody stal básníkem filosofické reflexe. Stálé kolísání myšlenkové uvedlo do jeho myšlenkového světa chaotický zmatek a nesoustavný nelad, kterému propadávají eklektikové. Jeho eklekticismus kulturní dovedl sjednotiti nejrůznější doby a světy od starověku až po dobu moderní; vnitřně se mu však nepodařilo najíti společnou jednotu ani vystihnouti jednotlivé oblasti v celé jejich životní a ideové plnosti.

Této kolísavé rozpolcenosti zůstal Julius Zeyer ušetřen, upadl však občas v jednostrannou ztrnulost. Proti renesančnímu eklektikovi Vrchlickému byl spíše goticky nalaďeným novoromantikem, jenž prchal ze své doby, aby hledal životní ideál, zpola umělecký, zpola náboženský v minulosti, ve středověku, v mystice. Ježto pak k týmž výsledkům dospěly i umdlené duše moderních dekadentů, upoutal jeho dlouho nedoceňovaný zjev pozornost nejmodernějších literátů v době, kdy nebylo mnoho zájmu, ba ani již úcty pro Vrchlického.

Julius Zeyer (1841—1901) narodil se v Praze 26. dubna 1941 jako syn velkoobchodníka Jana Zeyera, jehož rodina byla původu aristokratického a pocházela z Francie, a Eleonory, dcery staré pražské rodiny židovské. Dojmy z vypravování staré chůvy, nálady staropražské, hojná četba romantická vzněcovaly fantasií hochovu, jenž se od 8. roku pokoušel literárně. Po skončených studiích reálních se dal zapsati na techniku, ale r. 1861 vstoupil do závodu otcova. Za rozšířením praktických vědomostí dlel v letech 1861 a násl. ve Vídni a na cestách v Německu, ve Švýcařích a

v Paříži; studoval na universitě vědy filologické a estetiku a naučil se všem předním jazykům evropským. R. 1873 vstoupil do literatury humoreskou *Krásné zoubky*, otištěnou v Štolbově »Palečku«, ale teprve novela *Duhový pták*, uveřejněná v »Lumíru« r. 1873 upozornila na literární veřejnost. V té době byl předčítatelem a vychovatelem na Rusi, navrátiv se však záhy do Prahy, věnoval se literatuře a vědeckým i uměleckým studiím, přerušuje pražský pobyt občasnými cestami: byl ve Švédsku, opět na Rusi, v Bonnu. Koncem r. 1883 odjel do Itálie, později cestoval do Řecka a do Cařihradu. R. 1887 se odstěhoval do Vodňan, kde našel literární přátele Ot. Mokrého a Fr. Heritesa. (O době té podává nám hojně zpráv Fr. Herites v knize »Vodňanské vzpomínky«, 1904). Tamní pobyt přerušil cestami: do Francie a do Španěl, do Ruska, do Štýrska, Krajiny a Chorvátska, do Bavor, posléze r. 1899 naposled do Ruska a na Krym. Na podzim r. 1900 se přestěhoval do Prahy; brzy nato se vážně rozstonal a 29. ledna 1901 v Praze zemřel; pohřben jest ve Slavíně vyšehradském.

Tvorba Julia Zeyera, objímající téměř 30 let, objímá poesii lyrickou i epickou, veršovaná i prozaická dramata a počtem nejhojnější romány a novely. Ve všech těchto útvarech jest básníkem, i jeho próza má vždy rytmický tok, bohatství obrazů, metafor a barvitou řeč. Epické básně, romantické novely a romány jsou namnoze »obnovené obrazy«, osobitá to zpracování starých literárních látek, které prosycují vášnivý živel lyrický, široké krajinářské popisy a kulturně umělecká líčení; to občasně zabránilo Zeyerovi, aby ve výpravných dílech zachoval pevnost epické stavby a v dramatech tuhou dějovou jednotu. Podle časově vývojového rytmu lze rozvrhnouti Zeyerova díla do čtyř období. V prvním (1873—1879), průpravném a hledajícím, užívá Zeyer většinou povídkové formy, jež někde dospívá širě románové; zahlubává se do dušezkumných záhad, zasazených do romaneskního rámce někdy i s příkloňou k současné výpravné tradici domácí. V druhém období (1879—1887) uzrává Zeyer umělec ve všech útvarech, v románě jako v eposu, v lyrice jako v dramatu dosahuje veršem i prózou mistrovství, zvláště v osobitých ohlasech starodávné epiky domněle lidové, v křesťanských legendách a v »obnovených obrazech« v duchu dávných látek a motivů. Vrcholem tvorby Zeyerovy jest období třetí (1887—1895), kryjící se celkem s pobytem vodňanským: s epi-

kem, který jak v cyklickém kříšení starých výpravných forem, tak ve veršovaných letopisech lásky dospěl k dokonalosti, závodí psycholog, pronikající s mocnou typisací k rozboru krisí své doby. Ten se ozývá ještě v závěrečném období čtvrtém (1895—1901), stařeckém, kdy vznikla dvojí úchvatná zpověď prózou i veršem; ale zjednodušující formy pohádky a legendy převládají, svědčíce namnoze o únavě tvořivých sil.

Lyriku Zeyerovu jest hledati ve dvou svazcích mladistvé a mužné *Poesie* (1884) a pohrobních *Nových básních* (1907): tam hlásí se k slovu reflexe náboženská a národně politická; zde leckdy i v úsečné a zpěvné formě písňové propuká Zeyerova vášnivě zoufalá a pesimisticky temná erotika a vedle ní metafysická žížeň po posledních záhadách věčnosti a osudu. Ale i v »Poesii« jest patrna převaha epikova nad lyrikem. Zařadil tam Zeyer ohlas staroruské epiky bohatýrské, opírající se dosti věrně o podání Nestorovo, *Zpěv o pomstě za Igora* (1882), a první svůj »letopis lásky« s mystickým problémem nesmrtnosti a věčnosti v popředí, legendu ze středověkého Španělska *Ramondo Lullo* (1884).

V soutěži s Vrchlického »Mythy« vznikal od léta 1878 cyklický *Vyšehrad* (1880), který měl býti ztělesněním heroického mytu národního podobně jako výtvarná díla umělců Národního divadla. V konečné úpravě rozvrhuje bohatýrskou i bájeslovnou látku do pěti skladeb: »Libuša«, »Zelený vítěz«, »Vlasta«, »Ctirad« a »Lumír«. Opíraje se o RZ a Hájkovu kroniku koncipoval Zeyer většinu děje, prohloubeného přírodní mytologií a zastřeného přírodním lyrismem, samostatně, hojně užívaje symboliky. Spíše dějově než slohově se k »Vyšehradu« připíná epické stmelení pravěku českého a Zeyerovi drahé kultury starokeltské, *Čechův příchod* (1886), úchvatný v kosmogonické poesii hmoty, slavené druidy až ke zbožnění; zde se básník křesťanský hroužil v hlubiny pohanských kultů. Rozměrem i nad »Vyšehrad« vyniká cyklus starofrancouzský, *Karolinská epopeja* (1896). Skládá se ze čtyř rapsodií: »Pohádka o Karlu Velikém«, »Román o čtyřech synech Ajmonových«, »Píseň o Rolandu« (původem nejstarší) a »Píseň o korunování krále Lovise« a jest ohlasem, často těsným, starofrancouzských pověstí o Karlu Velikém i jeho družině a rodině. Uvědomělý umělec a stále účastný lyrický psycholog spojuje koncepci dokonalého rytířství důsledně se zaníce-

ním náboženským a vzletem erotickým. I v pozdních letech se Zeyer pokoušel o ohlasy epiky starodávné, tak v baladické *Písni o hoři dobrého juna Romana Vasiliče* (1899), kterou knižní vydání posmrtné spojilo s *Ossianovým návratem* (1885); v této keltské látce dožívá naposled na české půdě hnutí Macphersonem podněcené a Zeyer dovedl podivuhodně zkombinovati prvek světecký i hrdinský a prohráti exotickou látku tragickým hořem českým. Rovněž z keltské tradice vyvážena jest *Kronika o sv. Brandanu* (1886) s poesíí širého moře a se září dokonalého světectví. Zcela jinou řadu skládají čtyři svazky veršovaných novel, »letopisů lásky« (1889—1892), volné to ozvuky básnických látek známých z literatury světové, hlavně románského a východního původu; v nich vyložil Zeyer mystickou filosofii lásky, povznášející se od temného sensualismu k čiré duchovosti. Sem pojal Zeyer: bagdadský motiv *Aziz a Aziza*; tklivou pověst o lásce litevského šlechtice *Olgerda Gejštora* k české královně Anně; rytířskou obnovu starofrancouzské skladby o Aucassinovi a Nicolettě *Zvěst lásky z Procence*; proslulý Boccacciův příběh lásky *Ghismonda*; historicky podložený španělský román milostný a lžismerdisovský *Gabriel de Espinosa*; tragedii vášně ze Seiny *Pia de Tolomei* a indickou pověst *Záletnice*, prodšenou názorem budhistickým. Posledním »letopisem lásky« byly případně nazvány *Troje paměti Víta Choráze* (1899), kde básník s mocnou lyrickou silou vyzpíval svou zpověď a znovu naznačil, že vlastní tragický zákon jeho osudu byl odvrát od pozemské lásky, přinášející zklamání, k lásce metafysické, která, nesouc se k Bohu, objímá spolu v soucitném milosrdenství celé lidstvo; zde gotický ideál života, naznačený ve »Sv. Brandanu«, promítnut jest do moderní doby v samu blízkost našich dnů, zápasů a úzkostí. Stranou obou hlavních typů Zeyerovy epiky stojí veršovaná povídka *Griselda* (1883), podložená alegorickým obrazem národního pokoření pobělohorského.

Dramatik Zeyer vstoupil na divadelní prkna po první r. 1882 rozmarným a vtipným napodobením vlašské *commedia del arte*, *Stará historie* (kn. 1883), ale došel tu přijetí celkem chladného; ani později nezdomácněl na Nár. divadle svými hrami, mezi nimiž »Doňa Sanča« a »Neklan« stojí nejvýše. I ve svých hrách podával namnoze »obnovené obrazy«: obracel se vždy k minulosti neb k exotické dálce místní, vášnivé charaktery, vyhnané do krajnosti, stavěl rád

do povahových kontrastů. Nečinil jako typický romantik rozdíl mezi slohem lyrickým, epickým a dramatickým, a proto vždy vykazoval výrazné místo patetické deklamací i rozsáhlým vložkám lyrickým, často mocné krásy básnické; stavba jeho her, až na obě vrcholné, jest prostá, mnohdy spíše výpravná. V poslední době své tvorby si oblíbil volnou scénickou úpravu pohádky a legendy. Vedle uvedených začátečnické následují jeho dramatické práce: komedie rodinných záměn a odhalení *Bratři* (1882), čínská námetem, nikoli dramatickým slohem; trojaktová milostná hra biblická s příklonou k starozákonní »Písni písní« *Sulamit* (uveř. a provoz. 1883, kn. 1885); čtyřaktová krvavá tragédie pomsty z pravěku irského *Legenda z Erinu* (1886); bohatýrská komedie o Libušiných nápadnicích *Libušin hněv* (1887), k níž se druží melodramatická drobnůstka *Šárka* (1887, použita Z. Fibichem za libreto) a j. K tragické výši se pak Zeyer dramatik vzeplal *Doňou Sančou* (1889, provoz. až 1897), tragedií pomstychtivé žárlivosti, která motiv Faidřin překládá do feudálního středověku španělského; a knížecím dramatem o přemyslovských nápadnicích trůnu, ale s motivem mladého křesťanství na půdě české v popředí, *Neklan* (1893, provoz. 1898), jediné dílo Zeyerovo, na něž později navázala Arn. Dvořákem, St. Lomem a R. Krupičkou dramatická tradice česká. V Zeyerově závěrečném období úmyslného primitivismu vznikla báchorka *Radúz a Mahulena* (z r. 1896, vyd. a prov. 1898), podkládající motivy, převzaté z lidových báchorek slovenských, jednak výkladem přírodně mytologickým, jednak zřeteli alegorickými, a andělská legenda, zkřížená s pohádkovou tradicí slovanskou, *Pod jabloní* (1901, prov. posmrtně 1902).

Zeyerovu prózu zahajují v l. 1873—1879 novely a fantastické povídky, shrnuté dodatečně do svazků *Novely* (1879 a 1884) a *Fantastické povídky* (1882); k nim se těsně druží román *Ondřej Černyšev* (1875), čerpající své napínavé a spletité děje z dvorských kruhů ruských za Kateřiny, a dobrodružné dílo bez pevné skladby *Dobrodružství Madrány* (1882), kde se Zeyerova motivická fantasié a romantický i erotický rozmar octly na nebezpečném srážu okultismu bez psychologie. V těchto pracích, divoce romantických, pohyboval se Zeyer na cestě české prózy, která od Světlé vedla k Arbesovi. Ale již v *Románě o věrném přátelství Amise a Amila* (1880), vyčerpávajícím ve zkřížení

několika kulturních vrstev rytířský středověk, vystoupil mladý mistr prózy novoromantické. Další Zeyerovy obnovené obrazy jsou zahrnuty do sbírek: *Báje Šošany* (1880), *Stratonika a jiné povídky* (1884), *Obnovené obrazy* (1894); samostatně vyšly: japonský příběh lásky v přísné jednotě prostředí a slohu *Gompači a Komurasaki* (1884), středověká legenda klášterní *Sestra Paskalina* (1887), humorný obrázek českého staromódního maloměsta *Rokoko* (1887), staroirská mystická legenda upravená pro mládež *Mael-dunova výprava* (1896) a mohutný ohlas severské Njálssagy *V soumraku bohů* (1895). Tu postupně prodělává Zeyer vývoj k zjednodušení a hospodárnému omezení motivů; soustřeďuje se na jeden děj, účelně položený do přesného ovzduší dobového a kulturního; stále mocný vliv měly na Zeyera jeho předlohy a studia, jejichž ozvuk podával tu s větší, tu s menší volností. Nejlepší z jeho novelistických prací se mohou vyrovnati vzorným novelám světovým: postihující i nejexotičtější prostředí do posledních polotónů náladových, kladou přece hlavní důraz na dramatické vystupňování a plné epické podání děje, jenž sám sebou odhaluje charakter, pravidelně nevšední. Nikdy tu nechybí ústřední bod dějový, kolem něhož se vše otáčí a jenž má v sobě vždy něco neobyčejného; do vyšší oblasti uměleckého zájmu povznáší Zeyerovy novely jejich sytá řeč, hned vášnivě rytmovaná, hned hrající jemnou hudbou lyrickou.

V mužném věku dostoupil však Zeyer moderního románu psychologického, v němž zevní příběhy, romanticky volené a seskupené, spolupracují na duševním vývoji hlavního hrdiny, reka marné touhy, zhroucené lásky, bolestné víry. Román Čecha v Římě, *Jan Maria Plojhar* (z l. 1887—1888, uveř. v »Lumíru« 1888, kn. 1891), i román Slováka v Paříži, *Dům u tonoucí hvězdy* (uveř. v »Květech« 1894, kn. 1897), rozvíjejí své dušezpytné děje v náladově intenzivním prostředí krajinném i společenském. Ač v obou dílech běží o osud individuální, cítí jeho nositelé ve své hrudi, neodvratně zasvěcené zmaru, tíhu národního osudu a tím se jak romantik Plojhar, tak dekadent Rojko povznášejí k výši typické; nikoli dějově, ale psychologicky přijali oba mnoho nejosobnějších rysů od svého tvůrce. V »Janu Marii Plojharu« stanulo výpravné a psychologické umění Zeyerovo na vrcholu, kdežto v »Domě u tonoucí hvězdy« jest patrný horečný chvat improvisace, který se sourodě pojí

k dokumentární bezprostřednosti sebeobnažující zpovědi ze soumraku století.

Závěrem uměleckého vývoje Zeyera-prozaika jest jeho definitivní obrat k legendě; nyní v ní převládá úmyslný primitivismus, posléze v duchu lidové zbožnosti východní. Tu následují *Tři legendy o krucifixu* (1895) s látkou pražsky pobělohorskou, toledskou a slovenskou, cyklický soubor středověkého podání o Madonně *Zahrada mariánská* (1897 a 1898), *Kristina zázračná* (1898) a drobnější *Aleksej, člověk boží* (1899).

Kromě beletrie napsal Zeyer jen málo; důležité jsou předmluvy k některým pracím, jež kromě stesku do nepřívzně obecenstva i kritiky často prozrazují prameny inspirace Zeyerovy. V úvodě ke »Karolinské epopeji« podává Zeyer své názory o podstatě epiky, ve věnování »Doni Sanči« se hrdě hlásí ke svým vzorům dramatickým, v úvodním výkladu ke komedii »Bratři« objasňuje postup svého tvoření.

Jako v životě, byl Julius Zeyer také v literatuře důsledným a pyšným samotářem. Jeho romantismus byl podmíněn již plemenným původem, tkvěl v samé povaze básníkově, byl živěn obsáhlou četbou světové poesie i nevšedními studii literárními, uměleckými, filosofickými i náboženskými a podporován cestami na východě i na západě. Tento romantismus nebyl pouze odlišný od veškeré soudobé literatury české, ale i ode všeho, co se kdy v Čechách nazývalo romantikou; pouze kult starodávného, domněle lidového podání epického a těžká historická elegičnost, ozývající se u Máchy, byly mu blízké. Přijal z romantiky francouzské syté bohatství barev a obrazů, hýřivý exotismus, smyslné pojetí pozemské lásky; naučil se od anglických praeraffaelistů, kteří byli zároveň malíři i básníky, zbožné legendárnosti, zálibě pro gotické katolictví a dokonalé rytířství; včetl se pozorně do středověké i národní epiky, do církevních legend, do východních tradic náboženských i povídkových; podepřel bujnou a žhavou fantasií důkladnými studii.

V tomto exotickém a romantickém světě však v zralé době básníkově a v nejlepších jeho pracích za symboly tak pestrými ukryta je osobní filosofie metafysická. Zeyer byl ryzí idealista nábožensky založený, jeho duše vždy znovu toužila po Absolutnu, po Bohu, nazývaném řečí různých náboženství a filosofických nauk, nejčastěji mluvou

katolické církve. Návrat duše k Bohu jest hlavní téma Zeyerovy tvorby; pravidelně však tomuto mystickému motivu předesílá básník jako předehru vášnivé přilnutí duše k světu smyslů v lásce pozemské, která neukojí, nýbrž jen probudí touhu po ideálu a po zakotvení v křesťanské oběti a lásce. Tento novoidealismus Zeyerův přivábil k němu v poslední době jeho života mladou generaci, která opustila naturalismus a toužila po umění symbolickém a názoru spiritualistickém; ale tato souzvučnost, jež nabyla vrcholu r. 1896, brzy vzala za své a Zeyer umíral jako literární samotář. Pravá popularita Zeyerova se čtenářstvu datuje teprve od jeho smrti.

Jaroslav Vrchlický (1853—1912), vlastním jménem Emil Frída, narodil se jako nejstarší syn obchodníka Jakuba Jana Frídy a Marie, rozené Kolářové dne 17. února 1853 v Lounech. Po roce se přestěhovali rodiče do Slaného, ve čtyřech letech odvezen Emil k strýci faráři do Ovčár u Kolína, kdež pobyl do deseti let. Gymnasium studoval v Slaném, v Praze a Klatovech; tam r. 1872 maturoval. Vstoupil zprvu do semináře, ale již v druhém semestru přešel na fakultu filosofickou, aby studoval historii. Po třech letech přijal vychovatelské a tajemnické místo v rodině hr. Montecuccoliho-Laderchi, s níž pobyl 1875—1876 v Itálii; poznání moře a hor, důvěrný styk s antikou a renesancí výtvornou i básnickou, vztah k staré klasické půdě měly na básníkův vývoj hluboký vliv. R. 1877 se stal tajemníkem české techniky a po pěti letech české zkušební komise pro středoškolské učitelství; r. 1893 byl jmenován profesorem srovnávacích dějin literárních na české universitě. Z intimního jeho života dlužno uvésti hluboké a obrodné přátelství se spisovatelkou Sofií Podlipskou a sňatek s její dcerou Ludmilou r. 1879; manželské štěstí rozrušeno bylo r. 1892 zpronevěrou choti a postupným odcizením manželů. Trvalý pobyt v Praze zpestřily některé cesty do Paříže, Německa, Nizozemí a Belgie, do Dánska, několikrát do Polska. R. 1908 přetrhla vážná choroba literární činnost, do tud neúnavnou; poslední dobu strávil Vrchlický v bolestném živoření v Domažlicích, kdež 9. září 1912 skonal; pohřben jest na Vyšehradě.

Básnický vývoj Jar. Vrchlického, jak se jeví jeho knižními publikacemi, možno rozdělit na čtyři velká období.

1. 1871—1879: průpravný zápas domácí tradice české s vlivy románskými, od knihy »Z hlubin« až po »Duch a svět«.

Mladistvý pesimismus bojuje s věrou v život, projevující se poznáním zevního světa; láska, dotud citově tušená, se stává smyslnou skutečností; výrazově se přimyká začátečník ještě k slohu básníků z »Máje«. Za pobytu v Itálii i za očistného vlivu S. Podlipské se zřiká Vrchlický vzorů německých, přiklání se k Hugovi a k Leopardimu, až se zcela rozhodne pro evolucionistický optimismus v duchu Hugově, Quinetově, G. Sandové.

2. 1879—1894: vítězství smyslů a formy v životě i díle Vrchlického, od »Mythů I.« a »Eklog a písní« po »Nové zlomky epopoje« a »Moji sonatu«. Kult zevního světa provázen jest mocnou smyslností, zvláště milostnou; rozkošnictví umělecké se stupňuje v umělecký diletantismus a v eklektické světoobčanství; příroda pojímána panteisticky, dějiny lidstva evolučně. Rečnická a popisná poetika francouzská i se sklony objektivistickými vítězí, formalistní lyrika vedle »zlomků epopoje« stojí v popředí. R. 1883 nadchází období mužného klidu, r. 1888 se hlásí vedle zachmuřujícího se obzoru únava i dočasný úpadek tvůrčích sil a na sklonku období pozbývá Vrchlický vůdčího místa v českém básnictví, jež mu na počátku této periody jednomyslně přiznáváno.

3. 1894—1903: doba pesimistického vystřízlivění a tvůrčího úpadku, od »Oken v bouři« přes »Písně poutníka« k »Duši mimose«. Tragedie rodinná dohání básníka k bolestnému cítění i k chmurnému názoru životnímu, takže vedle pesimismu erotického vystupuje také pesimismus kosmický, ale obé postupně uléhá v tesknou, avšak smírnou resignaci. Odloživ rétoriku, oprostuje básník svou mluvu, vyhýbá se přílišným umělostem formálním, ale dále vydatně pěstuje znělku.

4. 1903—1908: doba vyjasňování a stařecké rovnováhy, od »Prchavých illusí« po »Meč Damoklův«. Smířiv se s osudem, vzestupuje básník k životním kladům, ba dospívá i nového entusiasmů; jeho verš se stává melodickým a sloh intimním s hojnou příklonou k útvaru písňovému; lyrika zastírá básnictví výpravné a zvl. tvorbu »zlomků epopoje«. Rozvrat tělesných i duševních sil rázem přerušuje omlazenou tvořivost klasikovu.

V popředí básnického tvoření Vrchlického stojí z l o m k y e p o p e j e, menší básně epického podkladu hojně prosycené živly lyrickými a filosofickou reflexí. Po způsobu největšího svého učitele Viktora Huga, jenž skládal tímto

slohem velkou »legendu věků«, mínil Vrchlický v těchto baladách, romancích, legendách a mytech obsáhnouti celé dějiny lidského vývoje od prvopočátků po dnešní dobu a naplniti je svou evoluční filosofií dějin, hlásající vítězství ducha nad hmotou a obětovné lásky nad utrpením a zoufalstvím. Dílo samo uspořádáno jest v řadě cyklů dělných zpravidla podle látky, jimž předchází často prolog; na rozdíl od V. Huga, jenž dával v »Legendě věků« čisté romanticky přednost látkám středověkým, převládají u Vrchlického náměty předhistorické, mytologické a antické, dojista ohlasem největšího francouzského epika moderního, Ch. Leconte de Lisle. Sem náleží těsněji nebo volněji díla: po *Epických básních* (1876), drobné baladické epice cizokrajných námětů v starším slohu německém, první uvědomělý pokus o kosmickou i dějinnou »legendu věků«, *Duch a svět* (1878); dvě řady *Mythů* (1879 a 1880), z nich první obsahuje výlučně látky české, mezi nimi *Legendu o sv. Prokopu*, která později (1884) byla rozhojněna a samostatně vydána; *Nové epické básně* (1881); *Staré zvěsti* (1883); *Perspektivy* (1884); *Selské balady* (1885) s látkou z české selské poroby a vzpoury; *Zlomky epopoje* (1886); *Fresky a gobelíny* (1891); *Nové zlomky epopoje* (1895); *Bozi a lidé* (1899); *Votivní desky* (1902); *Episody* (1904) a *Třetí kniha básní epických* (1907). V některých z těchto knih převládá reflexe nad epikou. Čtyři »zlomky epopoje« se rozrostly v samostatné knihy: starokřesťanská legenda *Hilarion* (1882) s námětem ze života Otců egyptských na rozhraní antiky a křesťanského světa; polská faustiáda smyslnosti a poznání *Twardowski* (1885); grandiosní epopoj ze zoufalého odboje židovského proti Římu, ale i se spodním tónem národně českým, *Bar Kochba* (1897), nejrozsáhlejší to dílo Vrchlického; a posléze ve freskových rysech načrtaná *Píseň o Vinetě* (1906) z bojů dánskoslovanských.

Lyrika Jaroslava Vrchlického má dvě různé tváře, jsouc dílem ryze citová, dílem reflexivní. Citová lyrika Vrchlického temení z velmi mocné erotiky, plné smyslného žáru, a ze složitého dojmového a náladového života, rozechvívaného pozorováním přírody ve veškerých jejích odstínech barevných i světelných; přírodu nepodává jen v impresionistických obrázcích krajinářských, nýbrž i jako scénickou dekoraci drobných genrových výjevů, někdy mytologických. Vedle citu osobního se ozývá již od počátku citění

sociální, soucit s trpícími a s utlačenci a tu se povznášá básník od leopardiovského zoufání k společenské naději v blížíci se spravedlnost a humanitu. Silné jest i jeho cítění národní; věří pevně v budoucnost národa, hrdě velebí český jazyk, inspiruje se národními dějinami, opěvuje Prahu minulou i přítomnou; nadšení slovanského však nezná, sympatisuje ze Slovanů pouze s Poláky.

Erotické sbírky Vrchlického jeví vzestup od abstraktních chmur mladistvých, jež zaléhají do *Snů o štěstí* (1876), k jásavému milostnému opojení srdce a smyslu ve sbírkách *Eklogy a písně* (1880) a *Poutí k Eldoradu* (1882); v zasmušilé periodě 90. let zní i erotika *Oken v bouři* (1894) ponuře a trpce; pohrobně vyšla sbírka pozdní erotiky l. 90. *Kvítí Perdity* (1930), poutající se k novému přátelsko-milostnému vztahu, prodšenému vděčnou odaností. Básně, opěvující intimní štěstí s ženou a dětmi a ustavující souběžně s důvěrnou lyrikou Heydukovou a Sládkovou poesii rodinného domova u nás, vložil Vrchlický do přečetných knih smíšeného obsahu lyrického, které mají často také vložená čísla epická i mnoho reflexivního živlu. Z nich umělecky nejhodnotnější jsou tyto: *Rok na jihu* (1878) s dojmy italskými a kniha jasné životní pohody, *Co život dal* (1883); zachmuřený obzor prozrazují *Hořká jádra* (1889); cyklus úchvatných elegií náhrobních, posvěcených památce Kl. Kalašové, *Ě morta* (1889); po rodinné katastrofě vznikly a jí jsou prosyceny: *Než zmlknu docela* (1895), *Překročen zenit* (1899) a j. Počátkem nového století se básník propracovává k oduševnělé rovnováze ve sbírkách: *Rok básníkův* (1900), *Žamberské zvony a jiné básně* (1901), elegiích to na smrt básníkovy přítele Ed. Alberta, *Duše mimosa* (1903) a j.; posléze vzniká kniha zralého a vítězného panteismu *Strom života* (1909), za níž následoval těsně před onemocněním *Meč Damoklův* (1912) s děsivým tušením životní katastrofy.

Zvláštní skupinu v lyrice Vrchlického tvoří několik knih, v nichž úmyslně umělá a složitá stránka formální se klade proti lyrickému neb meditativnímu obsahu na místo první. Tu se Vrchlický ukázal pyšným a svrchovaným mistrem formy básnické a postavil na odiv své veršové umění i v nejtěžších a nejbravurnějších útvarech verše, sloky a rýmu. Nejvíce a nešťastněji pěstuje sonet, do něhož vtěsnil velmi bohatý obsah reflexivní. Zvláštností Vrchlického jsou stručné podobiznové charakteristiky myslitelů, básní-

ků a umělců v sonetech; neobyčejnou sílu mají jeho sonety o našem národním životě a jeho otázkách, blížíci se pádným Sládkovým »Českým znělkám«. Výhradně znělky obsahují knihy: *Sonety samotáře* (1885), *Hlasy v poušti* (1890), *Nové sonety samotáře* (1891), *Poslední sonety samotáře* (1896) a *Prchavé illuse a věčné pravdy* (1904). Vedle sonetů pěstoval Jar. Vrchlický se zálibou některé lyrické formy provençalské, francouzské i vlašské, které před ním částečně uváděli k nám J. E. Vocel a Fr. Doucha a které ve Francii s bravurou ovládal formalista Th. de Banville, tak na př. rondely, ballaty, fanfáry, ritornely, sestiny, terciny, rispetti. Jsou to knihy: *Dojmy a rozmary* (1880), jež jsou protepleny blahem manželských líbánek a zvláště v lyrické rozmarné baladě villonské dosahují virtuosity; *Zlatý prach* (1887), skládající se z rond ironických a sentimentálních; *Moje sonata* (1893), jubilejní sbírka balad rozmarných i balad melancholických, ritornelů, rispettů, elegií, již básník sám přichystal pro své čtyřicáté narozeniny, a pozdní ronda *Fanfáry a kadence* (1906). Navazuje na starší tradici domácí, která se poutá ke jménům V. Furcha a V. Šolce, oblíbil si i perský gazel a došel v něm virtuosity, zvláště když ho používal k tlumočení pomyslů nábožensko filosofických; nejskvělejší jeho gazely skládají se sestinami a lyrickými baladami obsah knihy *Hudba v duši* (1886).

Uprostřed mezi lyrikou a »zlomky epopeje« stojí Vrchlického hojná poesie reflexivní. Úžasná sčtetlost a mnohostranná učenost Vrchlického dávají mu vždy nové podněty k přemýšlení básnickému. Básníkem filosofickým v nejvlastnějším smyslu slova však není, nemaje pevné soustavy; podle vzoru V. Huga přeměňuje témata filosofická v náměty rétorické a často si vypomáhá z nesnáze myšlenkové pouhým působivým obratem řečnickým. V prvních reflexivních knihách se klonil pod vlivem Leopardiho k pesimismu a skepsi; zvolna se jeho názor měnil v nadšený, až optimistický kulturní evolucionismus; v polovině 90. let se však básníka zmocnil chmurný skepticismus a kulturní pesimismus, podporovaný současnými krisemi citovými; posléze se přece z něho vyprostil klidem stoickým ne bez působení francouzského básníka Vignyho, jež v této době překládal. Ale vedle učené reflexe promlouvá občas u Vrchlického i prostě lidská, neobyčejně vroucí úvaha o základních věcech života a smrti, pro niž básník rád vy-

hledává průzračný a zjednodušený výraz: sem náleží jeho básně nejučinnější. K těmto reflexivním sbírkám patří mimo jiné: Vrchlického prvotina s pesimismem namnoze knižním a ideově neprožitým *Z hlubin* (1875); *Vittoria Colonna* (1877), básnický román lásky Michel-Angelovy, obtížený složitou meditací; příležitostný *Pantheon* (1880), psaný k otevření Nár. divadla; *Breviř moderního člověka* (1891); *Život a smrt* (1892), jedna z nejhlubších meditačních knih básníkůvých; dvě zpovědi z doby osudového zlomu: *Okna v bouři* (1894) a *Písňe poutníka* (1895), vrcholná díla resignovaných mužných let básníkůvých, plná přísné a bolestné moudrosti životní; úvahy z konce století *Skvrny na slunci* (1897); *Má vlast* (1903), souhrn básníkůvých projevů vlasteneckých, kam přešla i kniha generů *Na domáci půdě* (1888).

R. 1882 přistoupil k lyrikovi a epikovi také básník dramatický. Od té doby Vrchlický psal pro divadlo pilně tragedie, komedie, proverbs, které dosahovaly celkem jen prostředního úspěchu divadelního. Pouze v některých antic- kých tragediích, zvl. v »Hippodamii«, se vypracoval k výši pravé básně dramatické. Náladový lyrik, příliš těkající a příliš nedůsledný, nikdy nevytvořil jednotnou dramatickou linii, která by s osudovou logikou obepínala postavy slou- čené vnitřní nutností; nepromyslel vývoj charakterů a ne- vyložil scénické dění z jejich konfliktů. Některé ze star- ších veseloher a proverbů mají šťastnou náladu a lehký rozmar a upoutávají jako zdařilé hříčky ducha umělecky povýšeného a vysoce pružného; v pozdějších však proniká místo svěžího humoru jakási vynucená a mnohdy triviální rozpustilost. Úhrnem přejal Vrchlický dramatické útvary a zvyklosti divadla romantického, nepohrdaje ani pochyb- nou technikou her intrikových. Většina dramát Vrchlic- kého ožívuje minulost s kosmopolitismem velmi roz- sáhlým; drobnůstky moderních námětů jsou bez významu. Dramata Vrchlického s látkami českými jsou: *Drahomíra* (prov. 1882, ot. 1883); *Exulanti* (prov. a ot. 1886) z dějin XVII. věku bez porozumění reformaci, s důrazem vlaste- neckým a se sensační zápletkou cizoložnou; *Bratři* (prov. a ot. 1889), histor. drama o Václavu a Boleslavovi, a drama *Knížata* (prov. a ot. 1903) z dějin Přemyslovců; k nim se pojí drobný dramatický proverb z českého pravěku *Trojí políbení* (prov. a ot. 1892); nejuspěšnější autorova veselohra *Noc na Karlštejně* (prov. a ot. 1884) z doby

Karla IV. se sporuje charakteristikou, vtipnou zápletkou a svěží dobovou malbou, opředená jasným humorem; a hravě zápletková *Rabínská moudrost* (prov. i ot. 1886) z pražského židovského města v době Rudolfově. Antické látky zpracovávají: mytologická truchlohra *Smrt Odyssea* (prov. 1882, ot. 1887); velká trilogie z řeckého cyklu heroického *Hippodamie*, vzniknuvší v l. 1883—1890, počínajíc posledním svým článkem; celek složený ze tří částí: *Námluvy Pelopovy*, *Smír Tantalův* a *Smrt Hippodamie*, tvoří s hudebnou Fibichovou melodram. Dále komedie *V sudě Diogenově* (prov. a ot. 1883) z doby Alexandra Vel.; *Pomsta Catullova* (prov. a ot. 1887) z antického Říma; *Midasovy uši* (prov. a ot. 1890) ze starořecké pověsti mytické; a pokus o moderní komedii v rouše antickém *V uchu Dionysově* (prov. i ot. 1900) ze života na starověké Sicílii. Rozklad antiky křesťanstvím předvádí tragedie *Julian Apostata* (prov. i ot. 1885) a z milostného života v papežském Avignoně, kupícího se kolem Petrarce, čerpá *Soud lásky* (prov. 1887, ot. 1886). Dramaticky zpracoval Vrchlický i látky biblické, anglické, španělské a vlašské. K dramatům se druží hojná libreta k operám, k oratoriím (k Dvořákově *Sv. Ludmíle*, 1887), k výpravným hrám atp.

Nejskromnější počtem v literárním díle Vrchlického jest novelistická próza; po mladické povídce z r. 1873 ve slohu ještědských prací K. Světlé, *Prodávač biblí* (knižné až 1912), sáhl k peru novelistovu hojněji až v létech 80. Jeho próza obsahuje tři svazky drobnějších prací: *Povídky ironické a sentimentální* (1886), *Barevné střepy* (1887) a *Nové barevné střepy* (1892) i konverzační román marné lásky a temného fatalismu *Loutky* (1908). Povídkové práce Vrchlického jsou menší měrou novely v pravém slova smyslu, než důmyslně vykombinované a pečlivě provedené důkazy určitých tesí, které v závěru práce vyniknou pravidelně jako ostré pointy.

Jaroslav Vrchlický vynikl též jako literární kritik a essayista. Neobyčejné jeho vědomosti v oboru světové literatury, hlavně v básnictví národů románských, schopnost charakteristiky, zejména cestou analogie, jemný smysl pro stránku formální vedly ho k tomu, aby se stal vykládajícím a popisným kritikem světového písemnictví u nás. J. Vrchlický, leckdy blízký kritice životopisné, jindy však impresionismu kritickému, nesoudí, nehledá pravidel, nepodává filosofii literatury, nýbrž slovem hojným, sytým

a barvitým kreslí výrazné hlavy literární, pravidelně užívaje při tom materiálu životopisného a anekdotického, zevrubných parafrází obsahu, pronikavých rozborů technické stránky básnické. Jeho kritické essaye seřazeny jsou ve sbírkách: *Básnické profily francouzské* (1887), doprovod k jeho výborům z novodobé poesie francouzské; z ostatních jsou důležité *Studie a podobizny* (1892) a *Nové studie a podobizny* (1897), obsahující studie o českých básnících, Erbenovi, Bozděchovi, Kollárovi jako básníku sonetů, P. J. Šafaříkovi a V. B. Nebeskému jako poetům, Sv. Čechovi a J. Nerudovi.

Překlady Jar. Vrchlického přesahují rozměrem jeho díla původní. Básník otevřel jimi nové světy české literaturě a ukázal formální schopnost českého jazyka, verše a rýmu i při úkolech nejtěžších; vtělil českému písemnictví klasická díla vůdčích evropských národů; jako šťastný kulturní zprostředkovatel pracoval k tomu, co Goethe případně pojmenoval »světovou literaturou«. Nejdůležitější jsou Vrchlického překlady z moderní francouzské literatury a vlašské renesanční i soudobé, protože měly tak oplodňující vliv na básníkovy ideje i jeho formy.

Z francouzského básnictví Vrchlického zajímal především Victor Hugo a jeho škola i další básníci do konce 80. let. Jsou tomu věnovány výborné antologie: *Poesie francouzská nové doby* (1877) a *Moderní básníci francouzští* (1893); pak překlady z vůdčích básníků francouzských v XIX. věku, jmenovitě z V. Huga, v Leonta de Lisle, z Baudelaira, kromě toho některá dramata klasická, Corneillův »Cid« (1899), Molièrův »Lakomec« (1899), Voltairova »Zaira« (1922) a archaisující hrdinská komedie moderní, Rostandův »Cyrano de Bergerac« (1898).

Nejsoustavněji překládal Vrchlický básnictví vlašské, přihlédaje jak k období renesančnímu, jehož hlavní díla k nám uvedl všeka, tak k moderní poesii italské. Nejvíce naň působil ze starých Vlachů Dante, z básníků moderních pak klasik pesimismu a mistr básnictví filosofického Leopardi a Carducci, obnovitel antiky ve vlašském verši. Z renesančního písemnictví vlašského přeložil Vrchlický, vesměs v složitých veršových tvarech originálů, díla Dantova: »Božskou komedii« (1879—1882), »Nový život« (1890) a »Lyrické básně« (1891); Petrarcovy »Tři kanzóny« (1900) a Tassův »Osvozený Jerusalems« (1887) a »Výbor lyriky« (1906); Ariostova »Zuřivého Rolanda« (1892—3) a Michel-

angelovy »Básně« (1889). Novodobé básnictví vlašské souhrnně předvádějí antologie *Poesie italská nové doby* (1885) a *Tři knihy vlašské lyriky* (1894); z jednotlivých básníků jsou zastoupeni: Leopardi, Manzoni, Ugo Foscolo, Carducci a j.

Z ostatních překladů románských literatur důležitější jsou: *Výbor dramát Calderonových* (1899—1904), překlad portugalské básně hrdinské, Camoensových »Lusovců« (1902) a katalánského eposu Verdaguerova »Atlantis« (1891). Rekonstrukci s překladem podává *Cid v zrcadle španělských romancí* (1901).

Z literatur germánských Vrchlického vábila anglická, ač právě tu nepřekládal zvláště šťastně; překlady Sládkovy, Jungovy a Balejovy stojí výše vystižením originálu. Kromě antologie *Moderní básníci angličtí* (1898, zahrnuje básníky nar. v l. 1700—1880 od Thomsona po Tennysona) přeložil Byronovy »Hebrejské melodie« (1890, souběžně se Sládkem) a »Manfreda« (1900); Shelleyova »Odpoutaného Promethea« (1900) a »Výbor lyriky« (1901); Poeova »Havrana a jiné básně« (1890); pak menší výběry z Tennysona (1906), Walt Whitmana (1906) a Robinson-Darresteterové (1898), ze Shakespeara přeložil kromě »Sonetů« (neotištěné) báseň »Venuše a Adonis« (1922). Mezi překlady z němčiny na prvním místě stojí velkolepé přebásnění obou dílů Goethova »Fausta« (1890, II. vyd. 1907), jímž zastíněny byly starší překlady Kolarův (1863) a Vlčkův (1890), obsahující pouze I. díl tragédie. Menší překlady Vrchlického z němčiny jsou: Schillerův »Vilém Tell« (1892), téhož »Píseň o zvonu a j. b.« (1824); Hamerlingův »Ahasver v Římě« (1900), Immermannovo mysterium »Merlin« (1922). Ze skandinávských literatur přeložil jen Ibsenovy »Nápadníky trůnu« (1897).

Ojedinelý jest i překlad z polštiny, a to z Mickiewiczze »Tryzna« (1895); pohrobně přibyl ze slovenštiny »Výbor básní« Ant. Aškerce (1823). Na některých překladech z básnictví východního má Vrchlický podíl jen formální, tak na Petöfiho »Básních« (1907 a 1912) a na Košutově překladě Hafizova »Divanu« (1881). Ve dvou antologiích spojil Jar. Vrchlický překlady z různých básníků románských a germánských: *Hostem u básníků* (francouzských, vlašských, německých a anglických, 1891) a *Z cizích Parnassů* (převahou anglického a německého, 1895). Hojně Vrchlic-

ký překládal i prózu, jmenovitě z francouzštiny, na př. Dumasa st., Balzaca, A. France, Maupassanta.

Podobně jako Julia Zeyera nelze ani Jaroslava Vrchlického vyložit jen z české souvislosti literární. Básník sám sice ukázal, jak jeho formalismus byl připravován již J. E. Vocelem, jak již Fr. Doucha razil cestu jeho kosmopolitické činnosti překladatelské a připomínal i působení poetického jazyka Čechova na svou tvorbu; ve svých začátcích navazoval v lecčems na Hála a Mayera, výjimečně i na Nerudu; ale pravé vzory nalezl jinde než v literární tradici české. Také vliv literatury německé, který do jeho generace byl pro české básníky rozhodující, byl nepatrný s výjimkou Goetha, který působil jmenovitě svou myšlenkou faustovskou. Na vlašské půdě obrátil se výhradně k mistrům románským a u nich nalezl vzory, které byly sourodé jeho duševní osobnosti. V mladistvém období ho- věl mu však pouze Leopardi svým černým pesimismem.

I obrátil se do francouzského básnictví XIX. věku. Tam oslnil jej především mohutný a plodný V. Hugo. Působil naň geniální rétorikou, spoustou obrazů, řečí plnou opakování, bombastu a tirád, konečně i eklekticismem, jenž pohrává myšlenkami často protichůdnými. Od něho přijal především básnickou ideu »epopeje lidstva«, složené z rapsodických úryvků zpola epických, zpola reflexivních, která pojímá básnictví jako vesměrný cyklus, obsahující veškeré lidstvo v jeho zápase a vývoji. V duchu V. Huga vyznával víru v nekonečný pokrok lidstva, ubírajícího se k sociální spravedlnosti, k vítězství družné práce a účastné lásky. Po hugovsku stylisoval svou erotiku v idylickou lyriku plnou křehké a smyslné něhy; šel za ním i v patetickém boji proti zlořádům doby, proti politické bezcharakternosti a kritické samolibosti. Ale Vrchlického lyrický zdroj byl hlubší, jeho názor na život pravdivější: byl více člověkem a básníkem než hercem neb řečníkem a naslouchal častěji vnitřnímu hlasu než Hugo.

Neutkvěl na tomto jediném vzoru, nýbrž vedle Huga přijal do svého ducha celou soudobou poesii francouzskou, bera od ní mnohé podněty. Leconte de Lisle vedl jej k hutnější plastice verše a jednotnějšímu názoru na antiku i na předhistorické fáze lidstva; Sully Prudhomme učil jej úsečnosti ve vyjadřování pouček didakticko-filosofických; Gautier vedl jej k intimnímu vystižení věcí mrtvých a kultur odumřelých a vybízel ho k zhušťování rozsáhlých po-

myslů a složitých představ do stručné formy znělky; Theodor de Banville ho učil formalistické hře slokami a rýmy. Tito následovníci Victora Huga, nazývaní »parnassisty«, posilovali Vrchlického i v jeho kultu básnické formy, kterou přivedl u nás k nezvyklé virtuositě, když byl prošel také znamenitou školou velkých vlašských mistrů renesančních.

Básnický princip formální jest u Vrchlického v podstatě dosti příbuzný principu Sv. Čecha, jehož na rozdíl od běžného mínění nepokládal za svého protichůdce a jemuž věnoval řadu vřelých projevů příležitostných. Oba básníci jsou verbalisté, kteří hromadí za zvýšením názornosti pojmové a dojemové obrazy, metafory, analogie, vidouce v této amplifikaci básnickou sílu; Sv. Čech tíhne přitom více k poetickému popisu, Vrchlický ke kontrastu rétorickému. I k J. V. Sládkovi, s nímž žil v důvěrných stycích osobních, vedou od Vrchlického některé stopy, ale zásadní různost přece jen nedopustila hlubší vzájemný vztah umělecký. Význam Jar. Vrchlického pro tvarové zmnožení českého básnictví nesmí se pojímati jen tak, že naučil naše básníky novým veršovým umělostem, že zavedl k nám velký počet potud neznámých strof, genrů, bohatství figur a tropů, nýbrž hlavně v tom smyslu, že po prvé a průkopně ukázal, jak pro nesčíslný počet vnitřních básnických možností pravý poeta může najíti nesčíslný počet možností formálních, a to v živém duchu českého jazyka. Jeho činnosti chyběla však většinou autokritika: knihy nejsou organicky sestaveny a spořádány, nýbrž často jen mechanicky v určitém období sebrány; nebývá přihlíženo k tomu, aby vedle vykrystalizovaných básní nestály improvizované náčrty, aby se v pouhých variantách neopakovaly tytéž dojmy, nálady, ano i motivy; reminiscence literární nejsou vždy odloučeny od samorostlé tvorby.

Básníkův nedostatek úcty k sobě samému vzbuzoval u kritiky ostrý a spravedlivý odpor. Kdežto na rozhraní let 70. a 80. byl básník hlavně se stránky látkové, kde se žádaly po něm násilně náměty české, a s hlediska úzkoprse moralistního pro své »pohanství« i pro kult nahé ženské krásy nejen podceňován, ale i odsuzován, zavládl koncem 80. a počátkem 90. let pravý opak a díla jeho zmocnilo se nekritické chvalořečnictví; právě v té době ubývalo kritičnosti a v produkci jeho se jevil zřetelný úpadek; tehdy se realistický proud a později i symbolistická vlna ve vývoji českého básnictví s Vrchlickým zřejmě a trvale rozešly.

»Kritika let 90.«, F. X. Šalda, Jiří Karásek, Jindřich Vo-
dák, podrobila dílo básníkovo přísné revisi, když již dříve
L. Čech a T. G. Masaryk jim připravili půdu svými analy-
sami; ukázala ke vzorům, analysovala nejednotnost ideí,
posoudila jeho formalismus, zevrubně rozebrala básnické
prostředky. Boj o Vrchlického v 90. l., do něhož na straně
odpůrců Vrchlického zasáhl zvláště také J. S. Machar, ná-
leží k hlavním literárním sporům tohoto období a přispěl
značnou měrou k odlišení generace staré a mladé. Přispěl
však také k hlubšímu a spravedlivějšímu poznání životní-
ho díla Jar. Vrchlického.

Ohromnost a nepřehlednost díla Vrchlického sama vy-
bízela, aby byly z něho pořízeny orientační antologie; ně-
které z nich pocházejí od básníka samého. Podle poetick-
ých druhů a látek roztržena jest dvojdílná *Antologie
z básní Jaroslava Vrchlického* (1894 a 1902), jejíž první
díl obsahuje tvorbu z let 1875—1892, druhý z desetiletí ná-
sledujícího, a to jak lyriku, tak i epiku; básník ji pořídil
s vzornou autokritikou a jemným vkusem. Z celé tvorby
Vrchlického pořídil *Výbor z básní* (1933 ve sbírce »Kytice«)
Arne Novák, přihlížeje k přísnému hodnocení kritickému.
Ve »Světové knihovně« vyšly *Portréty básníků* (1897), vý-
bor to literárních charakteristik ve formě sonetů, a *České
balady* (1901), výbor drobné epiky Vrchlického s látkami
národními.

Básnická škola Jaroslava Vrchlického.
První, kdo se přidrželi směru Vrchlického a jeho francouz-
ských vzorů básnických, byli dva účastníci III. ročníku al-
manachu »Ruchu« r. 1873, Otakar Mokřý a Karel Kučera.
Člen jihočeské družiny z »Anemonek«, **Otakar Mokřý** (* 1854
v Čes. Budějovicích, † 1899 ve Vodňanech), dlouholetý
společník Zeyerův ve Vodňanech, kdež byl notářem, vzdělal
se na romantice polské, z níž překládal Julia Słowackého.
V původním jeho tvoření básnickém se střídá epika mo-
tivů hl. legendárních s lyrikou reflexivní a krajinářskou,
kdežto v intimní poesii, zvláště milostné, Mokřý neměl
štěstí. V *Jihočeských melodiích* (1880) sloučil výmluvnou
meditaci dějinnou a vlasteneckou s rázovitou malbou svého
jihočeského domova; tak i v básnické povídce o zápase
Rožmberků s husity *Na Divčím kameni* (1885). *Básně*
(1883) obsahují vedle toho výběr máchovsky melanco-
lické a pohádkově zastřené mladistvé lyriky a řadu motivů
od Adrie, Slovinska a z Tater. V *Dumách a legendách*

(1888) přistupuje k reflexivním básním s týmž krajinným pozadím cyklus starokřesťanských legend, podobně jako v knize *Jasem a šerem* (1893).

Karel Kučera (* 1854 v Luštěnicích u Ml. Boleslavě, † 1915 jako profesor výslužník v Dašicích u Pardubic) přimkl se k Vrchlickému zlomkovitou technikou reflexivní epiky, již jako historik z povolání dovedl dáti dějinný, kulturně sytý kolorit. Svědčí o tom dvě sbírky: *Básně* (1883) a *Zapadlé hvězdy* (1890). Překladatelskou svou činnost zasvětil hl. H. Ibsenovi, o němž r. 1883 otiskl ve »Světozoru« informační studii a z něhož přel. veršem »Básně« (1899), »Branda« (1908) a »Peera Gynta« (1913 a prózou »Rosmersholm« (1898) i »Stavitele Solnessa« (1899).

Ot. Mokrému a K. Kučerovi se podobá přední zástupce almanachu »Máj« z r. 1878, stojící pod přímým vlivem časných knih Vrchlického a zvl. jeho »Poesie francouzské nové doby« (1877), **Erantíšek Kvapil** (* 1855 ve Žherách, † 1925 na Kr. Vinohradech). Jako O. Mokřý přilnul k barvitým básníkům polským a též v původním tvoření podlehl jejich vlivům, takže bývá neprávem nazýván »epigonem polské romantiky«. Překládal z Mickiewicze, ze Słowackého, z Krasiňského, z Asnyka, z K. Przerwy-Tetmajera; doplňuje je antologie trojdílné *Polské moderní poesie* (1922, 1925 a 1933). Původní jeho poesie tíhne hlavně k širokému popisu a epickému probouzení minulosti; také některé genrové obrázky mají teplo skutečnosti; zato jeho důvěrná a tklivá lyrika jest převahou konvenční. Hlavní sbírky Fr. Kvapila jsou: *Zpěvy knížecí* (1883 a nové rozmn. vyd. 1897) na látkovém základě ruských bylin; drobné genry ve formě znělky *Z výstavních táček* (1891), dva sešity dum národně politických *Žalmy přítomnosti* a *Bělohorské melodie* (obě 1918). Životopisné a literárně historické stati, posvěcené hlavně horlivě propagandě vzájemnosti česko-polské, shrnul do tří sbírek, *Ženy a milenky slovanských básníků* (1893), *Životem k ideálu* (1900), *Modré ostrovy* (1926).

U jiné skupiny žáků a přátel Vrchlického však došel živého ohlasu myšlenkový obsah jeho básní reflexivních: hluboký světobol, sklánějící se v účasti a slitování k utrpení vesmíru a vyznávající vřelou humanitou, touha po mravní i společenské obrodě lidstva, někdy i úsilí po vyproštění z náboženských krisí století skeptického. K lyrikům této skupiny patří vedle hanáckého veršovce a překladatele

z J. M. Herédi **Jana Spáčila Žeranovského** (1857—1905) Bohdan Kaminský, A. E. Mužík a Jan Rokyta. **Bohdan Kaminský** (vl. jm. Karel Bušek, * 1859 v Huse u Sychrova, † 1929 v Poděbradech) kolísal stále mezi poesií a žurnalistikou. Pěstoval feuilleton vynuceného humoru a novelu dokumentárně zajímavou, kde s boléštným humorem a sebe-mučivou ironií zpodobuje pražskou a literární bohému, kterou pro své pokolení takřka zosobňoval; jsou to na př. *Kresby* (1888), *Různé panstvo* (1891), *Mecenáš* (1893), *Nocturno* (1895), *Kresby a řezby* (1909) a j. Jeho verše jsou v nejlepších číslech prudce citové a horoucně zoufalé, se sklonem k mocné a barvitě rétorice, zvl. v rodinné a milostné elegii. Často prostupují lyriku B. Kaminského genrové obrázky nicotných figurek, směšných, ubohých i tragických, takže místy dospívá B. Kaminský značného stupně předmětnosti až realistické. Básnické knihy B. Kaminského jsou na př.: *Ztracené volání* (1884), *Rokoko* (1889), *Z Příkopů* (1892), *V samotách* (1893), *Verše humoristické* (1893), *Zlomky románů* (1898), *Cestou na Parnass* (1902), *Na viole d'amour* (1905). Formální svou zručnost prokázal i řadou překladů divadelních veršem i prózou, mezi nimiž vyniká zvláště soustavné, ale nedokončené přebásnění Molièrových hlavních dramát od r. 1925.

Ani **August Eugen Mužík** (* 1859 v Novém Hradci Králové, † 1925 v Praze), redaktor »Besed lidu« a »Světozora«, překladatel Moora, Poea a O. Ludwiga, neušel svodům novinářství. Z chmurné reflexe verbalistních prvních knih, které napodobí kosmickou, náboženskou i sociální dumu Jar. Vrchlického (*Jarní bouře*, 1883 a *Hlasy člověka*, 1883) a přidržují se také jeho útvarů básnických, se zvl. virtuositou znělky (*Černé perly*, 1893), zachraňoval se Mužík do soucitu dílem křesťanského (*Písňe života*, 1894), dílem sociálně prohloubeného. Později spiritualistický básník mystických sklonů hledal východisko v stručnějším a prostším slohu Sládkově, používaje ho pro chválu práce rolníkovy uprostřed přírody a pro výraz bratrského soucitu se všemi trpícími (*Krůpěje rosy*, 1902). Tendenčně zveršoval časové podněty sociálně a vlastenecky horlitelské, *Epištola českému dělnictvu* (1897) a *Duchu Husovu* (1903); řady novel, psaných v duchu genrového realismu a prodšených soucitem sociálním, *Trosky života* (1894), *Tichá dramata* (1914) a j. doplňují činnost Mužíkovu.

Modernějším tónům dával občas zazníti v reflexivních

svých verších stoupenec kritického realismu **Jan Rokyta** (* 1864 v Hradci Král., básnický pseudonym pěstitele českolužické a českopolské a vůbec slovanské vzájemnosti Adolfa Černého). Básnické rozpětí Rokytovo není veliké. Od sentimentální lyriky několika sbírek přešel k novokřesťanství tolstojského ražení v knize *Za Kristem* (1903) nebo *Království Ticha a Smíru* (1907), pak k naivnímu řešení problémů moderního života veřejného: *Hradby padají* (1906), *Pisně osvobozeného otrocka* (1919) a j. a konečně k náboženským meditacím dějinným: *Zpěvník posledního Husity* (1918), *Na staroměstském rynku* (1918) a *Hus* (1919). Hojná jest Rokytova činnost překladatelská prózou i veršem, objímající všechny literatury slovanské a sloužící jeho propagátorství slovanské vzájemnosti. V něm jest také největší význam Adolfa Černého: hojnými ukázkami ze všech literatur slovanských a historickými, kulturními poznámkami informovala jeho pečlivá revue *Slovanský přehled* (1898—1914) českou veřejnost o celém slovanském světě.

Mezi francouzskými básníky novodobými, jež ve svých antologiích uváděl k nám Jar. Vrchlický, zaujímali dosti význačné místo někteří veršovci, potlačující výslovně osobní city pro snahu po předmětném zobrazování zevnějšího světa a dávající před lyrikou přednost zevrubnému popisu svého všedního okolí. Byli při tom formalisty velice úzkostlivými, pečlivými veršovci a dobrými mistry rýmu: těmito znaky slohovými se hlásili za žáky Victora Huga, kdežto jejich záliba pro každodenní skutečnost ukazovala k jejich souvislosti se soudobým hnutím naturalistickým v próze. Trojí náměty převládaly u nich: krajinářské pohledy na přírodu, které potlačovaly živel citový a dávaly nejplněji vystoupiti charakteru krajiny samému; drobné genrové výjevy ze života malých lidí, pravidelně s přecitlivělou sociální tendencí; konečně pařížské obrázky pouliční, zpola komické, zpola sentimentální. Mistr tohoto směru, François Coppée, se těšil v Čechách neobyčejné pozornosti, nepoměrné k jeho významu; do češtiny byl hojně překládán a vlivu jeho podlehlí jmenovitě Antonín Klášterský, Alois Škampa, Emanuel Čenkov a v začátcích svých i Antonín Sova.

Krajinářské motivy v této době vydatně pěstované byly pro české básnictví velkou měrou novinkou. Od doby K. H. Máchy, který náladu duševní nerozlučně spojil s mal-

bou krajinářskou, byla i u nás řada básníků, malujících přírodu jako věčnou průvodkyni a dekoraci důvěrných vztahů lidské duše; především V. Hálek, jehož kniha »V přírodě« obsahuje veskrze originální a svěží postřehy krajinářské a jenž se také v některých cestopisech dívá na kraj a jeho náladu čistě malířsky. Avšak teprve v některých knihách J. Vrchlického se básnická krajinomalba osamocuje a básník se snaží zachytiti charakter, ovzduší i ducha krajiny. V tomto osamocení krajinomalby postoupili jeho epigoni dále, a zesilujíce stránku popisnou, omezovali živel myšlenkový, ačkoli zprvu stěží dovedli vytvářeti krajinářské obrázky bez point, ať vtipkujících, ať společensky moralisujících. Na tomto stupni stojí krajinářské obrázky Ant. Klášterského, Aloise Škampa, E. Čenková, práce celkem přechodní. Novou metodu přináší proti nim pojetí t. zv. impresionistické; průpravou jsou lyrické obrazy oduševnělé přírody J. Nerudy od »Knih veršů« po »Prosté motivy«. Vychází od základního názoru, že krajina s celým ovzduším, se svým světelným a barevným naladěním není než odrazem duše pozorovatele a že se mění podle jeho vnitřních stavů. Umělecký vývoj spisovatelů-impresionistů spadá však již většinou do období následujícího.

Malé genrové výjevy ze života nižších společenských vrstev, po způsobě Coppéeově u nás zdomácnělé, zavdávaly často podnět k zdůrazňování sociálních tendencí, častěji pouze k naivnímu a sentimentálnímu pohrávání s nimi. Do skupiny lyriků, tíhnoucích k básnictví genrovému, náleží nevybojní veršovci: **Jan Červenka** (1861—1908), překladatel ze španělštiny, suchý krajinář **Alois Škampa** (1861—1907) a skromný pěvec malých radostí **Antonín Klose** (1861—1906).

Nad ostatní členy této skupiny vynikl **Antonín Klášterský** (* 1866 v Mirovicích na Písecku z rodiny jihočeské po meči i přeslici, ale většinu života ztrávil v Praze, kde zemřel r. 1938). Ve svých knihách probral Ant. Klášterský veškeré básnické druhy a látky, v nichž si jeho pokolení libovalo; pozdní Vrchlický a stejnou měrou Sládek byli mu domácími vzory, k nimž přibýlo i působení lyriků anglických a amerických. Psal coppéeovské obrázky přírodní s nemůžnou titěrností v pozorování; vyčerpav v genrových básničkách Prahu, rodný jihočeský, brdský i chodský venkov i život končin zhlédnutých na cestách; pokusil se vytvořiti

moderní baladu, ale nebyl ani epikem ani umělcem vystihujícím hrůzu a tíhu života; pohrával si i s poesíí sociální; psal erotiku bez vášně, kterou zaměnil za tichou lyriku manželskou a rodinnou. Z četných knih Klášterského uvádíme: *Ptačí svět* (1888), *Písňe z práce* (1891), *Polí a lesy* (1891), *Pražské motivy* (1893), *Sonety tiché pohody* (1899), *Z českých žalmů* (1911), *České balady, romance a jiné básně* (1912), *Ironické siciliány* (1913), *V záři svobody* (1923), *Chodský písně* (1926, lidové ohlasy v nářečí), *Chvilé zasnění a vzpomínek* (1934), kromě toho několik veršovaných svazečků pro mládež. V posledním desetiletí se zabýval Klášterský hojně překládáním básníků anglických; tu lze chváliti spíše jemný vkus při vybírání než soudrost básnického slohu originálu a přebásnění. Sem náleží: Byronův »Vězeň Chillonský« (1900), »Mazepa« (1902) a »Parisina« (1904); výbory z básní Longfellowových (1902) a Aldrichových (1903), Wildeových (1910) a Bryantových (1910), velká antologie *Moderní poesie americká* (1907 a 1909 ve 2 sv.) a tři řady slavných znělek Lee Hamiltonových »Sonetů imaginárních« a »Sonetů bezkřídých hodin« (1908) a El. Barret-Browningové »Sonetů portugalských« (1908, n. vyd. 1914), k nimž se poji překlady nesnadných »Sonetů« Shakespearových (1926); dále Shelleyův »Epipsychodion« (1931); po Sládkovi převzal a v l. 1913—1915 4 svazky dokonal úkol ztlumočit Shakespeara po česku a připojil ještě překlady Shakespearovy epiky (1925). Po J. Vrchlickém řídil »Sborník světové poesie«. Některé jeho cenné překlady anglických pohádek a pověstí i výborů určeny jsou mládeži. (Rozsáhlý memoirový spis *Vzpomínky a portréty* [1934] jest důležitým pramenem nejen pro životopis Klášterského, ale i pro celý literární život český od let 80.)

V literárních svých začátcích stál A. Klášterskému blízko **Emanuel Čenkov** (1868—1940, pseudonym Emanuela Stehlíka), horlivý pracovník pro shodu českofrancouzskou a překladatel románových děl Hugových, Bourgetových, Richepinových a Prévostových. Kromě druhů všeobecně běžných v této skupině básnické pěstoval i vlasteneckou poesii zbarvenou rétoricky a drobnou prózu.

Od chmurné neb tklivě zádumčivé nálady básnické tvorby literární družiny právě uvedené odráží se jasný a jarý tón, který zaznívá z nejcharakterističtějších stran Karla Maška. **Karel Mašek** (1867—1922) obrátil na sebe pozornost cyklem

výborných literárních parodií *Utíkej, Káčo!* (1894), ale i v pozdějších sbírkách *Kyselé hrozny* (1895), *Popěvky tulácké* (1900) a *Pierrotova loutna* (1904) občas propuká humor velmi jasný. Později upozornil K. Mašek na sebe i jako jemně stylisující povídkář meditativních záměrů sbírkou legend a jínoutajů *Mír* (1916), zádumčivým turistickým románem lásky *Břehy věčného jara* (1917) a črtami *Pestrý záhon lásky, hněvu a smíchu* (1917); na svou mladistvou spolupráci s českými impresionistickými výtvarníky vzpomněl rozkošnou knihou *Tři léta s »Máněsem«* (1922).

Literatura překladová. Básnický kosmopolitismus český žijící ze stálé výměny a asimilace cizích literárních myšlenek, látek i forem pokračoval vydatně v činnosti překladatelské, kterou generace Nerudova toužila uvésti v soustavu. Nespokojil se však převáděním slovesných děl, která přímo a obrodně mohla působiti na rozvoj české literatury, ani umělých výtvorů básnických, na nichž se tříbila formální obratnost domácí poesie, ba nemezil se na vskutku živé plody literatury světové. V universalismu někdy až upřílišeném chtěl našemu písemnictví vtělit veškerou poesii světovou; nespokojoval se s uváděním autorů nových, nýbrž někteří básníci, na př. Puškin, Lermontov, Mickiewicz, Krasiński, Goethe, Schiller, Byron, byli překládáni znovu. Činnosti překladatelské chyběla pevná organisace a přehlednost, kritika pak si všímala málo překladů, ať po stránce výběru, ať s hlediska věrnosti a správnosti.

Význačným středem překladatelské produkce je *Sborník světové poesie* (od r. 1891), vydávaný za redakce Jar. Vrchlického, později Ant. Klášterského a J. Boreckého IV. tř. »České akademie«. Vedle něho přinášely drobnější překlady i *Výbor cizojazyčných děl básnických* (1884—1888) a *Světová knihovna* (od r. 1897 vedle novelistiky a děl poučných).

Ráz umění překladatelskému vtiskli v této době jeho hlavní mistři Jaroslav Vrchlický, Josef V. Sládek, částečně i Eliška Krásnohorská. Charakteristické znaky překladů této generace, které je odlišují od buditelského překladatelství Jungmannova, jsou: rozmach, šíře, skvělost formy, řečnický patos, lyrismus a hlavně dohánění Evropy. Snaha po přesném dodržování rozměrů originálu vedla někdy k deformaci jazyka a k zálibě v ustrnulých obratech slov-

ních, často na úkor originálu. Často vtiskoval překladatel originálu ráz vlastního verše; to platí stejně o Vrchlickém jako o E. Krásnohorské a nevyhnul se tomu ani J. V. Sládek. Vedle básníků, kteří svou původní činnost básnickou doprovázeli činností překladatelskou, je v tomto období celá řada spisovatelů, u nichž překladatelství tvoří hlavní část jejich činnosti spisovatelské. Z nich budiž uveden **František Krsek** (1854—1928), který přeložil z novodobé poesie anglické větší skladby Byronovy, Mooreovy, Tennysonovy, Longfellowovy, pak i ruskou carskou dramatickou trilogii od A. K. Tolstého. **Jan Hudec** (1856—1940) se věnoval výhradně překladatelství ze slovinštiny, charvátštiny a srbštiny; přebásnění dramát Vojnovičových stojí z jeho tlumočnického díla nejvýše. Z hojných překladatelů z francouzštiny tlumočil **Antonín Vaňa** (1868—1899) Coppéa a Verlaina, **Jaroslav Haasz** (1860—1939) Baudelaira a Gautiera a ukázky Danta i Petrarcy. Z nejšťastnějších českých básnických překladatelů období Vrchlického byl **Václav A. Jung** (1858—1927), kdysi americký notář, pak žurnalista, posléze profesor angličtiny na obchodní akademii v Plzni. Jeho velký *Slovník anglicko-český* (1906—1911) je dokladem důvěrného styku se živou angličtinou. Vlastní básnický význam mají Jungovy překlady obou geniálních eposů moderních, Puškina »Evžena Oněgina« (1892, def. přeprac. vyd. 1925) a Byronova »Dona Juana« (1904), působící dojmem originálu. K nim se druží přebásnění Puškinovy lyriky (1920) i jeho »Kamenného hosta« a dramatu Konstantina Konstantinoviče »Král židovský« (1914).

V překladech z latinské a řecké poesie převládal dlouho formalistický předsudek, že časomíru antickou dlužno překládati časomírou českou. Převrat ve prospěch přízvučné prosodie provedl přední český znalec metriky a rytmiky klasické i české, **Josef Král** (v. n.). Dovozoval teoreticky, že všechny rozměry antické lze v češtině napodobiti rytmicky věrně s důsledným zachováním prosodie přízvučné a podal několik skvělých dokladů básnického překládání děl klasických. Z nich Sofoklova »Elektra« (1897) a »Antigona« (1883) i Aischylova »Oresteia« (1902) náleží k vzorným dramatickým překladům českým. Po stopách Králových jdou četní jeho žáci a přátelé, jejichž překlady vycházely 1885—1902 ve *Sbirce klasiků řeckých a římských v překladech českých* a pak (od r. 1899) v *Bibliotéce klasiků řeckých a římských* (péčí III. třídy »České akademie«).

Dramatické básnictví za prvního období Národního divadla.

Od slavného znovuotevření dne 18. listopadu 1883 zůstalo Národní divadlo skoro čtvrt století střediskem téměř veškerého dramatického života českého. Jeho správu vedl v l. 1883—1900 jako výhradní divadelní vládce ředitel František Adolf Šubert.

Po vnitřní stránce jest toto čtvrtstoletí Národního divadla dobou stálého boje několika uměleckých slohů, jenž se jeví v programu her, ve výkonech hereckých i v režii. Původně jdou svorně vedle sebe epigonský sloh patetické tragedie a plytká z Francie přejatá salonní elegance konverzačních kusů; v obou případech se skrývá pod oslnivým povrchem namnoze vnitřní prázdnota. V tomto období ovládají divadlo eklektičtí básníci romantického směru, herci ze starší deklamační školy, režiséři vychovaní na musejním přepychu; přitom dusí cizí hry dramatickou tvorbu původní. Dost nesměle vstupuje k nám básnický realismus. R. 1887 se uvádějí na Národní divadlo zásluhou Pavla Durdíka jakožto pokus čtyři ruská dramata k vnitru obrácená; značně později zasáhl do českého divadelního vývoje scénický naturalismus severoněmecký. Ale našeho divadla si dobývá spíše domácí genrová drobnokresba realistická, hlavně pokud předvádí český venkov a naše malé město. Tu ve službách autorů přinášejících pestrost vesnického života, Stroupežnického, Jiráska, Preissové, bratří Mrštíků, nacházejí svou svéráznost i herci, kteří ožívují vzpomínky svého mládí ztráveného uprostřed venkovského lidu, i režiséři, již mají po ruce národopisnou dekoraci pro své spíše realistické než ilusionistické výpravy. Ale vlastní uvědomělý rozvoj realistického dramatu spadá teprve do let 90., ve shodě s proudy v ostatním písemnictví a umění; teprve tehdy postoupilo se i na »Národním divadle« od realistického genu k realismu ideovému.

Z výkonných hereckých sil »Národního divadla« se mnohé proslavily již na »Prozatímním divadle« (viz o nich výše): Otilie Sklenářová-Malá, Karel Šimanovský, částečně František Kolar, Jiří Bittner a jmenovitě Jakub Seifert. Zde povznesl se Jindřich Mošna až k tragické výši charakterní kresby a k jímavě lidovému humoru typických postav venkovských. Vedle něho vynikl Josef Šmaha (1848—1915) a Jakub Vojta Slukov (1847—1903). R. 1888 se stali členy »Národního divadla« Hana Kvapilová a Eduard Vojan; je-

jich umělecký pozdější růst v 90. letech a v novém století jest souběžný s rozvojem českého realismu dramatického, obracejícího se od zevnějšku do duše.

Divadelní kritika pražská let osmdesátých měla ráz eklektický; nechybělo jí duchů vzdělaných, avšak nedostávalo se jí takových kritických charakterů, jakými byl v předcházejícím období J. Neruda a Jos. Durdík; brzy s křesla referentského zmizel i zkušený Em. Bozděch. Kritikové her Nár. divadla byli většinou zpravodajové nepevného stanoviska: Fr. Zákrejs, který hned ustupoval zálibám průměrného obecnictva, hned upadal v plané moralisování, eklektik širokého obzoru Jar. Vrchlický; V. V. Zelený, význačnější však v kritice hudební, a Jan Lier, milovník jevištní rutiny francouzské. M. A. Šimáček, Gustav Jaroš, Jindř. Vodák připravovali důsledně půdu pro realismus na pražském divadle a otrásali utkvělými zásadami dramatu klasického.

Na konci tohoto období bylo patrné, že Praha nevystačí s jediným stálým divadlem činoherním, nýbrž že v zájmu zdravé soutěže bude třeba několika jevišť, řízených jinými zásadami, než jakými se spravovalo oficiální a tím i konservativní Národní divadlo; proto mluvčí divadelní reformy pražské usilovali o druhou scénu. Na venkově byly nositelkami divadelního života i nadále společnosti kočovné, z nichž některé se připoutávaly trvaleji k pevnému místu, zvl. k Plzni a k Brnu. V Brně došlo zásluhou »Družstva Národního divadla« ke zřízení stálého divadla (na Veveří ul.), kde zahájena představení Kolarovou »Magelonou« r. 1884. Na brněnském činoherním jevišti vyrostlo pro Nár. divadlo pražské mnoho vynikajících sil hereckých, ale pro vývoj dramatického básnictví české divadlo brněnské před r. 1918 význam nemělo.

Životu divadelnímu po stránce literární, scénické i organizační sloužily časopisy divadelní; z nich *Česká Thalia* (1887—1892), redigovaná Janem Ladeckým, živě spolupracovala na obratu k realismu dramatickému.

Jako v epice a lyrice ovládá též v dramatické tvorbě české 80. let básnický eklekticismus pozdně romantický, se silným sklonem k rétorice a k přeplněné dekoračnosti. Také drama českých kosmopolitů uniká skutečnosti a přítomnosti do historické dálky a exotické ciziny, bez hlubšího vztahu k některé době a beze smyslu pro velké hybné

síly dějinné. Sem náleží dramatická díla Jul. Zeyera i Jar. Vrchlického. Romantismus Zeyerův, osobitý ve scénických pohádkách a legendách, zastihl na scéně ještě příchod báchorkového směru novoromantického. Kořeny sahají sem i historické kusy a dramatické báchorky A. Jiráska, jenž též na divadelních prknech vynikl jadrnou předmětností a důkladnou ověřeností drobného detailu, prostou ryzostí mluvy, populární tendencí výchovně vlasteneckou a stvořil po J. K. Tylovi znovu typ lidové české hry historické i scénické pohádky, jehož odraz se shledává ještě ve výtvorech mladé generace.

Se slavnostními dny znovuotevření Národního divadla jsou nerozlučně spíati autor první novinky činoherní B. Adámek a dlouholetý ředitel F. A. Šubert. **Bohumil Adámek** (1849—1915) vydal dvě tragedie, truchlohru žárlivosti *Saloména* (1885) z českého období renesančního, již zahájena činoherní představení obnoveného Národního divadla, a drama šlechtické cti *Heralt* (1888) z doby Rudolfovy; v obou se ztrácejí obratně zosnované tragické konflikty pod přítěží krásných slov, dekorativních partií, slavnostně vyšňořené deklamace. **František Adolf Šubert** (* 1849 v Dobrušce, † 1915 na Smíchově) byl předním organizačním duchem českého divadelnictví. Mnoholetou praxí jako ředitel Národního divadla poznal veškeré podmínky zevní účinnosti, obecného úspěchu, ba přímo senačnosti dramatických her. Těže z těchto znalostí, dovedl dobýti velkých vítězství divadelních kusy, strhujícími buď hlučnými davovými výjevy neb napínavou časovostí. Liboval si zprvu v historických neb polohistorických hrách: *Petr Vok Rožmberk* (1881), *Probuzenci* (1882), *Jan Výrava* (1886); v těchto dvou — hlavně ve virtuosně zosnovaném dramatech uražené cti v rámci selského povstání v rodném kraji, »Janu Výravovi« — uváděl rušně na scénu také živel lidový, hromadě živé a barvitě jednotlivosti realistické, přidržuje se však osnovy romantické; tendence demokratická a svobodomyslná nikde nechybí. Další kusy Šubertovy jsou divadelním zpracováním senačních událostí veřejných a prozrazují někdejšího novináře; jsou to pokus o společenské drama pražské *Praktikus* (1889), scénovaná historie z volebního zápasu r. 1872 *Velkostatkář* (1891), sentimentální hra ze zápasu českého hornictva o chléb a národnost *Drama čtyř chudých stěn* (1893) a občanská smutnohra finančního rozvratu *Žně* (1904). Charakterní kresba soudobých po-

stav, výstižná malba životního prostředí tu velmi obratně zakrývá násilně navazovaný děj dramatický. Uvedením živlu lidového a diskuse o časových otázkách i živou kresbou figur přispěl k proniknutí realismu v českém dramatu, ač byl vlastně romantikem v intenci, v osnově i v psychologii. K II. vydání »první dělnické hry české«, »Dramatu čtyř chudých stěn«, připojil úvodem stať *Na okraje mých dramát*, v níž nejen přehlíží svůj dramatický vývoj, ale podává též kus konfese.

Od eklektického dramatu dekoračního i od zpožděné romantické truchlohry vedl takto vývoj k drobnomalbě realistické hry, k genrovému scénování barvitě skutečnosti a odtud nesměle k opravdovému dušezpytnému dramatu ideového plánu; nikdo neproběhl celým tím kruhem tak jako dramaturg Národního divadla **Ladislav Stroupežnický** (nar. 1850 v Cerhovicích u Písku, zemřel 1892 v Praze). Stroupežnický, jenž napsal také řadu humoristických povídek a kreseb, uvedl se na scénu bezvýznamnými veselohrami. V několika rozmarných genrech realistických s látkami ze XVI. a XVII. věku, *Zvíkovský rarášek* (1883), *Paní mincmistrová* (1885), *V panském čeledníku* (1886) a *Sírotčí peníze* (1887), se pokusil podrobnou kresbou archaistického prostředí a pečlivou dobovou barvou zakryti nedostatek dramatické invence a povzneseného humoru. Oživuje selský lidový svět na rodném Písecku, rozbíraje důmyslně »furiantství« jako čelný rys v povaze svých krajanů, dovedl v *Našich furiantech* (1887) kolem chudičké dramatické zápletky seskupiti pestrý dav rázovitých figur venkovských, malebný vír živých výjevů a překvapující spoustu humoristických jednotlivostí. Stroupežnický se však nezastavil u tohoto náběhu a uvědoměle postupoval k realistickému dramatu, jež by mělo jednotný děj a promyšlenou ideu. Obě následující hry z venkovského života *Václav Hrobčický z Hrobčic* (1888) s drastickou srážkou feudálního panstva a tvrdohlavého sedláka v popředí a proti selské politice satiricky zaostřený *Vojtěch Žák, výtečník* (1890) zůstávají ještě za cílem. Zato poslední práce Stroupežnického *Na Valdštejnské šachtě* (1893) ukazuje jasně, kam autor její mířil; od sociálního, rázovitě i pečlivě provedeného prostředí se odráží nesporně tragická postava zajímavého reka idealisty-objevitele, obelstěného poměry, jehož osud není pouhou slepou náhodou, nýbrž výsledkem srážky mocné ideje s nelibostnou skutečností.

Do téže skupiny genrového realismu s národopisnou výplní jako »Naši furianti« Stroupežnického a jako Šubertovy tragedie selské minulosti náleží také obě barvitě hry ze Slovácka od G. Preissové »Gazdina roba« (1889) a »Její pastorkyňa« (1890), i dvě jadrné selské povahokresby z Litomyšlska v rouše scénickém od Al. Jiráska, »Vojnarka« (1890) a »Otec« (1894); dramatickým vzruchem nad ně vyniká »Maryša« (1894) bratří Mrštíků. (Viz o nich při rozboru novelistických prací jejich autorů.)

Genrové drobnokresby realistické rádi užívali při svých veselohrách z venkovského města divadelní autoři, kteří si kromě zásoby vtipných nápadů, komických situací, nevinných satirických šlehů přinášeli i důkladnou znalost groteskních figurek českého venkova. **Josef Štolba** (* 1846 v Hradci Král., † 1930 na Kr. Vinohradech), populární notář vinohradský, prokázal nejživější hodnoty slovesné jako mistr barvitě causerie cestopisné (viz níže). Vstoupiv jako 23letý jinoch do dramatické literatury, napsal již pro Prozatímní divadlo řadu veseloher a frašek, z nichž se *Krejčí a švec* (1870) a *Zapovězené ovoce* (1872) obecnstvu nejvíce líbily; ostře výrazná kresba bystře odpozorovaných postaviček se v nich pojila se situační komikou v působivý celek. Národní a Vinohradské divadlo provedlo pak jeho veselohry význačně jarým humorem a světle optimistickým pohledem do života; z nich vrcholy genrové drobnokresby jevištní u nás značí *Vodní družstvo* (1886), *Allright* (1887), *Maloměstští diplomati* (1888) a *Na letním bytě* (1899). Drastická, silně nanesená dramata bez uměleckého posvěcení *Závěť* (1889), *Peníze* (1895) a *Za šlechtickým erbem* (1909) těží z právnických zkušeností spisovatelových; nejstarší a nejvážnější ze Štolbových dramát, dělnickou hru *Matčino dílo* (1872) potlačila censura.

Novelistika a román v době zápasu národních tendencí s kosmopolitismem.

Novela a román za doby Hálkovy a Nerudovy byly ovládnuty dvěma silami: realistickou snahou po vystižení a zpodobení života a tendencí liberálně reformní. Ale ze sporu obou snah vznikával často zmatek v celistvém pojetí díla románového a novelistického. Kolísalo se mezi konvenčním idealismem, který užíval děje k důkazu všeobecných tesí, mezi romantikou, vršící zevní napínavost a po-

vahovou výjimečnost, a mezi důslednou koncepcí realistickou, podávající přesný a plný výkroj života.

Tento zápas mezi apriorní tendencí a mezi předmětným pozorováním skutečnosti v 80. letech pokračuje a nabývá podoby nové. Látkový a názorový kosmopolitismus, který zasáhl tak mocně do vývoje lyriky, dotkl se výpravné prózy skrovněji: vedle Julia Zeyera hověli mu z českých vypravěčů 80. let pouze někteří povídkáři konvenční; přední prozaikové světoobčanské školy lumírovské okreslovali genrově s doprovodem kárné ironie neb shovívavého humoru drobnou skutečnost českou; samostatnou odrůdou tohoto drobného umění genrového jest i povídková próza Čechova. Vlivně se dotkly českého románu v tomto období tytéž národně výchovné tendence, které ovládaly život politický a jež v básnictví Čechově i Sládkově došly uměleckého vyjádření. Ohlas jejich shledáváme ve dvojí skupině výpravné prózy české. Záliba pro národní dějiny jako pro zdroj mravního poučení a volního povzbuzení přítomnosti, příznačná zralému básnickému tvoření Sv. Čecha, přinesla nový rozmach českému romanopisectví historickému. Čechovo i Sládkovo nadšení pro lid selský nacházelo obdobu v horlivém úsilí, s nímž povídkáři ve všech krajích českých, moravských i slovenských studovali mřav a způsob života selských venkovanů, přiklánějíce se k nim s láskou a s idealisujícím zanícením. Jeden význačný rys sílil stále, ať si vypravěči vybírali náměty odkudkoliv; pronikavá předmětnost, trpělivé věcné studium, pozorný smysl pro skutečnost. Tyto pomůcky prózy realistické uvedly českou povídku historickou do školy odborného studia dějepisného, zvláště kulturního a sblížily novelistiku z lidového života s národopisem. I postoupila takto během 80. let česká próza výpravná v těsné sousedství realismu, aniž se mu oddala úplně: u Al. Jiráska i u Zikm. Wintra, u Jos. Holečka i Ter. Novákové, u K. V. Raise i u J. Herbena, u Fr. Heritesa i Ign. Herrmanna. Teprve přímý vliv cizí, hlavně ruský a francouzský, zároveň se změněným názorem světovým přivodil plný rozvoj realistické prózy výpravné v Čechách.

Historická povídka. První stupeň české historické novelistiky let 80. a 90. jest tendenčně sentimentální; hlavním jeho představitelem jest Václav Beneš Třebízský. Od romantického obrození národního všecky povídky z české minulosti prodšeny jsou tendencí vlasteneckou, láskou k jazyku a k národnosti, nadšením pro politickou samo-

statnost; nyní přistupuje reformační zápal husitský a česko-bratrský, založený spíše liberalisticky než nábožensky, a elegicky vroucí účast na tragedii bělohorské i jejích následcích. Historickým povídkářům nechybívá však zpravidla pouze myšlenková a zájmová nestrannost, nýbrž i epický klid: jsou dojati, citlivě rozechvěni, událostmi zneklidnění, dějiny vykládají srdcem. Ač vybírají drobtý z archivů a starých kronik, přece zůstávají libovolně konstruuujícími a dobrodružně vynalézajícími romantiky, kteří milují minulost, plně jí často nerozumějíce.

Protiklad nevyšel z popudů čistě uměleckých. Poznalo se, že dlužno postaviti historickou povídku na pevnější základ kulturně dějepisný. I obrátila se hlavní péče k studiu původních okolností a jevů provázajících a podmiňujících veliké události dějin národních: historický místopis, strategie minulých dob, znalost krojů, náčiní, kuchyně našich předků, do nejjemnějších odstínů provedené zvykosloví, archaistické zbarvení řeči po stránce slovníkové i skladěbné slavily nyní vítězství v obrazech české minulosti, na nichž spolupracoval vedle kulturní historie i národopis. Oba mistři české historické povídky tohoto směru, Alois Jirásek a Zikmund Winter, jsou na rozdíl od příčinnivého diletanty V. Beneše Třebízského dějepisci z povolání, Z. Winter nadto jedním z nejpilnějších kulturně historických badatelů.

Odborně historická metoda obou, která se ve svých důsledcích setkala se současnou snahou literární o realistické zpodobování skutečnosti, vedla k zdravému a účelnému specialisování. Již V. Beneš Třebízský se omezoval vždy více na určitou periodu dějinnou, na slavné období husitské a bratrské s tragickou dohrou bělohorskou; bylo to rozhodnutí jeho sympatií. Al. Jirásek zprvu volil různé periody za dějiště svých prací, ač se hned v začátcích ukázal zvláštním znalcem selských bouří a pruských válek doby tereziánské. Vlastní jeho oblíbená období dějinná jsou: husitské hnutí a jeho vojenské dozvuky, vyvrcholený úpadek pobělohorský s lidovými pokusy o vymanění z poroby, národní probuzení lidových vrstev s rokokovým i empirickým pozadím panského života; láska k rodnému kraji vodi ho nejčastěji do severovýchodních Čech. Z. Winter byl zásadním specialistou. Vžil a vcítil se do XVI. a XVII. století naprosto, takže mu rozuměl, jako by v něm byl vyrostl; v starobylé Praze od nastoupení Habsburků do katastrofy

bělohorské jest plně doma. Tím, že archaický svět ten zná nejenom hmotně, nýbrž že i duševně jako bystrý psycholog proniká k jeho citění, myšlení, nazírání a chtění, stojí uměleckou intenzitou nad Jiráskem. Ten však zevní a vnitřní rozlehlostí svých děl, šíří pohledu na národní dějiny, ale zvláště epickou silou přednesu i bohatstvím životních typů daleko ho převyšuje, zaujímaje nadto čestné místo vychovatele národní energie.

Václav Beneš Třebízský (1849—1884), vl. jménem Václav Beneš, se narodil dne 24. února 1849 v Třebízi u Slaného. Nižší gymnasium studoval ve Slaném, vyšší pak třídy na Novoměstském gymnasiu v Praze jako chovanec arcibisk. konviktu. Vykonav studia bohoslovecká, byl r. 1875 vysvěcen; první kaplanské místo jeho bylo v Litni u Prahy, kdež pobyl do r. 1876. Tehdy přijal místo kaplana v Klecanech nad Vltavou u Prahy a setrval tu, podlamován těžkým plicním neduhem, jemuž podlehl za léčebného pobytu v Mariánských Lázních dne 20. června 1884.

Literární činnost V. Beneše Třebízského spadá do let 1871—1884. Většina jeho prací jsou menší povídky, historické anekdoty, úryvkovité charakteristiky. Románem nazval Václav Třebízský pouze několik knih; jsou to *Anežka Přemyslovna* (1878) z doby Václava I., *Bludné duše* (1879) z náboženského života selského za Josefa II., *Trnová koruna* (1883) z období pobělohorského, *Královna Dagmar* (1883) z rozhraní XII. a XIII. věku a široká malba »zlatého« věku Rudolfova *V podvečer pětileté růže* (1884, kn. 1885), líčící konec slávy rožmberské. Šíře založeny jsou též práce *Bludaři* (1873), předvádějící počátky roboty v Čechách za panství braniborského, *Levohradecká povídka* (1882) z války třicetileté, *Z letopisů sázavských* (1881), zobrazující konflikt starého pohanství s křesťanstvím a zápas o liturgii slovanskou, *Stadický král* (1881) s námětem vzatým z bezvládí v Čechách po smrti Albrechta II, i obě působivé malby z nejhlubšího úpadku pobělohorského *Dokonáno jest* (1886) a *Pro bílou labuť švamberskou* (1884). Z hojných souborů, které V. Beneš Třebízský sám sestavil a jež vydáním jeho sebraných spisů zmizely, došel největší obliby svazek *Povídky karlštejského havrana* (1884), mající vhodný jednotný rámeček.

Rozdělení jeho spisů se řídí podle námětů a doby děje. Díl s názvem *Pod doškovými střechami* obsahuje drobné obrázky vesnické, soustřeďující děj kolem některé rázovité

postavy selské. V *červánkách kalicha* zahrnuje historické povídky z úsvitu české reformace; k němu se druží práce z rozkvětu českého husitství V *záři kalicha*. Nejvýznamnější práce Třebízského, zcela prosycené bolestným elegismem, psané krví a slzami, laděné bez výjimky do barev temných, jsou *Pobělohorské elegie*. Několik svazků, nadepsaných *Z různých dob*, objímá velkou řadu věků. Z období přemyslovského poutal spisovatele jednak boj pohanstva s věrou křesťanskou, jednak konflikt cizích mravů rytířských se svéráznou vzdělaností národní; bědné intermezzo braniborské vábilo rozbolestněnou duši spisovatelovu, jež dávala přednost dobám strastiplným jako předobrazení úpadku pobělohorského. Dobu Rudolfovu volil si V. Beneš Třebízský častěji, ačkoliv neměl valného smyslu pro její vyspělou kulturu; zase jej v ní upoutával zápas českého národního ducha s cizáckou a rozmařilou vzdělaností, jejíž nejzhubnější výtvar viděl v alchymii. Rád líčil obraz náboženské svobody a osvícenského hnutí za Josefa II. na českou duši lidovou; jeho selsky citící srdce radostně se rozechvívalo i úlevami robotními. (Román *Bludné duše*, slučující tyto prvky, se počítá za nejzralejší práci Třebízského.) Několik povídek se odehrává na pozadí válek napoleonských; nejhloub do přítomnosti sahá novela z roku 1848, *První růže*. V. Beneš Třebízský, jenž se obracel výslovně k nejširším vrstvám lidovým, psal mnoho prací také pro mládež, jiné pak snadno daly se za četbu dětskou upravit; takové výbory pro mládež upravil z nich K. V. Rais: *Z rodné chaloupky* (1885), *Národní pohádky a pověsti* (1886), *Povídky starého zbrojnoše* (1887) a *Havraním perem* (1906). Činnost V. Beneše Třebízského doplňuje i působení homiletické; ke kázáním se druží modlitební kniha *Pomněnky ve vlněk božský* (1884), prodšená vlastenectvím velmi uvědomělým; do ní zařazena jest i proslulá *Modlitba za vlast*, mohutně zaznívající výkřik historické elegie, vlastenecké naděje, blouznivého hymnismu.

Alois Jirásek (1851—1930) narodil se 23. srpna 1851 v Hronově u Náchoda z nezámožného rodu rolnického a tkalcovského. Domov, jehož lidovou kroniku podal v rozlehlém díle »U nás« a v prvním díle knihy »Z mých pamětí«, působil naň mocně. Pruská válka r. 1866, jejíž nejkrvavější děje se odehrály právě v Jiráskově rodném kraji, mohutně otrásla budoucím epikem bitevním a dala mu i mnohonásobné dojmy malebné. Nižší gymnasium vystu-

doval u německých piaristů v Broumově, vyšší třídy pak na českém ústavě v Hradci Králové; zde se plně probudilo Jiráskovo vědomí vlastenecké. R. 1871 odešel do Prahy studovat historii; stal se suplentem gymnasia v Litomyšli, pak přešel jako profesor na tamější školu reální a vytrval tam celkem 14 let. Starodávná Litomyšl s dochovanými tradicemi měšťanskými a piaristicky gymnasiijními, částečně i zámeckými zbystrila jeho pozorovatelský dar a obohatila jeho kulturně historické vědomosti. Odtud si odnesl nejen »maloměstské historie«, »starosvětské obrázky« a jiné menší prózy, ale i látku dramát vesnických »Vojnar-ka«, »Otec« a maloměstské »M. D. Rettigové« a mnohý podnět pro »F. L. Věka«. R. 1888—1909 působil na vyšším gymnasiu v Praze; výslužbu trávil dílem v Hronově, dílem v Praze, obdařen různými důstojnostmi. Národně výchovné a buditelské své dílo dovršil Al. Jirásek statečnými a důraznými projevy v první světové válce, kde svou obecně uznanou autoritou několikrát podepřel úsilí o politickou samostatnost československou; jeho jméno, dílo i stylisace dodaly váhy květnovému manifestu českých spisovatelů r. 1917; r. 1918 v dubnu pronesl přísahu národu českého v Obecním domě, jejíž forma jest jeho dílem; r. 1918 v prosinci uvítal jménem spisovatelstva presidenta Masaryka při slavném vstupu na půdu pražskou; v l. 1918—1925 byl členem Nár. shromáždění a jeho senátu. Zemřel v Praze 12. března 1930 a po slavném pohřbu převezen jeho popel do rodného Hronova.

Literární svou činnost zahájil r. 1871 baladou *Žena podloudníkova* a básně psal do r. 1876 v náladách i v slohu vlastenecké generace z »Ruchu«; *Básně* vydány až posmrtně Mil. Hýskem. První jeho povídky z l. 1872—1874, shrnuté později (1878) do svazku *Povídky z hor*, jsou malé ostře vypracované charakteristiky lidových postav, úsečné podáním a úzkým obzorem, s příklonou k venkovským povídkám Hálkovým. R. 1874 přináší první historickou povídku Jiráskovu *Viktora* z období bělohorského, neuchylující se v celku od starší sentimentální romantiky, r. 1875 pak již velký dějinný román ze selského povstání na Náchodsku r. 1775 *Skaláci*. Trojí oblast látková, jež Jiráska vždy znovu vábila, se stýká v »Skalácích«: život poddanského lidu v jeho rodném kraji v době úpadku, skvělý a nespravedlivý svět poživačné šlechty v době rokokové a živel vojenský.

Pro snazší orientaci třídíme Jiráskovy práce podle údo-

bí, která zobrazují — Arne Novák zachovává postup chronologický —, zhruba do 4 skupin: práce 1. z doby husitské až poděbradské; 2. z doby bělohorské a pobělohorské až do doby Marie Terezie; 3. z doby josefinské a obrozenské a konečně 4. romány dotýkající se doby současné.

Jiráskův vstup do velké doby husitské značí románek *Slavný den* (1879), vkládající romantiku lásky do rámce pražských událostí z r. 1420; současně se pokouší v povídce *Konec a počátek* (1879, kn. 1882) o děje Jednoty bratrské, kterou sleduje v jejích počátcích na panství liteňském. Myšlenkové vření za krále Václava IV., předcházející bezprostředně období husitské, zachycuje první z románových cyklů *Mezi proudy* (kn. 1891), a to ve třech dílech [I. »Dvoji dvůr« (1887), II. »Syn ohnivcův« (1888), III. »Do tří hlasů« (1890)]. Barvitý, ale nejednotný obraz zápasu krále s panstvem a s arcibiskupem Janem z Jenštejna podává díl I., kdežto v posledním díle cyklu se hlásí mohutné hnutí národní, rozvlněné nejmocněji kolem osoby M. Jana Husi a Jana Žižky, jejichž počátky jsou vylíčeny názorně a s vroucností. Vrcholnou dobu husitskou, r. 1420, jímž se zabýval již před 15 léty v nezralém »Slavném dni«, zachytil v »listu z české epepeje« *Proti všem* (1893, kn. 1894; I. »Skonání věků«, II. »Krucjata«, III. »Boží zástup«); učinil tak v širokém proudu epického vypravování bez vlastního ústředního hrdiny a se stejnou měrou davové psychologie jako kulturního detailu; bezpečného znalce dějin provázal nyní velký epik, který dovedl komposičně zvládnouti rozsáhlou a ideově významnou látku. Třetí částí mohutného husitského cyklu jsou »tři rhapsodie«, spojené titulem *Bratrstvo* [I. »Bitva u Lučence« (1899); II. »Mária« (1904); III. »Žebráci« (1908)]. V kronice zbytků tábořských, seřazených pod Jiskrou z Brandýsa na půdě uherské a slovenské a zžíraných příliš lidskými vášněmi, sleduje rozklad celého velkého hnutí. V »Bratrstvu« se přiblížil Jirásek nejvíce stejnému a oblíbenému romanopisci polskému, s nímž bývá často srovnáván, H. Sienkiewiczovi, velkému malíři bitev a nadšenému hlasateli národní energie. Episody z doby poděbradské zobrazuje ještě selanka *Maryla* (1885, kn. 1887), sektářství české po bitvě u Lipan sleduje *Zemanka* (1885, kn. 1887), kdežto velký obraz zápasu krále Jiřího s papežem, *Husitský král* (I. díl 1916, II. nedokončen, vyšel posmrtně péčí Zd. Nejedlého 1932), prozrazuje již úbytek tvůrčích sil autorových.

Době bělohorské a pobělohorské, kterou zahájil svou činnost jako historický povídkář a romanopisec, věnoval r. 1884 monumentální skladbu *Psohlavci* (kn. 1886), v níž se stal epikem selského povstání na Chodsku proti německému Lomikarovi. Povstání to jest mu svou lidovostí, svou houževnatou důsledností boje za právo přímo symbolem našeho národního zápasu vůbec; průprava historická spojena je neobyčejně šťastně s lidovědnými detaily. Epika českého národního úpadku doplňuje elegik a suggestivní náladový malíř ve *Škalách* (1886, kn. 1887), označených jako »několik výjevů z dějin samoty«; s podivuhodnou věrností historickou dovedl tu Jirásek v osudu zeman-ské rodiny Křínecké z rodného svého kraje uzavřítí dějinnou tragiku Bílé hory. Pevnost a úměrnost jednotné stavby, kterou ve svých rozsáhlých románech obětoval pestré rozmanitosti dějů, jest v tomto díle. Touto pevnou komposicí vyznačuje se i »historický obraz« *Temno* (1913, kn. 1915), úchvatná malba XVIII. věku, kdy dílo protireformace bylo dovršeno. Trojí oblast jest zde sloučena, měšťanstvo pražské, bludaři, zachovávající styky se saskou emigrací, a drobné panstvo na venkovských sídlech, zasahované vesměs vítěznou mocí jezuitů — náladový valeur, dušezpytný pohled se tu vyrovnávají s bohatstvím původních jednotlivostí kulturně historických. Rodný svůj kraj uprostřed válečných zmatků XVIII. stol. zachytil Jirásek již dříve v *Sousedech* (1882, kn. 1884) a v *Pandurku* (1883, kn. 1886).

Jimi se dostal Jirásek do doby Marie Terezie, do poloviny stol. XVIII. Obraz z konce tohoto století a ze zač. stol. XIX. zachycují již dvě začátečnické práce Jiráskovy: *Na dvoře vévodském* (1877, kn. 1881) líčí oslnivý život vévody Zaháňského, usedlého v rodném kraji básníkově, odrážející se od bídy robotníků selských; podrobnou malbu rozkošnického života na Vídeňském kongrese podává pozdější *Ráj světa* (1880, kn. 1883). Svět rokokové a osvícenské šlechty josefinské, první pokus o sledování slabounkých počátečních kořínků českého obrození národního přináší široce založený román ze severovýchodních Čech, *Poklad* (1881, kn. 1885). Široký a mohutný obraz tohoto národního hnutí na rozhraní XVIII. a XIX. stol. zachycuje pětidílný *F. L. Věk* (I. 1888, II. 1892, III. 1897, IV. 1900, V. 1906), který se stal autentickou kronikou českého osvícenství i vlastenectví literárního, jazykového a divadelní-

ho. Kolem spisovatele-buditele z kruhu Puchmajerova, který v životě slul František L. Hek, seskupil Jirásek celé zástupy pražských i venkovských buditelů ze všech vrstev národa; z Prahy, kde zpodobil Jirásek zvlášt barvitě skupinu Thámovu a Puchmajerovu, se stáčí děj, vysledovaný až do r. 1816, do Věkova domova Dobrušky a kromě titulního hrdiny se soustřeďuje i kolem východočeských křisitelů Zieglera a Patrčky. Vnitřně velmi blízká »Věkovi« je »nová kronika«, nazvaná *U nás*. Také v této čistě kronikářsky nesené historii rodného kraje autorova se sleduje obrodný proces národní v l. 1823—1848, sahající kořeny do doby osvícenské. Nositelem procesu je však venkovský lid, vedený sympatickým farářem Havlovickým, jímž jest míněn Josef Regner, buditel národní i hospodářský. Kronikářský ráz a vpracování několika rodinných osudů do děje svedly autora k pohodlné a volné koncepci, která látku rozčlenila nestejně do 4 dílů (I. *Úhor* 1896, II. *Novina* 1898, III. *Osetek* 1901, IV. *Zeměžluč* 1903). Předbřeznovou, biedermeierovskou Litomyšl zachycují dobově velmi věrné, ale umělecky ne právě hluboké novely pojaté do *Maloměstských historií* (1890), mezi nimiž slunná selanka studentská *Filosofská historie* (1878) došla neobyčejné popularity.

Skrovné počtem jsou práce čerpané ze současného života. Mezi nimi povídky *Na Ostrově* (1888) a *Druhý květ* (1891) řeší konflikt starého a mladého pokolení ne právě se zdarem.

Vedle uvedených rozlehlejších děl napsal Jirásek celou řadu menších povídek a novel s náměty z nejrůznějších dob českého dějinného vývoje, které vyplnily několik svazků sebraných spisů i několik svazků samostatných. Pro mládež vydal knihy: *Z Čech až na konec světa* (1890) jest šťastnou parafrází staročeského deníku pana Šaška z Mezihoří z cesty po západní Evropě; *Staré pověsti české* (1894) shrnují hlavní české pověsti národní a některé místní, vypravované mravně s výchovnou tendencí.

Velmi obšírnou kroniku svého života podal Jirásek ve 2 dílech *Z mých pamětí* (1910 a 1912, kn. 1911 a 1913), v prvním díle hronovské mládí a léta gymnasiální, v druhém studia na universitě a pobyt v Litomyšli.

Od r. 1890 byl Al. Jirásek činný též dramaticky. Úsečným a hutným jazykem podává řadu sytě malovaných a do detailů propracovaných obrazů, které v davových scé-

nách dosahují divadelní účinnosti a jsou oblity účinnou náladovostí. Ale nadhozené konflikty jsou konvenční, jejich psychologické řešení mělké; historické tragedie nemají ani jednoty dějové. Řetěz Jiráskových dramát se začíná *Vojnarkou* (1890, kn. 1891), tragedií ze vsi na Lito-myšlsku s národopisnými postřehy; z téže lidové oblasti jest čerpána scénická povahokresba s tragickým doprovodem *Otec* (1894, kn. 1895). Divadelní úspěch mělo i drama ze sedmileté války *Emigrant* (1898), řešící konflikt vlastenečství a náboženství; starší látku z »Filosofské historie« zpracoval v trojaktové komedii *M. D. Rettigová* (1901); k husitské epeji »Proti všem« se přímo pojí historické drama *Jan Žižka* (1903), jehož děj vyznívá výzvou k svornosti národní; v jakousi trilogii se k němu řadí *Jan Hus* (1911) a *Jan Roháč* (1914). Heslo svornosti rozšiřuje na celou oblast slovanskou tragedie nesvorných Polabanů *Gero* (1904). Symbolickými pohádkami národního dosahu jsou *Lucerna* (1905) a *Pan Johanes* (1909), v nichž Jirásek způsobem blízkým J. K. Tylvi zpodobil panský mrav a selský útisk v době rokokové.

Věrným životním i literárním druhem Jiráskovým byl jiný žák Tomkovy školy historické a stoupenec názoru o národně výchovné ceně prózy dějepisné, Zikmund Winter.

Zikmund Winter (1846—1912) narodil se 27. prosince 1846 v Praze. Vykonav gymnasijsní studia na akad. gymn. pražském, oddal se na filosofické fakultě historii a dovršil průpravu profesorskou doktorátem. Nato působil jako profesor v Pardubicích, v Rakovníku (1874—1884) a konečně do r. 1908 v Praze na akademickém gymnasiu. Zemřel 12. června 1912 v Reichenhallu v Bavořích.

Opustiv básnictví, oddal se Winter v duchu tomkovském nejprve sbírání dějepisného a kulturního materiálu v archívech v Rakovníku a v Praze, sleduje při tom cíle spíše kulturně historické než literární. Při studiu archivním shromažďoval detaily a droby kulturní, z nichž mozaikově skládal obraz vnitřního života a národního způsobu života českého ze XVI. a XVII. věku. Tak vznikaly menší monografie a obrázky, které Winter sestavoval v pestré sbírky často feuilletonistického podání, na př. *V měšťanské světlici starodávné* (1888), *Kuchyně a stůl našich předků* (1892), *Zlatá doba českých měst* (1913 pro mládež) a j. Vedle toho těžil Winter ze studií archivních i pro tvorbu novelistickou, zprvu nepatrného zevního i vnitřního rozsahu. Místně

převládá v starších pracích Rakovník s okolím, v pozdějších stará Praha; časově se omezuje na dobu rozkladu hunitství až ke katastrofě bělohorské; společensky jest kronikářem měšťanstva, kněžstva a stavů učených. Knihu od knihy šíří Z. Winter i svůj psychologický rozhled a vytýčuje si vyšší cíle; některé z pozdních prací rozebírají i základní vášně lidské a otrásají se niterními tragediemi. Zpravidla zůstává Winter povídkářem bez velkých románových plánů Jiráskových, ale zato s podivuhodnou komposiční sevřeností. Z výpravných knih Wintrových jmenujeme alespoň tyto: *Rakovnické obrázky* (1888), *Pražské obrázky* (1893), *Ze staré Prahy* (1894), *Staropražské novely ze XVI. a XVII. věku* (1896), *Staré listy* (1902, zde mistrovská novela »Krátký jeho svět«), *Z české minulosti* (1902, pro mládež), *Rozina sebranec* (1905, z okolí svatoanežského kláštera), *Bouře a přeháňka* (1907, obsahuje vynikající povídky »Peklo« a »Panečnice«) a rozlehlý obraz z doby bělohorské, s pádem Karlovy koleje a tragedií bělohorskou v popředí, *Mistr Kampanus* (časop. 1907, kn. 1909) a j. Do některých těchto svazků přimíšeny jsou i drobné stati kulturně historické.

Svými obrazy, opřenými o důkladné studium a ucelenými mocnou imaginací, usiloval Winter především o kříšení životních forem staropražské minulosti, a to výhradně v XVI. a XVII. věku. Vedle autentických popisů malebných scenerií soustředilo se jeho výpravné umění na charakteristiku; zprvu převládal povahopis stavů a tříd, ale postupně se dopracovával pronikavý psycholog k vysoce reliefní charakteristice individuální. Ostře zpodoboval pudovou a smyslnou stránku bytostí animálních, ovládaných jedinou vášní, zvláště chtičem peněz, rozkoše a moci a zaplétajících se tak do osudových vin; postavám hrdinským a mravně příkladným se Wintrův zhrdavý pesimismus vyhýbal. Povídky Wintrové vynikají úsečným a stručným podáním, jadrností výrazu, osobitým slohem archaistickým, jmenovitě pak jiskrně mužným humorem, za nímž se skrývá častěji ironie než soucit.

Ale i v oblasti vědecké kulturní historie se jeví od polovice 90. let u Wintra značný vzestup. Zůstává věren metodě Tomkové a Kalouskové a studuje s neúmornou podrobností a vyčerpává materiále až na dno, dáváje přednost zevnímu dění před niterními událostmi a spokojuje se často s úkolem všestranné, psychologicky často velmi pro-

nikavé interpretace fakt a dokumentů. Často se při svých studiích dějepisných stýká s historií společenskou a hospodářskou. Velké, kulturně historické práce Wintrovy jsou na př.: *Kulturní obraz českých měst* (2 díly 1890 a 1892), *Dějiny kroje v zemích českých od počátku stol. XV. až po dobu bělohorské bitvy* (1893, první část díla napsal Č. Zíbrt), *Život církevní v Čechách* (2 díly 1895 a 1896), *Děje vysokých škol pražských od secessí cizích národů po dobu bitvy bělohorské* (1897), *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. stol.* (1906), *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách, 1526—1620* (1909), *Český průmysl a obchod XVI. věku* (1913, neúplné).

Ostatní povídkáři historičtí psali způsobem běžným před vystoupením V. B. Třebízského; děje vyvážené z četby kronikářů a historiků zpestřovali romantickými příběhy a prosycovali vřelou tendencí vlasteneckou. K nim lze počítati **Ivana Klicperu** (1846—1881), autora historických románů *Čeští vyhnanci* (1878) a *Bitva u Lipan* (1878); a z pozdějších kronikáře a buditele slezského, soudce a politika **Františka Slámu** (1850—1917). Jako beletrista osvědčil se od r. 1890 ve své *Slezské kronice*, kde vydal celou řadu dějepisných skladeb z minulosti slezské a zvláště tamních pověstí lidových; z prací na př. *Pán z Lysé hory* (1890), *U trůby štramberské* (1890), *Z naší minulosti* (1895) a pohrobní román *Zbojníci* (1920); jen poslední dvě svědčí o snaze vystihnouti kulturně historické pozadí.

Jiní historičtí spisovatelé omezovali se na napodobení díla V. B. Třebízského, především v jeho tónu elegickém. K nim v první řadě náleží Třebízského životopisec **Josef Braun** (1864—1891). Čerpá nejraději z dějin Kutné Hory, na př. v knize *Čtvero obrázků starohorských* (1886) a četných jiných.

Vliv Aloise Jiráska se projevoval silně v několika generacích. Na jeho obrazy národního obrození navázali samostatně Teréza Nováková a J. Š. Baar; po cestách jeho kronik selských se ubírá J. Vrba; spíše k typu Wintrovu se přiklonil ve svých pozdních historických obrazech K. Leger. Význačný lékař **František Hamza** (1868—1930) sáhl v románech z obrozenské doby, prosvícené osobností Dobrovského, *Šimon kouzelník* (1920) a v doplňujících jej *Želivských romancích* (1928) šťastně do selské a řádové minulosti rodného Humpolecka.

Z rozsáhlé činnosti lidového novináře moravského **Josefa**

Františka Karasa (1876—1931) vynikají nad nehluboké obrazy husitské a pobělohorské, na př. *Do čtyř artikulů* (1915), *Valdštýnův tábor* (1923) a četné jiné jen letopisy moravské, zvl. *Valašská vojna* (1917).

Historickou prózu na Moravě přivedl na vyšší stupeň rožnovský rodák, potomek valašských vojvodů, **Čeněk Kra-
moliš** (nar. 1862). V rozměrných kronikách svého kraje hl. ze stol. XVII. a XVIII. pokusil se spojití národopisnou život-
nost s dějinnou autentičností. Význam jeho valašských letopisů
spočívá v krajevé trilogii o Valaších jako obráncích hranic: *Strážcové hor* (13. stol., 1905), *Rychtář Šoman* (17. stol.,
1934), *Hraničářští hrdinové* (18. stol., 1937), v trilogii tří
valašských rebelií v prvé polovině 18. stol.: *Bratři Doliňáci*
(1894), *Valašská vojna* (1934) a v třídílném románě *Věze-
ním a vyhnanstvím* (1934). Z období třicetileté války jest
hraničský dvojdílný román *Za bouře a blesků* (1932). Z ro-
dinných vzpomínek a z obrozenského ovzduší na Rožnov-
sku vyvážena je teplá něha *Moravské babičky* (1926).
František Josef Ččetka (1871—1942) postoupil od povídek
burleskního podání k románovým kronikám *Petr Brandl*
(1922) a *Valdštejn* (1924) a k mnohosvazkovým skladbám,
z nichž námětovou osobitost nalezl v napoleonské trilogii
Orlové velké armády (1928 a 1929). Rovněž z rozsáhlé
činnosti knihovníka Národního musea **Václava Řezníčka**
(1861—1924), životopisce Vavákova, Palackého a Havlíč-
kova a kronikáře událostí bělohorských, došla obliby boha-
tá a barvitá snůška kulturního a společenského života
v obrozenecké Praze o 8 dílech *Naše zlatá matička* (1923
—1925).

Novelistika a román ze života venkovského. Těsně k histo-
rickému povídkářství se řadí novelistika a román ze života
venkovského. Také zde živel naukový podporoval práci
slovesnou a naplňoval ji životem hutnějším a vlivem ná-
rodopisu převládaly v povídkách lidu venkovského reali-
stické prvky dříve než v novelistice ostatní. Toho dokladem
je dílo B. Němcové, která svými národopisnými zálibami
stojí ještě v západoevropské romantice. Ovlivnění reform-
ními snahami sociálními Mladého Německa, studují duši
lidu V. Hálek a K. Světlá s pronikavým smyslem pro rysy
význačné a povahy nevšední, ačkoliv do skutečnosti lidové
vnášeli osobní záliby a tendence doby. Spisovatelé v čele
s Fr. Pravdou kárali s uvědoměným konservativismem
v lidu odklon od forem nábožensko mravní tradice.

S vědeckým prohloubením národopisu, spočívajícím na pečlivém sbírání a zkoumání zvykoslovném, k němuž dali základ Erben, Sušil a Bartoš, rostlo i bohatství motivů a podnětů pro spisovatele. Především na Moravě, která si dlouho zachovala svůj svéráz a přesné rozvrstvení svých kmenů podle nářečí, kroje i zvyků, byly národopisné snahy velmi živé. Řada spisovatelů ze školy Bartošovy také obohatila látkově novelistiku českou. Sem spadají povídky G. Preissové, časné práce Herbenovy i bratří Mrštíků. Ale vlivem evropského realismu, hlavně ruského, a zároveň odvratem od konservativních tendencí k společenskému reformismu přestali se také na Moravě lidopisní spisovatelé spokojovati barvitostí zajímavého povrchu; někteří, jako Herben, se jali zabývati duchovními a sociálními proudy venkova a zařazovali je do spojitosti obecně národní; jiní, jako Al. Mrštík, Metoděj Jahn, V. K. Jeřábek, sledovali nejen postupné rozpadání tradičních forem společensko-mravních, ale i »vládu tmy« na dědině a vpád rozkladného městského živlu na venkov; na místě romantické oslavy lidu se nyní ozývala kárná obžaloba, i když doprovázená namnoze účastným soucitem, jak tomu bývá zpravidla v mravoličné tvorbě naturalistické.

Národopisné snahy v Čechách, jež vyvrcholily r. 1895 »Národopisnou výstavou českoslovanskou«, neměly na realistickou povídku ze života lidového valného vlivu. V Čechách, kde byla svébytnost lidového života dávno setřena, obraceli se spisovatelé spíše k lidovému nitru než vnějšku, k myšlenkovému a mravnímu životu vesničanů i k sociálním poměrům, ustavujícím novou podobu venkova, namnoze za leptavého působení měst, industrialisace a zproletarisování pracovních tříd.

Nejprve upoutal kraj samorostlé svéráznosti, jež milovala a studovala již B. Němcová, Chodsko. Tu velká minulost zastiňovala přítomnost a tak první, kdo maloval způsob lidového života na Domažlicku, byl historický spisovatel Al. Jirásek. Teprve později Jiráskův epigon Jan Vrba v historickém románě o selských rebéliích zpodoboval již za vlivu naturalismu jeho tvárnost, odlišnou od romantického selství chodského. Ostatní Šumava ztratila mnoho ze své původnosti životní i plemennou výměnou se sousedy bavorskými; proto K. Klostermann nahrazoval ve svých pracích chybějící etnickou rázovitost šumavských hvozdů konvenční romaneskní zajímavostí. Trojí kraj však otvíral

psychologům myslí lidové své duchovní poklady, zejména pokud měli dosti smyslu pro náboženskou tradici a pokud chápali téměř mystický poměr rolníka k půdě: Podkrkonoší, Tábořsko se sousedním Vodňanskem a Čechy východní. Krkonošsko našlo vedle staršího Antala Staška nového epika svého lidu v K. V. Raisovi, který sledoval životní vztahy podkrkonošských vesničanů k rodině, k půdě, k městu i k mravnímu řádu. Jižní Čechy byly živým problémem jako kolébka selské a náboženské revoluce husitské; tak je pojal a vysvětlil v mohutné selské epopeji kořenů vlastně romantických J. Holeček. Jeho reformácnímu apriorismu čelí s klidnou koncepcí jihočeského katolického sedláka J. Š. Baar a jiný věrný Chod, školou vědeckého národopisu prošlý, Fr. Hruška. Nejvýchodnější Čechy živily jiskru českobratrskou přes nejkřutější protireformaci až do doby nové a zúčastnily se tak českého myšlenkového života i národního dění. To vystopovala ve svých dílech dokumentárního realismu Teréza Nováková. Tak tvoří epikové českého selství skupinu velmi různorodou. Nad početnou skupinou spisovatelů průměrných zvedají se však pouze dva slovesní umělci vysokého typu: Josef Holeček, tvůrce skutečností nasycených, mytologické epopeje českého selství, a psycholog východočeského venkovana Teréza Nováková, stejně silná v ideovém pojetí jako v promyšlené skladbě.

V čele lidových povídkářů moravských stál od poloviny let 70. **Václav Kosmák** (1843—1898). Narodil se r. 1843 v Martinkově u Mor. Budějovic, gymnasium studoval v Jihlavě, bohoslovectví v Brně pod Sušilem, který měl vliv na jeho národně církevní politiku. Jako kaplan, pak farář a děkan pobyl na několika moravských místech, nejdéle v Tvarožné a Prostoměřicích, kde r. 1898 zemřel.

Spisovatelská činnost Kosmákova souvisí s dvěma velkými katolickými podniky moravskými, s kalendářem »Moravan«, založeným r. 1852 B. M. Kuldou, a s deníkem »Hlas« (r. 1871 vznikl z původního listu náboženského »Hlas jednoty katolické«, zal. r. 1849), kde se Kosmák stal feuilletonistou. Tyto feuilletony, spojené v celistvý literární rámec maskou potulného kukátkáře, který ukazuje rozmanité obrázky ze života, založily Kosmákovu slávu: *Kukátko* (v 5 dílech 1876—1892) s dodatky *Několik obrázků z kukátka* a *Nové obrázky z kukátka* tvoří směs životopisných vzpomínek, krajinářských obrázků, ostře narýso-

vaných venkovských figurek, povídkových doprovodů k některé časové otázce; vše ozářeno jest jadrným, zhusta drsným humorem. Od tendenční feuilletonistiky postoupil V. Kosmák záhy k novelistice; živě kreslí lidové postavy s patrným sklonem k povahám zvráceným a špatným; vždy, ať charakterisuje rozvoj a rozvrat svých selských hrdinů, ať s epickou silou vypráví některý z typických dějů, vždy dokazuje a odhaluje své mravokárné a náboženské zásady. Mnohé z těchto povídek jsou spojeny do cyklů: *Kytice z vonného i nevonného kvítí* (1885, později *Lidský zvěřinec*), *Starí a mladí* (1888), *Jak byl Rampouch jun. vyléčen* (1884) a j. Nejlépe osvědčil své epické umění, satirickou vervu i nemilosrdný humor ve dvou širokých skladbách, *Sláva a úpadek Jana Kroutila, pololánika v Drnkálově* (1877) a *Jak Martin Chlubil bloudil a na pravou cestu se opět vrátil* (1886), a ve dvou výstražných obrazech z města, *Eugenie* (1882 a 1883 o 2 dílech) a *Chrt* (1886). Řadu vzpomínkových příspěvků podal k vlastnímu životopisu; jsou často zajímavé pro kulturní dějiny moravské; sem hledí zvláště prvotiny *Vzpomínky na mou zemřelou matku* (1871) a *Vzpomínky bývalého studenta* (1878).

Drobné, namnoze humoristické kresby v duchu Kosmákově ze života hanáckého psali: koječský rodák **Karel Křen** (vl. jm. Frant. Zgoda, 1861—1907), **Jan Vyhlídal** (1861—1937), který proslul jako slezský buditel a kulturně historický letopisec popruštěného Hlučínska a Hlubčicka; a jadrný šprýmař **Otakar Bystřina** (vl. Ferdinand Dostál, 1881—1931), znalec lidově psychologických rozdílů mezi Hanáky a Slováky; vynikl zvláště jiskrnou kronikou umělecké bohémy jihomoravské v lidovém prostředí, *Súchovská republika* (1926). Stejnou oblast jako V. Kosmák, moravské Horácko od Jihlavy až ke Znojmu, volila pro své vypravování **Františka Stránecká** (vl. Františka Vsetečková, provd. Kerschnerová, 1839—1888). Její prosté povídky z moravského života patrimoniálního a lidového, *Z našeho lidu* (1882), *Z pohoří moravského* (1886) a j., se vyznačují spíše zájmem národopisným než odvahou pravého realismu.

Význam prvních novel **Gabriely Preissové** (nar. r. 1862 v Kutné Hoře, rodným jménem Sekerové, po druhé provdané Halbaertové, † 1946 v Praze), otiskovaných na rozhraní 80. a 90. let, záležel v tom, že lehkým uměním vypravovatelským, povahokresbou rázovitých postav a živým dialogem zabarveným dialekticky upozornila na barvitý a svěží kraj a lid

slovácký na Moravě a na Slovensku, který v povídce české byl celkem novinkou. Když později volila své látky ze slovinských Korutan kolem Zeleniku, bavila znovu novostí scenerie a svěžestí lidových typů, ale tu již pronikala konvenčnost a povíдавost, kterými trpí její povídky z pražské t. zv. »lepší společnosti«. Význačnější z jejich četných sbírek jsou: *Obrázky ze Slovácka* (1886—1889), *Črty ze Slovácka* (1890), *Korutanské povídky* (1896), *Když hvězdy padaly* (1898), *Talmové zlato* (1901), *Jarní vody* (1912), *Dědicové* (1913) a j. Obě její dramata ze života slováckého, *Gazdina roba* (1889) a *Její pastorkyňa* (1890), zhudebněné Foerstem a Janáčkem, způsobila značný rozruch jako časné příklady realistické hry lidové na jevišti Národního divadla.

Hlub než G. Preissová vnikl pod pestrý povrch lidového života slováckého **Jan Herben** (1857—1936). Naroděn v Brumovicích u Hustopečí uprostřed moravského Slovácka 7. května 1857, byl vychován v brněnské škole Bartošově k pochopení národního svérázu moravského a za historických a jazykových studií na universitě v Praze jako čelný člen družiny »Zora« odmítal vlivy západních literatur. Za bojů o realismus byl vedle Masaryka jeho neúnavným propagátorem a založil pro jeho stoupence »list věnovaný veřejným otázkám«, »Čas«, který od r. 1886 vycházel do r. 1915 a byl s přílohou »Besedy Času« hlavním listem realistů. Boje tohoto období popsal v důležitém díle vzpomínkovém *Deset let proti proudu* (1898), jež přešlo do úhrnné *Knihy vzpomínek* (1935). Život svůj zasvětil novinářství a politice; tehdy odcizil se rodnému Slovácku a druhým jeho domovem se stalo Tábořsko; pobyt zde střídal s pobytem v Praze, kde zemřel 24. prosince 1936.

Pod vlivy literárních proudů českých a upozorněn realistickou literaturou ruskou na mravní otázky, zachvívajících slovanskou duši národní, ukázal se Herben podrobným, věrohodným a láskyplným kronikářem rodného svého kraje. Sbírkky jeho namnoze rázovitě humoristických obrázků a povahokreseb ze Slovácka, kde původně převládá prvek národopisný, jsou: *Moravské obrázky* (1889), *Slovácké děti* (1890) a *Na dědině* (1893). V stoleté kronice slovácké rodiny od doby tereziánské *Do třetího a čtvrtého pokolení* (1892, pokračování 1908, defin. vyd., dovádějící děj až do Herbenových studentských let, 1921) řeší Herben na širokém základě otázku dědičnosti a »ma-

luje ryze moderní problém vzestupu a rozvratu rodu, jenž zasahuje do života celé krajiny«. Hlavní jeho předností jsou syté partie popisné a jadrné podání dějů pro moravský venkov typických. Kromě svěží knihy pro mládež *Bratr Jan Paleček* (1902) vyšla ještě jeho sbírka subjektivních obrázků z jihočeského zákoutí, *Hostišov* (1907, rozš. vyd. 1933). Nad psychologii lidu na Tábořsku, podloženou historickými výklady o reformaci a protireformaci, vynikají kresby ostře viděných venkovanů a turgeněvovské obrázky z jihočeské přírody psané ze srdce myslivce a přítele zvířat. Jadrná, lidově původní řeč neobyčejné jasnosti zvyšuje svéráznost Herbenových prací. Literární činnost Herbenovu doplňuje spisek *T. G. Masaryk*, který podává životopisné údaje, ovzduší i lidský vývoj Masarykův (ve 3 sv. »Zlatorohu« 1926—1927). K němu se poji i kniha o Masarykovi pro mládež *Chudý chlapec, který se proslavil* (1928).

Alois Mrštík (* 14. října 1861 v Jimramově, † 24. února 1925 v Brně) zapsal se do literatury hlavně jako spolupracovník mladšího bratra Viléma, s nímž vydal *Bavlnkové ženy a jiné povídky* (1897) a vesnické drama *Maryša* (1894). Sám se přihlásil nejprve knihou povídek *Dobré duše* (1893). V pracích společných, líčících lidový život na rozmezí Hané a Slovácka, projevuje svou osobitost plastickou kresbou postav a dramatickým spádem dialogu. Mistrovství došel v obsáhlé, cyklicky seřazené kronice moravské dědiny Habrůvky, *Rok na vsi* (1903—1904, v 11 dílech, def. úprava, kde Mrštík prohlašuje dílo za společnou práci bratrskou, 1904). Zde ve volném rámci církevního roku zachycuje do malých obrázků neobyčejně lokální věrnosti celé bytí moravského venkova, při práci i v slavnostech, nejčastěji tam, kde lidový zástup víří a hlučí pod nárazy instinktivních vznětů. S bolestí pozoruje autor rozvrat dědinského svérázu i zdraví za sociálních a mravních vlivů velkého města a tu projevuje namnoze až hořký pesimismus, vyvážený citovou účastí s lidem. Obrazy ty jsou cennými doklady národopisnými a šťastnými ukázkami důsledně realistického pozorování. Dílo Mrštíkovo doplňují zanícené cestopisy *Hore Váhom* (1919) a posmrtná sbírka feuilletonů, náladových črt a básní v próze *Stříbrná nit* (1924) s důležitými dokumenty o bratru Vilémovi.

Proti Kramolišovi, idealisujícímu ještě skutečnost, jeví se přísným realistou **Metoděj Jahn** (* 1865 ve Valašském

Meziříčí, † r. 1942 v Hranicích). Celý život, plný hořkosti a ztrát, ztrávil jako učitel na rodném Valašsku, nejdéle v Komárovicích u Kelče, posléze v Rožnově. Za vlivu ruských realistů a K. V. Raise oddal se zobrazování lidových povah a osudů v domovském beskydském prostředí a své práce tohoto směru uložil do knih: *Z temných i světlých cest* (1894), *Nevezešlo ráno* (1897), *Zapadlé hory* (1900), *Tiché světy* (1905), *Ráj a jiné povídky* (1916) a j. Vyrcholuje je román *Selský práh* (1913) a jasnou pohodou dýšící román *Sluneční paseka* (1937). Tu všude se zahlubává do temných koutů valašského venkova, vyhledává je lidi bloudící a trpící; studuje vznik zločinu, tíhu viny i snahu dojíti očisty. Jest především psychologem mravního posvěcení a analytické pronikavosti. Tam, kde zpodobuje venkovana v jeho těžké závislosti na půdě, kde zachycuje trvalou krásu práce na poli a v lese, kde rázovitými postavami moudrých starců zosobňuje svůj etický požadavek, aby se člověk podrobil pokorně životu, tam převyšuje i Raise i A. Mrštíka, jejichž realismu stojí nejbliže. Kde však opouští oblast Valašska, upadají jeho práce do konvenční mělkosti. Chlapecké vzpomínky obsahuje kniha *Jarní píseň* (1940). Hudební sklony i studium poesie Vrchlického vedly jej i k lyrice meditativní a zádumčivé a ke krajinářským básním *Beskydy* (1929), které doplňují epickou idylu valašskou *Lukáš Ruman* (1924).

Rozklad lidové duše moravské na rozhraní hanácko-horáckém novodobou lžicivilisací městskou učinil hlavním námětem svých próz **Viktor Kamil Jeřábek** (* 1859 v Litomyšli, † 1946 tamtéž). Rodná Litomyšl mu poskytla zprvu řadu staromódních figurek prodšených bodrým humorem. Kresba detailu převládá v genrových knihách na př. *Obrazy života* (1891), *Bodří maloměšťáci* (1901), *Magnáti z Růžové ulice* (1926) a j. Na středomoravském svém učitelenském působišti, hl. v Pršticích a v Obranech u Brna, poznal »nové vesničany« moravské, rozleptané blízkostí velkého města. Tyto groteskní a ubohé, zbloudilé a svedené postavy charakterisuje hlavně dialogem, dospíváje postupně ze zevnějšku do nitra. Mluví o nich s etickou tendencí nebo s neútočnou satirou v knihách *Idyla staničky třešňovské* (1904), *Dobytí Podolan* (1908, román národního zápasu), *Počestná obec Valčice* (1909), *Černý chléb* (1913), *Dědina za války* (1920) a v jiných. Několik svazečků cestopisných doplňuje jeho dílo, k němuž jest komentářem autobiografie v polorománové stylisaci *Život. Paměti* (1924).

Podkrkonošský lid na Jičínsku a Novopacku nejzevrubněji a nejpravdivěji zpodobil **Karel Václav Rais** (* 4. ledna 1859, † 8. července 1926 na Král. Vinohradech), rodilý z Bělohradu u Nové Paky. Vesnické jeho povídky berou svou látku buď z rodného kraje autorova nebo z podhorského Hlinecka, kde působil v 80. letech jako učitel; od r. 1894 byl pak ředitelem měšťanských škol na Král. Vinohradech. Přesídlení do Prahy rozšířilo jeho obzor a dalo mu potřebný odstup od látek i postav venkova. Do literatury vstoupil Rais jako epigon vlasteneckého básnictví a jako žák Sv. Čecha: historická vzpomínka, láska k rodné půdě a prostá drobnokresba venkovských postaviček tvoří náměty jeho veršovaných knih: *První květy* (1881), *Doma* (1883), *Pod Zvičínou* (1906) a j., určených mládeži a doplněných řadou veršů a říkanek pro nejmenší. Z ostatní své lyriky uspořádal výbor *Z domova* (1912). K veršovaným těm pracím druží se hojně povídkové knihy pro mládež; v nich napodobuje národní slovenské pohádky a pověsti nebo elegickými příběhy z národní minulosti vychovává k uvědomění národnímu, tak v knihách: *Povídky ze starých hradů* (1888), *Z naší kroniky* (1892) a j.

Vlastní literární význam Raisův spočívá v realistických obrazech z venkovského života na českém podhoří; kromě selského lidu vystupují tu hojnou měrou i učitelé a kněží venkovští, sloužící národním a buditeckým snahám. Většina výpravných prací Raisových má ráz chmurný. Volí s oblibou trpné a pokořené povahy, hmotně i duševně ujařmené existence, churavé a odkopnuté výměnkáře, starce opuštěné od dětí, nuzné podruhy, vysílené ženy, dívky zkažené velkým městem a vracející se beznadějně do domova, churavé muže, jdoucí na ves umřít, nepatrné zavržence osudu, marně toužící po lásce a něze, tiché duše, vydrážděné nespravedlivostí a nezřízeností okolí až k zločinu. Tak v knihách: *Výminkáři* (1891), *Horské kořeny* (1892), *Potměchuť* (1892), *Rodiče a děti* (1893), *Kalibův zločin* (1895), *Lopota* (1895), *Na lepším* (1901), *Stehle* (1905) a j. Umí však vystihnouti každodenní krásnou zákonnost práce na poli a instinktivní jednotu sedláka a půdy. Obměňuje vztah starých rodičů k dětem, výměnkářů k hospodářům, podruhů k sedlákům. Jsa nadšeným vyznavačem posvátnosti venkova, předvádí rozvratný vliv městské vzdělanosti a nemravnosti na české horaly: *Půlpáni* (1898), *Mezi lidmi* (1898), *Paničkou* (1900); v idylickém *Pantátu Be-*

zouškovi (1897) ocitá se prostota venkova ve sporu se skutečností soudobé Prahy a dává tím podnět k tklivě humoristickému zpracování. Tento tradicionalismus se pojí s vlastneckou tendencí v některých pracích, kreslicích v idealistickém osvětlení venkovské učitele a kněze, tak v *Zapadlých vlastencích* (1894) nebo v *Západě* (1899), které se občas stýkají s obdobnými pracemi Jiráskovými. Těžký zápas drobného českého živlu v německém prostředí zachycuje román *O ztraceném ševci* (1920). Uvědomělá, ale nevtíravá tendence mravně výchovná zastupuje u Raisa vlastní jednotící názor světový. Nikde se nezabývá Rais společenskými a hospodářskými vlivy na duše lidových svých reků; nikde nepřistupuje k výkladu jejich povah a činů ze života instinktivního; vyhýbá se myšlenkovým problémům a vůbec jest spíše podrobným a vroucně zaujatým realistickým kronikářem svého lidu než pronikavým psychologem nebo tragickým básníkem širokého zření.

K psychologii českého venkovana s hlediska náboženských, sociálních a etických idejí došli ve svém vývoji J. Holeček a T. Nováková, ačkoliv ani oni nepřekonali v sobě romantiku nadobro.

Jihočech **Josef Holeček** (1853—1929), narozený 27. února 1853 ve Stožicích u Vodňan, vstoupil jako člen básnické družiny »Anemonky« do literatury současně se školou Lumíra, ale dal se na cesty jí přímo protilehlé; jeť nejtypičtějším představitelem slavjanofilského směru v české literatuře. Studium, cestami i politickým přesvědčením tíhl Holeček, dlouholetý redaktor slovanské rubriky v »Národních listech«, k slovanskému jihu a východu. Slovanský jih znal z přímé zkušenosti několikerým pobytem na Balkáně, zvl. na Černé Hoře; Rusko procestoval dvakrát, r. 1887 a 1889, kdy přes Cařihrad dojel až do Malé Asie. Hledal spojitost mezi myšlenkovým i veřejným životem svého národa a slovanských soukmenovců; odmítal nadvládu západoevropských, hl. německých vlivů u nás; odkazoval od knižní kultury k plemenné, lidové vzdělanosti slovanské a vůbec k národní moudrosti, ukryté v náboženském a mravním citění lidovém. To zevrubně vyslovil v řadě publicistických úvah, na př. *Rozmanité čtení* (1881, 1886, 1893), *Zrcadlo naší národní společnosti* (1881), *Ruskočeské kapitoly* (1891), *Česká šlechta* (1918) a j. a ve filosofii agrárního hnutí *Selství* (1928).

Kladné rysy národní povahy slovanské, odhodlanost,

pravdymilovnost, kmenovou soudržnost a smysl pro rodovou čest, hledal nejprve mezi Slovany na Balkáně, kam jej vedlo studium jejich epiky i povolání válečného zpravodaje ve válce balkánské. Plody tohoto studia jsou překlady a ohlasy jihoslovenské epiky, kterou k nám přiváděl již S. Kapper: *Junácké písně národa bulharského* (ve 2 sv. 1874 a 1875), *Hercegovské písně* (1876), *Srbská národní epika* (1906—1926 ve 4 sv.), *Národní epika bosenských mohamedánů* (ve 2 sv. 1917 a 1920) a *Kraljević Marko* (1922). V samostatné dílo výpravné síly vyrostla v l. 1917—1921 zkazka o proslulém hercegovském poturčenci XV. věku, Mehmetu pašovi Sokoloviči, *Sokolovič* (1922). Zde řeší básník s pečlivou psychologickou motivací problém, jak z ubohé láje stvořiti hrdinský národ, a otázku, kterak vnutiti Balkánu, třeba za cenu odrodilství, hrdinský obsah srbství. Jiným pozdním ohlasem prstonárodní poesie se šťastnými názvuky na lidovou baladistiku českou jest válečná skladba *Mráz čili rok 1916* (1929).

Z vlastního pozorování a studia poměrů černohorských vznikl informační spis *Černá Hora* (1876) a celá řada feuilletonistických obrazů národopisných a mravoličných: *Za svobodu* (1878—1880 ve 3 sv.), *Černá Hora v míru* (1883—1885 v 3 sv.), *Bosna s Hercegovinou za okupace* (1901), kde postupně ukazuje spisovatel zánik staré národní povahy bohatýrské a její rozklad civilisací západní. Z novelistických prací černohorských, užívajících motivů i forem epiky prstonárodní, ulpěly *Černohorské povídky* (1880—1881 ve 2 sv.) na starší romanesknosti, kdežto *Junácké kresby černohorské* (1884—1889 ve 3 sv.) kombinují realistické pozorování s pojetím tendenčně idealisujícím.

Svůj zájem o epickou poesii národní osvědčil Holeček i cenným překladem obrovského finského lidového eposu *Kalevala*, zbásněného E. Lönnrotem z finských národních písní epických v l. 30. a 40. Od 70. let otiskoval z ní ukázky a v pěti dílech vydal až r. 1894—1896 s literárně dějepisnou rozpravou vstupní; báseň jest převedena v rozměru originálu. Později přebásnil finskou lyriku prstonárodní, *Kanteletar* (1904 a 1905 ve 2 sv.).

Práce ty byly vlastně průpravou k velkému životnímu dílu Holečkovu, k němuž nemohl přistoupiti před prahem zralosti mužné; všecko zkoumání národního ducha slovenského vedlo ho domů, k vlastním krajanům a rodákům jihočeským. Dílo ho zaměstnávalo přes 40 let, z nichž první

desetiletí jest dobou příprav a náčrtů, ale aniž je dokončil, zemřel Holeček dne 6. března 1929 v Praze na Smíchově. Rozvrhnuv si plán, který se jeví již ve vzpomínkových obrázcích z venkovského domova, otiskovaných v l. 70., počal r. 1898 vydávati románový cyklus *Naši* knižně; v letech 1910—1930 vyšlo přepracovaných 10 knih ve 12 svazcích: I. Jak u nás žijou a umírají. — Frantík a Bartoň. II. Bartoň. III. Výprava. IV. Boubín. V. Adamova svatba (2 sv.). VI. Rok smrti. VII. Mraky. VIII. Emisaři (2 sv.). IX. Máje. X. Šlechtic a sedlák (z pozůstalosti nedokončeno). Široce rozpředená kronika čtvrtstoletí selského jihočeského života v rodném Vodňansku v l. 1840—1866 měla vyčerpati všecku zevní i vnitřní pravdu jihočeského kraje a kmene s hojnými pohledy retrospektivními. Není to román v pravém smyslu; komposice, kterou autor zamýšlel jako cyklus uzavřený, přerovaná četnými episodami, se mu pod rukama stávala nepřehlednou.

První tři díly jsou položeny do starobylých vesnic na Vodňansku, do Stožic a Lhoty Líkařovy a do čtyř typických rodin selských, Kojanovy, Králencovy, Skobovy a Bakulovy; od IV. dílu se přesouvá děj do vesnic na Netolicko a rozšiřuje se na veliký rod Špírkův a Šindelářův. Vlastním středem cyklu je stožický sedlák Kojan, »silný křesťan« českobratrských kořenů a hlubokého smyslu pro potřeby života, který staví na základ staroselské kultury. Kojan a Kralenec, vidící v půdě záruku své svobody — synové obou, Bartoň a Adam jsou hodní dědicové otcovských tradic — stojí uprostřed zhouby, valící se na jihočeskou ves, kterou způsobuje panský velkostatek, židovská lichva, národně i nábožensky záludní jesuité a konečně i prušští emisaři. Odpadlíky od selství zastupuje hajný Boubín a Kojanův sok Skoba, ale i ti se nakonec vracejí do selského tábora. Když se vyvrcholuje zápas Kojanův s panstvem, přerhují přípravy k válce rakousko-pruské pásmo děje, a tak nedokončená skladba je přervána dlouho před vyřešením osudu Kojanova a jeho syna Bartoně.

Ale česká národní duše otvírá se v tomto vzácném dokumentu dokořán: hojné postavy lidové a zvykoslovné rozpravy uvádějí čtenáře do středu myšlenkového a duchovního života lidu, který jest prohlouběn a dokreslen nepřeborným bohatstvím písní, pověstí, legend, zvykoslovných líčení, zvláště pak kořennou mluvou a jadrným humorem. Národní filosof, znásobený básníkem, jemuž lze prominouti

nedostatek epické kázně, promlouvá o otázce náboženské, o poměru k půdě a k práci, o pokroku zemědělském a průmyslovém, o pojetí smrti, o vztazích rodinných, o rozporu šlechty a lidu, o národnosti, odrodilství a vystěhovalectví i o mravním základě českého obrození.

Na Holečkovu filosofii selství, jak se jeví v »Našich« a v četných publicistických projevech, působili stejně ruští »národníci« blízcí směru realistickému, jako slavjanofilové, vycházející z romantiky; ale ani domácí hnutí agrární nezůstalo bez vlivu na Holečkův odklon od idejí liberálních. Holečkova náboženská nevyhází z tradic českobratrských, nýbrž je nejbližší obecnému křesťanství předreformačnímu, uchovanému v selském lidu. S tím souvisí i Holečkův patriarchální selský kolektivismus, vzdálený jak od moderního socialismu, tak od ideálu individualisticky humanitního: silný křesťan může plně sloužiti Bohu jenom v rodině a obci, zabezpečené věrností k půdě. Tím vším se Holeček staví do protikladu k májovcům a k lumírovcům a netušeně prohlubuje ideje ruchovské. Přes tolik realismu osvědčeného ve svých dílech byl Holeček v podstatě duchem romantickým: romantický je Holečkův poměr k lidové písni české a slovanské; doktríně romantické podřizoval své zpravidla reálné modely, povýšené na typy, a to do takové míry, že za ideovou funkcí mizí podíl reality a přímého pozorování; pak jeho dílo, mohutné v partiích lyricky a mravoličně vzpomínkových, pozbývá iluse skutečnosti a přesvědčivé konkrétnosti, zvláště když se nedovedl uchrániti před romantickým míšením žánrů a forem a nakonec před stařeckou výmluvností, jež daleko předčila epický proud nejgeniálnějšího a nejrozsáhlejšího románového zlomku české literatury.

Kde Holeček v »Našich« čerpá z vlastních vzpomínek, mísí báseň s pravdou; to platí i o jeho pamětech z dětských a jinošských let s názvem *Pero* (1922—1925 4 sv.), i o knize memoirové a politicko-kritické, *Tragedie Julia Grégra* (1918).

Ze stejných hloubek konservativního názoru a mravu lidového na jihozápadě Čech čerpali dva rázovití znalci Chodska, J. Š. Baar a Jan Fr. Hruška, oba prosycení přísným duchem katolickým a zápalem pro kulturní hodnoty národní.

Jindřich Šimon Baar (1869—1925) pocházel ze staré selské rodiny v Klenčí pod Čerchovem, kde se narodil 7. února

1869. Stav se knězem, kaplanoval a farářoval na různých místech v Čechách, nejvýznamněji v Ořechu u Prahy, odkud r. 1919 odešel na odpočinek do rodiště; tam zemřel 24. října 1925. Mnoho životního úsilí věnoval reformnímu hnutí kněžskému; neodchyluje se v ničem od církevní věrouky a kázně, toužil po obrodě mravně sociální. Snahám těm slouží i jeho povídky a romány z kněžského života; v nich zaostřuje svou tendenci jednak proti zkostratělé hierarchii a tíživému celibátu, jednak proti nespravedlivým odpůrcům duchovenstva. Jsou to práce: *Cestou křížovou* (1899, 4. vyd. 1901 s n. »Román českého kněze«), *Farská panička* (1906), *Farské historky* (1908), *Kohouti* (1912), *K Bohu* (1914), *Holoubek* (1920) a *Kanovník* (1920); tu po Fr. Pravdovi a A. V. Šmilovském po prvé nakresleny věrně a životné typy českých kněží. V obou rozlehlých lidovýchovných románech *Poslední z rodu Sedmerova* (1908) a ve zvláště zdařilém *Janu Cimburovi* (1908) postavil proti rozkladné novodobé civilisaci staré charakterní hodnoty jihočeského selství, řízeného duchem dělného křesťanství; v povahokresbě ukázal pevnou ruku. Následuje řada povahopisných a mravoličných obrazů z rodného Chodska: *Pro kravičku* (1905), *Skřivánek* (1913), *Poslední soud* (1913), *Hanče* (1917), *Hu nás* (1921). Chodské románové letopisy Baarovy měly vyvrcholití cyklem »Naše máma« ze zápasu o obecní lesy mezi chalupníky a sedláky v 40. l. na Domažlicku se širokým společenským a politickým pozadím a se sytou kulturní malbou hnutí obrozenského v duchu jiráskovském; Baar napsal tři díly, *Paní komisarka* (1923), *Osmáctýřicátníci* (1924) a *Lůsy* (1925), z nichž první obsahuje chodskou epizodu B. Němcové. Jak těsně srostl s tradicemi domova, prokázal dvěma sbírkami pohádek *Náše pohádky* (1921) a *Chodské povídky a pohádky* (1922) a vroucí knihou o stromech a ptácích rodného kraje *Na srdci přírody* (1925); všechny tyto práce vedle hodnoty vypravěčské vynikají i vahou spolehlivých dokumentů národopisných; celou svou lásku k řeči i duši Chodska vložil do populární písně »Bulačina«.

Z vědeckých studií dialektologických a z odborného sběratelství i zkoumání národopisného vyrostl **Jan František Hruška** (1865—1937), rodák z Peci pod Čerchovem, dlouholetý profesor plzeňský. Hlavní jeho filologické dílo, *Dialektický slovník chodský* (1907), vyšlé ze školy Gebauerovy, má cenu základní. Vedle prací etnografických sbíral lidové

tradice povídkové a pohádkové a zaznamenal je v 5 sv. knihy *Na hujtě* (1917—1936). Od nich postoupil k vysoce rázovité povahokresebné tvorbě výpravné, *Náši pod Čerchovem* (1921—1931 ve 4 sv.), pro poznání chodského lidu neocenitelné. Mimo několik svazečků báchorek pro děti vytvořil Hruška v lidovém duchu řadu bajek; shrnuty jsou do knih: *Chodské bajky* (1901), *Jiskry z popela* (1917), *Za svobodu* (1920) a j.; nejlepší z nich pojaty do *Výboru z chodských bajek* (1929); na látkovém principu se zakládá antologie *Bajky o včelách* (1923), svědčící o téže zálibě, v Hruškově rodě i v chodském lidu tradiční, jako svěžitopisné spisky *Děreček včalařem* (1914) a *Z paměti děrečka včalaře* (1920 a 1927). Zvláštností podání Hruškova jest, jak spojuje s bajkou křesťanskou legendu a jak k věrnosti domovu připíná vzlet k Bohu, příznačný pro horoucně věřícího katolíka mocného entusiasmu mravního.

Jenom omezenou měrou se k těmto zpodobovatelům lidu na českém západě záměrů realistických řadí konvenční povídkář šumavských hvozdu a jejich obyvatelů, Karel Klostermann. Příroda ho více zajímá než lid; ani jazykově národní ani mravně názorové rysy ho nepoutají tolik jako krajinné prostředí. Jest příznačné, že Klostermann, který i literárně kolísal mezi dvěma jazyky, nečiní valného rozdílu mezi Šumavany českými a německými.

Karel Klostermann (1848—1923) stal se r. 1873 profesorem německé reálky v Plzni, cítě se vždy uvědomělým Čechem. Po německých feuilletonech, psaných ve stopách německých básníků Šumavy a Černého lesa, Jos. Ranka a Ad. Stiftera, stal se spisovatelem českým. Upoutal hned románem *Ze světa lesních samot* (1892), po němž následovala řada románů ze Šumavy, psaných lehkým a barvitým slohem. Zevrubná líčení ze života sklářů, dřevařů, vorařů, pytláků a hajných šumavských, jmenovitě z osudného r. 1870, lýkožroutové to katastrofy, seskupuje kolem libivých milostných historií jako barvitou dekoraci. Romaneskně uspořádaným scénám dává odehrávat se v barvitém rámci krajinářském, prosyceném nadšením pro hory a lesy. Zato nepostihuje Klostermann nikde svérázu lidového; nezahlobává se do duší svých postav, působících vždy spíše dojmem dekorativním. K dalším šumavským pracím jeho náleží romány: *V ráji šumavském* (1893), *Skláři* (1897), *Kam spějí děti* (1901) i povídky: *V srdci šumavských hvozdu* (1896), *Ze šumavského Podlesí*

(1908), *Pošumavské rapsodie* (1908) a j. Časovou látkou poutá román ze života vídeňských Čechů *Za štěstím* (1895), pokusem o selskou kroniku rodinnou jsou rozlehlé *Mlhy na Blatech* (1909), konvenčním obrazem nezdravých poměrů na středních školách pražských *Supplent* (1913 ve 4 sv.). V pozdních pracích opustil již půdu šumavskou a tím pozbyl úrodnější inspirace.

Ještě mnohem silněji než u Jos. Holečka a K. V. Raise se projevují duchové svazky s generací ručovskou u Terézy Novákové, která se sama vždy důrazně přihlašovala ke K. Světlé a Sv. Čechovi jako k svým učitelům; romantickou citovost a vášnivost vzdorné individualistky nikdy nezapřela, ač v dílech lidopisného realismu proti ní bojovala krajní objektivitou, opírající se o průkaznost a názornost co nejhutnější.

Teréza Nováková (1853—1912), dívčím jménem Lanhausová, narodila se z poloněmecké rodiny v Praze 31. července 1853, ale záhy podlehla vlivu vlasteneckého a svobodomyslného ruchu let 60. a 70. a stala se uvědomělou Češkou, na niž od začátku mocně působila K. Světlá. Provdávši se za profesora dra Josefa Nováka, odešla s ním do Litomyšle, kde pobyla 19 let. Do literatury vstoupila r. 1882 a nejprve vydala několik svazků konvenční novelistiky, v nichž jednak líčí bolestné osudy žen, hledajících uprostřed nechápavé společnosti mravní sebeurčení, jednak s mírnou ironií kreslí drobné zvrácenosti malého města. K těmto sbírkám novel, na př. *Z naší národní společnosti* (1887), *Z měst a ze samot* (1890), *Dva obrazy staropražské* (1920), druží se i tendenční zpracování osudů Zdenky Havlíčkové, *Maloměstský román* (1890). V lidově psané jubilejní monografii literár. dějepisné *Karolina Světlá, její život a její spisy* (1890) se přihlásila k literárnímu svému vzoru K. Světlé. Z pobytu v Litomyšli vzešly podrobné a odborné studie národopisné: *Kroj lidový a národní vyšívání na Litomyšlsku* (1891) a *Východočeské lomenice* (1903), pak krajinopisné knihy, líčící scenerie dalších prací autorčiných. Také populární, ženskému čtenářstvu určené obrazy z českých dějin, *Slavín žen českých* (1894), naznačují další dráhu T. Novákové: národní dějiny české putají ji hlavně po stránce náboženské; největší patos náleží teskné době emigrantské a protireformační. Tyto práce mají význam průpravný; doba zralosti literární nadchází až počátkem XX. století. Zatím T. Nováková znovu rozší-

řila svůj myšlenkový obzor hojnou průpravou a činností feministickou, pro niž vytvořila orgán v časopise *Ženský svět* (1897—1907); rozsáhlý výběr feministických svých úvah, opřených o veliké vzdělání literární, jmenovitě v literaturách germánských, podala knihou *Ze ženského hnutí* (1912); zvláštní pozornost v řadě essayů věnovala H. Ibse-
novi a R. Wagnerovi.

R. 1902 vyšel první svazek realistických kreseb a povídek z lidového života na Litomyšlsku, *Úlomky žuly* (tu zvláště vynikající povídka *Na faře* z r. 1912), ostré charakteristiky, přísné rázovitosti; potud však vábil spisovatelku jen svérázný zevnějšek lidový a některé primitivní vztahy společenské. V dalších pěti rozsáhlých knihách tohoto řádu, v nichž se dějiště prací rozšířilo z Litomyšlska i na Poličko a Skutečsko, ponořuje se veskrze do myšlenkového života východočeských venkovanů: v *Janu Jílkovi* (1904) podává podle dobových dokumentů tragickou historii českého emigranta a českoobrabského blouznivce z XVIII. věku; v *Jiřím Šmatlánu* (1906) kreslí dopodrobna duchovní rozvoj tvrdohlavého evangelického sektáře z Polička, jenž umírá jako sociálně demokratický nadšenec; v románě *Na Librově gruntě* (1907) předvádí osvíceného sedláka od moravských hranic, v jehož důvěrných osudech se obráží politické osvobození z r. 1848; v nejrozsáhlejší a stavebně nejsložitější románové skladbě, *Děti čistého živého* (1909), sleduje na pozadí veřejných dějů obecně národních tragický rozvrat panteistické sekty »adamitské« na Skutečsku v druhé polovici XIX. století; »román kněze buditele«, *Drašar* (1914), rámce opět zúženě monografického, sytě zobrazuje piaristický život řádový, literární ruch obrozenský a chmurnou existenci vesničanů na Poličku jakožto pozadí temných osudů nešťastného kněze-spisovatele J. V. Michla, podlomeného nespoutanou vášnivostí; i dětem určené *Dvě stařenky* (1909) váží látku z lidu východočeského. V těchto důsledně realistických a bohatě věcných románových komposicích, psaných se zvláštním smyslem pro stavebnou osnovu románovou i s darem pevné charakteristiky, jsou živly subjektivně citové nejprve zcela potlačeny, později skryty za dějem i charaktery postav. Na rozdíl od toho a na důkaz romantického založení básnířčina promítají pohádkové a legendární sbírky próz, *Rosné perly* (1902), *S kamenité stezky* (1908) a *Výkřiky a všedchy* (1911), nepokrytě nejosobnější vztahy autorči-

ny, jmenovitě neutěšitelné hoře mateřského srdce zlou Moranou strašně popleněného, neuspokojenou touhu po plném využití osudu a zachmuřený vzdor proti Bohu i sudbě; psycholog nalezne tento tragický názor i v obou vrcholných románech, v »Dětech čistého živého« a »Drašaru«. Svazek *Kreseb a dojmů z cest* (1911, spojeny se sv. »Z nejvýchodnějších Čech« definitivně v knihu *S putnickou holí a brašnou* [1930]) zachycuje feuilletonisticky malebné postřehy, rozmarné epizody, historické i umělecké reminiscence z putování po Švýcařích a Německu. T. Nováková, která v l. 1908—1912 pobývala trvale v Proseči u Skutče, zemřela v Praze dne 13. listopadu 1912.

Sloučením krajního apriorního idealismu s konkrétním lidopisným realismem, dále romantickým kultem lidu, dějinné minulosti, česko-bratrské reformace národní připomíná Jos. Holečka, ale v pohledu na lid jest značný rozdíl mezi dcerou města, která si venkov s jeho rázovitými typy teprve odkryla, a synem starého selského kmene. Že integrace osobnosti a předmětné látky nebyla u ní úplná, ukazují její lyrické prózy. Tu se vzepřela proudu předmětného realismu a přiblížila se také zesílením prvku obrazového a melodického novoromantickému idealismu a tím překlenula v smělém oblouku vzdálenost prózy K. Světlé a pozdních fází R. Svobodové.

Ostatní novelistické práce z východních Čech mají více zajímavosti národopisné než literární. Pohoří žďárské, které v několika pracích líčil již Fr. Pravda, kreslila od počátku 90. let v naivně realistických povídkách beze smyslu pro duchovní život lidu, pracujícího v lese »o dřevěném chlebě« neb tkalcovsky jako »páni od stavu« (toť názvy jejích sbírek z r. 1899 a z r. 1919), **Vlasta Pittnerová** (1858—1926, provdaná Weymelková).

Genrové obrázky společenské. Již Neruda ukázal, že genrové obrázky, zpodobující malé výseky současného života s pozornou láskou ke každodenní skutečnosti a se živým smyslem pro rysy charakteristické, mohou býti případnou přípravou realistického povídkářství; obměnil tím předbřeznový způsob Rubšův. Jeho cestou, jež byla souběžná s pracovní metodou Dickensovou a Bret Hartovou, šla uvědoměle neb neuvědoměle řada spisovatelů, kteří přes smysl pro skutečnost a přes lásku k realistickému detailu nezasluhují název realistů v pravém slova smyslu. Často

v stavbě dějové dávají přednost fabuli romantické; postavy mimoděk rozvíjejí nikoliv podle životní zkušenosti, nýbrž podle starší slovesné tradice. Pracují jen v malých rozměrech a nemají ani koncepční síly ani dostatečného zájmu pro větší jednotící celky, takže se i jejich romány rozsypávají na hromadu figur, spoustu samostatných episoď, shluk genrových obrázků. Původci těchto genrových obrázků společenských zmocňovali se humorem, satirou neb nejčastěji lidumilným soucitem jednotlivých zjevů života. Zvláštní oblibě se těšily látky maloměstské; nesložitě a jednostranně postavy malých měst daly se snadno prohlédnouti na dno a byly vděčným předmětem hned káravé satiry, hned dobrodušného humoru, do něhož pronikly i soustrastné slzy nad osudem vyděděnců kastovníctví venkovského.

Někteří z genrových povídkářů českých náleželi ke kruhu lumírovskému, ztělesňující mimoděk jeho zásadní zápas mezi čistým umělectvím světoobčanským a mezi národně výchovnými tendencemi: satiricky stíhali malost šosáckého domova, stavěli proti ní obrazy světácké elegance, umělecké šumnosti, nové technické civilisace, ale opět se skláněli s láskou k drobné a teplé skutečnosti rodného závětrí, někdy se snažíce je povznésti kárně neb laskavě, jindy hledající v něm prostou a tklivou lidskost — takto se rozdělili o úkol oba přední prozaikové »Lumíra«, Jan Lier a František Herites, onen bližší Jar. Vrchlickému, tento Svat. Čechovi. Jiní ze společenských genristů byli zřejmými předchůdci realismu, tak zvláště Ignát Herrmann. Věrná a přesná reprodukce postav, dialogů, hlavně pak prostředí šla jim nad vlastní tvoření, a invenci u nich zatlačoval výhradní zájem látkový. Proto se nepovznegli k pravé stavbě románové a ulpěli namnoze na figurkaření. Všichni jsou humoristy, někdy trpčími, někdy shovívavějšími; humor jejich temení spíše z lásky a soucitu k lidem, než z obsáhlého myšlenkového pojetí života; a v tom bylo by možno shledávati jejich typicky slovanský rys, jehož si ani plně neuvědomovali.

Ve všech možnostech ovládl český maloměstský genre syn venkovského městečka, vodňanský lékárník **František Herites** (* 1851 ve Vodňanech, † 1929 v Praze), jeden z nejvěrnějších lumírovců a mnoholetý (do r. 1896) člen literárního trojlístku vodňanského, konečně novinář a redaktor v Praze; cesty po alpských zemích, Italii a Americe

rozšířily jeho obzor životní. Herites vyšel od feuilletonistiky a drobnokresby, v níž dosáhl prvních úspěchů; po mladických a rozmarných *Arabeskách a kresbách* (1890 a 1883 ve 2 díl.) následovala sbírka rázovitých charakteristik *Z mého herbáře* (1882), skrytých za alegoriemi květin, dále ostře tendenční feuilletony hlavně vlasteneckého ducha *Psáno pod čáru* (1885 a 1886 ve 2 díl.). V pozdějších letech převládá i v knihách causerií nad humorem sentimentálnost, resignace, soustrázeň, temenící z věrné víry v božské jádro člověka i chybuujícího: *Vrásky duše* (1897), *Na niti humoru* (1898), *Nálady a zátiší* (1901) a *Botanická pohádka* (1907). Výše než jeho oblíbené rozmarné humoresky stojí některé náběhy k analýze mravních vztahů venkovského města ve formě téměř románové, většinou chmurného rázu: *Za dědictvím* (1883), *Tajemství strýce Josefa* (1885, hluboká psychologie stavu lékárnického, v němž Herites tkví rodem i povahou), *Maloměstské humoresky* (1885 a 1886 ve 2 sv.), *Tři cesty* (1892), *Ze starých časů* (1888), *Bůh v lidu* (1897, rázovitý to pokus o proniknutí náboženských názorů lidových) a j. Do románové rozlohy se rozrostly Heritesovy práce: *Jan Příbýl* (1887), kronika národních i společenských zápasů ve Slezsku; *Měšťanská šlechta* (1896); *Křemen a hlína* (1909), příběh rodinného rozvratu podmíněného národním rozdílem manželů, a *Pozlátko* (1920), chmurná románová analýsa úřednické bídy. Práteleství s J. Zeyerem a O. Mokřým a společný pobyt ve Vodňanech zachycují *Vodňanské vzpomínky* (1904).

Všestrannější a oslnivější než Herites jest jiný představitel genrového obrazu společenského v 80. letech, rovněž ze skupiny »Lumíra«, **Jan Lier** (* 1852 v Kutné Hoře, † 1917 v Praze), dlouholetý knihovník »Průmyslové jednoty«. Také Jan Lier, horlivý kritik divadelní a zvláště výtvarný, dobyt prvních úspěchů jako feuilletonista; psal-li však nesložitý a sentimentální Fr. Herites pod čáru pro lid, obracel se široce vzdělaný, značně zcestovalý, západní technikou a uměleckou kulturou nasycený Jan Lier ve svých causeriích, sršících vtípem a ironií, hlavně k vzdělanstvu. Jeho skvělé *Feuilletony* (1885—1889) jsou řadou útočných kritik naší společnosti a vzdělanosti, a duchaplou, ač výslovně jednostrannou uměleckou kronikou. Tím, že se důsledně a plně vzdávají hře rozmaru a temperamentu, že se rozhodují pro čistý esteticismus, domýšlejí zásady »Lumíra« a zname-

nají místy pokrok i proti Nerudovi; zaostalost a neuvědomělost »českého Kocourkova«, sklánějícího se otrocky podle jeho duševní germanisace, měly v nich neúprosné zrcadlo. Causerie vniká i do Lierovy novelistiky, kde děj jest často pouhou záminkou pro vtipný hovor o nejrozmanitějších a vzájemně odlehlých námětech; dobře kreslí postavy i výjimečné a rozpolcené, dbá hlavně o dějovou rušnost, zasahuje do fabulačního postupu umělou režií, avšak románovou stavbu začasté uvolňuje, aby se spokojil pouhou improvisací. Pro novost námětů bývaly svou dobou vedle jeho satir maloměstských vysoce ceněny Lierovy novely »železniční«; i jinde Lier rád vážil látku ze světa technického, průmyslového a kapitalisticky podnikatelského, jakož i z víření umělecké bohémy, kterou pronikavě znal a autenticky zpodoboval; v těchto látkových výbojích pokračoval na cestě nastoupené Jak. Arbesem. Literární činnost, vykazující *Novely* (4 sv. 1882—1886), *Arabesky a novely* (1885), *Hru s ohněm* (1886), Lier r. 1893 přerušil; ze starších rozsáhlejších prací vyšlo později několik knižně, na př. *Klín klínem* (z r. 1883, 1899), *Magdalena* (z r. 1888, 1918) a v sebr. sp. *Román Lutnových* (z r. 1882) a *Vojtěcha Rývy nástupce* (z r. 1885, Lierova to práce nejrozsáhlejší).

Maloměstský obrázek genrový se proměnil v burleskní humoresku hrubého zrna a pochybného vtipu u **Václava Štecha** (* 1859 na Kladně); tu vesměs zpodobuje spisovatel civilisačně pokročilejší vrstvu české buržoasie. Nejjadrnější z jeho humoristických snůšek jsou starší *Maloměstský pepř* (1893) a *Hloží* (1896). Tři humoristicko-satirické romány z českých Kocourkovů, *Koleje* (1895), *U tří bláznů* (1899) a *Kovové ruce* (1903), se povznášejí k ironickým kronikám české buržoasie. Z pozdější Štechovy produkce jsou vedle jiných charakteristické velkoměstské i předměstské romány *Štěstí Zlatého hroznu* (1910), *Hřích paní Hýrové* (1918), *Řetěz* (1925). V. Štech se tu všude jeví kronikářem, znalcem, ale i přítelem podnikavého měšťanstva a živnostnictva, které se dere spíše kupředu než vzhůru, usiluje o zisk, moc a blahobyť a vyčerpává se nakonec v smyslném požitkářství. V dramatech vzbudil naděje výborný divadelník Štech, jenž zorganizoval vinohradské i brněnské jeviště, svými pokusy o hru společenskou, *Žena* (1888), *Zlatý déšť* (1890), poklesl pak od veselohry *Maloměstské tradice* (1887) k šamberkovským fraškám, leckdy

vtipně v satiru vyhroceným, *Ohnivá země* (1898) a *Třetí zvonění* (1900).

Ignátu Herrmannovi (*12. srpna 1854 z rodiny královéhradecké v Horním Mlýně u Chotěboře, většinu života, od r. 1868, ztrávil v Praze, zemřel v Řevnicích u Prahy 8. července 1935), náleží zásluha, že genrovými obrazy, podmalovanými i humoristicky, vystihl lidový život pražský. Ignát Herrmann býval svou dobou vyhlášován za tvůrce románu pražského. Ne zcela právem; v jeho spisech jest zahrnut velmi nepatrný zlomek pražského života, a to ten, který má vlastně ráz maloměstský a který zatím zvelkoměštěním Prahy vůbec zanikl: malí obchodníci, nižší úředníci, řemeslnictvo a kramářstvo, fiakristé a Podskaláci, ženy z lidu a zbohatlí plebejci atd. Kromě toho nelíčí Herrmann nikde sociálních vrstev v celistvosti jejich zájmů, v složitosti jejich mravních vztahů, v souvislé jednotě velkoměstského života, nýbrž vybírá z davu figurky, předvádí je takořka fotograficky a kinematograficky čtenáři, objasňuje jejich povahu nějakou ostře pointovanou anekdotou, která pravidelně zastupuje děj. Jeho úspěch založen jest na tom, že Herrmann pražské lidové vrstvy zná nejen jako bystrý pozorovatel, ale přímo jako jejich příslušník. Jeho život, sám pěkný případ energické svépomoci, přivedl Herrmanna do styku s nejrůznějšími lidovými třídami: byl kupeckým mládencem, obchodním cestujícím, advokátním písařem, účetním příručím, administračním úředníkem, referentem ze soudní síně, redaktorem (od r. 1885 »Národních listů«), a tak vnikl nejen do nejrůznějších zákoutí a tajů pražského lidového života, ale i do způsobů jeho myšlení, cítění, vyjadřování. V zachycení pražského žargonu, pražského pouličního vtipu, pražského dialogu byl mistrem. Nestál nad svými figurkami, nýbrž uprostřed nich; jejich laciná moudrost životní byla filosofií jeho. Nebyl ani myšlenkově ani umělecky schopen širších obzorů; v malých figurkovitých kresbách záležel jeho vlastní význam; tam prokázal nejlépe i svou humoristickou lásku a něhu k malým lidským slabostem a k odstrkovaným třídám společenským.

Herrmannovy práce se dělí na dvě odlišné skupiny, první jest více feuilletonistického, druhá ryze novelistického rázu. Do oné náleží jeho hojné »nedělní povídky« a články z »Národních listů«, způsobu arabeskového, tendenčně causeristického, jimiž r. 1873 v »Palečku« debutoval a na něž

feuilletonistika Nerudova nezůstala beze vlivu. Jsou to vedle prvotiny *Z chudého kalamáře* (1880) na př. tyto sbírky: *Páté přes deváté* (1895), *Na různé adresy* (1902), *Z povídek nedělního kronikáře* (1920), *O třech nebožtících a jiné historiky nedělní* (1931), *Rozházené kapitoly* (1936). K druhé skupině počítáme sbírky jeho pražských genrových obrázků, charakteristik pražského lidu, humoristických povídek; jsou to mimo jiné *Pražské figurky* (1884 a 1886, 2 sv.), *Drobní lidé* (1888, 2 sv.), *Z pražských záskoutí* (1889), *Bodří Pražané* (1893). K tomu přibýly soubory: *Staří mládenci* (1908), *Ženitba páně Karafiátova* (1911), *Foxl Voříšek* (1912), *Z paměti starého mrzouta* (1914), *Pan Koriandl a spol.* (1935) a j. Románový rozměr mají kronika rozvratu chudé pražské kramářské rodiny *U snědeného krámu* (1890), nejlepší práce Herrmannova, pak humoristický román pražského banausního měšťáctva o dvou částech, *Otec Kondelík a ženich Vejvara* (1898) a *Tchán Kondelík a zeť Vejvara* (1906). Z prací jeho stáří: *Příběh dušičkový* (1916), *Z notýsku Pavla Čamrady* (1917), *Vdavky Nanynky Kulichovy* (1918), *Artur a Leontýna* (1920), *Felíčkův román* (1924 a 1925) a j.; v těchto seriálech nemírně rozvleklých zavládá namnoze sentimentalita vedle očitě tendence výchovné.

Zvláštní pozornost věnuje Herrmann, sám pěstitel humoru sentimentálního, brzy burleskního, organizaci literární humoristiky české. R. 1881 uspořádal antologii českého humoristického básnictví *Humor českého Parnassu* (výbor doplněn *Veselou hodinkou* K. Lužana [K. Čvančary] 1904). Od dob Nerudových, jenž byl po náběžích doby Rubšovy i Bendlový a po satirickém humoru Havlíčkově jediným českým humoristou vyššího slohu, pěstoval humoristiku umělecky pouze Sv. Čech. Vedle něho vyrojilo se mnoho autorů směšných a ubohých humoresek, vypočítaných jen pro chvilkové obveselení; psali je na př. Karel Tůma (v. v.), Josef Štolba (v. v.), Václav Štech (v. v.). Nejlepší humoristické práce obsahovaly dva humoristické časopisy: »Paleček« a »Švanda dudák«, oba s Herrmannem těsně spjaté. Nepolitický *Paleček* (1872—1887), založený v nakl. Ottově, byl zprvu redigován Jos. Štolbou a Aug. Nevšimalem, r. 1876—1878 řídil jej I. Herrmann. *Švanda dudák*, »poutník humoristický«, vycházel vedením Herrmannovým plných 32 roků, 1882—1914; také když byl po válce v l. 1924—1930 obnoven, účastnil se Herrmann re-

dakce. Zde vytvořil Herrmann jmenovitě drastickou figuru groteskního divadelního referenta Vavřince Lebedy. Od r. 1895 se přidružila k »Švandovi dudákovi« knihovna humoristické literatury *Čítárna Švandy dudáka*. Z autorů, kteří se seskupili kolem těchto Herrmannových podniků, zasluhuje zmínky pět pseudonymů, Fa Presto (K. Mašek), Karel Šípek, Václav Štika (K. Červinka), Franta Župan a Alois Zábranský. **Karel Šípek** (vl. Josef Peška, 1857—1923), rodák bohdanečský, blíží se svými náměty, vybranými z lidového života pražského i ze vzpomínek na svůj milý »Kocourkov«, proslavený již J. J. Langrem, I. Herrmannovi, převyšuje jej však šťastným jassem v humoru a harmonickou láskou k všemu nepatrnému; o tom svědčí jeho povídky a črty, na př.: *Žertem i do pravdy* (1888), *Rub a líc* (1892), *Mumraj a popelec* (1917), *Sladké nesmysly* (1920) a j. **Franta Župan** (vl. František Procházka, 1858—1929) nalezl svůj humoristický svéráz v *Pepánku nezdarovi* (1907—1921 ve 4 sv.). V tomto vtipném nezbedovi, který se podobá rozpustilcům amerického písemnictví, je kus české duše selské z téhož Podbrdí, jež vyvolalo lidový humor Sládkův, ba dríme v něm i satirická obdoba Holečkovy lidové filosofie s líbeznou naivností pravé poesie. Také **Alois Zábranský** (vl. Frant. Červínek, 1858—1921), typický soudce hanácký od Litovle, tkví kořeny svého humoru v duši svého kmene, jako F. S. Procházka, O. Bystřina a O. Přikryl. Odtud vyvážil svou rázovitou skladbu prvků burleskních a živlů bájeslovných *Břehule čili poslední hastrman na Hané* (1919).

Zábavná literatura a feuilletonistika.

Vedle spisovatelů, kteří svému tvoření vytkli cíle umělecké, jsou v číselné převaze autoři, kteří chtějí jen bavit nebo tendenčně vychovávat své čtenáře bez uvědomělých zřetelů estetických; jejich vůdčím ukazovatelem jest vkus průměrného čtenářstva. V době, kdy slovesní umělci usilovali již jednak o dušezpytné prohloubení, jednak o soustavný a prohloubený realismus, libují si tito spisovatelé v zevnější, dějově přeplněné romantice, v dobrodružných příbězích, libovolně fantastických zápletkách nebo v naivním okreslování povrchní skutečnosti života. Utápějí se v pohodlné sentimentalitě, kreslí v neurčitých tazích světy a vrstvy vzdělané, které sice dráždí zvědavost povrchního

čtenářstva, ale jim samým jsou známé jen matně, z dohadu nebo z knižních reminiscencí.

Z velké řady těchto novelistů, kteří si libují buď v povrchním exotismu, nebo v naivním zpodobování společenského ruchu, nebo v žurnalistickém vzdělávání lidu pracemi tendenčně vyhocenými, jmenujeme jen významnější, kteří vzbudili větší pozornost živou malbou prostředí a poutavým způsobem vypravování. Mezi nimi **Servác Bonifác Heller** (1845—1922), přítel Nerudův a Čechův, spoluredaktor »Lumíra« a »Květů«, mladočeský řečník, politik a novinář, znalec ruských poměrů, zaujímal význačné místo v kulturní organizaci let 70. a 80. Psal dějově napínavé romány z ruského prostředí, s kavkazskými epizodami, mořskými plavbami, bitevními scénami i salonní nádherou — na př. *Král stepi* (1881), *Román na bojišti* (1890), *Salomonida* (1888), *Román na moři* (1892) — a k nim se pojí cestopisné a národopisné feuilletony, vrcholící knihou *Život na Rusi* (1869). Stejně šablonovitě romány psal s náměty českými — *Hermína* (1895), *V ovzduší kláštera* (1906) a j. Napsal i cenné vzpomínky politické.

Bohumil Havlasa (1852—1877), miláček Hálkův, upozornil na sebe více než romány dobrodružným životem, který jej hnal z domova za hranice, nejčastěji na východ, kde záhy zemřel jako ruský voják v kavkazské válce. Neklid, dobrodružnost, touha po všem exotickém a improvisační chvat charakterisují i jeho romány, z nichž *V družině dobrodruha krále* (1875) a *Kněz Jan* (1875) mají námět historický. *Tiché vody* (1876) jsou romantickou malbou dílem vysněného, dílem skutečného šlechtického života na jihočeském venkově. Památku Havlasovu oslavil Sv. Čech básní »Na hrob Havlasův« (1878) a J. V. Sládek v »Jiskrách na moři« (1879).

Edvard Jelínek (1855—1897), přední pěstitel vzájemnosti česko-polské, vkládal své cestopisné vzpomínky a panslavistické dумы i do svých naivních a sentimentálních polopovídkových knih, na př. *Črty kozácké* (1885), *Črty litevské* (1886), *Ukrajinské dумы* (1888) a j. Svě zásady o vzájemnosti slovanské uložil ve spisech *Pro shodu česko-polskou* (1887) a *Věci polské* (1893); této vzájemnosti sloužil i jím řízený *Slovanský sborník* (1881—1887).

Rudolf Jaroslav Kronbauer (1864—1915) dovedl vyslíditi ve velkoměstském víření nejnapínavější látku a vyzískati z ní hrubé, ale působivé účiny. Největšího úspěchu u prů-

měrných čtenářů dosáhl křiklavými povídkami z blázince, nalezince a porodnice *Z posledních stanic* (1890) a románem *Řina* (1902) s finančními katastrofami a podvody v pozadí.

Významný popularisátor sexuologický **Emil Tréval** (vl. Václav Walter, 1859—1929) specialisoval se ve většině svých povídkových knih na chmurná témata duševních poruch, rozkladu vědomí a zrůdného erotismu; tak v knihách *Zápasy* (1898), *Mixtum compositum* (1899), *Silnější než milování* (1904), *Průboj* (1920), *Na prahu Kanaanu* (1919, válečný román) a jinde.

Novinář, kulturní a divadelní buditel na Ostravsku, **František Sokol Tůma** (1855—1925) vypráví ve svých románech o hornících, huťářích a továrních dělnících ostravské pánve, v *Černém království* (1901—1905), jak sluje jeho nejvýznamnější sociální trilogie; nebo o valašských horalech — *Valašská světice* (1922), *Lapači* (1922) a *Na Kresách* (1922) — se zvláštním zřetelem k jazykovým bojům mezi Čechy, Poláky a Němci.

Nad několik spisovatelek, u nichž sentimentalismus tendenčního spisování dosahuje vrcholu, vynikla pouze Anna Lauermannová, písařka s pseudonymem **Felix Téver** (1852—1932), přítelkyně rodiny Riegrovy, Jul. Zeyera, Ot. Theera, Mir. Rutteho. S oblibou volí ve svých pracích za námět osudy roztoužených a unavených mladých žen, zádumčivých umělců a sentimentálních světáků, dávajíc tak výraz své romantické touze po neobyčejném a výjimečném. Rámec povídkám dává zpravidla stará Praha. Tak v povídkách, shrnutých do svazků *Povídky* (1894), *V soumraku* (1902) a j. Romantika kříží se se vzpomínkovým realismem v jejích nejhodnotnějších skladbách *U božího oka* (1919), *Děti* (1921) a *V hradbách* (1924).

Rozmach žurnalismu a zábavného časopisectva, s nímž tato zábavná beletrie úzce souvisí, přivodil také zvýšenou zálibu ve feuilletonistice. Většina spisovatelů výše uvedených pěstovala vedle povídkových a románových prací také feuilleton.

Prchavý a rozmarný útvar feuilletonu uvedl na vysoký stupeň Jan Neruda a s nemenším uměním pěstoval tento časopisecký druh literární V. Hálek. V období »Ruchu« a »Lumíra« používal feuilletonistického rámce pro svou satiru, pro své vzpomínky, dojmy z cest i nápady z četby Sv. Čech; používal ho Frant. Herites pro svou arabesku s ná-

rodně výchovnou tendencí a především vzdělaný a vtipný Jan Lier. Vedle B. Kaminského a K. Maška psala do »Národních listů« své feuilletony celá řada spisovatelů, kteří neznamenaají sice ani ve formě ani v názorech pokrok, ale kteří dosvědčují vzrůstající se oblibu pro tento útvar, jež souvisí s rozmachem žurnalismu. Se zvláštní zálibou pěstován byl v této době feuilleton cestopisný, jemuž základy položil M. Z. Polák a Jan Kollár a který k umělecké výši přivedl opět Neruda a Hálek. Pro své dojmy z cest používal ho s oblibou Sv. Čech i J. V. Sládek. Stále častější cesty do ciziny a objevy nových krajů, jichž se účastnili i cestovatelé čeští, přinesly české literatuře hojnou feuilletonistickou žeň. Pro některé spisovatele stal se cestopisný feuilleton specialitou. Na dvacet svazků jich napsal pražský profesor a první ceremoniář republiky **Jiří Guth** (1861—1943). Vedou čtenáře celou Evropou od Skandinávie ke Gibraltaru, od Irska po Helladu a dotýkají se i sev. Afriky a Ameriky. Do českého písemnictví se zapsal i jako překladatel z francouzštiny a jako autor *Společenského katechismu* (1914), sloužícího výchově společenského mravu, taktu a vkusu.

Několik zástupců měl i feuilleton kulturně historický a feuilleton přírodopisný, který se spokojoval popularisační poznatků přírodních věd a obracel se především k vrstvám lidovým nebo k mládeži. Jen někteří ze spisovatelů se pokoušeli dáti svým obrázkům z přírody náladový nádech, barvitější dikci a osobitější sloh. Umělcem mezi nimi byl proslulý profesor medicínské fakulty v Praze **Josef Thomayer** (* 1853 v Trhanově, † 1927 v Praze), jenž v krásné literatuře vystupuje pod anagramem R. E. Jamot. Jako žák Nerudův a velmi samostatný pozorovatel otiskoval své drobné obrázky z přírody, z českého venkova, vtipné a rázovité charakteristiky lidových typů, mžikové fotografie z lesa a polí v »Lumíru« a shrnul je pak v knize *Příroda a lidé* (1881) a doplnil svazky »*Vedle cesty*« (1895), *Po různých stezkách* (1902) a *Žlutné listí* (1905). Literárně zpracoval také několik drobností lékařských, podal i příspěvky z literární diagnostiky a napsal zajímavé vzpomínky *Z pouti životní* (v sebr. sp.).

Doba kritického a sociálního realismu a reakce proti němu.

(1894—1914)

Povaha doby.

Poměry veřejné. Dvacetiletí českého veřejného života před vypuknutím světové války jest vyplněno stálým křížením národně politického zápasu a výbojných zájmů sociálních; časová nálada jeví se pravým opakem životního uklidnění za období předešlého. V souhlase se znepokojeným ovzduším evropským, v němž houstnou předtuchy nadcházejícího válečného vzplanutí i společenského převratu světového, zavládá také na naší půdě napětí. To se projevuje s příkrou drsností spodního pesimistického tónu, která ostře kontrastuje se zdobnou elegancí optimistického pokolení předchozího. Nová generace dívá se nejen na umění, ale i na život a společnost s bezohlednou kritičností a studuje i přijímá skutečnost, netoliko v poesii, s drsným, až krutým realismem. Heslo kritického a sociálního realismu nevyjadřuje pouze ducha slovesného umění, nýbrž zároveň také ducha tohoto celého dějinného úseku.

V českém politickém zápasu s Rakouskem ustupovala otázce národnostní stále více složka státoprávní, pro niž mladší, protihistorické pokolení jevílo tak málo porozumění; z politických stran se zasazovala jenom strana státoprávně pokroková o program daný jejím jménem, avšak bez úspěchu. Zemské sněmy pozbývaly více a více významu; samospráva zemská byla postupně oslabována, až těsně před válkou byla takměř suspendována. Pokusy o česko-německé vyrovnání nevedly k cíli, ani když někteří státníci vídeňští mínili příznivě naladiti rozvaděné národy výhodnými podniky hospodářskými a kulturními (na př. druhou českou technikou v Brně) a reformami volebního práva; do národně politických sporů nepřinesly však ani světla ani uklidnění. S úzkostí pohlíželi čeští vlastenci na mohutnější moc sousední německé říše, rozpínající se vojensky, státnicky i koloniálně. Za mluvčí těch obecných úzkostí národních nabízeli se čím dál tím častěji básníci. Nechybělo však ani politiků, kteří, nacházejíce jedině východisko z rakouské krise v katastrofálním řešení za pravděpodobně válečné konflagrace evropské, hledali spojence pro čes-

kou věc jak proti Německu, tak proti Rakousku. Vedle nadějí v carské Rusko, jež nepohasínaly, ač neměly valné opory reálné, opakovaly se pokusy získati sympatie pro náš národní protigermánský zápas u francouzských nacionalistů. Byl to výsledek čtyřicetileté shody českofrancouzské, přenesené z oblasti kulturní do života politického: to, co konal Jar. Vrchlický po celý život literárně a umělecky, dovršoval nejprve dějinně politickou myšlenkou, později dějinně politickou akcí jeho žák, francouzský historik A. Denis. České sympatie stály přirozeně na straně národních republik burských, válčících s britským imperialismem a želely jejich porážky; za války španělsko-americké se klonili Čechové k demokratické Unii proti monarchistickému a feudálnímu Španělsku; když o šest let později udeřilo na nejzazším východě asijském Japonsko na ruské přístavy, byli čeští rusofilové zdrceni neočekávanou a úplnou porážkou Ruska; váhali však přiznati, že příčiny vězí také v nezdravých vnitřních, politických a sociálních poměrech carské říše. Nejživější zájem byl projevem o sociální revoluci na Rusi, následující v zápětí po válečných porážkách a po konstituční reformě Mikulášově. Čeští spisovatelé, vzpomínajíce s hrdostí, že před 20 léty Sv. Čech v »Slavii« předvídal tyto revoluční události, neváhali stanouti na nejkrajnějším křídle sociálních revolucionářů a očekávali od nich zdar jak pro Rusko, tak pro Slovanstvo celé. Byl to jeden z přesvědčivých důkazů, kterak v českém smýšlení a cítění předválečném převládá živel sociálně reformní nad složkou národně politickou.

Občas však procítalo u Čechů povědomí slovanské souvátlosti kmenové, při němž ustupovaly zájmy sociální i ohledy hospodářské národně politické orientaci, k níž vychovávali lid jak politikové, tak spisovatelé ducha Holečkova. Jednomyslné odmítání anexe Bosny a Hercegoviny Rakousko-Uherskem r. 1908 se strany české, nadšené projevy pro smír srbsko-bulharský r. 1908, mravní i hmotné posily poskytované balkánským Slovanům od Čechů za jejich vítězné války protiturecké r. 1912 nemohly nechati nikoho na pochybnostech o pravém smýšlení českém, jež se ani za brzy nastalého zápolení světového nezměnilo.

V ohledu sociálně politickém jest toto období charakterisováno především postupným pronikáním společenských vrstev stavovských do veřejného života: uvědomují si svůj samostatný ráz a své zvláštní potřeby i práva; vymaňují

se z područí měšťanstva, které pozbývá dotavadního vůdčího postavení; rozkládají tímto způsobem staré strany obecně národní a provádějí soustavnou organizaci třídní, opřenou zvláště o rozkvétající tisk. Velkými úspěchy se může vykáhati jmenovitě stav továrního dělnictva, houstnoucího zároveň s rozvojem průmyslu a vzrůstem velkých měst; ovládá jej myšlenka socialismu, většinou v duchu Marxově, vtělující se v organizaci sociálně demokratickou a přidržující se zásady mezinárodnosti. Jeho úspěchy české vzdělanstvo upřímně vítá a činně podporuje, řídíc se zvláště příkladem sociálního myslitele T. G. Masaryka. Čeští sociální demokraté tíhnou většinou k autonomii, ačkoli právě oni se prohlásí proti politice státoprávní; proti nim se postaví r. 1897 nově utvořená strana národně sociální, česky uvědomělá a sdružující vedle dělnictva také vrstvy drobného měšťanstva a úřednictva; v krajích hornických, hlavně na národním pomezí, spojují komunisté společensko hospodářský radikalismus s národní rozhodností. Každý z těchto směrů socialistických nachází mezi českými spisovateli své mluvčí i obránce a manifestační program České Moderny r. 1895, podepsaný různorodými předáky literárními, se vědomě řadí pod prapor socialistický. Spisovatelé se popisně, kriticky neb tendenčně zabývají dělnickým životem, proletářským zápasem s kapitálem, revolučními proudy sociálními, ale doposud tu převládá měšťanské vzdělanstvo nad vlastními syny pracující třídy, která pěstuje hlavně novinářskou propagandu a písňovou popularisaci svých zásad a programů. Značný politický dosah mělo také osamostatnění rolnictva založením strany agrární; přes svou znamenitou početnost a stupňující se sebevědomí nedovedlo však agrární hnutí zasáhnouti pronikavěji do kultury národní předválečného období, ač si velice brzy opatřilo rozvitý tisk. Měšťanstvo, jež již dříve skoro nadobro vytlačilo šlechtu z popředí politického a hospodářského, pozbylo takto nástupem nových stran třídních svého výsadního postavení, ale přesto i v tomto období zůstávalo stavem rozhodujícím o osudech národa. Technické pokroky, zdokonalení dopravních prostředků, koncentrace peněžního bohatství umožňovaly nové rozpětí průmyslu i obchodu, jež se dosti rychle počesťovaly; měšťanstvo bylo rozmnoženo stále se stupňujícím počtem státních úředníků, z nichž však nižší přilnuli spíše k stranám socialistickým. Učitelská, právnická, lékařská a inženýrská inteligence

obého pohlaví, vychovaná národním duchem, ale namnoze znalá ciziny a světového pokroku, stavěla se i nadále v čelo měšťanstva, i když v mladých letech apoštolovala pod praporem realismu neb pokrokářství mezi dělnictvem.

Bylo však obecně patrné, že se zvolna vyžívá a přežívá liberalismus, mravně myšlenkový to výraz buržoasie XIX. stol. Přispěl k tomu postup nauk socialistických i soumrak přírodovědeckého materialismu a filosofického pozitivismu, jež poskytovaly dotud myšlenkové základy liberálnímu měšťanstvu. Konec století bývá označován jako doba úpadku — dekadence; v srdcích nejcitlivějších vzcházela pesimistická setba Leopardiho, Lermontovova, Schopenhauerova, Flaubertova. Novoidealismus, mystika, ano i novokřesťanství se znovu — silou kontrastu! — přihlásily o svá práva, zdůrazňující význam tajemství, intuice, milosti, ale také citového a mravního bohatství jako náhradu za neuspokojující rozumové, přírodovědecky pojímané poznání světa. Evropskou událostí dosahu světového se stal takový obrat ke křesťanským hodnotám duchovým a mravním u Lva N. Tolstého, který z realistického romanopisce vyrostl na rousseauovsky bezohledného kritika společnosti a kultury a posléze na nábožensky etického myslitele. Nechybělo mu žáků ani v Čechách a jeho vliv, zároveň s působením Dostojevského, byl nejučinnějším ovocem studia a kultu ruského písemnictví na naší půdě, oč se zasloužil zvláště T. G. Masaryk.

S Tolstým, hlásajícím potlačení vlastního já ve prospěch společenských zájmů nadosobních, a s mysliteli blízkými socialismu byli však u nás zároveň čtení, studování, následování také význační mluvčí individualističtí. Realismus a pokrokářství se zasloužily o to, že byli na českou půdu uváděni velcí spisovatelé ruští, angličtí, američtí a severští, kdežto družina »Moderní revue« propagovala hlavně francouzské zastánce kultu Já. Český individualismus, čelící jednak mohutnějšímu proudu socialistickému, jednak společenským zřetelům a ohledům domácího realismu, vzdělával se na mravně dějinném hrdinství Angličana Carlyla, na Ibsenově etické odpovědnosti ve službách vývoje k vyššímu lidství, na intelektuálním egotismu Francouze Barrèsa; ale hlavním jeho učitelem byl nejparadoxnější individualista mezi filozofy, žák a pak protichůdce Schopenhauerův Fr. Nietzsche, pravý to protipól Tolstého; působil jako hlasatel radosti ze života, vůle k moci, proti-

křesťanských a pozemských ideálů starohellenských a jmenovitě také jako ukazatel bezpečné cesty z dekadence fyzické i kulturní. Za posledního desetiletí předválečného, kdy politický socialismus zaznamenával úspěch za úspěchem, převládalo v mladším vzdělanstvu nazírání individualistické se silnými sklony uměleckými; jak kritikové F. X. Šalda a M. Marten, tak básníci V. Dyk a O. Theer jsou toho výraznými příklady.

Mezi mravně společenskými problémy, jež v této době veřejnost živě zajímaly a vydatně se obrazy také v písemnictví, stála otázka ženská na místě předním. Dílo staršího feminismu českého zdálo se býti dokonáno, když se universitní posluchárny otevřely absolventkám ženského gymnasia a když první ženská poslankyně vstoupila do parlamentu. To však již nemohlo postačiti ženám složitějších duší a hlubších mravních nároků, hlavně pokud byly důslednými individualistkami. Ty, poučeny od básnických i společenských psychologů cizích, toužily po tom, aby jim byla zaručena možnost určovati svůj citový a mravní život v lásce, v rodině i mimo ni a přispívati svým podílem k vývoji k složitějšímu člověčenství. Tyto snahy, zdůrazňující bytostnou odlišnost ženy, došly teoretického výrazu ve feministických úvahách Ter. Novákové, v tésových románech Bož. Vikové-Kunětické, v románové psychologii Růž. Svobodové, na jevišti pak v oduševnělých výtvorech velké herečky H. Kvapilové. Ale stejně pronikavě se zamýšleli nad těmito otázkami o ženství v kultuře a ve společnosti významní mužští spisovatelé a básníci: stejně Šimáček, Svoboda, Šlejhar a Machar, jako Masaryk, Šalda i Sova s Brezinou.

Cizí vzory a učitelé českého písemnictví od let 90. do světové války. Lumírovská škola i se svým působením překladatelským odvedla jak spisovatele, tak čtenáře od jednostranného vlivu německého a sblížila je s francouzskou, italskou i anglickou literaturou starou i moderní. Její zájem se však soustředil hlavně na poesii a nedbal valně soudobého románu ani dramatu, při výběru děl i autorů rozhodovala namnoze kriteria formální a nikoliv obsahová neb ideová. V 90. l. nadchází pronikavý obrat orientace a volby literární. V úsilí o odněmčení se uvědoměle pokračuje za Masarykova vůdcovství myslitelského a Šaldova vedení uměleckého. K Francii, jejíž vliv v lyrice zůstává neztenčen a jejíž působení v románě a v kritice se ještě

stupňuje, přibývá nově silný zásah literatury ruské i písemnictví severského a anglo-amerického. Pozornost se obrací k otázkám sociálně etickým, ke kritice zřízení a mravů, k pokusům o přerod společenský; živé zálibě se těší díla, kde tato problematika jest podložena odvážným, naturalistickým líčením narušeného a rozkládajícího se kolektiva nebo dušezkumnou analysou složitých individuí moderních: naturalistický román mravoličný a psychologický s obdobným dramatem stojí v popředí kritického i čtenářského zájmu.

Z francouzských lyriků, uvedených k nám Jar. Vrchlickým a jeho školou, pozbyval V. Hugo postupně půdy; zato zesiloval vliv Ch. Baudelaira, který psychologicky i obrazově působil rozhodně na vytvoření české lyriky dekadentní. S ním současně a sourodě pronikali do české lyriky básníci školy symbolické, hlavně Paul Verlaine a Jean Moréas, M. Maeterlinck a E. Verhaeren, učíce hudebnosti verše a smyslu pro odstín v náladě i ve výrazu. Obliby získával si i pěvec pracující a demokratické Unie W. Whitman svými volnými rytmy.

Kdežto v důvěrné a tvořivě působivé znalosti lyriky francouzské zachovávalo české písemnictví málem stejný krok s její vlastí, pozdil se ohlas velké výpravné prózy francouzské na naší půdě více než o dvě generace a ani pak nedošla skvělá románová díla Balzacova, Stendhalova a G. Flauberta zdaleka onoho zvuku, jakého se dostalo mladším psychologickým realistům románu ruského. Zato francouzskému románovému naturalismu, hlavně Zolovu a Maupassantovu, věnována vydatná pozornost čtenářů, kritiků i napodobujících spisovatelů. Zároveň však uvádění k nám také ti ponaturalističtí a protinaturalističtí mistři novodobé prózy francouzské, kteří vychovávali k duchovosti náboženské, mravní neb národní, jako P. Bourget, E. Rod a M. Barrès. Ruku v ruce s nimi pronikali k nám též jejich následovníci z literatur jiných, u nás ostatně těžko se udomácňujících: Oscar Wilde a Gabriel d'Annunzio.

Nově, avšak s neočekávanou průbojností pronikal vliv francouzské literární kritiky. Oba mistři pozitivistické duchovědy, H. Taine a Ern. Renan, učící novému pojetí dějin a kultury, vstoupili do Čech trvaleji teprve po své smrti, ale pak tu našli horlivé i významné vyznavače. S nimi současně, ale pomalu nabývalo půdy u nás také sociální a

estetické pojetí kritiky anglické. Nejen pozitivista Spencer a liberál John Stuart Mill, ale i sociálně uvědomělý hlasatel individualismu Thomas Carlyle a apoštol obsahové i tvarové čistoty v tvorbě společenské i výtvarné John Ruskin stali se u nás známými teprve tehdy, když v jejich domově byl dávno překročen vrchol jejich vlivu.

Ze světové prózy výpravné vyhovoval dobové potřebě české realistický román ruský. Zakladatelé jeho, zvl. Turgeněv a Gončarov, byli u nás dobře známi již od období Máje, avšak ani Hálek se svými současníky ani příslušníci následující generace nedocenili plně průkopnického významu tohoto novotářského umění. To se stalo teprve na samém sklonku let 80., když se pochopilo, že z Rusi nepřichází jenom důsledný realismus, nýbrž zároveň mravní a náboženské evangelium přerodu člověka, prohlédnutého až na dno dotud nebývalým dušezpytem. V době, kdy L. N. Tolstoj zahajoval svůj sociálně kritický a mravně výchovný apoštolát, uváděna k nám soustavně jeho stará i nová díla povídková, románová, nejpozději dramatická, a s nimi zároveň románová tvorba F. M. Dostojevského.

V »Ruské knihovně« se staly spisy Tolstého a Dostojevského krystalizačním bodem, kolem něhož se kupila znalost románové epiky ruské. Starší autoři, jako I. S. Turgeněv, I. A. Gončarov, A. F. Pisemskij chápáni nyní nově a správněji; ze spisovatelů mladších hodnoceni zvláště V. M. Garšin, A. P. Čechov a hlavně Maxim Gorkij, jehož vliv se později ukázal zvláště pronikavým, kdežto za odlivu realismu se čeští spisovatelé vydatně učili ze skladné dějinné filosofie myslitele-romanopisce D. S. Merežkovského. Odvaha k niterné pravdě jest kromě soustředěné pozornosti k mravním otázkám nejcenějším odkazem, který přijali i čeští romanopisci z rukou svých ruských učitelů; jejich působením se stále znovu vrací problematika viny a trestu, očištného pokání a povahové obrody, vzpurného titanismu a křesťanské pokory, bezmocného sebevědomí inteligence a tvůrčí prostoty lidové. I přímému pohledu na vesnickou skutečnost i pochopení chmurné velikosti města, porozumění zvířeti i stromu, vystižení děsivé hrůzy ze smrti, ale také způsobu, jak postřehnouti jiskru božství třeba v duši nejmenšího z nejmenších, mohli se čeští spisovatelé učit od ruských realistů, ozařujících skutečnost namnoze temnosvitem mystickým. Učili se tomu, ale nedoučili se v hranicích daných tímto obdobím. Dostojevskij na př. působí

stejně silně i v časovém úseku poválečném, kdy teprve doceněn jako básník podvědoma. V té příčině byl v l. 90. i v desetiletí následujícím zastíňován duchem formátu nepoměrně skromnějšího, poněkud Polákem Stan. Przybyszewským, odhalitelem pudových srážů v »nahé« duši lidské, ovládané skoro jen pohlavností, zločinnou touhou po revoluci i děsem před smrtí. Jeho obliba v okruhu »Moderní revue« daleko přesáhla známost daleko závažnějších mistrů polské prózy, na př. Reymonta neb Žeromského. Vůbec mimo román ruský neměly literatury slovanské, zvláště také Slovanů balkánských, u nás v tomto období důraznějšího ohlasu.

V nebývalém rozsahu a s neznámou dotud intenzitou byli čtení a studováni také u nás spisovatelé severští. Jména a některá starší díla obou mohutných předáků a názorových protinožců, Björnsterne Björnsona a Henrika Ibsena, byla u nás sice známa již od doby Nerudovy, avšak teprve v období a v duchu kritického realismu oceněn jejich pravý význam; nejprve společenská jejich kritika i reformní neohroženost, později také básnické umění Ibsenovo, v podstatě odvážně typisující, ano symbolisující. Z ostatních severských spisovatelů měli dva dánští dušezkumní mistři intimní analýzy, J. P. Jacobsen a Herm. Bang, vliv na vytváření české prózy impresionistické; Nor Arne Garborg spolupracoval při ustavení dekadentního typu i u nás a jeho mladší krajan Knut Hamsun mimo to také při básnickém pochopení pudového člověka v rámci živelné přírody. Časově pozdější jest působení obou protilehlých klasiků literatury švédské: jak Aug. Strindberg, tkvějící kořeny úplně v naturalismu, tak protinaturalistická novoromantička Selma Lagerlöfová byli prožiti teprve tehdy, když u nás nové směry rozkládaly naturalismus i impresionismus.

Takto přicházely ze všech koutů Evropy do Čech myšlenkové a literární podněty, způsobilé přetvořiti a namnoze i obroditi duševní život národní na rozhraní dvou století. Rubem namnoze osudným tohoto přívalu cizí látky duchovní a slovesné byla nastalá lhostejnost k domácí tradici. Když však uzráli i nejuťočnější z novotářských bouřliváků, snažili se většinou navázati na zpřetrhanou souvislost a hledati své předchůdce, ba duševní bratry mezi těmi, jimž je byl radikalismus odbojné mladosti odcizil.

Macharův uvědomělý návrat k českým básníkům období předlumírovského, Sovovo dodatečné přilnutí k umělecké

i lidské osobnosti Vrchlického, Dykova snaha včleniti se do vývojového řetězce od národního obrození mohly by snad býti považovány za přechodné projevy měnivých povah uměleckých. Ale i oba myšlenkoví vůdcové tohoto období, filosof Masaryk a kritik Šalda, postarali se o obdobný korektiv svého původního extensivního snažení otevřítí všechna okna do širé Evropy. T. G. Masaryk zahloubal se nad tradičními kořeny češství a hledal je až v hloubkách náboženské reformace domácí. U Šaldy po době obrazoboreckého revisionismu a horečného poevropštění české slovesnosti nadchází perioda snažného pátrání po národně dějinné souvislosti a soustředěného usilování, aby básnické dílo generace, která ho samého uznávala za náčelníka, bylo včleněno do české literární spojitosti.

Povaha krásné literatury v období kritického a sociálního realismu. Vedle sociálního ducha, v němž jsme poznali nejcharakterističtější rys této doby, jeví se kritičnost vůdčím znakem její literatury. Kritičnost se tu míní ve smyslu širším a hlubším než odborně literárním. Vymaňujíc se z područí novinářství, určovala si kritika pole daleko širší a činila nárok, aby jí bylo přáno samostatné místo kdesi uprostřed mezi uměním a vědou. Nemínila se spokojovati rozborem a oceňováním díla a jeho spisovatele, nýbrž postupovala i k společnosti, z níž autor i se svým výtvozem vyšel, jejíž stav obráží a kam se svou působností obrací. Její zájem se soustředil k sociální, mravní i náboženské problematice v knize obsažené. Ve shodě s takovou aktualizací nevyhovoval kritice suchý a klidný tón odborně estetického rozboru a výkladu; byl nahrazován podáním názorným, mluvou obraznou a živou, často i rušností polemickou; kritik nemínil již básníku sloužiti nebo jej propagovati a stavěl se jako rovnocenná osobnost literární vedle něho a mnohdy i nad něj.

První fázi tohoto českého kriticizmu zastupuje vědecký realismus, který se vyvinul z vědeckého revisionismu kořenů pozitivistických; zorganizoval jej T. G. Masaryk, sám v mladosti osobnost význačně kritická. Realismus jako směr kritický podrobil dotavadní myšlenkové i výrazové hodnoty revisi; volal po střízlivé věcnosti, ideovém prohloubení, původnosti a prostotě formy. S heslem stanoviska všeevropského odmítal domácí úzkoprsost, krátkozraké vlastenectví a proti jednostrannému nacionalismu stavěl obrodu a spravedlnost sociální, důsledný demokra-

tismus, oprávněné připuštění všech vrstev lidových k veřejným úkolům a právům. Umělecká stránka života a estetické zřetele ustupovaly v něm při posuzování slovesných děl dobovým potřebám; příprava i metoda kritiků byla většinou naukově odborná neb filosofická.

Sotva pět let po vystoupení této kritiky společensky mravní položil F. X. Šalda trvalé základy ke kritice literárně umělecké a řada souvěkých neb mladších kritiků ho následovala. Vyzbrojeni rozhledem po cizím písemnictví, a to jak krásném tak filosofickém, podnikají tito kritičtí spisovatelé přísnou revisi slovesných osobností, děl i hodnot z ruchovského a lumírovského období, nešetřili však ani svých vrstevníků ani mladšího přicházejícího pokolení. Od-suzovali myšlenkový eklekticismus, plané napodobení, formalistickou hravost, mechanické obměny literárních konvencí. Proti soběstačnému umělectví lumírovskému zdůrazňovala tato kritická škola společenský úkon a závazek písemnictví; kladla požadavek shody mezi obsahem i tvarem; tvorbu básnickou činila závislou na skutečném prožitku, za nímž má státi silná osobnost, spojující smyslovou vnímavost s myšlenkovým rozhledem životním a s mravní opravdovostí.

Byly to vysoké požadavky, kterým vyhovovalo jen málo z domácí literatury starší i současné.

Směr, který ovládl v tomto období, byl realismus; v něm se nejprve setkali příslušníci staršího pokolení se syny mladé generace, určené, aby provedla zásadní převrat v literatuře. I mnozí z těch, kdož se stali nejvýraznějšími představiteli idealistického básnictví syntetického, prošli školou psychologického a sociálního realismu analytického. J. S. Machar v něm utkvěl trvale, ale i Ant. Sova počal svou dráhu »realistickými« slokami a novelistikou, podnikající v naturalistickém rámci analysu jednotlivce a společnosti. V ní kotví nejen Karáskovy slovesné počátky, ale také literární příprava mladistvého Ot. Březiny. Popisný realismus, byť namnoze impresionistického zjemnění, byl východiskem povídkové prózy i pro Růž. Svobodovou i pro družinu »Moderní revue«.

Literární realismus nebyl na počátku let 90. nikterak pocíťován jako směr výbojně novotářský, neboť po cestách svého organického vývoje dospěli prozaikové, studující empiricky lidovou skutečnost, i vypravěči, oživující s naukovou výzbrojí minulost: Al. Jirásek a Zikm. Winter i K.

V. Rais, T. Nováková a Jos. Holeček dorostli svého mistrovství teprve v tomto období. Nenastala-li při střídání generací klidná výměna stráží, jak tomu bývalo v l. 70. a 80., nýbrž byla-li změna literární orientace uprostřed l. 90. spojena se skutečnou revolucí v hlavách a srdcích českých spisovatelů, nešlo nikterak o princip realismu, nýbrž o novou náplň veřejného života. Jest to celkem souběžno s velkým »realistickým« a »pokrokářským« přerodem české veřejnosti, kdy po revoluci vědecké následoval vnitřní převrat české politiky a po něm i literární revoluce sdružovaná se jménem »České moderny« z r. 1895. Za vedení jediného významného básníka českého realismu J. S. Machara a polemického filosofa T. G. Masaryka, ideově vyzbrojena evropským rozhledem i estetickými zásadami F. X. Šaldy, mladá generace se postavila odbojně proti ruchovcům, lumírovcům, ale také proti starším představitelům literárního realismu. Avšak brzy se i tento tábor sám zneprátil, neboť v generační vrstvě mužů, zrozených mezi lety 1860—1870 a nabídnuvších své síly literární revoluci, byli představitelé různých směrů, vzdalujících se více od východiska literárního realismu a společenského reformismu.

Brzy otřeseno kolektivistickým základem realismu a s uměleckým sklonem k odlišnosti od průměru proklamován byl individualismus. Často byla stavěna za žádoucí předmět básnického zpodobování výjimka, zvláštnost, ano i choroba jednotlivců vyšinulých ze společenského řádu a pravidla. Po francouzském způsobu nazýván tento směr dekadencí, ač v českém duchovním životě nebylo pravdivých předpokladů pro hnutí, temenící z kulturní přesycenosti. Přední zástupci české »dekadence«, kupíci se kolem kritického a uměleckého měsíčníku »Moderní revue«, stavěli s krajním radikalismem proti studiu a zpodobování zevní skutečnosti čistou psychičností. Nezapírajíce svých sklonů novoromantických, opouštěli přítomnost a zahloubávali se do věků a mravů minulých. Zůstali v tom celkem osamoceni a hned následující generace literární se od nich odvrátila, uznávajíc leda jejich podněty kritické a ceníc si některá jejich díla lyrická.

V románech a dramatech, kde záleží vlastní význam českého realistického umění, byl stále stupňován požadavek přesnosti pozorovatelské a stále zdůrazňována potřeba nazíratí děje individuální v společenské souvislosti a obecné platnosti; stále ochotněji chápána nutnost hledati skladné typy

a čeliti tím upřílišenému postupu analytickému. Touto drahou se ubíral — namnoze i v době poválečné — rozvoj českého románu.

Úspěchů zcela nesporných dobylo české písemnictví v lyrice. První velký lyrik tohoto období, jenž však na vrcholu mužnosti přešel charakteristicky k epice, J. S. Machar, značí nejkrajnější odklon od básnických zásad lumírovských a vrací se spíše k Nerudovi; z jeho programního realismu plyne odstranění přehrad mezi prózou a veršem, strážlivost přiléhavého slova, odvrácení od metaforičnosti a živlu dekoračního vůbec, vymýcení výrazu řečnického. Vrchlický sám, nejspornější předmět kritických rozprav a polemických zápasů, tvořil ve větší části období neúnavně dále a odevzdal literatuře některá ze svých nejvýznamnějších děl. V nich, stejně jako v nejednom z jeho básnických překladů z jeho stáří, bylo lze najíti podněty pro nové výrazové možnosti, po jakých toužilo mladé pokolení; nebyly tam však hledány. Jmenovitě krajinný impresionismus a symbolismus, kladoucí místo jevů samých jejich znaky, obrazy, symboly, mají ne jeden doklad i předpoklad právě v pozdní lyrice Vrchlického. Ve svých začátcích souvisel, jak impresionista Sova, tak symbolista Březina a Karásek spíše s pozdní školou Vrchlického, s Jar. Kvapilem a Jar. Boreckým, než s Vrchlickým samým.

Brzy nastoupili pak cesty samostatné a osvojivše si plný obsah dobový, našli každý proň sourodou formu, odpovídající jejich individualitě. Smyslovému, nervnímu a citovému impresionismu, jež Březina po první své knize opustil, zůstal Sova až do konce života věren, a namnoze z jeho rukou převzali tento básnický sloh básníci jako Šrámek nebo Toman. Vedle toho však Sova nejinak než Březina dospěl k symbolismu monumentalisujícímu a k výmluvné patetice; nově pojat, vracel se u nich i u St. K. Neumanna a dílem i u pozdního Theera princip básnického řečnictví, zavrhovaný kritikou ostře ve škole Vrchlického. Proti tomu ozvala se reakce u zhušťujících lyriků zkratky, nápovědi a zámlky, kteří na rozhraní této a následující periody dodávali českému básnictví rázu; Jos. Holý, Vikt. Dyk, K. Toman, Fr. Gellner a Ot. Fischer jsou z těchto lyrických epigramatiků umělecky nejvýznamnější. Takto se v novém zaostření vracejí některé základní konflikty pro českou lyriku typické, jež jsou známy z období lumírovského. Oba krajní slohové i ideové principy, které v lumírovské lyrice

zosobňovali Vrchlický a Sládek, se opakují v rozestavení duchů do dvou táborů; v jednom stojí v čele Sova s Březinou a vedle nich Karásek, Neumann, Theer, v druhém se k Dykovi a Hlaváčkovi druží Toman, Šrámek, Gellner.

Lyrika, rozvitá v tomto tvarovém bohatství, vyslovuje celou náplň ducha lidského a zvláště českého: básnictví náboženské a metafysické dovedeno teprve nyní k vrcholu hlavně Březinou a Theerem; po Macharovi a Bezručovi dali Dyk, Theer a Toman nové útvary poesii vlastenecké; citově zabarvená myšlenka sociálního přerodu se projevila u Machara, Bezruče, Sovy, Neumanna v podobě invektivní, u Sovy a Březiny v útvaru utopického vidění, u Tomana a Šrámka ve zhuštěné zkratce baladické; Sova, Theer, Toman, Fischer vlili nový oheň do lyriky erotické; v satíře politické i literární pokračoval Dyk s úspěchem na dráze Macharově.

Slohově doznala literatura česká od 90. let změn velmi podstatných. Proti uhlazené zdobnosti, řečnické účinnosti, jmenovitě pak proti tradiční volbě hotových forem veršových s virtuositou slok a rýmů postavena v období realistickém přirozená prostota výrazu až prozaického a strízlivost i hospodárnost slova co nejpřílehavějšího; rým zdůrazňován mnohem méně a souvislá intonační vlna rozrušena zdůrazněním cesury. J. S. Machar a v jeho stopách P. Bezruč i V. Dyk zašli tu nejdále od poetické praxe lumírovců. Později obrácen zřetel jinam: dbáno úzkostlivě významového odstínu, v metafoře přihlíženo ke krajní důslednosti, obrazy a epiteta podrobeny přísnému výběru. To zasáhlo nejen veršovanou poesii, nýbrž stejnou měrou i výpravou, někdy také essayistickou prózu. Nejosobitějším výrazovým prostředkem se stal symbolické škole básnické verš volný jako protiklad stroze pravidelného metra lumírovců a zároveň jako nositel nového patosu; oposicí proti převaze jambu ve škole Vrchlického bylo i zdůrazňování daktylů a záliba v daktylotrochejských řadách. To shledáváme u všech pěstitelů volného verše, u Březiny jako u Sovy, u Neumanna jako u Theera. Volný verš ovládal pak v různých a složitých obměnách českou poesii daleko za časovou hranici, omezující toto období.

Organisace českého duševního života. Vývoj publicistiky.

V obrodě českého duševního života, která má základní význam i pro literární historii, rozeznáváme tři fáze: fázi vědeckou, sociálně-politickou a literární.

Vědecká fáze je spojena s počátky vědeckého života na rozdělené universitě. Bylo nutno předně kriticky zrevidovat a přísně posuzovat domácí práci vědeckou, minulou i současnou, měřiti ji moderními metodami a vzory a hájiti ji proti předsudkům veřejnosti. Za druhé se cítila potřeba jednotného a soustavného ucelení naukových vědomostí pod zorným úhlem pozitivistického názoru světového. Obě tendence sdružoval ve své bohaté osobnosti profesor filosofie na české universitě T. G. Masaryk. Tendenci kritické dal výraz založením velké vědecky kritické revui *Atheneum* (1884—1893), snahy encyklopedické byly provedeny v *Ottově slovníku naučném*, pro nějž vypracoval Masaryk prvotní plán a vykonal práce přípravné (1885). Když však za bojů o Rukopisy Masaryk z redakce vystoupil, přešlo řízení na t. zv. vrchní redakci, která prvotní encyklopedický plán Masarykův změnila a dílo přijalo ráz velkého slovníku konverzačního. R. 1908 bylo dílo skončeno XXVII. svazkem, k němuž rok nato přinesl svazek XXVIII. doplňky*). Nejcennější z četných vědeckých příspěvků jsou bohemika a slavika a vůbec státi literární, filosofické a dějepisné. O české literatuře tam psali zvláště Fr. Bílý, Jos. Hanuš, Ant. Truhlář a J. Voborník, o literatuře západní F. X. Šalda a J. Vrchlický, o ruské K. Štěpánek.

Důsledné provedení snah kritických přineslo však první rozpor v českém životě duchovním. R. 1886 a 1887 vybojován byl T. G. Masarykem, J. Gebauerem, J. Gollem a jejich žáky boj o pravost domněle staročeských Rukopisů; skončil nejen důkazem, že ony památky jsou novodobými podvrhy, ale i rozstoupením vědeckého světa českého na dva nesmiřitelné tábory. Přívrženci pravosti Rukopisů byli vlastenečtí tradicionalisté, odpůrci její pak stoupenci pozitivistických metod a reformního kriticizmu. Skupina tato nabyla posily v mládeži, větší měrou již Masarykem vychované, když r. 1886 byl založen J. Herbenem »list věnovaný časovým otázkám«, *Čas* (do r. 1915). V něm byl reformní program rozšířen z oboru vědeckého na politiku,

*) R. 1930 bylo započato za vrchní redakce Bohumila Němce s vydáváním dodatků s názvem *Ottův slovník naučný nové doby*, jehož vydání uvázlo u hesla »Užok«. Nejsou to pouhé doplňky, nýbrž namnoze nové vědecké zpracování látky za téměř čtvrt století ve všech oborech.

společenský život veřejný, na otázku sociální, školství a literaturu. V Masarykovi měl »Čas« a jeho směr, dosti případně nazvaný »realismem«, svého duchovního vůdce, v J. Herbenovi schopného novináře a v J. S. Macharovi skvělého feuilletonistu a neohroženého polemika. Literárně se klonil k etickému realismu, jenž ovládal písemnictví ruské; zavrhoval eklecticismus a formalismus směru »umění pro umění«; žádal prožitý vztah spisovatelův k dílu; přál si řešení hlavních životních otázek v románě i dramate; kladl velikou váhu na písemnictví kritické, které u něho mělo svého mluvčího v Jindřichu Vodákovi. Vedle »Času« byla orgánem realistů především měsíční revue *Naše doba* (od r. 1893), redigovaná Masarykem; zde rozdmychal Machar statí o Hálkovi r. 1894 připravující se revoluci literární.

Fáze politicko-sociální bývá nazývána »pokrokovým hnutím«. Na rozhraní 80. a 90. let se ohlásil rozhodný radikalismus politický, který se vyznačoval zvláště lidovostí a nadšením státoprávním. Mládež studentská ve shodě s dorostem dělnickým se klonila zvolna k sociálnějším pojetí politiky a částečně si přála řešení ve smyslu sociálně-demokratického kolektivismu. Když pak se tento pokrokový dorost postavil otevřeně proti habsburské dynastii, došlo zvl. r. 1893 k otevřeným konfliktům s policií a státní mocí; ta uvalila na Prahu výjimečný stav a až v procesu proti t. zv. »Omladině« r. 1894 podařilo se vládním orgánům persekucí zastrašiti pokrokovou mládež, v níž si student podával ruku s dělníkem.

Tribunou a zároveň kronikou tohoto politického hnutí byly zprvu časopisy studentské (*Časopis českého studentstva*, 1889—1892 a *Časopis pokrokového studentstva*, od r. 1893 do r. 1896), potom několik žurnálů lidových, v nichž kolísaly sympatie mezi státoprávním radikalismem a dělnickým socialismem. Předáci pokrokového hnutí, soustředění hlavně ve straně radikálně pokrokové, založili si r. 1897 politický list *Samostatnost*, sloužící myšlence státní samostatnosti až do r. 1914.

V této době politického i sociálního varu vznikl nový typ českého novináře, jak jej ztělesňovali na př. vůdčí osobnosti pokrokářské, Antonín Hajn (* 1868), Antonín Čížek (1865—1897), Antonín Pravoslav Veselý (1873—1904) a František Vahalík (1866—1901). S ostrou, leckdy satirickou polemikou obracel se tento typ proti současným řádům

a nehybné tradici; opájel se optimistickými sny o lepší budoucnosti; protože psal pro nejnižší vrstvy lidové, hledal jasný, přístupný, stručný sloh; rétorická fráze, jak jí rádi užívali novináři mladočeští, se přežívala.

Menší účast než v životě sociálním a politickém mělo pokrokové hnutí v literatuře. Z jeho literárních podniků nejvýznamnější byla *Vzdělávací bibliotéka* (1890—1911), založená a řízená Karlem Stanislavem Sokolem (1867—1922). Ta přinášela překlady novodobého románu francouzského a severského a propagovala i cizí filosofii, historii a náboženství. V souvislosti s pokrokovým hnutím byly *Rozhledy národohospodářské, sociální, politické a literární*, založené r. 1892 v Chrudimi překladatelem a hospodářským novinářem Josefem Pelclem (1861—1916). Původně převládala v nich část nauková, jmenovitě sociologie a národní hospodářství, brzy však nabyla tu místa i kritika, představovaná F. X. Šaldou a F. V. Krejčím; r. 1894 přistoupila i beletrie a od té doby byly »Rozhledy« jedním z hlavních nositelů třetí fáze obrodného hnutí, fáze literární.

V létech 1880—1899 vycházely na Moravě ve Velkém Meziříčí za redakce Fr. Dlouhého *Literární listy*; zde od r. 1890 vystupuje mladá generace kritická v čele s H. G. Schauerem a F. X. Šaldou, k nimž přistoupili Jiří Karásek, Arnošt Procházka, Jindřich Vodák, Jan Vorel a j. Vyzbrojena znalostí světových literatur, podrobovala tato »moravská kritika« novými metodami české písemnictví ideové i estetické revisi, nešetříc autorit ani tradic. Ukázky moderní české poesie i prózy přinášely také moravské časopisy *Vesna* (1882—1897), redigovaná Fr. Dlouhým, a Roháčkova *Niva* (1891—1897), v nichž vycházely prvotiny O. Březiny. Obě tyto skupiny přešly do »Rozhledů«, a když po Macharově stati o Hálkovi a po Šaldových bojích se »Světózorem« se rozevřela propast mezi starší generací a mladými literáty, vydán byl 1. října 1895 v »Rozhledech« manifest **Č e s k é m o d e r n y**. V tomto provolání, namířeném jak proti vlastenecké škole literární, tak proti plochému realismu, proti mladočeské politice i proti hospodářskému liberalismu, stojí vedle sebe dva principy: naprostý individualismus umělecký a socialistické pojetí veřejného života. Rozpor ten vyjadřují i jména umělců a politiků, manifest podepsavších: F. V. Krejčí, F. X. Šalda, O. Březina, J. S. Machar, V. Mrštík, A. Sova, J. K. Šlejhar, E.

Körner, J. Pelcl, Fr. Soukup. Sdružení se však brzy uvolnilo a při »Rozhledech« zůstal jen F. V. Krejčí, který jim dodával kritický ráz.

Mezitím se v pevnou skupinu ustavili jiní ze spisovatelů, kteří kriticky vystupovali v »Literárních listech« a uveřejňovali své práce ve »Vesně«, »Nivě« a »Nových proudtech«. R. 1894 založil Arnošt Procházka s Jiřím Karáskem umělecko kritický měsíčník *Moderní revue* (vycházel do Procházkovy smrti r. 1925). Kromě písemnictví zabýval se též uměním výtvarným a v kritické části soudil českou literaturu; přinášel ukázky moderního básnictví protinaturalistického, symbolického a úpadkového, přeložené i původní; z filosofů uváděl nejkrajnější individualisty, z estetiků vyznavače umění absolutního. Tak název »dekadentů,« jenž byl této skupině dán, vystihoval stanovisko »Moderní revue« jen přibližně. Kromě zakladatelů vtiskovali jí ráz z básníků O. Březina a K. Hlaváček, pak S. K. Neumann, později V. Dyk a posléze M. Marten. R. 1896 a 1897 se snažila ke skupině »Moderní revue« přimknouti t. zv. Katolická moderna; dokladem toho je *Almanach secesse* (1896), vyd. S. K. Neumannem. Pro šíření anarchistických zásad, objevujících se také občas v »Moderní revui«, založil S. K. Neumann *Nový kult* (1897—1904), kde vstoupili do literatury anarchičtí impresionisté Fr. Gellner, Jiří Mahen, Fr. Šrámek. S členy »Moderní revue« jest spojen vynikající soubor *Knihy dobrých autorů* (1905—1925), který pro Kamilu Neumannovou řídil Arn. Procházka a kam mnoho děl, většinou pseudonymně, přeložil.

Koncem r. 1898 nastává utišení bojovné nálady mezi starší a mladší generací a ozývají se snahy o součinnost obou skupin. Výrazem toho jest obrození »Lumíra« r. 1899, kam za redakce V. Hladíka vstoupil dosud nesmiřitelný F. X. Šalda, když ztratil svou kritickou tribunu zánikem »Literárních listů«. Polemikami »Lumíra« s »Moderní revui« se však r. 1900 prohloubily rozpory mezi Šaldovou a Karáskovou skupinou, ale i Šalda se odcizil »Lumíru« a s ním mnozí z mladších spisovatelů. R. 1907 vystoupil z redakce V. Hladík a odevzdal ji V. Dykovi, který znovu pozdvihl jeho uměleckou úroveň a shromáždil za spoluredakce Hanuše Jelínka v něm mnoho mladších spisovatelů, zvl. O. Theera, K. Sezimu, R. Medka, Arna Nováka a j. Jiné časopisy nejmladších literátů byly málo významné; mnoho literárních podnětů přinesla překladová *Moderní biblioté-*

ka (1903—1914), řízená K. H. Hilarem, jež byla obdobou »Knih dobrých autorů«.

R. 1908 založil F. X. Šalda, který již dříve vnesl do výtvarnických »Volných směrů« kritiku uměleckou a literární, s J. S. Macharem a J. Vodákem čtrnáctideník *Novina*; ta do r. 1912 vyjadřovala kulturní a literární snahy nově seskupeného kruhu Šaldova. V posledním pětiletí předválečném vystoupilo nové pokolení spisovatelů, nazvané podle filosofického názoru »pragmatisty«, podle dočasného sklonu literárního »novoklasicisty«; samo zdůrazňovalo rádo svůj směr »civilní« a projevovalo sympatie k protinaturalistickému a protiimpresionistickému »kubismu« jako výrazu výtvarnému; v čele mu stáli K. Čapek a Fr. Langer. V l. 1911—1914 vydávali revui *Umělecký měsíčník*, kde kritická teorie, v cizině vydatně orientovaná, provázela značně nejednotnou praxi básnickou: proti individualismu předchozí generace se tu hlásalo tvoření hromadné, řízené uvědomělou kázní formální.

V ý v o j č e s k é h o n o v i n á ř s t v í o d l e t d e v a d e s á t ý c h . Početné rozvrstvení stran a táborů, následek to kvasu, jež do českého života vnesl realismus a pokrokářství, bylo doprovázeno bohatě rozvitým novinářstvím. Z velkého množství týdeníků a deníků, jež v tomto období vznikly, jmenujeme zde jen nejvýznamnější, z nichž mnohé přečkaly první světovou válku, přešly do první republiky a pod jiným jménem vycházejí ještě dnes.

Vlastní novinářství vytvořila si sociální demokracie a soustředila v něm významné politiky, pracovníky sociální, hospodářské i řadu spisovatelů. Z jejich novinářů vyšla na př. M. Majerová, která při novinářské činnosti nikdy nezapomněla, že jest básnířkou. Hlavním jejich orgánem se stalo *Právo lidu* (zal. jako týdeník 1893, r. 1897 proměněno v deník). Novináři národně socialističtí se obraceli vedle dělnictva také k zřízenectvu a k drobnému živnostnictvu a svou politiku zaostřovali radikálně protirakousky a protimilitaristicky. Orgánem jejich bylo *České slovo* (od r. 1907, od r. 1945 jako *Svobodné slovo*), literárně významné jen osobností J. Vodáka. Strana agrární seskupila se kolem *Venkova* (1906—1945), řízeného Karlem Jonášem a obsahujícího rubriky umělecké i vědecké. Politický směr katolický soustřeďoval se v *Čechu* (1869—1932) a na Moravě se mohl opřít o publicistiku hodnotnější; zde od r. 1896 soustřeďoval filosofické a apologetické

tické snahy měsíčník *Hlídkka* (do r. 1941). K denním listům moravským přibýly v Brně r. 1893 svobodomyšlné *Lidové noviny* (od r. 1945 jako *Svobodné noviny*), založené brněnským politikem a národním buditelem **Adolfem Stránským** (1855—1931); ten v nich spojil zásady mladočeského liberalismu s prvky pokrokářskými a realistickými a podřídil je potřebám Moravy; povznesly se k úrovni velkého deníku širokého rozhledu zahraničního, svérázného názoru hospodářského, jasné kritičnosti ve věcech domácích a silného kulturního povědomí.

Obrodným vlivům nového novinářství neubránilo se ani mladočestství; i jeho publicistika se reorganizovala, přijavši mladé pracovníky, kteří prošli školou realismu nebo pokrokářství. K svéráznému postavení se vypracoval z revuí týdeník *Přehled*, založený r. 1903 jako pobočný orgán realistický; stal se informačním listem, otevřeným volné diskusi s přídechem tradicionalistickým a s propracovanými rubrikami umělecko kritickými. Ráz mu vtiskoval zprvu Masarykův epigon, pak jeho odpůrce, Emanuel Chalupný.

V popředí zájmu všech novinářů stála politika v rámci obecných dějin současných a v souvislosti s životem sociálním a hospodářským. Příznačný jest však pro novodobé novinářství živý zájem, který věnuje otázkám národního hospodářství. Tvůrcem české vědy národohospodářské byl universitní profesor, Moravan rodem, **Albín Bráf** (1851—1912), vynikající žurnalista, zachovávající souvislost s politickými tradicemi staročeskými (byl příbuzenskými svazky spjat s rodinou Palackého a Fr. L. Riegra). Trestí jeho snah jsou *Listy politického kacíře* (1902), vynikající jasností a přehledností výkladů.

Realismus v českém umění básnickém.

Umělecký realismus se projevoval ve všech literaturách nejplněji románem a dramatem. Kdekoliv realismus pronikal i do poesie, přibližoval ji jednak próze, jednak i slohu novinářskému; sahal rád po výrazech všedního dne, běžné mluvy, lidového jazyka, vyhýbaje se hromadění obrazů a slovní dekoraci; v tom ve všem se jevil odpůrcem formalismu. S oproštěním a ozdravením básnické řeči přinášeli však veršující realisté namnoze také střízlivost a suchopár. Hlediska jejich byla menší měrou tvarová než ob-

sahová; vždycky jim šlo především o námět, problém, myšlenku. Vyznačoval je přesný pozorovatelský smysl, prudká láska k skutečnosti, porozumění potřebám, neduhům a touhám doby; to umožňovalo jim, aby z přítomného života vážili látky nové a významné, dotýkající se méně obraznosti než svědomí, a aby v těchto námětech odhalovali mravní a společenské problémy; tak kriticky a často bojovně přispívali k řešení otázek, jaké se dotud zdály neslučitelnými s obsahem poesie. Chtěli být soudci a myšlenkovými vůdci společnosti a nevyhýbali se ani přímé propagandě politické a sociální. Tím vším se octl básnický realismus, který se později větším nebo menším právem dovolával J. Nerudy jako svého osnovatele, ba v oboru politického verše se hlásil až k Havlíčkovi, přirozeně záhy v příkrém odporu k Jar. Vrchlickému: k jeho formalismu, světoobčanství a samoúčelnému umělectví.

První stoupenci básnického realismu se přihlásili již na konci 70. a na počátku 80. let. K nim dlužno vedle Čechů Fr. Chalupy, Josefa Jakubce a zvláště Karla Legra počítati hl. Moravana Fr. Táborského. **František Chalupa** (1857—1890), redaktor »Ruchu«, jeden z prvních životopisců Nerudových, studoval zevrubně básnictví ruské, jmenovitě lyriku popuškinskou; vydal z něho dva výběry *Niva* (1884) a *Kvítí z ruských luhů* (1884) a podlehl silně jeho vlivu. I národní píseň působila naň mocně, stejně jako mladistvá lyrika Nerudova; lyriku svou však nevydal. Úsilí o objektivní formu projevují *Zpěvy bohatýrské* (1889), blízké Kvapilovým »Zpěvům knížecím« a vyvážené kromě z minulosti české vydatně i ze zápasů ruskotatarských. Sklony realistické se hlásí z jeho obrázků venkovských *Naše ves jindy a dnes* (1886), načerpaných z životní klopoty a mravní bídy jeho rodného kraje u Uhlířských Janovic. S Chalupou současně tíhl k básnické objektivnosti ve veršované povídce realistický genrista sklonů idylických **Josef Jakubec** (1858—1889); upoutal svými *Povídkami z kraje* (1887 a 1890 ve 2 sv.), prostými a svěžími to obrazy z Jičínska, plnými selanky a podrobně střízlivé malby.

Nad tyto básníky předčí sytostí verše a pravdivostí podání **František Táborský** (* 1858 v Bystřici pod Hostýnem, † 1940 v Praze). Jest to typický Moravan; opětovně se vracel vzpomínkami, látkami, jazykově i obrazně k rodnému Valašsku. Po brzy překonaném vlivu Vrchlického dospěl svéráznosti slohové v několika pokusech o hutnou vý-

pravnost v *Básních* (1884) a *Hrdinných touhách* (1906), v básnické kronice Husova mučednického vítězství *Alleluja* (1919) a částečně i v pozdních ohlasech drobné epiky lidové *Z baladických* (1933). V obraze pražské společnosti, *Stará komedie* (1892, tam vložil i zvířecí rozmarnou báji, navazující na Čelakovského *Veliký sněm ptačí*, samostatně vyd. 1929), se zmocňuje všední skutečnosti satirickým a rozmarným veršem. Neústrojnou směsí filosofické kontemplanace, lidové burlesky, legendy nebeské i pekelné, visionářství a humoru jest *Legenda staronová* (1927) s motivy válečnými i s idylickým jinotajem sloučení československého. Mnohému se Táborský naučil u básnických klasiků ruských. Z nich, kromě slavné komedie Gribojedovovy »Hoře z rozumu« (1932) a ukázek z Puškina — v jubilejním roce 1937 věnoval knižní monografii *Puškinovi, pěvci svobody* — přeložil vzorně básně Lermontovovy (3 sv. 1892, 1895, 1918) s cenným literárně dějepisným úvodem a leccos z pozdější lyriky na př. Polonského, Tjutčeva, Merežkovského. Šťastný jest Fr. Táborský i jako kronikář a kritik výtvarný. Jeho články a posudky v »Naší době«, podpísované pseudonymy Lorenzo a Fra Tito, úvody k obrazovým souborům J. Úprky, H. Schwaigra a Ad. Kašpara, jeho studie o malířství i stavitelství ruském do XVIII. věku (1921), jeho básnické essaye o Praze, psané k dřevorytům Vikovým (1928) a o Rusavě, doprovázející kresby Kašparovy (1928), prozrazují vzácnou schopnost vnímání výtvarného a srdečnou lásku k umění. Stranou ostatní slovesné činnosti Táborského stojí vzpomínkové prózy *U kamarádkého stolu* (1933) a scénický pokus *Svatba Karla IV.* (1935).

K realistickým básníkům domova řadí se **Jan Karník** (vl. Josef Svítal, * 1870), rodák a chvalořečník Novoměstska na Horácku. Jeho dráha, značená sbírkami intimní lyriky a veršovaných obrázků, na př. *Chudobná žeň* (1904), *Závětrí* (1928), *Dooráno* (1940) a *Srdce a obrázky z pouti* (1944), vede od »Katolické moderny« k čisté prostotě sládkovské; doplňuje ji jadrná kronika selského domova prózou, *Soumrak rodu Jamborova* (1921). Jan Karník náleží k nejoprávdovějším současným polonofilům; osvědčil to antologiemi *Z polského Parnasu* (1930), sahající od Konopnické k Tuwimovi a *Poesie svobodné Polsky* (1937), obsahující výběr z básníků »Mladé Polsky«, a zvláště knihou láskyplných statí *Pod perutí bílého orla* (1926).

Největším básníkem českého realismu byl **Josef Svatopluk Machar** (1864—1942). Narodil se dne 29. února 1864 z rodiny proletářské v Kolíně, mládí ztrávil v Brandýse nad Labem, a tak se odráží v jeho mladistvé lyrice hlavně klidná krajina středočeská. Po studiích v Praze a po dobrovolnické službě vojenské odešel r. 1891 do Vídně jako úředník »Ústavu pro úvěr pozemkový«; tam žil do r. 1918, udržuje styky jednak s vídeňskými Čechy, jednak s vůdci české politiky, K. Kramářem a T. G. Masarykem. Pobyt vídeňský působil hluboko na Macharovy názory politické i sociální; dal mu perspektivu dálky, odpoutal jej od maličerných poměrů pražských a otevřel pohled do rakouské politiky. Kritická stať o Hálkovi v »Naší době« r. 1894 postavila jej v čelo literární revoluce, namířené hlavně proti škole Vrchlického. Celým temperamentem se J. S. Machar družil ke skupině realistů kolem »Času«, a když se »Česká moderna« rozpadla, přešel tam úplně; tam psával pravidelně s šifrou -ty- týdenní feuilletony. V mužné době mocně naň působilo studium klasického starověku, jmenovitě vzdělanosti římské, a cesty: na Krym r. 1898 a od r. 1900 opětovně do Itálie, kde jej upoutal zvláště Řím a Neapol. Za světové války byl vězněn, po převatu, o nějž se politicky zasloužil, opustil Vídeň a byl v l. 1919—1924 gener. inspektorem československé armády; v tomto úřadě se staral hlavně o mravní a kulturní výchovu vojska. Zemřel 17. března 1942 v Praze.

Básnické začátky Macharovy sahají do r. 1882, kdy s pseudonymem Antonína Rouska otiskl v »Světozoru« »Zimní kosmickou píseň«, psanou po způsobu Nerudově. V první knize *Confiteor* (1887) podává lyrický deník moderní erotiky, nervosní, otrávené spleenem, ironií a skepsí; citová opravdovost, bystré pohlížení do nespokojené současné doby, odložení konvenčních masek básnických charakterisují již zde Machara právě jako stručná, jadrná, soustředěná dikce. Literárně jej vyznačuje odklon od poesie Vrchlického k Nerudovi, ale i k Heinovi, Mussetovi a Lermontovovi. Sbírka *Bez názvu* (1889) se v oddílech »My« a »Lidé« ponořuje do psychologie celé generace s prvními náběhy k sociální kritice. *Třetí kniha lyriky* (1892) vyjasňuje se v »Poslední pohádce«, připsané nevěstě a ženě, v harmonickou lyriku vyrovnaného štěstí. Později (1899—1901) shrnul Machar první své lyrické knihy v trojdílný *Confiteor I. II. III. Čtyři knihy sonetů* [1903; »Letní sone-

ty« (1891), »Zimní sonety« (1892), »Jarní sonety« (1893) a »Podzimní sonety (1893)] zachycují nálady, vtipy a hry okamžiků ve formě, rušící celkem útvar znělky, u nás od Kollára a Vrchlického běžný. Machar sám charakterisuje moderní, především svůj sonet: »Moderní sonet nyní jest jak nůž, vylétne z pochvy, v modro zahrává, a když se tkne, do krve řezává«.

R. 1893 se začíná zcela nové období v tvorbě Macharově: nadchází objektivisace. Bol osobní se ztrácí v hoří sociálním, lyrika ustupuje analyse a živel myšlenkový převažuje prvky citové. Období to zahajuje sbírka hořkých meditací a projevů o naší politice a filosofii českých dějin, *Tristium Vindobona* (1893). Machar tu podává sžíravou kritiku našeho politického a národního zápasu s evropského hlediska; když zavrhl vládnoucí historismus, když se rozešel s českou přítomností, upírá přece věřící zraky do lepšího národního a sociálního zítřku. A jako vnitřní psychologický obsah jest i básnický výraz nový: verše trhané, vržené improvisačně na papír, nepoutané vazbou strof a namnoze zbavené i rýmu. Pozdní protějšek k ní tvoří sbírka *Tristium Praga* (1926), politická obžaloba poměrů v osvobozené vlasti, skeptický, básnický již vychladlý protest. Následující kniha, nadepsaná slovy Jacobsenovými *Zde by měly kvést růže . . .* (1894), obsahuje kromě prologu a epilogu devět lyrických dramát ženských duší, přednášených střízlivým veršem, ocitajícím se stále na pomezí prózy: cyklus podobizen a povídkových skizz moderní trpící ženy, kreslených na společném sociálním pozadí, požaduje pro ženu právo na osobnost, na lásku, na pochopení. Po létech se vrátil k oblasti této knihy, ale s objektivismem již značně zesláblým, v cyklech veršovaných povídek *Životem zrazení* (1915) a *Filmy* (1934). Ve veršovaném románě prostitutky, zoufající si nad nemožností vrátiti se k počestnému žití, *Magdalena* (1894), pojí se k malbě ženského osudu jízlivá kresba českého maloměšťáctví a dravá satira našeho politického života. Duchaplný pamflet na mladočeskou politiku, *Boží bojovníci* (1897), vyhnal tuto satiru v bujnou grotesku. S tím souvisí i svazek pošklebků, invektiv a epigramů *Satiricon* (1904), kde satira literární převládá.

Výlet na Krym (1900) jest cestopisný deník, plný slunce a vyrovnané nálady. Náladové básně a písně obsahují poz-

dější knihy *Vteřiny* (1905), *Krůpěje* (1915) a *Na křižovatkách* (1927).

Sbírkou 1893—1896 (1897) a *Golgatha* (1901) přinášejí nově několik obrazů z dějin lidstva a napovídají tak nejen antickou epiku Macharovu, nýbrž i příští cyklus »Svědómím věků«. Antice, na niž se dívá s hlediska Nietzscheho kultu rozumu a síly, věnovány jsou knihy *V záři hellenského slunce* (1906) a *Jed z Judey* (1906). V nich přes Čínu, Palestinu, Babylonii, Egypt a Persii dospívá až do Hellady a Říma; v císařském Římě vidí vrchol vývoje lidské kultury, kterou rozložilo křesťanství. Stále buduje na základním protikladu antické radosti a křesťanského popření smyslů; proto mu nejvíce vděčných motivů přináší rozklad římského Imperia křesťanským řádem, kdežto vlastní duchovní vůdce řecké antiky opomíjí a postupný přechod antiky v křesťanství neuznává. Jako opožděný dědic romantické ideje cyklické pokouší se zveršovati ve zdánlivě objektivních knihách celý historický vývoj lidstva, ženoucího se »spirálou vířivou prostorem bez hranic«, tak jako se o to pokusil ve stopách V. Huga Vrchlický svými »zlomky epepeje«. Na »Jed z Judey« navazuje svazek obrazů z barbarského a církevního středověku *Barbaři* (1911), pak následuje umělecká a politická kronika vlašské renesance *Pohanské plameny* (1911), historie české a německé reformace a protireformace *Apoštolové* (1911), oslava francouzské Revoluce *Oni* (1921) a doby a osobnosti Napoleonovy *On* (1921; obě knihy sloučeny s názvem »Roky za století«). Posléze přibyly ještě obrázky ze stol. XIX. *Krůčky dějin* (1926) a úryvky ze světové války *Kam to spěje?* (1926). Plán, v podstatě romantický, přičil se celé osobnosti Macharově; a tak vedle plastických evokací minulosti a vedle čísel česky osobitého pohledu do dějin jest v knihách mnoho suché didaxe i veršované povrchnosti.

Souběžně s Macharovou tvorbou veršovou postupuje jeho próza; její výraz je spíše plastický a epigramatický než malebně a výpravně rozvítý. Knihy *Stará prósa* (1903) a *Hrst beletrie* (1905) shrnují novelistické náčrtky, skizy a malé povídky, vesměs ostré, nejednou satiricky zaostřené. Velmi hojně jsou Macharovy feuilletony, jež otiskoval v »Čase« pod šifrou -by-. Nepatrné příběhy životní, společenské a politické události, kronika veřejného a kulturního ruchu ve Vídni, mžitkové fotografie z ulice, z vlaku, z parlamentu, vzpomínky na cesty a pobyt v nemocnici či ve

vězení, to vše dává látku jeho drobné próze, která od hutné drobnokresby postupuje buď k satirické kritice nebo ke kulturnímu výhledu. Nejčastěji se vrací kritika rakouských vlád a českých poměrů politických, boj proti církvi a kněžstvu a dějinné filosofické úvahy o poměru antiky a křesťanství. Nejlepší kusy vynikají břitkým a jasným slohem a hutným výrazem; tím se blíží feuilletonům Nerudovým, od nichž si Machar osvojil formy polemické a parodistické. Z knih feuilletonů, sestavených často bez pevného plánu, významné jsou ty, které podávají materiál k poznání doby nebo osobnosti spisovatelovy: *Konfese literáta* (1901), vzpomínky *Nemocnice* (1914), *Kriminál* (1918), *Pět roků v kasárnách* (1927), *Oni a já* (1927) a j.; vysoko nad ně vynikají *Vídeňské profily* (1919). Samostatné svazky jsou věnovány antice; především úvaha o Římu antickém, křesťanském a moderním *Řím* (1907) s doplňkovým svazkem *Pod sluncem italským* (1918) přecházejícím v proticírkevní polemiku. K nim se pojí feuilletony shrnuté s názvem *Antika a křesťanství* (1919). Kritiku církve, kterou provádí mnohem účinněji než Havlíček a bez úcty k dějinným formám křesťanství, vyhnal v parodistický pamflet v *Katolických povídkách* (1911).

Machar se častěji sám pokusil osvětliti své místo ve vývoji české poesie. Staví sebe přímo za Čelakovského, Havlíčka, Nerudu, s nimiž ho sdružují převaha inteligence nad citovým životem, jasnost myšlenky, uvědomělý realismus, dar pronikavého vtípu a jasný smysl pro lidovost a českost v básnictví. Mezi výsadami, které stále potíral, byly i výlučné umělectví, učená akademičnost a literární virtuosita. Právě tyto rysy činí jej protichůdcem Vrchlického a jeho školy, ač v počátcích své dráhy zachovával s nimi souvislost. Odpor, který Machar pozdvihl proti lumírovcům a jejich epigonům byl nejen výrazem literární revoluce, ale i projevem sebevědomí básníka, zahajujícího novou etapu vývojovou. Právem se cítil mluvčím velkého hnutí kulturního přerodu v Čechách na konci XIX. stol., a to jak pro svou kritickou inspiraci, tak pro své cítění sociální. Modernost Macharova jest myšlenková, nikoli umělecká; vnesl do poesie řadu otázek a problémů politických a etických, zvláště emancipaci dělnictva a ženy a nesmiřitelný odpor proti Habsburkům a katolickému Římu; učinil lyriku, kterou postavil v nejtěsnější blízkost publicistiky, orgánem veřejné kritiky, polemiky a diskuse; zobrazil ve

verších podstatnou část moderní skutečnosti české, zvláště jak se jeví v životě milostném a rodinném, v zápasech hmotných a politických, v odboji proti nadvládě a autoritám; s tohoto zorného úhlu zobrazoval v objektivní své epice také minulost. Útočnou kritičnost, bezohlednou analýsu a chladnou prozíravost provázely u něho zdravý smysl pro realitu a schopnost názorové charakteristiky, kdežto chybávaly mu nerudovské dary srdce, shovívavá humanita, vlídný humor a spanilá citovost. Za svou snahu o prostou a výraznou pravdivost zaplatil často suchou střízlivostí, někdy přímo nebásnickou. Vůbec byl Machar po právu nazván »neohroženým vojákem moderní myšlenky«, jímž jest spíše než lyrickým a epickým umělcem.

Vlastní básnickou školu J. Sv. Machar nevytvořil; jeho vliv lze pozorovati u osobností značně různorodých. Jedni z jeho stoupců stavějí po způsobu mladistvých »confiteurů« Macharových do popředí rozpory svého já leckdy s pravdomluvností až cynickou; jiní sledují jeho snahy objektivisační a upoutávají se nadosobními jevy a problémy, spokojující se však jen tím, že soudí nebo kárají svou dobu v jejích politických, společenských a mravních nedostatecích. Jiní ze žáků Macharových doprovázejí pozorování všední skutečnosti střídanou meditací, občas ironicky zahrocenou, někdy však i nábožensky a mravně vzrušenou. Ale všichni následují Machara v tom, čím se vrátil k Nerudovi a čím popřel tradici lumírovskou: v přiblížení básnictví próze, ano i mluvě hovorové, v úspornosti v obraze, v stručné úsečnosti výrazu a vůbec v potlačení živlu jak malebrého, tak řečnického.

Největší básník, jemuž J. S. Machar byl — ne však jediným — východiskem, jest Petr Bezruč. I on vynikl především v politické poesii sociálního prohloubení, i on vroucí cit erotický rozložil bolestnou ironií, ano, v odosobnění zašel dále než jeho mistr. Na rozdíl od individualisty Machara mohl se však P. Bezruč cítiti hned od počátku přímým mluvčím lidového zástupu, a to z nejzazšího pohraničí česko-polského, jež se teprve jeho verši ujalo v naší poesii slova.

Petr Bezruč (* 1867), občanským jménem Vladimír Vašek, se narodil v Opavě 15. září 1867 jako syn českého profesora a slezského buditele Antonína Vaška. Gymnasium vystudoval v Brně, kam se s rodiči přestěhoval; nedokončiv studia klasické filologie, nastoupil dráhu úřed-

nickou, od r. 1891 u poštovního ředitelství v Brně, kde setrval do pensionování r. 1927. Místecko, Těšínsko, rodné Opavsko, moravskoslezské Beskydy, Ostravsko byly cílem jeho služebních a především hojných turistických a prázdninových cest; žije v Brně, ale často pobývá v Brance u Opavy a v Kostelci na Hané, kde ztrávil valnou část doby německé okupace v l. 1939—1945. Po osvobození byl r. 1945 jmenován národním umělcem. Důvěrné své osudy dovedl před veřejností ukrýti a také na náhlou proslulost odpovídal žárlivý strážce pseudonymu útekem před lidmi a hlavně před literáty.

Z bezvýznamných prvotin Bezručových vyšla tiskem jen brněnská drobnokresba *Studie z Café Lustig* s pseudonymem Ratibor Suk r. 1889 v Herrmannově »Švandovi dudáku«; pak psal Petr Bezruč stále veršem. Od února 1899 se počaly s pseudonymem Petr Bezruč objevovati v »Besedách Času« básně jak objektivisační, tak i intimní. Z nich bylo v »Knihovničce Času« sestaveno r. 1903 *Slezské číslo* o 31 kuse, kde byly již čelné skladby Bezručovy. Vydání za vydáním poesie Bezručova narůstala: *Slezské písně* (1909) obsahují 45 čísel a dodatkem 6 čísel, vydání z r. 1930 obsahuje již 80 kusů. R. 1930 přibyla v samostatném knižním svazečku mistrovská skladba stařecké elegie *Stužkonoska modrá*, kdežto cykly *Písničky z Gruně* a zvl. symbolický *Herbář* zůstaly nedokončeny. V několika publikacích jsou shrnuty příležitostné veršované pokusy Bezručovy; improvisační zběžnost a formální neurovnanost těchto hříček se příkře odrážejí od přísné stylistické kázně autora »Slezských písní«. Pro poznání vlastenecko-regionalistických, jazykově puristických a stoicky mudrckých názorů »starého ještěra« jsou poučné publikace: *Moravská zem a moravská řeč. Republika před svatým Petrem* (1923, s pseudonymem Kuba Stopěruntík), rozhovory *Černá hodinka s Petrem Bezručem* (1931, s pseudonymem Alter Ego) a filologické klání s Fr. Trávníčkem *Jistebský či Jistebnický?* (1936).

Ve vnitřní shodě se symbolisačními sklony svých vrstevníků a povoluje své plaché bázni před proniknutím veřejnosti do osobní záhady, buduje básník svou nadosobní lyriku na důsledné autostylisaci. Zestyloval sám sebe ve veliký symbolický typ Petra Bezruče, polofantastickou to postavu z lidové tradice slezské (srov. báseň »Já«), a obnovil tak představu kmenového proroka-pěvce, z něhož

mluví celý lašský kmen na Ostravsku, Těšínsku a v moravskoslezských Beskydách. Vyslovil tak tíhu zoufalství a vzdor hornického, hutnického a horalského lidu. Národnost jest mu zároveň hodnotou sociální, neboť jeho utlačенý a opovržený Čech — Slezan jest zároveň proletář vyssávaný cizáckým kapitálem v uhelných dolech, nebo chalupník, utiskovaný zvlí velkostatkářského panstva. Svůj národ vidí však zároveň ve chvíli, kdy mu hrozí zkáza poněmčením a popoštěním a jeho krajní pesimismus nezná jiného východiska než vzdor a pomstu. Se svým lidem se cítí Petr Bezruč opuštěn od ostatního národa, hlavně od lehkovážného pražanství; v slohu romantickém si svůj lid představuje někdy jako Spasitele, krvácejícího na kříži, jindy jako vzdorného loupežníka-osvoboditele Ondráše. Všechna divoká nenávisť k utiskovatelům, německo-židovským majetníkům dolů a hutí a k jejich přísluhovačům vrcholí vášnivým záštitím k symbolickému ztělesniteli tohoto příkoří, k rakouskému arcivévodovi Bedřichovi — markýzi Gérovi. Na tyto základní motivy složil »prvý bard Beskyd a poslední« několik velkolepých zpěvů, jež se od nejkonkrétnějšího realismu stupňují až v hrůzné vise: »70.000«, »Ostrava«, »Škaredý zjev«, »Leonidas«, »Já«; ostrými rysy kreslí balady sociální: »Maryčka Magdónova«, »Bernard Žár«, »Kantor Halfar«, »Žermanice«. Ale zapěl i několik důvěrných lyrických básní na motiv teskné touhy po ztraceném dětství a hořkého stesku lásky zhrzené, života prohraného: »Jen jedenkrát«, »Hučín«. V básnickém epilogu »Stužkonoska modrá« dochází tato intimní lyrika svého vrcholu.

Bezručova lyrika tíhne vždy k dramatisaci, často zvyšované prostředky rétorickými, uchvacuje prostotou, lapidárností, ukázněností a přirozeností. Píše v uvolněných verších, většinou daktylských a daktylotrochejských, užívá původních, často smělých rýmů, vyjadřuje se výraznou řečí, silně zbarvenou nářečím lašským, a to frazeologicky i hláskoslovně. Vydatně těží z názvuků lidové písně; buduje na kontrastu a paralelismu, působivě využívá refrénu.

Petr Bezruč se sám stavíval okázale v protiklad k vývoji české lyriky soudobé a z počátku byl opravdu z literární souvislosti téměř vylučován. Ale přece je zřejmá u něho souvislost s vývojem české lyriky. Nezůstala na něho bez vlivu škola klasické filologie, kterou prošel, stejně jako studium lidové písně a jejích následovníků, jme-

novitě K. J. Erbena. Se svými vrstevníky vyznával kriticismus, erotickou skepsi a realistický revisionismus a přilnul proto k Macharovi, s nímž ho spojuje i souhlasné pojetí poesie politické; z vlivů zahraničních jest patrné působení intimní i sociálně revoluční lyriky Heinovy. Celek, jež vytvořil z popudů životních i knižních, z proniknutí lidu a kraje i z plnosti doby, jest však dokonalým organismem, osobitým a účinným.

Látkově, nikoli slohově, se stýká s P. Bezručem **Čeněk Ostravický** (vl. Antonín Hüttler, 1869—1912), který promítl svou lásku k slezské domovině a svůj odpor k útisku nejzdařileji v *Písni o Ondrášovi* (1902). Vydatně se u Bezruče učila sociální poesie poválečná.

Z mladšího pokolení, které vystoupilo slovesně až po básnickém převratu, náležejí ke skupině realistů ti, kteří přilnuli k zemi a k její skutečnosti a čerpali inspiraci spíše z kritického rozumu než z hloubek citových. Výrazově se stavěli nejen proti epigonům Vrchlického, ale již také proti obrazovému symbolismu Sovovu a Březinovu; Macharův vliv jest zřejmý alespoň v jejich začátcích.

Josef Holý (1874—1928), rodák z Jičína, ale dlouho ušedlý v Brně; shrnul své prostě zpěvné, satirické, výrazově drsné verše do svazků *Památník a Skokády* (1897) a *Padavky* (1897); protispolečenský vzdor svěhlavého individualisty vyjádřil eposem jakéhosi hrubozrného Peera Gynta z české vesnice *Vašíček Nejlů* (1899 a 1901 ve dvou dílech). Knihami reflexe a společenské kritiky s hutnými sociálními baladami jsou *Elegie* (1903), *Mračna* (1908) a j. Milostné sbírky *Panenčiny knížky* (1905) a *Adamovské lesy* (1905) obsahují prostoduché, až lidové písničky bezstarostného srdce a splynutí s přírodou.

Katolicko-mystických výšin dosáhl na své bohaté dráze **Antonín Macek** (1872—1923), chlouba českého básnictví dělnického. Hluchota jej odvedla od studií k řezbářství a nadšení pro dělnickou věc učinilo z něho významného socialistického novináře. Pod různými pseudonymy psal články a feuilletony do Práva lidu a Rudého práva, pěstoval proticírkevní agitaci a vedle toho překládal z četných jazyků světové literatury; i knihomilské hnutí u nás mělo v něm jednoho ze svých nejhorlivějších průkopníků. Vedle essayů psal povídkové prózy; v mistrovské novoklasické novele »Robert Dábel« z knihy *Dvě povídky* (1921) dovedl sevřítí uprostřed gotické perspektivy problematiku tita-

nismu, jenž zápasí o zvládnutí a překonání zla. Jeho lyrika, uložená do pěti knih (»Mému dítěti« 1909, »Kniha o ráji« 1913, »Mé Čechy a jiné básně« 1918, »Velký mír« 1918 a posmrtné »Tři hodiny« 1923) se vyvíjí od macharovské kritiky společnosti k lyrice kontemplativní, která zduchovuje a hudební tam, kde v touze po harmonii, spravedlnosti a bratrství smiřuje moderní socialismus s evangelickým křesťanstvím. Ant. Macek dbal také soustavně a s láskou o básnictví dělnické a sociální; průkopnou cenu měla jeho antologie *Poesie sociální* (1902), jež byla nahrazena až rozměrnou *Československou poezií sociální* (1925), kterou uspořádal, úvodem a knihopisným i životopisným materiálem opatřil **Rudolf Illový** (* 1881, † 1943 v konc. táboře v Terezíně).

Od začátku své básnické a kritické dráhy se přihlašoval oddaně k Macharovi jeho první životopisec Vojtěch Martínek; ale dovedl se jako lyrik časem osamostatnit a též v románové próze se ubírá cestami svými, zůstává věren směru realistickému. **Vojtěch Martínek** (* 1887 v Brušperku), profesor gymnasia v Mor. Ostravě a spoluredaktor »Moravskoslezského deníku«, soudce, ale namnoze také vůdce literárního a divadelního života na Ostravsku, jako básník šel zprvu v knize *Cesty* (1909) a j. věrně v stopách Macharova analytického a popisného realismu se sklonem k reflexi. Kniha *Zahrada* (1917) signalisuje obrat, jenž se vyvrcholuje v lyrických sbírkách *Tichá báseň* (1920) a *Ráj srdce* (1926); [tyto tři knihy s cyklem *Noci* v souboru *Básní* (1929)]. Vyslovují dualismus mezi touhou po transcendentnu i romantické kráse a příslušenstvím k zemi. Krajinomalebnu a vzpomínkovou náplň má rodácká sbírka *Píseň o domovině* (1937), k ní tvoří v próze obdobu *Ostravská píseň* (1929). Hlavním dílem Martínka prozaika jest románová trilogie *Černá země: Jakub Oberva, Plameny a Země duní* (1926—1932); zde se dokumentární realismus dopíná typotvorného umění, dodává je obecné platnosti plastickým postavám dělníků i zemědělců černé země ostravské. Obrazy slezské vesnice prostupují i ostatní romány Martínkovy: *Stavy rachotí* (1939) jsou historií upadajícího soukenického cechu v slezském městečku; *Kamený řád* (1942) historií zápasu selského rodu s horskou půdou spoutaného s ní poutem mravní odpovědnosti. Do dědinského žilvu zasazen je učitelský příběh v *Trojí cestě Blažeje Potěšila* (1942). Literární dějepisec Martínek za-

bral se zevrubně do studia J. S. Machara a zvl. P. Bezruče a osvětlil po první znalecky *Literární život slezský* (1925).

Na Machara a ještě větší měrou na Heina v cynické upřímnosti erotických zpovědí a ironických pohledů do života navázali oba bohémští přátelé František Gellner a Josef Mach. Kreslíř-karikaturista »Lidových novin« brněnských, **František Gellner** (1881—1914), autor tří lyrických svazeků: *Po nás ať přijde potopa* (1901), *Radosti života* (1903) a *Nové verše* (1919, pohrobě) odhaluje nejprve vtipně a kousavě rub tělesné lásky a výsklebně zkrešluje radosti i vzněty mravopočestného měšťáctví. Později propuká u něho pod zádumčivým steskem židovského požitkáře-ilusionisty rytířská láska k životu zdravých pudů a silných citů, jinošské nadšení pro přírodu a volnost, čestný vzdor proti všem křivdám pokrytecké společnosti. Stručný a zpěvný verš Gellnerův se přibližuje svou prostotou a plastičností a svým spojením písně i epigramu vždy více slohu proudu národnímu. Nejedna z jeho povídek, hlavně ze života studentského, uměleckého a židovského má břitkou úspornost novel Čechovových.

Fr. Gellnerovi se intonací blíží jeho studentský druh **Josef Mach** (* 1883), americký novinář a český diplomat v Itálii. Do souboru jeho *Básně* (1933) pojal pořadatel Albert Pražák k ironické a vtipné lyrice *Robinson Krusoe* (z r. 1909) a *Na obou polokoulích* (z r. 1918) také vydatný výběr z Machových amerických veršů z doby válečné obsahu politicky buditeckého.

Odvrat od realismu v české lyrice. Katolická Moderna.

Básnický rozklad školy Jar. Vrchlického postupoval na prahu 90. let dvojím směrem. Jednak se hlásily i v jejím okruhu předzvěsti literárního realismu, jemuž současně dával samostatný výraz silný zjev Macharův: byl to projev probouzejícího se smyslu pro skutečnost v poesii a stupňující se snahy o objektivnost; měnil se především předmět pozorování básnického. Současně se však ozývá mezi epigony Jar. Vrchlického směr opačný, zjemňující a přetvářející metodu vnímání ve směru stupňovaného subjektivismu. Tito lyrikové byli spíše rázu novoromantického a stávali se předvojem nového hnutí poetického, s J. Vrchlickým již nesouhlasícího. Vynikali prudším životem dojmovým, smyslovým a citovým; oddávali se v poesii rozko-

ším, snům a beznadějím lásky spíše smyslné než duchové; opájeli se dojmy hudebními, vzněty uměleckými, představami středověkého světa; pohrávali s myšlenkou nemoci, rozkladu, smrti; vzněcovali se náboženstvím pojatým katolicky a polomystický. Byli pečlivými stylisty, ale nahrazovali mnohomluvnost Vrchlického zhuštěnějším a plastičtější výrazem slovním a obrazovým; přihlédali i k hudebním hodnotám verše a snažili se o neobyčejnost a novost metafor; ze zevního světa volili ne již pouhou dekoraci, nýbrž symboly, jak je tomu učili francouzští mistři Baudelaire a »symbolická škola« s Verlainem a Moréasem v čele. Celkem bylo jejich umění úzké a jednotvárné: přijímali více z literatury než ze života; podávali zhusta básnickou dekoraci místo vniterné skutečnosti; neubránili se frázím básnickým; ukryli za poetickou módou své individuality. Sem náleží především Otakar Auředníček, Jaromír Borecký a Jaroslav Kvapil; lyrickými svými počátky z let 1885—1889 řadil se k nim také F. X. Šalda.

Otakar Auředníček (1868—1945), autor dvou sbírek lyrických *Verše* (1889) a *Zpívající labuť* (1890), upoutal žhavou smyslností a temperamentní odvahou erotiky, zakalené představou rozkladu a zmaru. **Jaromír Borecký** (* 1869 v Českých Budějovicích, dlouholetý ředitel univerzitní knihovny pražské), horlivý tlumočník básníků Banvilla, Flauberta, Mickiewicze a Wyspiańskiego, učený překladatel z poesie východní, vyzpíval ve své *Rosa mystica* (1892) sny a ekstase melancholického srdce, raněného bolestnou láskou a závratnou touhou po tajemnu. V *Básnickově kancionálu* (1905), ve *Zpěvech života* (1912) a v cyklu znělek *Pršely růže* (1920, z let 1886—1920) obnovoval tradici Vrchlického v starším sensualistickém a kontemplativním smyslu lumírovském a ukázal se umělým napodobitelem západních forem veršových. Jeho monografie o Jar. Vrchlickém (1906) a Al. Jiráskovi (1933) jsou rázu jen popisného.

Závažností kulturního zjevu předstihl oba daleko **Jaroslav Kvapil** (* 1868). Jako syn lékaře narodil se 25. IX. r. 1868 v Chudenicích. V Praze se záhy vzdal soustavných studií lékařských i filosofických a stal se r. 1891 žurnalistou; r. 1900 vstoupil do služeb Národního divadla jako dramaturg, režisér a šéf činohry a vytrval tam až do politického převratu r. 1918, kdy jako zvláště činný člen »Maffie«, zasloužilý vůdce spisovatelské kampaně za národní samostatnost, při-

jal místo odborového přednosty v ministerstvu národní osvěty; r. 1921 se vrátil opět k divadlu, a to k činohře na Kr. Vinohradech, kde setrval do r. 1928; oční choroba ho vyhostila z veřejné činnosti. Za německé okupace v l. 1939—1945 byl opět činný v domácím odboji a přes své stáří a chorobu vězněn. Po návratu jmenován národním umělcem. Lyrika Kvapilova, tištěná od r. 1888, obsahuje mimo jiné tyto svazky a svazečky: *Padající hvězdy* (1889 a 1897), *Reliquie* (1890), *Básníkův denník* (1890, tyto dvě knihy objímají Kvapilovu lyriku nejčasnější), *Růžový keř* (1890), *Tichá láska* (1891), *Andante* (1903) a cyklus *Závoje* (1907, původně v def. vydání veršů, znovu 1927). R. 1907 vyšly *Básně Jaroslava Kvapila, 1886—1906. Vydání definitivní*; jest to výbor a úprava celé jeho lyriky, sestavené podle jednotného hlediska. Dodatečně přibyly ještě příležitostné, namnoze národně politické »touhy, pozdravy a tryzny« z různých let života, *Na sklonku října* (1928) a výběr vzpomínek a elegií za první chotí *Bílý pomník pod starými stromy* (1932).

Jaroslav Kvapil, jehož první knihy básnické byly formálně obratným ohlasem lyriky francouzské z časného období dekadentního, jest především básník milostný se silným rysem melancholické snivosti.

Dva znaky, jevící se od počátku v jeho lyrice, se rozvíly plně teprve, když se zcela uchýlil k divadlu (byl manželem a spolupracovníkem velké české herečky Hany Kvapilové [1894—1907], pro niž psal několik divadelních postav a jejíž literární pozůstalost vydal). Ony dva znaky jsou: sklon k básnické pohádce, vlastní novoromantismu vůbec, a vzácný smysl pro náladovou dekoraci uměleckého celku. Jako dramatik začal Jaroslav Kvapil proverbem *Přítmi* (1895) a dramatem z umělecké bohémy *Bludička* (1896); k vzoru Maeterlinckovu ukazuje lyrická trilogie *Memento* (1897). Nejšťastněji sloučil okouzující rozmar pohádkové obraznosti s lyrickou melancholií a něhou v dramatické báchorce *Princezna Pampeliška* (1897), proplétající motivy literární s živly lidovými; národní pohádka se zpěvy *Sirotek* (1906) mísí rysy báchorkovité a alegorické s genrovou drobnokresbou postav lidových. V důvěrně zpovídajícím se dramatech vášnivě roztoužené a pak resignující lásky bohoslovce k herečce *Oblaka* (1903) převažuje lyrismus nad dramaticností. Také napsal několik libret, zvláště *Rusalku* pro Ant. Dvořáka; přeložil řadu scénických děl, mezi nimi

četná dramata Ibsenova. Ve vzpomínkovém díle »o lidech a dějích jeho života«, *O čem vím* (1932), slévají se všechny proudy Kvapilova bohatého života literárního, divadelního a politického.

K skupině této patří též několik lyriků rázu epigonského, z nichž dva projevíli ráz osobitější: **Alfons Breska** (* 1873), horlivý jako překladatel a vkusný jako elegický prozaik karáskovského směru, a **Bohuslav Knoesl** (* 1873), básník kdysi smyslné touhy i rozmarné hry a teskný ctitel bezvadné krásy.

Obnova českého básnictví lyrického přišla však se strany jiné. Nestačilo pouhé zjemnění výrazových prostředků, aby byl jimi vyjádřen starý, byl rafinovaný obsah životní. Vývojový problém ležel jinde. Uprostřed doby prosycené kritikou společenského a mravního života počali si básníci uvědomovati, že se k skutečnosti nestaví nově pouze jejich intelligence, ale i jejich smysly, organisované jemněji a složitěji, než tomu bylo u staršího pokolení; postřehli také záhy, že si tato nová jejich sensibilita vyžaduje složitějších prostředků výrazových; i jali se pracovati o tomto úkolu slohovém, značícím důsledné opuštění starší poetiky. Bylo namnoze nutno rozbiti mechanickou pravidelnost a uhlazenost verše; odtud vychází úsilí o volný verš, který se z uvolněného útvaru daktylotrochejského mění v členitý organismus, hovějící svou šíří rozvité básnické myšlenky i složité obrazové architektury. S ním však se zároveň jeví úsilí o zmelodisování lyriky a o úplné potlačení všeho rétoricky ztrnulého v ní.

Na počátku 90. let, ještě za rozkvětu realismu ve verši i v próze, se cítil básník tohoto nového typu impresionistou; označení i nazírání svou metodu přijímal z malířství, hlavně z krajinářství. Chtěl podávati rychlý sled dojmů zevního světa jako obraz svého nitra, často podléhajícího změnám až překotným; při tom se zachvíval intenzitou dojmu, prociťoval každý polotón, odstín a přisvit v přírodě i ve vlastním niterném životě. Ale tento impresionismus byl vzácný, ba skoro ojedinělý. Básník vedle sensací smyslových prožíval zpravidla také sense myšlenkové, a to nejen čistě individuálně, nýbrž i sociálně jako člen porobené třídy, utištěného národa, přechodního pokolení. Nejednou však se společenskou kritikou vnikala do lyriky opět rétoričnost, původně prudce odsuzovaná. Spojení čistého impresionismu dojmového i citového s lyrikou meditativní re-

formního a revolučního patosu ztělesňoval nejčistěji a nejbohatěji Antonín Sova.

Antonín Sova (1864—1928) se narodil 26. února 1864 z učitelské a muzikantské rodiny v Pacově a nejen jako krajinář, nýbrž i jako rázovitý jihočeský snivec a hloubavý nadšenec často připomíná svůj domov. Po gymnasijských studiích přišel r. 1885 na práva do Prahy a protloukal se tu prací novinářskou, redakční a písařskou. R. 1887 vstoupil do městských služeb pražských, z nichž přešel r. 1898 do městské knihovny; tu se posléze stal ředitelem a setrval až do výslužby r. 1920. Jen cesty po střední Evropě, hl. r. 1904, které přinesly mu mnoho myšlenkových podnětů, přerušily jeho pobyt pražský, bolestně zastřený rodinným rozvratem a zpestřený prázdninovými oddechy hl. na Třeboňsku. Dlouhá léta trpěl těžkou míšní chorobou, již podlehl v rodišti 16. srpna 1928.

Z prvních meditačních veršů, složených v l. 1883—1888, uspořádal Sova malý výběr; ten ho staví v blízkost mladších žáků Vrchlického, zvl. A. E. Mužíka, ale podobně jako Machar začátečník se mladistvý Sova výslovně přihlašuje k Nerudovi. Po příchodu do Prahy řadil se k sentimentálním genristům ze školy Coppéeovy; ti v malých obrázcích okreslovali povrch skutečnosti, hlavně pražské, a života »zapadlých a přebytečných« lidí v městě i na obvodu, s pointou lidumilnou, občas i s mírnou ironií a hořkým humorem, jindy s bolestným spleenem. Ant. Sova záhy všecky lyrickou intenzitou prožitků i slova převýšil. Sem náleží lyrické sbírky: *Realistické sloky* (1890) převahou námětů městských a krajinomalebne *Květy intimních nálad* (1891); cyklus krajinářských pastelů z jihočeského domova, *Z mého kraje* (1893), maluje s drsnou láskou a ostrou názorností »chudé tábořské kraje« a s lidskou účastí se sklání k drobným jejich obyvatelům. [Novou rozmožnou redakci prvních svých tří knih podal Ant. Sova *Knihou prvního zaslíbení* 1910.] Ale srovnán s lyrikou, s nimiž tehdy jeho jméno stále bylo sdužováno, s A. Klášterským, E. Čenkovem, A. Škampou, jevil Ant. Sova již v básnických počátcích vyšší stupeň smyslové vnímavosti, hlubší schopnost vznícení citového, jemnější pochopení pro odstín slova, obrazu a verše. Ve zvýšené míře ukázala to kniha *Soucit i vzdor* (1894) s protestem proti společenskému řádu, s několika významnými motivy pražské poesie a s nevšední melodičností v číslech intimních.

V řadě lyrických vzpomínek, konfesí a deníkových zápisů, skládajících tragedii jedincovu *Zlomená duše* (1896), odchyluje se A. Sova výlučně k malbě psychologické, a vystihnuv pronikavým pohledem citové i rozumové krise svého reka, dítěte soumraku století, podal autentický příspěvek k duševnímu přírodopisu své generace. Kniha, nasycená protesty a vášnivými výbuchy, má vervní, vášnivou formu: verš jest někdy uvolněn, jindy rozlomen a zborcen, aby co nejpronikavěji vyzněl výkřik obnažené duše (proslulosti došlo intermezzo knihy »Smetanovo kvarteto Z mého života« hudebním vcítěním i tragikou uměleckého genia vůbec). Ještě dále jdou *Vybouřené smutky* (1897), podávající pouze výběr z rozsáhlé meditativní lyriky. A. Sova tu prožívá a básnicky formuluje problém dekadence, ale osvobozuje se od ní tušením nového lidství a úsilím o ně. Duševní stavy promítnuty jsou tu většinou symboly vzatými ze světa visionářského; všecko jest tu nápovědí, zkratkou, znamením. Tam, kde A. Sova rozprádá vidiny lepších zítřků, nabývá hymnické výmluvnosti a básní již volnými rytmy. Kniha *Ještě jednou se vrátíme* (1900) v nevelkém oddíle »Údolí nového království« rozvíjí volnými rytmy sliby, obsažené v závěru »Vybouřených smutků«; visionář odvážné obraznosti, ale sensibility zjemněné zvláště pro syntetický postřeh krajinný, vytváří tu symboly pro představy nového života a nového člověčenství, kolísaje mezi závrtným kultem osobnosti a matnými nadějami kolektivními. Ostatek knihy střídá intimní lyriku se vzrušenou deskripsi, vytríbenou krajinomalbu s erotikou, v jejichž hned roztouženě zádumčivých, hned citově rozvášněných písničkách Sovův verš víc a více hudební.

Nato se Sovův vývoj rozbíhá trvale dvěma směry, meditativním namnoze aktuálního zbarvení a intimním kořenů smyslových a citových. Četné sbírky první skupiny trpí myšlenkovou nejasností, upadající z krajností individualistických do radikalismu socialistického. Po macharovsky zjitřeném sarkasmu v politicky a sociálně vyhocených *Třech zpěvech dnešků i zítřků* (1905) povznášejí se symbolická a plastická *Dobrodružství odvahy* (1906) občas k výšinám »Údolí nového království« a opěvují zbrojné odhodlání mladého pokolení mravně zreformovati společnost. Kontemplativní lyrika Sovova vrcholí pak v blízkosti jeho padesátky sbírkami *Zápasy a osudy* (1910) a *Žně* (1913); v obou převládá klad, důvěra a mír optimisty a

vitalisty, oddávajícího se vděčně plnosti života, jež byl dosud soudil. Z úzkostlivých otřesů češství za světové války a z důvěřivých tuch národně politické svobody vznikly *Zpěvy domova* (1918), inspirované namnoze krajem i lidem jihočeské domoviny. Dílem před politickým převratem, dílem nedlouho po něm vznikly dvě tendenční sbírky sociálně revolučního zasvěcení, *Krvácející bratrství* (1920) a *Jasná vidění* (1922); k prvé z nich připojil Sova náladově intimní cyklus *Rozjímání ranní i navečerní*, jako by chtěl naznačiti, že kritickou skepsi časově určenou dovede vždy překonati kladným a básnickým viděním světa a jeho věčných hodnot krásy a pokory. Tento proces se pak opakuje v knihách pozdní meditace *Básně nesobeckého srdce* (1922) a *Naděje i bolesti* (1924), kde Sova uzavírá smír s lidmi a s věčností. Z pozůstalosti přibyla mezi díla meditativní ještě sbírka *Za člověkem* (1930), kde se vedle dum a úvah o člověku v jeho vztazích individuálních i společenských čtou také hojně básně příležitostné.

Intimní lyrika Sovova prožívá nedlouho po čtyřicítce básníkově — v tragické době k Vrchlickému z let »Oken v bouři« — svou mučivou zkoušku ženinou nevěrou a ztrátou víry v kladnou moc lásky; tehdy dílem v melodické formě písňové, dílem s názvuky baladickými píše Sova svou lkavou a proklínající *Lyriku lásky a života* (1907). Teprve pozdě nachází v *Básníkově jaru* (1921), v *Drsné lásce* (1927) a v pohrobních *Hovorech věci* (1929) citovou rovnováhu, štěstí z tvůrčího i pozorovatelského okouzlení, vděčný vztah k životu, avšak také k smrti.

Epik Sova se přihlásil po prvé alegorickou *Balladou o jednom člověku a jeho radostech* (1902), kreslící v goethovském dualismu pána a šaška tragikomedii romantického požitkářství, které vede k zoufalství. Později ji zařadil do *Knihy balladické* (1915), kde se na látkách pohádkových i polohistorických, lidových i společensko moderních pokusil o pokračování a prohloubení erbenovské tradice, zvláště šťastně v dramatisaci zápasu přírodních sil o člověka. Veršovanou dětskou báchorkou s výchovnými zřeteli jest *O vysvobození prince Jirky* (1916).

Sova prozaik, jenž k mistrovství dospěl pouze v krátké povídce impresionistického provedení a dušezpytné pronikavosti, debutoval r. 1898 *Prósou*; úhrnem mladistvé jeho novelistiky jsou *Povídky a menší črty* (1903, později označeny jako »Kasta živořící a jiné prósy«). Zde s V. Mrští-

kem, J. K. Šlejharem a R. Svobodovou stvořil Sova českou povídku impresionistickou, ať (zvl. v »Anně«, »Kastě živořící« a »Rozvíření samotářských strun«) zachycuje s ostrou introspekci typy ze soumraku století, nebo ať v »Lyrických vteřinách duše« nahazuje prudce a nervózně nespojitě skvrny svých náčrtů krajinářských, apostrof, nápadů, ale i visionářských improvisací. Na této dráze pokračuje ve dvou sv. povídek *O mlkování, lásce a zradě* (1909), jež se svou žlučovitou psychologií lásky a manželství řadí chronologicky i pojetím v blízkost »Lyriky lásky a života«. Na zcela nových cestách se ocitá Sova prozaik v archaisující novele z českého muzikantského života v stol. XVIII., *Pankrác Budecius, kantor* (1916), kde v souhlase se soudobými snahami o vyprávěčskou úspornost novely evokuje minulost nejúspěšnějším tvarem; práci pojal A. Sova později do souboru povídek různého data, *Koloběh starostí* (1920).

Trojí Sovův pokus o románovou skladbu ztroskotal. V subjektivismu uvázl jak *Ivův román* (1902), okouzlující svěžími partii krajinářskými, tak rozvrklé *Výpravy chudých* (1903), vyvážené z maloměstských vzpomínek i pražských zkušeností básníka. Živým zájmem o sociálně hospodářské poměry jihočeského venkova za bojů mezi odumírající aristokracií a zdravým českým selstvem se vyznačuje *Tóma Bojar* (1910), s moderně zastřeným problémem Čechova »Jana Buriana« v popředí.

Antonín Sova se narodil v témže roce a měsíci jako J. S. Machar; vstoupil do literatury v témže literárním orgánu uprostřed družiny s ním spřízněné; podepsal s ním týž manifest »České moderny« a měl s ním i mnoho psychologických podmínek společných. Ale na rozdíl od Machara byl vždy Sova především člověkem citu, smyslového vznětu, dojmového rozechvění a takto vykládal, chápal, umělecky přetvářel skutečnost. Záhy opustil popisný a sentimentální realismus mladých svých let a vychoval se v nejčistšího impresionistu ve svém pokolení; od té doby nacházel v krajině vždycky stavy své sensitive duše. Pak šel výše: stlačil realitu na znak, na symbol, na znamení a vybíral odtud obrazy pro svět svých snů, visí, tuch; stal se prototypem českého symbolisty. Nespokojuje se však trpnou úlohou člověka dojmového, překrvoval — jako expresionista ještě před nástupem expresionismu — své dojmy, nálady i myšlenky prudkou, výbušnou účastí svého

mravního a citového já. V umění, s nímž Sova skládá své obrazy z prvků reálních, fantastických i symbolických, v monumentálních obrazech českého kraje, v síle lyrické výmluvnosti, s kterou zpívá o sociální spravedlnosti, o národě svobodném a mravně vykoupeném, o nových světech obrozeného lidství, ale i ve vášnivé citovosti, záleží síla i význam Antonína Sovy.

V době, kdy se obracel od impresionismu k symbolismu a kdy již také skupina »Moderní revue« v teorii i praxi propagovala lyriku symbolistickou, vydal první svou knihu poesie v pražském literárním světě zcela neznámý pseudonym, jehož některé práce časopisecké byly nedlouho před tím (zároveň s verši Karáskovými) předmětem výsměšné parodie lumírovců. Básník, jenž učinil hned svou první sbírkou důsledný krok od impresionismu k symbolismu a zároveň od pesimistického a ilusionistického nihilismu k idealistické mystice, slul Otokar Březina a jeho kniha nesla na štítě jméno přímo programní, »Tajemné dálky«. Ot. Březina se snad pro odlehlost svého domova od literárního střediska na počátku pozdil za vývojem soudobé české lyriky, ale pak rychle předstihoval své vrstevníky o míle. Jediný z básníků své doby přenesl symbolismus do výšek myšlenkových a oddal se světu odtažitých ideí rázu metafysického i společenského. Volný verš, v jehož užívání převýšil všechny své vrstevníky, postavil do služby nadosobní poesie hymnické, která se ve vidinách společenských i náboženských povznášela až k prorocké ekstasi. Patnáct let, 1892—1907, kdy vycházely v časopisech Březinovy básně, znamená nejmohutnější rozpětí českého lyrického umění od obrození národního.

Otokar Březina (1868—1929), vlastním jménem Václav Ignác Jebavý, se narodil z chudé řemeslnické rodiny 13. září 1868 v jihočeských Počátkách; oba rodiče, otec obuvník Ignác Jebavý a matka Kateřina roz. Fáková, byli při jeho narození již staří lidé; rychle za sebou následující smrt matčina i otcova r. 1890 mocně zasáhla do myšlenkového i básnického života jediného syna. Vystudoval reálku v Telči, stal se učitelem obecných, později měšťanských škol na západní Moravě: hlavní období jeho myšlenkového růstu i básnického tvoření vyplňuje pobyt v Nové Říši v l. 1888—1901. Do let studentských, jinošovských a novoříšských spadá důvěrný přátelský styk s hudebně založeným učitelem Fr. Bauerem. V době jinošovské a novoříšské

mocně v oblasti myšlenkové působilo naň milostné přátelství s Annou Pammrovou (1860—1945), myslitelkou směru teosofického. Od r. 1901 byl učitelem měšť. školy v Jaroměřicích nad Rokytnou; tam setrval i ve výslužbě a přerušil tamní pobyt jen prázdninovými zájezdy do Chýnova, Tasova a na Červ. Hrádek. Z poet, jichž se mu dostalo, nejvýznamnější byl čestný doktorát filosofie Karlovy university a nepřijatá nabídka profesury na filosofické fakultě brněnské. V Jaroměřicích Ot. Březina zemřel 25. března 1929.

Nejstarší práce veršem, jež s pseudonymem V. J. Danšovský a většinou za vlivu Sv. Čecha otiskoval ve »Vesně« a »Orlici«, jsou pokusem o výrazný realismus i básnický impresionismus; hojnější jest mladistvá próza, která postupuje až k psychologické povídce »Protějšší okno« (1890); velký svěživotopisný román v slohu dušezkumného naturalismu »Román Eduarda Brunnera« z l. 1890 a 1891 spisovatel sám zničil. Rozhodující obrat jeho básnického vývoje nadchází na podzim r. 1892: pod dojmem francouzské lyriky symbolistní, jmenovitě Baudelairovy, a za vlivu filosofie a estetiky Schopenhauerovy počíná psát lyriku impresionisticko symbolistní a podpisuje ji od konce r. 1892 novým pseudonymem Otokar Březina. Tato lyrika, vycházející ve »Vesně« a »Nivě«, o něco později v »Moderní revui« a »Rozhledech«, ukazuje již ke směru, který byl plně realizován knihou »Tajemné dálky«, vydanou v dubnu 1895.

V *Tajemných dálkách* (1895), které uvádí úchvatná invokace programní »Ó sílo extasí a snů« a uzavírá symbolický hymnus »Umění«, jest Březina pesimistickým lyrikem-ilusionistou, tkvějícím ještě v básnictví impresionistickém; několik skladeb odhaluje vztahy osobní: »Moje matka« a »Den výroční« poměr synovský, »Mrtvé mládí« hoře života nevyžitého, »Motiv z Beethovena« inspirační moc hudby, »Přátelství duší« krisi přátelské družnosti a »Vzpomínka« dokonce i tragedii erotickou. S bolestnou intenzitou prožívá a analyzuje básník své osobní utrpení (»žal Minulosti a úzkost Nepoznaného«). Kult bolesti a smrti se mocně ozývá vedle žízňně poznání, zvláště v »Modlitbě večerní« a »Snad potom«; občas již, hlavně ve »Vězni« a »Lítosti«, dovede Březina syntetisovati svůj typ skladnými symboly. Ale přehlédnuv celou oblast života, zřiká se ho a v ekstasi spěje k mystice, posud rázu záporného a

supranaturalistického. Druhá kniha vyznačuje se i formálně obratem k volnému verši i částečným opuštěním rýmu; bytostná změna v duši básníkově jest však patrná. *Svítání na západě* (1896) jest prosyceno z počátku ještě smutkem nevyžitých lásek, životních ztrát a touhou po smrti. Ale celek, uvedený úchvatnou »Ranní modlitbou«, opřený o »Žalm ke cti Nejvyššího jména« a uzavřený paianem ekstase nadosobní »Vino silných«, posvěcuje již přesvědčení o vykupitelské moci bolesti a o kladně přetvářející síle smrti (hl. v »Tajemství bolesti« a v elegii »Až sedneš za můj stůl«). I znamená kniha v duchovním vývoji Březinově to, co v mystice se jmenuje vyvolením a zasvěcením: básník si uvědomuje jasně transcendentní svůj cíl a obětuje mu zemi, její rozkoš, její lásku; ujasňuje si výjimečnou odpovědnost svého úkolu a pokorně přijímá úlohu, jež mu určena v dramate vesměrném. Tu padají okovy, vítězící jej k světu smyslů a jevů, básník se zhošťuje pocitu osamocení u vědomí bratrství se sourodými bytostmi. Vítězně laděná kniha mystického objektivismu, *Větry od pólů* (1897), přináší zjevení duchových jistot. Zde Ot. Březina všestranně objasňuje a ideově rozvíjí ústřední a jednotící svou myšlenku mystickou, která přes tradiční své prvky starověké i křesťanské temení z přírodovědeckého monismu novodobého; jest to »představa evolučního vývoje k tajemné Vůli za stálé součinnosti všech součástí vesmíru, za vnitřní jednoty veškerého tvorstva, veškerého dění a myšlení« (M. Marten). Nyní láskou ke všemu tvorstvu a hlavně k bratřím stejné životní víry (»Láska«) přemožen jest pocit tajemné zděděné viny, nyní v »Bratrství věřících« se básník dovede modliti překrásně za nepřátele. Oslovuje živly v »Písni o slunci, zemi, vodách a tajemství ohně«, hovoří s bouří, monumentalisuje svůj poměr samotáře k městu, aby se na samém závěru knihy v apostrofě »Věčného a Třikráte Svatého« zahloubal nad mysteriem božství, zachváceného tajemným zráním. Proti této jásavé knize optimistické závratí jsou *Stavitelé chrámu* (1899) dílem těžkých nejistot, tragických otázek, které vyvrcholily v rozlehlé skladbě vesměrného pesimismu »Se smrtí hovoří spící«. Básník obrací zraky opětně k zemi, pojaté v »Apotheose klasů« přímo s evangelickou čistotou. Zase slyší hlasy skeptické skutečnosti, výkřiky smyslů, zrádné pochybnosti hmoty; opět znepokojují jej s temných svých stránek bolest a práce, vykupující člověka z tajemné viny

pozemskosti. Nyní se dovršuje jeho velké typisační umění, které (básněmi »Vladaři snů« a »Vino silných« ve »Svítání na západě« počínajíc) dovede strhnouti do symbolických typů »mučedníků«, »stavitelů chrámů«, »proroků«, »slepců«, »šílenců« hromadné typy bytostí sobě podobných a tímto kolektivním vědomím se vykupujících z hrůzy osamocení; v tom se občas až paradoxně kříží nadčlověcké tuchy nietzscheovské s hromadností chiliastickou. Umocněn tímto pojetím svého místa i poslání ve všeobecnou, bere básník na sebe celou tíhu lidského utrpení a přemýšlení a v závěru knihy pozdravuje skrze vesnu pozemskou duchové jaro, kde »nekonečnosti čekají na nás, jiná slavnější jara, věčností hřmící písně, vysvobození«. Proto v *Rukou* (1901), knize evolučního optimismu a kosmického bratrství, znovu zpívají všechny kladné hodnoty Březinovy mystiky; dosahují svého vyvrcholení ve čtyřech hymnách širokého rozvětvení: »Ruce«, »Kolozpěv srdcí« (se slavným refrémem »sladko je žítí«), »Dithyramb světů« a »Stráž nad mrtvými«. Ústřední princip vývojového monismu vesměrného promítán jest prací všeho tvorstva; podle nesčíslných viditelných i neviditelných rukou, jež rytmicky uskutečňují zákon vesmíru, jmenuje se tato kniha, prosycená solidaritou sociální. V l. 1901—1907 uveřejnil Březina po časopisech ještě 13 básní, které bývají označovány jako »Torso šesté knihy«. S lyrickými začátky je spojuje silně zdůrazňovaný živel osobnostní i příklona k uzavřené rýmované sloze, hlásící se již v »Rukou«; mystická ekstase jihne v shovívavou moudrost vyrovnaného stáří, jež se v monumentální skladbě závěrečné »Tisíce srdcí pělo v srdci tvém« laskavě loučí se čtenáři, třebaže ještě plných 22 let zbývalo do chvíle, kdy Březina »z času, vítěz, vystoupil jak z vozu válečného ze středu bratří svých«.

Sbírka skvěle psaných essayů, *Hudba pramenů* (1903, 2. vyd. 1919 změněno), které současně se staťmi Šaldovými ustálily v českém písemnictví tento dotud neobvyklý slovesný útvar, přímo poučuje o zásadách Březinovy myšlenky i tvorby, hlavně o kráse a tajemství v umění, o zástupech a spravedlnosti, o hrdinství a hospodárnosti ve vesmíru. Po léta pracoval Ot. Březina o druhé knize essayů, která měla sloužit *Skryté dějiny*; za jeho života (v l. 1905—1908) vyšla z nich jen část.

Ruku v ruce s Březinou mystikem jde Březina umělec a probíhá obdobnou drahou vývojovou. Intimní lyrik a

nervní krajinář se proměňuje postupně v hymnického pěvce, v patetika a ve visionářského věstce. Zprvu stačil mu uzavřený útvar rýmované sloky, zatížené novými metaforami i obrazy a parnasistní veršová forma pravidelné rytmiace se zálibou pro alexandrin, s jedinečným darem eufonie, se stálou vynalézavostí v rýmu. Ale pevné zakotvení v mystice bylo doprovázeno neobyčejným obohacením ve formě básnické. Metafory staly se smělejšími a převládl v nich charakter objektivní a visionářský. Nábožensko-katolické zbarvení spolu se zálibou pro uzavřené scenerie zmizelo a ustoupilo jednak obrazům z prosté práce v přírodě a v hospodářství, jednak podobenstvím z věd exaktních. Hymnismus Březinův měl již od počátku rys liturgický a bohoslužebný; modlitba a prorocství, píseň díky a opojný dityramb se v něm mísily. Postupně nedovedly uzavřené verše dostačiti závratnému letu Březinovy myšlenky; i neváhal básník je rozbít a vytvořit si smělé rytmické útvary daktylotrochejské neb jambicko-anapaesticke, často i rýmu zbavené, přiléhající k ekstatickému myšlení a lišící se od ostatní české lyriky bohatou šíří a kaskádami obrazů. Na konci básnické dráhy, hlavně v »Rukou« i v torse šesté sbírky, se však Březina vracel nejen k pevnému členění strofickému a k uzavřenému pravidelnému rytmu jambickému a trochejskému, ale zvláště k rýmu. I zdůrazňování lidského prožitku v posledních básních působí dojmem návratu a zároveň jakoby korektivu.

Ideově vyšel Březina v mladých letech ze Schopenhauerovy noetiky, metafysiky i estetiky, jimiž byl, tvoře »Tajemné dálky«, prosáknut stejně jako pesimismem německého myslitele; opíraje se o Schopenhauera, nastoupil za duchovního vedení Šaldova cestu zároveň k mystice a symbolismu. Jeho mystika se učila od Platona, Plotina a středověkých filosofů-mystiků; teprve pozdě se Březina zahloubal také do indického myšlení védského. Souběžně se však školil i v moderním evolucionismu a přírodovědeckém monismu u Carlyla i Emersona; silné stopy v něm zanechalo studium Nietzscheho, který ho odvedl trvale od Schopenhauera a zasáhl ho též svou silou básnickou. Ale některé myšlenkově obrodné proudy, které zachvátily mladé pokolení v Čechách koncem století, ozývají se též u Březiny, zdánlivě odkloněného ode všeho světa reálného; idea spravedlnosti sociální, moderní kult práce hmotné, touha po mravní evoluci duše ženiny náleží k nim především.

Březina nebyl nikterak estétským vyznavačem umění pro umění, naopak se v názoru o společenském poslání a zapětí poesie setkával s F. X. Šaldou: vyznáváje transcendentální účelnost umění, pojímal básnictví tendenčně jako službu životu v Bohu a věčnosti.

Na jeho veršovou, obrazovou a rýmovou techniku působila z počátku česká obdoba formalistního a dekorativního parnasismu, jak ji přinesla Vrchlického škola s Jar. Kvapilem v čele. Ta ho přivedla především k Baudelairovi, od něhož se ve své lyrice vydatně učil, nezanedbávaje ani lyriků anglických; v časně době měl naň také Maeterlinck jako lyrik patrný vliv. Po »Tajemných dálkách« se propracoval k formě osobité, k hymnické a visionářské poesii; ta se stýká jednak s lyrikou Američana Walta Whitmana a Belgičana Emila Verhaerena, jednak s oněmi Sovovými skladbami volných rytů, v nichž Sova hlásá »údolí nového království«: oba básníci působili tu na sebe vzájemně. Také mimo dobu mladistvého obratu podléhal Březina myšlenkovým i slohovým zásahům F. X. Šaldy, který se sám od něho nemálo učil pro svou essayistickou prózu. Právem bývá Březina označován jako symbolista; z počátku měl jeho symbolismus ráz čistě abstraktní a ideologický, ale postupně se propracovával ke konkrétnosti, takže názorová stránka udržuje rovnováhu se stavbou myšlenkovou. V neveliké řadě českých básníků filosofických, zahájené Máchou a v době Březinova mládí představované Vrchlickým, zaujímá Ot. Březina místo nejpřednější, a to jak odvahou idealistické myšlenky, tak jejím obrazovým a hudebním ztělesněním.

Sova i Březina vyjádřili ve svých dílech nejvyšší myšlenkové zájmy, snahy a naděje své doby; tím předstihli řadu svých vrstevníků, kteří dali lyrický výraz pouze dojmovému, smyslovému a citovému životu generace z konce století. Byli to umělci přejemnéle sensibility, vzněcující se po výtce dojmy z odumírajících kultur; churavá, beznadějná a často zrůdná erotika zaměstnávala jejich smysly; na život se dívali zpravidla hranolem umění a literatury, tedy odvozeně. Libovali si v umělých útvarech lyrických, úzkostlivě dbali přesnosti uzavřených slok a pěstěných rýmů. V lecčem se stýkali s epigony Jar. Vrchlického; jako oni byli také věrnými žáky Baudelairovými, ale postoupili k pozdním následovníkům Baudelairovy lyriky a podle nich dostali také označení; jako ve Francii byli

Verlaine a Mallarmé r. 1885 přezváni ne valně přiléhavě dekadenty, tak se mluví i u nás o české dekadenci, sdružené kolem Procházkovy »Moderní revue«, jejímiž některými fázemi prošli Ot. Březina i A. Sova. Název sám není právě vhodný: zprvu se skrývá za ním nervový a sensuální impresionismus kořenů vlastně naturalistických, pak užívá ho za škrabošku lyrika novoromantická, konečně vyvine se z t. zv. dekadence elegická lyrika, pracující v tuhé kázní prostředky »parnasistními«. Pouze Jiří Karásek ze Lvovic prošel všemi těmi stadii, ostatní z lyriků jeho družiny utkvěli na prvním neb druhém.

V prototyp »českého dekadenta« se vypracoval **Jiří Karásek ze Lvovic** (občanským jménem Josef Jiří Antonín Karásek, * 1871 na Smíchově, po gymnasijských studiích poštovní úředník, posléze ředitel v ministerstvu pošt v Praze, kde žije ve výslužbě), jeden ze zakladatelů »Moderní revue«, významný také jako povídkář, dramatik a kritik. Karáskova lyrika, uložená do sbírek *Zazděná okna* (1894), *Sodoma* (1895), *Kniha aristokratická* (1896) a *Sexus necans* (1897) [pronikavě zredigoval tyto knihy ve svazcích *Hovory se smrtí* (1904) a *Sodoma* (1905)] opěvovala zprvu rozklad a zmar, nemoc a tlení, perversi a znechucení lásky. Sodoma a hřbitov — toť byla ústřední témata lyriky Karáskovy. Z francouzské dekadentní lyriky, zvláště z Verlaine, přijal protičasový feudalismus, zálibu pro středověké katolictví, pro výlučný aristokratismus. Paradoxní svou erotiku vyhrotil Karásek v odpor k ženě, v sadismus a pederastii; nihilismus, jenž zprvu byl rázu ryze smyslového, prohloubil později v ilusionismus, podložený také dějinnou filosofií. V pozdějších knihách lyriky *Endymion* (1909) a *Ostrov vyhnanců* (1912) se ponořil Karásek do hloubek tragické bolesti z životního osamocení a našel tóny věčně lidské a ne již jen časově výjimečné. Značně se od těchto knih liší *Písňe tulákovy o životě a smrti* (1930), působivé krutou životností a protispolečenským vzdorem. Umělecky závisí Karásek na moderní francouzské lyrice dekadentní, později na O. Wildeovi a v ovládnání verše jest, přes kratičkou epizodu volného verše, v jádře parnasista sugestivní hudby a náladové jemnosti; v nejlepších číslech usiluje o přísnou plastiku verše a se zdarem užívá tradičních útvarů strofických, jmenovitě sonetů. Jiří Karásek je básníkem odvrata a útěku z života; odtud opakující se jednotvárnost jeho poesie, nejsilnější tam, kde si vytváří

skladné symboly pro elegický pocit osamělosti, vedoucí v předsín smrti.

Obdobnou drahou proběhl také vývoj jeho výpravné prózy, která tvoří podstatnou složku českého povídkového umění dekadentního, podléhajícího zprvu vlivu Huysmansovu a Péladanovu, Barbey d'Aurevillyho i Rodenbacha a zvl. St. Przybyszewského, satanického mystika s psychologii »nahé duše« a s titanismem zmaru, později také Wildeovu. Z domácí tradice učil se Karásek u romantika Zeyera umění »obnovených obrazů«, u pozitivisty Arbese dušezpytnému experimentování, od obou pak intuitivnímu pohledu do duše staré Prahy. K typickým výtvorům české dekadence náleží román *Gotická duše* (1900 a 1905), podložený národní tragikou, a povídkové tragedie o churavé erotice *Lásky absurdné* (1904, sem pojata i příznačná »Legenda o melancholickém princí«). Cyklus »románů tří magů«, *Román Manfreda Macmillena* (1907), *Scarabaeus* (1908) a *Ganymedes* (1925) i příbuzný *Zastřený obraz* (1923) prohlubují dobrodružnou romantiku zrůdnou psychologii. To vyznačuje i jeho četné legendy, apokryfy, pověsti a drobné obrazy (*Posvátné ohně*, 1911, *Legenda o Sodomovi*, 1920 a j.), v nichž jest láska zpravidla spojena s perversí, svatost s kejklířstvím a mystika s dobrodružstvím. Dekorativní pohotovost, virtuosní ve vzbuzování suggestivních nálad, spolu s mechanickou napínavostí dějovou zakrývají v prózách Karáskových nedostatek vnitřní dějovosti, povahotvorné zajímavosti i psychologického pohybu; výsledný dojem ze skladeb se blíží elegické kantiléně marnosti a zmaru, která se line z umělecky čistší lyriky Karáskovy.

V dramatech [pohádka z Číny *Sen o říši krásy* (1907), renesanční tragedie *Cesare Borgia* (1908) a melodramatická podobizna dekadenta na trůně *Král Rudolf* (1916)] zastíral dějovou nuznost a dušezpytnou schematičnost zdobnou dikcí a působivými scénami.

Znamenitý význam vývojový měl v l. 1893—1906 Karásek jako kritik slovesný, jenž ze svých studií, uveřejňovaných v »Literárních listech«, »Moderní revui«, »Rozhledech« a posléze v katolickém »Týnu«, pořídil pečlivý výběr knihami *Renesanční touhy v umění* (1902, o vůdčích zjevech moderních), *Impressionisté a ironikové* (1903, cyklus podobizen z české literatury), *Chimaerické výpravy* (1906, vedle aforistických úvah o všeobecných zásadách

literárních poznámky k románské tvorbě a genetický ná-kres francouzské kritiky), *Umění jako kritika života* (1906, hl. o germánském písemnictví, o němž tři essaye vyšly jako *Ideje zítřku* již 1898), *Tvůrcové a epigoni* (1927, podobizny domácí, zvl. Vrchlického, Jak. Arbese, Jar. Marie, Mil. Martena) a »iniciály a iluminace«, *Cesta mystická* (1932, stručné studie o básnících a výtvarnících hl. román-ských a polských s veršovanými vložkami). Zde všude uká-zal své široké vzdělání, založené na metodách francouz-ských, a velkou znalost písemnictví západního od roman-tiky po symbolismus. Soustavné analýsy nepodává, nýbrž obrací se spíše k psychologii autorů a slohem stručným, ale malebným vyslovuje především svůj osobní dojem z je-jich děl. Tím se zařadil mezi tvůrce české kritiky impresio-nistické.

Čistěji než Karásek, na menším prostoru dvou lyrických knih, ztělesnil typ české »dekadence« její Mácha, K. Hla-váček; proti aristokraticky vypiatému individualismu Ka-ráskovu jsou u jeho mladšího druha patrné sociálně třídni kořeny tvorby revolučně zatrpklé a nihilisticky beznadějně.

Karel Hlaváček (* 1874 v Libni, † 1898 tamže), syn pro-letářské rodiny z pražské dělnické čtvrti, stanul na roz-hraní literatury a výtvarnictví, v němž se pokusil hlavně jako kreslíř a ilustrátor. Tuberkulosou stravovanému bo-hémovi nebylo dopřáno malířsky vyvrátí; zato spisovatel, jenž od založení stál věrně při »Moderní revui«, si dobyl v poesii pevného místa. Zavrhnuv svou veršovou prvotinu *Sokolské sonety* (1895), prozrazující na nejednom místě budoucího náladového impresionistu, K. Hlaváček se po-stavil ve sbírce *Pozdě k ránu* (1896) pod vliv Karáskův a jeho vzorů, zvl. Verlaina, Maeterlincka, Dubuse; jest to sbírka literárních dekorací a básnických postojů, jimiž se s nemalým darem stylisačním vyjadřovala citová melan-cholie z konce století. Ve *Mstivé kantiléně* (1898) vystu-puje již jediná maska, škraboška geusů XVII. věku, zou-fale bojujících tváří v tvář smrti a marnosti. Tuto masku, provedenou důsledně a s baladickou plastikou, dovedl Hla-váček proměnit v hluboký symbol svého srdce, které upro-střed dělnické bídy, vzdorujíc jí třídňě uvědomělou nená-visť proletářskou k sytým a mocným tohoto světa, čekalo neodvratný konec a zmar. Hlaváček byl zvláště nadán má-chovským cítěním hudebním: byl to pravý symbolista, chá-pající plně korespondenci zevnějšího a vniterného světa.

V pozůstalosti Hlaváčkově nalezen byl cyklus *Žalmů* (1934), spojující v rytmické próze ohlasy březinovské s názvuky starozákonními a odrážející úzkost nemoci a strach ze smrti s náboženskou naléhavostí.

Vlna české dekadence zachvátila dočasně mnohé básníky, kteří se pak našli na jiných cestách.

Z družiny »Světozora« se do »Moderní revue« uchýlil na čas **Karel Červinka** (* 1872, povoláním rada nejvyššího soudu). Současně s Ant. Sovou se postavil řadou náladových čísel z lesa a z pole, z paseky a z vesnice do předního voje lyriků impresionistů a nejednou zastřel své obrazy tesknou mlhou úpadkové zádumčivosti, ano chorobnosti. Vedle lyrických svazků *Zápisník* (1892), *Krajiny a nálady* (1894) a j. vydal i knihy novel a románů. Tu převládají vedle motivů ze soudní síně náměty ze života mysliveckého, na př.: *Ejhle člověk* (1905), *Zahučaly lesy* (1908), trilogie *Rodina* (1909), *Dědicové* (1910) a *Země* (1911). V poslední době opustil K. Červinka nadobro lyriku a oddal se vypravovatelství, libuje si v širokých rodinných kronikách, na př. *Vysušený močál* (1915), *Jeseň* (1920). Humoristou řízného vtipu a stavovské satiry se osvědčil v souborech: *Zelená krev* (1907, ze života mysliveckého) a *Bez taláru* (1903, ze soudní síně, s pseudonymem V. Štika).

Mezi symbolisty, kteří se ujali dědictví vypadlého z předčasně vychladlých rukou Hlaváčkových, zaujal záhy význačné místo **Jan Opolský** (* 1875 v Nové Pace, kde dlouho žil jako dekorativní malíř, † 1944 v Praze). Jan Opolský, duch J. Karáskovi a K. Hlaváčkovi blízký, spojoval citlivý a bolestně zjitřený impresionismus s ironičností přízvuku až nihilistického. Trpná zádumčivost, elegie nad promarněným životem, ilusivnost a bezútěšnost poznání, resignovaný agnosticismus — to jsou nejčastější témata jeho hudebních veršů, shrnutých do početných svazků, na př.: *Svět smutných* (1899), *Pod tíhou života* (1909), *Verše o životě a smrti* (1918), *Čtení z hvězd a obelisků* (1935). Lyriku doplňuje počtem ještě hojnější drobná próza, kreslící vedle básnických snů a vidin samotáře životem zrazené a od života odvrácené: *Kresby uhlém* (1907), *Z těžkého srdce* (1926), *Upír a jiné prózy* (1926) a j.

Některým ze symbolisujících impresionistů úpadkově zaohrklého smutku se podařilo probrati k citové prostotě a světlé životnosti. Nejen neúnavnou plodností, ale i šíří slovesných a kulturních snah všechny převýšil horlivý tlu-

močník, vykladač a napodobitel moderní lyriky západoevropské, **Emanuel Lešehrad** (vl. Josef Maria Emanuel z Lešehradu, úředník Zemské banky, * 1877 v Praze). Trojí pořadí jeho *Kosmické pouti* (1930—1931, 1931—1934, 1934—1936), která shrnuje jeho hojnou lyriku, vydávanou od r. 1898, ukazuje cestu od odvozené dekadence k sentimentální romantice a od ní k optimistické lyrice kosmické a mystické. Vedle francouzských symbolistů a dekadentů překládal z německého kosmika Momberta a z Američana Whitmana, kteří silně ovlivnili jeho lyriku původní. Ve stopách Karáskových a Arbesových pěstuje i povídku a román dušezpytných záměrů a napsal i několik scénických prací. Literárně historické jeho štatě pouze informují a referují.

Některým mladším básníkům učarovala skvělá zdobnost symbolů a novoromantika nabyla u nich samoúčelné zdobnosti, nedbající ani o prožitek ani o novost motivů. Nejlepší z nich našli svůj výraz v jiných druzích slovesných (Ř. Medek, Ant. Trýb), jiným byla jen přechodným stadiem. Z ní vyšel i originální spisovatel a novinář **Jaroslav Kolman-Cassius** (* 1883), autentický povídkář i dramatik válečný, politický i umělecký satirik a výtvarný zpravodaj. Vzácným darem přednesu baladického a romancového, a to i v námětech lyrických, projevil se až kolem padesátky (*Réva v záři měsíce*, 1933). Sbírkami *Ověn* (1937), *Prsten* (1941), *Balady* (1943) a *Elegie* (1944) dozrál v opravdového lyrika, který dovede najít ve zhuštěném výraze vždy nové tóny ve vztazích k domovu, ženě i smrti. S prudce prožívanou národní katastrofou z l. 1938 a 1939 vypořádal se v mužných sbírkách *Železná košile* (1938) a *Hranice hoří* (1939) a nacistické běsnění stalo se motivem baladické lyriky v knize *Koně v noci* (1945).

Dekadentní směr, odvrácený od života, vzbudil záhy prudký protitlak. Samo mládí volalo po vášnivém přilnutí k životu a k skutečnosti; moderní doba doléhala se společenskými a mravními otázkami na duchy čilé a zdravé, kteří pohrdali spiritualismem jako důsledkem neschopnosti a útočištěm omrzělého zhušení. Tento protest proti dekadenci, ale brzy také proti symbolistickému pojetí básnictví zdvihl S. K. Neumann a v něm ho později následovala řada básníků.

Stanislav Kostka Neumann (* 1875), narozený 5. června 1875 v Praze ze staroměstřanské rodiny, prošel pokroko-

vým hnutím i s persekucí a žalářováním členů »Omladiny«. Přikloniv se k anarchistickému směru francouzského původu, vytvořil mu v »Novém kultě« od r. 1897 orgán, spojující sociální utopie s bojem za nové umění slovesné a výtvarné. R. 1903 přešel na Moravu do redakce nejprve »Moravského kraje«, pak »Lidových novin« jako novinář, kritik a polemik; styk s přírodou a s lidem v Řečkovících a Bílovicích n. Svit. obrodil jeho smysly a probudil v něm mocné citění národní. Vytržen válkou, kterou prožil v jižních Uhřích a v Albanii, z Moravy, působil po převratu nejprve jako politik a poslanec na levém křídle českého socialismu, účastnil se vybudování osvětového oddělení v školském ministerstvu a nabídl posléze své orgány »Kmen« a »Červen«, vedené v duchu literární i společenské levice, myšlenky komunistické; v l. 1922—1927 redigoval orgány komunistické strany, věnuje se s mladickým nadšením propagandě ruského bolševictví. Od r. 1927 žije jako volný spisovatel v Praze a Poděbradech. R. 1945 byl jmenován národním básníkem.

První jeho veršované knihy, vězeňský deník *Nemesis bonorum custos* (1895) i obě sbírky vyzývacích protispolečenských protestů *Jsem apoštol nového žití* (1896) a *Apostrofy hrdé a vášnivé* (1896), spojují lyrické citění s řečnickou frází. Za satanickými a protikřesťanskými postoji pohanského hedonismu a smyslné mystiky pohlavní, k nimž ve sbírce *Satanova sláva mezi námi* (1897) dospěl za vlivu Nietzscheho a Przybyszewského, rýsuje se již pravý básník; ve *Snu o zástupu zoufajících* (1903) nabývá jeho touha po přerodu světa posvěcení sociálního a visionářského zanícení; volný verš, výrazově blízký slohu Sovovu, se rozpíná do široka, život vítězí nad módami knižními. Projevem hrdého citu národního je sešitek politické lyriky *České zpěvy* (1910), blízký V. Dykovi.

Nové období Neumannova tvoření zahajuje *Knihy lesů, vod a strání* (1914), zrozená z denního styku s hvozdy, potoky a srázy brněnské krajiny. V *Nových zpěvech* (1918) přibyla k oblasti »Knihy lesů« skutečnost t. zv. »civilní«, svět strojové a velkoměstské civilisace, v níž odhaluje drsnou a zdravou krásu všednosti, uctívané horoucím srdcem demokratickým a sociálně utopistickým ve volných rytmech; zde Neumann dosáhl největšího vlivu na básnickou mládež. Lyrickým deníkem válečných let jest *Třicet zpěvů z rozvratu* (1918). V »Nových zpěvech« i v tomto svazku

osvojil si Neumann lyrické umění, jak zachycovati způsobem t. zv. futuristickým současné vplývání nejrůznorodějších dojmů do duše básníkovy s celým knitem sensací bezprostředních; bylo to vyvrcholení impresionistické metody básnické, dovedené ad absurdum.

V řečnických a tendenčních *Rudých zpěvech* (1923) zaznívají nesmiřitelné invektivy komunistického řadového vojáka. Milostná lyrika, která se ozvala již ve smyslném *Horkém vanu a jiných básních* (1918, ale z l. 1910—1914), ozývá se opožděně, ale prožitě v třech knihách, spojených do cyklu *Láska* (1933); nemá sice smyslové plnosti a dojmového bohatství »Nových zpěvů« ani »Knihy lesů«, ale zato dramatickou rušnost citu, domáhajícího se za podzimmích pochybností štěstí a splnění, druhdy s nerudovskou naléhavostí a také s nerudovskou hutností výrazu; volný verš jest při tom úplně opuštěn. V posledních sbírkách vrací se opět sociálně odbojná programnost, jež proniká také v baladických *Starých dělnících* (1936). Verše z r. 1938 a z let válečných shrnul do knih *Bezodný rok* (1945) a *Zamořená léta* (1946).

Neumannovu lyriku doplňují a vysvětlují knihy feuilletonů: kritika sociální demokracie se stanoviska anarchistického individualismu *Socialismus a svoboda* (1909), horlitelský cyklus statí pro životné umění a zdravé občanství *Přede dveřmi Pantheonu* (1911), jiskrná kronika pokrokového hnutí *Politická epizoda* (1911), souhrn kritických i polemických studií z doby těsně před válkou o básnictví a výtvarnictví vitalistickém *Ať žije život* (1920) a cause-rie brněnského naturisty *S městem za zády* (1922). Válečné své zkušenosti, zvláště v Albanii, rozpředel s nánosem barev krajinného a lidopisného líčení v trojdílném cyklu: *Elbasan* (1922), *Válčení civilistovo* (1925) a *Bragožda* (1928); rousseauovskou turistiku po Podkarpatské Rusi opěvoval jiskrně v *Enciánech s Popa Ivana* (1933). Milostný románek tramské dvojice s městem za zády, *Zlatý oblak* (1932), nevyzrál nad osobní zpověď. Kompilačním knihám »Dějiny lásky«, »Dějiny ženy«, »Monogamie«, stejně jako popularisačním snůškám historickým »Francouzská revoluce« a »Max. Robespierre« sám básník hodnoty nepřikládá.

Stanislavu K. Neumannovi bylo souzeno, aby ze všech svých básnických vrstevníků působil nejbezprostředněji na lyrické pokolení poválečné. Od krajního individualismu,

tvářícího se aristokraticky, přešel do předních řad socialistického kolektivismu a někdejší výlučnost zaměnil za postoj revolučního bojovníka, zápasícího za práva zástupů. Stal se vyznavačem neobmezeného, samospasitelného života, ať kolotá v plodivé přírodě, ať se projevuje v technických výbojích stroje civilizace, ať tíhne k přestavbě společnosti a k pobratření jejích členů. Básnické pokolení r. 1914, zorganizované v předvečer války, jež nemínilo navázati ani na Březinu, ani na Sovu, ani na Dyka, přimklo se s družnou vděčností k Neumannovi a v tom je skoro samozřejmě následovali i pováleční lyrikové vitalističtí a proletářští; jediný F. X. Šalda, jemu ve všem protichůdný, může se měřiti s jeho populárností u poválečné mládeže.

Protichůdcem Neumannovým se jeví K. Toman, jehož jinošství se dočasně hlásilo k anarchistickému individualismu »Nového kultu«; proti neumannovské extensivnosti staví intenzitu prožitků, proti rozvlátnému řečnictví lyričnost co nejhutnější, proti záplavě smyslnosti původní citový zdroj, tryskající z hloubek základních vztahů životních a zpívající melodiemi domácí tradice.

Z hořkých smutků a vzpurných sarkasmů hrdého mládí na sklonku století vyrůstala nejstarší lyrika **Karla Tomana** (vl. Antonína Bernáška, * 25. února 1877 v Kokovicích u Slaného; žil jako volný spisovatel v Praze, kde 12. června 1946 zemřel. R. 1945 byl jmenován národním umělcem), ale vyrostla nad tuto uzounkou oblast zastřenou mrakem dekadence. Dokazuje to vzestup nevelkých, ale hutných knih: *Pohádky krve* (1898), *Torso života* (1902), *Melancholická pout* (1906), *Sluneční hodiny* (1913), *Měsíce* (1918), *Verše rodinné a jiné* (1918), *Hlas ticha* (1923) a *Stoletý kalendář* (1926). Teskného tuláka po světových metropolích, jenž nejprve revoltoval proti svému vyhoštění a pak se hrdě oddal smyslové kypivosti života, nezapomíná v svých příznačných epitafech na memento smrti, povolal neodolatelně hlas domova; vášnivce dravých smyslů a temné krve překonal tichý vyznavač pokorné družnosti lidské; mileneček žen záhadných a dobrodružných, v jakých si libovala dekadence, zjihl u rodinného krbu nad kolébkou dítěte; v domácí krajině, ve věčných úkonech práce, v rodinných vztazích, ale i v symbolických postavách národních dějin nachází básník s monumentalisující jednoduchostí a skladností podobenství pro to, k čemu se prosnil, protrpěl, promiloval; také původní tón sociálního vzdoru, zto-

tožňujícího se s tuláckými vydědenci, přetváří se v básnický formulovaný postulat společenské spravedlnosti. Tomanova píseň plná zámlk, point, náznaků, někdy se střídající i se znělkou, jest útvar zkratkový a krajně zhuštěný, v němž slohové úsilí o koncentraci potlačuje všecko podřadné a dekorační, podtrhujíc dramatické prvky niterného dění. Leckdy připomíná tvůrčí metodu V. Dyka, s nímž souběžně našel přímo klasický výraz pro bezpečí národa, tkvícího ve věčné půdě domova. Někdejší ctitel Lermontovův, Baudelairův, Verlainův a Dehmelův přibližuje se Sládkovi a Nerudovi, s nimiž ho spíná také odpor proti jakékoliv improvisační metodě. Jako oni vrací lyriku jejímu úkolu nejpůvodnějšímu: vyjadřovati útvary stručnými a zpěvnými čistou citovost, vzrušenou osudovými srážkami s životem.

Nejosobitějším odpadlíkem tábora »Moderní revue« se prokázal již ve svých začátcích Viktor Dyk. Soumračné nálady úpadkové doby osvětloval rád bleskem směle ironie a tou se bránil jednak proti vlastní sentimentalitě, jednak proti odvozenému umělectví svých vrstevníků. Zmužněv a zvážněv, zapřel osobní bolesti a smutky, stal se mluvčím hromadného svědomí národního a jeho burcovatelem. Slohově lišil hned při vstupu do literatury Dyka od jeho současníků výraz úsečný, stručný, hutný, libující si v nápovědech a zámlkách, v ostrých pointách a v baladické názornosti; tak se vychoval v krajního protichůdce široce rozvitého básnického slohu Březinova.

Viktor Dyk (1877—1931) narodil se 31. pros. 1877 v Pšově u Mělníka jako syn hospodářského ředitele lobkovického. Krajinná pohoda Polabí a národnostně ohrožené poměry v okolí silně naň působily. Již ve studiích na gymnasiu v Praze a na právnické fakultě se účastnil života politického a přilnul k programu strany radikálně pokrokové. Její orgány »Pokroková revue« a »Samostatnost« měly v něm v l. 1907—1914 předního mluvčího, šťastného zvláště v ironickém feuilletonu. Světová válka přinesla mu pronásledování a žalář. Po převratě jako novinář i poslanec národně demokratický přešel r. 1918 do »Národních listů«; byl význačným politickým předákem nacionalistické opozice protioficiální a protisocialistické. Jako redaktor »Lumíra«, jako předseda »Uměl. besedy«, jako mravně opravdový a nezištný politik požíval autority nevšední. Zemřel 15. května 1931 ve vodách Adrie na ostrově Lopudu u Dubrovníka.

Počal ironickými popěvkami a lyrickými improvizacemi, podpísanými Viktor Souček a otiskovanými od r. 1895 v Šimáčkově »Světozoru«, pak v »Nivě«, »Rozhledech«, »Moderní revui« a »Volných směrech«. Doplněny v knihu *A porta inferi* (1897), působily pravdivým vyznáním moderní duše, šířané zápasem dravých pudů s chladnou inteligencí, kruté skepse s vášnivou citovostí. Ve svazcích lyriky *Síla života* (1898) a *Marnosti* (1900) prohlubuje V. Dyk tento bolestný proces; kdykoli se ozve nový citový vznět, nová hra lásky, nový projev života instinktivního, hned jest tu pohotově výsměšný Mefistofeles se suchým posměchem, se sarkastickými poznámkami, s epigramaticky vyhocenými pointami, aby protestoval, hlásal zlou pochybnost, učil pesimismu a marnosti. Satirikem groteskního humoru, který vyvrcholuje Havlíčkovu a Macharovo umění epigramu, jest v politických i literárních *Satirách a sarkasmech* (1905), *Pohádkách z naší vesnice* (1910), později v *Panu poslanci* (1921) a *Zpěvech v bouři* (1928). Básník káře národ, zapomínající své cti a svého práva, vytýká mu, že zradil dobrou tradici a že se spokojil s ubožáckým positivismem politickým i se střízlivým realismem, který jest hroblem odvahy k činu a k odboji. Tak houstne veřejná satira Dykova ve vážnou politickou lyriku, která od básnického komentáře volebního zápasu *Prohrané kampaně* (1914) dospívá k válečné tetralogii, vnitřně skloubené: přes bolestné protesty proti hniječím poměrům Čech předválečných, *Lehké a těžké kroky* (1915, dopl. vyd. 1927), postoupila k osudové kráse dum a výzev na křižovatkou národního rozhodnutí v době těsně před převratem, *Anebo* (1918), k vroucímu patosu vězeňské knihy *Okno* (1920) a k cyklu návratu do vlasti, probouzející se k svobodě státní, *Poslední rok* (1922); dodatkem k tetralogii jest intimní deník lyrika v městě a přírodě *Podél cesty* (1922) a cyklus elegického zbarvení, prodšený tuchou blížící se smrti, *Devátá vlna* (1930) s četnými motivy rodinnými a se vzpomínkami na mrtvé přátele (zde i významná báseň o Březinovi). Lyriku Dykovu doplňují sbírky *Noci chiméry* (1917), *Domy* (1926) a posmrtná *Stará galerie* (1933). Epika Dykova se počíná veršovanými povídkami subjektivního zbarvení »Tři« a »Slepý«, jež spíal společným názvem *Buřiči* (1903), vyžívá pak rychle v cyklech romantických balad lesního a milostného kouzla i nebezpečí *Milá sedmi loupežníků* (1906), v cyklu exo-

tických romancí *Giuseppe Moro* (1911) a vrcholí selským příběhem ze středočeské vsi o boji sedlákově se smrtí *Zápas Jiřího Macků* (1918).

Rozsahem největší, významem však nikterak nejpřednější jest Dykovo dílo prozaické. Z počátku psal V. Dyk malé psychologické povídky; analyticky rozbírající všední tragedie lásky, svědomí, vůle: *Stud* (1901), *Hučí jez a jiné prosy* (1903), *Píseň o vrbě* (1908) a j. Daleko uměním je převyšuje povídka *Krysař* (1915), která do archaistického roucha obléká tragedii romantického iluzionismu, a to v přednesu podivuhodně soustředěném a sugestivním; zde se Dyk jako prozaik přiblížil klasičnosti. Ze zpětného pohledu na pokrokové hnutí i na mravní pokřiveniny c. k. Rakouska vznikly skvěle typisující práce humoristické: *Prsty Habakukovy* (1925) a satirický *Můj přítel Čehona* (1925). V povídkové kronice *Holoubek Kuzma* (1928, psáno 1918) vytvořil V. Dyk beletristický doprovod k bolševické revoluci; v novelisticky soustředěných *Soykových dětech* (1929) shrnul tragedii válečné Evropy. Romány Dykovy mladosti byly myšleny jako části většího cyklu, »Akta působnosti Čertova kopyta«, a chtěly zahrnouti historii posledních let pokrokového hnutí; z cyklu vyšel nejprve závěrečný *Konec Hackenschmidův* (1904), pak *Prosinec* (1906). V. Dyk nahromadil tu hodnověrné časové dokumenty a zajímavé příspěvky k psychologii své generace. Typickým dílem válečným jest skladba *Tajemná dobrodružství Alexeje Iványče Kozulinova* (1923): z protirakouské válečné satiry rusky travestované se rozrostla v dušezpytný rozbor osudové podlosti vládního novináře. Široce založený historický román *Děs z prázdna* (1932, I. díl s podtitulem »Děd Václav Šaroč«) zůstal torsem; měl zobraziti historicko-politické dění v Rakousku od úsvitu české politiky do pádu Rakouska s hojnými dokumenty společensko-intimními.

Jako Dyk prozaik směřuje také Dyk dramatik od drobných, epigramaticky přibroušených skladbiček, proverbů a monologi (*Tragikomedie*, 1902) k dílům širšího dějového i ideového rozpětí. *Posel* (1907) jest pokusem o historické drama z bělohorské doby s odvážnou snahou označiti československou humanitu se zásadou »neodpírati zlému« jako vlastní strůjkyni bělohorského pádu. Pětiaktová tragedie *Zmoudření Dona Quijota* (1913) předvádí ironickou interpretaci věčného rozporu mezi směhlým romantickým

snem a přízemní strízlivostí, s těsnou příklonou k románu Cervantesovu. *Veliký Mág* (1914) léčí hrdinu snem z romantismu. I báčorka jiskrného humoru a postav ostře řezaných, *Ondřej a drak* (1921), zabývá se bystře problémem ilusionismu, promítnutým do vesnického prostředí českého. Trojdílná *Revoluční trilogie* (1921, s volně souvisícími částmi: »Ranní ropucha«, »Figaro« a »Přemožení«, vznikla již v l. 1908—1910) podává v sarkastické zkratce typické výjevy z francouzské revoluce. Dramatická dikce Dykova jest co nejzhuštěnější a nejstručnější; občas v úmyslném primitivismu stlačuje figury na pouhá schemata rázu až loutkového a dialog na vybroušený souboj dialektický; v jádře tíhne v účinném zjednodušování k tragikomedii věčného ilusionismu.

Viktor Dyk publicista vybral ze svých politických statí 2 sv., vztahující se k událostem let 1893—1918: *Vzpomínky a komentáře* (1927), drobnější soubor literárních a kulturních úvah *Inter arma* (1928, z dob válečných) a cyklus pamětí z vězení vídeňského *Tichý dům* (1920). Posmrtně vyšly m. j. důležitá přednáška *Ovzduší mých studentských románů* (1931) a politické statí od r. 1917 *O národní stát* (1932—1938).

Syn konce století a dítě dekadence prožíval ve shodě se školou »Moderní revue« nihilismus a skepsi, ale také zhnušení a blaseovanost, které ho děsily; zahloubával se do oblastí podvědomých a pohrává si s představami choroby a smrti; bojoval proti těmto příšerám nitra sarkasmem a sebeironií. Výrazem toho všeho jest mladistvá lyrika Dykova, stojící ve znamení marnosti. Slohově však stojí jinde než básnictví jeho vrstevníků: zavrhuje důsledně živel rétorický a prvek dekorativně metaforický, ve stopách Nerudových a částečně i Macharových usiluje o podání co nejstručnější a nejúspornější, navazuje po havlíčkovsku na sloh lidového říkadla. Ale zároveň podléhal básník, nadaný analytickým intelektualismem, hnutí realistickému, ač s ním zároveň sváděl prudké šarvátky; bez jeho vlivu by se nebyla tak plně vyvinula ani jeho vybroušená kritičnost, ani vášnivý sklon k analýze, ani přísná etičnost, patrná také v koncepcích politických.

Právě tyto vlastnosti pomáhaly Dykovi překonávatí »děs z prázdna«, a když vstoupil do veřejného zápasu, dávaly mu odvalu k radikalismu bez ohledu na ztráty a oběti osobní. Takto opustil Dyk svůj počáteční individualismus

a pracoval se k hodnotám nadosobním, zároveň ve snaze zachraňovati se ze spleenu skepse a nihilismu své doby. Umělecká stránka jeho tvorby tím však utrpěla: do lyriky i prózy vnikal prvek příležitostně časový, stranická invektiva a improvisační chvat. Dočasně se jich zbavil a myšlenkově i výrazově se ukáznil v době svého mistrovství před první světovou válkou a za ní, kdy tvořil ve veršované epice skladby »Giuseppe Moro« a »Zápas Jiřího Macků«, povídku »Krysař« a drama »Zmoudření Dona Quijota«. Také v lyrice dospěl vrcholu knihami »Lehké a těžké kroky« a »Anebo«, neboť tehdy se dokonalo jeho zakotvení v jistotě národního celku, znamenající proň nalezení bezpečnosti nadosobní. Představu národa nebudoval na koncepci citové jako básníci generací předcházejících, nýbrž na tradici historické, která ukládá žijícím generacím mravní povinnost pokračování a dovršení práce generací minulých. Tak vytvořil po Macharovi a Bezručovi novou fázi české poesie politické. K umělecké výši této doby se již nevrátil. Přiblížil se jí sbírkou »Devátá vlna«, které mravní posvěcení dává stále se vracející a obměňující myšlenka smrti, která je zároveň spočínutím v Bohu i pokračováním v řetězci generací.

Na rozdíl od četných svých vrstevníků se formálně nepokusil o volný verš; miloval sloku uzavřenou, pravidelnou, rýmovanou a nepohrdl ani sonetem. Zato byl novotářským virtuosem rýmu, hlavně paradoxního a burleskního, spojuje po havlíčkovsku významy a zvuky z oblastí nejvzdálenějších. Tím působil nejúčinněji v poesii satirické, jež vrcholil »Satirami a sarkasmy« a »Pohádkami z naší vesnice«.

Básnické pokolení, které přišlo současně s V. Dykem a zvláště za ním, vzněcovalo se jeho verši; byloť prosyceno ironií jemu příbuznou. Posmívalo se vlastním smutkům a milostným vznětům, skládalo kousavé písničky o marnosti života, pohrávalo si nihilismem. Škrabošku posměšného cynismu nasazovala si vedle zmíněných již básníků Fr. Gellnera a Jos. Macha řada básníků méně významných.

Do okruhu Dykovy mladosti řadí se i jeho důvěrný přítel **Hanuš Jelínek** (* 1878 v Příbrami, † 1944 v Praze), dlouholetý redaktor »Lumíra«. Do literatury vstoupil jako mussetovský lyrik hned rozmarné, hned elegické noty milostné, otrávené rozkošnickým jedem dekoračního světáctví. Mladistvé tyto verše shrnul v nové redakci *Květnových nocí*

(1916 a 1924) a doplnil jen veršovanou burleskou havlíčkovsko-heinovského humoru *Laryngiada* (1929) i přátelskými žalozpěvy o V. Dykovi *Harrachovské elegie* (1936). Doplněkem jeho veršů je drobná próza, z níž *Sentimentalita mládí* (1902) je dokladem psychologie jeho generace. Význam Jelínkův tkví však v mistrovských překladech z francouzštiny: *Ze současné poesie francouzské* (1925) podávají vývoj od symbolismu k dadaismu, *Zpěvy sladké Francie* (1925 a 1930) přebásňují ukázky básnictví starého, středověkého, renesančního i prostonárodního. Jeho překlady z češtiny do francouzštiny vrcholí rozsáhlou *Anthologie de la poésie tchèque* (1930, od Rukopisů po V. Závadu). Psal také pronikavé kritiky divadelní, které shrnul do sbírky studií *S prvního balkonu* (1924 ve 3 sv.). Se zdarma pracoval i v literárním dějepise; vlohy proň osvědčil knihou studií o sensitivnosti a sentimentalitě francouzské romantiky *Melancholické* (1908). Z přednášek na pařížské universitě vzniklo velké dílo *Histoire de la littérature tchèque* (1930—1935 ve 3 dílech) ne sice vždy původní, ale logicky rozvržené, s podobiznami jemně propracovanými a přirozeně zařazenými.

Katolická moderna a básníci s ní spříznění. Do 80. let spokojovali se katoličtí básníci skromným veršováním didakticko-mravoučným. Lumírovské období, ač bylo v podstatě svého liberalistického názoru protikatolické, ukázalo svým rozhledem po středověku na životní hodnoty gotické, na bohatství světeckého živlu a jeho básnického zpracování: Vrchlický svými modlitbami, zvl. mariánskými, Zeyer mystickými legendami, Čech slohovými motivy baroka, Sládek lyrikou naplněnou prostým, ale hlubokým cítěním náboženským, vyvěrajícím z lidového katolictví domova. Tak připravovali tito spisovatelé cestu katolickým básníkům, u nichž již poesie nevyvěrá ze snah didaktických a utilitářských, nýbrž z potřeby srdce roztouženého po Bohu a tajemství.

Objevily se ovšem generační rozpory synů proti otcům, kteří se bránili uměleckým pokrokům literatury domácí i cizí. Zvláště na Moravě, kde měli katolíci několik časopisů beletristických i vědeckých, mezi nimi nadprůměrnou »Hlídku literární« (od r. 1884, od r. 1896 sluje pouze »Hlídku«), byl katolicismus cítěn jako samostatný směr filosofický a jako zdroj bohatých podnětů literárních. Takto cítící mladí kněží, v čele se Sigismundem Bouškou, o-

tiskli r. 1895 v Roháčkově »Nivě« literární manifest, kde formulovali své moderní stanovisko. Kritik F. V. Krejčí je nazval »K a t o l i c k á m o d e r n a«. Ta učinila svým orgánem »Nový život« (1896—1907), založený K. Dostálem Lutinovem a řízený jím a S. Bouškou. »Nový život« nesledoval jen cíle umělecké, nýbrž pěstoval i kněžskou politiku. Když začala politika vnikat i do jeho části literární, časopis upadl a po jeho zániku převzala jeho úkol v menším měřítku Dostálova »Archa« (od r. 1913). V době jeho rozkvětu psali do »Nového života« nejen zástupci »Katolické moderny«, nýbrž i spisovatelé, jejichž vztah k tomuto hnutí byl volný: vedle J. Zeyera a O. Březiny také J. Š. Baar, Jos. Kalus, O. Bystřina, Em. z Lešehradu a j.

Největším básníkem »Katolické moderny«, který sice nestál při jejím založení, byl Xaver Dvořák (1858—1939), vyšlý ze školy Vrchlického. Náměty jeho lyriky, uložené ve sbírkách často s mystickými názvy, jako na př. *Zlatou stezkou* (1888), *Modlitby a písně* (1893), *Sursum corda* (1894), *Meditace* (1896), *Nový život* (1903), *Soli deo* (1905) a j., jsou běžné katolické poesii na západě: duše umdlená vírem světa touží po zasnoubení se Spasitelem v mystické jednotě, nalézá v Nejsv. svátosti vrchol rozkoše a v úctě k P. Marii záruku životního smíru. Poválečné jeho verše upadají však do planého řečnování vlastenec-kého. Dvořák, duch samotářské kontemplace, je mistrem formy; postavil metaforu do služeb mystického rozjímání a účinně využíval symbolů z církevní liturgie.

Výsadou hnutí, kterou se lišilo od staršího katolického písemnictví českého, byl bedlivý zřetel ke katolickým básníkům zahraničním. Zvláštní oblibě těšili se u nás vedle Baudelaira a Verlaina, kteří v mystické touze svých zmučených těl vytvořili několik lyrických arciděl v katolickém duchu, odpadlý naturalista J. K. Huysmans, vášnivě katolický romanopisec Barbey d'Aureville a publicisté Léon Bloy a Ern. Hello.

Dvoji ten proud, tradičně domácí a evropsky kosmopolitický, představují v »Katolické moderně« její oba vůdové, K. Dostál Lutinov a S. Bouška.

Tlumočnickem čelných katolických básníků cizích se stal břevnovský benediktin **Sigismund Bouška** (1867—1942). Jako obratný překladatel i jako vnímavý kritik všímal si zvláště Verdaguera, M. Maeterlincka, Ern. Hella. Ohlasem tohoto literárního studia i ozvukem různých podnětů příle-

žitostných jsou Bouškovy původní sbírky veršové *Pietas* (1897), *Duše v přírodě* (1904), *Legendy* (1904); v první vedle náboženských kontemplací upoutají jemně prokreslené podobizny básníků, v druhé františkánské pohroužení křesťanského srdce do kouzla přírody naplněné dechem božím, v třetí zčeštění a zlidovění látek tradičních. Ale vlastní význam Bouškův tkví v kritických studiích a podobiznách; tu projevil živý smysl pro sepětí katolických snah básnických s moderní literaturou.

Literárně stál **Karel Dostál Lutínov** (1871—1923), prostějovský farář, na stanovisku jiném než S. Bouška. Jeho knihy veršů *Sedmikrásky* (1895), *Království boží na zemi* (1899), dialektické *Ryme a špryme* (1912), *Písňe tvorů* (1917) v lepších svých číslech jsou opožděnými ohlasy lidového básnictví českého, většinou však veršováním tendenčním a didaktickým, a tak se vracejí ke katolickému tendenčnímu básnění před X. Dvořákem. Ani jeho četné překlady nevynikají; překládal z němčiny, z angličtiny a s K. Vrátným soutěžil o nové přebásnění Danta.

Významné místo si jako organisátor katolické literatury získal **Vilém Bitnar** (* 1874), jenž v *Biblických rhapsodiích* (1896) a *Matkách Sedmibolestných* (1897) začal jako epik sytého tónu. Ale pak se obrátil k literární historii a stal se nejlepším znalcem nejen »Katolické moderny«, ale celého katolického básnictví u nás od doby barokní, kterou nově osvětlil, přes Jul. Zeyera až do našich dnů.

Po úpadku »Nového života« soustředili se katoličtí spisovatelé i pracovníci vědeckí kolem Bitnarovy revue *Meditace* (1908—1912), jiní kolem sborníku *Studium* (od r. 1905), který z počátku vedl J. Deml, později **Josef Florian** (1873—1941), náboženský horlitel široké kultury, který ze svého bydliště, Staré Říše, učinil středisko knihomilských snah.

Zcela samostatně a nezávisle na ostatních katolických spisovatelích, i když s nimi spolupracoval, stál **Jakub Deml**, básník křesťanské prostoty a mystického chápání života, tvrdošíjný obhájce svých názorů, pro něž se vždy dovedl rozejít se svými představenými, přáteli i spolupracovníky.

Jakub Deml (1878) se narodil r. 1878 v Tasově na Moravě; gymnasium vystudoval v Třebíči, bohosloví v Brně, kde byl r. 1902 vysvěcen na kněze. V l. 1902—1909 kaplanoval na nejrůznějších místech západní Moravy, ale spory s konsistoří, jež mu bránila v činnosti publikační

a proti níž hájil práva katolické ortodoxie, jakož i choroba způsobily, že se r. 1909 stal pensistou. Žil pak na různých místech na Moravě, v Čechách i na Slovensku, až se trvale usadil ve svém rodišti. Vedle dojmů náboženských a uměleckých hluboce naň působilo přátelství s Ot. Březinou. Na literární dráhu se připravil četnými překlady mystické literatury. Do literatury vstoupil lyrickou improvisací *Slovo k Otčenáši Fr. Bílka* r. 1899, která přináší náboženské meditace, inspirované Bílkovým uměním. Podobným způsobem, ale vyzrálejším, doprovodil bohatě vypravené *Dílo Felixe Jeneweina* (1928).

Lyrik Deml se ohlásil jako březinovský epigon sbírkou *Notantur lumina* (1907, II. vyd. s názvem »První světla« 1917), ale již v ní dorostl na básníka lásky a milosti, duchovního posvěcení a osobitého chápání skutečnosti. Básníkem z boží milosti ukázal se v příštích dvou knihách: *Moji přátelé* (1913, rozmn. 1917), nejosobnější a nejpopulárnější knížka Demlova, jsou knihou spanilých apostrof květin a skrze jejich symboly knihou lásky a všemoci boží; *Miriam* (1916) jsou prózou psaným svazkem lyrických a hymnických chvalozpěvů svaté, duchovní lásky křesťanské. Na sto lyrických básní z let 1907—1938, shrnutých do svazku *Verše české* (1938), doplňuje prostý obraz zbožného básníka. Epik Deml, napojený živlem snovým a vidinovým, naplněný fantomem děsu a smrti, dostoupil vrcholu v *Hradu smrti* (1912). Vzácnou předností je Demlův jazyk, prostý, názorný a obrazný, většinou rytmičtý.

Hlavním pramenem pro poznání Demlovy osobnosti jsou jeho *Šlápěje* (od r. 1917, ale se samostatnými názvy již dříve), menší nebo větší sborníky, pořádané ne bez vlivu L. Bloye, otiskující korespondenci, příspěvky přátel, poznámky k životu, vzpomínky životopisné, polemiky leckdy nevybíravé ve slovech, ukázky básnické tvorby a pod. Rozruch způsobilo osobně pojaté *Mé svědectví o Ot. Březinovi* (1933).

České drama a divadlo za realismu a za reakce proti němu.

Nedlouho před začátkem XX. stol. zvítězil v českém dramatu a na českém jevišti realismus. Nebylo ho již užíváno jen k mravoličným obrazům z venkovského života, nýbrž sloužil k zobrazení měšťanské společnosti a složitějších útvarů sociálních. Postupně hledali čeští dramatikové pod

povrchem života hybné sociální síly a zamýšleli se nad otázkami mravními, ať již časovými nebo obecně lidskými. Cizí dramatičtí mistři, hlavně Ibsen, upozorňovali je, že vlastní duši dramatu musí být skladná idea proměněná v děj, jehož se účastní všechny osoby hry, psychologicky správně propracované. Tak byla zvolna překonávána metoda realistického genu a pronikalo se k vyššímu stylu. Ale pod vlivem západní ciziny nahrazovali i čeští dramatikové pozorování skutečnosti hrou fantazie, útekem do oblasti snové a pohádkové, vyhovující tak časovým požadavkům novoromantismu. To přineslo znamenitý prospěch jevištní mluvě a výpravě, ale nebylo bez škodlivého vlivu na propracování psychologické. Leckdy byl dekorativní prvek dokonce přepínán na úkor vlastního děje.

Do činohry »Národního divadla« se tyto nové proudy dostávaly jen zvolna, ač je podporovala kritika literární i divadelní. Tam se hrála ještě v patetickém slohu díla staršího, předrealistického období. Teprve po odstoupení ředitele F. A. Šuberta r. 1900, když se stal ředitelem eklektik staršího výtvarného vkusu sice, ale spolehlivý praktik, architekt Gustav Schmoranz (1858—1930) a když duši činohry se stal básník a mistr režie. Jaroslav Kvapil, mohly se nové snahy dramatické uplatňovat i na scéně »Národního divadla«. Kvapil vtiskoval »Národnímu divadlu« ráz až do r. 1918.

Umělecký monopol »Národního divadla« bral však povolna za své a oposice proti němu neustala ani za nového vedení. Na předměstích vznikaly nové scény, které leckdy přinášely ukázky skutečného umění (»Uranie« v Holešovicích, »Intimní divadlo« na Smíchově); stále se však ozývaly hlasy po zřízení druhého divadla pražského. Došlo k němu po větší spojené akci F. A. Šuberta a Jar. Kvapila v listopadu 1907, kdy bylo slavnostně otevřeno »Městské divadlo« na Král. Vinohradech. Ředitelem se stal F. A. Šubert, dramaturgem Jar. Kamper. Soutěž nového divadla se stala pro »Národní divadlo« nebezpečnou, ale plodnou, zvláště když celé řízení přešlo do rukou novotáře vytríbeného vkusu, dramaturga K. H. Hilara. Ten rozvil celou svou uměleckou osobnost až v době válečné a poválečné.

Z herců »Národního divadla«, vedle stále činných představitelů staršího slohu, stáli v popředí dva dokonalí umělci: Eduard Vojan (1853—1920), vynikající představitel Cyrana a postav Shakespearových, a Hana Kvapilová

(1860—1907, roz. Kubešová), široce vzdělaná mistryně melodie hlasové i mravnosti povahové (její »Literární pozůstalost«, vydaná r. 1907 manželem Jaroslavem Kvapilem, obsahuje studie románové a úvahy o ženském herectví). Vedle nich vynikli: Marie Hübnerová (1866—1931), Richard Schlaghammer (1873—1916), Rudolf Deyl (* 1878), Iza Grégrová (* 1879), Marie Hilbertová (* 1883) a Leopolda Dostálová (* 1881). Na »Městském divadle« převýšil Václav Vydra (* 1876) své druhy charakterní kresbou tragických postav a Bohuš Zakopal (1874—1936) mošnovským humorem; z hereček dobyly úspěchu Marie Ptáková (* 1876) a Marie Bečvářová (1879—1936).

Kritika divadelní se rozvila s rozvojem novinářství let devadesátých. Sledovala pečlivě vývoj divadelních otázek doma i v cizině, dávajíc domácímu divadlu zpravidla plodné podněty. Vedle F. X. Šaldy a F. V. Krejčího, kteří mají hlavní pole působnosti v kritice literární, stala se divadelní kritika středem činnosti nejpronikavějšího divadelního kritika doby, **Jindřicha Vodáka** (1867—1940). Ten svou pozornou analýsu, opřenou o rozsáhlou kulturu literární a divadelní, věnoval nejen dramatikům, ale i hercům. Realisticky strážlivý v úsudku i požadavcích a jízlivý ve výraze plnil divadelní rubriky »Času«, »Lidových novin« a »Českého slova« informovanými a obsírnými referáty. — Do »Venkova« psal své posudky J. Hilbert, do »Nár. politiky« po Šimáčkovi H. Jelínek a K. Engelmüller. Svými začátky sem náleží i O. Fischer.

Z divadelních časopisů průkopnický význam v proudění protirealistického měla Kodíčková *Scéna* (1913—1914). Ke sbírkám divadelních her přistoupily: Kobrova *Divadelní knihovna* (1894—1911), *Divadelní knihovna Máje* (od r. 1902) a Švejdův *Divadelní sborník* (od r. 1902).

Z cizích učitelů nejvýznamnější byl na zlomu století u nás dlouho nechápaný Nor Henrik Ibsen (1828—1906). Zprvu, v 80. letech, byl chápán jako realistický, tendenční dramatik a oceňovány jeho boj proti konvenci a lži, jeho kritika manželství a mravnosti a jmenovitě odpor ženských postav ke konvenční morálce. Později byl veleben jako naturalista, řešící bezohledně biologické základy dědičnosti, dekadence, choroby fyzické i mravní. Teprve v této době objevila kritika i obecnost, že jeho umění realistické je těsně spjato s pojetím symbolickým a že společenský nebo mravní problém je řešen dramatickou logi-

kou celého děje, ne ústy jednoho hrdiny. A tehdy se také porozumělo jeho slohu jako nové formě dramatického umění. Poznalo se, že Ibsenovo drama, které znovu obnovuje jednotu místa a času, přemísťuje všechen děj do nitra postav, psychologicky prokreslených ve všech částech lidské osobnosti. Jako malíř citových a myšlenkových stavů a nálad, jako znalec podvědomých sil, zasahujících do vnitřního života člověka, jako objevitel démonů na dně duše neměl Ibsen sobě rovna a v celistvosti svého zjevu byl nepapodobitelný. Nejvíce působily tyto jeho hry: »Nora«, »Hedda Gablerová«, »Paní z námoří«. »Podpory společnosti«, »Strašidla«, »Divoká kachna«, »Stavitel Solness«.

Ze žáků Ibsenových došel většího ohlasu v Čechách německý naturalista Gerhart Hauptmann, ač zprvu před ním dávana přednost společenským hrám Sudermannovým. Jevištní úspěch měly obě jeho dramatické báchorky s novoromantickými názvuky »Hanička« a »Potopený zvon«, jeho chmurné obrazy lidového života krkonošského, zvláště »Forman Henčl« a »Tkalci«, a jeho satirická veselohra o »Bobřím kozičce«. Z ruských realistů z doby potolstojovské došli u nás P. Čechov a M. Gorkij velké obliby; větší však vliv než umělecké i psychologické ústrojenství jejich kusů měla autentická inscenace jejich krajanů za vedení Stanislavského. Do vývoje českého dramatického umění zasáhli Švéd August Strindberg a Němec Frank Wedekind — a to těsně před válkou — dušezpytným svým obsahem, nepokrytou malbou dravé pohlavnosti a krutým pohrdáním ženou i pokrokem.

Mezi mistry, kteří odváděli drama s cest naturalismu, zaujímal význačné místo francouzský Belgičan Maurice Maeterlinck. Jako lyrik zasáhl výrazně do časného vývoje Březinova. Jako dramatik si získal oddané tlumočníky, zvláště v přítelkyni Jul. Zeyera a Jar. Vrchlického, v **Marii Kalašové** (1852—1937). Ta uvedla k nám Maeterlincka téměř celého, se zvláštním zřetelem k jeho filosofickým essayům. V časném období, pro náš dramatický vývoj nejdůležitějším, užívala Maeterlinckova mystika prostředků symbolických a v baladickém slohu působivých nápovědí dospěla slohového primitivismu, který spolu s novoromantickými náměty báchorkovými docházel odezvy také u nás. Stále živým zůstával ovšem Shakespeare, Kvapilem znovu a znovu uváděný. Kult Shakespearův vyvrcholil při velkých oslavách 300. výročí Shakespearovy smrti r. 1916.

Spisovatelé prvních českých realistických her společenských, M. A. Šimáček, F. X. Svoboda, V. Štech, V. Hladík, B. Viková-Kunětická, byli v jádře svého tvoření romanopisci. I převládá v jejich scénických obrazech namnoze živelný výpravný na úkor dramatické rušnosti a charakterního rozvoje povah. K nutnosti opravdu tragické, k nevyhnutelným konfliktům osudovým nedospívají tito spíše nahodilí než typičtí nositelé problémů dosti všedních. Talentem opravdového dramatického posvěcení ukázal se hned při premiéře své prvotiny **Jaroslav Hilbert** (1871—1936), narozený r. 1871 v Lounech. Zdůraznil sám, že o jeho duševním vývoji rozhodoval původ z rozumářské rodiny měšťanské a technický směr studii. Dráhu cukrovarského chemika opustil po dramatickém úspěchu a zakotvil v zámožném měšťanstvu pražském. Novinářská činnost ve »Venkově« od r. 1906 uváděla ho jako divadelního referenta ostrého péra a prudkého slova skoro v denní styk s jevištěm a poskytovala mu i možnost zasahovati polemicky do denních otázek; mladistvá cesta do Skandinávie za Ibsenem, mužné »léto v Itálii« (stejnojmenné feuilletony r. 1915), popřevratová výprava za českými legiemi do východní Asie r. 1919 rozšířily jeho obzor. Zemřel v Praze, kde trvale žil, r. 1936.

Mladistvé drama *Vina* (1896) o padlé, citově bohaté dívce, která hyne vědomím nesmazatelného hříchu a mužskou brutalitou, přineslo mu nebývalý úspěch. Vedle předností hry, jisté stavby, přirozeně vedeného dialogu a pevně kreslených charakterů, přispěli k tomuto úspěchu i hlavní představitelé, dorůstající právě svého mistrovství, Ed. Vojan a H. Kvapilová. Následovala náboženská tragedie rodinná o vzpouře zoufalého srdce mateřského proti Bohu-vražděnicku *O Boha* (1898, později přezváno »Pěst«). Mátožná hra *Psanci* (1900) ze soumraku úpadkových duší z konce století kolísala mezi psychickým naturalismem a symboličností.

Do světa mužnosti a hrdinství, sebevědomí a vůle dostává se Hilbert tragedií závišovskou *Falkenštejn* (1903) s odvážným pohledem do hybných sil českých dějin, kde mužná touha shakespearovského reka po samostatnosti ubita jest malostí okolí a zradou ženinou; také v aktovce z bojště r. 1866 *Česká komedie* (1907) zhustil si Hilbert domácí politickou tragiku do výjevů provanutých prudkou a statečnou mužností. Dramatický jeho výraz se projasnil a zhutněl a příklona k divadlu románskému se stala patr-

nou. Dějinná tragédie velkého slohu *Kolumbus* (1915) jest úplně ovládána figurou sebevědomého ctižádostivce a ziskuchtivce, ale rek, okradený vrstevníky i osudem, se nerozvíjí dějem, nýbrž se předvádí v sledu kronikářských obrazů.

Básník se však trvale vrátil do svého měšťanského prostředí. Odtud čerpají svou látku: bankovní veselohra se satirickými šlehy *Patria* (1911), milostná hra bratrského soupeřství *Jejich štěstí* (1916) a válečné drama ženské nevěry *Hnízdo v bouři* (1919). Ale pak počal Hilbert dramatisovati náboženské a mravní rozpory v poválečné společnosti české, jež propadá hmotařství a zrazuje hodnoty duchové, spějíc tím k osudnému rozvratu. V čele stojí trilogie *Druhý břeh* (1924), *Prapor lidstva* (1926) a *Job* (1928), pak následuje drama československého tažení v Sibiři s motivy jasnovidckými a s mystickou náladou *Blíženci* (1931) a poslední Hilbertova hra *Michael* (1935). Souběžně postupují Hilbertovy společenské komedie soustředící se zpravidla k milostné zápletce: *Irena* (1929), *Třidič štěrku* (1930), *Let královny* (1932) a *Sestra* (1933); ve společenské konverzací, obražející ducha a mnohdy bezduchost pražského měšťanstva, byl Hilbert mistrem.

Hilbertovu dramaturku doprovázejí knihy výpravné: náladové příběhy bohémské a milostné *Lilí a jiné povídky* (1900, psány kolem r. 1895), román pražského peněžního a průmyslového ovzduší, kde hmota a zlato krutě ovládnou osud člověkův, *Rytíř Kura* (1910) s ostrou kresbou povah a s úsporností skladby. Přednáška *O dramatu* (1914) ostře pointuje Hilbertovy umělecké názory.

Hilbertův význam ve vývoji českého dramatu jest průkopný: ukázal, že ve scénickém tvoření nejde ani o pouhou malbu společenského prostředí ani o pouhou povahokresbu, nýbrž hlavně o dramatické dění, které proniká nejen do stavby výjevů, ale i do slovného a obrazového výběru, větného spádu, rytmu prózy.

Opačným směrem než Jar. Hilbert se vyvíjel Jaroslav Maria, vyšedší rovněž ze soumravných nálad úpadkových a souvisící také s «Moderní revuí». Vyvíjel se nikoli k zdravému jasu klasickému, nýbrž k chorobné barokní křeči. Nebyl zakotven v domově a přítomnosti, naopak cítil se plně uspokojen v místní i časové dálce Italie gotické a raně renesanční; silněji než přímá skutečnost vzněcovalo jej výtvarné umění a hudba. Nevelký úspěch a pozvolný úbytek dra-

matických prvků jeho her vedly jej k tomu, aby opustil formu scénickou a přilnul k tvorbě románové.

Rakovnický rodák a tábořský advokát Jar. Mayer (* 1870, zahynul 1942 v Terezíně), užívající pseudonymu **Jaroslav Maria**, vystoupil jako dramatik dosti pozdě, a to pracemi cyklickými. Vystupují v nich většinou lidé chorobní, divokých pudů, dekadenti zhnusení i vábení láskou. Jsou to trilogie *V podvečer věku* (1898) a *Dramatická sonata* (1907); doplňuje je hra z ruské revoluce s velkým soudním přelíčením v popředí *Má je pomsta* (1908), drama nevěstky *Dolfa* (1919) a *Lichoběžník* (1922). Pak přenáší Maria své hry do minulosti, nejraději do renesanční Itálie, naplňuje je barokním duchem smyslné vášně a ukrutenství a historické postavy zbavuje jejich velikosti. Po wagnerovské komedii *Tristan* (1908) patří sem především sugestivní skreslenina *Michelangelo Buonarotti* (1912) a ferrarská trilogie *Parisina* (1918), *Lucrezia Borgia* (1920) a *Torquato Tasso* (1918).

Próza Mariova, zahájená travestií Goetha *Werther* (1907), obsahuje psychologické romány, čerpající buď ze života justičního, *Spravedlnost* (1917), obžalobné letopisy *Panstvo v taláru* (1924), *Váhy a meč* (1928), *Advokáti* (1937), nebo z oblasti zrůdné a tragicky podložené sexuality (*Kyvadla věčnosti*, 1920, sensační *Tajnosnubní*, 1922 a j.). Z jiných oblastí společenských čerpají *Vojáci a diplomati* (1930), *Kantori a inspektori* (1934), *Bankéři a proletáři* (1934). I v povídkách převládá pastózně nanesená pohlavnost často v rámci italském *Dekameron melancholický* (1927), *Ďábelská noční* (1928) a j. Ve skvělém svazečku *Itálie a my* (1932) shrnul essayistické úvahy o vlašské přírodě, národní povaze a umělecké kultuře.

Realistické drama dušezpytné neb mravoličné učí se u těchto básníků a také u cizích mistrů, z nichž Ibsen ustupuje víc a více vlivu ruských dramatiků; drama to se zabývá sociálními a mravními otázkami a vedle toho časovými spory a potřebami; někdy proniká výchovná tendence, jindy satirický poškleb. Větší osobnosti ani závažného díla nemá tato družina. Nad ostatní vynikl plodností **Lothar Suchý** (* 1873 v Turnově), dlouholetý pařížský zpravodaj »Venkova« a povídkář veršem: jeho hry *Nezabiješ!* (1903), *Slaboch* (1909), *Červánky svobody* (1918), vynikající obratným dialogem, jsou namnoze občanskými dramaty pohlavní i životní neschopnosti. Z naturalistického

impresionismu a z psychologisující drobnomalby tohoto období pramení i dramatická tvorba Fráni Šrámka, který se nejvíc z českých dramatiků přiklonil k vzoru A. P. Čechova.

Prvním projevem novoromantického odklonu od skutečnosti byly dramatické báchorky, nejšťastnější tam, kde jádrné prvky lidové vkládaly po hauptmannovsku do pásma fantastického a někdy symbolického; tím se pohádkové hry Jaroslava Kvapila »Princezna Pampeliška« a »Sirotek« stýkají tradičně jednak se Zeyerem, jednak s Jiráskem. V celku jest novoromantická žeň českého dramatu chudá. I zde vynikli jeho příslušníci v jiných družích slovesných.

Romantická reakce přispěla se shakespearovským kultem k obnově historického dramatu; iniciátory byli tu Hilbert »Falkenštejnem« a Dyk »Poslem«. Rozkvět tohoto historického dramatu, neseného jmény Arn. Dvořáka, R. Krupičky, St. Loma a Fr. Zavřela, udál se až za války a po ní; jen výjimečně byli autoři ještě zasaženi působením realistického dramatu.

Román a povídka v období realistickém.

Realistický román v evropských literaturách. Realistický román, na rozdíl od výpravné prózy romantické, prosáklé silnou subjektivností, tíhl k věcnosti a předmětnosti, potlačující spisovatelovo já. Spisovatelské umění druhé polovice XIX. stol. stálo pod tlakem dvou významných činitelů doby: vědy a veřejného dění sociálního. Věda, inspirující romanopisecké tvoření, vyznávala pozitivismus a užívala i při zkoumání jevů mravních ráda přírodovědné metody. Zvláště příznačné pro ni byly: záliba v experimentálním postupu, přísný, až bezútěšný determinismus, sklon ke kolektivnímu pojetí života. Tato věda vedla romanopisce k přesnému, soustavnému a metodickému pozorování skutečnosti, učila je dívat se na člověka ne jako na osamocené individuum, nýbrž jako na zjev přírodní a společenský, vázaný podmínkami hmotnými a mravními. Sociálně osvobozující a obrodné tendence, projevivší se davově v politickém hnutí socialistickém, povzbuzovaly četné spisovatele, aby ukazovali, kterak jednotlivec závisí na společenském celku, jak jest podmíněn svou třídou a do které míry ve svém osudu obráží sociální pohyb lidstva, určovaný poměry hospodářskými. Zaníceni těmito dobovými snahami, rea-

lističtí romanopisci nechtěli pouze zkoumati, vykládati a zaznamenávat společenské dění, nýbrž pokoušeli se též přispívat k jeho přeměně kritikou nebo přímo zákroky tendenčními.

Z této převahy věcného zájmu nad prvkem osobnostním a zkušenosti intelektuální nad prožitkem plynul v realistickém románě také skrovnější smysl pro rázovitou a svébytnou formu. Umění vypravovatelské zůstalo realistickému romanopisectví většinou odepřeno. Nejednen z vypravěčů se spokojoval tím, že snášel s přesností až pedantickou doklady objektivní skutečnosti, t. zv. dokumenty, že neosobně reprodukoval řeč studovaného prostředí, nevyhýbaje se nářečí, žargonu, argotu; že přenášel do knih zápisky sotva zpracované a že se přidržoval skutečnosti často malicherné způsobem blízkým fonografu a kinematografu. Někdy přehlušoval vypravěče vědecký dokazovatel zákonů, někdy hlasatel sociálních a morálních programů, někdy rozhorlený kritik společnosti. Občas odstrkoval jej také malíř, libující si v barvitém slově popisném a družící se bratrsky k malíři impresionistovi. Epik při tom namnoze zakrňoval a jmenovitě jednoduchý a úsporný tvar novely byl zanedbáván.

Román realistický, jehož některé prvky se připravovaly a porůznu vyskytovaly již v próze romantické, došel vystupňování v románě naturalistickém, hledícím na jednotlivce jako na vázaný prvek sociálního tělesa. Za podstatný rys naturalismu se pokládá záliba v projevech života živočišného, neohrožená pravdivost a drastičnost při líčení pohlednosti, sklon k vulgární brutalitě, a to i ve výrazu; u mnohých naturalistů převládal zájem o chorobnost a zrůdnost společnosti, již již propadající úpadku.

V každé z vůdčích literatur evropských nabyl románový realismus osobitosti národní; společné mu zůstávaly láska ke skutečnosti, zájem o zákony ji řídící, sociální smysl a umělecká schopnost zpodobovati na základě přesného pozorování podstatné jevy života. Vývojově jsou nejdůležitější realistický román anglický, ruský, francouzský a skandinávský.

Cizí vzory a vlivy. Překlady a překladatelé. V Čechách se přihlásil realistický román jako uvědomělý druh slovesný teprve na sklonku let 80. Půdu mu připravilo již genrové umění Nerudových povídek a smysl pro skutečnost v národopisných obrazech venkovských. Nejsilnější podněty

přijal však z ciziny, nejprve z Ruska, potom z Francie. V R u s k u po nábězích Puškinových zahajuje řadu realistů již v 30. a 40. letech pronikavý znalec všech vrstev domácího života a satirický jeho karatel, Nikolaj Vasiljevič Gogol, maloruský současník našeho Havlíčka. Velcí analytické panských kruhů, působící v 50. a 60. letech, Ivan Alexandrovič Gončarov a Ivan Sergějevič Turgeněv, byli proniknuti duchem západu a sledovali ve svých románech jeho ohlas v myslích ruských; do literatury přinášeli řešení mravních problémů a podrobnou malbu ženské duše. Turgeněv byl objevitelem a obhájcem ruského nevolníka a básníkem domácí přírody. Vrcholu došel však ruský realismus u dvou největších duchů ruské literatury, u subjektivního filosofa visionáře a pronikavého znalce lidské duše Fedora Michajloviče Dostojevského a u svrchovaného epika veškerého života na Rusi, Lva Nikolajeviče Tolstého. Oba ztělesňují nejlépe to, čím se ruský realismus odlišuje od realismu západoevropského: neúprosnou pravdivou psychologii, vášnivý zájem o otázky mravní, náboženské a sociální, hlavně o problém viny, trestu a vnitřní očisty, i o filosofii revoluce. Vedle nich zanikají ostatní tvůrci realismu a naturalismu ruského, jako na př. jejich současník Alexej Feofilaktovič Pisemskij a náboženský psycholog Nikolaj Semenovič Lěskov. Nejlepšími jejich žáky jsou mistři krátké povídky Vsevolod Michajlovič Garšin a Anton Pavlovič Čechov. Z autorů mladších na nejsilnější zjev dorostl Maksim Gorkij, básník revolučního socialismu.

Prvními soustavnými průkopníky ruského románu u nás byli Pavel Durdík, T. G. Masaryk a V. Mrštík. Z jejich podnětu vyšly první překlady z Dostojevského a z Tolstého v *Románové knihovně Světozora* (1887—1898) a v *Ruské knihovně* (1888—1929). Zde vyšla v překladech díla téměř všech velkých ruských romanopisců. Překlady jiných přinášela *Knihovna slovanských autorů* (1909—1911) a její pokračování *Knihy Země* (od r. 1919). Někteří autoři byli překládáni několikrát, jako Tolstoj, Dostojevskij, Gončarov, kteří mají své vlastní dějiny překladů do češtiny.

Mezi četnými překladateli z ruštiny vynikli zvláště Pavel Durdík (1843—1903), Jaromír Hrubý (1852—1916), Bronislava Herbenová (1861—1942), autor několika učebnic Karel Štěpánek (1863—1932), Vilém Mrštík, Augustin Vrzal (1864—1930), který s pseudonymem A. G. Stín psal i znalecké přehledy ruského písemnictví, Anna Tesková

(* 1872), Vincenc Červinka (* 1877), Stanislav Minařík (1884—1944) a propagátor sovětského písemnictví a mistrný překladatel poesie, profesor Karlovy university Bohumil Mathesius a j. Původní soustavné dějiny literatury ruské nahrazují rozsáhlé partie v Máchalových »Slovanských literaturách« (1922—1929, 3 d.) a v jejich dodatku od téhož autora »O symbolismu v literatuře polské a ruské« (1935) i ve Wollmanově »Slovesnosti Slovanů« (1928); novější období ruského písemnictví zpracoval Aug. Vrzal v »Přehledných dějinách nové literatury ruské« (1926) a Josef Jirásek v »Sovětské literatuře ruské 1917—1936« (1937). Týž autor zpracoval čtyřsvazkové »Přehledné dějiny ruské literatury« (1946). Hlubokou psychologii ruské literatury podává monumentální dílo Masarykovo »Rusko a Evropa«, uvádějící hlavně do oblasti myšlenek Dostojevského, jehož byl Masaryk horlivým apoštolem a důmyslným kritikem. Máchal zobrazil populárně »Velké spisovatele ruské a ukrajinské« (1934); Jos. Hostovský vylíčil »Tragiku v životě a díle ruských spisovatelů« (1925). Na české půdě z ruského péra vyšla díla slavisty Karlovy university E. A. Ljackého, »Historický přehled ruské literatury« (1937, staré ruské písemnictví) a »Klasikové ruské literatury« (1930, přel. Žof. Pohorecká, obsahuje charakteristiku Krylova, Gribojedova, Puškina, Lermontova, Gogola, Gončarova, Turgeněva, Tolstého, Dostojevského a Čechova). Z pomůcek, přeložených vedle souborného díla Pypinova a Spasovičova o literaturách slovanských (přel. Ant. Kotík 1880—82), uvádíme Skabičevského »Historii literatury ruské XIX. stol.« (1897 v kompilaci A. G. Stína), S. Volkonského »Čtení z ruských dějin a ruské literatury« (1901, přel. L. Hoffman), S. A. Vengerova »Základní rysy nové literatury ruské« (1912, přel. G. Šuran), V. Poznera »Moderní ruskou literaturu 1885—1932« (1932, přel. V. Szathmáryová-Vlčková).

Realismus ve F r a n c i i byl na vrcholu v l. 70. a 80. Z jeho předchůdců H. Beyle-Stendhal zůstal za života nedoceněn a tvůrce »Lidské komedie«, která vycházela v l. 40. a 50., Honoré de Balzac, mohutný malíř měšťanské společnosti a jejich zvrhlých vášní, předpovídal již naturalismus. Vlastním otcem a spolu klasikem realistického románu francouzského byl G. Flaubert kotvící polovinou bytostí a polovinou díla v romantice; přesnost studia, schopnost zobrazovati typy společenské i duševní, dokonalost techniky,

hrdinství, s nímž potlačil zcela spisovatelovo já, pesimismus, opírající se o poznání ilusivnosti světa, činí ho však mistrem realismu. K němu jako k svému otci se hlásili od polovice let 60. naturalisté, umělci tak různí temperamentem, jako byl jemný humorista Alf. Daudet, oba bratři impresionisté Jul. a Edm. Goncourtové, krutý ironik jasné formy Guy de Maupassant. V čele jejich stál velký bojovník, prostřední umělec a polovědecký myslitel Émile Zola. Vyšel z přírodovědeckého a sociologického materialismu a pokusil se na základě pečlivě nasbíraných »lidských dokumentů« a neúprosné společenské analýsy vytvořiti v románové formě přírodopis současného lidstva. Zaměnil takto literární umění za vědu, vymýtil ze svých prací všechnu psychologii a popřel zcela osobnost člověkovu pro součinitele přírodní a sociální; romanticky však upřílišňoval pudový život na úkor života mravního a s výstřední obšírností líčil brutální a animální stránky v přirozenosti člověka.

Od doby Zolovy stál francouzský román v popředí evropského zájmu. I jiní spisovatelé francouzští působili na vývoj výpravné prózy evropské. Tak zádumčivý kosmopolita Pierre Loti, mravně přísný psycholog Paříže Paul Bourget, novokatolický odpadlík od naturalismu J. K. Huysmans, strohý kritik svědomí Ed. Rod, analytik individualistického svědomí, později rázný vychovatel k národní energii Maurice Barrès, intelektuální rozkošník a mravní relativista Anatol France a j. Ti všichni znamenají však postupný odklon od realismu.

U nás setkával se francouzský realistický román s obtížemi, hlavně pro bezohlednou pravdivost ve věcech pohlavních. Když si u nás prokrestily cestu romány Zolovy, uvedené r. 1890 románem »Sen«, byla tím otevřena cesta i pro ostatní realismus francouzský. Jako v celé Evropě vzbudila díla Zolova i u nás na jedné straně nadšení, na druhé odpor, které na pravou míru uvedl Masarykův rozbor v »Naší době« r. 1896 a Šaldův nekrolog v »České revui« r. 1903 (dnes v »Duši a díle«). Teprve po Zolovi překládání byli i ostatní romanopisci (Stendhal, Balzac, Flaubert a j.). Celá řada autorů byla překládána v časopisech, avšak většina se dočkala úplného vydání knižního až v době poválečné, když již jejich sláva v ostatní Evropě i doma opadla.

Řada překladatelů z francouzštiny je veliká a jsou v ní

básníci a kritikové s Vrchlickým v čele: Em. Čenkov, Jar. Borecký, Ot. Theer, J. Vodák, H. Jelínek, Arn. Procházka, Ot. Šimek a j.

Anglický román realistický honosí se dvěma mistry, W. M. Thackerayem, ironikem velkého světa, a humoristou drobných lidí Ch. Dickensem. Na pevninské písemnictví působil pouze Dickens; jeho pozorovatelské umění se soustředilo hlavně na studium a zpodobování originálních postavíček, jmenovitě z nízkých vrstev lidových, které znal až na dno. Postupně se však podání Dickensovo měnilo v malbu celých sociálních tříd a prostředí, jejichž choroby a vady velký lidumil odhaloval a tepal, přispívaje tak k sociální reformě. Dickensova účast s vlastními postavami jest příznačná pro anglický román vůbec. S ní se setkávali evropští čtenáři také u dvou spisovatelek: u Charlotty Bronťové, která v »Jane Eyre« stvořila román ženy, bránící se osudu vnitřní silou, a u filosoficky založené a vědecky vzdělané George Eliotové, básnířky práce a poznání; na mravní náplň těchto spisovatelek upozorňoval s důrazem Masaryk.

Spisy těchto autorů byly u nás nesoustavně překládány již v období předcházejícím. Soustavnému uvádění anglické beletrie měla sloužiti *Anglická knihovna* (1898—1913; v l. 1929—1934 obnovena s n. *Ottova angloamerická knihovna*). Ta přinášela i překlady z klasiků britské a americké prózy i díla spisovatelů současných, M. Twaina, Moorea, Kiplinga, Widea, Wellse a j. Soustavně byl však anglický a americký román překládán až ve stol. XX. Z překladatelů významný byl redaktor »Anglické knihovny« Josef Bartoš (1861—1926), Pavla Moudrá (1861—1940), Zdeněk Franta (1868—1943) a j.

Písemnictví severské působilo na evropskou literaturu díly svých mladších spisovatelů mnohem významněji než svým mravoličným románem období předcházejícího. Po sociálním kritikovi a bezohledném vykladači pohlavních vztahů Švédovi Augustu Strindbergovi byli to především dva norští a dva dánští mistři impresionismu. Norové Arne Garborg a Knut Hamsun pronikli psychologii rozvrácených samotářů, často z kruhů umělecké bohémy; jejich metodu neklidného črtání dojmů a nálad i náhlých odlesků podvědomého dění vystupňoval Dán Herman Bang, kdežto jeho krajan J. P. Jacobsen, mistr odstínů a lyrický filosof

marných ilusí, zahloubal se vedle duše lidské také do duše přírody.

Tyto přední romanopisce skandinávské představila českému čtenářstvu Sokolova *Vzdělávací bibliotéka*, zvláště zásluhou nadšeného tlumočnicka a znalce prózy severské Huga Kosterky (* 1867). Od té doby spisovatelé severští u nás zdomácněli a nabyli značného vlivu. Vedle uvedených Seveřanů velmi hojně byli překládáni i jiní, jmenovitě nositelka idealistické reakce severu Švédka Selma Lagerlöfová a Norka Sigrid Undsetová. Redakcí překladatele ze švédštiny a dánštiny Viktora Šumana (1882—1923) vycházela *Severská knihovna* (1920—1925); překládání zúčastnili se horlivě také Gustav Pallas (v. n.), Milada Krausová-Lesná (* 1889) a j.

Z ostatních evropských literatur bylo překládáno méně a málo soustavně. Širokému zájmu o světovou literaturu, jenž se obrážel v hojných překladech, sloužilo několik knihoven, z nichž důležité poslání vykonaly dvě sbírky: malé svazečky *Světové knihovny* (1897—1932, celkem 1905 sv.) a *Pestré knihovny zábavy a kultury* (1910—1913, red. Em. z Lešehradu).

Uvědomělý realismus sociální. V době, kdy v české lyrice horlivě bylo pěstováno umění genrové, počaly se objevovati první pokusy o povídkový a románový realismus, a to hlavně v Šimáčkově »Světozoru«. Jeho redaktor zosobňoval i ve vlastním tvoření rysy příznačné skupině prvních realistických romanopisců našich: smysl pro otázky společenské a pro mravní problémy, přírodopisný zájem o úpadek a obrodu tělesa sociálního, stanovisko pokrokového měšťanstva k životu, nedostatek zrění směleji básnického; vliv ruský byl u něho i u jeho skupiny zřejmý.

Matěj Anastasia Šimáček (1860—1913) narodil se r. 1860 v Praze, vystudoval chemii a byl krátce cukrovarským úředníkem na venkově. Navrátiv se do Prahy, redigoval v l. 1884—1899 »Světozor«, v l. 1900—1913 »Zvon« a oba časopisy učinil orgánem svého směru a jeho hojných přívrženců; r. 1900 se stal divadelním referentem »Národní politiky«. Zemřel v Praze r. 1913. Šimáček se pokusil ve všech druzích slovesných a začal literární činnost básněmi, v nichž se hlásí příslušník genrových epigonů Vrchlického.

Sbírku *Z kroniky chudých* (1884) možno řaditi k prvním knihám sociální inspirace u nás. Novelistika Šimáčkova se počíná realistickými obrázky z cukrovarského života.

Šťastně nalézají při práci rázovité lidové typy a se sytou malbou prostředí slučuje všední, ale poutavě osnované příběhy hlavně milostné; sem náleží: *Z opuštěných míst* (1887), *U řezaček* (1888) a *Duše továrny* (1894). I některé ze starších románů Šimáčkových vyrůstají z ovzduší cukrovského; tu líčí spisovatel duševní krize úředníků, často s erotickými vztahy k dělnické vrstvě, tak v *Bratřích* (1889), *Otcí* (1891) a ve *Dvojí lásce* (1894). V dalších knihách prózy se stává společenským kronikářem rozvrácených měšťanských vrstev pražských, když byl již v jedné z nejstarších svých rozlehlejších skladeb *Štěstí* (1891) vyličil se zdarem pražskou uměleckou bohému. Ony obrazy z pražské buržoasie vycházely v jednotném rámci *Ze zápisů phil. stud. Filipa Kořínka* s pseudonymem Martin Havel v l. 1893—1897 a zaujaly 5 sv. (I. »Lívanečky sl. Rózi«, »U Žehurů«, »Miroslav z Lipan«. II. »Rodina Jeněbova«. III. »Chamradina«. IV. »Poslední svého jména«. V. »Rodiny dvou sester«). V povídce *Mažinkův strýc herec* (1910) zpodobil spisovatel s použitím rysů svěživotopisných křížení světa měšťanského s uměleckou bohémou. Osobnost Šimáčkova se plně rozvila v rozsáhlých třech románech posledních: *Světla minulosti* (1900), *Lačná srdce* (1904) a *Chci žít!* (1908). V nich se snaží spisovatel sloučiti realistickou malbu společenskou s důkladnou analysou duševní a postaviti vědecký výklad jevů sociálních a přírodních do služeb psychologických. Jsou to vesměs díla důsledného deterministy, který usiluje podati biologii rozkladu společnosti měšťanské.

Podobnou vývojovou drahou jako Šimáček romanopisec proběhl i Šimáček dramatik. Prvního vítězství dobyt soustředěným scénickým obrazem ze života cukrovského *Svět malých lidí* (1890), jenž jest zdramatisováním povídky »Manželé Strouhalovi« z knihy »Z opuštěných míst«. Opouští však brzy tento svět, aby se v *Jiném vzduchu* (1894) pokusil o řešení moderních morálních otázek na pozadí porušené buržoasie. V tragedii mravního rozkladu sociálního *Ztracení* (1902) se ztroskotává jeho úsilí o statickou malbu duševní a o analytické roztržštění děje.

Jako u M. A. Šimáčka byly také u jiných realistů přípravou k sociálnímu románu malé genrové črty; v popředí stály ostře kreslené postavy uražených a ponížených lidí. Někteří povídkáři nepostoupili nad toto průpravné stadium, tak **František Roháček** (1860—1904), který zasáhl

do slovesného života jako redaktor »Nivy« (v. v.), a **Gustav Jaroš** (* 1867). Ten však nesplnil naděje vzbuzené prvními knihami a věnoval se později novinářství a (pod značkou Gamma) kritice výtvarné.

Sociální a moralistní důraz kladou ve svých značně rozlehlejších románových skladbách Josef Laichter a Božena Viková-Kunětická.

Josef Laichter (* 1864), rodák dobrušský, bratr nakladatelův, vyložil své literární zásady přímo jako kritik »Naší doby«; souborem jeho úvah moralistně kritických jest kniha *Uměním k životu* (1919). Román jest mu především epickým vyobrazením obrodného pochodu mravního a výmluvným prostředkem mravní výchovy; pro tuto tendenci volí pravidelně jednoduché a upřímně naivní příběhy s pozadím dějů veřejných. V *Sychrově éře* (1892) napsal maloměstskou historii svého domova, v knize *Za pravdou* (1898 ve 2 sv.) kroniku pokrokového hnutí se stanoviska Masarykova realismu; v románech *Na přechodu* (1908) a *Manželství* (1916; pův. r. 1909 s n. »Hic Rhodus«) vyzpovídal se ze svých názorů na ženu, lásku a život před manželstvím a v něm. Román *Kam od Říma* (1919) je mdlou ilustrací náboženských zmatků v pokrokovém vzdělanstvu českém, *Na prahu republiky* (1924) letopisem zmatků a krisí popřevratových.

Božena Viková-Kunětická (vl. B. Novotná, * 1862 v Pardubicích, † 1934 v Libočanech u Žatce) chtěla se původně věnovati divadlu a jako nadaná herečka vystoupila i na »Národním divadle«, ale provdala se za cukrovarského úředníka a věnovala se politice a spisovatelství. Stala se první českou poslankyní a senátorkou. V prvních svých pracích, povídkách a drobnokresbách z venkova a malého města, zabývala se nepatrnými ženskými osudy s cílem pobavit a rozveseliti čtenářky (*Povídky*, 1887, *Po svatbě*, 1892, *Vdova po chirurgovi*, 1893 a j.). Teprve v pozdějších pracích, které dorůstají již románové šíře, zajímá se o složitější bytosti ženské, obtížené vinou nebo stojící v konfliktu s průměrnou mravností (*Minulost*, 1895). Stává se feministkou leckdy zaujatou, snažící se nejen vysvoboditi ženu z nadvlády mužovy, nýbrž snící i o matriarchátu. Takovou se jeví v povídkách *Silhouetty mužů* (1899) a především v trilogii *Medřická* (1897), *Vzpoura* (1901) a *Pán* (1905). Obraz prózy B. Vikové-Kunětické dokreslují svazek cestopisných causerií a básní v próze *Švýcarské scene-*

rie (1902), sbírka feuilletonistických výlevů rázu většinou spiritistického *Věřím!* (1908), kniha jemných lyrických improvisací milostných *Má láska!* (1908), vydaných s pseudonymem »Ignota«, a feministické přednášky *Dál!* (1912). Veselohry Kunětické, *Neznámá pevnina* (1899), *Přítež* (1901), *Cop* (1905) i dramata jednoaktová měla většinou na jevištích dosti značný úspěch.

Jiří Sumín (1863—1936) jest pseudonym Amalie Vrbové. Narodila se r. 1863 v Uhřeticích u Kojetína na Hané, mládí ztrávila v idylickém mlýně ve Cvrčově u Kroměříže, dlouho žila neprovdána a samotářsky v Přerově, kde zemřela r. 1936. Jiří Sumín ztělesňuje typ moderní spisovatelky-realistky způsobem přímo opačným než B. Viková-Kunětická. Od r. 1895 vycházely s pseudonymem Jiřího Sumína románové studie, sbírky novel, popisné společenské analýsy z hanáckých dědin a městeček, pevné a přesné v psychologické interpretaci. Vedle soustrasti s trpícími jeví sklon k ironii, karikující směšnost všedního života, a sklon k chmurnosti a k beznaději; resignovaný iluzionismus jest jejich prakořenem. Jejich síla záleží v přesné objektivitě, sestupující na dno duší, pronikající k základním motivům společenského dění a prosycující i všecko mravní nazírání, plné resignovaného stesku nad životem, který člověka krok za krokem zrazuje. V této vážné věcnosti se může měřiti s Jiřím Sumínem pouze T. Nováková. Knihy Jiřího Sumína jsou m. j.: romány *Z doby našich dědů* (1895) a *Zapadlý kraj* (1898), povídky *Úskalím* (1900) a *V samotách duší* (1903); dvě románové studie *Potomstvo* (1903) a *Zrádné proudy* (1904); veliký román z náboženského života individuální nevěšední síly *Spása* (1908), *Trosečníci* (1913), *Děti soumraku*, »povídky skoro neuvěřitelné« (1918) a *Martin Gaca* (1931); kromě toho několik knih pro mládež, mezi nimi zvláště *Poupata* (1911) s hojnými rysy svéživotopisnými.

Básníkem z boží milosti mezi těmito společenskými kronikáři byl **František Xaver Svoboda** (1860—1943). Narodil se r. 1860 v Mníšku pod Brdy z venkovské rodiny středočeské, jejíž kroniku podal v románě »Rozkvět«. Po technických studiích, které zesílily jeho reální smysl a obrátily jeho pozornost k jevům a zákonům hmotné skutečnosti soudobé, stal se úředníkem městské spořitelny v Praze, kde byl činný do r. 1911. Silně do osudu i tvorby Svobodovy zasáhl dlouholetý manželský svazek s básnířkou Růženou.

Stáří trávil ve svém rodišti a v Praze, kde r. 1943 zemřel.

Literární činnost Svobodova, vyznačující se lehkou produktivností, objímá lyriku, epiku veršovanou i prozaickou a drama. Svobodovy literární počátky jsou básnické: čtyři svazečky *Básní* (1883 a 1885), *Nálady z minulých let* (1890) a *V našem vzduchu* (1890) vynikají intimní vroucností, milostnou něhou, silným sklonem k meditaci a jemným smyslem pro krajinářskou i společenskou skutečnost. Sensitivní malíř středočeského kraje, založení impresionistického, ale se stálým sklonem meditativním, mluví z lyrických svazků *Květy mých lučin* (1896), *K žatvě dozrálo* (1901), *Na koho vzpomněl jsem cestou do hor* (1910) i z jiných sbírek sebr. spisů. Meditativní a vzpomínkovou lyriku starcovu shrnují *Je podzim, ovoce voní* (1929), *Večerní zvon* (1935), *Ojíněný hrozen* (1937) a *Užaslé stáří* (1940). Niže stojí epik Svoboda, skladatel veršovaného mravoličného románu ze středočeské vesnice *Noví vesničané* (1895) a drobných povídek veršem.

Svoboda novelista přihlásil se jako uvědomělý realista v kresbě studentské duše *Probuzení* (1893). Po něm následovala řada novel, na př. *Drobné příhody* (1896), *Vzrušující hlavy ženské* (1897), *Vášeň a osud* (1902) a j. Za každodenním příběhem vyhledává hlubší psychologické motivy, jednotlivce líčí v souvislosti s jeho okolím, rodem, rodinou, krajem a jmenovitě s jeho společenskou třídou, zvláštní pozornost věnuje dušemalbě milenců a krajinářskému zarámování, pečlivě vystihuje jmenovitě selankovitou pohodu, šťastně zpodobuje povahy ženské, a to stejně milenek jako matek. Ve svých teplých obrazech společnosti pražské i venkovského Podbrdská rád oživuje vzpomínky a city zašlých let. Ač v podstatě idylik, nepřehlídí Svoboda temných, démonických sil na dně lidského srdce a tento smysl pro živel podvědomý, vyjádřený podáním až baladickým, chrání jeho dílo před přímočarým optimismem a plochou střízlivostí.

Vrcholem prózy Svobodovy jest veliký rodinný román o 6 dílech *Rozkvět* (1898), v němž vykládá s mohutnou epickou šíří a s hlubokým vystižením venkova osudy tří generací svého rodu, selské, obchodnické a umělecké, v průběhu 19. stol., rozvíjeje deterministicky svou oblíbenou teorii národní energie. Rozsahem jest mu blízký společenský obraz pražského měšťanstva *Řeka* (1908 o 4 sv.), kde v popředí vystupuje mravní obroda mužského sobce, procházejícího

osudem opravdové ženy. Hluboko do společenské mravnosti se smyslem pro jevy typicky české se zahleděly dva romány lži, jeden tragicky deterministický, *Vlna za vlnou se valí* (1915), druhý humorně rozmarný, *Kašpárek* (1917). Lehčí osnovu mají konverzační psychologické románky: *Srdce její zkvétalo vždy dvěma květy* (1908), *Valerián Zloch* (1910), *Až ledy popluží* (1909), *Pýcha* (1920), *V malém království* (1925), *Černý plamen* (1932), *Pozdě* (1934); do široké psychologie společenské s odvážnými průhledy dušezkumnými se pouštějí rozsáhlé skladby: *Skok do tmy* (1929 o 4 d.), *Příliš na člověka* (1932). Krajinářský živel sytější jest propracován v povídkách *Z brdských lesů* (1912) a *Lípy u našich cest* (1918); doplňuje je celá řada souborů nenáročných povídek, plných jasného názoru spisovatelova.

Dramatik Svoboda byl z prvních, kdo uvedli na českou scénu společenský realismus, zpodobuje při tom výhradně svět, jež do nejmenších podrobností zná. Usiloval vždy o sepětí děje všeobecnou sociální neb etickou myšlenkou, leckdy výchovného rázu. Sám dal dramatům svým heslo: »Pod barevným povrchem života postupují hlubší proudy«. To ukazují činohry: *Márinka Válková* (1889), *Směry života* (1892), *Rozklad* (1893), *Přes tři vrchy* (1912) a j. F. X. Svoboda, výborný psycholog mladistvého blouznění milostného i štíření manželského a shovívavý soudce lidských pošetilostí, má i značný sklon veseloherní. Nejlépe zachytil rozmar mladické lásky a půvab staromódního světa v komediích *Dědečku, dědečku* (1897, nyní *Na boušínské samotě*) a *Čekanky* (1900) i v mistrovské aktovce *Poupě* (1902). Na rozhraní komiky a vážného společenského soudu stojí zvláště úspěšný *Poslední muž* (1919).

Pozdě uzrálo vypravovatelské nadání **Karla Scheinpfluga** (* 1869 v Slaném), obratného novináře a pronikavého karatele zvráceností maloměstských. Povídkovou hojnou tvorbu zahajuje psychologická studie umělecké duše, vyprošťující se z okovů malého města, *Moře* (1907). Následují povídky *Dítě, smrt a dobrodíní* (1909), satirické obrázky feuilletonistické podoby *Perly v octě* (1909) a romaneta *Trhači protěží* (1920) z prostředí cirkusového, sbírka báchorek a jinotajů s etickými zřeteli *Strom ilusí a křišťál pravdy* (1921). Plně se však K. Scheinpflug nalezl v románě. Sociální realismus, objímající tišinu malého města i pražský ruch za pokrokového hnutí, studentskou bohému

i požívačnou buržoasií v tělesném a mravním úpadku, projevil v rozsáhlé skladbě *Pouta soužití* (1918, původně »Symbiosa«), příkře deterministické a prudce názorné jak v malbě prostředí, tak v kresbě povah. Metodě té zůstal K. Scheinpflug věren i v dalších románech, vměstnávajících do rámce manželských příběhů současného měšťanstva složitou problematiku všestranně promyšlenou: v *Motýlu ve svítelně* (1930) běží o poměr vědecké práce a rodinného života, v *Nevolnictví těla* (1934) o pohlavní porobu ženinu. Rodinný rozvrat znázorněn je v občanských hrách Scheinpflugových: *Mrak* (1919), *Geysir* (1922) a *Pod závojem* (1927). Bystrého pozorovatele a společenského kritika širokých zájmů prokazují cestopisné knihy: *Italský zájezd* (1922), *Paříž* (1924) a *Německem, Holandskem a Belgií* (1929).

Rodák invančický a dlouholetý pedagog brněnský **E. Sokol** (1874—1929), vl. Karel Elgart, divadelní kritik v Brně, učil se u Jos. Merhauta a V. Mrštíka, nepřijímaje však jejich naturalistické metody. Jeho práce, přeplněné problematikou a debatami, postupně rostou v rozměru i ve vnitřním rozsahu, ale trpí nedostatkem konstruktivního živlu a neschopností omezující zkratky. Přes svěží črtu *Děti* (1904) postoupil k románu dívčího srdce *Slunce* (1908) a k nevykvašené kronice puberty *Májové bouře* (1911). Sokolovo dílo vrcholí skladbami románovými: kronikou malého města moravského *Príval* (1917), odyssejí moravských studentů v Praze *Zlaté rouno* (1920), širokými letopisy sociálních i národních zápasů v Brně *Černý a bílý* (1925) a kolonisační utopii *Sahara* (1929). Stylistou sytého štětce se ukázal v polocestopisných *Kresbách* (1906) a *Tulákových láskách* (1919). Stálý zájem o divadlo projevili dramaticky: komedií *Námluvy* (1919), sociální hrou *Moloch* (1922) a báchorkou *Slunovrat* (1928).

K předmětnému realismu psychologickému a mravolichnému dospěl v mužných a stařeckých letech Karel Leger, jeden z příslušníků kosmopolitického almanachu »Máj« z r. 1878, ale celou podstatou básník českého domova. Jako prózaik zrál pomalu; od satirické kritiky života dorostl k osudotvornému realismu objektivnímu. **Karel Leger** (1859—1934) narodil se r. 1859 v Kolíně, kde trvale jako statkář žil a r. 1934 zemřel. Nad ostatní veršující realisty svého pokolení vládne hutnějším a sytější veršem popisným a výpravným i pronikavější znalostí venkova i malého města.

Neupadá nikdy do konvenčně idylických tónů a vyhýbá se sentimentalitě; raději satirizuje a posmívá se. Lyricky vydal jen *Verše* (1881), *Zapomenuté sny* (1882) a výbor starécké lyriky *Co na poli vykvetlo* (1934). Knihy epiky Legrovy vynikají vedle syté krajinomalby zvláště názorným podáním; původní rozvláčnost překonává Leger později stručným slohem baladickým. Výpravné jeho knihy ve verších jsou: *Pohádka z naší vesnice* (1883), *Všední život* (1883), *Přeludy* (1884), *Poslední rusalka* (1886), *Povídky veršem* (1887), *Chvilku zas doma* (1897), *Balada o mrtvém ševci a mladé tanečnici* (1904), *Český román* (1904) a j. Legrovy povídky veršem se zhusta ocítají na samém pomezí prózy, k níž se básník posléze přichýlil. Vyšel od satirických obrázků malého města a zahloubal se později i do otázek dušeslovných a do záhad stavů podvědomých; determinista nezdušil tu básníka, milujícího dobrodružství lásky, hry a smrti. Knižně vyšly výpravné práce v próze: *Emancipovaná* (1898), *Petr a Pavel* (1901), *Hořký román* (1906) a *Dvě povídky* (1912). K nim přibyly sbírky povídek, na př.: *Loupežníci na Chlumu* (1913), *Tři švandlenky a j. pov.* (1913), *Augustýn Fojtík* (1914), *O umění, umělcích a hladové Pavlíně* (1918) a humoristická skladba *Vendulka, husarka malá* (1920). Z těchto nových prací, mezi nimiž »Aug. Fojtík« dorůstá osudové tragičnosti a artistický příběh »O hladové Pavlíně« svou skvělou burleskností připomíná nejlepší práce K. M. Čapka-Choda, uzrála v psychologický román sugestivní skladba *Kdo tu?* (1918). Později napsal Leger vyvráslou realistickou prózou ještě *Zběh* (1927), *Vinohrady* (1929), *Pomsta* (1929) a j. Stranou stojí syté dokumentované romány historické s krajanými letopisy z XVIII. stol. se skladbou *Suchý čert* (1917) v čele.

Naturalistický román český. Nedlouho po prvních úspěších románového realismu u nás se hlásí ve výpravné próze české příznaky směru naturalistického; francouzský vliv jest patrný. V románových skladbách českých naturalistů vystupuje jednotlivec jako trpný a závislý produkt přírodního, společenského a mravního prostředí, jímž jest určován a omezován; spisovatel se snaží vystihnouti toto prostředí s ověřenou pravdivostí, opíraje své podání o podrobné studium. Na rozdíl od romanopisců realistických, kteří se kladně hlásili k mravním názorům pokrokového měšťanstva, spatřovala většina naturalistických vypravě-

čů jeho soumrak. Popírala zásady vládnoucího řádu a stavěla proti nim buď důsledné křesťanství soucitu a lásky, neb volné umělectví, založené na výbojném individualismu. Skoro u všech možno mluvit o jakémisi prvku dramatického pohybu. Jednotlivce, strádající pod drtivým nátlakem prostředí, snaží se mu vymknouti a vzpíná se k rozhodnému protestu a k revoltujícímu činu. Ironický pesimista K. M. Čapek, pevně přesvědčený o naprosté determinovanosti jednotlivcově, ukazuje v zralých svých dílech, kterak ve chvíli, kdy se jedinec snaží vzepříti svému osudu, vymýšlí záludná sudba groteskní situace, kterými odzbrojí a k zemi srazí vzbouřence, probudivši v něm napřed mravní uvědomění. J. K. Šlejhar, temný mystik hmoty, přihlíží s bolestí a zlobou, jak kruté nespravedlivý světový řád rozmílá bezbranného člověka a prěstetuje proti tomu rozhořčením, temenicím z křesťanského idealismu. Vilém Mrštík chce zlomit moc prostředí slepě instinktivní silou nevázané mladosti, která se nakonec vrací k životní tradici otců a dědů a hasne v ní.

Tomuto pokolení českých naturalistů nebylo přáno plně se rozvíti. Většina jeho členů, J. K. Šlejhar, V. Mrštík, Jos. Merhaut, V. Hladík, odešla předčasně od díla nedovršeného; jediný K. M. Čapek, statná osobnost chodských kořenů, směl plně vyžítí svůj osud a své umění; nejjadrnější díly překvapil v době, kdy spisovatelé zpravidla se jen opakují a kdy se zdálo, že naturalismus v české literatuře nadobro dohrál svou úlohu.

K. Matěj Čapek (1860—1927) se narodil r. 1860 v Domažlicích na Chodsku (odtud literární epiteton Čapek-Chod, které si přikládal až v pozdních letech) a zemřel r. 1927 v Praze. Přinesl si ze svého rodného kraje plemennou rázovitost, ale i pronikavé poznání mravů, povah a jazyka českého i německého obyvatelstva na nejkrajnějším západe Čech. Většinu života ztrávil v povolání novinářském; jako žurnalista vynikl v řízné polemice a ve výtvarném zpravodajství. Ale novinářství nebylo pro něho bez nebezpečnosti; příliš zvykl improvisaci, zhrubil a zbanalisoval svůj vtíp, upadal v slohové baroko, nemíjející se s účinkem v denním listě, ale bortící stavbu výpravnou. Osvojil si úžasně bohatou a pronikavou znalost nejrůznějších životních vrstev a prostředí od pražské spodiny přes bohému až k světu vědeckému a uměleckému; nikdy nepřistupuje K. M. Čapek k životu, aby o něm referoval, nýbrž aby se

úplně vmýšlel do jeho forem názorových, mravních a výrazových; tím vynikl nade všechny naturalisty.

Zprvu se věrně hlásil k skupině Šimáčkova »Světozora«, kde vedle posudků výtvarných vyšly i jeho první práce beletristické. V *Povídkách* (1892) se prokázal pozorovatelem ostrého postřehu a horoucího soucítění sociálního; přes bizarnost romaneta o chorobných stavech porušeného vědomí, *Nejzápadnější Slovan* (1893), se dostal k pražskému románu spodních vrstev *V třetím dvoře* (1895), zalidněnému množstvím přízemních figurek. Již v těchto prvních pracích převládají sklon ke grotesce, barokní humor, výstřední slovní vtip. Blíže se k padesátce, K. M. Čapek náhle vyžívá: sestupuje až k tragice života, grotesku domýšlí jako prvek osudotvorný, humor situační nahrazuje tragikomikou povahovou. Román v kriminalistickém rámci *Kašpar Lén, mstitel* (1908) studuje vznik zločinu v duši zednického hrdiny a zmocňuje se prudkým postřehem samé podstaty životního prostředí rekova; psychologicky experimentální metoda jest patrna, ale mravní zaujetí ji vyvažuje. V knihách následujících po sbírce *Patero novel* (1904), a to *Nové patero* (1910), *Patero třetí* (1912) a *In articulo mortis* (1915), zvolna dozrával velký román, vydaný r. 1917 a 1918 jako *Antonín Vondřejc. Příběhové básníka*. Je to nejmohutnější dosud obraz pražské umělecké i novinářské bohémy, jemuž však vadí nevyrovnaná kompozice. Jest to tragedie postupného chátrání umělecké povahy, příkovaně ke galéře žurnalismu, v poutech nemoci a smyslnosti a tváří v tvář neodvratné smrti. Ale právě in articulo mortis se povznáší rek dekadentního typu, s nímž osud zahrál pitvornou hru ve vztahu k ženě, k dítěti a k Bohu, k hodnotám mravním — Čapkův naturalistický indiferentismus usiluje o své překonání. Vítězí však znovu ve skvěle improvizované románové epopeji rozkladu pražské patricijské rodiny průmyslnické *Turbina* (1916), kde nové výrobní a hospodářské poměry ruší starý řád a mrav; nakonec hyne každý vznět podnikatelský i umělecký, vědecký i mravní v blátě všednosti a zdravá animálnost vítězí. Nejsevřeněji z Čapkových románů působí jeho tragikomedie poměru oteckého a synovského s válečným závěrem, *Jindrové* (1921); autentičnost má tu líčení kruhů vědeckých i nejnižšího pražského proletariátu a zvláště obrazy válečné. Motiv oteckého citu rozvráceného v kořenech se pak obměňuje v menším románu hudebního osudu, *Humoreska*

(1924). *Vilém Rozkoč* (1923) předvádí v rámci žižkovské periferie a výtvarnické bohémy umělecké prohry i erotická pohoršení sochaře z proletariátu, který pak, jak doloženo v *Řešanech* (1927), prochází jako francouzský legionář světovou válkou a rehabilituje se v malém městečku západních Čech tvorbou a láskou.

Souběžně s těmito velkými skladbami s poměrem měšťanstva a umělecké bohémy v popředí vznikly sbírky povídek namnoze z pražského učeneckého a uměleckého světa: *Z města i obvodu* (1913), *Siláci a slaboši* (1916), válečný cyklus *Ad hoc* (1919) a vulgární a tělesnou erotikou přesycené *Čtyři odvážné povídky* (1926) pražských námětů. Obhajoba determinismu v duchu materialistickém, demonstrována bizarním osudem filosofovým, *Psychologie bez duše* (1928), je poslední dokončenou povídkou Čapkovou. Polopovídkou, poloessayem jest *Větrník* (1923), rozmarná to kritika vlastního postupu koncepčního a tvůrčího s nájezdy na kritiky děl K. M. Čapka, nejříznějšího polemika mezi českými autory vedle F. X. Šaldy a J. S. Machara. Ve všech těchto pracích K. M. Čapek znovu osvědčil jedinečný dar vciťovati se do nejrůznějších okruhů životních, zvláště do světa učeneckého, novinářského, výtvarnického a hudebnického, ale i do prostředí živnosti a řemesel, lékařství, soudnictví, obchodu a války a vyvážití z jejich sociálního svérázu zvláštní osudy a povahy.

V románovém i povídkovém díle K. M. Čapka-Choda český naturalismus vyvrcholil. K. M. Čapek-Chod jest důsledným naturalistou především soustředěným a pronikavým studiem sociálního prostředí a závislostí jednotlivce na něm. Naturalistická jest stejně jeho záliba ve všech projevech sexuality jako jeho zájem o rysy chorobnosti a úpadku ve společnosti, hlavně měšťanské, kterou vedle techniky rozvrací vítězný nástup proletariátu. Umělecky se K. M. Čapek-Chod v leccems od naturalistické školy lišil. Přepínaje detaily a zkresluje skutečnost, dospíval často ke karikující grotesce, která s barokností slohovou charakterisuje jeho výraz. Hlavní odklon Čapkův od básnické praxe západních naturalistů záleží však v účasti vlastní osobnosti s látkou a postavami knih, jež mu nebyly studiiemi lhostejné skutečnosti, nýbrž kusem vlastního života.

Od počátku své literární dráhy snažil se vyřešiti základní konflikt mezi materialistickým naturalismem a takměř

mystickým idealismem **Josef Karel Šlejhar** (* 1864, † 1914 na Kr. Vinohradech), potomek starousedlé rodiny tkalcovské ze Staré Paky. Proběhl drahou chemika, sedláka, úředníka a profesora a s neobyčejnou schopností pozorovatele shledal na venkově, v továrnách, v městských brlozích, v zdánlivě spokojených domácnostech i v skrýších chudiny spoustu dokumentů mravního rozkladu, společenské hniloby, lidské surovosti. J. K. Šlejhar dovedl zpracovati svá pozorování naturalisticky s divokou zálibou pro výjevy odporné, vystihoval celé ovzduší, celou společenskou vrstvu, takže tato líčení mají přímo ráz chmurných a děsivých visí. Ale proti tomuto zavrženíhodnému světu podlosti, zločinu, bídy a hrůzy protestuje J. K. Šlejhar svým soucitem, který objímá stromy a zvířata, společenské vyvržence a umírající mrzáky; protestuje svým smyslem pro mravní a společenskou spravedlnost a v poslední době svými odsudky moderní civilisace, společenského luxu, žena kouzla. Celou osobitost Šlejharovu prozrazují již jeho první práce, románová studie *Kuře melancholik* (1889), založená na účinné paralele umírajícího dítěte a dodělávajícího kuřete, i cyklus úsporných *Dojmů z přírody a společnosti* (1894), kde více než lidé upoutávají soucitného básníka trpící zvířata a rostliny. Vynikajícími sbírkami sociální obžaloby ve způsobě visionářského naturalismu jsou *Co život opomíjí* (1895) a *Zátiší* (1898). Šlejharova síla ochabuje v knihách povídek, na př. *V zášerí krbu* (1899), *Temno* (1902), *Z chmurných obzorů* (1910) i v některých pracích poslední doby: *Povídka z výčepu* (1908), *Vraždění* (1910), *Rozvrat* (1911). Oba rozvěklé romány, *Peklo* (1905) s námětem z cukrovaru a *Lípa* (1908), líčící rozvrat selských tradic ziskuchtivým materialismem v novodobém prostředí, dokazují, že Šlejharovi, mistru velkých výjevů úchvatnosti až prorocké, chyběl dar románové stavby a úměrnosti.

Literární počátky J. K. Šlejhara pozdravil horlivý průkopník ruského románu a zolovského naturalismu V. Mrštík. **Vilém Mrštík** (1863—1912) narodil se jako mladší bratr Aloise Mrštíka r. 1863 v moravském městečku Jimramově, chlapectví a jinošství prožil v Ostrovačicích a v Brně, kde studoval na gymnasiu. V l. 1884—1890 žil v Praze, kolísaje mezi literaturou a malířstvím a uváděje k nám horlivě ruský realismus. Když se r. 1890 přestěhoval k bratrovi do slovácké dědiny Divák u Hustopečí, stal se soustředitelem moravských literátů a tlumočником slovac-

kého svérázu, zvláště moravského plenéristy Jožky Ůprky. Zemřel v Divácích sebevraždou r. 1912.

V. Mrštík jest naturalistou silnou vlohou popisnou a malířskou, prudkým smyslem pro hmotnou skutečnost, jednostrannou vnímavostí pro neujasněné pudový a primitivně vášnivý život mladistvých a výbušných postav. *Pohádka máje* (1892, knižně přepracovaná 1897) jest hymnickým románem mladé lásky a jarní přírody; tragická *Santa Lucia* (1893) jest temně podmalovaný obraz vášnivě milované Prahy, která zhubí mladého, nadšeného studenta moravského. Současně vznikaly drobnější prózy zařazené do *Stínů* (1893), cyklu naturalistických povídek z jihomoravského života lidového, a do *Obrázků* (1894), řady náladových črt, svědčících o silném citění malířském. Od polovice 90. let se jeví u V. Mrštíka obrat: opouští výhradně malebný naturalismus, disputuje v svých knihách o naléhavých otázkách, pěstuje v rámci povídkovém lyrickou, někdy však až titěrnou drobnomalbu genrovou neb idylickou. O tom mluví nezdařilý románový fragment ze studentského života pražského *Zumři* (1912, v skizze dokončení od E. Sokola) i sbírka hálkovských obrázků z přírody i literárních a životních aforismů *Zlatá nit* (1907). *Knihy cest* (1905) se přimyká impresionistickým způsobem spíše k starším »Obrázkům«. V novelách ze Slovácka, které vydal s bratrem Aloisem (v. v.), jmenovitě v knize *Bavlnkové ženy a jiné povídky* (1897), připadá na V. Mrštíka spíše podíl barev, líčení a přírodní malby. V naturalistické své kampani vydal V. Mrštík látkově smělé drama mravní analýsy našeho společenského života *Paní Urbanová* (1889). Společně napsali bratří i drama *Maryša* (1894) prudkého dramatického spádu, rušného scénického života, sytého slováckého koloritu, psychologicky však málo svérázné.

V. Mrštík byl duch propagační a polemický. Proto dával spíše podněty, než by soustavně domýšlel a vedl, informoval a odborně vzdělával. Propagační stati, psané ve prospěch naturalismu v románě i na scéně ve jménu Zolově a pro porozumění ruskému románu, spojil s různými charakteristikami literárními i výtvarnými, divadelními a politickými, s pamflety a polemikami v knize *Moje sny. Pia desideria* (1902—1903). Sem pojal i brožuru psanou pro záchranu staré Prahy, *Bestia triumphans* (1897). Ze svých studií o ruské literatuře, jež jdou souběžně s jeho překlady

z Tolstého, Dostojevského, Pisemského a j., V. Mrštík vydal samostatně spisek *A. F. Pisemskij* (1908); studie Mrštíkova stojí namnoze pod vlivem velkého ruského kritika Bělinského.

V uměleckých a kulturních názorech i v romanopisecké metodě se shodoval s V. Mrštíkem naturalisovaný Moravan **Josef Merhaut**. (Narozen r. 1863 ve Švabíně u Zbiroha, zemřel r. 1907 v Brně.) Ztrávil většinu mužného věku jako redaktor deníku »Moravská orlice« v Brně; Morava nezůstala bez vlivu ani na volbu jeho látek ani ideí, promítaných v románech. První tři knihy novel, *Povídky* (1890), *Had a jiné povídky* (1892) a *Černá pole* (1897), těží z pronikavého pozorování brněnského života; podávají důkladný naturalistický obraz všedního světa zastřený chmurami fatalismu a prodšený důsledným determinismem. V obou velikých románech *Andělská sonata* (1900) a *Vranov* (1906) se pokusil Merhaut překonati naturalismus: mravní obrodou hrdinů v katolickém duchu v románě prvním, očistným zbožněním rodné půdy v románě druhém. Významná byla Merhautova činnost kulturní, věnovaná zvýšení úrovně brněnského divadla.

Také literární počátky **Václava Hladíka** (1868—1913 v Praze) vznikly ve znamení naturalismu. Ve svazcích povídek *Z lepší společnosti* (1892) a *Z pražského ovzduší* (1894) pronikal ústrojí pražských ulic i tamního obchodního světa, účtáren a kanceláří a pokoušel se vyložit malá osudy, drobné vášně, banální hříchy těchto lidí z jejich prostředí. Ale pak si vykonstruoval sloučením svých zkušeností v pražské buržoasii a reminiscencí z románů, hlavně francouzských, fiktivní svět pražské plutokracie, inteligence, bohémy a měšťáctva. Dovedl tento vybájený pražský svět obklopiti spoustou jednotlivostí napínavých a líbivých; využil vedle své četby i reminiscencí z cest po Francii, Holandsku a Anglii. Jiskřivý vtip, vypravovatelská lehkost, sršící konverzace poutají u něho nejvíce; charakter se vrací z knihy do knihy; situace se opakují; knihy skoro nejeví vývojového vzestupu. Za kratší, dobře soustředěnou románovou studií *Trest* (1901) následují rozlehlejší romány *Vášeň a síla* (1902, pův. »Slaboši«), *Evžen Voldan* (1905), *Dobytelé* (1910) s pozadím pařížským a *Artuš* (1912). Románovou tvorbu docelují dva svazky drobných próz cestopisného i novelistického rázu, často zdaři-

lých v zhuštěnosti, *Ze samoty a ze společnosti* (1899) a *Barvené skizzy a malé povídky* (1906).

V tomto pokusu o zkulturnění a zevropštění pražského románu cestou libovolné idealisace poměrů, vztahů a charakterů, jak jej podle vlastní kosmopolitické záliby a podle osobních tužeb podnikl V. Hladík, zrcadlí se charakteristicky touha mládeže na rozhraní století po rozšíření obzorů, po evropském vzduchu, po osvobození z domácí malichernosti. Hladík sloužil i jinak tomuto snažení: informoval jako vnímavý a výmluvný novinářský zpravodaj a jako pružný feuilletonista o duševním životě za hranicemi. Většinu z článků těch, skoro výhradně věnovaných Francii, uveřejnil pod čarou »Národních listů« a v »Lumíru«, jehož redaktorem nějaký čas byl; výbor z nich vyšel s názvem *O současné Francii* (1908); zásluhy jeho o vzbuzení zájmu ve Francii pro Čechy jsou nesporné.

Povídka a román v odklonu od naturalismu.

Již v některých dílech výpravné prózy ze sklonku let devadesátých se ohlašovaly psychologické a umělecké rysy, značící odklon od objektivnosti realistické a od popisného naturalismu. V díle Šlejharové, V. Mrštíka, Čapka-Choda i v díle Hladíkové jeví se snaha přetvořit skutečnost podle temperamentu umělce. Tento rys osobní se postupně zesiluje v románové tvorbě pozdější: krajiny v románech líčené se stávají zrcadlem duší uměleckých; mluva nabývá i v dialogu zbarvení lyrického; románové postavy přestávají býti věrnými okresleninami živých modelů individuálních a obrazy vedle životní zkušenosti svých tvůrců také jejich mravní a uměleckou touhu; stylisace zatlačuje reprodukci. Látkově nečerpají romanopisci již výhradně z přítomnosti a jejího sociálního života, nýbrž v duchu novoromantiky váží své náměty také z legendy a z báje; nejednou směšují prvky skutečností se živly fantastickými a vykombinovanými. Mnohem více než průměrný člověk, jenž jest výslednicí životních podmínek, je zájímá výjimečný jednotlivec, který silou vůle nebo rozumu sám mění a posunuje vývoj poměrů; jmenovitě problém nevšední ženy, vzdorující citem okolí a vytvářející mravní silou lepší podmínky pro své určení, zaměstnává básníky a básnířky. Pronikavý jest slohový obrat v tomto období. Proti polovědecké mravolichbě a odbornému rozboru duše-

zkumnému, jež zaváděly k střízlivému podání, stavějí romanopisci nejprve skvělou zdobnost slova, oslňující popisy uměleckých předmětů, nádherných scenerií, musejních jednotlivostí. Posléze pochopí však, že právě živel popisný jest hlavním přežitkem naturalismu, který zatížil román neústrojnými prvky; ty se výpravná próza těsně před válkou snaží potlačití a navrátiti se k původním skladným útvarům; od románu se obrací zájem k stručné a hutné novele, soustředěné kolem dějového jádra; v ní se zrcadlí nejlépe úsilí syntetické a snaha stylisační.

Vydatnými pomocníky při tomto vývoji byli českým spisovatelům cizí učitelé. Severští spisovatelé jako J. P. Jacobsen, Knut Hamsun a Herman Bang uváděli do prózy impresionismus a učili vzrušené mluvě; s Dostojevským odváděli A. Strindberg a Arne Garborg a především poněmčelý Polák St. Przybyszewski od positivismu k lidskému podvědomí jako k zdroji lidského jednání. Tak se hrdinou nové prózy stal člověk vzrušeně reagující, chorobně citlivý, přesycený rozkošemi, vznícený představami lásky a smrti i touhami náboženskými. Umdlené tyto duše zasazovány byly do prostředí přeplněného památkami starých kultur uměleckých nebo do citově s nimi spjaté přírody. Toto umění, pohrdající vším prostým a přirozeným, ztělesňoval O. Wilde. Ale i italský zástupce této nové prózy G. d'Annunzio a především Seveřanka Selma Lagerlöfová i novoromantička R. Huchová a opožděně K. F. Meyer a G. Keller učili zároveň umění epické sevřenosti a kázně.

Dekadence a novoromantismus. Nejpríkřejší stanovisko k naturalistické próze zaujali t. zv. dekadenti, seskupení kolem »Moderní revue«. Zprvu se klonili k zásadě »čirého psychismu«, který mínil zpodobovati výhradně duševní stavy jednotlivců vyšinutých z mravního řádu a vzpírající se jeho sociálním potřebám. Trpným hrdinou dekadentního románu jest výjimečný jedinec, propadlý rozkladu duševnímu a tělesnému za příznaků ochablosti vůle, nechuti k společnosti, mystiky katolicky zabarvené a zvláště hořkého pohrdání ženou, známou pouze se stránky pohlavní. Hlavními učiteli této skupiny byl vedle Huysmanse a Przybyszewského i Francouz Jos. Péladan, pojímající úpadek jako jev společensky hromadný. Později se přichýlili dekadenti k novoromantice, která si pro výjimečné povahy konstruuje skvělá a tajemná prostředí a všechny činy svých postav vykládá zasahováním nadpřirozených sil; mohli se

tu dovolávat namnoze české tradice zeyerovské. Obě období této školy prodělal její kritický mluvčí Jiří Karásek; v prvním, sahajícím po definitivní zpracování »Gotické duše« (1905), se k němu družili Karel Kamínek a Miloš Marten, v druhém, vrcholícím »romány tří magů«, Růžena Jesenská a v okruhu drobné prózy Jan Opolský; z týchž předpokladů vychází krásná próza Ant. Trýba. Svými začátky se přimkli k této družině Rud. Medek a Jar. Durych, ale oba se za války a po ní probrali k pevné osobitosti.

Karáskovým epigonem z této periody byl překladatel Przybyszewského **Karel Kamínek** (1868—1915), horlilatel pro intimní jeviště. Nad román *Hřích* (1894) se povznesl povídkami *Dies irae* (1896) a *Dissonance* (1899). Kamínek stlačuje děj na nejmenší míru, vnáší do novelistiky lyrickou mluvu, líčí rozplývavě duševní vztahy, rád vede dlouhé monology a nejčastěji předvádí závěrečné výjevy marné lásky, rozrušeného uměleckého tvoření, beznadějného samotářství.

K novoromantice přízvuku úpadkového se přiblížila spisovatelka obdařená jedinečnou přizpůsobivostí, **Růžena Jesenská** (* 1863 na Smíchově, † 1940 v Praze). V lyrice opěvovala touhy a sny, naděje a elegie dívčí bytosti, oddávající se hře lásky a milovanému srdci mužovu; v upřímnosti, s jakou mluvila o své erotice, byl v její době velký kus odvahy k pravdě i lhostejnosti ke konvenci. O tom svědčí řada veršovaných knih, z nichž uspořádala r. 1926 široký výběr *Mládí*. Erotiku svou ještě vystupňovala v pozdějších sbírkách dekadentní lyriky z let 1904—1927, z nichž pořídila opět výběr v knize *Básně života a smrti* (1932). Od konce 90. let přinášely časopisy od R. Jesenské novelistické obrazy zápasících a raněných ženských duší; postupně přibývalo v nich pestré romanesknosti, dekoračního nákladu a záliby v tajnostech. Nad povídky *Novelly* (1900), *Touha a láska* (1902), *Mimo svět* (1909), *Z kouzla světelných nocí* (1919), *Pohledy do duší* (1920), *Odhalená srdce* (1923) vyniká *Román dítěte* (1905) se šťastně zachyceným prostředím staropražským, jež R. Jesenská vůbec skvěle vystihuje; romaneskní *Legenda ze smutné země* (1907) jest sentimentální parafrázi osudů Zd. Havlíčkové. Další romány, na př. *Nocturno moře* (1910), *Tajemství srdcí* (1918), *Hrdinství* (1923), autobiografické *Dětství* (1929) a *Láska* (1933, s autentickým obrazem kruhu »Moderní revue«), vesměs s láskyplně prokreslenými postavami od-

vážných žen, jdoucích za hlasem srdce, obklopují erotické dvojice dějovou dobrodružností; v malbě staropražského prostředí, v evokaci moří a ostrovů, zámků a klášterů, ale i ve výjevech válečného hrdinství a státnického důmyslu strůjící samostatnosti národní se básniřce dařivají partie sugestivní. Zeyerův vliv jest všude patrný. R. Jesenská se pokusila také několikrát o drama; jenom tragedie milostné vášně ženiny v staropražském prostředí stol. XVI. *Estera* (1909) a heroická hra vášně vladařské a milostné *Attila* (1919) mají z jejích kusů ctižádost básnickou; z řady komedií se dočkala značných divadelních úspěchů zvláště lyricky křehká *Devátá louka* (1924).

Vychovanec »Moderní revue«, lékař a učenec **Antonín Trýb** (* 1884) píše vedle meditativní lyriky povídky s látkami exotickými, které prozrazují jemný smysl stylistický a vědecky zasvěcený pohled do odlehlých kultur. Ten vyznačuje především mistrovský cestopis *Před branami východu* (1920). Kombinačním uměním se vyznačují čínské *Příhody domu na Čang-wu* (1930). V široce založeném románě z náboženských a politických zápasů doby Diocletianovy *Císař chudých* (1935, II. vyd. 1939) působí víc spisovatel filosof než historický epik.

Úsilí spisovatelek o odhalení ženské duše. V období masarykovského realismu a hnutí pokrokového se podstatně změnil názor na ženu a na ženskou otázku. Vedle domácí tradice, započaté K. Světlou a E. Krásnohorskou, působilo silně ženské hnutí v cizině, řešené filosoficky, eticky i umělecky. Millův politicko filosofický traktát »Poddanství žen«, zdůrazňující právní a občanskou rovnost ženinu, Tolstého sociologická studie v povídkovém rouše »Kreutzerova sonata«, volající po obrodě manželství v duchu a pravdě, Björnsonova a Ibsenova dramata, usilující o čistotu a pravdivost vztahů mezi mužem a ženou, ženské postavy poesie ruské od Puškinovy Taťány po kladné zjevy románů Turgeněvových a Gončarovových, koncepce svobodného ženství anglických spisovatelek G. Eliotové, sester Brontěových a El. Barretové-Browningové i typy moderních žen románů francouzských, to vše budilo živý ohlas i u nás. Nejohnivějším mluvčím tohoto období ženské emancipace byl J. Sv. Machar, ale i u A. Sovy a především u O. Březiny ozývá se úsilí, aby byla žena bratrsky účastna obrodného díla lidského. Řešení těchto sociálně mravnostních otázek dotýkali se ve svých románech i M. A. Šimá-

ček, Jos. Laichter, F. X. Svoboda a Čapek-Chod, který vedle animálních žen zpodoboval již i ženy akademicky vzdělané, společensky samostatné a pohlavně uvolněné. Ale v tomto zápase o veřejné a občanské výsady ženiny se narmnoze zapomínalo na její citový život, rozvíjející se plně v lásce, v manželství a v rodině, na osobitou genialitu srdce, která do kulturního vývoje zasahuje nejhroub, když spolupracuje s mužem. O zpodobení této ženské duše se pod vlivem severských a anglických autorek pokoušely i spisovatelky české. Svým mravním poměrem k problému určovaly metodu svého podání. Byly impresionistkami, dokud líčily vzrušené bytosti dívčí, přijímající skutečnost s bolestnou hořkostí a s protestem zprvu bezmocným. Stávaly se ostrými posuzovatelkami společnosti a jejich mravních řádů, jakmile zobrazovaly rozpor etických požadavků a kompromisního života; tu vnikala do jejich děl i tónina sociální obžaloby. Když postoupily od bolestné trpnosti k uskutečňování činorodé touhy po obnově světa silou hrdinské osobnosti ženiny, opouštěly analytický realismus a pokoušely se vytvářeti nové typy mravní, nejednou od společnosti od-poutané. V čele tu stála od počátku velká básnířka Růžena Svobodová, obklopená pisatelkami autobiografických dokumentů, M. Gebauerovou a H. Čapkovou; ale ve vztyčení mravních typů ji předstihla její žačka a ctitelka, avšak umělecká protichůdkyně, Božena Benešová.

Marie Gebauerová (1869—1928), dcera i biografka velkého jazykovědce, v svěžích rodinných příbězích chlapecké duše *Jurka* (1901), *Pěta pes* (1916) a *Jurka student* (1922) prozradila, jak i v duši samostatné, neprovdané ženy plane účinná touha mateřského srdce; nad povídky *Na zemi* (1920) vynikl její román ze života slovinských sedláků v Alpách *Rod Jurija Klemenčiče* (1918).

Starší sestra bratří Čapků, **Helena Čapková** (1886, provdaná Koželuhová, pak Palivcová), došla po svěžích dětských vzpomínkách *Malé děvče* (1920) k apoteose mateřství *Kolébka* (1922).

V ženské tvorbě se od let 90. stala ústřední postavou citlivá trpící žena, která zápasí o právo své bytosti se sobectvím mužovým, s předsudky okolí, ale i s vlastní nedůvěrou v sebe samu. Spisovatelky se však snažily přemoci zlobu života i nedůvěru vlastního nitra a připravovati ať obětí nebo činem tvořivým lepší úpravu ženského bytí. Velkou básnířkou tohoto typu byla **Růžena Svobodová** (1868

—1920). Narodila se jako Růžena Čápková, dcera hospodářského ředitele, 10. července 1868 v Mikulovicích u Znojma na Moravě; jako dívka odešla do Prahy a prožila tam zbytek života. Mocný vliv na ni měl sňatek s básníkem F. X. Svobodou, mocnější ještě přátelství ke kritikovi F. X. Šaldovi. Hojné cesty, zvláště do Itálie, k Adrii, do Francie za kulturou výtvarnou i lidovou rozšířily značně její obzor; poslední léta, plněná těžkou chorobou, zasvětila práci lidumilné. Zemřela v Praze dne 1. ledna 1920.

V prvních knihách, románech *Ztroskotáno* (1896, přeprac. jako »Jiva«), *Na písčité půdě* (1895) a v novele *Přetíženy klas* (1896), spojují R. Svobodovou četné rysy s prózou naturalistickou. Studuje společenské prostředí různých vrstev a stavů a odhaluje prohnilé řády společenské a nezdravé útvary mravní. Leč na rozdíl od naturalistů nepřijímá realitu s neosobní trpností, nýbrž reaguje na ni nenávistnou satirou a útočnou ironií jakoby ze školy Gogolovy. Tato průměrná skutečnost jest nepřátelským živlem pro ženské postavy citlivé až k chorobnosti, které vyrostly v touze a ve snu a hynou vlastním ilusionismem a brutálností života a společenských poměrů. Slovesný výraz těchto povídek je lyricky vzdmutý a impresionisticky pružný.

Osvobození od nepřátelského poměru ke skutečnosti i od monografického zpodobování osamělé bytosti přináší následující knihy. V krajinářských skizzách ze severomoravské vesnice, *V odlehlé dědině* (1898), se dívá na skutečnost z rozkoše pozorovací a na lidské bytosti s přebytkem soucitu. V románě *Zamotaná vlákna* (1898) vystupuje již několik ženských typů ne již pasivních, nýbrž energicky uplatňujících své touhy. S osudy postav spojena jest oduševněle vyličená příroda. Na této cestě postupuje dále román *Milenky* (1902, úplně přepracován a komposičně ztužen 1914), kde problém moderní ženské lásky jest osvětlen psychologicky řadou typických postav s několika stran a pozitivně vyřešen osudem hlavní hrdinky Emmy, jež staví svou vítěznou lásku i své umělecké zanícení do služeb uvědomělého vývoje kulturního. Tu překonán nejen naturalismus důsažným symbolismem, ale i rozjitřený poměr k realitě ze starších knih. Po prvé tu R. Svobodová slučuje osudy občanského světa s rodinnými motivy staré aristokracie, jejíž zevní lesk a vkus jí oslňují. Kniha povídek *Pěšinkami srdce* (1902) dokládá rozvoj od naturalismu k symbolismu.

Později touží R. Svobodová státi se psychologickou vykladačkou i epickou básnířkou typických osudů kulturního člověčenstva vůbec. Při tomto typisujícím postupu užívá zjednodušujících forem epických, balady v próze, báchorky a pověsti, tíhnouc vůbec ke zkratkovému zhuštění a účinné gnomice; ani na ni nezůstalo zcela bez vlivu hnutí novoklasické. Vedle krisí novodobého manželství vábí ji i život náboženský, umělecké tvoření, záhada smrti. O tom svědčí čtyři řady povídek: *Plameny a plaménky* (1905), kniha hořkých katastrof milostných *Marné lásky* (1907), *Posvátné jaro* (1912), zahrnující i prázdninovou selanku o lese na Brdech, dětech a pokoře »Pokojný dům«, konečné svazek příběhů a tragedií manželských *Po svatební hostině* (1916), prodšený věrou v zázračnou moc lásky protikonvenční a hrdinské. Stranou stojí cyklicky seřazené a zakrouhlené horské románky *Černí myslivci* (1908) z valašských Beskyd s postavou rodového a duševního aristokrata-filosofa v pozadí, ztělesňující nejvyšší etické tužby básnířčiny; odvěké selanky i tragedie milování nevinného i vášnivého obepíná nádherná příroda lesní, opěvovaná s jemným smyslem výtvarným.

Celá desetiletí pracovala R. Svobodová o rozsáhlém románě šestidílném *Zahrada irémská* (v »Květech« a v »České kultuře«; knižně vyšla celá skladba posmrtně v úpravě namnoze jen náčrtkové 1921). Na osudech čtyř urozených sester, Mariany, Agaty, Isidy a Magdaly, pokusila se básnířka psychologicky vyložit čtyř typ moderní ženy ze zestárlé civilisace současné. Stará aristokracie podléhá v této civilisaci kletbě kapitálu a ušlechtilé duše hledají východisko z jejího labyrintu v náboženství, v umění a v dělnosti sociální, pojaté pod zorným úhlem utopické rovnosti společenské. Na románovou stavbu přísné a pevné osnovy nestačily však ani tentokrát síly básnířčiny, jež byla spíše mistryni v povídce.

Povídkové dílo Růženy Svobodové doplňují svěživotopisné »letopisy dětské duše« *Ráj* (1920); k nim se nejtěsňěji pojí vzpomínky na otce a jižní Moravu »V rodné vsi«, zařazené nejprve do sbírky příběhů o dětech a pro děti *Pokání Blaženčino* (1908); kniha pokračuje svazčkem *Dětská srdce* (1913). V dětské povídce byla R. Svobodová umělkyní dokonalou a spojovala dar hutného přednesu se spanilým uměním výchovným; shrnuty jsou tyto práce do svazků *Hrdinné a bezpomocné dětství* (1920) a *Jarní zá-*

hony (1916). Z cest do Vlach za výtvarným uměním a starými kulturami vznikly *Listy italské* (v »Novině« 1908 a 1909); pohrobně vyšel krajinářský a lidopisný náčrtník *Barvy Jugoslaviie* (1920), vzniklý r. 1911 na březích jaderských.

Vedle významu pro českou prózu výpravnou na její cestě od realismu k novoromantické stylisaci a od impresionismu ke skladnému typisování má dílo R. Svobodové hodnotu také jako dušezpytný a kulturní dokument svého období a své generace: co básníci mužští vypěli lyricky, tomu mezi českými ženami dala R. Svobodová nejvýraznější epický tvar. Dekadenci, již pohrdala, nedovedla se však úplně vymknouti; prostoty, po níž prahla a do níž se utíkala, dospěla pouze zřídka (zvl. na některých místech »Černých myslivců«, v »Pokojném domě« a několika povídkách dětských); harmonie, o níž snila jako žena i jako umělkyně, zůstala jí odeřena.

Oba hlavní proudy, splývající ve výpravném díle R. Svobodové, impresionismus jako výraz vnímavé citlivosti a eticky podložené úsilí o kritiku života a o vztyčení kladných typů mravních, se u jejích vrstevnic a žaček rozbíhají. Některé ze spisovatelek měly impresionistické začátky, od nichž se později energicky odloučily, tak A. M. Tilschová, Marie Majerová, Marie Pujmanová; z impresionismu vyšla také Helena Malířová, která se však brzy spokojila s nížinami literatury konvenční, někdy socialistického nádechu.

Růženu Svobodovou, s níž v l. 1902—1920 žila v stycích přátelských i literárních, převýšila jen Božena Benešová kritikou mravně společenskou, úpornou snahou o duševní vzestup a o etické klady. Byly to v podstatě v životě i v tvorbě povahy protichůdné, ale bez vlivu milované učitelky, která v ní probudila energii pracovní, by se nebyla B. Benešová vyvinula k své opravdové osobitosti. **Božena Benešová** (1873—1936) se narodila jako Božena Zapletalová r. 1873 v advokátské rodině v Novém Jičíně, ale dětská i dívčí léta prožila v Napajedlích, kde se i provdala za úředníka dráhy Josefa Beneše; mimo slovácké maloměsto Napajedla působil na ni i valašský, přírodou i lidovou tradicí bohatý Frenštát, kde se seznámila s R. Svobodovou. R. 1908 se přestěhovala do Prahy, působil tam kriticky a novinářsky a tam i zemřela r. 1936.

Prozaickému jejímu dílu, jehož počátky sahají až do let 90., jest předeslána sbírka *Verše věrné i proradné* (1909), postupující od Macharovy kritické sebeanalýsy a Sovova impresionismu k ironické zkratce Dykově. Stejně jako svou lyriku přeceňovala B. Benešová své tvoření scénické, které se v historickém zlomku svatovojtěšském »Slavníkovci« dopínalo výšin tragedie nábožensko-národní; posmrtně vydané *Divadelní hry* (1937) obsahují jen práce vesměs satiricko-veseloherního rázu. Nejbohatší byla žeň B. Benešové v novelistice. V knihách povídek *Nedobytá vítězství* (1910), *Myšky* (1916), *Kruté mládí* (1917), *Tiché dívky* (1922) a *Oblouzení* (1923; nové rozšířené vyd. s pracemi z válečné doby hl. »Není člověku dovoleno« 1933 s názvem *Rouhači a oblouzení*) jsou předváděny hutným slohem osudy žen rozčarovaných erotickou zkušeností, obelstěných v touze po velikosti, neschopných uskutečnit vlastní požadavek mravní; rády ironisují život, neboť nic nesnesou méně než kompromis s ním a nejstatečnější z nich podstupují s ním nakonec úporný boj. Nejednou se spisovatelka dotýká i neradostného a krutého dětství, tušícího všední hrůzu příštího života: ve *Třech povídkách* (1914, nové vyd. s n. »Chlapci« 1926) běží o osudy hochů, v poslední dokončené práci *Don Pablo, don Pedro a Věra Lukášová* (1936) o mravní krizi dívčí puberty.

V románě *Člověk* (1919—1920), s dějem důmyslně komponovaným a rozloženým na řadu typických mužských i ženských postav, vložila složitý úkol mravního vzestupu ke kladu na muže hudebníka. Jeho vzdor a pochyby neroztaví ani umění, ani očistné přátelství, ani láska ženy, nýbrž teprve v duchu Dostojevského obětné a sebeničivé oddání se záhadné vůli boží; zde jest stupňována schopnost B. Benešové vystihovati dušezpytnou kritikou typické charaktery a poměry jihomoravské. Tam tkví svými kořeny první část válečné trilogie, *Úder* (1926), sledující ohlas vypuknutí světové vojny a spojených s ní všeslovanských nadějí na slováckém městečku; druhá část, *Podzemní plameny* (1929), rozvíjí události domácího odboje hlavně v pražském vzdělanstvu. Méně zdařilý závěr, *Tragická duha* (1933), vrátil se opět do původního východiska a tam rozpřel líčení poměrů těsně před převratem. I v této skladbě, jež obsahuje kritickou psychologii české společnosti za světové války a za světové revoluce, usilovala spisovatelka o pevně vyváženou stavbu, opírající se hlavně o tragickou

vinu a očistu vzdorné a sebemučivé revolucionářky Aleny Hudcové.

Román zpodobující ženskou duši a především ženské srdce byl s oblibou pěstován četnými spisovatelkami, jež vesměs vyšly ze školy R. Svobodové. Jedny z nich bojovaly o společenskou nezávislost ženy a o její mravní postavení, druhým stačilo zpodobování osvobozeného smyslového života moderní dívky a ženy. První typ zosobňuje nejlépe rozvážná novinářská zpravodajka a hlasatelka ženské svéprávnosti **Olga Fastrová** (roz. Cikhartová, * 1876), známá Yvonna z »Nár. Polit.«. V románech, *Fata morgana* (1908), *Márinka Zemanová* (1909), *Zdenino štěstí* (1918), *Zlatý kroužek* (1922) a j. na ostře vypointovaných postavách demonstruje ženin zápas o štěstí, samostatnost a mravní nezávislost.

Druhý typ se nejurčitěji vyhranil v žačce R. Svobodové, socialistické novinářce **Heleně Malířové** (roz. Noskové, 1877—1940), jež ani v nejlepších pracích nedospěla nad lehkou hru rozmaru a nad románovou improvisací. Od knih povídek *Lidské srdce* (1903), *První polibky* (1912), *Jarní rozhovory* (1912) postoupila k románům namnoze autobiografickým *Právo na štěstí* (1908), *Požehnání* (1920), *Srdce nemá stání* a *Vítězství* (1918) a *Barva krve* a *Dědictví* (1933); poslední z prací usilují bez zvláštního zdaru o mravoličnou kroniku pražského měšťanstva od let 60. Předností novelistiky H. Malířové jest lehký, pružný, humorný tón. V posledním románě ze života loutkářů a loutek *Mariola* (1940, s doslovem M. Majerové) projevila vedle důkladných znalostí divadla i filmu smysl pro dějovou dramatickosti, dar básnického vidění a životného vytváření postav, seskupených kolem rodiny Kopeckého a Dvořákovy.

Impresionismus v povídkové próze. Když zastánci »čirého psychismu« horlili o tom, že jest třeba úplně překonati realitu a osvoboditi se od ní, ukazovali někteří zástupci impresionismu v povídkové próze, že naopak moderní povídka a román mají zpodobovat skutečnost, a to jako součást duše, která jí prožívá a jí vtiskuje svůj osobitý ráz. Smyslové a dojemové vznícení, podstatně podobné metodě novodobého malířství, provázelo veškeré prozaické dílo naturalisty Viléma Mrštíka; vnikalo do společenských obrazů a náčrtů Hladíkových; podmiňovalo chmurné malby Šlejharovy; ba i ze starších mistrů někteří, na př. F. X. Svoboda, vážili

z náladového rozechvění své náladové povídky. Veliký impresionista českého verše, Antonín Sova, nepracoval ani ve výpravné a dušezpytné próze jinak a ve znamení impresionismu stojí celé první období tvorby R. Svobodové a některých jejích žáček.

V samostatnou skupinu impresionistickou se ustavilo několik mladších prozaiků, kteří přijali kromě mocných dojmů z prózy cizí podněty od spisovatelů domácích a usilovali o to, aby zjednali ve výpravném umění rovnováhu mezi živlem duševním a oblastí zevní. Někteří z nich se pokoušeli užívatí tohoto postupu v monografických obrazech trpících duší a rozvrácených bytostí; uvázli v čirém impresionismu, který rozkládá skutečnost v hru vjemů a dojmů a nepřipouští ani hlubšího pojetí člověka intelektuálního a mravního, ani promyšlené románové stavby. Jiní pak rozšířili svou oblast k složitějším okruhům lidství a jali se malovati hromadnou duši náboženského hnutí, agrárního venkova na přerodu a rozkošnické generace zachvácené překvapením války. Nad K. Sezimu, teoretika této skupiny, a jeho druha Jos. Matějku vynikli bohatstvím svého impresionismu Fráňa Šrámek, k němuž se druží oba naturalisovaní Moravané, rozený dramatik Jiří Mahen a lyrik z hořké milosti osudu Rudolf Těsnohlídek, i Moravan rodem Josef Uher. Z impresionismu se probíjel ke skladnějším typům prózy Fr. Skácelík. Také románové a povídkové knihy A. Sovy, F. X. Šaldy a V. Dyka náležejí částečně do této souvislosti.

Karel Sezima (vl. Karel Kolář, * 1876 v Hořovicích), žák F. X. Šaldy, se zabral do otázek výpravného tvoření teoreticky i prakticky; dlouhá léta rozbíral jmenovitě po stránce formové v »Lumíru« s velkou analytickou schopností českou románovou i povídkovou prózu. Soubor těch literárních podobizen a kritických rozborů, směřujících hlavně k dušezkumné typologii, podal v knihách *Podobizny a reliéfy* (1919, II. zcela přeprac. vyd. 1927), *Krystaly a průsvity* (1928), *Masky a modely* (1930) a *Mláží* (1936). Psycholog složitě ženy a zženštilého muže sensitiva dospěl od povídky *Kouzlo rozchodu* (1898) k románu smrtící lásky *Passiflora* (1903). V románové studii z podkrkonošské vesnice *V soumraku srdcí* (1913) jal se stopovati nábožensky spiritistické hnutí jako hromadný jev, měnící podstatně lidovou mysl. Satirický obraz malého města podává *Host* (1916); kresba postav nabývá rázu typického a sce-

nerie, namnoze vyvážené z brdské lesní přírody, jsou malovány svěžími barvami. *Hudba samoty* (1926) mísí v rámci letního dobrodružství, rozpředeného mezi sensitivním intelektuálem a pudovou ženou z lidu, romanesknost se skutečností. Nejrozsáhlejší Sezimovou skladbou jest *Dravý živel* (1924), nasycený dechem a duchem podbrdského domova, kam se zvolna přenáší děj z polabské roviny a kde hrdinka, vzpírající se nadvládě střízlivosti, zápasí o lásku a nakonec hyne, odevzdána podvědomému dravému živlu ve vlastní bytosti i v přírodě; maloměstský román, odvozený z Flauberta, se rozrůstá na kritiku romantismu. Kniha vzpomínek *Z mého života* (2 d. 1946) přináší celou galerii podobizen spisovatelů z konce XIX. a ze začátku XX. stol., viděných očima kritika někdy zaujatého.

Sezimův věrný druh a západočeský krajan **Josef Matějka** (1879—1909) zůstal vždy rozpolcen mezi sensitivní impresionismus a hloubavou rozumovost a mezi lásku k elegantnímu světu a věrnost rodné půdě. Oba ty póly značeny jsou jeho dvěma romány, *Exotiky* (1904), čerpanými ze světa pražské plutokracie, a epopěji přerozujícího se venkova, *Duše pramenů* (1911 s dosl. V. Dyka), kde Matějka zpodobil svůj domov a vášnivý vztah k němu. V knize *Malý prorok a jiná prósa* (1911) jest titulní povídka mistrný šlejharovský psychologický výsek ze živoření společenské spodiny.

Předčasně odešel i Moravan z Tišnovska, učitel **Josef Uher** (1880—1908), churavý syn spodiny společenské jako jeho hrdinové, ale čestný umělec silného mravního povědomí. Vydal povídkové svazky *Kapitoly o lidech kočovných a jiná prósa* (1906) a *Má cesta* (1907, obsahuje také básně). Posmrtně vyšly *Dětství a jiné povídky* (1909). Jos. Uher pohleděl do hloubek duše lidové a zatesknul si nad svým životem, přišlápnutým plicní chorobou a bídou k zemi.

Na Moravě zdomácněl **Rudolf Těsnohlídek** (1882—1928); narodil se r. 1882 v Čáslavi a zemřel sebevraždou r. 1928 v Brně, kde působil od r. 1907 jako redaktor »Lidových novin«, vynikající zvláště v soudním zpravodajství. K impresionistické próze povídkové dospěl zprvu za silného vlivu vypravěčů severských, z nichž přeložil díla Kn. Hamsuna a S. Lagerlöfové. Dějová i povahokresebná linie tuhne postupně v knihách povídek: *Dva mezi ostatními*

(1906), *Květy v jíní* (1908) a *Paví oko* (1922). Svůj pohled do skutečnosti ukázněval realistickými obrazy městského i předměstského přízemí brněnského, zalitými zahořklým humorem: *Poseidon* (1916), *Kolonia Kutejsk* (1922) i fantastickou groteskou *Vrba zelená* (1925). Také jadrné zvířecí epos ke kresbám Lolkovým *Liška Bystrouška* (1921), jež podnítilo L. Janáčka k proslulé opeře, a několik knih pro mládež znamenají vzestup k skladnému realismu. Nejčistším výrazem Těsnohlídkovy osudové zádumčivosti, jeho plaché něhy a soucitu se vším trpícím jest jeho lyrika posledních let *Den* (1923, z let 1917—1922, nové vyd. 1935) a pohrobní *Rozbitý stůl* (1935), obsahující poslední báseň Těsnohlídkovu, žalozpěv »Na rozloučenou«, s hluboce lidskou analogií básníkovy osudu a vánočního stromu s památnou narážkou na dobročinnou instituci, kterou Těsnohlídek uvedl v život.

Nejdůslednějším impresionistou českého písemnictví jest od svých začátků básník pudů a smyslů, citů a nálad s důsledným vyloučením živlu intelektuálního, národní básník **Fráňa Šrámek** (* 19. ledna 1877 v Sobotce). Tón sociální vzpoury a výsměchu měšťáctví, zaostřený za vlivu St. K. Neumanna, ustupuje smyslové a smyslné pohodě, vlašné živočišnosti, pokojné radosti z prostého života. Nejčistší citovosti a smyslovosti se dobral Šrámek v lyrice. V ní uprostřed protivojenských protestů a ironických glos časových bouří pudy i touhy nespoutaného mládí; spíše improvisovány než lyricky uvědoměle tvořeny jsou první dvě sbírky s občasnými vložkami hutné baladičnosti, *Života bído, přec tě mám rád!* (1905) a *Modrý a rudý* (1906). Lyrik, inspirovaný namnoze válečnými zážitky, se našel v knize *Splav* (1916) s celou galerií citových podobizen mladistvých typů; v třetím oddíle retrospektivních *Básní* (1926) i v *Nových básních* (1928) doplnil ho horoucí pěvec krajových vztahů soboteckých (zvláště ve vzpomínkách na rodákabásníka V. Šolce) a baladista prstonárodní výraznosti; ten a odstíněný elegik hlubokého tónu převládají i ve sbírce jasného podzimu Šrámkova *Ještě zní* (1933), kde znovu úchvatnou obžalobou »Věčný voják«, povznášející se k monumentálnosti, promlouvá již i výrazově vyzrálý Šrámek antimilitarista. Blíže se sedmdesátce, shrnul své vzpomínky na velké mrtvé i živé a dojmy ze slavného vítězství r. 1945 (partyzánský zpěv »Lesy a partyzán«) i verše zmoudřele účtující s minulostí v knize *Rány, růže* (1945),

výrazově oprostěné, nebojící se vulgarismů. Šrámkova drama, velmi šťastná v kresbě mladých postav, zažehnutých pohlavní žízni, *Červen* (1905), *Léto* (1915), *Měsíc nad řekou* (1922), *Plačící satyr* (1923) a dobrodružný *Ostrov velké lásky* (1926) tříští se v malichernou grotesku a ve chvatné figurkářství, jakmile se dotknou časových otázek; tak převratový *Hagenbek* (1920) a válečné *Zvony* (1921), položené do »zadní země«, i *Soud* (1925), umístěný zčásti na frontu.

Nejhojnější a nejbohatší jest Šrámkova výpravná próza. Plně chytá dojem okamžiku a bezpečně odhaluje pudové prazdroje bytosti lidské; názorné obrazy i nervní epiteta sugestivně vyjadřují Šrámkův smyslový svět, hlavně pokud jde o mladá srdce. Se sensuálním lyrismem jest tu sdružen ohnivý protest proti všemu, co mrzačí přírodu v člověku a co brání volnému projevu pudovému; tím vniká do Šrámkových próz nota společenské kritiky, jenom na pohled socialistické. Ale právě tyto oba živly zaviňují s improvisačním pracovním postupem Šrámkovým roztráštěnost jeho prací. Knihy Šrámkových povídek z průpravného období revolučního a anarchického (*Sláva života*, 1903; *Ejhle člověk*, 1904; *Sedmiboletní*, 1904; *Kamení, srdce a oblaka*, 1906; *Patrouilly*, 1909) jsou shrnuty v sebr. sp. s názvem *Prvních jedenadvacet* (1928). Nato se obrací zájem Šrámka-novelisty skoro výhradně k oblasti erotické, střídá pudovou pohlavnost s citovou elegií, projevuje zalíbení v křehkých postavách dívčích a ženských, zastřešených záhadnou tragičností; odpoutává se při tom od popisného a referujícího realismu a spokojuje se sugestivními náznaky prchavých stavů duševních v impresionismu co nejdůkladnějším. Tak v knihách *Osyka* (1912) a *Klavír a housle* (1920), jejichž povídky v sebr. sp. sloučeny ve sv. *Bouřky a duhy* (1933), kdežto výpravné prózy *Žasnoucí voják* (1924) jsou ohlasy světové vojny. Mimo lyriku zobrazují osobnost Šrámkovu nejupřímněji jeho romány mládeže: impresionistické letopisy studentské puberty *Stříbrný vítr* (1910), triptych milostných ztroskotání a marných pokusů o mravní záchranu *Křížovatky* (1913) a vrchol prózy Šrámkovy *Tělo* (1919), apoteosa živočišnosti, provedená analysou pudového života líbezné samičky lidské z pražského předměstí s lehce naznačeným pozadím válečným; v *Pasti* (1931) upadají roztráštěné příběhy milostných dobrodružství a bludů v planou hru marnivosti, kterou ele-

gické stáří posměšně pohrdá; stavba jest rozsutá až k fragmentárnosti.

Na vrcholku své síly stanul Fráňa Šrámek v popředí českého slovesného umění a na sklonku války i v časně době popřevratové vykonával na mladší a nejmladší pokolení vliv rozhodující. Bylo to vitalistické období, nakloněné k optimismu a k smyslové idyle, v němž se po útrapách válečných rozvíjelo lidství zachráněné z bouřlivé vřavy světové. Tehdy bylo zapomenuto, že pod životními klady Šrámkovými leží ukryta jednak protestní bolest, jednak melancholie z prchavosti požitku, jednak i pesimistická nedůvěra erotická; tehdy pro okouzující impresionismu básníka hlubokého citu, ale uzounkého života intelektuálního promíjeny mu nedostatky konstruktivní a komposiční, jež mu znemožňují opravdovou tvorbu románovou.

Volněji se skupinou impresionistů souvisí **František Skácelík** (* 1873 v Přerově, † 1944 v Praze), povoláním lékař, činný také jako zpravodaj o písemnictví, divadle a umění výtvarném. V novelistických prózách *Sebevraždy milenců* (1910) a *Povídky o umělcích* (1928) i v široce založeném románě stavovské problematiky *Venkovský lékař* (1937) zaznamenává intuitivně náladové, citové, ale i mravní záchvěvy duší, rozvrácených erotikou, uměleckým ztroskotáním, blízkostí smrti. Dva jeho klíčové romány mají široké umělecké, společenské i politické pozadí: *Architekt Malota* (1938) je psychologický román literární společnosti let 90. (Šalda, Svobodová); *Opustíš-li mne...* (1940) je dokumentární román o V. Dykovi. Etický živel odlišuje od ostatního impresionismu vrstevníků jeho psychologicky hutné práce, psané v nejlepších partiích prózou značně suggestivní.

Nová vlna naturalistická. Ačkoli kritičtí teoretikové prohlašovali, že naturalismus jest nadobro překonán, cítili mnozí spisovatelé, že ani zdaleka nejsou vyčerpány jeho veškeré možnosti. Velký románový epik, tkvějící kořeny v prvním období českého naturalismu, K. M. Čapek, ukázal plně až v druhém desetiletí XX. století, kolik lze z naturalistické metody vytěžit. S jeho spisovatelským vyzráním se objevuje v Čechách nová vlna naturalistická. Míjíme tím romanopisce a povídkáře, kteří se snaží o věcně přesnou malbu skutečnosti, založenou na dokumentech; podřizují deterministicky jednotlivce jeho společenskému okolí, zdůrazňují animální neb alespoň biologickou stránku živo-

ta na úkor mravních sil jednotlivcových. Mnozí z nich jsou románovými dějepisci vítězného nástupu nových tříd, nových mravů, nových životních forem do společnosti a zároveň tendenčně uvědomělými mluvčími sociálního přerodu. Na rozdíl od starších naturalistů jsou tito vypravěči nadáni uměním odstíněnějším, vyšším stupněm básnické vznětlivosti a prudší citlivostí; temný pesimismus vyznačuje je skoro vesměs, provázen je však spodním tónem touhy po osvobození z beznadějného determinismu. Umělecky nejzralejší jest A. M. Tilschová, daleko za jejím uměním zůstávají studie T. Meineckové i maloměstské letopisy L. Baudyšové. Ze specialistů erotických, k nimž náleží K. Šarlih, Ot. Schäfer, M. B. Böhnel a Jar. Pasovský, jedině E. Vachek se pokusil obsáhnouti širší oblast společenskou. Osobitě se vyvíjelo umění Jar. Johna a v novonaturalismu tkví i románové práce Voj. Martínka a J. Vrby.

Pražská rodačka a příslušnice tamního vzdělaného měšťanstva, **Anna Maria Tilschová** (* 1873), byla zprvu impresionistkou — v *Sedmnácti povídkách* (1904) a v cyklu krajinných i lidových dojmů z Hlinecka, prožitého současně se Slavíčkem, *Na horách* (1905). V drobnomalbě staropražského měšťanstva *Fany* (1915) nachází svou vlastní oblast: společenský dušezpyt uvadajících rodin měšťanských v Praze. Zde kotví její mohutná dvojdílná skladba románová *Stará rodina* (1916) a *Synové* (1918), o nedostatku vůle k životu, o tragické nedružnosti a o neschopnosti lásky v starém obchodnickém rodě, se střídáním válečným pozadím. Přesvědčivé a ukázněné podání je založeno na ostré schopnosti pozorovatelské, s níž náladově zachycuje mluvu věcí obklopujících člověka kulturou zeslabeného; tím připomíná namnoze severské impresionisty rázu Bangova. Vlastní oblastí jejích románů zůstává i nadále Praha od let 90.; v jejím zpodobování soutěží A. M. Tilschová s K. M. Čapkem-Chodem, volíc však vyšší vrstvy měšťanské. Z uměleckého okruhu jest vyváženo *Vykoupení* (1923), román *Tři kříže* (1940) a *Orlí hnízdo* (1941) z osudů rodiny Máněsů s pestrým pozadím společenským, kulturním i politickým. Námětem i prostředím se první mistrovské staropražské rodinné kronice blíží *Dědicové* (1924) a *Matky a dcery* (1935), kdežto *Alma mater* (1934) zabírá hlavně universitní život lékařský. Prostředí lékařské, chirurgické, se statkářským spojuje románová idyla *Návrat* (1945). Nejednou se

však A. M. Tilschová pokusila zabrati do svého líčení i lidové vrstvy, v nichž shledává mezi prostými a živelnými lidmi možnosti nové družnosti; nejrozsáhlejším náběhem k tomu jsou románové letopisy o proletářích a kapitalistech Ostravska za války *Haldy* (1927); z mezinárodní společnosti za války s vyzvědačským případem v popředí jest vyvážena *Gita Turaja* (1931). Z Prahy a její periferie, z vrstev měšťanských i dělnických, ze soumraku společenských řádů předválečných, udržovaných již jen setrvačností jsou váženy knihy jejích povídek s nehlučnými katastrofami milostného rozčarování v popředí: *Hříšnice a jiná prósa* (1918), *Město* (1919), *Hoře z lásky* (1921), *Černá dáma a tři povídky* (1924), *Zlá tma* (1928), *Čert a láska* (1929). Projevem vyspělé vzdělanosti slovesné jsou povídkové parafráze *Ze staré Indie* (1918; 1944 s názvem »Zlatý čáp«).

Mezi spisovatelkami, které po R. Svobodové stanuly v popředí vývoje české prózy románové, zaujímá A. M. Tilschová čelné místo vedle B. Benešové a M. Majerové. Názorově spojuje ji s oběma přesvědčení o soumraku měšťanského světa a jeho morálky; psychologicky se s nimi sdílí o bolest z ilusivnosti životní; umělecky touží jako ony překonati metodu impresionistického vnímání a naturalistického podání. Její společenské obrazy, působící často velmi sugestivně, se soustředí k individuím, většinou rozvráceným a rozpolceným, a ztroskotávají v pokusech o vystitžení kolektiva; individua ta se však namnoze ztrácejí v syté malbě prostředí, jež básnířka vystihuje až s visionářskou účinností.

Důsledným desilusionismem v lásce se podobá A. M. Tilschové trpělivá analytička podlomených duší **Tylda Meinecková** (1888—1938), spisovatelka románu *Pout sedláka Graciana* (1917) a *Přehánky* (1929) i povídek *Dům u tří srdcí* (1916) a *Hrdinové a bankrotáři* (1924). Soustředěný zájem A. M. Tilschové o růst a rozklad měšťanské rodiny se vrací v románech L. Baudyšové, ale nabývá v nich zaostření spíše sociologického než pronikavosti psychologické. **Libuše Baudyšová** (roz. Zadinová * 1877), překladatelka z ruštiny, uzrála v čtyřdílném cyklu *Jányšové* (1919), *Kvasící mládí* (1921), *Soumrak* (1922) a *Jitřenka* (1925) ve spolehlivou letopiskyni typického maloměstského rodu středočeského s politickými zápasy od mladočeského liberalismu po politické osvobození v pozadí. Vyššího vzletu a citového posvěcení jest v četných jejích knihách nemno-

ho; jen *Domov* (1936) kreslí konflikty náboženské a erotické, pronikaje při tom osobitě k jádru českého protestantství.

Zvláštní skupinu mezi mladými naturalisty skládají erotičtí a pohlavní monografové, zaujatí takměř výhradně fyziologickou stránkou poměru mezi mužem a ženou. **Karel Šarlih** (pseudonym Karla Čady, 1882—1916), zobrazoval sytými až křiklavými barvami pohlavní život a zájmové živoření rakouského důstojnictva i mužstva různých národností. Jeho prudce vypravované, ale mělké povídky vyšly na př. ve svazcích *Tvrdošíjní illusionisté* (1912) a *Úšklebky sexu* (1919 pohrob.), které doplňuje román *Sobecké jinošství Vladimíra Vratkovského* (1929 pohrob.).

Názorově přírodovědeckým fatalismem, nepřipouštějícím svobodné vůle, se s K. Šarlihem shoduje, ale slovesnou rozlohou daleko nad něho předčí typický Pražan **Otomar Schäfer** (1883—1945), jenž se uvedl vtipnými pokusy dramatickými. Brutální odvaha, odhalující bezohledně závoje s dění pohlavního, jmenovitě v rodinném závětří, se projevuje hromaděním živočišných jednotlivostí a robustností nešlechtěného výrazu; značně oslabuje účiny Schäferova naturalismu nedostatek krajinného, rodového, národopisného určení osob i dějů, jemuž později chtěl odpomoci vydatnou dokumentací válečnou, doličující hlavně poměry v zázemí a v etapě; některé z jeho prací získávají archaisujícím tónem. Od četných knih povídek postoupil Schäfer k experimentálnímu románku okultního pozadí *Vtělení Pampylasovo* (1921). Nejrozsáhlejší skladby jsou válečný cyklus *Magorka* (1926—1929 o 4 částech) a trilogie přízemní, ale postupně se očišťující erotiky v staropražském rámci *Srdce zabiják* (1922—1933); nad ně vyniká komposicí manželský román »dvou dnů a dvou nocí« *Pohroma* (1931).

Pražský středoškolský profesor **M. B. Böhnel** (vl. Bedřich Böhnel, * 1886) projevil nejprve vtipný pozorovatelský smysl pro poměry pražského předměstí, a to jak v duchaplné komedii, tak v mravoličné kronice *Vinohradští* (1919); také jeho jízlivá satira z učeneckého života *Chlapík* (1923) vzbudila pozornost pastosním nanesením barev. Většina jeho pozdějších románových prací se soustředí k líčení mravů a nemravů studentské mládeže na středních školách pražských, s pohlavní a sportovní oblastí v popředí; nedostatek komposice a nemírné rozprávání episod oslabuje

hodnotu psychologických dokumentů. Hlavní románové práce Böhnlovy jsou: *Nemravní* (1927), *Rašení* (1928) a *Finish* (1931); doplňují je z téže oblasti látkové *Zralá* (1933) a *Rozpuk* (1934) i romány středoškolského prostředí *Cudnost* (1936) a *Postrach* (1941).

Jaroslav Pasovský (vl. Jaroslav Šimánek, profesor berounské obchodní akademie, * 1890) rozebral v několika svazcích povídek a zvl. v románech *Stojaté vody* (1921) a *Vábnička života* (1930) dopodrobna plané pohlavní rozkošnictví malého města; v románovém jubilejním *Životě Máchově* (1935) si vztyčil na pomezí vědy a beletrie cíle vyšší, jichž nedosáhl.

Socialistický novinář a pohotový zpravodaj **Emil Vachek** (* 1889 v Novém Hradci Králové) se zprvu spokojoval zevrubným a šťavnatým románovým referováním o problémech přítomnosti; tak o společenském rozkolísání českého žida v *Supu* (1919), o rozvrtném vlivu prostitutky na mladého muže v románě *Cestou do nebe* (1921, později přezváno na »Pubertu«), ale již v *Kovadlině* (1923) udeřil vlivem ruských romanopisců na čistou strunu etickou. Překypuje produktivností, hromadil romány kriminalistické, humoristické (*Až se ucho utrhne*, 1940), fantastické, groteskní a utopistické občas s výraznou kresbou zrůdných a přece krutě pravdivých typů z poválečné společnosti kořistníků a marnotratníků; z nich rozmarný obraz žižkovské spodiny *Bidýlko* (1927) s ústřední postavou dobrodušného kasaře Lišáka Stavinohy, úspěšně též zdramatisovaný, jest mistrovským kouskem tradiční věrnosti K. M. Čapku-Chodovi, mnohonásobnému učiteli Vachkovu. Trilogie plebejského chlapství, erotické neomalenosti a pozdního pokání *Chám Dynybyl* (1926—1931 »Červená zahrada«, »Svatá« a »Dvanácti hlasy ano«) vyúsťuje do kriminalistické kasuistiky, vzdělané na Jak. Wassermannovi. Ta se v románu válečného zločinu a kajícího svědomí *Krev nevolá o pomstu* (1934) pročišťuje živou etičností. Současně i výrazové prostředky Vachkovy zjednodušují a hutní nejučiněji posud v románové monografii tragicky rozohněného staropanství *Žebrácká láska* (1934), svědčící současně o vyhrávání psychologickém i výrazovém. To projevil v dalších psychologických románech na př. *Nepřítel v těle* (1936) i v románech společenských jako *Život na splátky* (1936) nebo *Hnízdo* (1943).

V tuto souvislost náleží i celé pozdní románové dílo Ja-

roslava Marie (v. v.), napájející barokní mravoličné kroniky neostýchavým exhibicionismem pohlavním.

Silným protestem proti panovačné moci pohlavnosti nad rozumově tvořivými a mravně konstruktivními složkami života jest působení Jar. Johna. **Jaromír John** (pseudonym profesora a novináře Bohumila Markalouse, * 1882, výtvarného kritika a horlitele pro výchovu vkusu a zvl. zřadu) jeví se v začátcích povídkové prózy, námětů namnoze vojenských a válečných, vynikajících bezprostřední názorností (*Večery na slavníku* 1920, defin. vyd. 1930), genrovým humoristou; ukazuje však ve svérázných pracích polobeletistických, jak možno oblast pohlaví výchovou a kulturou přiblížiti mladé duši bez ničivé dráždivosti (*Listy z vojny synovi* [1917], *Tátovy povídačky* [1921], *Narodil se ...* [1934]). Z jiných povídek neúnavného experimentátora pružného slohu a vtipné formulace upoutaly zvláště psychopatický obrázek válečný *Zbloudilý syn* (1934) a sytá, dokumentárně podložená evokace milostné sentimentálnosti let 70., *Boský osud* (1935). Kolem životní šedesátky Johnovy vrcholí jeho dílo »láskyplným románem« *Moudrý Engelbert* (1940). Skeptický a ironický znalec života a jeho problematických radostí dovádí svého hrdinu erotickými zmatky k »brahmánskému«, filosofickému smíření s tragikomedii lidskou. Humoristou zdravého jádra ukázal se v souboru ironických povídek *Dořiní milenci a jiné kratochvíle* (1942), vrcholícím živou groteskou »Lotos non plus ultra«.

Silnou vlohou výpravnou vyniká mezi mladšími naturalisty **Jan Vrba** (* 1889 v Klenčí u Domažlic), jehož pracím vtiskly ráz jak chodský původ, tak prvotní povolání v lesnictví praktickém i školském. Plodný improvizátor lehkého daru slovního píše lyriku i povídky, romány i přírodní obrázky, skladby historické i črty vzpomínkové; objevitelem a skutečným básníkem se prokázal Vrba v malých obrázcích z přírody, násobících pronikavou znalost odbornou svěžím postřehem impresionistickým a někdy houstnoucích v příběhy bájeťvorné.

Lyrika Vrbova od březinovského epigonství v *Radostném zaslíbení* (1914) tuhne v sytou, občas rozcitlivělou přírodní malbu *Jitřního lovu* (1917) a *V polední stráni* (1921); rozjímavým odrazem válečné doby jest vlastenec-ká *Zahrada getsemanská* (1918).

Několik povídek tvoří průpravu k románům. Z těch *Člo-*

věk boží (1917), monografická studie mrzáka-světce na malém městě, se jedinečně zabývá do oblastí citově mravních. Vesnickou trilogii západočeskou skládají romány: *Dolina* (1917), kronika zápasu zneprátelených selských rodů o pozemek, *Boží mlýny* (1919), chodská románová balada viny a trestu, a *Jan Martin Šanda, poslušný sluha Páně a věrný kněz lidu českého* (1920), životopisný příběh kněze apoštola v reformistickém duchu. Poválečné Chodsko malují naturalistickou technikou rodinné kroniky podložené strohou tendencí mravokárnou, jako na př. *Beranuc dvůr* (1924), *Zbytkový statek* (1930) a *Vzpouza na vsi* (1936). Episodicky zabočil Vrba kresbou válečného maloměsta západočeského *Zubřany* (1922) do okruhu satirického humoru. Přimkli-li se v selských letopisech a románech namnoze k příkladu svého krajana a bratrance J. Š. Baara, přihlásil se jako historický vypravěč k vzoru Jiráskovu: v *Chodských rebeliích* (1923—1926 ve 3 d.) soutěží s jeho »Psohlavci«, v *Prokopu Velikém* (1934) podal pokračování husitské epopoje »Proti všem« s vášnivou obranou hrdiny lipanského.

Kolem svého 30. roku nalezl J. Vrba svůj nejosobitější okruh slovesný, přírodní obrázky, v kterých předčil nejen svého mistra R. E. Jamota, ale zároveň převýšil sourodou mysliveckou malbu dojmů, zkušeností a nálad Herbenových. Vedle citlivého oka impresionistova vyzbrojen jest poznáním přírodovědně a lesnicky poučeným, a spoléhaje na toto vzácné spojení, vyvrací vžilé předsudky o lese a zvěři a krok za krokem překvapuje neočekávanými postřehy a souvislostmi, jež dovede podati s kyprou svěžestí, užívaje účinně obdob antropomorfních. *Les* (1917) potřeboval ještě romaneskních výplní, ale další soubory se bez nich již zcela obešly; jsou to: *Kniha z přírody* (1920), *Bažantnice a jiné obrázky z přírody* (1922), *Dražimovská hora* (1923), *Chromá liška a jiné příhody* (1925), *Tajemný svět* (1934); zde se pokusil Vrba vytvořiti biologický rytmus o stromech, zvěři, ptactvu a hmyzu, jak tomu vedle básníka »Knihy džunglí« R. Kiplinga a amerického životopisce zvířat-hrdinů E. Thompsona-Setona učí někteří básníci severští, hlavně J. V. Jensen. Toto umění vyvrcholil díly *Borovice* (1925) a *Mniška* (1929), kde překonává jak romantickou náladovost, tak i impresionistický naturalismus: osudy lesa, podané v mocné syntese, se stávají podobenstvím nekonečného života na zemi, předcházejícího

i přetrvávajícího činnost člověka a civilisace.

Daleko méně šťastný jest Jan Vrba, když volí lesní přírodu za líbivé pozadí lidských osudů jejich spolupracovníků, příživníků i ničitelů, lesníků, hajných, pytláků: *Zelené šero* (1922), *Nejsilnější vášeň* (1927) a *Duše na horách* (1931).

Vlastní své mladistvé osudy zpracoval Jan Vrba průhlednou formou beletristickou v *Mládí* (1927, o dětství) a v *Kvetoucím hloží* (1935, o školských studentských letech); vzpomínkového rázu jest kniha *Ot. Březina a jiní přátelé v mé paměti* (1932).

Povzbuzeni Vrbovým vzorem i úspěchem, soustředili se na pleinairovou malbu z hvozdů, lesů a hájů, založenou na pronikavých postřezích z čekané a šoulačky, dva spisovatelé o něco starší, St. Reiniš a Jar. Marcha. Učitel **Stanislav Reiniš** (* 1879) vyzrál po řadě přírodních povídek a románů v malíře lesních zátiší, oživených zvěří lovnou i dravou, o níž psal životopisné romány: *Bělohlav, král Šumavy* (1932) je románem jelena, *Poustevnice z Humenské* (1935) příběhem jezevce, *Černý běs* (1938) románem divokého kance, *Nepřítel* (1941) příběhem skalní kuny a j. **Jaroslav Marcha** (pseudonym moravského politika a novináře Dom. Nejezchleba, * 1880), venkovaň, přesazený do města, nabývá nových sil, vrací-li se s puškou svátečního střelce do přírody, a to nejen do brněnského okolí, ale i na Beskydy, do Karpat, na Šumavu, o čemž svědčí myslivecké zápisníky *Halalí haló* (1928), *O zvěři královské a verbeži ptáci* (1931), *Zlatá v zelené* (1935), *Stromy a lidé* (1935) a *Bouda pod Těšanskou* (1944). Přírodní obrázky spojil se vzpomínkami na literární postavy brněnské v knize *Z okna pokojného domu* (1940). V několika knihách básnických zveršoval Marcha své dojmy z evropského jihu nebo obhajoval přírodní ráz Beskyd proti městské civilisaci (*Zpěvy na Jugoslavii*, 1936; *Pastýř z Javorníků*, 1937 a j.).

Snahy o kázeň povídkové formy. Mladí epikové, vystoupivší jako jinoši dvacetiletí těsně před první světovou válkou, zastihli na samém prahu slovesného tvoření rozklad analytického naturalismu. Stavěli se s velkou rozhodností proti směrům starším, proti individualistické romantice, proti impresionistickému naturalismu, proti novoromantické dekadenci, ale i proti filosofickému pozitivismu. Byli pevně přesvědčeni, že z této anarchie vede přísná kázeň formová. Poučivše se návodem zahraničních teoretiků, zvláště němec-

kého estetika dramatu i povídky Pavla Ernsta a u starých, hlavně renesančních mistrů novely, křísili jednoduchou a sporou formu povídky dějově soustředěné, výrazově hutné a uvádějící život na podstatné lidské typy. Jejich fabulistické potřebě stačila soustředěná dějovost, úsporná kresba typických povah, motivické vyostření, krajní předmětnost. Tyto formalistické snahy si občas podle německého příkladu osobovaly název *novoklasicismu*. V tomto hnutí bylo zdravé vývojové jádro, a to nejenom jako nutného korektivu proti omylům impresionistickým a novoromantickým, ale i jako rozpomínky na potřeby povídky, útvaru to u nás macešsky zanedbávaného.

Do předválečné doby spadá vlastně jenom slovesná průprava těchto t. zv. novoklasicistů, jejichž vývoj se později obrátil namnoze směrem docela jiným.

Zvláštním vývojovým protimluvem nevyzrály v dokonalá umělecká díla výpravné práce vlastních mluvčích a příslušníků hnutí, nýbrž starších autorů, které nový směr plodně zasáhl na vrcholu síly a na něž působil pozhnaným vlivem; dokladem jsou pozdní novely R. Svobodové, rané povídky B. Benešové a především tři mistrovské knihy výpravné zkratky, Sovův »Pankrác Budecius«, Hilbertův »Rytíř Kura« a Dykův »Krysař«, jimiž česká drobná próza druhého desetiletí XX. věku vrcholí.

Také autor, jenž se literárně vyžil v novoklasické novele, byl příslušníkem staršího pokolení, vstoupil však do literatury značně opožděně. Knihovník Národního musea, **František Khol** (1877—1930), přilnul nejtěsněji k staré renesanční novele vlašské. V *Illusionistech* (1911) zpodobuje působivými zkratkami marnou hru lásky v rámci světácké společnosti, v *Rozmarech lásky* (1915) napodobí i námětově italské povídkáře příběhy uměleckými a erotickými; *Zrcadlo v baru* (1916) hledá pod pestrými pitvorami moderního velkoměsta duše zklamaných požitkářů a dobrodruhů sexuality. K cestám kulturního studia Kholova, oslněného zvláště XVIII. stol., ukazují též životopis *Casanovův* (1911), jehož dopisy vědecky vydal, a malba Benátek *Město minulosti* (1916).

Nejvýraznější práce tohoto typu podali na začátku své dráhy dramatik František Langer, romanopisec, divadelník a novinář Karel Čapek, jeho bratr malíř Josef a básník Richard Weiner. Autoři ti, jejichž tvůrčí těžisko spadá do doby poválečné, se pak obrátili ve svých prózách směrem

jiným, kdežto Rudolf Medek a František Kubka užili i po návratu ze světové vojny se zdarem novoklasické formy ve svých baladistických novelách, zasažených většinou stínem litic válečných. V celku mělo t. zv. hnutí novoklasické mocnou sílu kvasivou a obrodnou.

Ostatní spisovatelé tohoto období postavili svou realistickou prózu naplněnou tendencemi vlastenecky, sociálně nebo nábožensky reformními do služeb lidově výchovných. Nepotlačili však v sobě úplně romantismus, který se u nich projevuje láskou k staromódnímu světu, vlasteneckým historismem nebo krajinným exotismem.

Z těchto velmi četných spisovatelů nalezl **Karel Dewetter** (* 1882) svůj tón v evokaci starosvětského světa, oživeného drobnými figurkami: *Náš pradědeček* (1913), *Mrtví žijí* (1919), *Loupežníci z českých lesů* (1927) a j. Exotismem cizích světů naplnil své četné knihy **Jan Havlasa** (* 1883, vl. Jan Klecanda ml.); Japonsko, Čína, Tahiti a ostrovy indické tvoří pozadí i prostředí jeho obrazů širého světa: *Píseň korálových útesů* (1912), *Světla dalekých přístavů* (1915), *Pobřeží tanečnic* (1923), *Země pagod* (1932) a j. Exotismem zakládajícím se na fantastických představách geologické a biblické dávnověkosti vyznačují se spisy **Rudolfa Richarda Hofmeistra** (1868—1934).

Česká feuilletonistika v období realistickém a za odklonu od realismu.

Literární pokolení, jež se buď přimklo k realismu neb prošlo jeho školou, přineslo do českého feuilletonu nový kvas. Naladěno valnou měrou kriticky, ironicky a útočně, měnilo i besedy pod čarou v soud nad soudobými poměry v národě a ve společnosti. Jako dříve »Národní listy«, tak shromažďoval v tomto období až do války deník »Čas« nejhojnější feuilletony nového směru. Sám redaktor Jan Herben psával do něho lidovým slohem bystré úvahy, povahopisy a polemiky. Vlastním feuilletonistou »Času« byl básník J. S. Machar, kryjící se značkou —by—.

Vlastní oblast slovesné působnosti našel ve feuilletonu prudký a bezohledný satirik a polemik, virtuos nejrůznějších forem causerie zvláště obsahu politického, **Karel Horký** (* 1879 v Ronově u Čáslavě). Četné feuilletony, které otiskoval v různých časopisech, z nichž některé sám redigoval, shrnul do knih *Pátek* (1908), *Hřívna* (1912), *Zasláno*

(1913), *Kouř z Ithaky* (1926), *Svatební cesta. Listy z bojiště* (1931) a j. Zvláštní místo zaujímá svazek *Vlast* (1920); obsahuje novinářské stati Horkého, jimiž za hranicemi zasáhl významně do revoluční propagandy. Ve feuilletonech Karla Horkého propuká mladistvá láska k životu, horoucí spravedlnost sociální, která nesnese lež a podlost, důsledný demokratismus, ctí právo osobnosti; vše podáno živě, názorně, drasticky. Menšího zdaru došel v pracích povídkových, dramatických a lyrických.

Jako v období předcházejícím provázela feuilletonistika slovesnou tvorbu umělců, jejichž pole působnosti leží jinde. Tak psal literární a umělecké feuilletony F. X. Šalda v »Národních listech«, ve »Venkově« a v »Tvorbě« (shrnul je do svazku »Časové a nadčasové«, 1936), ve »Venkově« Václav Tille, společenské feuilletony Václav Hladík v »Národních listech« a Jaroslav Hilbert ve »Venkově«, Viktor Dyk v »Národních listech« a v »Lumíru« a řešil v nich otázky národní cti a povinnosti. V »Lidových novinách« sloužily feuilletony S. K. Neumanna sociální revoluci. Zvláštní oblibě se těšil feuilleton krajinářský a umělecko-krajinný, zvláště v období impresionismu, kdy často doprovázel výtvarnou činnost malířů, jako na př. u Miloše Jiráka. Cestopisný feuilleton nabyl rázu téměř vědeckého, když vycházel z pera cestovatelů a vědeckých badatelů jako orientalistů Aloise Musila (1868—1944), Bedřicha Hrozného, objevitele i rozluštitelce jazyka i písma hetitského, indologa Vincence Lesného nebo botanika Karla Domina (* 1882).

Literární a umělecká kritika od let 80. do války světové.

Literární kritika česká se neudržela v 80. letech na výši, kam ji povznesla esteticko-dogmatická metoda Josefa Durdíka a národně výchovná prakse Jana Nerudy; pouze »národnici« v »Osvětě« s bystrou El. Krásnohorskou v čele udržovali vyšší úroveň. Jinak kritika pozbyla vůdčího postavení v literatuře a poklesla na referentství, jež nechtělo spisovatele ani souditi, ani jim ukazovati umělecké cíle, ani je analysovati, nýbrž prostě zprostředkovati obecnstvu známost jejich prací. Z obdobných podmínek vycházel jako kritik též Jaroslav Vrchlický (v. výše), ale u něho za nedostatek pevné metody a jednotného kritického stanoviska odškodňovaly schopnost vmýšleti a vžívat se do cizích osobností básnických, jemný smysl pro formální stránku

literárního umění, nevšední sčítlost v západoevropské poesii, rychlost ve shledávání obdob a dar umění podobiznářského.

Na opačném pólu stála druhá skupina kritiků. Byli to většinou filologové, kteří hledali v básnických dílech poklesky mluvnické a slohové, odchylky od průměrné pravděpodobnosti a stopy závislosti na předlohách a vzorech. Neměli zpravidla pravého pochopení pro uměleckou stránku posuzovaných děl, nerozuměli psychologii básnické tvorby a psali suchopárným, bezbarvým slohem. S úsměškem byli v Praze nazýváni »moravskými kritiky«, neboť kritické orgány, jež přinášely jejich posudky, vycházely na Moravě. Byly to *Literární listy* (1880—1899 ve Vel. Meziříčí, red. František Dlouhý), po mnoho let hlavní časopis český věnovaný studiu literárnímu a kritice, a *Hlídkka literární* (od r. 1884, zprvu jako »Zprávy apoštolátu tisku« v Brně, red. P. Vychodil, r. 1896 rozšířila program, stavši se katolickou revuí vědeckou, a zúžila jméno, nazvavši se »Hlídkou«). Kritikové ti, s Leandrem Čechem v čele, si získali nesporné zásluhy tím, že ukázali k vadám verbalismu českého, že vytkli meze a nedostatky básnického umění Jar. Vrchlického, že ostře vystupovali proti stranické a osobní literární politice pražské, hlavně však, že studium literatury prováděli metodicky a soustavně, přesvědčení o jeho svéprávnosti, což bylo pokrokem proti estetickému a filosofickému dogmatismu durdíkovskému.

Do této skupiny náleží kromě literárního dějepisce Františka Bílého **Hynek Babička** (1855—1880). Žák Kosinův i Bartošův, vzdělaný však i Durdíkovým formalismem, viděl spásu naší literatury v národnosti a tu spatřoval nikoli v látce neb tendenci, nýbrž ve formě; ač slovanský tradicionalista, uznával i vývojový význam kosmopolitismu Vrchlického. Dovedl vystihovati břitkou analysou nedostatky literatury konvenční, nejraději činil však všeobecné závěry.

Nejpronikavější a nejučenější hlavou »moravské kritiky« byl **Leander Čech** (1854—1911), profesor v Telči a ředitel v Novém Městě na Moravě, buditel národní, kritik »Světozora«, »Literárních listů«, »Hlídky literární« a »Osvěty«. Přesnou a suchou rozbornou vlohu a jasný úsudek projevil L. Čech, znalý moderních teorií estetiků německých a francouzských, i obsáhlejšími pracemi kritickými. Jeho stroze doktrinářská kritická studie *Kar.*

Světlá (1891) jest prvním užitím t. zv. estopsychologické metody v české kritice; řadou studií pronikavě osvětlil krasovědu i filosofii Fr. Palackého; jeho práce o V. Hálkovi, jejichž výsledky shrnuty jsou v »Literatuře české XIX. století« (1907), omezily před Macharem přečeňování básníka.

Domažlický, litomyšlský a posléze pražský profesor **Jan Voborník** (1854—1946) psával posudky do »Nár. listů«, dávaje se občas nekriticky strhovati náladovým nadšením a osobním zaujetím. Knižní jeho práce, průkopná monografie *Jar. Vrchlický a jeho Legenda o sv. Prokopu* (1890), *Al. Jirásek* (1901), *Jul. Zeyer* (1907), *K. H. Mácha* (1907), *Jos. Holeček* (1913) a *Fr. V. Jeřábek* (1923), hromadí cenou a namnoze novou látku literárně dějepisnou, nezdolávají ji však ani metodicky ani kriticky. Záslužné jsou jeho úvody, textové i věcné poznámky k soubornému vydání děl Vrchlického.

Nové myšlenky do české kritiky přineslo hnutí realistické. Žádalo po literatuře bohatší obsah ideový, přímější vztah k otázkám mravním a sociálním a uvědomělý vliv na veřejný život. Odmítalo názor, že umění jest sobě samo cílem, odsuzovalo formalismus a heslo »umění pro umění«. Odvádělo pozornost od písemnictví francouzského k literatuře ruské a anglické, od lyriky k románu, od kříšení minulosti k obrazům skutečnosti.

Tvůrce hnutí, Tomáš G. Masaryk (v. n.), projevil pronikavý smysl literární, znásobený rozsáhlými znalostmi světového písemnictví, již v krasovědném spisku *O studiu děl básnických* (1884), pak několika britkými posudky současné beletrie v »Čase« a literárně historickými studii v »Naší době«. K začátkům Masarykovým se přimkl litomyšlský rodák **Hubert Gordon Schauer** (1862—1892), jehož kritické stati z »Literárních listů«, »Národních listů«, »České revue«, »Času«, »Politik« a »Květů« vyšly jako *Spisy* teprve 1917. H. G. Schauer vospěl duševně ve Vídni mimo české poměry, vzdělával se na cizí literatuře filosofické, náboženské a sociologické a znal důkladněji než jeho vrstevníci hlavní díla moderního realismu a naturalismu. Byl větší měrou kritik společenský než literární. Literatura, pojímaná spíše filosoficky než umělecky, měla podle jeho přesvědčení sloužiti velkému obrodnému procesu, jenž by očistil a povznesl národ společensky, mravně a nábožensky. V mnohých těchto zásadách se stýkal H. G. Schauer s T. G. Masarykem; oba se stejnou měrou sarkastického odporu

odsuzovali maloměstskou konvenčnost, mělkou sentimentalitu a prázdné slovařství vládnoucí české literatury. H. G. Schauer obracel pozornost k otázce dělnické a ženské, hlásal emancipaci hospodářskou, sledoval důmyslně politické prvky v krásném písemnictví, ale ústřední ideí jeho myšlení byla otázka národní; jí věnoval Schauer svou zvláště významnou studii »O podmínkách i možnosti národní české literatury«, otištěnou v »Lit. list.« r. 1890, a r. 1886 se v »Našich dvou otázkách«, zahajujících list »Čas«, ptal s chmurným zoufalstvím, zda náš národní zápas není v podstatě bez naděje a bez účelu. Všeobecné opovržení a výčitka národního nihilismu — s Masarykem označeni jako »filosofové sebevraždy« — byly odpovědí na tento výkřik rozbolestněné duše.

Masarykovy literární zásady šířil za rozkvětu realismu upiátý Josef Laichter v »Naší době« a jmenovitě Jindřich Vodák (v. níže) v »Čase« a později v »Českém slově«. K realistické kritice se volně řadil literárními počátky Vilém Mrštík, jenž po stopách ruských kritiků propagoval realismus v románě a v dramate z důvodů spíše eticko-sociálních než uměleckých.

Vlastní převrat kritický nadchází r. 1892 a jeví se především v myšlenkovém přetvoření moravských »Literárních listů«. Kritikové F. X. Šalda, Jindřich Vodák, F. V. Krejčí, Jiří Karásek, Arnošt Procházka, později tehdejší žáci Šaldovi, K. Sezima, Jos. Matějka, Ot. Šimek, Ot. Theer, dávají jim ráz a uvádějí do Čech novou kritiku. Jsou nejprve žáky kritických metod francouzských: od Tainova sociologického determinismu, který vykládá umělecké dílo z prostředí, z plemene a z časového ovzduší, postupují k tak zv. estopsychologii E. Hennequina, jenž z všestranného rozboru dušeslovného i krasovědného činí závěry na společnost, jež umělce přijímá a napodobuje. Někteří se uchýlili k subjektivní kritice dojmové a náladové, která se bez pevných metod a zásad vzdává hře uměleckých dojmů, jak tomu po stopách Renanových učili Anat. France a Jul. Lemaître. Svě myšlenky vyslovovali mladí kritikové novou formou: smělé obrazy a obraty básnické znázorňovaly ideje čistě abstraktní; lyrický proud slova přetrhován byl odbornými výrazy; snaha po přesnosti vedla často k barokní stavbě vět, k násilnému hromadění cizích termínů.

Ale v tomto kvasu se zrodila nejen česká odborná řeč kritická, nýbrž i forma essaye, u nás dotud neznámá, spojující fi-

losofické myšlení s uměleckým cítěním. Pelcova *Kritická knihovna* (1896—1907) šířila výběr vůdčích kritických děl cizích, na př. Tainových, Hennequinových, Bourgetových, Rodových, Franceových, Bělského a j.

Za vlastního tvůrce nové české kritiky nutno pokládati **Františka Xavera Šalda** (1867—1937); jeho vliv se neomezil však jenom na oblast literárně kritickou, nýbrž zasáhl do vývoje všeho českého slovesného umění od 90. let a rozšířil se v posledním období Šaldova života na celou kulturu národní. František Xaver Šalda se narodil jako syn úřednické rodiny 22. prosince 1867 v Liberci, gymnasiu a právnickou fakultu vystudoval v Praze. Od r. 1886 otiskl v »Lumíru« a »Světozoru« několik básní parnasistické výrazové kultury a vybroušené formy; estetická obrana první povídkové prózy »Analysa«, uveřejněné ve »Vesně«, proti odmítavému posudku v »Čase« učinila ho r. 1892 kritikem a zařadila mezi spolupracovníky »Literárních listů«, kde setrval jako nejhrošlivější přispivatel do jejich zániku, odhodlán vésti život volného spisovatele. V prvním svém období kritickém psal Šalda také do »Rozhledů«, »Naší doby«, obnoveného Hladíkova »Lumíra«, od r. 1894 byl členem redakce Ottova Slovníku, kam počínaje písmenem F podal velkou řadu vynikajících podobizen a úvah, hlavně z literatury francouzské. Zotaviv se z těžké choroby, jež hluboce zasáhla do jeho vnějšího i vnitřního života, byl činný v »České revui«, řídil v l. 1901—1907 »Volné směry« a vytvořil tam moderní českou kritiku výtvarnou; v l. 1908—1914 redigoval revue »Novina« a »Česká kultura« a vtiskoval jim ráz ostře osobitý. Dočasně byl feuilletonistou »Národních Listů«, »Venkova«, později »Tribuny« a dodal tu nové formy feuilletonu kulturnímu, kde vytěžil i umělecké výsledky svých cest, hlavně do Paříže a Italie. R. 1916 se habilitoval na Karlově universitě z dějin moderních literatur a r. 1919 se stal jejich řádným profesorem jako dědic katedry Jar. Vrchlického. Rychle se ve válce i po ní střídaly Šaldovy orgány časopisecké »Kmen«, »Národní kultura«, »Kritika«, »Tvorba«, až r. 1928 založil svou tribunu nejvlastnější, »Šaldův Zápisník«, který vyplňoval jen vlastními pracemi kritickými, básnickými a polemickými, rozšiřuje svůj obzor stále hojněji na otázky sociální i politické a přejímaje uvědoměle úkol vychovatele národa. Zemřel v Praze 4. dubna 1937.

F. X. Šalda spojoval po celý život polaritu dvojí: kritic-

kou a básnickou; umělecká složka byla namnoze podmínkou jeho kritických soudů. Kritické své práce z prvního období, otiskované hlavně v »Literárních listech«, shrnul do dvou knih: *Juvenilie* (1925) obsahují články a charakteristiky z obecné estetiky i poetiky, výkladem moderního symbolismu »Synthetism v novém umění« (1892) počínaje, a *Mladé zápasy* (1934), »posudky, odsudky a útoky z l. 1893—1899« jasně zobrazují Šaldovo revisionistické úsilí, namířené hlavně proti škole Vrchlického, jeho propagační služby vlastní literární generaci, v níž se zasloužil zvláště o Sovu, Březinu, R. Svobodovou, a jeho promyšlený, neúnavný a statečný boj za nové umění. Z období nietzscheovského vitalismu, vedoucího ke kultu umění impresionistického, prohloubeného však sociální etičností anglických myslitelů, pocházejí syntetické essaye o základních otázkách umělecké psychologie a mravnosti *Boje o zítřek* (1905), ovoce to Šaldovy episydy výtvarnické. Pokus geneticky vyložití a utřídití náš vývoj slovesný v *Moderní literatuře české* (1909) ukázal vedle daru zhuštěných charakteristik nedostatek historického myšlení. V *Duši a díle* (1913), cyklu domácích i cizích podobizen literárních, seskupených kolem problému romantismu, vyzbrojuje Šalda (zvl. v studii »K. H. Máchu a jeho dědictví«) svůj rozbor prostředky odborně vědeckými, ale zůstává i nadále především mistrem syntetické charakteristiky. To dosvědčují čtyři spisky příležitostné: dvě dalekozraké přednášky jubilejní *Genius Shakespearův a jeho tvorba* (1916), *Básnická osobnost Dantova* (1921), důvěrné vzpomínky *In memoriam R. Svobodové* (1920) a essay *Antonín Sova* (1924). V přednášce *Umění a náboženství* (1914) kontroloval vzájemný poměr poznání náboženského a uměleckého a postihl inspirační moc křesťanství pro básnictví. Mnoho kritických studií a podobizen z l. 1911—1922 se vmísilo i do pozdně sebrané knihy feuilletonů *Časové i nadčasové* (1936). Z knižních publikací poválečných opakoval přehled *Krásná literatura česká v prvním desetiletí republiky* (1930) omyly příbuzné přednášky z r. 1909. Zato v přednáškách a statích *O nejmladší poesii české* (1928) pochopil, zhodnotil a utřídil poválečné pokolení od Hory po Nezvala s pronikavým bystrozrakem, odhadujícím naráz hodnoty umělecky trvalé. Episodou jest charakteristika *J. A. Rimbaud, božský rošťák* (1930) s neobvyklou u Šaldy výzbrojí životopisnou; vrcholem essayistického

umění, stavějícího se do služeb hlubokomyslné dumy filosofické o posledních otázkách života a smrti, je přednáška *O t. zv. nesmrtelnosti díla básnického* (1928); jeden z posledních Šaldových projevů, jubilejní proslov v »Národním divadle« *Mácha snivec i buřič* (1936), uchvacuje na skrovničkém prostoru makroskopičností orlího pohledu.

Uváděje k nám nové metody kritické, byl F. X. Šalda především tlumočnickem vůdčích duchů cizích: zprvu Sainte Beuva, Taina, Hennequina a Morice, pak anglických filosofů života a krásy Carlyla, Ruskina a Emersona, po jistou dobu v míře vysoce intenzivní psychologa a estetika Nietzscheho, později novoidealistických vykladačů psychologického dění a umělecké tvorby B. Croceho a W. Diltheye; kromě nich i tvůrčích umělců s Goethem a Flaubertem v čele, klasiků francouzského románu Balzaca a Stendhala nebo velkých francouzských malířů impresionistů, konečně i duchů náboženských, Pascala, Kierkegaarda a Dostojevského. Těmto duchům děkuje Šalda za mnoho podnětů, metodických návodů i slohových formulací, promýšlí a domýšlí jejich podněty, vtiskuje energicky pečeť svého rázovitého slohu a výrazu tomu, co si osvojil jako intenzivní prožitek a co se stalo částí jeho myšlenkové skutečnosti. Svě vzory a podněty se snaží F. X. Šalda přiblížit českému vzdělanstvu a vyjmouti z nich pro náš život kulturní prvky životodárné a dalšího vývoje schopné; smysl pedagogický, jemu vrozený, zesiloval lety. Nepřipouští však nikde cesty mechanického napodobení, jsa od počátku přesvědčen o sociální a životní funkci umění; plnost a původnost osobnosti tvůrčí jest jeho stěžejním požadavkem v umění. Ježto jest sám v podstatě duše básnická, neulpívá nikdy na neživé ideologii, nýbrž klade vždycky zvláštní důraz na svěžest smyslů a čistotu instinktů, na technickou zralost a vytríbenost. Kritickou svou povýšenost osvědčil i tím, že nehlásal samospasitelnost jediného směru uměleckého, nýbrž ukazoval, že opravdový umělec literární není sluhou a stoupencem školy, ale že prostředky jakékoliv metody dovede typicky zobrazovati věčné drama lásky a smrti, bolesti a myšlenky. Šaldova touha po hlubším umění, které není hrou, nýbrž tvorbou dosahu společenského, vyhraňuje se v požadavek moderní a typické klasičnosti, různé od klasicismu jako zjevu historického, jejíž nadosobní klad vyplyne snad z hromadné inspirace života a umění, a v požadavek literatury uvědoměle národní.

Šaldovo kritické umění užívalo mnohých forem: mikrologického rozboru slovesných prostředků i makroskopické zkratky celého zjevu, typologického zařazení postavy i duševního proniknutí nejindividuálnější záhady. Ale vrcholu dosahovalo tam, kde se obracelo k podobizně, hned zkratkově črtané, hned prokreslené do nejjemnějších odstínů: jeho charakteristiky K. H. Máchy, B. Němcové, Jana Nerudy, mládí Jar. Vrchlického, A. Sovy, O. Březiny, Jos. Hory, Jiřího Wolkra a Danta, Shakespeara, Rousseaua, Flauberta, Zoly, Verhaerena, Rimbauda jsou nejlepšími kusy svého druhu v našem písemnictví. Šaldovi však nestačí postavy charakterisovati, nýbrž chce je vždy také hodnotiti, ale tu dochází, zvláště pokud jde o vrstevníky, zhusta výsledků vratkých; vadí mu při tom především osudná zásada o »kritice lásky a nenávisti«, která přechasto vnáší osobní pojetí do kritických soudů.

F. X. Šalda jest tvůrcem české mluvy kritické. Přijal prvky z odborného jazyka psychologického, vytěžil hojně ze studia slohu kritiků, essayistů a filosofů cizích, ale uvedl v stejné míře do své řeči výraz lyrický, náchylný k obrazu, dbalý myšlenkového i náladového odstínu, tíhnoucí k hymničnosti; sám uskutečnil v tom svůj názor, že sloh jest jen a jen projevem individuality, tedy živlem subjektivním. Po r. 1900 se jeho jazyk oprostil, nabyl českosti a členité krásy a stal se vhodným pro formu essaye, kterou Šalda k nám uvedl a virtuosně vedle O. Březiny a M. Martena vypěstoval; v pozdních letech dodal své mluvě vedle dramatické hybnosti také lidové, někdy schválně triviální drastičnosti.

Šalda jest vedle Havlíčka a Machara nejskvělejší a nejbřitší český polemik. V krajně osobních bojích s Jar. Kvapilem, M. A. Šimáčkem, Jiřím Karáskem, Vil. Mrštíkem, K. M. Čapkem-Chodem, Jos. Laichtrem, V. Dykem rozpoutal i svůj nebezpečný sarkasmus a svůj divoce ironický humor.

V kritikovi Šaldovi byl ukryt tvůrčí básník, prorážející v essayích. Jeho verše opustily záhy původní přepych parnasistní, zahalující metodou symbolismu pesimistickou meditací a rafinovanou náladu; spadají do let 80. před započítáním vlastní tvorby klasické. K lyrice se Šalda vrací až po r. 1908 a otiskuje ji v »Novině«, nejhojněji pak o 20 let později v »Zápisníku«. Jsou to básně rázu dramatického, mnohdy rozměrně rozrostlé, o tragice života, o ztraceném ráji prostoty a mládí, zachycující dravé konflikty srdce

a intelektu nebo zpívající o hrůze a kráse smrti i mystického spojení s Bohem; tak i v knize elegií na paměť R. Svobodové *Strom bolesti* (1920). Výbor veršů přináší až *Nova et vetera* (1938).

Prózy Šaldovy vykazují před prahem činnosti kritické povídku dušezpytného impresionismu »Analysa« a po zotavení ze smrtelné choroby novelistickou zpověď umělečkou, přeloženou do hudební oblasti, »Šly světem«; ty spisovatel do knihy nepojal. Práce z prvního desetiletí 20. stol., sebrané v *Životě ironickém a jiných povídkách* (1912), tíhnou k psychologickému experimentu o ironických a tragických postavách přezrálé kultury. Jestliže v těchto pracích převládají analytičnost a impresionismus, stojí pozdní novelistika, shrnutá do svazku *Dřevoryty staré i nové* (1935), ve znamení syntetické zkratky dějů i postav, vyrůstajících z drsného a sytě srostitého realismu k dosahu symbolicky typickému; vrcholem nejen této pozdní knihy, ale prózy Šaldovy vůbec jest filosofická legenda na pomezí essaye a visionářské povídky, *Pokušení Pascalovo* (1928). »Milostný román« *Loutky i dělníci boží* (1917, 4. vyd. z r. 1935 jest podstatně přepracováno) ztělesňuje Šaldův kritický požadavek, že romanopisec nemá okreslovati skutečnost, nýbrž z její látky vytvářeti kladné typy, jež by byly vývoji vzorem. Takovým typem je Frank Lamberk, který se z loutky zmítané požívačností a rozkošnictvím přerouzuje v pokorného dělníka božího, a Šimonka Vintířová, životem zrazovaná a přece v život věřící. Teoretické úvahy udusily však v ději roztržitém a schematickým postavy v podstatě abstraktní.

Sebeklamem velkého kritika byla jeho činnost dramatická, zahájená až po 50. roce. Dramatická báseň *Zástupové* (1921, provedena 1932) promítá tragicky do utopické dálky rozpory mezi davem a vůdcem i mezi komunistickou pozemskostí a královstvím božím. Mravokárnou hrou na oslavu nemanželského mateřství a k potupě bezcitného měšťáctví jest *Dítě* (1923). Tragikomická groteska *Tažení proti smrti* (1926) jest rozverný doprovod Šaldových úvah o nesmrtelnosti a věčnosti, které zanedlouho došly mistrovského výrazu essayistického.

F. X. Šalda povznesl kritiku českou k stejné výši, jakou zaujala česká lyrika zásluhou Sovovou, Březinovou a Dykovou: pojal ji jako činnost tvůrčí a žádal, aby byla »pathosem a inspirací« (tak zní jeho programní zpověď v »Bo-

jích o zítřek»). Vysvobodil ji ze služebnosti filosofie, v níž trvala působením Durdíkovým, učinil ji nezávislou na časových potřebách, kam ji zavedla buditelská činnost Nerudova. V příkrém odporu k Vrchlickému a k celému období lumírovskému zamítl heslo i praksi umění pro umění a zavrhl poesii, jež jest hrou, požitkem, rozkoší; postavil básnictví v sám střed života, kde může měřiti své síly a svou moc i s náboženstvím — ale jako Vrchlický a jeho družina konal dílo odněmčitele a pofrancouzšitele duchovního života národního. S Masarykem se shodoval v důraze, kladeném na společenskou a mravní funkci básnictví, vynikl však nad něj smyslem pro uměleckou formu, pochopením osudové účasti osobnosti a zážitku poetova při tvoření a zavrhováním pouhé výchovné tendence. Takto prohloubil pojetí estetické požadavky mravními a zřeteli společenskými a kult krásy vědomím odpovědnosti: pro tuto mohutnou syntesu, ověřenou celým životem statečného vojáka a hrdiny myšlenky si navždy zasloužil jména otce české kritiky.

Namnoze následovníkem a popularisátorem Šaldovým jest kritický mluvčí pokrokového hnutí a pak české sociální demokracie **František V. Krejčí** (* 1867 v České Třebové, † 1941 v Praze). F. V. Krejčí byl hlavním kritikem »Rozhledů«, kde zprvu vykládal základní zásady českého hnutí pokrokového. Pak rozebíral a posuzoval soudobou tvorbu básnickou, jmenovitě t. zv. básníky dekadence. V řadě monografií, psaných barvitým a vzletným slohem, studuje vůdčí zjevy české literatury, určuje jejich vztah k přítomnosti, přezkoumává na nich moderní metodu kritickou: v *Jul. Zeyerovi* (1901) podána zajímavá analýsa romantického typu životního; *Jan Neruda* (1902) volně parafrazuje výsledky starších studií; *K. H. Mácha* (1907, jiné zpracování 1917) a *Zrození básníka* (1907) pokouší se vyloužit osobnost tvůrce »Máje« jako typ českého básníka vůbec; *Jaroslav Vrchlický* (1913) chce výkladem objektivním a srdečným odčinit křivdu pokolení let 90. na básníku podceňovaném; příležitostný *Jan Hus* (1915) chce smířiti v obnoveném liberalismu moderní pokrokovost s hodnotami reformačními. Jinou skupinu tvoří obecné essaye: *Umělecké dílo v literatuře a jeho výchovná moc* (1903), *Sen nové kultury* (1906), *Světový názor náboženský a moderní* (1914), *Včera a dnes* (1936) a j., i dva nabádavé spisky o poměru k světové vzdělanosti, *České vzdělání* (1924) a *Česťství a evropanství* (1931). Kritik, jenž působil dlouho

jako novinář a divadelní referent v soc.-demokratickém deníku »Právo lidu«, pokouší se zjistiti místo básníkovo a umělcovo v budoucí organizaci společenské a žádá po něm, aby se přichýlil k potřebám lidu. Slohem namnoze hymnickým, někdy však bombastickým improvizuje tu rapsodie o budoucnosti kultury spravedlivé a harmonické. Z výpravy za sibiřskými legiemi vyvážil několik svazků dojmů a poznatků, z nichž *Jaro v Japonsku* (1923) vyniká barvitostí impresionistických zátiší. Také F. V. Krejčí přešel mezi beletristy, ale nedovedl ani jako povídkář ani jako dramatik dostáti zdaleka uměleckým požadavkům, které sám v kritice vztýčoval. Z prózy F. V. Krejčího uvádíme: tendenční romány socialistické observance *Zlatá hvězda* (1909) a *Dům v Hluboké cestě* (1932), emfatické povídky o umění *Síla přeludu* (1910) a romány s legionářskou anabásí v pozadí *Poslední* (1925) a *U protinožců* (1927).

Zvláštní kritickou skupinu tvořili stoupenci »Moderní revue«, hlásící se ke kritické metodě impresionistické. Byli ještě příkřejší při posuzování písemnictví domácího, zvl. realistického; viděli sílu umělcovu v jeho důsledném odporu k době a okolí; zahlubávali se rádi do podvědomých vrstev lidské bytosti, kde kořeny umění leží vedle kořenů rozkoše, smrti a vášně. Od Nietzscheho přijali aristokratický individualismus, od Przybyszewského psychologii podvědomého a těsnou souvislost pohlavnosti s uměleckou tvorbou, od Wildea křehkou formu kritické essaye.

Zakladatel »Moderní revue« **Arnošt Procházka** (1869—1925) se pokusil v dekadentní lyrice sešitkem zhnusené a elegické erotiky *Prostibolo duše* (1894); později se věnoval kritice a překladatelství. Jeho četné, jazykově a slohově rázovité překlady románů a dramát z románských a germánských naturalistů, dekadentů, symbolistů a novoromantiků (většina vyšla v l. 1905—1921 s různými pseudonymy v »Knihách dobrých autorů«, které obratně řídil), svědčí o šťastné volbě děl umělecky neb myšlenkově průbojných. R. 1916 a 1919 vyšel pestrý soubor *Cizích básníků* ve 2 sv. Kritické práce Procházkovy v »Moderní revui« a v »Literárních listech« objímají vedle literatury také výtvarné umění. Za předmět své analýzy volí si A. Procházka, duch skeptický a drsný, hlavně autory neznámé neb mylně chápané i vykládá jejich obsah neb hájí je proti předsudkům. Libuje si jmenovitě v básnících i výtvarnících s bohatou ideovou náplní, kteří se vyjadřují naturalisticky nebo novoroman-

ticky a jdou proti své době a proti módě. Je nadšen díly, v nichž se ozývají nenávisť k ženě, satanický kult zla a hrůzy, mystická touha po absolutnu. Souborně vyšly literární a výtvarné essaye *Meditace* (1912) a výběr starších prací: *Literární silhouety a studie* (1912), *Francouzští autoři a jiné studie* (1912), *Rozhovory s knihami, obrazy i lidmi* (1916) a j.

Významné místo mezi kritiky »Moderní revue« zaujímá Jiří Karásek ze Lvovic (v. v.), který své estetické studie, posudky knih a podobizny českých i cizích básníků, myslitelů a malířů otiskoval i v »Literárních listech« a v »Rozhledech«.

Miloš Marten (vl. Miloš Šebesta, 1883—1917) rozvil umělecké zásady »Moderní revue« v plnou soustavu; dovedl od dekadence postoupiti k oblasti celé kultury romantické a dobrati se posléze smyslu pro tradici a řád jako pravého východiska z umělecké a myšlenkové krise lidstva předválečného. Byl přesným analytikem; intelektuální jeho zvědavost převyšovala daleko básnickou inspiraci, již předstíral; i jeho přetížený, až barokní sloh jest ovocem chladné kombinace. Všecky jeho kritické studie zasvěceny jsou složitým umělcům; literatuře a zvláště romantické tradici v českém básnictví: *Otokar Březina* (1903, jiná verše 1915), *Julius Zeyer* (1910) a *In memoriam Karla H. Máchy* (1910), *Akkord* (1916, o Máchovi, Zeyerovi, Březinovi); malířství: *Edvard Munch* (1905) a *N. K. Řerich* (1906); výtvarníci i básníci moderní Francie zpodobeni jsou cyklicky v *Knize silných* (1909). Dialogickou formou vykládá M. Marten zásady své i svých vzorů v *Stylu a stylisaci* (1908) a svou osobitou koncepci české národní kultury, zbudované na románsko katolické myšlence, v pohrobní zповědi *Nad městem* (1917). Povídkově se pokusil Marten zpodobiti svou romantiku vášně, požitku a krutosti v *Cyklu rozkoše a smrti* (1907) a v *Dravcích* (1913).

České duchovní vědy od let 80. do války světové.

Český vědecký život od 80. let se soustředil kolem osamostatnělé české university a kolem vědeckých ústavů, které byly nově zakládány. Na universitě se rozmnožoval počet stolic a pomocných věd a z ciziny byly k nám uváděny nauky dosud buď zanedbávané nebo pomíjené, jako sociologie, experimentální psychologie, srovnávací jazyko-

věda, fonetika a j. Nebývalou měrou udržovány byly styky s cizinou vzdálenější než bylo Německo, a to se zřejmou snahou zařaditi českou vědu do souvislosti světové. Zároveň však položen důraz na její osamostatnění, jež bylo i navenek provedeno tím, že přední osobnosti vědecké, jako Masaryk, Gebauer, Goll, Král, Vlček a j. rozhodli se psáti svá díla česky. Toto zesvětovení české vědy, jdoucí souběžně se snahami kosmopolitického písemnictví, přineslo do českého života četné klady. Vlastenecké pojetí buditelské se víc a více opouštělo a dbalo se jmenovitě o postup srovnávací. Do české vědy vnikla snaha po věcnosti, spravedlnosti a kritičnosti, které se projevily především ve stanovisku k dílům a k osobám národní minulosti a k slovanským tendencím vůbec.

Srážka nového kritického směru s domácím směrem tradičním vyvrcholila bojem o pravost Rukopisů a projevila se plodně stejně ve filologii a historii, jako ve filosofii a rozštěpila českou vědu na dva nesmiřitelné tábory. Odpůrci pravosti Rukopisů, mužové vědeckého věhlasu jako Masaryk, Gebauer, Goll, podali nejen důkazy o novodobém původu památek, ale novými metodami osvětlili nově oblast celého staročeského jazyka, písemnictví a poměrů společenských a hospodářských.

Kritický tento revisionismus, který si z české minulosti vážil především osvícenství v čele s Dobrovským, vyvracel názory národního obrození, podceňoval vědeckou fantasií a vynášel strízlivost analýsy. Proti jeho nedostatkům a vadám, daným samou podstatou směru pozitivistického, projevil se na počátku stol. XX. odpor v duchu nového idealismu, nejprve v psychologii a noetice; pak rozšířena protipositivistická vlna idealistická na všechny obory věd duchovních i přírodních. Rozvoj tohoto novoidealistického směru spadá již do doby poválečné.

Kritickou revuí celé oblasti naukové bylo v l. 1884—1893 Masarykovo *Athenaeum*; na samém sklonku tohoto období založil r. 1914 germanista Antonín Beer kritický měsíčník *Věda česká*, který s názvem *Naše věda* vychází podnes a sleduje veškerou vědeckou produkci domácí.

Filosofie a estetika v období pozitivismu. V 80. letech přežil se v české filosofii herbartismus a s ním padla i nadvláda německé filosofie u nás. Rozhodujícího vlivu nabývali pozitivističtí duchové francouzští a angličtí, jmenovitě Comte, Taine, Stuart Mill a Spencer se svým předchůdcem

D. Humem. Jejich návodem obrácena pozornost k řadě filosofických oborů dosud zanedbávaných nebo neznámých, k sociologii, filosofii náboženství, filosofii dějin. V hojných překladech klasických děl filosofických, soustředěných v Laichtrově »Výboru nejlepších spisů poučných«, v jeho »Otázkách a názorech« a v Pelclově »Knihovně Rozhledů«, vytvářelo se nové filosofické názvosloví a nový filosofický sloh: jadrná konkrétnost, důraznost a vroucnost výkladu, plastická úsečnost jsou ideály nového slohu filosofického. Orgánem české filosofie se stala teprve od r. 1900 *Česká mysl* za redakce Fr. Drtiny, Fr. Krejčího a Fr. Čády, vycházející zprvu jako měsíčník, po válce jako kvartálník.

Vůdčím duchem soudobé české filosofie byl tvůrce československé samostatnosti **Tomáš Garrigue Masaryk** (1850—1937). Narodil se 7. března 1850 v Hodoníně na Moravě z rodiny po otci Josefu slovácké, po matce Terezii hanácké, ale poněmčené a přísně katolické. Mládí ztrávil v různých vesnicích a městečkách moravského Slovácka, kde otec jeho, panský služebník, často střídal působiště, hlavně v Čejkovicích; než vstoupil na gymnasium, byl učedníkem zámečnickým a pomocníkem školským. Gymnasium vystudoval v l. 1865—1872 v Brně, filosofii v l. 1872—1876 ve Vídni, kdež se zabýval nějakou dobu klasickou filologií a přírodními vědami. Doplňiv studia filosofická a filologická ve Vídni a v Lipsku i na cestách po Německu a Rusku, odkud si přinesl hojné myšlenkové i kulturní podněty (a přivedl choť Charlottu Garrigueovou, jejíž dívčí příjmení připojil k svému jménu), habilitoval se r. 1879 ve Vídni spisem o »Sebevraždě«, r. 1882 jmenován mimořádným profesorem české university, r. 1896 profesorem řádným. R. 1902 a 1907 vykonal vědecké a propagační cesty po Spojených státech severoamerických, r. 1911 se léčil na Capri. Vedle činnosti univerzitní proslul tehdy též jako literární a vědecký organisátor, zakladatel a redaktor kriticko-naukových revuí »Athenaeum« a »Naše doba«.

Masarykova politická činnost se počíná r. 1891, kdy (do r. 1893) byl poslancem ve straně mladočeské; r. 1900 zorganizoval realistické hnutí jako samostatnou stranu politickou, r. 1907 byl znovu zvolen do rady říšské. V druhém tomto období politickém horlivě se zastával svobody učení na universitách a zasáhnuv úspěšně do tří t. zv. velezrádných procesů srbských proti zahranič. úřadu rakouskému,

vytušil úsilí vídeňské diplomacie strhnouti Srby do války. Když r. 1914 vypukla vojna světová, vydal se 18. prosince 1914 po dorozumění s vynikajícími vlastenci českými za hranice, aby zjednával po boku Dohody politickou přízeň pro samostatnost českého státu a jeho vyproštění z moci habsburské. Cesty vedly obětavého a neúnavného exulanta přes Švýcarsy do Anglie a Francie, kde všude získával pro národní věc mocné přátele a šířil (zvl. také na londýnské universitě) známost o své vlasti a jejích tužbách politických. Po ruské druhé revoluci, která povalila carství, se odebral z jara 1917 na Rus a zorganizoval tam pro podporu osvobozovací akce československé legie vojenské, jejichž úspěchy proti německé armádě na Ukrajině vzbudily světovou pozornost a naklonily vůdčí státníky dohodové pro Masarykovo snažení o rozbití Rakouska a o stát národní. I mohl 18. října 1918 v americkém Washingtoně prohlásiti samostatnou republiku Československou, a když deset dní poté vlast s Prahou v čele odhodila panství Habsburků, zatím vojensky přemožených, a přihlásila se k samostatnému státu, bylo dílo Masarykovo, v němž ožily snahy Palackého, Havlíčkovy a Riegrovy, dokonáno. Dne 14. listopadu 1918 zvolen Masaryk Národním shromážděním za presidenta republiky Československé, a vrátiv se dne 21. prosince 1918 přes Anglii, Francii a Itálii do vlasti, byl celým národem vítězoslavně přijat jako osvoboditel a otec národa. Presidentem republiky, který moudře vládl v osvíceném kompromisu mezi maximalismem osobních zásad sociálně politických a životními potřebami mladého státu, byl pak znovu zvolen r. 1920, 1927 a 1934; dne 14. prosince 1935 se vzdal úřadu presidentského a s čestným názvem »presidenta Osvoboditele« se trvale uchýlil do ústraní na zámku v Lánech, kde 14. září 1937 zemřel; stát i národ vystrojily mu na hřbitov lánský pohřeb stejně slavný jako vznešený.

T. G. Masaryk jako myslitel není vědecký a filosofický specialista, nýbrž duch všestranný a encyklopedický, jenž se dotkl všech hlavních stránek filosofie teoretické i konkrétní. První jeho filosofickou statí jest úvaha »Plato jako vlastenec« v almanachu »Zora« 1877 a habilitací na vídeňské universitě se počíná soustavná publikační činnost filosofická. V prvním období 1880—1889 střídal T. G. Masaryk rychle obory svého přemýšlení a zkoumání; od r. 1890 se věnoval soustavně třem hlavním odvětvím praktické filosofie, sociologii, filosofii dějin a filosofii náboženství, při

čemž se stále ozývá silné jeho etické citění. Z prvního období vedle menších spisků psychologických, noetických, z dějin filosofie (*Blaise Pascal, jeho život a filosofie* [1883]) a z filosofie dějin (*Slovanské studie* [1889, pouze I. část], jednající o národnostní filosofii ruské a slovan-ské) i estetických pochází velké dílo sociologické, zároveň však mravně nabádavé, *Sebevražda hromadným zjevem společenským moderní osvěty* (vydáno původně r. 1881 německy s n. »Der Selbstmord als soziale Massenerscheinung der modernen Zivilisation«, česky v překl. Ant. Žáčka až r. 1904) a obsáhlý samostatný pokus o třídění a soustavu věd *Základové konkrétní logiky* (1885). V prvním tomto období byl Masaryk občasným pronikavým kritikem literárním. Tehdy napsal do prvních ročníků »Času« několik britkých posudků českého písemnictví, počínajíc odsudkem Vrchlického »Exulantů«. Krasovědný jeho spisek *O studiu děl básnických* (1884) jest »pokusem o empirickou estetiku« a staví obrazivou činnost básnickou nad ostatní druhy poznání.

V druhém období, které předchází horlivá politická i kritická činnost za obrodu českého života kulturního, vstupuje do popředí filosofické práce T. G. Masaryka hledání české dějinné filosofie na základě historického rozboru našeho literárního a politického obrození. Články tohoto řetězce tvoří knihy: *Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození* (1895), *Naše nynější krise. Pád strany staročeské a počátkové směrů nových* (1895), *Jan Hus. Naše obrození a naše reformace* (1896), *Karel Havlíček. Snahy a tužby politického probuzení* (1896) a *Palackého idea národa českého* (z r. 1898, něm. vyd. 1898, české 1912). Ze soustavného sociologického díla podal T. G. Masaryk pouze ukázky (*Rukověť sociologie*, namnoze korektiv »Konkrétní logiky«, hl. o metodě sociologie, v »Naší době« 1901), zato v rozsáhlém díle s názvem *Otázka sociální* (1898) zevrubně rozebral a kriticky zhodnotil »základy marxismu sociologické a filosofické«. Nábožensko-filosofické své snahy vyslovil v řadě zásadních článků v »Naší době« 1896—1898, hlavně v cyklu statí většinou literárně kritických, *Moderní člověk a náboženství* (knižně 1934), a v souborné knížce *V boji o náboženství* (1904). Statě ty se zabývají především otázkou titanismu a pronikavě vyšetřují vztahy západoevropského básnictví k náboženství; osobitě jsou v nich osvětleni Goethe, Byron,

Musset, Zola a Garborg. Časovým otázkám etiky společenské věnoval T. G. Masaryk spisky *Mnohoženství a jednoženství* (1899), *Význam procesu pölenického pro pověru rituelní* (1900), *Ideály humanitní* (1901) a *O ethice a alkoholismu* (1912). Většina jich vznikla z populárních přednášek lidových, kdežto na universitních lekcích jest založen cyklus *Jak pracovat* (z r. 1898, kn. až 1926), na extensních kursech podnětná skizza *Vývoj evropské společnosti v 19. stol.* (1899 v »Mor. revui« a v II. sv. »Masarykova sborníku«), *Národnostní filosofie doby novější* (1905) a *Problém malého národa* (z r. 1905, knižně až 1937).

Studie o slavjanofilství u Kirějevského, stati o Dostojevském i úvahy o moderním titanismu na straně jedné, rozbor problému revoluce v knize o Havlíčkovi a o sociálním převratu v díle o marxismu na straně druhé připravovaly půdu pro rozsáhlý spis, jenž byl původně myšlen jako úvod do ideového rozboru Dostojevského, k němuž se T. G. Masaryk vracel od r. 1892. Ale studie ty se pak proměnily v rozsáhlé dílo o duchovních proudech v Rusku v stol. XVIII. a XIX. Kniha vyšla původně po německu jako »Russland und Europa« (1913), potom česky *Rusko a Evropa* (1919—1921, 2 svaz.).

Od počátku 20. stol. sahal Masaryk opětovně k peru publicistickému, jímž vládl s havlíčkovskou vervou a působivostí; jest celá řada brožur, kde otiskl své novinářské stati, své veřejné i parlamentní řeči, své politické kritiky a polemiky, týkající se programu strany realistické, boje s klerikalismem, zahraniční politiky rakousko-uherské atd. Tato činnost zesílila za války. Z publicistických prací válečné doby, jimiž se vyslovil Masaryk Osvoboditel, jest vedle vstupní přednášky londýnské *Problém malých národů v evropské krizi* (čes. kn. až 1926) a přednášky pařížské *Svět a Slované* (čes. kn. 1919) hlavní programní spis, počatý uprostřed ruské revoluce a dokončený v Americe, *Nová Evropa. Stanovisko slovanské* (1920). Masarykovy válečné řeči a projevy, mezi nimi i plamenné proslovy k vojsku, shrnuty jsou jako *Masarykovy projevy a řeči za války* (1919 a 1920); k nim se druží *Projevy presidenta T. G. Masaryka od doby jeho zvolení do dnů jubilejních* (1920) a *Cesta demokracie* (posud 3 sv. 1933, 1934 a 1936, zahrnující projevy presidentské z let 1918—1927), jež ob-

sahují i velkorysá první jeho poselství se stolce president-
ského.

Své politické, zároveň však filosofické spisovatelství vy-
vrcholil Masaryk kmet rozsáhlým dílem *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914—1918* (1925), které sám označil
jako »zprávu o své zahraniční činnosti za světové revo-
luce«. Jest to však daleko více: vzpomínkový a osobně do-
kumentární živel ustupuje před ideologickým rozbořem
motivů a příčin světové války, která se T. G. Masarykovi
jeví zároveň světovou revolucí, a před dějinně filosofickým
výkladem obrozenského i osvoboditelského hnutí v politice
české. S pronikavostí, ale i s úporným apriorismem vy-
světluje myslitel válečnou politiku jednotlivých států z po-
vahy jejich národů a v humanitě a v jejím zosobnění, po-
litické demokracii, nachází trvalý program pro českoslo-
venský stát také v budoucnosti, nezapomínaje na syntesu
mezi Východem a Západem a na osvícený kosmopolitismus.

Autentický ráz Masarykovy osobnosti až do výrazu ja-
zykového mají *Hovory s T. G. Masarykem* (ve 3 sv. 1928—
1935), vedené i zaznamenané bystře Karlem Čapkem.

Na rozdíl od českých vyznavačů učení Heglova neb Her-
bartova a zvláště od Josefa Durdíka odpoutal Tomáš G.
Masaryk české filosofické myšlení od Německa; místo psy-
chologie Herbartovy volil psychology anglické a vlastním
svým východiskem učinil pozitivismus Comtův a Spence-
rův, nikoliv aby je prostě tlumočil, nýbrž přizpůsobil a
posléze je překonal, jmenovitě nábožensky a eticky. Toto
oproštění od spekulace německé a poukaz českému myšlení
k novým cestám jest první filosofický čin Masarykův, dů-
ležitý to krok k odněmčení českého ducha.

Druhým jest snesení filosofie, kterou postavil jednak po
bok vědám speciálním, jednak v sousedství náboženství a umě-
ní, přímo do středu života. Výsledkem tohoto zkonkretisování
a zrealnění filosofie jest požadavek, aby celý život jak jed-
notlivce, tak národa proniknut byl duchem filosofickým,
aby se veškeré konání uvědoměle, soustavně a důsledně
neslo k určitému cíli, aby jako on sám pohlížel každý vzdě-
lanec na svět normativně, »pod zorným úhlem věčnosti«. Požadavek ten není již pouhým postulátem filosofickým,
nýbrž příkazem mravním, a že T. G. Masaryk tento etický
hlas vždy znovu burcoval, toť další a nemenší jeho zásluha.

V době náboženské a mravní lhostejnosti, trpného libe-
ralismu a jalového utilitářství přišel T. G. Masaryk, vroucí

teista a nadšený vyznavač Dostojevského. Hroze se společenské krise a mravního úpadku, volal po obrodě mravní, po opravdovosti náboženské, po svědomí sociálním; proto mu nemohly vyhovovati ani historický empirismus, ani indiferentnost školy pozitivistické, ani hospodářský determinismus marxistických materialistů. Byl však spíše kritikem než dogmatikem. V studiích o moderní poesii, psaných ostrým perem etického posuzovatele, v bojích proti nepravým Rukopisům, v pracích o myšlenkové povaze našeho náboženského vývoje a jeho spojitosti s národním obrozením často vystupovala v popředí negace analytikova, kritické ostrí odmítajícího soudce. Ale bystřejšímu čtenáři nemohl uniknouti kladný obsah: teisticky založená idea humanity, požadavek dovršiti po moderním způsobu dílo reformace a pokračovati v životním programu českobratrském; tu přímo vstupoval do šlépějí Palackého.

Modernost Masarykova se zračí zvláště také v tom, že svému křesťanskému pozitivismu dává široký základ sociální, — a že byl v Čechách prvním průkopníkem tohoto sociálního nazírání, jest z jeho zásluh největší. Uvedl k nám sociologii jako vědu; učinil moderní socialismus Marxův a Engelsův předmětem naukové a filosofické kritiky; zabýval se pečlivě otázkou dělnickou a ženskou, jakož i problémy společenské hygieny; poukázal k potřebě sociální výchovy a nejen jako učenec a spisovatel, nýbrž i jako politik přispěl k pochopení, že národní osvobození dlužno dovršiti osvobozením sociálním.

Veškeré své ideje proměňoval T. G. Masaryk hned v čin: od doby klidných a patriarchálních klasiků Palackého a Purkyně nebylo ducha takového organizačního nadání jako temperamentní a útočný T. G. Masaryk. Vytvořil v »Athenaeu« orgán vědecké kritiky; postavil »Naší dobou« revui moderního rázu proti stárnoucí »Osvětě«; dal podnět k vydávání »Ottova Slovníku naučného«, jež si představoval jako velkou vědeckou encyklopedii; povzněl boj o pravost Rukopisů z otázky filologické na záležitost kulturně národní; ukázal nové cesty našim naukovým překladům; pokusil se obcerstviti mladočeskou politiku a založil si konečně vlastní stranu. Byl profesorem na universitě, přednášečem pro dělníky, redaktorem, novinářem, poslancem a státníkem. Vynutil si na veřejnosti oba činitele, kteří pro kulturního pracovníka jeho rázu jsou životními podmínkami: nadšené žáky a stoupence, hlavně v mládeži a učené

inteligenci, mezi studenty, učiteli a dělníky, ale i významné odpůrce, k nimž se řadili všichni vyznavači konservativismu, liberalismu a přemrštěného nacionalismu.

Teprve v době národního osvobození politického se však ukázalo, do jaké míry shrnuje T. G. Masaryk ve velkorysé své osobnosti vůdčí myšlenky a tužby, které naplňovaly český život i české písemnictví od let probuzenských. To, co bylo přirozeným důsledkem Jungmannova jazykového buditelství a co Palacký vyvodil ze svého poznání dějinného vývoje, oč Rieger a jeho političtí druhové usilovali státoprávně, vytvoření samostatnosti politické, dokonal tento jejich pokračovatel, který v duchu Havlíčkově pojal úsilí národní demokraticky a jako generace Májová i jako stoupeneci pokrokového hnutí zároveň sociálně; také v politice zůstal věren svému humanitismu, i když byl v obraně nucen tasiti meč a doplňovati Chelického Žižkou. V době, kdy pokolení Lumíra usilovalo o odněmčení české myšlenky a českého vkusu, posílil tuto snahu Masaryk, vyživený vzdělaností anglosaskou, měrou neobyčejnou. Ve smyslu našeho národního probuzení, vyjádřeném po Kollárovi zvláště Šafaříkem, neustával řešiti českou otázku v rámci slovanském a stal se také nejvlivnějším českým učitelem mladšího vzdělanstva slovanského, zvláště na Jihu. Ježto vyjadřoval celou náplň českého veřejného myšlení a cítění, našel za sebou všecek národ, který se k »tatičkovi Masarykovi«
přihlásil skrze československé legie i souhlasem nekrvavé revoluce domácí. Ale Masaryk nebyl jenom dědicem národních tradic, nýbrž zároveň mluvčím novodobého ducha evropského, takže k revolučnímu osvoboditeli a k náčelníku mladého státu vzhlížel vedle Slovanstva politický a kulturní Západ, uctívaje v něm největšího syna národa Husova a Komenského v přítomnosti.

V příručce literárně dějepisné zasluhuje zvláštní pozornosti Masarykova t. zv. »česká filosofie«, zabývající se jmenovitě otázkou národního obrození a určující také jeho hodnocení českého písemnictví. Trest' zásad Masarykových, uložených v »České otázce«
a »Janu Husovi«
jest tato: »Naši buditelé našli pevný základ pro své snahy v humanitě. Našli jej ve filosofii německé; Kollár jej formuloval nejurčitěji, přejav Herderovu filosofii dějin. Svobodomyšlné hnutí české přirozeně odkazovalo k reformaci české, k tradicím bratrským a husitským; naši buditelé pokračovali tam, kde reakce přerвала vývoj. Tím překlenuli pro-

past způsobenou protireformací. Dobrovský, Kollár, Šafařík, Palacký jsou obhájci vznešených tradic české reformace a svobody svědomí, hlásají Bratrské ideály humanity. Naše znovuzrození je tedy historický vývoj docela přirozený; idea humanity docela přirozeně pojila se k snahám české reformace. Humanitní ideál, hlásaný Dobrovským a Kollárem, náš ideál obrodni znamená nám náš národní úkol vypracovaný a odkázaný nám naším Bratrstvím; humanitní ideál jest všecek smysl našeho národního života. Humanita, čistá člověčnost, skutečně není než ideál všeobecného bratrství, ideál naší Jednoty, ideál vpravdě český. Naše národní obrození je pokračování ideí reformních, za něž Hus podstoupil smrt mučednickou. Ideál humanitní, základní a stěžejní idea, vedoucí všecko úsilí buditelské, jest idea naší reformace; humanita je jen jiné slovo pro bratrství. Naše národní idea humanitní netoliko nám, ale i národům ostatním musí býti pevným základem. Česká idea humanitní, česká idea Bratrství — toť vůdčí idea celému člověčenstvu.« (Vyňato z Pekařova kritického spisku »Masarykova česká filosofie« [1912]).

Názory tyto se setkaly s nesouhlasem, jakmile byly vysloveny. V duchu národního liberalismu odmítl Josef Kaizl »Českými myšlenkami« (1895) Masarykovo náboženské pojetí českého života a českého obrození; odbornými studii literárně dějepisnými ukázali M. Murko, Jar. Vlček a Jan Jakubec, že naši buditelé nenavazovali tak na tradici národně reformační, jako spíše na západoevropské ideje osvícenské a romantické, dílem i na některé myšlenky slovanského Východu. Jos. Pekař v uvedené studii, nesené duchem vědeckého pozitivismu, historickou kritikou pokusil se vyvrátiti četné ideje Masarykovy »české filosofie«: Dobrovský nemohl a nemínil pokračovati v nauce reformační, již neznal; moderní humanita s českým Bratrstvím nemá nic společného; vůdčí idea našeho obrození jest spíše národnostní než náboženská; evropské osvobození na rozhraní XVIII. a XIX. věku nesouvisí nikterak s reformací; demokratický ideál našich dějin, jež Masaryk předpokládá, není než obměnou Herderova a pozdějšího romantismu; Masaryk není realistický vykladač historie, nýbrž ideolog. Tuto kritiku, proti níž Jos. Pekař v »Smyslu českých dějin« r. 1929 postavil svou pozitivní teorii vlastní, pozměnily výklady Masarykových přívrženců Zd. Nejedlého, Em. Rádl, Alb. Pražáka, K. Krofty, F. M. Bartoše a Jana Slavíka,

které dílem otupovaly ostří Masarykových vývodů, dílem snášely pro ně další skutečné i domnělé důvody, dílem však je plodně vykládaly z osobnosti a pragmatických záměrů jejich původce.

Osobnost T. G. Masaryka i mimo oblast osvobození měla pečeť geniality; současné naše kulturní dějiny nelze si bez ní představit; stejně jako kritické dějiny naše uvedl je na dráhu zcela novou. Osobitost jeho se zrcadlí i v slohu; jest prudký a vášnivý, úsečný a napovídavý, vroucí a nabádavý; bez ozdob, bez epitet a bez obrazů, spíše vyvolávající dojem diskuse než četby; opravdu sloh muže, jenž stále vzrušeně a pohnutě vedl dialog, ať se svou dobou nebo s hlasem svého svědomí.

Přímým žákem a věrným stoupencem Masarykovým ve vědě i v politice byl **František Drtina** (1861—1925), profesor filosofie a pedagogiky na Karlově universitě. V *Myšlenkovém vývoji evropského lidstva* (1902) vyložil svůj názor, že cílem soudobé vzdělanosti jest humanita, t. j. všestranný rozvoj všech vlastností a schopností lidských, vedený láskou k bližnímu. Do služeb této myšlenky postavil i svou snahu o výchovu a vzdělání mládeže; výchova i vzdělání mají vésti k mravnosti, t. j. k lásce k bližnímu.

Hlavním představitelem filosofického i etického positivismu byl propagátor »volné myšlenky« **František Krejčí** (1858—1934). Z filosofie vylučoval zcela metafysiku, problém svobody vůle řešil deterministicky, otázky noetické agnosticisticky. Mravní normou života jest mu shoda jednotlivcova s celkem; k tomu spěje celý vývoj. Hlavním jeho působištěm byla psychologie čistě empirická, dnes překonaná.

Předmětem zkoumání třetího zakladatele »České mysli« a profesora na pražské universitě, **Františka Čády** (1865—1918), byla noetika. V ní hlásal potřebu víry jako základu a doplňku vědění. Čáda se stal u nás zakladatelem pedagogie, pedopsychologie i pedopatologie.

V duchu nového idealismu postavil se proti positivismu profesor fysiologie **František Mareš** (1857—1942), odpůrce Krejčího psychologie bez duše a etiky bez mravnosti. V literární historii proslul neblaze jako neznalý a tvrdošíjný obhájce pravosti RKZ (*Pravda o RKZ*, 1930, a *Marnost bojů proti RKZ*, 1933).

Z pěstitelů sociologie, budované u nás z podnětů Masarykových, vynikl její profesor na Svobodné škole politických

nauk **Emanuel Chalupný** (* 1879), zprvu Masarykův žák, pak jeho odpůrce. Zkušenosti ze sociologie (od r. 1916 vychází jeho *Sociologie*, rozpočtená do 15 dílů) přenášel i do literární historie. Největší pozornost věnoval Jungmannovi (1909 a 1912), Havlíčkoví (1908 a 1929) a Březinovi (1912 a jindy). Zajímavě ocenil i Sládka a jeho dobu (1916) a dílo Jos. Holečka (1926).

Estetika může se vykázáti jedinou významnou osobností tohoto období, Otakarem Hostinským. **Otakar Hostinský** (1847—1910) byl profesorem estetiky a dějin hudby na Karlově universitě, ale přednášel i na malířské akademii a na konservatoři dějiny hudby. Vycházejí z Herbartovy estetiky vytvořil vědu o konkrétním umění, jejíž zásady uložil do tří spisů německých. Vlastní jeho pracovní oblastí jest hudba, především její dějiny; tu přispěl k poznání našeho hudebního života v XVI. věku a rozebral historicky českou píseň lidovou. Jeho četné stati hudební jsou často spojeny i s literaturou. Vyložil prosodické základy českého básnictví; obhajoval literární realismus; přispěl k poznání podstaty dramatu a napsal hojnost posudků básnických děl.

Jazykozpyt a filologie. Převrat v české jazykovědě, která v 70. letech se octla v stagnaci, se pojí k velkému sporu o pravost RKZ. Mladá filologická generace, která přišla na osamostatnělou českou universitu, byla vychována t. zv. školou mladogramatickou v čele s K. Brugmannem a Aug. Leskienem, Fr. Miklošičem a Vatr. Jagicem. Hnutí to nespouštělo s očí zřetele srovnávací, hlásalo bezvýhradnost mluvnických zákonů, jako základ jazykovědného studia pěstovalo hláskosloví a pod. V duchu doby nevyhýbali se jeho přívrženci ani kritice dogmat české vědy a odmítali jakýkoliv vědecký kompromis. Když r. 1886 podrobil Jan Gebauer, dosud zastávající pravosti Rukopisů, novými metodami památky opětovnému zkoumání a dospěl k zjištění, že jsou podvržené, ukázalo se, že se musí podrobit revisi celé počátky naší slovesnosti a zároveň určiti období, v němž památky vznikly. Objevila se nutnost zjistit správný stav a vývoj staré češtiny. S plnou odpovědností ujal se tohoto úkolu Jan Gebauer.

Jan Gebauer (1838—1907) byl zprvu středoškolským profesorem v Pardubicích a v Praze, habilitoval se pro češtinu, ale rozšířil své čtení záhy na celý obor slovanské filologie. R. 1880 se stal mimořádným, r. 1881 řádným profe-

sorem a přešel na obnovenou universitu, kde setrval, zahrnován počtami, do své smrti.

V mladších letech překládal ukázky z bulharštiny, z ruštiny a indičtiny, pak se věnoval pracím jazykovědným, mezi nimiž od počátku převládaly studie hláskoslovné. R. 1878 objevil jotační zákon, r. 1883 odkryl pravidlo o rozdílu kvalitativní a kvantitativní negace v skladbě staročeské, kterého jazykověda plodně užila i mimo hranice jazyků slovanských. Od polovice let 80. otiskoval jmenovitě v »Pojednáních Král. čes. spol. nauk« ukázky ze své velké práce o historické mluvnici české. Z této *Historické mluvnice jazyka českého* vyšlo »Hláskosloví« (1894), »Skloňování« (1896), »Časování« (1898, II. přepr. vyd. 1909), kdežto »Skladbu« vydal pohrobně Fr. Trávníček r. 1929 a »Kmenosloví« se nedostalo přes stádium materiálu. Druhé životní dílo Gebauerovo, *Slovník staročeský*, vyšlo po heslo »naliti«; dokončení převzal Emil Smetánka.

Vědecký materiál dodávalo Gebauerovi studium památek staročeských, z nichž některé vzorně vydal. V několika státech, otištěných v »Listech filologických«, kterých byl od r. 1874 redaktorem, a v universitních čteních ukazoval i nové směry literárního dějepisu: podával srovnávací obraz vývoje látek a genrů v středověké literatuře západoevropské a vždy poukazoval na souvislost českého písemnictví se světovým. Tak zpracoval soustavné dějiny starší české literatury, ale i zde byl především iniciátorem.

Vedle vědeckých děl napsal řadu školských učebnic, které popularisují výsledky jeho bádání. Také »Pravidla hledící k českému pravopisu a tvarosloví« jsou v prvním vydání (1902) v podstatě prací Gebauerovou.

Vědecký význam Gebauerův jest mnohonásobný. Důkladným studiem staročeských památek nashromáždil si obrovský materiál, který kriticky ocenil, metodicky utřídil a vědecky urovnal. Z této spolehlivé látky vyvodil zákony a pravidla; popisná část, systematika řeči u něho převládala; ač nezanedbával dialektů a přihlížel i k etymologii, přece kladl hlavní váhu na staročestinu, které přikládal význam normativní. Věkovitý vývoj českého jazyka jevil se mu jako organické dění; proto nedovedl snést ani násilného zasahování libovolných nápadů a puristických přepjatostí do vývoje živého jazyka. Nejplodnější z podnětů Gebauerových působily i na filology oborů jiných, měly vliv i na české dějiny literární a zastavily v jazyce spisov-

ném zvrácené snahy brusičské. To vše mění postavu Jana Gebauera z vědeckého odborníka na činitele kultury národní.

Gebauer shromáždil kolem sebe a ve svém semináři skupinu žáků, kteří mu snášeli materiál pro poznání staročeského jazyka, řešili některé problémy staročeského písemnictví, vydávali staré památky, ale konali v jeho duchu i jiná studia jazykovědná, na př. dialektologická; v praktickém životě přenášeli mistrovo učení mezi lid a mládež. Z nich **Antonín Havlík** (1855—1925) objevil zákon jerový, **Emil Smetánka** (* 1875), Gebauerův nástupce na stoliči universitní, vydával vzorně staročeské i reformační památky a **Václav Ertl** (1875—1929) přibližoval vědecké poznatky své i svého učitele středoškolskému studentstvu a jako spoluzakladatel a spoluredaktor »Naší řeči« zabral se do otázek jazyka živého i do otázek puristických.

V počátcích své činnosti zabýval se Gebauer i srovnávacím jazykozpytem indoevropským, ale vědecké základy mu u nás dal profesor filologie staroindické a srovnávacího jazykozpytu **Josef Zubatý** (1855—1931). Většina jeho prací ze všech oborů (hláskosloví, tvarosloví, etymologie a zvláště skladby) jazykovědy indské, srovnávací a jmenovitě z mluvnice litevské a lotyšské vyšla pouze po časopisech, ale vždy prozrazovala osobitý dar kombinační, pronikavost kritického soudu a plastičnost výkladu. V pozdních letech svého bohatého života soustřeďoval se i k jazyku českému, hlavně po stránce lexikologické a syntaktické. Tehdy stál v popředí mluvnictví českého i jako redaktor »Naší řeči«.

Jeho nástupce na universitní katedře **Oldřich Hujer** (1880—1942), vynikající bibliograf české jazykovědy, podal v *Úvodě do dějin jazyka českého* (1914, III. vyd. 1946) jasný přehled prehistorie slovanštiny a češtiny.

Mezi vědeckými badateli o jazyku staroslověnském, který v rozvíjející se filologii slovanské se znovu postavil do popředí zájmu, vynikli zvláště: **František Pastrnek** (1853—1940), autor *Tvarosloví jazyka staroslověnského* (1909 a 1912) a *Dějiny slovanských apoštolů Cyrilla a Methoda* (1902); **Václav Vondrák** (1859—1925), badatel o vzniku staroslověnského písma, zvl. hlaholice, a o dějinách staroslověnské kultury na naší půdě; a profesor bohoslovecké fakulty **Josef Vajs** (* 1865), znalec hlaholské paleografie.

I ostatní vědy filologické, germánská, románská, klasická a orientální, rozvíjely se významně za vedení vynikajících

vědeckých odborníků. Pro českou literaturu významné jsou výsledky vědecké práce klasického filologa **Josefa Krále** (1853—1917). Vzorný překladatel z řečtiny zasvětil svou práci jmenovitě zkoumání antické metriky a antického bájesloví. Jeho obsáhlý spis *O prosodii české* (1893—1902 v Listech filologických, knižně až 1923 a 1938) podává historický vývoj české prosodie. V něm se snažil Král, duch přísně normalisující, dokázati, že čeština připouští jediné prosodii přízvučnou a nikoli časoměrnou, a nastínil zevrubný obraz nejen prosodického rozvoje českého, ale i historii sporů o prosodii u nás. Cenné jsou i jeho knihopisné a filologické příspěvky k dějinám českého humanismu.

Vývoj literárního dějepisu. Literárně dějepisné práce trpěly dlouho dvěma základními nedostatky: nezařazovaly slovesných zjevů do souvislosti domácího i mezinárodního vývoje a nehledaly za knihami osobnosti, ideje a dobové proudy. Filologická a knihopisná metoda, kterou pracovala období předcházející, udržovala se ještě při líčení střední doby českého písemnictví. Zde podal řadu cenných prací badatel o dějinách českého humanismu **Antonín Truhlář** (1849—1908), který sebral s důkladností bibliografickou hojnost materiálu a abecedně sestavil v *Rukověti k písemnictví humanistickému v Čechách a na Moravě ve stol. XVI.* (1908—1918 vyšel I. díl red. K. Hrdiny). Téže metody, ne však bez zřetele k dějinné souvislosti, užíval i mnohostranný **František Bílý** (1854—1920), na střední škole žák Bartošův, na universitě Gebauerův. Vnášel ji však do studia písemnictví obrozeneckého. Výsledky literárního bádání využíval pro praxi školskou, kde kladl důraz především na poetiku a estetiku. Z těchto praktických potřeb vznikly jeho *Příspěvky k praktické poetice* (1915) a *Malá poetika* (1910, vzniklá ze spolupracovníctví na Bartošově »Malé slovesnosti«), dále antologie novočeského básnictví *Patery knihy plodů básnických* (1892), výběry z Vrchlického (1896 a 1898), z Havlíčka (1907), vydání Komenského »Labyrintu« (od r. 1887 častěji). V knížce *Od kolébky našeho obrození* (1904) sdružil události z dějin řeči, slovesnosti a divadla v názorný obraz kulturně historický. Hlavní jeho monografické práce jsou věnovány Kollárovi, Palackému a jmenovitě Čelakovskému. Jako kritik otiskoval své příspěvky ve »Světozoru« a v »Osvětě«.

Když tohoto filologického a knihopisného postupu užil při soustavném vyličení složitého národního obrození **Franti-**

šek Bačkovský (1854—1908), ukázala se však nedostatečnost metody, hromadící zevní fakta bez spojitosti. Proto některé jeho práce monografické a edice starších spisů novočeských mají větší význam než *Zevrubné dějiny českého písemnictví doby nové* (1884—1887). Výborně se však hodila pro jeho trojí zpracování *Přehledného písemnictví českého* (1887, 1898 a 1899), snášející zevrubně literární data.

Obrat nastal při srovnávacím studiu písemnictví staročeského, jež na počátku své dráhy horlivě konal Jan Gebauer. Zabýval se dějinami látek a slovesných druhů v souvislosti evropské a s tohoto hlediska staročeské památky utřídil. Jeho přední žák Jaroslav Vlček postoupil dále. České literární dějiny změnil ve vývojovou historii vůdčích dobových proudů, v složitý obraz celistvé kultury národní a zařadil je do historie vzdělanosti západoevropské. Tím se stal zakladatelem moderního dějepisu české literatury.

Jaroslav Vlček (1860—1930), rodem Slovák, byl profesorem dějin české literatury na Karlově universitě, kde za republiky přednášel hlavně o písemnictví slovenském. Po prvé přehlédl v celku slovenské písemnictví již ve své prvotině *Literatura na Slovensku* (1881), jež dovedena do doby nejnovější vyšla slovensky jako *Dejiny literatury slovenskej* (1889 a 1890). V bojích o pravost RKZ vyspěl neobyčejně historický smysl Vlčkův a tak již r. 1893 počaly vycházet jeho velké *Dějiny české literatury*, k nimž učinil pokus již r. 1885. Objímají látku od nejstarších dob do l. 60., ale zůstaly zlomkem, neboť všechna období nejsou zpracována (1931 vyšly ve 4 sv., doplněny z universitních přednášek, r. 1940 ve 2 sv.). Po prvé vyloučil z dějin našeho písemnictví vše, co souvisí s podvrženými památkami. Hojně užity a zpopularisovány jsou výtěžky studií Gebauerových a Gollových, neboť vlastní bádání Vlčkovo se vztahovalo výhradně na stol. XVIII. a na první polovici stol. XIX. Jednostranné západnictví, malý smysl pro tradiční souvislost a hlavně nepochopení baroka a romantiky vadily postupu i pojetí jeho práce. Tak nejlepšími částmi jeho »Dějin« zůstávají úseky věnované osvícenství, které mu, pozitivistovi a liberálovi kritického ducha, bylo nejbližší. I mimo dějiny dařily se Vlčkovi především studie z této doby nebo z doby k ní přílehlé; tak významné monografie *První novočeská škola básnická* (1896) a *Pavel Josef Šafařík* (1896) a řada podobizen a drobnějších charakteristik z doby probuzení a ze 40. a 50. let, seřazených

do tří svazků: *Několik kapitolek z dějin naší poesie* (1898), *Několik kapitolek z dějin naší slovesnosti* (1912) a *Nové kapitoly z dějin literatury české* (1912). Podmanivá síla Vlčkových prací, jež působila kouzlem novosti, záležela v barvitosti a výmluvnosti, v sytém podání i v charakteristice směrů a proudů slovesných a ideových.

Právě tím se od něho lišil jeho mladší druh **Jan Jakubec** (1862—1936), v l. 1919—1932 univ. profesor v Praze. Jeho první práce *O životě a působení Jana Kollára* (1893) a obšírná monografie *Antonín Marek* (1896) obsahují in nuce celou Jakubcovu vědeckou činnost. Hlavním jejím předmětem byla doba Dobrovského a Jungmannova s myšlenkou slovanské vzájemnosti v popředí. Výsledky svých studií o osvícenství kolem Dobrovského, o počátcích české romantiky u J. Nejedlyho a Jungmanna, o básnické činnosti Palackého a Šafaříka, o Havlíčkovi a Pflegru Moravském uložil do »Literatury české XIX. stol.«. Nejčastěji se vracel ke Kollárovi, o něhož se zasloužil také jako vydavatel. Veden povinnostmi učitelskými napsal souhrnné *Dějiny české literatury* (1911, II. vyd. o dvou dílech 1929 a 1934; původní německé zpracování 1907). Sahají od nejstarších dob po politické probuzení, kodifikují jasně názory českého pozitivismu vědeckého, vynikají kritickým přehledem příslušné literatury.

Na studium písemnictví obrozenského, zvl. na jeho část vědeckou specialisoval se **Josef Hanuš** (1862—1941) v monografiích o M. A. Voigtovi, F. M. Pelclovi, F. F. Procházce, Dobrovském a Šafaříkovi. Plodně zasáhl i do bojů o Rukopisy. I v monografii o Nebeském (1896) vyniká líčení činnosti učenecké nad rozbořem estetickým.

Šíří literárně historického zájmu vyniká nad ně **Jan Máchal** (1855—1939), který se obrátil k srovnávacím dějinám literatur slovanských. Pracoval nejprve v slovanské mytologii a v dějinách národní epiky (*Nákres slovanského bájesloví*, 1891 a *O bohatýrském epose slovanském*, 1894) a četnými informačními články k dějinám literatur slovanských se připravil k souhrnnému dílu *Slovanské literatury* (1922—1929 ve 3 sv.) s doplňkem *O symbolismu v literatuře polské a ruské* (1935). Dějiny jednotlivých literatur staví vedle sebe a nesnaží se o vnitřní srovnání. Významné jsou i jeho práce z literatury našeho obrození (o Puchmajerovi, Šafaříkovi, Čelakovském, o Hankových ohlasech ruských) a práce o staročeském dramati, vyvrcholené dí-

lem *Staročeské skladby dramatické původu liturgického* (1908). Zabral se i do otázek literatury novodobé svými příspěvky k dějinám novočeského románu (*O českém románu novodobém*, 1902, rozš. 1930) a k literárním směrům na konci stol. XIX. (*Boje o nové směry v české literatuře 1880—1900*, 1926).

Z mladších literárních dějepisců, kteří se pojí k Vlčkovi a kteří vyšli ze školy Gebauerovy, vynikl **Ferdinand Strejček** (* 1878) a **Stanislav Souček** (1870—1935), první jako vydavatel, pilný sběratel látky a podrobný životopisec zvl. Sv. Čecha, Ad. Heyduká, J. V. Sládka a j., druhý jako významný badatel štitenský a přední komeniolog, věnující však své láskyplné výklady také Erbenovi, Jiráskovi a jmenovitě Nerudovi. **František Ryšánek** (* 1877), profesor Karlovy university, zasáhl plodně do otázek o Husovi, Chelčickém a Štítném. Štítného a Rokycanu, Tkadlečka a Jakoubka ze Stříbra vydal **František Šimek** (* 1882).

Důsledným filologem ve všech svých pracích zůstával **Václav Flajšhans** (* 1866), zprvu věrný stoupenec Gebauerův, pak jeho odpůrce. Sporné otázky z pomezí filologie a literárního dějepisu jej lákaly především. Objevitelské práce podal hlavně v oboru staročeské filologie. *Nejstarší památky jazyka i písemnictví českého* (1903) jsou kritickou chrestomatií. Ze srovnávacího studia českého příslovnictví vyšla *Česká přísloví* (1911—1913 ve 2 dílech). Osvětлил dějiny staročeského slovníkářství: *Klaret a jeho družina* (1926—1929, 2 díly). Podal i náběh k soustavným dějinám spisovného jazyka (*Náš jazyk mateřský*, 1924). Soustavně se zabral do života a díla Jana Husi, jehož díla kriticky vydával a o němž snesl spoustu nového materiálu.

Vztahy českého a německého písemnictví vědecky prozkoumával germanista **Arnošt V. Kraus** (1859—1943) v dokumentárním díle látkoslovném *Stará historie česká v německé literatuře* (1902) a v trojsovkovém *Husitství v literatuře* (1917, 1918, 1924). Získal si zásluhy i jako informátor o českém životě literárním a kulturním v cizině.

Průkopníkem srovnávacích dějin literatury, do nichž nejedním podnětem zasáhl již V. B. Nebeský a po něm Gebauer, stal se všestranný slavista, profesor slovanských řečí a literatur, **Jiří Polívka** (1858—1933). Oplodněn pokročilou vědou ruskou i anglickou a po průpravných pracích látkoslovných a o dějinách lidového podání přistoupil k velkým úhrnným dílům: *Lidové povídky*

slovanské (1929, 1. sv.) a *Slovanské pohádky* (1932, I. díl, obsahující látku běloruskou, velkoruskou a ukrajinskou). V bádání pohádkoslovném kloní se k teorii migrační. Významné jsou jeho literárně historické monografie o M. Rejovi z Nagłowic (1905), o Někrasovovi (1911) a ideový rozbor ruské otázky *Rusko a lux ex oriente* (1919), i jeho studie časopisecké o Gribojedovu, A. N. Pypinovi, F. Tju-tčevovi a j.

Význačným odborníkem v pohádkosloví byl **Václav Tille** (1867—1937), profesor srovnávacích dějin literatury. Odlišoval přísně to, co je v pohádkách vskutku lidového od toho, co nutno přičísti na vrub zálibám a teoriím sběratelů a co v nich jest padělkem nebo překladem textu cizího. Analytická studie *České pohádky do r. 1848* (1909) a vydání pohádek Erbenových, Mikšíčkových a B. Němcové byly přípravou k soustavnému *Soupisu českých pohádek* (1929—1934, dosud 2 sv.); B. Němcové věnoval i vzornou monografii životopisnou (ve »Zlatorohu« 1911 a častěji). Výkladu dějin a teorií literárních slouží *Filosofie literatury u Taina a předchůdců* (1902).

České dějepiscectví. Na obnovenou universitu vstoupila i nová škola historická. Myšlenkově zdůrazňovala souvislost českého vývoje dějinného s obecnými proudy západoevropskými, metodicky dbala obezřetnější kritiky a výkladu pramenů. Důsledná kritičnost a odklon od vlastenecké tradice hlásil se i u ní.

Tento obrat vědy historické ztělesnil svým dílem **Jaroslav Goll** (1846—1929). Studiemi u proslulého historika v Gotinkách G. Waitze a cestami do Berlína, Holandska a do Londýna ucelil své rozsáhlé vědomosti jazykové i historické. Na universitě, na níž se habilitoval r. 1875, setrval až do r. 1910, kdy odešel na odpočinek. Počátky Gollovy jsou básnické a essayistické v »Lumíru«, jehož byl na čas spoluredaktorem, a básníkem zůstal Goll i jako vědec. V popředí jeho zájmu historického stojí historie Jednoty bratrské. Soubor článků sem hledících, znamenajících pokrok i reakci proti Tomkovi metodicky svým bohosloveckým výkladem reformace, myšlenkově správným začleněním do dějinného vývoje českého, vyšel s názvem *Chelčický a Jednota v XV. stol.* (1916, s významným úvodem od K. Krofity). Druhé velké dílo: *Čechy a Prusy ve středověku* (1897) nově osvětluje vztahy Slovanů k Prusku a k Německému řádu do XVI. stol. Studie *Historický rozbor básní RK*

Oldřicha, Beneše Heřmanova a Jaroslava (1886) jest nejdůležitějším příspěvkem dějepisným k důkazu o podvrženosti Rukopisů. Vedle studií z českých dějin středověkých a reformačních (Rokycana, Blahoslav a zvláště Komenský) psal i studie z dějin cizích. Goll odvedl českou historiografii z úzkých hranic domácích a učinil jejím úkolem studovati kulturní vývoj český v stálé souvislosti s dějinami Evropy ostatní. Proti katolickému straníku Tomkovi přihlásil se k stanovisku Palackého, ale metodicky šel dále: studoval českou reformaci i po stránce odborné náboženské, rozbíral podrobně její památky literární, ale nekladl na ni měřítko protestantsko-humanitní filosofie Palackého. Odmítal vždy řešení přímočaré a motivaci jednoduchou; stále hledal ve výkladu dějin nové problémy, nepostižené dosud kombinace. Ale tento neklid nedovolil Gollovi, aby se věnoval výpravnému, syntetickému umění dějepisnému. Svými vědeckými metodami, organizačním talentem a stálým nabádáním k dalším řešením vytvořil Goll rozsáhlou historickou školu, z níž vyrůstal dějepis i dějezpyt ještě dlouho v době popřevratové.

Současně s Gollem působil na universitě žák Tomkův **Antonín Rezek** (1858—1909), střízlivý protiromantický positivist. Trojí doba v českých dějinách jej zajímala především: doba Ferdinanda I. (*Zvolení a korunovace Ferdinanda I. za krále českého*, 1877); náboženské poměry v stol. XVIII. (*Dějiny prstonárodního hnutí náboženského od vydání tolerančního patentu z r. 1887* zůstaly sice zlomkem, ale v úvodě k nim jest narýsován přehledný obraz českého vývoje náboženského od Bílé Hory až k tolerančnímu patentu); a konečně politicky vzrušený věk XVII. Dějiny byly Rezekovi vlastně dějinami politických zápasů, ač nikdy nespouštěl se zřetele poměry ústavní, správní i finanční.

Významným organizačním činem v této době bylo založení vzorné revue *Český časopis historický* r. 1895 Gollem a Rezekem.

Z Gollovy školy vyšla řada vynikajících badatelů o dějinách českých, kteří se zpravidla specialisovali na určitý jejich úsek. O soustavné zpracování se pokusil **Václav Novotný** (1869—1923) v kompendiu *České dějiny* (1912—1937, kde vylíčen úsek do r. 1271). Cenné jsou jeho studie o době a osobnosti Husově, z nichž vyšel i populární přehled počátků českého husitství *Náboženské hnutí české ve*

XIV. a XV. stol. (1915), zdůrazňující domácí původ české reformace, a kritický životopis *M. J. Hus, život a dílo* (1919), hájící rovněž Husovu původnost.

Do husitské doby zasahují také práce **Rudolfa Urbánka** (* 1877), historiografa období poděbradského v *Českých dějinách* (1915—1930) a v monografiích *Konec Ladislava Pohrobka*, 1924, *Volba Jiřího z Poděbrad za krále českého*, 1926, *Husitský král* (1926).

České dějiny stol. XIX. učinil svým oborem **Zdeněk Václav Tobolka** (* 1874). Od politických dějin kolem r. 1848 postoupil až k době nejnovější (*Počátky konstitučního života v Čechách*, 1898; *Slovanský sjezd r. 1848*, 1901; *Politické dějiny čsl. národa od r. 1848 až do dnešní doby*, 1932—1937, 4 svazky). Svým povoláním přiveden byl ke knihopisu a knihovědě. Pro ně založil několik časopisů, sestavil *Český slovník bibliografický* (1910), podávající soupis českých prvotisků do r. 1500, v němž pokračuje *Knihopis čsl. tisků od doby nejstarší až do konce 18. stol.* (1925—1941, dosud 4 sv.).

Dějiny knihtisku, novin a časopisů českých vědecky zpracoval **Josef Volf** (1878—1937), ředitel knihovny Národního musea.

Historie slovanská je v této době spojena se jmény Konstantina Jirečka a Jaroslava Bidla. **Konstantin Jireček** (1854—1918) ovládal svou rozsáhlou činností politické a kulturní dějiny jižních Slovanů a jejich sousedů (*Dějiny národa bulharského*, 1876, *Poselství republiky dubrovnické k císařovně Kateřině II.*, 1893). **Jaroslav Bidlo** (1868—1937) zabral se z počátku do historie bratrské, především emigrantské, a jako dějepisec jižních a východních Slovanů uvedl k nám po prvé byzantologii (populární přehledný spisek *Kultura byzantská*, 1917). Osudy národů slovanských vylíčil jako celek v *Dějínách Slovanstva* (1927).

Významné vědecké zástupce má i pomocná věda historická, prehistorie. V jejím čele stál profesor **Josef Ladislav Píč** (1847—1911), který své starožitnické práce založil na samostatných výzkumech archeologických, na studiích předních museí evropských, na rozsáhlé znalosti příslušné literatury a především na vyčerpání prehistorického materiálu musejního. Životní jeho dílo *Starožitnosti země České* (1899—1909, 3 díly v 6 sv.) doplňuje *Archeologický výzkum v středních Čechách* (1893—1897 ve 3 sv.) a popu-

lární trest Píčových zásad *Přehled české archeologie* (1908).

Vědeckým jeho protichůdcem byl člen kritické družiny pozitivistické na Karlově universitě **Lubor Niederle** (1865—1944). Jeho obsáhlé vědomosti, objímající jazykozpyt, historii, národopis, starověký zeměpis i starožitnictví řídil ostrý smysl kritický, přesné uvědomění hranic jednotlivých oborů a stálé užívání metod srovnávacích. Podle jeho názorů se začíná osazení Čech již v mladší době kamenné a příchod kmene slovanského v V. a VI. stol., a to nikoli od Dunaje, nýbrž z polských zemí na východ od Karpat. Monumentální jeho dílo *Slovanské starožitnosti* (1902—1924 ve 4 dílech o 6 sv.) jedná o pravlasti, původě, příbuzenstvu, rozsahu a stěhování Slovanstva s důkladným rozborem pramenů a literatury a vytváří tak moderní obdobu k slavnému dílu Šafaříkovu. Vyličení slovanských starožitností kulturních, zvláště také náboženství a bájesloví, zvykosloví, obydlí, oděvu, umění, rolnictví a obchodu, věnován je samostatný oddíl, *Život starých Slovanů* (1911—1925 ve 3 dílech o 6 sv.).

Zároveň se dostalo vědeckého pěstování také národopisu, který zasahoval i do literatury krásné, přijímaje od ní sám plodné podněty. Literárního orgánu dostalo se tomuto ruchu r. 1892 prvním samostatným národopisným sborníkem *Český lid*. Národopisné snahy vyvrcholily pak r. 1895 »Národopisnou výstavou československou« a založením »Národopisného musea československého«, řízeného »Národopisnou společností československou«. Vrcholný zájem náležel studiu lidové písně a z hmotné kultury našeho lidu se těšily zvláštní pozornosti lidový kroj, lidové stavby a lidové obyčeje, obražející náboženský a světový názor.

Veškeré národopisné pracovníky převýšil rozsahem i rozmanitostí práce dlouholetý redaktor »Českého lidu« **Čeněk Zíbrt** (1864—1932), profesor všeobecné kulturní historie Karlovy university. Uveřejnil nepřehlednou řadu zvykoslovných a národopisných monografií, z nichž vynikají *Dějiny kroje v zemích českých až po války husitské* (1892, II. díl od Z. Wintra), *Jak se kdy v Čechách tancovalo* (1895), *Veselé chvíle v životě lidu českého* (1909—1911 v 8 sv.) a j. Cenné jsou kapitoly *Z dějin českého knihtiskařství* (1913, doplněno 1939). Jako knihovník musejní vydal i četné památky naší staré slovesnosti.

Doba válečná a popřevratová.

(1914—1938).

Povaha doby.

Vypuknutí světové války v červenci r. 1914 uvedlo v úžas nepřipravený národní tábor český, rozeštvaný třenicemi politických stran. Za obnoveného absolutismu a za vojenské krutovlády byla všecka práva občanská zrušena a zejména svobodný tiskový projev kritického rázu byl úplně znemožněn.

Ještě před světovou konflagrací upozorňovali časoví básníci Machar, Bezruč a Dyk na nebezpečí blížící se bouře a ukazovali, na které straně je místo pro českého člověka. Když pak jim a jejich druhům bránila censura za vojenského nátlaku v přímém projevu, vytvořili si důmyslnou řeč jinotajů, zkratek a narážek, aby se dorozuměli se svými čtenáři. Hlavní úkol nadešel nyní spisovatelům národním z období ruchovského, namnoze již zapomínaným, J. V. Sládkovi, Sv. Čechovi, E. Krásnohorské a přede všemi Al. Jiráskovi. Vedle aktuálnosti obsahu, který vnucoval analogii s přítomností, zdála se nyní jejich zastaralá forma celkem podřadnou. J. S. Machar a P. Bezruč brzy propadli pronásledování vojenské justice a mlčeli, ale V. Dyk, také obžalovaný a žalářovaný v dobách největšího útlaku, neustával lyrikou výmluvnou při vši své stručnosti připomínati slavné dilema národního osudu: buď synové národa nasadí všechny své síly k osvobození, nebo se odsoudí k odvěkému poddanství; našel pro ně i klasickou formulaci vloženou do úst země: »Opustíš-li mne, nezahynu. — Opustíš-li mne, zahyneš!« Jeho mravní a citový hlas nebyl však osamocen. Chválu domova a jeho sil, zaručujících svobodnou a čestnou budoucnost národa, vypívali stejně staří národníci E. Krásnohorská a F. S. Procházka jako vitalističtí hymnikové A. Sova, Ot. Theer, A. Macek, Jar. Kolman; i v poesii Březinové, dávno zmlklé, objevovány byly prvky národně silící. Stejně silně působila i zkratková poesie K. Tomana, písňová stručnost Fr. Šrámka a lyrický výkřik P. Kříčky »Medynia Glogowska«. Ale i spisovatelé vědeckí, essayikové a kritikové postavili se po bok básníků. Dějepisec Jos. Pekař působil projevy státoprávního povědomí, v pracích Arna Nováka a Ěm. Chalupného zesiloval tradicionalismus studiem osobností a děl

období májovského, ruchovského a lumírovského, prosyacených snahami národně osvoboditelskými. Také jazykozpytci se Zubatým v čele spojovali s jazykově očištnými snahami v »Naši řeči« tendence národně obrodné a obranné. Jakmile trochu povolil útlak tiskový, přihlásilo se i novinářství ke své úloze a nabídlo své stránky básníkům, beletristům i vědcům.

Ale spisovatelé se nespokojili jen s touto pomocnou prací udržovat a zesilovat víru v národě, nýbrž zaujali záhy postavení vůdců národa. Od přesvědčení státoprávního, které jim leželo na srdci již od r. 1848, došli k odvaze přervati zcela svazky s dynastií habsburskou. Tak 17. května 1917 vyšel ve »Večeru« slavný projev českých spisovatelů v šťastné stylisaci Jar. Kvapila a zaštitěný autoritou Al. Jiráska, kterým se po prvé projevila veřejně jednotná vůle národa. 13. dubna 1918 přečetl Al. Jirásek přísahu národa českého, že jeho zástupci neustanou v boji o samostatnost českou, dokud nezvítězí; a v květnu t. r. se slavnost 50. výročí kladení základního kamene k »Národnímu divadlu«, kterou režijně vedl stejně srdnatý organisátor politického odboje domácího Jar. Kvapil, změnila v národní a slovan-skou manifestaci; zde zdůraznil opět Al. Jirásek jednotu Čechů a Slováků a nutnost politického jejich spojení.

Vedle tohoto odboje domácího, v němž spisovatelé stáli na čelných místech, probíhal za hranicemi odboj vojenský a politický, vedený filosofem T. G. Masarykem, sociologem Ed. Benešem a učencem M. R. Štefánikem. Ani zde nechybělo spisovatelů, jejichž duševní a básnický vývoj určily právě zkušenosti v hrdinském ovzduší, jak svědčí jména R. Medka, Fr. Langra, J. Kopty a Fr. Kubky. Oni jsou s jinými zakladateli básnictví legionářského, které jediné z celé české produkce slovesné má ráz skutečné poesie válečné; časově se však mohlo projevit až po návratu legionářů do vlasti. Od r. 1848 nebyla účast českých spisovatelů v národně politickém hnutí tak významná a tak důležitá jako právě v letech první světové války.

Myšlenka národně politického osvobození odsunula na čas do pozadí všechny ideje jiné, i tužby sociální, které se začaly před světovou vojnou tak silně projevovat. Teprve od velké revoluce ruské, od listopadu r. 1917 nabývalo sociální smýšlení opět určitějších forem, neboť teprve od této doby bylo všem zřejmé, že vedle světové války probíhá Evropou také světová revoluce.

Když vojenské a politické události za hranicemi přivodily pád Německa a Rakouska, který měl v zápětí 28. říjen 1918, když se dva dny po převratu prohlásila Národní rada slovenská v Turčanském Sv. Martině pro jednotu československou a když v Ženevě umluvena pro československý stát ústavní forma republiky, sesadilo Národní shromáždění v listopadu dynastii habsbursko-lotrinskou a zvolilo za prvního presidenta republiky československé T. G. Masaryka, vůdce revoluce zahraniční a organisátora československého vojska.

V obnoveném státě šly ruku v ruce s pronikavými změnami politickými a národnostními i změny hospodářské, náboženské, společenské a sociální.

Sociální změny probíhající Evropou a vyvrcholené revolucí ruskou zasáhly také Československo a od základů proměnily jeho životní poměry, především mezi dělnictvem a v stavu selském. Vedle socialistických stran předválečných, sociální demokracie a národních socialistů, vznikla v třetím roce republiky samostatná strana komunistická, mající úzký vztah k sociálním ideám ruským a hlásající nutnost revolučního převratu ve prospěch proletariátu. Strhovala s sebou vedle radikálního dělnictva vzdělanou mládež, především městskou. Ohlas toho byl mocný zvláště v literatuře, kde stála proletářská poesie revolučních a komunistických tendencí dočasně v popředí krásného písemnictví. Vedle prozaiků M. Majerové, I. Olbrachta, Vl. Vančury hlásil se k ní i J. Wolker a ti dodávali této poesii velké literární závažnosti. Socialistické strany prosadily mnoho ze svých dávných požadavků ve prospěch dělnictva uzákoněním základních pracovních a lidských práv pracujícího lidu, takže se sociální zákonodárství stalo ve střední Evropě nejdokonalejším. Přesto však náhlá nezaměstnanost, souvisící s poměry na světovém trhu, ohrozila nečekaně nejen státní hospodářství, nýbrž i oblast mravní. Ve veřejném životě zavládl sklon k pesimismu, který se projevoval i ve slovesných výtvorech poslední doby. Od poloviny třicátých let zesilovala jej ještě politická nejistota — vycházející z událostí v Německu —, v níž se Evropa po krátkém uklidnění znovu octla.

Stav zemědělský vyšel ze světové války sice posílen hmotně, ale otřesen v mravní vážnosti, kterou požíval před ní. Kdežto sebevědomým vůdcům zesílené strany agrární a jejího veřejného tisku se nedostávalo autokritiky, lite-

rární hnutí »ruralistů«, vycházející z lůna agrarismu, čelící často i převaze socialismu v literatuře, nechtělo sedláka s jeho životní problematikou jen líčiti, ospravedlňovati a velebiti, nýbrž chtělo i kritisovati venkovana tam, kde se odchýlil od svého poslání strážce půdy a tradice.

Stále významnější složkou vzdělanosti stávala se technika, velkou válkou nečekaně zdokonalená. Již před světovou válkou vznikl kult strojů a jejich přesné výkonnosti a ten se změnil v utopistický optimismus, v němž strojům připisována možnost spojití národy ve všelidskou jednotu a umožnit mezinárodní dorozumění. Telegrafie a telefonie bez drátu se stále zdokonalovanou aeronautikou zdály se tomu nasvědčovat. Jejich účast při stupňování životního rytmu se těšila obecnému obdivu. Tyto naděje do mechanické civilisace vyjádřil nejplněji u nás S. K. Neumann. Ale bylo třeba světové války, aby se stalo obecným poznání, že právě vynálezy technické mohou se stát ze služebníků člověka jeho bezohlednými pány, kteří ničí své vynálezce. Vymoženosti technického ducha, které se za války změnily v nástroje zkázy, způsobily v dobách míru nadprodukcí výrobků na světovém trhu a tím způsobily hrozi-ovou vlnu nezaměstnanosti, která zachvátila celou střední Evropu. I přibývalo stále hlasů, které místo dřívější oslavy strojové krásy a účelnosti vyznívaly zdrcující kritikou nadvlády strojů, vynálezeckého titanismu a zmechanisování života. Oblíbenou formou této kritiky byla románová nebo dramatická utopie, nyní většinou pesimistická, vyúsťující do přesvědčení, že závratný mechanický pokrok nedovede uspokojit člověka v jeho nejdůvěrnějších a nejušlechtlejších potřebách; proto synové budoucích věků odvracejí se od civilisace a kloní se k primitivním formám života, umožňujícím žítí přirozeně a šťastně. K. Čapek promluvil zde za všechny své vrstevníky nejlépe.

Ale to nebyl jediný vztah vzdělanectva k technice. I nadále vedle hrdiny sportovce, ovládajícího stroj i své tělo, byl předmětem básnického obdivu technický vynálezce se svým darem povznést podniky nad omezené poměry domácí, se svým zápasem o čas a prostor, jehož výsledkem má být přiblížení dalek a zrychlení životního tempa. A to se stávalo vskutku stále překotnějším. Rozhlasové i novinářské zpravodajství poskytuje možnost co nejrychlejší informace a vnucuje svou metodu suché a chvatné reportáže i podání slovesnému. Člověk posledních dnů před dru-

hou světovou válkou tkví jenom v přítomnosti, a oddává-li se občas ilusionistickým představám o budoucnosti, zakalené tuchou blížící se nové katastrofy, chová se k minulosti chladně. Přeceňuje přítomnost, zvětšuje tím svou malou kritičnost a stává se tak protikladem kritického člověka předválečného období pozitivistického.

Cizí vzory a učitelé českého písemnictví. V době těsně před válkou, za značného vlivu na přicházející pokolení, stáli v popředí zájmu literárního vzdělanstva básníci vitalističtí a filosofové, kteří v i t a l i s m u poskytovali ideovou základnu; přede všemi Francouz Henri Bergson, idealistický odpůrce nauk materialistických, který položil důraz na životní elán jako na prazákon ve vesmíru a na tvořivý vývoj v oblasti duševní. V jiném okruhu působila americká filosofie p r a g m a t i c k á, již Američané W. James a Ch. S. Peirce dali konečnou formulaci. V pragmatismu oceňována i u nás reakce proti ilusionismu a relativismu; byla vítána jeho obrana praktického činu rovnocenného myšlence; schvalováno měřítko prospěšnosti, podle něhož hodnotil projevy lidského ducha a jímž posuzoval též v umění význam tvorby. Hovělo-li bergsonovství hlavně duchům estetického vzletu a etického zanícení, vyznávali pragmatismus spíše mužové silných vztahů veřejných a sociálních, v nichž po převratu našel horlivé spolupracovníky T. G. Masaryk, velkorysý pragmatik celou osobitostí. Na domácí učitele a předchůdce bylo zapomenuto, ba mládež si raději uvědomovala, v čem se s nimi rozchází, než v čem navazuje na jejich díla neb podněty. I zůstal bez povšimnutí evoluční optimismus posledního období Jar. Vrchlického; podobně přehlédnuto, že závěrečná fáze básnického vývoje Březinova vrcholí oslavou nekonečného života vesměrného a že se na mnohých místech mužného Sovy pojí s entusiasmem sociálním a civilisačním inspirace vitalistická.

S porozuměním se potkávali u nás básníci i kritikové umění důsledně přítomnostního, moderní civilizace strojevé a průmyslové dynamiky a horečné rychlosti, kteří zavrhovali minulost, tradici, historičnost, akademismus jako prítěž svobodného vývoje. S heslem f u t u r i s m u se směr ten, proklamovaný básnickým řečníkem F. T. Marinettim, hrnul z Italie na západ a přes západ k nám; uměleckým ziskem z něho byla pouze metoda simultanního zachycování nejrůznorodějších vjemů a dojmů v jejich vte-

řinové zlomkovitosti, odvozená jako krajní důsledek literárního impresionismu, jinak mládeží bouřně zavrhaného. Jinak neměl italsko-francouzský futurismus trvalejšího ohlasu.

Vývojově plodné prvky obsahovalo zvláštní hnutí u n a n i m i s t i c k é, vedené Julesem Romainsem. Unanimismus, inspirovaný sociologickými poznatky Em. Durkheima a jeho školy, ukazoval ke vzniku kolektivní duše, ukládaje spisovatelům, aby se snažili ji postihnouti; smysl pro »civilní« přítomnost pronikal při tom stejně zřejmě jako citové naladění humanismu, zesíleného pak tragickými zkušenostmi válečnými. Francouzský k u b i s m u s, přenesený za náčelnictví G. Apollinaira a jeho druhů z výtvarného tvoření neorganicky do básnictví, znamenal nejkrajnější odklon od naturalistického a impresionistického pojetí skutečnosti a stavěl proti němu krajní svobodu představitosti fantasmie, orientované hlavně zrakově. Slovesná jako výtvarná díla omezovala se na pouhý, tvarově nesjednocený odraz vjemů zevního světa.

Směry tyto byly k nám plněji a uvědoměleji uváděny až po politickém převratě, kterým se dostalo i české písemnictví opětně do styku s evropskou myšlenkou a literaturou, jmenovitě francouzskou; avšak na rozdíl od politiků, kteří se přimkli pevně k vítězům ze Čtyřdohody, osvojili si spisovatelé mnoho i z Německa. Tak zasáhl české spisovatele německý myslitel Osw. Spengler svými pesimistickými úvahami o soumraku západoevropské vzdělanosti, kterou vystřídává mechanická civilisace a mechanický světový názor. V souhlase s tím se psychologický zájem po válce odvracel od oblasti intelektuální a osamocoval sféru podvědomou a pudovou, zvláště také pohlavnost jako původní hybnou sílu životní. Vlastní zakladatel p s y c h o a n a l y s y Sigm. Freud, jež hlavně básnická škola surrealistická pozdvihla na svůj štít, zasáhl mocně jak svým pansexualismem, tak důrazem kladeným na život snový a prazážitky dětské. Freudova teorie působila jednak přímo, jednak prostřednictvím básnických žáků mistrových, mezi nimiž v relativisaci a v rozložení lidské osobnosti došli předního mistrovství opět dva romanopisci, roztržitivší nadobro formu románu, Francouz Marcel Proust, výkvět rafinované a úpadkové Paříže, a po anglicku písící Ir James Joyce; oba byli u nás po válce vykládáni a překládáni, kritisováni a napodobeni. To jsou zároveň důkazy,

kterak zároveň s názorem o jednotě osobnosti hyne smysl pro pevnost tvaru slovesného.

Nejpravdivějším uměleckým výrazem poválečného nihilistického rozvratu byl německý *expressionismus*, vládnoucí stejně v literatuře jako ve výtvarnictví a částečně i v hudbě, ohlašovaný již některými zjevy písemnictví předválečného. Již svým názvem se expresionismus stavěl příkře proti impresionismu, příznačnému pro evropské umění předválečné. Nechtěl býti uměním dojmovým, nýbrž výrazovým; vycházel ze stavu duše, která si v intenzivním zážitku skutečnost přetváří; jeho čirá duchovost rozbíjela tvary a soustředila své tvůrčí napětí k visí. Ve vášnivém subjektivismu za vystupňované citovosti vyjadřovali expresionisté protest proti skutečnosti a z ní především proti válce a jejím následkům a vedle toho nadšení pro hodnoty válkou zavržené a zneuctěné, pro soucitnou a bratrskou humanitu, překypující optimistickým výkřikem: »Člověk jest dobrý«; ale časem se přetvořil jejich humanismus v revoluční socialismus s požadavkem třídní diktatury. Mezi hlavními představiteli hnutí zaujímali čelné místo naši němečtí krajané, pocházející namnoze z pokročilého židovstva pražského, Fr. Werfel, Max Brod, Fr. Kafka, vedle G. Trakla, Fr. von Unruh a j.; tato všecka jména se těšila u nás pozornosti, projevující se překlady, kritickou diskusí a částečně i nápodobou. Německý expresionismus stýkal se v lecčems s francouzským kubismem a názorově se namnoze kryl s humanismem, k němuž došli ve válce francouzští unanimisté. Po bezvýznamné a nevalně působivé vlně čistě negativního *dadaismu* s jeho anarchistickým odporem proti minulosti a logice pronikal k nám po světové válce intenzivněji francouzský *surrealismus*, teoreticky podepřený zásadami André Bretona a příklánějící se k psychoanalytické teorii podvědomí a snu.

Tyto různorodé skupiny se shodovaly v důsledném odporu proti rozumovým a logickým složkám básnictví, zdůrazňující proti nim tajemné hlubiny duše, představové vlnění, hudební zasvěcení do prapodstaty bytí. Ze snahy dobrati se básnictví čistého dospěl filosofický teoretik Henri Brémond k mystické koncepci poesie, splývající s modlitbou. Zdánlivého ověření se mu dostalo tvorbou velkého žáka Mallarméova, Paula Valéryho, který však hledá prajádro básnické spíše v metafysickém pohledu do problémů života a smrti, vyjadřovaném symbolicky ve formě

přísně vyhraněné; v tom se s ním shoduje německý básník z Prahy, posléze v Paříži usedlý, Rainer Maria Rilke. Tito tři nositelé krajní reakce proti lyrice smyslové a imaginační byli u nás hojně citováni, překládáni, tu a tam také napodobeni.

Francouzskou poesii uváděla k nám řada antologií, z nichž nejvýznamnější je *Francouzská poesie nové doby* (1920) v překladech K. Čapka. Tu doplňuje výbor H. Jelínka *Ze současné poesie francouzské* (1925), sahající vývojově »od symbolismu k dadaismu«. K nim přibýly redakcí J. Hořejšího *Ozvěny* (1927, též s ukázkami angl. a němec.).

Ani v rozsahu ani v účinnosti s vlivem francouzského básnictví a francouzské výpravné prózy na českou literaturu poválečnou nemůže se měřiti písemnictví jiné, ani národů románských, ani germánských, ani slovanských. Ze spisovatelů italických, z nichž Adolf Felix vybral antologii *Italští básníci 1900—1930* (1932), našel skutečný ohlas jedině dramatik Luigi Pirandello, který na scéně zatláčil expresionisty německé a severské. Vyznačoval jej relativismus, vyúsťující do ilusivnosti poznání i mravního jednání člověka.

Anglie, v dávné minulosti vlast velkého básnictví dramatického a v XIX. stol. velké lyriky, poutala u nás spíše svým široce rozvětveným uměním výpravné prózy, s níž souběžně sledován také román a merický. Náhradou za zaniklou Ottovu »Anglickou knihovnu« založil Otakar Vočadlo velkou »Standard Library. Anglo-americká knihovna« (1926—1933, obnovena r. 1926), kde českému čtenáři přiblížení vedle satiricky mravoličného romanopisce amerického Sinclaira Lewise hlavně prozaikové měšťanské společnosti za vlády Jiřího V., John Galsworthy a E. A. Bennett. Pronikavěji působil jejich psychologicky revoluční protichůdce, odvážný analytik přebujelé a tragické pohlavnosti, D. H. Lawrence. Zcela jiným směrem postupoval vliv satirika, humoristy a myslitele G. K. Chestertona, v jehož škole však seděli spíše kritikové a publicisté než tvůrci básníci; při rozšíření jeho knih měla účast také detektivní forma nejpopulárnějších z nich, u nás obecně oblíbená. Přes svůj pravověrný katolicismus dobyt si svým laskavým pragmatismem, svým optimistickým humorem a svou srdečnou demokratičností pokračovatele Dickensova půdy, urvav ji puritánovi a socialistovi Shawovi. Byli dočasným

omylem za typického mluvčího románu amerického u nás považován socialistický agitátor Upton Sinclair, přesunul se pak zájem právem nejprve na zjednodušujícího naturalistu světa, kde vládne dolar a sex appeal, Theodora Dreisera, a právem ještě větším na Sinclaira Lewise, který v románech, mohutně typisujících, uvedl opět společenskou satiru s přísadou mužného humoru v plná práva.

Působení německého písemnictví na slovesný život český dosáhlo vrcholu v období expresionistickém; pak poklesalo, až za národně sociálního převratu po r. 1933 skoro úplně ustalo. Z důvodů obsahových byly u nás překládány a vykládány hojné beletristické doklady dění válečného a smýšlení i jednání poválečného, na př. od E. M. Remarquea, L. Renna, H. Fallady, ale zapadly stejně rychle jako se vynořily. Více působili mistři německé prózy, s kořeny většinou předválečnými, kteří však v celosti svého významu pronikali až po převratu k nám: psycholog a kasuista složitých pří soudních i vnitřních Jak. Wassermann a do široka zabírající interpret kulturních osudů minulostních i současných Thomas Mann.

Vliv severské literatury na české písemnictví potuchl proti předešlému období značně, třebaže teprve nyní po válce ve svobodném státě československém nadešly přímé styky s literární Skandinavií, jejichž důsledkem se počaly objevovati hojné překlady českých děl do jazyků severských. Vznikla sice *Severská knihovna* (1920—1925), kde uvedeni k nám někteří další prozaikové skandinávští, ale žádný z nich nezasáhl vlivem hloub, ledaže se později učili zobrazovatelé českého venkova od letopisců selských rodů na severu, na př. O. Duuna a G. Gunnarssona. Mocným vlivem působila však norská básnířka Sigrid Undsetová, uchvacujíc hlavně sytým kříšením dávných dob a mravních konfliktů v jejich rámci i v perspektivě jejich nazírání, stejně jako vášnivou opravdovostí svého katolictví.

Vztahy k slovenským literaturám se nevyvíjely tak, jak by si představovali a přáli vyznavací a šířitelé slovenské vzájemnosti, kteří založili dvě souběžné překladové knihovny, *Jihoslovenskou knihovnu* (1936, red. Ant. Beringera, Jul. Heidenreicha a Ot. Kolmana) a *Polskou knihovnu* (1937, red. Jos. Bečky, K. Krejčího a M. Szyjowského). Z jihoslovenské dramatiky, která na našich jevištích zdomácněla, upoutalo pevné zakotvení v lidové baladistice a domácím podání výpravném, čeho jsou mistry Ivo Vojno-

vič a Milan Ogrizović; z polského básnictví pak bylo doporučováno vášnivé přilnutí k půdě domova, zavlažované proudy náboženskými a prostoupené kořeny venkovské lidovosti, jak tomu učí vývoj od Stan. Wyspiańskiego až po Emila Zegadłowicze. Propagandě této hlubší shody literární slouží obě básnické antologie, uspořádané a přeložené Janem Karníkem, *Z polského Parnasu* (1930) a *Poesie svobodné Polsky* (1937).

Důvěrný vztah projevil se k ruskému písemnictví sovětskému, jenž nevycházel vždy z pramenů slovesně uměleckých. Určovaly jej často nadšené sympatie s politickým, sociálním a kulturním světem sovětského Ruska, které bylo i cestovatelským cílem představitelů mladého písemnictví. Stupňovanému zájmu, který doprovázela i nebývalá znalost ruštiny u nás, hovějí horlivá činnost publikační. Ctihodnou Ottovu »Ruskou knihovnu« vystřídaly sbírky: *Nová ruská knihovna*, řízená B. Mathesiem (1928—1935, v naklad. »Melantrich«), *Sovětsští autoři* (od r. 1931, nákl. K. Boreckého), *Spisovatelé Sovětského svazu* (od r. 1934, nákl. J. Fromka) a *Knihy Nového Ruska*, jež se přezvaly na *Knihovnu šestiny světa* (od r. 1935, nákl. B. Jandy).

Dříve než výpravná próza sovětské Rusi došla pozornosti na západě a také u nás revoluční lyrika, tkvějící kořeny namnoze v tvorbě předválečné a souvisící i s básnictvím ostatní Evropy. Tři význačné antologie seznámily s ní českého čtenáře: *Sborník sovětské revoluční poesie*, uspořádaný Jiřím Weilem (1932), *Nová ruská poesie*, sestavená a přeložená Boh. Mathesiem (a Mar. Marčanovou 1932) a *Antologie sovětského básnictví*, pořizená Jindř. Hořejším (1936). Básnické osobnosti tu zastoupené, z nichž Al. Blok, Vlad. Majakovskij, Serg. Jesenin a Děm. Bědnyj jsou nejmohutnější, proběhli ve své revoluční lyrice drahou od futuristického novotářství po obnovu verše klasického, od civilisačního opojení po dědinskou pokoru, od brutálnosti naturalistických po mystické tuchy, dobírající se tajemného smyslu revoluce; na sociální a proletářské básnictví české působili pronikavě.

Umělecky skrovnější jest přes značné sebevědomí svých nositelů přínos sovětské prózy výpravné, zaujaté takřka výhradně služebným úkolem při hospodářsko společenské výstavbě sovětské Rusi, pokud nelíčí revoluční převrat sám a boje s ním spojené. Z prozaiků k nám vydatně uváděných, nehledíme-li k I. Erenburgovi, jenž jest spíše pu-

blicistou než básníkem, mají umělecký význam zvláště A. N. Tolstoj, K. Fedin, V. Ivanov, B. Pilnjak a Mich. Šolochov. I jejich sociální realismus jest namnoze úchvatně názorným letopisem, přesvědčivou snůškou dobových dokumentů, které spojuje zanícení pro energii vynaloženou ve prospěch společenského celku, epickou reportáží z rozlehlého světa. Mocně do vývoje uměleckého tvoření u nás jako jinde zasáhlo scénické umění nové Rusi, ne však díly svých dramatiků, jako výkony svých režisérů ducha spíše odtažitě konstruktivistického než plnokrevně tvořivého.

Povaha literárního jazyka doby válečné a popřevratové. Změny, kterým byly podrobeny životní formy příslušníků národa československého za revolučního přetvoření Evropy po stránce civilisační i sociální, nové existenční podmínky občanského bytí v mladé republice — to působilo ne-li přesvědčením, tedy dojmem, že minulost jest přetržena a že nadchází nová éra v dějinách češství a jeho vzdělanosti. Toto poznání potvrzovala okolnost, že sám jazyk v obou svých větvích, hovorově lidové i spisovné, nabývá podoby nové, a to po stránce slovníkové i skladebné, skrovnou měrou také tvaroslovné. Spisovný jazyk, stejně jako řeč hovorová, rozmnožil své slovníkové bohatství nejprve mezi národními výrazy sportovními a technickými, pak hojnými rusismy mluvy legionářské, později nově utvořenou terminologií vojenskou a úřední v republice Československé; novinářství pokračovalo ve svém mocném vlivu, zahájeném od let 60.; poněkud působil také rozhlas. V celku se stal spisovný jazyk bohatším, rozmanitějším a odstíněnějším. Převládala snaha spisovný jazyk zdemokratisovati tím, že se skoro ztotožnil s řečí obecnou; tím získal na názornosti, životnosti a bezprostřednosti, přestal býti papírovým a nabyl i mluvnosti, zdůrazňované jmenovitě v dílech dramatických. Jiří Wolker v poesii, Karel Čapek v próze ztělesňují nejplněji tento jazykově literární typ.

Proti tomu se však rýsuje protilehlá skupina jazykově a literárně orientovaných stylistů, kteří zcela záměrně jazyk spisovný oddalovali od řeči hovorové, usilující o samostatnou tvorbu jazykovou; neváhali bráti svůj výrazový poklad z různých vrstev jazykových a mezi slova hovorová, druhdy i vulgární, vkládali výrazy archaistické, mluvu vybraně a odstíněně básnickou zpestřovali prvky nářečními, jen aby básnickou představu vyjádřili co nejnázorněji a nejkonkretněji, nepohrdajíce ničím více než otřelým poe-

tickým klišé a konvenční frazeologií lyrickou. V básnictví uskutečňoval toto úsilí o »znovuzrození slova« již Ot. Theer; v próze dovedl snahu o utvoření osobitého literárního jazyka, co nejdál od jazyka hovorového, ke krajní hranici Vladislav Vančura, kdežto většina romanopisců, pokud jsou dbalými stylisty, jako Ivan Olbracht, M. Majerová, Jan Čep, Eg. Hostovský, zachovávali střední cestu, snažíce se jednoduchý výpravný sloh podříditi zákonům jazyka spisovného, ale zároveň potlačením archaisující a dekorativní knižnosti zachovati jeho shodu s řečí hovorovou.

Souběžně s péčí literárních praktiků postupovala mnohásobná činnost jazykových teoretiků. Zprvu v ní převládala snaha obranná a normalisující, zastávající většinou stanovisko historické, kdežto později zvítězila v lingvistice, zdůrazňující různé funkce jazykového výrazu, snaha pochopiti jazyk i jazykovou tvořivost autorů také v jejich fázi přítomné a vyložiti její znaky ze životních potřeb současného písemnictví. Retrospektivní brusičství, přeceňující vedle památek minulostních také mluvu lidovou, musilo ustoupiti. Zápas obou směrů, puristicko-historického, jehož stoupenci se shromažďovali za vedení Jos. Zubatého a V. Ertla v populárně jazykovém měsíčníku »Naše řeč«, a »funkčně strukturalistického«, který vytkl své zásady ve sborníku »Spisovná čeština a jazyková kultura« (1932), zasáhl také do literatury. Souhrnem, ale zároveň kodifikací spisovného jazyka českého, zhruba od r. 1870, spíše knižního než hovorového, bez soustavnějšího zřetele k prvkům nářečním, staly se dva slovníky, vzniknuvší vědeckou prací filologickou: »Příruční slovník jazyka českého«, vydávaný třetí třídou »České akademie věd a umění« od r. 1935 a dokončený již »Slovník jazyka českého« (1937, 1941), který sestavili P. Váša a Fr. Trávníček.

Povaha krásné literatury válečné a popřevratové. Kult přítomnosti, opojené novodobou technikou, přinášel s sebou opovržení k minulosti a jejím formám; spisovateli bylo ukládáno, aby se inspiroval myšlenkovým obsahem své doby, aby motivicky čerpal z její náplně a aby hledal formy, shodující se s cítěním a myšlením současným. Látky historické byly opouštěny soustavně a důsledně, a pokud k nim ještě spisovatelé sahalí, zbavovali je úplně funkce národně výchovné a buditelského patosu. Historický ro-

mán Jiráskův, který po stránce národní vykonal za války dílo tak významné, zůstával — až na Jana Vrba — zcela mimo vývojovou působivost; zato Durychova velkorysá románová skladba z války třicetileté zaujala zcela nové stanovisko k pojetí národní minulosti, úplně zbavené vztahů k potřebám a zájmům národa ve věku dvacátém. Útvar románové kroniky ožil jen ve výpravném podání dějů legionářských za světové války.

Odklon od minulosti a jejích životních forem se jeví též v tom, že byl skoro úplně opuštěn román vesnický. I ti, kdož proti stupňujícím se tendencím urbanistickým a proti prohlašování dělnictva továrního za vlastní lidové jádro národa věnovali pozornost venkovu, zabývali se hlavně rozpadem jeho starých řádů a hospodářsky mravní proměnou jeho struktury. Zvláště názorně toto přetvoření vesnice a vesničanů po válce dovedil Jan Vrba, a to z téhož Chodska, které v Baarově beletristickém a Hruškové národopisném podání platilo za zachovalou državu starobylého řádu a rázu; podobných dužezkumných letopisů venkova a venkovana na přerodu dostalo se Ostravsku a Slezsku v knihách Vojtěcha Martínka a A. C. Nora. V těchto mravoličných kronikách, uvědoměle deterministických, hlásí se obnovený naturalismus. Nebyl však přísně věcný a chladně nezúčastněný, nýbrž pod ním, v souzvuku s tendenčním rázem většiny písemnictví, hlásila se tendence, blízká politicko-hospodářským snahám strany agrární. Básnický se to projevovalo lyrickou monumentalisací práce zemědělské, citovým oslavováním lásky k půdě a přírodě na ní, doporučováním venkova jako záchrany před rozvrácenými životními poměry v městě. S vůdcem tohoto hnutí, jež se později označilo jako »ruralismus«, Jos. Knapem, postupovali solidárně jeho bližší neb vzdálenější krajané B. Horst, Jan Knob, V. Prokůpek, Zd. Rón a především nejčistší umělec ruralistické družiny Fr. Křelina; k nim přibylo několik letopisců moravského venkova, zvl. F. V. Kříž, Jos. Koudelák, Fr. Neužil a Jindř. Spáčil. Programně se dovolávají velkého příkladu K. Světlé, ale mohli by uváděti jako své předchůdce i realisticky založené psychology F. X. Svobodu a Met. Jahna, hlavně pak Jos. Matějku. Ani oni však nezůstali zhora bez vlivu zahraničních učitelů, zprvu severských, mravně přísných a v charakteristice zvláště pevných vypravěčů osudů rodin selských, později prozaiků sovětské Rusi, zaujatých, se Šolochovem v čele, problémem

přerodu ruské vsi a ruského mužika ve smyslu kolektivního hospodaření. Životní zkušenost venkovská a ideologie agrární vedle četných prozaiků našly i významného lyrika v Janu Čarkovi.

V prvním desetiletí tohoto období dospěl své umělecké zralosti opožděný naturalista a zároveň dovršitel pražského románu společenského a mravoličného K. M. Čapek-Chod, slovesný učitel spisovatelů mladších. Kdežto jeho literární vrstevníci, M. A. Šimáček, F. X. Svoboda, B. Viková-Kunětická, soustředili svou pozornost na vzestup, na rozkvět, ale především na rozklad třídy měšťanské, upoutalo K. M. Čapka-Choda její odumírání pod náporom proletářstva i jeho bohémských příslušníků uměleckých. Jeho brutálně oprávdová epika našla četné pokračovatele; z nich Emil Vachek, M. B. Böhnel náleží starší vrstvě populárního naturalismu, kdežto oba odvážní experimentátoři Vlad. Vančura a Benj. Klička tkví v době poválečné a podali i výrazné příspěvky k psychologii svého pokolení za války.

Z různých pramenů domácích i cizích sbírá své síly sociální román průmyslového světa a jeho třídních zápasů: romanopisci, skoro vesměs tendenčně zaměřeni, zastávají v něm zájmy dělnictva a často i revoluční zásady socialistického proletariátu. Mravoličný naturalismus zolovský spolupůsobil při vzniku velké skladby z kamenouhelné pánve ostravské u A. M. Tilschové i při výstavbě generační kroniky z Kladenska od M. Majerové. Ale starší únavná analytičnost bývá občas nahrazována skladnou zkratkou, jež zvyšuje působivost hromadných výjevů a vychází z unanimitické nauky o duši davu; někdy do skutečnostních obrazů vniká utopistická fantasie, ba i plesný úžas nad divy strojové civilisace v revolučních službách. Tu jest patrný vliv ruské ideologie sovětské, vracející se stále k problému, jak provést proletářský převrat a podle jeho zásad zorganizovati svět; zprvu působilo sovětské Rusko spíše svými principy, později také díly svých spisovatelů. Uměleckého úspěchu však dosáhli z českých zobrazovatelů sociálního převratu jenom ti autoři, kteří byli prosyceni bezpečnou znalostí lidové duše a domácích poměrů, zvláště Ivan Olbracht a M. Majerová. K nim připojil se K. Nový, Jar. Kratochvíl a M. Pujmanová.

Účinnou vzpruhou básnické tvořivosti stala se revoluční myšlenka o emancipaci proletářstva uvědoměným vystou-

pením mladé generace s Jiřím Wolkrem v čele. Ani mezi těmito proletářskými básníky, kteří se k slovu přihlásili hned po válce, nebyla »sociální zkušenost« výsledkem příslušenství k dělnické třídě, nýbrž výrazem touhy mladých vzdělavců původu namnoze měšťanského po revoluční přeměně světa. Zásadově se hlásili pod tuto vlajku duchové velmi různorodí: vedle starých stoupců komunismu St. K. Neumanna a Ant. Macka mladičtí básníci, kteří se brzy našli v jiných oblastech lyrismu, jako Jar. Seifert, Konst. Biebl, A. M. Piša, Frant. Halas, Vít. Nezval, ale i uvědomělí duchové Jos. Hora, Jiří Wolker a Jindř. Hořejší, jimž zápas o sociální spravedlnost byl nejsilnějším podnětem inspiračním. Byla to však jenom krátká epizoda, za které se dali touto názorovou vlnou dočasně strhnouti i duchové tak vyspělí jako F. X. Šalda nebo Ant. Sova a kdy její ozvuky vnikly do díla básníků zásad zcela odlišných, na př. Jar. Durycha a Jana Čarka. Později se hlásili k ideovému východisku proletářské revoluce stoupcenci poetismu a surrealismu.

Mimo společensky třídní zápasy, uskutečňující sociální revoluci, dodala především světová válka literatuře nové náplně, a to nejen po stránce obsahově látkové, nýbrž zvláště vydatně svou složitou problematikou. Na rozdíl od francouzských a německých dokumentů válečných trvalo dlouho, než k nám došla bezohledně věrná líčení válečných hrůz barbussovského rázu, mnohem déle, než se jich ve své mateřtině odvážili také čeští účastníci zápasu, sloužící namnoze s odporem v uniformách rakousko-uherských. Přesto ještě za války naznačili dva spisovatelé z mladší řady, ve válce přímo zúčastnění, jak český člověk prožívá válku. Dušezkumně pronikavé povídky Rich. Weinera z rakousko-srbského bojiště, označené případně »Lítice«, zachytily s halucinovanou bezprostředností duševní rozvrat způsobovaný válečnými hrůzami v bytostech vojáků. S polské půdy, kde dávný antimilitarista Fr. Šrámek prožil se zjištěnou citovostí ponížení člověka i zvířete, poslal P. Kříčka v »Medynii Glogowské« svůj rozryvně pravdivý vzkaz o mravním konfliktu českého člověka, bojujícího proti svému svědomí a klesajícího pod tíhou tragické situace. Intuitivním pohledem do válečných hrůz a jejich společenských odrazů předešel skutečné vojáky spisovatele ve svých válečných povídkách i v partiích svých románů starý mistr K. M. Čapek-Chod; z dokumentárního

naturalismu vyšel též Jarom. John, sytě spolehlivý zobrazovatel lidového typu českého domobrance; až později upoutali stenografickými záznamy z pole i ze zázemí, z ob-
vaziště i z nemocnic, z vojenských soudů i z běd válečné invalidity Jar. Kolman-Cassius, Benj. Klička, Č. Jeřábek, J. V. Rosůlek, z nejmladších pak Karel Konrád. Mravoličný naturalismus tu bývá prohlouben unanimitickým pojetím hromadné úsoby; hromadný odpor lidového zástupu proti vnucované povinnosti občanské naplňuje nejednu z knih. Podobným ovzduším jsou naplněny přechytlivé obrazy válečné společnosti v zázemí, kořistící z vojny. Zvláště častým se stal motiv vojáka vracejícího se z bojiště neb z nemocnice a zdrceného přeměnou domova, kde naň čeká vedle nevěry milencek neb ženiny osudná nemožnost zapustiti znovu kořeny a pokračovati v existenci násilně přerušené. Válečná trilogie B. Benešové se soustředila hlavně k sociálně duševnímu rozboru odboje domácího. Kromě povídky a románu, nabízejících se přímo pro záznamy a vzpomínky dokumentární, dotýkali se těchto společenských otázek válečných také dramatikové, někteří scénickým líčením mravů, jiní skutečným rozbořením konfliktů: Jar. Hilbert, Jiří Mahen, Fr. Šrámek, Jar. Kolman-Cassius. V samostatnou větev válečné literatury rozbuje tendence mnohdy přímo satirická groteska protiválečná; přihlásili se výsměšní nihilisté s populární odvahou dovoditi, že vysoko nad početilostí válčících národů a států stojí čirý bloud, který maří úmyslně neb bezděky militaristickou soustavu, ovládající společnost. Na krajních pólech protiválečného románu z války stojí tragicky výsměšná burleska Vlad. Vančury »Pole orná a válečná« a rozmarně rozchechtaná karikatura »dobrého vojáka Švejka« od Jar. Haška, již se jediné z českých válečných produktů dostalo proslulosti světové.

Etické zhodnocení války a individuálních i hromadných mravních energií v ní uvolňovaných, inaugurované mužným počinem Kříčkovým, nezůstalo omezeno na lyriku. Prvek mravní kolise a etického rozhodnutí se stal podstatnou složkou ve válečném písemnictví legionářském, které se mimo umělecky vospělou rétorickou lyriku Medkovu a dramatickou produkci Jar. Hilberta, R. Medka, Fr. Langra, Jos. Koptý a Zd. Štěpánka vyjádřilo hlavně v útvaru románovém. Zde ožil znovu pojem hrdinství, zde se unanimitická koncepce vtělila do vědomí branného bra-

trství; zde se do dějinné skutečnosti promítla diskuse o vlasti a cizině, o češství a slovanství, o tolstojovském pacifismu a nutnosti obrany, hlavně však o poměru vědomí národního k sociálnímu přesvědčení. Debaty o těchto otázkách i se svými kořeny předválečnými vyplňovaly valnou část legionářských románů, dokud nezhoustl děj v letopisné líčení válečných dějů, vzrušených jmenovitě v časovém úseku zborovské bitvy a pak sibiřské anabase; tu pokračovali legionáři vypravovatelé s R. Medkem a Jos. Koptou v čele v tradici jiráskovského románu historického. Látky legionářské přinášely i silnou dávku nového exotismu, který se objevuje nejen v dílech skutečných legionářů, nýbrž i Zd. Němečka, který dal novou formu českému románu emigrantskému.

Novým inspiračním zdrojem poválečného písemnictví, dodávajícím slovesnosti nového rázu, stala se fantazie exaktně vědecká, milující naukový experiment, opírající se o nové poznatky biologické, fyzikální, chemické a technické, rozkřídlující ducha k rozletům utopickým do oblastí budoucího panství lidského nad hmotou i strojem. Plesné, až titanské naděje v českém básnictví, po prvé vyslovené Nerudou a opětovně opěvované civilisační lyrikou Jar. Vrchlického, nemizely z duchovního obzoru českých spisovatelů a zvláště K. M. Čapek-Chod pokračoval uvědoměle ve vědecky experimentálním a fantastickém románu *Arbesově*. Pesimismus, příznačný pro nejednu z těchto prací K. M. Čapka-Choda, později se spíše ještě stupňoval a experimentální román naukový se postupně měnil z apoteosy v přísnou kritiku vědeckých objevů a technických vynálezů; souvisí to těsně s civilisačním rozčarováním člověka za války a za světové revoluce, kdy technika zradila svého strůjce. I jali se básníci proti všem těmto vítězným krajnostem vystupňované civilisace velebiti prostotu pudu, citovou pokoru, krásu družného a obětavého lidství, utíkajícího se po rousseauovsku do nedotčené přírody a do bezpečí primitivních útvarů společenského soužití. Takto dává význívati svým románům a hrám mistr tohoto druhu slovesného Karel Čapek; sotva co jiného vyjadřuje tak sourodě povahu poválečných Čech jako díla tohoto autora, jenž jest zároveň filosofem a novinářem. Početná skupina spisovatelů, proedších skoro vesměs expressionistickým hnutím, Č. Jeřábek, Lev Blatný, Vlad. Raffel, Jan Weiss, Emil Vachek, sledují v utopických koncepcích jeho stopy,

ale noří se občas rádi do chorobně porušeného vědomí, kam se rád zahleděl i pronikavý zor Rich. Weinera; takto souvisí tato družina s výpravnými i lyrickými koncepcemi psychologie nadrealistické.

Psychologický román individuální a individualistický ustupuje mravolichné próze sociální. Nadobro se odvrátila pozornost od dušezpytných monografií o výjimečných a samotářských povahách, které se vyloučily ze své doby a jejích společenských forem. Naopak se těší básnické i čtenářské pozornosti primitivistické typy pudových dětí přírody, vyrůstajících daleko od civilizace v nejprostších společenských formách; oba mistři básnické prózy ze dvou generací, Iv. Olbracht a Vlad. Vančura, ukojili s velkým úspěchem tuto dobovou potřebu obnoveného rousseauismu, onen v bájetvorné oblasti heroické idyly loupežnické, tento v okruhu odzbrojující prostodušnosti lidových bloudů. Vedeni zkumnými metodami vědecké psychoanalysy, obracejí se mladší psychologičtí spisovatelé k lidskému podvědomí, které se projevuje ve viděních, ve snách, v davovém běsnění a v projevech chorobné pohlavnosti. Vedle Vančury osvědčili při tom silnou analytickou vlohu zvláště B. Klička, Mil. Nohejl, Jan Weiss a Eg. Hostovský, zabraní většinou do krisí pohlavnosti, ale nezapředení přece výhradně do psychologie podvědomí; proto uznávají a pěstují pevný tvar výpravný, který opouští stoupenci nejkrajnějšího křídla dušezpytné iracionálnosti.

Jejich směr se nazývá programně surrealismem a důsledně se uplatňuje hlavně v lyrice, nejčastěji tam, kde shodně s primitivismem, zavládajícím i v současném výtvarném umění, váží svou básnickou látku ze vzpomínek a představ infantilních. Surrealisté čerpají jako vyznavači Freudovi výhradně ze šachet podvědomí, odkud se k nim hrnou v nekonečné psychické melodii představové tlumy, na první ráz nesrozumitelné asociace, nespořádané vzpomínky, sexuální tužby a metafory. Básníci si sami teoreticky ukládají trpnou povolnost pouhých zaznamovatelů těchto poselství z pravé skutečnosti psychické; nedbají o tvarové zvládnutí, umělecké učlenění, slovem o tvůrčí aktivitě. V lyrice, kde surrealismus vedle svého vůdce Vít. Nezvala zastoupen K. Bieblem, Fr. Halasem, Vil. Závadou, dosáhl tento směr hojnějších uměleckých úspěchů než ve výpravné próze; tu jej s NezvaLEM uplatňují Ad. Hoffmeister, K. Konrád a ve svých počátcích Jiří Mařánek.

Tyto všechny psychologické tendence mířily k tomu, aby rozvolnily a nakonec popřely jednotu osobnosti lidské. Nebyl to však pro literaturu živel toliko rozkladný, naopak přináší s sebou ne jeden podnět dalšího vývoje. Není-li člověkově nitro pevnou jednotou, dlužno přihlídnouti k veškerým jeho složkám; nelze-li se jediným řešením zmocniti právě duševní skutečnosti, doporučuje se, aby básník kombinoval několikerou metodu při luštění psychické rovnice o několika neznámých; místo jedolité osobnosti ukáže se i v prostém jedinci několikerá bytost navzájem se tísňící a křížící. Z této koncepce vyvodil Karel Čapek svou románovou trilogii důsledky, skrývající další možnosti vývoje. Podobné pokusy se dějí i v útvaru dramatickém, a to za patrného vlivu Pirandellova, jak svědčí některé scénické práce Langrovy i Tetaurovy, když se neúnavně experimentující Jiří Mahen dotkl také těchto koncepčních a výrazových možností.

Skeptický relativismus, vyvažovaný však účinnou pragmatičností, jest převládajícím názorem poválečného vzdělanstva československého. Přizpůsobuje se ochotně sociálním, hospodářským a politickým poměrům, lne s plnou důvěrou a v klidné lásce k své době; neuznává v samoučelné humanitě a sebevědomém demokratismu nic vyššího nad člověka a nad lidskou společnost, řízenou principem rovnosti. I skrývá se za zvučnými hesly vlastně celá soustava kompromisů, do nichž přirozeně upadá relativismus každý. Proti tomu průměru českého ducha se bouří v národní kultuře, hlavně filosofické a slovesné, touhy po Absolutnu. Filosofičtí myslitelé K. Vorovka a Vl. Hoppe dali metafysickou výzbroj tomuto směru. Lyrickým činem potvrdil tento směr sice V. Dyk a Ot. Theer, ale vlastní ráz celého hnutí jest náboženský; a to téměř veskrze ducha katolického. Více než předválečné tradice »Katolické moderny« působily rozněcující opozice proti ovládajícímu směru racionalisticko-protestantskému, který byl chráněn za Masarykovy autority českým realismem, a rozmach náboženského novoidealismu na evropském západě, vyvrcholující obnovou tomismu ve filosofii a naukami Brémondovými v poetice.

Proti humanitě značně matné a vratké zdůrazňována dogmatická víra v Boha, kult milosti čelil deterministické psychologii; mravnost společenská i osobní podřizována zásadám církevním; vysoko nad ideál praktického občana postaven typ světce a nad válečného hrdinu, který hyne za

vlast, veleben středověký mučedník, obětující se za víru. Vyznavači katolického Absolutna v čele s Jar. Durychem, lyrikem i romanopiscem, básníkem i publicistou, polemikem i kritikem, dovedli po svém obměnění některé hlavní zásady poválečného českství: sdíleli se o úctě k zemi a půdě, ale k půdě posvěcené pokornou a nábožnou prací; milovali národ, avšak hlavně jako společenství živých a mrtvých, nad nimiž bdí světecká účast »velikých našeho rodu«; filosofii českých dějin pojímali nábožensky, ale v duchu katolickém, který spatřuje v protireformaci vývojovou nutnost a dějinné pozhnutí; tímto směrem dospěli k oslavě minulosti a čelili protihistorismu svých vrstevníků. Rafinovaně barokní duch Durychův představuje tu živel intelektuální i se všemi tvrdostmi fanatické myšlenky; naivní františkánská prostota Jak. Demla sblížíže tento směr s iracionálností surrealistů; někteří pozdní žáci Březinovi, J. Zahradníček, Fr. Lazecký a V. Renč, obnovují mystický entusiasmus a jako jejich mistr spojují jej s horoucí láskou k zemi.

Nedefinovatelný životní pocit poválečného člověka vyjadřuje nejlépe l y r i k a, ježto v letech válečných, ale silněji v prvních letech mírových zaplavila český život vlna vitalistického optimismu. Jsou jím strženi a zároveň mu dodávají důrazu starší naturalisté, vycházející z impresionistických předpokladů, Fr. Šrámek a St. Neumann; vrhají se do něho básniční začátečníci Jiří Wolker, Zd. Kalista, A. M. Píša, Mil. Jirko, z nichž nejsilnější brzy opustí tento směr. Na rozdíl od předválečného vitalismu, který u svých nejvýraznějších představitelů Ot. Theera neb O. Fischera jevil touhy titanské a pýchu nadčlověčskou, stavěli vitalisté popřevratoví na obdiv vděčnou pokoru, spokojující se s nejprostší krásou všedních věcí, a skromné lidství, jsouce hotovi uvěřiti v jeho základní dobrotu. Byla to přirozená reakce na válku, zároveň však další znak postupující primitivisace. Humanismus těchto idylických vitalistů zpracovával podněty cizí a působil i na to, že později moravská družina jím vychovaná, Č. Jeřábek, Lev Blatný, Jos. Chaloupka, z části i jejich kritický průkopník Fr. Götz, hledala pod problematikou sociálně-revoluční možnosti humanitního řešení.

Dokud poválečná politicko společenská stabilisace nebyla zastavena nenadálou krizí hospodářskou a tísnivými obavami z nového válečného vzplanutí, trval onen jasný po-

cit vnitřní pohody životní, ale měnil své formy. Nejvýrazněji byl jarý životní pocit poválečný vyjádřen poetismem. Za vlivu surrealismu francouzského, zasažení také působením románských futuristů, hlásají, aniž zapírají souvislost s předchozími proudy vitalistickými, mladí básníci za vedení K. Teigeho a lyrika Vít. Nezvala zásadu čisté, samoučelné, jakékoli tendence zbavené poesie. Ta chce býti hrou pro hru a zvyšovati vynalézavou a překotnou obrazností rozkoš požívačného bytí. Poetismus, vylučující z básnictví většinou oblast myšlenkovou a namnoze i posvěcení citové, zužoval se sám na čirou smyslovost, a proto mohl v lyrice dosáhnouti opravdovějších úspěchů než v umění výpravném a dramatickém; vedle Vít. Nezvala prošli jeho školou, nesetrvávající v ní, Jar. Seifert, K. Biebl, Fr. Halas a Vil. Závada, z nichž však dva poslední později vyslovili naopak tragický pocit života svého dorůstajícího pokolení. V prvním svém rozpuku dosahoval poetismus magií vybraných slov, oxymorických představ a paradoxních obrazů estetické intensity dotud neznámé. Do této oblasti podvědomé se pak soustředili jeho básníci později, když si osobili název surrealistů.

Od počátku 30. let se zachmuřil evropský i domácí obzor a tíha tohoto ovzduší doléhala i na veškeré duchovní projevy; pohoda, převládající od uzavření míru, opustila skoro vesměs také literaturu. Pocit rozkolísané životní nejistoty dodává rázu právě nejotevřenějším zповědem autentických mluvčích mladého pokolení, jak lyriků Fr. Halase, Vil. Závady, Fr. Nechvátala, Fr. Hrubína, tak hlavně vypravěčů M. Pujmanové, B. Kličky, K. Nového, Eg. Hostovského, Vlad. Neffa, ať jejich románové tvoření se obrací spíše směrem individuálně dušezpytným nebo sociálně kolektivním. Únik z těchto rozvrácených poměrů hledají četní epikové ze zmíněné družiny ruralistické v pevném přilnutí k půdě a k lidu oddanému její službě; lyrikové, přijavši posvěcení od Březiny a přichýlivší se k směru Durychovu i Demlovu, povzlétají k náboženskému Absolutnu a touží, jak zvláště charakteristicky patrnou u J. Zahradníčka a jeho následovníků, čistým duchem obroditi zemi. Obě tyto intence dovedl synteticky sloučiti vypravěč těžkého srdce a zbožných nadějí, Jan Čep.

S odporem k čirému umělectví, kterým je poválečná doba naplněna, i k metodě vyjadřování symbolického souvisí netoliko opovržení k pravidelné akademičnosti výrazové, ale

i nedůvěra k pevné, propracované a definitivní formě vůbec. Valná část lyriků z tohoto úseku, vitalisté i poetisté, básníci civilní i proletářští i vyznavači čiré poesie psali volným veršem, pokračující tak v promyšleném úsilí Theerově o volný verš. Nebyli to však nejméně významní umělci verše, kdož zatoužili naopak po přísné tvarové kázní a pevném útvaru veršovém: P. Kříčka, Jar. Durych a Jiří Wolker přiklonili se k výrazovým prostředkům prstonárodního básnictví a jeho velkého žáka Erbena; nejzralejší lyrik, Jos. Hora, dobral se posléze mistrovství ve formě uzavřené, jsa v tom následován Jar. Seifertem; pozdě vyspělý virtuos baladické lyriky intimní, Jar. Kolman-Cassius, podrobil svou sloku práci až zlatotepecké. Improvisace Nezvalovy, které beztvárně a nečleněně podávají pouhý představový proud, stávaly se stále osamocenějšími.

Také v ý p r a v n á p r ó z a se snažila zbaviti vybraného umělectví a estetické zdobnosti písemnictví novoromantického a symbolického i oné smyslně podbarvené metaforičnosti, kterou ji zahrnul impresionistický sloh. I snažila se v suše abstraktním podání, hlavně v prvních pracích bratří Čapků a v některých povídkách Rich. Weinera, naléztí proti tomu protiváhu. Trvalejším se ukázalo úsilí prozaiků o sblížení mluvy literární s řečí hovorovou, dosti podobné snahám doby Nerudovy. Také tentokrát připadl při tom význačný úkol zprostředkovatelský novinám, jejichž potřebám přizpůsobovali své romány a povídky; někdejší úlohu Nerudovu zastal zde mnohostranný K. Čapek. Vliv feuilletonistické prózy novinářské, která nově vypracovala důvěrné odrůdy t. zv. sloupků a entrefiletu v duchu pragmatickém, nebyl vždy příznivý a projevoval se často trivialisací tónu, příliš lehkým nahozením dějových obrysů, povrchní charakteristikou postav, jak si toho žádala demokratisace literárního vkusu; pro životnost dialogu mělo to však cenu nespornou.

Vážnější nebezpečí přicházelo ještě z nižší literatury; hlavně povídka detektivní a román kriminální počaly rozkladně působiti na dějovou invenci, psychologickou osnovu a vyprávěcí metodu, jak se to již předtím dalo u Jak. Arbesa neb K. M. Čapka-Choda. K. Čapek podal v knize »Marsyas« rozbor i obhajobu této slovesnosti, lidem vděčně přijímané; netajil se nikdy názorem, že nelze lidové čtenářstvo získat bez ústupků jeho vkusu a jeho zálibám, a sám ochotně činil koncese toho druhu, sledován autory,

jako jsou Fr. Langer, Jos. Kopta, E. Vachek, M. B. Böhnel. V celku však prozaisace výpravného slohu přinesla ovoce požehnané a přispěla k vytvoření prostého a úsporného podání. Stačí srovnati prózu Iv. Olbrachta a B. Benešové, M. Majerové a K. Čapka, Jana Čepa a Eg. Hostovského s podáním spisovatelů uznávaných v předešlých generacích za mistry, Ant. Sovy a R. Svobodové, F. X. Šaldy a Jiřího Karáska, Fr. Šrámka a K. Sezimy, aby vysvitl pokrok k výrazné jednoduchosti. Avšak také tvůrci slohu odvážně osobitého, kteří se postavili na protipól stylistického realismu, vášnivý Jar. Durych a chladně konstruktivní Vlad. Vančura, překonali s uměleckým úspěchem obdobné snahy K. M. Čapka-Choda, jenž se svým složitým vývojem přiblížil ze svého pokolení snahám poválečných vypravěčů nejvíce.

D r a m a t u se dostalo v době válečné a popřevratové přínosu nebývale příznivého: válka i sociální revoluce přímo kypěly dramatickými konflikty a situacemi, a to jak individuálními, tak hromadnými; počet českých divadel byl rozmnožen; válka přinesla netušené zvýšení divadelního zájmu v obecnstvu a politická samostatnost i svobodnější a brzy skutečně úspěšný vývoz českých her za hranice; režii a výpravě věnována všestranná péče. Hojněji než dříve smývala scénická produkce rozdíl mezi dramatem a epikou, a to nejen scénickou kronikou historickou, nýbrž také mechanickým přelíváním děl románových do podoby divadelní. Nové jevištní útvary, potlačující vesměs panství slova ve prospěch zrakové podívané, hlavně kinema a revue, strhovaly spíše k napodobování; tomuto nebezpečí, analogickému nástrahám kladeným románu od nižších forem výpravných, nedovedli a nechtěli čeliti ani významní autoři jako bratři Josef a zvláště Karel Čapek i Fr. Langer. Z lyrického dramatu, na něž pomýšlel Ot. Theer a v jeho stopách Ot. Fischer a o které se pokusil Fr. Šrámek, vyvinuly se jednak myšlenkové interpretace dějin a mytů Stan. Loma, jednak Zavřelovy odtažitě a zkratkové konstrukce. Celkem však převládala mravoličná hra o společenských i etických zmatcích doby a o její problematice; v ní se potkávají starší dramatikové R. Krupička, Jiří Mahen a především Jar. Hilbert s mladšími scénickými spisovateli Č. Jeřábkem, Edm. Konrádem, Vil. Wernerem, Olgou Scheinpflugovou, Fr. Tetauerem, přijímající tvarové popudy hlavně od Shawa a Pirandella. Při tom však nebyla stvořena komedie vyššího slohu a tragika se

přestěhovala skoro jen do historických evokací s časově tendenčními narážkami neb do dramát legionářských, rozvrhujících prostoduše světlo a stín.

K r i t i k a literární pozbyla čelného postavení, jakým se honosila v době předválečné; obecné ochabnutí kritického ducha, pronikání sociálně politických a namnoze i třídně stavovských tendencí do literatury, podceňování umělecké autonomie v díle slovesném spolupůsobily při tomto jejím rozkladu. Přispěly k tomu také okolnosti zevní: z revuí, které zanikaly, stěhovala se kritika hlavně do denního tisku, poklesajíc buď na pouhé referování neb na propagandu zásad, hájených novinami v oblasti mimoliterární; nakladatelé strhovali nejen knižní zpravodajství, ale i skutečnou kritiku do svých služeb; odpovědná soudčí funkce svěřována větší měrou mládeži, která nemá ani žádoucího rozhledu ani nejskrovnějšího vztahu k minulosti ani vyvrálé spravedlnosti.

Z metod zanikla v praxi téměř úplně kritika impresionistická, ale ani hodnocení moralistní se neprojevovalo význačněji; jen v sociologické kritice, pojaté však namnoze s třídní a revoluční tendenčností, a v kritice náboženské dosaženo pozoruhodnějších výsledků. Ve vztazích k cizím literaturám, které by mohly býti podnětem a vzpruhou domácímu vývoji, ulpívalo se z valné části na trpném zaznamenávání zajímavých novinek; tradicionalistické úsilí, opřené namnoze o znalosti literárně dějepisné, aby přítomná tvorba navázala uvědoměle na životné části z odkazu minulosti, zastupované Arne Novákem, zůstávalo celkem osamoceno. Essay, od 90. let blíženeček kritiky, ležel ladem v době, přeceňující obsah a tendenci na úkor formy. Naopak vpád novinářské feuilletonistiky do kritického podání, který připomíná způsob Nerudův a jež provedli hlavně příslušníci směru pragmatického, znamenal namnoze oživení a účinné zpřístupnění kritické mluvy; dalo se to v přímém a částečně záměrném protikladu ke krasoduchému slohu 90. let, pojícím u neústrojně vědecky odbornické složky s výrazem metaforickým; proměnu tu prodělalo i podání Šaldovo.

Ten z kritických učitelů generace poválečné působil ještě dvě desetiletí po převratu a zasahoval činně do vývoje, jsa mládeží obecně uznáván za autoritu, a to nejen v otázkách literárně uměleckých, ale i v sociálně politické problematice veřejného svědomí. Zvláštní pronikavost projevil, když

rozvrhl na hlavní směry mladou lyrickou tvorbu, když charakterisoval a zhodnotil její vůdčí představitele a když i ze skrovných náznaků odhadl sotva zahájené cesty dalšího vývoje. I za svého stařeckého období dovedl F. X. Šalda sloučiti široký rozhled po cizím písemnictví s úzkostlivou starostí o kulturní hodnoty domácí a stálý zájem o přítomné tvoření se smyslem pro slovesnou minulost, neváhaje prohloubiti neb opravití své dřívější soudy o některých jejích čelných představitelích, zatím již kanonizované. Jeho všestrannosti a zvláště jeho skoro neomylného pochopení pro uměleckou podstatu literárních výtvorů neměli ani ti z jeho následovníků, kteří se horlivě hlásili k jeho příkladu.

Nejvýznamnější kritickou osobností za války a po celých mírových dvacet let byl vedle F. X. Šaldy Arne Novák. Na rozdíl od Šaldy byl kritikem literárně historicky zasvěceným, který ve významnějších kritikách nikdy neopomněl zařadit autora a jeho dílo do slovesného vývoje domácího. Rozsáhlé znalosti světových kultur vnucovaly mu analogie i s písemnictvím evropským, jmenovitě severským a germánským, jichž byl odborným znalcem. Analytická jeho kritika, všímající si i složek psychologických a stylistických, kde osvědčil své důkladné vzdělání, filologické, hledala vždy v díle hodnoty národní kultury a pojem národní duše; hledala vždy u autora i v jeho díle základy mravní. Dar výstižné charakteristiky a umění zkratky vyznačovaly tohoto bojovníka myšlenky britkého péra a jiskrného vtipu, který, i když se mýlil, dovedl čtenáři postavit před oči plastický obraz osobnosti spisovatelovy a vystihnouti základní složky díla. Víc než kdo jiný připravoval se ke svému poslání kritika také teoreticky a kromě řady článků sem hledících vydal celý spis o kritice, »Kritika literární, metody a směry, zásady a praxe« (1916, rozšířené 1925).

Zatím co z příslušníků generací s osvědčenou trpělivostí referoval kriticky Jindř. Vodák o písemnictví dramatickém i jiném, K. Sezima výhradně o krásné próze a F. Sekanina i Vojt. Martínek prováděli svou osvědčenou lidovýchovu, hlásily se proudy nové. Z nich se pragmatismus, představovaný hl. lyrikem Mir. Ruttem a novinářem Ferd. Peroutkou, octl od Šaldy nejdále, a to zcela uvědoměle: popíral důsledně nadřazení umělecké tvorby životu, schvaloval službu spisovatelů praktickým potřebám přítomnosti, projevoval shovívavost v úsudku i v podání, přímo protilehlou

Šaldovu kriticizmu, který toužil býti patosem a inspirací. Za Šaldovy žáky se hlásili vyznavači kritiky t. zv. generační, dodávající tomuto období rázu velmi charakteristického. Rychlý nástup nových pokolení nutil je, aby měnili orientaci, zásady a vkus, avšak při těchto stálých změnách názorových a uměleckých zůstávali věrni svému východisku sociologickému, které vykládá nové směry umělecké jako důsledek přestavby sociálních řádů ve smyslu třídní revoluce; v tom se shodoval s eklektikem Fr. Götzem důslednější vyznavač socialistického přesvědčení A. M. Píša a s umělecky citlivým zastáncem světové revoluce v marxistickém duchu K. Teigem její ideologický interpret v slovesném dění Bedř. Václavek.

Kritická reakce, kterou vzbudil jak relativismus pragmatistů, tak kritika generační, hájí naopak hlediska absolutní, povznesená nad časové vlnění. Katoličtí kritikové literární, mezi něž dočasně vstoupil básník Jar. Durych, jako Alb. Vyskočil, Bedř. Fučík a někteří mladší, vycházeli neústupně z dogmatického stanoviska své církve a prozařovali svou konservativnost neústupným spiritualismem. Jiné bezpečí, poskytující základ názoru rovněž konservativnímu, nacházeli za vedení romanopisce Jos. Knapa kritikové, t. zv. ruralističtí; dávala jim je půda, trvalá práce celých generací o ní i věrnost starým řádům selským, stavěným občas v kontrast k industrialisaci a k proletarisaci české skutečnosti. Příslušenství tohoto křídla české soudobé kritiky k politickému hnutí agrárnímu bylo stejně patrné jako služebná činnost pod vlajkou socialistických stran u kritiků, hledajících v písemnictví především odraz sociálně třídního přerodu světa.

Organisace literárního života. Novinářství.

Když se české vzdělanstvo probralo z ohromení válkou a když se poměry censurní poněkud uvolnily, vznikaly nové literární orgány, které dílem nahrazovaly listy a revue v prvních letech války zaniklé, dílem se snažily o soustředění spisovatelů z různých táborů názorových a literárních, dílem však již tvořily tribunu pro mladé, nastupující generace. Tak se podařilo Mir. Ruttovi v *Cestě* (1918—1930), bohaté i po stránce literární a divadelně kritické, shromáždití beletristy bez rozdílu věkového a názorového se zástupci směru pragmatického v popředí; podobné stano-

visko zaujal po válce za redakce J. Vrby plzeňský *Pramen* (1920—1927). Osobitější ráz minil vtisknouti Josef Knap svému měsíčníku *Sever a východ* (1925—1930), vydávanému v Turnově; chtěl čeliti jednostrannému západnictví českému i centralismu pražskému jednak důrazem na písemnictví slovanské a severské, jednak pěstováním slovesnosti, tkvějící kořeny v severovýchodních Čechách a v selském životě tamním, ale tyto zásady, dílem regionalistické, dílem ruralistické, ustupovaly v revui běžnému eklekticismu.

Z vůdčích osobností starší generace se snažili zvláště F. X. Šalda a St. Neumann obnoviti časopisecký ruch, potuchlý zánikem revuí ve válce. F. X. Šalda založil r. 1917 *Kmen*, zajímavý hlavně kritickými projevy redaktorovými. Když po dvou rocích přešlo řízení »Kmene« do rukou Neumannových, převedl Šalda kruh svých přispěvatelů nejprve do *Kritiky* (1924—1928, spoluredaktory byli zvl. O. Fischer, Fr. Götz a R. I. Malý), později do *Tvorby* (1925, spoluredaktoři tíž, vedle nich také K. Teige; pak se list proměnil v propagační orgán komunistický sociálně politického obsahu, hl. za vedení Jul. Fučíka); až r. 1928 založil *Šaldův Zapisník*, který do smrti vyplňoval výhradně vlastními články, kritikami, básněmi, povídkami i polemikami. St. K. Neumann slučoval již ve »Kmeni« (do r. 1922) nové tendence literární umělecké se snahami sociálně revolučními v duchu sovětského komunismu; to propracoval pak důsledněji v *Červnu* (1918—1921), ochotném a shovívavém útulku nastupujícího básnického pokolení; stranické propagandě a polemice jsou vyhrazeny potom jeho listy *Proletkult* (1922—1924) a *Komunistická revue* (1924—1928).

Poválečná mládež literární se s Neumannem sdílela o těsné spěti zájmu sociálně revolučního s nadšením pro nové směry v básnictví i výtvarnictví západním, jmenovitě francouzském. V otázce politické taktiky, s uměním vlastně nesusvislé, mládež se však rozestoupila do dvou táborů, jež se potíraly, ač estetickou teorií a praxí se namnoze kryly; rok 1922 byl časovým mezníkem tohoto třídění duchů. Právě křídlo, zorganizované v brněnské »Literární skupině« a v jejím časopiseckém orgánu *Host* (1921—1929, v redakci původně L. Blatný a B. Vlček, pak v nejvýznamnější době Fr. Götz a Č. Jeřábek, později A. C. Nor, A. M. Píša a V. Černý), vystoupilo manifestačně *Sborníkem Literární*

skupiny (1923, redakcí L. Blatného, Fr. Götze a Č. Jeřábka), mínilo prováděti proměnu společnosti evolučně, šetříc zásad humanitních; v literatuře od expresionismu a civilismu i primitivistických sklonů se posléze rozhodla tato skupina pro sociální realismus. Na levici stanuli spisovatelé a výtvarníci, shromáždění od r. 1920 za ideového vedení K. Teigehe a za organizační horlivosti Art. Černíka v »Uměleckém svazu Devětsilu«, který se r. 1922 představil manifestačními sborníky *Devětsil* a *Život II*. Kromě zásadního marxistického východiska, požadujícího revoluci třídní, vyznačoval »Devětsil« zvláštní zájem o výtvarnictví, o divadlo a nižší druhy živoucího umění lidového a užitkového. Na rozhraní listu umělecko kritického a sociálně politicky aktuálního stál brněnský měsíčník *Index* (1929—1938, redigovaný B. Václavkem).

Horlivou a výraznou časopiseckou činnost rozvinuli literáti katoličtí s Jar. Durychem v čele; jeho oba listy, olomoucký *Rozmach* (1923—1927) a brněnský *Akord* (1928—1933; jeho pokračování »časopis pro kulturní syntesu«, řízený J. Zahradníčkem, jest podnik jiný), později také opavská *Obnova* (1937—1939, red. L. Peřich) jsou namnoze periodickým doprovodem básnických a politických činů a zásahů Durychových. Z revuí mladší generace katolických vzdělavců měl *Tvar* (1927—1932), řízený M. Dvořákem, B. Fučíkem a Alb. Vyskočilem, ráz básnický a literárně kritický; *Rád* (1935—1944), v němž vůdčí osobností byl básník Fr. Lazecký, podával na filosofických základech kritický přehled celého kulturního a veřejného života v Československu.

Z ostatních časopisů poválečných buďte uvedeny ještě: Minaříkova *Země* (1919—1934), propagující hlavně ukázkami ruské a polské písemnictví; propagační orgán »Družstevní práce«, kulturně nabádavá *Panorama* (od r. 1929); v kritice literární i politické čiperný týdeník nakladatelského družstva legionářů *Čin* (1929—1938), zastávající veřejné zásady politické levice.

Vývoj novinářství od války světové. V prvních dvou válečných letech byla politická publicistika denní i revuální nikoli podvázána, nýbrž prostě znemožněna. Censura policejní a zvláště vojenská nedopouštěla, aby české listy přinášely jiné zprávy, než jaké dodávaly rakouský tiskový stan a říšskoněmecká zpravodajská kancelář; jakýkoli styk s cizími novinami byl úplně přerušen; svobodné úvahy no-

vinářů i politiků o událostech vojenských a jejich důsledcích politických byly a priori zakázány a nikdo se jich ani neodvažoval. České čtenářstvo však, které se naučilo přijímati s ironickou nedůvěrou c. a k. zprávy o válečných úspěších »Ústředních mocností« a které se z nejúspěšnějších oficiálních sdělení dovídalo s nadšením o politické i vojenské akci zahraniční a jejích vřdcích, porozumělo novému způsobu psaní v novinách, užívajících narážek, jinotajů a ironických glos; Viktor Dyk, epigramatický básník-novinář, vypracoval tento sloh k virtuositě.

Z tiskových orgánů československého odboje zahraničního jsou jak dobou trvání, tak vnitřní úrovní daleko nejvýznačnější list politické emigrace a revoluce ve Francii *Československá samostatnost* (1915—1919), řízený Lvem Sychravou v Ženevě a v Paříži, a časopis legionářů na Rusi a v Sibíři *Československý deník* (1917—1920); za dlouhého odloučení od vlasti si vytvořili čeští legionáři na východním bojišti i za slavné anabase rozvětvenou publicistiku a v ní osobité časopisy satiricko-humoristické.

Vytvoření československého státu vneslo do rozvoje novinářství nebývalý kvas, který však neznamenal vždycky požehnání. Ve všech lidových vrstvách přibývalo nebývalou měrou čtenářů pro tisk denní a hlavně večerní; netoliko ve výkladu, kritice a řešení problémů sociálních a hospodářských, nýbrž také v oblasti literatury, divadla, výtvarného umění, ba i beletrie a vědy přejímaly denní listy někdejší úkol týdeníků a měsíčníků revuálního rázu, které nedovedly odolati v této soutěži a zanikaly. Obnovený styk s cizinou přinášel hojné zprávy zahraničních zpravodajů, zprávy z domácího života, především politického, dodávala »Československá tisková kancelář«. Tyto zprávy z denního života veřejného, politického, společenského a hospodářského, doplňované zprávami sportovními, vyplňovaly většinu tisku, vydávaného akciovými společnostmi, orientovanými politicky a stranicky. Hlavní město Praha soustředilo většinu významných listů a tak se novinářství první republiky nedostávalo zdravé protiváhy ve významnějších denících osobitého názoru a originálního podání.

Slohově a literárně se změnil ráz českých novin po válce velmi podstatně, a to jak proti řečnické patetičnosti i květnaté zdobnosti v období měšťanského liberalismu, tak proti suché a strážlivé kritičnosti z periody realistické. Vydátně k tomu přispěla živá účast předních literátů v redakci

denních listů, kde neotiskují jenom básně, povídky, kritiky a causerie, ale zasahují i do rubrik ostatních. Z nich na rozvoj české novinářské prózy poválečné působili nejpronikavěji V. Dyk a K. Čapek, onen v »Národních listech«, tento v »Lidových novinách«. Pádná jednoduchost, stručná epigramatičnost, ironická pointa, sžíravý vtip V. Dyka dodaly nové podoby politické stati a polemice, kdežto K. Čapek vtiskl svou osobitost hlavně feuilletonu a jeho oblíbeným drobnějším odrůdám, entrefiletu a sloupku; s hravou vážností, s něžnou láskou pro věci všední, s dobráckým humorem naplňoval kursivní tisk novin stejně jako své romány a novely laskavou humanitou, klenoucí most dorozumění mezi lidmi a stírající rozdíly mezi vznešeností a všedností.

Vládním orgánem byly starobylé *Pražské noviny* (do r. 1938), v nichž byl literárním a divadelním kritikem Ant. Veselý. Význam jejich byl nepatrný. Orgánem politické pravice byly *Národní listy* (do r. 1941) s výraznou postavou V. Dyka v popředí. Katolické *Lidové listy* (1922—1945) pokoušely se smířiti stanovisko vyššího kleru s lidovými potřebami čtenářů. Skutečnou novinářskou individualitou byl v nich **Alfred Fuchs** (* 1892, † 1941 utýrán v Dachau), znalec církevních dějin, práva, organizace i středověkého básnictví. Agrární *Venkov* se vzdal dřívější národně kulturní ctižádosti pro zájmy stranické a politické; v kritice divadelní a literární měl své významné mluvčí v Jar. Hilbertovi a Jos. Knapovi. Agrární strana měla i svou revui *Brázda* (1920—1940), založenou Fr. Obrtelem (* 1873). V listech politické levice zápasil uvědomělý a důsledný socialismus vyznání marxistického s liberalismem směru sociálně reformního a rázu měšťanského. Komunistická strana vytvořila svůj politický orgán v *Rudém právu* (1920—1938, znovu od r. 1945), v němž pracovali i významní spisovatelé jako I. Olbracht, Jos. Hora a M. Majerová. Zdeněk Nejedlý se osvědčil ve své politicko kritické revui *Var* (1922—1928) zastáncem politických, společenských i kulturních zásad křídla nejkrajnějšího. Sociálně demokratické *Právo lidu* (od roku 1938 jako *Národní práce*, od r. 1945 s názvem původním), v jehož literární i divadelní rubrice vystřídal F. V. Krejčího A. M. Píša, později Karel Polák, našlo vynikající novinářskou osobnost v **Gustavu Wintroví** (* 1889), znalci politických, společenských i kulturních poměrů západní Evropy. V těsné blízkosti sociální demo-

kracie stánuo *Národní osvobození* (1924—1938; znovu od r. 1945), vedené legionářským novinářem **Lvem Sychravou** (* 1887), seskupující kolem sebe legionáře, pokrokové učitelstvo a zbytky rozpadlé strany realistické; pozoruhodná jest v něm kritická činnost Fr. Götze. Hlavním orgánem strany národně socialistické se stalo *České slovo* (do r. 1944; od r. 1945 jako *Svobodné slovo*). Povzneslo se zvláště za vedení **Karla Zdeňka Klímy** (* 1883, † 1942 v Terezíně), významného i jako divadelního kritika; vedle něho pracovali v kulturní kronice »Českého slova« Jindř. Vodák, Jos. Hora, Emil Svoboda a J. B. Kozák. Oblibě se těšila Horkého *Fronta* (1927—1938), kde redaktor osvědčoval přednosti svého dravě feuilletonistického pera. Politicky bezbarvá a názorově kolísavá *Tribuna* (1922—1928), orgán českých židovských asimilantů, upozorňovala na sebe příspěvky Šaldovými, M. Pujmanové-Hennerové, Jos. Kodíčka, V. Nebeského. Z myšlenkového ovzduší předválečného pragmatismu vyšlá družina sociálně reformních liberálů, kryjících se autoritou Masarykovou, našla svou tribunu v *Lidových novinách* (od r. 1945 jako *Svobodné noviny*); ty si za redakce Heinrichovy a později E. Basse zachovaly samostatnost úsudku a svým spolupracovníkům zaručovaly značnou svobodu názoru. Politickými články vtiskoval jim pečeť **Jaroslav Stránský** (* 1884) a historik **Hubert Ripka** (* 1895), kulturní rubriku na vysokou úroveň přivedl Arne Novák a ve feuilletonu dodával jim rázu K. Čapek. V rozhodných chvílích politických ujímal se zde pera zvláště **Ferdinand Peroutka** (* 1895), který si získal mocný vliv již jako vydavatel politického a kulturního týdeníku *Přítomnost* (od r. 1924—1938, od r. 1946 s názvem *Dnešek*). Vzdělal se u západoevropských zvl. anglických publicistů a projevoval jasný a střízlivý pohled do přítomnosti. Havlíčkovskou výsadou jeho jest jadrný, plastický sloh a živý jazyk; v tom znamená pro českou žurnalistiku obdobu K. Čapka. Ze svých statí sestavil knihy: *Jací jsme* (1924), *Boje o dnešek* (1925) a *Ano a ne* (1932); od r. 1933 vydával dílo z politických dějů od převratu, *Budování státu* (do r. 1939 4 sv.), skvělé v charakteristice vůdčích postav, stran i proudů.

Básnictví české od světové války.

Posledním hromadným projevem českého básnického ducha před válkou byl »Almanach na rok 1914« (v. v.).

Prispěvatelé zavrhovali ze současné veršované tvorby nejen realistickou předmětnost a didaksi epiky Macharovy, ale i lyrický symbolismus Karáskův s jeho vybroušenou tradiční formou. Pociťovali příbuzenství jak s dávno zmlknuvším Březinou, tak se stále tvořivým Sovou, aniž si jasně formulovali, že volnými i uzavřenými verši těchto dvou jejich básnických učitelů proudí týž životní elán, jakým se inspirovali sami. Ze starších vrstevníků se jim V. Dyk zdál cizí jak svou analytickou metodou, tak zkratkovým slohem písně a říkadla. Uznávali Tomana a zvláště St. K. Neumanna pro jejich vitalismus, kterým se dávali především unášeti. Vedle volného verše, který se stal hlavním kriteriem příslušnosti k nové družině básnické, vyznačoval ji především expresionistický vztah k skutečnosti, dynamické pojetí lyriky, sklon k metafysice a rys patetický. Vedle bergsonovce Theera přispěl do almanachu mladistvý vyznavač pragmatismu K. Čapek, vedle typického impresionisty Neumanna raný expresionista Kodíček, vedle obou melodických lyriků Fischera a Hanuše meditativní rétor Jan z Wojkowicz. Že však se tu hlásí nová etapa české lyriky, uhádla správně veškerá vážná kritika.

Skutečný zosnovatel sborníku a teoretický obhájce jeho zásad byl **Otakar Theer** (1880—1917), patřící celým svým dílem ještě k období předcházejícímu. Narodil se r. 1880 v Černovicích v Bukovině, ztrávil dětství v Nymburce a ostatek života v Praze, kde vystudoval filosofii a byl úředníkem universitní knihovny. Cesty do Paříže, na Rus a do Skandinávie mocně rozšířily jeho obzor, vzdělaný studiem filosofickými a literárními, hlavně písemnictví francouzského. Zemřel v Praze r. 1917 a jest pohřben v Nymburce.

Zasvětiv svůj život výhradně písemnictví, rozvíjel od svého 19. roku mnohostrannou činnost literární. Překládal z franštiny, psal zvl. v »Lumíru« posudky českých i francouzských knih a referoval v l. 1905—1910 o divadle. Z jeho větších studií literárně historických významny jsou články o Corneillovi, V. Hugovi, Balzacovi, Sv. Čechovi, Z. Wintrovi, Fr. Kvapilovi, A. Sovovi, Jos. Merhautovi a V. Hladíkovi. Jako kritik vyšel ze školy Šaldovy; všiml si stejně formální jako myšlenkové stránky bedlivě analysovaných autorů. V posudcích divadelních, všimajících si výhradně literární stránky her, netajil se, že za vrchol světového dramatického tvoření uznává vedle řecké tragedie francouzské klasické divadlo, jež stavěl nad Shakespeara.

Z dočasného obratu k próze od r. 1901 vznikla jediná povídková knižní publikace, svazek prací převahou erotických, *Pod stromem lásky* (1903). Vlastní smysl svého životního úsilí spatřoval však Ot. Theer v lyrice. Roku 1897 se jménem Otto Gulon vydal sešitek *Háje, kde se tančí*, vyzbrojený polemickou předmluvou. V ní i ve verších a prózách této prvotiny pokouší se o syntetické pojetí lyriky. Ve *Výpravách k Já* (1900) obrací se vášnivý žák Baudelairův k Ot. Březinovi, jemuž kniha věnována. Již zde se probouzí silný intelektualismus, toužící po ideovém básnictví, ač prozatím síla knihy tkví v smyslných požitcích, přenášených v symboly. Když v něm za dvanáctiletého odmlčení lyrik vyvrál, zjevil se v *Úzkostech a nadějích* (1911) jako rozhodný idealista, tragický hodnotitel lásky, spekulativní hymník živlů a především metafysik, zapředený po bergsonovsku do záhady pozemské smrti a věčného života. Formálně se odvrací k volnému rytmu. V knize *Všemu na vzdory* (1916), namnoze inspirované ovzduším světové války, se stává příznačným útvarem veršovým básně uvědoměle stavěná, dramatického vystupňování, za úplné shody formy zevní a vnitřní; píše ji ve volných rytmech členění iktického a základu daktylotrochejského se snahou o novou patetiku. Užívá symbolů antických i biblických, inspirované vzpomínkami z cest i přehodnocenými dojmy z moderního města, rozšiřuje svou lyriku o strunu náboženskou («Golgota», «Žiji s Bohem a s bohy», «Život plyne jako sen») i vlasteneckou («Návrat», «Mé Čechy»), zesílil pojetí metafysické ve smyslu novodobého vitalismu Bergsonova.

Věren této koncepci i této formě volného verše, zbásnil i řecké bájeslovné monodrama *Faëthón* (premiéra na »Národním divadle« 1917, vydáno pohrobně 1918) s oslavou titanismu. Jinošský hrdina tragedie, přiklánějící se k dramatu antickému, byl obecně pokládán za předobrazení touhy a sudby básníka, jenž padl, vztyčiv si cíle nejvyšší.

Vlastní dějinný význam Theerův záleží především v tom, že jako samostatný žák a pokračovatel Březinův obnovil a utvrdil dramatickou lyriku v příkrém odporu k naturalistickému impresionismu a že ji opřel o sloupy metafysiky. Při tom ji dovedl prosytiti intenzitou smyslového prožitku a hlavně také dávkami skutečnosti drsné, postřehů bezohledných a obrazů naze bezprostředních, zachovávaje stále styk se svou dobou.

Drahou obdobnou vývoji Theerovu od smyslnosti k meta-

fysice prošel důvěrný druh jeho mladosti **Jan z Wojkowicz** (vl. Jan Nebeský, * 1880 v Nymburce, † 1944 v Satalících), stále chorý a bezmocný sensitiv mrtvé zátoky životní. Svůj růst v období zádumčivé a vznětlivé puberty zachytil svěživotopisným románem, přeloženým do dánského prostředí, *Gerda* (1901); zde jeho novoromantickému iluzionismu byl vzorem J. P. Jacobsen, stejně jako kmotry jeho lyriky byli v mládí Novalis, později Shelley. Wojkowiczovy lyrické sbírky *Poesie* (1900) a *Meditace* (1906) tkvějí ve zpěvné a nyně oblasti vjemové, jež sugestivně vystihuje kmitavost jarních tuch, opojení jinožského blouznilství o lásce a snění o kráse. V *Bolestech života* (1915), *Tmách i světlech* (1918) a *Básníku a věčnosti* (1925) propracovává se k filosofické reflexi, její idealistický spiritualismus vrcholí v koncepci monistické; nejoblíbenější formou básníka stává se hymnus a parabola.

Přesvědčivá básnická osobnost Ot. Theera i jeho nabádavý příklad strhly několik lyriků, aby ho následovali ve volném verši i v dynamickém důrazu, doprovázejícím vitalistické vidění světa. Tak překladatel a dramatik, kritik a literární dějepisec Otakar Fischer (v. n.) přídržoval se v lyrice dočasně theerovského volného verše i jeho složité výstavby patetických básní. Jemný překladatel Molièrův a Verhaerenův, **Stanislav Hanuš** (1885—1943), jest rovněž povaha spíše melodická, které hoví lépe uzavřená forma strofická než volný verš jeho básnických začátků. Od Theera se naučil umění čeliti trpnému impresionismu hutnou syntesou citových stavů. Jeho jediná, pozdní kniha *Housle a ruka* (1934) silné inspirace hudební vyznívá harmonickým a zaníceným kultem vykupitelského umění.

Vitalismus předválečných lyriků kolísal mezi živočišným naturalismem Neumannovým a theerovským idealismem »všemu na vzdory«; mocně na ně působila hymnika Březinova, ale především světová válka, kterou prošli.

Pro všestranného novináře **Adolfa Veselého** (* 1886) znamenaly válečné zkušenosti definitivní přilnutí k smyslovému a smyslnému životu a dovršení obratu k objektivnosti. To liší jeho předválečnou, syté naturistickou lyriku sbírek *Řeč země* (1910) a *Knihy interieurů* (1913) od básnických knih válečných a poválečných, na př.: *Život v zákopech* (1917), *Valentina Čejky ráj i peklo* (1923), *Nemocný jde do léta* (1935) a j. Lyrický vývoj Veselého podává hutný výbor *Rozzáření zraků* (1942). Veselý psal i povídky a

črty, z části určené pro děti, statě o moravských spisovatelích a hudebnících a uspořádal i dvě antologie z jihoslovenské lyriky.

Volnému verši v službách životního elánu bylo určeno, aby se stal výrazovým prostředkem onoho patetického básnictví, které vyjadřuje hrdinské češství za světové války. Ale dříve se ozval český vojenský výkřik z rakouského bojiště, z básně v slohu protilehlém oné verslibristické patetice: **Petr Kříčka** (* 1884 v Kelči) dal své »Medynii Glogowské« prostou formu písně až sládkovské. Ani průprava a činnost chemická před válkou, ani popřevratové působení v školském ministerstvu neměly valného vlivu na vývoj a povahu bohéma poněkud elegického, který se nejraději vrací k zážitkům chlapectví a jinošství v pohorském domově. Vedle Nerudy a Sládka působili na jeho vkus i sloh nejsilněji ruští lyrikové Puškin a Brjusov, z nichž a z jiných osobitě překládá. Z jeho lyrických sbírek jest *Šipkový keř* (1916) kromě básní válečných truchlozpěvem mladých lásek a zkoušek, *Bílý štít* (1920) cyklem chlapeckých vzpomínek na Českomoravskou vysočinu; zážitková intenzita a zároveň výrazová jiskra pohasíná v reflexivní knize erotiky *Hoch s lukem* (1924) a v příležitostné žni *Chléb a sůl* (1933). V epických »dvanácti zpěvech z temných let«, *Světelný oblak* (1945), oslavil s příklonou k hrdinské epice jihoslovenské umučení a vzkříšení Jugoslaviie za druhé světové vojny.

Z průpravy přímo opačné vyšel R. Medek, letopisec a dramatik, především však lyrik hrdinského válčení československého. **Rudolf Medek** (1890—1939) se narodil 8. ledna 1890 v Hradci Král., tam vystudoval učitelský ústav a do r. 1914 působil na školách tamního okresu. Za světové války přešel jako důstojník k Rusům, z jara 1916 se přihlásil jako dobrovolník do československého vojska, v němž se vyznamenal hlavně v bitvě u Zborova. Vykonal přes Sibiř, Čínu a Japonsko cestu do Ameriky a Francie za účely repatriacními a informativními, vrátil se o vánocích 1919 do vlasti; později navštívil ještě Itálii, znovu Francii a severní Afriku, Belgie s Holandskem, země balkánské a Maďarsko a výtěžky těchto cest inspirovaly jeho slovesné tvoření neméně než vojenské zážitky v legiích a při anabasi sibiřské. Po návratu působil v ministerstvu národní obrany a od r. 1920 byl až do r. 1939 ředitelem Památníku odboje, posléze v hodnosti generála. Zemřel v Praze 22. září 1939.

Medek vyšel ze školy »Moderní revue« jako jeden z pozdních epigonů jejího dekorativního symbolismu, užívajícího přesné, vybroušené a uzavřené formy. Ale na rozdíl od starších druhů vyznává v celém obsahu mladistvé své tvorby vitalismus, tíhne jako novoklasicisté k epické hutnosti v novele a brzy v lyrice zaměňuje utkvělou ztrnulost za dynamický pohyb. Z této doby vykazuje jeho lyrika knihu básňových evokací z českého pravěku *Půlnoc bohů* (1912) a pateticky výmluvnou sbírku *Prsten* (1914; r. 1927 shrnul tuto mladistvou produkci jako *První básně*). V povídce napsal v l. 1912—1914 čtyři práce, jež později shrnul s názvem *Vinný keř* (1928). V leccems se vrátil k jejich technice v cyklu válečných povídek *Voják a bůh Dionysos* (1925), kam zařazen i mistrovský kus o tragice světové války, *Nejhodnější děvče z Groenendaelu* (1928). V téže průpravné době vznikly essaye o Březinovi a Sovovi *Dva hlasy* (1921).

Novou inspiraci přináší do básnického díla Medkova světová válka. Nadosobní a hromadné city zmocňují se tváří v tvář smrti odhodlaného srdce mladého muže; patos řečnický odsunuje princip symbolické, ustrnulé dekorace. Válečné dění, které Medkovi vrstevníci zobrazovali nejčastěji v jeho ničivé hrůze, se tu heroisuje, jsouc posuzováno jednak podle cílů, které si ukládá, jednak podle mravních sil, které dovede ve vojákovu probuditi. Sourodým výrazem tohoto smýšlení a citění jest Medkův sloh lyrický: daktylotrochejský volný verš staví se do služeb ódy a hymnu, občas zhutněných propracovanými rysy baladickými; krajinná líčení nabývají podoby freskových zkratek; všecko individuálně dojemové a citové se podrobuje nadosobní perspektivě a básnické typisaci. Nový R. Medek se rodí v r. 1915 a stává se známým šestidílnou ódou »Zborov«, která utvořila jádro cyklu *Lví srdce*, vydaného nejprve v Irkutsku 1919 (defin. vyd. 1919 v Praze); také »Přísaha« a troje vyznání touhy po domově, »Vltava«, »A to je ta krásná země« a »Pozdrav«, staly se východiskem české válečné poesie legionářské. Po návratu do vlasti následují lyrické knihy: vitalistický *Živý kruh* (1923), oslněný pohodou erotiky a domova; elegie otcovského srdce *Láska a smrt* (1925), notované s prudkou citovostí u Medka jinak vzácnou; a námnoze příležitostný a někdy i tendenčně suchý *Český ráj* (1937).

Dramatika Medka vyznačuje smysl pro živou aktualitu a sklon k duchaplným debatám; postavy jeho mužů nesený jsou vědomím mravní odpovědnosti. V dramatech o 3 dějstvích *Plukovník Švec* (1928), aksakovské tragedii legionářského hrdiny, jenž se sám zbavuje vlastního života, aby zachránil mravní život rozkládající se armády, rozřešil svůj úkol s tak působivou a lidovou naléhavostí a s tak markantní plastikou typů, že dokumentárně významná hra rozpoutala bouři souhlasu i odporu, jejíž výstřelky zparodoval Medkův přítel V. Dyk ve hře »Napravený plukovník Švec«. V dramatech *Srdce a válka* (1930) vyhnáno jest trpné hrdinství československého dobrovolníka do krajnosti s tragedií bratrskou, zadrhnutou zrádným ženstvím. Královská hra *Jiří Poděbradský* (1934) překládá do krajů a mravů XV. stol. starosti a krise mladé Československé republiky.

Z téhož látkového okruhu jsou vyváženy i děje Medkovy románové legionářské pentalogie. Po předešlé *Ohnivý drak* (1921), vyšetřující podmínky revoluce politické i mravní, následují čtyři díly rázu spíše letopiseckého, v nichž do tří postav, Jiřího Skály, Jana Budecia a Josefa Perného, položil básník spíše názory než osudy vlastní; romantické zápletky lásky, vybihající často v dobrodružnost, lemují děje válečné i politické. Ve *Velkých dnech* (1923) stojí v popředí utvoření čsl. legií a bitva u Zborova; v *Ostrovu v bouři* (1925) občanská válka na Rusi, konsolidační síla vojska českého a vítězství u Bachmače; v *Mohutném snu* (1926) osudy skupiny penzenské a hrdinská tragedie Švecova při nastoupení cesty Sibiří k Tichému oceánu, což se pak dovršuje v *Anabasi* (1927). Epická vlna se chvílemi vysoko vzdouvá, i kde běží o rozklad původního legionářského idealismu skepsí, únavou, resignací a hlavně socialistickými doktrinami ruského komunismu. Ale živel diskusní dusí proud výpravný; protiváhou této přebujelé složky jest Medkův zvláštní dar zhušťovati nositele ideí do plastiky životních typů českých a ruských.

Rozmarnou a humorně ironisující paralelou k románové pentalogii Medkově jsou dva romány, podávající »satyrskou« obdobu ke kronikám legionářských hrdinství a návratů: *Legenda o Barabášovi aneb Podivuhodná dobrodružství kapitána Mojžíra Ivánoviče Barabáše a Josefa Jelítka, sluhy jeho* (1932) a *Nanking* (1936), sršící vtípem a skvělé v typisující povahokresbě. Ze života legií jsou čer-

pány i svěží knihy pro mládež, *O našich legiích, dětech a zvířátkách v Sibíři* (1921) a *Kolja Mikulka* (1927).

Publicisticky doprovodil R. Medek vývoj, osudy a organizační československých legií »úvahami, poznámkami, sny, výzvami a dokumenty« shrnutými do svazku *Blaník a válečnými pamětmi a vzpomínkami z let 1914—1920 Pout do Československa* (1929—1934 ve 4 sv.), k nimž se pojí cestopisné feuilletony, sršící bystrostí pozorovatelskou: *Do nejkrásnější země světa* (1922), *Česká pout do Italie* (1926) a *Lístky z Francie* (1929).

Sloučením výrazové zdobnosti českého symbolismu a dynamické patetiky básnictví vitalistického našel R. Medek sourodý výraz pro to, oč se v nejlepších chvílích sdílel s tužbami a schopnostmi československého zahraničního odboje: pro plnokrevnou mužnost, prahnoucí po hrdinství a nelekející se oběti pro ně. Někdy básníka přehlušuje stále diskutující resonér, který ochotně udílí slovo mnohoslovnému řečníku. V debatách dává za pravdu jako mluvčí legionářské pravice liberálnímu individualismu proti názorům socialistickým, slovanství staršího typu proti humanitě mezinárodní, pevně založené tradici proti experimentům ducha; jeho mladší druhové, jako Jos. Kopta neb Jar. Kratochvíl, podali ve svých dílech nejen názorově, ale i umělecky kritiku koncepcí Medkových. Pro svou výpravnou vervu, ale i pro komposiční bezstarostnost bývá jeho legionářská epopěj srovnávána s románovými letopisy Jiráskovými; s nimi se sdílí též o výchovnou tendenci, budící národní energii, posilující věrnost k domovu, velebící ctnosti hrdinské.

Legionářská lyrika česká se vzepjala Medkovými skladbami nejvýše; co vzniklo ať za hranicemi z přímých zážitků, ať po návratu do vlasti ze zálibných vzpomínek, nemůže se s ní měřiti. Rázovitější z legionářských veršovců je moravský Slovák **Oldřich Zemek** (* 1893). Ten zaujal v próze náladovými obrázky z Japonska, v poesii pak některými epickými motivy špilberskými a lyrickými variacemi máchovskými.

Z básníků, které zastihla světová válka v rozhodném stadiu vyzrání, jali se někteří — ne bez otřesných dojmů válečných — čerpati lyrickou inspiraci z oblastí podvědomí. Z nich R. Weiner ztlumočil vedle O. Fischera a E. Hostovského nejpravdivěji problematiku českého židovství.

Richard Weiner (* 1884 v Písku, † 1937 v Praze) byl povoláním chemik, ale po světové válce, která jím rozvratně otrásla, věnoval se výhradně novinářství hlavně v »Lidových novinách«, jejichž pařížským dopisovatelem (se značkou rd) zůstal skoro až do smrti; nejcennější památkou jeho publicistiky na sklonku války, za říjnového převratu a pak při mírovém jednání jsou feuilletony *Třásničky dějinných dnů* (1919).

Lyrická dráha Weinerova vychází v *Ptáku* (1913) a v *Usměvavém odříkání* (1914) z laskavého vitalismu, shovívavého k věcem a lidem a oddávajícího se pokorně radosti ze světa. V *Rozcestí* (1918), které vzniklo již za válečnou přehradou, obnažuje smutek své kořeny a bez přetvářky se otvírají propasti zmučeného a zoufalého srdce, které z reality prchá do neskutečnosti a v temnotách půlnočních hledá svůj domov. Od tehdejška se Weinerova poesie zabořuje do hloubek podvědomí a nachází inspiraci hlavně v halucinacích a ve snech. V *Mnoha nocích* (1928) a v *Zátiší s kulichem, herbářem a kostkami* (1929) se stává Weiner důsledným básníkem surrealismu, který jen v *Mezopotamii* (1930) na čas spočinul v idyle.

Jeho próza se běře týmiž cestami. Kniha vlídného a kladného humanismu *Netečný divák a jiné prosy* (1917), na jejíž analytickou metodu vydatně působil kubismus a unanimismus předválečné Francie, vyšla až po *Liticích, povídkách o vojně* (1916), signalisujících obrat k podsvětí bésů. V tomto autentickém, dušezpytném dokumentu světové války se zabýval Weiner problémem dvojnicství, podvojných stavů duševních, komplexu neuvědomělých vin, rozpolceného vědomí, a to místy ve výpravné objektivaci, jaké nedosáhl v pozdějších pracích: *Škleb* (1919), *Lazebník* (1929), *Hra doopravdy* (1933); prostřední z těchto knih označil ne neprávem jako svou poetiku, ježto v ní subjektivně přednesl a vedle toho povídkově zpředměnil zásady svého mystického surrealismu.

Básníci, vyvrálí za války, kteří doposud byli zde charakterisováni, hlásili se otevřeně pod prapor individualismu. Prožívali lidsky, politicky i básnicky světovou válku především jako velký osvobozovací akt národně politických dějin a spíše s lítostí než se sympatií sledovali její sociálně revoluční doprovod. Avšak velice záhy se i v poesii přihlásily názory opačné, zdůrazňující v životě i v umění inspiraci sociální, vítající nadšeně převraty třídní a klonící se

přímo ke kolektivismu. Ačkoli bylo lze se opřít z básníků předválečného pokolení o příklady J. S. Machara, P. Bezručů i Ant. Sovy, přece vlastní podnět a vzor byl přijímán většinou z ciziny; jen stálý bouřlivák St. K. Neumann přijímán byl do služeb sociální revoluce a svůj kult mechanické civilizace zaměnil za oslavu třídy, která se zmocní strojů a tak ovládne svět. Celkové pojetí této poesie pochází většinou ze zdrojů ruských; nejednou při tom prokázali zprostředkovatelské služby pováleční revoluční spisovatelé. Spíše ruským než českým poměrům vyhovovalo samo heslo »proletářské poesie«, které se časem proměnilo v literárně historické určení: jejími tvůrci nebyli u nás příslušníci třídy proletářské, nýbrž měšťanského vzdělanstva; výrazovými prostředky obracelo se toto básnictví spíše k chápavosti inteligence než dělnictva; proletářské kultury, kterou by toto písemnictví vyjadřovalo, nebylo.

Zanícenými slovy vypsál jeden z nejopravdovějších teoretiků i praktiků českého básnictví proletářského, A. M. Píša, co v době opojení novým ideálem tanulo jemu i jeho druhům na mysli jako skvělý předmět ctižádosti myšlenkové i umělecké: »Proletářská poesie vycházela ze sociální skutečnosti a chtěla konkrétně tvořit z vnitřního světa dělnického proletáře, jenž jí však začasť spíše než bytostí empirickou byl zidealisovaným typem, symbolem mnohdy až alegorickým; v dělníkovi se jí vtěloval sen o novém světě osvobozené a radostné práce, pospolitě harmonie, životní krásy. Dělník byl jí nejen trpítelem, nejen představitelem heroismu odříkavě nebo obětavě nadosobního, ale také novým typem lidství kolektivního, jak je válka předvedla na scéně zákopů, lazaretů a společných hrobů. Proletářská poesie hleděla se zmocnit v člověku toho, co jej vnitřně spojuje, nikoli rozlučuje s ostatními; pojímala jej jako součást jakés vyšší, hromadné, přímo mytické bytosti sociální, rozkošacené stálou a osudnou souvztažností s životem i údělem druhých a zahrnutého v existenci nadosobní. Na svých vrcholcích vytvářela tak svůj typ lásky a hrdinství, vnitřní kázně a mravní odpovědnosti; vyjadřovala nový životní cit a názor, nový smysl objektivní; dospívala k sociálnímu mytu. Nedožadovala se od svých představitelů jenom odosobení, nýbrž přímého splnutí s kolektivním bytím a rytmem.« (»Proletářská poesie« 1936, str. 8.) Největšími básnickými zjevy celého hnutí

byli Jos. Hora, J. Wolker a Jindř. Hořejší. Těm se podařilo v některých hutných baladách a bolestně názorných sociálních meditacích vytvořit silnou a životnou poesii o proletářích, ale úsilí dát proletářům skutečnou lidovou poesii vesměs ztroskotalo.

Vrcholný básník celého hnutí, jenž však daleko přerostl jeho předpoklady, Josef Hora, jest složitý zjev, kterého nelze vměstnati do formulky jedné školy. Souvisí s předchozí tradicí těsněji než kterýkoli z jeho mladších druhů. Netoliko v svých básnických počátcích, ale i později se uvědoměle připínal na Sovu, Březinu, avšak též na Vrchlického; se zvláštní intenzitou prožil bytostné přibuzenství s Máchou a při pronikavém studiu ruského básnictví postoupil od Jesenina a Pasternaka až k Puškinovi, za jehož vlivu vyvrátil k pohodě až klasické. Se starší tradicí se sdílí vedle záliby v uzavřených, vybroušených, ukázněných veršových útvarech také o meditativní sklon, který ho činí básníkem reflexivním, v jeho generaci ojedinělým.

Josef Hora (1891—1945) nar. se 8. července 1891 v Dobříni u Roudnice; v Roudnici vystudoval gymnasium a stal se novinářem, zprvu sociálně demokratickým, pak komunistickým, posléze národně sociálním. Jak změny jeho sociálně politického smýšlení a působení, tak cesty do Ruska a Italie znamenaly mu významnou inspiraci básnickou. Byl také redaktorem »Literárních novin«, stal se zakladatelem sbírky monografií »Postavy a dílo«, v níž vydal charakteristiku K. Tomana (1935), a předním překladatelem z ruštiny; jmenovitě jeho přebásnění Lermontova, Jesenina a Puškinova »Oněgina« (1937) jest vynikající. Většinu života strávil v Praze, poslední léta těžce nemocen. Zde zemřel 21. června 1945. Osvobozený národ a stát vystrojily svému »národnímu umělci Československa« důstojný pohřeb do vyšehradského Slavínu.

Básnická dráha lyrika Hory jest vzestupná a každý svazek zosobňuje další fázi jeho vyzrání. V začátečnických *Básních* (1915) nevymyká se ani impresionistické pozorování ani dumavá reflexe z kolejí lyriky let 90. Ve *Stromu v květu* (1920), inspirovaném soudobým vitalismem a kultem civilisace, dostavuje se teplá názornost, spočívající v zalíbení na divech přírody i lidské práce. Programní, ale spíše poklidná než výbojná poesie proletářská zde zahájená vrcholí v *Pracujícím dni* (1920), nad jehož hlavními čísly se klenou naděje sociálního humanismu, doprovázeného ži-

votnými pohledy do dělníkových osudů. Brzy procítá v Horově bytosti dualismus, jež uzavřel v duchu Komenského do protikladu, vepsaného do názvu knihy *Srdce a vřava světa* (1922): unaven velkým městem prchá do přírody, ze společenských zápasů okřívá v intimitě domova, nad pochybnými výboji revoluce sní o spravedlivé harmonii mezi lidmi. V *Bouřlivém jaru* (1923) doznívá jeho lyrika proletářská a revoluční, ale pak v *Itálii* (1925) se oddává básník naplno smyslové a dojmové obrodě nejen přírodou, ale i starou kulturou; při tom jeho výrazová linie klasicky tuhne, ač pod ní kvasí a víří plnokrevný život. *Struny ve větru* (1927), do nichž inspiračně zasáhly horoucí zážitky v sovětské Rusi, vyjadřují za stálého dialogu smyslů a myšlenky básnické dumy o vesmíru a čase. Spiritualisace, zapřádání se do snů, tuch a odvěčných otázek se stupňují v dalších sbírkách, podávajících občas komentář k růstu a k změnám básníkových politických názorů. V posledním svém tvůrčím období obrací se Jos. Hora více a více do oblasti kosmické. Neznepokojuje ho jenom po máchovsku metafysický děs z pouhé snovosti bytí lidského, ale poutá ho především problém času, »bratra jeho srdce«, v němž se uskutečňuje dění a růst duševní; vesmír, prožívaný co nejintenzivněji ve své mnohosti i dynamice, stává se hlavní inspirací jeho lyriky. Tak dovršuje Horova lyrika českou poesii kosmickou, vedoucí od Máchy a Nerudy přes Vrchlického k O. Březinovi. Ač Hora často zpřítomňuje halucinaci, náměsícnictví, sen, přece jeho vesměrné básnictví jest konkrétně hutné a dramaticky vzrušené. Pozdější sbírky Horovy jsou: *Deset let* (1929), *Tvůj hlas* (1931), *Dvě minuty ticha* (1934), *Tiché poselství* (1936) a úchvatná zpověď vnitřního pobratření s Máchou *Máchovské variace* (1936). Svazeček balad *Tonoucí stíny* (1933) svědčí o láskyplných vztazích k Sovovi; snová hebkost baladických osudů staví baladika Horu přímo v kontrast s baladistikou Wolkrovou. Svůj neotřesitelný vroucí vztah k národu a k vlasti vyjádřil v knize z bolestného r. 1938 *Domov* (1938) a přenesl jej do oblasti symbolické v poesii návratu *Jan houslista* (1939) a v čistě spiritualistické sbírce *Zahrada Popelčína* (1940); druhá sbírka je osnována kolem představy smrti a posmrtnosti, k níž člověka donáší čas. Dílo Horovo uzavírají pohrobní *Zápisky z nemoci* (1945), *Život a dílo básníka Aneliho* (1945) a *Proud* (1946), v nichž nemocný básník náznakově i s krutou pravdivostí bolest-

ných stavů choroby zrekapituloval věčné otázky vesmíru, života a smrti, tvůrčího údělu v společenské nesvobodě formou vyspělou, nepřinášející však do jeho poesie prvky nové.

Rozený lyrik mnohých strun neměl ve výpravné próze valného štěstí; vedle dvou knih povídek jsou *Socialistické naděje* (1922) svěživotopisnou kronikou o zápasech v socialistických táborech pražských, *Hladový rok* (1926) dokumentárním letopisem válečným, *Dech na skle, příběh Jana Trázníka* (1938) rozkolísaným lyrickým románem nezaměstnaného inteligenta z doby hospodářské krise; jen *Smrt manželů Pivodových* (1928) se přibližuje zralému novelistickému umění A. P. Čechova.

Věkem, vývojovou souvislostí i citovým východiskem stojí Horovi nejbližší **Jindřich Hořejší** (* 1889 v Nuslích, † 1941 v Praze), autor lyrických knih *Hudba na náměstí* (1921), *Korálový náhrdelník* (1923) a *Den a noc* (1931), jež nově shrnuty a uspořádány vyšly v *Básních* (1932). Žák Neumannův a Tomanův přešel od volných veršů k útvarům sevřenějším často až písňové melodičnosti a zpravidla výrazné plastiky. Básník válečných křivd, velkoměstských útrap a pokoření dělníkova postoupil od soustrasti s obětmi společenského řádu k mužnému vědomí jednoty se zástupem. Mistrovství slova osvědčil také jako překladatel z francouzštiny, nedostižný v zachycení rovnomocniny argotu a slangu; mluví o tom hlavně přebásnění pařížských sociálních balad a chanson Rictusových (1929), které působily i na jeho poesii.

Básnický vitalismus, kterým prošel Hora i Hořejší, vynikal pevnou mužností, nezastírající si pohled na křivdy i bezpráví světa, rozvráceného válkou a sociální revolucí. Od něho se podstatně liší jinošský a sentimentální vitalismus, který se ozval v českém básnictví hned po uzavření míru. Ve vděčné a dojaté pokoře se skláněli mladí básníci k dobrým darům země a v družném bratrství tiskli všem lidem ruce a srdce, zdobňující všechno a mazlíce se s každým. K nim se řadí vedle kritika Miroslava Rutte povídkář **Miloš Jirko** (* 1900), který ve veršovaných knihách *Duben* (1919), *Cesta* (1920) a j. projevil zdravý naturalismus a naivní důvěru venkovského hochy a ve *Vězni u okna* (1945), válečné zocelení. Také **Zdeněk Kalista** (v. níže) projevil v sešitcích básní *Ráj srdce* (1922), *Zápasníci* (1922), *Jediný svět* (1923) a několika pozdějších vedle značné kul-

tury slovesné citovou vroucnost v pokorném kultu zdětštělého humanismu. Ráznějším se ve svých prvotinách jevil **František Němec** (* 1902), jenž však po dvou svazcích naturalistického okouzlení a sociální účasti, *Sebe i Vás* (1920) a *Zelené demonstrace* (1921), opustil lyriku.

V této skupině českých vitalistů a unanimitů z prvních let mírových tkví svými básnickými počátky také Jiří Wolker. Tu se jako nejčistší i nejdůslednější představitel poesie proletářské postavil v čelo jak prudkou rozhodností myšlenkovou, tak zvláště slohovou osobitostí. **Jiří Wolker** (* 29. března 1900 v Prostějově, † 3. ledna 1924 v rodišti) byl synem maloměstské rodiny prostějovské a vyrůstal i v letech válečných v rodinné pohodě a blahobytu. Chlapectví i jinošství strávil v rodišti, kde vystudoval gymnasium; skauting a sokolství utužily jeho zdraví neméně než letní pobyty na Svatém Kopečku u Olomouce. Na konci pražského pobytu, kdy studoval práva a horlivě se účastnil literárního ruchu, rozstonal se plicní chorobou; marně se z ní léčil v Tatranské Poljance a podlehl jí, nedoživ se 24. roku.

V prvotinách Wolkrových, *Jinošské verše* a *Lyrika zrání*, jest patrna vedle snadnosti inspirace a lehkosti formy stálá povolnost vzorům co nejvíce různorodým; z domácích básníků převládá Neruda a pak i lyrika dekadentní. Hravost a naivní optimismus doprovázejí stále veršujícího studenta, u něhož však se velice záhy hlásí úsilí o objektivisaci. Taktó vstupuje kolem 20. roku do školy tří výrazných francouzských básníků, kteří v prvních letech po válce silně zasáhli český slovesný vývoj: populistického epika drobných lidiček a osudů Ch. L. Philippa, bolestného humanisty krve a slzí G. Duhamela a G. Apollinaira, jenž hlavně v »Pásmu« ukázal úspěšnou odvahu k nekonečné melodii volně řazených útržků pozorování a imaginace. Současně však studoval Wolker zvláště intensivně básnictví domácí: od Nerudy postoupil dále k Bezručovi a Dykovi a nazpět k Erbenovi, nezanedbáváje ani prstonárodních písní a říkadel.

V první své knize *Host do domu* (1921) dává svému časovému vitalismu a svému civilnímu františkánství výraz uvědoměle a záměrně dětinský. V přírodě, ve velkém městě, mezi dobrými lidmi a milými věcmi, tváří v tvář zlidštěnému Bohu nachází úsměvný a laskavý optimista harmonii, prostou idylu, rodinnou útulnost — vzývá a mazlí se

i s chudobou a smutkem. Objev bídy na světě a křivd ve společnosti jím prudce otrásá a v závěrečné básni sbírky »Svatý Kopeček« (1926 vyšla zvl.), české to období Apollinairova »Pásma«, vyznává se z unanimistické pospolitosti se všemi lidmi, z touhy přetvořiti svět po zákonu lásky a spravedlnosti, z aktivismu sociálně revolučního.

Do jeho služeb staví v *Těžké hodině* (1922) svou lyriku i epiku. Rozhoduje se nyní pro hodnoty nadosobní a stává se pěvcem osudů i nároků proletáře, do něhož se mu soustřeďuje lidstvo. Sociální unanimismus Wolkrův nyní vrcholí přelitím se do kolektiva, jak pro to našel účinný výraz v protiválečném »Mirogoji« a hlavně v »Moři«, inspirovaném cestou k Jadranu: »Svět jsou jen ti, kteří jej živí, by z něho živi byli, moře jsme my, dělníci zvlněných svalů, cizí i zdejší, my, skutečnost jediná, skutečnost nejskutečnější«. Ale tento patos, vyjadřující sourodě vnuknutí a cítění hromadné, není pravým slohem Wolkrovým. Jeho předmětnost a odosobnění dospěly v »Těžké hodině« k sociální baladě, v níž dovršily Nerudu, Machara a Bezruč a zároveň uskutečnily požadavek lidovosti stejně látkové jako formální, z lidu nejen vyvážené, ale také svou srozumitelností a plastikou lidu dostupné. Tyto balady (1927 vyšly samostatně; hlavní z nich jsou: »Balada o nenarozeném dítěti«, »Balada o snu«, »Balada o očích topičových«, z pozůstalosti pak »Balada z nemocnice«, široce rozvětvená, ale do konvence se propadající »Balada o námořníku« a nesmiřitelně fanatická zpověď třídního zaujetí »U roentgenu«) váží své náměty z technické a společenské skutečnosti soudobé, realitu skreslují a stylisují fantasticky, do krutosti pozorování mísí prvky visionářské a snové. V jeho soudobé lyrice, omezené výhradně na oblast citovou, uchvacují toliko čísla zbrcená krví prožitku, zvláště na pokraji smrti (»Báseň milostná«, »Muž« a z pozůstalosti: »Nemocný«, »Hoře«, »Stud«, »Vlastní panichida«, »Epitaf«).

Zcela podružnou větví Wolkrovy tvorby jsou práce scénické. S oběma vyspělými knihami veršů jsou současné a souměřitelné dva cykly povídek a pohádek a fragment drastického románu o námořníku a prodejných láskách, *Polární záře* (z r. 1922).

Stupeň objektivisace, k němuž dospěl ve svých sociálních baladách za pomoci přílnutí k erbenovské tradici Jiří Wolker, jest v současném českém básnictví ojedinělý. Samo-

statnými cestami došel k sociálnímu zpředmětnění a zároveň k baladické hutnosti Wolkrův o málo starší vrstevník **Jan Čarek** (* 1898 v Heřmani u Písku), pěvec jihočeské země, venkovské půdy, ztraceného domova. »Bezzemek smutný«, jak se sám nazývá, teskní ve *Vojně* (1920) nad vytržením mladistvého domobrance z domácích kořenů, pak v *Chudé rodině z Heřmaně* (1924) a v *Temnu v chalupách* (1926) nad nemožností návratu venkovana ztraceného v městě do rodné vsi mezi pokrevné bratry, aby posléze ve *Smutném životě* (1929) a *Hvězdách na nebi* (1934) resignoval a vybudoval si v nitru zjasněný svět venkova podle obrazu své touhy; v *Svatozáři* (1938) pokusil se jej přenést do oblasti posmrtné, kdežto v *Zemi české* (1942) vrací se zase melancholickou vzpomínkou do míst, z nichž vyšel. Horoucí a při tom zatrpklý Jihočech se úmyslně soustřeďuje k venkovskému světu s koloběhem rolnické práce; se zemitou příchutí podaná příroda, plastičnost typických postav, sklon k baladičnosti ve zkratkových příbězích chalupníků, řemeslníků a vojáků provázejí jeho produkci, přísně se vyhýbající okruhu erotickému. Svě hrdiny hledá si Čarek na samém pokraji venkovského proletariátu, ztotožňuje se s nimi a tak dochází k podobnému unanimismu jako Wolker a nalézá pro něj výraz velmi originální.

Sociálně politický problém světové revoluce či humanitního vývoje k společenské spravedlnosti rozštěpil básnickou mládež na dva tábory; kdežto Wolker stanul v »Devětsilu«, hájícím nutnost bezohledného zápasu třídního, náleželi jeho dva málo starší lyričtí druhové, Josef Chaloupka a Bartoš Vlček, k smírlivě evoluční družině »Hosta«. **Josef Chaloupka** (* 1898 v Brně, † 1930 sebevraždou tamže) přidával v prvotině *Vzplanutí* (1920) k průměrnému naturalismu a vitalismu svých rovesníků prudký zážitek děsivého smutku. Podlehnuv v knize *Před vítězstvím* (1922) vlně proletářské, nalezl se v baladickém cyklu smrtného zasvěcení *Kamarád mrtvých* (1922) a v lyrickém *Hlasu a mlčení* (1923), zasvěceném smrti a věčnosti. Matná odtažitost ho neopustila ani v jeho poslední knize *Tvůj bližní* (1927), kde s útlým a nervním humanismem se snaží proniknouti do osudů a duší lidí trpících a ponížených. **Bartoš Vlček** (* 1897 v Růžďce u Vsetína, † jako učitel v Lipníku n. B. následkem válečného zranění 1926 v Brně) byl básník nesplněné touhy po splynutí s přírodou i se společenskou pospolitostí, stále mučený rozpory mezi snem a skutečno-

stí, sociální utopií a zarytým individualismem; to vyjádřil lyrikou *Slavnosti večerní* (1923) a *Vzpouza samoty* (1923) i epicky zarámovaným cyklem *Milenci* (1924). Teprve posmrtná sbírka *Jenom srdce* (1926) přináší zjasnění. O uvědoměném cíli kulturním svědčí Vlčkova činnost ve prospěch poznání nejnovějšího písemnictví vlašského, dovršená souborem *Povídky z Itálie* (1926).

Ohnivý zájem o otázku světové revoluce, řešenou dělnickým proletariátem po příkladu a v duchu sovětské Rusi, zdál se literární mládeži po r. 1920 nejvýznamnějším kriteriem skutečné modernosti. Do řad proletářských básníků přicházeli tedy i umělci, kteří si sice uchovali sympatie s komunistickým hnutím, ale jejichž tvůrčí těžiště leželo jinde. To platí hlavně o Jaroslavu Seifertovi, Vítězslavu Nezvalovi, Konstantinu Bieblovi, Františku Halasovi a Vilému Závadovi, vesměs o básnících narozených v l. 1898—1905; k nim se druží jejich estetický teoretik Karel Teige a vynikající překladatel Svata Kadlec. Skupina tato hlásila se v l. 1924—1928 okázale pod prapor *p o e t i s m u*, vztyčený r. 1924 v revui »Host« K. Teigem, členem a vůdcem »Devětsilu«.

Poetismus byl pokračováním a naplněním poválečného a protiválečného vitalismu; byla to reakce požitkářského rozkošnictví a smyslové hry proti asketické vážnosti času válečného, ale také proti přísné etice, požadované tendenci kázní revolučního proletářství; jako futurismus lnul k technickým a civilizačním vymoženostem přítomnosti, zavrhuje zásadně odkaz minulosti; hlásaje veselí jako světový názor, přibližoval se okruhu dadaismu. Zamítal myšlenkové a tendenční složky v básnické inspiraci, odpoutával obraznost, kterou důsledně prohlašoval za jediný zdroj lyrické tvorby, od veškeré tematiky; později kladl zvláštní důraz na říši snovou, oblast podvědomí, říši halucinace, a ztotožnil se s teoriemi psychoanalytiků, přetvořil se v surrealismus; protiintelektualismus jeho se vyjadřoval nelogickou metodou asociační. Ale poetismus nebyl názorem, nýbrž básnickou metodou výběru, představ a slov, metafor a paradoxů, výrazové virtuosity a rafinované umělecké práce, při níž často předstíral a někdy také pravdivě projevoval sklon k lidovému primitivismu. Původní beztvárnost volného a nerýmovaného verše opustili poetisté záhy, ježto mezi nimi byli básníci melodického daru jako Jar. Seifert a nevyčerpateľní kouzelníci rýmu jako Vít. Nezval.

Na rozcestí mezi proletářskou poesíí a poetistickou lyri-
kou stanul ve svých začátcích básník, směřující stále bez-
pečněji k čistému lyrickému umění. Jest to **Jaroslav Seifert**
(* 23. září 1901 v Žižkově), syn pražského obvodu, od mla-
dosti pracující v socialistickém i komunistickém novinář-
ství. Jeho *Město v slzách* (1920) jest vyznáním víry pro-
letáře z periferie, oslněného revolučními představami. K to-
mu přistupuje v *Samé lásce* (1923) silný prvek naivního
opojení radostmi života, odepřenými dotud mladému pro-
letáři; kde Wolker vkládá do revolučních tužeb etickou váž-
nost, tam je Seifert naplňuje sensuální nedočkavostí mládí.
Tomuto ustrojení hověl skvěle poetismus, v jehož službách
sbírka *Na vlnách T. S. F.* (1925, r. 1938 s názvem *Svatební
cesta*) opěvuje prudký životní rytmus velkoměsta, exotick-
ou pohádkovost přivoděnou civilisačním rozmachem. Bá-
sník se chápe věci, ale přetváří je imaginací v jiskřivý a
kmitavý sen stupňované pozemskosti a vytváří si pro něj
slohovou rovnomocninu v nečleněném toku představ a ob-
razů, směle asociovaných; vedle Nezvalovy »Pantominy«
nacházíme tu český poetismus v jeho nejčistší podobě.
V básnickém výtěžku pokorné a pravověrné pouti do Leni-
novy Moskvy, *Slavík zpívá špatně* (1926), zatahuje se Sei-
fertův básnický obzor vědomím odpovědnosti k revoluci
a srostité reálnosti této mužnějící lyrice přibývá; to jest
patrné také v knížečce zamyšlené nad hloubkami života a
docela resignující na umělou hravost předchozí, *Poštovní
holub* (1929). Dozrálý lyrik se připravoval v *Jablku s klína*
(1933) a zřetelně představil v *Rukou Venušinyých* (1936),
a to nejen odhodláním pro pevný veršový tvar; zanícená
a oddaná citovost zvláště inspirace milostné jest stále do-
provázena vytríbeným uměleckým smyslem pro ženin pů-
vab a důvěrná vděčnost zemi a jejím věčným darům jest
posvěcena tichým synovstvím božím. Toto zduchovnění
proniká i v cyklu improvizovaných a přece vybroušených
elegií na smrt T. G. Masaryka, *Osm dní* (1937), lyricky
nejzávažnější památce na národní pašijový týden v září
1957. Dar lyrické improvisace, zde osvědčený, činí ze Sei-
ferta předního básníka tvořícího z podnětů příležitostných,
ať tragických, ať oslavných. Dovede událost nebo osobu
prostě lidsky přiblížit, bez patosu zdůvěrnit, citově vysvět-
lit, někdy s cudným výrazem žalu, jindy s upřímnou ra-
dostí, ale vždy veršem hudebním, obrazy malířskými, slo-
vem zcela prostým. Výrazová jasnost a citová bezprostřed-

nost vyznačuje i Seifertovy dětské veršičky, říkanky a písně o dětech a pro děti. Ty vyplňují většinu sbírky *Jaro sbohem* (1937, II. vyd. značně rozšířené i o básně příležitostné r. 1942, III. 1943) a tvoří první polovinu knihy *Zhasněte světla* (1938), kdežto v druhé části znějí verše o domově a rodné zemi ohrožené podzimem 1938. Z příležitostného podnětu vyšel i intimně oslavný *Vějíř Boženy Němcové* (1940). Dojmový i smyslový lyrismus vyplňuje dvě knihy o Praze, *Světlem oděná* (1940), kde lyrické vidění města zpestřují svévivotopisné vzpomínky, a *Kamenný most* (1944). *Jabloň se strunami pavučin* (1943) je drobným výbojem z celé tvorby. Květnové události r. 1945 oslavil sbírkou *Přílba hlíny* (1945), obsahující vedle několika básní z doby okupace i masarykovský cyklus »Osm dní«. Veršovou zeň Seifertovu doplňují satirické a náladové reportáže *Zpíváno do rotačky* (1936) i básnické překlady z Apollinaira a Bloka. Vzpomínkové feuilletony žižkovské, *Hvězdy nad Rajskou zahradou* (1929), osvětlují sugestivně chlapecké prostředí Seifertových lyrických začátků.

V téže roce jako Jiří Wolker a o pět čtvrtí roku před Jaroslavem Seifertem narodil se Vítězslav Nezval; všichni vstoupili do literatury současně. Válka se přímým zážitkem již nedotkla jejich jinošství; svůdná vlna vitálního opojení po uzavření míru strhla je všechny, stejně jako představa blízké sociální revoluce ve znamení vítězného proletariátu. Nezval, stejně radikální v proletářském povědomí i v poetistické metodě tvůrčí, liší se však od svých druhů improvisační překotností básnického tvoření. Tím i nevyčerpatelnou produktivností, úžasnou lehkostí formy, těkavým eklekticismem připomíná Vít. Nezval Jar. Vrchlického. Reflexivní živel, pro Vrchlického tak příznačný, chybí však Nezvalovi nadobro; není mu však odepřen občasné mohutný účín, pohlédne-li jako visionář neb elegik do máchovských temnot půlnoci, nenávratně prchajícího času, smrti, zmaru, nicoty. I v tom se Nezval prokázal lyrickým objevitelem, podáváje zároveň důkaz o nosnosti svého směru, zprvu poetismu, pak surrealismu.

Vítězslav Nezval (* 26. května 1900 v Biskoupkách u Třebíče) absolvoval gymnasium v Třebíči, v Praze studoval filosofii; jako volný literát, nevázaný ani novinářským povoláním, vykonal cesty hl. do Ruska a do Paříže, vyhledává styky s literáty surrealistickými. Od r. 1945 je odborovým přednostou ministerstva informací v Praze.

Řada jeho lyrických knih se počíná r. 1922 *Mostem* (II. vyd. s důležitou předmluvou 1937), ale význačné místo mezi vrstevníky mu zajistila teprve *Pantomima* (1924), současná s manifesty českého poetismu, brzy zorganizovaného v literární školu. Následovaly sbírky: *Menší růžová zahrada* (1926), *Akrobat* (1927), *Bliženci* (1927) a j.; těmito knihami a sešitky drobné lyriky, často epigramaticky zhuštěné a samolibě nápovědné, vyčerpává se lyrika Nezvalova mládí, uskutečňující zásady poetismu skoro integrálně svou smyslovou radostí ze života, důslednou hravostí, překotností asociační i metaforickou a občas i spontánní melodikou; tematicky převládají dětinské vzpomínky, oslnění venkovana Prahou, hry a výboje erotické.

Kolem svého 30. roku se Vít. Nezval mění velice podstatně: zakotvuje v temnotách nočních; sen a halucinace mu odhalují nové světy; horečné visionářství unáší ho do duchové skutečnosti, kterou staví nad svou smyslovou zkušenost i nad svou vzpomínkovou rekonstrukci — Vít. Nezval se stává surrealistou. S máchovskou výmluvností kaskadických metafor spojuje v mistrovském *Edisonovi* (1928, doslov k němu *Signál času* z r. 1931) kult noci s oslavou technické civilisace, ale pod tím úpí »smutek, stesk a úzkost z života a smrti«, prosycující i *Židovský hřbitov* (1928). Projeviv touhu po objektivisaci a neschopnost k ní v knize zběžné improvisace *Hra v kostky* (1929) a zvláště v rozmarňné idyle *Snídaně v trávě* (1930) i v erotické romanci *Jan ve smutku* (1930), uzavírá toto období značného tvůrčího vzepětí souborem *Básně noci* (1930), kde po skvělé apostrofě »Noci« zařaduje před »Edisona« i starší skladby, připravující jej.

Dočasný úpadek, zaviněný opakováním sebe samého, improvisačním chvatem hlavně mechanického rýmovnictví, hlásí se ve sbírkách *Pět prstů* (1932), *Skleněný havelok* (1932), *Zpáteční lístek* (1933) a v cestovním deníku z Francie *Sbohem a sáteček* (1934). Podřizuje svou básnickou teorii freudovské nauce o rozhodujícím vlivu podvědomí na básnickou fantasií hlavně ve snu nekontrolovaném logikou, čerpá z těchto pramenů svou inspiraci. Tak vznikly lyrické knihy: *Žena v množném čísle* (1936), tu mátožné, tu upírové, někdy však důvěrně vroucí vidění Prahy *Praha s prsty deště* (1936), *Absolutní hrobař* (1937), cyklus elegických modliteb za churavou matku a vzpomínkových apostrof *Matka Naděje* (1938) i dějinná

vise z r. 1938 *Historický obraz* (1939, znovu r. 1945 doplněný o dvě části výrazem i intenzitou mnohem slabší), zařazený spolu s oslavou návratu K. H. Máchy do Prahy a s tryznou za J. Mahenem do knihy *Pět minut za městem* (1940), výrazově, představově i myšlenkově nejucelenější knihy tohoto období.

Vrozená hravost lákaly Vít. Nezvala od začátku, aby svým skladbám dával podobu scénickou, ač mu jest dramatický dar odepřen. Z jevištních pokusů Nezvalových jsou calderonovská adaptace *Schovávaná na schodech* (1931), *Milenci z kiosku* (1932) a především šťastná adaptace převostovská *Manon Lescaut* (1940) daleko nejzdařilejší.

Zevní virtuosita formalistická, nepřekonatelná jmenovitě ve vynalézavosti rýmů a asonancí často paradoxních, postavila Nezvala i mezi překladatele; jeho přebásnění Poea (1928), Rimbauda (1930), Mallarméa (1931) a drobností z Puškina (1938) má hodnotu nepopěrnou osobitým spojením intuitivního pohledu a výrazového kouzelnictví.

Těžkým omylem jest Nezvalovo zabočení do výpravě prózy. Jeho romány *Kronika z konce tisíciletí* (1929), *Dolce far niente* (1931), *Pan Marat* (1932) a 7 jiných stmelují dětinské prazážitky a pubertní erotiku s živlem snovým a sympatiemi sociálními v uvolněný děj zpravidla konvenční, přeplněný rozvleklými komentáři. Dva cestovní surrealistické zápisníky, sovětskoruská *Neviditelná Moskva* (1935) a pařížská *Ulice Gît-le-Coeur* (1936), nepoučují o dojmech, nýbrž o názorech na revoluci sociální a uměleckou. Ty vložil Nezval přímo ve *Falešném mariáši* (1925), *Manifestech poetismu* (1928 s K. Teigem) a v *Moderních básnických směrech* (1937); mediem charakteristiky ve vzpomínkovém *Wolkrovi* (1925), v aprioristním *Jos. Čapkovi* (1937) i v komentáři k výtvarnému dílu surrealistických malířů *Štýrského a Toyenové* (1938).

Vítězslav Nezval stejně jako Jar. Vrchlický pokusil se ve všech útvarech literárních a ve všech často ztroskotal, vyjímajíc lyriku, kde znamená epochu; stal se zakladatelem a spolu mistrem asociativního básnictví u nás a uvolnil jako jeho ústřední podmínku volnou hru obraznosti, nepoutané vůbec logikou. Svět, který Nezvalova kouzelnická obraznost neúnavně přetváří, není valně složitý: dědina a venkovské město, Praha, v níž více než malebnost historická jej vábí divy novodobé civilizace, širý svět, viděný očima

umělecké bohémy. Obraznost není u Nezvala podporována téměř nikdy schopností abstrakce, smyslem pro hlubší souvislost života a skutečnosti. Stejně nepatrná jest Nezvalova citovost, jež i tam, kde se vyjadřuje s vřelostí až vášnivou, na př. v erotice neb v lásce synovské, v hrůze před smrtí neb v opojení krásou života i v úžase z civilisace, zůstává většinou ve vrstvách pudovosti. Básnický osvoboditel neznámých smyslových půvabů, odhalitel pohádkových divů snových, nevyčerpatelně vynalézavý strůjce metafor, asociací, kouzelných oxymor není však umělcem, který by dovedl nad svým dílem stanouti a ovládnouti je silou své estetické vůle.

Osobností bez prudší životní síly a rázovitějšího výrazu se ukázal za krátké básnické dráhy lyrik **Konstantin Biebl** (* 1898 v Slavětíně u Loun). V Bieblových sbírkách převládají tlumené tóny vzpomínky, touhy a elegie, ať se básník přiklání zprvu k tendenční lyrice proletářské nebo ať se pak úplně oddává poetismu (*Zlatými řetězy*, 1926). V *Novém Ikaru* (1929), prosvíceném vědomím vesměrného světoobčanství, zpracoval Biebl ještě důsledněji než Wolker v »Svatém Kopečku« a než Nezval v »Podivuhodném kouzelníku« svěžitopisný příběh Apollinairovou formou nečleněného proudu asociálního; cesta na Jávou rozsvítila ve sbírce *S lodí, jež dováží čaj a kávu* (1928) ohnivější barvy, než bývaly u Biebla pravidlem.

Lyrika českého poetismu vyjadřovala upřímně a přesvědčivě životní náladu prvních let dvacátých: radostný optimismus nadějného míru a bezstarostné opojení dary omlazené skutečnosti. Ale za nastalé krise evropské a také české, přelévající se z okruhu hospodářského postupně do oblasti politické, plné nejistot a nebezpečí, počala ovládati mysl tesknota, stupňovaná namnoze v beznadějný smutek, ano i v bezútěšný pesimismus. Opět to byli lyrikové, kteří pravdivě a autenticky vyslovili duševní atmosféru své doby. Výrazově se i oni hlásili k poetismu, přijímajíce také duševné základy názoru surrealistického: zachovávají většinou princip asociální lyriky, potlačují logickou zábranu při vázání volných představ, libují si v paradoxním oxymoru básnickém, podtrhují emoční stránku řeči atd. Avšak jejich okruh tematický proměnil se nadobro: těžké rozpory individuální i společenské inspiroují je především; smrt a v jejím průvodu nemoc a rozklad vábí jejich pozornost; sociální křivda a osobní odpovědnost z ní

doléhají na ně neodbytně. Tím jsou spřízněni s básnictvím proletářským, kdežto morbidnost a smrtelnost inspirace uvádí je v blízkost karáskovské dekadence. Pro tuto další fázi poetismu jsou nejvýznačnější František Halas a Vilém Závada; k nim se později řadí František Nechvátal.

František Halas (* 3. října 1901 v Brně, knihkupecký účetní, pak redaktor v Praze, od r. 1945 odborový přednosta ministerstva informací, vydal, odvrátiv se od mladické revoluční poesie, tyto knihy básní: *Sepie* (1927), *Kohout plaší smrt* (1930), *Tvář* (1931), *Hořec* (1933), *Staré ženy* (1935), *Dokořán* (1936) a *Ladění* (1942); mimo silně objektivační »Staré ženy«, provanuté úchvatným soucitem a monumentalisujícím smyslem pro nejprostší tragiku, jsou to vesměs lyrické cykly krajního subjektivismu, který z básní naze vyznavačských prosakuje i do skladeb sociálně orientovaných. Fr. Halas, básník nadaný silnou obrazností, hlavně vizuální, slučuje své »okouzlené, ale i odkouzlené« vidění světa s těžkou hloubavostí a stálým citovým patosem. Rozpor mezi rozvrácenou a nesmyslnou jevovou skutečností a básnickým snem ho nepřestává mučiti, sváděje ho mnohdy, aby nacházel jedinou pravdu ve smrti, která překlene most mlčení a klidu nad útrpnými a nesmiřitelnými protiklady. Choroba a zahnívání, hrob a tlení, ponížení lidské bytosti a hrůza útisku jsou průvodní zjevy Halasovy lyriky, drsné, drastické a krutě názorné, jejíž mrškačství a sadismus jsou výrazem askese, přivedené nejen pokáním idealistickým, ale hlavně kajícínictvím nad dobou, v sobě rozvrácenou a své děti požírající. Dosavadní svou tvorbu vyvrcholil Halas knihou *Torso naděje* (1938), cyklem osmi básní, v nichž se lyricky mužným patosem vyrovnává s tragedií země, stížená r. 1938 deseti ranami egyptskými. Hrůza a bolest, hrdinská odvaha a zrada, apokalyptická vidění a naděje ztvárněny jsou zde pevnou linií, velkorysou zkratkou, slovem drsně prostým, zbaveným všech básnických příkras a proto účinnou monumentálního.

Vilém Závada (* 1905 v Hrabové u Mor. Ostravy), univerzitní knihovník v Praze, jest autorem svazečků lyriky formou poetické, životním pocitem tragické: *Panichida* (1927), *Sířena* (1932), *Cesta pěšky* (1937) a *Hradní věž* (1940). Výbušná prudkost smyslů, doprovázená sensibilitou až baudelairovsky zjemnělou, a dramatická intenzita prožitků překvapily hned v jeho prvotině, zastřené mračny beznadějně melancholie. Básník brzy odhalil nadosobní kořeny své trvalé

sklíčenosti, projevované bez slaboštví: představil se jako syn a vyznavač »černé země« ostravské, průmyslového pekla pod mračny kouře a sazí, proletářského lidu zarytého v utrpení práce. Druhou světovou válkou inspirována je sbírka *Povstání z mrtvých* (1946). Zkratková hutnost slova prožitého a sugestivního jest přední výsadou tohoto málomluvného básníka.

V tom jest pravým jeho kontrastem **František Nechvátal** (* 1905 ve Vel. Újezdě u Olomouce), učitel čsl. náboženství, překotně tvořící a publikující lyrik knih *Vichřice* (1932), *Vedro na paletě* (1935), *Železná mříž* (1937), *Magnetová hora* (1937) a j.; slovo u něho všude bují na úkor vnitřní naplně ve verbalismu a samoučelné metaforičnosti a také představa světové revoluce a válečného vzplanutí působí jako pouhé téma řečnické. Teprve ve sbírce *Mateřské znamení* (1939) podařilo se mu ve stopách tradice máchovské a lidové písně vyrovnání lyriky a rétoriky, aby se široko-dechým veršem zpovídal ze své lásky k vlasti a především k rodné Moravě. Té čisté syntese nedosáhl ani sbírkou *Věneček rozmarýny* (1943), tím méně knížkou *Vzdechy trávy* (1944), ale vrátil se k ní v něních *Nářky nad Josefem Horou* (1945). V knize *Popel a dým* (1946) zpovídá se opět s dávkou rétoriky z osobních, řídicí i nadosobních bolestí z válečného dědictví.

Z opravdového prožitku sociální skutečnosti, který mnozí lyrikové, ani Wolkra nevyjímaje, spíše jen předstírali, nahrazující jej citovým a mravním vzrušením, vyšli dva básníci třídního uvědomění, Středočech J. Noha a uvědomělý příslušník lašského kmene, písaří důsledně jeho nářečím, **Ó. Lysohorský. Jan Noha** (* 1908 v Benešově u Prahy) vyšel ze sociálně obžalobného básnictví, neskrýváje svých vztahů k realismu, ale naplnil je, pocházeje sám z dělnictva, samozřejmým přesvědčením organisovaného proletáře, který s pevnou věrou ve vítězství zápasí o své právo. S touto třídní poesíí (jíž věnoval tři knihy) rozloučil se sbírkou *Dvanáct májů* (1938). *Knihy Pastorale* (1939) ukazuje již Nohu na přechodu k poesii čisté a abstraktní, v níž pečlivý kult slova a obrazu vyjadřuje pocity čisté subjektivní a pomysly metafysické. Na této cestě pokračují *Myšlený kruh* (1942) a *Milostná větvení* (1944), vyrostlá z bolesti nad smrtí básníkovy ženy. **Óndra Lysohorský** (* 1906), autor sbírky *Spiwajuco piasč* (1934) a *Hlos hrudy* (1935), navazuje s důrazem na odkaz Bezručův. Jako jeho mistr dovedl

ukrýti své jméno pod pseudonymem, svou osobnost za kmenovým kolektivem, své individuální city za sociálním i třídním hořem krajanů pobeskydské pánve ostravské; také básnický sloh jeho, hutný a střídmy, gnomicky zaostřený a prstonárodně plastický s občasným sklonem k baladické zkratce, jde ve stopách Bezručových, od něhož se liší důsledným užíváním nářečí.

Pokud tito básníci revolučního socialismu prozrazují za hromadnou citovostí a třídním vzdorem soustavnější myšlení, připínají se jím k dialektickému materialismu. Jím ve všem čelí lyrická skupina katolických idealistů, kteří připjali svůj vývoj přímo k Březinovi, a to k Březinovi »Tajemných dálek« a »Svítání na západě«, kde se básníku dostalo mystickým zasvěcením přímého prožitku Boha a tím osvobození z pesimistického ilusionismu. Hledají především osobní spasení za bezprostředního styku s osobním Bohem; vedle očisty duše znepokojuje je úsilí o posvěcení země; oduševněnými symboly se snaží vyjádřit toto drama uskutečňující se milosti. Vedle návratu k metodě symbolické ukazuje také jejich záliba v slavnostní dikci, jejich sklon k metaforické zdobnosti, jejich volba uzavřených forem rytmických a strofických, jak přilnuli k prvotnímu Březinovi a jak opustili dráhy české lyriky ražené expresionismem a poetismem. V jejich čele stanul

Jan Zahradníček (* 1905 v Mastníku na Moravě), vynikající překladatel románů a zvláště lyriky Hölderlinovy a Rilky. Zahradníčkova cesta, značená knihami: *Pokušení smrti* (1930), *Návrat* (1931), *Jeřáby* (1933), *Žíznivé léto* (1935) a *Pozdravení slunci* (1937) vzestupuje z nížin psychického naturalismu, zalitých mlhou úpadkovosti, do končin, kde vládne smrt a neodbytná touha po ní, ale brzy se básník propracovává statečně ke křesťanskému pojetí smrti a věčnosti, jež mu poskytuje naději na vykoupení a obrození v Bohu. Očistiv se takto, nachází kladný poměr k světu, k němuž ze své samotářské cely vzhlíží zprvu nesměle, aby se posléze v extasi chvály a lásky rozezpíval o kráse země a domova, oduševnělého boží přítomnosti. O tom svědčí i kniha *Korouhve* (1941), kde domyslně problematiku svého rodu a v stejnojmenném oddíle svěruje svůj těžce zkoušený národ do ochrany jeho svatých patronů. Ve sbírce *Pod bičem milostným* (1944) vyzpíval svou pozdní erotiku smyslovou, zabarvenou duchovně a mysticky. *Žalm roku dvaadvacátého* (1945), barokní

výrazem, je postaven na konfliktu Čecha prožívajícího německé vraždění a věřícího křesťana, jemuž je přikázáno od-pouštět. Přešel s ostatními verši z let okupace do sbírky *Stará země* (1946).

Nejen katolicky pravověrným názorem, ale i výrazovou metodou symbolickou se přimyká k Zahradníčkovi několik lyriků různého odstínu generačního. Vášnivý zápas o Boha a spasení s temnými mocnostmi života, promítající se také křečovitostí tvrdého výrazu osobitě metaforického, charakterisuje **Bohuslava Reynka** (* 1892), autora sbírek *Žizně* (1921), *Smutek země* (1924), *Setba samoty* (1936), *Pieta* (1940) a j. i **Františka Lazeckého** (* 1905), jehož veršové knihy *Krutá chemie* (1930), *Odění královské* (1937) a ohnivý essay *Pro mou zemi* (1936) spojují temnou opravdovost vášnivého Slezana s touhami mystickými. Tlumeněji obměňuje tyto tóny **Václav Renč** (* 1911). Vyhranil se až v páté své sbírce *Trojzpěvy* (1941), v níž postoupil od uzavřených forem k mnohohlasným ódám a pokusil se dosáhnouti kosmických výšek.

Z cizích básníků zasáhl! tyto lyriky patrným vlivem oba představitelé »čisté poesie«, stavějící své abstraktní básnictví zkamenělé do monumentálních mramorových postojů na půdici metafysickou, český Němec R. M. Rilke a Francouz P. Valéry, oba u nás v poslední době horlivě překládání a vykládání. Jejich nejučenlivějším žákem jest **Vladimír Holan** (* 1905 v Praze), od života do vzpomínek, pohádek a snů odvrácený lyrik neskutečna a nadskutečna; odvaha myšlenkových i citových konstrukcí jest u osobivého individualisty, zabořeného do svého já, doprovázena ještě křečovitým zápasem o výraz v knihách: *Blouznivý vějíř* (1926), *Triumf smrti* (1930), *Torso* (1933) a *Kamení, přicházíš* (1937). Jimi však dospěl k tvarové kázni, k výrazu metaforickému, abstraktnímu, kterým násobí skutečnost a přenáší ji do sfér visí a snů. Když se knihou *Září* (1938) zmocnil reální skutečnosti z r. 1938, dobral se v knize *Sen* (1939) skutečnosti nové, nadčasové, v níž tento život je chmurným snem, a ve sbírce *První testament* (1940) ponořil se do metafysického problému času. K lyricko-epické *Terezce Planetové* (1943) dala podnět črta Leoše Janáčka »Děvče z Tater«. K historické skutečnosti vrátil se tento obnovitel starých a hledač nových slov po květnových událostech pražských, a to v knihách *Děk Sovětskému svazu* (1945) a *Panychida* (1945) »za všechny

bratry mrtvé, umučené a padlé v druhé kruté válce proti Slovanům 1938—1945«. **Zdeněk Vavřík** (* 1906), usiluje ve sbírkách *Elegie* (1929), *Plakati světlem* (1933), *Klenba* (1936), *Truchlorouška* (1945) o odhmotnělé zduchovenění a zmelodisování zážitků. Horoucím citem a zároveň jasným idealismem prosvětluje **Ladislav Stehlík** (* 1908 v Bělčicích v již. Čechách), své důvěrné a přece symbolicky platné krajiny, podporován silnými dojmy výtvarnými, které v prvotině *Watteau* (1931) přímo parafrazuje. V *Kvetoucí trnce* (1936) a ve *Zpěvu k zemi* (1936) převedl Křičkův elegicky toužebný a Čarkův selsky zemitý regionalismus do vyšších poloh lyrických. V tom pokračují *Kořeny* (1939), rozšiřující motivy selské, vesnické a venkovské o motivy havířské. *České jaro* (1939), věnované památce malíře J. Preislera (1940, ale psáno v l. 1932—35) je sbírkou meditací o jihočeské krajině. Cyklus *Madoně* (1943) inspirovaly sochy a obrazy jihočeských madon, ale básník v něm nesestoupil hlouběji k prožitkům náboženským nebo mravním.

Poměrně pozdě vyvrál **Karel Vokáč** (* 1903 ve Zbiroze, 1944 popraven v Praze), který si z rodného kraje přinesl smysl pro přírodu a sociální vidění venkova, jmenovitě ve sbírkách *Žít i umírat* (1941) a *Utkáno z dýmu* (1942). Posmrtně vydané *Básně* (1946) shrnují výbor z celého jeho díla.

Z ostatních poválečných lyriků, k nimž se zpravidla ve svých počátcích připojili i spisovatelé, jejichž význam spočívá jinde (J. B. Čapek, Ed. Valenta), nejšíře se v posledních letech rozvil talent **Fr. Hrubína**. **František Hrubín** (* 1910 v Praze, býv. úředník Městské knihovny pražské) vyšel ze Zahradníčkova spiritualismu, ale učil se nejen u lyriků, dávajících ráz poesii poválečné, u Hory a Seiferta, nýbrž vrátil se až k Nerudovi a jeho »Písním kosmickým«; s Vrchlickým spojuje ho formální lehkost a vybroušenost a přihlásil se i k Sládkovi svými mistrnými říkankami dětskými. Po knize vyšlé ze Zahradníčkova spiritualismu *Zpíváno z dálky* (1933) snaží se dobrati lyrického jádra života knihami *Krásná po chudobě* (1935) a *Země po polednách* (1937) spíše v okruhu lásky k ženě a zemi. V něm se pohybuje i ve sbírce *Včelí plást* (1940), vyzpívávající na víc lásku k rodné Praze, kterou oslavuje znělkovým věncem. *Země sudička* (1942) je oslavou chudoby a člověka zavrženého, spojenou s viděním nekonečnosti vesmírné, po-

jaté nerudovsky. Kosmické prvky vracejí se i v knize *Cikády* (1943), jež lásku k ženě a k zemi zmnožují představami smrti, kterým se marně snaží uniknout dojmovou a zpěvnou lyrikou v *Mávnutí křídel* (1944). Ve sbírkách básnicky zhodnocujících léta válečná a dni vítězství, *Chléb s ocelí* (1945), *Jobova noc* (1945) a *Řeka nezapomnění* (1946), jen místy dovedl bez nánosu verbalismu procítiti a bezprostředně vyjádřiti sedmiletou bolest a bez patosu oslavit několik umučených přátel. Zcela nové prvky našel v poesii dětské, kde jeho říkanky *Říkejte si se mnou* (1943) a zveršování *Perníkové chaloupky* (1944) našly mnoho pokračovatelů a napodobitelů. Básnickou pohotovost osvědčil i několika překlady. Ze školy Zahradníckovy vyšel i katolický kněz **Jan Dokulil** (* 1910), obratný překladatel liturgických zpěvů církevních, který svůj náboženský cit vložil do knih *Křížové dni* (1935) a *Tvým slovem* (1937).

Mezi lyrickými básnířkami období poválečného není tak velkých zjevů jako v próze. Čtenáře i kritiku podmanila Ludmila Šebestová (1893—1935), užívající pseudonymu **Simonetta Buonaccini**. Zhuštěná lyrická dramata lásky, dobrodružství a smrti umísťuje do exotických krajů hlavně přímořských v knihách *Odi et amo* (1934), *Sirenin ocas* (1937) a *Můj prsten leží na dně mořském* (1939). **Jarmila Urbánková** (* 1911, provdaná Galandauerová) zpovídá se ve sbírkách *Rozbité zrcadlo* (1932) a *Větrný čas* (1937) ze tuch a tužeb, snů a smutku, ale i ze štěstí z pokory bezprostřední bytosti divčičí, a v knize *Slunečnice* (1942) z citu mladého mateřství a z lásky k dítěti, která dává smysl životu; v bezprostřednosti a očistě citu, v prostotě slova a slohu bez patosu je síla jejích veršů. Z mateřského srdce vytryskly i verše pro děti, verše o kytíčkách shrnuté jako *Vonička* (1943). Výraznou básnířkou lyrickou je Olga Scheinpflugová, ale větší částí své tvorby patří i ona mezi prozaiky.

Nejmladší básnická družina, charakterisovaná jmény Kamil Bednář (* 1912), Ivan Blatný (* 1919), Pavel Bojar (* 1919), Zdeněk Kriebel (* 1911), Oldřich Mikulášek (* 1910), Jiří Orten (* 1919), Jan Pilař (* 1917), Vladimír Vokolek (* 1913), Alena Vrbová (* 1919) a j., která vyrůstala a převážně po prvé vystoupila v letech t. zv. protektorátu, nese spíše známky přechodní mezigerace než svérázné básnické generace. Je ještě nesnadné podat literárně historický přehled této skupiny, kte-

rá se společně ohlásila v *Jarním almanachu básnickém 1940* a jejímž soudcem se stal Václav Černý v Kritickém měsíčníku; této mezigeneraci chybí jakékoliv jednotné zaměření ideové, ať sociální, politické, náboženské či jiné, a nesjednocuje ji ani stejný cíl formálně estetický. V brožurce *Slovo k mladým* (1940) stal se jejím mluvčím **Kamil Bednář** (* 1912). Ten se pokusil v několika sbírkách, zvl. *Kamenný pláč* (1939), *Veliký mrtvý* (1940) i *Po všech svatbách světa* (1941) procítit se k podstatě člověčenství a lidství i k tajemství smrti. Ostatní jeho sbírky, na př. jakási parafráze »Písň písni« *Písň lásky* (1944) i válečné vidění Prahy *Praha pod křídly války* (1945), uvázly v neujasněném verbalismu. Opravdu nadaným básníkem byl záhy zahynulý **Jiří Orten** (* 1919, † 1941 přejet německým autem). Jeho cudná lyrika, uložená do sbírek *Čítanka jaro* (1939 pod jménem Karel Jílek), *Cesta k mrazu* (1940 s týmž jménem), *Ohnice* (1941 s pseudonymem Jiří Jakub) a *Elegie* (1946), vyrůstala z pocitu úzkosti a beznaděje. **Ivan Blatný** (* 1919), syn prozaika a dramatika, jeví se v prvních knihách, *Paní jitřenka* (1940) a *Melancholické procházky* (1941), lyrikem svěžích smyslů a klidné pohody citu a neproblematického myšlení. Až v knize *Tento večer* (1945) odložil zpěvný a hudební verš a v útržkových, zlomkových větách zmocňuje se drobných gest nejvdědnějšího života. Od lyriky kořenů krajinných vypracoval se **Jan Pilař** (* 1917) k lyrice meditativní ve sbírkách na př. *Stesk Orfeův* (1940), *Dům bez oken* (1942), *Okov* (1946) a j.

Satirické básnictví bylo za první světové války účinnou zbraní protimilitaristického odporu a protirakouského odboje. Vedle populárního pěvce Karla Hašlera (* 1879, † v Mauthausenu 1942), účinného v protirakouské satíře a ve vlasteneckém kupletu, pronikl jmenovitě Eduard Bass (v. níže), který ve volné publikaci *Letáků* (1917—1919) a v humoristicko-satirickém časopise *Šibeničky* (1919—1921) vytvořil orgány útočné satiry, parodie a grotesky. V novém státě se obrátily šipy satiriků hlavně proti kořistníkům, proti poválečnému požívačství a jmenovitě proti československým novovlastencům, přísluhujícím do nedávna c. a k. soustavě vládní; velmi záhy dovedla mladší satiriky získati pro svou agitaci revoluční strana komunistická. Ač ani v této době neustával přímý vliv Havlíčkův, převládaly nové formy satiry: parodistická groteska, dvojsmyslná slovní hříčka, rozmariná persifláž. Orgánu došla

v studentském humoristickém týdeníku *Trn*, založeném r. 1924 Karlem Konrádem, a pak za doprovodu hudby a tance ovládla scénu mládeže *Osvobozené divadlo*, založenou r. 1925 Jiřím Voskovcem a Janem Werichem, sloužící uvědoměle s britkým smyslem pro aktualitu tendencím politickým a sociálním v duchu levice.

Názorový i formální tento rozvoj zosobňuje osobnost a dílo předčasně zemřelého satirika havlíčkovského vtipu **Jiřího Haussmanna** (1898—1923), jenž bolestně prožil a sarkasticky komentoval i soumrak rakouské armády i vnitřní nástrahy, kladené domácími nepřáteli zdraví a rozvoji mladé republiky. Příslušníka pokolení Wolkrova prozrazují v něm sociálně revoluční sklony, bezohledný sarkasmus a řízná karikatura byly mu prostředky zápasu za zdraví v životě veřejném. Dva svazečky veršovaných satir, *Zpěvy hanlivé* (1919) a *Občanská válka* (1923 pohrobně), jsou doplněny parodistickými *Divokými povídkami* (1922) a utopickým románem na ruby *Velkovýroba ctnosti* (1922). Dadaistického ustrojení jsou literární satiry **Jiřího Maška** (* 1905) a krutě výsměšného **Václava Laciny** (* 1906), autora *Zježení* (1925), *Krissy na hřídeli* (1926) a *Ozubeného okna* (1930). Zesměšnil celou soustavu a organizaci německých okupantů z let 1939—1945 *Plechovým cirkusem* (1945). Maloměstská společnost a její touha po kultuře a umění je předmětem satirického románu *Snobi táhnou* (1945).

Básnická satira, parodující a karikující osobnosti a poměry literární, učila se nejvydatněji u V. Dyka, který ji však sám v tomto období již nepěstoval; zato Ot. Fischer ve svých jiskřivých sešitech ukázal české epigramatice k novým cestám. Po nich se ubírají svými epigramatickými reportážemi i komentáři, nápady a útoky Jiří Mahen (jako epigramatik s pseudonymem Ladislav Andělíček), Josef Hora i Jaroslav Seifert.

Básnické překlady. Zcela nově chápáno bylo těsně před světovou válkou a po ní umění překladatelské, jehož představitelem v teorii i v praxi byl Ot. Fischer. Jím se zahajuje třetí období překladatelského umění v dějinách našeho písemnictví. Tato epocha žádá vnitřní shodu slohovou, ne konvenci totožnosti formální, rozměru a rýmů; je odmítán abstraktní, knižní sloh překladů. Překlad má působit svěže v duchu doby, v níž vznikl, má být přiblížen přítomnosti, takže v popředí stojí otázka co největší aktualisace. Připouští se modernisace narážek, změna lokalisace děje

i ovzduší. Oproštění dikce bylo hlavním požadavkem. Mluvnost dramatického dialogu se požaduje především; v lyrice položen důraz na melodii a písňovou prostotu. Při vsí volnosti, která byla ponechána jejich tvůrčím schopnostem, nezapomínají však překladatelé, že zůstane mnohé, co jest vůbec nepřeložitelné a kde se ocítají před tajemstvím jedinečnosti, k němuž mohou proniknouti leda pokusem tvůrčím.

Vedeni těmito zásadami, překládají pováleční umělci znovu díla již do češtiny přeložená (Shakespeara, Goetha, Fausta, Puškina, zvl. Oněgina, Lermontova, Baudelaira), ale s velkou zálibou tlumočí »prokleté básníky«, kam po Verlainově vzoru řadíme lyriky svou dobou zavržené (Villon, Poe, Rimbaud) nebo básníky složité dikce a obrazové rafinovanosti (Mallarmé, Valéry, Rilke).

V čele básnických tlumočnicků tohoto období stanul vedle Han. Jelínka, mistra v překladech z francouzského básnictví umělého i lidového, Ot. Fischer, a to nejen rozsahem díla, objímajícího písemnictví německé, francouzské, anglické a ruské, ale i darem vniknouti do slohu všech poetů překládaných; z jeho žáků se mu přiblížil nejvíce Pavel Eisner, který stejně bezpečně překládá z češtiny do němčiny jako naopak. Pozoruhodní překladatelé se objevili mezi lyriky: St. Hanuš, Petr Kříčka, Jindř. Hořejší, Jos. Hora, Boh. Reynek, Vít. Nezval, Jan Zahradníček, Václav Renč.

Z těch, kteří se soustředili na překládání, zvláště vynikli: **František Balej** (1873—1918), jemný tlumočnick manželů Browningových a Rabíndranátha Thákura. Mistrný **Josef Palivec** (*1886) soustředil se na metafysickou lyriku P. Valéryho a ztlumočil ji téměř adekvátně; pozdní ohlas Valéryho objevil se v jeho původním *Pečetním prstenu* (1941) a *Naslouchání* (1942), osobitých originálním prožitkem, filosofickým názorem i mistrovstvím slova. Herec **Svata Kadlec** (* 1898) zčeštil Baudelairovy »Květy zla« a umožnil tak nový vliv Baudelairův na české básníky; i on patří literatuře také vlastními sbírkami veršů a úspěchu došlo jeho dramatické zpracování postavy Dačického z Heslova *Žena nejsou housle* (1943). Anglista **Arnošt Vaněček** (* 1900) překládá většinou z básníků amerických (*Američtí básníci*, 1929 a 1946) a poslední dobou podal několik knih vybroušených próz. Polyglot **Otto Babler** (* 1901) postavil svůj rozhled po slovesnosti německé, italské, jihoslovanské

i anglické do služeb náboženského spiritualismu a něžné humanity. Jazyky východní našly své překladatele v pracovnících vědeckých, v J. Hegrovi, J. Rypkovi, V. Lesném; poslední dobou překládá ze staré indičtiny **Rudolf Janíček** (* 1904).

Z básníků antických překládají žáci J. Krále, přibližující svou mluvu řeči živé, aktualizující sloh i metrum. Z nich vynikl především **Otmar Vaňorný** (* 1860), který přebásnil znovu Homéra a Vergilia. Horatia přeložil znovu profesor Otokar Jiráni a profesor brněnský Ferd. Stiebitz (v. n.) mimo velké tragedie Sofoklovy a Euripidovy ztlumočil řecké lyriky, román Apuleiův a Ovidiovy »Proměny«. **Klára Pražáková** (roz. Fuxová, 1891—1933), choť lit. historika, ztlumočila hry Euripidovy, Plautovy a Terentiovy. K Stiebitzově škole překladatelské se hlásí překlady z Ovidia a Propertia nadaný **Rudolf Mertlík** (* 1913).

České drama a divadlo od světové války.

Od národního probuzení nezaujímal divadlo v českém duševním životě nikdy místo tak významné jako za války světové. Obě velká činoherní jeviště pražská dovedla jak vzdělanstvo udržovati ve styku s cizím uměním, tak poskytovat lidu živé spojení s tradicí a minulostí. Umělecká soutěž režisérů dvou pokolení a dvojího slohu, nástup nové generace herecké po boku dozrálých mistrů rázu Edv. Vojana a M. Hübnerové, živá diskuse o divadelních otázkách byla důkazem, že si vůdčí scény uvědomují vedle poslání národně a kulturně politického také umělecky svěprávné úkoly. Současně vládl živý tvůrčí vzruch mezi dramatiky: vedle Hilberta a Arn. Dvořáka hlásili se mezi ně Jar. Maria, Dyk, Theer, Fischer, Mahen, Stan. Lom a Fr. Zavřel. Nikdo netušil arciž, že daleko na východě v československých legiích dorůstá jevištní nadání Fr. Langra a R. Medka, ani že se tam připravuje ve Zd. Štěpánkovi herec nevšední síly, ani že tamní události shromažďují pro budoucí dramatiky motivickou i problémovou látku nebývale bohatou.

Politické osvobození národa a založení Československého státu uskutečňovalo divadelní podmínky nutné pro rozvoj umění dramatického: stát, země i města se doplňovaly v podpoře a udržování velkých divadel. V Praze vznikaly rychle scény oficiální a protioficiální; divadelní soutěž po-

háněla tvořivost herců i režisérů a umožňovala v míře dotud neznámé spisovatelům publicitu. Praha pozbyla svého monopolu divadelního, a nečerpala-li z jevišť plzeňských, moravských a slovenských valných podnětů režijních a literárních, dostávala odtud svěží síly herecké. Avšak se zevními pokroky divadelnictví se nedostavil v Československé republice vnitřní rozvoj českého dramatu. Dramatický básník zaujal v divadle vedle režiséra i herce místo podružné, a vida nezbytí, snažil se přizpůsobiti se skromně jejich nárokům, které naprosto nešetřily neporušitelnosti jeho díla. Neblaze působil na dramatickou produkci i zápas s rozmáhajícím se kinematografem, jehož technice se dramatické podřizují. Následek toho je nejen snaha po prudkých účinech u diváků prostředky snadnými a povrchními, nýbrž i rozbití jednoty místa i děje. Jinak souvisí krize českého umění dramatického v době první republiky s úpadkem dramatického písemnictví světového. Novoromantismus se přežil, hnutí expresionistické mělo spíš hodnoty důšezpytných dokumentů než trvale básnických výtvorů; ze světových dramatiků docházeli obliby Ir G. B. Shaw a Ital L. Pirandello, ale ti při skvělém kritickém intelektualismu znamenali dosti nebezpečí rozkladného záporu, který otrásá nakonec jednotou osobnosti, nezbytnou, má-li se dramatická hra sil zvýšiti na soud eticky závažný. Vliv Američana E. O'Neille se nemohl zcela rozvinout.

V Praze vedle scén hlavních, Národního a Městského div., jež spolu plodně soutěžily režijně, herecky i programem repertoiru, vznikla po světové válce celá řada scén menších, z nichž některé plodně působily především režijně. Vedle »Osvobozeného divadla«, jehož význam tkví v satíře, začala se v třicátých letech brát zcela novými cestami scéna E. F. Buriana. Na Moravě přešla do českých rukou divadla v Mor. Ostravě a v Olomouci a v Brně se mohla konečně plně rozvíjet vedle činohry i opera, zvláště když brněnské divadlo našlo schopné ředitele jako byl Václav Štech a dramaturgy jako J. Mahen.

Režie divadelní stavěla se v poválečné době stále víc a více do popředí a zatlačovala do pozadí samo umění dramatické i herecké; s ní začala se uplatňovat i scénická dekorace jako svéprávný výtvor divadelního výtvarníka. Zápas o zásady jevištní sváděly především hlavní scény pražské, Národní divadlo a divadlo Městské, někteří významní režiséři, jako Jar. Kvapil a K. H. Hilar, vystřídalí se

v obou. Z ostatních režisérských osobností vynikli zvláště: **Jan Jaroslav Bor** (vl. Jan J. Strejček, 1886—1943) v divadle vinohradském; **Karel Dostál** (*1885) v divadlech obou; v Brně vyškolený expresionista **Bohuš Stejskal** (* 1896) spolupracoval s Borem na Vinohradech. Na ruském konstruktivismu se vychoval **Jindřich Honzl** (* 1894), zakladatel »Osvobozeného divadla«, a **Jiří Frejka** (* 1904), tíhnoucí k české divadelní klasice. Nové zásady jevištní v teorii i praksi uplatňoval na své scéně **Emil František Burian** (* 1904).

Mezi těmito různorodými a namnoze odbornicky jednostrannými pomocníky dramatického básnictví měl k literatuře nejvášnivější poměr vychovanec »Moderní revue« s klasicko-filologickou výukou, **Karel Hugo Hilar** (vl. Karel Bakule, * 1884 v Sudoměřicích u Bechyně, † 1935 v Praze). Mladistvou svou lyriku dozrálý Hilar zamítl; také tři svazky své románové prózy. Zajímavější jest jeho činnost essayistická v exotickém vkusu »Moderní revue«: pro 11 ročníků »Moderní bibliotéky« psal pilně literární podobizny; spojil je r. 1925 v svazek »Odložených masek«, aniž tam přijal svou studii nejosobitější, »V. Dyk, essay o jeho ironii« (1910). Od druhého desetiletí dvacátého věku náležel K. H. Hilar divadlu a zanechal v něm za čtvrtstoletého působení trvalou stopu. Nejprve od r. 1910 to bylo divadlo na Kr. Vinohradech, kde vystřídal vzestupně funkci lektora, tajemníka, dramaturga a šéfa činohry; r. 1921 přešel do Národního divadla, kde působil do smrti. Duch hned povolně přizpůsobivý, hned účelně nesnášenlivý, dovedl si zjednávat umělecké spolupracovníky a slepé vykonavatele panovačné vůle, ale stejně také odpovědně odpůrce osobní i zásadní; umělci výkonní, jejichž tvoření podřizoval bezohledně požadavku kolektivní herecké tvorby a ensemblové souhry, byli mu zavázáni větší vděčností než dramatictí básníci domácí, jejichž svéprávnost a nároky podceňoval. Režisérem byl Hilar tělem i duší. V jeho metodě se vystřídal sloh několikerý: zprvu převládal prudký expresionismus, spojený se sklony barokními a s hlučností trhající kulisy; po ozdravení z vážné choroby obrátil se však k tlumenému klidu, uvádějícímu všechny složky v dramatickou harmonii; skončil t. zv. civilností, povolnou k politickým tendencím, ale obviňovanou odpůrci z ústupků vkusu měšťanskému. Avšak i za těchto odklonů od svých začátků zůstával K. H. Hilar sám sebou nejvíce v expresionistickém násilnictví a v šklebné grotesce. Své zásady

režijní, ale i měnivé etapy své divadelní politiky vyložil Hilar v knihách složených z časových statí: *Divadelní proměny* (1915), *Boje proti věrejšku* (1925) a *Pražská dramaturgie* (1930).

Z herců se vystřídaly v době první republiky zhruba dvě generace; z pokolení povojanovského, podléhajícího namnoze diktátu Hilarovu, vynikli: Karel Vávra (1884—1931), technicky bezpečný představitel složitých povah; ušlechtilý deklamátor Bedřich Karen (vl. B. Fremmr, * 1887); nervní a subtilní Eduard Kohout (* 1891). Do této generace náležely herečky: Růžena Nasková (roz. Nosková, * 1884), pronikavá představitelka zrajících a zralých žen; Eva Vrchlická (* 1888), dcera básníkova a sama lyrická básnířka; a útočně temperamentní Jarmila Kronbauerová (* 1895). Z pokolení mladšího, jež živě, kladně i záporně reagovalo na zásady Hilarovy, přišel s legiemi do Prahy Zdeněk Štěpánek (* 1896), občas heroisující, jindy dušezpytně prohlubující tlumočník lidového mužství; jeho protějškem jest Hugo Haas (* 1901), rozmarný a posměšný komik. Wolkrovská generace uctívala předčasně zesnulou Jarmilu Horákovou (1904—1928) jako herecký prototyp efébské dívky; Olgu Scheinpflugovou vyznačuje naproti tomu vitalita, divadelnický tvárná, nepatetická a živočišná. Z herců brněnských vynikl vedle Otty Čermáka (* 1882) především sugestivní Josef Skřivan (1902—1942); z hereček vedle citově teplé Emmy Pechové (* 1869) tragédka Zdenka Gráfová (* 1886).

Z kritiků, kteří pro nedostatek odborných listů (»Jevišťe« zal. Ot. Fischerem a J. Vodákem žilo jen v l. 1920—1922) psali do denních listů, byli vůdčími osobnostmi: J. Vodák, Ot. Fischer, M. Rutte, v »Lidových novinách« **Josef Kodíček** (* 1892), vzdělaný po západoevropském básnictví dramatickém, vynikající pohotovostí úsudku ostrého, někdy bezohledného, a **Josef Träger** (* 1904), odborník ve vědě o divadle.

Z předválečných směrů dramatického básnictví dlouho ovládal impresionismus, tu příchuti naturalistické, onde zbarvení symbolistického. Ten byl stálým východiskem J. Mahenovi. **Jiří Mahen** (vl. Antonín Vančura, * 12. prosince 1882 v Čáslavi, † 22. května 1939 v Brně), syn staré selské rodiny evangelických hloubalů, povoláním profesor, pak novinář a posléze knihovník v Brně, zasáhl do divadelního života jako dramaturg brněnského »Nár. divadla« v l. 1918

—1922; památkem této velmi podnětné činnosti jest jednak kniha divadelních proslavů *Před oponou* (1921), jednak osobitě temperamentní *Režisérův zápisník* (s pseudonymem Richardson, 1923).

Drama Mahenovo skládá pouhou část jeho mnohostranné, chvatné a kulturně kvasivé činnosti slovesné; vyznačuje se tím, že vystřídává nejrůznější formy scénické, od tragedie až po filmové libreto a mžikový sketch. Skoro vždy vypracovává Mahen jen hlavní postavu, ponechávaje ostatní v náčrtu neb v polotemnu; většina jeho figur jsou mladí mužové na rozchodu s jinoštvím, zmítání neklidem, bičování odbojem proti zevnímu světu, snažící se o vnitřní svobodu všemu na vzdory, kdežto ženám a dívkám přiřčena v Mahenových hrách úloha jenom podružná. Po několika dramatických pokusech, z nichž první je z r. 1905, došel velkého úspěchu v látce posvěcené literární tradicí slovenskou, *Janošíkem* (1910), junáckou písní loupežnického bohatýrství a lásky k svobodě. Do dějinné minulosti rodného Časlavska sáhl selskou tragedií domova a víry na sklonku protireformace, *Mrtvé moře* (1918); v obou těchto historických dramatech podařila se mu kresba postav nejplastičtěji. Přes stadium dramatických nápadů a náčrtů nepostoupily jeho hry z přítomnosti: studentský žert *Ulička odvahy* (1917) a podobný jemu *Chroust* (1920), realistická anekdota s prvky nadpřirozenými *Píseň života* (1919), náladová kresba *Lavička* (1919); tragedie válečného slepce *Nebe, peklo, ráj . . .* (1917) a hra vojenského zběha *Dezertér* (1923) pronikly k hloubkám lidského utrpení, časovými poměry podmíněného. Z pozdějších jeho prací dramatické formy, k nimž se řadí filmová libreta *Husa na provázku* (1925), veselohra *Praha—Brno—Bratislava* (1927) a dvojdílná malba poválečného měšťanství *Rodina 1933* (1934), vynikl humorem a poesíí východního prostředí *Nasreddin* (1930). Jiří Mahen jest dramatikem tělesné i duševní útrapy a osvobozování se neb vzpoury proti ní. Tělesní i duševní jeho trpitelé i vzbouřenci svíjejí se hned zajíkávě, hned v horečné monologické výmluvnosti. Mahen nanáší barvy, plýtvá drastickými slovy, hromadí diskuse spíše novinářské než básnické, ale také odbíhá od ústřední otázky a hlavního děje.

Impresionistická jest také Mahenova výpravná próza, v leccems blízká mladistvé novelistice Šrámkově; románové šíře dorostla jen kronika studentské bohémy *Kamarádi*

svobody (1909) a historie rozporu mezi resignující předválečnou generací a mladými uchvatiteli poválečnými *Nejlepší dobrodružství* (1929). Svazky povídek, náčrtů, postrěhů a fantasií, shrnuté dodatečně do souborů »Člověk ve všech situacích« (1930), »Povídky a kresby« (1931) a »Toulky a vzpomínky« (1931), vyšly původně s různými názvy. Z hojné Mahenovy žně feuilletonistické, jiskřivé pozorováním, nápady a paradoxy, jsou zvláště osobité: *Rybářská knížka* (1921) a cestopisná *Hercegovina* (1924).

Také Mahenovy verše, slohově nejčistší část jeho tvoření, vznikaly metodou impresionistickou; z kvasu nálad a ze svárky citů, ale i z víru nápadů duše postrašené ve svých hloubkách přítomností démonů, rodí se jeho inspirace lyrická, nejčistší tam, kde srdce zalije vzdutá vlna lásky erotické neb humanitní: *Plamínky* (1907), *Tiché srdce* (1917) a j.; epicky se sytým krajinářským zarámováním se nesou *Scirocco* (1923) a *Požár Tater* (1934); epigramaticky napsal s pseudonymem L. Andělíček *Kozí bobky s Parnasu* (1921). Zvláštní místo zaujímá v tvorbě celého jeho pokolení sešitek *Ballady* (1908) v lyrické sloze Villonově jako důkaz, že Mahen dovede zachovávat i kázeň formalistní.

Jak proti impresionismu tak proti dekorativní romantice obracelo se myšlenkové drama syntetické: dějové zhuštění, výrazová zkratka jsou jeho slohovými prostředky, jimiž představuje nejraději nadprůměrné postavy, unášené myšlenkovým patosem. Vzor jeho přinesl Theerův »Faëthón« (1917); k němu se přimkl i básník-filolog Ot. Fischer (v. n.), který se o moderní divadlo české zasloužil i jako dějepisec a kritik i jako dramatický překladatel. Zcela osobitým ideovým dramatikem byl Viktor Dyk (v. v.), který vrcholu zkratkového umění epigramaticky symbolického dosáhl ve »Zmoudření Dona Quijota« (1913). Jeho hutná aforističnost, zavírající synteticky do nejstručnějšího výrazu hutnou náplň ideovou, měla významnou hodnotu vývojovou.

Jako dramatik myšlenkový, tíhnoucí k velkorysé symbolisaci, vystoupil **Arnošt Dvořák** (* 1881 v Hořovicích, † 1933 v Praze jako lékař plukovník). Naráz upoutal v prvních dvou dramatech názorností postav, přesvědčivým zvládnutím lidového zástupu, prožitým vztahem k národní minulosti, barvitou a obraznou mluvou a teplou náladovostí. Z her těch jest *Kníže* (1908) symbolicky myšleným dramatem

z bájeslovného pravěku českého, *Král Václav IV.* (1910) pokusem o tragedii požitkářské a pozemské duše královské, která chce splynouti s lidem, nastupující pout za hodnotami nadsmyslnými. Ale všude se při veškeré chabosti ideové hlásí Dvořákův základní postoj k životu: nepřítel transcendentna hájí věc země proti duchu, právo smyslů proti hlasu svědomí, svobodné rozvíjení radostného lidství proti oblasti mravní. To proniká i v kronikářské řadě skvělých obrazů bez jednoty dějové i myšlenkové, *Husité* (1919, nová verze z r. 1922 sluje »Kalich«). Ještě dále postoupil Dvořák na této cestě v roztržité řadě historických obrazů *Bílá Hora* (1924), kde i Komenského činí mluvčím svých názorů, dobově a psychologicky v dramatech nepodepřených. Vedle této tetralogie dějinné, v níž záleží vlastní Dvořákův význam, jest hodno básníka velkých uměleckých nároků pouze zpracování *Nové Oresteie* (1923), kde na Aischylovu tragedii narouboval vedle duševných motivů freudovských svou koncepci pozemské a přízemní volnosti, zbavené děsivých chimér, viny a trestu, svědomí a odvety. Ostatní hry Dvořákovy náleží do nižších vrstev divadelnictví. Jízlivou groteskou mravního rozvratu v prvních dobách republiky jest šklebná veselohra *Matěj poctivý* (1922).

Arnošt Dvořák vyšel v dramatické prvotině z Hebbela a Ibsena, kteří ho učili dramatické symbolisaci problémů, a teprve postupně se přikláněl k Shakespearovi, O. Theorem odmítanému. Přímo na dějinné tragedie Shakespearovy přijal svůj první pokus o historickou truchlohru Kutnohořan **Rudolf Krupička** (* 1879). Jako lyrik vyšel ze školy »Moderní revue« (*Zlatá kotva* 1918) a přes studentskou selanku *První láska* (1922) postoupil k erotické smyslůveršů *Láska za lásku* (1927). Jako dramatik vystoupil nejprve výsměšnou veselohrou z malého města, groteskou až fantasticky odvážnou, *Velký stil* (1918); k slohu tomu se vyzrálěji vrátil v duchaplném dramatickém pamfletu na socialistické kořistnictví poválečné *Nový Majestát* (1923). Shakespeare, dosud nestrávený, bouří ve *Vršovcích* (1919). Dramatická vloha Krupičkova jest tu i v obou komediích stejně zřejmá jako jeho plnozvuký dar výrazový.

Za světové války objevil se jako ideový dramatik smělých cílů **Stanislav Lom** (vl. Stanislav Mojžíš, * 1883 v Karlíně); po svých jevištních úspěších se stal významnou osobností

v divadelní organizaci: jako kritik »Českého Slova«, od r. 1932 jako ředitel Národního divadla.

Jinotajitelnou povšechnost pohádky »o síle a vzrůstu«, *Honza* (1915), daleko překonalo biblické drama národního hledání zaslíbené země, o Mojžíšovi, s průzračnými vztahy k státotvornému češství předpřevratovému, *Vůdce* (1916), i ohnivý český mytus *Děvín* (1919), o zápasu mužství s ženstvím o vládu nad světem. Jako apoteosa stvoření českého státu ze souboje prasil vesměrných vznikl roztržštěný *Převrat* (1922). K historické skutečnosti se vrátil Lom v nové tragedii vůdce *Žižka* (1925) i v národní legendě humanitního křesťanství a státotvorného češství *Svatý Václav* (1929) a v obraze středověké panovnické velikosti *Karel IV.* (1939). Dramaty méně obsáhlými a prostšími jsou: magdalénská hra vroucího spiritualismu *Kající Venuše* (1927) a spíše epický než dramatický příběh o návratu roztoulaných osudů k jistotě domova, *Námořník Sindibad* (1934) a *Člověk a Odysseus* (1944). Ve formě libreta k operě R. Karla uvázla pohádková poesie a shovívavá moudrost lidově zbarvené *Smrti kmotřičky* (1930). Lomovy obrysové postavy vyvážené z bájí a legend, z dějin a bible, jen zřídka z přítomné skutečnosti, sesychají se mnohdy na schémata a nabývají platnosti alegorické. Básník nahrazuje nejednou dějový pohyb důmyslnou dialektikou. Myšlenku dovede však sevřítí skvěle v působivý symbol; formální jeho snaha se nese k tomu, aby ukula plný a hutný volný verš; v leccěms připomíná Lom poetickou matnost některých dramát Zeyerových.

Oduševnělé pojetí života projevil St. Lom také jako essayista zvláště filosofickými parabolami a parafrázemi *Ejhle — člověk!* (1931) a causeriemi ve slohu Čapkově *Zahradník skalní* (1938) s ironickým kultem ochočené přírody.

Pevného tvaru ideového dramatu se domáhá pražský advokát **František Zavřel** (* 1884 v Trhové Kamenici). Vedle variant proslulých námětů ze světového písemnictví (o Simsonovi, Donu Juanovi, Oidípovi) a vedle celé řady přízemních fraškovitých veseloher plnil svá dramata z přítomnosti schematickými postavami individualistických kořistníků a žen samiček (*Návrat*, 1920; *Dravec*, 1921) a od nich postoupil i k dramatu historickému: *Boleslav Ukrutný* (1919), *Král Přemysl Otakar II.* (1921), *Jan Žižka* (1935) a j. Smyslová plnost, příznačná pro Arn. Dvořáka, chybí jeho figurám, stejně jako lyrický opar Lomův: ve

vzduchoprázdném prostoru svádějí obrysová schemata u Fr. Zavřela dialektické zápasy, ale nadšené básníkovo zaujetí pro tyto suché mátohy přitahuje obecenstvo k výtvorům neúnavného experimentátora. Svůj bezuzdný individualismus vychovaný na Nietzschovi a vzhlížející se v Napoleonovi promítl Fr. Zavřel i třemi sbírkami útočné lyriky povýšeného sebezbožnění, společenskými romány z pražského měšťanstva i svou autobiografií.

Expresionistické drama, které se po několika náběžích za války prohlašovalo za sourodý výraz společenského převratu i mravního rozvratu v lidstvu poválečném, soustředilo se za patronance germánských dramatiků Strindberga a Wedekinda hlavně k satiricky kořeněné sociální kritice a šklebné grotesce; řidčeji se mu dařilo postihnouti v děsivých troskách zhrouceného řádu, založeného na materialismu, úsvit nové duchovosti, čistého lidství a tvořivého svědomí. V expresionismu se po mnohých náběžích novoromantických nalezl **Jan Bartoš** (* 1893, † 1946), horlivý, často libovolný a stranicky podjatý pracovník divadelní, jak to prokázal v historickém výkladu o *Národním divadle a jeho budovatelích* (1933). Živěji upozornila na sebe dramata *Krkavci* (1920), *Námluvy čili Škola diplomacie* (1923), *Strašidelný dům* (1926) a *Hrdinové naší doby* (1926). Dočasným střediskem expresionistické dramatiky stalo se Brno. Tam vycházel po léta orgán literárního expresionismu českého, »Host«, tam vyrůstal jeho teoretik a kritik Frant. Götz (v. n.), tam byl Lev Blatný (v. n.), čelný dramatik expresionistický, divadelním lektorem; i spisovatelé, jejichž vlastní těžisko tkvělo v jiných formách, lyrik Bartoš Vlček, režisér Bohuš Stejskal, zvláště pak romanopisec Čestmír Jeřábek (v. n.), pokusili se o expresionistické drama. S vývojem českého dramatického expresionismu těsně souvisí scénické počátky Karla Čapka (v. n.), provázené tu spoluprací, onde vlastními pokusy jeho staršího bratra Josefa Čapka (v. n.).

V době, kdy Karel Čapek měl své první jevištní úspěchy, vracel se do vlasti a k divadelnímu tvoření **František Langer** (* 1888). Narodil se 3. března 1888 na Král. Vinohradech a stal se lékařem. Zajat na ruské frontě vstoupil r. 1917 do legií jako plukovní lékař; po návratu sloužil v čsl. armádě jako plukovník zdravotní služby až do německé okupace, kdy odešel opět z vlasti, tentokrát do Londýna. Langer vystoupil v době novoklasicismu jako lyrik kvetoucího života za rene-

sance, v níž jej opojil kult zdraví, požitku a smyslů, ale i láska k formě. V povídkové sbírce *Zlatá Venuše* (1910) se jeví rozkošnickým erotikem zduchovělé smyslnosti. Muže uzrálého válečnými zkušenostmi a epika jadrného přednesu ukazují bohatýrské povídky ze sibiřských dějů legionářských *Železný vlk* (1920, původně »Pět povídek z vojny«); vypravěč, dobře znalý kouzel i hrůz života živočišného a primitivního osvědčil se cyklem *Snílci a vrahové* (1920) a *Předměstské povídky* (1926). Sestupem v próze jest humoristický román z měšťáckého pražského prostředí *Zázrak v rodině* (1929), mísící přízemní figurkářství s drobnou politickou satirou. Zato se Langrovi podařily obě knihy pro chlapce, legionářská skladba *Pes druhé roty* (1923) a vtipná detektivka výchovných zřetelů *Bratrstvo Bílého klíče* (1934). Román *Děti a dýka* (1946), vzniklý v exilu za druhé světové války z původního filmového libreta, je vyvážen z dětského prostředí vesnice na Kladensku, ohrožené Němci a zachráněné hrdinstvím chlapce.

Také Langer dramatik se hlásil k novoklasicismu, ale se zcela jinými uměleckými výsledky než Langer povídkář. Aby vypracoval co nejurčitěji vlastní obrysy dramatické, záležitosti v konfliktech povah a ideí, neváhal podřizovati všecko úsporné formě. Ze snahy o dobrovolnou chudobu vzešly jeho »svatá tragédie« trpnosti *Svatý Václav* (1912) i občanská hra o drtivé moci zlata *Milióny* (provozovaná již 1915, vydaná až 1921). Obrat, který přinesly válka, zajetí, Sibiř, legie, byl pronikavý a podobal se obrácení Medkovu: zlidštělý pozorovatel hromadnosti přiklonil se k prostotě všedního člověka, k jeho tichému hrdinství odříkání a oběti. Shovívavý optimismus pragmatických kořenů poklesá často v mravně lhostejnou chvalořeč pohodlné prostřednosti a praktického prospěchářství. Až na skrovné výjimky se Fr. Langer mění v úspěšného strůjce líbivých veseloher z města i z obvodu s vděčnými úlohami pro herce a zábavnými pochoutkami pro obecenstvo. Sem náleží hry: veseloherní oslava vítězného zdravého plebejství *Velbloud uchem jehly* (1923), komická satira na hloupost bohatců *Grand Hotel Nevada* (1927), fraškovitá apoteosa obrody předměstského ničemy *Obrácení Ferdýše Pištoře* (1929), nalsládlá dramatická legenda o otázce euthanasie *Andělé mezi námi* (1931) a obrana pohlavního společenství za účely pouze zjištnými *Manželství s r. o.* (1934).

Vyšší cíle si vztyčil v tragicky podmračené *Periferii*

(1925), freudovsky prohloubené variaci na Dostojevského »Zločin a trest« o vrahu marně se domáhajícím odsouzení. Hra je nasycena temnou důvěrou v lidové kolektivní svědomí jako v instanci nejbezpečnější. To platí také o Langrově dvoudílné hře *Dvaasedmdesátka* (1937), v níž k psychologické rekonstrukci zločinu použil stejně duchaplně jako účinně motivu divadla v divadle. Nejlepší své tvůrčí síly pak soustředil v legionářské hře ze Sibíře *Jízdní hlídka* (1935). Tou si Langer uhájil čestné místo mezi českými poválečnými dramatiky, uzavřev do málomluvné a přitom výrazně plastické tragedie mužného bratrství českých legionářů na Sibíři uprostřed bolševické přesily v několika skladných typech mravní síly, jež rozohnily československé vojáky k činům hrdinství. Vstoupiv do etického okruhu, který mu dlouho zůstal odepřen, a použiv úsporné techniky svých dramatických začátků, vytvořil kolektivistickou a unanimitickou »Jízdní hlídkou« protějšek k individualistickému »Plukovníku Švecovi« Rud. Medka.

Mravoličné drama společenské postupovalo cestami, které naznačilo impresionisticky neucelené drama Mahenovo i zborcená groteska expresionistická a kterou nastoupil i Fr. Langer svým nenáročným figurkářstvím a shovívavým optimismem. Kdežto ideové pojetí v dramatech postupně chablo stejně jako básnický vzlet a satira pozbývala účinnosti, vynikali autoři, zpravidla divadelníci z povolání, nad své předchůdce kresbou postav a znalostí divadelní techniky.

Divadelní zpravodaj »Lidových (i »Svobodných«) novin«, **Edmond Konrád** (* 1889), autor klíčového románu *Mámení po převratu* (1935). dospěl k prvnímu spíše látkovému než uměleckému vítězství v rodinné tragedii z legií *Návrat mládí* (1923). Z jeho četných dalších her, dovedně kombinovaných a zpravidla zatížených debatami planě duchaplníckými, jsou pozoruhodnější: tragikomedie současných zmatků manželských *Komedie v kostce* (1925), dramatická chvalořeč smířčího posláni matčina v rozvrácené rodině *Kvočna* (1932) a apoteosa techniky ve službě lidskosti *Čaroděj z Menlo* (1934), posvěcená genu Edisonovu. Konrádův o málo mladší vrstevník **Vilém Werner** (* 1892), dlouholetý tajemník vinohradského divadla, vstoupil na jeviště jako spisovatel s pronikavou znalostí divadelní techniky, zastíraje pevnou stavbou postav nedostatek hlubší psychologie a živým zájmem o aktuální otázku ideovou skrovnost svých

občanských her. Z nich došly nejživějšího úspěchu: manželské drama povolné shovívavosti *Právo na hřích* (1931), hořká tragikomedie z cirkusového prostředí s problémem vnučeného světoctví *Komediant Hermelín* (1932), sugestivní studie erotického poblouzení stařeckého *Medvědí tanec* (1934) a jmenovitě zatrpkle pravdivý dramatický obraz rodinného rozvratu za doby nezaměstnanosti inteligence *Lidé na kře* (1936).

Werner náleží k obratným dramatikům, kteří při skladbě svých kusů nezapomínají nikdy na herecké zpodobitele jejich postav; v tom postoupila ještě dále úspěšná herečka Olga Scheinpflugová (v. n.). Průbojnou vlohu dramatickou osvědčuje **Frank Tetauer** (* 1903), vědeckou průpravou anglista. Studium velkého dramatu anglosaského, hl. G. B. Shawa a O'Neillů, z nichž překládal, nezůstalo naň bez požehnaného vlivu, ale i Ibsenovy a Pirandellovy stopy lze najíti v jeho hrách ostře vyzorovaných z plnosti pražského života. Vyrostl naráz v charakterní komedii z prostředí žurnalistického *Veřejný nepřítel* (1935), v mužné hře o lékařské cti a svědomí *Diagnosa* (1936) a v sršivě sarkastické analýze iluzionismu *Svět, který stvoříš* (1937). Nad několik nenáročných veseloher vyniká obraz milostné desiluse stárnoucí herečky *Ztracená tvář* (1940) a výjevy ze života B. Němcové *Život není sen* (1940). Pokusy o drama historické o Janu z Pomuka *Zpovědník* (1941) a *Zápas draků* (1941) ze španělských dějin z konce XVIII. stol. nepostrádají politického jinotaje. Vedle hojných překladů z anglických a amerických dramatiků posloužil Tetauer i teorii dramatu knihou essayů *Drama i jeho svět* (1942).

Román a povídka od světové války.

Soumrak první světové války přinesl neočekávaný rozvoj české prózy výpravné. Pokud se čtenáři vraceli k vypravěčům staršího pokolení, aby z obrazů minulosti čerpali posilu v úzkostech národních, zájem o obsah a tendenci převažoval vlastní pozornost uměleckou. Od mnohých útvarů předválečné prózy se odkláněla záliba: dekorativní novoromantika, dekadentní kult minulosti, samoučelné psychologizování byly odmítnuty již před válkou za ukázněného hnutí novoklasického, které však svým formalismem nedovedlo vyhovovati novému pocitu života, přivoděnému otřesy světového svědomí. Nebývalá opravdovost, mužný

smysl pro otázky etické i společenské, klidná snaha po výrazovém oproštění jsou patrné ve veškeré výpravné produkci posledních válečných a prvních popřevratových let. Nejprve podali představitelé starší generace romanopisců důkazy o svém dozrání: naturalista K. M. Čapek-Chod; z realistů K. Scheinpflug a E. Sokol; teprve nyní vyvrcholil impresionismus Fr. Šrámka a tehdy dorostly dvě spisovatelky psychologické pronikavosti, impresionistická A. M. Tilschová a etická B. Benešová, k velkým románovým komposicím.

Avšak současně se přihlašovalo mladší pokolení spisovatelů, stojících právě mezi 25.—35. rokem, jejichž opožděný vývoj byl vyvážen zkušenou zralostí. Propracovali se ve směs od individualismu k hromadnému pojetí života a k sociální složitosti. Pohrdající životní výjimkou, usilují o případy typické a obecně platné pro přítomnost, ne bez občasně snahy vytušiti mravní a společenské útvary budoucnosti. Zavrhují zdobnost v podání a strojené úsilí o odlišení; leží jim na srdci především tektonické prvky epické prózy, klid a rovnováha v podání, přirozená shoda s vytříbeným jazykem hovorovým. Tyto znaky pojí v jednotu osobnosti umělecky a názorově tak různorodé, jako jsou Ivan Olbracht, Marie Majerová, Vojtěch Mixa a Marie Pujmanová, jejichž první velké úspěchy spadají do poslední doby válečné.

Ivan Olbracht (* 6. ledna 1882 v Semilech, vl. jménem Kamil Zeman) jest syn Antala Staška; otcův živý zájem sociální vedl syna, když vystudoval práva, do redakcí dělnických listů, nejprve sociálně demokratických ve Vídni, pak komunistických v Praze; od r. 1945 je sekčním šéfem ministerstva informací. Prvotina Olbrachtova, povídky o tulácích a cirkusácích, *O zlých samotářích* (1913), je kniha živelně pravdivá a dušezkunně intuitivní. V monografickém románu slepce šířaného žárlivostí, *Žalář nejtemnější* (1916), uložil si Olbracht tuhou kázeň předmětnosti a determinismu. V rozsáhlé skladbě o duševním dvojnictví v rámci válečného románu s prokresleným divadelním prostředím, *Podivné přátelství herce Jesenia* (1919), obsáhl širou oblast českého života, v němž složitá a přísná umělecká duše roste prací, přátelstvím a láskou k obětavé spanilosti mravní; do hrdinova dvojníka vložil Olbracht mnoho z revolučního kvasu, jemuž nejen dobrodružným svým srdcem podléhá, ale i propagačně jako novinář slouží.

To ukazuje jiskrná oslava bolševické Rusi v mistrné formě reportážní *Obrazy ze soudobého Ruska* (1920). Zakuklenou žurnalistikou jest jeho *Devět veselých povídek z Rakouska i republiky* (1927) i románek komunistické revoluce *Anna proletářka* (1928). Na prahu 30. let v Olbrachtovi ožívá umělec a hlásí se i v obou svazecích črt, dojmů a povídek z vězení, *Zamřížované zrcadlo* (1930) a *Dvě psaní a moták* (1931), v nichž se oddaně vmýšlí do drobných lidských osudů a prosvěcuje je účastným zájmem. Ten se pak obrátil do bývalé Podkarpatské Rusi, takřka nedotčené kolébky lidových bájí, pověstí, epiky i dobrodružství, vším tím hovějící dávným Olbrachtovým sklonům romantika přírodního i sociálního. Drobnější svazek reportáží *Země beze jména* (1932) rozrostl se později v knihu *Hory a stáletí* (1935), která jest zároveň básníkovým komentářem k vrcholnému jeho románovému dílu, romanci *Nikola Šuhaj loupežník* (1933). Janošíkovský loupežník není odbojníkem hromadné základny, nýbrž individualistického vzdoru proti útlaku nového českého panstva na podkarpato-ukrajinských horalech, při čemž se lid a příroda účastní jeho bohatýrského odboje, jež epik z boží milosti dovedl učení do strhujících vět spontánně výpravného přednesu. Touto mužnou objektivitou, jsa schopen občas i vlídně shovívavého humoru, prodehl Olbracht také povídky ze života pravověrných Židů na Podkarpatské Ukrajině *Golet v údolí* (1937). Pro mládež zpracoval lahodným jazykem Starý Zákon jako *Biblické příběhy* (1939) a vypravování kronik o době do smrti sv. Václava *Ze starých letopisů* (1940).

Ač Ivana Olbrachta vyrušovaly ze soustředěné tvorby epické tu zájmy politické, onde národopisná a kulturní zvědavost o výjimečné poměry, přece se mu podařily dvě skladby, jež stojí v samém popředí české výpravné prózy: do široka rozvržené »Podivné přátelství herce Jesenia« a pevnou linií soustředěná balada o Nikolu Šuhaji; v obou dospěl objektivnosti, v současném románu českém nevidané. Pevnost záměrné dispozice dějové se tu stýká s plasticitou výrazností charakteristiky; smysl pro živelné složky vášnivě vroucího života nevylučuje pochopení morálních sil, které ustavují společnost; mužná láska k energii jest doplňována snahou zachytiti člověka, hlavně muže, v jeho tíhnutí k družnosti milostné, přátelské neb sociální, kterou se překonává zlé samotářství a nejtemnější žalář neplod-

ného, ano rozkladného sobectví, kam ukazoval již román o žárlivém slepci. Klidné realistické pozorování jest často ozářeno romaneskností a poesii, ale na rozdíl od pokusu předešlé generace, jež učinila R. Svobodová, podařila se Ivanu Olbrachtovi syntesa s dokonalou přirozeností.

Literární osobností méně složitou a značně naivnější jest **Marie Majerová** (* 1. února 1882 jako Marie Bartošová v Úvalech, provdaná nejprve Stivínová, pak Tusarová). Prudká socialistická zápasnice a obratná publicistka, která působila v redakci »Práva lidu« i »Rudého práva«, poznala a prožila velký kus světa, Vídeň, Paříž, sovětskou Rus, Anglii, Ameriku i severní Afriku, kde si všímala především pracujícího lidu v jeho zápasu o chléb a právo; tuto pozornost doplňovalo vždy nadšení pro přírodu a jadrné, lidové češství. Vedle nenáročných sešitků povídek agitacíního rázu vykazuje její starší dílo dva romány: naturalisticky pravdivou a neohroženou malbu nejhlubší spodiny pražské *Panenvství* (1907) a kroniku sociálních revolučních nářů, sešedších se z celého světa v Paříži, *Náměstí republiky* (1914). Psychologické její umění roste v povídkách námětů erotických o smyslové žízni, o rozčarování z vášni, ale i o osudovém zklamání srdcí: *Plané milování* (1911), *Dcery země* (1918) a *Mučenky* (1921); místy ruší v těchto starších povídkách libovolná dekoračnost a násilná snaha o typisaci tlumí účinné jadrné techniky vypravovatelské. Ta vyzrála náhle v románu socialistického převratu v prosinci 1920, v látce tematicky blízké Olbrachtově »Anně proletářce«, *Nejkrásnější svět* (1923). Zde dovedla zachytiti společenské rozvrstvení poválečných Čech a nerozlučně spojití poesii čisté ženské mladosti s optimistickým entusiasmem. Do široka rozběhlá románová sociální utopie *Přehrada* (1932) pohřešuje epické jistoty a pevné konkrétnosti díla předchozího. Ani civilisační chvála techniky ani idylická krajinomalba nedovedou zakrýti sypkou stavbu epickou, která i vznik vltavské přehrady i růst revolučního hnutí v Praze a v okolí oprádná naivní romaneskností. Hutnou povídkovou ukázkou z kladenských železáren *Parta na křižovatce* (1933) naznačila M. Majerová, že se obrací její zájem k dělnictvu v práci. Jako kdysi F. V. Jeřábek v dramatech, tak ona v románě *Siréna* (1935) připojila k sociální tematice pracující třídy problém vynálezce a přes čtyři pokolení rozprostřela osudy typické rodiny dělníků v báních a hutích kladenských. Ač měla spíše na mysli simultánní

obraz sociálního dění, jež ukazuje k perspektivě vítězství socialismu, vytvořila historický román toho úseku českého světa, zároveň však vynikající ukázkou sociálního realismu. Povídkově sevřená *Havířská balada* (1938) dovedla osud českého horníka doma i v cizině ztypisovati a prohráti zaníceným smyslem pro solidaritu rodinnou a kamarádkou. Kompozičně vyváženo jest osmnáct »povídek pro noviny« z různého prostředí, *Královna krásy* (1939).

Malířku sytého slova a pevného postřehu, statečnou ženu opravdového cítění sociálního i národního dokládá svazek básnických črt *Z luhů a hor* (1919, přepracovaný s názvem *Má vlast* r. 1933); obratnou socialistickou publicistku impresionistického nadání pozorovatelského pak sešity cestopisně reportérských statí *Dojmy z Ameriky* (1920), *Ze Slovenska* (1920), *Den po revoluci. Co jsem viděla v SSSR* (1925) a *Africké vteřiny* (1933). Mnoho úsilí věnovala M. Majerová studiu a propagaci lidové tradice pohádkové, od níž se sama vydatně učila, i vydala soubory a výběry prostonárodní i umělé slovesnosti báčhorkové.

M. Majerová zmocňuje se skutečnosti, a to hlavně hromadné a sociální, smysly a srdcem; oblast duchová a mravní zůstávají jejímu poznání a chápání uzavřeny; vždycky stojí jejímu básnickému světu blíže žena, udržující silou svého instinktu rod, než muž, který intelektem a etikou dává společnosti řád a zákon. Jak chápavost, tak i láska a víra M. Majerové vyvěrají ze zdrojů smyslových a citových, nikoli rozumových a obracejí se trojím směrem: k přírodě, čekající, že se člověk vrátí do jejího náručí, k technické civilisaci, která pomůže osvoboditi lidský rod a usnadnit mu bytí, k sociálnímu pokroku postupujícímu nezadržitelně. Snad jediná mezi svými rovesníky dovedla M. Majerová zachovati vitalismu, civilismu, socialismu původní přízvuk optimistický, zásadně a z přirozené potřeby se vyhýbajíc dramatické problematice a tragickému řešení.

Revoluční otřes hospodářského a společenského světa soustředil k sobě umělecké síly Vojtěcha Mixy, mistra erotické povídky, v jeho jediném románě, ovládaném stejnou rovnováhou názorovou jako dušezkumnou. **Vojtěch Mixa** (* 1887), životním povoláním význačný úředník průmyslový a finanční, náležel k beletristům pouhých šest let, 1918—1924, ale vzbudil tu velké naděje jak ukázkami dramatickými, tak výpravnou prózou. V povídkách (*Dívky*, 1920; *Medvědi a tanečnice*, 1920 a j.) postoupil od něžné a sho-

vívavé erotiky k střízlivému pohledu do milostných her a manželských pout, až jeho tvůrčí mužnost překonává erotismus ve prospěch vztahů sociálních. Tak založen i jeho společenský román o zápasu kapitálu s dělnictvem, *Vyšinutí* (192), spravedlivý ke všem složkám sociálního tělesa a umělecky vyrovnaný jak skladebně, tak klidným, věcným přednesem.

Od Mixova okruhu měšťanstva průmyslnického a peněžnického liší se buržoasie úřednického založení a učenecké kultury, odkud vyšla a kam se literárně vrací **Marie Pujmanová** (* 8. 6. 1893 v Praze, rodem Hennerová, po prvě provd. Zátková). Vypravovatelku v ní po léta doplňovala publicistka, která otiskovala břitké referáty divadelní a literární a v reportážích *Pohled do nové země* (1932) zachytila své cestovní dojmy ze sovětské Rusi, jsouc naladěna pro komunistický světový řád sympaticky. Ve vzpomínkovém debutu *Pod křídly* (1919) se jeví smyslově okouzlenou impresionistickou žačkou ze školy R. Svobodové, zpívajíc chválu a krásu rodinného závětří měšťanského. Prudkou vzpourou přísného sociálního cítění proti této pohodě jest svazek drsných *Povídek z městského sadu* (1920) a románek svéprávného ženství, osvobozujícího se od konvencí měšťanské třídy, *Pacientka dra Hegla* (1921). Doširoka se klene pak vyzrálý sociální román popřevratových poměrů, *Lidé na křižovatce* (1937); měšťanstvo i dělnictvo, Praha i předměstí, podniky průmyslové a obchodní i zábavní místnosti jsou tu s klidnou a plastickou předmětností slohem velmi výrazným postiženy autenticky a typicky. S jemným psychologickým pohledem se zahleděla do světa rodičů a dětí v novele *Předtucha* (1943). Tvorbu Pujmanové doplňuje i lyrika, svědčící o formální dovednosti, svěžesti vnímání, hloubce citu i síle intelektu: *Zpěvník* (1939), *Verše mateřské* (1940), *Rafael a Satelit* (1943) a *Radost i žal* (1945).

K M. Majerové a M. Pujmanové přiřadily se dvě realistky, M. Nováková a H. Dvořáková. **Milena Nováková** (*1888), rod. Malinská) opustila monografickou metodu erotického dušezkumu (vrátila se k ní v povídkách *Muži nemilují anděly*, 1939), aby v generačním rámci studovala sřetězení soukromých a veřejných osudů; v maloměstských letopisech *Muž a boj* (1932) stojí u ní T. G. Masaryk v pozadí, ve válečné kronice životopisného rázu *Teď nebo nikdy* (1936) v samém středu děje. **Helena Dvořáková** (* 1897,

roz. Čubová) specialisovala se v jadrné prvotině *Golemova milá* (1925, 1940 znovu s podobnou povídkou *Nepatrné děvče*) na pronikavou a sytou malbu poměrů a postav periferiálních; tu kotví i její povídky *Mary z jedenačtyřicítky* (1929). Román malého města *Barvy úsvitu* (1926) těží vydatně z mladistvých vzpomínek. Ve třech románech, detektivním *Mámení* (1928), v odvážném experimentu z lékařského prostředí *Veliký proud* (1932) a v paradoxní studii rozkolísané povahy zločinecké a kajícícké *Pepan Jehně* (1933), vzejala se psychologicky i komposičně k smělým cílům, na něž posud nestačí její schopnost charakteristiky a mravolichné malby. V rozsáhlém románě moderní vzdělané ženy, *Doktorka Diana Holcová* (1942), přesvědčivém více v popisném genu než v problematice, dochází hrdinka několi-kerými konflikty srdce k oddané práci vědecké. Široce založená a dokumentární kniha *Na nový květ* (1943) jest kronikou vesnice Libně měnící se v pražské předměstí.

Do této souvislosti řadí se i složitý zjev **Olgy Scheinpflugové** (provd. Čapkové, * 1902), patřící stejně tvorbě prozaické jako lyrické, dramatické i tvoření jevištnímu. Jako spisovatelka svižného pera a úmyslně triviálního výrazu chápe se námětů, jak se jí nabízejí, aniž se snaží o prohloubení neb o typisaci. Od jednoosových ženských příběhů postoupila k románové konfrontaci souběžných neb protichůdných povah a osudů ve *Dvou z nás* (1932), v *Klíči od domu* (1944) a v *Sestrách* (1938); stranou stojí v dusném přítmi předměstské tragiky zkrvácený osud stárnoucí proletářky *Balada z Karlína* (1935) s hutnou plastikou podaný. Vypravovatelské umění nejlépe uplatnila v psychologickém románě *Přežitá smrt* (1939) o starci zmoudřelém životem. Autobiografický *Český román* (1946) přináší na historickopolitickém pozadí vzpomínky na Karla Čapka a na autorčin společný život s ním. V lyrice, uložené na př. do sbírek *Všední den* (1931), *Skleněná koule* (1934) nebo *Kouzelná obálka* (1936), mísí se sentimentalita s trivialitou výrazu někdy chtěně frivolního, kdežto v *Stesku* (1939) převládá prožitý smutek nad smrtí K. Čapka. Rétorický *Tunel smrti* (1946) spojuje lásku k ohrožené vlasti s nadějí ve vítězství a odpor k nacismu s oslavou osvobození. Herecká činnost O. Scheinpflugové je provázena dramatickou produkcí, vtipnou v koncepci i v jednotlivostech, často triviální výrazem a ceny nestejně. Na jevištích pronikly: *Magda z cihelny* (1925), *Láska není všecko*

(1929), časová *Hra na schovávanou* (1939) a poválečná *Guyana* (1945).

K. Sezima, který se zvláštní pozorností analysoval vývoj ženského vypravovatelství od Benešové a Majerové po Dvořákovou a Scheinpflugovou, zjistil, kterak O. Scheinpflugovou vrchol postupující, stále uvědomělejší odpoetisování, ano i lehké zvlgarisování světa jako výraz ubývající sentimentality a romantiky, stupňované nenucenosti a upřímnosti v ženské tvorbě.

Uprostřed války, silně poznamenán jejím vlivem, vystoupil jako básník Jaroslav Durych. Katolický individualista, tkvějící přísně v půdě církevního dogmatu, nesdílí se se svými literárními rovesníky o sociálně uvědomělý humanismus ani o vývoj odtud plynoucí. Durychovo já, v podstatě pyšné a pohrdavé, mohutní, roste a posléze se láme hledáním božského Absolutna. Takto se od relativistů a pragmatiků mezi svými současníky odvrací k hledačům Absolutna z generací starších, avšak proti Dykovi, Theerovi, Březinovi zdůrazňuje svůj katolicismus, bližší tomistické scholastice než směrům mystickým. Činí to jako lyrik a epický oslavovatel hrdinů náboženské vášně, oběti, utrpení; opírá své přesvědčení katolickou filosofií českých dějin, která na vrchol našeho duchovního vývoje staví pobělohorské baroko, temperamentem, názorem i výrazem Durychovi bližší než kultura gotická. Jest však básníkem dvojité tváře janusovské a jedno líce jeho paradoxní osobnosti hledí do přítomnosti, ač jí Jar. Durych pohrdá a nenávidí ji. Nikdo z českých básníků nevyjádřil s úchvatnější vášnivostí poválečný expresionismus s jeho zdrcující kritikou rozpadávajících se útvarů společenských a mravních a s jeho touhou po kolektivní jednotě; názorněji než jeho druhové promítl svou hrůzu z pokřivené a zneuctěné skutečnosti, která prahne po očistě a spáse; s nimi podal oslavu žebrácké bídy a sociální vzpoury; jako oni zatoužil po čistotě nevinnosti a kráse panenské něhy, ale i po primitivních formách života a umění, zvláště lidového.

Jaroslav Durych (* 1886) narodil se 2. prosince 1886 jako syn novináře, vlastivědného spisovatele a básnického překladatele Václava Durycha v Hradci Král., ale po předčasné smrti obou rodičů byl vychováván u příbuzných na různých místech severovýchodních Čech. Gymnasiální studia vykonal jako chovanec arcib. konviktu v Příbrami; medicínu vystudoval v Praze a sloužil jako vojenský lékař

na válečném bojišti, odkud si přinesl mnoho dojmů lidsky i literárně trvalých. Pak byl krátce zubním lékařem v Přerově, ale vstoupiv znovu do vojenské služby, působil na různých místech a dosáhl hodnosti lékaře plukovníka. Jeho cesty po severním Německu, Itálii a Španělsku měly účel literárně studijní a jsou zachyceny cestopisně.

Durych básník vyzbrojil se důkladným studiem lidové písně, Erbenovy poesie, zákonů české metriky, zvláště poměru přízvuku k časoměři, do zákonů českého básnického slova pronikl tu podivuhodně. Ale tajemného baladického kouzla své prvotiny *Cikánčina smrt* (1916) již nedosáhl ani v příbuzné *Laň a panna* (1925), spojené s básní předchozí v svazeček *Balad* (1928). Z lyriky jsou *Panenky* (1923) oslavou sladce smyslné dívčí spanilosti, zvýšené chudobou a prostotou. *Žebrácké písně* (1925) sestupují s naturalismem až štítlivým a s mocnou sugescí drsného slova na dno psanectví bídy, společenské vzpoury, vysvobozují se však křesťanskými nadějemi. *Bezkydy* (1926) podávají symbolickou krajinomalbu v mráкотné perspektivě smrti a s tesknými tóny lásky k vlasti. *Eva* (1928), *Té nejkrásnější* (1929) a lyrická próza *Píseň milostná* (1928) opěvují hlavně s tematikou mariánskou ženství zduchovělé a oslavené účastí na spáse lidstva.

Durychova dramata jsou většinou náboženské hry, připomínající barokní drama španělské s ústředním tématem o vznešenosti mučednictví: *Svatý Jiří* (1915), *Svatý Vojtěch* (1921), *Lotr na pravici* (1924), *Svatý Václav* (1925, v nové verzi »Kvas na Boleslavi« 1929).

Zároveň s baladickou prvotinou se přihlašuje Durych povídkář. Iracionální a visionářská povídka vstupní *Jarmark života* (1916) bývá nazývána »baladou v próze«, ale zcela osobitě ji odlučuje od veškerého výpravného umění Durychových vrstevníků symbolická koncepce s pronikavě ironickou příchutí. V menších pracích novelistických, v legendách a evokačních příbězích z minulosti, v syntetických osudech uražených a ponížených proletářů, ale i v básních v próze a pohádkách ukazuje pak Durych knihu za knihou své mistrovství. Zpravidla se tu nad reálným světem, postíženým tu naturalisticky, tu visionářsky a prosyceným účastí s trpícím člověčenstvím, klene říše mystická, kde si duše extasí lásky, chudoby a obětí vybojovává milost nadpřirozenou a spojení s Bohem. Řada těchto knih má tyto

původní názvy: *Tři dukáty* (1919), *Nejvyšší naděje* (1920), *Tři troničky* (1923), *Kouzelná lampa* (1926) a j.

První z románů, úplně ozářený mystickým symbolismem, *Na horách* (1919), zahaluje erotický příběh lásky úmyslně do temnosvitu pohádky a staví romantickou fabuli mimo časové a místní určení. Potom se Durychovy romány štěpí na náměty z přítomnosti a na látky historické. Ony zahazuje pro Durycha nad jiné příznačná oslava monogamické lásky, *Sedmikráska* (1925), kde vnitřní zákon srdce nutí milence, aby na cestách stálého bloudění v různých podobách hledal a nalézal tutéž ženu, určenou mu pro život a pro smrt a označenou stigmatem chudoby, prostoty a čistoty; v komentáři *Jak vykvetla Sedmikráska* (1929) poukázal autor sám k význačnému místu, jaké zaujímá v jeho díle tato spanilá kniha. K románu z přítomnosti se pojí tvrdě cítěný příklad rodinného poslušství a mateřské kázně *Paní Anežka Berková* (1931) a chvalozpěv roztouženého a věrného milování *Píseň o růži* (1934). Pevnost v kresbě postav a jasné bezpečí v dějovém zosnování jsou však Durychovi odeprény stejně jako dar postihnouti ráz a náladu měšťanského a maloměstského prostředí.

Vysoko se zato vzepjalo Durychovo vypravovatelské umění v okruhu historického románu. Na základě rozsáhlého studia osob, dějišť a událostí třicetileté války, ale i z nového protitradičního pojetí náboženských dějin českých, nazíraných tu s hlediska přísně katolického, vybudoval větší valdštejnskou trilogii *Bloudění* (1929). Usiloval o román pevné komposice, a ač se přitom jeho zájem soustředil k slávě a pádu Albrechta z Valdštejna, neučinil vévodu frýdlantského figurou ústřední. Tuto úlohu přiřkl mileneckému páru českého kacířského emigranta Jiřího a katolické Španělky Andělky; ti symbolicky zosobňují tragický vztah podléhajícího domácího protestantství a vítězné katolické protireformace. Umění strhující krajinomalby situační a náladové projevil Durych též v epilogické »menší valdštejnské trilogii«, *Rekviem* (1930), položené vesměs do doby těsně po katastrofě chebské, kterou se »Bloudění« končí. Úplně však ztroskotal Durychův um vypravovatelský a historický v roztřesené fresce z doby vpádu Pasovských do Prahy, *Masopust* (1938). Z připravované trilogie »Země«, mající románově předvést dějiny jezuitského řádu, vyšel první díl *Služebníci neužiteční* (1940). Pro mládež doplnil Olbrachtovo vypravování ze Starého zákona zpraco-

váním příběhů novozákonních *Z růže kvítek vykvet nám* (1939).

Při dokumentárním studiu románových scenerií pro skladby historické vznikly cestopisné svazky paradoxní v názorech a často snově mráкотné v sugestivním podání: *Plížení Německem* (1926), *Pout do Španělska* (1929) a *Rímská cesta* (1933). Zásady své krasovědy spiritualistické, časem opřené o filosofii tomistickou, ale jindy nepohrdající zřeteli sociálně tendenčními, formuloval Durych v knihách: *Gotická růže* (1923), *Cesta umění* (1929), *Essaye* (1931) a *Váhy života a umění* (1933).

V essayi *Otokar Březina* (1918 s Jos. Staňkem, nová verze 1931) přihlásil se Jar. Durych jako věrný žák k největšímu českému básníku mystickému a umínil si, že uměním výpravné prózy uskuteční to, co myslitel-poeta vytvořil lyrickým veršem: básnictví symbolické, prodšené náboženským duchem katolickým. Rozvil sice jeho etické a sociální podněty, ale zpřetrhal březinovskou spojitost s novodobou filosofií a přírodovědou, chtěje býti věřícím, ano, fanatickým katolíkem tomistického posvěcení; jeho katolictví jest podoby namnoze barokní. V tom ve všem — a hlavně ve svém důsledném kultu Absolutna — jest zjevem nečasovým, ba protičasovým. Ale pod novoidealistickým světem řádu a kázně vře u něho živelný, nevykoupený chaos doby poválečné. Označili jsme ho již jako typického expresionistu názorem, cítěním i vkusem, což vyvěrá z některých základních paradoxů v jeho vnitřním ustrojení: vyznavač dívčí nevinny jest pokoušen smyslností až rozkošnickou, nadpozemský extatik kochá se v naturalistických hrůzách a zrůdách úpadkové reality, hlasatel božské lásky a rytíř Madonin podléhá sadistickým zálibám v mukách a ukrutenství; přesvědčení o božském původě společenského řádu mu nebrání, aby zatínal pěsti proti držitelům moci a nositelům autority. Takto v příkrém protikladu k svému učiteli Březinovi vyjádřil hrůzu syna člověka z odpadlictví od božského otce a jeho vášnivou touhu po spasení a milosti.

V téže době jako Jar. Durych odevzdali svou knižní prvotinu také bratři Karel a Josef Čapkové, kteří zprvu publikovali jako nerozlučná dvojice. Byli však známi již z doby předválečné, jmenovitě mladší a daleko významnější z nich, Karel. Třebaže se na nějakou dobu setkali s J. Durychem na téže novinářské tribuně a dočasně vystupovali

se stejným důrazem proti mechanismu soudobé civilisace, jsou krajními představiteli nejen názorů, ale i typů protilehlých: nesmiřitelný jsou Čapkův horoucí a pozemský humanismus a Durychovo mystické zakotvení v Bohu, Čapkův kult vědy usnadňující život a Durychovo středověké náboženské pojetí skutečnosti, humorem stále doprovázený a genrovostí nepohrdající Čapkův realismus a Durychova buď smrtelně vážná neb sarkasticky šklebná novoromantika.

Karel Čapek (1890—1938) narodil se jako syn lékaře MUDra Antonína Čapka dne 9. ledna 1890 v Malých Svatoňovicích u Úpice a více než pohorská příroda »Krakonošovy zahrady« působilo naň otcovo povolání a zájem o život řemeslníků i průmyslových dělníků v rodném kraji. Studia gymnasiální vykonal v Hradci Králové, v Brně a na akad. gymnasiu v Praze; filosofii vystudoval v Praze, Berlíně a Paříži a stal se r. 1915 jejím doktorem na základě disertace o pragmatismu. R. 1917—1920 byl členem redakce »Národních listů«, odkud přestoupil r. 1920 do »Lidových novin« i jako feuilletonista, občas zabývající se také otázkami politickými. V l. 1921—1923 byl dramaturgem Městského div. na Král. Vinohradech a zúčastnil se tam i práce režijní. O jeho rozsáhlých cestách po Itálii, Anglii, Španělsku, Holandsku a severských zemích mluví jeho svazky črt cestopisných, z nichž některé sám vtipnými kresbami ilustroval. Osobních svých styků s předními evropskými spisovateli i proslulosti, získané hlavně velkými divadelními úspěchy v cizině, používal vydatně k propagaci české věci za hranicemi. Smrt zastihla ho na Boží hod vánoční 25. prosince 1938.

První práce Karla Čapka vznikaly vesměs ve společnosti s bratrem Josefem, o tři léta starším. Jejich dodatečný soubor *Krakonošova zahrada* (1918), shrnující práce let 1908—1911, stojí na pomezí causerie a povídky, jiskří nápady a vtipy, parodií a lyrismem; vše jest tu založeno na povrchové hře rozumu skeptického a experimentujícího. Kniha povídek *Zářivé hlubiny* (1916) ve slohu novoklasickém usiluje o pevný novelistický tvar a živou věčnost a jest proscena láskou k životu a zvědavostí na jeho vynalézavou a často ironickou hru. Pak již po začátečnickém období hledání nadchází samostatná epická tvorba K. Čapka. Její dvě první povídkové knihy nemají daleko k expresionismu s jeho nedůvěrou v civilisaci, ale i v titanismus, s láskou

k drobnému člověku a všednímu životu. *Boží muka* (1917), kniha filosofických próz, jest do dna znepokojena úzkostí před nezbadatelnou prazáhadou všehomíra a lidské duše a v jednotě osobité slučuje ideové napětí s citovou sympatií. *Trapné povídky* (1921) utajují strunu spekulativní a zesilují přízvuk citový a mravní v humanismu a v bolestné soustrázní, které se obracejí k člověku v nejironičtějších situacích jeho mravních zkoušek a porážek.

K románu přistupuje Karel Čapek v 32 letech. Exaktní studium přírodních věd stává se mu jako Jak. Arbesovi a K. M. Čapku-Chodovi před ním inspirací obraznosti; z nižší literatury přijímá složky detektivní, reportážní a filmové, aby se pokusil o novinový román-feuilleton; humor, bližší z jeho oblíbených mistrů Chestertonovi než Dickensovi, sahá rád po prostředcích genrově drobnokresebného realismu. Této směsice slohové užívá Čapek s nemalou vynalézavostí a se satirickými šlehy na evropské poválečné poměry ke kritice víry v Absolutno, technického i sociálního titanismu, mechanisace života, pověry ve všemoc pracovní organisace, podobně jako to činil ve svých pracích dramatických. V *Továrně na Absolutno* (1922) odhaluje nebezpečí náboženského Absolutna, uvolněného technickou vymožeností dokonalého spalování hmoty a ohrožujícího klidný společenský řád. V kinematograficky napínavé a psychoanalytickým rozbořením snu podložené skladbě *Krakatit* (1924) napadá naukový titanismus, který objevem drtivé výbušnosti, ukryté potenciálně v každé hmotě, staví svět před katastrofu, až rek chemik dochází vykoupení v pokoře před Bohem a v službě lidem. Do této utopické oblasti se po letech K. Čapek vrátil ve *Válce s mloky* (1936), kde humor a satira mění se ve výsměšnou grotesku zápasu bezmocného člověka se vzbouřenými obojživelníky roboty. Resignovanému civilismu a pragmatické humanitě slouží *Povídky z jedné kapsy* (1929) a *Povídky z druhé kapsy* (1929), zčásti kriminální neb detektivní příběhy a situace, obrácené po chestertonovsku naruby, zčásti vtipné nebo tklivé morality ze všedního světa drobných lidí: jejich nazírání i mluvu Čapek nejen skvěle postihl, ale občas si sám adaptoval v dobrodružném a genrovém realismu, pokračuje jako učitel K. Poláčka na dráze Ign. Herrmanna.

Na nových cestách se však octl K. Čapek a s ním český román trilogií let 1933—1934, obsahující uměleckou metodou spojené, ale tematicky a látkově různorodé skladby

»Hordubal«, »Povětroň« a »Obyčejný život«: vždy se jeví jeden a týž příběh životní v několikere perspektivě podle svých pozorovatelů, až se jednotná forma románová láme pluralitou psychologických možností, utajených v duši jednotlivcově. V *Hordubalu* (1933), kriminálním případě prostoduchého horala z Podkarpatské Ukrajiny, slouží tomu soudní řešení baladického osudu božího prostáčka. V čtyřnásobně luštěném tajemství neznámého zřítivšího se letce, *Povětroň* (1934), proměnilo se básníku vše při interpretaci vědecké, etické, metafysické a básnické v dynamický děj, rozkypělý do uchvacující epičnosti. *Obyčejný život* (1934), románová biografie všedního železničního úředníka, se obešla takřka bez zevní dějovosti, ale bezpečná sonda dušezkumcova odhalila v nitru rozpomínajícího se běžného občánka celý zástup charakterů. Právěho mistrovství dospěl podobnou metodou postupných výpovědí v nedokončené již skladbě *Život a dílo skladatele Foltýna* (1939, dokončeném Olgou Scheinpflugovou). Zde ze svědectví devíti lidí, kteří se navzájem neznají a kteří přišli s Foltýnem do styku v různých dobách a byli k němu v nejrůznějších vztazích, roste postava tohoto životního lháře, prokreslená do nejmenších psychologických podrobností. Z podnětů analytického románu francouzského, anglického a amerického vytěžil tu český spisovatel mnohonásobnost dušezpytného ponoru, kterým nám umožňuje pojmouti co nejsložitěji niterné dění. Vrátil se tak s vyzrálými silami k ústřední psychologické zvědavosti svých mladistvých prací a nezapřel ani účast inspirace naukové. Ale přitom se osvědčil epikem mohutné síly, který dovede rozšlehnouti svítivé barvy exotických dálek i prozářiti domácí skutečnost sugestivním temnosvitem. Látkově dobyl literaturě s Olbrachtovým »Nikolou Šuhajem« v »Hordubalu« neznámého dotud světa karpatoruského, položiv na rozdíl od Olbrachtovy spontánní pudovosti důraz na etické složky primitivní povahy lidové. Skromnější úkol si vytkla soustředěná povídka z hornického prostředí *První parta* (1937), oslavující se svěžím proniknutím látky na jádrné postavě polochlapecké mužskou solidaritu a mužskou statečnost.

V některých románech, zvláště v »Továrně na Absolutno« a ve »Válce s mloky«, jest patrný vznik prací pro noviny a celá inspirace žurnalistická, pro Čapka stejně příznačná jako zasvěcení naukové. Jako novinář pozoruje bys-

tře skutečnost, reaguje na aktuality, všímá si účastně hlavně věcí nepatrných, ochotně se ujímá utlačených, pronásleduje frázi a pokrytectví a žerty hravými i dravými pokračuje v tradici feuilletonu Nerudova, s nímž se sdílí o evropské svědomí, srdečné češství, rozmarnou shovívavost a někdy i o politické stranictví. Vedle mistrovského výboru causerií, t. zv. kursivních sloupků a entrefiletů *O nejbližších věcech* (1925), kterými Čapkovo feuilletonistické umění vrcholí, přešly do knih: politický paskvil *Skandální aféra Josefa Holouška* (1927), soubor statí politických, promíšených články obrannými a vyznavačskými *O věcech obecných čili zoon politikon* (1932) a pak výtěžek zkušeností s novinami, filmem a divadlem *Jak se co dělá* (1938). Posmrtně byly vydány Čapkovy »sloupky« podle námětů do knih *Kalendář (Jak je rok dlouhý)* (1940, připravil ještě Čapek sám) a *O lidech* (1940, uspořádal Miroslav Halík). Samostatný cyklus causerií, hovějící velkoměšťákovu zálibení v domácí floře a fauně i jeho potřebě přizpůsobiti ochočenou přírodu idylickým sklonům poválečným, skládají knihy *Zahradníkův rok* (1929), *Minda čili o chovu psů* (1930) a *Dášenka čili život štěněte* (1932). Mládeži jest určena rozmilá a srdečná prostota *Devatera pohádek* (1932).

Jako u Nerudy tvoří také u Karla Čapka cestopisy vrchol jeho feuilletonistického umění. Jsou shrnuty do svazků: *Italské listy* (1923), *Anglické listy* (1924), *Výlet do Španěl* (1930), *Obrázky z Holandska* (1932) a *Cesta na sever* (1936). Tvář krajiny spíše pěstěné než divoké, památky výtvarného umění, pouliční mravy a zábavy lidu, drobné idyly všedního života poutají nejvíce pozorného a rozmarného poutníka, nikdy nedosyceného pestrou mnohotvárností světa a varujícího se závěrů zevšeobecňujících. Novým pohledem, při němž zpravidla zajiskří vtíp myšlenkový neb slovní, dovede ze známých věcí vylákat nové stránky a o své postřehy sdílí se pak s čtenářem ve zdůvěrňujícím hovoru.

Stejně pronikavě jako úspěšně zasáhl K. Čapek i do poválečného dramatu, provázen občas spoluprací svého bratra Josefa. Ve všech svých hrách dovedl obrazovou vynalézavost spojití s duchaplností myšlenek i s vtipností sršícího hovoru; zpravidla se zabývá časovými otázkami aktuálně palčivými a nešetří různými satirickými šlehy, jejichž působivost neselhává; i tam, kde rozumová konstruovanost a schematické kombinace bijí do očí, dovede odškodniti lyrismem až subtilně básnickým. Jeho hry však někdy

neváhají učiniti ústupky nižším formám umění a poloumění jevištního, hlavně filmu a revui, a zhusta se spokojují volným a povolným útvarem rychle sledující a kmitající se řady scénických obrazů, nejednou pak ulpívají na pouhém dramatickém žurnalismu, plujícím s proudem veřejného mínění a laciné popularity. Čapkovy hry jsou utopické, položené s fantastičností cíle dobře vědomou, mimo určitý prostor a určitý čas. Odsudek civilisace, hlavně strojové, prudká polemika protiválečná, napjatý zájem o rozmach a úpadek revoluce, kritika buržoasie i koncepcí socialistických, ale i skepse, vystupňovaná až k nihilismu, označují hry Čapkovy jako produkty své doby, blízké slohu expresionistickému, jenž náležel k jejich slovesným východiskům. Z Čapkových her jest podle vzniku nejstarší veršovaná veselohra v uvolněném slohu staré commedia dell'arte *Lásky hra osudná* (z r. 1910, spol. s bratrem Josefem, vyd. 1922), spadající v jedno s novoklasickými začátky Čapkovy prózy. Komédie útočného, eroticky dobovatelského jinošství, vlastním úspěchem oslněného, ale nakonec v sobě samém desorientovaného, *Loupežník* (1920), byla pozdravena jako vitalistické vyznání mládeže před válkou s notnou přísadou živočišného primitivismu. Kolektivní drama *R. U. R., Rossum's Universal Robots* (1920), v děsivém vidění umělých lidí kritizuje v rámci utopie titanismus strojové civilisace, ale hlásá zároveň věcnost altruismu a lásky, zaručující věčnost života. Trojaktová revue s prologem a epilogem *Ze života hmyzu* (1920, s bratrem Josefem) pronáší v průzračném jínotaji výjevů ze živoření motýlů, brouků, mravenců a jepic nejen soud nad měšťáckou civilizací, ale přímo nihilistický verdikt nad lidským dychtěním po sebeklamavých rozkoších pohlavní lásky, soukromého majetku, občanské i válečné statečnosti. V shawovské komedii *Věk Makropulos* (1922) prožívá fantastická a dobrodružná hrdinka methusalémovský problém titanské touhy po tělesné nesmrtnosti tragikomicky; s ní zároveň okolí, zažehlé erotikou její mocí, v hrůze si uvědomuje marnost a nicotu života bez hranic, jak jest dobře, »že jest smrt ve světě«. Nová utopie *Adam Stvořitel* (1927 s bratrem Josefem) opakuje opět drama civilisační. Odmlčev se jako dramatik na deset let, vrací se Karel Čapek na jeviště scénickou publicistikou stroze pacifistické a protidiktátorské utopie *Bílá nemoc* (1937) a pastosně časové tragedie mateřství *Matka* (1938) s hlasnou výzvou k vlastenecké bran-

nosti. Ze svých zkušeností dramaturga Městského divadla vyzpovídal se v duchaplných črtách *Jak vzniká divadelní hra* (1925, zařazeno do knihy »Jak se co dělá«).

Šíři Čapkových slovesných zájmů prokázaly hned v mladosti lyrická antologie *Francouzská poesie nové doby* (1920, nové vyd. s významným úvodem Nezvalovým 1936), obsahující ukázky z 59 básníků od Baudelaira až do časů poválečných, a pokus o výklad filosofické soustavy, Čapkovi ideově i povahově blízké, *Pragmatismus čili Filosofie praktického života* (1918), i rozmarné příspěvky ke *Kritice slov* (1920) ve formě lehounké besídky, kde autor vtipně tepe fráze bezmyslenkovitě zevšednělé; později (původně úvodem k Poláčkovu »Žurnalistickému slovníku«) přibyla obdobná studie *V zajetí slov* (1933), statečné to tažení jadrného stylisty proti jazykovému klišé. Ze svého drobného kritického referentství v novinách nepojal K. Čapek prá-
vem nic do svých knih. Zato sebral v knize *Marsyas čili na okraj literatury* (1931) řadu důležitých statí o slovesnosti lidové, primitivní a periferní, pokud žije mezi námi; tyto příspěvky o příslovích, kramářských písních, pohádkách, »románě pro služky«, detektivkách atd. jsou živou obd-
bou statí Josefa Čapka o lidovém výtvarnictví. V *Hovorech s T. G. Masarykem* (1928—1935, 3 sv.), doplněných osobitým essayem *Mlčení s T. G. Masarykem* (1935), zachytil Čapek netoliko názory a příležitostné postřehy, ale i způsob mluvy, zvyky a postoje velkého pragmatického myslitele spodních náboženských tónů, k němuž se jeho mužnost oddaně přimkla od anglických a amerických pragmatistů, určujících jeho jinošství.

Jako zvláště význačný člen literárního pokolení, které uzrálo na sklonku světové války, dal se Karel Čapek nejen intelektuálně poučiti, ale i citově a mravně vznítiti převraty politickými, sociální revolucí, rozmachem techniky a organisace. Protože i se svou generací vášnivě přilnul k otázkám občanské skutečnosti a řeší je většinou relativisticky, bývá označován jako duch civilní a pragmatický. V jeho dílech ať románových ať dramatických vane nálada revoluční a vzpíná se utopické chtění. Ale Čapek není oslavovatelem, nýbrž skeptickým kritikem těchto tendencí. Ze svého nihilismu a ze své skepse se zachraňuje do humanismu pokorného a dělného. Pak staví drobnou službu životu a člověku nad utopii nadlidskou, účastenství prosté lásky a všedního hrdinství nad závratné koncepce stude-

ného rozumu a mechanistické pýchy, konečně pomalý, klidný vývoj nad revoluci. V posledních a zároveň nejvýznamnějších svých pracích románových prohloubil tyto své pragmatické názory noeticky a psychologicky: bytost lidská jest v celém svém ustrojení a pak i ve svém osudu příliš složitá, aby ji mohlo postihnouti jednoznačné řešení a přímočarý výklad, pročež třeba k člověku přistupovati se zdrženlivou opatrností, která raději vykládá než soudí a zařazuje než hodnotí. Jako umělec učil se zprvu v období novoklasicistickém a kubistickém od mladých Francouzů, ale ty mu nahradili brzy Angličané Wells, Shaw, Chesterton, čímž K. Čapek přispěl vydatně k pobritštění českého ducha, když byl propagandou amerického pragmatismu posiloval vlivy zámořské. Strávil však ty i ony a pracoval se k velké osobitosti české, při čemž naň více než jeho čeští velmi různorodí učitelé, Neruda, K. M. Čapek-Chod, Masaryk, působilo uvědomělé přilnutí k domácí lidovosti.

To se jeví zvláště v slohovém mistrovství Čapkově, které tihne víc a více k hovorové lehkosti a k jadrné prostotě. S Čapkovým bohatstvím slovníka stejně technicky a vědecky odborného jako nářečně a argoticky lidového může se měřiti jeho umění, s jakým spojuje výrazy různorodé, a jeho mocná metaforičnost, vážená nejšťastněji z mluvy všedního dne a občanského života. Čapek důsledně odmítá výlučnost a strojené umělectví i obrazovou literárnost jazyka, čele tím vkusu předchozí generace. V tom jest pokračovatelem v úsilí Jana Nerudy a jiných realistů a tím se výrazně sdružuje se sociálním realismem. Jde ještě dále: snaží se upoutati čtenáře a diváka z lidu a zmenšiti co nejvíce svůj odstup od něho, nepohrdá prostředky a formami, na něž si lid zvykl. Silněji než kdokoli ze současníků vnesl tento publicista nevšedního formátu živel novinářský do románu i povídky. Ale z občasné banálnosti tím přivedené se vykupuje svěžím, zdravým, mužným humorem, ojedinělým mezi jeho rovesníky a napodobeným jen za cenu karikatury.

Starší bratr Karla Čapka, **Josef Čapek** (1887—1945), narodil se 23. března 1887 v Hronově a oddal se studiím výtvarnickým v Praze a v Paříži. Po několikaletém věznění v německých koncentračních táborech zemřel pravděpodobně koncem března 1945 v Belsenu. Malířská a grafická jeho činnost postupuje souběžně s jeho spisovatelstvím a novinářskou činností. První knihy Josefa Čapka vycházely ze

spolupráce s bratrem Karlem; mimo hry »Ze života hmyzu« a »Adam Stvořitel«, k nimž sám přidal utopickou revui *Země mnoha jmen* (1924), jsou to hlavně první dva svazky povídek a črt ze společné dílny, »Zářící hlubiny« a »Kra-konošova zahrada«; v nich staršímu z dvojice bývá prisuzován podíl citové lyrický a snad i složka zření výtvarnického. Samostatně vydal knihy próz *Lelio* (1917), *Pro del-fina* (1923) a zvláště významné *Stín kapradiny* (1930) a *Kulhavý poutník* (1936); v onom pytláckém romanetě, zahaleném zdravými silicemi lesa, projevil vysoký stupeň bezprostřední fabulace, v této filosofické zpovědi těžké meditativní hlavy a teplého účinného srdce upoutal možnou upřímností sugestivního přednesu. Pevnější dějové obrysy a tužší povahová charakteristika jsou vzácností v expresionistických prózách Josefa Čapka, obrácených do temnot vědomí i podvědomí; těžkomyslná účast s nesmyslným chaosem kosmu a společnosti a vřelý soucit s drobnými lidskými osudy vykupují básníka z bolestně hořkého nihilismu. Vedle Jak. Demla a Rich. Weinera jest Jos. Čapek nejvýznačnějším předchůdcem surrealistického hnutí. Novinářská jeho feuilletonistika shrnuta je ve svazečcích *Umělý člověk* (1924) a *Ledacos* (1928). Malířskou a grafickou činnost Čapkovu provázelo také umělecké zpravodajství, uložené v několika knihách, jako *Nejskromnější umění* (1920) a *Umění přírodních národů* (1938). Dílo Josefa Čapka tragicky uzavírají *Básně z koncentračního tábora* (1945), psané na okraji života a vedle úzkosti a děsu z hro-madného vraždění vyzpívávající s bolestnou prostotou lás-ku k ženě, dítěti, bratru, k člověku vůbec a k přírodě.

Staršímu období vypravovatelského umění Karla Čapka stojí nejbliže **Vladimír Raffel** (* 1898), povoláním lékař. Čtyři léta překotného tvoření, po nichž, podoben V. Mi-xovi, jako by rázem zmlkl, vyplněna jsou experimenty stej-ně myšlenkovými jako formálními. Tyto vedly Raffela, au-tora sbírek *Elektrické povídky* (1927), *Tělové povídky* (1928), *Pathetické povídky* (1928), *Taneční povídky* (1928) a *Prapovídky* (1930), k hledání nejúspornějšího no-velistického útvaru; ve spojení nejučelnější úsečnosti a pů-sobivého důrazu odosobnil své postavy do krajnosti a stla-čil je na pouhopouhé funkce. Na rozdíl od K. Čapka však Vl. Raffel utopie neposuzuje a neodsuzuje s pragmatického hlediska sociálního humanismu, nýbrž spokojuje se iron-ickým smutkem nad marností těchto důmyslných a pla-

ných konstrukcí. Přes svůj intelektualismus nepostrádá Raffelova próza surrealistických žvlů, ale nejbliže stojí lyrickému poetismu pro svůj kult života vířivého a jiskřivého, výbušného a závratného.

Rozsáhlé románové skladby Jar. Durycha a K. Čapka i drobné povídkové práce Josefa Čapka ukázaly, že expresionistická metoda slovesná může výpravné próze přinésti plodné podněty, vládne-li jí duch básnický. Ze zcela jiných předpokladů vytvořil své rozlehlé a významné slovesné dílo Vladislav Vančura, jehož východiskem byl rovněž expresionismus, a to jak po svých stránkách výrazových, tak i se svou náplní názorovou a citovou. Proti myšlenkovému proniknutí života, proti citově mravnímu poměru k skutečnosti, i proti motivické vynalézavosti a epické fabulistice zdůrazňoval vždycky takřka absolutní význam slova a dikce, kterým věnoval krajní pozornost. Ve svém jazykovém úsilí jest expresionistou zvláštního druhu, který přesunul celou váhu na stránku výrazovou, někdy zanedbávaje s okázalým opovržením všecka hlediska obsahová a motivická. Tím jest jeho dílo přímo vzorem jednostrannosti, byť geniální. Až na romány ze začátku výpravné dráhy jsou jeho knihy až lhostejně nečasové na rozdíl od účastné časovosti Karla Čapka i od naruživé protičasovosti Jar. Durycha; jenom očitá záliba v šklebu a grotesce, neutažený obdiv pro siláctví a barbarství, vyzývavý kult oškliivosti a hrůzy legitimují Vladislava Vančuru jako syna poválečné a revoluční doby.

Vladislav Vančura (* 23. června 1891 v Háji u Opavy, popraven Němci 1. června 1942), povoláním lékař, upozornil na sebe význačněji, když autor »Továrny na Absolutno« a »Kraakatitu« měl již za sebou první velké úspěchy románové. Vančurovy povídkové prvotiny, *Amazonský proud* (1923) a *Dlouhý, Široký a Bystrozraký* (1924), inspirace tu sociálně účastné, onde groteskně parodující, nevzbudily valné pozornosti. První jeho román *Pekař Jan Marhoul* (1924) byl přijat nadšeně jak pro svou apoteosu proletářova úporného zápasu o chléb, tak pro rusky zjihlou něhu k blahoslavenému bloudovi. Tento typ, vystupňovaný v zuřivé grotesce na čirého blázna s rysy tragickými, vrací se v protiválečném románovém pamfletu *Pole orná a válečná* (1925), nastavujícím šílenství a hrůzám války zrcadlo šklebně pokřivující. Také monografie o rusínském slaboduchém venkovanu, přesazeném do Prahy, *Poslední soud*

(1929), obměňuje typ nuzáka duchem, zbloudilého do ci-zorodé společnosti a způsobujícího v ní svou hranatou tu-postí srážku za srážkou. Z tohoto tísnivého ovzduší se autor vyprošťoval sám útekem do světa dvojsmyslného hu-moru a paradoxního veselí, bavě se v selance *Rozmarné lé-to* (1926) prostě figurkami měšťáků, v náročnější *Hrdelní při anebo Přísloví* (1930) unanimitickou skupinou lidí, přehlušivších lacinou moudrostí tíhu svědomí, jako by autor záměrně vylučoval oblast morální ze svého samoúčel-ného vypravovatelství.

Tomu se pak oddává ve svých třech románových pracích nejmužnějších: v rytířsko loupežnické romanci *Markéta Lazarová* (1931), v zběžně pojatém příběhu popřevrato-vého manželství se zajímavou interferencí povahy pražské a slovenské *Útěk do Budína* (1932) a v archaisujícím ca-pricciu, obměňujícím šťastně látku prášilovskou, *Konec starých časů* (1934); zcela se spisovateli pod rukama roz-suly válečné a revoluční osudy, vychovávající rozkolísanou povahu českého vzdělance selských kořenů, *Tři řeky* (1936). Ze zamýšlené, široce založené generační trilogie selského rodu, znamenající další návrat ke skutečnosti, vy-šel pouze I. díl *Rodina Horvatova* (1938). Mistrovské sou-středění dějové i šťastné zkratky situační v povídkové kni-ze *Luk královny Dorotky* (1932), zmáhající několikeré pro-středí životní se svrchovanou jistotou, naznačily, že Van-čura jest spíše novelista než romanopisec. K němu mu vedle kompoziční schopnosti chybí především dar povahokresebn-ý, zvláště pokud běží o charaktery ženské a pak o postavy složitější; naopak pitvorné figury chudáků, těžké k zemi přisedlé, podařily se mu často stejně jako postavy neostyš-ných siláků prudkého života pudového i volního, ale bez inteligence. Zvláštní místo ve Vančurově tvorbě mají *Obra-zy z dějin národa českého* (I. díl »Od dávnověku po dobu královskou« r. 1939, II. d. »Tři přemyslovští králové« r. 1940), psané vznešenou patetickou větou, oživující děje a postavy české minulosti s mistrovstvím charakterisač-ním, psychologickým, náladovým i slohovým. Několikerý pokus Vančurův o drama (*Učitel a žák*, 1927, *Jezero Uke-reve*, 1935 a j.) nesetkal se se zdarem. Objevitelem a vítě-zem se však Vladislav Vančura osvědčil jako svrchovaný stylista, vládnoucí slovníkem, syntaxí a metaforou s ener-gií a bezpečím, jež jsou mezi prozaiky jeho pokolení vzác-ností. Řeč nemá u něho ani platnost funkční ani poslání

charakterisační, jsouc úplně svéprávná; vyjadřuje jí své bohaté a mnohdy nestvůrné vidění světa sám autor, který vstupuje stále do děje, doprovází vypravování komentářem, vkládá své úvahy o příbězích i osobách, baví se, moralisuje, pronáší hojná přísloví a pořekadla in margine epiky. Vydatně čerpá z mluvy lidové, z podřečí a argotu, jmenovitě však z pramenů archaistických. K tomu přistupuje skutečná metaforická vášeň, stupňující se v přeplněnost barokní, vzpínající se někdy až k monumentalitě.

V zápase mezi sociální problematikou a svéprávným vypravovatelstvím i převahou živlu groteskního a výjimečnosti blíží se Vančurovi jeho mladší druh B. Klička. **Benjamin Klička** (vl. jménem Benjamin Fragner, * 1897 v Praze, † 1943 tamtéž), syn patricijské rodiny pražské a praktický lékař v Praze, zahájil svou činnost poválečnou lyrikou. Lyrický ráz s barokním nánosem barev i pohybu má také jeho začátečnická próza povídková, někdy sociálně zjitřená: *Vzpoua nosičů* (1925), *Tulák Jeronym a jiné osudy* (1925), *Muž, který chtěl ABCDE* (1928) a j. Uprostřed tohoto tápavého pokusnictví překvapil pevný epický úhoz exotického románku *Divoška Jaja* (1925), výrazného obrazu černošky a jejích druhů uprostřed pařížské lžicivilisace; výjimečnost případu byla pak zvýšena v cirkusovém příběhu blíženecké zrůdy *Bobrové* (1930) a v detektivním případě vraha z' pohlavní rozkoše v maloměstském prostředí *Himmelradsteinský vrah žen a dívek* (1931); ještě později se vrátil B. Klička do tohoto patologického ovzduší lékařsky prohloubenou satirou na psychoanalysu s pozadím okresního města, *Útěk ze století* (1935).

Ale Kličkova romanopisecká touha se nese od individuální patologie k typisujícímu dušezpytu sociálnímu a od dráždivé výjimečnosti k zákonným zjevům v poválečném rozvoji společenském. Cyklus *Generace* ukazuje, jak světová vojna se svými důsledky přetvářela a převychovala syny starého měšťanstva pražského: *Jaro generace* (1928), *Jedovatý růst* (1932), *Na vinici Páně* (1938), z nichž druhý, jako mnohá jiná díla Kličkova, jest zastřen nadneseným lékařským odbornictvím. Sociální inspiraci mají pak vyzrálé knihy o přestavbě společnosti a o hospodářských i mravních problémech s ní spojených: rodinné letopisy továrního malého města *Brody* (1926), román nezaměstnanosti z pražského obvodu *Ejhle, občan!* (1934) a mužné epos družstevního podnikatelství *Do posledního dechu*

(1936). Na lékařské práci zkonstruován je ponurý román *Duch asistentky Kurdové* (1940) a na zasahování mrtvých do života živých román *Nebožka bdí* (1941). K povídkám Kličkovým přibýly ještě svazky s pevně zachycenými charaktery postav proboujávajících se k lepšímu lidství: *Nůž na srdci* (1938) a *Na březích Vltavy* (1942).

Expresionismus české výpravné prózy jako výraz poválečné krise v citění a myšlení i s paradoxní směsicí sociálních tužeb a chorobné subjektivnosti rozkvétal nejsilněji v první polovici let dvacátých. Mladí spisovatelé snažili se překonati drtivou kritiku minulosti i temný nihilismus nedůvěry buď' vzýváním humanity neb kultem primitivního člověka neb oslavou pudové původnosti a temného podvědomí jako záchrany před vládou rozumu a tradice, které podle jejich domnění ztroskotaly uprostřed revoluce světové. Subjektivní živly, které tu převládaly obsahově, promítaly se též ve slovesné formě převahou lyrismu a meditace, konstruktivistických poznámek a ironických glos. Kromě vývoje Vlad. Vančury, který sem časově spadá hlavně svými oběma prvními romány, ozřejmují tento postup význační prozaikové z moravského »Hosta«, doprovázení lyrikou Jiřího Wolkra, Jos. Chaloupky, Bart. Vlčka a vykládání kritikem družiny Fr. Götzem; jsou to Lev Blatný a svými začátky Čestmír Jeřábek.

Lev Blatný (1894—1930), právní úředník železniční v Brně, zemřel předčasně chorobou Wolkrovou, která plnila jeho mysl zároveň bolestnou hořkostí; ta se vybíjela slovesně ironickým humorem a až groteskním zalíbením v tragikomediích skutečnosti. Většina prací Blatného má podobu povídky namnoze dějově zhuštěné a úsporně zbavené jakékoli dekoračnosti. Jsou shrnuty do knih *Vítr v ohradě* (1923), *Povídky v kostkách* (1925), *Regulace* (1927), *Povídky z hor* (1927) a *Housle v mrakodrapu* (1928); jen titulní práce souboru »Regulace«, Blatného výtvar nejvyzrálejší, rozrostla se do románové šíře. Hlavním tématem Blatného zůstává trvale vpád iracionálních živlů do sebeklamného světa rozumového řádu a mravní konvence. Někdy doprovází Lev Blatný svůj přednes výsměšnou gestikulací, jindy srdečným úsměvem na tváři ironicky stažené; v pracích nešťastnějších nachází v přírodních dějstvích obdoby pro lidské osudy. O expresionistické drama usiloval L. Blatný s napjetím kombinační obraznosti a s osobitostí látkovou i slohovou; jmenovitě jeho hrůzostrašná tragedie

manželských trojúhelníků *Tři* (1920) a jeho burleskní »výstřednost« o ubohosti zkomírajícího měšťáctví *Kokokodák* (1922) soustřeďují velmi sugestivně přednosti i nedostatky dramatu expresionistického, k němuž se řadí i několik slabších her pozdějších. Vlastní slovesný význam Blatného spočívá však přece v psychologické próze výpravné.

Důvěrným druhem Lva Blatného zůstal až do jeho smrti málo starší **Čestmír Jeřábek** (* 13. 8. 1893 v Litomyšli), magistrátní rada v Brně, syn V. K. Jeřábka. Podobá se mu také živým zájmem o drama. První epické knihy Jeřábkovy obsahují povídky skrovné dějovosti a matné povahokresby. Za pronikavého studia čelných forem evropského soudobého románu odvažuje se Jeřábek rozsáhlejších komposicí a zároveň propracovává se k předmětnosti, snaže se zmocnití světa nejen ideou, ale i smysly. Na přechodu stojí kriminální román detektivní *Lidumil na kříži* (1925) se zřeteli sociálně reformními a utopistický příběh o nutnosti zla ve světě *Firma prorokova* (1926). Rázný krok dopředu učinil pak válečným románem brněnským *Svět hoří* (1927), v němž vedle znalosti prostředí brněnského využil zkušeností z jižního bojiště a zároveň se ukázal důmyslným problematikem dušezpytným. Neudržel se na této výši v následujících sociálních románech, analysujících duše a povahy spisovatelových vrstevníků z drobného měšťanstva: v *Pekelném ráji* (1930), v generačním letopise otců a dětí *Světlo na přídi* (1933) a v románové monografii volní trpnosti *Cesta pozemská* (1935), na niž navazuje řešení »viny a trestu« v románě *Neumřela, ale spí* (1941). Silný zjev ženský, marně se snažící vykoupiti vinu hrdiny z románu předešlého, i psychologické a umělecké zdůvodnění povyšuje tento román nad průměr. Román z hereckého prostředí *Nedohráno* (1943) předvádí konflikt mezi vášní k divadlu a láskou k ženě. V románové trilogii *Legenda ztraceného věku* (s částmi »Hledači zlata« 1938, »Medvědí kůže« 1939 a »Bohové opouštějí zemi« 1939) pokusil se o nové cesty, jak přiblížit modernímu čtenáři český dávnověk od doby Křesomysla po přijetí křesťanství za Bořivoje. Podařilo se mu to spojením ideového smyslu dění s vynalézavostí při líčení tradičních scén a schopnostmi charakterotvornými s objektivitou pravého epika. Mluva, metaforicky odvážná a sytá, má posvěcení básnické.

Obnovený realismus, k němuž se po vzoru Iv. Olbrachta a M. Majerové častěji a častěji uchylují příslušníci mladší-

ho i nejmladšího pokolení spisovatelského, jak ukazuje případ M. Pujmanové, B. Kličky neb Č. Jeřábka, přinesl více zisků látkových než formálních, ledaže dědictvím po hnutí novoklasickém dbá úspornosti výrazové a řídí se funkčními zřeteli skutečné epiky. Jeho myšlenková i motivická pozornost směřuje hlavně k tomu, aby přesně postřehla a výrazně, možno-li také typicky, postihla nové útvary oné skutečnosti domácí, někdy i cizí, které vznikly válečnou a společenskou přestavbou světa. Především jest to s v ě t o v á v á l k a i s účastí českého vojáka v ní, co zaměstnává a tvořivě podněcuje tyto nové realisty v české próze popřevratové. Tu doplňkem k básníku Medkovi a dramatikovi Langrovi, ale namnoze v přímé opozici k jejich pojetí, rýsuje se na čelném místě osobnost vypravěče rovněž zúčastněného v sibiřské anabasi. Jest to **Josef Kopta** (* 16. 5. 1894 v Libochovicích). Po obchodním studiu a krátké bankovní činnosti vstoupil začátkem války do vojska a byl v Karpatích záhy zajat, stál u počátků čsl. legií jako důstojník i tajemník; s nimi vykonal sibiřské tažení a přes Japonsko a Suez vrátil se do vlasti. Tam byl nejprve v službách Památníku odboje, v l. 1925—1936 pracoval novinářsky, pak se věnoval výhradně spisovatelství. Od r. 1946 působí jako vysoký úředník v kanceláři presidenta republiky.

Mnoho z jeho rozsáhlé a nestejně cenné činnosti slovesné náleží spíše do dějin branného odboje československého než do historie literární. To platí především o Koptových knihách feuilletonů, z nichž pozdější jsou živou a vtipnou kronikou popřevratové Prahy: *Úsměv nad hrobem* («čtení o milém Japonsku» 1922), *Cesta do Moskvy* (1928), *Nedělní okno* (1931) a j. Ani příležitostné veršování Koptovo (*Cestou k osvobození* (1919) a j.) překypující nadšením a nevyhýbající se frázi, nestojí na úrovni Koptovy výpravné prózy. Dramatikem jest Kopta jen příležitostně a pouze v lidové komedii *Nejkrásnější boty na světě* (1927) dovedl se povznésti nad schematicismus vlastní jeho legionářským scénám.

Vypravěči Koptovi se dostalo největší popularity za letopisné romány legií: *Třetí rota* (1924), *Třetí rota na magistrále* (1927) a *Třetí rota doma* (1934—35; r. 1929 vydal knížečku »Jak vznikala Třetí rota«). Genrovým realismem, nejbezpečnějším v důvěrné kresbě lidových postav a postaviček, pokusil se o hromadnou kroniku československého vojska na Rusi. Líčí, jak vojenské těleso vzniká

a jak se mění v kolektivum; kterak poměry za bojů i za sibiřské anabase zároveň s doktrínami socialistickými rozkládají družnou jednotu a mravní sílu; jak zklamání členové roty kdysi vítězné a pak rozleptané přizpůsobují se po návratu do vlasti buď malosti domova, neb v něm ztroskotávají a hynou sociálním rozvratem. Na rozdíl od Medkova romanticky heroisujícího pojetí popírá střízlivý realista Kopta hodnotu, ano i možnost individuálního hrdinství. Má však dobrý smysl pro to, jak se přízemní a skeptičtí členové roty vždy vzeprou každému pokusu o ujařmení autoritou neb i kázní myšlenkovou či mravní, pro niž autor, vitalistický vyznavač pudu a temné lidové vůle, nemá porozumění. Skladebná síla Koptova, až na dobře prokomponovanou část střední, není valná a volné řazení výjevů i postav nesvědčí o předurčení autora k velkým úkolům románovým. *Jediné východisko* (1930—1937) se skládá z románů »Jediné východisko«, »Červená hvězda«, »Chléb a víno« a jest organisováno kolem problému lži a přetvářky, který po F. X. Svobodovi právě Kopta odhadl nejpronikavěji v jeho důsažnosti pro společenský život český. Problematický hrdina trilogie, který »usiluje prolhat se do životní výplně dějinné chvíle«, zaplétá se do sociálně třídního převratu i do utopické výpravy na sovětskou Rus, ale ztroskotává a hyne po návratu do domova dříve, než přiznáním k velké své životní lži dochází očisty; sociálně revoluční problematika ve svých zápasech se vžilým měšťanským individualismem jest nejhodnotnější složkou skladby. V třetím románovém triptychu Koptově *Modrý námořník* (1936—1937), skládajícím se z knih »Marnotratná pout«, »Zlatá sopka« a »Věčný pramen«, přeplněných exotickými vzpomínkami na asijské dějiště legionářského návratu, zatlačuje romanesknost dosti povrchního rázu hlubší záměry dušezpytné; zde se Kopta přiblížil zábavné konvenci pozdních románů F. V. Krejčího. V románě z Mandžuska *Ptáčník Ané* (1940) alegoricky zachytil osud malé země obsazované Japonci a v působivě vystupňovaném románu *Dies irae* (1945) mravní očistu severočeské vesnice před hrozící pohromou.

Koptova vypravěčská síla tkví však v jeho povídkových pracích pevné a účelné stavby, tu rámcově promyšlené, onde baladicky zkrojené. Zde projevil také nejlépe své jedinečné umění proniknouti až k dřeni nesložitých lidových postav drsné a čestné mužnosti. Ukázav svou povídkovou vložku již v cyklické novele *Pět hříšníků u Velryby* (1925) a

v *Papoušku slečny z Gottliebenů* (1926), osvědčil se klasickým vypravěčem v dalším příspěvku k psychologii lži a záměny osobnosti *Hlídač čís. 47* (1926) a zvláště v dělnické baladě o všudypřítomné smrti a o lásce nad ni silnější, *Adolf čeká na smrt* (1933); komposičně pozoruhodné jsou i novela z války *Marta, Marie, Helena* (1928) a povahokresebně řízná groteska *Několik příběhů ze života blázna Padrnose* (1934). Výpravnou svou jistotu osvědčil i v knihách pro chlapce, ve veršované burlesce *O rytíři s plnovousem* (1928), v povídce *Antonín a kouzelník* (1930) a v jinotajných příbězích z holubího života *Poštovní holub č. 17* (1939).

Jestliže Koptův vrstevník Medek soustředil všechny své síly k tomu, aby ukázal, jak se z bojů československých legií zrodilo hrdinství, směřuje Kopta k psychologickému i sociologickému výkladu zrodu demokratické lidovosti z týchž dějinných předpokladů. Má blíže než kdokoli jiný k duši průměrného člověka z českého lidu našich dnů a dovede ji vystihnouti integrálně, a to spíše v soustředěné povídkové formě než v rozsáhlé skladbě románové. Spolehlivý pozorovatel jasného pohledu a střízlivého názoru netají sympatie k svým lidovým postavám a nejednou dovozuje mimoděk, jak pod drsnou skořápkou všedního člověka z davu jiskří neuvědomělé světlo mravního heroismu.

Jako Kopta probudil se k uvědomělému spisovatelství a uzrál zvláště pro formu povídky jeho současník **František Kubka** (* 4. 3. 1894 v Praze), jenž byv zajat na Rusi r. 1915, stal se na konci války členem čsl. vojska, ač do legií nevstoupil; za republiky byl ministerským úředníkem a od r. 1946 je vyslancem v Sofii. Mladičký slavista a germanista nesl si na vojnu dva sešitky verbalistických veršů epigonských, ale lyrik skutečného životního posvěcení se našel až v knize návratů *Hvězda králů* (1925); probuzené smysly a zmužnělé srdce vyznávají zde touhu po domově a prožívají v krajinných sceneriích krásu světa i chválu vlasti. Dramatik Kubka podal jen letopisné drama ruské vojny *Ataman Rinov* (1928) a slavnostní *Hru svatováclavskou* (1929). Hlavní význam Kubkův tkví v povídkové próze. Po svazečku cestopisných záznamů prudce impresionistických *Barvy východu* (1923) následují knihy novel, které metodu novoklasické hutnosti dějové i sporé osobní charakteristiky aplikují šťastně na témata exotická a náměty válečné, postřehující pod krutou

skutečností mnohdy proud transcendentna a užívající ne-
jednou účinné formy baladické. Jsou to *Fu* (1924), *Dvoj-
níci a sny* (1926) a *Sedmero zastavení* (1931), jež náleží
k ozdobám současného českého novelistického umění; do-
plňují je důvěrné a hravé *Povídky pro Jiříčka* (1927).
Mistrem této novoklasické novely stal se Kubka sbírkou
Skytský jezdec (1941); každá z jeho 10 novel jest suges-
tivním zpřítomněním dob dávných i nedávných, jejichž ty-
pická náplň soustředěna je do hrdiny, takže se jeho duše
stává zrcadlem doby. Poslední novela, jež dala sbírce jmé-
no, ztělesňuje tak v osudu svého hrdiny rozpolcenost a
mnohostrannost moderní doby. Na této cestě pokračoval
v sedmi povídkách *Pražské nokturmo* (1943), jež evokují
pražskou minulost v jejích významných obdobích s jem-
ným koloritem dobovým i s jistou dávkou exotismu, a
v knize *Karlštejnské vigilie* (1944). Pobyt na Rusi vznítíl
také odborně literární zájem Kubkův pro Rusko, z něhož
vyšly průkopnické essaye *Básníci revolučního Ruska*
(1924) a několik překladů.

Kriticko analytický duch, jehož se při zobrazování česko-
slovenských dějů legionářských jak Koptovi, tak Kubkovi
nedostává, vyznačuje nejstaršího legionářského spisovatele
českého **Jaroslava Kratochvíla** (* 1885, † 1945 v Terezíně),
jenž zastával v konfliktu bolševické vlády s českosloven-
ským vojskem stanovisko krajně příznivé komunistickým
revolucionářům na Rusi a pojímal českou revoluci jako
součástku sociálního pozdvižení světového. Zásady ty vy-
ložil v historickém spise *Cesta revoluce* (1922). Na téže zá-
kladně vybudována jest jeho románová kronika českoslo-
venských legií na Rusi *Prameny* (1934), psaná ostře ana-
lyzujícím a živě charakterisujícím perem střízlivého realist-
ty, který svůj chladný pohled do nezkrášené skutečnosti
soudobého moravského venkova osvědčil obrázky *Vesnice*
(1924).

Zřejmá záliba čtenářská v legionářských námětech po-
vzbuzuje konvenční spisovatele, aby opatřovali další četbu
tohoto druhu a nahrazovali tak svými válečnými a bitev-
ními obrazy historické letopisy Jiráskovy, s nimiž soutěží
také rozlehlostí svých knih. Světlo a stín jsou zpravidla
schematicky rozvrženy; s bohatýry zbraní i smýšlení kon-
trastují bodré postavy rozmarných vtipálků z lidu, schop-
ných statečnosti i oběti; v rodinných vztazích, v elegické
touze po domově, ve věrnosti vojáků vůdcům i praporům

proniká silně živel sentimentální. Nejpopulárnější z nich jsou Ad. Zeman a Pavel Fink. **Adolf Zeman** (* 1882) napsal trilogie z bojů legionářských: *Mrtvá baterie* (1931—1933 s částmi: »Osvoboditelé«, »Sirotci«, »Proklatci«), *Bouře* (od r. 1935, zatím 2 díly) a *Tři bitvy* (od 1938, zatím 2 díly), k nimž se pojí romány *Plukovník Švec* (1933) a *Zborov* (1936); nad živou reportáž se tyto obrazy ze všech tří front československého vojska jen zřídka povznášejí. Někdejší redaktor československého vojska v Sibiři **Pavel Fink** (* 1891) vychrlil rychle za sebou legionářské a protirakouské kroniky z domácího i ruského prostředí bez dějinného prohloubení, *Bílý admirál* (1922), *Zajetí babylonské* (1924), *Osvobozená země* (1928) a j.

Širší látkový okruh mají mravoličné válečné romány Pardubičana **Jana Václava Rosůlka** (* 1894): vedle vojenských událostí na jižní frontě líčí s drastickým naturalismem poměry i v etapě i v zadní zemi, které mravním rozvratem ve vojsku i v občanstvu připravovaly vojenský pád Rakouska. Dokumentární jsou jeho knihy, chvatně improvizované: *Černožlutý mumraj* (1925), *Nová země* (1927, o bojích o Slovensko 1919), *První* (1927), *Veteráni republiky* (1930) a j. Poslední dobou soustředil se k vyšším úkolům uměleckého dušezpytu. Vydal s pseudonymem Vladimír Drnák životopisné romány výtvarnické: *Hlavou proti zdi* (1934) o v. Goghovi, *Španělská rapsodie* (1935) o Goyovi a plytký *Stín přes paletu* (1940) o P. Gauguinovi a syrově naturalistický obraz manželského života B. Němcové *Manžel slavné ženy* (1938), jimiž se postavil v popředí pěstitelů oblíbeného románového životopisu. Drnákova freska o křížové výpravě dětí *Děti nás zahanbují* (1937) potvrzuje vzestup ukáznivšího se spisovatele, nadaného značnou vlohou vyprávěcí.

Střídmý, občas až střízlivý realismus Jos. Kopty, obračející se především ke zkoumání společenských změn přivoděných válkou a posunující v popředí zájmu proletáře, našel soustavného a důsledného pěstitele v **Karlu Novém** (vl. Karlu Novákovi, * 1890 v Benešově u Prahy). V románové próze zpracovává od počátku objektivisační formou základní prožitky svého mládí: život drobných zemědělců, dělníků i chudých vzdělavců na Konopištsku, proletarisaci všeho lidu na rodném panství, vábící i zraňující touhy a představy venkovského hochy. Jsa od přirozenosti povahou spíše pudovou a smyslovou než spekulativní, užíval nejprve

metody impresionistického realismu, když kreslil prostředí svého domova v menších prózách *Městečko Raňkov* (1927) a *Tuláci a jiní* (1928); byl tu spíše protestujícím individualistou než spisovatelem jasného sociálního uvědomění. Toho dorůstal v románové trilogii o lidu na Benešovsku, jež přetváří válka, *Železný kruh* (1927—1932, skládající se z knih »Samota Křešín«, »Srdce ve vichru« a »Tvář v tvář«). Po romaneskním náběhu s problematikou legionářskou a motivem nezaměstnanosti *Modrý vůz* (1930) zapřel se do otázek mravnosti poválečné v proletářské společnosti v Praze a na periferii; v *Penězích* (1931) běží o růst zločinu a možnost smíru, zároveň však i o kletbu peněz; v naléhavě pravdivém románě *Chceme žít* (1933) o krizi nezaměstnanosti; v naturalistické skladbě *Na rozcestí* (1934) o postupný rozvrat zanedbaného syna dělnického předměstí, který tragicky trpí nedostatkem lásky rodičovské; v baladě *Za hlasem domova* (1939) o osud proletářské rodiny za války. Problém, bystře postavený a osvětlený množstvím jemně a zároveň účinně vyzozorovaných detailů, není však nikdy dořešen a také nikdy z případu výjimečného pozvednut k výši typické. Studium politických dějin i životních poměrů v Jugoslavii, jímž podezdil svůj pokus o historický román *Atentát* (1935), nedovedlo utlumiti příkrou podjatost rodáka z Benešova ke katastrofě sarajevské. Pokus zvládnouti historické události z r. 1938 v románě *Třetí větve* (1939) zklamal jak pro nedostatek ideového proniknutí, tak pro schematicnost děje i postav. Zato historický román z doby Václava IV. *Rytíři a lapkové* (1940) přes všechn konvenční historický inventář a malou konkrétnost postav nepostrádá účinných básnických.

Rozsáhlé životní zkušenosti v exotickém světě zpracoval intenzivním realismem mravoličným a dušezpytným **Zdeněk Němeček** (* 1894 v Josefově), voják československých legií, později konsulární úředník na evropském i americkém západě a vyslanec v Kodani. Po *Legionářských novelách* (1920) formuloval své zážitky a svá pozorování cizokrajná v knize povídek *Vějíř z poledníků* (1937) a v lyrisujících feuilletonech *Dopisy ze Senegambie* (1938), Románové šíře a psychologické hloubky dorostly jeho knihy *New York: zamlženo* (1932), oduševnělý obraz tragických osudů rodiny českých řemeslníků a vystěhovalců v Novém Yorku s válečným pozadím, a *Na západ od Panonie* (1935) z pro-

středí rusínských a slovinských havířů ve Francii. Příčiny španělské revoluce z r. 1936, prožívané českým malířem a viděný jeho očima, snaží se zachytiti kompozičně neucelený román ve formě deníku *Dábel mluví španělsky* (1939). Úsporně stylisovaná povídka *Kátinka* (1936) křísí účinně dávné doby spisovatelova rodiště.

Z jiných mladších novorealistických povídkářů, zájmu tu psychologického, onde mravoličného, upozornil na sebe zvláště **Bernard Horst** (vl. jm. Otakar Poupa, * 1905). Z jeho knih jsou *Zlo* (1929), *Promarněná mince* (1943) a *Měsíčné šero* (1943) sbírkami povídek, ostatek jsou romány rychle vyzrávající: *Hučící země* (1930), *Výheň* (1931), *Smršť* (1936), *Peřeje noci* (1941), *Tiché zátočiny* (1942) a *Kroky osudu* (1945) s psychologickou problematikou manželství. Ať Horst sbírá své lidské dokumenty v podhorské vsi, ať v staré Praze, ať v úřednickém prostředí venkovském, všímá si na nich skoro výhradně pudové a smyslné stránky. Temné barvy nanáší pesimistický fatalista, přesvědčený o věčnosti zla hmotného i mravního a stále dovozující deterministicky přírodní i společenskou vázanost bezmocného jednotlivce. Pevnost charakteristiky až brutální, sugestivní síla v malbě situací a sytě názorné podání opožděného naturalisty vykazují Horstovi význačné místo mezi druhy a přibližují ho v lecčems J. K. Šlejharovi.

Obrazy české vesnice, které malují K. Nový a B. Horst, svědčí stejně jako výpravné práce V. Martínka, Jar. Marchy neb A. C. Nora o hlubokém převratě, prožívaném za první světové vojny a v dobách poválečných naším venkovem. Toto přetváření venkovské skutečnosti, jež bylo urychleno pozemkovou reformou a vítězným postupem hnutí agrárního, stalo se jedním z hlavních námětů ve výpravné próze a poskytovalo plodné podněty obnovenému mravoličnému realismu a sociálně prohloubené »nové věčnosti«, až tento směr zmohutněl v celé uvědomělé hnutí názorově literární, kryjící se heslem ruralismu.

První fáze hnutí se nepovznášely nad občerstvování starších slovesných programů; výzvou literárního návratu k půdě se rozuměly snahy regionalistické, zbažené sice národopisného přízvuku, zato občerstvené pedagogickým úsilím o ozvětu venkova. Tomu dal výraz horlivý pracovník lidovýchovný valašského původu **Antonín Matula** (*1885) ve svých propagačních a literárně historických spisech. Zdravý kvas vnesl do ruralistického hnutí svým nevšedním spo-

jením myslivého kritika a sensitivního poety Josef Knap. V šesti ročnících svého výrazného měsíčníku *Sever a východ* (1925—1930), vydávaného v Turnově, propagoval vedle vzorů slovanských zvláště písemnictví severské. Jeho spolupracovník, literární vědec Jan V. Sedlák (v. n.) zasáhl do vývoje hnutí hlavně jako redaktor významné sbírky *Hlasy země* (od r. 1935). Sedlák s Knapem, Bezručův obdivovatel s žákem Šrámkovým, postihli správně, že krisi poválečného venkova prožíval se selským synem stejně vesnický proletář násilně vytržený z půdy hospodářskými poměry. Mladší vrstva ruralistických spisovatelů zabývala se nejen nevraživým napětím vesnice proti městu a měšťákům, ale také nezaměstnaností dělníků na venkově, komercialisací a naopak i zproletarisováním selského stavu rozkladnými důsledky pozemkové reformy, porušením starých mravních řádů na dědině lžicivilisací, pronikající z města atd. Na rozdíl od většiny výpravné prózy české neseny jsou povídky a romány českých ruralistů namnoze silnou vlnou optimistickou. Zápas s půdou líčí se zpravidla jako škola mravní energie a životní kázně. Věrnost k domovu, k tradicím předků a k stavovskému poslání provázena jest někdy duchovostí až náboženskou, která se dopíná touhy po Bohu a chápe lidský osud pod zorným úhlem věčnosti.

V tomto směru jest česká próza ruralistická idealistickou reakcí proti materialismu a fatalismu, jinak převládajícímu.

Cesty českému ruralismu ukázala literární cizina, ač předáci hnutí zdůrazňovali se vši rozhodností souvislost s tradicí domova. Současní francouzští básníci selství v próze, Auvergnan Henri Pourrat, Švýcar Charles Ferdinand Ramuz a jmenovitě Jean Giono, u nás horlivě překládání, vnesli do epiky venkovské překypující lyrismus nazírání i slohu, probouzejíce v přírodě i v podvědomí venkovanů hlasy živlů, ano i dávných božstev, a tak obklopili tvrdou drsnost realistické skutečnosti romantickou hudbou tajemství. Došli v tom účelivých následovníků zvláště na Moravě, kdežto ruralisté severovýchodních Čech zůstávají v souhlase se svým rodným krajem spíše hloubavými racionalisty. Fr. V. Kříž jest z těchto samostatných žáků Pourratových a Gionových nejpozoruhodnější. Proti tomuto křídlu, jež bylo by lze nazvati animistickým, značí Jan Čep mezi epiky českého venkova krajní vypětí spiritualistické, zabarvené katolicky a mysticky. Takto česká próza rura-

listická objímá velký okruh myšlenkový od fatalistického determinismu až po křesťanskou mystiku a obdobně s tím užívá tak různých prostředků výrazových, jako jsou mravoličný naturalismus na straně jedné, na druhé však idealisující symbolisace. Umělecky nejvýraznějšími hlavami celého směru jsou tři spisovatelé, Josef Knap, František Křelina a Jan Čep.

Josef Knap (* 1900 v Podůlsí u Jičína), správce divadelního oddělení Národního musea a býv. člen redakce »Venkova«, pronikl dříve jako kritik než jako tvůrčí básník. Essayistická kniha lyrisujících podobizen *Alej srdcí* (1920) byla z prvních pokusů o utřídění poesie válečné a poválečné; *Úvod do krásné literatury* (1924) má cíl účelně popularisační; disertace *Hilbert* (1926) a monografie *Fráňa Šrámek* (1937) spíše popisují a vykládají, než posuzují autory Knapovi osobně blízké. Práce umělecky nejčistší podal Jos. Knap prozatím v útvaru povídkovém knihami *Píseň na samotě* (1924), *Zaváté šlépěje* (1929) a jmenovitě *Polní kytice* (1935); tu jeho šrámkovský impresionismus spolu s vřelou citovostí zachovává rovnováhu s realistickou věcností předmětné poučeného a stavovsky uvědomělého syna i vyznavače hrdého selství. Z románů jest jinošsky nevykvašené *Ztracené jaro* (1923) improvizovanou zpovědí poválečného pokolení a *Vysoké jarní nebe* (1932) písní lásky manželské, kde jedině se spisovatel uchýlil do městského prostředí s postavou inženýra-letce v popředí. Vysoká melodie lásky proniká také prvním selským románem Knapovým *Réva na zdi* (1926). Ze salašnické prostoty liptovských hor na Slovensku vyvážil dějově roztržitou romanci pastevců a hospodářů *Muži a hory* (1928) a v *Pusztě* (1937) podal široký a látkově průbojný obraz české kolonisace na Podkarpatské Rusi. V obou těchto dílech se poznatkový živel mravoličný rozrostl na úkor básnického proniknutí látky přes všechny lyrické hodnoty Knapova impresionistického realismu. Zato v hutném příběhu hospodáře z kraje, který majetkově, eroticky, duševně ztroskotal, pokusiv se zakotviti v podhoří, *Cizinec* (1934), soustředil autor všechny přednosti svého mužného nadání, silnou věcnost s jemnou něhou a dar společenské typisace s vlohou pro individuální nitrozření. V zamlžené próze *Dívčí hlas* (1940) zasadil problém ženy, toužící po studiu a příběh obětavé lásky rozvedeného otce do prostředí městského, kdežto román *Věno*

(1944) uvádí nás opět do osudů dvou selských rodů na Jičínsku.

Knapovými bližšími neb vzdálenějšími krajany jsou Zdeněk Rón, Václav Prokůpek a Jan Knob, bližší mravoličnému realismu než impresionisticky vznícenému pojetí venkova, promítajícího duši své krajiny do povahy svých dětí. **Zdeněk Rón** (* 1889) přinesl si z krkonošského domova vedle touhy po půdě a po splynutí s ní také smysl pro hora-lův statečný zápas s životem; důvěryplný optimismus silného přízvuku mravního vyznačuje se spolehlivým, poněkud střízlivým realismem jeho práce, z nichž *Průvan v podhoří* (1928/29), *Radost na světě* (1938) a j. rozrostly se do širě románové. **Václav Prokůpek** (* 1902), pochozí z Jičínska, dovedl v prvních románových kronikách *Přes věky* (1927), *Baba* (1928) a j. vedle temné závislosti člověka na půdě se šlejharovským vciťováním postihnouti symbiosu zvířete a zemědělce. Skladby *Tvá píseň* (1936) a zvláště *Zakryto slzami* (1937) při věcném proniknutí hospodářských i společenských poměrů propracovávají se k citovému i mravnímu oduševnění životních vztahů venkova. O sociologický obraz Hlučínska pokusil se románem *Ztracená země* (1939). »Vesnická freska« *Nebe nad námi* (1940) nepodává kromě běžných typů o rozpadu selství a obrody v něm hlubšího pohledu do života venkova. Turnovan **Jan Knob** (* 1904) upozornil na sebe románovým obrazem přítomné krise sklárství na českém severovýchodě, *Písmo času* (1937). Román *Z plamenů roste* (1940) zachycuje kolektivní budovatelskou práci na severočeské vesnici.

Nad své krajany vynikl rodák z Jičínska, učitel **František Křelina** (* 1903 v Podhradí u Jičína) spojením bolestného lyrismu s přísnou problémovostí i subtilního přírodního zření s útlým svědomím etickým. Ne nadarmo se dovolává básnickomravní autority K. Světlé, stavěje však proti řádu jejího starodávného světa přítomný venkov, nahlodaný nejen důsledky zprůmyslnění a komercialisace, ale také městské lžicivilisace, válečným rozvratem, cyničností v otázkách i v praxi mravu a víry; pro typická dějstva volivá rád zobrazování symbolické. Teskná krajinomalba lyrika Křeliny, *Půlnoční svítání* (1927), *Předjitřní tma* (1930) a *Plaché světlo* (1934), dovedla vyjádřiti nejsubjektivnější úzkosti a touhy poválečných dorostenců. Svazeček novel s příznačným názvem *Hlas kořenů* (1927) a sbírka povídek *Jalovčí stráně* (1937) se skládá ze zhuštěných prací, do-

máhajících se rozvedení románového. *Hlas na poušti* (1935, zdramatisováno autorem s n. »Postila« 1937) kontrastuje myšlenkovou a mravní strohost nábožensky hloubavého venkova s lehkovážnou prohnaností městskou, kterýžto protiklad se vrací i ve visionářsky obžalobném *Puklém chrámu* (1936), kdežto román nezaměstnanosti *Hubená léta* (1935) líčí životní ztroskotání venkovského průmyslového dělníka návratem k zemědělství. Jistotu Křelina ztrácí, jakmile opustí půdu venkova a jeho lid a pokusí se o román buď historický, jako *Dcera královská, blahoslavená Anežka Česká* (1940), nebo zasadí-li svého hrdinu do exotického prostředí afrického v románě *Amarú, syn hadí* (1942). Mezi českými ruralisty jest Fr. Křelina s Jos. Knapem povahou nejbásnivější; oba se dovedli odpoutati od realistické metody mravoličné k osobitému vidění světa a člověka, křísíce zároveň přesvědčení o mravní hodnotě lidského života.

Venkov a malé město, oživené genrovým uměním figurkářským, nalezlo svého obdivovatele v lidovém povídkáři **Josefu Jahodovi** (* 1872). Ten se sklony konservativními a s fonograficky přesným záznamem zvláštností řeči zobrazoval prostředí německobrodské a opočenské; příznačnější jsou sbírky drobných próz *Duše a dušičky* (1918), *Pod bičem osudu* (1926), *Vůně domova* (1928) a j. Z románů došly populárnosti rozmarná povahokresba *Náš dědeček* (1925), *Páter Kvirin* (1931) a formanský příběh *Slunce* (1933).

Rozklad starodávného venkova novými společenskými a sociálními řády byl v moravské tvorbě slovesné námětem takměř tradičním. Alois Mrštík a V. K. Jeřábek zabývali se pronikavě těmito novými vesničany na rozhraní žilvu hanáckého a slováckého, neb v dalším okolí brněnském. Mladší jejich pokračovatelé, radící se volně k českému hnutí rurálnímu, nesdíleli se již o jejich retrospektivní stesk, naopak přijímali postupnou přeměnu venkova jako organickou nutnost vývojovou. Po umělecké stránce splácela i většina jich vydatnou daň naturalismu, zabořenému do smyslně podmalované pohlavnosti a stále se vracejícímu k závislosti zemědělce na půdě a práci o ní. Též u nich se však projevuje poslední dobou úsilí o zduchovnění životních stavů, které vystupňoval Jan Čep v magické vidění časnosti na mystickém pozadí věčnosti; vedle něho se snaží nelomeně pudový F. V. Kříž zvládnouti melodií a metaforou primitivní skutečnost dědinskou.

Na přechodu od mravoličného naturalismu k impresionistické oduševnělosti, postavené do služby společenské problematiky moravského poválečného venkova, vyvíjejí se dva rození Hanáci, Jindřich Spáčil a Josef Koudelák. **Jindřich Spáčil** (* 1899), rodák z Kvasic u Kroměříže, přilnul k svému učitelskému působišti Kroměříži a k jeho minulosti politické a kulturní. Po psychologickém výkladu o vítězství Zlína nad venkovem, *Slunce ve tváři* (1932), prozatím vyvrcholila jeho dráha romanopisce dušezpytnou kronikou válečných návratů a poválečného obtížného zakořeňování, *Úsvit v nás* (1935).

Lásku k hanáckému kraji a hanáckému lidu vypěl **Josef Koudelák** (* 1906 v Seničce u Olomouce) nejprve šesti svazky lyriky naturistické. Dusnou erotikou, ne však bez pochopení mravně společenské stránky pohlavních vztahů, prosyceny jsou jeho selské románky z Hané: *Vrata tmy* (1932), *Na dřevě kříže* (1932) a *Pacholek Jordán* (1936); vpád městské civilizace na dědinu a návrat odrodilých synů k půdě jsou zvláště oblíbenými jeho motivy. Obraz národnostních zápasů severomoravských, *Hraničáři* (1934), vpravil poutavou látku do formy jen kronikářské. K nim poslední dobou přibyly: baladická *Radlice boží* (1941), obraz spolupráce učitele a chalupníka *Tvrdá země* (1941), chudinský obrázek z lysovských skal *Skála puká* (1943) a oslava odříkavé práce *Vítězná chudoba* (1943).

Jda po cestách V. Martínka, zahloubal se do poměru havířů a zemědělců v uhelné pánvi rosické románem *Ohnivá země* (1938) **Rajmund Habřina** (vl. jm. Rajmund Chatrný, * 1907 v Příbrami u Brna), moravský teoretik slovesného selství, Březinův žák a jeho vykladač.

Zcela jiného rodu jsou vesnické románky z lesnaté roviny, přecházející od Brněnska k Hané, k nimž dospěl **František V. Kříž** (* 1900 ve Viničných Šumicích u Brna). Neurčeny ani krajově ani sociálně, oddávají se mužské i ženské postavy jeho knih *Srdnatá Marina* (1934), *Děti země* (1935), *A zpívají* (1937) instinktivnímu životu v přírodě, doprovázeny účastným optimismem autora, který si život zjednodušuje a kompoziční kázeň úplně promíjí. Jeho verbalistní okouzlení silami, skrytými v krvi a v přírodě, podníceno jest příkladem básnických ruralistů francouzských Pourrata a Giona.

Stěžejní dílo tohoto směru, románovou epojej auvergnského venkova »Kašpar z hor« od H. Pourrata, přeložil

s mistrným porozuměním Jan Čep, ale v jeho rozsáhlém tlumočnickém díle zaujímá stejně významné místo ohnivý romanopisec katolického svědomí G. Bernanos. Ve vlastním tvoření Čepově učiněn básnický zdařilý pokus, vytvořit proti smyslovému naturalismu i časové problematice českých ruralistů obraz venkova duchovního v jeho neměnných svazcích a vztazích životních. Při tom vyšel názorově z katolictví Jar. Durycha, od něhož se učil také v básnickém výrazu své prózy, ale zůstává věren svému záměrnému založení, osvojil si hlavně slitování a soucit jeho raných povídek. **Jan Čep** (* 31. 12. 1902 v Myslechovicích u Litovle) vydal knihy povídek *Zeměžluč* (1931), *Letnice* (1932), *Děravý plášť* (1934), *Modrá a zlatá* (1938), *Tvář pod pavučinou* (1941), skizzy *Lístky z alba* (1944) a román *Hranice stínu* (1935).

Kraj, který Jan Čep volí skoro bezvýhradně za hmotné pozadí svých niterných dějů, jest jeho severomoravský domov u Litovle s lidem, tkvějícím v přísné katolické tradici; avšak venkovští rodáci Čepovi jsou zasaženi válečným i poválečným rozvratem a jejich dědinský život jest rozhlodán městskou lžicivilisací. Jako u většiny českých ruralistů není ani zde bezpečnější záchrany z těchto krisí, než spočinutí v rodu a v půdě, v tradici předků a v prostotě dělného soužití s přírodou. Ačkoli také Jan Čep píše povídky o venkovanech, zapletených do erotických nedorozumění a zmítaných rozpory rodinnými, ačkoli též jej zajímají konflikty rodičů a dětí a majetkové sváry o půdu a dědictví, přece ústředním tématem jeho prací zůstává návrat vzdělance do domova, aby tu po ztroskotání lásky a ctižádosti nalezl »trvalé útočiště, hlubinu svěžesti, vchod do bezpečnosti«, t. j. nutný průchod branou smrti k věčnosti a k Bohu. Valná část črt, novel i románů Čepových rozvíjí a obměňuje tento základní prožitek. Třebaže mu do cesty ještě vstupují rozumové pochybnosti a smyslová pokušení a třebaže zpravidla potřebuje pomocné rady moudrého kněze, jde dráha reka Čepova nezvratně za náboženskou jistotou: všecko jest nazíráno pod zorným úhlem věčnosti, život stále prozrazuje svůj metafysický smysl a záměrný plán božský, zápas o milost a úsilí o akt víry dávají pravý obsah postavám Čepovým, uvědomujícím si na sklonku dní, že láska a smrt jsou dvěma hlavními stezkami k Bohu. V těchto názorech mystiky spíše kvietistické než dramatické jest Jan Čep učedníkem Březinovým a Durychovým; touto složitou vnitř-

ní naplní, jaké u ruralistických objektivistů nikde není, liší se Jan Čep od celé skupiny, kde toliko Fr. Křelina se občas povznáší do oblasti náboženské.

Také slovesným podáním stojí mystický symbolista Čep osamoceně mezi pozitivistickými naturalisty. Jenom zřídka se suchá střízlivost realistická prodírá jeho slohem střídým v metafoře, opatrným v epitetu a přece vždy básnickým; i zde jest mnohdy patrna škola Durychova a někdy i stylistický podnět Vančurův, proti němuž se výhodně rýsuje prostota a spontánnost lyrické mluvy Čepovy.

Zcela jinak zobrazují venkov ze slezského pohraničí romány A. C. Nora (* 1903, vl. Josef Kavan), rodáka z opavského kraje a žáka Martínkova. Ožívá v nich nový sociální realismus a naturalismus, notně opřený o psychologii postav a využívající vydatně nářečních prvků. Jako 22letý upozornil na sebe románem *Bürkental* (1925) z času provádění pozemkové reformy na slezské vesnici a s prvky rodového rozkladu, který jest ústředním motivem druhé Norovy knihy *Rozvrat rodiny Kýřů* (1925). Sociální otázky zemědělského venkova podává »dosud ne román« *Raimund Chalupník* (1927). Vesnické romány Norovy dovršeny jsou knihami *Můj nepřítel osud* (1941) a *Tvář plná světla* (1943) s čistými postavami venkovských žen v popředí. Z prostředí pražského čerpány jsou — kromě obrazu studentského života *Jedno pokolení* (1931) — naturalistické romány *Od stolu a lože* (1936) a *Každý den je neděle*, (1942) zdůrazňující silnou erotičnost a pudovou smyslnost postav, jež vyznačuje i Norovy romány venkovské.

Martínkův kraj ožívá v pracech *Zdeňka Bára* (* 1904), který přešel od několika knih lyriky a lyrických próz k próze výpravné. Ale i v ní vítězí lyrik nad epikem; tak v románě *Hvězdy nad domovem* (1940), v »románové kronice« *Než zahoukla siréna* (1941), líčící přerod idylického maloměsta v středisko tkalcovského průmyslu, nebo v »románě ztracených let« *Mrtví mluví* (1943) s motivem touhy po návratu do jistot domova a rodu.

Novinář **Jan Morávek** (* 1888) vyčerpал v románech *Plavci na Sázavě* (1931), *Divočina* (1933), *Skalní plemeno* (1934), *Byl na Sázavě přívoz* (1935), *Opuštěná řeka* (1941) a *Chléb odříkání* (1944), hlavní lidové typy svého lesnatého a skalnatého domova nad prudkou řekou, plavce, přívozníky, lesáky, pytláky a dělníky v lomech a postavil je do působivého kontrastu se selským obyvatelstvem. Ač se ne-

vyhnul ani konvenčním situacím, ani povahovým schematům, vzbudil silnou ilusi autentické skutečnosti, zvláště i původností jazykovou, a to nejen názvoslovnou, ale i frazeologickou. Vedle těchto námětů, v nichž je opravdu svůj, sahá Morávek v jiných svých pracích k námětům jiným, s oblibou do prostředí hereckého; tak v knihách *Ztracený člověk* (1940) a *Pod mraky* (1943).

U ostatních spisovatelů, před druhou světovou válkou třicetiletých a čtyřicetiletých, převládaly spíše psychologické otázky individua než problémy sociální; podporovalo je při tom zpravidla poučení psychoanalytické, po stránce podání pak postup surrealistický. Opožděně se u nich hlásil překonaný impresionismus, erotická smyslnost, ano i některé sklony úpadkové. Jmenovitě v době t. zv. protektorátu stál v popředí zájmu individualistický román psychologický, charakteristicky obražející neutěšený stav společnosti, octnuvší se ve slepé uličce při řešení svého vztahu k individu.

Nejstarší z této skupiny, Jilemničan **Jan Weiss** (* 1892), zpracoval své válečné zkušenosti vyspělým uměním sugestivní prózy, neúnavně nakloněné k dušezpytnému a výrazovému pokusnictví. Patologické a halucinační prožitky ve válce a v zajetí, zpracované smělou obrazností a podložené psychoanalytickým výkladem, vyplnily sbírky Weissových povídek: *Barák smrti* (1927), *Fantom smíchu* (1927), *Zrcadlo, které se opožďuje* (1927) a *Bláznivý regiment* (1930). Po fantastické burlesce, podložené důmyslem spekulativním, *Dům o tisíci patrech* (1929), následoval umně zosnovaný román krvavé kriminálnosti *Škola zločinu* (1931) a posléze divoká monografie psychopatologická ne bez časových šlehů, *Spáček ve zvěrokruhu* (1937). K formě povídek se vrátil v *Povídkách o lásce a nenávisti* (1944) s motivy čerpanými z černých hlubin lidských pudů, s čapkovsky podaným motivem detektivním a konečně s fantasticky rozpředeným námětem staropražským, soustředěným kolem extrémního hrdiny. Jako u mladších druhů surrealistů, stoupá u Weisse jeho románová látka z podvědomých hloubek snů, halucinací, visí, ale všude ji u něho ovládá zkumný rozum a tvárná rozvaha, čímž se podstatně liší od školy expresionistické, stejně jako slohovou hutností bezpečného virtuosa.

Miloslav Nohejl (* 1896), jest Plzeňan rodem, studiem, knihovnickým působením i autentickým ovzduším nejedné

práce. Dráždivě palčivá pohlavnost a překotná dialektika lásky ovládá jeho knihy povídek i první dějově chudé romány. Knihami zmužnělého svědomí, odvažujícího mravní i společenský dosah jednotlivých vášní, tužeb a činů, jsou Nohejlovy romány, psané oproštěným a plastickým jazykem a se stavebnou péčí: naturalistický obraz rodinného rozpadu a očištění *Deset let nerozhoduje* (1932) a kriminallistický příběh zločineckého svědomí *Svět nic neví* (1934).

Méně výrazné v podání jsou společenské obrazy dvou typických Pražanů, K. J. Beneše a V. K. Krofty. Knihovník **Karel Josef Beneš** (* 1896), horlivý pracovník politický i kulturní, staví si v románech dějově větvitých rád složité úkoly sociální malby a spletené problematiky rodinné, tak v *Dobřím člověku* (1925), *Uloupený život* (1935), *Vítězný oblouk* (1937), *Kouzelný dům* (1939) a *Červená pečeť* (1940). Nedostatek plastiky zaviňuje, že se dbalá motivace činů a důmyslná kombinace dějů míjí někdy zamýšlenými účiny.

Václav Karel Krofta (* 1896) se pokusil v různých slovesných druzích, než se rozpráhl k románové epice, postupované však záplavou lyrismu; z jeho čtyř románů jsou pozoruhodné *Podsvětí* (1924) a *Vyznavači slunce* (1924), umisťující rozpor touhy a skutečnosti i hrůzu postupného chátrání mladé duše do úřednického prostředí, pohřichu bez dějové invence a žádoucího soustředění.

Proti K. J. Benešovi a V. K. Kroftovi jest **Václav Krška** (* 1900 v Písku), nadšený ochotnický pracovník divadelní, typickým venkovánem; nechybějí u něho ani prvky blízké ruralistům. Nejsilnějším tónem v četných Krškových knihách zůstává okouzlení a rozdychtění smyslně erotické. V nejzdařilejší své práci, utopickém románě filmovém *Klavis a šedesát věrných* (1932), pokusil se svůj naturalistický názor obroditi hellenským kultem krásného a zdravého mužství a oprostiti také svůj výraz básnický.

Těž **Josef Heyduk** (* 1904 v Netušilech u Kutné Hory) posunul ve svém románě *Strach z lásky* (1933) stálou erotickou žízeň s neodbytně následujícím vystrážlivěním a zhnušením v popředí skrovného děje, jehož nositelem jest citově vyprahlý a myšlenkově vychudlý intelektuál, končící svůj nedružný život jako marná oběť službě davu. Citlivý psychologický postřeh projevil v povídce *Judita* (1941) a ve formálně vytríbeném souboru *Bosorka* (1945), kde se zahleděl do života s láskou a účastí kreslených lidí zavrže-

ných, ponížených a osudem drcených. V jemné analýze a v »komorním« přednesu prokázal se spisovatel důstojným žákem francouzských mistrů románového umění Gidea, Mauriaca, Lacretella i Giona, z nichž překládá, jsa nadto bystrým analytikem kritickým.

Rádké úsilí objektivací, výrazově podporované současnou zálibou v evokacích dějin ve formě životopisného románu, osvědčil mladý Moravan **Mírek Elpl** (vl. Eduard Elpl, * 1905 v Líšni u Brna). Na pozadí románové kroniky *Marco Polo* (1937) s námětem středověkým chvěje se tragika pravdomluvného hrdiny, trvale podezříváného z prolhanosti. Zájem historický osvědčil vedle knihy povídek z osudů města Ivančic *Tři zlaté poháry* (1940) i románem *Dům u Veselého rytířstva* (1943), křísícím studentský i havířský život staré Příbrami.

Egon Hostovský (* 23. 4. 1908 v Hronově) jest uměleckým zosobnitelem tří významných událostí v naší přítomné vzdělanosti: nebývale silného zasažení židovského živlu do duchovního světa českého, intenzivní působnosti románové psychologie Dostojevského a oplodňujícího vlivu psychoanalýzy Freudovy na umění slovesné. »Ghetto v nás«, které mu není pouhou plemenně sociální kletbou, nýbrž zároveň bolestnou realitou duševní, chce v sobě překonat družnou a dělnou pospolitostí. Zkumných i uměleckých metod Dostojevského užívá svobodně, pokoušeje se zachytit jimi osobitou fyziognomií českého maloměsta s jeho zvláštními problémy a typickými postavami, výrazově pak reaguje proti němu snahou o baladickou stručnost. Objevitelské nauky Freudovy jsou mu psychologickým východiskem; nezůstává však v zajetí dogmat psychologických, snaže se naopak zdůraznití volní a mravní vrstvu lidství. Z nejmladšího pokolení se Hostovský jeví vedle Jana Čepa nejčistším pracovníkem slohovým ve volbě slova, odstínu a metafory a v péči, jakou věnuje tomu, aby skutečnost byla očištěna a prosvícena magií výrazu. Egon Hostovský začal povídkovými monografiemi rozvráceného a patologického židovství, vklíněného do českého maloměsta: *Zavřené dveře* (1926), *Ghetto v nich* (1928), *Danajský dar* (1930); postoupil však brzy k románu *Ztracený stín* (1931), aby se v propracovaných románových skladbách *Případ profesora Körnera* (1932), *Černá tlupa* (1933), *Žhář* (1935) a *Dům bez pána* (1937) prokázal mistrem koncepce, komposice, přednesu. I za hranice-

mi, kam za německé okupace uprchl, došly uznání jeho knihy *Úkryt* (1946) a *Listy z vyhnanství* (1946), podávající mistrné psychologické analýsy lidí, prchajících do ciziny před německou lavinou a prožívajících děs z katastrofy.

S vyspělými pracemi Hostovského, zvláště pokud analysojí krizi soudobého života rodinného, stýkají se románové skladby **Vladimíra Neffa** (* 1909 v Praze). Vtipný a rozmarný Neff upozornil na sebe nejprve románovou humoristikou se zdravými záměry časově satirickými: *Nesnáze Ibrahima Skály* (1933), *Papírové panoptikum* (1934), *Poslední drožkář* (1935) a j.; parodistický ráz má také jeho římská travestie *Lidé v togách* (1934). K vážnému umění vzepl se Neff v rozlehlém románě jiskřicím postřehy, nápady a soudu, *Malý velikán* (1935), a v autentické malbě měšťanské rodiny pražské až ke dřeni ochořelé, *Dva u stolu* (1937), kde zároveň s M. Pujmanovou ukázal k novým možnostem pražského románu. Podobně *Bůh zbytečnosti* (1939) předvádí rozklad rodiny měšťanské v jedné generaci nedostatkem čínorodé vůle. Po sypkém románu se satirickým podbarvením *Vyhnaní z ráje* (1940) vyvrcholilo charakterotvorné i psychologické umění Neffovo románem z Kamy *Třináctá komnata* (1944). Vrstvu měšťanskou doprovází zde nerudovsky viděný svět drobných lidí z Kamy a stejně mistrovsky odpozorovaný svět dětský, se svou rozkošnou naivitou i poněkud zrůdnou fantasií. Křehký obraz těchto tří světů se však láme a neorganicky končí jako román detektivní a kriminální. Hutná novela *Marie a zahradník* (1945) vznikla z týchž látkových motivů, soustředěných kolem tří postav a dokonce vystihuje ovzduší a genia loci pražské Kamy.

Odras **surrealismu** ve výpravné próze znamená především úmyslné odpoutání se ode všech zřetelů látkových a tematických. Individuální povahokresba i s propracovanou duševědnou motivací se odkládá; dějová osnova a souvislost se ruší; místo toho nastupuje volný tok představ, jak jej navozují vzpomínky, sny, halucinace; zdroje vyprávění jsou podvědomé a postup asociací se nepodrobuje kontrole logiky; posléze se jednota osobnosti popírá. Vedle Vít. Nezvala a Vlad. Vančury, z nichž onen popírá svou praxí čím dále tím urputněji všechno, co k pods'atě románu náleží, kdežto tento si uvědomuje vždy jasněji své založení zásadně epické, pokusili se v surrealistické próze J. J. Paulík, K. Konrád, K. Schulz a Ad. Hoffmeister.

Jaroslav Jan Paulík (* 1895 v Pelhřimově, † 1945 v konc. táboře v Německu), prošel vydatným působením francouzských prozaiků poimpressionistických, z nichž překládal. Po strakaté chvále periferie *Zadní Indie* (1927), po rozmarné oslavě trampství *Arizona* (1928), po vtipných cestopisných feuilletonech *Sentimentální cesty* (1931) a po koketních, místy parodistických črtách o svůdnictví *Technika flirtu* (1932) překvapil melancholickým lyrismem dívčí milostné tragiky v originálně pojatém rámci *Utonulá* (1934) a kni- hou psychologických povídek *Ošklivá tvář lásky* (1940).

Skutečným básníkem mezi prozaiky českého surrealismu se prokazuje každou knihou **Karel Konrád** (* 1899 v Lounech). Dadaistická slovní hříčka, poetistický kult půvabných slov a metafor, nejvolnější asociování surrealistické jsou pro něho prostředky lyrismu fantastického, vtipného a útočného, který své služby nabízí rád satíře sociální a politické. Vedle feuilletonistických črt mnohdy básnického posvěcení jako *Ve směru úhlopříčny* (1930) představují jeho féerickou obraznost epické knihy *Robinsonáda* (1926), *Rinaldino* (1927), kouzelná improvisace *Dinah* (1928) a román *Postele bez nebes* (1939) ze světa předválečných dětí, podávaného vzpomínkovými scénami, řadami metafor, príměrů a básnických obrazů. Stranou surrealismu stojí válečná kronika *Rozchod* (1934), tragická a mravně spanilá oslava nejmladších branců táhnoucích do pole.

Surrealismus byl jenom průchodním stadiem pro **Karla Schulze** (1899—1943), který na sebe upozornil dobrodružným románem proletářským *Tegtmaierovy železárny* (1922), ač si z něho zachoval využití prvků snových, halucinačních a podvědomých. Vrátil se však k expresionistickým prožitkům života, v němž lidská bída a stálý škleb pomíjejícínosti a zmaru vedou ho k účasti s ubohým člověkem. Postavil se tak po bok básníkům Halasovi a Zavadovi a především Durychovi, s nímž jej sbližuje i barokní vidění života, spojování lásky a smrti, katolická touha po milosti boží, ale i lyrický patos přednesu. Obrat ten znamenají sbírky povídek *Peníz z noclehárny* (1940) a *Prsten královny* (1941). Nebylo mu však dopřáno, aby vyzrál. Nad mohutným, do tří dílů rozvrženým románem o životě a díle Michelangelově zemřel. První díl, *Kámen a bolest* (1942; torso dílu druhého, *Papežská mše*, vydal A. Skoumal r. 1943), dovedl Michelangela do jeho třicátého roku na širokém pozadí církevních, politických a uměleckých událostí

doby, kterou autor bezpečně zná z hojné michelangelovské literatury. Velkolepé torso, komposičně leckde roztržštěné na scény sice mistrovské, ale zatlačující hlavní osobu do pozadí, tvoří vrchol českého románu životopisného.

O surrealistickou prózu pokusil se i vtipný strůjce literárních i výtvarných karikatur **Adolf Hoffmeister** (* 1902), který použil svých parodistických improvisací k tomu, aby se strojenou vážností hlásal po dadaisticku právo nesmyslu a potřebu kašpařin. Humoristickými a vtipnými knížkami feuilletonů zachycoval své letmé dojmy z cest do Anglie, Ruska i USA a osudy svého nedobrovolného cestování po západní zeměkouli podal v knížce *Turistou proti své vůli* (1946).

Mnozí z těchto spisovatelů souvisí s vývojem poválečné beletrie h u m o r i s t i c k é.

Světová válka nejen dotvořila nejvýraznějšího českého humoristu nové doby, ale stala se sama předmětem české humoristické skladby evropské proslulosti; spisovatelem z války zrozeným jest Jaroslav Hašek, autor »Dobrého vojáka Švejka«. První verze z r. 1912 se neuchyluje valně od běžné humoristické grotesky, jakou přímí neb vzdálenější následovníci Herrmannovi. zpodobovali bodré Pražany z města a z obvodu; nikde však Hašek neupadá v sladkobolnou sentimentalitu, jevě spíše náklonnost k posměšnému cynismu. K jeho rozvíti, stupňování a typisaci nalezl bohémský mystifikátor plnou příležitost, když oblékl nenáviděný stejnokroj c. a k. rakouského domobrance.

Jaroslav Hašek (1883—1923) se narodil z profesorské rodiny v Praze 24. 4. 1883, studoval původně obch. akademii, ale stal se volným spisovatelem, jenž psal hlavně do »Humoristických listů« a »Národních listů«. Vykonal sám i s přáteli namnoze pěšky mnoho cest po střední a jihovýchodní Evropě; jako domobranec sloužil na ruském bojišti, byl tam zajat a přihlásil se nejprve do československých legií, jimž prokázal služby novinářské, později však přestoupil ke komunistické straně na Rusi, vzbuzuje tím odpor oficiálního vedení legionářského. Po návratu se věnoval výhradně literatuře, pracoval o svém »Švejkovi« a předčasně, podlomen svou vytrvalou zálibou pijáckou, zemřel v Lipnici u Něm. Brodu 3. 1. 1923.

Již r. 1912 vydal Hašek knihu *Dobry voják Švejk a jiné podivné historiky*; titulní práce kreslí burleskní postavu žižkovského rasíka a obchodníka se psy, obhroublého hu-

moru, který, odveden byv k vojsku, čelí rakouské byrokracii armádní, až jest superarbitrován pro blbství. Anekdotický živel tu převládá, povahokresbě se ještě nedostává typičnosti. Tou dovedl Hašek svého flegmatického cynika nadati teprve, když mu dal jako domobranci a důstojnickému sluhovi, pak jako ruskému zajatci a jako legionářskému dobrovolci prožívatí válku světovou. Dobrý voják Švejk nebojuje, nýbrž snaží se vždy a všude dokázati, že válka je nesmysl a hloupost; předstíraje blbství, provádí každý rozkaz svých představených do nepředvídaných podrobností a přivádí tak vše, co souvisí s vojenským životem, ad absurdum. S nevinnou tváří stále se usmívající přijímá rozkazy, důtky a tresty, vždy ochoten odůvodnit své jednání jako výsledek nemožného rozkazu. Autoritu svých představených a tím celého státního systému rozleptává stálými analogiemi ze svého civilního, pražského života, kterými do úmoru provází každou vojenskou osobu, každé nařízení, každou vojenskou událost, odnímaje jim tak gloriolu státní osoby nebo státního aktu. Tak nabývá vrchu stejně mezi resignovanými kamarády jako proti důstojníkům, u nichž se stává sluhou a jejichž mravy i nemravy zná a paroduje. Jeho nevyčerpatelná fantasmie, jeho smysl odhadnout v protivníkovi slabiny a využití jich, jeho přirozené chytráctví, obsahující v sobě zrnka lidové moudrosti, to vše jej staví v živelný protiklad s nafoukaností, bezmyšlenkovitostí a hlupstvím rakouské armády a jejich představitelů. Vedle Švejka ztělesňuje tuto opozici proti vojenské mašinerii a proti válce celá řada českých vojáků z lidu, od prostoduchého žrouta Balouna až k jednoročnímu dobrovolníkovi Markovi. Pracován v úryvcích, nebyl vlastně dokončen. Ze Švejka válečného, zcela odlišného od původní mírové skizzy z r. 1912, vyšla nejprve na Rusi nevelká ukáзка *Dobrý voják Švejk v zajetí* (1917), až pak po návratu do vlasti vydal Hašek v l. 1920—1923 čtyři svazky *Osudů dobrého vojáka Švejka za světové války*, z nichž poslední po Haškově smrti dopsal Karel Vaněk (1887—1933); ten neorganicky a místy nehaškovsky pokračoval v seriálu dvěma díly *Dobrý voják Švejk v ruském zajetí* (1923). Vedle svého hlavního díla napsal Hašek ještě celou řadu humoristických povídek a anekdot, jako na př. *Když člověk spadne v Tatrách* (1912), *Průvodčí cizinců a jiné satyry z cest i z domova* (1913), *Tři muži se žralokem a jiné poučné historky* (1920) a mn. j.

Zástupcem rafinovaně umělé literatury humoristické jest **Jiří Mařánek** (* 1891), spjatý mnohonásobnými svazky s divadlem a zvláště s hudbou. Starší jeho práce jako *Výstřel na slepo* (1926), *Kouzelný deštník* (1928), *Ještěrka v červeném bludišti* (1928) a j. jsou drobnějšími skladbičkami groteskními, kdežto knihy poslední, *Pohřeb Rogera mladšího* (1930) a *Objev Diogena Franka* (1934), dopínají se složitější formy románové. Stálé spojení básnické obraznosti s pozorovatelským vtípem a vynalézavého lyrismu se satirickou vervou je pro něho příznačné; i v tom se učil mnohemu jak od poetické, tak od surrealistické prózy. Poslední fázi Mařánkovy tvorby tvoří historické romány, postarádající přesvědčivosti jak kresbou postav, tak malbou prostředí a ovzduší: rožmberská trilogie *Barbar Vok* (1938), *Romance o Závišovi* (1940) a *Petr kajičník* (1942) a *Ohnivý déšť* (1944) z doby Karla IV.

První práce Haškovy souvisí se humoristickým genrem, pěstovaným v »Humoristických listech« a ve »Švandovi dudákovi«. V neistářích svých humoreskách se od něho neodlišuje ani **Eduard Bass** (pseudonym Eduarda Schmidta, * 1. 1. 1888 v Praze, † 2. 10. 1946 tamtéž), který za světové války ve volné publikaci *Letáků* (1917—1919) a v humoristicko-satirickém časopise *Šibeničky* (1919—1921) vytvořil orgány útočné satiry, parodie a grotesky. Humoristické povídky vyšly ve svazcích jako na př. *Fanyňka* (1917). Originální jest sportovní veselý příběh *Klanzubova jedenáctka* (1922). Jako novinář, který se posléze stal vrchním redaktorem »Lidových novin«, vynikl Bass hlavně v místní pražské causerii, v níž navázal na Nerudu a Herrmanna a přidružil se k E. E. Kischovi. Novinářské povolání nutilo Basse zasáhnouti do všech rubrik listu a vyniknouti i v ostře přibroušených anekdotách, jichž vydal dva svazečky. Šíří jeho kulturních zájmů dokládají i cestopisné feuilletony *Holandský deníček* (1930). Vyzrálý Bass přiřadil se knihou *Cirkus Humberto* (1941) také k nejlepším románovým vypravěčům českým. S odbornickou znalostí předvedl zde historii moderního cirkusu a historii českého varieté, soustředěnou kolem jihočeského »cirkusáka« Vaška Karase a celé řady typických postav; ty vyznačuje láska k zvolené práci, odříkavost i obětavost stejně jako láska ke zvířatům a úsilí o dosažení dokonalosti umění. Duše cirkusu je zachycena s jedinečným uměním vyprávěcím, které dává zapomenout na komposič-

ní nedostatky skladby. Doplněk k ní tvoří sbírka povídek *Lidé z maringotek* (1942). Bass, milovník a znalec Prahy staré i nové, jejích dějin politických, společenských a kulturních, neúnavný pozorovatel jejího života, růstu a změn, které s ním souvisí, projevil se vedle řady novinářských článků, shrnutých do vervních knih *Potulky pražského reportéra* (1929) a *Pod kohoutkem svatovítským* (1942), v »lidové kronice« *Čtení o roce osmačtyřicátém* (1940, I. díl). Ta v rámci evropských událostí a poměrů zachycuje společenský život předbřeznové Prahy. Nesoustřeďuje se jen na osoby a osobnosti známé, které tvořily kulturní i politické dějiny české a které s výstižným uměním charakterisačním dovede obdařit novými lidskými rysy, nýbrž znovu křísí celou řadu postav zapadlých a zapomenutých. Vypravovatelské umění Ed. Basse, který rozvážně zasahoval i do událostí denního života, neseno jest pečlivým jazykem, majícím vytríbený smysl pro všechny jeho vrstvy a funkce.

Z Bassových humoristických spolupracovníků nejosobitější byl soudní zpravodaj **Karel Poláček** (* 1892 v Rychnově † 1944 v koncentračním táboře v Terezíně). Námětově prohlubuje českožidovské látky, názorově se přimyká k humanismu K. Čapka a Fr. Langra; literárně si libuje v genrovém realismu, propracovává se soustředěnou péčí postavy a pozvedá je k typické výši. Zaostalost okresního města s jeho pokrytectvím, nevkušem a vášněmi, ale především stav a mrav venkovské společnosti českožidovské vystihl s darem výrazné charakteristiky a s jedinečným smyslem pro pitoresknost fráze. Ten projevil i duchaplnou satirickou snůškou novinářské a politické frazeologie, *Žurnalistický slovník* (1937 s předmluvou K. Čapka). Z románů vynikají záměrně humoristické *Lehká dívka a reportér* (1926), *Muži v ofsidu* (1931), *Hráči* (1931), *Michelup a motocykl* (1935) nad vážné skladby o světě malých lidí: *Dům na předměstí* (1928) a *Hlavní přelíčení* (1932). Historii malého města a jeho obyvatel, soustředěnou kolem obchodníka Štědrého a jeho synů, jsou čtyři romány: *Okresní město* (1936) předvádí je před světovou válkou, *Hrdinové táhnou do boje* (1937) na počátku války, *Podzemní město* (1938) odvádí jeho syny na frontu do zákopů a *Vyprodáno* (1939) je obrazem největší hospodářské krise na konci války. Nejzdařilejší je Poláček tam, kde s láskou a psychologickou přesvědčivostí líčí postavy maloměstských žebráků, obchodní-

ků, úředníků, studentů i profesorů. Figurkářské umění vyznačuje i poslední Poláčkovu práci humoristickou *Hostinec u Kamenného stolu* (1941 pod jménem malíře Vl. Rady).

V letech 1939—1945, která stála ve znamení naprosté nesvobody projevu a v nichž se valná většina nejlepších autorů odmlčela nebo byla umlčena, dozrávalo několik prozaiků věkově náležících ke generaci Wolkrově a Nezvalově po první světové válce; zároveň vystoupilo několik spisovatelů mladších, kteří rázem vzbudili naději jako prozaikové. Nemožnost volnosti slova a svobodné volby námětů i psychologický otřes, který v české společnosti vyvolala druhá světová válka, vedl spisovatele především k nitru člověka, vzdáleného arciť problémům časově sociálním nebo politickým. Proto na prvním místě výpravného umění těchto let stojí román psychologický. Z nemožnosti řešiti otázky současnosti utíkali se jiní autoři do minulosti, vybírajíce z ní silné a zajímavé jedince a zdůrazňujíce i zde motivy psychologické. Vedle formy románu užívali spisovatelé hojnou měrou i povídky, v době před druhou světovou válkou zanedbávané.

Jaroslav Havlíček (* 1896 v Jilemnici, † 1943 v Praze) nemohl přivést ke konci svůj umělecký růst, který slibně zahájil psychologickými analysami mužů a žen, jejichž osud je předznamenán rodem a výchovou. Leccos z romantického naturalismu Čapka-Choda ožilo v tomto analytikovi nezdravého maloměstského ovzduší rodinného a příbuzenského, z něhož se pokoušejí vymknouti jen některé plasticky kreslené postavy ženské, podléhající nakonec také neodvratnému zlu: v prvním románu *Vyprahlé touhy* (1935) dcera jilemnického stavitele, zdravá a žízňící Štěpánka, marně usilující sjednotit život s vyžilým manželem-bratrance; v románu o rozvratu degenerované rodiny továrnické *Neviditelný* (1937) Soňa, postavená proti ctižádostivému sobci; v příběhu zbabělého pokrytce *Ta třetí* (1939), volícího z pohodlnosti a slabosti ze dvou milenek třetí, t. j. smrt, životná a k obětem odhodlaná Adéla; v *Helimadoe* (1940) Dora, která jediná z pěti dcer venkovského lékaře-podivína se pokusí vymanit se z rodinného prostředí, jež zkřivilo život jejím starším sestrám. Dílo předčasně zemřelého autora doplnují povídky o dívkách, vábených tajemstvím sexu, *Neopatrné panny* (1941, ale z let 1929-32) a hutná novela *Synáček* (1942).

Podobné umění psychologické, ale větší epickou vyrovná-

nost ukazuje ve svých knihách **Václav Řezáč** (* 1901 v Praze). Po námětově ne novém polosociálním a polopsychologickém románu *Slepá ulička* (1939), komposičně však přísně rozvrženém, ukázal hned románem *lži Černé světlo* (1940) sílu pohledu do nitra »červivého« člověka nenávidícího sílu, který učiní lež jediným prostředkem své životní cesty, i umění jemné analýsy při líčení růstu zla, zapřádajícího celé okolí hrdinovo. Pevná epická stavba postavena je na rafinovaně seskupených scénách a živých dialogích. Dar psychologické charakteristiky osvědčil i v románě volněji skloubeném, *Svědék* (1942), o záhadném cizinci, zastřeném hoffmannovskou romantikou, čtoucím v myslích celé řady přesvědčivě kreslených postav a postaviček venkovského maloměsta. Tvarové úsilí Řezáčovo vrcholí dosud románem *Rozhraní* (1945): krok za krokem sleduje tu růst románu spisovatele Jindřicha Austa o herci Vilému Hábovi z duplicity uměleckého nazírání; z dvojího tvůrčího projevu, hereckého a spisovatelského, vyrořuje se sytě a názorně plnost a síla života. Znaky rozeného epika, kázeň výrazová, všestranná znalost látky a prostředí do všech detailů, pronikavý pohled dušezpytný, schopnost udržeti hlavní děj v jedné linii a podřídit množství scén jednotnému komposičnímu záměru, vyznačují i toto dílo Řezáčovo.

Třetí z psychologických romanopisců, kteří vyžrávali za let okupace, **Miroslav Hanuš** (* 1907 v Praze), je ve svých rychle za sebou vydávaných románech psychologem lásky. V prvotině *Na trati je mlha* (1940) podal s překvapující jistotou růst samotářské a hrdé ženské duše od dětství po mateřství a jemně rozvedl a odstínil velký komplex problémů vnitřních i vnějších, jež zasahují tvořivě nebo rušivě do vývoje hrdinky i ženy, která bohužel ztrácí jistotu, jakmile vstoupí v manželství. Druhý román *Pavel a Gertruda* (1941) je »román milostného trojúhelníku ušlechtilých lidí, z nichž každý usiluje uskutečnit svou představu lásky«. *Méněcennost* (1942) a její pokračování *Pavel a Kristina* (1945) přesvědčují o autorově nesporném nadání jen v jednotlivostech. Zato *Bílá cesta mužů* (1947), román stlačující děj pouze do vnitřního života dvou mužů žijících a hynoucích v polární samotě, pod jejíž tíhou se jeden z nich duševně zhroutí, ukazuje, do jakých hloubek lidského vědomí i podvědomí dovede autor sestoupit.

Citové, milostné a zpravidla manželské problémy přenesla do maloměstského a vesnického kraje moravskoslezských

Beskyd a znásobila problémy mravními a náboženskými spisovatelka tvořící z plného prožitku a znalosti lidové duše, k níž se dostává i mediem jazyka: **Jarmila Glazarová** (* 1901 v Malé Skále u Turnova, kulturní atašé v Moskvě), vdova po pražském lékaři. Osudy žen, nesoucích v sobě kromě citu, ne sice složitého, ale hlubokého a opravdového, i silný příkaz mravní, jímž řídí svůj vztah k muži o mnoho staršímu, jsou motivy jejich několika knih, v nichž básnický jazyk, využívající plně lašského nářečí, je hlavní složkou jejich struktury. Všude je hlavní děj provázen obrazem skvěle odporovaného života venkovského s jeho bolestmi, námahou i nadějemi a od knihy ke knize přibývá komposičního využití lidových zvyků, pověstí, pověr atd. V idylických *Rocích v kruhu* (1936), prozářených lidskou ušlechtilostí a životní moudrostí a psaných formou vzpomínek, jde o vztah k manželu-lékaři, kolem jehož denní lidumilné práce předváděn je všední život prostých lidí na Ostravsku. Ve *Vlčí jámě* (1938) je to vztah čisté schovanky k zvěrolékaři a slezskému osvětovému pracovníku, jež do jeho beznadějného života se svárlivou a bezcitnou ženou, také o mnoho mladší, vnáší marnou naději na klidný a plný život. V *Adventu* (1939) stává se tento vztah, znásobený vztahem k dítěti a vedoucí k vraždě, tragickým. V horské samotě odehrává se boj pokorné a věřící ženy nejen se sobeckým, hrubým a nevěrným starým manželem, nýbrž i s Bohem, jehož přísné zákony jsou prosté ženě nepochopitelné. Ukázněné umění vypravovatelské, jistota v předvádění charakterů i v malbě baladického prostředí a ovzduší vyznačují tuto knihu. Duch kraje, národopisné bohatství, využití nářečí naplňují dosud poslední knihu Glazarové *Chudá přadlena* (1940).

Z neúrodného Beskydska a ze sousední bohaté Hané vyvážil své prozaické práce učitel **Karel Dvořáček** (* 1911 v Ivanovicích na Hané, † 1945 v Brně po návratu z koncentračního tábora). Po sociálních »žalmech« *Olza* (1937) a po hospodářském a psychologickém románu *Pole kráčí do hor* (1941) odvážil se k románu o dvou částech *Advent Jakuba Kříže* (1944) a *Hle, čas příjemný* (1944), široce zosnovanému, vyváženému z kupeckého prostředí hanáckého a tím přinášejícího celou galerii postav nejrůznějších typů a charakterů. Ale vlastním motivem je problém mravnosti a náboženské i lidské pokory plynoucí z kajicnosti

u otce a z evangelické prostoty adoptovaného syna, hlavních to postav díla.

Z nejmladších prozaiků dobyl si rázem přízně kritiky i čtenářstva příbramský rodák **Jan Drda** (* 1915), feuilletonista, romanopisec a dramatik. Od K. Čapka naučil se nejen lehkosti, přirozenosti a prostotě vypravování, spojujícího účinně spisovný jazyk s jazykem hovorovým nebo s jazyky sociálními, nýbrž i shovívavému pohledu na lidské slabosti a malichernosti. To vyznačuje Drdovy feuilletony v »Lidových novinách«, které shrnul do knihy *Svět viděný zpomaloučka* (1944), i první román *Městečko na dlani* (1940), předvádějící v sledu četných scén a osudů, bezpečně skloubených v celek, hemžení městečka Rukapáně, řízeného nezapomenutelným starostou Buzkem. V *Živé vodě* (1942) ponořil se do složitého problému chlapce vyvíjejícího se k plnosti životní a umělecké, využíváje při tom nejen znalostí chlapecké duše a všeho, co ji formuje, nýbrž i vědomostí výtvarných, které jinde osvědčil i teoreticky (stručné monografie o *Malíři Karlu Černém* 1943 a *Sochaři Janu Kavanovi* 1943). Ale Drda není jen bystrý a všestranný pozorovatel života a jeho glosátor, je zároveň básníkem, přesvědčeným, že podstatnou částí života je sen a iluze. Jeho donquijotiáda *Putování Petra Sedmilháře* (1943) s ústřední tragikomickou postavou blázna zápasícího s utkvělými představami je velkolepá směs skutečnosti a pohádkotvorné fantasmie. — Z několika pokusů dramatických došla úspěchu jeho svěží lidová hra *Hrátky s čertem* (provoz. 1945).

Z ostatních prozaiků dozrávali za německé okupace někteří spisovatelé starší, jako **Antonín Šrámek** (* 1894 v Mor. Knínicích), který své náměty čerpal buď z rodného Horácka: *Dědina v květu* (1942), *Píseň a pluh* (1943) nebo z krajů cizích: *Nahajka a klas* (1936), z okolí černomořského za ruské revoluce a historická trilogie *Dubrovník* (1939), *Hořká léta* (1940) a *Vzpoura* (1940), zpracovávající na kulturně politickém pozadí osudová léta Dubrovníku.

Josef Toman (* 1899 v Praze), plodný dramatik (*Černé slunce*, 1924; *Žába na prameni*, 1938; *Vinice* 1939) a zpracovatel rozhlasových pásem (Řeka čaruje), ponořil se do duší zločineckých, lichvářských a zruďně vášnivých v románech *Vosí hnízdo* (1938) a *Lidé pod horami* (1940) a v *Donu Juanovi* (1944) zpřítomnil na kulturně historickém

pozadí sevillském hříšný a nakonec vykoupený život dona Miguela z Maňary.

Milada Součková (* 1901 v Praze) řeší tvarový problém románu a povídky; pokusila se po románu *Amor a Psyché* (1937) se surrealistickými záznamy vývoje dívčí duše o genesi změstnanštělé společenské vrstvy v románech *Odkaz* (1940) a *Zakladatelé* (1940). Ironický pohled na touhu po umělecké kariéře i do uměleckého světa podává *Bel Canto* (1944). Jako pokus o nové formální řešení povídky lze chápat *Školu povídek* (1943).

K prozaickým básníkům českého venkova přiřadil se **František Heřmánek** (* 1901 v Třeboni, † 1946 v Praze). Ten po studentském románu *Kohout lásky* (1933) zachytil duši jihočeského kraje rybníků, vodního ptactva, rybářů i pytláků románem *Racek se vrací* (1943) a psychologicky zatíženým *Bílým vřesem* (1943).

Látky historické a životopisné, které se v době t. zv. protektorátu těšily zvláštní oblibě, zpracovává ve svých románech i dramatech **František Kožík** (* 1909 v Uh. Brodě), který vstoupil do literatury několika sbírkami lyriky. V nepůvodních, ale svěže vypravovaných románech a lehce stavěných divadelních hrách oživuje minulé doby často se známou světovou postavou v popředí. Velké popularity došel *Největší z pierotů* (1939), románový životopis francouzského herce českého původu Debureaua, na nějž upozorňoval již Neruda. Osudy Cervantesovy jsou látkou povrchního románu *Básník neumírá* (1940) a život hereckých společností z konce XVII. stol. knihy *Blázny živi Bůh* (1943). Dramaticky podobně nepůvodním způsobem zpracoval látku o *Shakespearovi* (1940) a Cervantesovi: *Don Quijot přichází* (1941).

Román exotický vytvářel poslední dobou **Mirko Pašek** (* 1910 v Praze), využívaje bohatých zkušeností cestovatelských ze sev. Afriky, Syrie, Egypta, Iraku a Indie. *Loď Opanaké* (1940) je román o lidech plujících do Indie, v nichž prostředí probouzí vášně; *Vracím se z Babylonu* (1940) román pouště a jejího rozkladného vlivu na člověka; *Jezero plameňáků* (1941) milostný a dobrodružný příběh v působivě líčené krajině severoafrických oas.

Zdravý a nenáročný humor a vtip projevil ve svém románě *Saturnin* (1943) a v detektivce *Muž se psem* (1944) feuilletonista **Zdeněk Jirotka** (* 1911 ve Slezské Ostravě).

Česká feuilletonistika od války světové.

Poválečný rozvoj českého novinářství a mocný vliv, kterým působilo na ně umění slovesné, působily pronikavě na českou feuilletonistiku. Nerudovská causerie, pohrávající si s předmětem a naplněná často kulturně historickými poznámkami, ustoupila do pozadí stejně jako útočně kritická beseda macharovská. Příznačným slovesným výrazem stává se nyní sloupek a entrefilet, který jest v podstatě stručnou glosou k veřejné nebo kulturní události. Sloupek jest rozsahem menší než předválečný feuilleton, soustředí se k jednomu tématu, jest výrazem pragmatické snahy postavit do služeb aktuálního života poznání přírody a civilisace, dějinného vývoje i umění a ukázati, kterak i všední zjevy, nově, oduševněle pozorovány a podány, stávají se zajímavými a důležitými.

Nejšíře a nejbohatěji rozvily se tyto nové druhy feuilletonu v »Lidových novinách«, kam přispívali většinou nejvýznamnější spisovatelé pováleční. Autoři, jako E. Bass, K. Čapek, Arne Novák, Karel Poláček, i Jakub Deml a Jar. Durych, Josef Kopta, A. C. Nor, Alfred Fuchs, V. Řezáč a J. Drda, shrnuli zpravidla zde otiskované feuilletony do knižních sbírek. V listech nedělních a týdenních významné místo zaujímaly ženy feuilletonistky, které pro řešení otázek feministických měly několik vlastních ženských listů a revuí. Tak jako u mužů, doprovázelo feuilletonistické umění zpravidla jinou činnost žen spisovatelek.

Z feuilletonistů »Lidových novin« kromě jmenovaných stojí v popředí dva jejich redaktori, Ed. Valenta a B. Golombek. **Eduard Valenta** (* 1901 v Prostějově) vydal knižně vedle dvou svazečků svěže bezprostřední lyriky svazek slohově vyspělých a bystrých cestopisných feuilletonů *Lidé, které jsem potkal cestou* (1929) a románové zpracování Holubovy výzkumné cesty Afrikou *Druhé housle* (1943). **Bedřich Golombek** (* 1901 v Hrušově ve Slezsku), který své vzpomínky na redakci uložil do knihy *Dnes a zítra* (1944), zachytil směr typů a postav z ostravského předměstí v románě *Lidé na povrchu* (1941) a v komposičně uvolněném *Domu o dvou poschodích* (1942). Oba zachytili a knižně vydali jadrná vypravování rázovitého severomoravského »polárníka« **Jana Welzla** (* 1868).

Když světová válka otevřela českému člověku, zvláště legionářům, přístup do celého světa, docházel značného roz-

květu i feuilleton cestopisný. Cestopisnou žeň předních spisovatelů, jako K. Čapka, E. Basse, Jar. Durycha, R. Medka, M. Majerové a j. doprovázela feuilletonistická činnost cestovatelů a zeměpisců z povolání, z nichž **Stanislav Nikolau** (* 1878) založil nejen sbírku cestopisné literatury *Země a lidé*, nýbrž i populární zeměpisný časopis *Širým světem* (od r. 1924). Umělecky mnoho podnětného přinesly cestopisy a cestopisné feuilletony malířů cestovatelů, z nichž nejvýznamnějším byl umělec grafik světového formátu **T. František Šimon** (1877—1942).

Dvojí společenský a kulturní svět působil na české návštěvníky ciziny zvláště přitažlivě: Spojené státy severoamerické a Svaz sovětských socialistických republik ruských. Mezi velebiteli americké Unie vynikl zvláště **Berty (Vojtěch) Ženatý** (* 1889) knihou reportáží a causerií *V zemi pruhů a hvězd* (1927). Bystré reportáže a obrazy z SSSR, nadšené především sociálními reformami a technickými i uměleckými pokroky, přinášeli nejživěji Ivan Olbracht, Marie Majerová, Marie Pujmanová, Josef Kopta, kdežto výhradně na život umělecký se omezil Karel Teige, Václav Tille, Jindřich Honzl a Adolf Hoffmeister.

Feuilleton přírodopisný našel svého vroucího pěstovatele nejen mezi básníky v Janu Vrbovi a v Jiřím Mahenovi, ale i mezi vědeckými odborníky, jako na př. v zoologovi **Juliu Komárkovi** (* 1892).

Literární a umělecká kritika od dob válečných.

Mohutný obroditel české kritiky literární a umělecké v letech devadesátých, F. X. Šalda, zachoval si v ní vůdčí místo také za války i po převratu, ano, stal se autoritou obecně uznávanou. Vyložil, utřídil a zhodnotil básnickou tvorbu nejmladších básníků ještě dříve, než byli sami jasně orientováni o vlastních drahách a cílech; odhadl správně s darem pronikavé intuice i životné charakteristiky nejvýraznější hlavy v jejich středu, Horu, Wolkra, Nezvala; určil správně pokrok, který značí ve vývoji české lyriky. Zalíbil se mládeži i tím, že ve svém stále stupňovaném zájmu o problémy i aktuality společenské a politické, projevovaném zvláště v »Zápisníku«, netajil vřelých sympatií nejen k reformistickým, ale přímo revolučním tendencím veřejného dění evropského, hlavně také k vývoji sovětského Ruska, skoro obecně uctívaného mladým spisovatelstvem.

Oba tyto rysy Šaldovy pozdní kritiky vracejí se v kritice poválečné. Ctižádostí i nejlepších kritiků v tomto období se stává ukazovati cesty vlastním vrstevníkům, rozbíratí co nejpodrobněji jejich díla, uváděti je v souvislost s příbuznými výtvary literatur cizích. Při rychlé střídě generací a jejich vkusu se perspektiva mění ještě rychleji, než tomu bylo v případě Šaldově, a často osobní seskupení škol a družin rozhoduje o soudech těchto kritiků »generačních«. K tomu přistupuje pro dobu mezi dvěma válkami vůbec příznačný nedostatek historického zření, okázalý nezáměr o tradici, jako by se česká vzdělanost a literatura počínaly až rokem 1918. Vyvažuje se to alespoň částečně tím, že vedle kritiků založení estetického pracují také kritikové s východiskem literárně historickým, jako se k rozhodujícímu vlivu Šaldovu pojí patrným korektivem působení Arna Nováka, literárního dějepisce povoláním, tradicionalisty z přesvědčení.

Šaldův názor o společenském úkolu a poslání literatury, kterému dodal autority také souhlas Masarykův, přejat byl mladšími spisovateli namnoze v tom smyslu, že básníku náleží jako hlavní povinnost účastniti se činně společenské přestavby, a to v třídním duchu a s revolučním zanícením, jak k tomu ukazuje sovětský příklad ruský. Vedle tendence vniká tím do kritiky také marxistické nazírání, materialistická filosofie a zřetele politicky a sociálně praktické. Jemnějších zřetelů k organickému tvaru slovesného díla těmto kritikům skoro vesměs se nedostává, ač současně nová škola estetická, opírající se o filologické základy studia »slova a slovesnosti«, zdůrazňuje strukturu uměleckého výtvaru i v jeho vztazích k společnosti, dílo to vytvořivší. Šalda sám osvědčil spíše antipatii k novému přívalu socialistické tendence do krásného písemnictví. Naopak projevil souhlas s protichůdným směrem, mířícím k čisté poesii, který za kritického popudu Brémondova a básnického vzoru Valéryho dospěl z Francie také k nám. Dostalo se mu živého přijetí zvláště u kritiků katolických.

Příkladu Šaldova se může dovoňavati ještě jiný směr v české kritice poválečné, spíše násilné než organické připínání domácího vývoje na vzory cizí, především francouzské. Po převratu francouzský vliv i na kritiku dočasně zesílil, ale pak ustoupil mocnému zásahu literární ideologie ruské. Německého vlivu kritického po válce rychle ubývalo, až po národně socialistickém převratu potuchl skoro úplně; an-

glická kritika působila dočasně jen za období pragmatismu, kdežto o ozdravujících proudech praktické estetiky se-veroamerické dolehla k nám leda matná zvěst.

Plněji se nerozvila ani žádoucí reakce proti této překotné cizí orientaci českých poválečných kritiků, jež by zdůrazňovala potřebu čerpati z myšlenkových proudů domácích a opatrně vážila, pokud cizí přínos nové podmínkám národní vzdělanosti; reakce taková se může přimykati k tradicionalistickým snahám Arna Nováka. Ten v opaku k Šaldovi stavěl se k novým proudům, přinášným k nám z ciziny jmenovitě v produkci lyrické, leckdy nedůvěřivě, nenalézaje pro ně v české tradici dosti podmínek k udržení. Varoval také před povrchností, mnohomluvností a před ztrátou opravdového prožitku pod nánosem obrazů a metafor, ale snažil se vždy ukázati, že i nejmodernější prvky lyrické dají se odvodit z literární tradice domácí. Tak ukázal jmenovitě na to, v čem slovní hříčky poetismu souvisí s dojmovou a rozmarnou poesií Vrchlického a v čem tento velký lumírovec mohl býti učitelem i básníkům surrealistickým. Netaje se nechutí k poetistickým a surrealistickým výstřelkům, vítal s větší radostí i porozuměním pozdní záky duchovní a filosofické lyriky Březinovy. Heslo »Sever a Východ«, odkazující k vzorům nordickým a slovanským, bylo odvetou za přepínaný vliv francouzský, ale posléze se zúžilo na ruralismus, v podstatě stejně tendenční a třídně omezený jako jest populismus proletářský, s nímž se sdílí o primitivistickou zálibu v sociálním realismu a o nedostatek samostatnější výstavby ideové.

Kritika posledních let před druhou světovou válkou poklesla většinou na pouhé referentství, nedoprovázené ani hlubšími úvahami teoretickými ani plodnější diskusí ideovou. Tyto kritické posudky a články vycházely namnoze v denních listech, poněvadž kritické revue měsíční a týdenní vesměs zanikly. Z denních listů vynikly kritickými rubrikami zvl. »Lidové noviny«, »Národní listy«, »České slovo« a »Právo lidu«. Politické stranictví a nezřídká i nakladatelské zájmy snižovaly však nejednou úroveň i těchto posudků.

Nesvobodným forem byly také nakladatelské časopisy způsobu spíše novinového než revuálního. Z nich se udržely déle: *Rozpravy Aventina* (1925—1934) za vedení nakladatele Ot. Štorcha-Mariena; *Literární noviny* (od r. 1927), sloužící zájmům Evropského lit. klubu; orgán »Družstevní

práce« *Panorama* (od r. 1923) a posléze literární věstník oficiálního »Svazu knihkupců a nakladatelů československých« *Rozhledy po literatuře a umění* (od r. 1932). Kritickými časopisy v přísném smyslu slova nelze tyto listy nazvat. Místo kritického ocenění knih přinášejí zběžně informující referáty a místo psychologických charakteristik osobité interviewy; aby list nemusil zaujmouti určité domyšlené stanovisko, osvětluje spornou otázku hromadnými anketami.

Pokus o kritickou revui vyššího slohu, t. zv. melantrišské *Listy pro umění a kritiku* (1933—1937 redakcí B. Fučíka a Vil. Závady; pod novým vedením počaly vycházet r. 1946), však předčasně ztroskotal; náhradu za ně vytvořil V. Černý *Kritickým měsíčníkem* (od r. 1938).

Z kritiků staršího pokolení stále se účastnil plodně kritického života vedle Šaldy Jindřich Vodák svou ustálenou metodou. Subtilním analytikem novodobé prózy se projevil romanopisec Karel Sezima (v. v.); v kritikách dramatu osvědčoval své rozsáhlé znalosti i metodické zkušenosti literární historik Otakar Fischer (v. v.). Šaldovým a Fischerovým žákem se jeví **Pavel Eisner** (* 1889), virtuosní tlumočnický do češtiny i do němčiny, v kritice vyšetřující zvl. vztahy české a německé literatury. Do otázek máchovských zasáhl podnětnými studii *Na skále* (1945). Bystré, ale často nedomyšleně vtipné jsou jeho úvahy o spisovném a básnickém jazyce.

Skupinu dosti určitě vyhraněnou skládá několik kritiků, jimž odborná průprava literárně dějepisná rozšířila obzor. Z nich **Antonín Veselý** (1888—1945), literární a divadelní zpravodaj »Pražských novin«, vynikl snahou vytvořiti pro kritický projev různotvárný výraz essayistický. Monograficky se zabýval Fr. A. Šubertem, G. Pflugem a jmenovitě O. Březinou. Z jeho knižních sbírek a essayů jest spis *Z literárního alba* (1923) obsahu historisujícího, kdežto *Listy autorům* (1924) a *Hovory s herci* (1926) zabývají se živou přítomností, ony slovesnou, tyto divadelní. I jemně stylisované a odstíněné kolorované tři svazečky essayů Veselého *Barevné stíny* (1928), *Letní zrcadlení* (1936) a *Neblednoucí podobizny* (1946) mají namnoze vztahy literárně dějepisné, ale trpí mnohomluvností, zakrývající často nejistotu kritického úsudku.

Literární teoretik J. V. Sedlák (v. n.) napsal hojně literární kritiky, vyústivší posléze v tendenci ruralistickou.

Mnohými směry se rozbíhá literární činnost **Miloslava Novotného** (* 1894), ředitele knihovny Národního musea a spoluvůrce jeho literárního archivu, odkud vydal řadu vzácných památek; důležité jsou jeho kritické edice Nerudy a B. Němcové; méně výrazné jsou Novotného slovesné i divadelní posudky. Také literární dějepisec **Benjamin Jedlička** (* 1897) publikoval vedle bedlivé edice Dobrovského a málo zdařilého přehledu *Dějiny českého písemnictví* (1931, od Dobrovského po Sv. Čecha) řadu úsečných a informativních kritik české beletrie, nikde nejdoucích do hloubky.

Novým zjevem jsou kritické spisy a telky, soustředící se uvědoměle k tomuto slovesnému druhu. Ze starších generací vynikla Eliška Krásnohorská jako soudkyně krásné literatury podle zásad školy národní; Renáta Tyršová spoluvytvářela výtvarnou kritiku u nás; Ter. Nováková hodnotila význačné zjevy domácího i cizího písemnictví a divadla s hlediska feministického. Později Šaldův vliv a příklad pohnul kriticky založenou Boženu Benešovou, že s pronikavým smyslem pro konstruktivní i etické složky básnických děl posuzovala knihy a divadelní představení; o něco později Marie Pujmanová udivovala temperamentními výbuchy svého vtipu a rozmaru v kritických improvisacích. Jako divadelní referentka rozvázného úsudku působila po léta Zdenka Hásková-Dyková.

Pavla Buzková a Eva Jurčinová považují literární kritiku za své vlastní poslání. **Pavla Buzková** (rodem Ježková, * 1885) vyšla z realismu, jak svědčí zvláště spisek o Macharových vztazích k ženám (1918), ale i přísné a osobité zhodnocení *Českého dramatu* (1932), vedle kritické stati o Šaldových »Loutkách« (1936), její práce nejvyzrálejší, pevné logičnosti. **Eva Jurčinová** (pseudonym Anny Weberové, roz. Navrátilové, * 1892) vyšla z hledisek »Moderní revue«, která se snažila prohloubiti hlavně studiem viktoriánského písemnictví anglického. Ve svých essayistických podobiznách autorů domácích i cizích, shrnutých do knih *Poutníci věčných cest* (1929) a *Podobizny spisovatelek světové galerie* (1929), promíjí si vlastní kritický rozbor děl, aby se rozněcovala romantičností osudů a úsilím o životní heroismus. Podobně si vedla i v málo přesvědčivé monografii *Julius Zeyer, »život českého básníka«* (1941).

Dojmově rozkošnickou kritiku, jež se sama nazývala »impresionistickou« neb »svěžitopisnou« převzal dědictvím po »Moderní revui« Miroslav Rutte, ale reagoval na

dekadenci svých učitelů radostným poválečným vitalismem a na jejich samoučelné estétství zásadami pragmatickými.

Miroslav Rutte (* 1889) prošel historickými studii a stal se na sklonku první světové války kulturním novinářem v »Cestě« a v »Národních listech«, kde r. 1923 převzal i divadelní kritiku. Dekadentní své začátky Rutte zahrhl, když do *Básní* (1927) zahrnul v rozmnožené a přestavené podobě svou lyrickou žeň z l. 1915—1927, *Zjasněné oči* (1918), *Ohnivá vlna* (1922) a *Měsíčná noc* (1927), trojí aspekt do smyslového i citového života ohnivého vitalisty, v němž se vždy znovu budí romantická touha uprostřed rozkošnického naturismu; dva útlé sešitky lyrických próz *Vězeň* (1920) a *Batavie* (1924) a meditativní knížečka *Člověk a čas* (1929) doplňují vlastní kritické dílo Ruttovo. Svě kritické stati o literatuře a divadle vybral do souborů: *Nový svět* (1919), *Skrytá tvář* (1925), *Doba a hlasy* (1929), *Mohyly s vavřínem* (1939) a j. Tu všude převládá syntetická podobizna osobnosti nad kritickou analysou díla, láskyplná interpretace povahy nad hodnocením výkonu, snaha postihnouti odlišnost nad odvahou zařaditi zjev do vývoje. Kritickou činnost Ruttovu dokreslují: rozsáhlý příspěvek do sborníku jím redigovaného *Nové evropské umění a básnictví* (1923), kde podal svou koncepci soudobého písemnictví českého, osobně vroucí monografie o spisovatelce Anně Lauermannové, Felixu Téverovi, *Portrét z mizejících dob* (1935), poučná pro Ruttův poměr k romantice a měšťanskému prostředí staropražskému, a stejně vroucí studie *Viktor Dyk »Portrét básníka«* (1931).

Poválečná kritika česká, považující první světovou válku za mezník nejen politického, ale zároveň civilizačního vývoje a obzírající slovesný život český teprve od převratu státního, ohlásila se nejprve a nejsilněji Moravanem Františkem Götzem; k žakovství Šaldovu, které mělo naň nejsilnější vliv, hlásí se trvale a někdy je uvědoměle stupňuje až k epigonství. **František Götz** (* 1894 v Kojátkách u Bučovic) působil nejprve jako učitel obecných a měšťanských škol na Moravě, pak jako úředník zemské šk. rady v Brně. Tam jako dramatický zpravodaj činně zasahoval do divadelního života a byl přední osobností skupiny kolem revue »Host«, háje tu sociální humanismus rozhodně proti revolučnímu komunismu. R. 1923 přešel do Prahy jako lektor, pak dramaturg »Národního divadla«, přestal psáti kritiky divadelní, ale stal se v »Národním osvobození« refe-

rentem literárním stejně živé výkonnosti jako širokého rozhledu.

První jeho práce jsou literárně didaktické a snaží se zpracovati také nejmodernější písemnictví pro potřeby školské. Došly znamenitého rozšíření: *Stručné dějiny české literatury* (1920), *Novodobá literatura česká ve škole* (1920), *Úvod do poesie* (1923) byl po letech přepracován a prohlouben v samostatnou poetiku *Cesta k našim básníkům* (1933); spisy ty namnoze připomínají příbuzné starší pokusy F. V. Krejčího. Literární kritik se v Götzovi ještě před třicítkou zrodil pevně zosnovanou *Anarchií v nejmladší české poesii* (1922), prvním pokusem o utřídění, zhodnocení a sociálně etické zařazení české poválečné tvorby, jejíž hlavní představitele Fr. Götz přeceňuje. Knihy studií a podobizen Götzových, nezapírající svůj vznik z novinářských referátů, jsou *Jasníci se horizont*, »průhledy a podobizny« (1926), situační studie o českém básnictví v l. 1922—1925 s charakteristikami básníků od Hlaváčka po Biebla; *Tvář století*, »několik průhledů do psychologie dneška« (1929), kde se s rozsáhlou sčítlostí, ale stejnou měrou kolísavého eklekticismu orientuje o ideových a slovesných proudech v západní Evropě; *Básnický dnešek*, »vývojové perspektivy nové české poesie« (1931), kde Götz vykládá přítomné písemnictví ve spojitostech generačních a tradičních, namnoze násilně vykonstruovaných. Podobným způsobem shrnuje leckde výtěžky knih předcházejících, podal obraz lidského myšlení a cítění a jeho odrazu v literatuře v době mezi dvěma světovými válkami v knize *Na předělu* (1946).

Monografičtějšího rázu jsou dvě stati dramaturgické ve formě knižní, *Zrada dramatiků* (1931) a *Boj o český divadelní sloh* (1934), i pokus podepřít demokratický názor filosoficky a literárně v duchu masarykovském, *Osudná česká otázka* (1934). Dobrým přehledem jest spisek *Český román po válce* (1936), knihou osobního díkůvzdání s cenným úsilím o vývojovou periodisaci monografie *F. X. Šalda* (1937).

Vrozený impresionismus i sensuální vztah k slovesnému dílu se snaží Götz překonati rozsáhlostí poznatků nejen literárních, ale také filosofických a sociologických a zvláště zkumných metod duševědných. Se svěží schopností dovede se co nejrychleji orientovati v duševních proudech přítomnosti, uvést je na jednotnou formuli, vyvoditi z nich ideo-

vé důsledky a ověřovati je díly i osobnostmi autorů domácích i cizích. V tom ve všem zosobňuje Fr. Götz plně požadavek a typ kritika generačního. Svou pravdu, vždycky podřízovanou potřebě národně i sociálně kulturního vývoje, osvětluje hlavně sociologicky a psychologicky, ale přihlíží také k výrazové stránce básnických děl.

Sociálně revolučním východiskem, zásadní věrou v socialismus jako mravní základ všeho poválečného života, odporem ke všemu absolutnímu, společensky neurčenému umělectví podobá se Götzovi A. M. Piša. Jako kritika ho vyznačuje jednak dar pronikavější a zevrubnější analýsy, jednak útočnost, projevující se také prudkou zálibou polemickou; dramatickost postojů k lidem a době spojuje se u něho se zasvěcením básnickým, jehož u Götze není.

A. M. Piša (křestním jménem Antonín Matěj Milada, * 1902 ve Volyni) žije od filosofických studií trvale v Praze, byl leta členem redakce »Práva lidu«, kde přebral rubriku kulturní, hlavně referát literární a divadelní. Jeho pět sešitů veršů *Dnem i nocí* (1921), *Nesrozumitelný svatý* (1922), *Pozdravy* (1923), *Hvězdy ve vlnách* (1924) a *Hořící dům* (1925), přineslo po stránce výrazové nejdůležitější provedení expresionistické zásady o lyrickém proudu ničím nerušeném. Myšlenkově vyjadřuje Piša vedle Wolkra a Hořejšího plně zásady poesie proletářsky revoluční, ale silně ozývá se u něho hořkost zklamání nad snem neuskutečněným a hlavně v tragicky elegické knize poslední propuká vrozený pesimismus samotáře, vytrřiděného z rodiny a zbloudilého v prázdnotě vesmíru.

Z Pišova kritického díla dorostla největšího formátu, zevního i vnitřního, monografie *Otakar Theer* (1928 a 1933). Básník, který se Pišovi jeví zosobněním nejvyšších lyrických možností odumírajícího světa měšťanského, uchvacuje ho mravní rozhodností, jakou marně hledá Piša u svých vrstevníků. Ty soudí velmi přísně v pravidelné kritické praxi, shrnuté ve výběru prozatím do knih *Soudy, boje a výzvy* (1922) a *Směry a cíle* (1927) a doplněné zdařilým přehledem *Proletářská poesie* (1936, VII. sv. »Postav a díla«). S kritickou statečností odsoudil hračkářství poetické lyriky a libovolnost surrealismu a ukázal pronikavě, jakým omylem jest, stavějí-li se tyto směry jako sourodý výraz sociálně revoluční myšlenky. Na rozdíl od Götze se A. M. Piša soustředí na studium a posuzování domácího písemnictví a vyhýbá se zájezdům do literatury světové

i výkladům z teorie slovesnosti. Velké služby vydavatelské a interpretační věnoval Píša svému příteli Wolkrovi.

Kritickými posudky i příspěvky literárně historickými (na př. o *J. z Wojkowicz*) řadí se sem i **Bohumil Novák** (* 1908), autor lyrického románu *Velké děti* (1936).

Proti literární kritice socialisticky orientované a namnoze i socialisticky tendenční obrací se hledí Josefa Knapa a jeho družiny: uvědomělý odpor k cizomilství, hlubší smysl pro tradici, bedlivější zřetel k citovému obsahu slovesných děl proti jednostranné ideologii přesahují u Knapa svým významem jeho propagační zdůrazňování půdy a selství.

Ze studií literárně psychologických vycházejí nejlepší práce býv. brněnského knihovníka **Pavla Fraenkla** (* 1904 v Hradci Králové); použitím nových dušezkumných metod a pronikavým rozbořem detailů docházejí pozoruhodných výsledků, které však autor zastírá mnohomluvným výkladem. Kromě o vztazích Masarykových k Vrchlickému (1929), o poměru Masarykové k literatuře (1930), o Masarykové kritice titanství (1932), o titanismu Dostojevského (1931) a o Nerudově lyrickém cyklu »Otcí« (1933), uveřejnil stručnou a hutnou přehlednou knížečku *K vývoji novodobé české literární kritiky* (1930) a první část monografie *Otokar Březina. »Mládí a přerod«* (1937), kde podle vlastních slov míní podati genesi Březinova díla, hlavně v prvních dvou knihách, »ve smyslu teleologickém«. Fraenklovy hojné posudky literární, zvláště v »Naší době« a divadelní v »Národním osvobození«, trpívají podrážděným impresionismem a výrazem pastosně naneseným. Kritikové Karel Polák a Jan B. Čapek pronikli více v literárním dějepise (v. n.).

Götzův i Píšův požadavek, aby básník byl spolupracovníkem sociální revoluce světové a aby kritik přihlížel především k sociologickým vztahům umění, došel radikálního vystupňování v B. Václavkovi, K. Teigovi a Ferd. Soldanovi. Kritický mluvčí proletářského básnictví A. M. Píša dovedl přesvědčivě, že poetismus, jehož někteří představitelé, jmenovitě Vít. Nezval a Fr. Halas náleželi k nejhorlivějším vyznavačům doktriny komunistické moskevského ražení, jest s revolučně proletářskou poesí těžko slučitelný, nehověje ani životním názorům, ani estetickým potřebám osvobozené třídy proletářské; to platí s některými obměnami i o hnutí nadrealistickém. Naopak důsledný prů-

kopník poetismu a pak surrealismu K. Teige trvá na personální unii poetismu a realismu s revolučně komunistickým názorem světovým, kdežto starší příslušník tohoto tábora B. Václavek přijímal sociální realismus za pravý výraz smýšlení důsledně socialistického. K. Teige liší se od B. Václavka, orientovaného rusky, svým francouzsky vzdělaným myšlením i vkusem.

Bedřich Václavek (* 1897 v Časlavicích u Třebíče, † 1943 v koncentračním táboře v Osvětimi), knihovník v Brně, pak v Olomouci, prošel odborným studiem srovnávací literatury, hlavně tradicí lidových. Výtěžky svého zkoumání písně lidové a zlidovělé i jejich styků s básnictvím umělým shrnul vedle průkopných antologií *České písně kramářské* (1937), *Český zpěvník* (1940) a edice Sušilových Moravských národních písní (1941 spolu s Robertem Smetanou) do bohaté monografie *Písemnictví a lidová tradice* (1938); těmito poznatky prohloubil své názory o lidu ve vztahu k písemnictví, jež skládají podstatnou část jeho sociologie umění a kultury, *Poesie v rozpacích* (1930), prosycené duchem sociálně revolučním a názory dějinného materialismu. Kritická praxe Václavkova, která spíše zběžně a nevýrazně charakterizuje osobnosti, než by pronikavěji analysovala jejich díla, vykazuje dva svazky statí časopiseckého původu: *Od umění k tvorbě* (1928) a *Tvorbou k realitě* (1937); doplňují je schematisující pokus o vývojový přehled *Česká literatura XX. století* (1935) a malé monografie *O Fr. Halasovi* (1934) a *St. K. Neumann* (1935). Svou ideologii literární, sociální i politickou vyložil Václavek v časopisech a sbornících, které redigoval, »Pásmo«, »Fronta«, »Re D« a »Index«.

Karel Teige (* 1900 v Praze) náleží, jsa prakticky výkonný také v malířství a působě organizačně i v architektuře, jenom částí své rušné a podnětné činnosti literatuře. Vedle menších monografií o výtvarnících a speciálních úvah o architektuře vydal zvláště knihy *Film* (1925), svou zásadní nauku estetickou *Stavba a báseň* (1927), dvojí výklad o poetismu jako umění a praksi života *Svět, který se směje* (1928) a *Svět, který voní* (1930) a propagační dílo *Sovětská kultura* (1928). Rychlá schopnost orientace, pružná přizpůsobivost cizím naukám, vtipná dovednost výkladu vyznačují ho stejně jako umělecká všestrannost, smysl pro poloumění a paumění, chápavá láska k prvku hry v životě a v civilizaci,

Fedor Soldan (* 1903), býv. redaktor *Dodatků Ottova Slovníka naučného*, vysloužil si kritické ostruhy hlavně kritikou poetismu v knížce *O Nezvalovi a poválečné generaci* (1933). Čím dále tím určitěji zdůrazňuje v kritice hlediska sociologická; tak pojal českou dekadenci v cenné monografii *K. Hlaváček, typ české dekadence* (1930). Pokus vyloužit literaturu posledních 50 let na třech generačních typech, Hlaváčkovi, Čapkovi a Nezvalovi, *Tři generace* (1940), ztroskotat.

Podobným směrem se ubírá z nejmladších kritiků znalec a překladatel sovětského písemnictví ruského **Jiří Weil** (* 1900), který se přiřadil i k prozaikům romány *Moskva — hranice* (1937) a *Makanna — otec divů* (1946); zde jej vyznačuje smysl pro líčení sociálního i revolučně sociálního dění.

Rozmach materialistické kritiky, převádějící tvoření umělecké na činitele sociální a úmyslně umlčující ve svém výkladě činnost tvůrčího ducha i zásah inspirační, působil mocnou reakční vzpruhou na rozvoj literární kritiky *k a t o l i c k é*, kterou vyvrcholuje směr idealistický a spiritualistický. Nezapírajíc, kolik podnětů přijala od F. X. Šaldy, tvůrce »Umění a náboženství«, dovolávala se ráda vzoru Mil. Martena, který se pokusil v »Akkordu« zosnovati tradici katolicky zbarveného romantismu českého a v dialogu »Nad městem« vybudovati filosofii českých dějin v témže duchu. Hlavní posily se jí však dostalo od soustavné a výbojné akce Durychovy, čelící k obrodě veškerého kulturního života myšlením a cítěním katolickým; též obnovení kultu Březinova znamenalo pro všechny obdivovatele a vykladače poesie idealistické značné vzpružení. Nesporně však přicházely zvláště významné podněty z katolické ciziny, jmenovitě z Francie, kde jednak abbé Brémond sblížil lyrické tvoření s modlitbou, jednak J. Maritain postavil krasovědu literární na scholastické základy tomistické. Na rozdíl od starších údobí katolického literárního hnutí v Čechách jest katolická kritika slovesná v době přítomné většinou v rukou laických.

Nejstarší z představitelů jejích, **Albert Vyskočil** (* 1890 na Kr. Vinohradech), se sám nadšeně hlásí za žáka Floriánova, ale stejně naň, překladatele Carlylova a Poeova, působila anglistická studia u Fr. Chudoby. Z české slovesné tradice přilnul důvěrně k Máchovi, jemuž věnoval knihu *Básník*. »Studie máchovské otázky« (1936). Drobné kri-

tické praxi se Albert Vyskočil vyhýbá, ale jeho stati, do essayistického tvaru vybroušené, promlouvají stejně zajímavě o zjevech staršího českého písemnictví, zvl. o Sládkovi a Arbesovi i o spisovatelích současných, na př. o Tomanovi, Vančurovi, Demlovi a Durychovi, stejně jako o složitých osobnostech anglického duchovního života v minulém století. Jsou shrnuty prozatím do svazků *Básníková cesta* (1927) a *Básníkově slovo* (1933). Moravský kněz **Jan Strakoš** (* 1899), autor monografie o M. A. Voigtovi (1929), studující balbínovskou tradici v národním obrození a jeho dějepisectví, snaží se ve svých posudcích a člancích podobně jako Alb. Vyskočil postihnouti duchovní prapodstatu básnické inspirace a básnického díla. Jiní katoličtí kritikové bez rázovitosti jsou vervní a ironický **Bedřich Fučík** (* 1900) a vágní vykladač Březinův i útočný odpůrce upřílišovaného kultu Wolkrova, **Miloš Dvořák** (* 1901).

Na společných cestách s nimi, hlavně v otázce čisté poesie a tajemství v ní skrytého, několikrát se octl redaktor »Kritického měsíčníku«, Šaldův zanícený žák, **Václav Černý** (v. n.), jehož pravý význam tkví v srovnávacím výkladu literatur románských. Občasné názorové sblížení nechrání ho však před půtkami s katolickými zastánci spiritualistického básnictví.

České duchovní vědy od války světové.

Filosofie a estetika doby poválečné. Třebaže mluvčí filosofického pozitivismu zastávali po světové válce významná místa ve správě státní a v životě veřejném, přece pozitivistická filosofie sama vyšla ze světové války silně otrěsená. Téměř současně vystoupily proti ní na československé půdě dva směry navzájem si nepřátelské: pragmatismus a novoidealismus rázu až mystického. Oba směry se obrážely také v písemnictví kritickém a básnickém, a jestliže pragmatismus zasahoval vlivně též do publicistiky a skrze ni do života veřejného, zesiloval filosofický idealismus stále stoupající vlnu náboženskou, jež vznikla za poměrů poválečných, znepokojených praktickým materialismem, rozvratem mravů a odtud plynoucí náladou pesimistickou. Pro poválečnou filosofii českou je příznačný příklon k myšlení francouzskému, anglickému a americkému, kdežto k filosofii německé se jeví patrná lhostejnost.

K orgánu filosofického myšlení »Česká mysl« přistoupil po světové válce *Ruch filosofický* (1920—1939, řízením

Ferd. Pelikána), středisko to směru idealistického. Katoličtí myslitelé se soustřeďovali kolem *Filosofické revue* (od r. 1929 v Olomouci), filosofové evangeličtí kolem *Křesťanské revue* (od r. 1928).

P r a g m a t i s m u s, filosofický směr, jemuž kriteriem i povahou pravdy jest její užitečnost a jemuž hodnota myšlenky záleží v praktických důsledcích jejích, vnikal do Evropy ze své severoamerické vlasti na rozhraní století. U nás obsahovalo ne jeden pragmatický prvek myšlení Masarykovo, které se okázale přimykalo k filosofii anglosaské, a to i v jejím americkém odvětví; »humanismus«, jež v soustavě pragmatismu zdůrazňoval F. C. S. Schiller, vedle Peirce, Jamese a Deweye jeho spoluzakladatel, jest značně spřízněn s ústředními zásadami filosofie Masarykovy. Jako kulturně myšlenkový zjev a zároveň i jako kus svého vnitřního prožitku osvětlil K. Čapek pragmatismus v knižní úpravě své disertační práce »Pragmatismus čili filosofie praktického života« (1918) a v »Kritice slov« (1920); i jinde se zdarem užil pragmatické filosofie, která vydatně prosákla celou slovesnou činností jeho i jeho druhů. Spolehlivý a všestranný obraz směrů a soustav pragmatických podal v široké souvislosti pohrobní monografie »Americká filosofie« (1929) K. Vorovka.

Duch pragmatismu vane hlavními díly filosofickými mužných let Eman. Rádl, i když se obracejí polemicky proti představitelům a některým zásadám filosofie pragmatické; také to, co Em. Rádl se stálým zdůrazňováním záměrného pokračovatelství převzal ze svého učitele T. G. Masaryka, nehledíc k pozdním shodám v otázkách náboženských, má význačně pragmatický ráz.

Biolog Emanuel Rádl (* 1873 v Pyšelicích, † 1942 v Praze) byl posléze profesorem metodologie přírodních věd a přírodní filosofie na Karlově universitě. Vedle prací z anatomie a fyziologie smyslových orgánů začal uveřejňovat i příspěvky z dějin české přírodní filosofie. Zde tkví kořeny jeho hlavní práce *Dějiny vývojových teorií v biologii XIX. stol.* (1913, zprvu německy) a kritiky filosofie poraženého Německa *Romantická věda* (1918), s protiněmeckým ostrým válečným. Tu se staví do vitalistické školy Drieschovy a ukazuje k autonomii životního dění. Zároveň vyslovuje masarykovský názor, že ve vědě i filosofii o pravdivosti ideje rozhoduje osobnost stojící za myšlenkou. Prodělav hluboký převrat názorový, obrátil se k otázkám nábožen-

ským, podřizuje filosofii víře v nadsvětského, nadosobního Boha a stavěje poznání vědecké níže než zjevení. Za tohoto závěrečného období, kdy se mu ani Palacký ani Masaryk nezdáli dosti náboženskými osobnostmi, nepřestával pronikat jeho silný aktivismus a voluntarismus v energické podobě pragmatického křesťanství. Názory ty vložil do díla *Západ a východ* (1925), ovoce jeho cesty kolem světa s příkrým odsouzením pasivních a mystických východních útvarů náboženských ve prospěch křesťanství; do spisu *Moderní věda* (1926), noetiky a metodologie hlavně nauk přírodních; do *Dějin filosofie* (1932 a 1933), psaných s hlediska aktivistického a důsledně křesťanského. Filosofickým odkazem Rádlovým je *Útěcha z filosofie* (1946 posmrtně). Samostatnou skupinu mezi četnými spisy Rádlovými tvoří publikace o teorii národa a národnosti, navazující místy na Masarykovu filosofii českých dějin; rozumové rozhodování pro národ podle určitých programových zásad staví proti »přírodnímu« a »romantickému« pojetí národnosti, které nacházel zvláště u Palackého.

Do evangelického prostředí kolem »Křesťanské revue« řadí se také **Jan Blahoslav Kozák** (* 1888 v Čáslavi), profesor filosofie na Karlově universitě. Projevil se pozoruhodně studii noetickými i pracemi z dějin filosofie, ale zájmy náboženské se silnými zřeteli etickými převážily časem u něho úplně. Bůh jako vyšší smysl dějin, náboženství jako základ víry v mravní zákonitost, posléze náboženství jako nezbytné východisko morálky se stávají sloupy jeho metafysiky, která staví víru nad vědu a v podstatě se opírá o osobní zkušenost náboženskou. Po vzoru Masarykově a zcela v duchu pragmatismu staví projevy mravní a sociální na přední místo života náboženského, takže v jeho praktickém, socialisticky zabarveném humanismu ustupuje poměr člověka k Bohu a věčnosti skoro úplně před společenským vztahem člověka k člověku. Hlavní práce Kozákovy, ozřejmující jeho vývoj náboženský a mravní, jsou *Essay o vědě a víře* (1924), *Ježíš ve víře a skepsi* (1929), *V boji o duchovní hodnoty* (1930), *Masaryk jako etik a náboženský myslitel* (1931) a j.

Z pragmatismu vyšel také duch opravdu filosofický, profesor brněnské university **Josef Ludvík Fischer** (* 1894 v Praze), ale vypracoval se k vlastní filosofické soustavě, k filosofii skladebné. Svou noetiku a metafysiku uložil hlavně v pracích: *Filosofie, její podstata a problémy*

(1922), *Základy poznání*. »Soustava skladebné filosofie, kn. I.« (1931) a j.

Zastánci novoidealistické filosofie v Čechách po převratu byli K. Vorovka a Vl. Hoppe. Oba podrobili neúprosné kritice český pozitivismus, dospěli s myslitelskou odvahou v blízkost mystiky a osvobodili čistou filosofii ode všech zřetelů pragmatických a úmyslů praktických.

Karel Vorovka (* 1879 v Praze, † 1929 tamže), profesor filosofie exaktních věd na Karlově universitě, vyšel z bádání o matematice. Svou filosofii, kterou staví proti novodobému skepticizmu, nazývá gnosí, jak vyložil ve svém vyznání filosofického idealizmu *Skepsa a gnóse* (1921), a zakládá ji na tvořivé intuici a na mystickém citu; sám dospívá metafysicky k teistickému panpsychizmu a odvážně pohlíží do tváře božstva, které řídí svět trojí základní mohutností, pravdou, tvořivostí a vědomím. Z filosofických učitelů působili na Vorovku z počátku západní myslitelé Poincaré, Bergson, Einstein a Russell, později vedle Leibnitze a Kanta zvláště Fechner, Renouvier a Boutroux.

K mystice a jejím důsledkům mravním i náboženským přivedl filosofii **Vladimír Hoppe** (* 1882 v Brně, † 1931 v Praze), profesor filosofie na universitě brněnské. Na jeho vývoj působil Plotinos s novoplatoniky a Kant, z myslitelů soudobých Mareš, James, Bergson a Eucken. Jeho díla, *Přirozené a duchovní základy světa a života* (1925), *Úvod do intuitivní a kontemplativní filosofie* (1928) a náboženský odkaz *Předpoklady duchovní filosofie a náboženské víry* (1935), odpoutávají se od empirické osobnosti a od světa smyslově daného, aby usilovala o osobnost transcendentální a o proniknutí k vědomí nadindividuálnímu, citovému, afektivnímu, slovem iracionálnímu. Rozhodnuv se pro postup intuitivní a kontemplativní, ocítá se Hoppe jednak v blízkosti psychologie podvědomého a nevědomého, jednak na půdě náboženské, kde udomácňuje svou »duchovní filosofii«, kterou sám jmenuje dogmatickou.

Oběma těmito »poutníky za absolutnem«, Vorovkou a jmenovitě Vl. Hoppem, učinila česká filosofická spekulace o jedno pokolení opožděně týž krok, který na rozhraní století udělal filosofický básník, rovněž okřídlený intuicí a kontemplací, rovněž soustředěný k životu náboženskému, Ot. Březina; jako Březina šíří básnického rozhledu, tak Vl. Hoppe rozsáhlou znalostí filosofického myšlení evropského

v starověku i v novověku zaujímal význačné místo mezi svými vrstevníky.

Z představitelů filosofie katolické, která pokračovala v obnově scholastiky a v ožívání myšlenkového odkazu sv. Tomáše Akvinského, vynikl laik **Josef Kratochvíl** (* 1882), který vytýká křesťanské filosofii za cíl ověřovati křesťanské zjevení s jeho základními zásadami osobního Boha, od světa odloučeného, svobodné vůle lidské, nadpřirozeného zdroje mravního zákona a nesmrtelnosti duše. Stanovisko své vložil hlavně v *Úvodu do filosofie* (1911 a častěji) a v řadě rozličných úvah časových i z dějin myšlení řeckého, scholastického a mystického. Novotomista dominikán **Metoděj Habáň** (* 1899) vydal soustavnou *Psychologii* (1937) a *Ethiku* (1944).

Nejvýraznější a nejvlivnější osobností českého evangelictví po první světové válce byl profesor na Husově fakultě **Josef Lukl Hromádka** (* 1889), který se rozhodně a uvědoměle postavil proti liberální teologii i proti nahrazování živé víry sociálně prospěšným humanismem. Vedle řady spisů náboženských podal i analýzy Palackého (1926), Jana Karafiáta (1925), Masaryka (1930), Masaryka a Dostojevského (1931).

Značného počtu stoupců se dostalo pozitivismu v psychologii, ale tato věda se ani v období poválečném nerozvila na české půdě k výraznějšímu životu. Proti příslušníkům mechanického a atomického dušesloví v duchu Fr. Krejčího jevila se v tomto období reakce u zastánců psychologie duchovědné, založené vývojově a geneticky; na krajním křídle stáli vyznavači psychologie hlubinné, vyvrcholené psychoanalýsou. V nerozsáhlé literatuře psychologické jeví se vůbec spíše ozvuk vědecké produkce zahraniční než tvořivá práce původní.

Z psychologických pracovníků známějším se stal badatel psychotechnický **Vilém Forster** (1882—1932) a experimentální pedopsycholog **František Šeracký** (1891—1942). Nad oba však vynikl počestný Slovinec **Mihajlo Rostohar** (* 1878), který postoupil od mechanického dušezpytu k vývojové psychologii duchovědné a osvětlil tu zvláště pojem psychické struktury, kterou odlišil od statických pojmů tvaru a útvaru. Zástupcem tvarové psychologie byl i **Ferdinand Kratina** (1885—1944).

Spíše v literární kritice než v odborném dušesloví bylo diskutováno o psychologii uměleckého tvoření a práce

Šaldovy, Arne Nováka a Ot. Fischera upozorňovaly s důrazem na významné podněty Diltheyovy; Fischerův spisek »Otázky literární psychologie« (1917) měl tu cenu průkopnickou.

S o c i o l o g i e. Mezi filosofickými naukami, které se po politickém převratu opíraly o autoritu T. G. Masaryka, byla sociologie na místě nejpřednějším. Masarykovským způsobem byly řešeny praktické otázky národa a národní povahy, plemene a regionalismu, společenských tříd, míru a války; pro některé nauky, na př. pro eugeniku, pedagogiku, ale i estetiku zjednávány z Masarykova podnětu teoretické předpoklady sociologické. V souhlase s dobovým pragmatismem dostávala se tato sociologie do těsné blízkosti života politického a u důsledných strážců tradice Masarykovy, u Ed. Beneše a I. A. Bláhy stala se pomocnou vědou demokratické politiky. Mimo zřízení sociologických stolic na všech československých universitách a ustavení několika sociologických společností podporovaly rozvoj vědy i odborné časopisy, na př. oficiální orgán ministerstva sociální péče *Sociální revue* (od r. 1919) nebo *Sociologická revue* (od r. 1930, red. I. A. Bláhy).

Předními sociology masarykovské školy jsou In. A. Bláha, Jos. Král a Ed. Beneš. Profesor sociologie na brněnské universitě **Inocenc Arnošt Bláha** (* 1879) přešel od básnických pokusů k filosofii, zvláště k etice, která vrcholí dílem *Filosophie mravnosti* (1922); mravnost jest mu jsoucnem sociálním, které se snaží studovati metodami objektivními. Objektivní nazírání převládá u něho v práci sociologické, kde naň vedle Masaryka působil Francouz Durkheim; jest to v pracích *Sociologie dělníka a sedláka* (1925), *Sociologie dětství* (1927) a *Sociologie inteligence* (1937).

Sociolog university Karlovy **Josef Král** (* 1882) tíhne k dějinám filosofie a sociologie a pokouší se o vybudování sociologických základů pedagogiky. Význačné práce věnoval G. A. Lindnerovi, jehož význam v sociologii jako první plně postihl.

Význam Masarykova myšlenkového i politického spolupracovníka **Edvarda Beneše** (* 1884) jest především v dějinách české politiky, ačkoliv snahy vědecké a politické se u něho stýkají hned od počátku jeho veřejné činnosti. Narodil se 28. května v Kožlanech u Kralovic, studoval románskou a germánskou filologii, později filosofii a zvláště psychologii a sociologii v Praze. Domácí vzdělání rozšířil

studiem na universitách pařížských, kde studoval také vědy politické. Sociologie a politika stály v popředí jeho myšlení a s jejich hlediska napsal celou řadu článků o časových otázkách kulturních, politických a sociálních. Na základě práce »Rakouský problém a česká otázka« se stal r. 1909 doktorem filosofie, působil jako profesor národního hospodářství na obchodní akademii v Praze a r. 1912 se habilitoval spisem »Stranictví«, stojícím pod vlivem Durkheimova objektivismu, pro sociologii na universitě Karlově. Léta do vypuknutí první světové války jsou vyplněna horlivou činností učitelskou, politickou a vědeckou. Při vypuknutí světové války navázal styky s Masarykem, seskupil domácí pracovníky odboje ve sdružení Mafie a v září 1915 odešel do Ženevy, aby pokračoval ve svém politickém díle v cizině. Neúnavná činnost, vytrvalost a energie, kterou postavil do služeb informace ciziny o českých zemích a jejich historických právech, vedla k uznání Národní Rady v Paříži jako představitele československého národa, k uznání československých legií jako národního vojska po boku Dohody a doplňovala tak osvoboditelské dílo Masarykovo a Štefánikovo. V zatímní vládě a potom ve vládě první republiky zastával úřad ministra zahraničních věcí až do r. 1935. I zde vykonal dílo dalekosáhlé politické důležitosti jako vůdce mírové delegace, jež zajistila republice historické hranice, později jako tvůrce Malé Dohody i jako člen Rady Společnosti národů. 18. prosince 1935 byl zvolen nástupcem presidenta Osvoboditele na presidentský stolec, ale politický soumrak Evropy, věštící novou válku, nedopřál mu uskutečňovati jeho mírové a humanitní ideály, které po Masarykovi přísně střežil. Po mnichovské dohodě, kterou jako hlava státu nikdy neuznal, byl donucen na podzim r. 1938 úřadu se vzdát a odešel po druhé za hranice, aby znovu politicky a diplomaticky bojoval za osvobození své vlasti, aby jí získával politické opory jak na západě, tak na východě Evropy. Po druhé bylo jeho dílo korunováno zdarem ještě větším než bylo v první válce světové. Když se dne 16. května 1945 vrátil ze sedmiletého exilu, byl celým národem nadšeně uvítán jako president Budovatel.

Vědecká činnost Benešova, kterou prováděl prakticky jako řádný profesor sociologie na Karlově universitě od r. 1921, slučuje sociologii s politikou. Jako Masaryk užíval i Beneš teoretických poznatků sociologických ve své poli-

tické praxi a měřil jimi svou vlastní politickou činnost. Již v habilitační práci *Stranictví* (1912), v níž podrobil kritice teorie principů, podle nichž se tvoří politické strany, osvědčil strážlivost úsudku a smysl pro analýsu, které jej vyznačují i v jeho činnosti politické. Historicko-politický výklad osvobozenického zápasu z l. 1914—1918, jakýsi protějšek Masarykovy »Světové revoluce«, jest *Světová válka a naše revoluce* (1927—1934) a výbor jeho státnických projevů *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá* (1924). Spisy ty doplňuje řada spisů příležitostných o problému malých národů, o slovanské politice, o demokracii a pod., v nichž vychází vždy z analýsy sociálních skutečností, na něž navazuje pak své politicko-filosofické úvahy. Z universitních přednášek v Chicagu r. 1939 o problémech demokracie, o její krizi a jejích nových funkcích vznikla kniha *Demokracie dnes a zítra* (1946) a zahraniční projevy a rozhlasové řeči z let 1939—1945 shrnuty byly do svazku *Šest let exilu a druhé světové války* (1946), doplněného několika politickými dokumenty historického významu.

Estetika poválečné doby pokračovala na dráze Ot. Hostinského, přijímajíc jeho plodný empirismus a prohlubujíc zásady jeho formalismu v teorii tvarovou a strukturní. Čeští estetikové údobí popřevratového zasáhli do problematiky hudební, slovesné i výtvarné; přední z nich osvětlili novým, jednotícím pohledem celou oblast divadelní; ale i studium jazykové přijalo od nich četné podněty a tvorba básnická, jmenovitě lyrická, se cítila značně posílena nejen jejich sympatií, ale i jejich teoretickými výklady. V popředí estetiky odborné stojí její akademičtí pěstitelé Ot. Zich, Jan Mukařovský a Mirko Novák.

Otakar Zich (* 1879 v Městci Králové, † 1934 v Ouběnicích u Benešova) rozdělil svůj život mezi hudební umění a vědu; mocné hudební prožitky podporovaly jeho studium estetiky. Průpravou matematik a fysik, habilitoval se r. 1911 pro estetiku na pražské universitě, kam se po čtyřletém působení v Brně jako profesor estetiky r. 1924 vrátil. Z krasovědných jeho studií, vztahujících se k hudbě, nejvýznačnější jest psychologicky založený a experimentálně opřený rozbor *Estetické vnímání hudby* (1910); z jeho spisů v oboru poetiky důmyslná analytická práce typologická *O typech básnických* (1937) a několik podnětných příspěvků k české metrice. Krasovědnou činnost Zichovu vyvrcho-

luje *Estetika dramatického umění* (1931), kterou sám označil jako »theoretickou dramaturgii« a v níž na techniku divadelního tvoření položil důraz hlavní. Na rozdíl od svého učitele Ot. Hostinského považuje Zich drama či spíše divadlo za umění svéprávné, v němž herec jest přirozeným středem; rozdíl mezi činohrou, operou a scénickou výstavbou jako nepodstatné odpadají a podřadnost literatury, resp. hudbě se popírá. Dokonal se tu Zichův přerod od hlediska subjektivně psychologického k objektivně tvarovému, jež pak Zich označuje jako estetiku strukturní, zabývající se studiem a rozbořem útvaru, jehož části jsou určovány celkem; původní své východisko pozitivistické Zich postupně překonával.

Ze strukturní estetiky Zichovy vyšel a s příbuznými formalistickými tendencemi krasovědy ruské ji stmelil Zichův žák **Jan Mukařovský** (* 1891 v Písku), profesor estetiky na universitě pražské. Hostinského i Zichův převažující zájem o estetiku hudební byl u něho vystřídán zřetelím soustředěným ke krasovědě slovesné a doprovázeným linguistickou kulturou školeného filologa; přitom působila naň metoda ruských formalistů v poetice, jazykovědný postup »Pražského linguistického kroužku« i sociologie umění. Nejhojnější jsou jeho práce z literární estetiky, zvláště o zvukové stránce verše, o jeho melodii, o problémech semantických, o rozdílech spisovného a básnického jazyka, o slohovém charakteru jednotlivých spisovatelů (B. Němcové, V. Hála, T. G. Masaryka, K. Hlaváčka, O. Theera, K. Čapka, Vít. Nezvala a jmenovitě Vl. Vančury), jež po drobné monografii *Příspěvek k estetice českého verše* (1923) vyvrcholily příkladným dílem minuciosního slohového rozboru, odpoutaného zcela od zřetelů psychologických i společenských, *Máchův Máj* (1928) a důmyslným příspěvkem *Polákova Vznešenost přírody* (1934). Od těchto ukázek přísně metodické a přísně konkrétní vědy o umění, v nichž se k daru analytickému druží britká schopnost kombinační, postoupil Jan Mukařovský k obecné krasovědě studií *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty* (1936), pozoruhodně prohloubené ve směru sociologickém. Soubor studií rázu všeobecného a nejvýznamnějších studií o jednotlivých spisovatelích podávají *Kapitoly z české poetiky* (1941), základní kniha české literární estetiky. Jan Mukařovský, duch kritický polemického zaostření, přispěl nejednou ke zjemnění smyslu pro

básnickou tradici českou, zaštil svou autoritou mnohý zjev novotářského umění slovesného, zvl. období poetismu a surrealismu a ukázal na nové metodické možnosti i české literární historie.

Skrze svého pražského učitele Zd. Nejedlého souvisí s Ot. Hostinským **Mirko Novák** (* 1901), ale liší se od obou estetiků značnou měrou krasovědné skepse i sklonem k relativismu. Pojem krásna i vědu o krásnu zamítá, chtěje nahraditi ji vědou o umění; tuto dělí na psychologii umění, na sociologii umění, na uměleckou morfologii a na dějiny umění. Zásady své, vyložené teoreticky v *Základech vědy o umění* (1928), aplikoval historicky ve *Vzniku pojmu krásna v řecké filosofii* (1932) a především v *České estetice* (1941), jež sleduje vývoj české estetiky v jeho významných údobích od Palackého po dobu současnou.

Jazykozpyt a filologie. Ve třech podnicích vyvrcholily v době poválečné snahy Gebauerovy školy: v »listech pro tříbení a vzdělávání jazyka českého« *Naše řeč* (od r. 1917); v přípravách k monumentálnímu Slovníku jazyka českého, který vydává III. tř. České akademie věd a umění a z nichž vydává *Příruční slovník jazyka českého* (od r. 1935, zprvu za red. O. Hujera, E. Smetánky a M. Weingarta, nyní B. Havránka, Vl. Šmilauera a E. Smetánky, vyšly dosud IV. sv. po heslo Průsvitný); a ve stručnějším a praktickém *Slovníku jazyka českého* (1937, 3. vyd. 1946), který uspořádal Fr. Trávníček a P. Váša.

Kdežto »Naše řeč« po smrti svých hlavních redaktorů, znalců jemného organismu jazykového, V. Ertla a J. Zubatého, upadla do snah brusičských a přestala býti orgánem nejnovějších jazykových snah, obrázejí se tyto již v obou dílech slovníkových.

Za přímého vlivu jazykovědců francouzských i švýcarských zvl. Meilleta a de Saussura, ruskopolského filologa Baudoina de Courtenay a linguistů ruských Al. Šachmatova a Nik. S. Trubeckého ustavil se na české půdě jazykozpytný směr nový, který se netají svou uvědomělou opozicí k dosavadním jazykovědným metodám doby a školy gebauerovské. Cestu u nás mu klestil anglista Vil. Mathesius a nejhorlivějším a nejúspěšnějším průkopníkem se mu stal počestný Rus Roman Jakobson; oba r. 1926 založili »Pražský linguistický kroužek« jako středisko t. zv. strukturálních jazykovědců. (Kroužek, jehož práce vycházejí cizojazyčně ve sborníku »Travaux du Cercle linguistique de Prague« [od

r. 1929], dal r. 1935 podnět k vydávání českého orgánu hnutí *Slovo a slovesnost* [red. Boh. Havránek a Vil. Mathesius]).

Strukturální jazykozpyt vychází ze struktury, soustavy jazyka jako z pracovní základny se stálým zřetelem k jazykovému celku. S důrazem, který kladou tito linguisté na funkci a význam jednotlivých prvků v poměru k celku, souvisí, že místo pouhého popisu a výkladu uvádějí do svého pracovního okruhu také hodnocení, a to po stránce především fonologické, ale i tvaroslovné, skladební, slovníkové; dále se zabývají se zorného úhlu srovnávacího jazykovou typologií a snahou o vybudování obecné nauky o soustavách znakových hodnot vůbec, t. zv. semiologie. Se svého hlediska účelového a teleologického zasahují do všech oborů jazykovědné práce; nejbohatších výtěžků dospěli doposud v strukturálním hláskosloví, ve fonologii, kde přehodnotili jednostrannost starší fonetiky, postupující v pozitivistickém duchu namnoze mechanicky.

Na naší půdě vnesla moderní škola linguistická pozhledný kvas do zkoumání jazyka básnického s jeho zvláštní funkcí i s jeho potřebou a právem odchylovati se záměrnou deformací od běžného usu; úspěchy jí tu zaručila součinnost formalistické poetiky a strukturální krasovědy, hl. J. Mukařovského, i souhlas některých básníků mladšího pokolení, jmenovitě Vl. Vančury a Vít. Nezvala, jejichž básnický výraz byl odbornými linguisty podrobně rozebrán a kteří se z těchto výkladů sami vydatně poučili o svých slovesných prostředcích; ale také k poznání jazykové povahy nositelů literární tradice přispěli strukturální analytíkové vydatně.

Značný rozruch způsobil programní sborník *Spisovná čeština a jazyková kultura* (1932, redakcí Boh. Havránka a Mil. Weingarta), namířený nejenom proti puristické praxi pozdějších ročníků »Naší řeči«, ale přímo proti zásadám staromileckých epigonů Gebauerových. Přispěvatelé sborníku, Mathesius, Havránek, Jakobson, Mukařovský a Weingart, postavili se tu proti přeceňování archaistického stavu jazyka, proti domnělé historické čistotě řeči a proti podceňování spisovné literární češtiny, domněle úpadkové. Normu spisovného jazyka nehledají ani v dřívější normě spisovné, ani v řeči lidové, nýbrž v průměrné literární praxi posledního půlstoletí — básník má právo od této nor-

my se odchylovati, jazykový teoretik má svými zásahy podporovati žádoucí stabilitu jazykovou a nikoli ji porušovati.

Stálá součinnost s literární estetikou, poetikou a kritikou, naznačená již jménem orgánu školy »Slovo a slovesnost«, staví odborné úsilí uvědoměle do služeb obecné vzdělanosti; protihistorickou jednostrannost vyvažuje důvěrný poměr k živému slovesnému umění, stejně jako nedostatek zájmu o dějiny jazyka nahrazován jest nebývalou pozorností pro sociální hodnoty jazyka a jeho společenské prakse, pro otázky řeči spisovné, pro soustavnou dialektologii, pro argot a slang, pro rytmiku, metriku atd. Ukázalo se to zvláště v úhrnném dvojsvazkovém zpracování veškeré jazykové látky na území Československé republiky r. 1934 a 1936, v Československé vlastivědě, ač spolupracovníctví nebylo omezeno na příslušnost k »pražské škole linguistické«. Novými jazykovědnými metodami nezůstaly nedotčeny ani práce vycházející ze »Společnosti pro slovanský jazykozpyt« (zal. 1935 M. Weingartem).

Na rozhraní starších a nových směrů badatelských stannul František Trávníček (* 1888 ve Spěšově na Moravě), řádný profesor české mluvnice na Masarykově universitě. V historické mluvnici se projevil následovníkem Gebauerovým, jehož »Skladbu« (1929) i »Příruční mluvnici« (1925 a 1930 v osobitém zpracování) vydal; jako Moravan pokračuje v dialektických studiích Fr. Bartoše, ale nejsilněji byl zasazen vlivem Jos. Zubatého. Z jeho ducha se nammnoze zrodily závažné monografické práce badatelské, z kterých nejdůležitější jsou *Studie o českém vidu slovesném* (1923), *K střídnicím za praslovanské ϵ v českém jazyce* (1923), *Příspěvky k nauce o českém přízvuku* (1924), *Příspěvky k českému hláskosloví* (1926), *Příspěvky k dějinám českého jazyka* (1927 s důležitými kapitolami periodisačními a dialektologickými) a jmenovitě průkopnické dílo *Neslovesné věty v češtině* (1930 a 1931, I. d. o větách interjekčních, II. d. o větách nominálních). Bohatá nauková výzbroj Trávníčkova se jeví jak v oblasti staročeštiny, tak v širokém okruhu dialektologie, které se zavděčil zvláště spiskem *Moravská nářečí* (1926 s mapou). Těmito přednostmi vyniká i nejsoustavnější a nejrozsáhlejší dílo *Historická mluvnice československá* (1935), obsahující hláskosloví a tvarosloví se stálým zřetelem k jazykové jednotě československé; jasnost a prostota výkladu i spletitých a sporných otázek doprovází tu klidnou a přehlednou syste-

matiku. To činí Trávníčka povoláním popularisátorem, který i zcela nezasvěcené čtenáře dovede poučiti, aniž poklesá kdy v plytkou zábavnost. Méně závažné jsou Trávníčkovy příspěvky fonetické *Úvod do české fonetiky* (1932) a *Správná česká výslovnost* (1935). Světly duch ušlechtilého středoceští zvládl svou mateřštinu v celé šíři i s historickými kořeny i s košatostí dialektických haluzí, ale rozhodl se pro novočeskou praxi jazykovou posledního půlstoletí jako pro normu spisovnou, dává v tom teoreticky i prakticky za pravdu strukturálním linguistům; o tom i o pronikavé znalosti spisovné češtiny a jejích památek svědčí svrchu uvedený »Slovník jazyka českého«.

Na Masarykově universitě vedle Trávníčka působil od r. 1929, od r. 1945 pak na Karlově universitě **Bohuslav Havránek** (* 1893 v Praze), žák Zubatého, v kritice i v polemice řízný, v charakteristice filologických osobností názorný, v knihopise neúnavný pracovník. Všestrannost jeho zájmů, opírající se o širokou znalost slovanského písemnictví jazykozpytného, projevila se pracemi o českém i slovanském konsonantismu, vokalismu a kmenosloví; z jeho studií monografických vynikl zvláště spis *Genera verbi v slovanských jazycích* (1928 a 1937 ve 2 d.). Hlavní badatelské úsilí věnuje dialektologii a dějinám spisovného jazyka. Když byl již roku 1924 podal metodologický návod studií *K české dialektologii*, zpracoval v »Československé vlastivědě« rozsáhlou úvahou, novou nejen v pojetí, ale namnoze i v materiálu, *Nářečí česká* (1934); ještě pronikavější, skutečně průkopnická je studie *Vývoj spisovného jazyka českého* (1936); zásady svého nazírání o normách, funkcích a úkolech spisovného jazyka vyložil ve sborníku »Spisovná čeština a jazyková kultura« (1932) (v. v.), který redigoval. Ve všech pracích se jeví rozhodným a důsledným stoupencem linguistiky strukturální.

Této určitosti se nedostává jazykovědné činnosti **Františka Jílka-Oberpfalcera** (* 1890 v Růžově), profesora jazyka československého na Karlově universitě. První jeho práce mají ráz propagační v duchu tendencí »Naší řeči«; eklektického založení jest informační dílo o hlavních problémech jazykovědných, *Jazykozpyt* (1932). Svůj vědecký profil ustálil jednak výkladem *Argotu a slangů* (1934) v »Československé vlastivědě«, jednak rozborem *Jazyka knih černých, jinak smolných* (1935, texty k tomu ve »Vyznáních na mučidlech« 1937).

Práce Trávníčkovy i Havránkovy ukazují, jak horlivě se zabírá poválečná linguistika do studia nářečí, které v Gebauerově epoše leželo namnoze ladem, nepokračující v hojných podnětech Bartošových. Nejvydatněji pracováno o nářečích slovenských na Moravě a na Slovensku. Čelnou práci tu vykonal český učenec, profesor university Komenského, pak Karlovy, a zastánce jazykové jednoty československé, **Václav Vážný** (* 1892). Kromě kritických příspěvků, rozbírajících sebranou látku, podal monografickou studii *Čakavské nářečí v slovenském Podunají* (1927) a shrnul výtěžky svého zkoumání souběžně s Boh. Havránkem v »Československé vlastivědě«
staťmi *Nářečí slovenská* (1934) a *Spisovný jazyk slovenský* (1936). Z prací jemu příbuzného profesora Karlovy university **Vladimíra Šmilauera** (* 1895) dotýkají se Slovenska hláskoslovná studie *Slovenské střídnice jerové* (1930) a rozsáhlé dílo jmenoslovné s historickými výhledy, *Vodopis starého Slovenska* (1932). Nářečí lašská učinil předmětem svého studia dialektolog Masarykovy university **Adolf Kellner** (* 1904).

Slovanské filologii, do jejíhož celku se česká jazykověda včleňuje, dostalo se v Československé republice organizačních podmínek nebývale příznivých; přišly však k duhu více literárnímu dějepis než jazykozpytu. Počet slavistických stolic na Karlově universitě rozmnožen a některé z nich obsazeny cizími slavisty. Rozsáhlou činnost publikační zahájil »Slovanský ústav«. K filologickým revuím přibyl r. 1922 mezinárodní sborník *Slavia* (redakcí O. Hujera a Mat. Murka) vedle zmíněných již *Byzantinoslavica* (od r. 1929 red. Mil. Weingarta). Významným hromadným podnikem pražské slavistiky jest velký sborník *Slovanské spisovné jazyky v době přítomné* (1937), v němž se za Weingartovy redakce spojili J. Frček, Jiří Haller, Jul. Heidenreich, K. Krejčí, Jos. Páta, J. Stanislav a Fr. Tichý; partii o spisovném jazyku českém zpracoval v duchu »Naší řeči«
Jiří Haller.

V mnohém z těchto podniků připadl lví podíl organizační Miloši Weingartovi, v němž organisátor doplňoval bádatele, pěstitel filologie v širším smyslu slova jazykovědného odborníka, bystrý syntetik ducha tvořivého s vlohou analytickou. **Miloš Weingart** (* 1890 v Praze, † tamže 1939), vychovanec Pastrnkův, přešel z university Komenského jako profesor slovanského srovnávacího jazykozpytu a staroslověnštiny do Prahy. Z přednáškové činnosti vzniklo vydá-

ní učebnice jazyka staroslověnského (1937 a 1938) a staroslověnských textů k účelům studijním (1938); dvě velká díla literárně historická, *Byzantské kroniky v literatuře církevněslovanské* (1922 a 1923 ve 2 d.) a *První česko-církevněslovanská legenda o sv. Václavu* (1934), nově po stopách výzkumů Pekařových charakterisující církevněslovanské písemnictví na české půdě. Miloš Weingart pojímal slovanskou filologii v rozsáhlé koncepci zakladatelů slavistiky Dobrovského i Šafaříka, očekáváje od ní po kollárovsku velký zisk též pro praktickou vzájemnost slovanskou; rozebral Dobrovského »Institutiones« (1923 a 1925), vydal kriticky Kollárovy »Rozpravy o slovanské vzájemnosti« (1929) a pronesl celou řadu posmrtných řečí o slavistech naší doby. Významný jest také Weingartův jemně propracovaný přehled *Slovanská filologie v československé literatuře* v 10. sv. »Československé vlastivědy« (1931). Názory své vložil v menších, zároveň zásadních i metodologických spisech *O podstatě slovanské filologie* (1924) a *Slovanská vzájemnost* (1926); přehledný obraz těchto snah a tužeb s dějinnými retrospektivami podává zdařilá antologie *Slovanské stati* (1932 v knihovně »Kytice«).

Z české jazykovědy zajímaly Weingarta zvláště jak zevní, tak vnitřní dějiny češtiny a slovenštiny, jazyková správnost a kultura, výslovnost češtiny, normy a podmínky řeči spisovné; sem hledí práce *Vývoj českého jazyka* (1918), *Příspěvky k studiu slovenštiny* (1923), *Český jazyk v přítomnosti* (1934) a důležitá stal *Zvuková kultura českého jazyka, uveřejněná* (1932) ve sborníku »Pražského lingvistického kroužku«, od něhož se Weingart dočasně osobně i názorově odchýlil. Jako Šafařík a Gebauer zahrnoval do slovanské filologie také literárně historické studium, a to i nového písemnictví; promluvil o tom v metodologickém spisku *Problémy a metody české literární historie* (1922) a na samém prahu svého naukového působení podal pozoruhodný *Přehled literatury bulharské* (1919) a populární úvod do studia Jar. Vrchlického (1920), z něhož monograficky osvětlil pražské motivy a analysoval »Bar Kochbu«.

Šíří zájmů a znalostí oborů předčil Miloš Weingart nad své akademické druhy. Slovanská filologie se mu stále zjevovala v kulturní osnově české a slovanské, ale současně ho pobádala, aby přizpůsoboval její studium potřebám

školským, přemáhaje pravou žízeň vědeckého poznání vědomím povinnosti učitelské a propagační.

Monografické neb vydavatelské práce ze slovanské filologie podali poslední dobou **Jan Frček** (* 1896, † 1942, popraven Němci) a **Josef Kurz** (* 1901), profesor Masarykovy university, autor podrobné studie o staroslověnském členu, vydavatel staroslověnského evangeliáře Assemanova i pilný pracovník bibliografický, vědecky hodnotící práce svých universitních učitelů. Široké zájmy **Karla Horálka** (* 1907) vyústily dosud do *Studii o slovanském verši* (1946). Také práce obou srovnávacích jazykozpytců ze školy Jos. Zubatého a Oldř. Hujera, brněnského univ. profesora **Václava Machka** (* 1894), vydavatele díla J. Zubatého, a bratislavského docenta **Josefa Miroslava Kořínka** (1899—1945), dvou zvláště horlivých pěstitelů dlouho opomíjené etymologie, váží svou látku hlavně ze slovanské filologie; onen pronikl *Studiemi o tvoření výrazů expresivních* (1930), tento *Studiemi z oblasti onomatopoeje* (1934). Srovnávací jazykověda stála v centru širokých zájmů keltologa a anglisty bratislavské university **Josefa Baudiše** (1888—1933), který mimo kritické poznámky shakespearovské podal tři větší práce ze srovnávacího jazykozpytu indoevropského, jeho prehistorie a struktury řeči evropských.

Ostatní obory jazykovědné, filologie germánská, románská i orientalistika, rozvíjely se na nově zřízených universitách se stejným zdarem a někteří vědečtí pracovníci, jako orientalista Bedřich Hrozný, došli věhlasu světového. České literatuře z nich jsou svou prací blízcí z germanistů **Antonín Beer** (* 1881) jako významný redaktor *Naší vědy* (od r. 1914), z orientalistů **Vincenc Lesný** (* 1882) překladem Rabíndranátha Thákura a monografií o něm a **Jan Rypka** (* 1886) překlady z perštiny a z turečtiny.

Také filologie k l a s i c k á nalezla mezi vědeckými pracovníky vynikající překladatele. Z nich zvláště vynikl moderní překladatel Platona, znalec antické filosofie a vědecký badatel v rytmicích, profesor brněnské university **František Novotný** (* 1881 v Hlíně u Chrudimě), autor monografie *Platonovy Listy a Platon* (1926). **Karel Hrdina** (* 1882) vydal kromě ztlumočení »Kosmovy kroniky« významnou antologii latinského písemnictví na české půdě, *Bohemia Latina* (1931). Skvělé překlady řecké lyriky a dramatiky i románové prózy a epiky latinské podal profesor Masarykovy university **Ferdinand Stiebitz** (* 1894 ve

Velvarech), který zdařile vyšetřil i vlivy antiky na moderní básníky české Zeyera, Machara a j. Do studia latinského písemnictví středověkého a humanistického u nás ponořil se pražský universitní profesor **Bohumil Ryba** (* 1900), šťastný objevitel v otázce klaretovské. Rozsáhlá a rozmanitá činnost vědecká, zasahující i do české literární teorie, historie i estetiky vyznačuje profesora Karlovy university **Karla Svobodu** (* 1888), který své pracovní pole našel posléze v antické krasovědě, jejíž přehledný obraz podal ve *Vývoji antické estetiky* (1926). Samostatně vyšly i jeho studie *O literárním slohu* (1943) a o *Zvukové stránce slovesného díla* (1944). K literárnímu dějepisovi přiklonil se i brněnský universitní profesor **Jaroslav Ludvíkovský** (* 1895), přihlédaající zpravidla k tomu, jak antický myšlenkový svět zasahoval do české oblasti kulturní: *Antické myšlenky v Tyršově sokolském a národním programu* (1923) a *Dobrovského klasická humanita* (1933).

Vývoj literárního dějpisu. Literárně historická věda byla po převratu r. 1918 zastupována převážnou většinou školou Vlčkovou. V Praze kodifikoval Vlčkovy názory s velkou výzbrojí knihopisnou Vlčkův nástupce J. Jakubec ve svých »Dějínách české literatury«; v Bratislavě jiný pozitivista J. Hanuš vyvrcholil svá studia o době obrozenecké dílem »Národní museum a naše obrození«. Věrnými žáky Vlčkovými a následovníky jeho intencí ukázal se Mil. Hýsek a A. Pražák, tento s osobitým vývojem metodickým a s pracovním zájmem neobyčejně širě, zahrnujícím české a slovenské písemnictví od středověku přes humanismus a osvícenství do dob nejnovějších, onen jako osvědčený vydavatel a komentátor spisovatelů 19. stol. Na universitě brněnské vedle gebauerovce St. Součka přednášel historii české literatury Arne Novák, nejsilnější osobnost popřevratové literární historie, který znamenal protiváhu proti Vlčkově pozitivistické škole: ten rozšířil bádání literárně historické na dobu novou a nejnovější, kterou po prvé periodisačně utřídil a geneticky vyložil, a do vývoje českého písemnictví po prvé organicky včlenil ústní slovesnost.

Látkově bylo v první republice postaveno na zcela nové základy studium kultury cyrilometodějské a svatováclavské a revisní zájem obrátil se k celému období staročeskému. Zde vykonaly mnoho práce Pekařovy, Chaloupeckého, Weingartovy, Jakobsonovy, Vilikovského i Pražákovy. Málo pozornosti bylo věnováno období renesančnímu, z ně-

hož pouze zjev J. Blahoslava byl nově osvětlen. Zcela nově bylo zahájeno zkoumání českého písemnictví barokního; i zde dal podnět historik Pekař a nejdůležitější práce podali J. Vašica, St. Souček, Arne Novák, V. Bitnar a Zd. Kalista. Také národní obrození bylo postaveno do nového světla; Hanušovou a Pekařovou kritikou názorů Masarykových a Vlčkových přistoupeno bylo k přesnější periodisaci národního obrození, do něhož Arne Novák vložil období literárního klasicismu. Ač Dobrovský byl stále doceňován, nové spravedlnosti dostalo se především Jungmannovi a všechny ostatní osobnosti národního obrození staly se předmětem monografického zkoumání, jmenovitě Mácha, Erben a Tyl. Stejně básnictví novodobé nově zhodnoceno v pracích Arna Nováka a Alb. Pražáka.

Práce monografické vycházely po zániku sbírky *Zlatoroh* (1909—1929) jmenovitě ve sbírce *Postavy a dílo* (od r. 1935 red. Jos. Hory) a ve *Sbírce monografií* (od r. 1936 ve Státním nakladatelství). Diskusní řešení literárně historických problémů, jmenovitě metodologických, soustředila v sobě »Literárně historická společnost« (zal. 1934).

Hlavním metodickým pokrokem literárního dějepisu v tomto období stal se soustředěný zřetel k slohové povaze a tím umělecké osobitosti uměleckých děl slovesných, jež ideologicky naladěná a genetickým zkoumáním vyčerpávaná škola pozitivistická zanedbávala. Šalda, Arne Novák a Ot. Fischer připravovali zde půdu mladším badatelům strukturálním, hlavně R. Jakobsonovi a J. Mukařovskému. Jejich postup účelnou kombinací pozornosti filologické a krasovědné pronikal k nejjemnějšímu ústrojenství děl literárních, k rytmu a melodice, k eufonii a rýmu, k básnickému jazyku, ke kompozici a pod.

Jako vědecká samozřejmost zůstával však požadavek nutnosti pojímání slovesný útvar metodu srovnávací v genetické souvislosti a v ideovém i motivickém spojení s písemnictvím světovým. Tu dodávali českému literárnímu dějepisu hodnotné příspěvky pracovníci jiných filologických oborů, klasičtí filologové, romanisté, slavisté a především germanisté.

Z Vlčkovy pozitivistické školy vyšel, ale její zásady záhy překonal Arne Novák, v němž literární historik stále zápasil s literárním kritikem. Dějiny literatury rozšířil na dějiny ducha vůbec, zahrnuje do nich vedle písemnictví krásného i slovesnost lidovou a literaturu naukovou.

Z mnohotvárné složitosti duchovního vývoje, jež vytvářejí události politické, kulturní i společenské, vybíral vývojové linie a tvůrčí osobnosti a z pronikavého zkoumání jednotlivostí vytvářel mohutnou syntézu, již vtiskoval svůj osobitý ráz. Vedle několikerych souhrnných obrazů literatury české monograficky prozkoumal téměř celé XIX. stol., zvláště dobu májovou, ručovskou a lumírovskou a od konce století provázel kriticky veškerou literární produkci českou až do své smrti. Zde ve formálně jemně vybroušených podobiznách vedle jedinečného daru charakterisačního využíval plně své schopnosti proniknouti k psychologii osobnosti i tvorby, stejně jako svého smyslu pro hodnocení estetické.

Arné Novák (1880—1939) narodil se 3. března 1880 v Litomyšli jako syn spisovatelky Terézy Novákové a klasického filologa Josefa Nováka. Z čtřinácti sourozenců, kteří jeden po druhém tragicky odcházeli, měl na jeho duševní růst vliv přírodovědec Theodor. Studovat začal v Litomyšli, maturoval však na akademickém gymnasiu v Praze, kam se jeho rodiče přestěhovali r. 1895. Pražské prostředí dootvořilo průpravu litomyšlskou: zde se octl v proudu literárního života a jako sextán otiskl s pseudonymem Ragnar r. 1897 v Pelclových »Rozhledech« svou první kritiku. Na universitě studoval českou a německou filologii. Prošel školou Gebauerovou, Vlčkovou a Krausovou, ale stejně horlivě poslouchal Vrchlického a profesora Masaryka, který ho »učil chápati myšlenkovou, zvláště náboženskou a mravní náplň slovesnosti«. Rok pobyl na fakultě berlínské ve škole Ericha Schmidta. Osobní přítel Theerův a Ot. Šimka plnil hlavní pražské časopisy »Lumír«, »Rozhledy«, »Přehled«, »Ženský svět«, »Volné směry«, »Listy filologické« a j. kritickými posudky, essayistickými úvahami o umění, o literární vědě, o kritice, zabočuje rád do umění divadelního, výtvarného i hudebního. R. 1906 se habilitoval na Karlově universitě pro historii německé literatury spísem »Menzel, Börne, Heine a počátkové kritiky mladoněmecké« (1906) a za čtyři léta rozšířil svou veniam legendi i na dějiny literatury české. Po světové válce, v níž se upevnil jeho tradicionalismus a nabyl přízvuku mravního, odešel r. 1921 jako řádný profesor na Masarykovu universitu do Brna, kde zůstal, odmítaje pozvání university pražské, do konce života. V Brně se stal středem vědeckého života fakultního i veřejného a v kulturní rubrice »Lidových

novin«, kterou povznesl na nebývalou výši, sledoval s neúnavnou vytrvalostí literární život československý. Podvakerát zvolen rektorem Masarykovy university v osudových letech 1938—1939, osvědčil pevný charakter i osobní statečnost. Ve svém neochvějném mravním postoji k svobodě ducha, k vědě a k národu zemřel nečekaně 26. listopadu 1939 v nemocnici v Poličce a pochován byl na brněnském Ústředním hřbitově.

Svůj vztah k oběma složkám vzájemně se doplňujícím, k literární historii a k literární kritice, formuloval A. Novák již na počátku své činnosti několika zásadními články (»Literární historie dnes a zítra«, »Rozhledy« 1901; »Kritika jako činitel aktivní«, tamtéž 1902), až poznal, že »spojení kritika a literárního dějepisce je vlastní formou jeho duševního i slovesného života«. Jestliže v kritice byl jeho vzorem Bělsinskij, Lessing, Šalda, v literární historii prošel vlivem několika učitelů a směrů, od sociologické metody Tainovy a Schererova pozitivismu až k prožitkové psychologii Diltheyově a estopsychologismu Hennequinově, které stále doplňoval poznatky z nejmodernějších literárně vědných proudů. Poučná po této stránce, ale i velmi informativní je knížka *Kritika literární* (1916, II. vyd. 1925) o metodách a směrech, zásadách i praxi literární kritiky.

Novák kritik (v. v.) doplňovaný literárním vědcem projevil se řadou essayů, v nichž nakreslil básnické portréty předních představitelů domácího i cizího písemnictví. Nejstarší z nich pohybují se na rozhraní literární vědy a umění výpravného, vyjadřující přechod od barvitého impresionismu k pevné linii klasičky vyvrátěného Nováka pozdního. Vycházejí někdy z díla celého, někdy z některé jeho složky, vyvolával po způsobu J. Vrchlického nebo Sainte-Beuva nebo svého berlínského učitele Schmidta obraz význačné postavy, zasazoval je do pečlivě prozkoumaného prostředí doby a společnosti, ale rámcovav je i do kulturních dějin evropských, usiluje čím dále tím více o nalezení pojítka mezi minulostí a přítomností; leckdy ulpívav na drobném detailu, ale vždy vyznačovala je snaha o podání výrazné a plastické. Tak v knihách »studii a podobizen«: *Mužové a osudy* (1914), *Myšlenky a spisovatelé* (1914), *Zvony domova* (1916), *Podobizny žen* (1918), *Krajané a sousedé* (1922, II. vyd. 1930), *Nosiči pochodní* (1928), *Z času za živa pohřbených* (1923), *Léta třicátá* (1932), *Duch a národ* (1936) nově osvěžil a zhodnotil XIX. století v po-

stavách M. A. Voigta, P. J. Šafaříka, Fr. Palackého, J. K. Tyla, K. J. Erbeny, Havlíčka, Němcové, Světlé, Nerudy, Heyduka, Háalka, Sv. Čecha, J. V. Sládka, J. Vrchlického, J. Zeyera, T. Novákové, A. Sovy, Ot. Březiny, až dospěl do stol. XX. k Ot. Theerovi, V. Dykovi, Čapku-Chodovi a k Jiřímu Wolkerovi. Ale vracel se v nich, zvláště v dobách válečných, i do minulosti dávné, z níž se stejnou láskou a pečlivostí vykreslil Husa, Blahoslava a Komenského.

Některým těmto postavám věnoval samostatné monografie a pak zkoumal básnickou individualitu ještě podrobněji a od ní dospíval k rozboru díla a k jeho výstavbě, k studiu jeho slovníku, řeči a stylu, přinášeje tak plodné podněty i metodicky. Zde se novější bádání, soustředěné právě na tyto složky díla, mohou dovolávat některých studií Novákových jako svých předchůdců. To platí zvláště o jeho studii *Máchova Krkonošská pouť* (v LF 1911). Samostatné monografie věnoval Novák jmenovitě *Jamu Nerudovi* (1910 a 1920), *Jos. Dobrovskému* (1928), *Teréze Novákové* (1930), *V. Dykovi* (1936) a nejdříve se zabral do osobnosti a díla *Sv. Čecha* (nedokončeno, I. d. 1921, II. d. 1923). K těmto literárním monografiím je řaditi i významný essay průkopnický *Praha barokní* (1915, 2. vyd. 1921, 3. vyd. 1938), znalecky hovořící o duši Prahy a jejím stavitelství.

Všechny tyto essaye i monografie jsou analytickým doprovodem k několikeré syntese dějin celé české slovesnosti. Získav si detailní znalosti jednotlivých osob, škol i směrů, přistoupil již r. 1907 k souhrnnému přehledu českého písemnictví doby přítomné v Amelangových »*Litteraturen des Ostens*«. R. 1910 vyšly *Stručné dějiny literatury české*, v nichž J. V. Novák zpracoval dobu starou a střední a Arne Novák vývoj literatury ve stol. XIX. Byl to první český pokus zvládnout jediným pohledem, systematicky utřídit českou literaturu do doby nejnovější a začlenit ji do celkového vývoje kulturního. R. 1913 vycházejí po druhé s názvem *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob po naše dny*, r. 1922 po třetí, konečná jejich úprava, čtvrtá, přepracovaná a doplněná je z let 1936—1939. S vydáním přibývalo nejen nových autorů a děl, ale dílo se rozrůstalo i do ostatních oborů literární tvorby. Dějiny české literatury počínají Arne Novákovi církevně-slovanským obdobím na české půdě, mezi dobu střední a novou vložil přehled písemnictví lidového, jako význačné období zařadil a zhodnotil nově dobu protireformačního ba-

roka, nově roztřídil vývoj národního obrození, vložil do něho periodu literárního klasicismu, nově utřídil českou romantiku. Postavil dějiny literatury na široký základ společenský, předeseílaje každému období rozsáhlý úvod o povaze doby, o cizích učitelích a vlivech, vypracoval přehled českého překladatelství, vyložil literaturu pedagogickou, filosofickou a vědeckou, omezuje se v ní na obory mu nejbližší, na dějiny filologie a dějepisectví. Především v těchto přehledných dějinách využil plně svého umění zkratky, daru vystihnouti několiika epitety základní rysy postavy i díla, podtrháváje leckdy svůj osobní názor, svou zálibu nebo svůj odpor, zjednodušuje někdy děje příliš složitě, vnášeje do »dějin« často měřítka přítomnosti. Význam Novákových dějin nespočívá však v jednotlivostech, nýbrž v síle pohledu a názoru, shrnujících složitý organismus písemnictví, vykládajících ideově jeho složky a charakterisujících je na významných postavách, jež ony dějiny tvoří. S tohoto hlediska, líčícího vývoj až po samu přítomnost a vytvářejícího dějiny kultury za účasti generací žijících s generacemi mrtvými, je Novákovo dílo dílem jedinečným a ojedinělým také ve světových literaturách. A vedle toho má velkou cenu praktickou shrnujíc a utříd'ujíc přehledně látku životopisnou a knihopisnou. K »Přehledným dějinám« pojí se i přehledy jiné, kratší, informační, z nichž nejdůležitější jsou *České písemnictví s ptačí perspektivy* (1920, 1929 a 1946 s doplňky A. Grunda), *Die tschechische Literatur* (1931 ve Wälzlově »Handbuch der Literaturwissenschaft«), česky jako *České písemnictví* (1933 v »Čsl. vlastivědě«, samostatně doplněno A. Grundem 1946 s názvem »Dějiny českého písemnictví«) s originelním pojetím periodisačním a *O české próze výpravné* (1932 v I. díle »Výboru z krásné prózy čsl.«).

Novák odmítal Masarykovu »českou filosofii«, projevoval odpor k stroze popisné vědě pozitivistické, přikláněl se k Pekařovu chápání českých dějin i k jeho periodisačním hlediskům, která mu byla blízká i svou terminologií z výtvarného umění. Někdejší Evropan ve smyslu Nerudově, prožíval svůj vztah k národu dramaticky: národ chápal jako pojem »oblasti duchové a mravní, v níž si generace a věky podávají ruce a pochodně, nikoli z důvodu plemenného a krevního příslušenství, nýbrž se svrchovaným příkazem, aby skrze národnost dospívaly vyššího lidství a v něm se dopracovávaly k vědomí synovství božího« (»Duch a národ«, 1936).

Tak spojuje Arne Novák, výstižně nazvaný »strážcem tradice«, národní myšlenku messianisticky s myšlenkou náboženskou, jejíž mravní dosah pro osobnost i národ vždy zdůrazňoval, v jakési březinovské společenství mrtvých, živých i nenarozených.

Z literárních dějepisců stojí v životě i v činnosti, intencemi i metodou Jar. Vlčkovi nejbližše jeho žák **Albert Pražák** (* 1880 v Chroustovicích), v l. 1921—1933 profesor české a slovenské literatury na universitě Komenského v Bratislavě, od r. 1933 Jakubcův nástupce na vysokém učení pražském, v květnu r. 1945 odvážný i rozvážný vůdce pražského povstání a předseda revoluční Národní rady. V průpravných mladistvých letech přispěl vydatně k prozkoumání a utřídění české literatury májovské i lumírovské; tu vynikají monografické příspěvky o prvním vývojovém období J. Nerudy v »Literatuře české devatenáctého století« (III, 2, 1907), první pokus o zhodnocení Holečkových »Našich« (1908), životopisná monografie o A. V. Šmilovském (1911), pronikavý úvod k Nerudovým »Zpěvům pátečním« (1913) a dějiny literárního odboru Uměl. Besedy (1913 v jejím památníku k 50letému trvání). Důvěrného znalce životních osudů a literárně společenských vztahů doprovází tu srovnávací analytik motivů i forem, vyzbrojený rozsáhlou sčítlostí v písemnictví domácím i cizím.

Do studia slovenského písemnictví pohroužil se ještě v době předválečné a vedle časopiseckých článků o Hviezdoslavovi (1909), Sv. Hurbanu Vajanském (1910) a S. Tomášikovi (1913) podal pro »Slovenskou čítanku« přehled slovenské literatury po přítomnost (1911); estetické stanovisko převládá potud nad metodou přísně historickou. První popřevratová léta, kdy po boku Vlčkově působil v školském ministerstvu jako organisátor slovenských středních škol, hlavně však dvanáctiletá akademická činnost na universitě Komenského — to vše postavilo nadšeného slovákofila do samého středu vzdělanosti slovenské, odkud vycházely jeho studie o slovenském písemnictví. Od starších Pražákových prací liší se důkladná průprava pramenná; vůdčí myšlenkou jejich jest pevné přesvědčení o národní, jazykové a slovesné jednotě československé, vůči níž se mu rozkol řeči, literatury i názorů jeví zjevem přechodním a podružným. Mnohé z těchto prací daleko přesahují rámec literární a zabírají celou národní vzdělanost, snažíce se koncepci československé jednoty oprávněnými důvody filologickými

mi, historickými a literárními. Nejzávažnější jsou zde díla: *Dějiny spisovné slovenštiny po dobu Štúrova* (1922), *Češi a Slováci* (1929) a j. Přísně literárního obsahu jsou z větších prací: *Slovenské studie* (1926, deset statí, zahrnujících látku od S. Rožnaye po Hviezdoslavovy počátky), *Literární Slovensko let padesátých až sedmdesátých* (1932), *Literatura slovenská* (1933, v VII. sv. »Čsl. vlastivědy«), *Duchová podstata slovenské slovesnosti* (1938, 18. a 19. sv. sbírky »Postavy a dílo«). Tu všude Alb. Pražák buď časově pokračuje v bádání Vlčkové neb prohlubuje a doplňuje je novými poznatky. K tomu se pojí celá řada monografických studií ze slovenské literatury, zvláště: *Slovenská otázka v době J. M. Hurbana* (1923 ve »Sborníku filoz. fak. v Bratislavě«), *Hviezdoslav a Dante* (1924, tamže), *Hegel a Slovensko* (1931 v revui »Bratislava«), *Třanovského Cithara sanctorum* (1936, tamže), *Štúr, Hurban a Mách*a (1937, ve sborníku Máchově) a j.

Souběžně postupují Pražákovy studie z dějin nové a nejnovější české literatury, zvl. o Dobrovském, Kollárovi, Palackém, Nerudovi, Čechovi, Jiráskovi, Vrchlickém, ale i o zjevech písemnictví vrstevnického, Herbenovi, Vodákovi, Šrámkovi, Těsnohlídkovi, Jos. Machovi; knižního tvaru dospěla syntetická monografie *K. H. Mácha* (1936), shrnující osobitě výtěžky dosavadního bádání. V poslední době obrací se Pražákův pracovní zájem k době starší, k humanismu a českému středověkému písemnictví. Kromě j. studií napsal první knižní monografii o rytířském staročes. eposu *Staročeská báseň o Alexandru Velikém* (1945). V souhrnných spisech *Obrozenské tradice* (1928) a *Duch naší obrozenské literatury* (1938) pokusil se o sociologický výklad hlavních tendencí v slovesném vývoji. Myšlenku národní jako funkční složku obrannou v našem písemnictví sledoval Pražák za minulé války, kdy život národa byl ohrožen v samých kořenech, na podkladě obrovitého kulturně historického materiálu v knižních souborech článků a studií *Míza stromu* (1940) a *O národ* (1946) i v monografii, přinášející též úryvky starých svědectví *Národ se bránil* (1946). Podnětným metodologickým příspěvkem jest rektorská přednáška *Zápas generací* (v »Ročence univ. Komenského« za r. 1928/29). Častěji charakterisoval své učitele a universitní kolegy pracemi monografickými: *Jos. Hanuše* (1922), *Jos. Škultétyho* (1924), *Masaryka ve vzta-*

zích k české literatuře (1935), *J. Jakubce* (1937 a 1940), *Arna Nováka* (1940).

Bohatě vzdělaný a stále vnímavý duch, jenž dovedl umělectví Jar. Vrchlického sloučiti s tendencemi masarykovského realismu a vědeckou výuku západnickou s citovým zanícením pro domácí svojskost, přidal k literárně historickému odkazu Jar. Vlčka živý smysl pro současné slovesné umění a důraznou rozhodnost v otázkách kulturně politických.

Později než Arne Novák a Alb. Pražák stal se žákem Vlčkovým o pět let jich mladší **Miloslav Hýsek** (* 1885 v Němčicích u Sloupu), od r. 1927 řádný profesor lit. historie na Karlově universitě. Zachovával na vysokém učení pražském co nejvěrněji Vlčkovu literárně historickou tradici, míně, že Jar. Vlček jest pro český literární dějepis stejnou měrou klasikem jako Palacký pro český dějepis neb Gebauer pro českou jazykovědu. Od dráhy, nastoupené za let universitních studií, se neuchyluje, metod tehdy poznanych neopouští, zůstáváje lhostejný k současné snaze zařaditi literární dějepis do duchovědy i k formalistickým metodám literární vědy, zato vydatněji než kterýkoli z jeho akademických druhů pěstuje pomůcky literárně historického zkoumání, knihopis a životopis, vydávání pramenů, zvl. pamětí a korespondencí. V III. třídě »České akademie« dal podnět k vydávání *Pamětí*, »knihovny literárních vzpomínek« (od r. 1925), kterou řídil; tu vydal zvl. korespondenci Březinovu, jemuž se prokázal, stejně jako Gellnerovi, svědomitým editorem.

Moravský původ i gymnasiijní studia v Brně učinily ho dějepiscem pobřežnového písemnictví moravského. Kromě edicí zapadajících starších autorů, na př. Al. Balcárka, i literární pozůstalosti Merhautovy a Uhrovy náleží sem Hýskův habilitační spis *Literární Morava v l. 1849 až 1885* (1911), zařazující regionální úsek krásného a naukového písemnictví i novinářství do kulturních dějin země i do celkového vývoje národního.

V době vědeckého zrání štěpí se Hýskův zájem mezi analytické zkoumání národního obrození a kritické hodnocení slovesných osobností doby ponerudovské. V prvním oboru prokázal heuristickou i interpretační zralost základní monografií o *Jungmannově škole kritické* (1914 a 1919 v »Listech filologických«) a dospěl po menších studiích o Klicperovi, Jablonském, Sabinovi a Mikovcovi k hlavní své

práci, *Josef Kajetán Tyl* (1926), se šťastnou kombinací přísně ověřeného letopisu biografického a literárního rozboru, propracovaného hlavně ve filiaci motivické. V okruhu slovesnosti ponerudovské dává přednost spisovatelům střední polohy umělecké a myšlenkové a vyhýbaje se básnický tvůrčím duchům, hodnotí rád národní buditecké poslání beletristů-publicistů. Kromě časopiseckých článků o J. B. Jandovi-Cidlinském, S. Hellerovi, El. Krásnohorské, Jos. Holečkovi hledí sem zvláště knižně vydaný nekrolog *Ant. Staška* (1933 v nekrologiích »České akademie«), k jehož nejlepšímu znalci Hýsek náleží, a hutná studie *Ignát Herrmann* (1934). Výjimku činí velká osobnost Petra Bezruče, již *Třemi kapitoly o Petru Bezručovi* (1934) zajímavě osvětlil zvláště s hlediska literárně genetického. Schopnost uměleckého prožitku a vnitřní potřeba hodnotícího soudu nedoprovázejí a nedocelují pozitivistického badatele silné historické vlohy, stavějícího národně kulturní poslání literatury nad její posvěcení estetické. Z četných žáků Vlčkových věnoval se **Jan Thon** (* 1886) soustavně otázkám knihovnickým.

Obrat českého literárního dějepisu od zřetelů skoro výhradně ideových k tvarové povaze slovesných památek souvisí s plodnými organizačními a metodickými zásahy býv. profesora brněnské university **Romana O. Jakobsona** (* 1896 v Moskvě, r. 1939 odejel z Brna za hranice), spoluzakladatele »Pražského linguistického kroužku« a strukturální metody u nás. Nejplnější jest jeho přínos v otázkách českého verše a rytmu a v problematice staršího českého písemnictví. Když byl již r. 1923 v ruském spise »O češskom stiche« postavil metrické bádání na novou basi, zásadně odlišnou od mechanistických názorů Králových, vyložil po česku *Základy českého verše* (1926) a podal v III. sv. »Československé vlastivědy« podrobný a soustavný rozbor *Verše staročeského* (1934), doplňuje se tu s Mukařovského studií o verši novočeském. Jeho monografické studie o staročeském básnictví období románského a gotického souvisí organicky s těmito pracemi; jsou to zvláště: *Dvě staročeské skladby o smrti* (1927 při vydání »Sporu duše s tělem«), *Nejstarší české písně duchovní* (1929) a *Český podíl na církevněslovanské kultuře* (1940 v sborníku »Co daly naše země Evropě a lidstvu« s pseudon. Olaf Jansen). Z četných Jakobsonových linguistických prací, psaných námnoze rusky, francouzsky i německy, otvírá nové dráhy

česká úvaha o »Vlivu revoluce na ruský jazyk« (»Nové Atheneum« 1921), kdežto příspěvek ve sborníku »Spisovná čeština a jazyková kultura« (1932) o dnešním brusičství českém jest ukázkou dravé útočnosti bojovného filologa, prožívajícího prudce všecky kulturní otázky své doby.

Ze studia latinského písemnictví středověkého, prohloubeného za pobytu v knihovnách italských, dospěl profesor československé literatury zprvu na universitě v Bratislavě, od 1939 v Brně, **Jan Vilikovský** (* 1904 v Semechnicích u Opocna, † 1946 v Brně), k subtilnějšímu pojetí slovesnosti staročeské; jeho snaha zasaditi literární tvorbu české gotiky do evropské souvislosti a odstraniti při posuzování i hodnocení památek středověkých všechna názorová kritéria pozorovatele novodobého, připomíná průkopnické úsilí německého slavisty Feifalika před 70 lety. Obě základní práce Vilikovského jsou: *Latinská poesie v středověkých Čechách* (1930 v revui »Bratislava«) a *Latinská poesie žákovská v Čechách* (1932 ve »Sborníku filosofické fakulty university Komenského«); k nim se pojí řada důležitých studií z poesie staročeské i z literární minulosti slovenské od dob reformačních, osobitá antologie *Próza z doby Karla IV.* (1938) a četné stč. edice.

Vedle staročeského básnictví gotického věku i ducha dostává se poslední dobou nového osvětlení i zhodnocení barokní poesie XVII. a XVIII. století, o níž literární historikové pozitivistického období, zvl. Vlček a Jakubec, soudili se zorného úhlu racionalismu odmítavě. Převrat v nazírání se datuje od Pekařovy »Bílé Hory« (1921), ale byl doprovázen i poválečnou náladou a expresionistickým vkusem, duševně příbuzným baroku; týž obrat se jeví v dějepisectví výtvarném a hudebním. V oblasti literární šlo o to, zhodnotiti význam barokní řeči pro vývoj české mluvy básnické; pochopiti expresivní moc tehdejší lyriky reflexivní i citové a její vliv na básnictví lidové; oceniti tvorbu legend jako dobovou epiku a činnost homiletickou jako řečnické umění svého věku; uvědomiti si vývojový dosah dramatiky a dramaturgie jesuitské. Názorově tu udal směr Pekař; estetickému hodnocení vytkl směr Šalda; metodu analýsy filologické vypracoval Souček; syntetický rozvrh a utřídění látky spolu se zařazením periodisačním provedl Arne Novák; Pekařův žák Kalista spojil výklad detailů s historickým prohloubením barokních směrů; bez vlivu nezůstalo ani Durychovo básnické a psychologicky sourodé nadšení

pro baroko. Ale nejvíce badatelské práce vykonali **Josef Vašica** a **Vilém Bitnar**.

Josef Vašica (* 1884 ve Štítině ve Slezsku) přednáší jako řádný profesor staroslověnský překlad Písma sv. a slovan-skou liturgii na teologické fakultě v Praze. Nejprve se výhradně zabýval studiem biblických textů staročeských a staroslověnských, odkud vyšla průpravná monografie *Staročeské evangeliáře* (1931). Poznání českého baroka katolického se zavděčil řadou edicí, zvl. děl B. Bridela, kterého objevil, a r. 1938 shrnul své monografické stati o písemnictví barokním v knize *České literární baroko* (1938); mezi analytické stati zvl. pramenné vložil nejednu pronikavou úvahu syntetickou, razící odvážně a přesvědčivě cestu novému poznání. Podobné monografické práce podniká se zdarem **Vilém Bitnar** (v. v.), kdysi básník, později historik Katolické moderny; nad jeho knižní monografii o Sig. Bouškovi vynikají oba soubory informačních statí *O českém baroku slovesném* (1932) a *Postavy a problémy českého baroka literárního* (1939).

Na rozhraní staršího a nového směru literárně historického, názorů positivistických a diltheyovského učení o ústředním významu prožitku v díle básnickém stojí Vlčkův žák **Jan Vojtěch Sedlák** (* 1889 v Boskovicích, † 1941 v Praze), úředník ministerstva národní obrany, zvláště zasloužilý o vojenské názvosloví. Šíří svého zájmu doložil také knihami beletrie, jež jsou všechny v podstatě lyrické, ať mají formu písní, lidopisných povídek na valašském pozadí nebo románů; volání po návratu k půdě, v nich se s důrazem opakující, jest spíše ohlasem časových tendencí než opravdového prožitku. Starší z jeho literárních studií o novější slovesnosti české ničím nevybočují z metody Vlčkovy. Ale programním spiskem metodologickým *Literární historie a literární věda* (1929) vytkl si úkol jiný, vyzbudovati poetiku jako pomocnou vědu pro literární dějepis a najítí smírné řešení mezi psychologickým a formalistickým pojetím písemnictví; oba spisy sem hledící, *K problémům rytmu básnického* (1929) a *O díle básnickém* (1935), setkaly se s prudkým nesouhlasem strukturálních formalistů českých. Nejpronikavější prací Sedlákovou jest »studie osobnosti a prožitku«, *Betr Bezruč* (1931).

Také nejmladší pokolení literárních dějepisců českých kolísá mezi positivismem svých vysokoškolských učitelů a novými směry vědními; pokud vystudovalo v Praze, půso-

bil na ně hlavně Jan Jakubec, zčásti i Mil. Hýsek, ale neméně zasáhl je vliv F. X. Šaldy, Arna Nováka, Ot. Fischera a J. Mukařovského.

Z pracovníků těch stojí Janu Jakubcovi jak názorově, tak metodicky nejbliže profesor Karlovy university **Jan Břahoslav Čapek** (* 1903 v Třebechovicích p. O.). Potomek starobylé farářské rodiny evangelicky reformované, zdůrazňoval stanovisko českého protestantismu nejprve v beletrii a v elegické meditativní a náboženské lyrice. I hlavní, knihopisně pozoruhodná, značně rozsáhlá práce Čapkova *Československá literatura tolerantní 1781—1861* (1933 ve 2 sv.) tkví kořeny v půdě konfesijní, ale mimoto čerpá vláhu vydatně také z Masarykovy »české filosofie« reformační a z důsledně provedené myšlenky o slovesné a národní jednotě československé. Hodnotné jsou analytické monografie Čapkovy *Aug. Doležal a jeho Tragöedia* (1931) a flaškovské studie *Alegorie Nové Rady a Theriobulie* (1937) a *Vznik a funkce Nové Rady* (1938). J. B. Čapek jest též kriticky činný a svůj sklon k etickému hodnocení krásné literatury osvědčil bystrou mladickou studií *H. Ibsen a nemoc Evropy* (1928).

Z jeho vrstevníků kombinuje se zdarem germanistické poznatky hl. o Mladém Německu s pronikavou motivickou analysou máchovského a májovského písemnictví českého kritik »Práva lidu« a »Kritického měsíčníku« **Karel Polák** (* 1903). Nástupcem Arna Nováka na Masarykově universitě a pokračovatelem v jeho literárních kompendiích stal se **Antonín Grund** (* 1904 v Praze), monografický badatel o Erbenovi a první kritický vydavatel jeho spisů, který v knize *Karel Jaromír Erben* (1935) podal propracovaný obraz jeho osobnosti a díla; posléze ho zaujala problematika českého písemnictví renesančního. Do české hymnologie a náboženské publicistiky reformační se odborně zabral docent **Antonín Škarka** (* 1906). V interpretaci vztahů mezi Březinou, Šaldou a Theerem osvědčil se docent **Oldřich Králík** (* 1907). Výsledky strukturalistického bádání vnáší se zdarem do literární historie docent **Felix Vodička** (* 1909), jak svědčí jeho studie *Literární historie, její problémy a úkoly* (ve sbor. »Čtení o jazyce a poesii« 1942); své počáteční práce věnoval vyšetřování styků mezi českým a francouzským básnictvím v době Nerudově, Vrchlického a Březinově. Jiný stoupenec strukturalistické metody **Josef Hrabák** (* 1912) analysuje veršovou strukturu poesie staročeské.

Dějiny slovanských literatur. V poválečné době vydal Jan Máchal své trojdílné historické dílo »Slovanské literatury« (1922—1929, srv. výše), kde obsáhl celý vývoj od nejstarších dob až po soumrak realismu. Máchalův podnět působil povzbudivě i na mladší slavisty, vyšedší ze srovnávací a kritické školy Jiřího Polívky. Avšak též jinoslavanští dějepisci literatury, povolání po převratu na Karlovu universitu, Rusové Vlad. Francev a Eug. Ljackij, Polák Marj. Szykowski a zvláště neúnavný organisátor ze školy ještě Jagićovy, Slovinec Mat. Murko, zasloužili se o české literární dějiny také soustavným vyšetřováním vztahů naší kulturní i slovesné minulosti k jiným národům slovanským.

Máchalovu katedru dějin slovanských literatur zaujal r. 1927 žák a později spolupracovník Polívkův **Jiří Horák** (* 1884 v Benešově u Prahy; r. 1945 zaměnil universitní katedru za diplomatický stůl, stav se čl. velvyslancem v Moskvě). Mezi pracemi Horákovými, zabývajícími se českými a slovanskými dějinami literárními i jejich vzájemnými vztahy, historií slavistiky a národopisem převyšují články, přednášky, úvody a poznámky k edicím nad knižními publikacemi; z velkých zjevů stojí mu zvláště blízko Dostojevskij a Masaryk, ale i k nim se staví spíše jako obdivný vykladač než jako osobnost kritická. Z menších jeho spisů nejdůležitější jsou: *Masaryk a Dostojevskij* (1931), *Profesor dr. Jiří Polívka* (1928), *Josef Holeček* (1929 v II. ročence *Slovanského ústavu*); nejrozsáhlejší Horákovou prací zůstává přehledný nástin *Národopisu československého* (1933 v II. sv. »Československé vlastivědy«). Cenný je spis *Naše lidová píseň* (1946) se společenským, tematickým a formálním rozbořením lidové písně. Ke starším výborům ze slovenské lidové epiky (1923) a lyriky (1927) přibyly dvě antologie pohádkové *Český Honza* (1940) a *České pohádky* (1944), v nichž se Horák ukazuje znalcem a dobrým vypravěčem lidových látek. Jak v oboru lidových tradic ústních, tak v okruhu písemnictví přijal postup svého učitele: slučuje studium látkové a motivické s hlediskem migračním, zároveň však se zřetelem k ideovému obsahu. Metodicky promyslel, v zásadním souhlase s historickými tesemi Bidlovými, jednotící koncepci celistvých dějin literatur slovanských na základech kulturně sociologických a hájil ji se značným zdarem proti odmítavé skepsi polských učenců, zvláště Al. Brücknera a W. Lednického.

Po odchodu Jiřího Horáka do Prahy stal se v Brně jeho

nástupcem **Frank Wollman** (* 1888 v Bohušovicích), který předtím působil na universitě Komenského. Vyšel také ze srovnávací školy Polívkovy, což osvědčil dvěma látko-slovními mytologickými studii, o pověsti o »Bílé paní« (1912 — 1913 v »Národopisném věstníku«) a o pověstech vampyrských (1921—1925, tamže). Z básnictví umělého vábí ho především drama a divadlo, kde se opětně pokusil sám také jako poeta. Ač v monografických charakteristikách, zaměřených většinou ideologicky, zabýval se i velkými zjevy polskými, *Žeromským a Reymontem* (1926) a *Słowackým* (1927), soustřeďuje se hlavně k dramatu a divadlu Slovanů balkánských, opíraje se také o vydatnou autopsii vytrvalého turisty. Rychle za sebou následovaly souborné obrazy: *Srbochorvatské drama* (1924), *Slovinské drama* (1925) a *Bulharské drama* (1928), založené namnoze na původním bádání, a syntetická *Dramatika slovanského jihu* (1930); svůj smysl pro formu básnickou prokázal monografií *Njegošův deseterec* (1930, původně v »Slavii« IX).

Již z těchto prací Wollmanových vysvítá jeho srovnávací stanovisko, daleko překonávající počiny Máchalovy a propracované důsledněji než u Jiřího Horáka; Wollman je vložil několikrát metodologicky zvláště r. 1936 v polemickém spise, namířeném proti K. Bittnerovi, *K metodologii srovnávací slovesnosti slovanské*. Pojímá literaturu všech národů slovanských (»mezislovanskou slovesnost«) jako celek, který se mu jeví částí generálního písennictví světového a jest předmětem srovnávacího studia, vztahujícího se na všechny periody a úseky vývojové. Pojítkem jednoty není proň spojitost kulturně sociální, nýbrž vnitřní příbuzenství druhů slovesných a jejich formy, látky i genese (metoda eidografická). Prakticky uskutečnil tuto koncepci v syntetickém obraze celistvého literárního vývoje slovanského *Slovesnost Slovanů* (1928), do níž průkopnický zařadil i prstonárodní slovesnost lidovou a v níž jeden z prvních uplatňoval strukturální, tvarové hledisko, prohlubované později i teoreticky (*Věda o slovesnosti*, »Slovo a slovesnost« 1935).

Z Horákových a Wollmanových vrstevníků, vychovaných Máchalem a Polívkou, působil na universitě ještě **Josef Páta** (* 1886 v Litomyšli, popraven r. 1942), nadšený litomyšlský vlastenec. Věnoval se nejprve bulharské řeči a literatuře; sem spadá filologická monografie *Zlomek sofij-*

ského evangelistáře XIII. stol. (1915), užitečný literární přehled *Bulharské písemnictví ve XX. stol.* (1934, v »XX. století« VII) a populární obraz země a lidu *O Bulharsku* (1931). R. 1922 habilitoval se Josef Páta pro lužickou srbštinu a po Adolfu Černém převzal úkol lužického konsula v Čechách, střídaje práce vědecké s propagačními publikacemi, pomůcky jazykového a literárního studia s knihami cestopisnými a lidopisnými. Z naukových děl stojí v popředí první odborný pokus o literární dějiny lužicko-srbské vůbec, *Úvod do studia lužickosrbského písemnictví* (1925, nové zpracování lužické 1929) a obsažný soubor *Lužických statí* (1936, s bibliografií prací Pátových). Napsal i řadu propagačních knih o lužických Srbech, o jejich vztazích k Slovanstvu, lužickou čítanku, mluvnicí a lužický slovník.

Z dalších slavistických literárních historiků zabývá se kulturním a literárním životem polským profesor Karlovy university **Karel Krejčí** (* 1904), který zpracovává literární dějiny s hlediska sociologického. Vydal významnou knihu o moderním románu *Polská literatura ve věrech revoluce* (1934) a dvě monografie důležité pro literaturu českou o *Bart. Paprockém* (1946) a *J. Arbesovi* (1946); **František Tichý** (* 1886), překladatel z básníků západních i východních a pořadatel školních výborů a populárních monografií, zabral se do duševního a slovesného života Podkarpatské Rusi. Sovětské písemnictví nalezlo svého propagátora v autoru *Sovětské literatury ruské 1917—1936* (1937), znovu v *Přehledných dějinách ruské literatury* (1946), **Josefu Jiráskovi** (* 1884) a znalce ve znamenitém překladateli ruské lyriky, **Bohumilu Mathesiovi** (* 1888), který v »Dodatcích OSN« podal ucelený kritický obraz sovětské literatury. Žák Arna Nováka a J. Horáka, vzdělaný na jihoslovanských universitách, profesor Karlovy university **Julius Dolanský-Heidenreich** (* 1903), projevil se znalcem literatury polské, srbské i ruské svými pracemi *Vliv Mickiewiczův na českou literaturu* (1930) a *Ruské základy srbského realismu* (1933, I. díl).

Dějiny literatur germánských. Předním zástupcem literární historie německé byl v době první republiky Otokar Fischer, ale jeho složitý duch zasahoval často a podnětně i do literatury české a pracemi metodologickými do veškerého studia písemnictví u nás.

Otokar Fischer (1883—1938) narodil se 20. V. 1883 v Ko-

líně n. L. z českožidovské rodiny, studia vykonal v Praze na české a německé universitě a v Berlíně; z českých učitelů zasáhl ho vlivem zvl. T. G. Masaryk, z německých germanistů Aug. Sauer, Er. Schmidt a G. Roethe i estetik Dessoir. R. 1909 habilitoval se na české universitě v Praze a stal se tam profesorem pro dějiny německé literatury. R. 1926 přednášel v Gentu a r. 1936 na universitách francouzských. R. 1907 zahájil divadelní činnost kritickou v týdeníku »Přehled« a v l. 1914—1935 referoval o divadle střídavě v denících »Národní listy«, »Právo lidu« a »Lidové noviny«; v l. 1911—12 byl dramaturgem, od r. 1915 do smrti šéfem činohry »Národního divadla«. Skonal náhle 12. III. r. 1938 v Praze, zdrčen otřesnými zprávami politickými.

Považován zprvu za germanistického specialistu, vstoupil do české literatury r. 1906—7 jemnými essayemi o Schnitzlerovi a Wedekindovi v »Lumíru« a skoro současně v Šaldově »Novině« lyrikou, uveřejňovanou s pseudonymem Ot. Frey; mezi oběma skupinami literárními nepřestal kolísati; jako básník podléhal střídavě Theerovi a Dykovi, než se vedle Goetha projevil silný vliv Vrchlického. I počátky překladatelské činnosti Fischerovy spadají do doby těsně předválečné a jsou zahájeny virtuosním přebásněním Nietzscheho »Zarathustru«.

Lyrik Fischer nezmlkl již od vstupního sešitku *Království světa* (1911), zasvěceného dušezpytným experimentům osobivého žáka Nietzscheho. Rychle za sebou následují: *Ozářená okna* (1916), jejichž umělecký titanismus se rád vyjadřuje volnými verši theerovskými; elegie inspirované světovou válkou, *Hořící keř* (1918); lyrický deník popřevratového vitalismu *Léto* (1919); *Kruhy* (1920) s intenzivními tóny odosobnění a zapětí svého já do vyšších souvislostí, z nichž v *Hlasech* (1923) s tragickou naléhavostí zdůrazňuje plemenné příslušenství židovské. Po osmileté přestávce nachází věčný problematik v *Peřejích* (1931) jistotu v přilnutí k zemi, k rase, k poslání životnímu. Ale nejosobitějším přínosem těchto sbírek zralosti, které pokračují *Polednem* (1934), *Rokem* (1935), *Hostem* (1937) až k pohrobním *Posledním básním* (1938) s tragickými předtuchami blízkého skonu, jest vřelá struna rodinná, ukolébavající neklidné srdce samotářovo bezpečím pokračování; vedle Hory dospěl Fischer těmito posledními kni-

hami nejvyššího stupně zduchovnění a výrazového nadlehčení mezi lyriky své doby.

S lyrikem ruku v ruce šel i básnický překladatel Fischer, který nastolil nové období tlumočnického umění veršového. V lyrice po nietzschovských a goethovských pracích mladosti obrátil se jako překladatel z Němců k Angelu Silesiovi, Heinovi a hlavně Goethovi, jehož souborným přebásněním vrcholí přímo representačně »fischerovská« perioda překladatelského umění u nás. Z Francouzů si vybral kromě »prokletého básníka« Villona (1927) vnitřně sobě blízké »Hebrejské melodie« Spireovy (1927), z angličtiny po Kiplingově chvalořeči mužnosti »Když« jeho baladické »Písňe mužů« (1935).

Jako literární dějepisec německé literatury vyšel Fischer z pozitivistické školy posledních schererovců, u nichž osvojil si umění vyšší kritiky textové a interpretace. Poznání to od začátku prohluboval rozbořem psychologickým a estetickým, jmenovitě v okruhu básnického jazyka a výrazu. Z domácích vědců literárních mu stáli blízko F. X. Šalda, V. Tille a Arne Novák; prvním se zabýval v *Šaldově češství* (1906 »Postavy a dílo« sv. V.), druhému věnoval v nekrolozích České akademie pohrobně vydanou studii (1938).

Nejprve podal tři vyčerpávající díla o vůdčích hlavách německého písemnictví XIX. stol., kterými se zabýval také jako básnický překladatel, o Kleistovi (1912), Nietzschevi (1913) a Heinovi (1923 a 1924). V předmluvě děl podává rád skladný obraz osobnosti rázu mnohdy antitetického, pak vypráví životopis, aby hlavní zřetel obrátil k chronologicky řazenému rozboru děl.

Nové metody literárního dušesloví v Německu a ve Francii, na př. psychoanalysu, individuální psychologii, patologii a psychografii propaguje kriticky referující spisek *Otázky literární psychologie* (1917). Divadelně kritická činnost Fischerova (v. v.) vynesla knižně válečný soubor *K dramatu* (1919), kde řeší obecné otázky dramaturgické, stopuje logiku divadelní evoluce u nás a pevnými syntetickými tahy kreslí podobizny českých divadelních básníků, pak soustavné historické dílo *Činohra Národního divadla do r. 1900* (1933) se skvělými charakteristikami dramatiků, herců, režisérů.

Ale vlastní význam Ot. Fischera jako literárního dějepisce tkví ve dvou svazcích essayů a článků, doplňujících se navzájem a celým založením příbuzných »Studiím a po-

dobiznám« Jar. Vrchlického; z nich *Duše a slovo* (1929) soustředí se, ne bez příklony k Šaldově »Duši a dílu«, na slovesný výraz osobností, kdežto *Slovo a svět* (1937) nezapomíná na vztahy vedoucí od tvořivého individua ke kolektivu hl. národnímu. Mimo metodologicky závažné studie z literární psychologie a stati o stýkání i potýkání národů a plemen jest tu řada důmyslných monografií goethovských a jmenovitě příspěvky k českému literárnímu dějepisu, o Kollárovi, Čelakovském, Máchovi, Erbenovi, překladatelích Fausta, Březinovi. Nové cesty razí stati o rýmu u Kollára a Březiny. Jako český literární dějepisec zasáhl Ot. Fischer objeveně a podnětně zvláště do bádání o Čelakovském, Máchovi a Erbenovi řadou článků, monografií *K Ohlasu písní ruských* (1932) a vědeckými edicemi ve sbírce »Kytice«.

Současník Fischerův, **Stanislav Sahánek** (* 1883, † 1942 v Mauthausenu), zabýval se kromě prací didaktických německými spisovateli, pokud žili na Moravě a čerpali ze vztahů k ní; mimo články o M. Ebner-Eschenbachové uveřejnil knižní monografii o *Ferdinandu Saarovi* (1934) a referující kritikou ohledal problematiku *Literárního biedermeieru v německém písemnictví* (1938), kterou V. Jirát aplikoval na českou literaturu předbřeznovou. Profesor in memoriam Karlovy university **Vojtěch Jirát** (1902—1945) a soustavný badatel o slovesných vztazích česko-německých, přihlásil se k svému učiteli Ot. Fischerovi pronikavým rozbořem *Dvou překladů Fausta* (1930); důsažněji zdůrazňuje programně vnitřní shodu metodologickou v hlavní stati jubilejního sborníku *Ot. Fischer* (1933). Zalíbení v slohovědných studiích svého mistra osvědčil německy psanou habilitační prací *Platens Stil* (1933) i řadou studií o rýmu českých básníků od Máchy po Hlaváčka a Dyka. Podnětně zasáhl do literární historie české essayistickými příspěvky k otázkám máchovským ve studii *K. H. Mácha* (1943), příspěvky k českému biedermeieru zvl. ve studii *Erben, čili Majestát zákona* (1944), studií o Hálkovi ve výboru, který s B. Novákem uspořádal (1945), i antologií *Lyrika českého obrození* (1940). Pro »Dodatky Ottova Slovníka naučného« napsal vedle nesčíslných charakteristik německých spisovatelů soustavný obraz vývoje německého písemnictví v l. 1882—1936.

Severské písemnictví nenašlo ani v tomto období u nás pracovníků vědeckých. Zůstalo při spisech populari-

sačních a propagačních, jaké pěstoval Arnošt Kraus, v jehož dráze pokračuje **Gustav Pallas** (* 1882), středoškolský profesor v Praze.

Vědecké studium anglického písemnictví našlo v době po první světové válce dva vynikající odborníky: na Karlově universitě V. Mathesia, na universitě Masarykově Fr. Chudobu. **Vilém Mathesius** (* 1882 v Pardubicích, † 1945 v Praze), mínil soustavně vyličití anglické písemnictví od nejstarších dob až do našich dnů. Z rozsáhlého díla *Dějiny literatury anglické v hlavních jejích proudech a představitelích* vyšly však pouze dva svazky, sahající na práh doby novoanglické. Podal ještě menší, dílem vědecky analytické, dílem popularisační práce o Shakespearovi, alžbětinském divadle a lidových baladách a od r. 1911 se počal přechylovati k jazykovědě, v níž stanul jako zakladatel »Pražského linguistického kroužku« v popředí směru strukturálně funkčního. Jeho vlastní práce, netoliko z anglistiky, ale i bohemistiky, vrcholící zásadní monografií *O potenciálnosti jevů jazykových* (1911), zabývají se otázkami syntaxe, větosloví a slovosledu a nevyhýbají se ani fonologii. Zájem o jazykovou charakteristiku individuální a národní, rozlišení jazykových funkcí a jmenovitě řeči hovorové od jazyka spisovného, odpor k vnějšímu empirismu a jednostrannému historismu jsou znaky Mathesiova linguistického snažení. Že jeho přísná kritičnost uvědomuje si stále v duchu pragmatického funkci naukového, hlavně také filologického zkoumání ve službách národní vzdělanosti, prokázal knihou essayů *Kulturní aktivismus* (1925), bohatou obdobami mezi kulturou anglickou a českou. Názory o konkrétních otázkách a potřebách individuálního života s hlediska společenské kultury etické i myšlenkové vyjádřil v poslední své knize, jejíž jádro tvoří výběr článků z »Naší doby«, *Možnosti, které čekají* (1944).

František Chudoba (* 1878 v Dědicích u Vyškova, † 1941 v Brně), přednášel o české řeči a literatuře na londýnské King's College, než se stal profesorem v Brně. Názorově i umělecky se přimkl k F. X. Šaldovi, v jehož orgánech rád publikoval, sdíleje se o jeho zaměření polemické. Věnoval mu výrazný nekrolog i vyčerpávající výbor kritické prózy; trvalým dokladem Šaldova pronikavého vlivu jsou Chudobovy londýnské přednášky o českém písemnictví *A short survey of Czech Literature* (1924). Výlučnému šaldovskému umělectví čelí však Chudoba přísnou kázní filolo-

gickou, kterou prokázal i v pracích o svém milovaném krajanu Blahoslavovi; hrdost na hanácký původ a hanáckou povahu dodává mu osobitosti.

Z dějin anglické literatury věnoval svůj zájem a rozsáhlé znalosti, spojené s jemným darem charakterisačním a vytríbeným smyslem stylistickým vedle Wordsworthe (1910) především Shelleyovi, Keatsovi, preraffaelistickým básníkům, Carlylovi a Ruskinovi. Tak učinil ve 2 sv. vybroušených essayů *Básníci, věštcí a bojovníci* (1915 a 1920, souhrnně 1942). V jiné řadě, *Pod listnatým stromem* (1932), připojil k nim Dickense, Poea, Hardyho a j. Výsledky téměř celoživotního studia o Shakespearovi uložil do díla, jímž vrcholí česká literárně historická monografie, *Kniha o Shakespearovi* (I. díl »Život a prostředí«, 1941; II. d. »Dílo« dokončil syn Bohdan, historik, 1943).

Z Mathesiovy školy vyšla většina překladatelů z angličtiny a mladší literárně historičtí badatelé. Nejstarší a nejvýznamnější z nich je univ. profesor zprvu bratislavský, pak pražský **Otakar Vočadlo** (* 1895). Starší jeho práce se zabývají mluvnicí a hlavně otázkami lexikologickými, ale pak se obrátil zcela ke krásnému písemnictví, o němž píše i do »Dodatků Ottova Slovníku naučného«. Zlomkem prozatím zůstala *Anglická literatura XX. století* (1932), kdežto přehledná a názorná *Současná literatura Spojených států* (1934) vyrostla v ucelený a svěží organismus, jenž stojí názorově uprostřed prací Mathesiových a Chudobových.

Dějiny literatury francouzské. Ani dějiny francouzského písemnictví, jimiž se od dob Jar. Vrchlického horlivě zabývali básníci a od dob F. X. Šaldy kritikové, nebyly dlouho pěstovány vědecky; romanistika na universitě měla ráz pouze filologický. Filologem byl též romanista brněnský **Prokop Miroslav Haškovec** (* 1876 v Bechyni, † 1935 v Brně), žák Gebauerův a Jarníkův. Svou analysu, opřenou o rozsáhlou znalost písemnictví západního i slovanského a vyzbrojenou rozsáhlým aparátem knihopisným, byl by rád ucelil také proniknutím uměleckým. Hlavním jeho dílem jsou *Počátky novodobého románu francouzského* (1917) o předrenesanční výpravné francouzské próze věku XV. Menší filologické studie věnoval Rabelaisovi (1907), slovanským drobtům v starofrancouzské epice (1913) a těžce řešitelné otázce *Byla G. Sand v Čechách?* (1925). Drobné jeho stati shrnuty jsou ve sbírkách *Stati literární* (1913), *V dvojím zrcadle* (1916), *Proudy* (1921) a *Francouzské kapitoly* (1931). Zde

nađ romanistickými studiiemi ve vlastním slova smyslu jsou v převaze srovnávací práce o vztazích česko-francouzských; všechny tyto úvahy a pokusy jsou vítanou protiváhou upřílišené snahy vyložiti myšlenkový a slovesný život český vnitřní závislostí na Německu. Tak přispěl Haškovec k rozboru Klicpery, Vocela, Havlíčka, Zeyera, Vrchlického, ale i Jana Šlechty ze Všehrd; nejvýznamnější jsou jeho příspěvky k staročeskému básnictví z pera neb okruhu Smila Flašky z Pardubic, jež vzbudily plodnou diskusi.

Moderním písemnictvím od obrození se obírá profesor pražské university **Josef Kopal** (* 1883), překladatel R. Rollanda, kdežto jeho brněnský kolega **Otakar Levý** (1896—1946) byl jemným znalcem francouzského romantismu. Souhrnné zobrazení slovesného písemnictví ve Francii podal ve svých *Dějínách literatury francouzské v obrysech* (1918—1932 ve 3 sv.: pouze věk renesanční, reformační a klasický, **Otokar Šimek** (* 1878).

Z mladšího romanistického pokolení, které prošlo hlavně školou Tillovou a Šaldovou, vynikl profesor dějin literatur románských na universitě v Praze, **Václav Černý** (* 1905), jemuž prospěl dlouhý pobyt ve Švýcařích, aby si získal srovnávací rozhled světový, patrný hlavně z francouzsky psané monografie »Essai sur le titanisme dans la poésie romantique entre 1815—1850« (1935). Ten vyznačuje také Černého práce české: výklad o vlivu bergsonismu v soudobém básnictví *Ideové kořeny současného umění* (1929) a vývojeslovnou studii *Esej o baroku* (1937). Novinkou jest Černého pilná pozornost, věnovaná písemnictví španělskému, kde poukázal jmenovitě k hodnotám soudobé lyriky; odtud vyšly skvělá charakteristika Cervantesa, psaná doprovodem k novému překladu »Don Quijota« (1931) a pramenné studie o španělských látkách u Vrchlického. Po smrti Šaldově a Novákově stal se V. Černý předním literárním kritikem českým, který ve svém »Kritickém měsíčníku« sleduje vývoj české poesie i prózy jmenovitě nejmladší. S Šaldou spojuje ho nejen zmíněný rozhled po literaturách evropských, především románských, a jemný smysl pro estetické a absolutně umělecké hodnoty básnického projevu, nýbrž i britké péro neohroženého a mravně založeného polemika. Z prozaiků věnoval pozornost jmenovitě *Karlu Čapkovi*, jak svědčí knižní monografie (1936, »Postavy a dílo« sv. VI.), z básníků — netaje se antipatiemi k zástupcům surrealismu — sleduje cesty všech předních představitelů

současné poesie od nejstaršího Hory (jemu věnoval produševnělý portrét *Zpěv duše* (1946) přes Halase a Holana k nejmladšímu Jiřímu Ortenovi («*Krit. měsíčník*«, VI, 1945). K Šaldovu učitelství hlásí se i dantovská studie *Polibek na usměvavá ústa* (1945).

Dějepisné a dějzpytné vědy. Historie po světové válce byla vedena vesměs významnými žáky Gollovými, mezi nimiž vůdcovské postavení zaujímal Jos. Pekař a Jos. Šusta. Všichni rozváděli gollovské podněty, ale názorově i metodicky stanuli mnohdy na hlediscích jiných než jejich učitel. I je vyznačoval kritický revisionismus, který odmítal idealisaci české minulosti, a důraz na srovnávací postup, který sleduje vývoj domácí v souvislosti s ostatní Evropou. S polemickým ostnem proti Masarykovi stavěli historickou empirii nad koncepcie filosofické, takže leckdy filosofii dějin zanedbávali. Na rozdíl od Golla vyznačuje většinu z nich sklon syntetický, vedoucí k úhrnným charakteristikám vývojových období a myšlenkových proudů. Vůdcové poválečné historiografie zajímali se zvláště živě o dějiny hospodářské na naší půdě a pomocí hospodářského zkoumání, studií o peněžnictví a bernictví, rozbořem mincovnictví a katastrů dospěli k novému pojetí dějin. Nově osvětlili počátky křesťanské vzdělanosti za doby cyrilometodějské a svatováclavské, dále odumírání utrakvismu a vpád luterství na naši půdu, jmenovitě pak pobělohorské baroko. Velké události dějinné, jichž byli za světové války a po ní svědky, zesílil jejich zájem o přítomnost, s níž do živého styku přivedli i dějiny. Tak stala se historie, pojímaná v monumentalisující syntese, opět vychovatelkou a svědomím národa.

Oba přední historikové, Josef Pekař a Josef Šusta, kteří se v tomto období stále doplňovali, byli zároveň velkými spisovateli a badateli a slovesným uměním se jim žádný z jejich odborných druhů nevyrovnal.

Josef Pekař (1870—1937) narodil se 12. dubna 1870 v Malém Rohozci u Turnova; gymnasium studoval v Ml. Boleslavi a již na něm projevoval činné vědecké zájmy historické a kromě překladu z Tolstého otiskl na konci let gymnasijských monografií o M. Jiř. Kezelii Bydžovském (v »*Památkách archeologických*«) a tři studie z místních dějin. Uvědoměle se věnoval v Praze na filosofické fakultě studiu historie, jež doplnil studiem v Erlangách a v Berlíně. Po habilitaci na základě práce »*Dějiny Valdštejnského spiknutí*« stal se

r. 1897 docentem a později mimořádným a řádným profesorem rakouských dějin, po převratě dějin českých. Profesuru vykonával, zastáváje při tom nejvyšší úřady akademické a přerušiv pražský pobyt jen cestami do Paříže a Italie, nepřetržitě až do smrtelného onemocnění r. 1936. Zemřel v Praze 23. ledna 1937 a byl pochován v rodném kraji v Jenišovicích.

První Pekařova velká práce historická *Dějiny Valdštejnského spiknutí 1630—1634* (1895) řeší složité a nepřehlednou literaturou znesnadněné problémy středoevropské politiky kriticky a samostatně se stálým zřetelem k otázkám českým; jest tu důkazem Valdštejnovy zrady s dokonalým zdarem vykonán pokus sloučiti kriticky rozbor s plastickým dějepisným vypravováním. Když se na sklonku svých dnů Pekař obrátil k přepracování svého mladistvého díla (*Valdštejn 1630—1634* [1934]), pojal nově a s důrazem politickou a válečnou účast české emigrace na spiknutí protihabsburském.

Potom se však Pekař obrátil k nejstarší době našich dějin, v níž *Dějiny Palackého* volaly neodkladně po revisi. V duchu Gollově Pekař pojímá náš celý středověký ať politický, ať hospodářský, ať společenský vývoj v rámci západoevropském, ale vmýšlí se pronikavě do zvláštních poměrů českých a studuje podrobněji dějiny hospodářské a správní. V celou knihu *Nejstarší kronika česká* (1903) vzrostly jeho kritické práce o počátcích dějepisectví v Čechách, jimiž, odmítaje vědecké omyly Dobrovského, podal rozbor starých svatováclavských legend a na správné místo zařadil Kosmovu kroniku; po prvé u nás a jako jeden z prvních v dějepisectví světovém ocenil tu význam legendy jako historického pramene. Spor o tyto zásadní otázky patří k nejdůležitějším kontroverším českého dějepytu v nové době. Výsledky jeho Pekař shrnul německou knihou *Die Wenzels- und Ludmilalegenden und die Echtheit Christians* (1906). Po více než dvaceti letech při jubileu svatováclavském se vrátil k oblíbené postavě své vědecké mladosti výmluvným essayem »Svatý Václav« (1929), kde podrobil osobité kritice a přesvědčivé rekonstrukci jak vlastní historický význam světcův, tak jeho posmrtnou úlohu v národním vývoji.

Na zcela nové cesty se obrací Pekař v *Knize o Kosti* (1910 a 1911, 2 díly), v níž studuje politické, hospodářské i sociální dějiny monumentálního hradu českého severový-

chodu, a to v ohraničení XVII. věku; první díl jest teplou malbou panského života za baroka, druhý pak zabývá se dějinami stavu selského.

V souvislosti s tímto bádáním vznikly studie *České katastry 1654—1789* (1915), vyšetřující berní příčiny útisku selského stavu v Čechách vládami císařskými a tím objasňující hospodářský význam Bílé hory. Celou otázku bělohorskou se stránky politické, hospodářské, kulturní a národní osvětlil v cyklu skvělých kapitol syntetických *Bílá hora, její příčiny a následky* (1921). Energickou obranou českého baroka, hlavně s hlediska národního cítění a lidové kultury, byly pronikavé a polemicky založené *Tři kapitoly z boje o sv. Jana Nepomuckého* (1921) s hlubokou psychologií svatojanského kultu.

Období světové války pohnulo Pekaře, aby rozhled dějepiscův, umění slovesné, výmluvnost vlasteneckou postavil do služeb publicistických; učinil tak v odvážné charakteristice *František Josef I.* (1916) a v souboru novinářských článků z dob nejtěžšího útisku, *Z české fronty* (1917 a 1919). Diplomatický vznik světové války kreslí na základě původních pramenů svazek statí *Světová válka, »stati o jejím vzniku a jejích osudech«* (1921).

Pětisté výročí Žižkovy smrti povzbudilo Pekaře, aby se monograficky zabral do dějin tábořské revoluce; tak vzniklo poslední velké dílo Pekařovo o 4 sv., *Žižka a jeho doba* (1927—1933). Na pozadí náboženské, společenské a národní revoluce, jejíž kořeny historik shledává v křesťanském názoru středověkém, proti koncepci Palackého, zvedá se Jan Žižka, bezohledný bojovník boží, mstivě trestající porušovatele zákona Kristova. Pekař sleduje i další etapy tábořské revoluce, od nichž po jeho soudu vedla přímá cesta k Bílé hoře.

Z kritických úvah Pekařových vynikají skvělá monografie o *Fr. Palackém* (1912), rozbor *Masarykovy České filosofie z r. 1912* (v. v.) a vítězné vyvrácení Bretholzových dohadů o německých prasídlech v Čechách, *Objevny Bretholzovy čili od které doby sedí Němci v naší vlasti* (1922). Do posledního tvůrčího období historikova, následujícího po »Žižkovi«, náleží rektorská řeč *O periodisaci českých dějin* (1932), prohlubující myšlenky spisku *Smysl českých dějin* (1929), s pokusem použití pro charakteristiku velkých vývojových období názvů a pojmů vžitých ve výtvarném umění.

Synteticky pro školské potřeby, ale s celým uměním historické kresby a zkratky ve velikých rysech zpracoval *Dějiny československé pro nejvyšší třídy škol středních* (1921).

Josef Pekař, mužný vyznavač jasného pozitivismu, v němž nebylo místa pro náboženské prvky myšlenkové, slučoval dar bezpečné kritičnosti se šťastným nadáním plastického epika; úsečné a názorné charakteristiky dějinných postav dařily se mu stejně jako obsažná syntesa celých period; zcela podivuhodně s prudkým odosobněním dovedl pronikati do ducha dějinných období navzájem zcela odchylných a postihovati jejich myšlenkovou a životní podstatu. S vynikající metodickou výzbrojí ovládal dějiny právní, hospodářské a společenské, ale ústřední pozornost věnoval historii státně politické, jsa přesvědčen, že bytnost národa se ztělesňuje především v jeho státu. Avšak stejně pronikavé jsou ony partie jeho díla, v nichž se zabývá myšlenkovou náplní minulých věků. Analytik co nejsubtilnější, kritický na všechny strany, upravoval v něm vždycky půdu vypravěči dějů závažných, nesených však podle individualistické koncepce velkými jednotlivci. Vypravovatel ten byl nevšedním mistrem slova: jeho sloh živý a průzračný má pádnost i svěžest a nejednou dosahuje monumentalit až klasické.

Druhý vůdce české vědy historické v přítomnosti, **Josef Šusta** (1874—1945), narodil se jako syn schwarzenberského ředitele panství Josefa 19. února 1874 v Třeboni, kde vykonal studia gymnasiální. Po universitních studiích v Praze a ve Vídni, zakončených r. 1897 doktorátem filosofie, pobýval v archivech a knihovnách italských. I po své habilitaci na Karlově universitě, kde se stal mimořádným, později řádným profesorem, zajíždíval do ciziny, Paříže, Londýna, Berlína a opět do Italie. Světový rozhled se zvláštní schopností organizační předurčily ho k čelným funkcím ve světě politickém a vědeckém: byl ministrem školství a národní osvěty, r. 1939 byl zvolen za presidenta České akademie věd a umění; byl spoluredaktorem »Českého časopisu historického«, od r. 1936 řídil encyklopedické *Dějiny lidstva od pravěku k dnešku*, kam sám přispíval jmenovitě skvělými syntetickými úvody o velkých etapách dějinného vývoje světového. Zemřel 27. května 1945 v Praze.

Po vzorném vydání pramenů k dějinám koncilu tridentského (1904—1914 ve 4 sv.), vystoupil Jos. Šusta jako čes-

ký historik důmyslnou monografií, vyváženou z téže oblasti dějin papežství XVI. věku: *Pius IV. před pontifikátem a na počátku pontifikátu* (1900). Po ní se obrátil jeho badatelský zájem hlavně k středověku českému. Po průpravných statích a po studiích kritických přistoupil k monumentálnímu dílu, osvětlujícímu novými metodami český středověk na významném rozmezí a značícímu všestranný pokrok vůči Palackému: *Dvě knihy českých dějin*, z nichž první (1917) zobrazuje »Poslední Přemyslovce a jejich dědictví«, druhá (1919) »Počátky lucemburské« (do r. 1320). Vedle obou skvělých podobizen Václava II. a krále Jana ukázal tu Šusta historické své mistrovství důmyslným výkladem o převratě hospodářských řádů na sklonku XIII. věku. Dílo, vydané v r. 1926 a 1935 po druhé, přepracoval Jos. Šusta úplně, rozhojnil je podstatně, a předeslal mu rozsáhlý výklad o pádu Přemysla II.; z toho vyšel *Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví* (1935) a *Král cizinec* (1939).

Na čas byly Šustovy analyticky a kriticky badatelské práce o českém středověku přerušeny skladbami syntetického rázu, obracejícími se k dějinám XIX. věku. Tato rozsáhlá díla, určená spíše vzdělaným laikům než odborným kruhům, byla připravována jednak autorovou obsáhlou činností kritickou, jednak krátkou, ale vydatnou epizodou publicistickou. Obsáhlý výbor z článků o zahraniční politice, otázkách světové války, organizaci vědecké a univerzitní, připomínající současný soubor Pekařův z »České fronty«, vydal s názvem *Z dob dávných i blízkých* (1924), kam pojal i některé důležité práce starší, jako kriticky závažný posudek a odsudek Macharova »Říma« (1908). Pro jeho pojetí vývoje hospodářsko sociálního svrchovaně poučný je přehled *Dějinných předpokladů moderního imperialismu* (1909). R. 1922 zahájil soustavný obraz vývoje novověké Evropy od Napoleonova pádu až po válku světovou, který se mu rozrostl do devíti svazků a do dvou děl: *Dějiny Evropy v l. 1812—1870* (1922 a 1923, 3 sv.) a *Světová politika v letech 1871—1914* (1924—1931, 6 sv.). Pojímaje v prvním díle do svého podání západ i východ Evropy, v druhém však rozšiřuje je i na politiku v Asii, Africe a jmenovitě v Americe, pokusil se tu vystihnouti zápletky diplomatické a válečné se změnami ústavními na pozadí poměrů hospodářských a sociálních a zároveň určití podíl velkých osobností, se zvláštní virtuositou charakterisovaných, na dění hromadném, než dozrálo k světové srážce.

Od počátku svého vědeckého působení nezapomínal Jos. Šusta na praktické poslání učitelské a jeho středoškolské učebnice náleží k nejcennějším pracím svého druhu; po *Dějínách nového věku* (1905), určených vyšším školám obchodním, následoval dvojdílný *Dějepis pro vyšší třídy středních škol*, od raného středověku do našich dnů (s Jar. Bidlem, 1912 a 1913 a později). Potřebám zkušebním určil zpracování universitních čtení *Dějepisectví*. »Jeho vývoj v oblasti západní ve středověku a době nové« (1933, 2. vyd. red. K. Stloukalem 1946).

Souhlasně s Pekařem zabírá se Šusta do dějin hospodářských a peněžnických, které Gollovi a všem českým dějepiscům starším unikaly, a sleduje jejich odraz v dějích politických. Na rozdíl od Golla zabýval se Šusta se zálibou světovou protireformací, odhaduje správně její význam politicko kulturní i pro nás, opět ve shodě s Pekařovými studii bělohorskými. Ve Vídni i v Římě zesílilo a vědecky se prohloubilo Šustovo příznačné porozumění dějinám výtvárným, které jako jeden z prvních u nás včleňuje do duchovedy. I jest obor Šustova zkoumání nemálo rozsáhlý a dělí se rovnoměrně na středověk, na raná období věku nového i na dějiny současné, jejichž pronikání u něho silně napomáhá živý, ale kriticky nestranný zájem politický, pozorovatele spíše skepticky opatrného a moudře starostlivého než citově a vášnivě účastného, který nepodléhá dobovým heslům a varuje stále před tím, aby analogie z minulosti byly přenášeny do přítomnosti a jmenovitě aby se to dalo naopak.

Jako Jos. Šusta prošel badatelskou průpravou ve Vídni a v Římě také třetí předák historického studia na Karlově universitě v období pogollovském, **Kamil Krofta** (1876—1945). Narodil se jako syn vynikajícího politika Josefa Krofty 17. 7. 1876 v Plzni, kde vystudoval gymnasium. Po filosofických studiích v Praze a ve Vídni byl členem vídeňského Ústavu pro rakouský dějezpyt a pobyl tři léta studijně v archivech římských. V letech 1910—1920 byl profesorem rakouských dějin na české universitě. Přesed po převratu do služby diplomatické, působil nejprve u Vatikánu, pak ve Vídni a v Berlíně, v l. 1936—1938 byl zahraničním ministrem Československé republiky. Za německé okupace byl vězněn a zemřel po návratu z konc. tábora v Terezíně 16. 8. 1945 v Praze.

Vlastním oborem Kroftova důkladného a široce založe-

ného bádání jsou náboženské dějiny české od dob předhusitských až na pokraj periody bělohorské; řadu institucí, sporů, osobností osvětlil nově. Do hlubšího rozboru otázek náboženských se nepouští, zato sleduje se zvláštním zájmem souvislost sporů církevních s národnostními a politickými poměry. Způsob jeho podání jest klidný a soustředěný, jasným výkladem a přiléhavou, nehledanou charakteristikou umí přiblížiti i složité problémy historické.

Osvětlil, rozebral a důmyslně vyložil činnost P. Chelčického, J. Rokycany, V. Korandy, B. Bílejovského a j. Významné studie věnoval *Sněmům českým r. 1605* (1908), *Dekretu kutnohorskému* (1909 s V. Novotným, J. Šustou a G. Friedrichem), *Majestátu Rudolfa II.* (1909) a *Boji o konsistoř podobojí v l. 1562—1575* (1911). Samostatným pojetím, obhajujícím na rozdíl od Tomka, Rezka i Pekaře vůdce českého povstání, vyniká syntetický spis *Bílá hora* (1913); o dvacet let později se postavil kriticky na obranu českého táborství proti dílu Pekařovu polemickou monografií *Žižka a husitská revoluce* (1936), kde se ve shodě se svým politickým vývojem přiblížil Masarykově koncepci našeho národně náboženského vývoje. Náзор ten proniká ve většině Kroftových statí z českých náboženských dějin od Husa ke Komenskému, které knižně shrnul souborem *Listy z náboženských dějin českých* (1936, znovu 1946 jako *Duchovní odkaz husitství*).

Na rozhraní samostatných dějezpytných studií a syntesy zkoumání staršího stojí *Přehled dějin stavu selského v Čechách a na Moravě* (1919). Řada podobných prací Kroftových vznikla za jeho diplomatického působení vídeňského; také přehledné statí *Němci v Čechách* (1927) a *Stará a nová střední Evropa* (1929) sledují vedle učených cílů i záměry politické v duchu vládního směru, jehož jako diplomat byl Krofta mluvčím. Některé z těchto i starších statí Kroftových přešly do jubilejního souboru úvah historických i politických *Byli jsme za Rakouska* (1936), který tvoří protějšek ke knize Pekařově »Z české fronty« i k Šustově antologii článků »Z dob dávných i blízkých«. Za války napsal Krofta dvě neohrožené historické perspektivy s úmyslem buditelským *Z dob naší první republiky* (1939) a *Nesmrtelný národ. »Od Bílé hory k Palackému«* (1940). Rázu populárního jsou *Malé dějiny československé* (1931, 3. vyd. 1946), jimž se dostalo překladu do mnohých jazyků. Instruktivní jsou Kroftovy charakteristiky čes. dějepisců a

politiků, zvl. Balbína, Golla, Gindelyho a Pekaře, pak Masaryka a Beneše.

Ostatní historikové, kteří působili za první republiky na universitách i v archivech a z nichž někteří nastoupili dráhu diplomatickou, stáli již pod vlivem Pekařovým a Šustovým, nebo Kroftovým a V. Novotného. Po Pekařových stopách převažoval u nich zájem jednak o období protireformační, jednak o nejstarší dějiny za počátků křesťanství. Obecně se věnovala pozornost vývoji hospodářskému, jmenovitě stavu selskému; jen žáci Novotného se v tradicích gollovských zabírali do dějin náboženské reformace. Světová válka zbystřila pozornost všech k současným politickým událostem, ohrožujíc někdy objektivnost jejich úsudku. Poslední fáze Jednoty bratrské, jmenovitě činnost Budovcovu, učinil předmětem svého studia **Julius Glücklich** (* 1876); **František M[ichálek] Bartoš** (* 1889) psal na podkladě pramenných studií o Husovi, husitství i kultu svatojánském; **Vlastimil Kybal** (* 1880), diplomat z povolání, sdílí s nimi zájem o českou reformaci, ale vědecky rozbírá i problémy západoevropské politiky.

Do *Selské otázky v husitství* (1926) i do nejstarších dějin českých (*Počátky státu českého a polského*, 1937) zabral se **Václav Chaloupecký** (* 1882), který podal i syntetický obraz osobnosti a díla *Fr. Palackého* (1912 ve »Zlatorohu«) a essay o významu Prahy v národním vývoji a v jeho dějinách *Praga caput regni* (1919); přispěl též podstatně k osvětlení dávných i současných dějin Slovenska. Českému liter. dějepisu slouží antologie nejstarších legend *Na úsvitě křesťanství* (1940). Církevní historie v Čechách stala se předmětem studia **Františka Hrubého** (1887—1943), který věnoval příspěvky i k dějinám novokřtěnců na Moravě a prozkoumal dějiny moravské šlechty od XV. do XVII. věku; sem náleží hlavní monografie *Fr. Hrubého Ladislav Velen z Žerotína* (1930). Ze školy Novotného vyšel **Otakar Odložilík** (* 1899), vzdělaný i na školách londýnských. V čele jeho vědecké činnosti stojí práce o době husitské, o níž se zasloužil také jako vydavatel. Monografií *Karel starší ze Žerotína* (1936) vyvrcholily jeho práce o pobělohorských exulantech.

Žáky Pekařovými a Šustovými již z dob republiky jsou **Zdeněk Kalista** a **Josef Matoušek** (1906—1939), který podal vynikající práce jak z evropských dějin XVI. stol., tak z politického vývoje českého i cizího ve věku XIX. **Zdeněk**

Kalista (* 1900) náležel české beletrii dříve než vědě historické. Z účasti na redakci »Hosta« a v družině Wolkrově, na niž vzpomíná knížkou *Kamarád Wolker* (1933), vzešly vedle překladů z Baudelaira a J. Romainse také vlastní lyrické pokusy (v. v.). Literaturu neopustil ani později, stav se spoluredaktorem »Lumíra«, v němž referoval o současné lyrice (s pseudonymem V. Hrbek). V činnosti vědecké stojí u něho v popředí zájem o období barokní, které studuje i po stránce literární; kromě antologie *Z legend českého baroka* (1934) vydal mohutný výbor *České baroko* (1941). Monografii věnoval postavě *Bohuslava Balbína* (1939, »Postavy a dílo« sv. XX), vysvětlující některé rysy skladatele »Obrany« z citění barokního. S Vašicou a Bitnarem náleží Kalista k předním znalcům a propagátorům barokní literatury u nás, přinášeje do jejího studia jemnost heuristickou, smysl pro dobový detail, ale i předčasnost zobecňujících hypotes. Žákem Pekařovým, který jeden z prvních ocenil historické dílo svého učitele (*O Jos. Pekařovi, Příspěvky k životopisu a dílu*, 1937) jest i **Rudolf Holinka** (* 1899), který podal důmyslné práce z úsvitu české reformace a příspěvky k dějinám českého a slovenského křesťanství věku X. a XI.

Z vědeckých badatelů archivních vynikl zvláště **Václav Vojtíšek** (* 1883) svými studiiemi o Praze a **Václav Hrubý** (1885—1933), věnující se studiu královských a církevních listin. Literárnímu dějepisu se zavděčil paleografickým důkazem, že Hanka byl původcem »Rukopisů«: *Hanka a jeho Rukopis Královédvorský* (1919).

Historie slovanských národů nenalezla po světové válce pěstitele souhrnného, nýbrž byla studována na dějinách jednotlivých národů a kmenů, žáky Niederlovými a Bidlovými. Bidlovým a Pekařovým žákem jest **Jan Slavík** (* 1885), který podrobil přísné kritice dílo svého učitele »Dějiny Slovanstva« a potírá názory Pekařovy na cyrilometodějskou i svatováclavskou tradici u nás, jmenovitě však jeho stanovisko k Masarykově české filosofii. Vlastní dějepisná práce Slavíkova se obrací k Rusku XX. stol. a k jeho sociálně politickým revolucím. Ač zdůrazňuje stále ideové základy veřejného dění, nezanedbává nikde pramenů, naopak studuje je stejně intenzivně jako sociální hnutí, jichž jest dobrým znalcem. Řadou drobných prací připravil se k velikému dílu *Lenin* (1934) a *Leninova vláda* (1935), které vyniká jak charakteristikou Leninovy osobnosti, tak

pochopením socialistických proudů. Nejstarším obdobím českých dějin se zabývá *Vznik českého národa* (1946).

Vlastním oborem historického zkoumání profesora brněnské university **Josefa Macůrka** (* 1901) jsou polské dějiny z konce XVI. a XVII. věku, ač podal i příspěvky z dějin rumunských a maďarských, *Dějiny Maďarů a uherského státu* (1934).

Dějepis výtvarných umění rozvíjel se v stálém vzestupu nastoupeném již před světovou válkou. Po celém státě organizována byla ochrana uměleckých památek a pokračováno v jejich soupise i musejním umístění. Vědeckému zkoumání valně prospělo zřízení stolic a seminářů pro výtvarné dějiny na všech universitách, takže mohla být zlikvidována dosavadní závislost na škole vídeňské.

Radu nových prvků do historie umění, zvl. architektury přinesl již před světovou válkou **Zdeněk Wirth** (* 1878). Do složitých otázek českého stavitelství zasáhl podnětnou monografií *Barokní gotika v Čechách* (1908) a průkopnickým přehledem *Česká architektura 1800—1920* (1922 s Ant. Matějčkem). Samostatné spisy věnoval uměleckým památkám Pelhřimova (1911), Kutné hory (1912) a zvláště Prahy; zde mezi několika spisy vyniká zvláště *Praha v obraze pěti století* (1932).

Za redakce Wirthovy vycházel v l. 1923—1931 »Dějepis výtvarného umění v Čechách«, který vyčerpal český středověk v době pravěké, románské a gotické. Podnět k němu dal **Václav Vilém Štech** (* 1885), profesor na Umělecko-průmyslové škole, později na Umělecké akademii v Praze. Svůj zájem soustředil k památkám pražským, jmenovitě k plastice; zde jest nejvyzrálejší jeho prací průkopnická monografie *Sochaři pražského baroku* (1935). Po četných pracích, svědčících o velkém rozhledu, v nichž zdařile charakterisoval také J. V. Myslbeka, přistoupil k velkému dílu syntetickému, *Československé malířství a sochařství nové doby* (od r. 1938), které v rámci let 1700—1938 má zobraziti celý výtvarný vývoj Československa.

Vůdčí postavou historicko uměleckého ruchu jest však **Antonín Matějček** (* 1889); dějepisec, objímající nejrůznější fáze vývoje a spájající je v skladný organismus, podává si v něm ruku s kritickým a láskyplným vykladačem současného proudění uměleckého. Znalecké práce věnoval tabulovému malířství gotickému u nás, dílu Jos. Mánesa, grafickému dílu Švabinského, předákům českého impre-

sionismu a poimpresionismu, Ant. Slavíčkovi, J. Preislerovi, Jindř. Pruchovi, T. F. Šimonovi a j. Hlavním jeho dílem jsou souhrnné šestidílné *Dějiny umění* (1922—1936). Monumentální dílo, které nezapomíná na výklady o esteticko-uměleckých názorech doby, obrazy jejích myšlenkových ráz a její životní sloh, vztahuje se na veškeré výtvarné projevy ducha evropského. Světové stanovisko nikde nezaobrání Matějčkovi, aby stále přihlížel k českému podílu na výtvarné tvorbě evropské a aby určil nestranně zákony domácího vývoje uměleckého. Výtah z díla podávají *Dějiny umění v obrysech* (1946—1947).

Českému dějepisu hudebnímu dal vědecký základ Zdeněk Nejedlý (* 1878 v Litomyšli), první profesor hudební vědy na univ. Karlově a tvůrce sociologie hudební. Po okupaci Československa Němci odešel do Moskvy, kde byl profesorem na universitě a kde horlivě pracoval vědecky i politicky na novém osvobození Československa. Ve vládě třetí republiky byl prvním ministrem školství. Za svých vědeckých začátků sloužil Zd. Nejedlý ve své osobnosti energické a příkře důsledné trojí mocný vliv: Gollův, Hostinského, Fibichův. Vědeckou výchovou Zd. Nejedlý jest historik Gollovy školy, vyzbrojený pomůckami kritiky pramenů, metodami dějepisu srovnávacího a uměním vyhledávatí za zevním děním proudění kulturní. Během doby byl vliv Gollův zastíněn dodatečným působením Masarykovým, ale posléze se Zd. Nejedlý přimkl k marxistickému materialismu historickému a splynul názorově s komunistickými zásadami sovětské Rusi.

Výrazem lásky k rodnému městu jsou široce založené *Dějiny města Litomyšle a okolí* (1903, jen I. díl sahající do r. 1421), radící se k nejlepším místním historiím našim; po letech se vrátil k dějinám svého rodiště se zbystřeným smyslem pro vývoj kulturní v mistrovské monografii *Litomyšl. Tisíc let života českého města* (1934).

Od Hostinského přijal Zd. Nejedlý názor, že krasověda jest vědou o konkrétním umění, požadavek uměleckého pokroku a konečně i hlavní obrysy dějinného vývoje české hudby. Jeho krasovědu dílem vydal, dílem rekonstruoval spisem *Ot. Hostinského estetika* (1921). Ale postoupil nad formalismus učitelův a zdůraznil v umění proti prvkům čistě tvarovým živly výrazové, ty totiž, jimiž se vyjadřuje tvůrčí osobnost, dobová náplň a národní duch.

Žák Hostinského měl otevřenu cestu k Zd. Fibichovi,

jenž jej hluboko uvedl do podstaty moderní hudby. Vyspěv názorově i vnímavostí, obrátil se však od romantika Fibicha k národnímu klasikovi B. Smetanovi a našel v něm východisko i měřítko české hudby. Postaral se o vydání jeho skladeb z mládí i prací vokálních; pořídil kritický text Sabina libreta k »Prodané nevěstě« (1908); založil Smetanovo museum. K nejmohutnějším životopisným dílům našeho písemnictví náleží *Bedřich Smetana* (1924—1933, posud 4 díly), prozatím dovedený až do r. 1843. Podivuhodný dar heuristický a zvláštní schopnost vyložit nepatrnou životopisnou jednotlivost jako dokument vývojový se tu pojí se sytou a důvěrnou malbou kulturního prostředí, ale umělecká psychologie budoucí tvůrčí osobnosti se úplně ztrácí v kolektivních dějinách doby.

K ocenění novodobého českého umění hudebního přispěl monografiemi o Fibichovi (1910), Foerstrovi (1910), V. Novákovi (1915 a 1921), Sukovi (1919) a j. Nedokončeny zůstaly jeho *Všeobecné dějiny hudby* (1916—1930).

Vyvrcholením mladistvé práce Nejedlého byla epochální díla o dějinách českého zpěvu. Předoslav *Dějiny předhusitského zpěvu* (1904), sahající k r. 1403, přistoupil Zd. Nejedlý na širších základech vědných r. 1907 k *Dějinám husitského zpěvu*; díla ta obohacují štědře nejen naše dějiny hudební, ale i literární, náboženské a národnostní, a jsouce pojata jako obrana husitství a táborství, jsou z nejkrásnějších výtvorů školy Gollovy.

Dějepisnou praksi Nejedlého doplňují práce, jež zpravidla na rozborech vůdčích osobností historiografie řeší otázky z filosofie českých dějin. Tak rozebral osobnost Palackého (1920), E. Denise (1921) a zvl. Jiráska (1921 a jindy). Svěží je jeho monografie *B. Němcová a Ratibořické údolí* (1922, znovu 1946). Souběžně s velkým spisem o B. Smetanovi vycházelo od r. 1930 mohutné dílo *T. G. Masaryk* (posud IV díly o 5 sv., jež dospěly k »prvním výbojům« ve vědě a filosofii v l. 80.), široce založené jako dějiny českého duchovního života od let 70., ale pojaté spíše oslavně a obranně než kriticky. V apoteose silného individualisty a odpůrce dějinného materialismu projevil vyznavač Marxův, jenž pak hned přistoupil k přípravě obdobně rozsáhlého spisu o Leninovi, další paradox svého neklidného ducha.

Emancipaci od názorů i metod Zd. Nejedlého provedl jeho samostatný žák, profesor hudební vědy na Masarykově universitě a soustředitel brněnské hudební vědy **Vladimír**

Helfert (* 1886 v Plánici u Klatov, † po několikaletém věznění Němci r. 1945 v Praze). Mladistvé jeho práce hudebně kritické a propagační byly určovány namnoze osobností Zd. Nejedlého, z jejíhož dogmatismu a stranictví se postupně vymaňoval, jak svědčí vzestup k názorové samostatnosti jeho četných prací o Smetanovi: *Smetanovské kapitoly* (1917), *B. Smetana* (1924), *Tvůrčí rozvoj B. Smetany* (I, 1924), *Pohled na B. Smetanu* (1944), zvláště pak syntetický a kritický spis *Česká moderní hudba* (1936). S širokým rozhledem a s úsudkem vyzrálým k objektivnosti přistoupil Vl. Helfert poslední dobou k rozsáhlé monografii *Leoš Janáček* (od r. 1938).

Hudební historik Helfert, který se zabýval analyticky na př. ohlasem Božích bojovníků v hudbě, Musikou Blahoslavovou, soustředil svůj zájem na dva úseky vývojové, na českou zámeckou hudbu XVIII. stol. a na českou hudební emigraci; v obou směrech působí přímo objevitelsky, a to jak látkově, tak analyticky kritickou metodou. V prvním oboru vydal dvě doplňující se monografie o hudbě českého baroka: *Hudební barok na českých zámcích. Jaroměřice za hrab. J. A. z Questenberku* (1916) a *Hudba na jaroměřickém zámku, Fr. Míča 1696—1745* (1924). Všestrannému výkladu hudební emigrace české věnováno jest kromě řady odborných statí úhelné dílo Helfertovo *Jiří Benda. Příspěvek k problému české hudební emigrace*, z něhož posud vyšly 2 sv. (I. 1929, II. 1934).

Dodatek ke str. 132.

(Přidej za druhý odstavec.)

Vedle »Královské české společnosti nauk« stalo se druhým významným střediskem vědeckým *Museum království českého*. Podnět k jeho založení dal r. 1817 Kašpar hr. ze Šternberka, r. 1818 bylo Museum za podpory nejvyššího purkrabí Fr. Ant. hr. Kolovrata-Libštejnského založeno a dvě léta nato úředně potvrzeno. Tehdy se ustavila »Společnost vlasteneckého musea v Čechách«, řízená zvláštním výborem, v jehož čele stál Kašpar hr. ze Šternberka jako předseda se svým bratrancem Františkem. Od počátku se ve Společnosti uplatňoval z vědeckých pracovníků jmenovitě Jos. Dobrovský. Sbírký, převážně přírodovědecké, umístěny byly v bývalém paláci šternberském na Hradčanech, odkud se až r. 1845 dostaly do Nostického paláce na Příkopech, který zemští stavové zakoupili, když ztroskotal návrh Palackého postaviti pro Museum zvláštní budovu na nábřeží. R. 1891 přestěhovaly se konečně do nového vlastního paláce na Václavském náměstí. S národním hnutím obrodním sblížilo se Museum založením musejního časopisu r. 1827, což bylo dílem Palackého. Palacký dopomohl směru historickému k rovnováze s přírodovědeckým snažením a bohatě zkvétající knihovna stala se od r. 1821 zásluhou Hankovou středem slavistického snažení a filologicko-národního ruchu.

Palacký, který založením a řízením »Časopisu českého musea« vytvořil první český časopis vědecký, zorganizoval i první vědecko-literární spolek, který byl těsně spjat s osudy Národního musea. Byla to *Matice česká*. R. 1830 seskupil kolem sebe řadu spolupracovníků jmenovitě z okruhu Jungmannova a postavil takto vzniklou společnost pod záštitu Společnosti musejní. Tak se utvořil »Sbor k vědeckému vzdělání řeči a literatury české«, který si vzal za úkol hlavně vydávání dobrých, po výtce naukových knih českých. K tomu účelu zřídil »Sbor«

r. 1831 zvláštní fond, jež nazval Maticí českou. Ta převzala náklad Musejníka a založila 4 souběžné knihovny: »Staročeskou bibliotéku«, »Novočeskou bibliotéku«, »Bibliotéku klasikův« a »Malou encyklopedii nauk«. Zde byla vydána klasická díla novočeské literatury, Jungmannův »Slovník«, Šafaříkovy »Slovanské starožitnosti« a j.

Bibliografie.

Bibliografie je výběrová; obsahuje jen nejdůležitější prameny. Podrobnější chce být toliko pro léta 1936—1946, jež již nemohly zachytit Novákovy Přehledné dějiny. Proto pro podrobné pramenné poučení odkazujeme pro dobu novou na zmíněné Arne Novákovy Přehledné dějiny literatury české, 1936—1939, pro dobu starou na Jana Jakubce Dějiny literatury české, I, 1929. (Jména z bibliografie nejsou obsažena v rejstříku.)

Zpracování souhrnná.

Jos. Dobrovský: Geschichte der böhmischen Sprache u. Literatur, 1792 a 1818; 1936 vyd. B. Jedlička. — Jos. Jungmann: Historie lit. české, 1825 a 1849. — Jar. Vlček: Dějiny čes. lit., I—IV, 1892—1914; 1931; 1940. — J. Jakubec: Dějiny lit. české, I—II, 1929/1934. — Arne Novák: Dějiny českého písemnictví v Čes. vlastivědě, 1933; samostatně vyd. 1946 Ant. Grund. — Hanuš Jelínek: Histoire de la littérature tchèque, I—III, 1932/1935. — B. Havránek: Vývoj spisov. jaz. čes. v Čsl. vlastivědě, 1936. — R. Jakobson: Verš staročeský a J. Mukafovský: Obecné zásady a vývoj novoč. verše v Čsl. vlastivědě sv. 3., 1934.

Stará doba literatury české.

Období románské (str. 5—12).

Výbor z literatury české, I, red. P. J. Šafařík, 1845. — Bohemia latina, vyd. K. Hrdina 1931.

Fr. Pastrnek: Děje slovan. apoštolů Cyrilla a Methoda, 1902. — Říša Vel'komoravská, 1933. — M. Weingart: Rukověť jazyka staroslověnského, 1937/38. — P. Lavrov: Kyrilo ta Metodij v davn'oslovjanskomu pys'menstvi, 1928. — Týž: Materialy po istorii vozniknovenija drevnejšej slavjanskoj pis'mennosti, 1930. — F. Dvorník: Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance, 1933. — Jos. Vajs: Sborník staroslovanských lit. památek o sv. Václavu a sv. Lidmile, 1929. — M. Weingart: První česko-čsl. legenda o sv. Václavu ve Svatovácl. sbor. I, 1934. — O. Jansen [R. Jakobson]: Čes. podíl na čsl. kultuře ve sbor. Co daly naše země Evropě a lidstvu, I, 1939. — Jos. Vašica: Slovanské bohoslužby, 1940. — Týž: Slovanská liturgie nově osvětlená Kijevskými listy, Slovo a slov. 1940. — Na úsvitu křesťanství, Z naší literární tvorby doby románské v stol. IX.—XIII. Uspoř. V. Chaloupecký, 1942. — J. Vilikovský: O naše nejstarší legendy, Řád 1941.

Zd. Nejedlý: Děj. předhusitského zpěvu v Čechách, 1904. — R. Jakobson: Nejstarší čes. písně duchovní, 1929. K tomu posudek

M. Weingarta v Byzantinoslavica 1930. — D. Orel: Hudební prvky svatováčavské ve Svatovácl. sbor. II. 3. 1937.

V. Flajšhans: Nejstarší památky jazyka a písemnictví čes., 1903.

Jos. Pekař: Nejstarší kronika čes., 1903. — Týž: Die Wenzels- u. Ludmilalegenden, 1906. — Život a umučení sv. Václava a báby jeho sv. Ludmily Přel. A. Stříž, úv. Jos. Pekař, 1921 a 1927. — V. Novotný: O Kristiána v ČNM 1930. — Jos. Pekař: O Kristiána v ČCH 1931. — V. Chaloupecký: Prameny X. stol., legendy Kristiánovy o sv. Václavu a sv. Ludmile ve Svatovácl. sbor. II. 2. 1939.

Kosmovu kroniku vyd. Em'ler s překl. V. V. Tomka v Pramenech dějin čes. II. 1874; B. Bretholz 1923; překlad K. Hrdiny 1929.

M. Weingart: Staroslověnská bible a její význam pro čes. národ ve sbor. Bible a český národ. 1935.

Fr. Spina: Über das altdeutsche Ostrower Lied v AfSPH 1920 — Fr. Tichý: Píseň t. zv. Ostrovská v ČNM 1940. — Ant. Škarka: Nové kapitoly ze staré čes. hymnologie ve Sbor. filol. 1942. — P. Trost: Kunhutina píseň a sekvence Tomáše Akv. »Lauda Sion« ve Slově a slov. 1940.

Období rané gotiky (str. 12—21).

Ant. Havlík: O významu slovných shod rýmových pro poznání příbuznosti skládání stč. v ČOM 1896. — J. Vilikovský: Umučení Hradecké. Rajhradské a Roudnické. Rád 1934. — Týž: Latinská předloha Rajhrad. umučení, ČMM 1939/40. — St. Vrtel-Wierczyński: Staropolska legenda o sw. Aleksym na porównawczem tle literatur slowiańskich, 1937. — Jos. Hrabák: Staropolský verš ve srovnání se staroč., 1937.

Alexandreidu vyd. M Hattala a Ad. Patera 1881; F. X. Prusík 1896; R. Trautmann 1916. — V. Janouch: K pramenům a stylu Alexandreidy stč., Věstník KČSN 1943. — Alb. Pražák: Stč. báseň o Alexandru Velikém, 1945.

Dalimila vyd. Jos. Jireček (s verš. dodatky) v Pramenech děj. čes. III. 1877; V. E. Meurek 1892 a 1910. — Miroslav Jeřábek: Rozbor kroniky Dalimilovy, ČCH 1904 a n. — J. V. Šimák: Kdo skládal kroniku t. ř. Dalimila?, ČCH 1932. — Jos. Šusta: Král cizinec. 1939. — J. Beran: Bl. Zdislava — příbuzná »Dalimilova«?, Čas. Spol. přátel starož. čsl. 1938. — F. M. Bartoš: O osobnost kronikáře Dalimila, ČMF 1940. — J. B. Čapek: Dalimilův »hlahol jasný«, LF 1941.

Kroniku Zbraslavskou vyd. Em'ler v Pram. děj. čes. IV, 1884, čes. překl. J. V. Nováka s úv. V. Novotného 1905. — Katona vyd. z rkp. Svatovítského Ad. Patera 1885; Jar. Rašín 1927. — J. V. Novák: Čes. překlady t. zv. Catonových dvojvešší, LF 1915. — Ezopa vyd. ve sbor. Baworowského J. Loriš 1903.

Skladby rukopisu Hradeckého vyd. Ad. Patera 1881 (celý sborník); J. Vilikovský Stč. satiry 1942; J. Hrabák Stč. satiry 1947. — Ant. Havlík: Veršové shody RH, ČOM 1904 a 1905. — Týž: O skladateli RH, ČOM 1906. — M. Weingart: Datierung u. Ursprung der Alttschech. Königgrätzer Handschrift, Slav. Rundschau 1908.

Spor duše s tělem vyd. St. Petíra ve Sbor. filol. 1931; v rekonstrukci textové spolu se skladbou O nebezpečném času smrti R. Jakobson 1927. — Jos. Truhář: O stč. Sporech duše s tělem, ČOM 1881. — St. Vrtel-Wierczyński: Rozmowa człowieka ze śmiercią w literaturze średniowiecznej polskiej i czeskiej, 1926.

J. Máchal: Stě. skladby dramatické, 1908 (text i rozbor). — F. Oberpfalcer, J. Plavec, F. Pujman: Nejstarší čes. hry divadelní, 1941. — J. Máchal: Dějiny čes. dramata 1917, 1929. — F. Pujman: Zhudebněná materština, 1939. — J. Vilikovský: Latinské kořeny stě. dramatu, Řád 1941. — Týž: K děj. stě. dramatu ve sbor. Hrst studií a vzpomínek Ant. Beerovi, 1941. — Knihu Ročmberskou vyd. Vinc. Brandl 1872; J. Gebauer, LF 1880.

Období vyzrálé gotiky (str. 21—36).

Zd. Kalista: Doba Karla IV., 1939. — Jos. Klapper: Schriften Johannes von Neumarkt, 1935. — Legendu o sv. Kateřině vyd. v úpravě K. J. Erben 1860 a J. Hrabák 1941; kriticky F. Spina 1913; J. Vilikovský 1941 a 1946. — F. Menčík: Rozbor legendy o sv. Kateřině, 1881. — Legendu o sv. Prokopu z RH vyd. Ad. Patera 1881. — R. Jakobson: Glosy k legendě o sv. Prokopu ve sbor. Živý Vrchlický, 1937.

J. Vilikovský: Próza z doby Karla IV., 1938. — Pasionál vyd. J. Gebauer v LF 1878/87; fototyp. tisk z r. 1495 Zd. Tobolka 1926; novoč. přepis F. Šimek 1927. — J. Vilikovský: Pasionál a Život Krista Pána, Řád 1940. — Týž: Kazatelství a počátky české prózy. Řád 1940. — Životy sv. Otců vyd. E. Smetánka 1909. — O sv. Jeronýmovi knihy vyd. Ad. Patera 1903. — Život Josefa Egypt. a Asseneth vyd. J. Vrtátka v ČČM 1862. — Fr. Prusík: Duchovní romány Josef a Asseneth, Život Josefův, Adam a Eva v Kroku 1887, 1888. — J. Polívka: Drobné příspěvky liter-historické, 1891. — Barlaama a Josafata vyd. Fr. Šimek s úv. A. S. Měgra 1946.

Vévoda Arnošt, Tandariáš a Floribella, Malá růžová zahrada, Bruncvík, Apollonius vyd. Lorišem ve sbor. Bawrowského 1903. — Gesta Romanorum vyd. J. V. Novák 1895. — J. Veitz: Povaha povídek v Gesta Romanorum, LF 1910. — J. Polívka: Román o Apolloniovi, králi Tyrském, v čes., polské i ruské liter., LF 1889.

Tkadlečka vyd. H. Hrubý a F. Šimek 1923; F. Šimek 1940. — F. Šimek: Nově objevený stě. rukopis Tkaďečka, LF 1936. — F. M. Bartoš: Kdo je autorem Tkaďečka? LF 1939. — J. Vilikovský: Jan Tkaďeček, Řád 1941. — G. Heidenreichová: Stě. Tkaďeček a poměr jeho stylu k německé skladbě Ackermann aus Böhmen, Slovo a slov. 1937. — L. Zatočil: Poznámky o slchu stě. Tkaďečka a jeho poměru k Ackermannovi, ČMF 1938. — J. Vilikovský: Sloh Tkaďečka, Řád 1941. — M. Boháček: Právněhistorické poznámky ke Tkaďečkovi, Všehrd 1941.

V. Chaloupecký: Arnošt z Pardubic, 1941. — R. Holinka: Církevní politika arcibiskupa Jana z Jenštejna za pontifikátu Urbana VI., 1933. — F. M. Bartoš: Jan z Jenštejna a jeho zápas Jih-čes. sbor. hist. 1940. — K. Burdach: Der Dichter des Ackermann aus Böhmen u. seine Zeit, 1926/32. — Piseň o sv. Dorotě vyd. Ad. Patera v rkp. Svatovítském 1886.

Jul. Fejfalik: Altčech. Leiche, Lieder u. Sprüche, 1862. — J. Vilikovský: Latinská poesie žakovská v Čechách, 1932. — Týž: Staročeská lyrika (texty), 1940. — R. Jakobson: Slezsko-polská cantilena inhonesta ze zač. XV. st., NVČ 1934/35. — Jos. Klapper: Nikolaus von Kasel, 1937.

Flaškovu Novou radu vyd. J. Gebauer 1876. — J. B. Čapek: Allegorie Nové rady a Theriobulie, Věstn. KČSN 1936. — Týž: Vznik a funkce Nové rady, Věstn. KČSN 1938. — Radu otce synovi vyd. Ad. Patera v ČCM 1892 a F. Frank v LF 1892. — V. Flajšhans: Čes. přísloví, 1912. — Podkoní a žák vyd. V. Ertlem 1919. — P. M. Haškovec: Podkoní a žák v souvislosti s literaturami západními, Proudý 1921. — Jos. Hrabák: Smilova škola, 1941. — Pravdu vyd. K. Novák 1888. — Alana vyd. Ad. Patera ve Svatovít, rkp. 1886.

E. Werunsky: Gesch. Kaiser Karls u. seiner Zeit, 1880/92. — J. B. Novák: Patriotismus Karla IV., ČCH 1926. — Vlastní životopis Karla IV. vyd. Emler v Pramenech děj. čes. III, 1882; Jak. Pavel s úv. V. Chaloupeckého 1940 a 1946. — České spisy Karla IV. vyd. Emler 1878. — K. Titz: O latině vlast. životopisu Karla IV., LF 1940. — A. Blaschka: Die St. Wenzelslegende Kaiser Karls IV., 1934.

Kron. Pulkavovu vyd. Emler v P. am. děj. čes. V, 1893. — Kron. Krabicovu vyd. Emler v Pram. děj. čes. IV, 1884. — Kron. Marignolovu vyd. Emler v Pram. děj. čes. III, 1882. — Marka Pola Million vyd. J. V. Prášek a V. Flajšhans 1902.

Snář Vavřince z Březové vyd. Č. Zibrť 1908. — Cesty Jana Mandevilly vyd. Fr. Šimek 1911 a 1913. — Fr. Šimek: Pseudomandeville a jeho cestopis, Sbor. filol. 1910. — Kroniku husitskou vyd. J. Goll v Pram. děj. čes. V, 1893. — Jos. Pekař: Žižka a jeho doba, I, 1927, (ocenění kroniky). — V. Flajšhans: M. Vavřinec, ČCH 1933 a 1934. — Týž: Traktáty Husovy a Kronika Vavřincova, LF 1934.

V. Flajšhans: Klaret a jeho družina, I, II, 1926, 1928. — F. M. Bartoš: M. Klaret a jeho spolupracovníci a předchůdci, ČNM 1928. Alb. Wesselski: Klaret u. sein Glossator, 1936. — B. Ryba: K latinsko-českým mamotrektům, LF 1940. — Týž: Nové jméno mistra Klareta, Věstn. KČSN 1943.

Majestas Carolina vyd. Palacký v Čes. arch. III, 1845. — Řád práva zem. vyd. Palacký v Čes. arch. II, 1842. — Řád korunování vyd. Emler 1878. — Ondřeje z Dubé Práva vyd. Fr. Čáda 1930. — F. M. Bartoš: Na okraj život. díla O. z Dubé, LF 1938.

Žaltář Poděbradský vyd. Patera 1899; Klementinský Patera 1890; Kapitulní E. Rippl 1928; Pasovský J. Truhář v ČCM 1878. — Evangeliiar Vídeňský vyd. F. Menčík 1893; Pražský Fr. Černý v LF 1897; Čtenie zimního času Patera 1905; Olomoucký Fr. Černý 1901. — Jos. Vašica: Stč. evangeliáře, 1931. — Týž: Stč. překlad bible ve sbor. Bible a český národ 1935.

Jos. Truhlář: Alberta Vel. Ráj duše, ČCM 1884. — J. Menšík: Poměr Albertova Ráje duše k Štítnému, ČCM 1918. — Zrcadlo člov. spasenie zlomkovitě vyd. Ad. Patera v ČCM 1887 a 1890. — Život sv. Františka vyd. E. Rippl 1930.

Fr. Loskot: Konrad Waldhauser, 1909. — Týž: Jan Milíč z Kroměříže, 1911. — Ot. Odložilík: Jan Milíč z Kroměříže, 1924. — J. Viličkovský: Milíčovy české modlitby, Řád 1937. — K. Chytil: Antikrist v naukách a umění středověku a husit, obrazných antithesích, 1918. — F. Tadra: M. Vojtěch Rankov, ČCM 1879. — Vl. Kybal: Matěj z Janova, 1905. — Regulae Vet. et Novi Test. vyd. Vl. Kybal 1908/13 a 1926 s pomocí Odložilíkovou. — Christo N. Gandev: Joachimitské myšlenky v díle M. z Janova, ČNM 1937.

Štítného Řeči besední vyd. M. Hattala 1897 a F. Stejskal 1901. — Kničky o hospodářovi vyd. V. Foch 1929. — Kničky šestery o obec.

věcech křesťan. vyd. K. J. Erben 1852. — Řeči nedělní a sváteční vyd. J. Straka 1929. — Knihy naučení křesť. vyd. Vrtátka 1873. — J. Gebauer: O životě a spisích T. ze Štítného, 1923. — Fr. Ryšánek v Ottově Slov. nauč. nové doby VI. 2, 1943. — J. Jančík: T. ze Štítného, učitel života, 1940. — F. M. Bartoš: K životopisu Štítného, ČČF 1945. — St. Souček: Studie štítnenské, 1909 — Týž: Vztahy Štítného ke krásnu, 1910. — Týž: Ke spisovateli, začátkům Štítného ve sbor. Od pravěku k dnešku, I, 1930. — Fr. Trávníček: Štit. traktát O bojeování hříechův s šlechtetnostmi, ČČM 1919 a 1920 a sb. Z dějin čes. literat. 1920. — Fr. Ryšánek: Strahovské zlomky štítnenské, 1930.

Střední doba literatury české.

Výbor z literatury české, II, red. K. J. Erben 1868. — Jos. Jireček: Rukověť k dějinám lit. čes. do konce 18. v., I, II, 1875, 1876.

Období husitské (str. 39—57).

F. M. Bartoš: Příspěvky k dějinám Václava IV., Věstn. ČA 1942. — J. Pekař: Žižka a jeho doba, I—IV, 1927—1933. — K. Krocfta: Žižka a husitská revoluce, 1936. — Týž: Duchovní odkaz husitství, 1946 (pův. Listy z nábož. dějin čes., 1936). — F. M. Bartoš: Husitství a cizina, 1931. — R. Urbánek: Lipany a konec polních vojsk, 1934. — Týž: Husitský král, 1926.

Husovy spisy lat. vyd. V. Flajšhans 1903—1908; české K. J. Erben 1865—1868; znovu V. Flajšhans s překlady některých spisů lat. 1903/07. Jednotlivě vyd. Postilu V. Flajšhans 1898; O svatokupectví V. Novotný 1907; Dcerku A. Kolářová-Cisarová 1927; listy V. Flajšhans 1915 a V. Novotný 1920; Mag. Io Hus: Sermones in Betlehem 1410—1411 V. Flajšhans ve Věstn. KČSN 1938/42. — V. Flajšhans: M. Jan Hus, 1901/04 a 1915. — V. Novotný a Vl. Kybal: M. Jan Hus, 5 sv., 1919—1927. — J. Sedlák: M. J. Hus, I, II, 1919—1927. — M. Vischer: Jan Hus, I, II, 1940. — V. Novotný: Historické spisy P. z Mladoňovic a j. zprávy a J. Husovi a Jeronymovi z Prahy, Pram. děj. čes. VIII, 1932. — F. M. Bartoš: Půlstoletí husit. bádání, 1935. — Fr. Ryšánek: Husovy rektoráty universitní, LF 1930. — F. M. Bartoš: Hus jako rektor Karlovy university, 1936. — V. Flajšhans: Anglická vlna, ČČH 1931. — Týž: Husovo odvolání ke Kristu, ČČH 1933. — Týž: Spálení knih Viklefových 1410, ČČH 1936. — Týž: M. Io Hus: Quodlibetum 1411, ČČH 1938. — Týž: Prameny kázání Husových, LF 1939. — Týž: Husova Orthografie, ČČH 1938. — A. Frinta: O předloze Husovy reformy pravopisné, LF 1940. — K. Novák: O Husově pravopise a zvláštnostech h'áskosl. a tvarosl., Sborn. filol. 1936/39. — J. Vilikovský: O domnělé Husově rétorice, Bratislava 1932. — E. Havelka: Husitské katechismy, 1938. — Ján Kvačala: O prácach Jána Husa biblických, Věstn. KČSN 1928. F. M. Bartoš: Hus a čes. bible, J. hoč. sborn. hist. 1929. — Ot. Odložilík: Wyclif and Bohemia, Věstn. KČSN 1935. — F. M. Bartoš: Kolem Husova díla O církvi, Sborn. Husovy fak. 1930.

Jakoubka ze Stříbra Výk'ad vyd. Fr. Šimek 1932—33. — F. M. Bartoš: Literární činnost M. J. ze Stříbra, 1926. — Rokycanovu Postilu vyd. Fr. Šimek 1928—29. — O Rokycanovi J. Goll ve Spis. drob. II, 1929. — F. M. Bartoš: Lit. činnost Rokycany, 1928. —

Fr. Šimek: K pramenům Rokycanovy Postily, LF 1931. — Týž: Nové rukopisy Rok. Postily, LF 1942. — Týž: Neznámá sbírka kázání Rok., Sborn. filol. 1936/39. — Týž: Učení M. J. Rokycany, 1938.

Chelčického Postilu vyd. E. Smetánka 1900–1903; Sieť viery vyd. 1912 a 1929 E. Smetánka; »menší spisy« Jos. Karásek 1891 a 1892. Jednotlivě vyd. K. Krofta O boji duchovním a Trojím ldu 1911; Repliku proti Biskupcovi J. Straka 1930; Dva traktáty /Výklad na 2. ep. sv. Jana, O základu zákonů lidských (E. Smetánka 1932; Traktáty P. Chelčického (O trojím ldu, O církvi sv.) R. Holinka 1940. — Jar. Goll: Chelčický a Jednota v XV. st., 1916. — A. Lenz: Soustava učení Chelčického na základě pramenů, Sbor. hist. kroužku 1900/01. — N. V. Jastrebov: Etjudy o Petře Chelčickom i jeho vremeni, 1908. — F. O. Navrátil: P. Chelčický, 1929. — Fr. Rysánek: P. Chelčického O jistém a nejistém očistci a o zřích kněžích, Slovan. sbor., 1923. — Týž: Mistr Protiva u Chelč., LF 1915. — V. Chaloupecký: Štítný a Chelčický, ČMM 1914. — M. Cedlová: Náboženské názory P. Chelčického a bratra Řehoře, ČNM 1932.

O biblích vedle základních prací Dobrovského a Jirečkových F. M. Bartoš: Počátky nár. bible v Čechách. Bratislava 1931. — Ferd. Hrejsa: Bible a čes. národ ve sborníku téhož jména 1935.

Zd. Nejedlý: Počátky husitského zpěvu v Čechách do r. 1415, 1907. — Týž: Dějiny husitského zpěvu za válek husitských, 1913. — A. Kraus: Husitství v literatuře prvních dvou století svých, 1917. — V. Novotný: Husitský zpěvník, 1930. — R. Jakobson: Úvahy o básnictví doby husitské, Slovo a slov. 1936. — Dm. Čyževskýj: Příspěvek k symbolice čes. básnictví nábož., Slovo a slov. 1936. — A. Škarka: Nové kapitoly ze staré čes. hymnologie, Sbor. filol. 1942.

Radu všelikých zvířat vyd. V. Flajšhans 1942 s pojednáním Jos. Dobrovského vydání Rady zvířat a Fenclova Radda zhovadilých zvířat a plectva.

Listy Žižkovy s řádem vojen. vyd. F. M. Bartoš 1924 a 1935. — H. Toman: Literární památky, duch a povaha Žižkova, Věstn. KČSN 1893. — Jar. Prokeš: J. Žižka a jeho doba, 1920. — R. Urbánek: J. Žižka, 1925. — Sborník Žižkův 1924.

Korandovo Poselství vyd. A. Patera v Arch. čes. VII, 1888. — K. Krofta: V. Koranda ml., Sbor. m. hist. musea v Pízni 1912. — Ve službách Jiříka krále. Deníky pancče Jaroslava a Václava Šaška z Bífkova vyd. R. Urbánek 1940. — Kobátníkovu Cestu vyd. J. V. Prásek 1894. — Jana Hasištejnského Putování vyd. F. Strojček 1902; Zprávu F. Zeman 1876.

Fr. Mareš: Prokopa pisaře česká Ars dictandi, 1900. — Týž: Prokopa pisaře Praxis cancellariae, 1908. — Staré letopisy čes. vyd. Fr. Šimek s úvod. F. M. Bartoše 1937. — Knihu Tovačovskou vyd. V. Brandl 1868.

Jos. Truhář: Počátky humanismu v Čechách, 1892. — Týž: Humanismus a humanisté v Čechách za kr. Vladislava II., 1894. — Týž: Dva listáře humanistické, 1897. — Jana z Rabštejna Dialogus vyd. B. Ryba 1946. — Týž: Filip Beroaldus a čeští humanisté ve Zprávě Měst. musea v Č. Budějovicích 1932/33. — R. Urbánek: Tři Janové z Rabštejna, Sbor. filol. 1936/39. — B. Ryba: K biografii humanisty J. z Rabštejna, ČCH 1940. — Spisy B. Hasištejnského vyd. česky K. Vinařický 1836 a 1875; latin. básně Ot. Jiráni 1922; latin. prózu B. Ryba 1933. — B. Ryba: Filosofická prosa B. Hasištejnského

z L., LF 1931. — K. Svoboda: Augustina Olomouckého Dialog na obranu básnictví, LF 1942.

Viktorina Kornela ze Všehrd O práviech knihy devatery vyd. H. Jireček 1874. — Jar. Čelakovský: O významu V. ze Vš. v kult. a právních děj. čes., Právník 1901. — Památník spol. práv. Všehrd 1918. — Všehrd 1921.

B. Ryba: Václav Písecký, Eneáš Sylvius a Lukianos, LF 1920. — Fr. Novotný: Sigismund z Jelení vydavatelem P. iniovy Naturalis historia, Sbor. filol. 1912. — B. Ryba: S. Gelenius a jeho vyd. Arnebia a Minucia, LF 1925.

Ludvíka z Pernštejna Naučení vyd. Jos. Vašica 1928 a 1946. — Zrcadlo marnotratných vyd. Jos. Vašica 1940. — Traktátec o Štětí vyd. týž 1944. — Vil. Pražák: Neuberkův sborník a Májový sen, 1924.

Zd. Tobolka: Dějiny čsl. knihtisku v době nejstarší 1930. — Týž: Knihopis čsl. tisků od doby nejstarší do konce 18. st., od 1925 (dosud 4 sv.). — Jos. Volf: Děj. knihtisku v Čechách a na Moravě do r. 1848. 1926. — Č. Zíbrt: Z dějin čes. knihtiskařství, 1939 v úpr. A. Dolenského.

Několik spisků Konáčových vyd. fototypicky Zd. Tobolka 1927 a 1928 — Historie utěšené a kratochvilné. Výb. z čes. krás. prózy 16. a 17. st. Usp. B. Vácíavek 1941. — J.říkovo v'ědění vyd. Fr. Tichý 1935. — Frantova práva vyd. Č. Zíbrt 1904. — Fr. Spina: Die alttschech. Scheimenzunft Frantova práva, 1909. — Markolta a Nevím vyd. Č. Zíbrt 1909. — Historii o Faustovi vyd. týž 1903. — Historie o Palečkovi vyd. J. Herben 1904.

Jos. Th. Müller: Gesch. der Böhmischen Brüder, I—III, 1922—1931. — Týž a F. M. Bartoš: Děj. Jednoty br., I, 1923. — Erhard Peschke: Die Theologie d. Böhm. Brüder in ihrer Frühzeit, I, 1, 2, 1935—1940. — Akty Jednoty bratr. vyd. Jar. Bidlo od 1915 (dosud 2 sv.).

Období zápasu reformace s humanismem (str. 57—80).

Ant. Truhář a K. Hrd'na: Rukověť k písemnictví humanistickému, zvl. básnickému v Čechách a na Moravě ve st. 16., I, 1918. — Jos. Král: Literární činnost humanist. profesorů v l. 1409—1622, LF 1909. — Ant. Rybčeka: O Janovi z Doubravky, ČČM 1878. — J. Jireček: J. Hořejovský z Hořejova, 1884. — F. Menčík: Dopisy M. Mat. Kollína z Chotěřiny, 1914.

F. Bednár: Požadavky Jednoty bratrské na bohoslovecký dorost, Ref. sb. 1937. — F. Hrejsa: Sborové Jednoty bratrské, 1939. — Týž: Svéráz Jednoty a jeho prameny, NŘ 1935. — A. Císařová-Kolářová: Žena v Jednotě bratrské, 1942. — A. Gindely: Bratr Lukáš a jeho spisové, ČČM 1861. — F. Bednár: Umění práce d'la Páně služebného, Věst. KČSN 1941. — Ferd. Hrejsa: Čes. konfese, 1912. — J. Bidlo: Jednota bratrská v prvním vyhnanství, I—IV, 1900—1932. — Cesty Čes. bratří M. Červenky a J. Blahoslava. Usporř. Tim. Č. Zelinka s úv. K. Krofity 1942. — G. Gel'ner: J. Černý a j. lékaři čeští do konce doby jagellonské, Věst. KČSN 1934.

B. ahošlavův spis O původu Jednoty vyd. O. Odložilík 1928; Spis o zraku Fr. Chudoba 1928; Musku O. Hostinský (J. Blahoslav a Jan Josquin) 1896; Gramatiku J. Jireček 1856; Filipiku a Vady kazat.

Fr. A. Slavík 1906. — A. Gindely: Životopis J. Blahoslava, ČČM 1856. — Sborn. Blahoslavův. Poř. V. Novotný a R. Urbánek, 1923. — Arne Novák v Krajanech a sousedech 1924. — Blahoslavův Nový zákon z r. 1568 vyd. Jar. Konopásek 1931 a 1932.

J. Konopásek: Dvě studie o bibli Kralické. Sbor. filol. 1930. — J. B. Souček: Theologie výkladů kralické šestidílkky, Věstn. KČSN 1932. — Vlad. Kyas: Jazykové rozdíly Nov. Zákona v překladě Blahoslavově a v bibli Kralické z r. 1593, Slovo a slov. 1943.

Český žalmista Br. Jiří Strejc, 1937. — Mravy ctnostné mládeži potřebné. Bratrské mravouky Jiřího Strejce, Adama Šturma z Hranic a Matouše Konečného vyd. A. Císařová-Kolářová 1940. — Časoměrné překlady žalmů (Komenského, Blahoslava, Mat. Benešovského, Nudožerského) vyd. J. Jireček 1861.

J. Jireček: Hymnologia bohémica, Dějiny církev. básnictví čes. až do XVIII. st., 1878. — Ant. Škarka: Několik poznámek k staré čes. hymnologii, LF 1933. — Týž: Neznámí skladatelé bratrských písní, LF 1936. — D. Orel: Jana Táborského proza o M. Janovi z Husince, Bratislava 1932. — Týž: Kancionál Franusův, 1922. — Týž: Počátky umělého vícehlasu v Čechách, 1922. — B. Hřejsa: Kancionály v Jednotě bratrské, Ref. sbor. 1931. — Fr. Tichý: Českoslov. písně v moskevském zpěvníku, 1931. — V. Bitnar: Poetika Jana Rozenpluta, Hlídka 1934. — Ján Ďurovič: Duchovná poezia slovenská pred Tranovským, 1939.

H. Hrubý: České postily, 1902. — Arne Novák: Knížka o nové a falešné cirkvi J. Štelcara Želetav., LF 1902. — Jan Muk: Tomáš Rešl a Jan Stráněnský, Čas. Spol. přát. starož. čsl. 1928. — J. Truhář: O životě a spisech J. Vodňanského, ČČM 1884.

V. Budovce z Bud. Korespondenci z let 1579—1619 a 1580—1616 vyd. J. Glücklich 1908 a 1912. — Jul. Glücklich: Prameny a vznik Budovcova Antialkoranu, Gollův sborn. 1906. — Týž: O histor. dílech V. Budovce z B., 1911. — Žerotínovu Apologii vyd. B. Vyskočil 1915; F. Krčma 1928; zápisky o soudě a listy V. Brandl (3 sv.) 1870—1872; listy Fr. Dvorský v Arch. čes. 1904. — Peter v. Chlumecky: Carl v. Zierotin u. seine Zeit, 1862 a 1879. — O. Odložilík: K. st. ze Žerotína, 1936. — Moravská korespondence a akta. Listy K. st. z Žerotína vyd. Fr. Hrubý 1937.

K. Krofta: O bratrském dějepisectví, 1946. — Jak. Bílek: Jan Augusta v letech samoty. Uspoř. Fr. Bednář 1942. — Břežanův Život Viěma z R. vyd. Palacký 1848; Život Petra Voka Fr. Mareš 1880; obojí ve výtahu Jos. Dostál 1941. — Fr. Mareš: Václav Břežan, ČČM 1878. — Kroniku Bartoše Písaře vyd. Erben 1851; J. V. Šimák 1907. — J. V. Šimák: Bartoše Písař, ČČH 1901 a Věstn. ČA 1903. — Sixta z Ot. Akta aneb Knihy památné vyd. ve výtahu Jos. Teige 1919; Diarium vyd. v Sněmeh čes. IV. — J. V. Šimák: O Kronice Mart. Kuthena ze Šprinsb., ČČM 1914. — Kroniku Hájka z Libočan vyd. V. Flajšhans od r. 1918 (dosud 4 sv.).

Paprockého Z cadlo Čech a Moravy ve výtahu Vyd. Polišenský 1941. — Jos. Jireček: Bart. Paprocký z H'oh., ČČM 1865. — K Krejčí: Bart. Paprocki z Hl. a Paprocké Věle, 1946. — Týž: Polské a české bajky B. Paprockého, Slavia 1938/39. — Týž: Latin. ozdoby v čes. spisech B. Paprockého, Sborn. filol. 1941. — Dačického Paměti vyd. Ant. Rezek 1878 a 1880; ve výtahu J. Mařánek 1940; Prostopravdu F. Strojček 1902 a Jarmil Krecar 1920.

Fr. Černý: Zikm. z Puchova Kosmografie Čes., LF 1893. — O Kocínovi B. V. Spiess v Osvětě 1876, 1877 a v ČČM 1901 a A. Truhlář v Čes. museu filol. 1898.

B. Jedlička: P. Lupáč z Hlaváčova a Dobrovského Geschichte d. böhm. Sprache u. Lit., LF 1931. — Fr. Rachlík: Jiří Melantrych Rožďalovický z Aventýnu, 1930. — Spisy Veleslavínovy ve výb. vyd. J. Rozum 1853 a 1855, znovu 1881. — J. V. Novák: O slovníkář. pracích D. Adama z Velesl., ČČM 1885. — H. Brauner: Die tschech. Lexikografie d. 16. Jhts. 1939. — Ant. Truhlář: Velesl. Politia historica, ČČM 1885.

Zalužanského Methodi herbariae libri tres vyd. K. Pejml 1940. — Lad. Čelakovský: A. Zalužanský ze Z., Osvěta 1876. — J. V. Prášek: O. Prefáta z Vl. cesta na východ r. 1546, ČČM 1894. — Cestu Haranta z Pol. vyd. Erben 1854; ve výboru K. Hrdina 1926. — J. V. Prášek: Cesta K. Haranta z Pol., ČČM 1893. — Zd. Nejedlý: K. Harant z Pol., 1921. — V. V. z Mitrovic Příhody vyd. V. Ertl 1906. — Cestopis Bedř. z Donína vyd. A. Grund 1940. — O. Odložilík: Cesty z Čech a Moravy do Vel. Britanie v l. 1563—1620, ČČM 1935. — B. Horák: Daniel Vetter a jeho »Islandia«, 1931. — O. Odložilík: Daniel Vetter a jeho cesta na Island, ČČM 1931. — Zd. Kalista: Cesty ve znamení kříže, 1941.

Bričího Knihy měst. práv a vyd. J. a H. Jirečkové 1880; Práva Koldinova J. Jireček 1876 a 1880.

Albina Vrchbelského Ezopa z r. 1557 vyd. A. Truhlář 1901. — Lomnického Kupidovu střelu vyd. A. Dolenský 1921; výbor z veršů E. Šubert 1903. — J. J. Hanuš: Zpěvohry Š. Lomnickým sepsané, ČČM 1864.

F. Menčík: Příspěvky k děj. čes. divadla, 1895. — J. Träger: Počátky čes. divadla v Čes. vlastivědě, sv. 8., 1935. — Jos. Král: J. Aquily z Plavče Tobaeus, Sbor. filol., 1913. — Campana Vodňanského Břetislava s čes. překl. vyd. J. Král, 1915. — O. Odložilík: Mistr Jan Campanus, 1938. — Staročes. divadel. hry vyd. J. Jireček. 1878.

Období pobělohorského baroka.

A. Škarka: Ze zápasů nekatol. tisků s protireformací, ČČH 1936. — Fr. Hrubý: Luterství a kalvinismus na Moravě před Bílou horou, ČČH 1934. — F. Hrejsa: Luterství, kalvinismus a podoboji na Moravě před Bílou horou, ČČH 1938. — Fr. Hrubý: Kněz Jan Sarkander, morav. mučedník doby bělohorské a jeho legenda, ČČH 1939. — Týž: Lad. Velen ze Žerotína, 1936. — Jos. Pekař: Valdštejn, 1933—1934. — O. Odložilík: Ze zápasů poběloh. emigrace, ČČM 1932 a 1933. — Týž: Moravští exulanti Jiří a Jan Veselští-Laetové, ČČM 1930. — Týž: Bratři na Slovensku, ČČM 1931. — J. Kvačala: Dejiny reformácie na Slovensku, 1935. — K. Krofta: Nesmrtelný národ, 1940.

Dozvyky ducha reformačního (str. 82—94).

Skálova Hist. církevní částečně vyd. K. Tieftrunkem 1865—1870 (5 sv.). — K. Tieftrunk: P. Skála ze Zhoře, Osvěta 1873.

Hartmannovu Historii persecutionum vyd. L. B. Kašpar 1888, 1902; F. M. Bartoš 1922. — Stránského O čes. státě v čes. překl. vyd. Em.

Tonner 1893; B. Ryba s dosl. J. Prokeše 1940, samost. 1946. — Paměti J. Jiřího Haranta z Polžic vyd. F. Menčík 1897. — Kezeliovu Kroniku Mladoboleslavskou vyd. Zd. Kamper 1935.

P. M. Haškovec Někt. themata liter. západních v čes. písemnictví (Vodňanský z Uračova), LF 1916. — Č. A. Straka: Humanista čes. V. Porcius Vodňanský, LF 1916. — Emil Dlask: Havel Žalanský, Sbor. filol. 1913.

Spisy Komenského v Dědictví Komenského 1905—1926 (3 sv.); v Čes. akad. 1897—1902 (6 sv. s koresp.); v Ústř. spolku Jednoty učít. na Moravě od 1910 (dosud 9 sv.). — Korespondenci vyd. J. Kvačala s A. Paterou 1898 a 1902 (2 sv.); Listy státníkům a přátelům vyd. a přel. J. Hendrich 1939; Sto listů Komenského vyd. a přel. B. Ryba 1945. — Jednotlivě vyd. Retuňk proti Antikristu (s n. O papežství) B. Souček 1924; Listy do nebe J. Kvačala 1902 a J. V. Klíma 1930; Truchlivý a Pres boží B. Souček 1916 a 1918; Přemýšlování B. Souček 1918; Labyrint Fr. Bílý 1920 a Vl. Šmilauer 1941; Hlubinu bezpečnosti J. V. Novák a St. Souček 1921; Informatorium Jos. Hendrich 1933; Diogenes kynik v překl. J. Hendrich 1920; Orbis pictus Fr. Oberpfalcer 1941; Cestu světa v překl. Jos. Šmaha 1920; Triertium catholicum J. V. Klíma 1920; Písně někt. nábožné Fr. Tichý 1928 a Ed. Kvasnička 1936; Kšaft St. Souček 1927, J. V. Klíma 1928, R. Schams 1930; Struč. hist. cirkve slovanské v překl. J. Hendrich 1941; Poselství Jednoty bratr. v překl. J. Hendrich 1940; Smutný hlas B. Souček 1916, A. Novák 1920, 1946; Angelus pacis v orig. a v překl. J. Hendrich 1926, 1938; Jednoho jest potřebí v překl. J. Ludvíkovský 1920; Tajná řeč Nathanova k Davidovi v překl. J. Hendrich 1937. — J. A. Komenský ve světle svých spisů. Výbor uspoř. J. Hendrich 1941. — Archiv pro badání o životě a spisích J. A. Komenského, od 1910, posud 15 sv. — Ján Kvačala: J. A. Comenius, sein Leben und seine Werke, 1892. — Týž: J. A. Komenský, jeho osobnost' a sústava vedy pedag., 1914, 1921. — J. V. Novák a Jos. Hendrich: J. A. Komenský, jeho život a spisy, 1920—1932. — Anna Heyberger: J. A. Comenius, Sa vie et son oeuvre d'éducateur, 1928. — R. F. Young: Comenius in England, 1937. — A. Novák ve Zvonech domova, 1917 a v Nosičích pochodní, 1928. — J. A. Komenský (sborník) 1942. — J. V. Klíma: Věčně živý Komenský, 1941. — St. Souček: Nový Komenský, NV 1931. — Dm. Čyževskýj: Komeniana knihovny sirotčince v Halle, ČMM 1939/40. — A. Škarka: Kázání pohřební nad P. Fabriciem, Věst. KČSN 1938. — St. Souček: Komenský a čes. písemnictví jeho doby, 1930/31. — Týž: Komenský jako theoretik. kazatel. umění, 1938. — Týž: Kom. a bible Kralická ve sbor. Bible a čes. národ. 1935. — O. Odložilík: Komenského poselství k milostivému létu 1631—32, ČMM 1929. — K. Bittner: J. A. Comenius u. G. W. Leibnitz, ZsPh 1929/30. — D. Mahnek: Der Barock - Universalismus des Comenius, Zeit. f. Gesch. d. Erziehung 1931/32 — Jos. Hendrich: Mersenne, Le Maire, Descartes a Komenský, ČCF 1943/44. — Týž: K. a Boehme, Čes. mysl 1942. — Týž: První metafysika J. A. K. ?, Čes. mysl 1942. — Týž: Retuňk proti Antikristu není od K., Slovo a slov. 1943. — J. Uher: Komenského Praxis pietatis, ČMM 1931. — K. Svoboda: Komenského názory na řeč, ČCF 1942/43. — Jul. Doľanský-Heidenreich: K slovesné výstavbě mladých děl Komen., ČCF 1943/44.

Rosaciovu Korunku neuvadlou vyd. L. B. Kašpar 1902 a Fr. Los-

kot 1913. — F. Menčík, Daniel Krman, Věst. KČSN 1887. — Jiří Tránovský: Sborn. k 300. výr. kancionálu Cithara Sanctorum, 1936. — Tránovského sborn. 1936. — A. Wantuła: Ks. Trzanowski, 1938. — J. Ludvíkovský: J. Tránov. latin. duchovní parafráze ód Horatiových, LF 1936. — V. Bitnar: Tři staletí sloven. kancionálu Cithara Sanctorum, 1936. — G. Plavec: Tristoročný Transosius, 1936. — Št. Kréméry: Zo slovenskej hymnologie, 1936. — Ján Ďurovič: Duchovná poezia slovenská pred Tránovským, 1939. — Týž: Životopis Juraja Tránovského, 1942. — Sinapiovo-Horčičkovo Neoforum vyd. J. V. Novák a V. Flajšhans, 1908 a R. Brtán.

Vítězství katolického baroka (str. 94—107).

Zd. Kalista: Mládi Humprechta Jana Černína z Chudenic, 1932. — Korespondenci Zuzany Černínové vyd. Zd. Kalista 1941. — Baroko. Pět studií, (sbor.) 1934. — F. X. Šalda: O liter. baroku cizím i domácím, Zápisník 1935/36. — V. Černý: Esej o básnickém baroku, 1937. — J. B. Čapek: Z kultur. dějin čes. XVII. a XVIII. stol., 1940. — Týž: O periodisaci čes. bar., ČMF 1940. — Aug. Neumann: Piaristé a čes. barok, 1933. — V. Bitnar: O českém baroku slovesném, 1932. — Týž: Postavy a problémy čes. baroku literárního, 1939. — Týž: O podstatě čes. literár. baroku, 1940. — Jos. Vašica: Čes. literární baroko, 1938. — Zd. Kalista: České baroko. — Anthologie, 1941. — V. Bitnar: Zrození barokového básníka. Anthologie z přírodní lyriky, 1940.

Slavatovo Histor. spisování vydali částečně J. Jireček 1866 a 1868; A. Rezek v Rozpr. KČSN 1887; H. Opočenský 1912. — Balbinovu Disertatio apologetica vyd. česky Em. Tonner 1869, Jos. Dostál 1923; Život sv. Jana Nepomuckého J. Vašica 1940. — Ant. Rejzek: B. Balbín, 1908. — W. Bobek: B. Balbín, 1932. — K. Krofta: O Balbinovi dějepisci, 1938. — J. Hanuš: Balbínova Bohemia docta, ČCH 1906. — O. Květoňová-Klímová, Styky B. Balb. s čes. šlechtou pobělohorskou, ČCH 1926. — J. Muk: Jindř. Hradec v životě a díle B. Balbína, 1935. — Jos. Pelikán: Balbinovy pomůcky a prameny, 1936. — V. V. Zelený: T. Pešina z Čechorodu, 1887. — Ad. L. Krejčík: Prolegomena k vyd. II. dílu Pešinova Mars Moravicus, 1913. — M. Hýsek: J. J. Středovský ve sb. Z dějin české literatury, 1920. — Druhý díl Beckovského Poselkyně vyd. A. Rezek 1879—1880 (3 sv.).

Jana Tannera Život Albrechta Chanovského vyd. J. Vašica 1932; Život a slávu sv. Václava Zd. Kalista 1941.

J. Vilíkovský: Cantus catholici, Bratislava 1935. — B. Bílovského Církev. cherubína Jana Sarkandra vyd. J. Vašica 1933. — V. Martinek: B. Bílovský, Věst. Mat. opav. 1922. — A. Podlaha: Život a působení Ant. Koniáše, Sbor. Hist. kroužku 1893 a ČČM 1895.

Zd. Kalista: Z legend čes. baroka. Anthologie, 1934. — Týž: Nár. motiv úcty svatoprokopské a svatoprokopská legenda z r. 1638, 1935. — Týž: Na okraj legendických sbírek našeho baroka, LF 1934 a 1946. — A. Michny z Otradovic Loutnu čes. vyd. E. Trojda 1943; Deset kolod s názvem Vánoční muzika V. Bitnar 1940. — Jan Muk: A. Michna z O., 1941. — O Kadlinském Jos. Jireček v Osvě'tě 1881. — Brdeřovo Rozjímání o nebi vyd. J. Vašica 1931; Křesť. naučení Vašica 1939; Slavička vánočního V. Bitnar 1937; Život sv. Ivana Vašica 1936; Trýlístek jarní Vašica 1943; Co Bůh ? člověk ? Vašica 1934; O čtyřech

posl. věcech člověka Vašica 1934; Smrtí tanec Vašica 1941. — K. Triska: Fr. Ant. hr. Špork, 1938.

St. Souček: Rakovnická vánoční hra, 1929. — Pastýřskou vánoční hru z čes. baroka vyd. J. Vašica 1937. — Zd. Kalista: Selské čili sousedské hry čes. baroka, Anthologie, 1942.

Literatura prstonárodní (str. 107—119).

B. Václavek: Pisemnictví a lidová tradice, 1938. — K. Plicka, F. Volf, K. Svolinský: Český rok v pohádkách, písních, hrách a tancích, říkadlech a hádankách I, 1944. — J. Seidel a Jos. Špičák: Zahrejte mi do kola! Tance čes. lidu, 1945. — S. P. Orlov: Hry a písně dětí slovanských, 1928. — Joh. Bolte u. Jiří Polivka: Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm, I—V, 1912—1932. — J. Polivka: Súpis sloven. rozprávok, I—IV. 1923—30.

R. Urbánek: Pověst královská, Čas. Spol. přátel starožit. čes. 1915—1918. — J. Máchal: O někt. knížkách lidového čtení, Národop. sbor. 1899. — J. Št. Kubín: Povidky kladské, 1908—1914. — Týž: Povidky podkrkonošské, 1922 a 1926. — Jiří Horák: Český Honza, 1940. — Týž: České pohádky, 1944.

R. Smetana a B. Václavek: Čes. písně kramářské, 1937. — Špalíček písniček jarmarečních. Vyd. Mil. Novotný 1940. — Č. Zíbrt: Bibliogr. přehled čes. nár. písní, 1895. — Hudba a český národ, 1940 (s bibliograf. lid. písní Vrat, Vycpálka). — Ot. Hostinský: 36 nápěvů světských písní čes. lidu, 1892. — Týž: Čes. světská píseň lidová, 1906. — St. Dobrzycki: Koledy polskie a czeskie, 1930. — Jiří Horák: Naše lidová píseň, 1946. — B. Vlk[Václavek]: Co jsme dlužni lid. písní v Kritickém měsíčníku 3, 1940. — R. Smetana: Ústní podání lidové melodie, Musikologie 1, 1938. — Fr. Tichý: Kytice české a sloven. duchov. lyriky lidové. 1931. — Fr. Halas a Vl. Holan: Láska a smrt. Anthologie, 1937 a 1946. — K. Plicka: Český zpěvník, 1940. — B. Václavek a R. Smetana: Čes. národní zpěvník. Písně čes. společnosti 19. stol., 1940. — Truhlice písní. Poesie čes. písmáků XVII.—XVIII. st. Vyd. Zd. Kalista, 1940.

F. Menčík: Vánoční hry, 1894. — Týž: Velikonoční hry, 1895. — Zd. Kalista: Selské čili sousedské hry čes. baroka, 1942. — P. Bogatyrev: Lidové divadlo české a slovenské, 1940. — Matěje Kopeckého hry vyd. Jindř. Veselý 1927 a Fr. Jungmann 1943.

Literatura národního obrození.

Zpracování souhrnná.

Literatura česká devatenáctého století. 4 sv. 1902, 1903, 1905, 1907; 2. vyd. 1911, 1917. — B. Jedlička: Dějiny českého písemnictví. Doba nová, 1931. — A. Pražák: O národ, 1946. — Týž: Miza stromu, 1940. — M. Murko: Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik, 1897. — V. Francev: Očerki po istorii češskago vozroždě-nija, 1902. — V. Jagič: Istorija slavjanskoj filologii, 1910. — Marjan Szyjkowski: Polská účast v českém národním obrození, I, II, 1931, 1935. — A. Denis: Čechy po Bílé hoře v překl. J. Vančury, I, II, 1903—1905, 3. vyd. 1921. — T. G. Masaryk: Česká otázka, 1895. — Jos. Kaizl: České myšlenky, 1895. — Jos. Pekař: Masarykova česká

filosofie, 1912. — Alb. Pražák: Obrozenské tradice, 1928. — Týž: Duch naší obrozenské literatury, 1938. — Jar. Ludvíkovský: Dobrovského klasická humanita, 1933. — K. Híkl: České obrození, 1920. — Jos. Hanuš: Národní museum a naše obrození, I, II, 1921, 1923. — J. B. Čapek, Československá literatura toleranční, I, II, 1933. — A. Rybička: Přední křesťel národu českého, 1884. — Fr. Bačkovský: Zevrubné dějiny českého písemnictví doby nové, 1888. — Fr. Bílý: Od kolébky našeho obrození, 1904. — K. Híkl: Listy českého probuzení, 1920. — M. Hýsek, Literární besedy, 1940.

Osvícenství (str. 127—151).

E. Winter: Josefínismus a jeho dějiny, 1945. — J. Strakoš: Počátky obrozenského historismu v praž. časopisech a M. A. Voigt, 1929. — E. Lemberg: Grundlagen d. national. Erwachens in Böhmen, 1932. — F. Kutnar: Obrozenský nacionalismus, 1940. — J. Kalousek: Dějiny Král. české společnosti nauk, 1885. — J. Prokeš: Počátky české spol. nauk, 1938. — A. Pražák: Národ se brání, 1945. — O Dobnerovi Jos. Hanuš v ČCH 1909. — Týž: M. A. Voigt, český buditel a historik, 1910. — Týž: Fr. M. Pelcl, český historik a buditel, 1914. — Pelcloy Paměti vyd. J. Pán 1931. — Jos. Hanuš: F. F. Procházka, český buditel a literární historik, 1915. — Arne Novák o předchůdcích Dobrovského ve sborníku Jos. Dobrovský, 1929.

Korespondenci Dobrovského vyd. Čes. akad. 1895—1913. — Spisy a projevy vyd. Král. čes. spol. nauk od 1936. — Archiv pro bádání o životě a díle J. Dobrovského od 1934 (dosud 4 sv.). — Jubil. sborník: Jos. Dobrovský 1753—1829, 1929. — Zvl. sv. revue Bratislava, III, 1929. — Dobrovský a Brno, 1929. — Jos. Pekař: Nejstarší kronika česká, 1903. — M. Hýsek: Jungmannova škola kritická, LF 1914. — M. Weingart: Dobrovského Institutiones, 2 sv., 1923 a 25. — J. Ludvíkovský: Dobrovského klasická humanita, 1933. — V. Flajšhans: Modrý abbé, 1929. — Arne Novák: J. Dobrovský, 1929. — J. Dobrovského kritická rozprava o Leg. prokopské, vyd. V. Flajšhans, F. Pastrnek, J. Pekař 1929. — M. Kaňák: Úsilí o vnitřní svobodu nábož. a náboženské názory J. Dobrovského, 1940.

Jos. Volf: Dějiny novin v Čechách do r. 1848, 1930. — J. Herben: V. M. Kramerius, osvícenský novinář a buditel, 1926. — V. Osvald: Vychovatel lidu M. V. Kramerius, 1943. — J. Königsmark a J. Brambora: Nejnovější zprávy sto let staré, 1941.

J. Vondráček: Přehledné dějiny čes. divadla, 1926. — J. Máchal: Dějiny čes. dramata, 1918. — Jos. Träger: Počátky čes. divadla v Čsl. vlastivědě VIII, 1935. — Zímova Oldřicha a Boženu vyd. M. Hýsek 1940.

Truhlice písní. Poesie čes. písmáků. Vyd. Zd. Kalista 1940. — J. Heidenreich: J. T. Kuzník v Inauguraci rektorů Masar. univ. v Brně 1927/28. — Kuzníkovy písně vyd. J. Heidenreich 1936. — Vavákovy Paměti vyd. J. Skopec 1907—1938 (dosud 5 sv.). — J. Vlček: První novočeská škola básnická, 1896. — Thámovy Básně vyd. V. Brtník 1916. — Puchmajerovy almanachy vyd. J. Vlček 1917—1921 (4 sv.). — J. Máchal: J. A. Puchmajer, 1895. — Jos. Vítek: A. J. Puchmajer jako kazatel, 1934. — Týž: V. Nejedlý jako kazatel, ČNM 1935. — Arne Novák: Klopstockův vliv na poesii čes. obrození, LF 1903 a 1904. — Hněvkovského Děvin vyd. F. Strojček 1905. — O Děvinu A. Procházka v LF 1908 a 1910. — Týž: O Vnislavu a Běle v LF

1921. — O Dr. Faustovi K. Svoboda v ND 1918. — Lyrika čes. obrození. Vyd. V. Jiráť 1940. — Zpěv čes. obrození. Vyd. M. Očadlík 1940.

Klasicismus (str. 153—198).

K. Tieftrunk: Dějiny Matice české, 1881. — A. Grund: Sto let Matice české, 1931. — J. Hahn: Vliv Gessnerův na č. lit., ČČM 1913. — A. Novák: Literatura čes. klasicismu obrození, 1933. — J. B. Čapek: Duch čes. lit. předbréznové a předmájové, 1938.

Jungmannovy spisy v Nár. bibliotéce 1869—73; dopisy v ČČM 1880—92; vybr. spisy vyd. K. Híkl 1918; zápisky Zd. Tobolka 1907 a F. Krčma 1927. — V. Zelený: Život Jos. Jungmanna, 1873. — E. Chalupný: J. Jungmann 1909. — Fr. Pastrnek: O slovanské lexikografii, Věstník Č. akad. 1906. — Arne Novák: Literatura čes. klasicismu obrození, 1933. — Básně Markovy vyd. J. Jakubec 1935. — J. Jakubec: Ant. Marek, 1896. — O Markově jazyce F. Šimek LF 1922—27. — Spisy Polákovy vyd. J. Bradáč 1907. — J. Mukařovský: Poláková Vznesenost přírody ve Sbor. filol. 1934. — Arne Novák: Krajina vergilovská ve sbor. Pio vati 1930.

Spisy Purkyňovy od 1914 (dosud 2 sv.); koresp. vyd. J. Jedlička od 1920. — R. Pokorná-Purkyňová: Život tři generací, 1944. — K. Chodounský: J. E. Purkyně, 1927. — F. Krause: Weg u. Welt des Goetheanisten Joh. E. Purkyně, 1939. — Sbor. J. E. Purkyně 1937.

Hankovy Písne se Srbskou Múzou vyd. J. Máchal 1918; koresp. Září vyd. J. Máchal 1924; Jaroslava Šternberga F. Krčma 1930. — Jagić 1897 a Francev 1905; viz i ČČM 1870, 1881 a 1893. — Lindovu O Lindovi J. Jireček v Osvětě 1878 a J. Hanuš v LF 1900 a 1901. — O Svobodovi klasic. filologu K. Svoboda v LF 1940. — Vyd. RKZ J. Hanuše 1911; fotograf. vyd. pořídil V. Vojtěch 1930 s novočes. přepisem a poznámkami V. Flajšhans. — Dějiny rukopisných bojů: J. Hanuš v Novém Atheneu 1920; A. Grund v Dodatcích Ottova slov. III, 1935. — F. M. Bartoš: Rukopisy, 1936. Týž: Listy prof. F. Marešovi o RKZ, 1937. — V. Flajšhans: Linda a Rukopisy, Slovo a slov. 1937.

Slávy dceru vyd. J. Jakubec 1903; Básně J. Vlček 1921; Slávy dceru z r. 1824 J. Vlček 1924, F. Krčma 1946 a R. Brtáň 1946; Rozpravy o literární vzájemnosti M. Weingart 1929. — R. Brtáň: Vznik, vývin a verzie Kollárovy rozpravy, 1942. — J. Jakubec: O životě a působení Jana Kollára, 1893. — Sbor. Jan Kollár, 1893. — Sbor. Slovanská vzájemnost 1938. — O vzniku Slávy dcery J. Vlček v Nových kapitolách, 1912. — A. Mráz: Ruské prvky v diele J. Kollára, 1946. — Rozbor sonetu Jar. Vrchlický v Nových studiích a podob., 1897. — O. Fischer: Kollárův sonet, Duše a slovo, 1929. — Arne Novák: O básnickém slohu Předzpěvu v LF 1930. — V. Jiráť: Básnické vyjadřování J. Kollára v kn. O smyslu formy, 1946.

Vlastní životopis Palackého vyd. M. Červinková-Riegrová v Osvětě 1885. — Životopis Palackého J. Kalousek v 3. vyd. Dějin 1876. — Koresp. a zápisky vyd. V. J. Nováček 1898—1911 (dosud 3 sv.), jiné dopisy v ČČM 1879 a v ČMM 1897; dopisy Riegrovi K. Sloukal 1930. — Památník Fr. Palackého 1898. — J. Goll: Fr. Palacký, 1898. — J. Pekař: Palacký, 1912. — J. Heidler: O vlivu hegelismu na filosofii dějin Fr. Palackého, ČČH 1911. — V. Chaloupecký: František Palacký, 1912. — Jos. Fischer: Myšlenka a dílo Fr. Palackého, 2 d. 1926 a 1927.

Spisy Šafaříkovy ve 3 sv. 1862—65; Básně vyd. J. Vilíkovský 1938; koresp. V. A. Francev 1927 a 28; dopisy v ČČM 1873—75 a 1910. — Vojtěch Šafařík: Krátký životopis P. J. Šafaříka, 1870. — Cenné monografie obsahují slavnostní čísla ČČH a LF 1895. — J. Vlček: P. J. Šafařík, 1896. — K. Paul: Přehled tištěných prací P. J. Šafaříka, 1931. — Týž: P. J. Š. a B. Kopitar, 1938.

O Vocelovi Slavnost na počest stých narozenin J. E. V. 1903 a sbor. Společ. přátel starožit. čes. 1922. — V. Birnbaum: J. E. V., 1942. — O Šemberovi E. Škorpil: A. V. Šembera 1946.

Spisy Čelakovského 1847, v Nár. bibliot. 1871—1880, v Čes. spis. 19. stol. vyd. J. Jakubec 1913—1916; Slovanské nár. písně K. Dvořák 1946; Ohlas písní ruských a Ohlas písní českých Ot. Fischer 1933 a častěji. — Korespondenci vyd. Fr. Bílý a V. Černý a J. Šťastný 1907—1939 v 5 sv. — O Čelakovském J. Máchal v Čes. revue 1899. — Vrchlický ve Zlaté Praze 1899. — F. X. Šalda v Juvenilích 1925. — J. Jakubec o epigramu v Obzoru lit. a uměl. 1900. — O. Fischer: K ohlasu písní ruských, 1932. — Týž: Mladý Čelakovský a Goethe v Goethově sbor. 1932.

Spisy Chmelenského v Nár. bibliot. 1870. — O Chmelenském Zd. Nejedlý v Lumíru 1908. — M. Hýsek v LF 1919.

Starší romantika (str. 198—223).

Spisy Bolzanovy v Král. čes. spol. nauk od 1930 (dosud 4 sv.). — E. Winter: B. Bolzano a jeho kruh, 1935. — Týž: Der Bolzanoprozess, 1944. — Zahradníkovy Bajky a básně vyd. F. Strejček 1906; filosof. spisy vyd. Fr. Čáda 1907—1908, 1915—1918. — O Zahradníkově Fr. Čáda v LF 1906. — Spisy Kamarýtovy 1867. — Spisy Vinařického v Nár. bibl. 1871 a 1875 ve 2 sv., korespond. vyd. V. O. Slavík, J. Jakubec a J. Šafránek 1903—1925. — O Vinařickém J. Šafránek v Čas. kat. duchov. 1922—1930. — O Vacku-Kamenickém M. Hýsek v LF 1911. — O B. Jablonském M. Hýsek v ČČM 1919. — Sušilovu koresp. vyd. P. Vychodil 1917. — P. Vychodil: F. Sušil, 1898.

Langrovy spisy vyd. V. Filípek 1860—1861; koresp. J. Pešek v ČMF 1911—1913. — O Langrovi Fr. Hampel: Básníkuv ztracený život, 1946. — Spisy Kalinovy vyd. Zákrejs 1874 a Frýdecký 1916. — O Kalinovi Fr. Zákrejs v Osvětě 1874.

Spisy Erbenovy vyd. A. Grund, J. Horák a J. Heidenreich 1938—1940; Kytici Schenk a Straka 1901, Ot. Fischer 1930 a později; Prostonárodní písně J. Horák 1937. — A. Grund: K. J. Erben, 1935. — R. Jakobson: Poznámky k dílu Erbenovu v Slově a slov. 1935. — J. Frček: Staroruská Zádonština v překl. Erbenově, LF 1940. — V. Jiráček: Erben čili Majestát zákona, 1944. — J. Polák: Ke komposici Erbenovy Kytice, Čes. čas. filol. 1945.

Máchovy spisy vyd. Fr. Krčma v Pantheonu 1928—1929; tam i listy, zápisník a deník. — Máj a Márinku vyd. K. Polák 1935. — J. Vošobník: K. H. Mácha, 1907. — F. V. Krejčí: K. H. Mácha, kniha o českém básníku, 1907. — Šalda: K. H. Mácha a jeho dědictví v kn. Duše a dílo, 1913. — Týž: Mácha, snivec a buřič, 1936. — Alb. Vyskočil: Básník, 1936. — Arne Novák: Máchova Krkonošská pout, LF 1911. — J. Patočka: Symbol země u K. H. Máchy, 1944. — P. Eisner: Na skále, 1945. — J. Mukařovský: Máchtův Máj, 1928. — Alb. Pražák: K. H. Mácha, 1936. — M. Hrušešová: Máchovy výrazové prostředky, 1936. — Sbor. Máchovy ohlasy, 1936; Torso a tajemství Má-

chova díla, 1936; K. H. Mácha, 1937; Věčný Mácha, 1940. — K. Jan-
ský a V. Jirátko: Tajemství Křivokládu, 1941. — J. Malý a M. Novotný:
Návrat K. H. Máchy, 1939. — Soupis prací o životě, díle a kultu vyd.
Fr. Krása 1932.

O dramatických viz J. Máchal: Dějiny čes. dramata, 1929; O Fischer:
K dramatu, 1919. — Klicperovy dramatické spisy 1862—63; vyd.
F. A. Šubert 1906—07 ve 2 sv., próza ve 3 sv. 1901—02. — F. A. Šu-
bert: Klicpera dramatik, jeho profil a místo v čes. dramaturgii, 1898.
— Vl. Kovářik: Rohovín čtverrohý V. K. Klicpery, 1946. — Sbor. Od
Klicpery k Stroupežnickému, 1942. — O Klicperovi povídkáři M. Hý-
šek v LF 1920. — Sebr. spisy Turinského se životopisem vyd. Mořic
Turinský 1880. — Macháčkovy spisy v Nár. bibl. 1883—84 ve 2 sv.;
výběr básní vyd. J. Durych 1927. — Životopis Macháčkův A. Truhlář,
Krok 1887. — Spisy J. J. Marka s životopisem Fr. Zákrejse 1873—76
ve 3 sv. — Sebr. spisy Chocholouškovy 1866—68 a 1900—01. — O Cho-
cholouškově B. Čermák v Květech 1892. — Rubšovy spisy v Nár. bibl.
1887—88 ve 2 sv. s životopisem od J. L. Turnovského; 1906 u Kočího
vyd. F. Sekanina. — F. Strojček: Humorem k zdraví a síle národa,
1936.

Pozdní romantika (str. 223—249).

Sebr. spisy Koubkovy 1857—59 péčí F. L. Vorlíčka a J. V. Friče. —
Arne Novák: Zapomenutý průkopník Puškinův (J. P. Koubek), Slovo
a slovo 1937. — J. Horák: Tři čeští spisovatelé v Haliči, NVČ 1915. —
Nebeského Básně vyd. K. Rieger 1913. — J. Hanuš: Život a spisy
V. B. Nebeského, 1896. — O Protichůdcích J. Voborník ve Sbor. filol.
1911. — Sabinovy Básně a články liter. dějepisné vyd. J. Thon 1911—
16; próza částečně P. Zenkl u Kočího 1910—11; Počátky čes. divadla
J. Fučík 1940. — O Sabinovi T. J. Jiroušek ve V. asti 1900; Zd. Tobol-
ka ve Sbor. dělnic. hnutí a socialismu 1921; J. Thon v Lumíru 1911;
M. Hýšek v Jevišti 1921; J. Thon: Nový román K. Sabin? Čes. čas.
filol. 1944—45. — Výbor básní V. Furcha s lit. hist. úvodem vyd.
K. Svoboda 1918. — O Furchovi M. Hýšek v knize Literární Morava
1911; Jar. Vlček v LF 1904. — O Douchovi J. Vrchlický v Lumíru
1884; Ad. Černý v Čes. poesii XIX. věku, 1. d. — Bendlovy Básně a
novely vyd. F. Strojček 1938. — O Kapprovi O. Donath: S. Kapper,
1934. — J. Krejčí: Příspěvky k poznání básnické činnosti S. Kappera,
1911.

Spisy J. K. Tyla vyd. F. Sekanina 1906—07 u Kočího; Fidlovačku
vyd. M. Hýšek 1926; týž vyd. Výbor z Tyla 1935. — J. L. Turnovský:
Život a dílo J. K. Tyla, 1892. — M. Hýšek: J. K. Tyl, 1926. — Sborník:
Kde domov můj, 1934; Kde domov můj, 1940.

Spisy B. Němcové vyd. M. Gebauerová, J. Vlček a V. Tille 1904—20
ve 14 sv.; 1928—30 M. Novotný u Kvasničky a Hampla ve 14 sv.;
1927—30 Hlil u Borového v 8 sv.; Babičku M. Hýšek 1935; korespon-
denci mimo spisy V. Vávra 1913; výbor z kor. Zd. Záhoř 1917. — V. Til-
le: B. Němcová, 1911, 5. vyd. 1939 doplnil M. Novotný. — Jos. Lelek:
B. Němcová, 1920. — Šalda v kn. Duše a dílo, 1913. — Týž: Básnický
typ B. Němcové 1935. — Zd. Záhoř: B. Němcová, 1927. — Z. Nejedlý:
B. Němcová, 1928. — V. Tille: České pohádky do r. 1848. — J. Vlček
v kn. Několik kapitol z dějin naší slovesnosti, 1912. — B. Havránek:
Lidový podklad v jazyce B. Němcové, Slovo a slovo, 1943. — Ročenka
Chudým dětem: Z doby B. Němcové, 1941 a 1945. — F. Kubka a
M. Novotný B. Němcová 1941.

Spisy Pravdovy v Nár. bibl. 1871—77 ve 4 sv. a 1877—98 v 12 sv. — O Pravdovi Fr. Holeček: Fr. Pravda, 1906. — Ehrenbergrovy spisy 1875—76 a 1900—03. — O Ehrenbergrovi nekrolog V. B. Třebízský v Osvětě 1882. — O Dohnalovi J. Kabelík v ČOM 1907 a 1919—1920. — M. Hýsek v kn. Literární Morava, 1911.

Havlíčkovy politické spisy vyd. Zd. Tobolka 1900—1903 u Laichtra v 5 sv.; Básnické spisy L. Quis tamže 1906—1908 ve 3 d.; Knihu veršů M. Novotný 1938; Korespondenci vyd. L. Quis 1903; Havlíčkovy synovské listy M. Novotný 1941; dopisy s Fany Weidenhofrovou K. Nový 1939. — T. G. Masaryk: K. Havlíček, 1896. — E. Chalupný: K. Havlíček. Obraz psychologický a sociologický, 1908. — Týž K. Havlíček, 1911. — Týž: Havlíček, Prostředí, osobnost a dílo, 1929. — J. Jakubec: Tři čeští epigramatikové, Obzor lit. a uměl. 1900. — Týž: Čelakovský a Havlíček, tamže 1901. — J. Polívka: Havlíček a Rusko ve sbor. T. G. Masarykovi k 60. nar. 1910. — Jar. Bělíč: Havlíček a Slované, 1940. — Soupis děl Havlíčkových a o Havlíčkovi pořídil K. Nosovský: K. Havlíček 1821—1856, 2. vyd. 1932. — Jiří K. Brotánek: Deset generací havlíčkovských, 1946. — M. Novotný: Život s pochodní v ruce, 1940 a 1946. — Sbor. Památce Havlíčkově, 1946.

O Amerlingovi O. Kádner v Čech. revue 1908. — Fr. Čáda: Amerlingovy názory pedagogické, 1908. — Smetanův »Vznik a zánik ducha« s úv. a bibliogr. 1923. — O A. Smetanovi E. Rádl v Čes. myslí 1901. — Fr. Krejčí tamže 1905. — O I. J. Hanušovi Jar. Božek v Osvětě 1911—1913 a v ČOM 1922—1926. — J. Horák v Čsl. vlastivědě II., 1933, str. 351. — O Klácelovi St. Souček v LF 1905. — R. Dvořák v ČMM 1908. — Fr. Čáda v Čes. myslí 1908. — »Básně« J. F. Smetany vyd. Jar. Šťastný 1905. — O J. F. Smetanovi Fr. Schwarz: J. F. Smetany literární a vlastenecké působení, 1874. — E. Felix v kn. Literární Plzeň v obrysech, 1933. — O Štorchovi Fr. Čáda v Čes. myslí 1913 a 1914. — O Čuprovi M. Jašek v Čes. myslí 1906 a 1907.

Literatura obrozeného národa.

Zpracování souhrnná.

J. Pekař: Dějiny československé, 1921. — K. Krofta: Malé dějiny československé, 3. vyd. upr. J. Klik, 1946. — O. Odložilík: Nástin čsl. dějin, 1946. — Zd. Tobolka: Politické dějiny čsl. národa od r. 1848 až do dnešní doby, 1932. — K. Krofta: Z dob naší první republiky, 1939. — Arne Novák: Dějiny čes. písemnictví, 2. vyd. upr. A. Grund, 1946.

J. Vlček: Několik kapitol z dějin naší poesie, 1898. — Týž: Několik kapitol z dějin naší slovesnosti, 1912. — Týž: Nové kapitoly z dějin literatury české, 1912. — Laichtrova Literatura česká XIX. stol. posl. sv. — Populární dílo Flajšhansovo, Pallasovo a Zelinkovo, Vášovo a Gregorovo, Jedličkovo; 2. a 3. sv. Máchalových Slovanských literatur a Wollmanova Slovesnost Slovanů. — Památník na oslavu padesátiletého panovníckého jubilea císaře Františka Josefa I. 1898. — Fr. Bačkovský: Přehled písemnictví českého doby nejnovější, 1899. — M. Hýsek: Literární Morava v l. 1849—1885, 1911. — F. X. Šalda: Moderní literatura česká. III. vyd. 1929. — J. Máchal: O českém románu novodobém. II. vyd. 1930. — Týž: Dějiny českého dramata.

II. vyd. 1929. — O. Fischer: K dramatu, 1919. — K. Sezima: Podobizny a reliefy, 1927. — Týž: Krystaly a průsvity, 1928. — Týž: Masky a modely, 1930. — Arne Novák: O české próze výpravné úvodem k Výboru krásné prózy čsl. 1932.

Tendenční realismus v duchu světoobčanském (str. 254—324).

K dějinám časopisectví: Fr. Roubík: Časopisectvo v Čechách v l. 1848—1862, 1930. — K. Hoch: Dějiny novinářství od r. 1860 do doby současné, Čsl. vlastivěda. — Almanach Národních listů, 1911. — Sbor. Nár. listy, 1941. — J. Holeček: Tragedie Jul. Grégra, 1914. — K. Adámek. Památce Ed. Grégra, 1907. — H. Traub: F. L. Rieger, 1922. — O J. Malém J. Vlček v Nových kapitolách 1912; M. Hýsek LF 1919.

Fričovy spisy 1879—1880; výbor usp. J. Vrchlický 1898; Písňe z bašty vyd. 1938; výbor z Paměti vyd. H. Traub 1939; Fričovu čítanku uspoř. F. Strejček 1924. — O Fričovi Jan Heidler v ČČH 1912 a H. Traub v ND 1913.

Spisy Hálkovy uspoř. F. Schulz 1878—1887 v 9 sv.; J. Vlček a A. Hartl 1905—1920 v 11 sv.; K. Hlil 1924—1925 v 10 sv. u Borovoho; výbor z Hálkových básní uspoř. J. Seifert a V. Jirátko 1940 a V. Jirátko s B. Novákem 1945. — O Hálkovi J. Durdík v kn. Kritika, 1874. — L. Cech v Lit. čes. XIX. st., III, 2, 1907. — J. Ev. Kosina v kn. Hovory olympské, 1879. — J. S. Machar v Naši době 1894. — F. Vodička v LF 1935. — Arne Novák v kn. Krajané a sousedé, 1922. — J. Mukařovský v Slovu a slov. 1935. — V. Jirátko v předmluvě k výboru, 1945.

Spisy Nerudovy u Topiče 1906—1915 v 41 sv.; u Kvasničky a Hampla red. M. Novotného 1923—1925 v 25 sv.; výběry: Arne Novák 1927 ve 4 sv. a K. Polák 1934. — Z korespond. vyšly dopisy Aniče Tiché 1904 a 1926; Ter. Macháčkové 1907; K. Světlé 1912; s rodinou Šemberovou ve Zvonu 1913 a 1915; různým osobám s názv. Z listáře J. Nerudy 1932; výbor z ní uspoř. Alb. Pražák: Neruda v dopisech, 1941. — O Nerudovi B. Čermák v Květech 1895. — Alb. Pražák v Lit. čes. XIX. st. III, 2, 1907. — Arne Novák: Studie o J. N., 1919. — Týž: J. Neruda, 1910 ve Zlatorohu, 3. vyd. 1921. — F. X. Šalda: Alej snu a meditace k hrobu J. Nerudy v kn. Boje o zítřek, 1905. — Týž: Neruda poněkud nekonvenční v Šaldově zápisníku 1934. — K. Polák v Xenia Pragensia 1929 a v ČMF 1934—1936. — St. Souček v Ped. rozhl. 1914, v progr. II. st. gymn. v Brně 1916 a v LF 1917 rozebral Nerudovu baladistiku. — O. Sýkora: Humor Nerudových feuilletonů, 1905. — J. Jakubec v ND 1923 a K. Mikula v ČČM 1931 o pramenech Písni kosmických. — V. Jirátko o Architektonice Kosmických písní v kn. O smyslu formy, 1946. — K. Polák: Komposice a třídění Ner. Balad a romancí, LF 1934. — Týž: Národní myšlení Nerudovo, 1940. — Týž: Kritik Neruda v KM 1942. — Arne Novák: Studie o básnickém jazyce mladého Nerudy ve Slovu a slov. 1935. — F. Vodička: Ohlas Ner. díla tamže 1941. — O. Králík: Odstavce v Nerudových povídkách, tamže 1943. — Cenné jsou úvody k vydáním ve Sbírce souvislé četby školní.

Sebr. spisy Heydukovy vyšly u Otty v 62 sv. 1897—1923. — O Heydukovi Alb. Pražák ve Zvonu 1905 a v ČČM 1905. — Fr. Tichý: Ad. Heyduk a jeho dílo, 1915. — Arne Novák v kn. Zvony domova, 1916.

Mayerovy Básně vyd. J. Durdík s úvodem 1873; J. V. Sedlák 1927; torso Sefenusar 1939; neznámé básně Jožka V. Váňa 1937. — J. V. Sedlák: R. Mayer, 1922. — K. Polák a Zd. Kristen: Rod básníka R. Mayera, 1937. — Okt. Wagner v ND 1902. — Arne Novák v kn. Krajané a sousedé, 1922. — Šolcovo Dílo vyd. B. Vencovský 1926 v Pantheonu. — O Šolcovi L. Quis v úvodě k vyd. Prvosenek 1905. — B. Čermák v Květech 1890. — Arne Novák v kn. Mužové a osudy, 1914. — Týž ve sbor. Čtyři ze Sobotky, 1937. — V. Závada: V. Šolc, 1938. — J. Hájek v kn. Generace na rozhraní, 1946. — O Šimečkovi L. Quis v Květech 1898. — O překladech a překladatelích P. Sobotka v Osvětě 1877.

Spisy G. Pflegra 1871—1885 v Nár. bibl.; próza u Laichtra 1907—1912; životop. zápisky vyd. F. A. Hora 1880, K. Velemínský v Obz. lit. a uměl. 1902 a v LF 1903. — O Pflerovi K. Velemínský v ČČM 1903 a 1904. — A. Veselý v Akordu 1933. — Spisy Arbesovy 1902—1916 u Otty v 39 sv.; 1924—1927 u Kočího v 20 sv. a od r. 1940 za red. K. Poláka v Melantrichu. — O Arbesovi V. Dresler: J. Arbes, 1910. — F. X. Šalda v Zapisniku 1935. — J. Karásek v kn. Tvůrcové a epigoni, 1927. — V. Jiráť v LF 1939 o Adamitech. — K. Krejčí: J. Arbes, Život a dílo, 1946. — Spisy A. Staška 1925—1928 v 18 sv. v České beletrii; Záboje vyd. M. Hýsek 1937. — O Staškovi M. Hýsek v Almanachu ČA, 1933. — F. X. Šalda v Zapisniku 1932. — O F. Schulzovi J. V. Jahn v Osvětě 1895. — Vlčkovy romány a vzpomínky vyšly v 13 sv. 1901—1903. — O Vlčkově dramatikovi D. Stříbrný v ND 1913.

Spisy Šmilovského uspoř. J. Voborník 1923—1924 v 11 sv. — O Šmilovském A. Pražák: A. V. Šmilovský, 1911. — Jirásek v 2. sv. Paměti. — J. Jakubec v LF 1925. — Arne Novák v Lumíru 1931. — F. X. Šalda v Zapisniku 1933. — Spisy Ž. Podlipské 1876—1886 v Nár. bibliotéce ve 4 sv.; 1901—1905 v Unii v 15 sv.; korespondenci vyd. A. Čermáková-Sluková 1909, Alb. Pražák v progr. gymnasia Minervy 1910, F. X. Šalda a V. Brtník 1911. — O Podlipské J. Voborník v Ottové Slovníku naučném. — J. Holečková-Heidenreichová: S. Podlipská ve svých vzpomínkách, dopisech a denících, 1940. — J. Malínská ve sb. Královny, kněžny a vel. ženy čes., 1940. — O J. Svátkovi brožurka F. Strejčka 1923. — O J. B. Jandovi M. Hýsek v Osvětě 1920.

Spisy K. Světlé u Otty 1899—1904 péčí A. Čermákové-Slukové v 30 sv.; výbor z povídek uspoř. V. Lišková 1940. — O K. Světlé L. Čech: K. Světlá, 1891 a 1907. — Arne Novák v kn. Myšlenky a spisovatelé, 1914. — Týž v kn. Podobizny žen, 1918. — Týž v kn. Léta třicátá, 1932. — F. Kleinschnitzová v LF 1919. — E. Jurčínová v kn. Podobizny spisovatelek světové galerie, 1929. — V. Lišková v Slovu a slov. 1940.

O Kolarovi J. Arbes v Galerii českého herectva a J. Kamper v Obzoru lit. a uměl. 1902. — O F. B. Mikovcovi M. Hýsek v LF 1921. — Dramata Jeřábková vyd. J. Voborník v 11 sv. 1923—1928. — O Jeřábkově J. Voborník: F. V. Jeřábek, 1923. — Št. Jež ve Scéně 1914. — Šalda v Rozhledech 1894. — Ot. Fischer ve sbor. Čtyři ze Sobotky, 1937. — O E. Bozděchovi J. Durdík v kn. Kritika, 1874. — Kamper v Obzoru lit. a uměl. 1899. — O Turnovském M. Hýsek ve sbor. Čtyři ze Sobotky, 1937.

O J. Durdíkovi viz Sborník Durdíkův 1906. — O Hostinský a Fr.

Čáda v Čes. myslí 1903. — Arne Novák: Český sloh kritický v Slovu a slov. 1936. — O Durdíkově estetikovi M. Novák v Slovu a slov. 1937. — O Tyršovi J. Bartoš: M. Tyrš, 1916. — Od r. 1920 Tyršův sborník. — O poměru k Tainovi Fr. Žákavec 1935 a J. Lormanová v ČMF 1935.

O vědecké literatuře v Čsl. vlastivědě sv. 10, 1934.

O Fr. Bartošovi Jos. Bartoča: Z paměti a života Fr. Bartoše, 1907. — M. Hýsek v Literární Moravě, 1911. — O české lexikografii Jos. Páta v ČMF 1911.

O J. Jirečkovi Jos. Al. Helfert 1899. — O V. Zeleném B. Augustinová v Osvětě 1905 a 1906.

Přehled dějepisické práce od r. 1848 podal J. Pekař v Památníku na oslavu padesátiletého jubilea Frant. Josefa I. 1898; Jar. Prokeš v 10. sv. Čsl. vlastivědy 1931; Jar. Werstadt: Politické dějepisectví XIX. stol. a jeho čeští představitelé v ČČH 1920; J. Šusta: Dějepisectví, jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní, 1933, 2. vyd. 1946.

O V. V. Tomkovi J. Pekař v Památníku akademie 1898. — R. Urbánek 1903. — O Gindelym K. Krofta: Ant. Gindely, 1915. — O J. Kalouskovi R. Urbánek v Přehledu 1908. — Pekař v ČČH 1916.

Doba zápasu snah národně výchovných se západnickým umělectvím (str. 326—423).

Sebr. spisy Sv. Čecha 1899—1908 v 20 sv. u Topiče, k nim dalších 10 sv. péčí F. Strejčka 1908—1910; vybrané spisy o 10 sv. péčí F. Strejčka 1926; korespondenci »Sv. Čech rodičům« vyd. F. Strejček 1946. — K. Novotný: Básník mezi lidmi, 1908. — V. Flajšhans: Sv. Čech, 1906. — F. Strejček: O Sv. Čechovi, 1908. — Týž: Živé dílo Sv. Čecha, 1946. — Týž: Lešetínský kovář Sv. Čecha, 1946. — Týž: Životní román Fr. Jaroslava Čecha, 1940. — Arne Novák: Sv. Čech. Dílo a osobnost, 2 d., 1921 a 1923. — Jos. Št. Kubín: Po stopách Sv. Čecha, 1926. — Šalda v kn. Duše a dílo, 1913. — Em. Svoboda: Ašovo přátelství se Sv. Čechem, 1946. — Sborníky: O Sv. Čechovi 1932; Sv. Čechovi 1946.

O L. Quisovi Alb. Pražák ve Zvonu 1906. — J. Šebesta ve Vlčkově sborníku 1920. — K. Polák o překl. Fausta v ČMF 1940. — Spisy F. S. Procházky v Unii 1919—1924 ve 13 sv. — O F. S. Procházce V. Martinek v Mor. slez. revue 1919. — B. Slavík v Kořenech 1944. — O O. Příkrylovi W. Ethen 1932 a B. Slavík 1935. — O E. Krásnohorské F. Strejček 1922. — Týž: Z literárního soukromí E. Krásnohorské, 1941. — Koresp. E. Krásnohorské s B. Smetanou vyd. M. Očadlík 1940. — Čertovu stěnu vyd. M. Očadlík 1946.

J. V. Sládka Spisy básnické ve 2 d. 1907 a 2. vyd. 1920 u Otty; k tomu Dvě knihy veršů 1907; Básnické dílo v 5 sv. red. A. Vyskočila 1945; výbor M. Hýska 1912. — O Sládkovi F. Strejček: J. V. Sládek, jak žil, pracoval a trpěl, 1916. — Týž: Lumírovci a jejich boje kolem r. 1880, 1915. — E. Chalupný: J. V. Sládek a lumírovská doba české liter., 1916. — A. Novák v knize Nosiči pochodní, 1928. — J. B. Čapek v ČČM 1932. — Šalda v Zápísníku 1932. — Jos. Polák: J. V. Sládek, básník domova, 1945.

Sebr. spisy Zeyerovy v Unii 1901—1907 v 34 sv.; J. Š. Kvapil vyd. Básně 1941, výbor z Karolinské a České epopoje 1935 a 1939, Maeldunovu výpravu 1936; koresp. většinou v časopisech; knižně dopisy R. Jesenské 1919; K. Heinrichové 1924; Listy třem přátelům vyd.

J. Voborník 1938; Přátelé Zeyer a Herites, 1941; Přátelství básníka a malířky (Zd. Braunerové) vyd. Vl. Hellmuth—Brauner 1941. — O Zeyerovi J. Voborník: J. Zeyer, 1907. — M. Marten: J. Zeyer, 1910. — Týž: Akkord, 1916. — J. Viskovataja: Ruské motivy v tvorbě J. Zeyera, 1932. — Šalda v Čes. revue 1901. — Máchal v LF 1904. — M. Křepinský, V. Schüller a J. Baudyš v ČMF 1911 a 1912. — Ad. Janáček v ČČM 1933. — F. Stiebitz v LF 1934. — A. Novák v kn. Nosiči pochodní, 1928. — E. Jurčínová: J. Zeyer, 1941. — Jos. Šach: O nábož. smýšlení J. Zeyera, 1942. — J. Š. Kvapil: Gotický Zeyer, 1942.

Sebr. spisy J. Vrchlického u Otty 1895—1912 v 65 sv.; nový soubor za red. J. Voborníka od r. 1913 nedokonč.; Dramat. díla 1886—1908 u Fr. Šimáčka v 33 sv. a v nakl. Rodina 1931—1935 v 9 sv. — Antologii z básní J. Vrchlického ve 2 d. 1894 a 1902 uspoř. sám básník; Výbor z básní uspoř. Arne Novák 1933. — Koresp.: Mladá léta J. Vrchlického v zrcadle dopisů 1931; Z klatov. studií J. V. vyd. Vrat. Čermák 1932; listy S. Podlipské 1917 s důlež. úvodem Šaldovým; Dopisy s J. Blokšou vyd. V. Brtník 1940; ostatní zčásti ve Sbor. J. Vrchlického. — O Vrchlickém A. Jensen: J. Vrchlický, 1906 v překl. Arn. Krause. — J. Borecký: J. Vrchlický, 1906. — F. V. Krejčí: J. V., 1913. — M. Weingart: J. V., 1921. — P. Fraenkl: Masaryk a Vrchlický v Masaryk. sborn., II. — Šalda v kn. Duše a dílo, 1913. — Týž v kn. Časové a nadčasové, 1936. — A. Novák v kn. Duch a národ, 1936. — V. Černý: Španělská dramata v LF 1934. — V. Jiráček: Dva překlady Fausta, 1930. — J. Borecký: J. V. a Slovanstvo, Slov. přehled 1913. — K. Šebor: Biblické motivy v básnickém díle J. V., 1940. — Eva Vrchlická: Dětsví s Vrchlickým, 1939. — G. I. Čáp—Horčápský: Vzpomínky na J. V., 1942. — Alb. Pražák: Vrchlickému nablízku, 1946. — Vít. Tichý: J. V. Život, 1942. — Sbor. Živý Vrchlický, 1937. — Sbor. společnosti J. V., vydávaný od r. 1915 přináší nejtíštěné ukázky pozůstalosti, koresp., paměti vrstevníků, rozbor děl, knihopis děl i jednotlivých básní a ocenění liter. o Vrchlickém.

O O. Mokrém J. Bečka v Osvětě 1919 a bulharská monografie B. Jocova 1928. — O Fr. Kvapilovi O. Theer v Lumíru 1905 a nekrolog A. Černého v alman. ČA 1926. — O J. Rokytovi J. Borecký v 6. sv. Hovorů básníků. — O Klášterském J. Borecký v 2. sv. Hovorů básníků. — B. Slavík v Kořenech, 1944.

O F. A. Šubertovi viz O. Fischer v České revue 1915 a v Cestě 1918. — A. Veselý v LF 1930, v Brázdě 1930, v Lumíru 1927, v ČČM 1928. — O L. Stroupežnickém J. Kamper v ČČM 1900 a 1901. — F. X. Šalda v Mladých zápasech 1934. — Sbor. Od Klicpery k Stroupežnickému, 1942.

Sebr. spisy V. B. Třebízského 1892—1897 u Topiče; od 1946 red. Mil. Novotného u Ruppá. — Listy vyd. V. Šach 1926. — O Třebízském B. Jiráňková v LF 1901. — F. Strejček, v Českých hlavách seš. 30, 1925. — Jos. Skutil v LF 1936. — J. Horák v Bidlově sbor. 1928. — Sebr. spisy A. Jiráška 1931—1933 v 47 sv. u Otty; Básně vyd. M. Hýsek 1930; Slavný den Mil. Novotný 1939. — O Jiráskovi J. Voborník: Al. Jirášek, 1901. — A. Tuček: A. J., 1901. — Zd. Nejedlý: A. J., 1921. — J. Frič: Život a dílo A. J., 1921. — Řadu důležitých studií obsahuje sbor. A. Jirášek, 1921. — J. Borecký v Almanachu ČA 1933. — J. Jakubec o beletrii histor. v Lumíru 1906. — A. Novák v kn. Zvony domova, 1916. — O. Fischer v kn. K dramatu 1919. — Sebr. spisy

Z. Wintra u Otty v 16 sv. 1911—25; u Kvasničky a Hampla výbor 8 sv. 1937—38. — O Wintrovi Č. Zibrť v Osvětě 1907. — F. X. Šalda v Novině 1912. — J. V. Šimák v Čas. spol. přátel starož. 1912. — J. S. Machar v kn. V poledne 1928. — A. Novák v kn. Duch a národ, 1936. — Sbor. Zikmund Winter a Rakovník, 1937. — O Kramolišovi B. Slavík 1936.

O Kosmákovy P. Vychodil v dodatku k 3. vyd. Sebr. spisů 1916. — A. Novák v LF 1904. — Spisy G. Preissové u Otty 1910—1918. — O Preissové B. Slavík v Kořenech 1944. — O Herbenovi sbor. J. Herbenovi na památku, 1937. — M. Hýsek v Mor. slz. revue 1907. — J. Vrba v nekrologu ČA 1937. — Alb. Pražák: J. Herben, 1937. — K. Domorázek: O J. Herbenovi, 1938. — F. Vodička v ČMM 1939. — Spisy bratří Mrštíků 1914—1926 ve 14 sv. — O A. Mrštíkovi A. Veselý: Al. Mrštík, člověk a dílo, 1925. — O M. Jahnovi A. Veselý: M. Jahn, člověk a dílo, 1925. — V. Martínek v nekrologu ČA 1943. — B. Slavík v Kořenech, 1944. — O V. K. Jeřábkovy A. Veselý: V. K. Jeřábek, člověk a dílo, 1926.

Sebr. spisy K. V. Raise 1909—1932 v 24 sv. — O Raisovi Arne Novák v Obzoru lit. a uměl. 1900. — F. S. Procházka v Alm. Čes. akad. 1927. — Sborník K. V. Raise, 1936. — Sebr. spisy Holečkovy od r. 1909 u Topiče a v Družst. práci. — O Holečkovi J. Voborník na monografii 1913. — E. Chalupný: Dílo J. Holečka 1926. — J. Horák v roč. Slovan. ústavu 1929. — Alb. Pražák v progr. gymn. Minervy 1908. — Sebr. spisy Baarovy 1923—1934 v 30 sv. — O Baarovi sborníček J. Š. Baar a Chodové 1926. — D. Stříbrný v ČMF 1912. — O Fr. Hruškovi E. Felix: J. F. Hruška. Život a dílo. 1927. — Hruškův památník. 1935. — Arne Novák v Duchu a národu 1936. — O Klostermannovi V. Dresler: Básník Šumavy. 1914. — E. Felix v Literární Plzni II, 1933. — Sebr. spisy T. Novákové 1914—1930 v 17 sv. red. Arne Nováka. — O T. Novákové Arne Novák: O T. Novákové. 1930. — F. X. Šalda v Duši a díle 1913. — E. Jurčinová v Podobiznách spisovatelek světové galerie 1929. — J. Horák v 2. sv. Čsl. vlastivědy 1933. — A. Pražák ve sb. Královny, kněžny a velké ženy čes. 1940.

Sebr. spisy Heritesovy 1908—1920 v 15 sv. — O J. Lierovi K. Sezi-ma v Lumíru 1919. — A. Novák v kn. Krajané a sousedé, 1922. — O I. Herrmannovi K. Šípek: Čtení o I. Herrmannovi, 1916. — M. Hýsek: I. Herrmann, 1934. — A. Novák v kn. Hovory okamžiků, 1926. — F. Strejček: Humorem a ironií k vítězství národa, 1937. — O Thomayerovi J. V. Sedlák: J. T., 1923. — A. Novák v kn. Nosiči pochodní, 1928. — Spisy Havlasovy 1927—1928 v 10 sv. — O Havlasovi Jindř. Veselý: O životě a díle B. Havlasy, 1927. — M. Novotný: Nižegorodský dragón Boh. Havlasa, 1941. — Sebr. spisy ě. Trévala 1920—29. — O Trévalovi viz nekrolog V. Dyka v Alman. ČA. 1930. — O F. Tévě-1ovi M. Rutte: Portrét z mizejících dob, 1935.

Doba kritického a sociálního realismu a reakce proti němu (str. 424—567).

J. Herben: Deset let proti proudu, 1898. — T. G. Masaryk: Naše nynější krise, 1895. — A. P. Veselý: Om'ad'ina a pokrokové hnutí, 1902. — Rich. Wolf: České studentstvo v době prvního třicetiletí čes. univ., 1912. — S. K. Neumann: Politická episcoda, 1911. — J. S. Machar: Konfese literáta, 1901. — F. V. Krejčí: Deset let mladé litera-

tury, 1901. — J. Máchal: Boje o nové směry v české literatuře v letech 1890—1900, 1926.

Sebr. spisy Macharovy u Šolce a Šimáčka, nově v Aventinu od r. 1926 a ve Vesmíru. — O Macharovi V. Martínek: J. S. Machar, 1912. — P. Buzková: Žena v životě a díle J. S. Machara, 1918. — A. Novák v kn. Mužové a osudy, 1914. — Ferd. Stiebitz v Naši vědě, 1934. — O P. Bezručovi V. Martínek: P. Bezruč, literár. studie, 1924. — M. Hýsek: Tři kapitoly o P. Bezručovi, 1934. — J. V. Sedák: P. Bezruč, 1931. — Arturo Cronia: P. Bezruč, 1932. — Kl. Rektorisová: Bezručův verš, 1935. — Vít Šedivec: Z kroniky rodu Bezručova. I, II, 1937 a 1938. — F. X. Šalda: O básnické autostylisaci, zvláště u Bezruče v Slovu a slovesnosti, 1935. — Sbor. Bezručův hlas, 1940. — Výbor z díla A. Macka 1932 usp. J. Hora s úvodem. — Spisy F. Gellnera 1926—28 ve 3 sv. vyd. M. Hýsek se studii.

O J. Boreckém viz 10. sv. Hovorů básníků. — Kvapilovy Spisy u Tomsy od 1945. — O J. Kvapilovi J. Borecký: J. Kvapil, 1918. — Šalda v Mladých zápasech 1934. — Arne Novák v kn. Krajané a sousedé 1922. — J. Heidler: Projevy českých spisovatelů, 1920.

Sebr. spisy A. Sovy 1910—1920 u Hejdy a Tučka v 13 sv., v Aventinu 1922—1930 v 22 sv. a v Melantrichu 1937—1938. — Výběr básní s charakteristikou Arne Novák 1910. — O Sovovi L. N. Zvěřina: A. Sova, studie jeho básnického vývoje, 1919. — Šalda v Přehledu 1904. — Týž v kn. Duše a dílo, 1913. — Týž: A. Sova, 1924. — Týž v Zápisníku 1934. — Arne Novák v kn. Zvony domova, 1916. — R. Medek: Dva hlasy, 1921.

Sebr. spisy O. Březiny v Melantrichu 1933 ve 3 sv. — Korespondence s Fr. Bauerem 1929; s A. Pammrovou 1930—1932 a 1933; s Fr. Bílkem 1932; s E. Chalupným 1931 zároveň s hovory. — Bibliografie v Rozpravách Aventina 1928/1929 a ve sborníku Stavitel chrámu, 1941. — O Březinovi M. Marten: O. Březina, 1903. — Týž v kn. Akkord, 1916. — E. Chalupný: Studie o O. Březinovi a jiných zjevích čes. umění a filos., 1912. — Šalda v kn. Duše a dílo, 1913. — Arne Novák v kn. Z času za živa pohřbených, 1923. — Týž v kn. Nošiči pochodní, 1928. — P. Fraenkl: O. Březina. Mládí a přerod, 1937. — J. Staněk a J. Durych: O. Březina. Studie literární historická, 1918. — E. Saudek: Pod oblohou O. Březiny, 1928. — A. Pospíšilová: O. Březina, Člověk a básník, 1936. — R. Habřina: Bř. a Nietzsche, 1935. — O. Fischer v kn. Duše a slovo, 1929. — O. Králík v Lumíru 1934. — Felix Vodička v ČČM 1933. — A. Janáček v ČČM 1935 a ČMM 1936. — O. Fiala v LF 1939. — M. Jerhotová v ČMF 1940 a 1941.

Sebr. spisy J. Karáska v Aventinu 1921—32 v 19 sv. — O Karáskovi F. X. Šalda v Zápisníku 1931. — Dílo K. Hlaváčka u Kvasničky a Hampla ve 3 sv. uspoř. A. Hartl 1930; Žalmy z pozůstalosti vyd. A. Hartl 1934 s úvodem J. Mukařovského. — O Hlaváčkově Šalda v kn. Mladé zápasy, 1934. — F. Soldan: K. Hlaváček, typ české dekadence, 1930. — O J. Opolském A. Novák v Lumíru, 1925. — B. Slavič v Kořenech, 1944. — K. Sežima v kn. Podobizny a relify, 1927. — O E. z Lešehradu B. Slavík: Básnické dílo Em. Lešehrada, 1936.

Sebr. spisy S. K. Neumanna od r. 1920 u Borového, dosud 16 sv.; autorův výbor se studii Jos. Hory, 1920. — O Neumannovi B. Václavěk: St. K. Neumann 1875—1935, 1935. — Sbor. Dík bojovníku, 1945.

Soubor veršů K. Tomana u Borového 1928—1937 v 6 sv.; Básně

tamže 1946. — O Tomanovi F. X. Šalda v kn. Časové a nadčasové, 1936. — J. Hora: K. Toman, 1935.

Sebr. spisy V. Dyka u Topiče, pak u Borového od 1918; soubor polit. článků O národním státě, 1933—1938. — O Dykovi A. Novák: V. Dyk, 1936. — M. Rutte: V. Dyk, portrét básníka, 1931. — H. Jelinek nekrolog v ČA 1932. — F. X. Šalda v kn. Medailony, 1941. — V. Jiráť v kn. O smyslu formy, 1946.

O katolické moderně J. Tumpach a Ant. Podlaha: Bibliografie čes. katol. literatury, 1912—23. — Archiv liter. za redakce V. Bitnara 1919 a 1922. — J. Hronek: Katol. literatura česká přítomné doby, 1924. — Demlovy Verše, 1938; výbor z prózy Mohyla, 1941. — O J. Demlovi J. Bartoš: Znáte J. Demla? 1932. — Alb. Vyskočil v kn. Básníkovo slovo, 1933. — F. X. Šalda v kn. Časové i nadčasové, 1936.

O divadle viz V. Tille: Činohra Nár. divadla od r. 1900 do převratu, 1935 jako 5. sv. Dějiny Nár. div. — M. Rutte: Tvář pod maskou, 1926. — J. Goetzová: Profily českých herců, 1931. — K. H. Hilar: Boje proti včerejšku, 1925. — Fr. Goetz: Boj o český divadelní sloh, 1934. — O Hilbertovi J. Knap: Hilbert, případ české dramatiky, 1926. — O J. Mariovi J. Karásek v kn. Tvůrcové a epigoni, 1927. — Fr. Goetz v kn. Básnický dnešek, 1931.

O M. A. Šimáčkovi F. X. Šalda v kn. Mladé zápasy, 1934. — O J. Laichtrovi K. Sezima v kn. Podobizny a reliefsy. 2. vyd. 1927. — Sebr. sp. Vikové-Kunětické 1919—1922 v 6 sv. — O V. Kunětické J. S. Machar v kn. Poledne, 1928. — J. Voborník nekrolog v Čes. akad., 1934. — Sebr. spisy J. Sumína u Šolce a Šimáčka 1920—1924 ve 4 sv. — O J. Sumínovi K. Hikl v Mor. slez. revui, 1918. — B. Slavík v Kořenech, 1944.

Sebr. spisy F. X. Svobody od r. 1908. — O F. X. Svobodovi M. Fričová: Básník domova, 1930. — Sborn. 80 let F. X. Svobody, 1940. — F. X. Šalda v kn. Mladé zápasy, 1934. — K. Sezima v kn. Podobizny a reliefsy, 1927. — B. Slavík v Kořenech, 1944. — O K. Legrovi A. Novák doslov k bibliofil. vyd. Balady o mrtvém ševci, 1934. — Vít. Tichý v ŮMF, 1941.

Sebr. spisy Čapka-Choda u Borového 1921—29 v 16 sv. — O Čapku-Chodovi Fr. Kovárna v 8. sv. Postav a díla, 1936. — A. Novák nekrolog v ČA, 1928. — M. Rutte v kn. Doba a hlasy, 1929. — Sebr. spisy J. K. Šlejhara, 1929—31 neúplně v Aventinu. — O Šlejharovi V. Mrštík v kn. Moje sny, 1902. — Arn. Procházka v kn. České kritiky, 1912. — Jar. Machytka v LF 1937. — Spisy Vil. Mrštíka se spisy bratrovými 1914—1926 u Otty ve 14 sv. — O V. Mrštíkovi B. Mrštíková: Vzpomínky, 1942; Mrštíkové, 1942; Po Vilémově smrti, 1946. — F. V. Krejčí v Rozhledech 1897. — Šalda v kn. Duše a dílo, 1913. — J. K. Pojezdny v Osvětě, 1914. — O J. Merhautovi O. Theer v Lumíru 1906 a V. Dresler v Mor. slez. revue 1908. — O V. Hladíkovi O. Theer v ČČM 1904 a K. Sezima v 2. vyd. kn. Podobizny a reliefsy, 1927. — Sebr. spisy R. Jesenské 1925—1933 v 7 sv.

Sebr. spisy R. Svobodové 1915—1924 v Unii v 21 sv.; nový soubor u Vilimků. — O R. Svobodové F. X. Šalda v kn. Duše a dílo, 1913. — Týž: In memoriam R. S., 1921. — G. Čáp: Letopisy lidské duše, 1933. — P. Buzková: Přítelkyně, 1939. — R. Schwarzová: R. Svobodová, 1940. — J. Karásek v kn. Tvůrcové a epigoni, 1927. — K. Polák ve sb. Královny, kněžny a vel. ženy čes., 1940. — V. Lišková v kn. Posmrtný odlitek z prací V. Liškové, 1945. — Sebr. spisy B. Benešové

od 1933. — O Benešové M. Pujmanová v 2. sv. Postav a díla, 1935. — K. Sezima v Lumíru, 1934. — V. Lišková v kn. Posmrtný odlitek z prací V. Liškové, 1945.

Spisy K. Sezimy 1927—30 v 10 sv.; jeho vzpomínky Z mého života od r. 1945, dosud 3 sv. — O Sezimovi O. Šimek v Lumíru 1917, 1926, 1927 a 1929. — O J. Matějkovi K. Sezima v kn. Hudba samoty, 1926. — A. Novák v kn. Mužové a osudy 1914. — Literár. pozůstalost Uhrova vyd. 1910 a 1913 M. Hýsek ve 2 sv. se studií o něm; znovu výbor z prózy v DP zač. války. — Těsnohlídkovy básně, Den a Rozbitý stůl, vyd. M. Novotný 1935. — O Těsnohlídkovi sbor. nekrologů a vzpomínek red. A. Nováka, 1928. — Fr. Pražák v Lumíru 1929. — Jos. Dvořák, Dva mezi námi, 1940. — Týž: Čtení o Mahenovi a Těsnohlídkovi, 1941. — B. Golombek: R. Těsnohlídek, 1946.

Sebr. spisy Fr. Šrámka u Borového od r. 1926. — O Šrámkovi Knížka o Šrámkovi, 1927. — J. Knap v 13. sv. Postav a díla, 1937, otiště, ze sborníku Čtyři ze Sobotky, 1937. — A. M. Piša v kn. Směry a cíle, 1927. — Šalda v kn. Časové i nadčasové, 1936. — Sebr. sp. A. M. Tilschové od r. 1927. — O Tilschové K. Sezima v kn. Krystaly a průsvity, 1928. — Fr. Götz v kn. Básnický dnešek, 1931. — Alb. Pražák v ND 51, 1944/45. — Sebr. sp. E. Vachka ve Sfinx od r. 1930. — O J. Johnovi zvl. číslo Panoramy 1942. — Sebr. sp. J. Vrby u Otty, pak u Mazáče od r. 1925. — O J. Vrbovi J. Knap v Cestě III. K. Sezima v kn. Masky a modely, 1930. — O J. Marchovi Sezima v kn. Masky a modely, 1930.

Literární a umělecká kritika (str. 535—546).

Spisy H. G. Schauera 1917 vyd. Arn. Procházka. — O Schauerovi F. X. Šalda v kn. Juvenilie, 1925. — E. Rádl v Čes. revue, 1918. — Ant. Hartl, 1918. — Dílo Jindř. Vodáka red. A. Pražáka od r. 1941 v Melantrichu, dosud 3 sv. — O Vodákově O. Fischer v Kritice 1924. — F. Pujman v 10. sv. Postav a díla, 1936.

Dílo F. X. Šaldy v Melantrichu 1934—41 ve 12 sv.; výbor z kritik. prózy usp. Fr. Chudoba, 1939; dopisy s O. Březinou vyd. E. Chalupný, 1939; se Zd. Braunerovou Vl. Hellmuth—Brauner, 1939; s Martenem E. Chalupný, 1941; s Fr. Chudobou B. Chudoba, 1945. — O Šaldovi sbor. F. X. Šaldovi k padesátinám, 1918 a Na paměť F. X. Šaldy, 1938. — Fr. Götz: F. X. Šalda, 1937. — A. Novák v Lumíru 1937. — O. Fischer: Šaldovo češství v 5. sv. Postav a díla, 1936. — Zvl. číslo Listů pro umění a kritiku, 1937. — J. Kopal v ČMF 1937. — O. Králík v Slovu a slovesnosti, 1942.

O Arn. Procházkovi sbor. In memoriam A. Procházky, 1925. — E. Lešehrad v kn. Básnické životy, 1935. — Dílo M. Martena 1924—29 ve 4 sv. — O něm F. X. Šalda v kn. Časové i nadčasové, 1936. — Vl. Hellmuth—Brauner v KM 1942.

České duchovní vědy od let 80. (str. 546—567).

Souborné vyd. spisů Masarykových red. V. K. Škracha od r. 1926, dosud 6 sv. — Nové vyd. v nakl. Čin od 1946. — Knihopis v Čsl. filosofii od J. Krále, 1937. — O T.G.M. viz Masarykův slovník naučný a Ottův Slovník naučný nové doby pod heslem T.G.M. — Časopis pro studium života a díla T.G.M. a Masarykův sborník 1925—1931. — Jar.

Doležal: Masarykova cesta životem ve 2 sv. 1920 a 1921. — Zvl. čís. České mysli, 1910. — Sborník k šedesátým narozeninám T. G. Masarykovi, 1911. Sborník přednášek o T. G. Masarykovi, 1931. — J. Král: Masaryk filosof a sociolog, 1931. — Jar. Werstadt: Od České otázky k Nové Evropě, 1930. — Alb. Pražák: M. a československá literatura, 1935. — J. Horák: M. a Dostojevský, 1931. — Týž: M. a slovanské literatury, 1931.

O Drtinovi viz sborníky k 50. a 60. narozeninám. — O Fr. Krejčím Sborník ku počtě Fr. Krejčího, 1929. — Nekrolog J. L. Fischera v Naší vědě, 1934. — O Fr. Čádovi Fr. Drtina nekrolog v Alm. Čes. akad. 1920. — O O. Hostinském Zd. Nejedlý v České mysli 1907 a v ČČH 1910. — Zvl. čís. Hudebního sborníku, 1912.

O Gebauerovi viz LF 1907. — J. Zubatý v Alm. Čes. akad. 1908; M. Weingart v ČMF 1939. — Studie a články J. Zubatého, rozvržené do 3 sv. v Čes. akad. red. O. Hujera a po něm V. Machka, I. sv. 1945. — O Zubatém B. Havránek v Ročence Slovanského ústavu IV, 1932. — O Pastrnkovi J. Kurz v ČMF 1942. — O J. Královi Fr. Novotný v LF 1937. — O A. Truhlářovi Flajšhansův nekrol. v Alm. Čes. akad. 1909. — O Fr. Bílém J. Kabelík v Alm. Čes. akad. 1922. — O J. Vlčkově M. Hýsek v Alm. Čes. akad. 1931. — Alb. Pražák v Ročence Slov. ústavu 1931. — Sborník Z dějin české literatury 1920 s knihopisem. — A. Grund: Z počátků první čes. školy liter. historické v ČMF 1937. — O Jakubcovi M. Hýsek v LF 1936. — Knihopis jeho v Národop. věstníku čsl. 1923. — Alb. Pražák v nekr. Čes. akad. 1940. — O J. Máchalovi sborník prací k 70. narozeninám 1925. — J. Horák v ČMF 1936 a 1940. — O St. Součkově nekrolog Arna Nováka v Naší vědě, 1936; J. B. Čapka v ČMM 1936. — O J. Polívkovi Sborník prací věnovaných J. Polívkovi k 60. narozeninám 1918 s knihopisem. — J. Horák: Profesor Dr. Jiří Polívka, 1928. — M. Weingart v ČMF 1933. — B. Havránek v Naší vědě 1934. — O V. Tillovi sborník k 60. narozeninám 1927 uspoř. J. Horák. — Zvl. čís. Listů pro umění a kritiku 1937.

O Gollovi J. Šusta v ČČH 1929. — K. Krofta v Alm. Čes. akad. 1930. — O Rezkovi nekrology J. Pekaře v ČČH 1909 a R. Urbánka v Čes. revui 1909. — O V. Novotném Fr. Vojtišek: V. Novotný 1932. — Odložilík v ČMM 1932 a Urbánek v nekrolozích Čes. akad. 1933.

Doba válečná a poválečná (str. 568—754).

O poesii, románě a povídce i o dramatě mezi dvěma válkami viz souhrnná zpracování a sbírky krit. a liter.-histor. essayů: Jar. Kunc: Slovník soudebných českých spisovatelů, 1946. — A. Novák: Dějiny čes. písemnictví, 2. vyd. upr. A. Grund, 1946. — K. Polák: Československá literatura 1890—1935, 1936. — F. X. Šaída: Krásná literatura česká v prvním desetiletí republiky, 1930. — B. Vácávek: Česká liter. XX. stol., 1935. — V. Černý: Ideové kořeny současného umění, 1929. — Jar. Durych: Ejhle, člověče! 1928. — Jiří Frejka: Smích a divadelní maska, 1942. — Fr. Götz: Anarchie v nejmladší čes. poesii, 1922. — Týž: Jasnici se horizont, 1926. — Týž: Tvář století, 1929. — Týž: Básnický dnešek, 1931. — Týž: Český román po válce, 1936. — Týž: Na přelomu, 1946. — Jos. Knap: Alej srdcí, 1920. — Týž: Cesty a vůdcové, 1926. — J. Kopecký: Divákovy zápisky, 1944. — Lišková: Posmrtný odlietek s prací Věry L., 1945. — Jiří Mahen: Kapitola

o předválečné generaci, 1934. — Vít, Nezval: Moderní básnické směry, 1937. — A. Novák: Krajané a sousedé, 1922. — Týž: Nosiči pochodní, 1928. — Týž: Duch a národ, 1936. — Peroutka: Osobnost, chaos a zlozvyky, 1939. — A. M. Piša: Soudy, boje a výzvy, 1922. — Týž: Směry a cíle, 1927. — Týž: Proletářská poesie, 1936. — Týž: Poesie své doby, 1940 a 1946. — Mir, Rutte: Nový svět, 1919. — Týž: Strach z duše, 1920. — Týž: Nové evropské umění a básnictví, 1923. — Týž: Skrytá tvář, 1925. — Týž: Doba a hlasy, 1929. — K. Sezima: Podobizny a reliefy, 1919. — Týž: Krystaly a průsvity, 1928. — Týž: Masky a modely, 1930. — Týž: Mlázi, 1936. — F. Soldan: Tři generace, 1940. — F. X. Šalda: O nejmladší poesii české, 1928. — Týž: Kritické glosy k nové české poesii, 1939. — Frank Tetauer: Drama i jeho svět, 1942. — B. Václavek: Od umění k tvorbě, 1928. — Týž: Poesie v rozpacích, 1930. — Týž: Tvorbou k realitě, 1937. — Ant. Veselý: Listy autorům, 1924. — Alb. Vyskočil: Básníková cesta, 1927. — Týž: Básníkovo slovo, 1933. — K tomuto období viz též knihovničku Postavy a dílo red. Jos. Horou 1935—1940 a kromě časopisů vyjmenovaných na st. 593—595, a kromě starých revuí Lumíra a Naší doby, zvláště tato periodika: Rozpravy Aventina 1925—1934. — Šaldův zápisník 1928—37. — Listy pro umění a kritiku 1933—37. — Akord (red. J. Zahradníčkem) od r. 1933. — Slovo a slovesnost 1935—1943. — Řád 1935—1944. — Kritický měsíčník od r. 1938.

Básnictví české od války světové (str. 598—627).

Dílo O. Theera v Aventinu 1930—31 ve 3 sv. usp. Arne Novák a A. M. Piša. — O Theerovi A. M. Piša: O Theer, 2 sv., 1928, 1933. — A. Novák v kn. Mužové a osudy, 1914. — Týž v kn. Krajané a sousedé, 1922. — Týž v kn. Duch a národ, 1936. — Šalda v Kmeni 1918. — F. Götz v kn. Jasníci se horizont, 1926. — O J. z Wojkowicz B. Novák: Jan z Wojkowicz, člověk a dílo, 1930.

Spisy R. Medka u Vilímka; výbor z básní ve Sbírce souvislé čtyř školní uspoř. Arne Novák 1929; z prózy Jos. Staněk 1928; J. Voborník 1929 a M. Hýsek v Kytici 1932. — O Medkovi K. Sezima v kn. Krystaly a průsvity, 1928. — O R. Weinerovi Fr. Götz v kn. Básnický dnešek, 1931. — K. Sezima v kn. Masky a modely, 1930. — B. Novák v Česko-židovském kalendáři 1936. — O. Králík v Listech pro umění a krit. 1937.

O proletářské poesii viz soubory A. M. Piši a B. Václavka. — Soubor spisů J. Hory od r. 1927 u Borového; nový od 1946. — O Horovi sbor. Dík a pozdrav, 1941. — B. Václavek: Jos. Hora, 1925. — Fr. Götz v kn. Básnický dnešek, 1931. — V. Černý: Zpěv duše, 1946. — J. B. Čapek: Kosmická poesie Nerudova a Horova v Naší době 48 1940/41. — O J. Hořejším V. Černý v KM 1941. — A. M. Piša v předmluvě k Básnírn 1932.

Soubor Wolkrova Díla 1930—31 u Petra ve 3 sv. — O Wolkrovi V. Nezval: Wolker, 1925. — Zd. Kalista: Kamarád Woiker, 1933. — L. Kratochvíl: Wolker a Nezval, 1933. — Mil. Dvořák v Listech pro umění a krit. 1934. — O Chalcupkovi Arne Novák v Lumíru 1930. — O B. Vlčkovi Fr. Götz v kn. Básnický dnešek, 1931.

O poetismu srov. V. Nezval a K. Teige: Manifesty poetismu, 1928. — V. Nezval: Moderní básnické směry, 1937. — F. X. Šalda: O nejmladší poesii české, 1928. — Antologie z veršů Seifertových ve

sb. Generace 1929 se studií B. Václavka a vlastní výbor Jabloň se strunami pavučin, 1943. — O Seifertovi Fr. Götz v kn. Básnický dnešek, 1931. — O Nezvalovi F. Soldan: O Nezvalovi a poválečné generaci, 1933. — L. Kratochvíl: Wolker a Nezval, 1933. — J. Mukařovský v Slovu a slov. 1938. — V. Černý v KM 1938. — O Halasovi B. Václavek: O Halasovi, 1934. — Týž v kn. Tvorbou k realitě, 1937. — O V. Závadovi R. Černý: Málomluvný básník v Listech pro umění a krit. 1937.

O J. Zahradníčkovi P. Fraenkl: J. Z. a jeho cesta k Bohu v Listech pro umění a krit. 1937. — O Vl. Holanovi M. Dvořák: Poesie Vl. Holana v Listech pro umění a krit. 1936. — Básně K. Vokáče v Práci 1946 uspoř. K. Cvejn se studií. — O J. Ortenovi V. Černý v KM 1945. — Básně Haussmannovy uspoř. O. Fischer ve sb. Generace 1934.

České drama a divadlo od světové války (str. 628—640).

Sborník Nové české divadlo (posl. sv. 1936) za red. M. Rutteho a Jos. Kodíčka. — F. X. Šalda: O naší moderní kultuře divadelně dramatické, 1937. — M. Rutte: Tvář pod maskou, 1926. — Joža Götzová: Profily českých herců, 1931. — A. Veselý: Hovory s herci, 1926.

O K. H. Hilarovi B. Slavík: Hilar literát, 1936. — Týž: K. H. Hilar intimní, 1938. — Sbor. Hilar. Čtvrt století české činohry, 1936. — Sebr. spisy J. Mahena od r. 1928 v Družst. práci. — O Mahenovi sborn. Mahenovi, 1933. — A. Drtil: Jiří Mahen, 1910. — A. Veselý v kn. Listy autorům, 1924. — J. Dvořák: Čtení o Mahenovi a Těsnohlídkovi, 1941. — O A. Dvořákovi Šalda v Zápísníku 4, 1933/34. — O S. Lomovi O. Fischer v kn. K dramatu, 1919. — P. Buzková v kn. České drama, 1932. — O Fr. Langrovi J. Träger v Kalendáři česko-židovském na r. 1927/28. — Fr. Götz v kn. Básnický dnešek, 1931. — Sezima v kn. Masky a modely, 1930. — P. Buzková v kn. České drama, 1932.

Román a povídka od světové války (str. 640—693).

Spisy I. Olbrachtova od r. 1926 u Borových, pak v Melantrichu. — O Olbrachtovi K. Sezima v kn. Krystaly a průsvity, 1928. — B. Václavek v kn. Tvorbou k realitě, 1937. — O Králík v Slovu a slov., 1937. — O M. Majerové K. Sezima v kn. Krystaly a průsvity, 1928. — B. Václavek v kn. Tvorbou k realitě, 1937. — O Mixovi K. Sezima v kn. Masky a modely, 1930. — O Pujmanové K. Sezima v kn. Masky a modely, 1930. — Týž v kn. Mlázi, 1936. — B. Václavek v KM, 1940. — O spisovatelkách od Benešové a Majerové po Dvořákovou a Scheinpflugovou K. Sezima v kn. Mlázi, 1936. — Sebr. spisy J. Durycha od r. 1928 u Kuncíře; později v Melantrichu. — O Durychovi J. Bartoš: Kdo jest Jar. Durych?, 1930. — J. Otradovicová: Básnický profil J. D., 1943.

Spisy bratří Čapků od r. 1929 u Borového; výbor z prózy K. Čapka uspoř. J. Mukařovský 1934 ve sb. Kytice a doprovodil studií. — O K. Čapkovi V. Černý: K. Čapek, 1936. — Týž v KM, 1938. — J. Mukařovský v Slovu a slov., 1939. — O J. Čapkovi V. Nezval: J. Čapek, 1937.

Sebr. spisy VI. Vančury od r. 1946 v Družst. práci, Melantrichu a Svobodě. — O Vančurovi J. Mukařovský v kn. Kapitoly o české poezii, 1941. — Týž: VI. Vančura, 1945. — K. Sezima v Lumíru, 1937. — O. Králík v Slovu a slov., 1939.

O B. Kličkovi K. Sezima v kn. Krystaly a průsvity, 1928. — Týž: v kn. Mláží, 1936. — O Lvu Blatném Fr. Götze v kn. Básnický dnešek, 1931. — O Č. Jeřábkově K. Sezima v kn. Krystaly a průsvity, 1928. — B. Václavěk v kn. Od umění k tvorbě, 1928. — Výbor z díla J. Kopty usp. Jos. Staněk, 1928; M. Hýsek 1932 a J. Petrus 1936. — O Koptovi K. Sezima v kn. Masky a modely, 1930. — Fr. Götze v kn. Básnický dnešek, 1931. — Alb. Pražák v úvodu k románu Dies irae, 1945. — O Fr. Kubkovi M. Rutte v Rozpravách Aventina 1925/26.

O ruralismu sborníky: Básníci selství, uspoř. J. Knap 1932; Tváří k vesnici uspoř. J. Čarek 1936. — O Knapovi K. Sezima v kn. Mláží, 1936. — O Čepovi K. Sezima v kn. Mláží, 1936. — F. Soldan v Kultuře doby 1938. — F. X. Šalda v kn. Kritické glosy, 1939. — O J. Weisovi K. Sezima v kn. Mláží, 1936. — Týž ve studii připojené k Weisovu románu Spáč ve zvěrokruhu, 1937.

O E. Hostovském K. Sezima v kn. Mláží, 1936.

Sebr. spisy J. Haška 1924—29 u Hynka. — O Haškovi V. Menger: Jar. Hašek, zajatec č. 294.217, 1934. — Týž: Jar. Hašek doma, 1935. — J. O. Novotný v Cestě 1927. — J. Durych v kn. Ejhle člověk, 1928. — O J. Mařánkově VI. Havel: Rozběhy a zakotvení J. M., 1940. — O K. Poláčkovi P. Trost v Slovu a slov. 1937. — R. Černý: O románech K. Poláčka v Listech pro umění a krit., 1940.

Literární a umělecká kritika od dob válečných (str. 693—704).

O M. Ruttovi Fr. Götze v kn. Básnický dnešek, 1931. — B. Václavěk v kn. Od umění k tvorbě, 1928. — O Fr. Götze M. Rutte v kn. Doba a hlasy, 1929. — O A. M. Pišovi Fr. Götze v kn. Básnický dnešek, 1931. — B. Václavěk v kn. Od umění k tvorbě, 1928. — O B. Václavkovi M. Rutte v kn. Doba a hlasy, 1929. — A. Grund v Listu Sdružení mor. spis. 1946.

České duchovní vědy od světové války (str. 704—754).

O čsl. filosofii soudobé Jos. Král: Čsl. filosofie, 1937 s podrobnou bibliografií. — T. Trnka: Člověk a svět, 1929. — B. Jakovenko: La philosophie tchécoslovaque contemporaine, 1935. — J. Popelová: Studie o současné české filosofii, 1946.

O Em. Rádlovi J. B. Kozák: Pravda a víra u E. Rábla, 1934. — B. Koutník: E. Rádl, křesťanský filosof, vědec, politik a moralista, 1934. — O Vorovkovi viz Ruch filosofický 1929. — J. L. Fischer v Slavische Rundschau 1929. — O V. Hoppovi nekrology J. Patočky v ČM 1931 a F. Pelikána v Ruchu filos. 1931. — O E. Benešovi L. Jičínský: Bibliografie literárních prací Dr. E. Beneše a spisů o jeho osobnosti, 1937. — B. Jakovenko: E. Beneš als Denker, 1935. — Fr. Hník, E. B. Filosofo demokracie, 1946. — Sborníky 50 let E. Beneše, 1934; E. Beneš, filosof a státník, red. A. Hartl 1937.

O čes. estetice po Hostinském K. Svoboda v NV 1935.

Soupis prací Fr. Trávníčka 1938. — O M. Weingartovi J. Kurz v ČMF 1939. — O A. Beerovi sbor. Hrst studií a vzpomínek, 1941. — O Fr. Novotném sbor. Listy filologické Fr. Novotnému, 1941.

O Arne Novákovi sborníky Studie a vzpomínky, 1930; In memoriam Arne Nováka, 1940; Strážce tradice, 1940; Morava Arnu Novákovi 1941. — Soupis vědecké a kritické činnosti Arne Nováka, 1940. — O A. Novákovi J. Heidenreich: Arne Novák, 1940. — Alb. Pražák: Arne Novák, 1940. — J. Mukařovský v kn. Kapitoly o čes. poet. I, 1941. — Diskuse v KM 1940. — A. Grund v NV 1944.

O Alb. Pražákovi sborníky s bibliografií: Slovenská miscellanea 1931; Alb. Pražák, 1940. — Soupis prací F. Wollmana 1938. — O O. Fischerovi sbor. O. Fischer, 1933. — H. Jeřábek v kn. S prvního balkonu I, 1924. — Fr. Götz v kn. Jasníci se horizont, 1926. — Týž v kn. Básnický dnešek, 1931. — V. Jiráček: Dva překlady Fausta, 1930. — Týž v ČMF a KM 1938. — O V. Jiráčkovi A. Grund v LF 1946. — O V. Mathesiovi sbor. Charisteria, 1932. — B. Havránek a B. Trnka v Slovu a slov. 1942. — J. Vachek v čas. Vyšehrad 1946. — O Haškovcovi sbor. Mélanges dédiés à la mémoire de P. M. Haškovec, 1936. — O. Levý v ČMF 1936.

Přehled dějepisectví podal Jos. Šusta s názvem Posledních padesát let české práce dějepisné v Revue historique 1926 a ve spise Posledních deset let československé práce dějepisné, 1937. — Jar. Prokeš v 10. sv. Čsl. vlastivědy, 1931.

Výbor z díla J. Pekaře 1940 usp. Zd. Kalista; J. Klik s názv. Z duchovních dějin čes., 1940. — O Pekařovi sborníky O Jos. Pekařovi, 1937 a Jos. Pekař, o jeho mládí, životě a odkazu, 1941. — Zd. Kalista: Jos. Pekař, 1941. — Nekrolog Šustův v ČCH 1937 a Fr. Hrubého v NV 1937. — Arne Novák: Jos. Pekaře cesta domovem a životem, 1938.

O Jos. Šustovi Zd. Kalista v Lumíru 1934 a 1935. — O K. Kroftovi sbor. O K. Kroftovi, historikovi a diplomatu, 1936. — J. Glücklich v ČCH 1937. — O V. Hrubém nekrolog R. Urbánka v XV. Ročence Masarykovy university 1935.

O Zd. Nejedlém sbor. Padesát let Zd. Nejedlého, 1928; Sborník prací k padesátým naroz. Zd. Nejedlého, 1929 a O Zd. Nejedlém, 1938.

Výklad zkratk.

AslPh	Archiv für slavische Philologie	KM	Kritický měsíčník
ČA	Česká akademie	LF	Listy filologické
ČČF	Časopis českých filol.	ND	Naše doba
ČČH	Čes. čas. historický	NŘ.	Naše řeč
ČČM.	Čas. čes. musea	NV	Naše věda
ČMF	Čas. pro moderní filol.	NVČ	Národopisný věst. čsl.
ČMM	Čas. Matice moravské	Ref. sb.	Reformační sborník
ČNM	Čas. národního musea	VKČSN	Věstník Král. čes. spol. nauk

Rejstřík osobní.

- Adam**, bakalář 48
Adam z Veleslavína, Daniel 61, 67, 75, 76—77, 120, 130, 163
Adámek, Bohumil 384
Adámek, Karel 261, 336
Aischylos 2.9, 286, 381
Akron Albín, Jan (Vrchbélský) 78
Alan z Rysellu (Alain de Lille) 30
Albert, Eduard 366
Albín, Jan Akron, v.: **Akron Albín**, Jan
Aldrich, Thomas Bailey 378
Aleš, Mikoláš 172, 251
Alexandr Veliký 14, 15
Alexandr I., car ruský 154
Alter Ego (pseud.), v.: **Bezruč**, Petr
Amerling, Karel Slavoj 111, 237, 247, 262
Andělíček, Ladislav (pseud.), v.: **Mahen**, Jiří
Andreae, Johann Valentin 85
Anněnkov, Jurij Semeno-
 vič 44
d'Annunzio, Gabriele, v.: **D'Annunzio**, Gabriele
Apollinaire, Guillaume (vl. jm. Kostrowicki, Guillaume Apollinaire Albert De) 573, 611, 612, 616, 619
Apuleius, Lucius 629
Aquensis, v.: **Vodňanský**, Jan
Aquila z Plavče, Jan 60, 79
Arbes, Jakub 217, 233, 252, 253, 287, 288, 290—291, 296, 329, 360, 417, 469, 470, 472, 584, 589, 652, 704
Ariosto, Lodovico 370
Aristofanes 189, 229
Aristoteles 15, 51
Arnim, Ludwig Achim von 199
Arnošt z Pardubic 21, 24, 27, 29, 32, 34
Asnyk, Adam 375
Aspelt, v.: **Petr Mohu-
 ský**
Aškerc, Anton 371
Auerbach, Berthold 256
Augier, Émile 258, 307
Augusta, Antonín 238
Augusta, Jan 62, 65, 72
Augustin, svatý 196
Augustin Olomoucký (vl. jm. Kaesenbrot) 52
Aureville, Jules Amédée Barbey d', v.: **Barbey d'Aureville**, Jules Amédée
Auředníček, Otakar 455
Baar, Jindřich Šimon 112, 397, 400, 409—410, 482, 531, 580
Babička, Hynek 536
Babler, Otto 628—629
Bačkovský, František 173, 561
Bach, Alexander 224, 225
Bakule, Karel, v.: **Hilar**, Karel Hugo (pseud.)
Balbín, Bohuslav 16, 83, 94, 96—98, 99, 110, 128, 129, 134, 136, 749
Balcárek, Aleš 285, 728
Balej, František 371, 628
Balzac, Honoré de 226, 257, 372, 429, 494, 495, 541, 599
Bambas, Václav 247
Bang, Herman Joachim 431, 496, 512, 526
Banville, Théodore de 367, 373, 455
Bár, Zdeněk 677
Barák, Josef 260, 261
Barbay d'Aureville, Jules Amédée 469, 482
Barnes, Jan 100
Barrés, Maurice 427, 429, 495
Barrett Browning, Elisabeth, v. **Browning**, Elisabeth Barrett
Barthold z Braitenberka, Jiří, v.: **Pontanus**, Jiří
Bartoloměj z Chlumce (fečený Claretus de Solencia) 32, 113
Bartoš Písař 72—73, 212
Adam — Benedikti
Bartoš, František (pseud. Zapletal, Josef) 105, 113, 114, 115, 315, 316, 317, 399, 402, 536, 560, 715, 717
Bartoš, František Michálek 16, 555, 749
Bartoš, Jan (pseud. Brauner, Jan) 639
Bartoš, Josef [překl.] 496
Bartošová, Marie, v.: **Ma-
 Jerová**, Marie
Bass, Eduard (vl. jm. Schmidt, Eduard) 598, 626, 685—686, 692, 693
Baudelaire, Charles 256, 332, 370, 381, 429, 455, 467, 476, 482, 600, 628, 656, 750
Baudiš, Josef 719
Baudouin de Courtenay 713
Baudyšová, Libuše (roz. Zadinová) 526, 527
Bauer, František 462
Bäuerle, Adolf 234
Baum, Antonín 173
Bavorovský, Tomáš 68, 69
Bayly, Lewis 89
Beckovský, Jan František 73, 98
Bečka, Josef 576
Bečvářová, Marie 486
Bednář, Kamil 625, 626
Bědnyj, Děmjan (vl. jm. Pridvorov, Jefim Aleksějevič) 577
Bedřich Faleký 70, 77, 83
Beer, Antonín 547, 719
Bél, Matěj 92, 94, 96
Bélinskij, Vissarion Gri-
 gorievič 225, 510, 539, 723
Bendl, Karel 230, 280, 350
Bendl, Václav Čeněk, v.: **Bendl Stránický**, Václav Čeněk
Bendl Stránický, Václav Čeněk 232, 260, 419
Benedikt z Nudozer (Benedikt Nudožský). Vavřinec 67, 99, 149
Benedikti Blahoslav, Ján 181, 184

Beneš — Camoens

- Beneš, Edvard** 569, 209—711, 749
Beneš, Josef 518
Beneš, Karel Josef 679
Beneš Třebízský, Václav 334, 337, 387, 388, 389—390, 397
Benešová, Božena (roz. Zapletalová) 252, 306, 515, 518—520, 527, 533, 582, 590, 641, 647, 697
Benešovský, Matouš (Philonomus) 67
Benett, Enoch Arnold 575
Benoit de Sainte More 26
Béranger, Pierre Jean de 226, 230, 256, 259, 263, 265, 285, 286, 300
Bergson, Henri 572, 600, 707
Beringer, Antonín 576
Berlička z Chmelce (Scipio), Vojtěch Sebastián 68, 69, 105
Bernanos, Georges 676
Bernásek, Antonín, v.:
Toman, Karel (pseud.)
Bernolák, Anton 178
Beroaldo, Filippo 55
Beza, Theodorus Vezelius 64
Bezruč, Petr (vl. jm. Vašek, Vladimír; jiné pseud. Alter Ego, Stoperuntík, Kuba, Suk, Ratibor) 115, 211, 251, 436, 449—452, 454, 480, 568, 607, 611, 612, 621, 622, 671
Bidlo, Jaroslav 566, 733, 750
Bídpai 55
Biebl, Konstantin 582, 585, 588, 614, 619, 699
Bilejovský, Bohuslav 72, 743
Bílek, František 484
Bílek, Jakub 72
Bílek, Tomáš V. 325
Bilovský, Bohumír Hynek 101
Bílý, František 316, 336, 437, 560
Bitnar, Vilém 483, 721, 731, 750
Bittner, Jirí 382
Bittner, Konrad 734
Björnson, Björnstjerne 431, 514
Bláha, Inocenc Arnošt 709
Blahoslav, Jan 62—66, 67, 84, 87, 89, 99, 113, 115, 319, 565, 721, 724, 740, 754
Blahoslav, Ján, v.: Benediktí Blahoslav, Ján
Blas, Leo (pseud.), v.:
- Sabina, Karel
Blatný, Ivan 625, 626
Blatný, Lev 584, 587, 594, 595, 637, 662—663
Blodek, Vilém 231
Blok, Alexandr Alexandrovič 577, 616
Bloy, Léon 482, 484
Boccacio, Giovanni 51, 359
Bocch, Antonín 193
Bogdanovič, Modest Ivanovič 320
Böhnel, Bedřich, v.: Böhnel, Miroslav Bedřich
Böhnel, Miroslav Bedřich (vl. jm. Böhnel, Bedřich) 526, 528—529, 581, 590
Bochořák, Pavel (vl. jm. Krejčík, Karel) 625
Boileau Despréaux, Nicolas 151, 154
Bolandus, Johannes 102
Bolelucky, Matěj Benedikt 99
Bolzano, Bernard 154, 202, 203, 247
Bonaventura, sv. 33, 35
Bor, Jan Jaroslav (vl. jm. Strejček, Jan J.) 631
Borecký, Jaromír 339, 380, 435, 455, 496
Born, Ignác rytíř 132
Börne, Ludwig 225, 256
Bořivoj, kníže 6
Bossuet, Jacques Bénigne 154
Bourget, Paul 379, 429, 495, 539
Bourgogne, Jean de, v.: Jean de Bourgogne
Bouška, Sigismund Ludvík 481, 482—483, 731
Boutroux, Émile 707
Bozděch, Emanuel 308, 310, 311—312, 370, 383
Božan, Jan Josef 105
Bráf, Albin 442
Brahe, Tyge (Tycho) 77
Brandl, Vincenc 172, 173, 324
Braun, Josef 397
Brauner, Jan (pseud.), v.: Bartoš, Jan
Brémond, Henri 574, 586, 703
Brentano, Clemens 199, 202
Breska, Alfons 457
Bret Harte, v.: Harte, Francis Bret
Bretholz, Bertold 744
Breton, André 574
Bridel, Bedřich 102, 103, 104, 105, 731
Briekí z Licka 78
Brjusov, Valerij Jakovlevič 602
Brod, Max 574
- Brontë, Charlotte** 496, 514
Brosius, v.: Brož, Václav
Browning, Robert 331, 628
Browning, Elizabeth Barrett 379, 514, 628
Brož, Václav (Brosius) 69
Brozík, Václav 330
Brtník, Václav 150
Brückner, Alexander 733
Brugmann, Karl 557
Bryant, William Cullen 378
Březina, Otakar (vl. jm. Jebavý, Václav Ignác; pseud. Danšovský, Václav I.) 179, 217, 251, 253, 428, 433, 435, 436, 439, 440, 452, 462—467, 468, 475, 476, 477, 482, 484, 514, 540, 542, 543, 557, 568, 572, 587, 588, 599, 600, 601, 603, 608, 609, 622, 647, 650, 674, 676, 695, 696, 701, 703, 704, 707, 724, 728, 732, 738
z Březové, Vavřinec 31, 46, 49
Břežan (Březan), Václav 72
Büdinger, Max 172
Budovec z Budova, Václav 70, 72, 84, 749
Bulla, František 146
Buonaccini, Simonetta (pseud.), v.: Šebestová, Ludmila
Bürger, Gottfried August 151, 160
Burian, Emil František 630, 631
Burley, Walter 54, 55
Burns, Robert 232, 353, 354
Bušek, Karel, v.: Kaminský, Bohdan
Buzková, Pavla (roz. Ježková) 697
-by (šifra), v.: Machar, Josef Svatopluk
Bydžovský, Jirí, v.: Kezelius Bydžovský, Jirí
Bydžovský z Florentina, Marek 74
Byron, George Gordon, Lord 176, 214, 227, 228, 230, 232, 256, 258, 259, 263, 264, 265, 266, 279, 284, 286, 288, 309, 313, 332, 345, 350, 354, 371, 379, 380, 381, 550
Bystřina, Otakar (vl. jm. Dostál, Ferdinand) 401, 420, 482
Calderón de la Barca, Pedro Henao de la Barreda y Riaño 229, 371
Camoens, Luiz de 232, 371

- Campanus, Jan** (Vodňanský) 60, 79
- Carducci, Giosuè** 331, 370, 371
- Carlyle, Thomas** 427, 430, 466, 541, 703, 740
- Cassiodorus, Magnus Aurelius** 75
- Cassius, Jaroslav** (pseud.), v.: **Kolman-Cassius, Jaroslav**
- Castalio, Sebastianus** 64
- Cerroni, Jan Petr** 135
- Cervantes Saavedra, Miguel de** 479, 691, 741
- Cessoles, Jaques de, v.: Jacobus de Cessolis**
- Cicero, Marcus Tullius** 52, 53, 157
- Cidliňský, B. J. (pseud.), v.: Janda, Jan Bohumil**
- Cikhartová, Olga, v.: Fastrová, Olga**
- Claretus de Solencia, v.: Bartoloměj z Chlumce**
- Comte, Auguste** 547, 552
- Coppée, François** 332, 377, 378, 381, 458
- Cornille, Pierre** 370, 599
- Cornova, Ignác** 132
- Croce, Benedetto** 541
- Crugerius, v.: Kruger, Jifí**
- Cyril, svatý** 6, 24
- Čada, Karel, v.: Šarlih Karel (pseud.)**
- Čáda, František** 548, 556
- Čapek, Jan Blahoslav** 624, 701, 732
- Čapek, Josef** 533, 637, 650, 651, 654, 655, 656, 657—658, 659
- Čapek, Karel** 253, 441, 533, 552, 571, 575, 578, 584, 586, 589, 590, 597, 598, 599, 636, 637, 646, 650, 651—657, 658, 659, 686, 690, 692, 693, 705, 712
- Čapek Chod, Karel Matěj** 278, 291, 504, 505—507, 511, 515, 525, 526, 529, 542, 581, 582, 584, 589, 590, 641, 652, 657, 687, 724
- Čapková, Helena** (po prvé provd. Koželuhová, po druhé Palivcová) 515
- Čapkova, Olga, v.: Scheinpflugová, Olga**
- Čápková, Růžena, v.: Svobodová, Růžena**
- Čarek, Jan** 581, 582, 613, 624
- Čečetka, František Josef** 398
- Čech, František Jaroslav** 339
- Čech Leander** 302, 316, 336, 536—537
- Čech, Svatopluk (pseud. Rak, Svatopluk; Jano- ta, Prokop; Malina Václav)** 102, 179, 204, 217, 251, 260, 270, 277, 278, 281, 284, 285, 327, 328, 329, 333, 336, 337, 338, 339—346, 347, 351, 353, 370, 372, 373, 374, 387, 405, 412, 415, 419, 421, 422, 423, 425, 463, 481, 563, 568, 599, 697, 724, 727
- Čech, Vladimír** 337, 340
- Čech, Vladimír (ml.)** 337
- Čechov, Anton Pavlovič** 430, 454, 487, 491, 493, 494, 610
- Čechová, Klára (roz. Raková)** 339
- Čejka, Josef Radomil** 236, 237, 262, 307
- Čelakovská, Antonie, v.: Rajská, Bohuslava (pseud.)**
- Čelakovská, Marie (roz. Ventová)** 196
- Čelakovský, František Ladislav** 108, 111, 113, 114, 127, 144, 154, 156, 157, 158, 163, 183, 194—197, 198, 202, 203, 204, 205, 207, 208, 210, 215, 222, 227, 228, 231, 232, 237, 242, 248, 250, 274, 297, 333, 346, 351, 353, 354, 444, 448, 560, 562, 738
- Čelakovský, Ladislav ml.** 307
- Čenkov, Emanuel (vl. jm. Stehlik, Emanuel)** 377, 378, 379, 458, 496
- Čep, Jan** 579, 588, 590, 671, 672, 674, 676—677, 680
- Čermák, Jaroslav** 278
- Čermák, Otto** 632
- Černík, Artuš** 595
- Černin, Eugen Karel hrabě** 138
- Černin z Chudenic, Heřman (Tureček)** 95
- Černý, Adolf, v.: Rokyta, Jan (pseud.)**
- Černý, Jan (Niger)** 62
- Černý, Jan (Nigranus)** 62, 64
- Černý, Václav** 594, 626, 696, 704, 741
- Červenka, Jan** 378
- Červenka, Matěj (Erythraeus)** 62, 65, 67, 87
- Červíněk, František, v.: Záborský, Alois (pseud.)**
- Červinka, Karel (pseud. Štíka, Václav)** 420, 471
- Červinka, Otakar** 316
- Červinka, Vincenc** 494
- Češka, Jan** 54
- Čížek, Antonín** 438
- Čubová, Helena, v.: Dvořáková, Helena**
- Čupr, František** 249
- Čvančara, Karel (pseud. Lužan, Karel)** 419
- Dačický z Heslova, Mikuláš** 74—75, 79
- Dalimil** 16—17, 21, 30, 103, 137, 319
- D'Annunzio, Gabrielle** 429, 512
- Danšovský, Václav (pseud.), v.: Březina, Otokar (pseud.)**
- Dante Alighieri** 51, 175, 176, 232, 274, 333, 370, 381, 483, 542
- Darwin, Charles** 329
- Dastich, Josef** 313
- Daudet, Alphonse** 495
- Dehmel, Richard** 476
- Deml, Jakub** 483—484, 587, 588, 658, 692, 704
- Denis, Ernest** 125, 425, 753
- Dessoir, Max** 736
- Dewetter, Karel** 534
- Dewey, John** 705
- Deyl, Rudolf** 486
- Diekens, Charles** 223, 226, 414, 496, 575, 652, 740
- Dilthey, Wilhelm** 541, 709, 723
- Disraeli, Benjamin** 331
- Dlabač, Jan Bohumil** 134—135, 149—150
- Dlouhoveský, Hynek** 104, 105
- Dlouhý, František** 439, 536
- Dobner, Gelasius** 74, 110, 132, 133—134
- z Dobroslavína, Karel** 142
- Dobroljubov, Nikolaj Aleksandrovič** 225
- Dobrovský, Josef** 18, 74, 99, 108, 111, 114, 125, 130, 132, 133, 135, 136, 137, 138—141, 142, 149, 150, 151, 152, 154, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 169, 171, 172, 174, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 189, 190, 191, 202, 248, 297, 397, 547, 555, 562, 697, 718, 721, 727, 743
- Dolanský-Heidenreich, Julius** 576, 717, 735
- Dohnal, Antoš (vl. jm. Hansmann, Leopold)** 227, 241, 242
- Dokulil, Jan** 625
- Doležal, Pavel** 94
- Domin, Karel** 535

Dostál — Fričová

- Dostál, Ferdinand, v.:** ček, Viktor) 267, 428, 432, 435, 436, 440, 473, 475, 476—480, 481, 491, 519, 521, 522, 525, 533.
Bystřina, Otokar
Dostál, Karel, v.: **Dostál-Lutinov, Karel** 535, 542, 543, 568, 586, 596, 597, 599, 604, 611, 627, 629, 634, 647, 724, 736, 738
Dostál-Lutinov, Karel 482, 483
Dostálová, Leopolda (provď. Klimentová, po druhé Dvořáková) 486
Dostojevskij, Fedor Mi-
 chajlovič 257, 427, 430, 493, 494, 510, 512, 519, 541, 551, 553, 639, 680, 701, 708, 733
Doubravský z Doubravy, Ráček 52
Doucha, František 228, 231—232, 307, 353, 367, 372
Drabík, Mikuláš 90
Drda, Jan 690, 692
Dreiser, Theodor 576
Driesch, Hans 705
Drnák, Vladimír (pseud.), v.: **Rosůlek, Jan Václav**
Drtina, František 548, 556
z Dubé, Hynek, zv. Žák 16
z Dubé, Ondřej 32
z Dubé, Václav 42
Dubravský, Jan (vl. Skála z Doubravky, Jan) 60
Dubus Édouard 470
Dudík, Beda 324
Duhamel, Georges 611
Dumas, Alexandre [otec] 256, 288, 307, 372
Dunovský, Jan 396
Durdík, Alois 286
Durdík, Josef 251, 286, 313, 314, 383, 535, 544, 552
Durdík, Pavel 382, 493
Dürich, Josef 336
Dürkheim, Émile 573, 709, 719
Durych, Jaroslav 211, 513, 530, 582, 587, 588, 589, 590, 593, 595, 647—650, 651, 659, 676, 677, 682, 692, 693, 703, 704, 730
Durych, Václav 647
Durych, Václav Fortunát 133, 134, 136, 138, 139
Dunn, Olav 576
Dvorský, František 325
Dvořáček, Karel 639—690
Dvořák, Antonín 211, 252, 280, 330, 369, 456
Dvořák, Arnošt 360, 491, 629, 634—635, 636
Dvořák, Miloš 595, 704
Dvořák, Xaver 482, 483
Dvořáková, Helena (roz. Čubová) 645—646, 647
Dyk, Viktor (pseud. Sou-
Eber, Paul 75
Ebner-Eschenbach, Marie 738
Ehrenberger, Josef 242
Einstein, Albert 707
Eisner, Pavel 628, 696
Elgart, Karel, v.: **Sokol, E.** (pseud.)
Eliot, George 496, 514
Elpl, Mirek (vl. Elpl, E-
 duard) 680
Emerson, Ralph Waldo 466, 541
Emler, Josef 324—325
Engelmüller, Karel 486
Engels, Friedrich 553
Erasmus Rotterdamský (Rotterdamus), Deside-
 rius 52, 54, 64, 65, 137
Erben, Karel Jaromír 108, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 126, 127, 183, 197, 207, 208, 209—212, 227, 228, 238, 250, 259, 264, 266, 271, 272, 278, 279, 281, 285, 297, 324, 333, 346, 370, 399, 452, 563, 564, 589, 611, 648, 721, 724, 738
**Erenburg, Ilja Grigorje-
 vič** 577
Ernst, Paul 533
Ertl, Václav 559, 579, 713
Erythraeus, v.: Červenka, Matěj
Euripides 629
Eusebius Pompili 75
Fáková, Kateřina, v.: **Je-
 bavá, Kateřina**
Fallada, Hans (vl. jm. Ditzel, Rudolf) 576
Fa Presto (pseud.), v.: **Mašek, Karel**
Fastrová, Olga (roz. Cik-
 hartová, pseud. Yvon-
 na) 520
**Fedin, Konstantin Alek-
 sandrovič** 578
Fechner, Gustav Theodor 707
Feifalik, Julius 114, 172, 318
Felix, Adolf 575
Ferdinand I., císař 58, 59, 69, 73
Ferdinand II., císař 78, 80, 95
Ferdinand III., císař 131
Ferdinand V., císař 200
Ferus, v.: **Plachý, Jiří**
Fibich, Zdeněk 211, 252, 350, 360, 369, 752, 753
Ficinus, Marsilius 54
Fichte, Johann Gottlieb 213
Filípek, Václav 222
Fink, Pavel 663
Fischer, Josef Ludvík 706—707
Fischer, Otokar (pseud. Frey, Otokar) 435, 486, 587, 590, 594, 599, 601, 605, 627, 628, 629, 632, 634, 696, 709, 721, 732, 735—738
Flajshans, Václav 113, 141, 173, 174, 563
Flaška z Pardubic a Rychmburka, Smil 28—
 29, 46, 60, 113, 741
Flaubert, Gustave 256, 331, 332, 427, 429, 455, 494, 495, 522, 541, 542
Flavius, Josephus 75, 143
**Florian, Jean Pierre Cla-
 ris de** 159
Florian, Josef 483, 703
Foerster, Josef Bohuslav 402, 753
Forster, Vilém 708
Foscolo, Ugo 371
Foustková, Bronislava, v.: **Herbenová, Broni-
 slava**
Fraenkl Pavel 701
Fragner, Benjamin, v.: **Klička, Benjamin**
France, Anatol 372, 495, 538, 539
**Francev, Vladimír An-
 drejevič** 124, 733
Frankl, Ludwig August 232
Franta, Zdeněk 496
Franta Šumavský, Josef 317
**František I., císař ra-
 kouský** 153, 154, 200
**František II., císař ra-
 kouský** 128
František Josef I., císař rakouský 224
Fra Tito (pseud.), v.: **Táborský, František**
Frček, Jan 717, 719
Freiligrath, Ferdinand 232, 256, 279
Frejka, Jiří 631
Fremmr, Bedřich 632
Freud, Sigmund 573, 585, 680
Frey, Otokar (pseud.), v.: **Fischer, Otokar**
Frič, Josef Václav 224, 258, 259, 260, 264—265, 286, 288, 307
Fričová, Johanna (roz. Reissová) 237

- Frida**, Emil, v.: Vrchlický, Jaroslav (pseud.) 226, 242, 244, 257, 258, 288, 493, 494, 516
- Frida**, Jakub 363
- Fridová**, Marie (roz. Kolářová) 363
- Froben** (**Frobenius**), Johann 54
- Frozin**, Antonín 100
- Fryčaj**, Tomáš 152
- Fučík**, Bedřich 593, 595, 696, 704
- Fučík**, Julius 594
- Fügner**, Jindřich 255, 313
- Fuchs**, Alfred 597, 692
- Furch**, Vincenc 231, 367
- Fuxová**, Klára, v.: Prázáková, Klára
- Gabler**, Vilém 249
- Galandaurová**, Jarmila, v.: Urbánková, Jarmila
- Gallaš**, Josef Hefman Agapit 114, 152
- Galsworthy**, John 575
- Gamma** (pseud.), v.: Jaroš, Gustav
- Garborg**, Arne 431, 496, 512, 551
- Garšin**, Vsevolod Michajlovič 430, 493
- Garrigue**, Charlotte, v.: Masaryková, Charlotte
- Gaugin**, Paul 668
- Gautier** de Châtillon, Philippe, v.: Gualterus ab Insulis, Philippus
- Gautier**, Théophile 331, 332, 372, 381
- Gebauer**, Jan 24, 124, 163, 173, 286, 315, 318, 320, 410, 437, 547, 557—559, 560, 561, 563, 713, 714, 715, 717, 718, 722, 728, 740
- Gebauerová**, Marie 515
- Geer**, Laurens de 90
- Geer**, Lodewijk de 88, 90
- Geibel**, Emanuel 331
- Gellner**, František 435, 436, 440, 454, 480, 723
- Gerlach**, v.: Jarloch
- Gessner**, Salomon 153, 167
- Gide**, André 680
- Gindely**, Antonín 323, 325, 749
- Giono**, Jean 671, 675, 680
- Glazarová**, Jarmila (roz. Podivinská) 252, 689
- Glücklich**, Julius 749
- Goethe**, Johann Wolfgang von 155, 157, 160, 166, 192, 195, 196, 200, 220, 225, 226, 248, 272, 307, 310, 347, 353, 370, 371, 372, 380, 490, 541, 550, 628, 736, 737
- Gogh**, Vincent van 668
- Gogol**, Nikolaj Vasiljevič 226, 242, 244, 257, 258, 288, 493, 494, 516
- Goldsmith**, Oliver 160
- Goll**, Jaroslav 173, 336, 437, 547, 561, 564—565, 742, 743, 747, 749, 752, 753
- Golombek**, Bedřich 692
- Goncourt**, Edmond Louis Antoine 495
- Goncourt**, Jules Alfred Huot de 495
- Gončarov**, Ivan Alexandrovič 257, 288, 430, 493, 494, 514
- Gorkij Maksim** (vl. jm. Pěškov, Aleksěj Maksimovič) 430, 487, 493
- Götz**, František 587, 593, 594, 595, 637, 662, 698—700, 701
- Goya y Lucientes**, Francisco José 668
- Gräfová**, Zdenka 632
- Gray**, Thomas 160
- Grégr**, Eduard 261, 294
- Grégr**, Julius 173, 260, 261
- Gréřová**, Iza (provď. Hamerníková) 486
- Gribojedov**, Alexandr Sergejevič 444, 494, 564
- Grillparzer**, Franz 152, 220
- Grimm**, Jacob 199
- Grimm**, Wilhelm 199
- Grimmové**, bratři 112, 209
- Grund**, Antonín 209, 725, 732
- Guagnini**, Alessandro (Gwagnin, Aleksander) 75
- Gualterus ab Insulis**, Philippus (dictus de Castellione) 15
- Gualterus Castillionský**, v.: Gualterus ab Insulis
- Gulon**, Otto (pseud.), v.: Theer, Otakar
- Gumpenberg**, Wilhelm 100
- Gunnarsson**, Gunnar 576
- Gutenberger**, Johann 55
- Guth**, Jiří 423
- Gutzkow**, Karl 225, 256, 287
- Gzel**, Petr 64—65
- Haas**, Hugo 632
- Haase**, Bohumil 143
- Haasz** Jaroslav 381
- Habán**, Metoděj 708
- Habřina**, Raimund (vl. jm. Chatrný, Raimund) 675
- Hářiz** 371
- Hájek z Hájku**, Tadeáš (Nemicus) 77
- Hájek z Libočan**, Václav 16, 31, 60, 73—74, 109, 110, 133, 171, 358
- Hajn**, Antonín 438
- Hajniš**, František 222
- Halas**, František 217, 251, 582, 585, 588, 614, 620, 682, 701, 712
- Halbaertová**, Gabriela, v.: Preissová, Gabriela
- Hálek**, Vítezslav 145, 217, 236, 254, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265—269, 270, 273, 277, 279, 280, 281, 283, 284, 286, 287, 288, 296, 300, 301, 306, 307, 308, 310, 314, 315, 331, 333, 334, 336, 345, 349, 352, 372, 378, 386, 391, 398, 421, 422, 423, 430, 438, 439, 445, 537, 724, 738, 742
- Hájková**, Doroška, v.: Horáčková, Doroška
- Halík**, Miroslav 654
- Haller**, Jiří 717
- Hamerling**, Robert 350, 371
- Hammerschmidt**, Jan Florian 99
- Hamsun**, Knut (vl. jm. Pedersen, Knut) 431, 496, 512, 522
- Hamza**, František 397
- Hanka**, Václav 108, 114, 140, 142, 154, 156, 157, 158, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 194, 320, 562, 750
- Hanke z Hankenštejna**, Jan Alois 130, 135
- Hansmann**, Leopold, v.: Dohnal, Antoš (pseud.)
- Hanuš**, Ignác Jan 162, 237, 238, 248
- Hanuš**, Josef 125, 173, 437, 562, 720, 721
- Hanuš**, Miroslav 683
- Hanuš**, Stanislav 599, 601, 628
- Harant z Polžic a Bezdruzic**, Jan Jiří 83—84
- Harant z Polžic a Bezdruzic**, Křiřtof 77, 83, 212
- Hardy**, Thomas 740
- Harte**, Francis Brete 257, 277, 354, 414
- Hartmann**, Adam 83
- Hartmann**, Moritz 232, 246
- Hasištejnský z Lobkovic**, Bohuslav 48, 52
- Hasištejnský z Lobkovic**, Jar 48—49
- Hásková-Dyková**, Zdenka 697
- Hašek**, Jaroslav 583, 683—634

Haškovec — Humboldt

- Haškovec**, Prokop Miroslav 740—741
- Hašler**, Karel 626
- Hattala** Martin 173, 315, 316, 317, 320
- Hauptmann**, Gerhart 349, 487
- Hausmann**, Jiří 627
- Havel**, Martin (pseud.). v.: Šimáček, Matěj Anastasia
- Havlasa**, Bohumil 421
- Havlasa**, Jan (vl. jm. Klecanda, Jan ml.) 534
- Havlíček Borovský**, Karel 111, 113, 115, 125, 127, 144, 145, 202, 205, 223, 225, 227, 229, 232, 233, 235, 237, 242—246, 248, 249, 250, 257, 261, 262, 264, 265, 273, 276, 287, 314, 320, 347, 398, 419, 443, 448, 477, 493, 542, 549, 551, 554, 557, 560, 562, 626, 724, 741
- Havlíček**, Jaroslav 687
- Havlíčková**, Zdenka 412, 513
- Havlik**, Antonín 559
- Havránek**, Bohuslav 713, 714, 716, 717
- Hebbel**, Friedrich 635
- Hegel**, Georg Wilhelm Friedrich 177, 225, 229, 237, 242, 247, 249, 256, 258, 552
- Heger**, Josef 629
- Heidenreich**, Julius, v.: Dolanský-Heidenreich, Julius
- Heine**, Heinrich 226, 232, 256, 259, 260, 263, 266, 279, 286, 300, 445, 452, 454, 737
- Heinrich**, Arnošt 598
- Hek**, František Vladislav 152, 394
- Helcelet**, Jan 237
- Helfert**, Vladimír 753—754
- Helic**, Lukáš 66
- Heller**, Servác Bonifác 337, 421, 729
- Hello**, Ernest 482
- Hennequin**, Émile 538, 539, 541, 723
- Hennerová**, Marie, v.: Pujmannová, Marie
- Herbart**, Johann Friedrich 313, 314, 552, 557
- Herben**, Jan 114, 336, 387, 399, 402—403, 437, 438, 531, 534, 727
- Herbenová**, Bronislava 493
- Herder**, Johann Gottfried von 114, 137, 138, 155, 157, 160, 176, 177, 185, 186, 195, 196, 200, 246, 555
- Heredia**, José Maria 376
- Herites**, František 278, 336, 338, 357, 387, 415—416, 422, 554
- Heriš**, Jiří Karel Reginald (vl. jm. Herloszsohn) 232, 299
- Herodotos** 318
- Herrmann**, Ignát 278, 387, 415, 418—420, 450, 652, 683, 685
- Heřmánek**, František 691
- Heyduk**, Adolf 260, 277, 279—284, 337, 350, 352, 353, 355, 366, 563, 724
- Heyduk**, Josef 679—680
- Heyduková**, Emilie (roz. Reimerová) 279
- Hilar**, Karel Hugo (vl. jm. Bakule, Karel) 441, 485, 630, 631—632
- Hilbert**, Jaroslav 486, 488—489, 491, 533, 535, 583, 590, 597, 629
- Hladík**, Václav 337, 440, 488, 505, 510—511, 520, 535, 599
- Hlaváček**, Karel 217, 436, 440, 470—471, 699, 712, 738
- Hlávka**, Josef 330, 338
- Hněvkovský**, Šebestján 150, 151—152, 182, 213, 231
- Hodějovský z Hodějova**, Jan st. 60
- Hodický z Hodic**, Jiří 71
- Hoffmann**, Ernst Theodor Amadeus 308
- Hoffmeister**, Adolf 585, 681, 683, 693
- Hofman**, Ladislav K. 494
- Hofmeister**, Rudolf Richard 534
- Höfler**, Konstantin 184
- Hoch**, Alfred 236
- Holan**, Vladimír 623—624, 742
- Holas**, Čeněk 115
- Hölderlin**, Friedrich 622
- Holeček**, Josef 306, 327, 328, 334, 336, 387, 400, 406—409, 412, 413, 420, 425, 434, 557, 726, 729
- Holečova**, Jan, v.: Jan z Holešova
- Holinka**, Rudolf 750
- Holinová**, Anna 270
- Hollý**, Jan 156, 178
- Holub**, Emil 692
- Holý**, Josef 452
- Homér** 25, 51, 157, 171, 204, 286
- Honzl**, Jindřich 631, 693
- Hood**, Thomas 226
- Hoppe**, Vladimír 586, 707
- Hora**, Josef 217, 251, 540, 542, 582, 589, 597, 598, 608—610, 624, 627, 628, 693, 721, 736, 742
- Horáková** Doroška (provď. Hálková, Doroška) 266
- Horák**, Jiří 115, 733, 734, 735
- Horáková**, Jarmila 632
- Horáček**, Karel 719
- Horatius Flaccus**, Quintus 52, 157, 160, 204
- Horký**, Karel 534—535, 598
- Horn**, Uffo David 232
- Horst**, Bernard (vl. jm. Poupá, Otakar) 580, 670
- Hořčíčka**, Daniel Sinapius 94
- Hořejší**, Jindřich 575, 577, 582, 608, 610, 628, 700
- Hořovský**, Jan Rosacius, v.: Rosacius Hořovský, Jan
- Hostinský**, Otakar 336, 337, 557, 711, 712, 713, 752
- Hostovský**, Egon 579, 585, 588, 590, 605, 680—681
- Hostovský**, Josef 494
- Hovora**, Janko (pseud.), v.: Neruda, Jan
- Hozius Vysokomýtský**, Matouš 75
- Hrabák**, Josef 732
- z Hradce**, Alžběta 95
- Hrbeek**, Václav (pseud.), v.: Kalista, Zdeněk
- Hrdina**, Karel 719
- Hrdlička**, Ján 130
- Hromádka**, Josef Lukl 708
- Hrozín**, Bedřich 535, 719
- Hrubín**, František 588, 624—625
- Hrubý**, František 749
- Hrubý**, Jaromír 493
- Hrubý**, Václav 173, 750
- Hrubý z Jelení**, Rehoř 53, 54
- Hrubý z Jelení**, Zikmund (Gelenius) 53, 54
- Hruška**, Jan František 112, 400, 409, 410—411, 530
- Hruškovič**, Samuel 93
- Hübnerová**, Marie (roz. Rufferová) 486, 629
- Hudec**, Jan 336, 381
- Hugo**, Victor 230, 232, 256, 262, 263, 274, 288, 331, 364, 365, 367, 370, 372, 373, 377, 379, 429, 599
- Huch**, Ricarda 512
- Hujer**, Oldřich 559, 713, 717, 719
- Humberger**, Jaroslav 75
- Humboldt**, Wilhelm von 155

- Hume, David** 548
Hurdálek, Josef František 202
Hus, Jan 5, 33, 36, 37, 38, 39—42, 43, 45, 57, 58, 66, 84, 91, 167, 193, 220, 392, 444, 555, 563, 565, 566, 724, 748
Hüttler, Antonín, v.:
Ostravický, Cenek (pseud.)
Huysmanns, Joris Karl 469, 482, 495, 512
z Hvězdy, Jan (pseud.), v.: **Marek, Jan Jindřich**
Hviezdoslav (vl. jm. Országh, Pavel) 726
Hýbl, Jan 143, 145
Hýsek, Miloslav 391, 720, 728—729, 732
Chaloupecký, Václav 720, 749
Chaloupka, Josef 587, 613, 662
Chalupa, František 443
Chalupný, Emanuel 442, 557, 563
Chanovský, Albrecht 99
Chateaubriand, François René Vicomte de 160, 171, 174, 202, 203
Chatrný, Rajmund, v.:
Habrína, Rajmund (pseud.)
Chelčický, Petr 42, 43—44, 45, 47, 56, 563, 748
Chesterton, Gilbert Keith 575, 652, 657
Chittussi, Antonín 278
z Chlumu, Jan 42
Chmelenský, Josef Krasoslav 194, 197—198, 205, 215
Chocholoušek, Prokop 221—222, 235
Chudoba, Bohdan 740
Chudoba František 703, 739—740
Ibsen, Henrik 277, 371, 375, 413, 427, 431, 457, 486, 490, 514, 635, 640
Iffland, August Wilhelm 147
Ignác z Lovly, svatý 69
Illový, Rudolf 453
Immermann, Karl Lebrecht 371
Iuvenalis, Decimus Junius 52
Ivanov, Vsevolod Vjačeslavovič 578
Jablonský, Boleslav (vl. jm. Tupý, Karel Eugen) 202, 205—206, 208, 227, 728
Jacobsen, Jens Peter 331, 431, 446, 512, 601
Jacobus de Cessolis (Cessoles, Jacques de) 35
Jacobus de Voragine 13, 24
Jaffet, Jan 72
Jagić, Vatroslav 173, 557, 733
Jahn, Metoděj 399, 403—404, 580
Jahoda, Josef 674
Jakobson, Roman Osipovič 713, 714, 720, 721, 729—730
Jakoubek ze Stříbra 42, 45, 57, 563
Jakub, Jirí (pseud.), v.: **Orten, Jirí** (pseud.)
Jakubec, Jan 124, 555, 562, 720, 726, 730, 732
Jakubec, Josef 443
James, William 572, 705, 707
Jamot, R. E. (pseud.), v.: **Thomayer, Josef**
Jan z Holešova 8
Jan ze Středy 21, 32
Jan z Zátce (Johannes von Saaz) 27
Jan Lucemburský, král český 16, 20, 30, 746
Jan Nepomucký, svatý 102
Jan Sarkander, blahoslavený 101
Janáček, Leoš 115, 402, 523, 623
Janda, Jan Bohumil (pseud. Cidlinský, B. J.) 287, 300, 729
Jandyt (Jandit) Václav 100
Janiček, Rudolf 629
z Janova, Matěj 34, 42, 43
Jansen, Olaf (pseud.), v.: **Jakobson, Roman Osipovič**
Jarloch (Gerlach) 10
Jarník, Jan Urban 740
Jaroslav, nanoše 48
Jaroš, Gustav (pseud. Gamma) 383, 499
Jean de Bourgoigne, v.:
Mandeville, John de
Jebavá, Kateřina (roz. Fáková) 462
Jebavý, Ignác 462
Jebavý, Václav Ignác, v.:
Březina, Otokar (pseud.)
Jedlička, Benjamin 697
z Jelení, Hrubý, v.:
Hrubý z Jelení
Jelínek, Bohdan 336, 355
Jelínek, Edvard 421
Jelínek, Hanuš 440, 480—481, 486, 496, 575, 628
Jeník z Bratřic, Jan 129
Jensen, Johannes Vilhelm 531
z Jenštejna, Jan 27, 392
Jeronym Pražský 36
Jeřábek, Cestmír 583, 584, 587, 590, 594, 595, 637, 663, 664
Jeřábek, František Věnceslav 308, 310—311, 339, 643, 663, 674
Jeřábek, Viktor Kamil 399, 404
Jesenin, Sergěj Aleksandrovič 577, 608
Jesenská, Růžena 349, 513—514
Ježková, Pavla, v.:
Buzková, Pavla
Jilek-Obernfalcer, František 716
Jilek, Karel (pseud.), v.: **Orten, Jirí** (pseud.)
Jindřich IV., král francouzský 71
Jindřich, Jindřich 115
Jiránek, Miloš 535
Jiráni, Otokar 629
Jirásek, Alois 102, 109, 110, 297, 334, 337, 339, 382, 384, 386, 387, 388, 389, 390—395, 396, 397, 399, 406, 433, 491, 531, 563, 568, 569, 580, 605, 667, 727, 753
Jirásek, Josef 494, 735
Jirát, Voitech 738
Jireček, Hermenegild 171, 172, 325
Jireček, Josef 172, 173, 318—319, 320, 325
Jireček, Konstantin 566
Jirko, Miloš 587, 610
Jirotko, Zdeněk 691
Jiří z Poděbrad 42, 44, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 54, 56, 221, 222, 392
John, Jaromír (vl. jm. Markalous, Bohumil) 526, 530, 583
Jonáš, Karel 441
Josef II., císař 111, 125, 127, 128, 130, 132, 135, 136, 143, 390
Joyce, James 573
Jung, Václav Alois 336, 371, 381
Jungmann, Antonín 146, 164
Jungmann, Josef 123, 124, 126, 140, 145, 146, 149, 152, 154, 155, 158, 159—164, 165, 166, 167, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 180, 181, 182, 183, 184, 188, 193, 200, 203, 212, 231, 232, 247, 248, 262, 317, 320, 380, 554, 557, 562, 721
Jurčínová, Eva (vl. jm. Weberová, Anna, roz. Navrátilová) 697

Jurenka — Kostka

- Jurenka, Hanuš** 237
 relius, v.: **Cassiodorus**, Medardus) 233, 247, 260, 307, 308—310, 371, 383
Magnus Aurelius
- Kabátník, Martin** 48, 61
Kadlec, Svata 614, 628
Kadlinský, Felix 102, 103, 104, 149, 150
Kaesenbrot, v.: Augustin Olomoucký
Kafka, Franz 574
Kaizl, Josef 125, 555
Kálal, Josef 336
Kalašová, Klementina 366
Kalašová, Marie 487,
Kalina, Josef Jaroslav 208—209, 231
Kalista, Zdeněk (pseud. Hrbek, Václav) 587, 610—611, 721, 730, 749, 750
Kalláb, Karel 110
Kalousek, Josef 173, 185, 323, 396
Kalus, Josef 482
Kamarýt, Josef Vlastimil 105, 115, 183, 194, 197, 204
Kamenický, František, v.: **Vacek Kamenický**, František
z Kaménka, Mikuláš Albrecht 66
Kamínek, Karel 513
Kaminský, Bohdan 376, 423
Kampanus, Jan, v.: **Campanus, Jan**
Kamper, Jaroslav 485
kanovník Vyšehradský 10
Kant, Immanuel 182, 183, 198, 213, 707
Kapper, Siegfried 232—233, 244, 277, 407
Karadžić, Vuk Stefanović 114, 166, 167
Karafiát, Jan 708
Karas, Josef František 398
Karásek, Josef Jiří Antonín, v.: **Karásek ze Lvovic, Jiří**
Karásek ze Lvovic, Jiří (vl. **Karásek, Jiří Josef Antonín**) 217, 253, 291, 374, 433, 435, 436, 439, 440, 462, 468—470, 471, 472, 513, 538, 542, 546, 590, 599
Karel IV., císař 8, 15, 21, 22, 24, 30, 31, 32, 34, 37, 39, 49, 51, 110, 369, 685
Karel, Rudolf 636
Karen, Bedřich (vl. jm. **Fremmr, Bedřich**) 632
Karion (Carion), Johann 75
Karník, Jan (vl. jm. **Svitil, Josef**) 444, 577
Kašpar, Adolf 444
Kassiodorus, Magnus Au-
- Katerina, carevna ruská** 360
Kavan, Josef, v.: **Nor A. C.** (pseud.)
Keats, John 740
Keller, Gottfried 256, 512
Kellner, Adolf 717
Kepler, Johannes 77
Kerschnerová, Františka, v.: **Stránecká, Františka**
Kezelius Bydžovský, Jiří 84, 742
Khol, František 533
Kierkegaard, Sören Aabye 541
Klinský, František 129
Kingsley, Charles 331
Kipling, Rudyard 496, 531, 737
Kirějevskij, Ivan Vasiljevič 551
Kisfaludy, Sándor 196
Kisch, Egon Erwin 685
Klácel, František Matouš 227, 237, 248
Klar, Alois 213
Klaret (Claretus de Solencia), v.: Bartoloměj z Chlumce
Klásterský, Antonín 339, 354, 377, 378—379, 380, 458
Klecanda, Jan ml., v.: **Havlasa, Jan** (pseud.)
Kleist, Heinrich von 347, 737
Klicpera, Ivan 397
Klicpera, Václav Kliment 110, 197, 207, 218—220, 227, 233, 234, 235, 307, 334, 728, 741
Klička, Benjamin (vl. jm. **Fragner, Benjamin**) 581, 583, 585, 588, 661—662, 664
Klíma, Zdeněk 598
Klopstock, Friedrich Gottlieb 152, 153, 155, 160, 181, 189, 248
Klose, Antonín 378
Klostermann, Karel 399, 411—412
Klučák (Klutschak), František 144
Knap, Josef 580, 593, 594, 597, 671, 672—673, 674, 701
Knob, Jan 580, 673
Knoesl, Bohuslav 457
Kober, Ignác Leopold 486
Kocín z Kocínětu, Jan 75
Kodíček, Josef 486, 598, 599, 632
Kohout, Eduard 632
Kolar, František 382
Kolar, Josef Jiří (pseud.

- Košut, Jaromír Břetislav** 371
Kotík, Antonín 494
Kott, František Stěpán 163, 317
Kotter, Christoph 90
Kotýška, Václav 325
Kotzbeue, August von 234
Koubek, Jan Pravoslav 217, 228, 231, 245, 270
Koudelák, Josef 580, 675
Kozák, Jan Blahoslav 598, 706
Kozmánek (Kocmánek), Václav František 106
Koželuhová, Helena, v. Čapková, Helena
Kožík, František 691
Krabice z Veitmile, Beneš 12, 17, 30—31
Král, Josef [filolog] 381, 547, 560, 629, 729
Král, Josef [filosof] 709
Králík, Oldřich 732
Kramář, Karel 445
Kramerius, Václav Matěj 142—143, 144
Kramerius, Václav Radomil 143, 145
Kramolíš, Čeněk 398, 403
Krása, Alois 260
Krasiňský, Zigmunt 202, 203, 345, 375, 380
Krásnohorská, Eliška (vl. jm. Pechová, Eliška) 252, 281, 285, 296, 304, 305, 328, 336, 337, 349—350, 380, 381, 514, 535, 568, 697, 729
Kraszewski, Józef Ignacy 288
Kratina, Ferdinand 708
Kratochvíl, Jaroslav 581, 605, 667
Kratochvíl, Josef 708
Kraus, Arnoš Vilém 563, 722, 739
Krausová, Milada, v.: Lesná-Krausová, Milada
Krejčí, František 548, 556
Krejčí, František Václav 439, 440, 482, 486, 538, 541—545, 597, 665, 699, 708
Krejčí, Karel 576, 717, 735
Krejčík, Karel, v.: Bochořák, Pavel (pseud.)
Kriebel, Zdeněk 625
Kristian (Christianus, Křišťan) 9, 133
Krman, Daniel 92, 94, 96
Krofta, Josef 745
Krofta, Kamil 555, 564, 747—749
Krofta, Václav Karel 679
Krolmus, Václav (pseud. Sumjork, V. S.) 111
Kronbauer, Rudolf Jaroslav 421—422
Kronbauerová, Jarmila (prov. Pollaková) 632
Krsek, František 381
Krška, Václav 679
Kruger (Crugerius), Jiří 99
Krupička, Rudolf 360, 491, 590, 635
Krylov, Ivan Andrejevič 286, 494
Křelina, František 580, 672, 673—674, 677
Křen, Karel (vl. jm. Zgoda, František) 401
Křička, Petr 279, 568, 582, 583, 589, 602, 624, 628
Křišťan, v.: Kristian
Křišťan z Prachatic 46—47
Kříž (Kramář) 36
Kříž, František V. 580, 671, 674, 675
Křížkovský, Pavel 115
Kuba, Ludvík 115
Kubešová, Hana, v.: Kvačilová, Hana
Kubín, Josef Stěpán 112
Kubka, František 534, 569, 666—667
Kučera, Karel 336, 374, 375
Kulda, Beneš Method 112, 400
Kurz, Josef 719
Kuthen ze Šprinsberka, Martin 73, 76
Kutnohorský, Mírumil (pseud.), v.: Tyl, Josef Kajetán
Kuzník, Jan Tomáš 148
Kvapil, František 336, 375, 443, 599
Kvapil, Jaroslav 435, 455—456, 467, 485, 486, 491, 542, 569, 630
Kvapilová, Hana (roz. Kubešová) 382, 428, 456, 485, 488
Kvíčala, Jan 318
Kybal, Vlastimil 749
Kynský (Kinský), Dominik František 152
Lacina, Václav 627
Lacretelle, Jacques de 680
Ladecký, Jan 383
La Fontaine, Jean de 154
Lagerlöf, Selma Ottilliana Lovisa 431, 497, 512, 522
Laichter, Jan 548
Laichter, Josef 499, 515, 538, 542
Lamartine, Alphonse Marie Louis de 202, 230, 256, 263
Lambli, Dušan 237
Langer, František 441, 533, 569, 583, 586, 590, 629, 637—639, 664, 686
Langer, Josef Jaroslav 145, 197, 207—208, 222, 227, 228, 245, 420
Lauermannová, Anna, v.: Téver, Felix (pseud.)
Lauterbec, Georg 76
Lawrence, David Herbert 575
Lazecký, František 587, 595, 623
Lecoute de Lisle, Charles Marie 256, 331, 332, 365, 370, 372
Lednicki, Wacław 733
Lee Hamilton, Eugene 379
Leger, Karel 336, 443, 503—504
Leibnitz, Gottfried Wilhelm 707
Lemaitre, Jules 538
Lenau, Nikolaus 226, 228, 232, 256, 259, 263, 279, 284, 286
Lenin, Vladimír Iljič (vl. jm. Uljanov, Vladimír Iljič) 750, 753
Leopardi, Giacomo 364, 367, 370, 371, 372, 427
Leopold II., císař 128, 141
Lermontov, Michajil Jurjevič 228, 244, 259, 286, 289, 345, 380, 427, 444, 445, 476, 494, 608, 628.
Leskien, August 557
Leškov, Nikolaj Semenovič 493
Lesná-Krausová, Milada 497
Lesný, Vincenc 535, 629, 719
Lessing, Gotthold Ephraim 149, 155, 195, 202, 245, 723
z Lešehradu, Emanuel (vl. Lešetický z Lešehradu, Josef Maria Emanuel) 472, 482, 497
Lešetický z Lešehradu, Josef Maria Emanuel, v.: z Lešehradu, Emanuel
Leucht (Leuchtius), Valentin 102
Lev XIII., papež 328
Lev z Rožmitála 48
Lev z Rožmitála, Zdeněk (nejvyšší purkrabí) 50
Levý, Otakar 741
Levý, Václav 278
Lewis, Sinclair 575, 576
Libertin, Jan 106
Liebich, Johann, Karl 147
Lier, Jan 278, 383, 415, 416—417, 423
Linda, Josef 144, 164, 167

Linde — Mayer

- 168, 169, 171, 173, 174,
194, 219, 242, 250
- Linde**, Samuel Bogumil
162, 163
- Lindner**, Gustav Adolf 709
- Lisle**, Charles Marie Le-
conte de, v.: **Leconte de**
Lisle, Charles Marie
- Ljackij**, Jevgenij Alexan-
drovič 494, 733
- z Lobkovic**, Polyxena 95
z Lobkovic **Hasištejnský**,
v.: **Hasištejnský z Lob-**
kovic
- Logau**, Friedrich von 245
- Lolek**, Stanislav 523
- Lom**, Stanislav (vl. jm.
Mojžiš, Stanislav) 360,
491, 590, 629, 635—636
- Lomnický z Budče**, Šimon
68, 79, 143
- Longfellow**, Henry Wads-
worth 286, 354, 378, 381
- Lönnrot**, Elias 507
- Lorenzo** (pseud.), v.: **Tá-**
berský, František
- Loti**, Pierre (vl. jm.
Viaud, Louis Marie Ju-
lien) 495
- Löwenklau**, Johann 75
- Ludmila**, svatá 6, 110
- Ludvík XI.**, král fran-
couzský 48
- Ludvíkovský**, Jaroslav
720
- Ludwig**, Otto 376
- Lukáš Pražský** 48, 57, 61
—62, 64, 65, 70
- Lukianos** 54
- Lupáč z Hlavačova**, Pro-
kop 54, 75—76
- Luther**, Martin 54, 58, 59,
62, 64
- Luzan**, Karel (pseud.),
v.: **Čvančara**, Karel
- Luzická**, Věnceslava (vl.
jm. Srbová, Anna) 288,
298, 299
- Lysohorský**, Ondra 621—
622
- Macaulay**, Thomas Ba-
bington Lord 320
- Macek**, Antonín 452, 568,
582
- Macúrek**, Josef 751
- Macpherson**, James 359
- Máčaj**, Alexander 101
- Maeterlinck**, Maurice 429,
456, 467, 470, 482, 487
- Mahen**, Jiří (vl. jm. Van-
čura, Antonín) 440, 521,
583, 586, 590, 627, 629,
630, 632—634, 639, 693
- Mach**, František 288
- Mach**, Josef 454, 480, 727
- Mácha**, Karel Hynek 110,
126, 127, 172, 197, 205,
208, 211, 212—215, 223,
227, 228, 230, 231, 233,
235, 236, 250, 259, 260,
264, 266, 267, 284, 288,
290, 299, 334, 345, 362,
377, 467, 470, 542, 608,
609, 703, 721, 738
- Mácha**, Ludvík 213
- Macháček**, Simeon Karel
220
- Macháčková**, Tereza 270
- Máchal**, Jan (Hanuš) 173,
494, 562—563, 733, 734
- Machar**, Josef Svatopluk
217, 253, 278, 374, 428,
431, 433, 434, 435, 438,
439, 441, 445—449, 452,
453, 454, 458, 461, 477,
479, 480, 506, 514, 519,
534, 537, 542, 568, 599,
607, 612, 697, 720, 746
- Machek**, Václav 719
- Majakovskij**, Vladimír
Vladimirovič 577
- Majerová**, Marie (roz.
Bartošová, provd. Sti-
vinová, po druhé Tusa-
rová) 441, 518, 520, 527,
570, 579, 581, 590, 597,
641, 643—644, 645, 647,
663, 693
- Malinská**, Milena, v.: **No-**
váková, Milena
- Malířová**, Helena 518, 520
- Mallarmé**, Stéphane 468,
574, 618, 628
- Malý**, Jakub 111, 145, 260,
262—263, 270, 307, 314
- Malý**, Rudolf Ina 594
- Mandeville**, John de (vl.
jm. Jean de Bourgogne-
ne) 31, 143
- Mánes**, Josef 172, 251,
278, 751
- Manetinská-Kolárová**,
Anna 307
- Mann**, Thomas 576
- Manni**, Giovanni Battista
99
- Manzoni**, Alessandro 202,
203, 371
- Marco Polo**, v.: **Polo**,
Marko
- Marčanová**, Marie 577
- Marek**, Antonín 154, 156,
162, 164—165, 166, 170,
174, 176, 277
- Marek**, Jan Jindřich
(nseud. z Hvězdy, Jan)
221, 235
- Mareš**, František 174, 556,
707
- Marcha**, Jaroslav (vl. jm.
Nejezchleb, Dominik)
532, 670
- Maria**, Jaroslav (vl. jm.
Mayer, Jaroslav) 470,
489, 490, 530, 629
- Marie Terezie**, císařovna
80, 127, 128, 136, 392, 393
- Marignola** (**Marignolli**),
Giovanni dei 30—31
- Marinetti**, Filippo Toma-
so 572
- Maritain**, Jacques 703
- Mark Twain** (vl. jm. Cle-
mens, Samuel Langhor-
ne) 496
- Markalout**, Bohumil, v.:
John, Jaromír (pseud.)
- Marsilius Ficinus**, v.: **Fi-**
cinus, Marsilius
- Martin**, Miloš (vl. jm.
Sebesta, Miloš) 428, 440,
464, 470, 513, 542, 546,
703
- Martialis**, Marcus Vale-
rius 157, 245
- Martínek**, Vojtěch 453,
526, 580, 592, 670, 675,
677
- Marx**, Karl 426, 553, 753
- Mařánek**, Jiří 585, 685
- Masaryk**, Josef 548
- Masaryk**, Tomáš Garri-
gue 111, 125, 173, 174,
251, 252, 374, 391, 402,
425, 427, 428, 432, 434,
437, 438, 442, 445, 493,
494, 495, 496, 499, 537,
538, 544, 547, 548—556,
557, 569, 570, 572, 586,
598, 615, 645, 647, 694,
701, 705, 706, 708, 709,
710, 711, 712, 721, 722,
725, 732, 733, 736, 742,
749, 750, 752
- Masaryková**, Charlotte
(roz. Garrigue) 548
- Masaryková**, Terezie 548
- Mašek**, Ignác B. 173
- Mašek**, Jiří 627
- Mašek**, Karel (pseud. Fa-
Presto) 379—380, 420,
423
- Matěj z Janova**, v.: **Ja-**
nova, Matěj
- Matějček**, Antonín 751—
752
- Matějka**, Josef 521, 522,
538, 580
- Mathesius**, Bohumil 494,
577, 735
- Mathesius**, Vilém 713, 714,
739, 740
- Matoušek**, Josef 749
- Mattioli** (**Matthiola**), Pie-
tro Andrea 77
- Matula**, Antonín 670—671
- Matyáš**, císař 58, 71
- Maupassant**, Guy de 372,
429, 495
- Mauriac**, Charles Edm-
mund 680
- Maximilian II.**, císař 58,
60, 74
- Mayer**, Jaroslav, v.: **Ma-**
ria, Jaroslav (pseud.)
- Mayer**, Rudolf 217, 264.

- 277, 284, 285, 372
Mazzini, Giuseppe 200
Medardus (pseud.), v.:
 Kolar, Josef Jiří
Medek, Rudolf 440, 472,
 513, 534, 569, 583, 584,
 602—605, 629, 638, 639,
 664, 665, 666, 693
Měchurová, Terezie 180
Meillet, Antoine 713
Meinecková, Tylda 526,
 527
Meissner, Alfred 232
Meissner, August Gott-
 lieb 132
Mejsnar, Hynek Jaroslav
 286
Melanchthon, Philipp 59,
 60, 75
Melantrich z Aventina,
 Jiří 67, 76
Merežkovskij, Dmitrij
 Sergejevič 430, 444
Merhaut, Josef 503, 505,
 510, 599, 728
Mertlík, Rudolf 629
Metoděj, svatý 6, 7, 24
Metternich, kníže 153
Meyer, Konrad Ferdin-
 and 331, 512
Meyer, Max Wilhelm 272
Mickiewicz, Adam 202,
 203, 205, 206, 213, 214,
 229, 232, 345, 350, 355,
 371, 375, 380, 455
Michelangelo, Buonarroti
 368, 370, 682
Michl, Josef Václav Jus-
 tin (pseud. Drašar) 162,
 413
Michna z Otradovic,
 Adam 103, 104, 105
Miklošič, Fran 191, 316,
 557
Mikovec, Ferdinand Bě-
 tislav 143, 266, 307, 310,
 336, 728
Mikšiček, Matěj 111, 564
Mikuláš I., car ruský 200
Mikuláš II., car ruský 425
Mikulášek, Oldřich 675
 z Milheimu, Hanuš 36
Milřč z Kroměříže, Jan 34
Mill, John Stuart 430, 514,
 547
Milton, John 160
Minafik, Stanislav 494,
 595
Mířinský, Václav 68
Mixa, Vojtěch 641, 644—
 645
Mnich Sázavský 10, 23
Mojžíš, Antonín, v.: Lom,
 Stanislav (nseud.)
Mokrý, Otakar 336, 357,
 374—375, 416
Molière, Jean Baptiste
 Poquelin 154, 370, 376,
 601
Mombert, Alfred 472
Monse, Josef Vratislav
 Šlechtic 114, 135
Montecuccoli-Laderchi,
 hrab. rod 363
Montesquieu, Charles
 Louis 151
Moore, Thomas 230, 232,
 376, 381, 496
Morávek, Jan 678—679
Moravský, Gustav
 (pseud.), v.: Pflieger
Moravský, Gustav
Moréas, Jean (vl. jm. Pa-
 padiamantopoulos,
 Jean) 4-9, 455
Morice, Charles 541
Mošna, Jindřich 307, 382
Mošner, František 239
Moudrá, Pavla (provd.
 Mrhová) 496
Mozart, Wolfgang Ama-
 deus 309
Mrštík, Alois 382, 386,
 399, 403, 404, 509, 674
Mrštík, Vilém 278, 382,
 386, 399, 403, 439, 460,
 493, 503, 505, 508—510,
 511, 520, 538, 542
Mukařovský, Jan 711, 712
 —713, 714, 721, 729, 732
Münster, Sebastian 75
Murko, Matija 124, 555,
 717, 733
Musil, Alois 535
Musset, Alfred de 445, 551
Muzák, Petr 301
Muzáková, Johanna, v.:
 Světlá, Karolina
 (pseud.)
Mužik, Augustin Eugen
 376, 458
Myslivec, Josef Václav
 172, 251, 278, 330, 751
Napoleon I., císař fran-
 couzský 153, 165, 171,
 447, 637
Náprstek, Vojta 328
Nasková, Růžena (roz.
 Nosková) 632
Navrátilová, Anna, v.:
 Jurčinová, Eva (pseud.)
Nebeský, Jan, v.: z Woj-
 kowicz, Jan (pseud.)
Nebeský, Václav 598
Nebeský, Václav Bolemír
 172, 217, 227, 228—229,
 231, 233, 237, 238, 245,
 247, 276, 286, 314, 318,
 334, 370, 562, 563
Nedábková, Emilie, v.:
 Sládková, Emilie
Neff, Vladimír 588, 681
Nechvátal, František 588,
 621
Nejedlý, Jan 141, 144, 158
 —159, 562
Nejedlý, Julius R. 336
Nejedlý, Vojtěch 149, 150,
 152, 158
Nejedlý, Zdeněk 173, 392,
 555, 597, 713, 752—753
Nejzchleb, Dominik, v.:
 Marcha, Jaroslav
 (pseud.)
Někrasov, Nikolaj Alek-
 sejevič 226, 257, 286, 564
Němcová, Božena 112, 113,
 115, 127, 223, 224, 227,
 229, 232, 233, 236—241,
 242, 244, 247, 248, 250,
 252, 259, 260, 286, 287,
 296, 300, 301, 302, 305,
 317, 398, 399, 410, 542,
 564, 640, 668, 697, 712,
 724
Němec, Bohumil 437
Němec, František 611
Němec, Hynek 237, 239
Němec, Josef 237
Němček, Zdenek 584, 669
 —670
Nemicus, v.: Hájek z Há-
 ku, Tadeáš
Neruda, Jan (pseud. Ho-
 vora, Janko) 113, 115,
 217, 225, 229, 233, 250,
 252, 256, 257, 258, 259,
 260, 261, 262, 263, 265,
 266, 269, 270—279, 284,
 285, 286, 289, 291, 294,
 300, 301, 303, 306, 307,
 308, 310, 314, 327, 229,
 331, 333, 334, 336, 338,
 343, 345, 346, 347, 351,
 352, 370, 372, 378, 380,
 383, 384, 414, 417, 419,
 421, 422, 423, 435, 443,
 445, 448, 458, 476, 479,
 535, 542, 544, 563, 584,
 589, 591, 602, 609, 611,
 612, 624, 654, 657, 685,
 691, 697, 701, 724, 726,
 727, 732
Nestor 212, 245, 358
Neumann, Stanislav Kost-
 ka 435, 436, 440, 472—
 475, 523, 525, 571, 582,
 587, 594, 599, 601, 607,
 610
Neumannová, Kamila 440
Neužil, František 580
Nevšimal, Augustin 419
Nezval, Vítězslav 217, 251,
 540, 582, 585, 588, 589,
 614, 615, 616—619, 628,
 656, 681, 687, 693, 701,
 712, 714
Niederle, Jindřich 286,
 318
Niederle, Lubor 191, 193,
 567, 750
Nietzsche, Friedrich 427,
 447, 466, 473, 541, 545,
 637, 736, 737
Niger, v.: Černý, Jan
Nigranus, v.: Černý, Jan

Nikolau — Pittnerová

- Nikolau, Stanislav** 693
Noha, Jan 621
Nohejl, Miloslav 585, 678—679
Nor, A. C. (vl. jm. Kavan, Josef) 580, 594, 670, 677, 692
Nosková, Helena, v.: Malířová, Helena
Nosková, Růžena, v.: Nasková, Růžena
z Nostie, Bedřich hrabě 137
Novák, Arne 374, 392, 440, 568, 591, 592, 598, 692, 694, 695, 709, 720, 721—726, 728, 730, 732, 735, 741
Novák, Bohumil 701, 738
Novák, Jan Václav 724
Novák, Josef 7-2
Novák, Josef (lit. historik) 412
Novák, Karel, v.: Nový, Karel (pseud.)
Novák, Mirko 711, 713
Novák, Theodor 722
Novák, Vítězslav 211, 252, 283, 753
Nováková, Milena (roz. Malinská) 645
Nováková, Teréza (roz. Lanhausová) 252, 297, 306, 328, 334, 387, 397, 400, 406, 412—414, 428, 434, 500, 697, 722, 724
Novalis (vl. jm. Hardenberg, Friedrich Leopold Freiherr von) 202, 601
Novotná, Božena, v.: Visková-Kunětická, Božena
Novotná, Magdalena 236, 239
Novotná, Terezie 236
Novotný, František 719
Novotný, Miloslav 697
Novotný, Václav 563—566, 748, 749
Nový, Karel (vl. jm. Novák, Karel) 581, 588, 668—669, 670
■ Nudožer, Vavřinec Benedikt, v.: Benedikt z Nudožer, Vavřinec
Obřtel, František 597
Odložilík, Otakar 749
Ogrizović, Milan 577
Ohrenstein, Jiří, v.: Orten, Jiří (pseud.)
Olbracht, Ivan (vl. jm. Zeman, Kamil) 111, 570, 579, 581, 585, 590, 597, 641—643, 644, 649, 653, 663, 693
Ondrák, Prokop 203
O'Neill, Eugen, Gladstone 630, 640
Opolský, Jan 471, 513
Optát z Telče, Beneš 64—65
Orten, Jiří (vl. jm. Ohrenstein, Jiří; jiný pseud.: Jílek, Karel; Jakub, Jiří) 625, 626, 742
Ossian 167, 171, 181
Ostravický, Čeněk (vl. jm. Hüttler, Antonín) 452
Otto (Ota), opat zbraslavský 17
Ovidius Naso, Publius 157, 165, 629
Palacký, František 49, 50, 74, 110, 124, 125, 133, 146, 154, 157, 162, 171, 172, 173—188, 189, 190, 191, 193, 202, 211, 212, 223, 224, 247, 255, 262, 295, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 338, 398, 442, 537, 549, 553, 554, 555, 560, 562, 565, 706, 708, 713, 724, 727, 728, 743, 744, 746, 753
z Pálče, Štěpán 40
Palivcová, Helena, v.: Čapková, Helena
Palivec, Josef 628
Palkovič, Juraj 162
Pallas, Gustav 497, 739
Pammrová, Anna 463
Pankel (Pankl), Jan 236
Panklová, Barbora, v.: Němcová, Božena
Paprocký z Hlohol, Bartoloměj 74, 79
z Pardubic, Arnošt, v.: Arnošt z Pardubic
Pascal, Blaise 154, 541
Pasovský, Jaroslav (vl. jm. Šimánek, Jaroslav) 526, 529
Pasternak, Boris Leonidovič 608
Pastrnek, František 559, 717
Pašek, Mirko 691
Páta, Josef 717, 734—735
Patara, Adolf 173, 320
Patrčka, Michal Silorad 394
Paul, Jean (vl. jm. Richter, Johann Paul) 276, 308
Paulík, Jaroslav Jan 681, 682
Pavel, Josef 110
Pechová, Eliška, v.: Krásnohorská, Eliška (pseud.)
Pechová, Ema (roz. Pešková) 632
Peirce, Charles Sanders 572, 705
Pekář, Josef 125, 173, 555, 568, 718, 720, 721, 725, 730, 742—745, 746, 747, 748, 749, 750
Péladan, Joséphin 469, 512
Pelel, František Martin 97, 129, 130, 132, 134, 135—136, 140, 141, 158, 184, 562
Pelcl, Josef 439, 440, 539, 548
Percy, Thomas 114
z Pernštejna, Vilém 50, 54
Peroutka, Ferdinand 592, 598
Perrault, Charles 111
Peřich, Leopold 595
Pešina z Čechorodu, Tomáš Jan 16, 97, 98, 99, 129
Peška, Josef, v.: Šípek, Karel
Petőfi, Sándor 257, 259, 274, 286, 371
Petr Mohučský (zv. Aspelt) 18
Petr Žitavský 17, 30
Petrarca, Francesco 21, 51, 55, 175, 176, 205, 333, 369, 370, 381
Petrasch, Josef von 132
Pfleger Moravský, Gustav 217, 233, 236, 257, 270, 277, 286, 287, 288—290, 296, 306, 307, 308, 562, 696
Philadelphus Zámorský, Martin 68
Philipp, Charles-Louis 611
Philomathes, Václav 63, 65
Philonomus, v.: Benešovský, Matouš
Piccolomini, Aeneas Sylvius (Pius III.) 49, 55, 73, 76, 109
Picek, Václav Jaromír 205
Pič, Josef Ladislav 193, 566
Pichl, Josef Bojislav 299
Pilař, Jan 625, 626
Pilňak, Boris Andrejevič 578
Pirandello, Luigi 575, 586, 590, 630, 640
Pišař, Bartoš, v.: Bartoš, Pišař
Písecký, Václav 53, 54
Pisemskij, Aleksěj Feofilaktovič 430, 493, 510
Piša, Antonín Matěj 582, 587, 593, 594, 597, 607, 700—701
Pitter, Bonaventura Josef 133
Pittnerová, Vlasta (provd. Weymelková) 414

Pius II. — Reynek

- Pius II.**, papež, v.: Piccolomini, Aeneas Sylvius
- Placalius**, Tomáš Ignác 103
- Plácel** z Elbingu, Václav 75
- Plachý**, Jiří (Ferus) 102
- Platon** 51, 466
- Plautus**, Titus Maccius 79, 229, 629
- Plotinos** 466
- z Poděbrad**, Hlynek 54
- z Poděbrad**, Jiří, v.: **Jiří** z Poděbrad
- Podlipská**, Ludmila, v.: Vrchlická, Ludmila
- Podlipská**, Sofie (roz. Rottová, Sofie) 288, 298—299, 301, 305, 363, 364
- Podsvijanský**, v.: **Picek**, Václav, Jaromír
- Poe**, Edgar Alan 371, 376, 618, 628, 703, 740
- Pohl**, Jan Václav 130
- Pohorecká-Šebková**, Žofie 494
- Poincaré**, Jules Henri 707
- Pokorný**, Rudolf 336, 355
- Poláček**, Karel 652, 656, 686—687, 692
- Polák**, Karel 597, 701, 732
- Polák**, Matěj Milota Zdirad 156, 164, 163, 231, 250, 4, 3
- Polívka**, Jiří 112, 115, 563—564, 733, 734
- Polo**, Marco 31
- Polonsklj**, Jakov Petrovič 444
- Poniatovska**, Krystyna 90
- Pontanus** (Pontan), Jiří (vl. jm. Barthold z Braitenberka, Jiří) 69
- Pope**, Alexander 160
- Pospíšil**, Jan Hostivít 145, 207, 308
- Pospíšil**, Jaroslav 239
- Pospíšilová**, Marie (Angelina Marie) 206
- Poupa**, Otakar, v.: **Horst**, Bernard (pseud.)
- Pourrat**, Henri 671, 675
- Pozner**, Vladimír 494
- Prasek**, Vincenc 113, 324
- Pravda**, František 227, 236, 241—242, 259, 296, 398, 411, 414
- Pražák**, Albert 14, 555, 720, 721, 726—728
- Pražáková**, Klára (roz. Fuxová, Klára) 629
- Préfát** z Vlkanova, Oldřich 77, 137
- Preisler**, Jan 624, 752
- Preissová**, Gabriela (roz. Sekerová, po druhé provd. Halbaertová) 382, 386, 399, 401
- Prel**, Karl Freiherr du 272
- Presl**, Jan Svatopluk 146, 164, 166, 262
- Prévost**, Marcel 379
- Procházka**, Arnošt 439, 440, 468, 496, 538, 545—546
- Procházka**, František (pseud. Župan, Franta) 420
- Procházka**, František Faustín 133, 136—137, 562
- Procházka**, František Serafinský 115, 333, 338, 347—348, 420, 568
- Procházka**, Matěj 203
- Prokop**, svatý 8, 24, 110
- Prokop**, pisatel novoměstský 49
- Prokůpek**, Václav 580, 673
- Propertius**, Sextus Aurelius 629
- Proust**, Marcel 573
- Prudhomme**, René François Armand, v.: **Sully-Prudhomme**, René François Armand
- Prucha**, Jindřich 752
- Przerwa-Tetmajer**, Kazimierz v.: **Tetmajer**, Kazimierz Przerwa
- Przybyszewski**, Stanislav 431, 469, 473, 512, 513, 545
- Přemysl Otakar I.**, král český 10
- Přemysl Otakar II.**, král český 15, 16, 746
- Příchofský** z **Příhovic**, Antonín Petr hrabě 136
- Příkryl**, Ondřej 115, 348—349, 420
- Ptáková**, Marie 486
- Pubiška**, František 133, 180
- Puchmajer**, Antonín Jaroslav 140, 141, 147, 148, 149, 150—151, 152, 157, 158, 160, 162, 165, 173, 394, 562
- z Púchova**, Zikmund 75
- Pujmanová**, Marie (roz. Hennerová, po prvé provd. Zátková) 518, 581, 588, 598, 641, 645, 664, 681, 693, 697
- Pulkava** z **Radenína**, Příbík 30, 73, 137
- Purkyně**, Jan Evangelista 146, 164, 166, 262, 553
- Puškin**, Aleksandr Sergejevič 228, 232, 259, 260, 263, 345, 350, 380, 381, 444, 493, 494, 514, 602, 608, 618, 628
- Pypin**, Aleksandr, Nikolajevič 494, 564
- Quido** z **Columny** (de Columna) 26
- Quinet**, Edgar 364
- Quis**, Ladislav 211, 278, 333, 336, 346—347
- Raabe**, Wilhelm 256
- Rabelais**, François 740
- z Rabštejna**, Jan mladší 51—52
- z Rabštejna**, Prokop 50
- Racine**, Jean Baptiste 154
- Rada**, Vlastimil 687
- Rádl**, Emanuel 251, 555, 705—706
- Raffel**, Vladimír 584, 658—659
- Ragner** (pseud.), v.: **Novák**, Arne
- Rais**, Karel Václav 337, 357, 390, 490, 404, 405—406, 412, 434
- Rajská**, Bohuslava (vl. jm. Reissová, Antonie, provd. Celakovská) 237
- Rak**, Svatopluk (pseud.), v.: **Čech**, Svatopluk
- Raková**, Klára, v.: **Čechová**, Klára
- Rákóczy**, György 89
- Rákóczy**, Zsiga 89
- Ramus**, Charles Ferdinand 671
- Rank**, Josef [německý spisovatel] 236, 411
- Rank**, Josef [slovníkář] 317
- Raňkův** z **Ježova**, Vojtěch 34
- Rautenkrane**, Josef Miloslav 152
- Reiniš**, Stanislav 532
- Reissová**, Antonie, v.: **Rajská**, Bohuslava (pseud.)
- Reissová**, Johanna, v.: **Fričová**, Johanna
- Reissová**, Karolína, v.: **Staňková**, Karolína
- Rej** z **Naglowic**, Mikolaj 564
- Remarque**, Erich Maria (vl. jm. Remark, Erich Paul) 576
- Renan**, Ernest 429, 538
- Renč**, Václav 587, 623, 628
- Renn**, Ludwig (vl. jm. Vieth von Goltsenau, Arnold) 576
- Renouvier**, Charles Bernard 707
- Rešl** (Reschelius), Tomáš 68, 76
- Revmont**, Wladislav Stanislav 431
- Reyneck**, Bohuslav 623, 628

Rezek — Sinclair

- Rezek, Antonín** 565, 748
Blases 48
Rictus, Jehan (vl. jm. Randon de Saint-Amand, Gabriel) 610
Rieger, Bohuslav 125, 187
Rieger, František Ladislav 181, 262, 323, 442, 549, 554
z Biesenburku, Aleš 50
Richardson (pseud.), v.: **Mahen, Jiri** (pseud.)
Richepin, Jean 379
Rilka, Rainer Maria 575, 622, 623, 628
Rimbaud, Jean Nikolas Arthur 542, 618, 628
Ripka, Hubert 598
Ritter z Rittersberku, Jan 115
Robinson-Darmesteter, Agnes Mary Frances 371
Bod, Édouard 429, 495, 539
Rodenbach, Georges 469
Roethe, Gustav 736
Roh, Jan 63
Roháček, František 439, 482, 498—499
Rokycana (z Rokycan), Jan 42—43, 45, 56, 57, 563, 565, 748
Rokyta, Jan (vl. jm. Černý, Adolf) 376, 377, 734
Rolland, Romain 741
Romains, Jules (vl. jm. Farigoule, Louis) 573, 750
Rón, Zdeněk 580, 673
Rosa, Václav Jan 94, 100, 103, 106, 149, 157, 163
Rosacius Hořovský, Jan 92
Rosenmüller, Karel František 142
Rostand, Edmond 370
Rostohar, Mihailo 708
Rosůlek, Jan Václav (pseud. Drnák, Vladimír) 583, 668
Rottová, Johanna, v.: Světlá, Karolina (pseud.)
Rottová, Sofie, v.: Podlipská, Sofie
Rousek, Antonín (pseud.), v.: **Machar, Josef Svatopluk**
Rousseau, Jean Jacques 155, 186, 193, 246, 542
Rozenplut ze Svarzenbachu, Jan 68, 69, 105
Rožkošný, Josef Richard 283
Rozum, Jan Václav 113
z Rožmberka, Petr (nejvyšší komorník zemský) 20—21, 52
Rubeš, František Jaromír 143, 222—223, 312, 413, 419
Rudolf II., císař 58, 60, 70, 71, 72, 74, 80, 369, 384, 390
Rulík, Jan 130, 143—144
Ruskin, John 430, 541, 740
Russell, Eearl Bertrand Arthur William 707
Butte, Miroslav 420, 592, 593, 610, 632, 697, 698
Rvačovský z Rvačova, Vavřinec Leander 78
Ryba, Bohumil 720
Rybička, Antonín (pseud. Skutečský) 319
Rypka, Jan 629, 719
Ryšánek, František 563
Řehoř, bratr, zv. Krajčí 56
Řezáč, Václav 688, 692
Rezníček, Václav 398
Sabina, Karel (pseud. Blas, Leo) 217, 224, 227, 228, 229—231, 236, 245, 252, 290, 314, 318, 334, 728, 752
Sadovský ze Sloupna, Jiří 86
Sahánek, Stanislav 738
Sainte Beuve, Charles Augustin de 541, 723
Salicetti, Guilielmo 48
Sallustius Crispus, Gaius 318
Sand, George Amandin 236, 238, 256, 259, 288, 300, 364
Sardou, Victorien 258, 307
Sauer, August 736
Saussure, Ferdinand de 713
Scott, Sir Walter, Bart 195, 219, 221, 222, 235, 299, 331
Scribe, Augustin Eugène 226, 256, 257, 289, 307, 311
Sedláček, August 109, 110, 325
Sedláček, (Josef) Vojtěch 164, 166, 208, 221
Sedlák, Jan Vojtěch 671, 696, 731
Seibt, Karel Jindřich (Karl Heinrich) 131—132
Seifert, Jakub 382
Seifert, Jaroslav 279, 582, 588, 589, 614, 615—616, 624, 627
Sekanina, František 592
Sekerová, Gabriela, v.: Preissová, Gabriela
Seton, Ernest Thompson 531
Severýn z Kapí Hory, Pavel 67
Sezima, Karel (vl. jm. Kolář, Karel) 440, 521—522, 538, 590, 592, 647, 696
Shakespeare, William 147, 155, 165, 168, 229, 232, 257, 259, 263, 268, 307, 308, 309, 310, 351, 354, 379, 485, 487, 542, 599, 628, 635, 739, 740
Shaw, Georg Bernard 575, 590, 630, 640, 657
Shelley, Percy Bysshe 230, 232, 371, 379, 601, 740
Schäfer, Otomar 526, 528
Schaller, Josef František 134
Schauer, Hubert Gordon 439, 537—538
Scheinflug, Karel 502—503
Scheinflugová, Olga 590, 625, 632, 640, 641, 646—647, 653
Schelling, Friedrich Wilhelm Josef von 185, 247
Scherer, Wilhelm 723
Schiller, Ferdinand Canning Scott 705
Schiller, Johann Christoph Friedrich von 147, 148, 155, 160, 165, 166, 168, 189, 214, 218, 307, 309, 310, 347, 371, 380
Schlegel, August Wilhelm von 155
Schlegel, Friedrich von 155
Schmidt, Eduard, v.: Bass, Eduard (pseud.)
Schmidt, Erich 722, 723, 736
Schmidtová, Vilemína 175
Schmillauer, Alois, v.: Šmilovský, Alois Vojtěch
Schmoranz, Gustav 485
Schnitzler, Artur 736
Schönfeld, František Expedit 149
ze Schönfeldu, Jan Ferdinand šlechtic 142, 144
Schopenhauer, Artur 249, 314, 427, 463, 466
Schubert, Friedrich Karl 309
Schulz, Ferdinand 260, 261, 286, 288, 294—295, 296, 299, 314, 337
Schulz, Karel 681, 682—683
Schwaiger, Hanuš 444
Schwoy, Franz Josef 135
Sienkiewicz, Henryk 392
Silesius, Angelus 737
Sinclair, Upton 576

- Sinzen Dorf, Joachim
Freiherr von 70
Sixt z Ottersdorfu 67, 73
Skabičevskij, Aleksandr
Michajlovič 494
Skáčelik, František 521,
525
Skála z Doubravky, Jan,
v.: Dubravius
Skála ze Zhoře, Pavel 83,
95, 319
Skarga, Piotr 102
Skene Alfred 125
Sklenářová-Malá, Otilie
307, 382
Skoumal, Aloys 682
Skrejšovský, Jan Stani-
slav 262
Skrivan, Josef 632
Skrivan, Karel (pseud.),
v.: Dostál-Lutinov, Ka-
rel
Skutečský, Antonín
(pseud.), v.: Rybička,
Antonín
Sládek, Josef Václav 115,
118, 252, 257, 267, 277,
278, 281, 327, 328, 329,
332, 333, 334, 336, 337,
347, 348, 351—355, 366,
367, 371, 373, 376, 378,
379, 380, 381, 387, 421,
423, 436, 476, 481, 557,
563, 568, 602, 624, 704,
724
Sládková, Emilie (roz.
Nedvídková) 351
Sládková, Marie (roz. Ve-
selá) 351
Sladkovský, Karel 261
Sláma, František 397
Slánský, Karel (pseud.),
v.: Vinařický, Karel A-
lois
Slavata z Chlumu a Ko-
šumberka, Adam 95
Slavata z Chlumu a Ko-
šumberka, Vilém 95,
102, 319
Slaviček, Antonín 251, 526,
752
Slavík, Jan 555, 750—751
Slavík, Václav Otakar 318
Słowacki, Juliusz 213, 292,
300, 374, 375
Slukov, Jakub Vojta (vl.
jm. Vojta, Jakub) 382
Smetana, Augustin 247
Smetana, Bedřich 172, 231,
251, 261, 277, 304, 330,
350, 753
Smetana, Josef František
248—249
Smetana, Robert 702
Smetánka, Emil 558, 559,
713
Sobek z Kornic, Burlan
75
Sobotka, Primus 260, 286
Sofokles 286, 381, 629
Sokol, E. (vl. jm. Elgart,
Karel) 503, 509, 641
Sokol, Karel Stanislav
439, 496
Sokol-Tůma, František
(vl. jm. Tůma, Franti-
šek) 420
Soidán, Fedor 701, 703
Souček, Josef (pseud.),
v.: Jerábek, František
Věnceslav
Souček, Stanislav 563, 720,
721, 730
Souček, Viktor (pseud.),
v.: Dyk, Viktor
Součková, Milada 691
Soukup, František 440
Spáčil, Jindřich 580, 675
Spáčil Žeranovský, Jan
376
Spasovič, Vladimír Dani-
lovič 494
Spe (Spee), Friedrich von
Langenfeld 104
Spencer, Herbert 430, 547,
552
Spengler, Oswald 573
Spielhagen, Friedrich 256,
287, 289
Spire, André 737
Srbová, Anna, v.: Lužic-
ká, Věnceslava (pseud.)
Srniec z Varvažova, Jakub
87
Suk, Ratibor (pseud.), v.:
Bezruč, Petr (pseud.)
Sova, Antonín 251, 377,
428, 431, 433, 435, 436,
439, 452, 458—462, 467,
468, 471, 473, 475, 514,
519, 521, 533, 540, 542,
543, 568, 572, 582, 590,
599, 603, 607, 608, 609,
724
Stach, Václav (pseud.,
Podbělovský) 149, 150,
152—153
Staněk, Josef 650
Stanislav ze Znojma 36,
40
Stanislav, Ján 717
Stanislavskij, Konstantin
Sergějevič 487
Staňková, Karolina (roz.
Reissová) 237
Stankovský, Josef Jiří
312
Stašek, Antal (vl. jm. Ze-
man Antonín) 287, 288,
291, 292—294, 296, 328,
400, 641
Stehlík, Emanuel, v.:
Čenkov, Emanuel
(pseud.)
Stehlík, Ladislav 624
Steinbach z Kranichštej-
na, Otto 135
Sinzen Dorf — Svoboda
Stejskal, Bohuř 631, 637
Stendhal (vl. jm. Beyle,
Henri) 429, 494, 495,
541
Stephanie, Gottlob 146
Stiebitz, Ferdinand 629,
719—720
Stifter, Adalbert 236, 411
Stin, A. G. (pseud.), v.:
Vrzal, Augustin Alois
Stivínová, Marie, v.: Ma-
jerová, Marie
Stopěrunčík, Kuba
(pseud.), v.: Bezruč,
Petr (pseud.)
Storm, Theodor 256
Strakoš, Jan 704
Stranecká, Františka (vl.
jm. Všetěčková) 112, 401
Stránický, Václav Čeněk
(pseud.), v.: Bendl
Stránický, Václav Čeněk
Stránský, Adolf 442
Stránský, Jaroslav 598
Stránský, Pavel 83
Strejc, Jiří 64, 67
Strejček, Ferdinand 143,
232, 354, 563
Strejček, Jan J., v.: Bor,
Jan Jaroslav (pseud.)
Strinberg, August 431,
487, 496, 512, 637
Stroupežnický, Ladislav
75, 309, 382, 385—386
Středovský, Jan Jiří 98
Sudermann, Hermann 487
Sue, Eugène 256, 288
Suchý, Lothar 490
Suk, Josef 753
Sully-Prudhomme, René
François Armand 332,
372
Sumín, Jiří (vl. jm. Vrbo-
vák, Amalie) 500
Sumlork, V. S. (pseud.),
v.: Krolmus, Václav
Surius, Laurentius 102
Sušil, František 105, 115,
203, 206—207, 399, 702
Svátek, Josef 110, 299—
300
Světlá, Karolina (vl. jm.
Rottová, Johanna,
provd. Mužáková) 202,
217, 233, 252, 257, 259,
269, 270, 277, 287, 292,
296, 299, 300—304, 349,
360, 369, 398, 412, 414,
514, 580, 673, 724
Svítil, Josef v.: Karník,
Jan (pseud.)
Svoboda, Emil 598
Svoboda, František Xaver
253, 428, 488, 500—503,
515, 516, 520, 580, 581,
665
Svoboda, Karel 720
Svoboda, Václav Alois
(pseud. Navarovský).

Svobodová — Theer

- V.) 164, 167, 168, 171, 172
- Svobodová, Růžena** (roz. Čápová) 252, 414, 428, 433, 461, 515—518, 520, 521, 525, 527, 533, 540, 543, 590, 643, 645
- Swift, Jonathan** 111
- Swinburne, Algernon** Charles 331
- Sychra, Matěj Josef** 145
- Sychrava, Lev** 596, 598
- Szathmáryová-Vlčková, Viera** 494
- Szykowskí, Marjan** 124, 576, 733
- Šafařík, Pavel Josef** 115, 125, 127, 140, 142, 156, 157, 171, 172, 176, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 188—191, 193, 242, 370, 554, 555, 562, 567, 718, 724
- Šachmatov, Aleksěj Aleksandrovič** 713
- Šalda, František Xaver** 252, 374, 428, 432, 433, 434, 437, 439, 440, 441, 455, 466, 467, 475, 486, 495, 507, 516, 521, 525, 535, 538, 539—544, 582, 590, 591—592, 593, 594, 598, 599, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 703, 704, 709, 721, 733, 730, 732, 736, 737, 738, 739, 740, 741
- Šamberg, František Ferdinand** 312
- Šarlih, Karel** (vl. jm. Čada, Karel) 526, 528
- Šašek z Bífkova, Václav** (nespr. Šašek z Mezihoří) 48, 394
- Šebesta, Miloš, v.: Marten, Miloš** (pseud.)
- Šebestová, Ludmila** (pseud. Buonaccini, Simonetta) 625
- Šebor, Karel** 231
- Šedivý, Prokop František** 147, 148
- Šembera, Alois Vojtěch** 162, 173, 193—194, 316
- Šeracký, František** 708
- Šersník** (Scherschchnik), Leopold 135
- Ševyrev, Stepan Petrovič** 244
- Šíma, Karel, v.: Šímanovský, Karel** (pseud.)
- Šimáček, Matěj Anastasia** (pseud. Havel, Martin) 253, 260, 338, 383, 428, 477, 488, 497—498, 506, 514, 542, 581
- Šimák, Josef Vítězslav** 16
- Šimánek, Jaroslav, v.: Pasovský, Jaroslav**
- Šímanovský, Karel** (vl. jm. Šíma, Karel) 307, 382
- Šimeček, František** 285
- Šimek, František** 563
- Šimek, Maximilian** 130
- Šimek, Otakar** 496, 538, 722, 741
- Šimon, Tomáš František** 693, 752
- Šípek, Karel** (vl. jm. Peška, Josef) 420
- Škampa, Alois** 336, 377, 378, 458
- Škarka, Antonín** 732
- Škroup, František Jan** 197, 234
- Šlechta ze Všehrd, Jan** 52, 741
- Šlejhar, Josef Karel** 428, 439, 461, 505, 508, 511, 520, 670
- Šmaha, Josef** 382
- Šmilauer, Vladimír** 713, 717
- Šmilovský, Alois Vojtěch** (vl. jm. Schmillauer, Alois) 113, 257, 259, 269, 287, 296—298, 308, 327, 411, 726
- Šnajdr, Karel Sudimír** 193, 219
- Šolc, Václav** 264, 277, 284—285, 336, 367, 523
- Šolochov, Michajil Aleksandrovič** 578, 580
- Šomková, Eleonora** (Lori) 213
- Špatný, František** 317
- Šrámek, Antonín** 690
- Šrámek, Fráňa** 279, 435, 436, 440, 491, 521, 523—525, 568, 582, 583, 587, 590, 641, 671, 727
- Štajer, Matěj Václav, v.: Šteyer, Matěj Václav**
- Štefánek, Milan Rastislav** 111, 569, 710
- Štech, Václav** 417, 419, 488, 630
- Štech, Václav Vilém** 751
- Štelcar Želetavský, Jan** 68
- Štěpánek, Jan Nepomuk** 144, 147, 220—221
- Štěpánek, Karel** 437, 493
- Štěpánek, Zdeněk** 583, 629, 632
- ze **Šternberka, Kašpar hrabě** 146
- ze **Šternberka, Kašpar hrabě** 180
- ze **Šternberka-Manderscheidu, František, hrabě** 180
- Štíka, Václav** (pseud.), v.: Červinka, Karel
- Šteyer** (Štajer), Matěj Václav 99—100, 101, 102, 203
- ze **Stitného, Tomáš** 13, 25, 34—36, 39, 43, 196, 212, 563
- Štolba, Josef** 357, 386, 419
- Štorch, Karel Boleslav** 144, 145, 249
- Štorch-Marien, Otakar** 695
- Štulc, Václav** 203, 206, 297
- Šturm, Václav** 69
- Štván, Maximilian** 147
- Šubert, František Adolf** 219, 382, 384—385, 386, 485, 696
- Šuman, Viktor** 497
- Šumavský, J. F.** (pseud.), v.: Franta Šumavský, Jcsef
- Šuran, Gabriel** 494
- Šusta, Josef** 16, 742, 745—747, 748, 749
- Švabinský, Max** 752
- Švanda ze Semčic, Karel** 306
- Táborský, František** (pseud. Fra Tito; Lorenzo) 443—444
- Taine, Hippolyte** 314, 329, 429, 538, 539, 541, 547, 721
- Tandler, Josef Jakub** 147
- Tanner, Jan** 99
- Tasso, Tarquato** 166, 171, 370
- Tassoni, Alessandro** 151
- Tegnér, Esaias** 355
- Teige, Karel** 588, 593, 594, 595, 614, 618, 701, 702
- Tennyson, Alfred** 286, 331, 371, 381
- Terentius Afer, Publius** 79, 229, 629
- Tesková, Anna** 493
- Těsnohládek, Rudolf** 522—523, 727
- Tetauer, Frank** 586, 590, 640
- Tetmajer, Kazimierz** Przerwa 375
- Téver, Felix** (vl. jm. Lauermannová, Anna) 420, 698
- Thackeray, William** Makepeace 496
- Thákur, Rabindranáth** 628, 719
- Thám, Karel Ignác** (Hyněk) 130, 141, 147, 153
- Thám, Václav** 147—148, 149, 150, 394
- Theer, Otakar** 253, 422, 428, 435, 436, 440, 496, 538, 568, 579, 586, 587, 588, 590, 599—600, 601, 609, 634, 635, 647, 712, 722, 724, 732, 736

- Thomayer, Josef** (pseud. R. E. Jamot) 278, 423, 531
- Thompson, James** 230, 371
- Thompson Seton, Ernest, v.:** Seton, Ernest Thompson
- Thon, Jan** 729
- Thun, Lev hrabě** 235
- Thurn, Heinrich Matthias Graf von** 95
- Tieftrunk, Karel** 319
- Tichá, Anička** 270
- Tichý, František** 717, 735
- Tille, Václav** (pseud. Řiha, Václav) 112, 209, 535, 564, 693, 737, 741
- Tilšchová, Anna Maria** 241, 518, 526—527, 581, 641
- Titz, Karel** 173, 174
- Tjuťčev, Fedor Ivanovič** 444, 564
- Tobolka, Zdeněk Václav** 566
- Tollmann, Antonín** 271
- Tolstoj, Aleksěj Nikolajevič, graf** 578
- Tolstoj, Lev Nikolajevič** 44, 257, 331, 381, 4-7, 430, 493, 494, 510, 514, 742
- Toman, Josef** 690—691
- Toman, Karel** (vl. jm. Bernášek, Antonín) 279, 435, 436, 475—476, 568, 599, 608, 610, 704
- Tomáš, Akvinský, svatý** 708
- Tomášik, Samo** 726
- Tomek, Václav Vladivoj** 162, 172, 173, 321—322, 395, 396, 564, 565, 748
- Tomíček, Jan Slavomír** 177
- Tomsa, František Bohuslav** 144, 145
- Tomsa, František Jan** 130, 141, 142, 162, 163
- Tovačovský z Cimburka, Ctibor** 46—47, 50
- Träger, Josef** 632
- Trakl, Georg** 574
- Tranoscius, Georgius, v.:** Třanovský, Jiří
- Trávníček, František** 163, 450, 558, 579, 715—716, 717
- Tréval, Emil** (vl. jm. Walter, Václav) 422
- Trnka, František Dobromysl** 183
- Trubeckoj, Nikolaj Sergejevič** 713
- Truhlář, Antonín** 318, 437, 560
- Truhlář, Josef** 173
- Trýb, Antonín** 472, 513, 514
- Třanovský, Jiří** (Tranoscius, Georgius) 93, 94
- Třebízský, Václav** (pseud.), v.: Beneš Třebízský, Václav
- Tůma, František, v.:** Sokol-Tůma, František
- Tůma, Karel** 261, 419
- Tupý, Karel Eugen, v.:** Jablonský, Boleslav (pseud.)
- Tureček, v.:** Vratislav z Mítrovic, Václav
- Turgenjev, Ivan Sergejevič** 226, 268, 288, 292, 430, 493, 494, 514
- Turinský, František** 183, 220, 231
- Turnovský, Josef Ladislav** 312—313
- Tusarová, Marie, v.:** Majerová, Marie
- Tuwim, Julian** 444
- Twain, Mark, v.:** Mark Twain
- Tyl, Josef Kajetán** 127, 145, 197, 205, 207, 213, 215, 221, 223, 224, 233—236, 244, 250, 259, 276, 286, 307, 308, 334, 384, 395, 721, 724
- Tyrš, Miroslav** 251, 255, 313
- Tyršová, Renáta** 697
- Uher, Josef** 521, 522, 728
- Ulrich, František** 336
- Undset, Sigrid** 497, 576
- Ungar, Karel Rafael** 97, 132, 134
- Unruh, Fritz von** 574
- Úprka, Joža** 444, 509
- Urbánek, Rudolf** 566
- Urbánková, Jarmila** (přvd. Galandauerová) 625
- Vacek-Kamenický, František** 197, 205
- Václav, svatý, kníže český** 6, 7, 9, 24, 110, 642
- Václav I., král český** 10
- Václav II., král český** 30, 746
- Václav III., král český** 12, 14
- Václav IV., král český** 15, 29, 32, 40, 110, 216, 219, 392
- Václavek Bedřich** 593, 595, 702
- Vahalka, František** 438
- Vachek, Emil** 526, 529, 581, 584, 590
- Vajanský, Svatozár Hurban** 726
- Vajs, Josef** 559
- Valečka, Eduard** 338
- Valenta, Eduard** 624, 692
- Valéry, Paul** 574, 623, 628, 694
- Váňa, Antonín** 381
- Vančura, Antonín, v.:** Mahen, Jiří (pseud.)
- Vančura, Jindřich** 173
- Vančura, Vladislav** 113, 570, 579, 581, 583, 585, 590, 657—661, 662, 677, 681, 704, 712, 714
- Vaněček, Arnošt** 628
- Vaněk, Karel** 684
- Vaňorný, Otmar** 629
- Váňa, Pavel** 115, 163, 579, 713
- Vašek, Antonín** 173, 263, 449
- Vašek, Vladimír, v.:** Bezruč, Petr (pseud.)
- Vasíca, Josef** 721, 731, 750
- Vavák, František** 129, 148, 398
- Vávra, Emanuel** 288
- Vávra, Karel** 632
- Vavřík, Zdeněk** 624
- Vázný, Václav** 717
- Velde, Karl Franz van der** 165
- Velen z Žerotína, Ladislav, v.:** z Žerotína, Ladislav Velen
- Veleský z Mnichova, Oldřich** 53
- z Veleslavína, Daniel Adam, v.:** Adam z Veleslavína, Daniel
- Vengerov, Seměn Afanasjevič** 494
- Verdaguer, Jacinto** 371, 482
- Vergilius Maro, Publius** 25, 52, 103, 157, 204
- Verhaeren, Émile** 429, 467, 542, 601
- Verlaine, Paul** 381, 429, 455, 468, 470, 476, 482, 628
- Veselá, Marie, v.:** Sládková, Marie
- Veselý, Adolf** 601—602
- Veselý, Antonín [kritik]** 597, 696
- Veselý, Antonín Pravoslav** 438
- Vigny, Alfred comte de** 256, 289, 331, 367
- Viková-Kunětická, Božena** (roz. Novotná, pseud. Ignota) 428, 488, 499—500, 581
- Vilikovský, Jan** 720, 730
- Vilímek, Josef Richard** 261
- Villon, François** 333, 628, 737
- Vinařický, Karel Alois** (pseud. Slánský, Karel) 146, 157, 197, 203, 204—205, 231, 353

Vincenc — Zavřel

- Vincenc** (Vincencius) kronikář 10
- Vladislav II.**, Jagellovec, král český 46, 52, 53, 57
- Vlachová**, Božena 270
- Vlček**, Bartoň 594, 613—614, 637, 662
- Vlček**, František 371
- Vlček**, Jaroslav 124, 173, 555, 561—562, 563, 720, 721, 722, 726, 727, 728, 730, 731
- Vlček**, Václav 288, 294, 295—296, 299, 308, 337, 338 295—296, 299, 308, 337, 338
- Vlček**, Václav 288, 294, 338
- Vlček z Čenova**, Václav 47
- Vlčkovský**, J. (pseud.), v.: Vlček, Jan B. Josef
- Voborník**, Jan 437, 537
- Vocel**, Jan Erasim 191—193, 121, 244, 367, 372, 741
- Vočadlo**, Otakar 757, 740
- Vodák**, Jindřich 374, 383, 438, 439, 441, 486, 538, 592, 598, 632, 696, 727
- Vodička**, Felix 732
- Vodňanský**, Jan, v.: Campanus, Jan
- Vodňanský**, Jan (Aquisensis) 69
- Vodňanský**, Václav Porcius, v.: Porcius Vodňanský, Václav Porcius
- Vodňanský z Uračova**, Nathanel 84, 85
- Voigt**, Mikuláš Adaukt 132, 133, 134, 136, 562, 704, 724
- Vojan**, Eduard 382, 485, 488, 629
- Vojnovič**, Ivo conte 381, 576
- Vojtěch**, svatý 8, 9, 110
- Vojtíšek**, Václav 750
- Vokáč**, Karel 624
- Vokolek**, Vladimír 625
- Volf**, Josef 566
- Volkonskij**, Sergěj Michajlovič knjaz 494
- Voltaire**, François Marie Arouet de 111, 244, 370
- Vondrák**, Václav 559
- Vorel**, Jan 439
- Vorel**, Josef 197
- Vorovka**, Karel 586, 705, 707
- Voskovec**, Jiří 627
- Vratislav z Mitrovic**, Václav, zvaný Tureček 77—78, 130, 136, 143
- Vrátný**, Karel 483
- Vrba**, Jan 397, 399, 526, 530—532, 580, 594, 693
- Vrbová**, Alena 625
- Vrbová**, Amalie, v.: Sumin, Jiří (pseud.)
- Vrchlická** Lučmíla (roz. Podlipská) 363
- Vrchlická**, Eva 632
- Vrchlický**, Jaroslav (vl. Frida, Emil 24, 179, 211, 217, 232, 251, 252, 253, 265, 272, 277, 281, 283., 286, 299, 327, 329, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 346, 347, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 358, 363—374, 375, 377, 378, 379, 380, 381, 383, 384, 404, 415, 425, 429, 432, 435, 436, 437, 443, 445, 446, 447, 448, 452, 454, 455, 458, 460, 467, 470, 481, 482, 487, 496, 497, 535, 536, 539, 540, 542, 544, 550, 560, 572, 584, 608, 609, 616, 618, 624, 695, 701, 722, 723, 724, 727, 732, 736, 738, 740, 741
- Vrčátko**, Antonín Jaroslav 172, 173
- Vrzal**, Augustin Alois (pseud. Stin, A. G.) 493, 494
- ze **Všehrd**, Jan Šlechta, v.: Šlechta ze Všehrd, Jan
- ze **Všehrd**, Viktorin Kornel 53
- Všetečková**, Františka, v.: Stránecká, Františka (pseud.)
- Vydra**, Stanislav 129
- Vydra**, Václav 486
- Vyhřídál**, Jan 401
- Vychodil**, Pavel 536
- Vymazal**, František 317
- Weiskočil** Albert 593, 595, 703—704
- Wagner**, Richard 413
- Wachsmuth**, Ernst Wilhelm 309
- Waltz**, Georg 564
- Waldhausen**, Konrad von, v.: Konrad z Valdhůz
- Walter**, Václav, v.: Tréval, Emil (pseud.)
- Wassermann**, Jakob 529, 576
- Wedekind**, Frank 487, 637, 736
- Weil**, Jiří 577, 703
- Weiner**, Richard (značka rd) 533, 582, 585, 589, 605, 606, 658
- Weingart**, Miloš 713, 714, 715, 717—719, 720
- Weiss**, Jan 534, 585, 678
- Wells**, Herbert Georg 496, 657
- Welzl**, Jan 692
- Wenig**, Adolf 110
- Werfel**, Franz 574
- Werich**, Jan 627
- Werner**, Vilém 590, 638—640
- Weymelková**, Vlasta, v.: Pittnerová, Vlasta
- Whitman**, Wait 371, 429, 467, 472
- Wikleff**, Jan 36, 40, 41, 43
- Wilde**, Oscar Fingall, O'Flahertie Wills 379, 429, 468, 469, 496, 512, 545
- Winter**, Gustav 597
- Winter**, Zikmund 79, 334, 336, 387, 388, 395—397, 433, 567, 599
- Wirth**, Zdeněk 751
- z **Wojkowicz**, Jan (vl. jm. Nebeský, Jan) 599, 601
- Wolker**, Jiří 115, 211, 542, 570, 578, 582, 587, 589, 608, 609, 611—612, 613, 615, 619, 627, 662, 687, 693, 700, 701, 704, 724, 750
- Wollman**, Frank 494, 734
- Wordsworth**, William 740
- Wyspiański**, Stanisław 455, 577
- Yvonna** (pseud.), v.: Fasťtrná, Olga
- Young**, Edward 159
- Zábranský**, Alois (vl. jm. Červinek, František; jiný pseud. Pelyněk, Baltazar) 420
- Zadinová**, Libuše, v.: Baudyšová, Libuše
- Zahradníček**, Jan 217, 253, 587, 588, 595, 622—623, 624, 625, 628
- Zahradník**, Vincenc 202—203, 247
- Zakopal**, Bohuš 486
- Zákrejs**, František 173, 296, 308, 315, 337, 383
- Zalužanský ze Zalužan**, Adam 77
- Zámorský**, v.: Philadelphus
- Zámorský**, Martin
- Zap**, Karel Vladislav 110, 242, 244, 326
- Zapletalová**, Božena, v.: Benešová, Božena
- Zátková**, Marie, v.: Pujmanová, Marie
- Závada**, Vilém 481, 585, 588, 614, 620—621, 682, 696
- Záviše**, mistr 28
- Zavřel**, František 491, 590, 629, 636—637

Zázvorka — Župan

- Zázvorka Lipenský, To-**
biáš 68
- Zbyněk, arcibiskup** 40
- Zegadłowicz, Emil** 577
- Zelený, Václav** 297, 320, 383
- Zeman, Adolf** 668
- Zeman, Antonín, v.: Stašek, Anton** (pseud.)
- Zeman, Kamil, v.: Olbracht, Ivan** (pseud.)
- Zemek, Oldřich** 605
- Zerdahelyová, Nina** 130
- Zeyer, Jan** 356
- Zeyer, Julius** 110, 172, 217, 252, 277, 329, 333, 334, 335, 337, 351, 353, 355, 356—363, 372, 374, 384, 387, 416, 422, 469, 481, 482, 483, 487, 491, 514, 636, 720, 724, 741
- Zeyerová, Eleonora** 356
- Zgoda, František, v.: Křen, Karel** (pseud.)
- Zibrť, Čeněk** 567
- Ziegelbauer, Magdoald** 133
- Ziegler, Josef Liboslav** 145, 165, 394
- Zich, Otakar** 711—712
- Zikmund, V. (pseud.), v.: Winter, Zikmund**
- Zikmund, Václav** 315
- Zima, Antonín Josef** 148
- Zinzendorf, Nikolaus Ludwig graf von** 93
- Zlobický, Josef Valentin** 141
- ze Znojma, Stanislav, v.: Stanislav ze Znojma**
- Zola, Émile** 429, 495, 509, 542, 551
- Zubatý, Josef** 559, 569, 579, 713, 715, 716, 719
- Žáček, Antonín** 550
- Žák z Dubé, Hynek, v.: z Dubé Hynek Žák**
- Žák, Vincenc Pavel** 183
- Žalanský, Havel** 84
- Želinský, Adrian (pseud.), v.: Sabina, Karel**
- Ženatý, Berty (Vojtěch)** 693
- Žeromski, Stefan** 431
- z Žerotína, Jan st.** 70
- z Žerotína, Karel st.** 70—71, 72, 85, 86
- Žižka z Trocnova, Jan** 45, 47, 49, 50, 110, 322, 392, 744
- Župan, Franta (pseud.), v.: Procházka, František**

Rejstřík věcný.

Alan — Ctnost

Alan neboli O mravném obnovení prvotní dokonalosti člověka 29—30

Alexandreis 14—15, 16

Almanachy, sborníky manifestační, sborníky programní

— Almanach české omladiny 336
— Almanach českého studentstva 336, 337

— Almanach secesse 440

— Anemonky, básně omladiny jižních Čech 336, 406

— Lada Nióla 258, 260, 264, 300

— Máj (1858—1862) 253, 260, 266, 279, 287, 301, 430

— Máj (1878) 336, 337, 375, 503

— Ruch 333, 336, 337, 349, 351, 374, 391, 422, 443

— Sebrání básní a zpěvů 150, 160

— Zora 336, 402, 549

Antologie

— Američtí básníci 628

— Anthologie de la poésie tchèque 481

— Antologie sovětského básnictví 577

— Cizí básníci 545

— Česká epika 348

— Česká lyra 348

— Čs. poesie sociální 453

— Francouzská poesie nové doby 575

— Hostem u básníků 371

— Humor českého Parnassu 419

— Italští básníci 575

— Moderní básníci francouzští 370

— Moderní poesie americká 379

— Nová ruská poesie 577

— Ozvěny 575

— Poesie francouzská nové doby 370

— Poesie italská nové doby 371

— Poesie sociální 453

— Poesie svobodné Polsky 444, 577

— Próza z doby Karla IV. 730

— Sborník sovětské revoluční poesie 577

— Tři knihy vlášské lyriky 371

— Z cizích Parnassů 371

— Z polského Parnassu 444, 577

— Ze současné poesie francouzské 481, 575

Apokryfy 13, 14

Apollonius, král Turský, v.: povídky stě.

Archivy:

— Archiv Bratrský 62, 63

— Archiv Český 184

— archiv herrenhutský (ochranovský) 63

— archiv ochranovský, v.: herrenhutský

— archiv rožmberský 72

— zemský archiv království Českého (později Archiv země České) 321

Arnošt, v.: Vévoda Arnošt

Asenet, v.: povídky stě.

Barlaam a Josafat, v.: povídky stě.

Belial, v.: povídky stě.

bible:

— Benátská 45, 100

— (Berlínská z r. 1766) 92

— Boskovská 45

— (Břežská z r. 1745) 92

— Drážďanská v. b. Leskovecká

— Emauzská (hlaholská) 44

— Hallská 92

— Kralická 39, 61, 64, 66—67, 94,

100, 120, 137

— Kutnohorská 45

— Leskovecká (Drážďanská) 33, 44

— Litoměřicko-třeboňská (Slavato-

tovská) 44

— Melantrichovy 67

— Norimberská 67

— Olomoucká 44

— Pražská 45, 55

— (Procházzkova) 137

— (Procházzkova a Durychova) 137

— Slavatovská v. b. Litoměřicko-

třeboňská

— Svatováclavská 100

— Šafhauská 45

— Táborská 45

Nový zákon:

— Bělov 92

— Blahoslavův 64, 66

— (Procházkův) 137

— (Sušilův) 207

Píseň písní 28

Starý zákon 33, 66

Brus jazyka českého (Hattalův) 316

Brus jazyka českého (Matičnův) 317

Ctnost, rytíř a moudrost 54

- časopisy, noviny, revue, ročenky, kalendáře a jiná periodika:
- ~~Abhandlungen der königlich böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften~~ 132, 134, 140
 - ~~Akord (Durychův)~~ 595
 - ~~Akord (Zahradnickův)~~ 595
 - ~~Archa~~ 482
 - ~~Athenaeum~~ 173, 437, 547, 548, 553
 - ~~Besedy Času~~ 402, 450
 - ~~Besedy lidu~~ 276
 - ~~Blahověst~~ 298
 - ~~Bratislava~~ 727
 - ~~Brázda~~ 597
 - ~~Byzantinoslavica~~ 717
 - ~~Čas~~ 604, 608
 - ~~Čas (Herbenův)~~ 402, 437—438, 445, 447, 486, 534, 537, 538, 539, 553
 - ~~Čas (Krásův)~~ 260, 270, 275, 276, 277
 - ~~Časopis Českého duchovenstva~~ 146, 203
 - ~~Časopis Českého museum, v.: Časopis Společnosti vlasteneckého museum v Čechách~~
 - ~~Časopis českého studentstva~~ 438
 - ~~Časopis českých lékařů~~ 166
 - ~~Časopis Matice Moravské~~ 321
 - ~~Časopis Museum království Českého, v.: Časopis Společnosti vlasteneckého museum v Čechách~~
 - ~~Časopis Národního musea, v.: Časopis Společnosti vlasteneckého museum v Čechách~~
 - ~~Časopis pokrokového studentstva~~ 438
 - ~~Časopis Společnosti vlasteneckého museum v Čechách (se změněnými názvy: Časopis Českého museum; Časopis Museum království Českého; Časopis Národního musea)~~ 145, 146, 161, 173, 180, 182, 183, 189, 192, 319, 321, 324, 337, 350
 - ~~Čech~~ 441
 - ~~Čechoslav (Krameritův)~~ 145
 - ~~Čechoslav (Langrův a Pomíckův)~~ 207
 - ~~Červen~~ 475, 594
 - ~~Česká kultura~~ 517, 539
 - ~~Česká mysl~~ 548, 556, 704
 - ~~Česká revue~~ 495, 537, 539
 - ~~Česká Třáta~~ 333
 - ~~Česká učelna~~ 144, 194, 248, 254
 - ~~České slovo (později Svobodné slovo)~~ 441, 486, 538, 598, 636, 695
 - ~~Československá Samostatnost (ve Francii)~~ 596
 - ~~Čs. deník~~ 596
 - ~~Český časopis historický~~ 565, 745
 - ~~Český lid~~ 567
 - ~~Český obzor literární~~ 261, 294
 - ~~Čin~~ 595
 - ~~Dnešek, v.: Přítomnost~~
 - ~~Dobroslav~~ 145
 - ~~Domácí přítel (kalendář)~~ 242
 - ~~Filosofická revue~~ 705
 - ~~Fronta~~ 596, 762
 - ~~Hlas (1862—1865)~~ 260, 270, 275, 276, 277
 - ~~Hlas (pův. Hlas Jednoty katolické)~~ 203, 400
 - ~~Hlas národa~~ 262
 - ~~Hlasatel český~~ 145, 159, 161, 164
 - ~~Hlidka, v.: Hlidka literární~~
 - ~~Hlidka literární (pozd. Hlidka)~~ 442, 481, 536
 - ~~Host~~ 504, 514, 637, 662, 698, 750
 - ~~Hronka~~ 177
 - ~~Humoristické listy~~ 261, 278, 683, 685
 - ~~Hyllos~~ 143
 - ~~Index~~ 595, 702
 - ~~Jindy a nyní~~ 143, 145, 233
 - ~~Kamen~~ 473, 539, 594
 - ~~Komunistická revue~~ 594
 - ~~Krameriusovy c. kr. vlastenecké noviny~~ 143
 - ~~Kratochvílník~~ 145
 - ~~Kritická příloha k Národním listům~~ 261
 - ~~Kritický měsíčník~~ 626, 696, 704, 732, 741
 - ~~Kritika~~ 539, 594
 - ~~Krok~~ 145—146, 161, 165, 166, 182
 - ~~Křesťanská revue~~ 705, 706
 - ~~Květy (Čechovy)~~ 337, 340, 421, 517, 537
 - ~~Květy (Hádkovy)~~ 266, 276
 - ~~Květy (Pospíšilovy a Tylovy)~~ 145, 207, 233, 260
 - ~~Květy a plody~~ 145
 - ~~Květy české~~ 145
 - ~~Lada (red. V. Lužická)~~ 299
 - ~~Lidové listy~~ 597
 - ~~Lidové noviny (pozd. Svobodné noviny)~~ 442, 473, 486, 522, 535, 597, 598, 632, 639, 651, 685, 690, 692, 695, 722, 736
 - ~~Listy pro umění a kritiku~~ 696
 - ~~Listy filologické (a pedagogické)~~ 173, 318, 553, 560, 722, 723
 - ~~Literární listy (Dlouhého)~~ 438, 440, 469, 536, 537, 538, 539, 540
 - ~~Literární listy (Schulzovy)~~ 261, 276, 294, 545
 - ~~Literární noviny~~ 608, 695
 - ~~Literární příloha k Národním listům~~ 261
 - ~~Lumír (Mikovecův)~~ 145, 258, 260, 265, 266, 270, 310, 336
 - ~~Lumír (Sládkův)~~ 260, 276, 333, 336—337, 338, 340, 351, 354, 357, 415, 416, 421, 422, 440, 476, 480, 511, 521, 535, 539, 564, 599, 722, 736
 - ~~Máj~~ 696
 - ~~Malý čtenář~~ 347
 - ~~Meditace~~ 482
 - ~~Moderní revue~~ 427, 434, 440, 463, 468, 469, 471, 477, 545, 546, 631, 697
 - ~~Monatliche Auszüge alt- und neuer gelehrten Sachen~~ 130
 - ~~Monatschrift der Gesellschaft des~~

- vaterländischen Museum in Böhmen 146
- Moravan (kalendář) 203, 400
- Moravská orlice 263, 510
- ~~Moravská revue 561~~
- Moravské noviny 193, 242
- Moravský kraj 473
- Národ (staročeský) 186, 187
- Národ (Šimáčkův) 262
- Národní kultura 539
- Národní listy 186, 187, 260, 261, 266, 269, 270, 275, 276, 277, 290, 351, 354, 406, 418, 423, 476, 511, 534, 535, 537, 539, 597, 651, 683, 695, 698, 736
- Národní noviny 186, 243
- Národní osvobození 598, 698, 701
- Národní pokrok 262, 289
- Národní politika 486, 497, 520
- Národní práce 597
- Naše doba 438, 444, 445, 495, 537, 538, 539, 548, 550, 553, 701, 739
- Naše řeč 559, 569, 579, 713, 714, 717
- Naše věda 547, 719
- Našinec 263
- Niva 439, 440, 463, 477, 482, 499
- Nové Athenaeum 730
- Nové proudy 440
- Novina 411, 518, 539, 542, 736
- Nový kalendář tolerancí 143
- ~~Nový kult 440, 473, 475~~
- Nový život 482, 483
- Obnova 595
- ~~Obrazy života 260, 266, 270, 276, 277~~
- Olomoucké noviny 263
- Opavský besedník 263
- Opavský týdeník 263
- Orlice 463
- ~~Osvěta (Schulzova) 260, 267, 277~~
- ~~Osvěta (Vláskova) 173, 283, 294, 295, 296, 315, 321, 337, 338, 350, 354, 535, 553, 560~~
- Paleček (Rubšův) 222, 223
- Paleček (Štolbův) 357, 418, 419
- Panorama 595, 696
- Pásmo 702
- ~~Pokroková revue 476~~
- Politik 262, 289, 537
- Poutník z Prahy (kalendář) 203
- Povídatel 145
- ~~Prager Gelehrte Nachrichten 132, 134~~
- Prager Postzeitung 142
- Právník 594
- Právo lidu 441, 452, 545, 597, 643, 695, 732, 736
- ~~Pražské noviny 144, 186, 194, 205, 242, 243, 597, 696~~
- ~~Pražské poštovské noviny 142~~
- ~~Pražský posel 234~~
- ~~Prvotiny pěkných umění 145, 161, 165~~
- Přehled 442, 722, 736
- Příloha k Věci 197
- ~~Přítomnost (později Dnešek) 598~~
- ReD 702
- Růžinná kronika 260, 270
- Rozhledy národohospodářské, so-
- ciální, politické a literární (později jen Rozhledy) 439, 440, 463, 469, 477, 544, 546, 722
- ~~Rozhledy pro literaturu a umění 606~~
- ~~Rozličenosti 144, 168~~
- ~~Rozmach 595~~
- ~~Rozmanitosti 143~~
- ~~Rozpravy Arentina 695~~
- ~~Rudé právo 452, 697, 643~~
- ~~Ruch filozofický 704-705~~
- Rád 595
- ~~Samostatnost 488, 476~~
- ~~Scéna 486~~
- Sedlské noviny 234
- Sever a východ 594; 671
- ~~Schönfeldské eis. král. poštovské noviny 142~~
- Slavia 717
- Slovan 243
- Slovanské besedy 266, 288
- Slovanský přehled 377
- ~~Slovo a slovesnost 714, 719, 724~~
- Sociální revue 709
- Sociologická revue 709
- Staré noviny (báňskobystrické) 139
- Studium (shor.) 483
- Světozor (Safaříkův) 187
- Světozor (Tomnerův a Šimáčkův) 260, 338, 340, 376, 439, 471, 477, 497, 506, 536, 539, 560
- Svobodné noviny, v.: Lidové noviny
- Svobodné slovo, v.: České slovo
- ~~Sádkův Zápisník 339, 542, 594, 693~~
- Šibenický 626, 685
- Širým světem 693
- Šotek 145, 243, 273
- Švanda dudák 419; 420; 450; 685
- Tagesbote aus Böhmen 270, 276
- Travaux du Cercle linguistique de Prague 713
- Tribuna 539, 698
- Trn 627
- Tvar 595
- ~~Tvorba 535, 594~~
- ~~Týn 469~~
- Umělecký měsíčník 441
- Union 262
- Var 597
- Večer 569
- Večerní shromáždění Dobrovické obce 143
- Věda česká, v.: Naše věda
- ~~Venkov 441, 486, 488, 535, 539, 597, 672~~
- ~~Vesna 439, 440, 463, 560~~
- ~~Vlastimil 233~~
- Volné směry 441, 477, 539, 723
- Země 595
- Zlatá Praha (Hájkova) 145, 260, 266
- ~~Zlatá Praha (Schulzova) 294, 338~~
- ~~Zprávy apoštolského tisku 536~~
- Zvon 338, 347, 349, 497
- ~~Ženské listy 349, 860~~
- ~~Ženský svět 722~~

Česká expedice 143
Čtenie zimního času, v.: evangeliáře
Čtení Nikodemovo 24

Desatero kázání božie 18
Dětské otázky, v.: katechismy
divadla:
— **Bouda (c. k. vlastenecké divadlo české)** 146, 147
— **divadlo Kajetánské** 233
— **divadlo u Hybernů** 147
— **divadlo v Růžovém dole** 147
— **divadlo v Růžové ulici** 233
— **Intimní divadlo** 485
— **Městské divadlo na Kr. Vinohradech** 386, 456, 485, 486, 630, 631, 651, 656
— **Národní divadlo v Brně** 383
— **Národní divadlo v Praze** 255, 262, 306, 330, 353, 359, 382, 383, 384, 385, 402, 453, 485, 499, 569, 600, 630, 631, 632, 636, 698, 736
— **Nostické divadlo, v.: Stavovské divadlo**
— **Osvobozené divadlo** 627, 630, 631
— **Prozatímní divadlo** 306, 382, 386
— **Stavovské divadlo (pův. Nostické)** 146, 147, 220, 233, 234, 306
— **Uranie** 485

encyklopedie, v.: slovníky naučné
evangeliáře:

— **ev. Olomoucký** 33
— **ev. Pražský** 33
— **ev. Rajhradský** 33
— **ev. Svatovitský** 33
— **ev. Universitní** 33
— **ev. Viedeňský** 33
— **Čtenie zimního času** 33
Ezop, ezopské bajky 16, 17, 78, 143

Frantova práva 56

Gesta Romanorum 18, 26—27, 111
glosy Svatořehořské 7
— **Viedeňské** 7

Hádání Prahy s Kutnou Horou, v.: veršované skladby

Historie o bratru Janu Palečkovi, v.: povíčky stě.

Historie o Tyli Eulenspleglovi, v.: povídky stě.

Hlasové o notřebě jednoty spisovného jazyka 177

hry dramatické:

— **hry pašijové (misterie)** 20
— **hry vánoční** 20, 106
— **hry velikonoční** 20
— **hry zákovské** 20
— **jesuitské hry školní** 105—106
— **Kníže Honzyk** 146
— **Masticár** 19—20
— **Sedlský masonust** 80
— **Jiříkovo vidění, v.: povídky stě.**

kalendáře, v.: časopisy
kancionály:

Česká expedice — Májový sen

— **kanc. bratrský (z r. 1501)** 61, 63
— **kanc. Čáslavský** 68
— **kanc. Chrudimský** 68
— **kanc. Jistebnický** 45
— **kanc. Komenského** 89
— **kanc. Koniášův** 102
— **kanc. Litoměřický** 68
— **kanc. Šamotulský** 64
— **kanc. Steyerův** 100, 105
— **kanc. Žlutický** 68
— **Kniha zpěvuov chval božských** 61—62
— **Kniha žalmů a písní duchovních** 92
— **Pisně duchovní evangelické** 64
katechismy (Dětské otázky) 57, 62
Katonova dvojverší (Catonis disticha moralia) 16, 17, 29, 86
Kievské listy 7
Kniha Rožmberská 20—21
knihovny, v.: sbírky knižní
kronika Dalimilova 16—17
Kronika Trojanská, v.: povídky stě.

Laurin, v.: Růžová zahrada malá
legendy:

— **Legenda aurea (Legenda zlatá)** 13, 14, 22, 24
— **leg. o desíti tisících rytířů** 23
— **leg. o dětství Ježíšově** 14
— **leg. o dřevě Kříže** 24
— **leg. o miáči Ježíšově** 23
— **leg. o Jidášovi** 14
— **leg. o nanebevzetí P. Marie** 23
— **leg. o Pilátovi** 14
— **leg. o seslání Ducha sv.** 14
— **leg. o sv. Alexiovi** 14
— **leg. o sv. Anselmovi** 23
— **leg. o sv. Dorotě (Ivovská)** 23
— **leg. o sv. Kateřině** 22—23, 213
— **leg. o Marii Magdaleně** 23
— **leg. o sv. Markétě** 23
— **leg. o sv. Prokopu** 17, 23
— **leg. o sv. Václavu (círksl.)** 7
— **leg. o umučení** 13, 23,
— **leg. zlatá, v.: Legenda aurea**
— **O sv. Jeronymovi knihy troje** 24
— **Passionál** 23, 24, 30
— **Radosti P. Marie** 23
— **Svaté Marie s nebes chvála** 23
— **Vitae parum** 24
— **Vita Sanctorum, t. j. Životové, skutkové, utrpení a smrt Pána Krysta . . .** 102
— **Vitae Sanctorum, t. j. Skutkové, mučednictví, smrt a památka nejpřednějších svatých . . .** 102
— **Zrcadlo svaté . . .** 102
— **Život Konstantina a Metoděje (círksl.)** 7
— **Život Krista Pána** 24
— **Životy sv. Otců** 24
letopisy hradíštko-opatovické 10

Majestas Carolina 32
Majestát Rudolfov 70, 80
Markolt a Nevím, v.: povídky stě.
Májový sen, v.: sborník Neuberský

Mastičkář — Sbírký knižní

Mastičkář, v.: hry dramatické
Mater verborum, v.: slovníky jazykové

Milion 31, 173

Milostná píseň krále Václava 169, 172
misterie, v.: hry pašijové
musea:

- Museum království Českého, později Národní museum 156, 320, 330, 398, 533, 566, 672, 697, 755
- Národopisné museum čs. 567

národopisná výstava čl. 399

nářky Panny Marie, v.: pláanky

Naučení rodičům 54

nekrolog Podtázický 9

noviny, v.: časopisy

Nový zákon, v.: bible

O bohatci, v.: veršované skladby

O čtyřech posledních věcech člověka,

v.: verš. skladby

O líšce a čbánu, v.: verš. skladby

O nebezpečném času smrti, v.: verš. skladby

O sedmécietma blázních, v.: verš. skladby

Passionál, v.: legendy

periodická díla, v.: časopisy

Píseň písní, v.: bible

Píseň Vyšehradská 169, 172

píseň duchovní (v. též kancionály):

- Böh všemohúci 19
- Hospodine, pomiluj ny 8, 11
- Jezu Kriste, šeddrý kněže 19
- Ktož jsú boží bojovníci 45
- píseň husitská 45
- píseň Kunhutina, v. Vítaj, kráľu všemohúci
- píseň Ostrovská, v. Slovo do světa stvoření
- píseň o sv. Dorotě 27
- píseň svatováclavská 11
- Slovo do světa stvoření (píseň Ostrovská) 12
- Vítaj kráľu všemohúci (píseň Kunhutina) 12

píseň světské:

- Anděličku rozkochaný 28
- Dřevo se listem odievá 28
- Jižť mne vše radost ostává 28
- Milý jasný dni, kteraks mi ukvapil 28
- nota od pana Viléma Zajicee 17
- Otep myrřhy mněť můj milý 28
- píseň o Pravdě 29
- píseň o Štemberkovci 28
- píseň o Viklefici 45
- Píseň o zajetí Zikmunda Korybuta 45
- Píseň veselé chudiny 28
- Přečkaje vše zlé stráž 28
- Reč jinocha mladého 28
- Reč kmetě starého 28
- svitánicka (alby) 28
- Zpěv o bitvě před Ústím (Slušit Čechuom zpomínati) 45

— Ztratila jsem milého 28

pláče Mariiny, v.: pláanky

pláanky Panny Marie 20

Podkoní a žák 29

podniky vědecké, umělecké a kulturní, v.: společnosti

Porok koruny české, v.: verš. skladby
povídky stě:

- Asenet 25
- Barlaam a Josafat 25
- Belial 25, 46
- Jiříkovo vidění 56
- Faust 56
- Historie o bratru Janu Palečkovi 56
- Historie o Tylu Eulenspieglovi 56
- Kronika Trojanská 25, 55
- Markolt a Nevim 56
- pov. o Briseldě 56
- pov. o Floriovi a Blancefloře 85
- pov. o Genově 56
- pov. o Lucretii 56
- pov. o Mageloně 56
- pov. o Meluzině 56, 143
- pov. o Peritonovi 56
- pov. o Pyramovi a Thisbe 56
- pov. o Valtrovi a Kryseldě 56
- román o Apolloniovi, králi Tyrském 27
- Solfernus 25, 46
- Štilfríd a Bruncvík 27, 143
- Život Adama a Evy 25
- Život Josefa Egyptského 25

Pravda, v.: píseň světská

Pražské zlonky 7

Příruční slovník jazyka českého 163, 579, 713

Rada všelikých zvířat 46

Radosti svatě Marie, v.: verš. skladby

Ráj duše 33

revue, v.: časopisy

Rozmlouvání člověka se smrtí, v.: verš. skladby

Rozmlouvání o Čechách, v.: veršov.

skladby, Václav, Havel a Tábor

rukopis Hradecký 18, 23

Rukopis Královédvorský a Zelenohorský (RKZ) 110, 156, 168, 169—174, 204, 213, 315, 330, 358, 437, 481, 547, 553, 557, 561, 562, 565, 750

Růžová zahrada malá (Laurin) 25

Růžová zahrada větší 25

Řád korunování krále českého 32

Řád práva zemského (Ordo iudicii terrae) 32

Satiry o femeslnících 18

sbírký knižní:

- Anglická knihovna 496, 575
- Besedy katolické 203
- Bibliotéka klasiků řeckých a římských 381
- Čítárna Švandy dudáka 420
- Divadelní bibliotéka 308
- Divadelní knihovna 486

Sbírký knižní — Spolky, atd.

- Divadelní knihovna Máje 486
 - Divadelní sborník 486
 - Hlasy země 671
 - Jihošlovanská knihovna 576
 - Kabinetní knihovna 338
 - Knihovna Rozhledů 548
 - Knihovna slovanských autorů 493
 - Knihovna šestiny světa 577
 - Knihovnička Casu 450
 - Knihy dobrých autorů 440, 441, 545
 - Knihy nového Ruska 577
 - Knihy Země 493
 - Kritická knihovna 539
 - Kytice 374, 718, 738
 - Leták 626, 685
 - Matice lidu 261, 294
 - Moderní bibliotéka 440, 631
 - Nová bibliotéka spisů veršem i prózou 338
 - Nová ruská knihovna 577
 - Otázky a názory 548
 - Ottova anglo-americká knihovna 496
 - Paměti 728
 - Památky staré literatury české 309
 - Pestrá knihovna zábavy a kultury 497
 - Poesie světová 286, 294
 - Poetické besedy 271, 272, 338
 - Polská knihovna 576
 - Postavy a dílo 608, 700, 721, 727
 - Románová knihovna Světozora 493
 - Ruská knihovna 430, 493, 578
 - Salonní bibliotéka 294, 338
 - Sbírká klasiků řeckých a římských v překladech českých 381
 - Sbírká monografií 721
 - Sborník světové poesie 379, 380
 - Severská knihovna 497, 576
 - Sovětští autoři 575
 - Spisovatelé sovětského svazu 577
 - Standard Library Anglo-americká knihovna 575
 - Světová knihovna 374, 380, 497
 - Výbor cizojazyčných děl básníků 380
 - Výbor nejlepších spisů poučných 548
 - Výbor spisů dramatických 308
 - Vzdělávací bibliotéka 439, 497
 - Zlatoroh 721
- sborníky:**
- sbor. Neuberský 54
- sborníky prací a práce několika autorů:**
- Československá vlastivěda 715, 716, 718
 - Čtení o jazyce a poesii 742
 - Slovanské jazyky v době přítomné 717
 - Slovanský sborník 721
 - Spisovná čeština a jazyková kultura 579, 714, 716, 730
- Sedlský masopust, v.: hry dramatické
selecke otčenáše 148
- Skládání o manželství, v.: sborník
Neuberský
- slovníky jazykové:
- Bohemár 31
 - Mater verborum 169, 173, 320
 - nomenklator 31
 - slovník Prešpurský 32
 - slovník Raihradský 32
 - Vokabuláf 31
- slovníky naučné:
- Ottův slovník naučný 326, 330, 437, 539, 553
 - Ottův slovník naučný nové doby. Dodatky 437, 703, 735, 738, 740
 - Riegrův slovník naučný 262
- Solfernus, v.: povídky sté.
- Speculum humanae salvationis, v.:
Zrcadlo člověčího spasenie
- spolky, společnosti, ústavy a podniky
vědecké, umělecké a kulturní:
- Česká akademie pro vědy a umění 251, 330, 338, 380, 579, 713, 728, 745
 - Česká moderna 426, 434, 439—440, 461
 - Česká tisková kancelář 595
 - Dedicivní cyrilometodějské 203
 - Dedicivní sv. Jana (svatojanské) 203, 242
 - Dedicivní svatováclavské 99, 203
 - Devětsil. Umělecký svaz 595, 614
 - Družstvo Národního divadla v Brně 383
 - Hlahol 255
 - Jednota českých filologů 318
 - Katolická moderna 44, 454, 586
 - Královská česká společnost nauk 131, 132, 134, 140, 180, 184, 246, 318, 319
 - Literární historická společnost 721
 - Literární skupina 594
 - Mafie 453
 - Máj. Spolek českých spisovatelů beletristů 338
 - Matice česká 180, 262, 307, 317, 320, 321, 755
 - Moderní revue 431, 433, 440, 462, 470, 476, 479, 484, 512, 513, 514, 545, 603, 631, 635, 697
 - Městanská beseda 187
 - Minerva 349
 - musea; v.: musea
 - Národopisná společnost čs. 567
 - Národopisná výstava 567
 - Pražský lingvistický kroužek 713, 718, 729, 739
 - Societas incognitorum 130
 - Slovanský ústav 717
 - Sokol 255, 313
 - Soukromá učená společnost 132
 - Společnost pro slovanský jazykozpyt 715
 - Státní ústav pro lidovou píseň 115
 - Svatobor 187, 255, 338

Spolky, atd. — Životy sv. Otců

- Umělecká beseda 255, 266, 338, - 476
- universita Karlova 21, 28, 32, 39, 46, 53, 60, 80, 129, 131, 251, 253, 330, 705, 706, 707, 710, 716, 717, 722, 728, 733, 783
- universita Masarykova 251, 706, 707, 709, 715, 719, 722, 739
- universita Komenského v Bratislavě 251, 717, 726, 734
- universita v Olomouci 129
- Ženský výrobní spolek 349
- Spor duše s tělem 18, 19, 29
- Svár vody s vínem, v.: verš. skladby
- Svaté Marie s nebes chvála, v.: legendy
- Svitánička, v.: písně světské
- Štilfríd a Bruncvík, v.: povídky stě.

Tandariáš a Floribella 25
Tkadleček 26, 563
Tristan a Isalda 25

Umučení Páně, v.: legendy
university, v.: společnosti vědecké

Václav, Havel a Tábor, v.: verš. skladby

verše o milovníku, v.: sborník Neuberský

veršované skladby:

- Hádání Prahy s Kutnou Horou 46
- O bohatci 18
- O čtyřech posledních věcech člověka 105
- O lišce a čbánu 18
- O nebezpečném času smrti 18
- O sedmectma blázních 18
- Porok koruny české 46

- Radosti svatě Marie 23
- Rozmlouvání člověka se smrtí 46
- Slyšte Čechové 45
- Slyšte všichni, staří i vy mladí 45
- Svár vody s vínem 29
- Václav, Havel a Tábor (Rozmlouvání o Čechách) 46
- Všichni poslouchejte 45
- Žaloba koruny české 46
- Žaloby na husity 45

Vévoda Arnošt 26

Vita Sanctorum . . . v.: legendy

Vitae Sanctorum . . . v.: legendy

Vokabulár, v.: slovníky jazykové

výbory, v.: antologie

vyšoké školy, v.: společnosti

Zákon nový, v.: bible

Zrcadlo člověčího spasení 33

Zrcadlo marnotratných neboli Traktát o mládenci marnotratném 54

Žaloba Koruny české, v.: verš. skladby

Žaloba na husity, v.: verš. skladby

žaltáře rukopisné:

- bratrský 67
- glosovaný 11
- kapitulní 33
- Klementinský 33
- Pasovský 33
- Poděbradský 33
- Wittenberský 11

Život Adama a Evy, v.: povídky stě.

Život Josefa Egyptského, v.: povídky stě.

Život Krista Pána 24

Životy sv. Otců, v.: legendy.

Opravy.

- Str. 30, 2. ř. shora: Alan z Rysellu m. ab Insulis
Str. 108, 12. ř. shora: Kalláb Karel m. Kaláb Josef
Str. 145, 3. ř. shora: . . . pěkných umění m. pěkného
Str. 173, 13. ř. zdola: J. B. Mašek m. J. B.
Str. 203, 24. ř. shora: Blahověst m. Blahozvěst
Str. 205, 3. ř. shora: Fr. . . J. . . Vacek Kamenický m. Fr. . .
J. . . Kamenický
Str. 234, 2. ř. shora: Sedlské m. Selské
Str. 249, 6. ř. shora: 1869 m. 1848
Str. 326, 18. ř. shora: Zapovu m. Zachovu
Str. 615, 6. ř. shora: 1921 m. 1920
Str. 616, 13. ř. shora: Přílba m. Přílba
Str. 713, 10. ř. zdola: Baudouina m. Baudoina
Str. 723, 19. ř. shora: Hennequinovu m. Hennequinově

Obsah.

	Str.
STARÁ DOBA LITERATURY ČESKÉ. (Do r. 1409)	5
Období přípravné čili románské. (Do r. 1306)	5
Období rané gotiky. (1306—1348)	12
Období vyzrálé gotiky. (1348—1409)	21
STŘEDNÍ DOBA LITERATURY ČESKÉ. (Od r. 1409 do r. 1774)	37
Období husitské. (1409—1500)	39
Období zápasu reformace s humanismem (1500—1620)	57
Období pobělohorského baroka (1621—1754)	80
Dozvuky ducha reformačního	82
Vítězství katolického baroka	94
Literatura prostonárodní	107
NOVÁ DOBA LITERATURY ČESKÉ. (Od r. 1774 do dneška)	120
Literatura národního obrození (od r. 1774 do r. 1859)	122
Osvícenství (1774—1815)	
Povaha doby	127
Josefinismus a jeho reformy	127
Jazykové probuzení jakožto reakce proti úsilí germanisačnímu	128
Osvícenský názor světové doby Josefovy	130
Vědecké organisace v Čechách ve službě osvícenské	131
Osvícenský dějepis ve službě národního obrození	132
Osvícenský jazykozpyt a Josef Dobrovský	137
Pokusy o výpravnou prózu, novinářství a divadlo	142
Úsilí o vytvoření lidového písemnictví a novinářství	142
Časopisectvo a literární orgány národního obrození	144
Počátky novočeského divadla	146
Vznik novočeského básnictví	148
Klasicismus (1815—1830)	
Povaha doby	153
Klasicismus v evropských literaturách	154

	Str.
Literární klasicismus český	156
Jos. Jungmann a jeho škola literární	158
Hankova družina a podvrhy rukopisné	166
Obecná charakteristika padělků rukopisných	168
Vznik, původcové a prameny RK a RZ	170
Význam a vliv RKZ	171
Boj o rukopisy	172
Jan Kollár a slovanská myšlenka	174
Dějepisectví ve službách národního obrození	179
Fr. L. Čelakovský a obrození klasicismu lidovou písní	194
 Starší romantika (1830—1848)	
Povaha doby. Romantismus v evropských literaturách	198
Český romantismus literární	200
Česká katolická romantika	201
Romantikové za vlivu lidové písně	207
K. H. Mácha	212
Literatura dramatická a novelistická	217
 Pozdní romantika (1848—1859)	
Povaha doby	223
Rozklad romantiky	225
Básníci přechodu a reakce	228
Jos. Kajetán Tyl	233
Bož. Němcová a počátky real. povídky české ze života lidového. K. Havlíček	236
Filosofie v době národního obrození	246
 Literatura obrozeného národa (1860—1939)	
Tendenční realismus v duchu světoobčanském (1860—1879)	
Povaha doby	254
Tendenční realismus v evropském písemnictví	255
Povaha generace májové	258
Literární a politické orgány let 60. a 70.	259
Hálek a Neruda a básnictví jejich doby	263
Novelistika a román doby Hálkovy a Nerudovy	286
Dramatické básnictví doby Hálkovy a Nerudovy	306
Filosofie, estetika a kritika let 60.—80.	313
Jazykověda a dějepis literární v letech 60. a 70.	315
Dějepis a dějzpyt v 60. a v 70. letech	320
 Doba zápasu snah národně výchovných se západnickým umělectvím (1879—1894)	
Povaha doby	326
Cizí vzory a učitelé české literatury let 80.	331
Povaha krásného písemnictví v období Ruchu a Lumíra	333
Literární orgány období Čechova a Vrchlického	336
Sv. Čech a básníci školy národní	339
Jos. V. Sládek a básníci s ním spříznění	351

	Str.
Český kosmopitismus básnický. Jul. Zeyer a Jaroslav Vrchlický i jeho epigoni	355
Básnická škola Jar. Vrchlického	374
Literatura překladová	380
Dramatické básnictví za prvního období Nár. divadla	382
Novelistika a román v době zápasu národních tendencí s kosmopolitismem	387
Novelistika a román ze života venkovského	398
Genrové obrázky společenské	414
Zábavná literatura a feuilletonistika	420
 Doba kritického a sociálního realismu a reakce proti němu (1894—1914)	
Povaha doby	424
Cizí vzory a učitelé českého písemnictví od let 90. do světové války	428
Povaha krásné literatury	432
Organisace českého dušev. života. Vývoj publicistiky	436
Realismus v českém umění básnickém	442
Odvrát od realismu v české lyrice. Katolická Moderna	454
Katolická Moderna	481
České drama a divadlo za realismu a reakce proti němu	484
Román a povídka v období realistickém	491
Uvědomělý realismus sociální	497
Naturalistický román český	504
Povídka a román v odklonu od naturalismu	511
Dekadence a novoromantismus	512
Úsilí spisovatelek o odhalení ženské duše	514
Impresionismus v povídkové próze	520
Nová vlna naturalistická	525
Snahy o kázeň povídkové formy	532
Česká feuilletonistika v období realistickém a za odklonu od realismu	534
Literární a umělecká kritika od let 90. do války světové	535
České duchovní vědy od let 80. do války světové	546
Filosofie a estetika do období pozitivismu	547
Jazykozpyt a filologie	557
Vývoj literárního dějepisu	560
České dějepisectví	564
 Doba válečná a popřevratová (1914—1938)	
Povaha doby	568
Cizí vzory a učitelé českého písemnictví	572
Povaha literárního jazyka doby válečné a popřevratové	578
Povaha krásné literatury válečné a popřevratové	579
Organisace literárního života. Novinářství	593
Básnictví české od světové války	598
Básnické překlady	627
České drama a divadlo od světové války	629
Román a povídka od světové války	640

	Str.
Česká feuilletonistika od světové války	692
Literární a umělecká kritika od dob válečných	693
České duchovní vědy od války světové.	
Filosofie a estetika doby poválečné	704
Jazykozpyt a filologie	713
Vývoj literárního dějepisu	720
Dějiny slovanských literatur	733
Dějiny literatur germánských	735
Dějiny literatury francouzské	740
Dějepisné a dějezpytné vědy	742
Dějepis výtvarných umění	751
Dějepis hudební	752
Dodatek	755
Bibliografie	757
Rejstřík jmenný	806
Rejstřík věcný	787
Opravy	813

Arne Novák

STRUČNÉ DĚJINY LITERATURY ČESKÉ

Zkrácené znění 4. vydání

Přehledných dějin literatury české

upravili a doplnili

Dr. Rud. Havel

Dr. Ant. Grund

univ. prof. Masarykovy university

Vydal R. Promberger v Olomouci

1947

Vydání 1.

výtiskla fa Kramář a Procházka

v Olomouci v nákladu 10.000

výtisků

Cena Kčs 180.— brož.